İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İstanbul Hanımı
Resim : Sabiha Bozcalı

HAMLE ve SIRALAR MATBAALARINDA BASILMIŞTIR

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBUL'UN : CAMİ, MESCİD, MEDRESE, MEKTEB, KÜTÜPHANE, TEKKE, TÜRBE, KİLİSE, AYAZMA, ÇEŞME, SEBİL, SARAY, YALI, KONAK, KÖŞK, HAN, HAMAM, TİYATRO, KAHVEHANE, MEYHÂNE.. BÜTÜN YAPILARI... DEVLET ADAMI, ÂLİM, ŞAİR, SANATKÂR, İŞ ADAMI, HEKİM, MUALLİM, HOCA, DERVİŞ, PAPAZ, KEŞİŞ, MECZUB, NEVCİVAN, NİGÂR, HANENDE, SAZENDE, ÇENGİ, KÖÇEK, AYYAŞ, DERBEDER, PEHLİVAN, TULUMBACI, KABADAYI, KUMARBAZ, HIRSIZ, SERSERİ, DİLENCİ, KAATİL.. BÜTÜN ŞÖHRETLERİ. DAĞI, BAYIRI, SUYU, HAVASI, MESİRELERİ, BAHÇELERİ, BOSTANLARI, VE İLÂH.. BÜTÜN TABİAT GÜZELLİKLERİ VE COĞRAFYASI... SOKAKLARI, MAHALLELERİ, SEMTLERİ.. YANGINLARI, SALGINLARI, ZELZELELERİ, İHTİLÂLLERİ, CİNAYETLERİ VE DİLLERE DESTAN OLAN AŞK MACERALARI... İSTANBUL HALKININ DEVİR DEVİR ÂDET, AN'ANE, GİYİM VE KUŞAMI... İSTANBUL ARGOSU.. İSTANBULA AİT RESİMLER, ŞİİRLER, KİTAPLAR, ROMANLAR, SEYAHATNAMELER... İSTANBULA GELMİŞ YABANCI ŞÖHRETLER...

REŞAD EKREM KOÇU

Bu cildde : Ahmed AGIN, Sâim Turgud AKTANSEL, Sermed Muhtar ALUS, Osman Nuri ERGİN, Muzaffer ESEN, Ahmed Baha GÖKOĞLU, Ali Nüzhet GÖKSEL, İhsan HAMAMİOĞLU, Vasıf HİÇ, Tevfik KARKAN, Reşad MİMAROĞLU, Aziz OGAN, Ferdi ÖNER, Hikmet ÖNOL, Halûk Yusuf ŞEHSUVAROĞLU, Mahmud Yesârî, Osman TOLGA, A. Cabir VADA ve Nureddin YATMAN merhumlarla Şinasi AKBATU, Ahmed Derviş ATEŞCİ, Ekrem Hakkı AYVERDİ, General Hakkı Râif AYYILDIZ, İbrahim BAYTEKİN, İhsan BİRİNCİ, Ali ÇAMİÇ, Fahri DÜNGELEN, Hâlid ERAKTAN, Sâlim ERDEM, Mehmed Ali GÖKTUNA, Hakkı GÖKTÜRK, Sahak GÜLLÜ, Zeki KARAGÜLLE, Aykur KARPAT, Doğan KENİGUT, Hüsnü KINAYLI, Mehmed KOÇU, Dr. Saadi Nâzım NİRVEN, Bürhaneddin OLKER, Kevork PAMUKCİYAN, Ali PAYANDA, N. SAĞMALCILI, Bedîî ŞEHSÜVAROĞLU, Servet, Mümtaz Zeki TAŞKIN, Kerim YUND ve Erdem YÜCEL kalem arkadaşlığı etmişlerdir.

VE

Agop ARAD, Sabiha BOZCALI, S. BÜYÜKERBİL, Behçet CANTOK, Sâlim ERDEM, Nezih İZMİRLİOĞLU Nuriye NİRVEN, Bülend ŞEREN, Ömer TEL ve Hüsnü, resim, kroki, plân ve haritaları yapmışlardır.

175 resim, 53 plân, harita, yazı ve nota ve 1 yaprak metin dışı ilâve

SEKİZİNCİ CİLD

ÇİROZ — DİŞBUĞDAYCILAR SOKAĞI

KOÇU YAYINLARI

MEHMED KOÇU

İSTANBUL 1966

Bu cildi kaybettiğim büyük dost muallim, muharrir ve şâir Rıfkı Melûl Meriç ile ölümüne bir türlü inanamadığım ve bu İstanbul Ansiklopedisinde çok samimî yakınlığını gördüğüm şâir Hikmet Şinasi Önol'un, genc yaşda vefât eden bu ansiklopedinin yazı âilesinden tarih muallimi ve aziz talebem Ahmed Agının, ve bin türlü sıkıntıları içinde şövaliye asaletiyle yaşamış ve bu ansiklopedinin yakın dostlarından biri merhum muharrir Reşid Hâlid Gönç'ün adlarına ithaf ediyorum.

R. E. Koçu

1730 İhtilâlinin çıplak ayaklı haytalarından Çomar
(Resim: (Sabiha Bozcalı)

Ç

ÇİROZ — Külhanbeyi ve hâneberduş pırpırılar argosunda: «çok zayıf, kupkuru insan» anlamında; fakat sohbet arasında sıfat olarak kullanılmakdan ziyade lâkab olarak kullanılır; İstanbulda bu lâkabla anılmış en meşhur sima Tulumbacı Defterdarlı Çiroz Alidir (B.: Ali, Çiroz).

ÇİROZCULAR SOKAĞI — Eminönünde Ahiçelebi Mahallesindedir; Zindankapu Caddesi ile Taşçılar Caddesinin birleştiği nokta ile deniz kıyısı arasında uzanır; Balıkpazarı Değirmen Sokağı ve isimsiz bir sokakla kavuşağı vardır. Çardak Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 1, mahalle numarası 5). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli ve üstü örtülü bir çarşı boyudur; 14 kuru yemişçi, 3 yağcı-zeytinci dükkânı vardır (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇİTÂRİ — İpekle karışık pamuk ipliği ile dokunmuş sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaş; bilhassa Şamda dokunur idi, İstanbul piyasasında makbul bir kumaş idi. Renk ve nakşı bu kumaşa benzeyen bir balığa da «çitâri balığı» adı verilmiştir (B.: Çitâri Balığı).

Bu isim «çit» kelimesinden gelir, çit: «Üstü çiçekli ve şekilli pamuk bezi», «basma» demekdir.

ÇİTÂRİ BALIĞI — «Karagöz fasilesinden bir balıkdır, Kopes balığına pek benzer, kopese nisbetle vücudu yassıca ve geniş; üzerindeki sarı çizgiler gayet parlak ve çok olup gözleri de ufakdır. Sarı çizgiler on onbir aded olup zemini kurşûnidir; rengi ve nakşi Şamda ipekten dokunur çitâri denilen bir kumaşa çok benzemesinden dolayı çitâri balığı adını almışdır; sırtının rengi mâviye meyyal kurşûni, karnı beyaz, vücudu serâpa pullarla kaplıdır; başı küçük, ağzı pek küçük, ve dişleri ufakdır.

«Yelesi ve sırt süzgeci kuyruğuna kadar uzanır ve yekpâredir. 11 diken ve 16 kılçıkdan mürekkebdir. Makad yüzgeci 3 dikenli 14 kılçkıdır; yan kanadları şeffaf ve vücuda bağlandığı yerde gaayet parlak bir siyahlık vardır; karın yüzgeçleri beyazdır.

«Çitâri balığının renk ve manzarası ne kadar lâtif ise eti o nisbetde lezzetsiz, yumuşak, kılçıklıdır.

«Sâhillerde tek gezer, otla, çöple yaşar, yumurtasını ilk baharda döker. En büyüğü yarım kilo ağırlığında olur; Akdenizde çok, Marmarada nâdir bulunur. İstanbul Balıkhânesine senede 100 kilo kadar ancak gelir.» (Karakin Bey Deveciyan, Balık ve Balıkçılık).

ÇİT KASRI — (B.: Yıldız Sarayı).

ÇİTLENBİK AĞACI — Bin yıldan fazla yaşayabilen bu ağaç, İstanbulun yollarını, mezarlıklarını, cami ve mescid, tekke avlularını gölgelendirme, renklendirme ve süsleme büyük şehrin kıymetlerinden olmuşdur. Türkiyede en yaşlı çitlenbik ağacı Hatayda Yako köyünde Yunus Peygamberin türbesi önündeki ağaçdır ki iki bin yaşında olduğu tahmin edilmişdir; yalnız oralarda çitlenbiğe «dardağan» denir, arablar da «meyis» yahud «mas» derler.

Sıcak ve ılık iklimler ağacıdır, memleketimizin hemen her yerinde vardır, fakat en rahat ve iyi gelişdiği çevrelerden biri de İstanbuldur.

İri, ak, kaygan gövdesinin tepesinde yeşil bir ağaç kümesi gibi sıralanan dalları, yaprakları arasında yoksul kılıklı oğlancıkların oynaşdığını, ağacın yemişi olan çitlenbiği toplamak için savaştığını mevsiminde sık sık görürüz. Onun esnek olan dalları, çabuk soyulan kabukları, yumuşak yaprakları çocuklar için, çeşitli oyunların, oyuncakların ilk maddesi olur. Çarşı ve pazarda satılmıyacak kadar değersiz olan yemişleri yukarda belirttiğimiz çocuklar için bir çerezdir. Bu bakımdan İstanbulun fakir semtlerinin, mezarlık yakınlarının küçüğü büyüğü çitlenbiği tanır.

Serpildiği zaman dev gibi boy gösterenleri bulunan çitlenbik ağacının meyvesi ne kadar garibdir ki, bezelya dânesi büyüklüğündedir. Bu yemiş önce yeşil, sonra portakal sarısı, daha olgunlaşınca da esmer ve kara bir renk alır. Bu kararma yemişin etli derisinde olur. Derinin altında, sertçe odunun katı gelir. Onun içinde de kendine göre bir tadı olan tohum vardır. Bu yağlı bir çitlenbik içidir. Çitlenbik danesi ağızda dişlerle çiğnenerek yenir.

İstanbul hanımları çitlenbik yemişine benzeterek, küçük esmer çıtır pıtır kız çocuklarına da «Çitlenbik», «Çitlenbik gibi» derler; sevgi ve beğenme duygusu taşır.

Çitlenbik bir kültür ağacı olmaktan çok, bir orman ve süs ağacıdır. Türkiyedeki çitlenbik topluluklarının bir orman karakteri taşıdığı görülmez. Çitlenbik ağacı da odun kereste bakımından önemlidir. Ağacın lifleri uzun olduğu için yarma işlerinde, kasnak kutu imâlinde tercihlidir. Ağacın kökünden, kabuğundan sarı boya yapılır. Yaprağı iyi bir hayvan yemidir. Bu durumdan ötürü çitlenbik ağaçları tetar şeklinde budanarak işletilir.

Citlenbiğin yaprakları da tohumları gibi tuhafcadır. Ucu ok gibi sivri, yaprağın kenarı dişli, sapına doğru yaprak şişkindir. Yaprağın orta damarı yaprağı tamamen iki eşit parçaya ayırmayıp biraz yanpiridir. Soydaşı kara ağacın yaprağı gibi bu da yanıçtır.

Çitlenbik «Ulmaceae» familyasındandır. Cins adı «Celtis L.» dir. Bu cinsin 70 kadar nevi vardır. Türkiyedeki neviler: Âdi Çitlenbik, Kafkas Çitlenbiği, Doğu Çitlenbiği'dir. Eskiden Ulmaceae familyasına «Taun Fasilesi» derlerdi. Taun, doğuda Sivas yörelerinde çitlenbiğe verilen addır.

Çitlenbiğe Anadoluda çok çeşitli adlar takılmıstır: cırtlık, çitlik, cöhre, çöğre, dağam, dağan, dağağan, dağdağan, dağım, dağın, dagum, dardağan, dardahan, dargın, dargun, darun, daun, dav, dıgdıgan, digdiğen, doğdoğan, dogun, dağun.

Bu adların bazılarının birbirine çok yakın olduğu ancak bir söyleme değişikliği olduğu görülür.

Çeşitli adları olan çitlenbiği tanıtırken bazı sözlüklerin bu adı hiç almadığını, bazılarının da yanılmış olduklarını görüyoruz. Bunlardan biri de Türk Dil Kurumunun çıkardığı Türkçe Sözlük'de görülür. Burada Çitlenbik kelimesinin karşılığı bir nevi sakız ağacı diye açıklanmış ise de bu doğru değildir. Çitlenbiğin lâtince cins adı «celtis», sakız ağacının «pistacia» dır. Bu yanlışlık halk ağzından derleme kılavuzlarında da vardır. Öyle sanırım ki melengiçin bir adı olan çıtlık ile çitlenbik karıştırılmıştır.

Çocukluğumuzun, hayatımızın içine karışan, asırlarca yaşayan ağaçlarımızı bile sözlüklerimizin hiç almaması, alanların ise yanlış yazması herhalde üzücü bir şeydir.

Kerim YUND

ÇİTLENBİK SOKAĞI — Beşiktaşda Yıldız Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Serencebey Yokuşu ile Âsâriye Caddesi arasında uzanmaktadır; Sinanpaşa Mescidi Sokağı ile bir kavuşağı vardır, Sinanpaşa Mescidi Sokağının bir dirsekle kıvrılmasından sonra devam eden kısmı ile bu Çitlenbik Sokağı arasında bir de isimsiz sokak gösterilmişdir; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇİT SOKAĞI — Üsküdarda İhsaniye sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Harem İskelesi Sokağı ile Paşakapusu geçidi arasında uzanır uzun bir yoldur; Şerifbey Çeşmesi Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; Köprülükonak Sokağı, Hâfız Mehmed Sokağı, Avcu Sokağı ile kavuşakları vardır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇİVİ — Dilimizde öbür isimleri ile «mıh», «enser»; pek çok çeşidi ile günlük hayatta kullanıldığı yerler bu ansiklopedinin konusu dışında kalır.

Çivi İstanbul gibi bir şehirde dahi hikmeti icâdı dışında kalmış yerlerde kullanılır:

Bekâr odalarında, hanlarda duvarlara çakılan irice çivilere esvab, şapka, öteberi asılır.

Umumî ayak yollarında kapuların mandalları, sürgüleri kırılır, çalınır, kapuyu içerden kapamak için irice bir çivi kullanılır.

Hâneberduşlar arasında âdembabalar (B.: Âdem baba) bıçak alacak paraları olmadığı için nefis müdafaası veya tecâvüz silâhı olarak iri bir çivi taşırlar.

Eski büyük ahşab İstanbulun cehennemî birer âfet olmuş yangınlarında, ateşin bir semtden mahalleler aşarak başka semtlere sirâyetine şiddetli rüzgârların uçurduğu kıpkızıl ateş kesilmiş çiviler sebep olurdu.

İstanbul halkı ağzında çivi üzerine mecâzî deyimler var:

Çivi kakmak — Bir adamın bir memuriyette uzun zaman kalması; kendisinden hoşnud olmayanlar tarafından derd yanma yolunda ve tezyif edâsı ile kullanılır; yahud makaamına lâyık olmayanlar hakkında kullanılır.

Çivilenmek — Ziyâret kasdı ile gidilen yerde, yahud bir iş için gönderilen yerde lüzumundan fazla kalmak, oturmak, oyalanmak; misaller:

«Bu komşuluk değil, zülumdur efendim... her geliyor, çivilenip kalıyor, deli olacağım...» ; Bir patron tezgâhdarından bahseder: «Dışarı göndermeye gelmez, çivilenir kalır...».

Çivi gibi — Sıhhatli, zinde, kuvvetli, çevik, anlamında; misal:

— Nasılsın baba?

— Çok şükür çivi gibiyim...

* «Delikanlı dediğin çivi gibi olmalı, yürürken topuğu kütürdemeli...».

İki de darbı mesel vardır:

Çivi çiviyi söker — Bir şeyin zararını yine onunla giderme anlamında kullanılır; misal:

Gece evine körkütük sarhoş gelmiş biri anlatır: «... Sabahleyin gözlerimi açamıyorum, midem berbad, başım topaç gibi döner, çivi çiviyi söker dedim, karıyı çağırdım, bana bir tek rakı ver dedim...»

Çivisiz tahtayı rüzgâr alır — Bütün zararların, ziyanların tedbirsizlik, basiretsizlik, bakımsızlık, ihmal yüzünden geldiği anlamında kullanılır.

ÇİTLİ MÂDEN SUYU — Kaynağı Bursada İnegölün doğusunda Çitli Köyü civârındadır. Birinci Cihan Harbinden önce İstanbul hekimleri tarafından en çok tavsi-

ye edilen ve dolayısiyle İstanbullularca fev kalâde rağbet görmüş bir mâden suyu idi. Bu güzel şifâlı suyun şöhreti Abdülaziz zamanında başlamış olup hikâyesi şöyle anlatılır:

Sultan Abdülaziz pâdişah olduktan sonra sıhhatinde görülen bazı bozukluklar dolayısı ile doktorları mâden suyu içmesini tavsiye etmişler. İmparatorluk sınırları içindeki bütün şifâlı sular tedkik ettirilmiş ve Çitli mâden suyu bilhassa temâyüz etmiş. Suyun üstün şifâlı hassasını öğrenen bir rum tüccarı, suyun satışıla alâkalanmış, 1881 yıllarında Beyoğlunda nam yapmış Dellasuda Eczahânesinin sâhibi Georges Dellasuda da suyun satış imtiyazını almış; fakat o senelerde Bursa vâlisi bulunan Ahmed Vefik Paşa suyun bu satış imtiyazına Bursa Hastahânesini de ortak etmeğe muvaffak olmuş. Sonraları Dellasuda'nın hissesi Hicaz Demir yollarına devir edilmiş, ve zaman ile satış tamamen Bursa Hastahânesine kalmış.

Yıldızda bir kimyahâne kurdurmuş bulunan İkinci Sultan Abdülhamid de Çitli Mâden Suyu ile alâkalanmış; Lehli bir kemancının oğlu olan ve Yıldız Sarayında zamanla bir nüfuz kazanmış bulunan saray kimyâgeri Bonvovski Paşa ve başka kimyagerler suyun tahlillerini yapmışlar; hâzim ve idrar yolları orbanları üzerinde çok şifâlı tesiri görülen, bikarbonate ve çok güzel, kendine mahsus lezzette, serin bir su olarak vasıflandırmışlardır.

Çitli mâden suyunun tesisleri, İstiklâl Savaşında mağlûben firar eden Yunanlılar tarafından tahrib edildiğinden, İstanbulda satışı çok azalmıştır. On sene evvel Eminönü pazarlarında bazı dükkânlardan güçlükle tedarik olunuyordu.

Dr. Saadi Nâzım NİRVEN

ÇİVİCİ LİMANI — İstanbulun eski topografik isimlerinden, Tophâne civârında Salıpazarı semti kıyısında bir yerin adı idi. Zamanımızda tamamen terk edilmiş isimlerdendir.

ÇİVİCİ LİMANI MESCİDİ — Tophâne civârında Salıpazarı sâhilinde bir vakitler bu isimle anılan yerde idi; hâlen mevcud değildir. Hadikâtül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Çivicilimanı Mescidi der Salıpazarı — Bânisi Mehmed Çavuş nam kimsesedir. Mescidin yeri aslında bir çimenzar namazgâh idi. Mahmud Çavuş yağmurdan muhafaza için üzerine yalnız bir çatı çekdirdi, sonra zamanla mescid oldu. Yandıkdan sonra tahvil kalemi kesedarı İzârî El-hâc Mehmed Efendi kâgir ve fevkaani mescid olarak ihya etti ve minber koydu. hicrî 1153 (milâdî 1740-1741) senesinde; kendisi de onaltı sene sonra 1169 (1755-1756) da vefat ederek oraya defnolundu; camiin yakınında bir de mektep yaptırmışdı; mahallesi, civârındaki dükkânlardır.»

ÇİVİCİ SOKAĞI — Kasımpaşada Yahya Kâhya ve Çatma Mescid Mahalleleri arasında bir sınır sokakdır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇİVİCİZÂDE — Geçen asır başında yaşamış bir bestekâr; Hâşim Bey mecmuasında uşak faslında bir hafif bestesi kaydedilmişdir. Güfte şudur:

Ney nevâ eyler keman inler döğer def sinesin
Dinle tanbûrun enînin mûsikaarın giryesin
Sabra tâkat mı kalır âşıkda insâf idelim
Arz ider dilber de gâhi sînesi âyînesin.

Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

ÇİVİLEMEK — İstanbul'un hâneberduş pırpırları argosunda; 1) bıçakla vurmak, yaralamak; 2) cimâ, livâta.

O bedbaht tabakanın ağzında bu ikinci anlamda zengin lûgatçe vardır: fişek atmak, lehimlemek, perçinlemek, şişirmek, üfürmek, yef'allemek, tezgâh kırmak, düdüklemek.

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu.

ÇİVİSİZ KALKAN — Bizde asıl kalkan balığı yerine ve kalkan adı ile satılır (B.: Kalkan balığı); ufakları da matrabazlar tarafından pisi balığı diye sürülür (B.: Pisi balığı). Çivisiz kalkan asıl kalkanlardan çok farklıdır ve kolay ayırd edilir. Asıl kalkanın vücudu yuvarlak, bu beyzî ve ince pullarla örtülüdür; çivi denilen kemik düğmecikleri yokdur; bunun yerine kestâne renkli benekleri vardır; gözleri daha ufak, sırt yüzgecinin baş üstüne gelen küçük bir kısmı, saçağa benzeyen bir takım lifler taşır. Ağız yarığı çok genişdir. Eti asıl kalkanın etinden daha beyazdır, fakat lezzetce ondan yavancadır. Asıl kalkanın bulunduğu yerlerde ve asıl kalkan balıkları gibi avlanırlar.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

ÇİVİZÂDE CAMİİ — Zeyrekde İtfâiye Caddesinin alt başındadır; bânisi on altıncı asır şeyhülislâmlarından Çivizâde Mehmed Efendi'dir. Hadikâtül Cevâmi: «Bânisi öbür mescidinde yazıldı, medresesi ve mahalesi vardır.» diyor (B.: Çivizâde Mescidi). Kiremitli ahşab, çatı ile örtülü kâgir bir binadır; 1952 de tecdiden tâmir edildi ve büyütüldü. İbâdet sahnının iki yanında birer maksûre bulunub minâre kapusu sol tarafdaki maksûrededir. Camiin medhali kapalı beton bir avlu olup kapusunun yanında küçük bir namazgâh vardır; abdest muslukları da bu avludadır; ayrıca yine beton döşenmiş bir de açık avlu vardır (1964 Mayıs). Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde bu camii «Çivizâde Kızı Mescidi» olarak gösteriyor (B.: Çivizâde Kızı Mescidi).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇİVİZÂDE KIZI MESCİDİ — Hadikâtül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «(Samatya'da) Bayazıdı Cedid Camii kurbindedir, bâniyesi mezbûrun (Çivizâde Mehmed Efendinin) kızı Ümmügülsüm Hâtundur; Merkadi akrabâsından Şerifi Hatunun mescidindedir ki Bitlice Mescidi diye yazılmışdır (B.: Bitlice Mescid, cild 5, sayfa 2826). Minberini Sipahi Ocağı ricâlinden Çavuşzâde Mustafa Ağa vaz etmişdir. Mahallesi yokdur.»

Samatyada bu mescidin yerini tesbit edemedik. Bayazıd Cedid Camii civârında, hâlen pek harab bir halde Çavuşzâde Mescidi vardır ki, Hadikâtül Cevâmi o mescidin bânisi olarak bu Çivizâde kızı Mescidine minber koyan Çavuşzâde Mustafa Ağa olarak gösteriyor. Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde kaydettiği üç Çivizâde Mescidinden birinde «Çavuşzâde Mescidine bak» diye bir atıf yapıyor ve Çavuşzâde Mescidi maddesinde de «Çavuşzâde = Ümmügülsüm Mescidi» maddesi altına, bizim harab hâlini tesbit ettiğimiz, Hadikada da müstakil madde olan mescidden bahsediyor (B.: Çavuşzâde Mescidi, cild 7, sayfa 3796). Zühul Tahsin Öz'de midir, Hadikada mıdır, orasını da tesbit edemedik; Samatyadaki Çavuşzâde Mescidinin bu Çivizâde kızı Ümmügülsüm Hâtun Mescidi olması için Hadikada müstakil bir Çavuşzâde Mescidinin kaydedilmiş olması gerekirdi. Tahsin Öz ayrıca Çivizâde Kızı Mescidi olarak Zeyrekdeki Çivizâde Mescidini gösteriyor; Hadika ise Zeyrekdeki Mescidi Ümmügülsüm Hâtunun babası Şeyhülislâm Çivizâde Mehmed Efendinin İstanbulda iki camiinden biri olarak kaydediyor (B.: Çivizâde Camii; Çivizâde Mescidi).

ÇİVİZÂDE MESCİDİ — Topkapu civârında idi; bu satırların yazıldığı sırada, 1947 Eylülü, yapıdan eser kalmamış, kâidesi kesme taşdan, gövdesi tuğla ve gayet yüksek olan minaresi, şerefesinden üstü yıkılmış, bir sütun halinde duruyordu; mescidin arsasında, 1947 de «Gecekondu» denilen kulübe zamanı evceğizler yapılmış idi. Mezarlığından bakiye iki taş da, etrafı yığma taş ile çevrilip Çivicibaba adı ile bir yatır haline getirilmiş idi, ki bu kabir taşlarından birisi ustuvâni ve kitâbesiz, diğeri bir Barutçubaşı Mehmed Ağaya ait olup düz başlı ve kabartma çiçek nakışları ile müzeyyen gayet güzel bir taş idi, nefis bir hat ile yazılmış kitabesi şudur:

Hüvelhallâkulbâki
Merhum ve mağfur sâbikaa barutcubaşı El-hacı Mehmed Ağa ruhine fâtiha 1180 (1766-1767)

Bu kabirlerin yanı başında da Emine Sultan Çeşmesi vardır ki, çeşme, bîkes kabirler ve bir ağaç ve yüksek tuğla minâre, orasının mâmur zamanlarını tahayyül edebilenler için hakikaten pitoresk bir âhenk ile toplanmışlardı.

Hadikatül Cevâmi bu mescid hakkında şu malûmatı veriyor: «Bânisi Şeyhülislâm Çivizâde Şeyh Mehmed Efendidir, hicrî 995 (m. 1548) de vefat etmiş, Eyyuba defin edilmişdir, minberini Osman Efendi isminde bir hayır sâhibi koydurmuşdur»

Tezkiretül Bünyan da bu mescidi bir Mimar Sinan yapısı olarak gösterir.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I. R. E. Koçu ve Muzaffer Esen, Gezi notu, 1947.

ÇİZEL (Hasan Hayri) — Ressam, resim muallimi; hamâsî tabloları ile pek kıymetli tablo ressamı, yine tabloları ve bilhassa hepsi ayrı güzellikde binlerce eskizi ile büyük İstanbul ressamı; 1891 de Dimetoka'da doğdu, oranın eşrâfından Mehmed Emin Efendinin oğludur. İptidaî ve Rüşdiye tahsilini Dimetokada yapdı, sonra Edirne İdadisini bitirdi. İdadide iken, türk hamâsetini tablolarla tesbit etmeye çalışan, Balkan Harbinde Edirneyi işgal ettikleri sırada Bulgarlar tarafından vahşiyâne öldürülen vatanperver ressam şehid Hasan Riza Beyin en değerli talebelerinden olmuşdu,

Hasan Hayri Çizel
(Resim: S. Bozcalı)

diploma alınca hocasının teşviki ile İstanbulda Sanayii Nefise Mektebinin (Güzel Sanatlar Akademisinin) resim bölümüne girdi ve o sanat okulunun en güzide talebelerinden biri oldu, devrinin üstadları olan Âdil Beyin, H. Warnia'nın ve Valeri'nin atölyelerinde çalıştı, 1914 de birincilik ile diploma aldı ve sanat görgüsünü genişletmek üzere Almayaya gitti, Münihde Hoffman'ın atölyesinde çalıştı. Memlekete döndüğünde sanat hayatını ressam muallimliği ile devam ettirdi; otuz yılın içinde muhtelif tarihlerde Erenköy Kız Lisesinin, Kuleli Askerî Lisesinin, Halıcıoğlu Askerî Lisesinin, Feyzi Âti Lisesinin, Hayriye Lisesinin, İstanbul Erkek Lisesinin resim muallimliğini yapdı, ki bu liseler içinde son ve en uzun hizmeti 1926 dan 1950 yılına kadar yirmi dört sene, İstanbul Erkek Lisesinde olmuşdur; 13 Ekim 1950 de o vazifede iken vefat etti ve Rumelihisarı mezarlığına defnedildi.

Hayatı boyunca İstanbul aşkı ile yanmış, türk resim sanatının eşsiz üstadlarından Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Beyin hayranı idi (B.: Ali Rıza Bey); aynı aşk ile o yolu tâkib etti. Defterler ve albomlar hâlinde, yaşadığı devrin İstanbulunu tesbit eden renkli kalemler ve kurşun kalemi ile yapılmış desenlerinden, eskizlerinden mürekkeb çok zengin bir koleksiyona sâhibdi; 1945 yılında İstanbul Ansiklopedisi adına gördüğümüz bu koleksyon en az 7000 parça ve hepsi ayrı güzellikde resimi ihtivâ ediyordu. İmar adı verilen ve aslında Türk İstanbulun tarih damgasını kazıyan ve vandal tahribatını gölgede bırakan kör kazma büyük beldemizin sür'atle değişen simâsı düşünülecek olursa, sanat kıymetlerinin yanında Hayri Çizel eskiz ve desenlerinin tarihî vesika kıymeti pek büyükdür; san'atkârın vefatında bu koleksiyon zevcesi hanıma kalmış idi; aslında ise yeri, devletçe satın alınarak İstanbul Belediye Kütübhânesi olmak gerekir. Bu koleksiyonun dağılıp kaybolması, bir hazinenin yok olması ile birdir.

Hayri Çizel, İstanbulun bir caddesine adı konulacak bir simâdır.

ÇİZGEN (Abdullah) — «Ressam; 1908 de doğdu; İstanbul Sanayii Nefise Mektebinin 1934 mezunlarındandır; Feyhaman atölyesine devam etmişdir; Topkapu Sarayı Müzesi ressamı ve Güzel Sanatlar Birliği âzâsındandır. Bâzı eserleri: Huzur (Konyada Mevlâna Türbesinde), Yeşil Kubbe (Konyada Mevlâna Türbesinde), Gümüş Kapu (Konyada Mevlâna Türbesinde), Konyada Sırçalı Medrese, Topkapu Sarayında Harem Kapusu, Topkapu Sarayında Ocak, Kanlıca, Bursadan peyzaj, Topkapu Sarayında Veliahd Dâiresi» (Pertev Boyar, Türk Ressamları, 1948).

Bu Ansiklopedi için hal tercemesinde yukarıdaki satırlarla yetinilecek sanatkâr değildir; fakat esefle kaydederiz ki, iyi tanıdıklarımızdan olan Abdullah Çizgen, şânına lâyık bir hal tercemesinin yazılabilmesi için gereken notları kendisinden bir kaç sefer talep ettiğimiz halde ne yazmış, ne de konuşmuşdur.

ÇİZME, ÇİZMECİLER — Çizme, ayağı bacak ile beraber örtüb koruyan ayakkabı; koncu baldıra, hattâ diz kapağına kadar çıkan uzun konçlu ayakkabı.

Sokaklarının çamuru ile meşhur eski İstanbulda her tabaka halk ve asker için kış ayakkabısı idi; baldırı çıplak güruhu müstesna, kışın hattâ çocuklara bile çizme giydirilirdi.

Yeniçerilik zamanında atlı yaya kara askeri seferlerde dâimî çizme giymişdir. 1826 dan sonra Asâkiri Mansurei Muhammediye adı ile yeni ordu teşkilâtı kurulduktan sonradır ki yaya kara askerlerinin ayaklarına postal denilen ayakkabları yaptırılmışdır. 1826 dan evvel kapukulu askerine her sene «Çizme behâ», «Çizme paraadı» ile ayakkabı bedeli ödenirdi. Evliyâ Çelebinin kaydına göre onyedinci asır ortasında İstanbulda 100 çizmeci dükkânı bulunuyordu. Büyük muharririn sâir benzer esnaf hakkında verdiği rakamlara kıyas ile bu 100 dükkânda 400 - 500 nefer çizmeci esnafının işlemekde olduğu söylenebilir.

Çizme çeşitleri bu ansiklopedinin konusu dışında kalır. Şu kadar kaydedelim ki, zamanımızda kösele taban üzerine deri meşin çizmeler ancak orduda süvâriler ve zâbitlerle sivil hayatda itfâiye efrâdının, at meraklılarının, jokeylerin ayaklarında görülmektedir; işi icâbı çizme giymek mecburiyetinde olanlar, meselâ balıkçılar, gemiciler, amele, ırgad takımı artık lâstik çizme giymektedirler. Bu arada lâstikden ve naylondan gaayet zarif, şık kadın çizmeleri de moda eşya arasında çok yaygın haldedir.

Çeşidli isimler altındaki eski papuçlar, ayakkabları arasında eski çizmeden bozma, konçları kesilip alınmış ayakkabılara «katır», «katır kundura» denilirdi, bu isim üzerine eski sohbet dilimizde şirin bir tekerleme vardı; şımarık türediler hakkında kullanılırdı:

Çizmeden bozma katır
Ne gönül bilir ne hatır!

Haddini bildirme yolunda da : «Çizmeden yukarı çıkma...» denilir.

ÇİZMECİ — Pâdişah sayfiye göçüne çıkdığında Enderunu Hümayûnda Kiler yahud Seferli koğuşlarından seçilen bir zülüflü ağanın unvanı; bu delikanlıyı Rikâb Başçuhadârı Ağa seçerdi ve delikanlının bu vazifesi o göç süresince devam eder ki pâdişâhın çizmesini muhafaza etmek ve dilediğinde ayağına giydirip çıkarmakdır (B.: Çuhadar).

ÇİZMECİ BABA — Babam «Mir'atı İstanbul müellifi Mehmet Râif Bey merhumun evrâkı metrûkesi arasında bir kayde göre Eyyubdaki kabri halk tarafından bu isimle anılır ve kabrine adak mumlar dikilir o yedinci asırda yaşamış bir çizmeci ustasıdır; asıl adı Ahmed olub gülşeni dervişlerinden imiş. Çok yaşlı, pîr olarak vefat etmiş; M. Râif Bey tarafından istinsah edilmiş kabir taşı kitâbesi şudur:

Çizmeci Ahmed o pîri gülşenî itti vefât
Gülşeni cennetde yâ Rab bula âli mertebe
Didiler yârân Nazîmâ fevtinin târihini
Pâyi ecel haffâfı çekdi Çizmeciyi kaalibe
(kalıba)

Hicrî 1081 (m. 1670-1671)

General H. Râif AYYILDIZ

ÇİZMECİ CİVANI — Kalender meşmeşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Çizmeci civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Çizmeci Civanı şu beyitlerle övülmüşdür:

Gazilere çizme diker elleri
Çizmecinin namlıdır güzelleri
Velâkin tenleri sahtiyan kokar
Âkil olan uşşak ırakdan bakar
Bûyi gül reşk ider tenine amma
Kaçan ol şuh bir gez girse Hamama
O şuh dahi cündi levende hemser
Şâhin başda kavak yelleri eser

ÇİZMECİLER KÂRHÂNESİ — İstanbulda Ağa kapusunda yeniçeri ocağının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan otuzdan fazla imalâthâne vardı ve o eski dervişlerin ağzı ile bu imalâthânelere «kârhâne» denilirdi; bunlardan biri de çizmeciler kârhânesi, bir çizme atölyesi idi; H. 1175 (milâdî 1761) tarihli bir ulûfe defterine (maaş defterine) göre bu atölyede 20 nefer çizmeci yeniçeri çalışmakta idi; atölyenin ustası, zâbi «çizmecibaşı» ünvânını taşırdı.

ÇİZMECİLER TEKKESİ — Kabataşda bir halveti tekkesi idi, mescidi ile beraber hicrî 904 (m. 1498-1499) da Çizmecibaşı olan Bedreddin Mahmud Ağa tarafından yaptırılmış, bânisinin kabri tekke kapusunun karşısında idi (B. : Çimzeciler Tekkesi Mescidi); bu tekkenin âyin günü pazar idi. 1864-1865 de basılmış olan Hadikâtül Cevâmi, bu tekkenin, fevkaanî olan mescidi ile beraber yıkılmış ve yerinin bir arsa olduğunu söylüyor. Evliyâ Çelebi bu tekkenin deniz kenarında olduğunu kaydettikten sonra, semtin bir mesiresi olduğunu yazıyor:

«Çizmeciler Tekkesi lebi deryâda bir azîm teferrücgâhdır. Deryâyâ nâzır bin adam alır sofrası vardır. Mutfağında bin sahanı, üstâd aşçısı vardır.»

Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 tarihinden az evvel tanzim edilmiş olan bir bostancıbaşı defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) burası «Çizmecibaşı arsası» diye kaydedilmişdir.

ÇİZMECİLER TEKKESİ MESCİDİ — Kabataş civârında idi; 1864 den evvel yıkılmış, yeri arsa halinde idi; kaydettiğimiz 1864 tarihinde kitâb hâlinde basılmış olan Hadikâtül Cevâmi bu mescid hakkında şu malûmatı veriyor:

«Bu mescid fevkaanîdir, bânisi Çizmecibaşı Bedreddin Mahmud Ağa nam kimsedir ki bu tekkenin kapusu önünde medfundur; bir büyük taşın üzerinde Reisülcermukciyan diye mufassal tercemei hâli yazılıdır. Zâviye ve mescidin itmâmı tarihi dahi «Hayri aziz» 904 (milâdî 1498-1499) olmak üzere kazdırmışdır. Müruru zaman ile zâviye mezbûre harab olarak fakat tarih taşı bâki kalmışdır, ve yeri sonradan bir parmaklık ile muhafaza olunmuşdur. El'an hâli arsadır. Tevliyetini çizmecibaşılar zatedegelmiştir. Lâkin meşrupta değildir. İttisâlinde sadrıâzam Hekimzâde Alı Paşa merhum ilk sadâretinde Tophâne suyundan bir miktar mâileziz ayırtıp iki taraflı bir büyük çeşme bina eylemişdir.»

ÇİZMECİ MENZİLİ — Ok Meydanında kemankeş pehlivan mevzilerinden biri, «Çullu poyraz» menzili de denilirdi; bu menzilde muhtelif tarihlerde ok atmış ve rekor taşları dikmiş namlı kemankeşler şunlardır : Yaycı Dâvud, Çizmeci Dâvud, Arabzâde İbrahim, Karga Mustafa, Börekçi Mehmed, Bozdoğancı Mustafa, Lendüha Câfer, Çullu Ferruh.

ÇİZME KAPUSU — Topkapusu Sarayında Birinci Avluda bir kapu idi, hâlen mevcud değildir; Bâbı hümâyundan girince sağ tarafda idi, bu Çizme kapusundan öte, Cebehâne Meydanına doğru yokuş aşağı bir yol inerdi; yine bu Çizme Kapusunun solunda Orta Kapuya doğru bir duvar uzanır idi ki bu duvar zamanımızda da durmaktadır; ki Cellâd Çeşmesi bu duvar kenarındadır.

ÇİZMELİ — Geçen asır başında yaşamış kalyoncu bıçkınlarından bir delikanlı olub Hazîneli Küçük Kadri Ağanın bir şarkısından yalnız lâkabı ile tanılıyor; şarkı şudur:

Semti Tersânede gördüm güzeli
Kalyoncudur şûhi şehbaz Çizmeli
Kuşağından özge sarmalı beli
Kalyoncudur şûhi şehbaz Çizmeli

Hep zümrei nâdan ile ülfeti
Dilşâd ider hergün ol şûh bir iti
Bilmem eşkiyâyâ neden minneti
Kalyoncudur şûhi şehbaz Çizmeli

Çapkınım gaayetle sevdim ben seni
Sevilmez mi senin gibi külhenî
Sefineî aşka açdım yelkeni
Kalyoncudur şûhi şehbaz Çizmeli

Kalaycı Bağında geçirdim ele
Çizmesin çıkardı cilve nâz ile
Pâyin bûs eyledim o şâhın hele
Kalyoncudur şûhi şehbaz Çizmeli

ÇİZMELİ — Geçen asır sonlarında yaşamış ve güzelliği ile şöhret bulmuş bir İstanbul bıçkını; Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi tarafından şu manzume ile övülmüşdür:

Kırk yıl İstanbulu gezdim gezeli
Hele meşrebimce seçdim güzeli

Bir serkeş haylâzı hümâ pervazı
Bıçkınlar içinde nâmı Çizmeli

Ebrüleri hançer belinde hançer
Zeberdest itoğlu itliği belli

Yıkmış külâhını çatık kaşına
Sırma saçak olmuş saçların teli

Didiler elhazer çapkın sakardır.
Şekaavete meyli var yançizmeli

Dayı reftârına nümâyişe bak
Görem ben anı da olmam mı deli

Ya bir de külhanca işmar çakınca
Viririm yolunda başımı belî

Gül ruhlerinden lebi lâ'linden
Eyvallah ne ihsan eylerse eli

Bir gez fırsat ile alub çizmesin
Pâyi müşekkeli bin gez öpmeli

(Tarih)
Hâneye geldiğin o külhanbeyi
Tarihle malûmu olsun cihânın
Çıkarub bin niyaz ile çizmeyi
«Yalın ayağını öpdüm ben anın»
1349 — (çizme) 55 = 1294
Milâdî 1877

Âşık Râzi'nin bu manzûmesi Küçük Kadri Ağanın şarkısından mülhem de olabilir (Bundan önceki maddeye bakınız).

ÇİZMELİ — Galatanın büyük ve namlı gedikli meyhânelerinden biri (B.: Gedikli Meyhâneler; Meyhâne); İkinci Sultan

Mahmud zamanında Enderunda Çuhadar Ağalıkda bulunmuş ve sonra Hekimbaşı Behçet Efendi dâmad olmuş Râsih Ağa «Şevkiye» isimli manzûmesinde bu meşhur meyhâneyi mübhem çizgilerle tasvir ediyor:

Gelicek hâtırıma seyri sefâyi Galata
Şevk ile düştü heves cünbüşi semti Galata

Akla yelken iderek düşdüm o sûye ben de
Belki olur diyerek bâisi zevkü hande

Nâgihan gûşime bir nağmei şehnaz irdi
Gûyiyâ sinei mecrûhuma hançer girdi

Mecmai zevki sorunca didiler Çizmeli'dir
Levhi dilden gamü efkârı bozub çizmelidir.

Olayım ben de didim dâhili bezmi zürefâ
İdelim def'i gumûm eyliyerek zevkü safâ

Vardım ol meclise kim bir şehi hûban oturur
Karşısında nice bin valehü hayran oturur

Yâni bir neyyiri reşk âveri tâbân
Şem'i ruhsârına pervane ânın şemsi cihan

Söylemiş sanki bunun hakkına ol şâir
Yâni bir ehli hüner fenni şiirde mâhir

Ne kadar gevheri zî kiymet ise beynennâs
Bir hacer pâresidir lâ'line nisbet elmâs

Belde zümrüd tepeli âh o mücevher hançer
İşleyüb sînei uşşâkına tâ câne geçer

Bele marpiçli sarıp başına al fermâyiş
Veriyor gördüğü üftâdeye kat kat hâhiş

Nigehi zevki meyi nâz ile mest olmuş ezel
İnce bel kaddi güzel vechi güzel çeşmi güzel

Nâz ile dest uricak sâgara sîmin bileği
Dihenine sunar ol muğbeçe şeker çileği

Konmuş ortaya tekirle dahi mercan tavası
Sanki mâhîlerin olmuşdu o meclis yuvası.

Ne ararsan bulunur anda ne istersen çok
Meclisinde o mehin heman kuş südü yok

Nâzı bir yana ko ey mey diyerek miçoları
Getürürler iç efendim diyerek altun suları

Alıcak yanına ben âşıkı zârı gelerek
Sundu desti ile ol dîdei bâdam süzerek

Şalı başından çıkarıp saçdı saçı eğdi fesi
Şiire gaayetle meger varmış o şûhun hevesi.

Zevke dâir orada haylice sohbet oldu
Meyi aşk ile sebûyi dilü cânım doldu.

O devrin seçkin kalender şâiri Enderunlu Fâzıl Bey zaman zaman divânesi olduğu nevcivanları «Defteri Aşk» adındaki meşhur eserinde anlatır iken o mahbublar arasında İsmail adında bir köçek oğlandan da bahseder, aslı çingene olan bu dilber delikanlı işi icâbı meyhâne meyhâne dolaşmakda, bu arada Çizmeli adındaki meşhur meyhâneye de uğramaktadır (B.: İsmail, Köçek Kıbti). Dilber köçeğin dolaşdığı diğer meyhâneler «Gümüş Halkalı», «Servili», «Sarnıçlı» diye anılır gediklilerdir, Çizmeli'den şu mısra ile bahsedilmişdir:

Çizmeli'den kesilir mi ayağı?...

ÇİZME PARASI — Başda yeniçeriler kanun gereğince kapukulu askerlerine senede bir defa verilen çizme bedelinin adı.

ÇOBAN — «Türkçe isim. Koyun ve sürülerini otlatan, sığırtmaç.» (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı»; İnek'in öküzle karışması, keçinin ve mandanın da çoban nezâreti ile bakılan hayvanlar olduğuna göre yukarıdaki târif noksandır; «ehlî hayvan sürülerini otlatan» demek daha doğru olurdu sanırız. Dilimizde, bu arada İstanbul ağzında bu isim üzerine şu darbımeseller vardır:

Mânevî kıymeti büyük hediyeler için; yâhud maddî kıymeti çok bir hediye için aşırı tevâzu ile: «Çoban armağanı, çam sakızı» denilir.

Malın gözetme ile tutulacağı yolunda: «Çobansız koyunu kurt kapar».

Bir malı, bir parayı ne isrâf eden, ne de faydalı bir yerde kullanan hakkında : «Çoban köpeği gibi, ne yer, ne yedirir».

Ahlâkın verâsetle intikaali iddiasında: «Çoban sığır koyun güder, oğul babanın huyun güder.»

Sâhibsiz malın yağması, yâhud herhangi bir talan için: «Çoban aldı bağa gitti, kurt aldı dağa gitti.»

Hüseyin Kâzım Bey büyük lûgatında. «Kaz çobanı tahkir ifade eder» diyor. Kara sığır, koyun, keçi çobanları olduğu gibi kaz sürüsünü güden otlatanlara da çoban, «Kaz çobanı» denilir. Bundan ötürüdür ki, bu tâbir yerinde kullanıldığı zaman tahkir ifade etmez; ancak, kaz sürüleri, dağa kıra, götüremez. Köy, çiftlik, civarında, önünde gezdirilir; dolayısı ile kaz çobanlığını küçücük çocuklar bile yapabilir; kelimenin tahkir ifâdesi, bir idârenin başında bulunan kimsenin aczi kasdedilerek: «Kaz çobanı bile olamaz!...» şeklinde olur.

İstanbul civârı köylerinde çobanlar köy halkından çıkar, daha doğru tâbir ile her evin koyununu, sığırını evin bir çocuğu, delikanlısı kıra götürür. İstanbul civârı çiftliklerinin çobanları ise çoğunlukla İzmitin Kandıra, Taşköprü köylerinden olurlar; 15 yaşında bir çocuk çobanlık çağına

gelmiş sayılır ise de çobanın makbulü 18 - 25 yaşlar arasındaki delikanlılardır. Çiftlik, veya İstanbul köylerinde ağa çobanları, Hıdrellezden Kasıma, Kasımdan Hıdrelleze, götürü tesbit edilmiş bir ücret karşılığı altışar aylık tutulurlar ve ücretli altı aylık hizmetlerini gördükten sonra ödenir; kadim bir gelenekdir, çobanın günlük azığı, kışlık kepeneği, ağılda veya evde yatacak yeri ağa yâhud çiftlik sâhibi tarafından temin olunur.

İstanbulda «Çoban» kelimesine bağlı yer ve binâ isimleri şunlardır:

Çoban Baba merkadı, Merdivenköyü Tekkesinde;
Çobançavuş Camii;
Çobançavuş Külhan Sokağı;
Çobançavuş Mahallesi;
Çobançavuş Medresesi;
Çobançavuş Medrese Sokağı;
Çobançavuş Sokağı;
Çobançeşmesi, Alibeyköyünde;
Çobançeşmesi, Bakırköyünde;
Çobançeşmesi - Koşuyeri Yolu, Bakırköyünde;
Çobançeşmesi - Mandıralar Yolu, Bakırköyünde;
Çoban Kızı Sokağı, Büyükderede;
Çobanoğlu Sokağı, Şişlide;
Çoban Sokağı, Tarabyada;
Çoban Suyu Sokağı, Eminönünde.

Mehmed Ali GÖKTUNA

ÇOBAN (Hüseyin) — 1955 de hortlamış ve 1960 dan sonra alabildiğine dal budak salmış kabadayılık denilen şehir şekaavetinin kurbanlarından 27 yaşında bir kahvehâne uşağı; 1964 yılı başında Taksimde Bekâr Sokağındaki Şark Kahvehânesinde ocakçılık yapıyordu; aslı Erzurumlu olup ayakdaşları arasında «Koçero Hüseyin» diye taşındığına göre kendisinin de bileğine pençesine güvenir gençlerden olduğu bellidir. 12 Nisan 1964 tarihinde Adanalı Zeki adında genelev fedâisi ile kafadarı Ramazan Sargılı Portofino isimli içkili lokantanın sahibi Necdet Türemiş'i öldürmek isterken yanlışlık ile Şark Kahvehânes i n d e Necdetin hemen arkasında Hüseyin

Hüseyin Çoban
(Resim: S. Bozcalı)

Çoban'ı vurup öldürmüşlerdi. Ocakçıyı vuran Adanalı Zeki olduğu halde katledilmek istenilen lokantacı N. Türemiş polise verdiği ifadede: «Ramazan lokantamda çalışıyordu, bir kaç gün evvel işden çıkardım, beni öldürmek istiyorlardı» demişdir. Ramazan Sargılı da 17 yaşında bir gençdir. Bu kanlı ve âdî zâbıta vak'asının arkasında büyük bir cemiyet yarası durmaktadır.

ÇOBAN (Mehmed) — İkinci Cihan Harbinden önce Atatürk devrinin ünlü pehlivanlarından, millî forma ile Türkiyeyi temsil etmiş sporculardan; hakikaten çobanlıkdan gelmişdir, soy adı kanunundan evvel Çoban Mehmed Pehlivan diye şöhret bulmuşdur. Uzun boylu, iri yarı vücud yapısı ile güreş meydanında askerlik görevini yapar iken kumandanlarının teşviki ile soyunub çıkmış, pehlivanlığa ananevî yağlı güreşle başlamış, sonra Türkiye millî güreş takımına serbest güreş ve greko - romen güreşde yıllarca ağır siklette memleketini temsil etmişdir. Gaayetle nâzik, çelebi, sportmen vekaarını hiç zedelememiş, köylü çocuğu safvetini dâima muhafaza etmişdir. İstanbulda yerleşmiş, güreşi terkettikten sonra İş Bankasında mütevâzi bir vazife almış, orada da yıllardan beri dürüstâne çalışmaktadır. Bütün eski pehlivanlar gibi tatlı, bilhassa baklava düşkünüdür. Bu satırların yazıldığı sırada yaşı altmışını bulmuş, efendi kıyafeti ile nereye gitse hürmetle, sevgi ile karşılanır bir sima idi; tanıyanlar tanımıyanlara: «İşte Çoban Mehmet Pehlivan!...» diye gösterir; tanımayanlar da Evliyâ Çelebinin tâbiri ile «apul apul pehlivan reftârı ile yürürken : «Aman şu babayiğite bakın!...» derdi. Maalesef şânına lâyık bir hal tercemesi tesbit edilemedi.

ÇOBAN (Mustafa) — 1964 yılında 24 yaşında fabrika işçisi bir kaatil; büyük şehrin ayak takımı arasında bedii ve fikrî meşgale yoksulluğu dolayısile günlük hayatın tek kıymeti ve zevki cinsî duygu ve hırslardır ve bu yüzden İstanbulda, usta kalemler elinde roman konusu olacak cinayetler işlenir; Mustafa Çoban böyle bir cinayetin fâilidir

1960 yılında çalışdığı fabrikada 17 yaşında Saliha Arabacı adında çok güzel bir işçi kız görerek sevmiş ve ailesi Kemerburgaz'ın Göktürk köyünde oturan bu güzel

Mustafa Çoban ve S. Arabacı
(Resim: S. Bozcalı)

kızla nişanlanmışdır; fakat nikâh aktedilmeden, Taşlıtarlada Dörtyol Mahallesinde Gülseren Sokağında 3 numaralı ve tek odadan ibaret bir gece konduda yerleşerek karı koca gibi yaşamaya başlamışlardır ve böylece dört yıl geçmişdir. Bu arada işinden çıkarılmış olan Mustafa Çoban, nişanlı - metresinin âilesinin oturduğu Kemerburgazda yeni bir iş bulmuş, Taşlıtarladaki odalarında bırakdığı güzel Sabihanın yanına haftada bir gün gidebilmiştir. Aradan bir müddet geçince Sabihanın bâzı hallerinden şüphelenmeye başlamış, bu şüpheler dışarda duyduğu bazı dedikodular da eklenince 1964 yılı temmuzu ortalarında bir gece vakit evine giderek genç ve güzel kadını boğarak öldürmüşdür; o geceyi, ertesi günü ve ertesi geceyi odasına kapanarak ölünün yanında geçiren kaatil, ikinci günün sabahı Kemerburgazın Göktürk Köyüne gitmiş, nişanlı - metresinin anasına: «Kızını çok seviyordum, fakat bana oyun oynadı, ben de onu nihâyet öldürdüm, gidip cenâzesini kaldırın...» demiş ve ormana kaçmışdır, bir gün sonra da motorlu polis ekibi tarafından o civarda Pirincci köyünde kahvehânede oturur iken yakalanmışdır.

Cinâyetin görgü şâhidi yoktur; kaatil polisde ve mahkemede şunları söylemişdir:

«Ben, Sabiha Arabacı ile dört seneden beri nikâhsız olarak oturuyordum. Çok arzu etmemize rağmen bir türlü nikâh yaptıramamıştık. Kendisinden ancak dokuz ay yaşayan Şengül adında bir kızım oldu, Sabiha ondan sonra iki sefer daha gebe kaldı, fakat çocukları düşürdü. Haftada bir de eve uğruyordum. Etraftan duyduğum dedikodular yüzünden Sabiha'dan şüphelenmeğe başladım. Vak'a gecesi saat 1.30 da eve gittim. Açılan kapıdan girerken bir adam bana çarparak dışarı fırladı. Sabihaya adamın kim olduuğnu sorduğum zaman bana: — Sana ne?... diye sert ve haşin bir cevap verdi. İki elimle boğazını sıkmaya başladım. Biraz sonra hırıltıları kesildi ve Sabiha cansız yere düştü. Elbisesinin kuşağı ile de son defa boğazını iyice sıktığımı tahmin ediyorum.»

Bu satırların yazıldığı sırada, gazetelerin «orta boylu, kumral ve hayli yakışıklı bir genç» diye târif ettikleri Mustafa Çobanın muhâkemesi savcının idam talebi ile devam etmekte idi (Ekim, 1964).

ÇOBAN (Neş'et) — Merdivenköylü Neş'et Pehlivan diye meşhurdur; greko - romen usulünde güreşen ilk pehlivanlarımızdan; hicrî 1296 (milâdî 1879) da Merdivenköyünde doğdu (İstanbulda Anadolu yakasında büyük bektâşi tekkesi ile meşhur köy; eski adı Merdivenli Köyü; B.: Merdiven Köyü), babası çiftçi ve bağcı Rıza Ağadır, âile unvânı da «Çobanoğlu» dur; zan ediyoruz ki, bu âile evlâdı fatihandandır; yukarda adı geçen tekkenin kuruluşu Erenköy ve civârının fethi akabindedir, Merdiven Köyü de tekkeden az sonra kurulmuşdur; tekke hazîresinde medfun bir «Çobanbaba» nın Çobanoğlu âilesinin bir ceddi olması muhtemeldir (B.: Çoban Baba). Neş'et Pehlivanın annesi Hatice adında Bursalı bir hanımdır.

Kurbağalı Derede Celâl Bey Rüşdiyesinde okudu; bu okul binâsı eski tahta köprünün yanında, Fenerbağçe Kulübü karşısında hâlen mesken olarak durmaktadır; Neş'et Pehlivanın bu rüşdiyeyi bitirmiş olacağını zan etmiyoruz; gençliğinde bir ara babasının yanında çiftçi olarak çalışdı, sonra İstanbul Mahbushânesinde ser gardiyanlık yapdı, oradan gümrük idâresi hizmetine geçerek uzun zaman gümrükde kaldı ve oradan emekliye ayrıldı.

Pehlivanlığa şehiremini Rıdvan Paşanın oğlu Reşad Rıdvan Beyin teşviki ile ve meşhur Kara Ahmed Pehlivanı usta tutmakla başladı; 1902 de yirmi üç yaşında iken Tanburacı Osman Pehlivan ve Koç Mehmed Pehlivan ile berâber bir Paris ve

New York seyahatına çıktı, Tanburacı ile Koç Mehmed Atinadan geri döndüler. Neş'et Pehlivan Amerikaya gitti ve orada bir seneden fazla kalarak bir spor kulübünde güreş antrenörlüğü yapdı. Türkiyeye döndükden sonra bâzı meraklı genç beylere güreş ustalığı yapdı, kendisi de 1918 yılına (39 yaşına) kadar güreşdi.

Çok uyanık, dilbaz, meclis adamı bir pehlivandı; fransızca konuşur ve şiirle uğraşırdı; iyi avcılar arasında sayılırdı, tüfeği oğlu Riza Çobandadır.

Bütün emsali gibi gençliğinde Merdiven Köyü sandığında tulumbacılık yapmışdı; hattâ tulumbacılığın kaldırıldığı sırada bu sandığın reisi bulunuyordu.

2 Mayıs 1958 de bir safra kesesi ameliyatında vefat etti; kabri Merdiven Köyü mezarlığındadır.

Riza Çoban — Neş'et Pehlivanın oğlu ve hayrülhalefi; 1910 da Merdiven Köyünde doğdu, Kadıköy Orta Mektebini, Kabataş Lisesini bitirdi. Hukuk Fakültesinde yüksek tahsilini yarıda bırakarak Maliye memurluğu olarak hayata atıldı; ünlü bir pehlivanın oğlu, 1.84 metre boyunda müheykel bir vücud yapısına sahib, ve muhitinde «Pehlivan Riza» diye tanındığı halde çocukluğunda ancak heves olarak güreşmişdir; hattâ güreş seyrinden bile zevk almaz. Meslek hayâtında çok dürüst bir memur olarak tanınmış ve otodidakt olarak fransızca öğrenmişdir; fransızcaya siyasî makaaleleri tâkib edecek derecede vâkıfdır. Bir pratisyen hekim kadar tıb ilmi ile ilgilenmiş, tıb kitabları ile lûgatlardan mürekeb küçük bir kütübhâneye sâhipdir. Emsalsiz hâfıza sâhiblerindendir, Yunus Emre divânı tam olarak ezberindedir. Dostlarına vefakâr, sohbet ve meclis adamı; bu satırların yazıldığı sırada Merdivenköyünün şöhretli simalarından biri idi (1964).

ÇOBAN BABA — Asıl adı Musadır, bir bektâşi babası, Balkan Harbinde hayli yaşlı olarak Ergiriden muhacir gelmiş ve Merdivenköyü tekkesinde yerleşerek tekkenin çobanlığını yapmışdır; hiç evlenmemiş, cemal âşıkı, gönül ehli bir kalender idi; 1929 da ölmüş ve tekeknin hazîresinde bir duvar dibine defnedilmişdir; kabir taşında adı tesbit edilemeyen bir sanatkâr eliyle yapılmış iki koyun kabartması ile bir çoban değneği vardır, zan ediyoruz ki, benzeri olmayan bir kabir taşıdır; tâlik hat ile yazılmış kitâbesi şudur:

Hû dost

Terki dünya hırka ehli postu ehli hakdı bîriyâ

Eyledi hizmet çobanlıkla bu zâti pür hayâ

Ergiri kâzasından olup işbu mücerred sâf dil

Son deminde hû deyûb göçdü heman Mûsa Baba.

Hüsnü KINAYLI

Çoban Babanın Kabrinde kabartma resimli ayak taşı (Resim: Ömer Tel)

ÇOBAN CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz »adı verilen manzum risalelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çoban civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannamei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çoban civanı şu beyitlerle övülmüşdür:

Çobanın civanı şâhin balaban
Hem dahi oynaşı dağdaki çoban

Dağlı fetâdır ki dumanlı başı
Koç yiğite mihrab olmuşdur kaşı

Hâli vahşet üzre kız saçlı dilber
İstanbulda görür yılda bir berber

ÇOBAN ÇAVUŞ CAMİİ — (B.: Çobançavuş Mescidi).

ÇOBAN ÇAVUŞ KÜLHANI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Kumkapu Nâhiyesinin Nişanca mahallesi sokaklarından; Şeyh Şâmil Sokağı ile Nişanca Bostanı Sokağı arasında bir aralık sokakdır (adı geçen rehberde pafta 3, mahalle numarası 32); yerinde, kapu numaralarına göre, Tuğrakeş

Sokağına bağlanmışdır; kabataş döşeli, bir araba geçecek genişliktedir; üzerinde üç ahşab ve bir beton ev vardır (Ağustos, 1964).

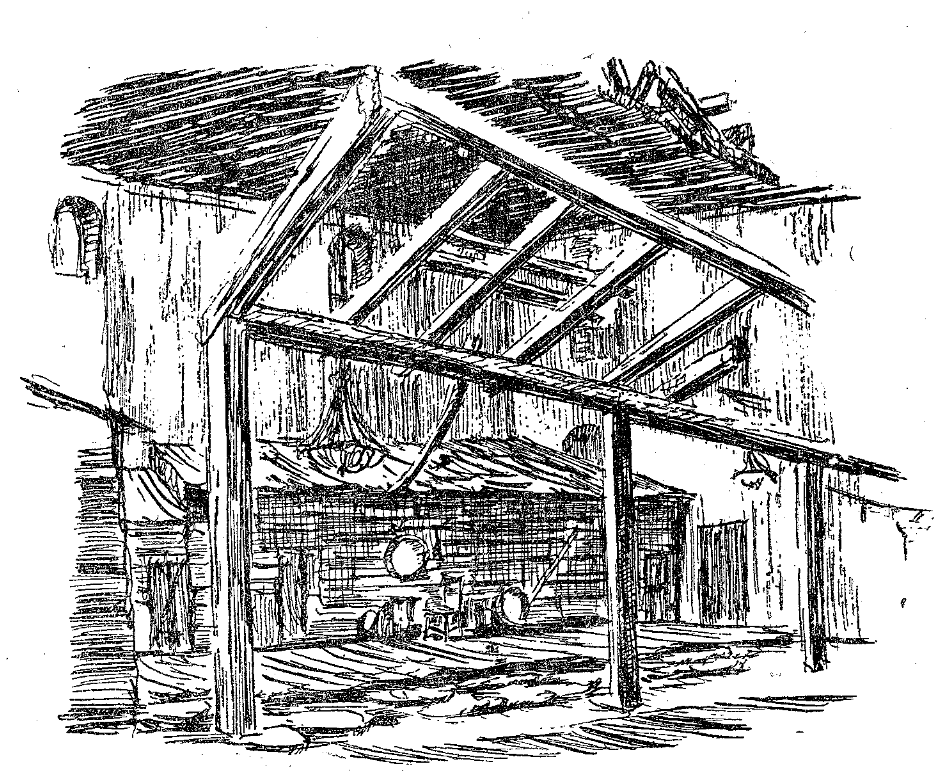
Hakkı GÖKTÜRK

ÇOBANÇAVUŞ MEDRESESİ — Bânisi Çavuşbaşı Süleyman Ağadır; Koskada Koca Ragıp Paşa Caddesinin nihâyetinde; aynı adı taşıyan camiin yanında di; camii ile beraber yakın zamanlarda yıkdırılmış, yerle bir olmuşdur.

Bibl.: Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Mimarisi.

ÇOBANÇAVUŞ MEDRESESİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Kumkapu Nâhiyesinin Nişanca Mahallesi sokaklarından; Derinkuyu Sokağı ile Daltaban Yokuşu arasında uzanır; Sünbülsinan Sokağına isimsiz bir aralık sokakla bağlanmışdır (adı geçen rehberde pafta 3, mahalle numarası 33). Daltaban Yokuşu tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli olarak başlar; sağ kolda Kâtibcidin yanındaki aralık sokağı geçince paket taşı yerine kabataş döşeli yol olur; kapu numaraları 3-23 ve 2-12 dir; sokağa adını veren medrese zamanımızda mevcud değildir (Ağustos, 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

Çobançavuş Mescidi (Resim: Reşad Sevinçsoy)

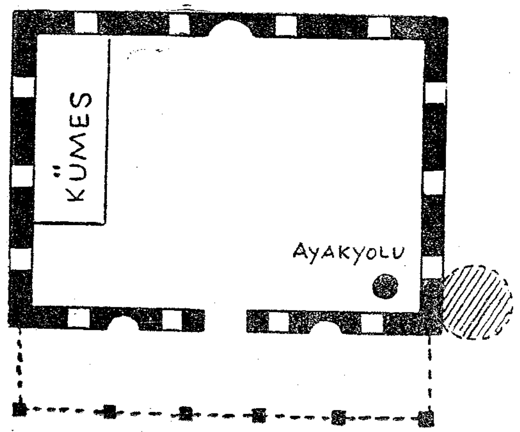
ÇOBANÇAVUŞ MESCİDİ — Fâtih Sultan Mehmed devri yapılarından idi; Hadikâtül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Bânisi Çavuşbaşı Süleyman Ağadır, medrese ve çeşmesi meşhurdur; câmii dâiresinde kendi dahi medfundur; aslında mahallesi olmayup Üçüncü Sultan Ahmed devri sonlarında civar mahallelerden evler ilhak olunub bu mescide mahalle yapılmışdır.»

«İstanbul ve Boğaziçi» adlı meşhur eserin müellifi Mehmed Ziyâ Bey, bu mescidin harîminde bânisinin kabir taşı için «muhteşem bir mermer» tâbirini kullanmışdır.

1947 de Çobançavuş Mescidinin durumu son derecede hazin idi. Taş minâresi tamamen yıkılmış, mihrab duvarı önündeki hazîre bir moloz yığını, çöplük olmuş, ahşab son cemaat yeri tamamen çökmüş, sâdece ahşab direkler kalmış, müstakil plânlı dört kâgir duvarın üstündeki ahşab çatı da çöküntü hâlinde idi; bu durumda, evkafça kadro dışı edilmiş binaya, hem maddeten hem de ruhen yoksul ve sefil bir aile sığınmış, mescidin içine tavukları için bir kümes inşa etmiş, yine mescid içinde müezzin mahbiline de bir ayak yolu çukuru kazıp kullanmakdan çekinmemiş, hayâ duymamışdı.

Çift sıra pencereli mâbedin yan duvarlarında üçerden on iki, mihrab duvarında altta dört, üstte beş, cebhe duvarında da altta iki üstte beş ki, cem'an 28 penceresi vardır.

Mamur devrinde pek rûşen bir câmi olduğu muhakkaktır. Son cemaat yerinde de ay-

Çobançavuş Mescidi
(Kroki-Plân: Hüsnü)

rıca iki mihrabcığı bulunan büyük bir mescid idi.

1953 de Ekrem Hakkı Ayverdi «Fatih Devri Mimârisi» adlı büyük eserinde bu mescid hakkında şunları yazıyor:

«Bânisi Fâtihin Çobanbaşısı Süleyman Ağa; Koskoda Ragıp Paşa Kütüphânesinin arka cihetinde ve Koca Ragıp Paşa Caddesinin güzergâhında, yakın zamanlara kadar bâkî, üç sıra tuğla bir sıra taş ile inşâ edilmiş duvarlı büyükçe bir cami idi; tamâmen yıkılmış ve yerinde hazin iki servi ağacı ve bir kaç kırık mezar taşından başka bir şey kalmamışdır. Eskiden ahşab bir medresesi ve bir çeşmesi de varmış: İstanbul ve Boğaziçi eserinde Mehmed Ziyâ Beyin bahsettiği bâniye âid muhteşem mermer mezar kayıplara karışmışdır.»

Hakkı GÖKTÜRK

ÇOBANÇAVUŞ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Kumkapu Nâhiyesinin Mimar Kemaleddin Mahallesi sokaklarından; Koca Râgıp Caddesi ile Derinkuyu Sokağı arasında uzanır (adı geçen rehber, pafta 3, mahalle numaras 33). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, bir aralık sokakdır; üzerinde üç beton yapı ile ikişer katlı altı ahşab ev vardır; kapu numaraları 3-9 ve 2-14 dür (Ağustos, 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇOBAN ÇEŞMESİ — Uzakça kaynaklardan şehirlere kasabalara su getirten hayır sâhibleri kırlarda da çobanlar için bir çeşme yapdıra gelmişlerdir, ve bu çeşmeler halk ağzında «Çoban Çeşmesi» denilmişdir. İstanbul civârında da pek çok çoban çeşmesi vardır.

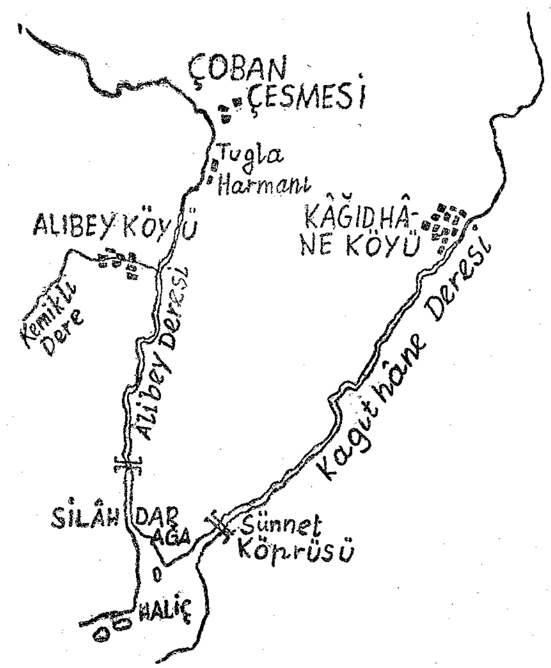
ÇOBANÇEŞMESİ — Alibeyköyünden ötede, Alibeyköyü Deresi boyunda, yukarıya doğru çıkılır iken derenin sağ kenarında olup Çobançeşmesi o mevkiin ve etrâfının da adı olmuşdur.

Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi, aşağıdaki satırları İbrahim Hilmi Tanışık'ın «İstanbul Çeşmeleri» isimli eserinden alıyoruz:

«Bânisi Üçüncü Muradın silâhdarı Yusuf Ağadır, altı mısralık kitâbesinin tarih beyti şöyledir:

Recâsı bu dürür nûş eyleyenden
Diye «Kılsun ânın Hak rûhini şâd»
1004 (m. 1595)

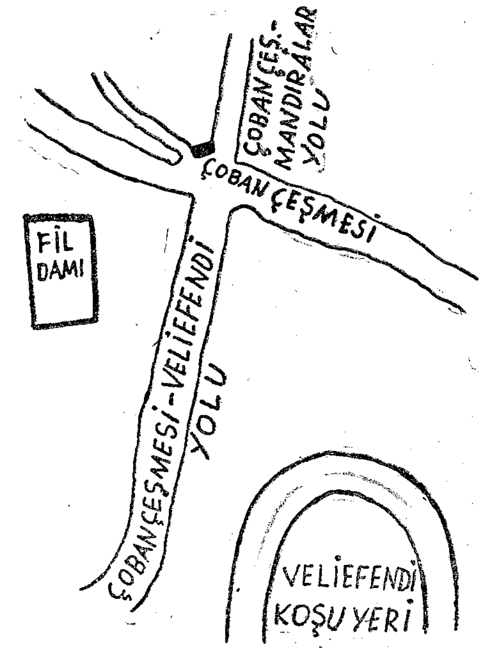
«İkinci bir kitâbeden Mustafa Kâni Bey adında bir zât tarafından 1242 (m. 1826) de tâmir edildiği, üçüncü bir kitâbeden de muattal hâle gelmiş iken 1314 (m. 1896) de Tersâne binbaşılarından Ârif Osman Beyin imâr ettiği anlaşılıyor. »

Çobançeşmesi

Çobançeşmesi mevkii İstanbulun, yakın zamanlara gelinceye kadar biraz ıssız, biraz uzakça, fakat meşhur bir mesîresi olarak bilinmişdir, silâhsız ve yalnız da gidilmezdi; daha ziyade haytaca eğlenmek isteyenler tarafından tercih edilirdi; öyle ki Çobançeşmesi cinâyetlere de sahne olmuşdur. 1893 de Mustafa adında genç bir yorgancı işret sâikası ve kaza ile Tulumbacı Hakkı ve beygir sürücüsü Zeynel tarafından, 1899 da da Sabri Bey adında bir miras yedi de uygunsuz güruhundan beygir sürücüsü Süleyman isminde bir genç tarafından gûyâ nefis müdafaası yolunda öldürülmüşler, her iki cinâyetin kaatilleri olan Hakkı, Zeynel ve Süleyman onbeşer sene küreğe mahkûm olmuşlardır. Yine 1899 da Karakaş Eleni adında bir fâhişenin Çobançeşmesinde bıçaklanmış cesedi bulunmuş, fakat kaatili meçhul kalmışdır.

ÇOBANÇEŞMESİ — İstanbul civarının meşhur çoban çeşmelerinden biri. Bakırköyü'nün arkasında, Veli Efendi Koşu

Çobançeşmesi

Yerinin kuzey batısında Fildamının karşısındadır. Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1965).

ÇOBANÇEŞMESİ ORMAN FİDANLIĞI — Bir buçuk asırdan fazla yüz üstü bırakılmış eski mâmur İstanbulun sağlığı ve terâveti yolunda yeniden ağaçlandırılması ve yeşillendirilmesi, ferdî teşebbüslerin gücünü aşan büyük bir iş olduğu için, halka yardım gaayesi ile İstanbul Belediyesi, İstanbul Özel İdaresi, Tarım Müdürlüğü, Orman Başmüdürlüğü ve Devlet Demir Yolları İstanbul civârında süs, park, orman ve meyva ağaçları yetiştiren ayrı ayrı fidanlıklar kurmuşlardır: 1 — Özel İdârenin Beykozdaki Orman ve Park Ağaçları Fidanlığı; 2 — Büyükdere Meyvalı Ağaçlar Fidanlığı; 3 — Orman Başmüdürlüğünün Bağçeköy Orman İşletmesi Fidanlığı; 4 — Devlet Demir Yollarının Bakırköy Yeni mahallesinde Süs Ağaçları Fidanlığı; 5 — Orman İşletmesinin Bakırköy Çobançeşmesinde Orman Fidanlığı.

Halkın ve kamu hizmetindeki kurumların şehri ağaçlandırmak için yıllık fidan isteği ortalama 2 milyon fidandır. Orman Başmüdürlüğünün Çobançeşmesi fidanlığı bu isteği karşılamak için kurulmuştur. Bu fidanlık Bakırköyünde Çobançeşmesi mevkiinde Londra Asfaltı kenarında 497,026 metre kare toprak üzerinde kurulmuşdur, bu ârazi Ayamama Deresine bakan yamaçlardadır; fidanlığın kuruluş tarihi 26 Haziran 1957 dir; ârâzi kâfi gelmemiş, az sonra fidanlığa 13 hektar daha toprak eklenmiştir.

Kuruluş tarihinde fidanlığın adı «Halkalı Orman Fidanlığı» idi; bu isim Halkalı Tarım Okulu ile karıştırıldığından bir müddet sonra değiştirilmiş, civârında bulunan Çobançeşmesine nisbetle «Çobançeşmesi Orman Fidanlığı» olmuşdur.

Fidanlığın gaayesi İstanbul ve çevresindeki Orman İşletmelerinin, devlet kuruluşlarının ve halkın ağaçlandırılacak alanlarının, orman fidanı isteğini karşılamakdır. Buna göre yapılan plân sonradan beş yıllık kalkınma plânı ile de tatbikata tâbi tutulmuştur.

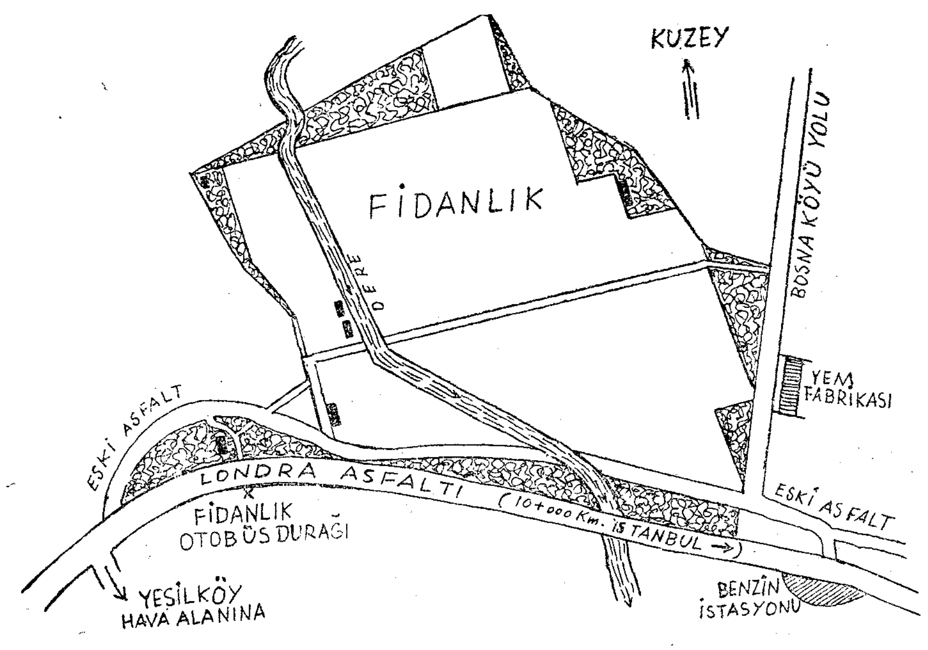
Kuruluş raporunda fidanlığın yıllık verimi 3 milyon civârında iken beş yıllık kalkınma plânı ile bu miktar 10.5 milyona çıkarılmışdır.

Bakırköy Orman Fidanlığında yetiştirilen fidan çeşitleri şunlardır: Kara çam, sarıçam, kızıl çam, halep çamı, sahil çamı, ehram, servi, mazı, himalaya sediri, lübnan sediri, yalancı servi, uludağ köknarı, akasya, akçaağaç, atkestanesi, çınar, dişbudak, huş, idris, karağaç, katalpa, kızıl ağaç meşe, kiladiçya, ılgın, melez kavak.

1963-1964 ağaçlama mevsiminde 4,5 milyon, 1964-1965 de ise 5.5 milyon fidan dağıtmaya ayrılmıştır.

Bu fidanlar kışla, okul gibi müesseselere bir yazı ile parasız verilmekte, halka ise çok ucuz satılmaktadır.

Fidanlığın adresi şudur : «Bakırköy Çobançeşmesi Orman Fidanlığı Müdürlüğü»; telefon numarası 71 61 16 dir.

Çobançeşmesi Fidanlığı

Fidan isteme mevsimi 1 Kasım - 15 Mart arasıdır

Fidanlıkta kadın ve erkek işçiler çalışmaktadır. İşçilerin bir kısmı yakındaki Yenibosna ve Safra köylerinden, bir kısım işçiler de Tokad ilinden gelmektedir. Tokadlılar, kışın fidanların sökümünde çalışırlar.

Fidanlıkta ihtiyacı karşılayacak küçük, sevimli, temiz kulübeler, iş yerleri, lojmanlar, idare binaları vardır. Fidanlığın işlek bir yol olan Londra asfaltı bitişiğinde bulunması ve güzel manzaralı bir yerde olması halkın buralara eğlenmeye, dinlenmeye gelmesini kolaylaştırmışdır. İşin ehli Fidanlık Müdürünün buraya bir dinlenme ve eğlenme yeri, «yani «Park-piknik» yapması çok yerinde bir teşebbüs olmuşdur. Halkın ağaç ve ormanı daha yakından tanıyıp sevmesini sağlamaktadır.

Bu satırların yazıldığı sırada (Ocak, 1965) fidanlığın idârecileri şu zatlar idi:

Fidanlık Müdürü Cihan Koçal, Fidanlık Mühendisi Hilmi Karakaş, mühendis muavini Semih Ayla, mühendis muavini Abdülkadir Alptekin, mühendis muavini Burhan Kubilay, kâtip Kemal Ada, kâtib Süheyl Kiney, fidancı usta bağçıvan İbrahim Öznar, fidancı usta bağçıvan Ahmed Bıyık, fidancı usta bağçıvan Halil Gölemenli.

Fidanlık çevrede büyük bir ormancılık propagandasına sebep olmaktadır. Fidan istiyenlere gösterilen kolaylık, kendilerine verilen teknik bilgi, dikim yerlerine gidilmesi, dikime ait bülten verilmesi, halkın kendi eliyle seve seve fidan yetiştirmesini sağlamaktadır. Fidanlık mensuplarının meslekleri̇ne hakkıyla vâkıf, aşık olmaları, bu şehir kütüğünde takdir ile kaydedilmeğe değer. Memleketler böyle vatandaşların ellerinde yükselir.

1965 yılı başlarında fidanların satış fiyatları şöyle idi:

Kara çam	3	yaşında	0,75	T.L.
Karaçam	5	»	2.50	»
Kara çam	6	»	4.00	»
Sarı çam	2	»	0,15	»
Sarı çam	4	»	1.50	»
Sarı çam	6	»	4.00	»
Kızılçam	5	»	2.50	»
Halep çamı	3	»	0,75	»
Sahil çamı	5	»	2,50	»
Ehrami Servi	4	»	1.50	»
Ehrami Servi	5	»	2.50	»
Mazı	3	»	0,25	»
Mazı	4	»	0,75	»
Himalaya Sediri	4	»	2.00	»
Himalaya Sediri	8	»	8.00	»
Lübnan Sediri	7	»	6.00	»
Yalancı Servi	6	»	2.00	»
Yalancı Servi	8	»	4.00	»
Uludağ Kökn.	6	»	5.00	»
Uludağ Kökn.	8	»	8.00	»
Akasya	1	»	0.10	»
Akasya	3	»	0.25	»
Akçaağaç	3	»	0.40	»
Akçaağaç	1	»	0.10	»
Atkestanesi	5	»	2.00	»
Çınar	3	»	0,75	»
Çınar	4	»	1,50	»
Çınar	5	»	2.00	»
Dişbudak (âdî)	3	»	0,40	»
Dişbudak (âdî)	4	»	0,60	»
Dişbudak (geniş yap.)	4	»	0,60	»
Huş	4	»	1,50	»
İdris	3	»	0,75	»
Karağaç	4	»	0,60	»
Katalpa	1	»	0,10	»
Katalpa	4	»	0,60	»
Kızılağaç	3	»	0,40	»
Meşe	3	»	0,75	»
Meşe	4	»	1.50	»
Meşe	5	»	2.00	»
Glâdiçya	1	»	0.10	»
Glâdiçya	3	»	0.25	»
Ligustrum	1	»	0.10	»
Ligustrum	2	»	0,25	»
Ilgın	2	»	0,40	»
Ilgın	3	»	0,75	»
Melez kavak	3	»	0,75	»
Melez kavak	4	»	1.00	»

Fidanlığın prospektüsünden aldığımız yukardaki cetvelde 49 çeşid fidanın satıs fiatı arasında en pahalı fidanları 8 liraya satılan 4 yaşında Himalaya Sediri ile 8 yaşında Uludağ köknarı olduğu görülüyor. En ucuz fidanlar da 10 kuruşa satılan 1 yaşında Katalpa, 1 yaşında Ligustrum, 1 yaşında Akçaağaç, 1 yaşında Akasyadır. Satışlarda ambalâj bedeli olarak 2 lira ile 10 kuruş arasında bir para alınmaktadır.

Kerim YUND

ÇOBAN KANTOLARI — Türk tiyatrosunda kantoların ve kantocu kızların (şantöz - dansözlerin) önemli yer aldığı devirde sahnede bir aşk kahramanı çoban tipi İstanbul halkı, kantoların bilhassa meftûnu olan ayak takımı tarafından çok tutulmuşdur; bundan ötürüdür ki, 1875 ile 1900 arasında en meşhur kantocu kızların repertuvarında bile en az üç beş çoban kantosu bulunmuşdur.

İstanbul sahnelerindeki âşık yâhud mâşuk çobanlar hakikî hayatın çobanları olmamışdır. Bir çobanın ağır günlük hayatı, derin mahrûmiyeti, yalnızlığın icabı kaba vahşeti, cehlin icabı kaba nefis hırsları, hattâ bazan içlerinden cânilerin bile çıkdığı hiç düşünülmemiş; çoban, istisnâsız, genç, güzel, müheykel, kuvvetli,, mâsum, aşka susamış bir yalnız delikanlı olarak tahayyül edilmişdir; güzellik ve sâfiyette dengi bir köylü kızı, hattâ bir köy ağasının kızı ile muaşakası, çoğu büyük şehrin sefil fuhuş hayatının yakın âşinâsı olan ayak takımı seyirciler tarafından da özlenen aşk sahnesi olarak şiddetle alkışlanmışdır.

Çoban olarak sahneye çıkan o devrin ünlü şantöz - dansöz ve aktrislerinden biri olmuşdur (Büyük Virjini, Küçük Virjini, Rozika, Peruz, Küçük Peruz, Şamram, Küçük Eleni, Büyük Amalya, Küçük Amalya); düettolarda ise tiyatronun 1 numaralı yıldızı çoban (meselâ Peruz ve B. Virjini gibi), onun gölgesindeki bir şantöz - dansöz de mâşûka köylü kızı (meselâ Peruzun yanında Şamram veya Küçük Peruz; Büyük Virjininin yanında Luçika) olmuşdur. Düettolarda sahneye istisnaî olarak çoban rolünde bir aktör çıkmış ve yıldız da mâşûka olmuşdur (Meselâ Küçük Amalya ile Todori, Küçük Eleni ile Aşod gibi); bâzan da güzel çobanla sevişen ağa kızının babası da sahneye çıkmışdır; ve kötü aktör kız babası olmuşdur (meselâ Peruz çoban, Şamram kız, Şevki kız babası).

Çobanın kıyâfeti de uydurmadır; şöyle ki: başında ağabani yahud yemeni veyâ grep sarılmış bir keçe külâh; üstünde bir mintan, câmedan veya bir cebken, belde kuşak, altında bir şalvar, bâzan potur, ayaklarında nadiren çarık (Peruzde), ekseriya bir kaba, kabaralı nalçalı kundura, bazan da bir kadın ayakkabısı, aktris şantöz - dansözün kendi ayakkabıları bulunmuşdur; kaşlar rastıklı, gözler sürmeli, dudaklar kıpkırmızı, yanaklar al al boyalı ve zamanımızın argo tâbiri ile «bomba» memeler, âvamı tahrik eden câzibesi ile meydandadır; mâşuka köylü kızı : «Yandım ben bu çobana!» dediği zaman tiyatroyu dolduran bahriye ve nizamiye nefer ve çavuşları, manav, kayıkçı, salapuryacı, hamam natırı, dellâkı, sırt ve sırık hamalları bir ağızdan «Yandım!...» diyerek foriyi (Büyük alkışı koparmışdır (B.: Avrupa Tiyatrosu; Amerika Tiyatrosu).

Mâşûka kızın kıyâfeti de Rumeli veya Anadolu köylüsünün kılık kıyafeti olmamışdır, onlar da sahneye İstanbul civârına konup göçen oba çingelenelerinin tuvaleti ile çıkmışlardır.

Metinlerini kanto mecmualarından aldığımız bâzı çoban kanto ve düettoları şunlardır:

Büyük Virjini'nin Kantosu.

Öksüz çobanım hem yabancı sabahdan beri
Ümidsiz yerde çiknedim ben bu çimenleri
Bir çoban kızı görmüşdüm su kenarında
Bir yavru kuzusu vardı hem kucağında

*

Büyük Virjini'nin Kantosu
(Râst)

Bir kuzum var me... me... me!...
Çoban ona dâim ağlar...
Dere tepe gezerim
Kuzumu ben ararım
Nerdesin kuzum
Me... me... me!...
Kara gözlü kuzum
Me... me... me!...
Öksüz çoban
Ömrü geçer şu dağlarda...

*

Rozika'nın Kantosu
(Mâhur)

Bana lâyık hora tepmek (?), gülmek, eğlenmek
Nerde kaldı sevdiceğim, tükendi yürek?!
Ne müşkildir bu güzelin arzûsunu çekmek
Âşıklar sevmeli kuzular
Me... me... me!...
Me... me!...

*

Küçük Virjini'nin Kantosu

Ben bir küçük çoban kızı
Bilmem istignâ nâzı
Irmak başını severim
Mâşûkumla gezerim...

*

Küçük Virjini'nin Kantosu
(Nihâvend)

Ben bir çoban hem öksüzüm
Koyunları güderim
Kuzularım me... me... me... meler
Kara gözlü kuzularım
Me... me... me... me... me... me...
Çok zâlimsin benim kuzum
Me... me... me... me... me... me...
Çok cefakârsın benim kuzum
Dağlarda gezerim
Kuzuma ot ararım
Benim kuzum bir tanedir
Gel benim kuzum
Gel kara gözlüm
Me... me... me... me!...

*

Küçük Virjini'nin Kantosu
(Nihâvend)

Koyunlarım otlamakda
Yavruları uyumakda
Bir kız gördüm
Görünce gönlüm akdı
O da bakdı ah çekti
Aklım başımdan gitti
Şimşek gözler kara kaşlar
Yakdı beni nâzik dilber
Koyunlarım me me meler
Fikrim aşka daldı
Koyunlarım mahzun kaldı

Şamranın Kantosu
(Nikriz)

Yavru kuzu
Çayırlarda otlayor
Me me diye çayırları koklayor
Çoban kızı kiriz atıp hoplayor
Kuzuları kaval ile toplayor...

*

Düetto
(Râst)

K. Amalya — Biz çobanız raks ederiz
Raks ederiz
Todori — Koyunları hem güderiz
Hem güderiz
Me... me...
Koyunları otlatırım otlatırım
Derelerden atlatırım
Me... me... me... me...

*

Düetto
(Hicaz)

*

K. Amalya — Başımı saldım ateşe
Aldı beni bir endişe
Garib çobansın
Üzme biçâreyi
Todori — Hele bir yüzüme bak
Söz atma kıvrak kıvrak
Kaş oynatmak, gerdan kırmak
— Harab etti bir bakışın
Kara gözle kara kaşın
Meftun oldum şimdi sana
Merhamet et acı bana
— Bal şeker mi tatlı sözler
Ocağından duman tüter
Söz attıkça tâkat biter
— Gel güzelim, gel gidelim
Kederi gamı defedelim
— Hele kandı kız aldandı
— Bana bakdı canımı yakdı
— Gel gidelim bizim dama
— Kuzum çoban canımı yakma
— Haydi canım yürüyelim
Köye doğru biz gidelim
Düğün kurub zevk idelim
— Haydi çoban yürüyelim
— Raksedip eğlenelim

*

Düetto
(Hüseynî)

Todori — Ne sevimli çoban kızı
Yakdı ah kaşı gözü
Pek lâtiftir hele sözü
K. Amalya — Kalmadı tende dermanım
Ah vah ile geçdi zamanım
Yandım ben de sana
Yandım ah çobanım

Düetto
(Hüseynî)

Peruz — Kuzuları otlatırım
Ben şu karşıki çayırda
Şamram — Ben de seni ah görünce
Meyil verdim haylice
Gel güzel çoban konuşalım
Peruz — Ateş bırakdın canıma
Yana yana ağlayarak
İşte geldim yanına.
Şamram — Ben de senin ateşine yanayım
Hem anamdan hem babamdan
Kaçıp sana geleyim
Peruz — Alıp seni kaçarım aman
Amanın aman
Şamram — Kara gözlü çoban seni severim
Bir canım var ister isen veririm
Şevki — Hey hey hey hey
Hele bakın kızım ile şu çobana
Kuzları bırakmışlar
Yüz üstüne ovaya.
Peruz — Ağlama sızlama sor kızına
Şamram — Yandım babacığım ben bu çobana
Peruz — Yangınım!
Şamram — Baygınım!
Şevki — Haydi öyle ise doğru köye gidelim
Düğün kurup pilâv zerde yiyelim!...

Hüsnü KINAYLI

ÇOBANKIZI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinde Büyükdere sokaklarından; Hançerli Çavuş Sokağı ile Çubukçu Sokağı arasında uzanır; Hâcet Sokağı, Fıstık Suyu Sokağı, Asmalı Yalı Sokağı ve Büyükdere Kuyu Sokağı ile kavuşakları vardır (Pafta 23 de Büyükdere bölümü); yerne gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇOBANLI (Orgeneral Cevad) — İmparatorluğun son devri ile cumhuriyet devrinin büyük kumandanlarından. Çanakkale müdafaasında yararlı ile meşhur ve o zaman kendisine «18 Mart Kahramanı» ünvânı verilmiş asker; 1870 de İstanbulda doğdu, İkinci Sultan Abdülhamid'in Maiyeti Seniye Erkânıharbiye Reisi Müşir (Mareşal) Arabkirli Şâkir Paşanın oğludur. Galatasarayı Sultanisinde (Lisesinde) okuduktan sonra Harbiye Mektebine girdi ve rodan da erkânıharb (kurmay) yüzbaşı rütbesi ile mezun olarak muhtelif ordu hizmetlerinde bulundu, bir ara Harbiye Mektebinde mualimlik etti ve bu münasebetle Atatürk'ün mualimlerinden biri oldu; akran ve emsalin nisbetle süratle yükselerek 1908 de henüz 38 yaşında iken ferik (korgeneral) olmuşdur ki, o yıl meşrutiyetin ilânında, çabuk yükselmiş zâbitlerin rütbeleri indirilirken Cevad Paşanın da rütbesi kaymakamlığa (yarbaylığa) indirildi. Ciddî ve metin asker buna hiç ehemmiyet vermedi; sâhib olduğu meziyetlerle türk ordusunda hizmetine devam ederek Erkânı Hürbiye Mektebi Müdürü, Balkan Harbinde Şark Ordusu Erkânıharbiye reisi (kurmay başkanı), Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı oldu, yukarıda da kaydettiğimiz gibi 5/18 mart zaferinde hissesi çok büyük kumandanlardan biri oldu. Aynı harb içinde Galiçya ve Filistin cebhelerine gönderildi, mütarekede ingilizler tarafından Maltaya götürülen türk rehinelerinden biri oldu, o acâib esâretden kurtulduktan sonra Anadoluda Millî Mücadeleye iştirak etti, Adana ve Diyarbakır mıntakasında kumandanlık yapdı, bir ara mebus olarak T.B.M Meclisinde bulundu, sonra meslekî hizmeti tercih ederek mebusluktan ayrıldı. Yüksek Askerî Şûra Âzalı oldu, bu vazifede ve Orgeneral rütbesinde iken emekliye ayrıldı ve İstanbulda Göztepedeki köşkünde inzivâya çekildi ve bir büyük milletin çok sevilmiş, hürmet edilmiş evlâdı olarak 1938 de vefat etti. Kabri Sahrâyı Cedid mezarlığındadır.

Bibl.: Alâttin Gövsa, Türk Meşhurları.

ÇOBANLI (Necdet) — Avukat; 1921 de Arabkirde doğdu; babasının adı Cemal, annesinin adı Fahriyedir, 1940 da Galatasarayı Lisesinden mezun oldu, 1944 de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi; ve İstanbul Barosuna kayıtlı olarak avukatlık yapmaya başladı. Galatasaray Spor Kulübü, Tenis - Dağcılık ve Eskrim Kulübü, Galatasaraylılar Cemiyeti üyesidir; 1952-1960 arasında hemen bütün Avrupayı dolaştı, gördü, bu arada Rusyaya gitti. 1955 de Oslo'da toplanan Milletler Arası Barolar Kongresinde Türkiye Delegesi olarak bulundu; 1955-1956 da İstanbul Barosu umumî kâtipliğini yapdı. «Millî Korunma Kanunu ve Tatbikatı» adında telif bir eseri vardır. Bayan Belma (Sarıoğlu) ile evlidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

ÇOBANOĞLU (Pandeli) — Zamanımızın meşhur lokantacı-aşçılarından; 1887 de Niğdenin Kurdonos kasabasında dodu, babasının adı Bodos, anasının adı Glikerya'dır; 1900 - 1901 arasında on dört yaşlarında iken İstanbul'a geldi ve yamaklıkdan başlayarak aşçılık - lokantacılık hayatına atıldı. İlk şöhretini Keresteciler civârında Çömlekçiler Caddesinde açdığı lokantada yapdı; sonra şöhretini açılıştaki hünerinin mükâfatı olarak Mısır Çarşısında açılan İstanbulun ilk turistik lokantasının işletilmesi 1955 de pek yerinde bir intihab ile ona verildi. Türk mutfağının lezzet şöhretine hizmet etmiş simalardan biridir. Ayrıca kalender meşreb, bâde perest, hoş meşreb adamdır; fakat maalesef aşçılık yolunda ustalarının kimler olduğunu söylemeyecek kadar da gurur ve nahvet sâhibidir.

Pandeli Çobanoğlu (Resim: S. B.)

Hususî hayatında at yarışlarını, futbol maçlarını, geceleri saz salonlarında dolaşmasını sever;bir zamanın en meşhur horoz döğüştürücülerinden idi. Üçü kız, üçü erkek altı evlâd sahibidir; damatlarından biri olan Hristo Petru ve onun oğlu genç Pandeli Petru da namlı birer aşçı ve lokantacıdırlar (B.: İstanbul Lokantası; Petru, Hristo ve Pandeli) (1964).

ÇOBANOĞLU (Rahmi) — «Hukukçu, Hukuk Felsefecisi; 1913 de Ödemişde doğdu; babası Tevfik, anası Şükriye; İzmir Erkek Muallim Tatbikat Okulunda (1927), İzmir Erkek Lisesinde (1933) okudu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi (1936), Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktorasını yapdı (1949).

«Bu tahsil yılları arasında Yüce Ülkü Lisesinde Edebiyat ve Felsefe öğretmenliği (1939-1942), Basın Yayın Genel Müdürlüğü İç Basında mümeyyizlik (1945), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İdare Hukuku Asistanlığı (1945-1947) yapdı; sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Felsefesi Kürsüsü Asistanı (1947 - 1953), ayni kürsüde doçent (1953 - 1960) ildu; Toprak Mahsulleri Ofisi Hukuk Müşaviri oldu.

«Bayan Sevim (Sakız) ile evlidir. Vardar adında 1948 doğumlu bir oğlu vardır; Rahmi Çobanoğlu almanca ve ingilizce bilir. Milletlerarası Sosyoloji Enstitüsüdür. Futbol, basketbol ve deniz sporlarını sever; klâsik batı müziğine, bağçe işlerine meraklıdır; Fransa, Almanya, Belçika, İtalya, Yunanistan, Avusturya, Suriye ve Lübnana gitmiştir. Hukuk konusunda beş altı eser sâhibidir (Hukuk' Emniyet; Âdalet Problemi; Hukuk Siyaseti; Hukukî Müessesele-rin Sosyolojik Gelişmesi)» (Kim Kimdir Ansiklopedisi).

ÇOBANOĞLU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Şişlinin Duatepe Mahallesi sokaklarından; Feriköy - Baruthâna Caddesi ile Şahab Sokağı arasında uzanır (Pafta 18 de 156); Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1965).

ÇOBAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinde Tarabiya Sikaklarından; Köyün ortasından gerisindeki kırlık bayıra doğru uzanır; Toparlakfener ve Defnedalı sokakları ile kavuşakları vardır (Pafta 22 de Tarabiya bölümü); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇOBANSUYU SOKAĞI — Eminönü kâzası merkez nahiyesinin Ahiçelebi Mahallesi sokaklarındandır; Taşçılar Caddesi ile Çardak Caddesi arasında uzanır; isimsiz bir sokakla da dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 1, mahalle numarası 5). Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, üstü kısmen örtülü kısmen açık bir çarşı boyudur, bilhassa yağcı, sucukçu dükkân - mağazaları vardır (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇOBANYAN (Agop) — Tıp doktoru ve profesörü; 1893 de Kayseri'de doğmuştur. Genç yaşta İstanbul'a gelerek 1916 da Mektebi Tıbbiyeden mezun olmuştur. Bilâhare Irak'a geçip, Bağdad Üniversitesi Tıp Fakültesinde cild ve zührevî hastalıklar kürsüsü profesörlüğüne atanmıştır.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇOBANYAN (Andon) — Ermeni Katolik mezhezine mensup bir tıp doktoru; mezartaşı kitâbesine göre 20 Kasım 1856 da doğmuş ve 27 Aralık 1909 da İstanbul'da vefat etmiştir. Şişli Ermeni Katolik Mezarlığında medfundur. Müteveffa Dr A. Mezburyan'a göre 1875 de Mektebi Tıbbiyeden mezun olmuştur.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇOBANYAN (Arşak) — Ünlü bir şair, edip, mütercim, müdekkik ve münekkid; pederi kuyumcu Ohannes Çobanyandır. Annesinin adı Mannikdir; 1872 de Beşiktaşda doğmuş.

İlk tahsilini Beşiktaşdaki Makruhyan Mektebinde yaptıktan sonra, Galatadaki Gatronakan Lisesine girerek 1891 de mezun olmuşdur. 1891 - 1893 yıllarında edebiyat muallimliğinde bulunmuştur. 1893 - 1894 yıllarında Parisde ikamet etmiştir. İstanbula avdetinden sonra, 1894 de «Dzağik» (Çiçek) adlı gazetenin neşriyat müdürlüğünü uhdesine almıştır. 1895 yılı Aralık ayında tekrar Parise geçmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra yeniden İstanbula gelerek, kısa bir müddet şehrimizde kaldıktan sonra yine Parise dönmüştür. Burada kısa fasılalarla vefatına kadar «Anahid» adlı değerli bir mecmua neşretmiştir. Fransız basımında da makaleleri dercedilmiştir.

1954 de Paris'de bir otomobil kâzası neticesinde vefat etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇOBANYAN AMİRALAR — «Çoban» kelimesinin ermenice karşılığı olan «Hoviv» den «Hovivyan» veya kısaca «Hovyan» da tesmiye edilen ve Egin'in Abuçeh kasabasından, muhtemelen onyedinci asırda İstanbula gelen Çobanyan amiralar hakkında müteveffa edip ve müdekkik Toros Azatyan «Egin ve Eginliler» adlı ermenice eserinde ermenice eserinde (İstanbul, 1943) şunları yazmaktadır:

«Abuçeh'in ilk sâkinlerindendirler. Bu amiralar ondokuzuncu asrın sonlarında cemaat hizmetleriyle ün salmışlardır. Eskilerden, Boğos, Mardiros (1745 - 1796) ve Hacı Arutyun Çobanyan'ın adları bilinmektedir. Bu sonuncu sarraf Seğpos Amiranın (vefatı 1754 de) ortağı ve kardeşi ile birlikte Hıdivin kuyumcubaşısı olmuştur. Çobanyan amiraların mezartaşları Hasköy Ermeni Mezarlığında bulunmaktadır. Bu soyun son amirası Hacı Artin Çobanyan münevver bir şahıs olmuştur ve edip Arşak Çobanyan'ın acmasıdır. Dr. Hermine Hovyan'ın pederi Diran Bey Hovyan da bu ailedendir.»

Kevork PAMUKCİYAN

ÇOCUK — «İnsan yavrusu» (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı); Çocuk adı üzerine aşağıdaki darbı meselleri aynı eserden alıyoruz:

Çocuğun yediği helâl, giydiği haram.
Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.
Çocukla yola çıkılmaz.
Çocuk büyür, deli uslanmaz.
Çocukdan al haberi.
Çocuk düşe kalka büyür.
Çocuksuz kadın, yemişsiz ağaç.
Çocuğum yok ağlayacak, çorbam yok taşacak.
Çocuğunu dövmeyen dizini döver.

Nüfusu iki milyonu aşan İstanbulun günlük hayatında çocuğun yeri, İstanbulun tarih kötüğü ve toplum hayatı kütüğü olan bu ansiklopedide geniş ölçüde yer almağa değer önemdedir.

Çocukluk çağının sınırını 18 yaş olarak aldık ve bu konudaki notlarımızı müstakil maddeler hâlinde tesbit ettik.

ÇOCUK; ÂİLESİZ, KİMSESİZ ÇOCUKLAR — Büyük şehir İstanbul, içi tahammür hâlinde bir şarab fıçısı gibidir, gün geçmez sokaklarına, bataklarına, dârülnedvei haşarat olan türlü isim altında şenaat inlerine salkım salkım kimsesiz, veya ev, yurd kaçkını çocuklar atılır, ve eğer tezine el uzatılıp kurtarılmazlarsa, başda iffetleri, namusları, bütün insanlık cevherlerini pek çabuk kaybederler; çocukluk tarâvet ve güzelliğinin en revnaklı çağlarında, sefâlet ve zillet çirki içinde fuhuş bâziçesi olup ezilirler ve eroin, esrar ibtilâsı ile de çürüyerek bir posa hâline gelirler; dilleri bile değişir, argo konuşurlar. Bî bak, bî pervâ, İstanbul apaşları, hâneberduş âdembabalar (B.: Âdembaba) bu çocukların o mezellet ve sefâlet batağında sağ kalanlarından yetişir.

Gece yarısından sonra köprü altının eski geçidleri, köprü dubalarının üstü, bilhassa o mutlak sefâlete yeni düşmüş çocuklar için en kolay bulunur yatacak yer olduğundan, İstanbulda hâneberduş çocuklara «Köprüaltı Çocuğu» adı da verile gel-

Köprüaltında uyuyan çocuklar
(La Turque Kemalistde çıkmış bir fotoğrafdan)
Sabiha Bozcalı eli ile)

mişdir; ve ekseriya eşirrâ tarafından oradan alınıp götürülerek bâzîçei hevesât olurlar.

Âilesiz, kimsesiz çocukları uygunsuz şehir eşkiyâsı pençesinden kurtarmak için girişilen teşebbüsler maalesef bir toplum yarasının önemi ile âhenkli ciddiyet ve sâbat ile devam ettirilmemişdir, bunun en acı misâli, Atatürk devrinin vali ve belediye reislerinden merhum Muhidin Üstündağ'ın kendi eliyle kurub yine kendi eliyle kapamak mecburiyetinde kaldığı «Kimsesiz Çocukları Koruma Yurdu» dur (B.: Kimsesiz Çocukları Koruma Yurdu).

Büyük İstanbulun bu derdi çok eskidir; on yedinci asrın büyük yazarı Evliya Çelebi, meşhur seyyahatnâmesinin İstanbula tahsis edilmiş birinci cildinde, devrinin kimsesiz çocuklarından «Hizan Dilberân» (Dilber Kötüoğlanlar) adı altında bahsederek şunları yazıyor: «500 neferdir. Bunlar bir alay haneberduş hîzan eclâfdır ki, kendi kadir ve kıymetlerini bilmeyub Babulukda, Fundada, Kumkapuda, Sambolada, Meydancıkda, Kilise ardında, Tatavlada vesair fisk mahallerinde sürü sürü gezib boğazı tokluğuna seyd olunur iken sübaşının eline düşüb defterli olurlar; ahvallerini tahrir ve tavsifden kalem utanır; bunları sübaşı bilir gayrileri bilmez.»

1893 Viyana Muhâsarası Bozgunundan sonra İdtanbulun bu himsesiz hâneberduş çocukları bâzı kalenderler tarafından garib bir tarikat nizâmı altında toplanmış ve İstanbulun meşhur Külhan Beyleri teşkilâtı kurulmuşdur (B.: Külhan Beyleri); bu apaşlar tarikatı Tanzimât (Uyanık mutlakiyet) devrine kadar bir asırdan fazla devam etmişdir.

Tanzimattan zamanımıza kadar, kimsesiz hâneberduş çocuklar gazetelerde ve resimli magazinlerde acı sohbet veya sefâlet röportajı konusu olmuş; ibretle ve hüzünle seyredilen resimler yayınlanmışdır. Fakat yazıların içinde, katıksız görgüye dayanan ve mesele üzerinde fikirleri olan tek esere rastlamadık. Bir kısmı refah içinde yaşayıp sefalet edebiyatı yapan, muhayyel kimsesiz çocuğunu, (ki muhakkak güzeldir, civanmerddir, çok çok zekidir) okuyucularına sevdirmeye çalışan acemi kibar kalemlerden çıkmışdır; bir kısmı da, sathî görüşden, satırları arasına bir takım argo kelime ve deyimler katmaktan ileri gidememişlerdir; hattâ «boğazı tokluğuna avlanırlar» ve «ahvalleri tahlil ve tavsifden kalem utanır» diyen Evliyâ Çelebi kadar hakikatci olamamışlardır. İşini çok iyi bilen bazı basın fotoğrafçıları tarafından sokaklarda, sabahçı kahvehânelerinde ve hamamlarda tesbit edilmiş ve gazetelerde ilgilileri ikaz notları yayınlanmış resimler arasında çok kıymetli vesikalar vardır. İstanbul ahlâk zâbıtasının da bu konu üzerinde, cemiyet ilmi yönünden ciddî bir etüdü bulunduğunu zannetmiyoruz; belki cinsî sapıklık yolunda bir cinâyet karşısında kaatili tez elden meydana çıkarabilmek için, parmak izleri ile bir sicil defteri mevcuddur.

1958 de İstanbul Vâlisi bulunan Mümtaz Tarhan İstanbulda 15.000 hâneberduş çocuk bulunduğunu resmen ifâde etmiştir; o günden bu yana, bu çocukların kurtarılması için devlet gücü harekete geçmediği için, bu rakamın çok daha kabardığı muhakkakdır; yine 1958 de İstanbulda «Cemiyetin kaybettiği 15.000 hâneberduş çocuğun kurtarılması için bir sanâyi sitesi kurulacak ve bu çocuklar orada kalifiye işçi olarak yetiştirilecek» şeklindeki haber de bir hayalden ileri geçememişdir.

ÇOCUK, AZGIN ANALARIN KURBANI ÇOCUKLAR — Kocasını herhangi bir şekilde kaybettikten sonra bir oğlan çocuğu ile dul kalan kadın (adam ölmüş, yâhud çocuğu ile karısını yüzüstü bırakıp kaçmış, veya kadını boşamış ve evlâdını aramayıp izini kaybetmiş olabilir) hâmisiz ve gelirsiz olursa hem kendisini geçindirmek, hem de çocuğunu yetiştirmek için çalışmak veya yeniden evlenmek zorundadır; fakat bu durumdaki kadınlar bir erkekle gayrimeşrû münasebetler kurar ise, ve oğlan anasının bu hâlinden hicab duyarsa, kadının yanından kaçar ve büyük şehrin hâneberduşları arasına düşer, ve pek kısa zamanda iffetini de kaybederek mahvolup gider; bu gibi çocuklar, ancak mesut tesâdüflerle âli himmetli adamların uzattığı el ile kurtulabilirler.

Dikim evinde çalışırken ve sokaklarda yalın ayak dolaşarak gazete satan 15 yaşında bir oğlu var iken 20 yaşında şehbaz bir tesviyeciyi çocuğun gözü önünde sözde ko-

Kaldırım taşları üzerinde uyuyan çocuk
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

ca diye evine alan ve kanlı mâcerası bu ansiklopedide tesbit edilmiş bir kadının benzerleri pek çoktur (B.: Ali, Tazı). 1945 de bir şeker bayramı günü Eminönü Meydanında yalın ayak gazete satan Dilâver adında 15 yaşında bir çocuk, bayram için birikdirdiği parasının anası tarafından alınarak kadının süsüne harcandığını, ve o sabah yanında tanımadığı bir erkekle gördüğü anasının, Dilâveri gördüğü halde bir yabancı gibi geçip gittiğini anlatmış, ve yavrucuk artık evine dönmeyi lüzumsuz görerek İstanbulun hâneberduşları arasına katılmışdır (B.: Dilâver).

Aşağıdaki satırları da Cumhuriyet Gazetesinden nakılediyoruz:

«Aksarayda Vatan Caddesinde çimen trotuvarda gece uyumuş ve soğukdan donmak üzere 10 yaşında bir çocuk bulunmuş, Emniyet Müdürlüğüne baygın bir halde kaldırılmışdır. Orada üstündeki sırılsıklam esvab ve çamaşırları çıkarılarak bir soba başında kendine geldikten sonra adı Bülend Musa olan çocuk, annesini bulmak için Afyonkarahisardan İstanbula 19 günde yürüyerek geldiğini söylemiş ve hayat hikâyesini şöyle anlatmışdır:

— «Babam bir yıl önce öldü. O zamana kadar okula gidiyordum. Afyonluyum. Okumak benim en büyük isteğimdi. Fakat Allah babama fazla ömür vermemiş. Babam öldükten sinra her şey bitti. Annem birdenbire ortadan kayboldu. Başka birisine kaçmış olacak. Belki bulurum diye yola çıkdım. Köyden de İstanbulda oturan teyzemin adresini verdiler. Hep tren yolunu takip ediyordum. İki defa trene bindim. Fakat biletsiz olduğumdan beni trenden indirdiler. Tam 19 günde İstanbula geldim. Köyden verdikleri adresle Aksarayda teyzeme gittim. Fakat o da hayırsızmış, beni ancak bir gün evinde barındırdı. Şimdi buraya nasıl geldiğimi bilmiyorum. Okumak istiyorum. Artık anamdan nefret ediyorum. Beni bir yurda yerleştirin.» (Salâhattin Güler, Cumhuriyet Gazetesi, 1963).

Bülend Musa
(Resim: Sabiha Bozcalı)

ÇOCUK, BABALARIN KÖTÜ KALENDER TERBİYESİ KURBANI ÇOCUKLAR — Büyük şehir İstanbulda evlâdının tahsil ve terbiyesini hiç düşünmemiş babalar da pek çoktur. Esnaf tabakasından veyâ ayak takımından bazı babalar 13-15 yaşlarında oğulları ile kendi boylarından kimselerin gittiği içkili lokantalarda otururlar, hattâ bir mârifet imiş gibi, oğluna da içki içirip kadeh, bardak dokuştururlar. «Her şeyi benim yanımda görsün, öğrensin!...» diye de bayağı kalender hikmeti konuşurlar, fotoğraflarla tesbit edilmiş bu sahnelerin küçük akşamcıları elbet ki heder olacak bîçârelerdir.

Dünyanın her tarafında her büyük şehirde olduğu gibi İstanbulda da cinsî sapık haytaların mürâhik gençleri kötü yola sevketmek için kullandıkları vâsıtalardan biri alkollü içkiler; babalarının içki sofrasına kadeh arkadaşı olarak oturan çocukları uygunsuzluk yoluna saptırmak çok kolaylaşmış olur; aşağıdaki kıt'alar 1943 - 1945 arasında Eminönü Balıkpazarında böyle bir sahnenin şâhidi olmuş Ali Çamiç Ağanındır:

Vallahi hilâf değil yok yalan dolan
Balıkpazarında bir meyhanede
Hayta bir herifle bir körpe oğlan
Rûberû oturmuş ellerde bâde

Ne mânadır dedim zâhir şol sabi
Ayvaz olacakdır herif Köroğlu
Goyreti nâmusla gaayet asabî
Sordukda dediler anın öz oğlu.

Oğlunu meyhânede kadeh arkadaşı yapan baba
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Ne keşfi istikbal ne dahi hikmet
Kılavuz ister mi görünen köy be
Kopuk şıkırdımı yarın şu veled
Günahsa ger acı sözüme tövbe.

ÇOCUK, BAYRAM ROZETÇİSİ ÇOCUKLAR — Millî ve dinî bayram günlerinde «Kızılay» (Hilâliahmer) «Türk Hava Kurumu» (Tayyare Cemiyeti) ve «Çocuk Esirgeme Kurumu» (Himâyei Etfal) gibi büyük hayır kurumlarının iâne rozetlerinin halkın yakasına takılması yarım asra yaklaşan zamandan beri memleketimizde bir gelenek olmuşdur; bu rozetler İstanbulda ilk okul ve orta okul öğrencileri tarafından dolaştırılıp takılır.

Ekseriya çift çocuk olarak dolaşırlar; biri boynuna, nâdiren kurdelâ ile, ve ekseriyâ âdi bir sicimle bir sepet asar, sepette toplu iğneli rozetler vardır, öbür çocuğun elinde de para atılacak büyük bir kumbara vardır; kumbaralar, bu iâne işine memur heyetçe kilidlenmiş, mühürlenmişdir.

İâne toplayacak rozetçi çocuklar, büyük şehrin bütün nakil vasıtalarında parasız dolaşırlar, seyahat ederler.

İstanbulun günlük hayat cilveleri arasında bayram günlerinin bu rozetçi çocukları üzerine toplanmış notlarımız şunlardır:

Hâli vakti yerinde ailelerin çocukları türlü eğlence yerlerinde bayram günlerinin tadını çıkaracakları için, bir hayır hizmeti de olsa, rozet dağıtmaya istekli olmazlar. Rozetçi çocukların büyük ekseriyeti dar gelirli, hattâ çok fakir öğrencilerdir; onların bu heveslerinin başında da, trenlere, vapurlara, otobüslere parasız binip dolaşmak fırsatı gelir.

Çoğu dar gelirli, hattâ çok fakir ailelerin evlâdı olan bu çocukların bayramlık kıyafetleri lâyıkı ile düzgün değildir; hattâ perişandır; duyabilenlere hüzün vericidir; öylesine ki, bâzılarının takdığı rozetlerden sonra iâne kumbarasına gönülden kopan 5-10-25-100 kuruş arasında bir para atılırken, insanın, rozetçi çocuklarına cebine de bir iki lira bayram harclığı koyası gelir.

Büyük şehir halkının içinde çeşidli ruh hastaları vardır, türlü sebeplerle yakalarına iâne rozeti takdırmak istemezler, kadın veya erkek, bu kimseler rozetçi ço-

cukları istiskal ile uzaklaşdırırlar; o bayram gününde aslında mahrumiyet içinde bulunan çocuğun izzeti nefsi rencîde olur.

Çoğunlukla bulundukları yerler nakil vasıtalarının içi, durak yerleri, köprü üstü, vapur iskeleleri, garlar, liman vapurları ile şehir ara trenlerinin içidir; bayram günü kalabalık yerlerdir, bir de rozetçi çocukların sepetleri ile kumbaraları ile o kalabalığa dalıp bir yakaya veya göğüse rozet iliştirmesi, o sıkıntılı yerde insanı para çıkartmaya mecbur kılması hoş durum olmasa gerekdir.

İstanbul büyük şehirdir, elbette ki azameti ölçüsünde uygunsuzu, cinsî sapıkları da pek çokdur; bu adamlar, bir bayram gününün heyecanı içinde yoksul rozetçi çocuklara kolaylıkla yaklaşabilirler, ağabeylik taslayarak, şefkat kisvesine bürünerek gezdirme, eğlendirme vaidleri ile 13-15 yaş arasında bir çocuğu kandırmak ve kötü bir macerâya sürüklemek o adamlar için zor bir iş değildir. Aşağıdaki satırları, aslı Bulgaristanlı olup Göztepede oturan sivil polis merhum Servet Efendinin bize tevdi ettiği notdan alıyoruz: «1943 senesinde bir temmuz gününe rastlayan şeker bayramının birinci günü vapur ile Boğaziçine giden on beşer yaşında iki rozetçi çocuk vapurun içinde bir müddet dolaşdıkdan sonra üst kattaki ikinci mevki güvertede oturmuşlar, muhakkak ki hiç tanımadıkları hamam natırı kılıklı iki adamla lâübali konuşuyorlardı; çocuklardan biri gaayet dilber olup heriflerin alâkası da ondan yana idi; Sarıyer iskelesinde indiler, ben de orada bir şüpheli şahıs aramaya memur edilmişdim; tahkikatımı yapdım, şehre gelmek üzere iskeleye geldiğimde rozetçi çocuklardan birini orada yalnız ve telâşlı buldum; boynunda hem kumbara, hem de rozetlerin bulunduğu sepet vardı; arkadaşını sordum:

— Sepeti bana verdi, şunu azıcık tut, ben şimdi gelirim, dedi, bir saattir burada bekliyorum, gelmedi!... dedi

«Çocuğu karakola yolladım, ben de bir arabaya atlayıp sulara gittim, ve rozetçi çocuğu, vapurdaki natır kılıklı iki adamla bir masa başında oturmuş bira içerken yakaladım; bardağındaki birasından tattığımda içine votka da katılmış olduğunu anladım. O bayram gününde bu içki âleminin sonunun nereye varacağı aşikârdır. Kanaatimce bayram günlerinde çocuklar eliyle rozet dağıtmaya son vermelidir.»

ÇOCUK, EVİNDEN KAÇAN ÇOCUKLAR — Azgın öz anaların ve sadist üvey anaların, sarhoş, ayyaş, kumarbaz, sevgi ve şefkat yoksulu babaların ihmallerine, cevir ve cefâlarına, türlü zulümlerine, dayaklarına, işkencelerine dayanamayarak evlerinden kaçan çocuklardan gayri, naz ve nimet içinde şefkat ve muhabbetle büyütüldükleri halde çocuk yayın adı altında okudukları kötü kitabların veyâ yaşlarına hitab etmeyen filimlerin tesiri altında, yâhud aslında rûhen hasta, mâcerâperest, ihtibas edilmiş cinsî arzuların ve ekseriyâ kendisi de hâlinin farkında olmayan mâkûs mütevellid bâzı çocuklar herhangi bir sebep yaratarak evlerinden kaçmışlar ve büyük İstanbulun dârülnedvei haşerât olan köşelerinde acı mâcerâlara atılmışlardır.

Çocuğu evinden ayıran hâdiselerden biri de, okulların yaz tâtiline yaklaşdığı sıralarda babaları tarafından sınıfda kaldıkları takdirde eve gelmemesi şeklinde yersiz ve mânasız tehditler, yahud işkence şeklini alan ve çocuğu dehşet içinde bırakan dayaklardır Böyle bir durum karşısında çocuk, okulda karnesini alıp da sınıfta kaldığını öğrendiği anda ne yapacağını şaşırmış, o günün akşamı ayakları evinin yolunu tutmayarak kendini ya bir sabahçı kahvehânesinde, yâhud cüretkâr bir serserînin, cinsî sapığın ininde, odasında bulmuştur.

Evinden kaçan çocuklar, hemen değişmez âkibet olarak kısa zaman içinde yalın ayak, yarı çıplak hâneberduş kılığına girivermişler, iffetlerini, ismetlerini pek çabuk yitirerek zelîl ve sefîl oldukdan başka genç ve körpe vücutları da haytalar pençesinde hırpalanmışdır. Dar gelirli bir amelenin orta okulda okuyan oğlu Ali Pazvand ile hâli vakti yerinde bir dul kadının yine orta okulda okuyan oğlu Orhan Oflazın, ruhî birer boşalma ile kendilerini belki de cinnete kadar götürecek bir girdabtan kurtaran itirafnâmeleri (B.: Pazvand, Ali; Oflaz, Orhan), İstanbulun, içine girilmedikçe görülemeyen bir âlemini bütün çıplaklığı ile yaşatan ve ancak bir ruh hekiminin tahlileri ile neşri gerekir çok acı, fakat yer yer çok pitoresk tarafları ve sahneleri olan büyük otobiyografik romanlardır.

Günlük gazetelerde, ekseriyâ yanında bir resimle beraber yayınlanan kayıp çocuk ilânlarından çoğu Pazvandın ve Oflazın itirafnâmeleri gibi eserlerin ilk satırları olabilir.

Evlerini terk eden çocuklar arasında, bâzı suçları ebeveyni tarafından, bilhassa cezâ ölçüsü ayarsız babalar tarafından aşırı şiddetle tedîb edilmiş, ve hattâ evden koğulmuş çocuklar da vardır, ki bâzı kayıb ilânlarında «Kusuru af edilmişdir» yollu bir kayıd bunun açık delîli olur.

Herhangi bir sebeble evinden kaçmış çocukların bir kısmı da, müdhiş tesâdiflerin karşılarına çıkardığı cânilerin kurbânı olmuşlar ve vahşiyâne öldürülmüşlerdir; böyle bir dramın örneğini R. E. Koçu «İlbasan Cinâyeti» isimli bir yazısında şöyle anlatıyor:

«Vak'a hayli eskidir, 1935 de işlenmiş bir cinayettir. Fakat hafızama öyle yerleşmiş ki unutamadım. Çatalcada birinci fırka ambarında yedek subay olarak askerlik vazifemi yapıyordum. İki odalı, bir evceğizim vardı. Mevsim yaz sonu tatlı, akşamları kafa dengi iki üç arkadaş o evin bahçesinde toplanır, nevâlesi meci ile düzülmüş bir sofranın başında sohbet ederdik. 1936 kışında Itsranca ormanında bir kar fırtınasına tutulup vazifesi başında donarak ölen müddeiumumî Hayri Bey merhum da akranımız olduğundan meclisimizde sık sık bulunurdu.

«Bir gece saatin on suları bir jandarma, müddeiumumiye Çatalca'nın İlbasan köyünde cinayet işlendiği haberini getirdi. Ertesi gün izinli olarak İstanbula gidecektim. Bir cinayetin ilk tahkikatının nasıl yapıldığını görebilmek için bu fırsatı kaçırmadım ve müddeiumumiye refakati iznime tercih ettim. Posta otomobili ile gece yarısına yakın İlbasan köyüne vardık. Vak'a köye oldukça uzak bir yerde geçtiğinden ve muhbir çoban da dağdaki ağılda kaldığından geceyi muhtarın evinde geçirdik, ertesi sabah da erkenden yola çıktık.

«Cinayet yeri ıssız bir vâdi idi. Öylesine ki hayvan pisliği yok, sürü uğrağı değil. Öldürülen 14-15 yaşlarında bir erkek çocuk. Başına kalınca bir sopa ile vurulmuş, beyin kanamasından ölmüş; kumral saçlı harikûlâde dilber bir oğlan. Kaatilin öldürücü darbesinden sonra üç dört adım ancak atabilmiş, bir fundalık dibine yığılmış, yaralı başını kolunun üstüne koyup teslimi ruh etmiş. Üzerinde et üstüne giyilmiş bir basma mintan ve beyaz yelken bezinden kir ve lekeyle kararmış bir pantalon vardı. beline kemer yerine bir kıravat bağlamış. Ayakları çıplak ve pantaloniyle tam tezad halinde, tertemiz. Kuşak, kemer yerine kullanılmış kravat da nazarı dikkati çekiyordu; hayli örselenmiş, yıpranmış olmasına rağmen bir diplomatın bağlayabileceği ağır bir fransız kravatı idi. Çıplak ayaklarının dibinde, kendisinin olmadığı belli büyük ve partal bir yemeni var, yemeninin öbür teki, cesedin sekiz on adım ötesinde idi; çocuğun başına vurulduğu yer olacak; oğlan sendelemiş, zaten ayağına büyük geldiğinden pabuç fırlamış.. Cinâyet âleti sopa meydanda yok.

«İlk tahkikatta maktulün İlbasan ve civar halkından olmadığı anlaşıldı. Çatalcaya kaldırılan ve soğuk bir mahzende üç gün kadar muhafaza edilebilen cesedi, Edirneden, diğer Trakya kasabalarından ve İstanbuldan oğulları kaybolmuş sekiz on aile gelip gördü. Ne ölünün sâhibi çıktı, ne de kaatil bulundu.

«Cesedi görme sahneleri arasında sâdece tavır, hareket farkları vardı, bir de eşhas değişiyordu:

«Erkekli kadınlı bir küçük kaafile gelir, onlara evelâ basma mintan, yelken bezinden pantalon, kemer işini gören kıravat ve partal yemeniler gösterilirdi. Hepsi dehşet ve heyecan içinde, ekseriya gözler nemli, sesler titrek, feryad ve figan nerede ise başlıyacak; içlerinden biri ölüyü benimser:

— Kaybolduğu gün üstünde bir şeyler yoktu...» derdi. Ve sonra kaybolan çocuklarının kılık kıyafetini târif ederdi, meselâ: «Mavi frenk gömleği vardı, ayakkapları yeniydi...» derdi. Sonra mahzene inilir, çıplak cesedin üzerindeki örtü kaldırılır ve ölünün yüzüne bir fener tutulurdu.

«Keskin bir çığlık, sonra ürkek bir dikkat... Sonra... İşte burasını tasvir etmek güçtür: Yaşlı gözlerde bir sevinç şimşeği çakar ve dudaklarda birden hafif bir tebessüm belirir, kendicilik ve lâkaydi ifâde eden bir tebessüm; ve göğüsler derin bir nefes alırdı:

— Oh... Bizimki değil... derlerdi.

«Evet... İlbasan cinâyetinin kurbanı onların çocukları değildir. Amma bu çocuğun elbet ki bir sâhibi, ölümüne yanıp feryâd edecek, cesedine gözyaşlariyle sarılacak bir yakını vardır...

«Ya kendilerininki, türlü sebeplerle evlerinden kaçan öbür çocuklar ne olmuştur? Onları bir bıçak, bir kurşun, bir sopa, yâ-

hud kuvvetli bir pençe veya bir ırmak veya deniz kesip, vurup, boğup öldürmemiş ise nerededirler ve ne yapıyorlar? Sapık zevklerin bâzîçesi olarak bir girdabı mezellette midirler? Ruhlarını saran serserilik havasiyle sefâlete ve ölüme koşarlarken bu hareketlerinden yalnız kendileri mi mes'uldürler?... Onları evlerinden soğutan ve kaçırtan yalnıkat analar ve babalar, üvey analar ve üvey babalar İlbasan cinâyetinin ve türlü hırsızlık ve katil vak'alarının suç ortakları değil midirler?...» (Hergün Gazetesi, 1956).

Evinden kaçan erkek çocuklar en küçük 13-14 yaşlarındadır. Kız çocukları da kaçarlar, fakat evinden kaçan kız çocuklar daha büyük yaşlarda, 16 - 17 yaşlarında olur; eğer evinden dışarda geçirdiği ilk gecelerde bir civanmerd kimseye rastlayıp da baba ocağına teslim edilmez ise, kızların da hemen düşecekleri yer fuhuş girdâbıdır; hattâ onları da ölüm bekleyebilir; İstanbul basınında Sarıyer Cinâyeti diye isimlendirilen Sevim adında kızın âkibeti gibi (B.: Sarıyer Cinâyeti).

ÇOCUK, İSTANBUL ÇOCUĞU — Birinci Cihan Harbi sonuna kadar büyük şehir İstanbulun öyle bir atmosferi var idi ki, mahalle çocukları bile kadına, yaşlıya, garibe, hastaya istisnâsız hürmet göstermiş, yardıma koşmuşdur. Ayak takımından mahalle çocukları kendi mahalle ve semtlerini adım adım, karış karış tanıdıktan başka, koca şehri de tanırlar, yol soranlara, semt soranlara en doğru cevâbı verirler, en güzel târifi yaparlar, hattâ bâzan öne düşüb kılavuzluk bile yaparlardı; bir komşu bakkala, kasaba gönderse, eline bir desti, güğüm vererek çeşmeye yollamak istese, ve buna benzer hizmetlere seve seve koşarlardı; karşılığında bahşiş düşünmek, almazlardı; bu çocuk digergâmlığı İstanbula has bir güzellikdi; bu gibi ahvalde çocuk ağzında «Babanın uşağı mı var?» gibi haşin red tepkisi duyulmazdı.

Burada şerîr olarak doğmuş çocukların da bulunduğunu hatırlamak lâzımdır; onlar da büyük şehrin hezele gûruhuna karışıp mahalle muhitinin dışında Tahtakale, Unkapanı, Galata gibi, Tophâne eclâf yataklarında yaşarlardı.

ÇOCUK, İSTANBUL ÇOCUKLARININ İLK TAHSİLİ — Hayır sâhibleri İstanbul ve civârında asırlar boyunca binden fazla sibyan mektebi yapdırmışlardır (B.: Sibyan Mektebleri), fakat «Mahalle Mektebi» denilen bu okulların ayarında müesseseler zan etmemelidir, gaayeleri çocuğa Kur'an okutabilmektir; bunun için de «elif be» (Alfabe) öğretilmez, ezberletilirdi; elifbe ezberletmek için de hocaların ayrı ayrı garip tekerlemeleri vardı.

Zamanımızın anlamında ilk okul muallimi Tanzimattan sonra yetişdirilmişdir; Tanzimata kadar sibyan mektebi muallimleri bu işi basit bir geçim yolu kabul etmiş, ne tedris usûlü ne de pedagoji bilir kimselerdi; aslında o eski devirlerde çocuk terbiye ve tedrisi bir ilim olarak vücud bulmamışdı; hattâ toplum, çocuğu söz le terbiye yerine dayak, amansız dayak ile yıldırmayı tatbik ederdi, çocuk mektebe verilir iken hocasına: «Eti senin, kemiği benim!» denilirdi (B.: Falaka). Esnaf ve ayak takımından bir sibyan mektebine giden, verilen çocuklar çok az olmuşdur, mahalle mekteblerine giden çocuklar umumiyetle orta tabakaya mensub olmuş, bu da ailenin bir mürüvveti bilindiği için çocuğun mektebe başlaması «Âmin Alayı» denilen an'aneleşmiş bir törenle yapılmıştır (B.: Âmin Alayı). Müstesnâ bir sibyan mektebini bitirmiş, yâni Kur'an okumasını başarmış esnaf tabakasından veya ayak takımından bir çocuk için başkaca tahsil düşünülmemişdir, içinde okuma aşkı olan çocuklar, fırsat bulurlarsa cami derslerinden faydalanmışlardır (B.: Cami Dersleri); bu fırsatı bulamıyanlar da ne iş tutarlarsa tutsunlar çocukluk çağlarında takılan «Mektebli» ünvanını, lâkabını iftiharla taşımışlardır.

Memleketimizde çocukların ilk tahsil mecburiyeti evvelâ İstanbul çocukları için hicrî 1240, milâdi 1284 tarihinde İkinci Sultan Mahmud'un bir fermanı ile konulmuşdur (B.: Çocuk, İstanbul çocuklarının ilk tahsil mecbûriyeti fermanı). Buna rağmen esnaf tabakası ile ayak takımı çocukları mektebe gönderilmemekde ısrar edilmiş, Tanzimat ricâlinden âli himmetli bir kaç kişi kendi hususî teşebbüsleri ile bir çırak mektebi kurmuşlar, bu mektebden de yetimlik, yoksulluk yüzünden tahsil yolları kapanmış fakat okuma aşkı olan çocukları şefkatla kucaklayacak büyük bir müessese, Darüşşefaka doğmuşdur (B.: Çırak Mektebi, Dârüşşefaka).

On yedinci asır ortalarında yaşamış Mehmed Efendi isminde bir sibyan mektebi muallimi «Nevhatül Uşşâk» ismindeki

manzum eserinde (B.: Nevhatül Uşşâk» başından geçen hazin bir aşk vak'asını anlatırken bir sibyan mektebinin havasını da şu mısralarda vermeğe çalışmışdır:

> **Dolardı mektebimin içi sibyan**
> **İderdim anlara tâlimi Kur'an**
>
> **Olub beş vakitde mihrâba mülâzim**
> **Bu mânâlardı ancak bana lâzım**
>
> **Değildim halkın âğu kaaresinde**
> **Oturmazdım âvâmın âresinde**
>
> ....
>
> **Oturdular çün tertib üzre sibyan**
> **Kimi hice (hece) okurdu kimi Kur'an**
>
> **Önümde her biri tekrar iderdi**
> **Alub dersini yerine giderdi.**

Orta tabakanın çocukları Kur'an okumasını öğrenince sibyan mektebini bitirmiş olurdu; sonra ya bir medreseye girer (B.: Medrese), yahud memur olmak için henüz 13-15 yaşlarında iken bir resmî dâireye kâtib yamağı olarak girerdi ve asıl tahsilini orada görürdü, bu yönden «Kalem» denilen resmî dâireler 13 yaşından 18 yaşına kadar çocuğa hakikî bir mekteb olurdu (B.: Kalem; Aşçı Dedenin Hâtıraları maddesinde «Kalem Hâyatı», cild 2, sayfa 1140).

ÇOCUK, İSTANBUL ÇOCUKLARININ İLK TAHSİL MECBURİYETİ FERMANI — Türkiyede ilk tahsil mecburiyeti hicrî 1240, milâdî 1824 yılında evvelâ yalnız İstanbul çocukları için konmuşdur. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından iki yıl evvel, İstanbul halkının çocuklarını sibyan mekteblerine göndermeyen esnaf tabakası ile ayak takımının büyük ekseriyeti yeniçeri ocağında kayıdlı bulunduğu bir devirde İkinci Sultan Mahmud'un bu fermanı yeni bir devrin müjdecisi, ve muhakkak ki büyük bir ceśâret işidir. İstanbul, Eyyub, Üsküdar ve Galata kadılarına hitâben yazılmış olan bu fermanın bugünkü dile kısaltılarak çevrilmiş sûreti şudur:

«Cümleye malûmdur ki ümmeti Muhammedim diyen bütün müslümanlar, evvelâ islâmiyet şartlarını ve dininin akaidini öğrenir, sonra da hangi meslek ve sanata girecekse girer. Bir zamandan beri, halkın büyük bir ekseriyeti, analarının ve babalarının kendilerine yaptığı bir kötülük olarak câhil kaldıkları gibi kendileri de evlâtlarının câhil kalacağını düşünmiyerek ve hemen akça kazanmak kaygusuna düşerek çocukları beş altı yaşına vardığı gibi mektepten alıp bir usta yanına çıraklığa veriyorlar. Bu çocuklar küçükten cehâletle büyüyüp sonradan da okuyup yazmıya heves etmiyorlar. Bundan böyle herkes, evlâtlarını bülûğ çağına varmadıkça mektepten alıp ustaya vermiyecektir. Çocuk bülûğ olunca babası, babası yoksa velisi, oturduğu yere göre İstanbul, Eyüp, Üsküdar yahud Galata kadıları efendilerden birine gidecekler, mektep hocasiyle çocuğu da beraber götürüp gösterecekler, ve kadı efendiden mühürlü bir izin tezkeresi aldıktan sonra çocuğu usta yanına çırak verebileceklerdir. Şâyed esnaftan biri tezkeresiz bir çocuğu yanına çırak olarak alırsa, yahud analar babalar çocuklarını tezkeresiz çıraklığa verirlerse, çocuğun okuduğu mektebin hocası ve mahallenin imamı bunu derhal kadılığa haber vereceklerdir. Tezkeresiz çocuklar bulunursa, çıraklığa alıp verenler ve vak'ayı haber vermiyen mektep hocaları ile mahalle imamları cezalandırılacaklardır.

«Anasız babasız yetim çocuklar kimsesizliği yüzünden bir usta yanında çalışmak mecburiyetinde iseler, yahud herhangi bir kimseye sığınmış bulunuyorlarsa, gerek ustası ve gerekse çocuğu yanına almış olan kimseler, çocuk bülûğ çağına varıncaya kadar kendisini günde iki defa mektebe göndermeye mecburdurlar. Mektep hocaları da kendilerine gönderilen çocukları, istidatlarına göre güzelce okutmaya gayret edeceklerdir. İstanbuldaki bütün mahalle imamları ve mektep hocaları ve esnaf kethüdaları Babıâliye çağırılarak bu husus kendilerine gereği gibi anlatılıp tenbih edilecektir. Ayrıca bu fermanımın mühürlü birer suretide kendilerine verilecektir. Bu nizamın ve tembihlerin devamlı olarak tatbikine bu tahsil mecburiyetinin memleketimizde yerleşmesine dikkat edilecektir.»

ÇOCUK, KİMSESİZ ÇOCUKLAR YURDU — (B.: Kimsesiz Çocuklar Yurdu).

ÇOCUK, KİMSESİZ ÇOCUKLARI YETİŞTİRME YURDLARI — (B.: Kimsesiz Çocukları Yetiştirme Yurtları).

ÇOCUK, MAHALLE ÇOCUĞU, MAHALLEBİ ÇOCUĞU — Ayak takımından âilelerin evde olduğu kadar sokakda büyümüş, hemen sabilik çağından iş hayatında tavlanmış, yırtık, pervâsız, küfür bilir, terbiyeden yana yoksul çocuklara «Mahalle Çocuğu»; sokağa nâdir olarak lala kana-

dı altında çıkarılmış, hattâ ilk tahsilini bile hususî hocalardan evde görmüş, dolayısı ile çekingen, ürkek, gaayetle nâzik ve nazlı çocuklara da «Mahallebi Çocuğu» denilmiştir.

ÇOCUK, SOKAKLARDA YALIN AYAKLI ÇOCUKLAR — Dünyanın her yerinde, her büyük şehirde olduğu gibi, İstanbulda da kadimden beri yaz aylarında binlerce çocuk sokaklarda yalın ayak dolaşmışlardır ; fakat 1908 meşrutiyetine kadar hayat seviyesi ne kadar süflî olursa olsun, beş namaz vaktinde 13 yaşından itibaren müslüman çocukları muhakkak camie, mescide, namaza gitmişlerdir, dolayısıle abdest almışlar, ayaklarını yıkamışlardır; çocuğun sokakda yalın ayak dolaşması değil, kirli ayakla dolaşması yadırganmışdır.

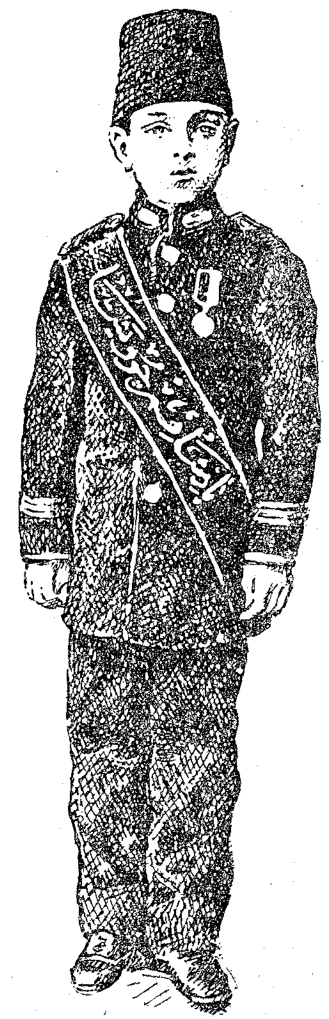

Sokakda yalın ayaklı çocuk, 1963 (Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

Yalnız küçük hâneberduş l a r, külhanbeyleri bu ayak temizliği kaygusundan uzak kalmışlardır. (B.: Külhanbeyi; Çocuk, âilesiz, kimsesiz).

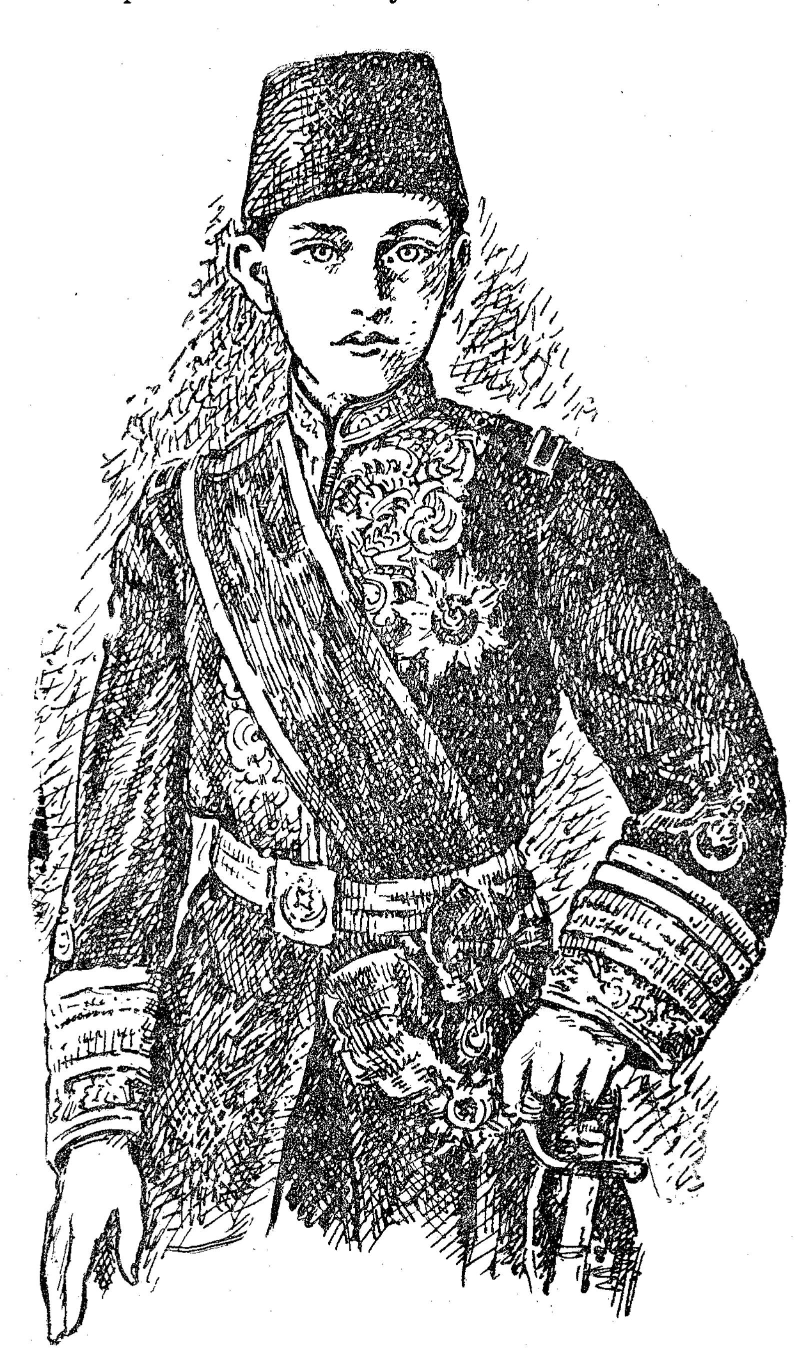
Gazete satıcısı çocuklar büyük ç o ğ u n l u k l a yalın ayak dolaşmışlardır. Boğaziçi'nin balıkçı köylerinde, İstanbulun Kumkapu, Samatya gibi balıkçı muhitlerinde, Tahtakale, Yemiş İskelesi, Cibâli, Kasımpaşa, Galata, Tophâne, Üsküdar gibi ayak takımı kesâfeti olan semtlerde keza çocukların çoğunluğu yalın ayaklı olmuşdur. Esnaf çırağı çocuklar sokakda çıplak ayaklarına bir çift papuç geçirseler bile dükkânda çıkarırlar, eğer iş icâbı dükkânın zemini taş ise çıplak ayaklarına bir takunya, nalın geçirirlerdi (B.: Çırak; Berber; Hallac; Yorgancı; Esnaf Civanları).

ÇOCUK, ÜNİFORMALI ÇOCUKLAR — Tanzimatdan sonra çocuklara çeşidli üniformaların tak lidlerini yaptırıp giydirmek, onları bilhassa asker esvabları ile sokağa çıkarmak İstanbulluların bir zevki olmuşdu; babası veya anası elinden tutmuş, pantalonunun kenarında geniş kırmızı şeridi kalpağının üstünde kırmızı çuhası ve omuzlarında sırmalı apoletleri ile mini mini müşirler (mareşaller) ak keçeden külâhının üstünde bir ayyıldız ile «Ya Hürriyet ya Ölüm» yazılı, arnavud kesimi cebken poturlu ve ayaklarında arnavud filârları ile küçücük «Kahramanı Hürriyet» ler görülürdü. Kibar tabaka çocukları için de, o zamanlar Avrupa'da da moda di, hakikaten çocuğa yakışan üniforma olarak, yazın beyaz ve kışın lâciverd kumaşlardan yapılan bahriye neferi kıyafeti idi. Osmanlı donanmasını Avrupa deniz kuvvetleri arasında devletin şânına lâyık mevkie çıkarması için çok çalışmış olan Sultan Abdül-

İkinci Abdülhamid devrinde üniformalı bir özel okul, «Menbaül İrfan» talebesi. Bir tören için takılmış göğüs kordelâsında «Pâdişahım çok yaşa» yazılıdır. (Resim: S. Bozcalı)

aziz de en sevgili oğlu Mahmud Celâleddin Efendiyi Osmanlı Amirali üniforması ile gezdirirdi, vechen pek dilber bir çocuk olan bu prensin amiral üniforması ile bir de resmi vardır; hâyatının baharında ölmüş güzel prensin hâtırası için büyükanası Pertevniyal Sultan Aksarayda «Mahmudiye» adı ile bir mekteb yaptırmış ve bu mektebe zengin bir vakıf kurmuşdu, zamanımızda o vakfın parası ile Mahmudiye Mektebinin yerine bir lise inşâ edilmiş, fakat prensin adı kaldırılarak Liseye büyükanasının ismi verilmiştir. Pertevniyal Lisesinin yakışacak bir yerine Mahmud Celâleddinin amiral üniformalı güzel resminin konulması, lisenin kurulmasını sağlıyan vakfın sâhibesi Pertevniyal Valdesultanın da ruhunu şâd ider sanırız.

Amiral üniforması ile şehzâde Mahmud Celâleddin Efendi (Resim: Sabiha Bozcalı)

Asker okulları gibi, o devrin resmî ve özel bütün sivil mekteblerinin de üniformaları vardı, sokaklarda üniformasını giymeden dolaşan çocuklar görüldüğü zaman okullarca cezalandırılırdı; çocuklara okullarının üniformalarının şerefini korumaya mecbur oldukları da önemle anlatılırdı, ve çocuklar mektebli olduklarının alâmeti o üniformayı giymekle iftihar ederlerdi. Zamanımızda ise ortaokul öğrencilerine bile sâdece bir okul kasketini giydirmeden okul idareleri âcizdirler, ve maalesef çocuklarımız mektebli olmakla övünme duygusunu kaybetmişlerdir.

Çocuklara yakışan en güzel üniformalardan biri de İzci kıyâfetidir (B.: İzci).

ÇOCUK, ÜVEY ANALARIN KURBANI ÇOCUKLAR — Büyük şehir İstanbulda câhil ve sâdist analar kız ve oğlan pek çok çocuğun sebebi felâketi olmuşlardır. Basda ihmal ve hakaaret, sonra dayak, üvey analarından gördükleri işkenceye kadar varan türlü cevrü cefâ idrâki azıcık gelisince çocuğu baba evinden kaçırmış, ve ekseriya korkunc sefâletin içine atmış, bir takım uygunsuz güruhunun pencesine düşerek fuhuş ve senâat hâzîçesi yapmısdır; bir kısmı da kötülüğün hırsızlık yoluna sapmışdır (B.: Çocuk, âilesiz, kimsesiz çocuklar; Çocuk, hırsız çocuklar). Üvey analarının zulmüne tahammül edemeyerek evinden kaçmış çocuklardan bir kısmının günlük gazetelerde çıkmış resimlerinde lemek güzelli-

liğinde yüzler görülür; bir kadının öylesine güzel bir çocuğa üvey ana olmayı bir saadet bilecek yerde ona karşı zalimâne hareketi, ruh tababetinin tedkik konusudur. 1936 da 13 yaşında bir mekteb talebesi iken üvey anasının mülevves iftirâsı karşısında babasından yediği bir dayak üzerine evinden kaçan bir oğlan, 1939'da bir gece Köprü altında sızmış kalmış 17 yaşında küçük esrarkeş Parça Emin olmuşdur (B.: Emin, Parça). Aşağıdaki satırları 4 kasım 1962 tarihli Hürriyet Gazetesinden alıyoruz: «Evvelki gece yarısı polis ekibi Kasımpaşada Zekeriye Sokağında serseriyâne dolaşan Engin Güner adında 10 yaşında bir çocuk yakalamışdır. Çocuk şunları söylemişdir:

Engin Çocuk, 1962
(Resim: S. Bozcalı)

— Üvey anamın zulmünden kaçdım... Okmeydanında Dereboyu Sokağında oturuyoruz, babam Fahrettin gümrükde memurdur, üvey anam beni döverken seyirci kalıyor, ben artık o eve dönmem, amıcamı arıyacağım, bulamazsam gazete satacağım, Kasımpaşa İlk Okulunun üçüncü sınıfındayım, gazete satarak okumaya çalışacağım...»

Gazetelerde yayınlanan bu gibi haberlerin sonu nereye varmışdır öğrenilemez, üvey ana kurbanlarından Engin Günerin amıcasını yahud civanmerd bir hâmi bulmuş olması temenni edilir.

ÇOCUK, VİYANA ÇOCUK KOROSU — Dünyanın en eski ve çok şöhretli çocuk korosu, 1949 ve 1964 de, on beş yıl ara ile İstanbula iki defa gelmiş ve çok başarılı konserler vermişdir. Aşağıdaki satırları Ses Mecmuasından alıyoruz:

«En büyükleri 14, en küçükleri 10 yaşında olan tertemiz kiyâfetli pırıl pırıl yüzlü 21 erkek çocuk. Bunlar 5 asırlık bir geçmişi olan dünyaca tanınmış Avusturya Çocuk Korosunun üyeleridir. Onbeşinci asırda İmparator Maximilian devrinde kurulan bu koro, Franz Schubert gibi usta bir besteciyi de yetiştirmiş ve klâsik müzik âlemine hediye etmiştir.

«Öteden beri, Avrupa'nın belli başlı sanat merkezlerinden biri olan Avusturya, tarihin talihsiz ülkelerindendir. İyi günlerin yanı sıra, çok kötü gün görmüş, harblerde istilâya uğramış, türlü sarsıntılar geçirmiş, fakat İmparator Maximilian'ın kurduğu bu koro geleneğini ve yaşayışını devam ettirebilmiştir. Koronun üyeleri hep erkek çocuklardır. 8 yaşına gelen her Avusturyalı erkek çocuk, basit bir ses elemesinden geçtikten sonra bu koroya girebilir. Kazananlar 1 yıllık bir eğitime tâbi tutulacaklar, yedek koro ekibine katılır ve sonra da dört yıl devam eden bir koro okulu eğitimi görür. Okulun ilk yılında küçük öğrenciler Viyanalı ailelerin yanında pansiyoner kalırlar. Sonraki yıllarda ise okulda yatılı olarak öğrenime devam ederler. On yaşına gelen ve normal olarak sınıfını geçen her öğrenci, Avusturya eğitim kurallarına göre ilkokulu bitirmiş sayılır. Çünkü bu dört yıl koro çalışmaları sırasında çocuklar hem okullarda okuyan akranları gibi normal derslerini görmüşler, hem de son öğrenimi yapmışlardır.

«Viyana'nın Angarten Palais diye anılan semtindeki okul, 14 yaşında bitmiş olur. Bu yaşa gelen erkeklerin sesleri kalınlaştığı ve okula kız öğrenci alınmadığı için, mezunlar müzik çalışmalarına başka sahalarda devam ederlerken, eskilerin yerini yenileri alacaktır. Türkiyeyi ziyaret eden Çocuk Korosu (1964 de) okulun ikisi asıl, biri yedek olan üç korosundan biri ve asıl olanıdır. İki konser verdikten sonra altı ay devam edecek bir uzak doğu turnesine çıkmışlardır. Koro yöneticilerinin eski bir halk türkümüz olan «Süpürgesi Yoncadan Eminem»i repertuarlarına almıya karar vermeleri şehrimiz sanat çevrelerinde memnuniyet ve takdirle karşılandı. Memleketimizde, öteden beri müsbet sanat hareketlerini desteklemekle de ün yapan Yapı ve Kredi Bankası, bir cemile olmak üzere koro müdür, idareci ve üyelerine hâtıra mâhiyetinde birer cura hediye etti.

«Çocuklarla birlikte memleketimize gelen koronun müdürü Walter Tautsching ve yöneticisi Helmut Froschauer de korodan yetişmedir. Sahnede görülen kız çocuklar da erkekdir; zirâ; koroya yalnız erkek çocuklar alınır; (okunan parçaların konuları icabı kız gerektiği zaman oğlanlar kız kıyâfetine girerler), körpe seslerde kız erkek fark olmadığı için yadırganmaz.» (Ses Mecmuası).

Viyana Çocuk Korosunun üniforması siyah pantalon ve beyaz bahriye neferi blûzudur, bâzı sahnelerde frank yahut memleketlerinin millî kıyâfetlerini giyerler.

ÇOCUK, YURDUN HER HANGİ BİR YERİNDEN İSTANBULA KAÇAN ÇOCUKLAR — Türkiyenin hemen her tarafından baba ocağını bırakıb İstanbula kaçan çocuklar pek çokdur. Mâceraperest, dolayısı ile zeki çocuklardı; çoğunlukla köylü olub zekâları köy hayatı mahrumiyetlerini kuvvetle duymalarına yol açmış, bir nefis güveni ile de baba ocağını terk ederek türlü vâsıtalarla İstanbula gelmişlerdir. İçlerinde küçük yaşda yetim ve öksüz kalmış, bahtını, geçimini İstanbulda aramak istemiş olanlar da vardır. Bu çocuklar İstanbula ayak basar basmaz hemen hepsi önce büyük bir hayal kırıklığına uğrarlar. Bir iş kapusu buluncaya kadar ceblerinde kendilerini geçindirecek paraları çok azdır; yatakları, yorganları yokdur, hattâ çocuğun koltuğunda bir çamaşır boğçası dahi yokdur. Kendilerini ilk şaşırtan mesele çok ucuz bir yatacak yer temini olur; yolda esvapları günlerce sırtlarından çıkmamıştır; İstanbulda da ilk geceler, belki, esvapları ile bir köşede büzülüp uyumakla geçirmişdir; dış görünüşleri perişanlaşır, çamaşırları da kirlenmişdir; perişanlık ve kirlilik dürüst ve âlicenab hâmileri bulacak muhitlere, müesseselere girmelerine engel olur; kendilerine açılabilecek iş kapuları, müşterileri ayak takımı, hattâ ayak takımının uygunsuz güruhu olan otellerde, kahvehânelerde, aşçı dükkânlarında uşaklık, çıraklık, bula-

Viyana Çocuk Koro sundan bir çocuk
Koro üniforması ile, koro erkek kıyafeti ile ve koro kız kıyafeti ile
(Resim: S. Bozcalı)

şıkçılık gibi hizmetler olur; bu işlere de önce ya boğazı tokluğuna ve yatacak bir yer karşılığı, veya küçük bir gündelikle girerler. Vücud yapıları düzgün, kaş ve göz nakışları da hoş olan çocukların talii biraz açık görünürse, bu iltifatın ardında da kendilerini büyük bir tehlike, iffet ve nâmuslarını yitirme tehlikesi bekler. Kötü, çirkin teklif, bazan kendilerine is veren adam tarafından yapılır; bâzan da bu tehlike, İstanbula ayak basar basmaz, böyle çocukların yollarını gözleme ihtisas sâhibi uygunsuz adamlarla karşılaştıklarında, derhal belirir; bir mânevi ağabey, baba, amıca, garibe iyilik yapmasını sever insan rollerini pek iyi basaran bu adamlar baba ocağı kaçkını çocuğu pençelerine geçirmekde ve kötü arzularına râm olması için iknâ ve iğfalde nâdiren güçlük çekerler. Zamanımızda İstanbul Ahlâk Zâbıtası bir Çocuk Bürosu kurmuşdur (B.: Çocuk Bürosu, Polisde); bu büronun şehre saldığı sivil ekiblerin vâzifelerinden biri ve ihtisası da bu gibi çocuklar derhal teşhis ederek himâyesine almak ve icab ederse memleketine ve köyüne geri yollamak, veya İstanbulda kimsesiz çocukları yetiştirme yurdlarından birine veya erbâbı nâmusdan bir işverenin yanına yerleştirmekdir; baba ocağını bırakıp kaçmış bir çocuğun bu ekipleden biri ile kaşılasması bir hüsni tesadüfdir. 1962 de «cin gibi zeki bakışlı ve temiz, içinde bulundukları cemiyetin kötülüklerinden bihaber, çalışmak için Samsun'un bir köyünden İstanbula kaçmış» 14 yasında Ahmed Aslantaş İstanbul Polisinin Cocuk Bürosunda Yeni Sabah Gazetesi muhâbirlerinden Yener Tuğrul ile şöylece konuşmuşdur : «Köyde babam var, fakat ancak kendi karnını doyurabiliyor; çalışmak için sekiz ay evvel İstanbula kaçdım; 2,5 lira gündelik ile Sirkecide bir kahvehânede garson oldum; beni iki gün önce çalışdığım kahveden koğdular (?), sokakda kaldım; beni köyüme göndermeyin, ben okumak istiyorum.» Sâbıkası olup olmadığı sorulduğunda «acâib bir şekilde» bakarak: — Sabıka ne demek?... diye sormuşdur. Okumak istediğini söyliyen, sabıkanın ne olduğunu bilmiyen, çalışdığı kahvehâneden niçin koğulduğunu belki de hicâbından anlatamayan, yâhud kendisi tarafından anlatılıp da Y. Tuğrul tarafından gazeteye yazılmayan bu Ahmed Aslantaş'ın «cin gibi zeki bakışlı» olmasına rağmen bir okul disiplini içine girerek tahsilini sağlayabileceği her halde vârid olmasa gerekdir. Köyündeki baba ocağını bırakıp iş bulmak için İstanbula kaçan mâceraperest çocuklar, toplum hayâtımızda büyük meselelerden biridir.

Mehmed Aslantaş
(Resim: S. Bozcalı)

ÇOCUK BAĞÇELERİ — (B.: Parklar).

ÇOCUK BÜROSU — Korunmaya muhtac çocukları kurtarma yolunda İstanbul Emniyet Müdürlüğünde müstakil bir bürodur; Emniyet Müdürlüğü Merkez binasında ve doğrudan emniyet müdürlüğü makaamına bağlıdır, kurulub çalışmaya bağladığı tarih 26 Ocak 1962, kurucusu o zamanın emniyet müdürü Necdet Uğur'dur:

Bu büronun kuruluşu, toplum hayatımızı da tahakkuk ettirilmiş büyük işlerden biridir; Necdet Uğur bir basın toplantısında Çocuk Bürosunun gerekçesini şöylece anlatmışdır:

«Suçların önlenmesi konusunda en önemli meselelerden biri korunmaya muhtaç çocuklar problemidir. Bu çocukların büyük bir kısmının suç çevreleri ile henüz bir temâsı olmamışdır. Birinci ve en önemli mesele bu durumda olan çocukların suça yönelmeden önce sokakdan kurtarılıp korunmasıdır. İkinci mesele çocukların suça yönelmiş olanlarının kurtarılmasıdır. Yetişkin suçluların çevresinde ve etkisinde yaşayan çocuklar suça doğru hızla sürüklenmektedirler; bu çocukları kurtarmak için elimizde hemen hemen hiç imkân yoktur. İlgisizlik devam ettiği takdirde bu çocuklar geleceğin (hiç tereddütsüz) sabıkalı suçluları olacaklardır. Bunun sorumluluğu da derece derece hepimizin olacakdır. İşte bu konu üzerinde çalışmak üzere Emniyet Müdürlüğünde bir Çocuk Bürosu kurulmuşdur.»

Çocuk Bürosu, kız ve oğlan 18 yaşına kadar olan çocuk ve gençlerle ilgilenmektedir. 18 yaşını doldurmuş olanlar cezaî ehliyetini müdrik sayılırlar.

Polise gelişlerinin sebebleri incelenir. Büro o çocukların âileleri, okulları ve diğer ilgilileri ile görüşür. Ruh sağlık merkezleri ile işbirliği yaparak çocuğun suça doğru yönelmesinin sebeblerini meydana çıkarmaya çalışır ve çocuğun suça yönelmesine sebep olan aksaklıkların giderilmesi için, yerine göre çocuğa veya âilesine yardımcı olabilecek yerlere müracaatı sağlar. Fakat şurası da acı bir hakikattir ki, çocuk bürosunun yardımcı olarak gördüğü resmî ve özel müesseseler kâfi değildir, mevcudlar da gereken önemle iş birliğinde büroya zahîr olmamaktadır.

Çocuk Bürosuna yardımcı olabilecek resmî ve özel müesseselerin temsilcilerinin büroya giderek oradaki günlük faaliyeti yakından görmeleri gerekir. Büronun evrakı, fişleri, cihan edebiyatında kahramanları bahtsız olmuş çocukların tomar tomar müsveddeleridir.

ÇOCUK CANBAZLAR, AKROBATLAR — İstanbulda devir devir çocuk canbaz ve akrobatlar yaşlarından umulmayan hünerlerle büyük söhret kazanmışdır. Üsküdarlı Vâsıf Hoca bize tevdi ettiği bir notda şunları yazıyor: «1880 ile 1885 arasında İstanbula bir sirk gelmişdi, çeşitli milletden çeşitli hüner sâhibini toplamışlar, Japon ve Çinliden Kızılderililere kadar vardı. Kızılderili 13-14 yaşlarında Mira Miro Vanzoci adında bir oğlan vardı ki, hem ırkının kendine has çizgileriyle güzel bir çocuk, hem de emsalsiz bir nişancı idi. Eğersiz, çulsuz, çıplak bir ata biner, yanına sekiz on aded küçük ve kısa saplı balta alır, sirkin kuruluğu Çırpıcı çayırında ortaya dikilen ağacdan oyma acayip bir Cin-Şeytan baslı sırık etrafında dört nala sürer, at kosarken çocuğun basındaki rengârenk tüylü serpuşu açılarak evvelâ bir hoş temâşâ olurdu, sonra o küçücük baltaları ağaç sırığa fırlatır ve hepsi de yukardan asağıya ayni hizada dümdüz saplanarak dizilirdi, bir tanesi bile sağa veya sola kıl kadar oynamaz, üstelik baltaların sapları da ayni hizayı tutardı. Hünerinden sonra dolaşır, kendi resmini hâtıra olarak 1 kuruşa satardı. İstanbullular bu çocuğu o kadar takdir etmişdi ki, resmine 5 kuruş, bir mecidiye verenler de olurdu. Yine o tarihlerde Canbaz Nuri adında 16-17 yaşlarında bir ip canbazı çocuk büyük şöhret kazanmışdı, fakat kendi yolsuz hareketleri ve uygunsuzlukları ile sefâlete düşerek sonunda hırsız oldu, hapishâneye düşerek mahvoldu (B.: Nuri, Canbaz)».

İkinci Abdülhamidin son saltanat yıllarında İstanbula gelmiş ve Beyoğlunda Konkordiya Tiyatrosunda hünerler göstermiş İngiliz Morgan canbaz âilesinden Charles Morgan adındaki bir çocuk da kız kardeşleri ile beraber büyük bir şöhret kazanmışdır, ki büyük ablası devrin namlı hafiyesi Fehim Paşaya Metres olmuşdu (B.: Morgan Âilesi. Morgan, Charles).

1940 ile 1943 arasında Hüseyin adında 14-15 yaşlarında bir çingene çocuğu, yalın ayak, pırpırı kiyâfet Balıkpazarı meyhânelerinde dolaşır, yaşından ve kılık kıyâfetinden aslaa umulmayan öyle akrobasi

Mira Miro Vanzai
(Resim : Sabiha Bozcalı)

hünerleri gösterirdi ki, eğer elinden tutacak bir menecer bulmuş olsaydı belki devrimizin en büyük akrobatlarından biri olurdu, bahtsız şopar bir koruyucu bulamadı, sefâlet içinde mahvoldu (B.: Hüseyin, Küçük Akrobat). Zamanımızda yaşından umulmayan hünerler göstermiş bir akrobat çocuğu da Erdoğan Durguner'dir (B.: Durguner, Erdoğan).

Söylemeğe hâcet yoktur ki, canbazlık, akrobatlık aslında çocukluk çağında elde edilen hünerler mümkindir, ve bu çocuklar hemen daimâ İstanbulun ayak takımı arasından çıkmışlar, yahud, menşei ayni tabakaya bağlayan bir canbaz babanın oğlu olmuşlardır.

ÇOCUK ÇIRAKLAR — (B.: Çırak).

ÇOCUK DİLENCİLER — İstanbulda dilenciliği iş, meslek edinmiş çocukların sayısı da hayli yüksekdir; çocuklar bu müstekreh yola, hemen istisnâsız dilenci iradcılarının âletleri olarak atılmışlardır. Bir kısmı, yüzlerinden edeb, hicab perdesi yırtılmış, yüreklerinden haysiyet, şeref, nâmus cevherleri kazınmış her uzvu yerinde, sağlam çocuklar, bir kısmı kör, topal, çolak, ayakları, bacakları, kolları, elleri iğri büğrü sakat çocuklardır; sakat çocukların çoğu için de, dilenci menecerleri, organizatörleri tarafından bilhassa vahşiyâne sakat edildikleri söylenir; hattâ bir kısmının, pek küçük yaşlarda bu maksadla çalınmış çocuklar olduğu da kuvvetli rivâyetler arasındadır; 1943-1944 arasında, diz kapaklarından iki bacağı kıvrılarak acâib bir sekle sokulmuş, ellerini ve kollarını ayak ve bacak yerine kullanarak gövdesini, bağdaş kurup oturmuş, şekilde yürüyerek dolaşan 15-16 yaşında zeki, şirin ve hattâ güzel Abdullah adında bir dilenci oğlan, anasının, babasının yüzlerini tamamen unuttuğunu, ama, küçücük iken koşup oynadığını, güzel güzel esvapları olduğu bir hayal gibi hatırladığını söylemişdir. Fâillerinin yeri idam sehpâları olmaları gereken bir faciâ konusudur.

İstanbulda görülen bir kısım dilenci çocuklar da kendileri avuç açmazlar, yaşlı kör dilencilere romorkörlük yaparlar, onları yedekte dolaşdırırlar. Bir de kucaklarında küçücük çocuklar, hattâ memede bebeklerle dolasan kadın dilenciler vardır (B.: Dilenci). Kötü yollara sapmış çocuklardan ıslâhı en güç, hattâ imkânsız olanı çocuk dilencilerdir.

ÇOCUK DOSTLARI DERNEĞİ — Başı boş, çok güç durumda ve ekseriya kimsesiz olan 11 ile 18 yaşları arasında (şimdilik) erkek çocukları bir yurdda korumak, okula veya işe göndererek meslek sahibi kılmak için 1949 yılında kurulmuş bir hayır derneğidir; kurucuları Süreyya Ağaoğlu, İffet Halim Oruz ve Şevket Rado'dur; dernek, 1951 de İcrâ Vekilleri Heyeti kararı ile umumî menfaatlere hâdim cemiyetlerden sayılmışdır.

Dernek üyeleri yılda en az 6 ve en çok 120 türk lirası ödemeyi taahhüd ederler; diğer gelir kaynakları müsamere, konser, temsil, yemekli toplantılar ve emsali yardımlarla bankaların, hayır sâhiblerinin ve resmî dâirelerin bu gibi derneklere yapa geldikleri yardımlardır. 1963 yılı gelir gider tablosunda Çocuk Dostları Derneğinin 154, 560 lira gelir sağladığı; 25,960 lirasını gıda maddeleri, kira bedelleri, giyim giderleri, çamaşır masrafları, çocukların harcadıkları ve sair zarurî masraflara harcadıkdan sonra büdçesini 128,600 lira gelir fazlası ile kapadığı görülmüşdür.

Dernek ilk çocuk yurdunu 1949 yılı haziran ayında Feneryolunda kira ile tutulmuş bir köşkde tesis etmişdir ve yurd bu binada 1962 yılı haziranı sonuna kadar 13 sene kalmışdır. Bu on üç yıl içinde himâyesine aldığı çocukları kendilerine bir kazanç temin edinceye kadar iâşe etmiş, barındırmış, giydirmiş, ceb harçlıklarını vermiş, okullara göndermişdir. Feneryolundaki yurd binası 1962 de tahliye edilerek sâhibine teslim edilirken yurdda altısı ilk okula ve sekizi de ortaokul ile liseye giden 14 çocuk bulunuyordu. Bina tahmiyesine okullarda imtihanların bitimine ve yaz tatiline rastladığı için, bu çocuklardan 2 çocuk kampa, 3 çocuk âilesine yardım etmek üzere evlerine, 5 çocuk yardıma lüzum görülmeyerek ailelerine, 3 çocuk da himâyelerini taahhüd eden hayır sever aileler nezdine gönderilmiş, 1 çocuk işe verilmişdir.

1962 - 1963 ders yılı başında Çocuk Dostları Derneği Ayazağada kendi malı olan arsada 40 çocuk barındırabilecek ve her türlü huzur imkânlarını sağlayacak bir yurd binâsının temelini atmış, bu yapı tamamlanıncaya kadar da Esentepede muvakkad bir yurd açmıştır ve muvakkat yurda ancak altı çocuğu himâye âguuşuna alabilmişdir.

Çok temiz ve kibar ellerde bulunan derneğin 25 Mart 1964 tarihli idare heyeti raporunda inşâ halinde bulunan yurd binâsı için şu satırlar yazılıdır:

«Mevcud imkânlarla 1962-1963 de hayalimiz olan yurd binasının ancak karkas kısmını tamamlayabildik, mütebakisinin ikmali için daha 250 bin liraya ihtiyacımız vardır. Bu paranın toplanması için Milliyet Gazetesi ile temas halindeyiz. Milliyet Gazetesi bir kampanya açmayı düşünmektedir. Ancak hiç şüphe yok ki şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da kendi dostlarımızın bu işte bize en büyük yardımcı olacağına inanıyoruz.»

1964 yılında Hayat Mecmuasında Çocuk Derneği ile derneğin Esentepedeki muvakkat yurdu hakkında şu yazı yayınlanmışdır:

«1949 dan beri himayelerine aldıkları çocukların hepsi, bugün birer meslek ve ev bark sahibi olmuşlar. Derneğin yardımile Sanat Okulundan mezun olan Ali, şimdi bir otomobil fabrikasında, âmirlerinin takdirini kazanmış bir işçi, bir diğeri de İstanbulun büyük firmalarından birinde 1200 lira maaşlı bir ustadır.

«Ankara trafik şubesi memurlarından biri ve Anadoluda İngilizce öğretmenliği yapan bir öğretmen, hep derneğin çabalarının bir meyvasıdır.

«Bir çocuğun memlekete yararlı evlâd olarak yetişmesi için mutlaka ana baba ihtimamına ihtiyacı yok. Öyle çocuklar vardır ki, her şeye rağmen bugün bir hiç olarak ortada kaldıkları halde, ellerinden tutan oldu mu, gayretle «iyi vatandaş» olmasını başarmışlardır.

«Bugüne kadar hayırsever vatandaşlarımızın yaptıkları yardımlarla yetiştirdiklerinin memlekete faydalı birer fert olduklarını gören dernek, şimdi de Ayazağada satın aldığı 14 dönümlük arazide, her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya müsait bir bina yaptırıyor. Fakat 40 çocuğu barındıracak bu yeni yurt binası, yarım kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

«Geçenlerde derneğin İdare Heyeti toplantısına gittiğim vakit, hepsi hanım olan üyeler : — Biz büyük bağışlar istemiyoruz. Yapılacak bir tek liralık yardımın bile, bizim için değeri çok büyükdür... demişlerdir.

«Çocuk Dostları Derneğinin Esentepedeki muvakkat çocuk yurtlarına gittik. Bizi kapıda:

Bombolâki bombolâki bom bom bom
Zombolâki zombolâki zom zom zom
Ah misâfirler, vah misâfirler!...
Yaşa misâfirler!...

diye alkışlarla karşılıyan altı çocuğun gözlerinde, sıcak bir yuvaya sahip olma ümidinin ışığını görmek mümkündü.

«Yurttaki gündelik yaşayış tam bir aile hayatı. Sabah yurdun çalar saati olmadığından, yurt müdürü İlhami Polater'in altıda kampana çalmasile başlıyor. Çocuklar yıkanıp giyindikten sonra, yataklarını topluyorlar ve hep birlikte kahvaltı ediyorlar. Karşılıklı saygı esas olduğundan, bütün yemeklerde beraber masaya oturulup, beraber kalkmak şart. Öğleden evvel okula giden çocuklar, öğle yemeğini takiben ders çalışıyor, sonra da açık havada oyun oynuyorlar. Gecelerini ise okumak ve müzik dinlemekle geçiriyorlar.

«Yurda alınan çocukların yaş haddi şimdilik 10-18 arasında. Evde işleri bölüşmüşler. Her gün biri sofrayı kuruyor, biri bulaşığı yıkıyor, diğer biri de tabakları kuruluyor. Ortada bir döküntü görmek mümkün değil. Çocuklarla konuşurken 13 yaşında bir afacan:

— Babam ben doğmadan ölmüş, dedi, annem amcamla evlenmiş, fakat amcam beni evde istemiyordu. Hayata küsmüstüm. Bu yurda geldim. İlkokulu pek iyi ile bitirdim. Şimdi bir matbaada çalışıyorum.

«Diğer biri, ayyaş babasının işten atılmasından sonra kardeşleriyle aç kalışını hatırlamak istemiyor, fakat geleceğe ümitle bakıyordu. Birisi hapisteki ağabeyini, diğeri babasını hatırlıyor ve üzülüyor. Kaderleri böyle yazılmışsa, suç bu çocukların mı?

«Geçmişle ilgili konularda daima gözleri dalan, istikbale ise güvenle bakan bu çocuklardan ayrılırken, onların sayıların altıdan kırka, kırkdan daha üstün rakamlara çıkarmanın yardım ellerimizi uzatmamıza bağlı olduğunu gördüm» (Edibe Dolu, Hayat Mecmuası).

1964 de yurdda bulunan altı çocuk şunlardı:

1. Ahmed Kolay, ilk okulu bitirmiş, matbaa işçisidir;

2. Hüseyin Çolak, ilk okulu bitirmiş, reklâm ve tabelâ işçisidir;

3. Abbas Yılmaz, ilk okulu biitrmiş, bir fabrikada idare işlerinde çalışmaktadır;

4. Akın Akbaş, ilk okulun 4. sınıfında;

5. Zülkadir Aslantaş, ilk okulun 4. sınıfında;

6. Raşid Bora, ilk okulun 5. sınıfında.

Bir hayır derneği ile beraber, isimlerini bu târih kütüğüne kaydettiğimiz bu çocuklara şerefli bir istikbal niyaz ederiz.

1964 de yurd müdürü olan İlhâmi Polater, böyle bir şefkat yuvasının başında bulunmaya elyak bir mürebbi idi; ve derneğin de sekreterliğini yapmakta idi (B.: Polater, İlhâmi).

1949 ile 1961 arasında geçen 15 yıl içinde yalnız 10 çocuk, rûhen hasta oldukları için yurd hayatına intibak edememiş, yurddan ayrılmışlardır (Ocak, 1965).

Mehmed KOÇU

ÇOCUK ESİRGEME KURUMU — (B.: Himâyei Etfal).

ÇOCUK GAZETE SATICILAR, MÜVEZZİLER — İstanbulda çocukların gazete satıcılığı yapması Birinci Cihan Harbi mütarekesinden sonra İstanbulun düşman işgaali altında bulunduğu yıllarda, 1918 - 1919 arasında başlamışdır; İstanbulda çıkan türk gazeteleri işgal kuvvetleri kumandanlığının sansürü altına konmuş idi; sansürün neşrini yasak ettiği haberleri ve makaaleleri İstanbul halkına duyurmak ve okutmak isteyen gazeteler, kapanmayı göze alıp bunları yayınlar iken, müvezzi olarak da cezâî ehliyeti olmayan çocuğu kullandılar; büyük şehrin ayak takımı arasından seçilen koşarlı, sırım gibi pırpırı oğlanlar, delikanlı ve olgun yaşdaki müvezzilere nisbetle hem korkusuzdu, hem de işgal zabıtası önünden çok daha kolaylıkla kaçıyorlardı, yakalandıkları zaman da çocuk oldukları için, yakayı birkaç tokatla kurtarıyorlardı.

Sâdece rivâyete istinad ederek kaydediyoruz, çocuk müvezziler eli ile dağıtılan ilk gazete, «Hadisat» ın Süleyman Nazif tarafından yazılmış «Karagün» başlıklı makaaleyi ihtiva eden nüshasının işgal zâbıtasınca toplanmasından sonra kaçak yayınlanan ikinci baskısıdır.

İlk adımı vatan hizmeti yolunda böylece atılarak, İstanbulda çocukların gazete satması, o günden zamanımıza kadar devam edegelmişdir (B.: Gazete satıcıları, Müvezziler).

Gazete satan çocukların büyük çoğunluğunu İstanbul doğumlu çocuklar teşkil eder; ve hemen hepsi, dar gelirli ve ayak takımı ailelerin evlâdları, mahalle çocuklarıdırlar; bu işe en küçük olarak 12-13 yaşlarında atılırlar; bir kısmı kendine tamamen iş edinir, bir kısmı hem okula gider, hem gazete satar. Gazeteelri, baş bâyilerin dağıtdığı ikinci el bâyilerden alırlar ve velinimetleri olan o adama karşı hesablarında gaayetle doğruluk üzere hareket ederler, bayiin itimadını sûistimal eden müvezzi çocuk bin içinde bir bile çıkmaz. Çoğu yetimdir, dul anası ile, bâzan bir veya iki kız kardeşi ile yaşadıkları dar gelirli âile yu-

Ahmed Telli Çocuk; Kumkapu 1940
(Resim : Sabiha Bozcalı)

İhsan Alacalı Çocuk; Eminönü, 1943
(Resim : Sabiha Bozcalı)

vasına bir gelir temini için bu yola atılmışdır, kitab, kalem, defter gibi kendi okul masraflarını karşılamak, ve esvab, pabuç, ile kılık kıyâfetinin tanziminde âileye yük olmamak endişesi bir çocuğu gazete satmaya sevk eden başlıca sebebler arasındadır; fakat hem gazete satan hem de okula giden çocuklar arasından bir orta okulu bitirenler ender çıkar; lise talebesi olup da gazete satan çocuklar da binde bir, yok gibidir. Gazete satan çocukların hayatını belki sekiz on çocuğun üzerinde uzun ve yakın tedkiklerle tesbit olan R. E. Koçu, müşahedelerini ayakdaşları arasında «Tazı» lâkabı ile anılan Ali Salâhaddin isimli bir çocuğun hayat hikâyesinde kalem diline vermişdir (B.: Ali, Tazı).

Bu çocukların bir kısmı büyük ana caddeler üzerinde, bir kısmı, gazete okuyan, alan semtlerin kendilerince benimsenmiş, müşteri peylenmiş sokaklarında, bir kısmı meydanlarda, bir kısmı da günün her saatinde gazete alıcısı bulunan köprünün vapur iskelelerinde, Sirkeci ve Haydarpaşa garlarında ve Rumeli yakası ara trenin diğer istasyonlarında dolaşırlar, bulunurlar; yolcularını almaya başladığı andan hareketlerine kadar vapura ve trene girerek kamaraları, vagonları çıngıraklı sesleriyle dolaşırlar, biri gider, öbürü gelir.

Gazete isimlerini benimseyerek keşfetikleri dil kaadilerine uyarak bağırırlar; meselâ 1938-1940 arasında, İstanbulun en çok satan üç akşam gazetesinden «Haber», «Akşam», «Son - Posta» nın isimlerinde, kısa ve hafif heceli Haberin adı, isme kuvvet verebilmek için iki defa tekrar edilir: «Haber... Haber!...» derler; Akşam adı ise, «ş» den sonra bir «y» ilâvesi ile uzatılarak kuvvetlendirilir, bu gazetenin adı «Akşıyam...» diye bağırılır. Çok heceli Son - Postaya gelince, ismin ikinci parçasındaki «p», yerini kuvvetli «b» ye bırakır, İstanbulun gazeteci çocukları: «Son Bosta!» derler; her üç gazetenin adı birlikde söylenecekse, başa, kısa ve hafif heceli Haber geçer, sonra çok heceli Son - Posta kalır, artık ne ortadaki akşam adını uzatmaya, ne de «p» yi kuvvetlendirmeye lüzum vardır, isim zinciri : «Haber Akşam Son-Posta!» diye bağırılır.

Gazeteler, gazete matbaalarından alınan kalın matris kâğıdından bir kap içinde sol koltuk altında taşınır ve sağ omuzdan atılmış bir kayış ile de bu yüke mesned temin edilir; bir gazete satıcısı çocuğun işe çıkacağı sıradaki yükü en az 5 kilonun üstündedir; müşterisi bol bir gazeteci çocuğun taşıdığı gazete ve dergilerin ağırlığı 10 kiloyu bulur.

Yakın zamanlara kadar gazete satan çocukların çoğu, yazın yalın ayak dolaşırlardı; ekseriya başları açık, saçlar püskül püskül, eğer yüz nakışları güzel ve vücutları da atlet yapısında olursa koşarlı çıplak ayakları ile bu pırpırı oğlanlar bir ressam için, İstanbulu temsil edecek bir resim konusu, modelidir (B.: Ataaykut, Murad).

Yukarıda da kaydettik, gazete satan çocuklar, İstanbulun çok dar gelirli ve hattâ ayak takımından âileleri içinden çıkarlar; günlük hayatlarında, müşterilerden gayrı temas ettikleri kimseler, yine o tabakaların adamları ve hattâ serserilerdir, çoğu da cinsî sapık adamlardır; güzel bir çocuk için gazete müvezziliği bu yönden tehlikeli bir yoldur, çok dikkatli davranması gerekir; unutmamalıdır ki, bilhassa va-

pur iskelelerindeki çocuklar, işleri icabı, evlerine çok geç, gece yarısına yakın dönerler, eğer şehir kenarı, tenha bir semtin çocuğu ise, ırzlarından başka küçücük keselerindeki paraya tamah edecek bir alçağın pençesinde hayatları bile tehlikeye düşebilir. Esrara, eroine, alkollü içkilere alışmaları daima mümkindir.

İstanbulda gazete bayiliği zengin iş, hele serbâyilik bir nevî patronluktur, hepsinin büyük servetleri vardır, ve çoğu da çocukluk çağlarında İstanbul sokaklarında koşarlı çıplak ayakları ile gazete sata sata, fakat iffet ve istikaametden ayırılmayarak yükselmişlerdir : Mehmed Ağabey, Remzi, Yusuf Ağabey gibi.

ÇOCUK HAMAM UŞAKLARI, DELLÂKLAR — Kadimden 1908 meşrutiyetine kadar 13-14 yaşlarında, hattâ daha küçük, sabî denilecek çocuklar «dellâk şakirdi», «dellâk yamağı» adı ile İstanbul hamamlarında istihdam edilmiş ve isimleri İstanbul Kadılığındaki dellâk sicil defterlerine de kaydedilmişdir; 13-18 yaşlar arasında tüysüz genç dellâklar ise büyük çarşı hamamlarının hemen hepsinde, iki üç tane mutlakaa bulundurulmuşdur.

Hamam müstahdemlerinin İstanbul kadılığı tarafından tanzim edilen eski sicil defterlerinde çocuk hamam dellâkları isimleri ve künyeleri ile beraber «sabi oğlan», «tâze uşak», «tâze oğlan», «çârebrû genç uşak» gibi tâbirlerle gösterilmişlerdir. 1885-1895 arasında Beyoğlunda kartpostalcı Petrâkinin İtalyada bastırıp İstanbulda satışa çıkardığı İstanbul kartpostallarından birisi Galatadaki Kapuiçi Hamamının camekânında çekilmiş bir fotoğrafdır; bu resimde ön plânda hamamcı ile natır birer iskemleye oturmuşlar, arkada da 15-17 yaş arasında peştemalca çıplak üç çocuk dellâk durmaktadır.

Yukarda da kaydettiğimiz gibi, 1908 de meşrutiyetin ilânında İstanbul hamamlarında çocuk dellâk istihdâmı yasak edilmişdir; bu yasak zamanımızda da yürürlüktedir (B.: Dellâk; Hamam).

ÇOCUK HIRSIZ ÇETELERİ — Hırsızlık yoluna sapan bedbaht çocuklar, hemen istisnasız evvelâ sokağa düşmüşler, yersiz yurdsuz kalmışlar, hâneberduşlara katılmışlar, uygunsuz güruhundan cinsî sapık adamların pençesinde önce iffetlerini kaybetmişler, sonra hırsız olmuşlardır (B.: Çocuk Hırsızlar). Kendi başlarına hırsızlık yapan çocukların hemen hepsi tahsilsiz, mühmel, çul çaput içinde, yalın ayaklı yarı çıplak biçârelerdir. Kleptomani denilen hırsızlık hastalığına müptelâ çocuklar bu hükmün dışında kalırlar.

Pırpırı hırsız oğlanları toplayarak bir Çocuk Hırsız Çetesi hâlinde çalışdıran serserîler de çıkmışdır.

Kendi aralarında hırsız çeteleri kurarak toplu çalışan çocuklar ise bilâkis, hali vakti yerinde, fakat evlâd terbiyesini bilmemiş, evlâdlarını başı boş bırakmış âilelerden çıkmışlardır. Vazifelerini yapmamış, bilmemiş asıl suçlu anaların, babaların kurbanları zavallılardır, ve hemen hepsi, zamanımızda orta mekteb ve lise talebesi iken büyük adam gibi para harcamak, onların tattığı zevklerden tatmak, için çalmışlardır; ihmal edilmiş terbiyeleri arasında seyredilen gangsterlik filmleri, sözde çocuk yayını altında okunan haydudluk hikâyeleri, de başlıca müşevvik olmuşdur.

Çocuk hırsız çetelerini büyükler tarafından kurulub idâre edilen ve çocukların kendileri tarafından kurulub idâre edilen olmak üzere iki ayrı çeşide ayırmak lâzımdır.

İstanbulda çocuk hırsızlar kadimden beri görülegelmişdir. Büyükler tarafından kurulub idare edilen çocuk hırsız çetelerinden marifetleri basına aksetmiş olan ilk çete 1883 - 1884 arasında Pıtır Ali Çetesi», ikinci ve büyük bir çete 1908 - 1909 arasında «Parlak Joze Çetesi» dir.

Çocukların kendileri tarafından kurulan hırsız çeteleri ile pis mâceralara atılmaları İkinci Cihan Harbinden sonra başlamış ve büyük şehrin toplum hayatının önemli ve tehlikeli yaralarından biri olmuşdur. İki eski çocuk çetesi ile beraber, vak'aları, macerâları ve mensublarının isimleri İstanbul gazetelerinde neşredilmiş zamanımızın çocuk hırsız çetelerini dikkate değer isimleri ile bu şehir kütüğüne alıyoruz, fakat, o kötü yol çocuklarının soy adlarını kaydetmemeyi uygun gördük.

Pıtır Ali Çetesi — 1883 ve 1884 yıllarında altı ay içinde 18 ev soymuş bir çetedir; 35 yaşlarında Unkapanında beygir sürücüsü ve cinsî sapıklık suçlarından hapse girmiş çıkmış uygunsuz güruhundan Pıtır Ali adında birinin yine uygunsuz takı-

Galatada Kapuiçi Hamamında dellâk çocuklar (1885 - 1895)
(Kartpostaldan Sabiha Bozcalı)

mından 15 yaşında beygir sürücüsü Osman, 15 yaşında hâneberduş Kız Şevket, 13 yaşında Laz Hârun ve 13 yaşında Güzel Hasan adında dört çocukdan mürekkeb olarak kurulmuşdur. Bir gece Haydar'da bir binbaşının evine girdiklerinde gece yarısı ahşab merdivenin gıcırtısına uyanan emirber Kırşehirli Ârif adında bir neferin kasaturasını çekerek fırlaması üzerine çocuk hırsızlardan üçü kaçmış, Lâz Harun yakalanmış, ve bu oğlan tarafından çete ele verilmiştir. Uzun süren bir muhâkemeden sonra Pıtır Ali 15 sene prangabendliğe, dört çocuk da beşer yıl hapse mahkûm olmuşlardır.

Parlak Joze Çetesi — 1908 ile 1909 arasında, meşrutiyetin ilk yıllarında faaliyette bulunmuş olan bu çocuk hırsızlar çetesinin kurucu elebaşısı Parlak Joze yahud Jozef adında 30 yaşında bir serseridir, ne milletden olduğu bilinmiyor, yalnız Yunan tebalı olduğu kaydedilmişdir. Çete Galatada kurulmuş ve 4 - 5 ay içinde büyük şehrin muhtelif yerlerinde gece ve gündüz pek çok ev soymuşlar ve nihayet hepsi yakalanarak İstanbul Cinayet Mahkemesince hırsız çocuklar yaşlarına göre muttelif cezâlara çarpdırılmışlardır. Polis Mecmuasında çıkan bir mahkeme ilâmına göre çetenin efrâdını teşkil eden hırsız çocuklar şunlardır; Tatavlada kardeşi Angeli'nin yanında oturan 14 yaşında Mihal, Tophânede Hendekde Topal Ahmed Ağanın sabahcı kahvehânesinde yatıp kalkan küfeci 13 yaşında Pire Mehmed, aynı kahvede yatıp kalkan 11 yaşında Aleko, ayni kahvehânede yatıp kalkan 13 yaşında Perikli, ayni kahvehânede yatıp kalkan 12 yaşında Yuvan, ayni kahvehânede yatıp kalkan 12 yaşında Yani, aynı kahvehânede yatıp kalkan 13 yaşında Teofilos, Kasımpaşada Bostan Sokağında Koltukçu Gani Ağanın akaaretlerinde oturan terzi çırağı 14 yaşında Paskal, Küçükmustafapaşada Kolonya Hanında oturan 12 yaşında Dimitri.

Galatada Lüleci Hendeğinde Topal Ahmed Ağanın sabahçı kahvehânesi o devrin türlü şenaat ve rezâlet erbâbının toplandığı yerlerden biri idi (B.: Sabahcı Kahvehâneleri; Lülecihendeği Kahvehânesi), Parlak Joze Çetesinin dokuz hırsız çocuğundan altısının bu kahvehânede barınır olması buranın nasıl mülevves bir yer olduğunu belirtmek için kâfidir.

Arizona Çetesi — 1959 senesinde Dolabderesi içinde ancak iki masa bulunan küçücük bir kahvehâne Avadis, Mehmed, Recep, Erhan, İzzet, Garbis, Nejad, Şaban isimlerinde ve yaşları 16 ile 19 arasında sekiz çocuk tarafından kurulmuş, bir ay içinde 11 bakkal dükkânı ve 1 elbise boyahânesi soymuşlardır; çaldıkları paraları paylaşıp harcamışlar; peynir, pastırma, sucuk, çikolata ve kuru yemişleri yemişlerdir; onbir bakkaldan kaldırdıkları bin şişe rakı ile 4000 paket muhtelif cins sigaraları da kısmen içmişler, kısmen de satmış, satmak üzere saklamışlardır. Çaldıkları çayları da karargâhları olan kahvehânenin sâhibine vermişlerdir. Çetenin reisliğini Avadis yapmışdır. Vechen dilber fakat haylaz bir mektebli çocuk olan çete efradından 17 yaşındaki Erhan: «Kahveye, oyuna (kumara) ve eğlenceye (sinema, işret) para yetiştiremiyorduk, bir gün kahvede toplandık, çeteyi kurduk ve hemen faaliyete geçtik...» diye anlatmışdır (Mart, 1959).

Arizona Çetesinden Erhan
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Yedibelâ Çetesi — 1959 senesi eylül ayında yaşları 15 ile 19 arasında yedi haylaz mektebli tarafından kurulmuşdur; Levend semtini aylarca dehşet içinde bırakmış bu çetenin yedi hırsız çocuğunun isimleri şunlardır:

1 — Mehmed Ali, 17 yaşında, babası ölmüş, terzilikle geçinen annesi vardır, Pertevniyal Lisesi dokuzuncu sınıfda iken haylazlık yüzünden terketmiştir.

2 — Kâmil, 15 yaşında, milyoner bir manifatura tüccarının oğlu.

3 — Ali Aclan, 19 yaşında, Avusturya Lisesinin orta kısmını beş yılda bitirememiş, belge almış, Nilüferhatun İlk Okulu son sınıf talebesi.

4 — Rauf, 17 yaşında, Haydarpaşa Lisesi dokuzuncu sınıfda iken haylâzlık yüzünden terketmiş, milyoner bir zahire tüccarının oğlu.

5 — Galib, 15 yaşında, Robert Kollejin ikinci sınıf talebesi, çok zengin bir ailenin, zeki fakat cinsî sapık oğlu; Tophâne kahvehânelerin de dolaşır, yaşça akraanı olmayan hâneberduşlarla kötü otellerde ve hamamlarda yatmakdan, «bohem hayatı» yaşamaktan zevk alır.

6 — Şükrü, 17 yaşında, fakir çocuk, Levend semtinin gazete müvezzii.

7 — Ali, 19 yaşında, orta halli bir âilenin orta okulu terketmiş haylâz oğlu, ruhen Galib'in tam benzeri.

Bu çocuk ların hepsi Levendde oturmaktadırlar; bir hırsız çetesi kurmayı ilk düşünen Mehmed Ali olmuş ve fikrini Kâmile açdığı zaman hararetli tasvib görmüş, sonra diğerleriyle anlaşılmış, ve civarda «Perili Köşk» diye anılan kâgir ve harab bir binâ çeteye karargâh olmuşdur; çeteye önce Galibin teklifi ile İngilizce «Teenagers Çetesi — Bülüğ Çağı Oğlanları Çetesi» adı verilmiş, ise de sonra «Yedibelâ» adı daha tumturaklı bulunmuşdur. Çetenin kurucusu ve idârecisi Mehmed Ali bir müddet Şükrü ile beraber gazete müvezzii olarak Levend semti evlerini kapu kapu dolaşmış ve etüdlerini yapmıştır, kısa zamanda tamamlanan bu etüdlerden sonra da zincirleme hırsızlıklar başlamış ve Levend semti, esrârengiz hırsızların karşısında dehşet içinde kalmışdır. İlk hedef bir Amerikalının evi olmuş, onu bir doktorun, bir zengin kadının ve bir profesörün evleri takib etmişdir; 100.000 liralık kıymetin üstünde muhtelif eşya ve mücevher çalmışlar, ayrıca 20.000 lira kıymetinde bir de pul koleksiyonu çalmışlardır; çaldıklarını Perili köşkde yere gömerek, duvar aralarına sokarak saklamışlar, bir kısmını da rezilâne satmışlardır; meselâ 15.000 lira değerinde bir yüzüğü 35 liraya vermişlerdir. Profesörün evini soyduktan sonra yakalanan çete efradı suçlarını itiraf etmişler ve bu arada Perili Köşkün esrârını açıklamışlardır. Harab bina gösterilen yerde yapılan kazıda toprak altından 50.000 lira değerinde mücevher çıkarılmış, köşkün sarnıcında ve duvar aralarında da sair hırsızlık eşyası bulunmuşdur; bu çetenin faaliyeti 1960 Şubatına kadar altı ay sürmüştür. Dört zengin çocuğunun müşterek itirafları şu olmuşdur : «Âilelerimiz tarafından ihmal edildik, başı boş bırakıldık, hırsızlığı para için değil, macerâ, heyecan için yapdık; okuduğumuz romanların, seyrettiğimiz filmlerin tesiri altında kaldık.»

Tekbacak Çetesi — 1960 senesinde 14 yaşında bir Ortaokul talebesi olan ve ar-

Tekbacak Çetesi,
Soldan sağa: Nedim, Nusret, Şeref (Çete reisi)
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Beşler Çetesi, soldan sağa: Savaş, Kâmil (Reis), Salih, Erdon
(Resim : Sabiha Bozcalı)

kadaşları tarafından Nedim ve Nusret adında iki arkadaşı ile kurulmuş, Çarşıkapusunda kunduracı Serkisin mağazasına girerek 30 çift ayakkabı çalmışlardır; ve ayakkabıları satar iken yakalanmışlardır.

Beşler Çetesi — 1963 de, «Yedibelâ Çetesi» nin iki numaralı üyesi Kâmil tarafından kurulmuşdur; milyoner manifaturacının oğlu 17-18 yaşına gelmiş, ayağını alıştırdığı kötü yoldan çekememiş, daha doğru bir tarif ve kendisinin de itirafı ile zengin âilenin kötü ihmali devam etmişdir.

Bu oğlan, Yedibelâ Çetesi macerasından sonra Şişli Orta okuluna devama başlamış ve orada İbrahim adında bir arkadaşını iğfal ederek 1961 de yine Levend semtinde iki ev soyduktan sonra yakalanmış, ve şunları söylemişdir: «Daha önce Yedibelâ Çetesinde yaşımın küçüklüğü dolayısı ile bir ceza yemedim, bu benim cesaretimi arttırdı. Babam bana çok para verir (!), beni çok hoş tutar (!), niçin çalıyorum, anlamıyorum, iş yaparken büyük heyecan duyuyorum...» Bu sefer de ceza yememiş olacakdır ki, iki sene kadar ortaya Beşler Çetesinin kurucusu olarak çıkmışdır. Çetenin diğer dört üyesi şunlardır:

Savaş, 17 yaşında, orta okulu haylazlık yüzünden terketmiş, müzik meraklısı, Kâmilin teşviki ile ilk hırsızlığı, çetenin gözcüsü.

Salih, 17 yaşında, orta okulu haylazlık yüzünden terketmiş, bir elektrikçinin oğlu, Kâmilin teşvik ile ilk hırsızlığı.

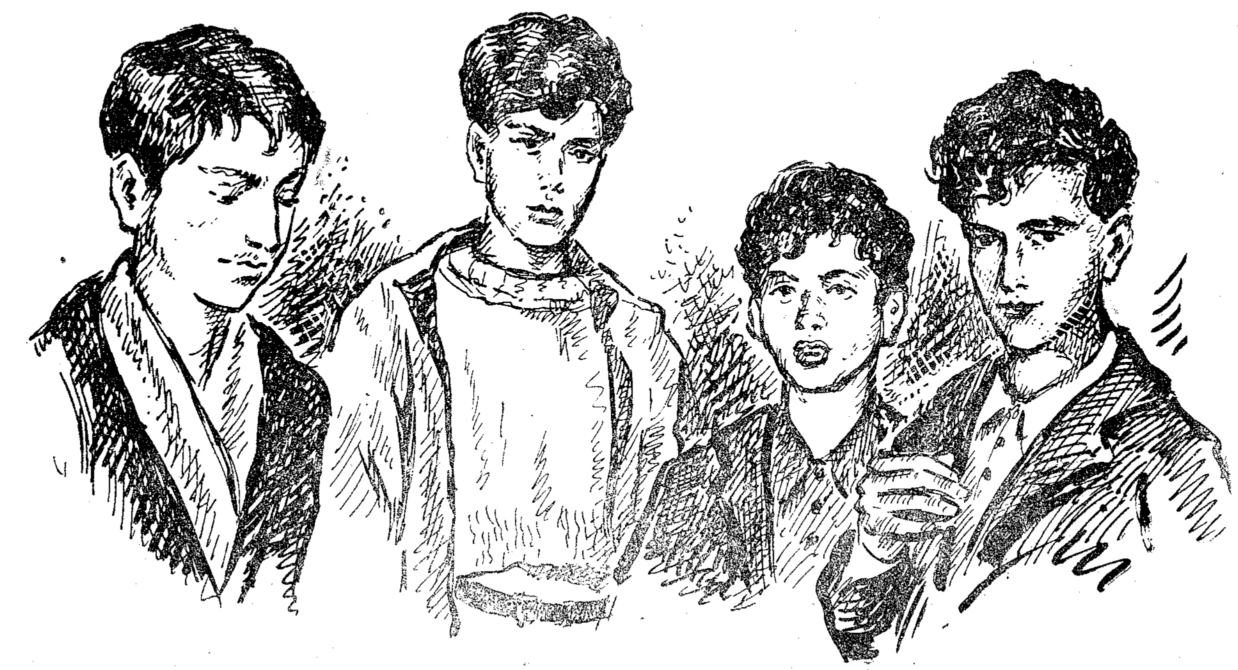
Erdoğan, 17 yaşında, orta okulu haylâzlık yüzünden terketmiş, Kâmilin teşviki ile ilk hırsızlığı.

Ârif, 20 yaşında, orta okulu haylazlık yüzünden terketmiş, neferlikle askerliğini yapmaktadır, çeteye izinli geldiğinde Kâmilin teşviki ile katılmış, çete yakalandığı zaman kıt'asına dönmüş bulunuyordu.

Beşler Çetesi 1963 yılının şubat ayında faaliyete başlamış, nisan ayında yakalanmış, üç ay içinde hırsız çocukların çok iyi tanıdıkları Levendde dokuz ev soymuşlar ve çaldıkları şeyleri, kıymetlerini bilmeden satmışlardır. Çete Resi Kâmil bu sefer şöyle konuşmuşdur : «Babam zengin ama ben ondan harçlık almam, arkadaşlarım da ailelerinden para almazlar, biz heyecan için hırsızlık yapıyoruz; önümüze gelen her şeyi, bir paket sigarayı bile alırız, bizce çalınan şeyin kıymeti mühim değildir, çalmak mühimdir (!)».

Bu son vak'asında dahi gazeteler bu oğlandan «iyi âile çocuğu» diye bahsetmişlerdir; bizce, bu kadar kayıdsızlık karşısında servete karşı israf edilmiş teveccühdür, istikbali çok karanlık görülen Kâmil sadece «zengin âile çocuğu» dur. Bu sosyal dramın teşrih yeri bu sayfalar değildir.

Kara Korsanlar Çetesi — 1963 yılı mart ayı içinde Eyyub'da bir depodan sarı maden çalmış dört çocukdan mürekkeb bir hırsız çetesidir; kurdukları çeteye bir gangster filminden mülhem olarak bu ismi vermiş olan ve yaşları 14 ile 17 arasında bulunan hırsız çocukların isimleri Saldıray, Seyfeddin, Orhan ve Sabahaddindir; ikisi ilk okulun ikinci sınıfından ayrılmış, ikis ise hiç okumamış oğlanlardır; garibi şudur ki, soydukları deponun sâhibi, çalınmış mal satan bir hırsız yatağı çıkmışdır.

Karakorsanlar Çetesi, soldan sağa: Saldıray, Seyfeddin, Orhan, Sabahattin
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Şarlo Şeref Çetesi — 1964 yılında arkadaşları arasında Şarlo lâkabı ile anılır Şerâfeddin adında 14 yaşında bir orta okul kaçkını tarafından kurulmuş ve İstanbul tarafında aylarca faaliyetde bulunarak yirmiden fazla dükkân soymuşlardır, çaldıkları paraları da kahvehânelerde kumar oyunlarında yemişlerdir; çete, reisleri ile beraber üç çocukdan mürekkeb olub diğerlerinin isimleri Sabahattin ve Ergundur; Şarlo Şeref Çetesi Zafer isminde bir okul arkadaşları tarafından yapılan ihbarla ele geçirilmiş, ve çete reisi Unkapanında bir kahvehânede Okey denilen kumar oyunu oynarken tevkif edilmiş 14 yaşında oğlan polislere yaşından, boyundan umulmayan küstahlıkla: «Biliyorum... bizi Zafer ele verdi beni zor yakalardınız... fakat Zafer bu hâinliğini hayatı ile ödeyeecktir, elinizden kurtulur kurtulmaz önce onu temizleyeceğim!...» demişdir (Haziran, 1964).

Şarlo Şeref Çetesi, soldan sağa:
Sabahaddin, Şarlo Şeref, Ergun (Haber Ajansı)
(Resim : Sabiha Bozcalı)

ÇOCUK HIRSIZI YAHUDİLER VAK'-SI — 1715 de geçmiş bir vak'adır; o tarihte Kaptan Paşa olan ve «Canım Hoca» lâkabile anılan Hacı Mehmed Paşanın Kethüdası Moralı Ali Ağanın evi Haliç Fenerindeydi. Bir gün Ali Ağanın yedi sekiz yaşlarında Ahmed adındaki oğlu evlerinin kapısında dururken meyva satan bir Yahudi geçer, Küçük Ahmed de meyva almak ister, çocuğun yalnız, sokağın da tenha bulunmasını fırsat bilen Yahudi manav:

— Şuracıkta daha güzel yemişlerim var, gel sana onlardan vereyim! diye masumu kandırır, yanına alıp Balata kadar kaçırır, ve Balat kapısından içeri, o zaman-

lar her odasında bir ailenin barındığı kırkar ellişer odalı Yahudhâne denilen hana benzer apartımanlardan birinin içine atar. Fakat bu Yahudi manavın bir Türk çocuğu ile Yahudihaneye girdiğini tam o sırada yoldan geçen bir yeniçeri neferi görür : «Tiz getirdiğiniz müslüman masumu verin!» diye gürleyerek Yahudihânenin kapısına dayanır. Yahudihânedeki Yahudiler büyük bir yaygara kopararak yeniçerinin başına üşüşür, yeniçeri de etrafına yoldan geçen müslümanları toplar. Yeniçerinin elinden kurtulamıyacaklarını anlayan Yahudiler «Yemiş vermek için çağırmıştık» diye Ahmedi teslim ederler, fakat çocuğu alan yeniçeri bununla kanaat etmez, etrafına toplanan müslümanlarla Yahudihânede bulunan elli kadar erkeği toparlıyarak yollarda peşlerine takılan büyük bir kalabalık ile gürültülü bir alay halinde Eyyubda yazlık yalısında oturan Sadrazam Silahdar (Şehid) Ali Paşaya götürür, mâcerayı çavuşbaşı ağaya nakleder, o da sadrâzama bildirir. Ali Paşa, çocuğu görüp birkaç akçe ihsanında bulunur ve: «Seni çalıp saklamak murad eden yahudileri görsen bilir misin?» diye sorar; çocuk «Bilirim!» der. Elli kadar Yahudiyi getirirler, çocuğa gösterirler. Ahmed de: «Bu çaldı, bunlar da sakladı.» diye üçünü ayırır. Kıyafetleri değiştirilerek Yahudileri dört beş defa çocuğa, gösterirler; Ahmed de her seferinde aynı adamları seçip çıkarır. Bunun üzerine Ali Paşa, çocuk hırsızı manav ile iki suç ortağının idamlarını emrederek diğer mevkufler serbest bırakılır, mahkûmlar da Balat'ın muhtelif yerlerinde asılırlar.

Bibl.: Râşid Tarihi, IV.

ÇOCUK HIRSIZLAR — İstanbulda kendi başına ve hesabına hırsızlık yapan çocuklar, büyük çoğunluk ile mutlak sıkıntı içinde kalmış, hattâ aç kalmış, kimsesiz bedbaht çocuklar olmuşdur. Yakalanıp mahkûm olduktan sonra da «hırsız» damgası altında, iffet ve nâmusları ile birlikde, insanlığın süsü olan bütün iyi sıfatlarını kaybetmişlerdir. Bu bahtsızların çoğu da 16-18 yaş arasında, para kazanma, iş bulma mâcerası ile İstanbula gelerek burada en küçük bir yardım, himaye göremeyen, sokakda kalan, şaşkına dönen, önlerine bir fırsat da çıkınca, hayli tereddüt ettikden sonra çalan küçük delikanlılardır Aslen İstanbullu olup da hırsızlık yoluna sapan çocuklar ise, önce türlü sebeblerle kötü kişilerin eline düşerler, iffet ve nâmusları kirletilir, olgun çağda sabıkalı hırsızlarla da ülfet ederek, ya kendi başlarına, yahud onların el ulağı olarak hırsızlık yoluna saparlar.

Cinsî sapıklara vücudunu kiralayan iffetsiz çocuklar ve küçük delikanlılar, bâzıçei hevesât olduğu adamın üzerinde büyük paralar gördüğünde, bu gibi münasebetler ekseriya bir alkollü içki âlemi ile başladığından ve son durağı da bir otel odası, han odası, her halde tenhâ bir yer olacağından, adamı, kendisinden istediğini alıp sızdıktan sonra, çalmak için öldürmekden, bir katil olmakdan dahi çekinmezler.

Hemen hepsi yakalandıkları zaman yalın ayaklı, yarım pabuçlu, üstleri çul çaçutlu perişan âdi hırsız çocuklar arasında «kleptoman» denilen ruh hastalarına, yâni ihtiyacı olmadığı halde çalan çocuğa pek az rastlanır. O bahtsızların hepsi bidâyetde korunmaya muhtaç çocuklardır (B.: Çocuk Bürosu).

ÇOCUK HIRSIZLARI, ÇOCUK HIRSIZLIĞI — İstanbulda, hattâ memleketimizde, öldürme tehdidi ile zengin âilelerinden büyük paralar çekmek için çocuk hırsızlığı, yani çocuk hırsızlığının gangsterlik sekli görülmemişdir. Fakat büyük şehir zâbıta vukuuâtı arasında bâzan çocuk hırsızlıkları da kaydedilmişdir.

Bunlar da önemli vak'alardır. Zirâ çalınan çocuklar daimâ sabî olmuş, ve bu çocukların göz, el, kol, ayak, bacak gibi uzuvları sakat edildikden sonra dilencilik yoluna sevkedildikleri en feci ihtimal olarak kuvvetle söylenegelmişdir. Çocuk hırsızlarının bir kısmının da göçebe oba çingeneleri olduğu, çaldıkları çocukları çingeneleştirdikleri, veya memleketimizin başka bir köşesinde evlâdsız ailelere evlâdlık olarak sattıkları bu konunun edebiyatına geçmiştir. Fakat çalınan çocuğun adı ile belli bir vak'a tesbit edemedik. Kayb olup da bulunamayan ve çalınmış oldukları üzerinde durulan sabilerin bir kısmının bir kazaya kurban gitmiş ve feci âkibetleri öğrenilememiş olanları da düşünülebilir. Son yıllarda çocuk hırsızlığı vak'alarının en mühimmi, İstanbul basınında çok geniş bir yer almış ve üzerinde uzun zaman durulmuş Aylâ Özakar adında küçük bir kız çocuğunun güpe gündüz şehir ortasında kaybolması vak'asıdır (B.: Özakar, Aylâ).

İstanbulda kadimdenberi bu konuda meşhur bir rivayet de küçük müslüman türk çocuklarının yahudiler tarafından çalınıp «İğneli Fıçı» ya atıldıkları efsânesidir. Tarih kaynaklarımızda yahudiler tarafından bir çocuk çalma vak'ası var ise de iğneli fıçısı yokdur (B.: Çocuk Hırsızı Yahudiler Vak'ası).

ÇOCUKLARI KORUMA BİRLİĞİ — İstanbul Vilâyeti ve Belediyesi tarafından kimsesiz çocukları korumak için kurulmuş bir bürodur; Sultanahmedde Divan Yolunda Ticarethâne Sokağındadır; 1949 da kabul edilmiş 5387 sayılı kanuna göre ve Belediye kanunları hükümleri gereğince 1956 yılında teşekkül etmiş, 1957 de 5387 sayılı kanun kaldırılıp yerine 6972 sayılı kanun kabul edilince Birliğin nizamnâmesi de bu yeni kanuna göre tâdil edilmiş ve Birlik faaliyete: 1 — Anası ve babası olmayan çocukları; 2 — Anası ve babası belli olmayan çocukları; 3 — Anası ve babası tarafından terk edlmiş çocukları; 4 — Anası ve babası tarafından ihmal edilerek dilenciliği ve alkollü içkiler ve esrar gibi uyuşturucu maddeler kullanmaya sevkedilen çocukları koruma faaliyetine geçmişdir; Birlik bu hizmeti Millî Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları ile müştereken ifâ etmektedir; fakat yukarda zikredilen kanun gereğince Birliğin bir çocuğu koruması için, o çocuk hakkında Sulh Hukuk Mahkemesinin korunma kararı vermesi icab etmektedir. Birlik adına korunacak çocuklar için yaş haddi, her iki rakam dahil, 5-18 olarak tesbit edilmişdir. 1963 yılında Çocukları Koruma Birliği adına:

1 — Koruyucu âileler yanında 55;

2 — Dârülaceze Çocuk Kreşinde 100;

3 — Çocuk Esirgeme Kurumunun Eyyub, Kasımpaşa ve Kocamustafapaşa Bakımevlerinde 85;

4 — Atatürk Yetiştirme Yurdunda 200;

5 — Ağaçlı Yetiştirme Yurdunda 100;

6 — Büyükçekmece Yetiştirme Yurdunda 120;

7 — Küçükyalı Yetiştirme Yurdunda 150;

8 — Yakacık Yetiştirme Yurdunda 240;

9 — Muhtar Özkaya Yetiştirme Yurdunda 22;

10 — Büyükçekmece Kız Yurdunda 30; ki cem'an 1102 kimsesiz çocuk bulunuyordu.

1963 yılında bebekden 5 yaşına kadar olan kimsesiz çocuklar ile geri zekâlı çocuklar için de bir yetişdirme yurdu inşâ edilmişdir, ve bir deneme olarak önce 30 çocukluk bir kadrosu olacakdır, iyi sonuç verirse çocuk sayısı arttırılacakdır.

Çocuk konusunda toplum hayatımızın büyük derdlerinden biri, anasını kaybetmiş olub da sadist üvey anaların elinde zâlimane hırpalanan bahtsız çocuklardır (B.: Çocuk, evinden kaçan çocuklar); kanunî imkânsızlık ile Çocukları Koruma Birliği o bîçârelere maalesef elini uzatamamaktadır (1963).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇOCUKLARIN GECELERİ FENERLİ SEFER DUÂSI ALAYI — Tanzimattan önceki devirde sefer zamanları, «sâbinin duası makbul olur» denilerek İstanbulda ilk mekteb çocukları toplanır, geceleri büyük bir alay tertib edilir, alayda binlerce çocuk cebhedeki orduların muzaffer olması için yüksek sesle dua ederdi; hem şirin, hem rikkat uyandıran bir sahne olub alayı seyredenler de ayrıca, gözleri yaşararak, duaya iştirak ederlerdi 1183 (milâdi 1769). Rus seferi içinde duacı çocuk alayının yapılması için şayanı dikkat bir ferman vardır; fermanın bugünkü dile çevrilmiş sûreti şudur:

«İstanbul Kadısı faziletli efendiye;

«İslâm askerinin manzur ve muzaffer ve düşmanın mağlûb ve kahrolması için müslüman çocuklarının alay gösterip duâ etmesi icad edilmişdir, geceleri 100-150 ve daha ziyade çocuklar kandiller ve fenerlerle sokak ve mahalleler arasında dolaşırlar. Fakat çocukların arasına duâ alayı temâşâsı bahanesiyle bâzı erâzilden kimseler girip türlü fesadlar olmasına sebep olacağından bundan böyle çocukların cemiyet ile sefer dûasına çıkmalarına ruhsat verilmeyecekdir; eğer geceleri duâcı çocuk alayları görülecek olursa çocukların babaları hocaları ve sâir lâzım gelenler mes'ul tutulacak-

dır; bu yasağın ilgililere gereği gibi anlatılması.»

Güzel ve asil bir duygu ile yapıla gelen bu duâ alaylarının bir takım ahlâksız hayta gürûhu yüzünden yasak edilmesini garibsememek lâzımdır. Hükûmet o erâzil gürûhunun hakkından gelemeyecek acze düşmüşdür; 1769 târihinde İstanbulun asâyişinin temini, korunması ile görevli yeniçeriler ve acemioğlanları, kendileri bu türlü rezâleti ve şenaati irtikâb eden bir şehir eşkiyâsı haline gelmiş bulunuyordu (B.: Yeniçeriler; Kolluklar; Acemioğlanlar).

ÇOCUKLARIN KÖŞESİ (İstanbul Radyosunda) — Aşağıdaki notu Ses mecmuasının (B.: Ses) 1962 yılında bir müddet devam edib sonra ardını kesdiği «Radyo Programları İlâvesi» nden alıyoruz.

«Pazar günleri 10.00 - 10.30 arasında yayınlanan Çocukların Köşesi programı, Radyo Çocuk Kulübü tarafından hazırlanmaktadır.

«Radyo Çocuk Kulübü ilk olarak 1952 senesinde kurulmuş iki sene devam eden bir çalışmadan sonra, 1954'te bazı sebepler dolayısiyle faaliyetine ara vermiştir. 1956 yılında yeni bir anlayışla, yeniden kurulmuş ve metodlu bir çalışma ile günümüze kadar gelmişdir.

«Bugüne kadar yüzlerce küçük bu yuvaya gelmiş, sanat yeteneği olanlar her geçen gün bu yeteneklerini mükemmele doğru götürürken diğerleri de bilgi dağarcıklarına büyük şeyler koymuşlardır. Kısaca söylemek icab ederse «Radyo Çocuk Kulübü» bir eğitim ve sanat yuvasıdır.

«Her pazar saat 10.00 da yayınlanan 30 dakikalık bu program kısa sürmesine rağmen hazırlanışı bakımından uzun bir prova devresi geçirir. Kulübün bütün âzaları, pazartesi günleri öğleden sonra Radyo Evinde toplanırlar. Programın esasları tesbit edilir, rol bölümü yapılır ve bütün çocuklar üzerinde teker teker çalışılır. Program teknisyeni Kâmi Acım ve Efektör Fahri Taç'ın iştirakiyle çarşamba günleri öğleden sonra banda kaydedilir. Gerekli montaj yapıldıktan sonra artık yayına hazırlanmış olur.

Radyo Çocuk Kulübü programlarının yöneticiliğini birkaç seneden beri Nâdide Arcan yapmaktadır. Çapa İlkokulu Müdiresi olan Nadide Arcan, Çocukların Köşesi hakkında şunları söyledi: «Senenin bütün haftaları hakkında umumî bir plân yapılır; yani her haftanın karakteristik vasıfları belirtilir. İlköğretim haftası, Trafik haftası, Sağlık haftası gibi... Programlarımız müzik ve söz temsil olmak üzere ikiye ayrılır. Müzik yayınlarına İlk, Orta ve Liselerdeki müzik öğretmenlerinin kendi okullarında hazırladıkları korolar Radyoevine gelerek programa iştirak ederler. Sözlü yayınlara ise kulüp üyeleri katılırlar. Çalışmaların çeşitlerini temsiller, radyofonik masallar, hikâyeler, fıkralar, şiirler, bilgi köşeleri ve soru yarışları teşkil etmektedir.»

«Bu programın söz bölümüne iştirak etmek istiyen küçüklerin pazartesi günleri saat 14.00'de Bayan Nadide Arcan'ı görmeleri gerekmektedir.»

ÇOCUKLARIN YER MAHYALARI — Asrımız başında İstanbul çocuklarının ramazan geceleri gaayetle hoş, şirin bir eğlencesi idi; büyük midya kabukları toplar lar, içlerine azıcık zeytinyağı koyarak pamukdan yaptıkları fitillerle o midya kabuklarını birer kandilcik hâline getirirler ve bu kandillerle cami ve mescid avlularına, çiçek, gemi, top gibi şekillerle yer mahyaları kurarlardı. Bu mahyacı çocukların elebaşıları ekseriya mahalenin fakir bir âilesinin evlâdı olur, teravih namazına gelenlerden «Yağ parası, mahya bahşişi» toplar, hem masrafı çıkarır, hem de kendisine her gece bir mikdar harçlık sağlar idi. Mâsum, şirin, seyri hoş, çocukların bedîî zevkini de geliştiren bir meşgale idi. Birinci Cihan Harbinin türlü büyük ızdırapları ve yoksullukları arasında unutuldu.

ÇOCUKLU AİLENİN KİRA İLE MESKEN BULMA ZORLUĞU — İstanbulun günlük toplum hayatında çocuklu ve bilhassa çok çocuklu ailelerin kirâ ile mesken bulma zorluğu kadimden beri devam ede gelen bir derddir. Ev sâhibleri tarafından çocuk her neden ise tahribkâr olarak görülmüşdür; bir evin kiracı tarafından iyi korunmasının, çocuk meselesi olmayıb ter biye meselesi olduğu hakikatı pek garibdir ki ev sâhiblerince görülememişdir. Çok çocuklu bir ailenin mesken bulma güçlüğü üzerine en parlak örnek 1962 yılında «Bilen» âilesinin Hürriyet Gazetesi tarafından umumî efkâra aksettirilen macerasıdır.

Bir serbest iş adamı olan Mustafa Bilen ev kadını eşi Bayan Kudret Bilen o tarihde dokuz evlâd sahibi mesut bir âledir;

Bilen Âilesi

Soldan sağa ve yukardan aşağı (yaşlar rakamla gösterilmiştir): Anne Kudret (31), Baba Mustafa (39), Bingül (17), Abdullah (15), Nurgül (13), Songül (11), Tahir (9), Saadet (7), Taner (5), Tuncer (2), Tülin (1).

(Resim: M. Teoman'ın fotografından S. Bozcalı)

karı koca ayrı ayrı İstanbul, Beyoğlu, Boğaziçi, Anadolu yakasında Pendik'e, Rumeli yakasında Yeşilköye kadar 4 ay içinde 120 mahalle ve semt dolaşmışlar; «Dokuz çocuğumuz var...» dedikleri zaman ne ev. ve ne de apartıman katı, bulamamışlardır. Hürriyet Gazetesindeki satırlar, bu şehir kütüğüne geçecek kıymetde toplum hayatı notlarıdır :

«Nevşehir'in Avanos ilçesinin Genezin bucağında doğan, 10 kardeşten biri olan Mustafa Bilen, 17 senedir Ankarada inşaat müteahhitliği yaparmış. İşler kesat gitmeğe başlayınca, İstanbulda daha iyi iş yaparım ümidiyle, çoluğu çocuğu toplamış buraya gelmiş. Ev eşyalarını konu komşuya dağıtmış, kendileri de, birkaç gün için Kadıköydeki kızkardeşi Sevim Tüze'nin bir buçuk odalı evine misafir olmuşlar. Başlamışlar ev aramağa, cebindeki bir kaç bin lirayı karı - koca, bu uğurda vasıta parası ile tellâl ücreti olarak sarfetmişler. Parasız da kalınca, başlamışlar eşyaları satmaya. Bir kaç gün önce 4 koltuğu 200 liraya vermişler. Bugün cepte kalmış 85 lira.

«Ev sahiplerine hep doğruyu söylemişler: — Biz karı kocayız, 9 da çocuğumuz var... demişler. Dokuz çocuk olduğunu duyan her ev sahibi, kayıtsız, şartsız, bunları reddetmiş. Bir ev kadını olan 31 yaşındaki Kudret Bilen : — Onuncunun yolda olduğunu bilseler, bizi, belki de mahallelerine sokmıyacaklar... diyor.

«Annelerinin izahına lüzum yok, çocuklar birbirinden tatlı, birbirinden güzel, birbirinden terbiyeli. Bu terbiyeyi anne, 17 yaşındaki lise talebesi Bingül'e vermiş, sonra çocuklar birbirlerini yetiştirmişler.

15 yaşındaki Abdullah orta üçte, 13 yaşındaki Nurgül orta birde, 11 yaşındaki Songül 5.ci 9 yaşındaki Tahir 3. cü, 7 yaşındaki Saadet de 1 inci sınıfta. 4 aydır misafireten kaldıkları Mustafanın annesi Nuriye Hanım ile kardeşi Mehmet Bilen'in; Nişantaşı, Meşrutiyet Mahallesi Sütlü Sokak 5 numarada 6 metrekare eb'adındaki iki odalı evleri de sanki ayrı bir sınıf. Okula gidenlerin hepsi ders çalışıyor Herkes birbirine yardım ediyor. Kudret Bilen: — Böyle nasıl okunur bilmem ama, yine sınıflarını geçiyorlar... diyor.

«Bu arada bir bodrum katı bulmuşlar, bütün şartları kabul ederek yerleşmişler. Ancak girerken «Birkaç çocuğumuz var diyen kiracıların dokuz çocuğunu gören ev sâhibi, daha ilk günden elektriği, suyu kesmiş, gazı kapamış, velhâsıl tezelden Bilen ailesini yine sokakta bırakmış.» (Zeyyad Gören, Hürriyet Gazetesi).

ÇOCUK PÂDİŞAHLAR — İstanbuldaki Osmanlı tahtına çocuk iken çıkmış, oturtulmuş pâdişahlar şunlardır.

Birinci Sultan Ahmed; Üçüncü Sultan Mehmed ile Handan Sultanın oğlu, baba Üçüncü Sultan Mehmedin ölümü ile boşalan tahta hicrî 18 receb 1012 ve milâdî 17 aralık 1603 de 14 yaşında iken oturdu. O devir için çok garib görülür, 14 yaşında olduğu halde henüz sünnet edilmemişti, pâdişah olduktan bir ay kadar sonra 23 ocak 1604 de sünnet edildi (B.: Ahmed I; cild I, sayfa 279).

İkinci Sultan Osman (Genç Osman). Birinci Sultan Ahmed ile Mahfiruz Sultanın oğlu; aklî muvazenesi bozuk amıcası Birinci Sultan Mustafanın tahttan indirilmesi üzerine hicrî 1 rebiülevvel 1027, milâdî 26 Şubat 1618 de 14 yaşında iken tahta oturdu ve 18 yaşında iken tahttan indirilerek Yedikule Zındanında şehid edildi (B.: Osman II)

Dördüncü Sultan Murad; Birinci Sultan Ahmed ile Mahpeyker (Kösem) Sultanın oğlu; aklî muvazenesi bozuk amıcası Birinci Sultan Mustafanın ikinci defa tahttan indirilmesi üzerine hicrî 15 zilkaade 1032, milâdî 10 Eylül 1623 de ve 12 yaşında iken (bir kayde göre de 14 yaşında iken) tahta oturdu (B.: Murad IV).

Dördüncü Sultan Mehmed; Sultan İbrahim ile Hatice Turhan Sultanın oğlu; babası Sultan İbrahimin bir saltanat darbesi ile tahttan indirilmesi üzerine hicrî 18 receb 1058, milâdî 8 ağustos 1648 de 7 yaşında iken tahta oturdu; pâdişah iken 1650 de sünnet oldu (B.: Mehmed IV).

Sultan Abdülmecid; İkinci Sultan Mahmu dile Bezmiâlem Sultanın oğlu; babası İkinci Sultan Mahmudun ölümü üzerine hicrî 19 rebiülâhir 1255, milâdi 3 temmuz 1839 da 17 yaşında iken tahta iturdu (B.: Abdülmecid; cild I, sayfa 125).

ÇOCUK PSİKİYATRİSİ ENSTİTÜSÜ — 1957 yılında İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine bağlı olarak kurulmuş bir enstitüdür; 1964 yılında bu enstitünün müdürü Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel idi; bu enstitü yapdığı araştırmanın neticesini 1964 yılı ekim ayında İstanbul basınına şu acı şekilde tebliğ etmişdir: «Türkiyede çocukların % 62 i geri zekâlıdır; bunun da başlıca 3 sebebi vardır: 1 — Çocukların iyi beslenememesi, 2 — Sosyal ve iktisadî şartların kötü olması; 3 — Cehalet.»

Enstitü müdürü yukardaki kesin hükme şu beyanı eklemişdir:

«Bu araştırma uzun zamanda tamamlandı. 4 ayrı sınıftan muhtelif ailelere mensup 80 çocuk tesbit etmiştik. Bunlardan 20 si Nişantaşı ve Şişlide oturan zengin ailelerin çocuklarıydı. 20 sini Cibaliden işçi çocukları teşkil ediyordu. Topkapı tarafında oturan esnaf ve memur ailelerinin çocuklarından 20 ve Taşlıtarlada gecekondularda oturan göçmen ailelerinden de 20 çocuk ele aldık. Çocuklar, kendilerine hissettirilmeden gerek okulda uzun müddet müşahede altında bulunduruldu ve muhtelif zekâ testleri yapıldı. Neticede gördük ki, zengin ailelerin çocukları diğerlerime nazaran daha zeki... İkinci durumda zeki olanlar ise gecekonduda yaşıyan göçmenlerin çocuklarıydı. Memur ve esnaf çocukları 3 üncü nihayet işçi sınıfının çocukları ise 4 üncü derecede zeki olarak karşımıza çıktı.

«Gecekonduda yaşıyanların; işçi, memur ve esnaf çocuklarına nazaran daha ileri derecede zeki olmasının sebeplerini de inceledik. Göçmenler, bundan evvel azınlık olarak yaşadıkları yerlerde ezilmemek için çalışmışlardı. Mallarını, mülklerini orada bırakıp Anavatana geldikleri için bunlara yeniden sahip olabilmek üzere aynı çalışma temposu içinde bulunuyorlar. Hemen be-

lirtmeli, hayat seviyeleri de yükseliyor ve çocuklarına iyi, kuvvetli yemekler yedirmeye bilhassa dikkat ediyorlar.» (Hürriyet Gazetesi, 16 Ekim).

İnsanı «bütün varlıkların en mükemmeli ve bütün mahlûkların en şereflisi» (Ekmeli mevcûdat ve eşrefi mahlûkaat) kılan zekâ cevheri, kan karışmalarına bağlı bir Allah vergisidir. Refah ile, besi ile ilgisi yokdur. Türk Milleti, tarihi boyunca öyle işler başarmışdır ve öyle eserler ibda etmişdir ki evlâdlarının yüzde 65 i geri zekâlı bir milletin harcı değildir Çocuklarımızın iyi beslenememesi ve kötü sosyal ve iktisadî şartlar, ancak Birinci Cihan Harbi başına kadar mâziye götürülebilir. Hiç bir milletin zekâ cevheri elli yıl içinde böyle bir tedenni kaydedemez. Cehâlet sebebine gelince, o yönden de milletimizin bugünkü durumu, muazzam işlerin başarıldığı asırlara nisbetle çok üstündür. Türlü nimetlerle refah içinde büyültülmüş, kendisi de müderris pâyeli oduğu halde, lâzımlığa oturan bir kadıaskerzâdenin geri zekâsını tehzil yollu «Ana... oturak bana bum dedi!...» sözü mizah tarihimize geçmişdir. Bakırköy civarında bir darülfünun hocasının bir mamut iskeleti bulduğunu gazetelerde ilân ettiği zaman, bulunan iskeletin mamut iskeleti olmayıp İkinci Abdülhamid zamanında İstanbula gelmiş bir sirkin hastalanıp ölen filine âid olduğunu da avamdan bir adam açıklamışdı. Ayvansarayda Kalafat yerinde amele olan bir tulumbacı Çingene Cevdet de bir gece bir tiyatroda Otello rolüne çıkmış ve o rolü ermeni aktörlerden kat kat üstün başarı ile temsil etmişti (B.: Cevdet, Çingene). Câhil kalafat amelesinin üstün zekâsını kabul etmek gerekir. Bu ansiklopedi de başarılı resimlerini gördüğümüz Ömer Tel, 1900 metre irtifâında mahrumiyet içinde 9 evli bir dağ köyünden İstanbula geldiği zaman 7 yaşında idi ve alfabeyi bilmiyordu. Babalığına bir gün bir bardak su verdiğinde aralarında şöyle bir konuşma geçmişdir:

— Mersi Ömer...

— Baba mersi ne demek?

— Kabahat bende evlâdım... mersi, fransızca teşekkür ederim demekdir... sağ ol, teşekkür ederim demeliydim... ama sana bir daha mersi dersem sen de bana «pabucumun tersi!...» de ...

Biraz sonra çocuk mersi hitâbı ile karşılaşmak için hizmet vesileleri aramış ve bulmuş, fakat bu sefer babalığı çocuğu tecrübe yolunda kasden «mersi!...» demişdir; işte aldığı cevap:

— Bir pabucun tersi baba!...

Bu parlak zekâ ve onun eseri yüksek fıtrî terbiye karşısında besi, kötü sosyal durum ve cehil, bir milletin zekâsı üzerinde miyar olmakdan çok uzak kalır. Aynı çocuk, ilk okulun 3. sınıfında iken mukavvadan bir radyo modeli yapmışdır; «Ömer! Şu radyoyu aç da dinleyelim!...» lâtifesine şu cevabı vermişdir:

— Baba... benim radyom yalnız sessiz dünya yayınlarını alıyor!...

Dilimizdeki «çarıksız erkânı harb» deyimi boş bir lâf değildir. Çocuklarımızın yüzde 65 i geri zekâlı değil, zekâlarının gelişmesi için gereken vasatı bulamamaktadırlar.

Bir Çocuk Psikiyatri Enstitüsü elbetteki çok lüzumlu müessesedir; araştırmalarında müsbet sonuçara ulaşması temenni olunur.

ÇOCUK SEYYAR SATICILAR — Ayak takımı denilen tabakaya mensub çocuklardan bir kısmı, velileri tarafından boyunlarına takılan bir kutu - işporta ile İstanbul sokaklarına seyyar satıcı olarak salınırlar ve ekseriya sayı üzerinden karamelâ, meyva şekeri, bir kısmı da mallarını ellerinde ceblerinde gezdirerek cıgara çakmaklarına taş, gömlek yakalarına balina, çengelli iğne, «orijinal ambalâjlı» dikiş iğnesi paketleri, çeşitli isimleri ile traş bıçakarı satarlar.

Hayat, geçim derdini o küçücük yaşlarında tatmış olan gariblerin ceblerinde damla damla toplanmış paralarını sık sık çıkarıp saymaları yürek sızlatıcı manzaradır. Akşamları, belki geç vakitlerde bu çocukların getireceği parayı bekleyen dul anaları, alil babaları tahayyül de ayrıca ızdırap konusudur.

Kısa bir zamanda öylesine yırtılır, pişkinleşirler ki, sıkılma, utanma, çekinme, saygı ve çocuk safiyetinin zerresi kalmaz; çocukluk sâdece boylarında, tüysüz yüzlerinde ve seslerindedir. Büyük ekseriyeti hattâ sırnaşık, yapışkan, yüzsüzleşir; âdeta dilencileşirler. Bu işi bir ulu baskısı altında küçük yaşda ticaret hayâtına atılmak-

la karıştırmamalıdır. Hattâ işportacıların ve pazarcı esnafın bazan yanlarında dolaşdırdıkları, tezgâhdar olarak kullandıkları çocuklar bile kendi başlarına karamelâ, şeker, iğne ve yaka balinası, çakmak taşı satan çocukların yolunda değildirler.

ÇOCUK TİYATROSU — Türkiyede ilk Çocuk Tiyatrosu, 1935 yılında İstanbulda kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosunun dram ve komedi bölümlerinden başka, çocuklara temsiller vermek üzere bir «Çocuk Tiyatrosu Bölümü» nün kurulmasını, Türkiyede tiyatro geleceği için zarurî bir problem sayan Şehir Tiyatroları yöneticisi Muhsin Ertuğrul, bu konudaki projelerinin hazırlığını 1935 de tamamladı, ve tiyatro sanatkârlarından olup, 23 Nisan 1936 da M. Kemal Küçük'ü (ölümü 23 Nisan 1936) ilk rejisör olarak tayin etti. Türkiye için yepyeni bir mesele olan, çocuklara mahsus temsiller veren bir tiyatronun kuruluşunda göz önünde tutulacak önemli hususlar vardı. Bunlardan en önemlisi, şüphesiz ki, bu tiyatrolarda oynanacak eserleri seçmek ve bunları oynayacak sanatkârları bulmak işi idi. Ertuğrul Muhsin, bu ilk ciddî adımın önemini belirtmek için, tiyatronun kalbuı üstü sanatçılarını seferber etti. Çocuk rollerini oynayacak kabiliyetli elemanları, çocuk tiyatrosuna ayrılan küçük bir paranın imkânları içinde temin ettikten sonra, başta Neyyire Ertuğrul, Sami Ayanoğlu, Sait Köknar, Kâni Kıpçak, Câhide Artemel (Sonku), Nevin Akkaya, Zihni Rona gibi. Dram bölümünün önemli sanatçılarını Çocuk Tiyatrosunda görevlendirdi. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu bölümün sanat işleriyle yakından ilgilenmek üzere, sanatkâr M. Kemal Küçük'ü vazifelendirdi. Bütün bu hazırlıklar, yeni bir branşın temelinin esaslı bir şekilde atılmasını sağlamak içindi. Muhsin Ertutrul; Türkiyede ilk olarak kurulan bir Çocuk Tiyatrosunun, ilk temsilinin, cocuklarımıza ilk Tiyatro bilgisini aşılamak olduğu husüsunda rejisöre vermiş oduğu ilham üzerine, M. Kemal Küçük, ilk tiyatro eserini hazırladı: «Çocuklara İlk Tiyatro Dersi».

İşte, Türkiyemizde, Çocuk Tiyatrosunu ilk kuran Muhsin Ertuğrul, ilk Çocuk Tiyatrosu Rejisör ve müellifi rahmetli M. Kemal Küçük'tür.

1935 - 1936 mevsiminde perdesini açmağa hazırlanan İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu, Çocuk Tiyatrosu Bölümü, bir taraftan «Çocuklara ilk tiyatro dersi» eserini hazırlarken, bir taraftan da ilk çocuk tiyatrosu dergisini hazırlıyordu. İlk fikir şu idi: Tiyatroya gelecek çocuklara, bilet gişesinden bilet yerine bir dergi vermek... Bu dergide oynayan piyesin özeti, rol dağıtım listesi, müellif ya da rejisörün çocuklara hitap eden yazıları bulunacaktı. En önemlisi, bilet yerine geçmek üzere, bu derginin son sayfasının alt tarafında zımba ile ayrılmış bir kuponu, gişeden aldığı dergiden koppararak bilet kontrol memuruna verecek ve tiyatroya ayrıca para ödemeden, girecekti. Derginin fiyatı, o zamanki tiyatro fiyatlarına kıyasen 3 de bir oranında ucuzdu.

İşte Türkiyedeki ilk çocuk tiyatrosu, ilk temsilini böyle verdi. Çocuklar gişeden dergilerini aldılar, kuponlarını kopardılar. Bilet için başka bir para ödemeden oyunlarını seyrettiler. Ama, bir kuponun para yerine kullanılmasını doğru bulmayan bir pedegog, fikrini Ertuğrul Muhsin'e açıkladı. Bu pedagog, tiyatroya ücretsiz bir kuponla girmenin, çocuk terbiyesi üzerinde olumsuz bir kanı yaratacağı, tiyatrolara, hattâ her yere parasız girilebileceği fikrinin ömürleri boyunca onları yanlış bir alışkanlığa sevk edeceği fikrini savundu. Bu görüşü olumlu karşılayan Muhsin Ertuğrul, bu ilk denemeden sonra, kuponla tiyatroya girme usulünü kaldırdı. Fakat, ilk çocuk tiyatrosu dergisinden itibaren, tiyatro kapısından girdiğinden çıkıncıya kadar riayet etmeleri gereken noktaları resimli olarak belirten öğütler vermeğe devam etti.

Böyllikle 1935 - 1936 yıllarından beri yâni 30 yıldan beri İstanbulda çocuklarımıza muntazam temsiller veren bir çocuk tiyatrosu kurulmuş oldu. Hâlen İstanbulda, biri Üsküdar'da, biri Fatih'de öbürü de Beyoğlunda olmak üzere üç sahnede birden çalışmakta, her semtte başka bir çocuk oyunu temsil ettirmektedir. Bunlar, güzel dekorlar ve göz alıcı dans ve balelerle süslenmiştir. Her üç tiyatroyu da İstanbullu çocuklar doldurup boşaltmaktadırlar. İstanbulda tiyatro seyircisinin çokluğu, işte bu, otuz yıldanberi faaliyette bulunan çocuk tiyatrolarının yetiştirdiği seyirciler yüzündendir.

Bundan başka, Türkiyede ikinci çocuk tiyatrosu, 1947 yılında, yine Muhsin Ertuğrul tarafından Ankara'da kurulmuştur.

Çocuk Tiyatrolarının, yarının kültürlü tiyatro seyircilerini hazırlamak yolunda büyük ödevler yüklenmiş olduğu belli bir gerçektir. İstanbul ve Ankaradaki Çocuk Tiyatroları, Çarşamba günleri saat 14 deki temsillerini sıraya konan ilkokullara, Pazar saat 11 deki temsillerini de velilerle gelecek çocuklara tahsis etmiştir.

Ankara ve İstanbuldaki Çocuk Tiyatrolarının parlak bir geleceğe doğru güvenle yol almakta olduklarını kısaca kaydetmek gerekir.

İstanbul Çocuk Tiyatrosunun 30 yıl içinde oynamış olduğu piyeslerle, yazanlarını, ve temsil sayılarını gösteren bir listeyi yazımıza ekliyoruz:

1935-1936

1 — «İlk Tiyatro Dersi» 23 temsil
M. Kemal Küçük

2 — «Gülmeyen Çocuk» 21 temsil
M. Kemal Küçük

1936-1937

3 — «Fatmacık» 32 temsil
Afif Obay

4 — «Doğanla Selmâ» 27 temsil
Halid Fahri Ozansoy

1937-1938

5 — «Mavi Boncuk» 21 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

6 — «Lâfonten Baba» 26 temsil
Ekrem Reşid Rey

1938-1939

7 — «Uçman Yalçın» 22 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

8 — «Küçük Komutan» 18 temsil
Ragıb Tok

1939-1940

9 — «Keloğlan» 27 temsil
Sami Ayanoğlu

10 — «Efe Ali» 21 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

1940-1941

11 — «Çizmeli Kedi» 21 temsil
A. Herman (Çev.: Sabih Gözen)

12 — «Sinderalla» 23 temsil
Mebrure Alevok

1941-1942

13 — «Parmak Çocuk» 23 temsil
Selâhaddin Küçük

14 — «Mavi Gözlük» 23 temsil
Sabih Gözen

1942-1943

15 — «Işıksız Ada» 55 temsil
Sabih Gözen

1943-1944

16 — «Şeytan» 26 temsil
Sabih Gözen

17 — «Karabulut» 21 temsil
Sabih Gözen

1944-1945

18 — «Ben Çalmadım» 28 temsil
Fahri Egemen

19 — «Her Şeyden Biraz» 21 temsil
Sabih Gözen

1945-1946

20 — «Memişin Rüyası» 28 temsil
Neşet Berküren

21 — «Nar Tânesi» 21 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

1946-1947

— «Tiyatro Dersi» 29 temsil

22 — «Fırtına» 9 temsil
Shakespeare (Çev.: Celâl Balkır)

1947-1948

— «Gülmeyen Çocuk» 23 temsil

23 — «Yalancının Mumu» 24 temsil
Celâl Balkır

1948-1949

24 — «Abdi ile Memiş İstanbulda» 25 temsil
Neşet Berküren

25 — Sihirli Kılıç» 22 temsil
Nureddin Işılay

1949-1950

26 — «Artist Aranıyor» 28 temsil
Kadri Ögelman

— «Fatmacık» 29 temsil

1950-1951

27 — «Rüyâ Ülkesi» 26 temsil
Ferih Egemen

28 — «Yurd Gezisi» 28 temsil
Azize Tözem

1951-1952

29 — «Küçük Reis» 26 temsil
Ferih Egemen

30 — «Pamuk Prensesle 7 Cüce» 27 temsil
N. M. Helen (Çev. Ayral)

1952-1953

31 — «Altın Zincir» 32 temsil
F. Egemen ve G. Tozer

— «Sinderalla» 24 temsil

1953-1954

32 — «Mâvi Kuş» 31 temsil
Mehmed Şükrü Erden

33 — «Küçük Gezginler» 25 temsil
S. Kaplangı ve F. İşhan

1954-1955

34 — «Robenson Ölmemeli» 32 temsil
F. Fors (Çev. Türkiş Noyan)

35 — «Sihirli Pabuçlar» 24 temsil
Ferih Egemen

1955-1956

36 — «Adını Çocuklar Koysun» 31 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın
— «Keloğlan» 19 temsil

1956-1957

37 — «Küçük Ali ve Hafiyeler» 22 temsil
E. Kaenstner (Çev.: L. Pamir)
38 — «Harami Çeşmesi» 25 temsil
Ferih Egemen

1957-1958

— «Mavi Gözlük» 31 temsil
39 — «Oyuncakcı Dede» 18 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

1958-1959

40 — «Polianna» 27 temsil
(Çev. Kemal Sönmez)
41 — «Üç Hikâye» 21 temsil
Ferih Egemen

1959-1960

42 — «Yıldız Ece» 35 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

1960-1961

43 — «Peter Pan» 20 temsil
Baaric (Çev. Can Gürzab)
44 — «Yoklar Dağındaki Nar» 13 temsil
Mümtaz Zeki Taşkın

1961-1962

— «Yoklar Dağındaki Nar» 27 temsil
45 — «Kuğular» 25 temsil
Lâmia Balı
46 — «Milyonluk Yeğen» 23 temsil
Vecihe Karamehmet

1962-1963

47 — «Hırsız Var« 47 temsil
Erol Gürman
48 — «Şans Adası» 38 temsil
Vecihe Karamehmet
49 — «Tom Sawyer» 29 temsil
Mark Twain (Çev. A. Poyrazoğlu)

1963-1964

50 — «Tombikin Başına Gelen» 36 temsil
Ferih Egemen
51 — «Fâreli Köyün Kavalcısı» 34 temsil
Mavridis (Çev.: N. M. Ayral)
52 — «Sihirli Topaç» 37 temsil
Çev. Ferih Egemen

1935 den 1965 yılına kadar geçen otuz yıl içinde İstanbul çocuk tiyatrolarında 52 çocuk piyesi sahneye konmuşdur.

Mümtaz Zeki TAŞKIN

ÇOCUK TULUMBACILAR — İstanbulda yangın tulumbacılığının en revacda olduğu devirlerde bile tulumbacılık İstanbul halkının büyük çoğunluğu tarafından bayağı, haysiyet kırıcı görülmüşdür (B.: Tulumbacı).

Vâsıf Hoca Merhum, İstanbul gençleri ve çocuklarının tulumbacılığa karşı aşırı bir heves, âdeta bir sevda duyduklarını her vesile ile sık sık belirtir ve aynı zamanda, varlık içinde naz ile büyültülmüş nice bey, paşa oğullarının bu sevdâ ile perişan olduklarını, kahvehâne peykelerine, meyhâne köşelerine, hamam külhanlarına, esrar tekkelerine düştüklerini söyler.

R. E. Koçu, konsolosluk, Şûrayı Devlet azâlığı ve Beşinci Sultan Mehmed Reşada mâbeyincilik yapmış amcası Reşid Beyin hayatını bir roman denemesi için tesbit etmeye çalışır iken şunları yazıyor:

«... Ayasofyada Kabasakal Mahallesin deki konakta, daha on iki on üç yaşlarında iken bir Hacı Ağa'dan tütüne alışmıştı. Se lâmlığın daimî misafirlerinden Şair Andelib, ona gizlice okuduğu vatan şiirleri arasında gizlice rakı içirmişti. Rakıyı tattığı zaman zannederim ki, on yedi yaşında idi, yine o yaşda, gizlice bir çift tulumbacı yemenisi yapdırdı, babası Şehiremaneti muhasebesicisi Reşad Beyin mutlak itimadını kazanmış uşaklarından Sarı Mustafa ile bir gece İshakpaşa Sandığında, dizlik denilen tulumbacı donu ve bir fildikos fanilâ ile yalınayak, başında keçe külâh, Beşiktaşda çıkan yangına koşdu ve sandığın uşakları, ömründe ilk ve son defa olarak İstanbul sokaklarını daltaban arşınlayan küçük beyin kim olduğunu öğrenemediler; macerâdan konak da haber alamamışdı; küçükbeyin tulumbacı kılığında Abdullah Birâderler Fotoğrafhânesinde çekdirdiği bir resim de, şirin bir hâtıra olarak ancak sâdık uşak Sarı Mustafa tarafından saklanabilmişdir.»

Tulumbacılığın ayak takımı için biçilmiş kaftan olduğu aydın hakikattir.

Çocukluğunda ve gençliğinde sandık kolu altında yalın ayak, pırpırı kıyafet yangınlara koşmuş rahmetli Osman Cemal Kaygılı da «Aygır Fatma» adındaki şaheserinde bu hâtırayı çok şirin bir sahne ile anlatıyor. Aygır Fatma, Zehra ile Hasan adında iki gencin aşk romanıdır. Romanın kahramanlarından Hasan, yazarın kendisi Osman Cemal'dir. Romanın baş taraflarında o zamanlar, İkinci Abdülhamid devri sonları, pek meşhur olan fulya bahçeleri tasvir olunur ve yazar, çocukluk çağındaki büyük aşkının mâsum hâtırasını tesbit eder:

«... İstanbul yeni bir bahara daha kavuşmuştu, bu yeni baharın cumalarından

biri idi. Hasan'ın haşarı mahalle arkadaşları bir gaz sandığının iki yanına bostanlardan aşırdıkları birer fasulya sırığı çivilemişler, içlerinden en büyüklerini de kendilerine reis yapmışlar, mahalle aralarında tulumba talimi ediyorlardı. Tabiî bu talimler hep ceketsiz, yeleksiz, pantalonlarının paçaları sıvalı, yalın ayak, başı kabak yapılıyordu.

«O gün bunların reisliğini yapan en

Tulumbacı kıyâfetiyle hâtıra resmi (Reşid Bey)
(Resim: Sabiha Bozcalı)

büyükleri, Cuma olduğu için, mahallenin çekirdekten yetişme olan bu küçük tulumbacı namzedlerini önüne katmış, onlara yollarda türlü şaklabanlıklar yaptırarak, türlü naralar savurtarak, sandık omuzda, fulya tarlasına kadar çıkarmıştı. Hasan da aralarında idi.

«Küçük tulumbacılar fulya tarlasının en kalabalık yerinde sandıklarını yere indirip dinlenmek için yerlere serildikleri zaman, bunların etrafını bir sürü seyirci almıştı. Reisleri olan büyükçe oğlan şimdi bu kalabalığın karşısında etrafa caka için salt adları ile değil de sonradan uydurma lâkapları ile çağırıyordu:

— Ulan Kılkuyruk Şaban... kalk şuradan bana bir ateş bul, cıgaramı yakayım.

— Ulan Cımdallı Saim, haydi bakalım burnunla bir zurna çal da Topuz Ömer bir çiftetelli oynasın

Kazlıçeşme Yangının Tulumbacı Sandığının maskot çocuğu Kara Süleyman (Resim: Sabiha Bozcalı)

— Ulan Zümbülbekek Mehmed... ayağına yolda diken batmış, al şu çakıyı da dikeni çıkar, malum ya, dönüşde çarşıdan geçeceğiz, baş takımı siz kovacaksınız!...

— Ulan Kuşkonmaz Hasan... oturduğun yerden yeniden bir beyitli nara düz de giderken yollarda onu atalım!...

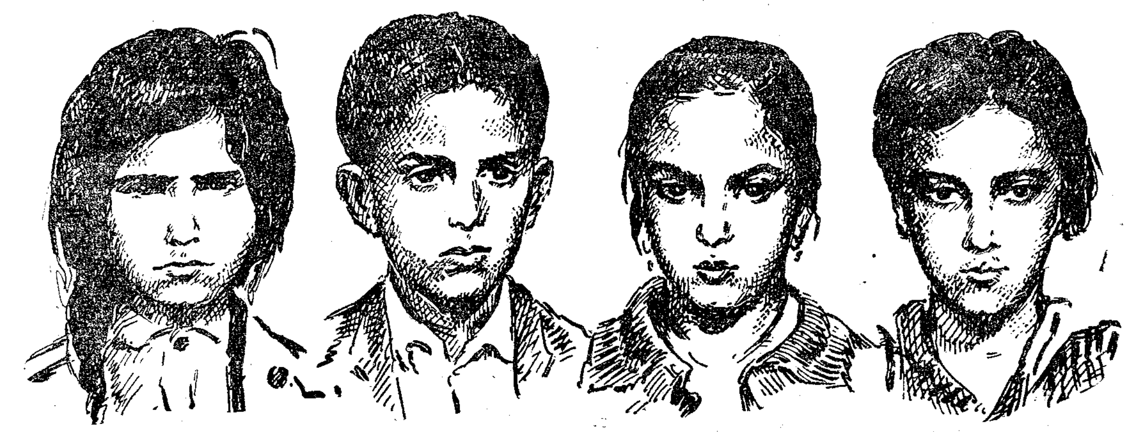
«İşte tam bu sırada etrafını sarmış olanların arasında uzunca boylu, esmerce bir kızın gözlerine ilişen Hasan o anda kıpkırmızı kesildi. Kızın da kendisine karşı yüzünü ekşitmesi üzerine o kıpkırmızı yüz limon gibi sararak Hasan o canım misk kokulu, ap açık, ap aydınlık, yem yeşil ve koskoca fulya tarlası simsiyah, daracık, havasız, berbad bir zından kesildi...»

Her sandığın ayak takımından 14-15 yaşlarında bir maskot çocuğu vardı; grup hâlinde çekdirtilen resimlerde bu oğlancıkların eline fener vermek de bir gelenek haline gelmişdi, o resimleri görüp fenercilerin çocuk olduğu zan edilmemelidir; maskot tulumbacı çocuklar takım ile ancak pek yakın semtlerdeki yangınlara koşdurulurdu. Bu çocuk tulumbacılardan da ancak üçünün adını tesbit edebildik: Kazlıçeşme Sandığından Kara Hidâyet, Üsküdar Dâirelilerden Filiz Hüseyin, Çengelköyü Kiliselilerden Kız Ahiba.

ÇOCUK YANKESİCİLER — Yankesici çocukları hırsız çocuklarla karıştırmalıdır; çocukluk çağında hırsızlık yoluna sapanlar arasında kız, ender görülür, hemen hepsi oğlandır; ve hırsız olmadan önce büyük şehirde türlü sebeblerle sefâlet girdabına düşmüşler, hâneberduş olub uygunsuz, cinsî sapık haytaların pençesinde evvelâ namuslarını, iffetlerini kaybetmişlerdir; elini çalmak için ilk uzattığı anda, istisnaî durumlar dışında, perişan, belki aç, ve kimsesizdir (B.: Çocuk hırsızlar).

Yankesici çocuklar, büyük çoğunlukla sabilik çağından, kötü, pis işin bütün incelikleri dikkatle öğretilerek, ekseriya yankesici ana baba elinde sûreti mahsusada yetiştirilir; karnı tok, sırtı pak, ocaklı diplomalıdırlar (B.: Yankesici, Yankesicilik; Hacıhüsrev Mahallesi).

Yankesicileri tâkib ile görevli Emniyet Müdürlüğü 2. şube 3. kısım şefi Hüseyin Irmak'ın Hürriyet Gazetesinde intişar etmiş ifadesine göre, 1964 de nüfusu iki milyonun üstünde bulunan İstanbulda daimî

1964 de en yaman yankesici çocuklardan dördü, soldan sağa: Hamiyet Seymenler, Muammer Çelikdağ, Nuray Kemendi, Yüksel Suna (Hürriyet Gazetesi) (Resim : Sabiha Bozcalı)

hâli faaliyette 2000 den fazla yankesici bulunmaktadır; bunun 1500 ü erkek; 300 ü kadın, 200 den fazlası da çocukdur; polis şefi çocuk yankesiciler için: «Elimizden bir şey gelmiyor, yakalıyoruz, savcılığa veriyoruz, cezaî ehliyetleri olmadığı için tahliye ediyorlar» demişdir.

Yine aynı gazetede altı yankesici çocuğun resmi neşredilmiş ve mârifetleri üzerine şu kısa bilgi verilmişdir:

«Zeyneb Kemendi: Hacıhüsrev Mahallesinin yankesici kız çocuklarından; ondan fazla sabıkası vardır; Nuray Kemendi; yankesiciliğin bütün usullerini bilir, yirmi defa polisin eline geçmiş ve savcılığa sevkedilmişdir; Şengül Baldır: 7 yaşındadır, çok küçük olmasına rağmen çanta açmakta müthiş maharet edinmişdir; Yüksel Suna: 9 yaşındaki bu kız yeni suç işlemeye başlamışdır, iyi yetiştirilmiş, usta parmaklara sâhibdir; Hamiyet Seymener: yaşından umulmayan zekâya (kurnazlığa) sâhibdir, çocuk yankesicilerin en müdhişlerinden biridir; Muammer Çelikdağ: 11 yaşındaki bu oğlanın beş sabıkası vardır, yaman yankesicidir, yardımcı olarak çalışır» «Hürriyet Gazetesi, 14 Şubat 1964).

Toplum bünyesinde kangren olmuş bu çocuklar hakkında cezaî ehliyetsiz, şefkatin mütabası ve tenkidi bu ansiklopedinin konusu dışındadır.

ÇOCUK YÂVERLER — İkinci Abdülhamid devrinin saray hayatı şatafatlarından şirin bir garâbetdir; padişâhın itimadını kazanmış askerî erkân ve umerânın 13 ile 17 yaş arasındaki oğullarına yaşlarına göre fahrî mülâzimlik (teğmenlik), yüzbaşılık, binbaşılık rütbeleri ile şehzâdelerden birinin yâverliği ünvanı verilir, ve o çocuklar cuma namazı alaylarında, bay-

Çocuk yâver Ziya Bey (Resim: Sabiha Bozcalı)

ram namazı alaylarında rütbelerinin üniformalarını giyerler, yaver kordonlarını takarlar, yâveri bulundukları prenslerin yanında hünkâr alayının sevimli, şirin birer süsü olurlardı; aslında hepsi baba mesleği olarak birer askerî rüşdiyede ve idâdide okutulur, Harbiyeye geçdikleri zaman da tahsillerini zadegân sınıfında tamamlarlar idi.

Hüsnü KINAYLI

ÇOCUK YAYINLARI — Türkiyenin fikir ve sanat merkezi olan İstanbulda çocuk yayınları, ibtidâi bir şekilde İkinci Abdülhamid zamanında «Şimrâhi Edeb», «Mekteb», «Çanta» gibi mecmualarla başlamışdır. Muallim Nacinin «Muallim» isimli mecmuasını da, yalnız türk dili ve edebiyatı üzerinde, en ciddî çocuk - gençlik yayınları arasına koyabiliriz.

Tevfik Fikret de «Şermin» isimli kitabı ile çocuklar için şiir yazma yolunun büyük öncüsü olmuşdur. Muallim Ahmed Hâlid (Muallim Halid Yaşaroğlu Kitabevinin kurucusu) de «Talebe Defteri» ve «Çocuk Sesi» isimli mecmuaları çıkararak, memleketimizde faydalı çocuk yayınlarının ilk güzel örneklerini vermişdir.

Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında «Türk Çocuk Edebiyat Neşriyat Evi» adı ile kurulan müessese, Tahsin Demiray'ın patronluğu altında ve Rakım Çalapala'nın kalemi ile «Türkiye Yayınevi» adını almış, «Yavru Türk» isimli bir çocuk mecmuası ve bu mecmuaya ek çocuk kitabları ile çocuk yayınlarının en güzel örneklerini vermişdir. Yine o yıllar içinde şair ve muallim Mehmed Faruk Gürtunca, «Afacan» isimli çocuk mecmuası ile bu vâdide himmet ve hizmeti görülen bir simâ olmuşdur.

Memleketimizin seçkin aydınlarından Vedad Nedim Tör, Yapı ve Kredi Bankasının patronluğu altında «Doğan Kardeş» mecmuası ile «Doğan Kardeş Çocuk Yayınları» nı kurarak, yepyeni bir çığır açmışdır. Onu muallim Ramazan Arkın'ın «Arkın Çocuk Yayınları» takibetmis, ve Türkiyede çocuk yayınları, batı memleketlerinin çocuk yayınları ile ayni hizaya getirilmişdir. hiç şüphesiz ki büyük hizmetlerdir.

Bu satırların yazıldığı sırada çocuk yayınları yapan başlıca müesseseler şunlardır:

Doğan Kardeş Yayınları A.Ş.; Arkın Kitap Evi; Varlık Çocuk Klâsikleri; Türkiye Yayın Evi; Ahmed Halid Yayınevi; Yıldız Yaşaroğlu Kitabevi. Tâhir Yücetürk Çocuk Yayınları, Yankı Yayınları, Tunagör Yayınları, Hür Yayınevi.

Çocuk yayınları arasında ansiklopedik ve ansiklopedik dergiler de önemli bir yer alır; başlıca eserler şunlardır:

Nebioğlu Çocuk Ansiklopedisi, 3 cild;
Keşifler ve İcadlar Ansiklopedisi, Doğan Kardeş Yayını;
Tabiat ve Fen Ansiklopedisi, Doğan Kardeş yayını;
Renkli İlk Okul Ansiklopedisi, Arkın Yayını;
Resimli Bilgi, Ansiklopedik dergi, Hayat yayını;
Gök Kuşağı, ansiklopedik dergi, Arkın yayını.

M. SAĞMALCILI

ÇOKAY (Osman) — Bu satırların yazıldığı sırada Gizlaved Lâstik Fabrikasının umum müdürü, sanayici - iş adamı; 1908 de İspartada doğdu; babasının adı Mustafa, annesinin adı Rahimedir. İstanbulda Davud Paşa ilk okulunda, Nişantaşı Sultanisinde, Trabzon Sultanisinde, İzmir Lisesinde okudu, ve 1932 de İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi. Mâliye Vekâletinde Tahakkuk Kontrol Müfettişliği, 1935 - 1939 arasında avukatlık yapdı ve 1939 da Gizlâved Müessesesine intisab etti ve bu şirketin umum müdürlüğüne ulaştı.

Bayan Müeyyed (Dereli) ile evlidir; üç evlâd sahibidir. Bütün sporları sever; kâğıd oyunlarından briç oynar, satranç meraklısıdır, seyahati ve kitabı çok sever; fransızca ve az ingilizce bilir; Yunanistan, İtalya, Fransa, İngiltereye gitmiştir (1963).

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

ÇOKER (Adnan) — «Ressam; Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyesi; 1928 de İstanbulda doğdu. Babasının adı Ahmed vehbi, annesinin adı Ayşe Sâniyedir. Hacıkadın İlk Okulunda (1940), Davudpaşa Orta Okulunda (1944), Güzel Sanatlar Akademisinin orta kısmında okudu, ve 1951 de Güzel Sanatlar Akademisinin yüksek kısmından diploma aldı. Bayındırlık Vekâletinde desinatörlük ve Hidrofrafi Dairesinde kartograflık yapdı (1952 - 1955). Bayan Ayten (Alagöz) ile evlidir, bir kız evlât sahibidir; fransızca bilir; yüzme sporunu sever, batı müziğini sever, caz sever,

«Güzel Sanatlar Akademisinde Zeki Kocameminin atölyesinde çalışmışdır, İstanbulda ve Ankarada sergiler açmışdır, diğer sergilere de katılmışdır. Akademide bir konkur kazanarak 1956 - 1957 arasında Parise gönderilmişdir ve orada A. Lhote'un atölyesinde çalışmışdır. Yabancı ressamlar mükâfatına seçilen yirmi ressam arasında eserleri sergilere kondu; Fransa, İspanya, İtalya, İsviçre, Belçika ve Hollandaya gitti.»

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

ÇOKYEDİ REİS — Onaltıncı asrın namlı mukallid ve mudhiklerinden, İkinci Selimin gözde nedimelerinden, hayatı hakkında yalnız Cevri Çelebi tarihinde rastlanan kayıd şudur: «Nakkaş Hasan ve Çokyedi Reis ki, letâif ve şirinkârlıkda taklid ile mevtâyı güldürür acaib mudhikler idiler. Bunlara mümasil nice mukallid ve mudhikler meclislerinde İkinci Selimin meclisinde neşat bahşiderlerdi.»

Bibl.: Refik Ahmed, İstanbul Nasıl Eğleniyor.

ÇOLAK (İlhan) — Eşi görülmemiş bir âile faciasının ender rastlanır korkunç bir cinayetin kurbanı olmuş 23 yaşında genç bir kalaycı; öz dayısı Neşet Turan tarafından karısına göz koyduğu töhmeti ile katledildikten sonra vücudu parça parça doğranarak, her bir parçanın bir tarafa atılarak hemen bütün İstanbulda büyük dehşet uyandırmış olan bu vak'a İstanbul basınında «Kesikbaş Cinâyeti» adı altında yayınlanmışdır (B. : Kesikbaş Cinâyeti). Yeğeninden dört yaş büyük olan kaatil de bir kalaycı olup Trabzonun Maçka kazasındandır (Hürriyet Gazetesi, (Mart, 1964).

İlhan Çolak
(Resim: S. Bozcalı)

ÇOLAK (Kemal) — Sanayici, fabrikatör; Kula Mensucat Fabrikasının İstanbul müdürü; 1917 de Kulada doğdu, babasının adı Şerif, annesinin adı Medihadır; Anadolu Kulübü üyesidir; Avrupayı dolaşmış, kitab ve yağlıboya tablolar yapmaya meraklı sanatsever bir iş adamıdır; ingilizce ve almanca bilir, Bayan Nevzer (Sağıroğlu) ile evli ve Orhan adında bir erkek evlâd sahibidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

ÇOLAK (Rahmi) — Sanayici, fabrikatör; İzmir Yünlü Mensucat Fabrikasının kurucularından; 1914 de Kulada doğdu, babasının adı Said, annesinin adı Eminedir. Almanyada tekstil mühendisliği tahsil etti (1933); bu arada halıcılık üzerinde de ayrıca ihtisas tahsili yaptı, Kula Mensucat Fabrikasının Umum Müdürlüğünde bulundu, ayni müessesenin idare meclisi reisliğini yapdı. İstanbulda ikaamet etmektedir. ingilizce, fransızca, almanca bilir; aydın iş adamlarındandır. Bayan Zehrâ ile evli, Said (doğ. 1942) ve İsmet (doğ. 1944) adında iki erkek evlâd sahibidir. Hemen bütün Avrupayı dolaşmış, yağlı boya tablolara meraklı, Anadolu Kulübü üyesidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

ÇOLAK İSMAİL SOKAĞI — Suadiye sokaklarından 1934; Belediye Şehir Rehberine göre Tonozlu Sokak ile Ayşe Çavuş Sokağı arasında uzanır; her iki başı da demiryolu kenarındadır; Tüccar Kâtibi Sokağı, Affan Ağa Sokağı, Suadiye Camii Sokağı ve isimleri rehber haritasına yazılmamış daha iki sokakla dört yol ağzı yaparak kesişir; Halim Ağa Sokağı ve Suadiye Mekteb Sokağı ile de kavuşakları vardır (Pafta N. 31, Suadiye). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇOLAK MOLLA — (B.: Mümin Hoca).

ÇOLAKOĞLU (Marko) — Piyasa sâzendesi bir ûdî ve Arnavudköyünde Akıntıburnunda çalgılı içkili bir lokanta işletmiş meşhur bir gazinocu, ki lokantası 1935 ile 1950 arasında İstanbulun huvarda uğrağı yerlerden biriydi.

1896 da Niğdede doğmuş olan Marko Çolakoğlu, dört yaşında iken âilesi ile birlikte İstanbula gelmişdir. Bir rum ilk okulunda talebe iken sesinin güzelliği nazarı dikkati çekmiş, hocalarının teşviki ile kiliselerin muganni çocukları arasına katılmışdır, o yolda Fener Patrikhânesi başmuganni Yakavos Nafpiliotis ile kilise musikisine derin bilgisi ile meşhur Galatada Ayios İoanis Kiilisesi başmugannisi Yoorias Vanakinin gaayetle gözde makbul talebe-

si, çömezi olmuşdur ve onların himâye kanadı altında yıllarca çalışmışdır. İstanbulun rum kibarları muhitine tanıtılmış, güzel okuyuşu ile geniş alâka görmüşdür. Orta tahsilini bitirdiğinde İstanbul Tıb Fakültesine kaydolunarak bir müddet devam etmiş ise de geçimini temin etme zarureti karşısında tahsili terketmiş ve evvelâ bir kemani olarak piyasa saz takımlarından birine katılmışdır; pek az sonra da ud'u kemana tercih ederek Udî Marko adı ile tanınmışdır; ve herhalde yetişdiği muhitten gördüğü himâye ile olacak Akıntıburnundaki gazinoyu açarak, avâmî tâbiri ile işini tıkırına koymuşdur.

Marko Çolakoğlu yalnız sâzendelik ile de kalmamış, şarkılar ve türküler bestelemiş, o vâdide de muvaffak olmuştur.

Eserleri — Uşşak şarkı: «Âvâre gönül lûtfunu bir gün görecek mi»; Nihâvend şarkı: «Ben ağlar iken hâlime bakdıkça gülerim» (Bayan Nedime tarafından Sahibinin Sesi plâğına okunmuştur, No. 1793), «Evvelce benim halime baktıkça acırdın (aynı hânende tarafından yukarda plâğın öbür yüzüne okunmuşdur); Hüzzam şarkı: «Seni candan seven yalnız ben varım» (Bayan Vedia Riza tarafından Sahibinin Sesi plâğına okunmuşdur, No. 1579); «Akşam dönüşü geçdim o esrarlı bağından», «Gelmiyorsun, yakıyor bağrımı hicranın eli»; Hicaz şarkı: «Râzıyım yanında ölsem her sâniye ben senin» (Bayan Vedia tarafından yukardaki plâğın öbür yüzüne okunmuşdur), «Çılgın geceler gölgeli yollarda öpüştük», «Kaç gün oldu nazlı yardan ayrıldım», Muhayyer şarkı: «Derdimle neler çekdiğimi anlatabilsem»; Karcığar şarkı : «Bir gonce iken vuslatımız derd ile soldu»; Kürdilihicazkâr şarkı: «Sakın bir söz söyleme, yüzüme bakma sakın», «Gül açıl koynumda rûhum sevdiğin güller gibi».

Bibl.: Mustafa Rona, 50 Yıllık Türk Musikisi.

ÇOLPA —«Sıfat: ayağı çolak; mecâzen: bolpaça, sümsük, sünepe, eli işe yatmaz, yakışmaz, beceriksiz.» (Büyük Türk Lûgatı, Hüseyin Kâzım). Aynı eser misal olarak Sürûrinin şu hicvini alıyor:

Çolpalar başı gedik berber kim
Müşterisi idi üç beş amele.

Şu hicviye de İnebolulu Mustafa adında bir çırağı hakkında Ali Çamiç Ağanındır (B.: Çamiç Ağa, Ali):

Af et ben kulunun günahsa sözü
Şu kaddi şemşâdı şu nerkis gözü
Lâ Rab sen yaratdın nedir hikmeti
Melek sûretine sokarak öküzü.

Kırlangıç gözleri bakar cam gibi
Dile gelse sözü demir leblebi
Bir çolpa oğlan ki yokken sebebi
Yokuşa tırmanır bırakıb düzü.

Çolak gibi yürüyene de çolpan denilir ise dilimizde «çoban yıldızı», «akşam yıldızı», «sabah yıldızı», «seher yıldızı» isimleri ile anılan Zühre (Venüs) seyyâresinin bir adı da «Çolpan» dır; zamanımızın ünlü sinema yıldızlarından bir hanımın adı da Çolpan'dır ki Zühre anlamında âhenkli isim elhak sahibini bulmuşdur (B.: İlhan, Çolpan).

ÇOMAR BEY — 1730 İhtilâlinin çıplak hamam uşaklığından gelme lideri Patrona Halil'in Reşad Ekrem Koçu tarafından romanlaştırılmış geniş biyografisinde, o esâfil kıyamını desteklemiş İstanbulun yalın ayaklı külhan beylerinden bir tip; muharrir, inkilâb şehidi büyük Vezir Damad İbrahim Paşanın pâdişah tarafından ihtilâlcilere verilmiş nâşini tekrar Bâbı Hümâyûn önüne bu Çomar Beyin eli ile attırıyor ve sahneyi şöyle tasvir ediyor:

«... İbrahim Paşa için bu adam vezir değildir, sünnetsizdir, İbrahim Paşaya gaayetle benzeyen kürkçübaşı Manol'dur, pâdişah paşayı kaçırmış, Manolu katledip bize yollamış dediler. Bu sefer: — İbrahim Paşayı isteriz!... âvâzesi yükseldi. Aslında ise çıplak cesed öyle hırpalanmış idi ki, yüzünün teşhisi bile çok güç idi; sünnetli mi sünnetsiz mi olduğunun ayırd edilmesi imkânsızdı. Fakat o bahtsız cesed yine ayaklarından iple bağlanıp sürüyecek. Cebeci neferi Turşucu İsmail'in nezâretinde çıplak ayaklı ihtillâcilerden bir kaafile tarafından Bâbı Hümayun önüne götürülüp bırakıldı. Cesedi o esâfilden kürd hammal Çomar Bey sürümüşdü. 35 yaşlarında, iki metreyi aşan boyu ile bu ejderhâ gibi adam pis ayağını inkilâb şehidi vezirin üstüne koymuş, ayağından mülevves katrânî suratında gurur: — Alın Kürkçüyü, verin Helvacıyı! diye bağırmışdı. Geride haşmetli meydan çeşmesi, İbrahim Paşanın altın yaldızlı türbesiymiş gibi duruyordu...»

ÇOPUR — «İrice çilli, lekeli yüz, çiçek hastalığından kalma nişanlı yüz, çiçekbozuğu» (Türk Lûgatı).

Yaşlı bir İstanbul yosması ağzından yazılmış aşağıdaki manzume, geçen asır sonlarında yaşamış Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi'nindir:

Dört kocamdan biri kördü biri tat
Biri çolak biri aksak dört sakat

Didim artık yeter çekdiğin çile
Al sîneye tâze civan bir nevhat

Dalyan gibi bir kayıkçı oğlanı
Helâlinden câmehâba çeküb yat

Dört kocadan arta kalmış karıya
Ergen uşak ider mi hiç iltifat

Şartı evvel şudur şehbaz çıplağı
Şâhin başdan ayağnadek bir donat

Âlâsından çamaşırı esvabı
Hem birkaç kat kesdirib giydir kuşat

Mescid yıkık mihrab yerinde ammâ
Beşinci kocamdan yaşım tam üç kat

Yirmi yaşında bir hamlacı şâha
Kurdum viran gönlümde bir altun taht

Lâkin gel gör bendeki baht kısmeti
Çopurdu vardığım civanda surat

Mâlum olsun hâlim cümle âleme
Güzellikde bir nigârı meh tal'at

Pâkizedir nâmım Yağlıkcıkızı
Mahallem Karabaş semtimiz Balat.

Vâsıf HİÇ

ÇOPUR AHMED SOKAĞI — Boğaziçinde Ortaköy sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre köyün gerilerinde, Fıstıklı Köşk Sokağı ile Ortaköy Kabristan Sokağı arasında uzanır (Pafta 20 de 178); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇOPUR SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin Haliçde Hasköy Nâhiyesi sokaklarından; Piriçavuş Mahallesindedir; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre; mahallenin hemen göbeğinde Madrabaz, Eskici ve Emzik Sokakları ile teşkil ettiği bir beşyol ağzı ile Fıstıklıbağçe Sokağı arasında uzanır (Pafta 17 de 190). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1965).

ÇORBA — Türlü çeşidleri ve isimleri ile malûm yemek; Şinâsinin şu beytinin ikinci mısraı, gaayelere, hedeflere sebat ile ulaşılacağını ifâde için darbı mesel hâline gelmisdir, daha doğrusu, Şinâsi, darbı meseli şiir halinde pek hünerli kullanmışdır:

Feyz alırsın çekerek derdü gamı dünyâyı
Tekkeyi bekleyen elbetde içer çorbâyı.

Eski İstanbul kibarlarının ağzında en mükellef, zengin sofralarda ziyâfet dâvetleri: «Bir çorbamızı içmek için...» diye yapılırdı.

Her hangi bir işde küçük bir emeğin geçdiğini anlatmak için: «Çorbada benim de tuzum bulunsun...», «Çorbada benim de tuzum vardır...» denilir.

Bozuk düzenleri, karma karışık işleri anlatmak için de «Çorbaya döndü» deyimi kullanılır.

Eski İstanbulun saray, konak ziyâfetlerinde, düğün sofralarında sofraya gelen ilk yemek daima nefis bir çorba olmuşdur.

Yakın zamanlara kadar İstanbulda hanlarda, bekâr odalarında oturan bekâr uşaklarının sabah kahvaltısı aşçı dükkânlarında baş suyu, paça suyu, tavuk suyu ile yapılmış bir tas çorba olmuşdur. Büyük şehrin işkembe çorbacıları ise kendi başına büyük şöhret ola gelmişdir (B.: İşkembeciler). Bilhassa ayyaşların, kadimden beri, hercü merc içindeki midelerine sabahleyin devâ olarak bildikleri bir tas işkembe çorbası içmekdir.

CORBA, YENİÇERİ ASKER OCAĞI CORBASI — İstanbulda biri Aksarayda Yeni Odalar (Yeni Koğuşlar), diğeri Şehzâdebaşında Eski Odalar (Eski Koğuşlar) adı ile anılır iki Yeniçeri Kışlası var idi ve bu kışlalarda yerlestirilmiş yeniçeri ortalarının (taburlarının) koğuşları yanında ayrı ayrı mutbakları vardı: hergün pişen yemekler çorba, et aşı, pilâv hoşaf idi; ve mutfaklarda bu yemeklerin pişirildiği kazanlar yeniçerilik hayatında önemli bir yer almışdı, övlesine ki, kazanlara bir kudsiyet verilmişdi. Ortanın islerini konuşacak zâbitler, çorbacının, yahut odabaşının başkanlığında kazanlar etrafında toplanırlardı. Yeniçeri ihtilâllerinde de, kazanlar, devletin basında bulunanlara karşı isyan bayrağı cekme yerinde mutbaklardan Et Meydanına cıkarılır, ihtilâlci yeniçerilerin istediği yapılıncaya kadar kışla mutbaklarında ocaklar yanmaz, aş pismezdi. Buna ihtilâl icinde pâdişah ekmeğini boykot etme diyebiliriz.

Bir de bütün yeniçeri ocağını temsil eden «Kazanı Şerif» vardı. Yeniçeri ocağının kuruluş devrinden kalmış olan bu eski kazan, ocağın uğur ve celâdet tılsımı bilinirdi. Yeniodalarda mı, Eskiodalarda mı, kışlanın neresinde, hangi ortanın mutbağında durduğu tesbit edilememiştir, belki

de Ağakapusunda idi. Kazanı Şerif için, Hacı Bektaş Veli'nin ocağa hediyesidir denilirdi. Büyük Şeyh, bu kazanda çorba pişirmiş, ve ocağın kurulduğu günün sabahı yeniçerilere kendi eliyle çorba dağıtmış. yeniçerilerin gözünde mânevi varlığı o kadar büyük idi ki, «Kazanı Şerif çarpsın!» diye üzerine yemin verirlerdi. Hacı Bektaş Veli ocağın kurulmasından çok önce öldüğüne göre Kazanı Şerifin, namlı Şeyhin dergâhından teberrûken alındığı söylenebilir, çorba dağıtması da şirin bir yakıştırmadır. Bu hâtıraya bağlanarak yeniçerilerin değişmez kahvaltısı çorba olmuştur. Bir yeniçeri ortasının kumandanı olan zâbitin çorbacı unvanı da buradan kalmıştır.

Odalardaki efradın çorbası dağıtıldıktan sonra çorba kazanlarının kulplarına birer sırık geçirilir, sırıkların iki ucundan birer karakollukçu omuzlar, bir karakollukçu da kepçeyi alır, her ortanın kazanı şehir içindeki kolluklarını dolaşır, oralardaki nöbetçi nefer ve zâbitlerin sabah aşı dağıtılırdı. Yeniçeri kolluklarından tek bina dahi kalmamıştır, plânlarını bilmiyoruz, fakat, çorba gibi, iki öğün yemeğin de kışlalarda orta mutbaklarından geldiğini, şehir içindeki yeniçeri karakollarında = kolluklarında mutbak olmadığını söyleyebiliriz.

ÇORBA, YENİÇERİLERE DİVAN GÜNLERİNDE SARAYDA ÇORBA VERİLMESİ GELENEĞİ — Yeniçeri ocağının kuruluşundan kalma bir gelenek idi, sarayda divan günleri merâsime katılan yeniçerilere çorba verilir idi (B.: Divânı Hümâyun). Divan mutad toplantılarını haftada bir gün, Salı günleri yapardı. Sadrâzam ve diğer divan âzaları o sabah sabah namazını Ayasofya Camiinde kılarlar, ve oradan topluca saraya giderlerdi. Ayasofya Camii ile Babı hümâyun arasında yeniçeri kıtaları tarafından selâmlanır, ve yeniçerilere sarayda kahvaltı olarak çorba verilirdi, ve onlar çorbalarını içdikten sonradır ki, divanı hümayun oturumu açılırdı. Yeniçerilerin o sabah çorbasını hemen kaşıklayarak içmesi çok mühim idi, hükûmete itaat üzere olduklarına alâmet idi; bir meseleden küskün oldukları, vezir kelleleri isteyecekleri zaman çorba içmezler ve divan toplanamaz ve ardından da kanlı bir fitne kopardı, yahut istediklerini hemen yaptırırlardı. Onun içindir ki, yeniçerilerin çorba içmeye başladıkları Sarayda Kubbealtı denilen dâirede bulunan devlet erkânına haber verilince sadrâzam hemen bir kurban kestirirdi (B.: Yeniçeri, Yeniçeri İhtilâlleri).

Kapuku askerinin «Ulûfe» denilen ve üçer aylık taksitler halinde ödenen ücretleri de dâimâ salı günleri, divanda dağıtılırdı, bu münâsebetle yapılan tantanalı merâsimden ötürü askere para dağıtılan toplantılara «Galebe Divanı» denilirdi, o gün yeniçerilere çorbadan başka pilâv zerde de verilirdi.

ÇORBACI — Gayrimüslim köylerinin ileri gelenlerine, muhtarlarına verilegelmiş unvan; İstanbulda da ticaret, piyasa âleminde gayrı müslüm patronlara, bilhassa rum zenginlerine Çorbacı denilirdi. Ayak takımı ağzında ayni mânâda zamanımızda da kullanılmaktadır. Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adlı eserinde bu ismi bir argo terimi olarak kaydediyor; «çorbacı» argo terim değildir, resmi devlet vesikalarında kullanılmış bir ünvandır.

ÇORBACI — Yeniçeri Asker Ocağı teşkilâtında «Orta» denilen bir yeniçeri taburunun kumandanı; her gün askerin başında, askerle temas hâlinde en büyük zabit.

Bütün yeniçeri ocağı 196 orta = tabur idi, dolayısı ile bütün teşkilâtda 196 çorbacı vardı.

Çorbacılığa neferlikden kademe kademe yükselerek ulaşılırdı.

Bir ortanın beyni, kalbi, canı Çorbacı idi. Bütün emirler, çorbacılar toplanarak askere onlar vasıtası ile tebliğ edilirdi. Efrad sâdece çorbacılarının emrini dinlerlerdi. Bütün ihtilâllerde yeniçeriler daima corbacılar vasıtası ile ayaklandırılmıştır. Ocağın büyük ağaları çorbacıları kendilerine bağlayamazlar ise hiç bir sey yapamazlardı. Çorbacılar ağız birliği edip «istemeyiz» diye ayak direrler mi, ocağın en büyük kumandanı olan yeniçeri ağasını dahi yerinden attırırlar, hattâ bazan daha ileri gidip padişahtan ağanın başını dahi alırlardı. Meselâ İkinci Sultan Osmanı tahtından indiren yeniçeri ihtilâlinde, henüz on sekiz yaşındaki bu genç padişah saraydan kaçıp Ağakapusuna (Yeniçeri Ağalığı Sarayına) sığınmış, ve yeniçeri Ağası Kara Ali Ağa da Yeniçerilerin Aksaraydaki büyük kışlasına giderek bunu Çorbacılar ile Odabaşılara açmış, onlar da :« Askeri toplayalım, kendiniz söyleyin, umarız ki, razı olurlar» demişlerdi. Halbuki hepsi Birinci Sultan Mustafa taraftarlarınca elde edilmişlerdi, çorbacıların emriyle odabaşılar askeri Ali Ağa aleyhine hazırladılar, Ali Ağa bir merdiven başında askere hitap etmeğe başlar başlamaz.

— Hemen urun, söyletmen! diye bir ses yükseldi ve yeniçeri ağası derhal param parça edildi.

1686 ihtilâlinde Yeniçeri Ağası Harputlu Ali Ağa da, askeri Dördüncü Sultan Mehmed aleyhine ayaklandırmış olan çorbacıların teşviki ile padişah lehinde çalışmakla suçlandırıldı, o da askere hitab ederken:

— Bre anasını filân ettiğim Harput gâvuru! Bre söyletmen, urun!...

denilerek parçalandı, cesedi lokma lokma doğrandı.

İstanbulda bulunan yeniçeri ortaları semt semt büyük şehrin âsayiş ve inzibatına bakarlardı; çorbacı ağa, zabıta âmiri bulunduğu semtde bir hükümdar azameti ile dolaşırdı. Çorbacı ağaların halka karşı bu azamet ve gururu öylesine idi ki, halk ağzı tâbiri ile «bıyıklarını balta kesmez» idi.

Müverrih Ahmed Cevdet Paşa adını vermiyerek sadece «Yeniçeriler devrini görmüş» dediği bir zatın ağzından, bir meselede şefaat dileği ile huzuruna çıkılan bir yeniçeri ustasını (Usta, Çorbacının emrinde bir zabit, ortanın aşçıbaşısı) şöyle tasvir ediyor:

«Elbette müteallik bazı nefis hediyelerden bir bohça tertip edip Et Meydanı kışlasına gittik, binalarının manzaraları ve methalleri insana dehşet verecek büyük bir daireye girip 31 inci cemaat ortasının ustası Hüseyin Ağanın odasını bulduk. Kapuda nöbet beklemekte olan karakollukçu ile izin aldıktan sonra huzura girdik. Uzunca boylu, köşe sakallı, bakışı korkunç, sözü sert ve yüksek, fakat dilnüvaz bir adamdı. Hediyeye sevindi:

— Zahmet olmuş, hizmetiniz bizimdir... gibi şeyler söyledi, ve «Karakollukçu bre!» diye sayha eyledi ki, aklım başımdan gidiyordu. Karakollukçu kemâli tâzim ile titreyerek içeri girdikde: «Kahve ve şerbet!» diye bağırdı».

Bir ustanın azameti bu olunca Çorbacının ne olacağını pekâlâ tahayyül edebiliriz.

Çorbacılar terfi edince «Katar Ağaları» denilen ocağın yüksek kumanda ve idâre kadrosuna alınırlar ve eğer bahtında varsa Yeniçeri Ağası da olurdu. Yalnız 56. Orta Çorbacısı, ki «Çardak Çorbacısı» denilir idi, bu çorbacılıkdan emekliye ayrıldı (B.: Çardak Yeniçeri Kolluğu, Çardak Çorbacısı).

ÇORBACIBAŞI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Aksarayda Yenikapuda Yalı Mahallesi sokaklarından; mahallenin demiryolu boyu ile deniz arasında kalan kısmında Sandıkburnu Sokağı ile Alboyacılar Sokağı arasında uzanır; Karaboyacı ve Mahramacı sokakları ile dört yol ağzı yaparak kesişir (Pafta 11 de 37); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇOBACI ÇEŞMESİ SOKAĞI — Haliç Fenerinde Hızırçavuş Mahallesindedir; Ayan ve Hacı İsâ Sokakları ile teskil ettiği dört yol ağzı ile Fener Külhan Sokağı arasında uzanır; Burcak Sokağı ve Hızırçavuş Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir; Bekri Mustafa Sokağı, Merdivenli Yokuş, Hacı İbrahim Sokağı, Çiçekli Bostan Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 8, mahalle numarası 106). Ayan Sokağı tarafından gelindiğine göre, bir araba geçecek genişlikte ve kabataş döşeli olarak başlar, 2-3 katlı kâgir evler arasından geçer; Hızırçavuş Mescidi bu sokak üzerindedir; Bekri Mustafa Sokağı kavuşağından sonra yokuş olur, sağa doğru bir kavis çizerek bükülür. Sokağa adını veren klâsik üslûbda kesme taşdan kitabesiz, suyu kesilmis ve teknesi toprağa gömülmüş çeşme hazin durumdadır; 3 bakkal, 1 berber, 1 terzi dükkânı vardır, kapu numaraları 1-51 ve 2-50 dir (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇORBACI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksim'in Şehit Muhtar Bey Mahallesi sokaklarından; Tarlabaşı Caddesi ile Fârâbi Sokağı arasında uzanır; Yoğurtçu Fâik ve Taksim Fırını Sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir, Çamdalı Sokağı ile de kavuşağı vardır (Pafta 19 da 147). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak, 1965).

ÇORLU (Sâlih Münir) — Osmanlı Vezirlerinden ve İkinci Sultan Abdülhamidin zamanında on üç sene Paris elçiliğinde bulunmuş Sâlih Münir Paşa; zerâfeti ile, nezâketi ile, zekâ ve bilgisi ile tanınmış bir türk diplomatı; 1859 da İstanbulda doğdu; yine İkinci Sultan Abdülhamid zamanında Ticaret ve Nâfıa nazırlıklarında bulunmuş Mahmud Celâleddin Paşanın büyük oğludur; ve baba tarafından XVIII. asır sadrâzamlarından Çorlulu Ali Paşanın tornudur (B.: Ali Paşa, Çorlulu; Mahmud Celâleddin Paşa). Galatasarayı Sultanisinde okudu, pek genç yaşda Bâbıâlide Âmedî kaleminde kâtiblik ile memuriyet hayatına girmişdir; ve bir ara Başvekil Ahmed Vefik Paşanın kâtibliğini yapmışdır. Ailesinin saray ile yakın temâsı dolayısı ile İkinci Sultan Abdülhamidin daha şehzâdeliği zamanında teveccüh ve muhabbetini kazanmış, babası da devrinin şöhretli vezirlerinden olması dolayısı ile süratle yükselme imkânı bulmuşdu. Hariciye Nezâreti mektubcusu iken 1895 de henüz 36 yaşında iken Osmanlı İmparatorluğunun Paris büyükelçiliğine tayin edilmiş ve 1908 de meşrutiyetin ilânına kadar on üç sene bu vazifede kalmışdır. Meclis adamı olması ve zerâfeti Avrupanın bu büyük merkezinin diplomatik muhitinde ve yüksek sosyetesinde kendisini sevilen meshur simalar arasına koymuşdu; bir ara ilâve vazife olarak Bern ve Brüksel elçilikleri de Münir Paşaya verilmişdi. 1908 de meşrutiyetin ilânı yüzünden azledildi, fakat memlekete dönmeyip Parisde yerleşip kaldı; tarihî tetkiklerle meşgul odu; Pariste Siyasi Tarih Enstitüsüne âzâ seçidi; fransızca bir siyasî tarih yazarak neşretti; türkçe olarak da «Diplomasi» ve «Almanya» isimde iki eser neşretti. Cumhuriyetin ilânından sonradır ki vatanına döndü ve 1939 da vefâtına kadar Başvekâlet Arşivinde çalışdı; ölümünde 80 yaşında idi, Besiktasda Yahya Efendi Dergâhı haziresine defnedildi.

Uzun boylu, vekar sâhibi, son düşkün zamanlarında dahi pek kibârâne giyinir, ileri yaşına rağmen yakasında daima bir çiçek bulunur, fransız biçimi kesilmiş küçük zarif sakalı ile, kim görse «bu adam bir paşadır» derdi.

Kendisini iyi tanımış muharrir Reşid Hâlid Gönç'ün rivâyetine göre: «hayatının mühim kısmını geçirmiş olan bu vezir salâbet sâhibi müslümandı, her gün beş vakit namazını kılar, Kur'an okur, oruç tutar, akâidi islâmiye üzerinde derin vukuf sahibiydi. Halâvetli bir sese sâhibdi, sohbeti, meclisi çok tatlı idi. Parisdeki hâtırası o kadar kuvvetli olmuşdu ki, ölüm haberi Paris basınında bir büyük diplomatın kaybı olarak kaydedilmişdi.

Bibl.: Reşid Hâlid Gönç, Not; İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları.

ÇORLU (Satı) — 1964 yılı haziranında basına «Sahrâyıcedidde bir âile faciâsı» diye intikâl etmiş bir cinayetin fâili bedbaht kadın; gelin olarak katıldığı âilede kaynanası ile kaynatasından göregeldiği hakaret ve türlü tazyikler karşısında intihara karar vermiş, bu kararını tatbik etmeden 10 yaşındaki kayınbirâderi Ahmed Çorluyu boğazından keserek öldürmüş ve sonra kendini bir kuyuya atmış ise de komşuları tarafından kurtarılmışdır.

Satı hayatını şöylece anlatmışdır : «Mehmed Çorlu ile yedi sene evvel evlendik, biri beş diğeri bir yaşında iki erkek çocuğumuz var; Evlendiğimizden beri kayınvalidem Emine ile kayınpederim Satılmış, saadetimiz üzerine bir kâbus gibi çöktüler. Oğullarını benden soğutmak için ne mümkünse yaptılar. Kocam ne yapacağını, hangi tarafa yar olacağını şaşırmıştı; daha ziyade onların baskısı altında bulunuyor. Üç gün önce kayınvalidem kocası ile bir olarak beni kapı dışarı ettiler: — Oğlumuzdan seni ayıracağız, buraya bir daha uğrayayım deme!» diyerek beni dövdüler. Kayınpederim Satılmış daha ileri giderek analık duyguma dokundu : «— Bu çocuklara elini sürmeyeceksin!...» diyerek emzirmekte olduğum Hüseyin'i kucağımdan alıyordu. İki gece kocamın amcasının evinde kaldım. Dün sabah beni eve çağırdılar. Fakat gazapları geçmemişti. Tehditlerini devam ettirdiler. Artık kendimi öldürmekten başka kurtuluş yolu görmedim, bir an için aklım basımdan gitti. Kendimi kuyuya atmak için deli gibi evden çıktım. Karşıdan, kayınbiraderim Ahmet geliyordu. Arkamdan memnun olacaklarını bildiğim için, onlar da ağlasın diye çocuğun boğazını kestim. Sonra da kendimi kuyuya attım. Keşke beni kurtarmasalardı...»

Büyük cemiyet yaralarından üzerinde ibretle durulacak kanlı bir vak'adır. Cinâyet Erenköyünde Sahrayıcedidde Tasocakları denilen yerde işlenmişdir. Bu satırların yazıldığı sırada Satı Çorlu Akıl Hastahânesine kaldırılmış bulunuyordu (Haziran, 1964).

Aşağıdaki altı madde ÇOPUR SOKAĞI ile ÇORBA kelimeleri arasında (sayfa 4097) bulunması gerekir iken dizgide mürettibin, prova tashihinde bizim hatamız yüzünden atlanmıştır. Özür dileriz.

ÇORAB — «Ayağa giyilen örme şey» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

Çorab ya el örgüsü, yahud makina örgüsüdür. Zamanımızda el ile sadece köylerde örülmektedir. Şehirlere, bu arada en başda İstanbula herhangi bir işde beden kuvveti ile çalışmaya gelmiş, ve bekâr uşağı olmuş köylülerin ayakları el örgüsü çorablara alışık olduğundan, onlar için el örgüsü köylü tipi çorablar ticaret metâı olarak İstanbul piyasasına da gelmekte ve seyyar çorabcı yine bekâr uşağı köylüler eliyle sokaklarda ve pazar yerlerinde satılmaktadır. Tahtakale gibi amele ırgad yatağı bir iki yerde de el örgüsü köylü tipi çorab satan bir kaç dükkân vardır. Bizde makina örgüsü çorabın giyilip yayılması 1853 Kırım Harbinden sonradır.

Önce kadın ve erkek çorabı olarak ikiye ayrılır. Sonra ipliğinin cinsine göre üçe ayrılır: Yün ipliğinden örülmüş «yün çorab», pamuk ipliğinden örülmüş «tire çorab», ipek ipliğinden örülmüş «ipek çorab», zamanımızda çorabda ipeğin yerini «naylon = nylon» aldı, hattâ tire ve yün çorab giyenler bile çok azalmıştır.

Çorab giyildiği yere ve renklerine ve sair küçük hususiyetlerine göre çeşidli isimler alır:

Kısa konçlu, uzun konçlu, ajurlu, düz beyaz, düz siyah, düz renkli, yanları baget nakışlı, tüm desenli, dağcı çorabı, futbolcu çorabı, varis hastalar çorabı.

Memleketimizde çorab sanayiinin merkezi İstanbuldur; en ince, en zarif, en lüks kadın çorabları dahi imâl edilmekde olub «Vog», «Bali», «Di-Ba» gibi markalar gaayetle müşkilpesent kadınları tatmin etmektedir; o kadar ince, hayal gibi çorablar yapılmaktadır, hele gözleri cezbeden dilber bir kadın, kız bacağında var mıdır, yok mudur, farkedilemez.

Bilhassa artist kızlar ve kadınlar çoraba büyük önem veregelmişlerdir; eskiden hafif meşreb yosmalar, tiyatro sahnelerinde kantocu kızlar etek kaldırarak bacak gösterme nümayişinde bulundukları zaman çorabın ipek güller, fiyongalarla süslü jartiyerleri bilhassa nazarı dikkati çekerdi. Zamanımızın strip-tease yıldızları gazino, paviyon sahnelerinde esvablarını ve çamaşırlarını teker teker çıkarıp atarak ana doğması uryan kalıncaya kadar soyunurlar iken en şûhâne hareketlerinden biri çorablarını çıkarırken görülür.

Dildârının ayağından çıkmış hattâ kirli çorabını bir fetiş olarak saklayan ruh hastası âşıklar pek çoktur.

Tarihimizde Tanzimat denilen güdük kalmış inkılâbdan önce İstanbul'da ayak takımı ve esnaf tabakası el örgüsü kaba yün çorabı yalnız kışın, pek soğuklarda giymiş, bahar, güz ve bilhassa yazın pabucunu yalın ayakla geçirib dolaşmışdır. Orta tabaka ve kibar hayatında ise, çorab ayaklara her gün tertemiz olarak geçirilmişdir, ve akşamları ayakdan çıkarılan çorab hemen kirli sepetine atılmışdır. Kirli, yırtık, ya bir ucundan ayak parmakları dışarı fırlamış, yahud öbür ucundan topuk meydana çıkmış yırtık çorabla dolaşanlar Birinci Cihan Harbinden sonra görülmeye başlanmışdır. «Tarihten Çizgiler» diye gazete ve mecmualara karikatürümsü resimler yapmış ve bunları ayrıca albümler hâlinde de neşretmiş olan Salih Erimez, yakın geçmişteki toplum hayatımızı tehzil yolunu tutmuş, çorab giydirdiği ayakların çoğunu, yırtıklarından topuğu ve parmakları görünür resmetmiştir ki; o devrin, kürd hammallar müstesnâ, hiçbir ferdinde öyle çorab görülmemişdir; kürd hammallar da yamalı, hattâ dayanıklı olsun diye topuk kısmı meşin yamalı çorab giymişler, fakat yırtık çorab giymemişlerdir. Salih Erimez zamanının çorab zerâfetini yakın geçmişe mal etmiştir (B. Erimez, Salih). Yırtık çorab giyme aşağıdaki satırları bir hastahâne tasvirinde devrimizin büyük mizah yazarı humorist sanatkâr Aziz Nesin'den (B.: Nesin, Aziz) alıyoruz:

«... hademelerle doktorlar hiç ayırdsız, hep beyaz giyiyorlar... fakat hademelerin bir nişanları vardı; kasıla kasıla teftişe çıkmış feldumarşal gibi yürüyorlar, suratları asık, gömlek bembeyaz, beyaz ceket gıcır gıcır, pantalon ama ardı yırtık, topuklar meydanda... Ayağına bakacaksın çoraba yırtık topuğu görünüyor mu, hademedir!...» (Kazan Töreni, Gaçıncı Glinik).

Kirli, pis çoraba gelince, zamanımızda hani bir zâbıta yasağı çıkarılması gerekecek durumdadır; bunun en elîm tezahürü de mescidlerimizde, câmilerimizde görülür; bir hafta, on gün, bir ay müstemiren ayakda taşınmış, iyi tabaklanmamış deri ve ayak teri kokusu birbirine karışık mütaffin, mülevves, müstekreh çorablar, abdest alır iken gıcır gıcır yıkanmış ayakara tekrar geçirilip mescide veya camie girenlere cemaatı iz'ac ettiklerini, temizliğin ibâdetden efdal islâmi fazilet olduğunu anlatmak imkânı bir türlü bulunamıyor. Bizce bunun en kestirme yolu, mescidde veya camilerde namaz yalın ayak kılınır diye bir hükmi şer'înin çıkarılmasıdır. Çorabın sokaklarda işportalar dolusu selsebil edilerek satıldığı bir devirde kirli çorablarla dolaşanlara rastlamak da ayrıca şaşılacak bir şeydir. Bilhassa el örgüsü yün çorab giymek itiyadında olanların ayaklarında terle kirle keçeleşmiş çorablar, etrafa iğrenç kokular saçmakda bir tekeden farksızdır.

Yukarda da kaydettiğimiz gibi zamanımızda İstanbul halkının yüzde sekseni çorabını işportalı seyyar çorabcılardan alır; kadın, erkek, çocuk çorabları, hele naylon çorablar yaygın olduktan sonra, bütün çarşı boylarında, meydanlarda, köprü üstünde vapur iskelelerinde satılmaktadır.

Soğuk cinaslar ve yakıştırmalarla gûyâ mizah yollu kaleme alınmış «Letâifi Esnaf» isimli matbu risâlede «çorabcı» hakkında da «ayak», «kadem», «taban», «basmak», «bacak», «pâ», «adım», «topuk» gibi kelimelerle tekerleme kılıklı oyunlar yapılarak şunlar yazılıdır:

«Daltabanda bir ahbaba giderken Hoşkadem Camii Şerifi civârında bir çorabcıya tesâdif olundukda ayaklarımın geri geri gitmeye başladığını görünce:

— Efendim... ayağınıza taş mı değdi?: neden böyle ayak sürüyorsunuz?... dedi.

— Hayır... sizi gördüm de uyuşmak istedi... dedim.

— Dükkâna teşrifinizde ayağınıza sıcak su dökeceğim... zirâ pek ayak altına aldınız... çiğneyerek geçmek lâyık değildir... biz ayak türâbıyız... içi dışına mutâbık pek güzel imam işleri geldi, geçende takdim edecekdim, vakit bulamadım, kış basmaksızın bir ayak evvel dükkâna gelseniz de bir parça ayak dinlendirseniz... ayağınız pek uğurludur... mutlaka beklerim!... diye ayak basdığında:

— Giderim ama şu şartla ki ayağını direyecek ve bu Karabacağın el örgüsüdür, birbiri üzerine onbeş hesabı ile kaç defa müşteriye gidecekdi de eksiğine vermedim diyerek ter ter tepinecek ve bir ayak üstünde bin söz söyliyecek ve ayaklarıma karasu indirecek ve işi çorab söküğüne döndürecek olursan bir daha ayak basmam!. dedim.

«Ve bu kavil ile dükkâna gittim:

— Sözünüzde sâbiti kadem imişsiniz. hoş geldiniz, safâ geldiniz, kademler getirdiniz... dedi.

— Sana bir iki çift sözüm var... birisi topuk çalıp halkı oynatmamalı, ikincisi ayağını tez tutup deve tabanı gitmemeli... adamın dizinin bağı çözülünceye kadar tek durmamazlık etmemeli, fırıl fırıl dönmeli, çünki bu işde dönmeyince olmaz, sonra adamın içini dışına çevirirler, beyhûde tersine muamele görürüsün... çöz bakalım!... derdemez:

— Efendim... beni baldırıçıplak mı yoksa ayak takımındaki alabacak mı zan eylediniz ki öyle ayağınızın tozu ile çöz dediniz... ele bir parçacık ayak dinlendiriniz bakalım... dedi yine çözmeye başladı.

«Çünkü adım başına bir dükkân olduğundan alış veriş ise Kalpakçılarbaşından aşağıya kadar ayak sürüdüğünden ve işin gelişini müşterinin ayak alışından bildiğinden ayağını denk aldı ama ayak teri henüz kesilmediğinden uğurlu kademli ola diyemedik.Öyle ayaklarını taşdan esirgemez bir sürü daltaban hemhâlar ile dört ayağını bir yere getirip de ayağına güvenen kadem dâvâsına gelsin diye bağırınca ayakları suya erip ayakdaşları ile beraber tabanı kaldırıp ayak patırdısı ile ayakyoluna kaçdılar. Amma tabansızmış ha!..

Bezmi ey sâki pür tumturan etmez misin
İş ayağa düşdü, sen teşmiri sâk etmez misin».

Yukarıdaki yazının kıymeti, el örgüsü çorablar devrinde de ipliğinin, nakşının, renginin çeşidlerine çorabların bir takım isimler almış olduğuna işâret etmiş olmasıdır, fakat maalesef «imam işi» diye tek çorab ismi vermektedir; imam işi çorabın nasıl bir çorab olduğunu tesbit edemedik.

İstanbulda el örgüsü yün çorablar ve tire çorablar giyildiği devirde nevcivanların türlü türlü çiçek nakışlı çorablara rağbet ettiği, onlar şânında manzûmeler kaleme almış kalender meşreb şâirlerden öğreniyoruz; aşağıdaki kıt'alar Üsküdarlı halk şairi Tophâne ketebesinden Âşık Râzinindir:

Dağlıdır civanım Ilgaz levendi
Kadrini bilmeyen sâdece kendi
Çiçekli çorabla reftâri bir hoş
Pâ bürehne görsen olursun sarhoş
Vahşeti bir güzel nahveti güzel
Mestâne işmarla dâveti güzel.

*

Hele bak şehbazın çorablarına
ne de güzel al al çiçekleri var
Reşk ettiği gülün, benefşelerin
Derâguuş ettiği pâyi muattar.

*

Allı güllü çorabının içinde
Kesme billur güzelimde ayaklar
Gülistanda gezer tozar ceylandır
Uşşâkından anı sanma kim saklar.

Çorab İstanbul ağzında deyimlere de girmişdir; türlü hile, oyun, yalanla bir adamın başına belâ getirmeye, derd açmaya «Başa çorab örmek» denilir; misâl:

Bir adamcağız derd yanar: — Hüsnüniyetimi ve sonsuz itimâdımı sûi istimal ile başıma öyle bir çorab ördü ki, masallardaki meşhur Ayyaş Hamza dahi şaşar.

Bir kötü işin tahkikine girişildiğinde zincirleme kötülüklerin meydana çıkmasına: «çorab söküğü» denilir; misâl:

Bir komiser bir kahvehânede ketum olduğunu öğrendiği bir gazeteci ile konuşur: «Şu yalın ayaklı yarım pabuçla tüysüz oğlanı gördün mü beyim!.. Kişmir Ali derler, görünüşde yük arabası sürer, zehir gibi esrar kaçakçısıdır.. kaç defa elime düşdü, bir türlü konuşduramadım.. oğlanı içeri tıkmak iş değil, dillendirmek lâzım... canından korkuyor, haksız da değil, vururlar ve kim vurduya gider, yoksa bir dilleme, ardı çorab söküğü, şu perçem en azından üç dört milyonerin yakasına yapışacak.

Hırpânî ve salak kimseleri tasvir için de «Hıngılışık çorabı düşük» denilir.

ÇORABCI CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çorabcı civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çorabcı civanı şu üç beyitle övülmüşdür:

Sen çorab sat ben öpeyim ayağın
Sen gonceye olam Gülistan Bağın
Cilvelerin nâzın geçmiş nakşına
Düşer mi ayağa Allah aşkına
Gül ruhlere bedeldir her çiçeği
Çorabcıdır güzellerin gerçeği.

ÇORABCI HANI — Mahmudpaşada eski meşhur hanlardan biri; yerine gidilip bu satırların yazıldığı 1965 yılındaki durumu tesbit edilemedi; bu hanın şöhretinin başlıca sebebi İstanbulun kadim ve büyük gedikli meyhânelerinden birinin de bu han içinde bulunmasıydı (B.: Meyhâneler; Gedikli Meyhâneler); meyhâne de hana nisbetle sâdece «çorabcı hanı» diye anılırdı. Hicrî 1295 (m. 1878) de bu büyük ve meşhur meyhânede bir cinâyet olmuş, meyhânenin Haygas adında güzelliği ile meşhur genç uşağı. Mahmudpaşa yangın tulumbası uşaklarından Benli Mustafa adında bir delikanlı tarafından, bıçaklı bir kaba şakalaşma arasında kazâen vurularak öldürülmüşdür. O tarihlerde en haşarı çağlarını yaşamakda olan Üsküdarlı kalender halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Razi'nin Haygas Uşak üzerine bir manzûmesi, cinâyet vak'ası için de bir tarihi vardır; manzûmeden Çorabcı Hanı Meyhânesinin bir Ermeni tarafından işletildiği yakın bir tahmin ile söylenebilir:

Meygede meygede gezer dururum
Muğbeçe gözlerim ermeni urum
Çorabcı Hanına vardım ki yâ hey
Mest oldum içmeden tek katrecik mey
Bir nigâhı cellâd şıkırdım haylaz
Siyehçerde ermen mahbûbu Haygas
Gamzeli topuklu perçemli benli
Cümleyle sohbeti hep senli benli
Lâübâli meşreb şöyle bir bıçkın
Aman be Haygasım yakın gel yakın
Çorabcı Hanının çorabsız şâhı
Uşşâkı mest ider bir nîm nigâhı
Elinde bâde gel lebinde meze
Böyle bir meyhâne gerekdir bize.

TARİH

Tulumbacı fetâdır bıçkın Benli Mustafa
Dîdei uşşâkına hüsnü nûri musaffâ
Mahmudpaşalıdır o semti Çorabcı Hanı
Tezgâhının her akşam tulumbacım mihmânı
Haygas başka güzeldir, Mustafa Uşak başka
Yakışır doğrusu bak gençlere oynaş şaka
Eseri kazâdır bil kader olacak olur
Kamayla oynar iken güzel Haygas vurulur
Kim dayanır söyleyin böyle çifte acıya
Kelepçe zincir zından kaatil tulumbacıya
Dilber Haygas Şâha da açılır kara mezar

Kasem ki şehbazlara değmişdir bir kem nazar
Vak'anın tarihini yazdım görün elmasa
«Benli Mustafa kaydı yâhu civan Haygasa»
1295 (m. 1878)

1305-1308 (m. 1887-1890) arasında Çorabcı Hanı Meyhânesi yanmış, yangından sonra da tamir edilip açılmamışdır.

Bibl.: M. Tevfik, Meyhâne; Âşık Râzi, Evrâkı metrûke; Vâsıf Hiç, not.

ÇORABSIZ KADIASKERİN KONAĞI — Fâtihde Karagümrükde semtin en büyük ve en eski konağı idi; yeniçerilik zamanından kalmış olduğu söylenirdi; kırmızı aşı boyalı azametli bir yapı idi ki böyle binalara berhâne denilirdi; han, kervansaray gibi bir konakdı. 1911-1912 arasında gaayetle harab olduğundan yıkdırıldı; yeri ve bağçesi 1945 de arsa olarak duruyordu. Konak yıkılınca büyük sarnıcı kalmış, ağzı kapalı olarak o da durmakta idi. Lâkabı konağına ad olmuş Çorabsız Kadıaskerin kim olduğu tesbit edilemedi (1945).

Zekâi

ÇORABSIZ PAŞAZÂDE — Adı ya Râgıp yahud Galip Bey olacaktır; Rumeli âyan ve eşrâfından çok kibar ve zengin bir zâtin oğlu iken on altı on yedi yaşlarında miras yedilik yolunda tulumbacı gürûhundan akran ve emsâli olmayan erâzil ile bütün servetini sefihâne yemiş, yedirmiş, bir hâneberduş olarak en acı sefâleti çekdikden sonra 1900-1905 arasında Salıpazarı önünde denizde cesedi bulunmuşdu; intihar ettiği söylendi, ölümünde yaşı kırkını bulmamış idi sanırım. Kendisini çok yakından tanımış olan Üsküdarlı Halk Şâiri Âşık Râzi, düşüb kalkdığı tulumbacılar ve kalenderler arasında ayrıca güzelliği ile de bir şöhret bulmuş bu mirasyedi beyi şu manzûmesi ile tasvir etmiştir:

Ne eksik ne ziyade
On kuşak paşazâde
Serkeş bıçkın civandır
Tekellüfden âzâde
Meclislerde baştâcı
Elde her akşam bâde
Uşakları uşşâkı
Her emrine âmâde
Deryâ sefâsı için
Hazır yağlı piyâde
Tulumbacılığa da
Hevesi pek ziyâde
Pırpırı kıyâfeti
Açmış kârikuulâde
Yalın ayak dolaşır
Hüsnün virmiş mezâde
Pâyin bûs idenlere
Râyegân müsaade
Bundan kinâye nâmı
Çorabsız Paşazâde

Vâsıf HİÇ

ÇORABCIZÂDE — Bir bestekâr, ne zaman yaşadığını ve asıl adını tesbit edemedik; Hâşim Bey Mecmuasında uşşak faslında bir hafif bestesi kaydedilmiştir; eserin adı geçen mecmuadaki güftesi şudur:

Ney nevâ eyler keman inler döğer def sinesin
Dinle tanbûrun eninin mûsikaarın giryesin
Sabra tâkat mı kalur âşıkda insâf idelim
Arz ider dilber de kâhi sinesi âyinesin

ÇORLULU — Bir bestekâr; ne zaman yaşadığını ve asıl adını tesbit edemedik; Hâşim Bey mecmuasında hicazkâr faslında bir şarkısı kaydedilmişir. eserin adı geçen mecmuadaki güftesi şudur:

Bir gün seni görmez isem olur bana dünyâ dar
Hasretinle bülbül gibi itmekdeyim âhü zar
Ah efendim sûzi aşkın oldu bu gönlümde nar
İşitse zârımı benim gül solar bülbül ağlar

Hasretinle gice gündüz senin ey kaaşı keman
Yanmada dili süzanım rahmeyle gel nevcivan
Âteşi aşkınla yandım oldu hâlim pek yaman
İşitse zârımı benim gül solar bülbül ağlar.

ÇORLULU ALİ PAŞA CAMİİ — Kasımpaşada eski Tersânei Âmire içindedir; bu camiin bulunduğu mevki gemiciler ağzında Camialtı diye anıla gelmektedir.

Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Tersâne içinde, sâhili deryâda kal yonların arkasında fevkaani bir camidir. mahfili hümayûn da yapılmışdır. Bânisi Çorlulu Ali Paşanın kesik başının kabri Divan Yolundaki camiin mezaristanındadır. Kâbei Mükerremenin duvarın getirilmiş bir taş parçası bu camiin mihrab kemerinin içine teberrüken ziyâret edilmek üzere konmuş ve taşın üzerine Sâbit'in şu beyti altın ile yazılmışdır:

Bu senk'i lâal kiymet rükni pâki Kâbedir tahkik
Teberrük vechi üzre ziybi mihrâb eyledi Pâşâ

«Camiin kapusu üzerinde arabca ve türkçe iki tarih kitabesi vardır, arabca tarih Kâmî Mehmed Efendinindir; türkçe târih Sâbit'indir:

Kapusun beklesün eer isteyen târih veş Sâbit
«Yapıldı elhli aşka câmii pâki Ali Pâşâ.»
1119 (1707-1708)

Bu cami İkinci Sultan Mahmud Hanın emriyle külliyen tamir ve tecdid olunub mahfili hümâyûn da yapılmışdır. Fevkaani olan bu camiin altında kaptanlara mahsus odalar vardır.»

Müstakil plânlı bir cami olub İkinci Sultan Mahmud zamanındaki tâmirinde XVII. asır yapısı hüviyetini tamamen kaybetmişdir. Tersânenin Kasımpaşadan Gölcüğe naklinden sonra bir müddet metrûk kalan cami Devlet Deniz Yolları İdaresi tarafından tâmir edilmiş ve ibâdete tekrar açılmıştır ki, 1965 de İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâret edildiğinde cemaatini bu idârenin amele, işçi, müstahdem ve memurları ile yine o civarda bulunan gümrük memur ve muhâfızları teşkil ediyordu.

Hadikatül Cevamiin kaptan odaları diye kaydettiği zemin katı iki ayrı bölümdür. Kapusu cami mihrabının altında bulunan birinci büyük bölüm, ihtiyaca göre tâdil edilmiş ve 1965 de gümrük idâresine verilmiş bulunuyordu. İkinci bölüm ise sağlı sollu iki taşlıkdır. Camiin medhaline nazaran soldaki taşlıkdan ahşab bir merdiven ile üst katda imam meşrutasına çıkılır, minâre kapusu da bu meşrutanın sofasındadır. Sağdaki taşlıkda da yine ahşab bir merdiven bulunub üst katda müezzin meşrutasına çıkılır iken bu merdiven ibtâl edilmiş, taşlık gümrük muhâfızları için bir oda şekline konmuş, müezzin meşrutası içinde camiin içinden, kadınlar mahfilinden bir kapu açılmışdır.

Fevkaani Cami önce bir çifte taş merdivenle girilir; bu merdivenler camekânlı ahşab bir pabuçluğa çıkar. Camiin kemerli ve kitâbeli kapusu bu pabuçluk önündedir, bu kapudan 14 basamak geniş ahşab bir diğer merdiven ile de asıl ibâdet sahnına çıkılır.

İki yan duvarlarında dörderden 8, ve mihrab duvarında da 2, ki cem'an 10 büyük pencere ile aydınlatılmış müstakil plânlı camiin ahşab tavanı dört köşeli duvar ahşab sütun üzerine oturtulmuştur. Camiin üstü de kiremitli bir ahşab çatı ile kapatılmışdır. Sol müezzin mahfilinden ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır; Tersâne içinde yapılmış bir camide bir kadınlar mahfiline lüzum bulunmadığına göre, bu mahfilin Hadikatül Cevamide adı geçen hünkâr mahfili olması gerekir.

Hadikatül Cevâmi bu camiin karşısında Kaptan Büyük Hasan Paşa tarafından yapdırılmış bir çeşmeden bahsederek kitâbesinin şu tarih beytini kaydediyor:

Gelince âbı atşâna didi târihini Tevfik
Bu ayni kıldı icrâ fi sebîlillâh Hasan Paşa
1190 (1776)

1965 de bu camii ziyaretimizde karşısında böyle bir çeşmeye rastlanmadı; camiin karşısında, ahşab sütunlar üzerine oturtulmuş geniş bir saçak altında 16 köşeli ve 16 musluklu büyük bir şadırvan vardır; şadırvanın üstü tunç bir kubbecikle örtülmüş olup güney yüzünde tunç bir plâk üstünde şu kitâbe bulunmaktadır: «1172 (1758-1759) tarihinde Kapdânıderya bulunan Süleyman Paşanın inşa ettirdiği çeşme hasbelicab hadmettirilerek bu şadırvan binâ olunmuşdur; merhûmun ruhu şâd ola; sene 1333 (1914-1915).»

Kitâbede adı geçen Süleyman Paşa 1755-1757, 1757-1759 ve 1763 de üç defa Kapdanıderyâ olmuş, Karabağlı Süleyman Paşadır. Hadikatül Cevamiin câmi cebhesinin hemen karşısında bulunan bu çeşmeden bahsetmemesi garibsenir.

Bu camii ziyaretimizde imamet vazifesinde Kütahyalı Mehmed Cengiz Efendi bulunuyordu, camiin müezzini de Orhan Geyveli efendiydi. Bize bir müessesenin hariminde kalmış bir camii ziyaret imkânını sağlayan Haliç Tersânesi Baş mühendisi B. İhsan Kuran ile Denizcilik Bankası Merkez Mağazası şefi B. Hamdi Küçükkaya'nın isimlerini buraya şükranla kaydediyoruz (1965).

Hüsnü KINAYLI

ÇORLULU ALİ PAŞA CAMİİ, MEDRESESİ, KÜTÜBHÂNESİ — Çarşıkapusunda Yeniçeriler Caddesi üzerindedir; türk İstanbulu süsleyen ecdad yadigârlarından, on sekizinci asır eserlerindendir; bânisi sadrâzam Çorlulu Ali Paşadır (B.: Ali Paşa, Çorlulu, cild 2, sayfa 680).

Hadikatül Cevami şu malûmatı veriyor: «Camiin yeri aslında Simkeşhâne idi: (Beyazıddaki) Darbhâne Enderuna (Bâbıhümayun içinde Aya İrini Kilisesi yanındaki binaya) nakil olundukta Darbhânenin yerine pâdişahın başkadını hâlen mev-

cud (Menderes imârında yıkdırılan) Simkeşhâneyi yapdırdı, Çorlulu Ali Paşa (boş kalan) Simkeşhânenin yerine bu camii yapdırmışdır. Sâbit Efendinin tarihidir :

Yapıldı ehli aşka câmii pâki Ali Pâşâ
1119 (1707-1708)

«Tekke hücreleri vardır ki kapusunun üstünde Dürrî'nin şu tarihi yazılmışdır:

Zikr idin Lâ ilâhe illâllah
1120 (1708-1709)

«İttisâlindeki dârülhadisin kapusunda da Dürrî'nin iktias eylediği bu tarih zikredilmişdir:

Men allemeni harfen fekad sayyereni abden.

«Bu camiin mahfili kubbeden asmadır ve kütübhânesi vardır. Midillide idam edilmiş olan bânisinin kesik başı İstanbula gönderilerek Bâbıhümayûn önünde teşhir edildikden sonra bu camiin kurbinde defnedilmişdir, kallâvili kabir taşının kitâbesi şudur:

Müşiri muhterem destûri ekrem âsafı efham
Ali Pâşâ veziriâzamı Han Ahmedi yektâ
Olub dört sâl üçay sadrı vâlâyi vezâretde
Güzel hizmetler itti işbu din ü devlete hakaa
Veli her muktezâyi hükmi takdîri Hüdâvendî
Ne çâre eyledi azmi şehâdethânei ukbâ
Hemîşe kârı çün hayrât idi bu dâri dünyâde
Budur ümmîdi ferdâ ecrini ihsan ide Mevlâ
Olanlar zâiri kabri disünler Dürriyâ tarih
«Kıla me'vâ sarâyi adni âlâyi Ali Pâşâ.»
1123 (1711)

Camiin mahallesi yokdur» (Hadikatül Cevâmi).

Bir cami, bir tekke, bir medrese-darülhadis ve bir kütüphaneden mürekkeb bu külliye 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Çarşukapusunda Yeniçeriler Caddesi (Divan Yolu), Bileyiciler Sokağı (eski adı Çilingirler Caddesi) ve Medrese çıkmazı arasındaki sahayı doldurur; Yniçeriler Caddesinde külliyenin karşısında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi ve Sebili, Bileyiciler Sokağı ile yeniçeriler Caddesi kavuşağı köşesinde de Sinan Paşa Sebili bulunmaktadır; böylece o nokta 16., 17. ve 18. asırlardan kalma üç güzel yapı eseri ile tezyin edilmiş bulunmaktadır.

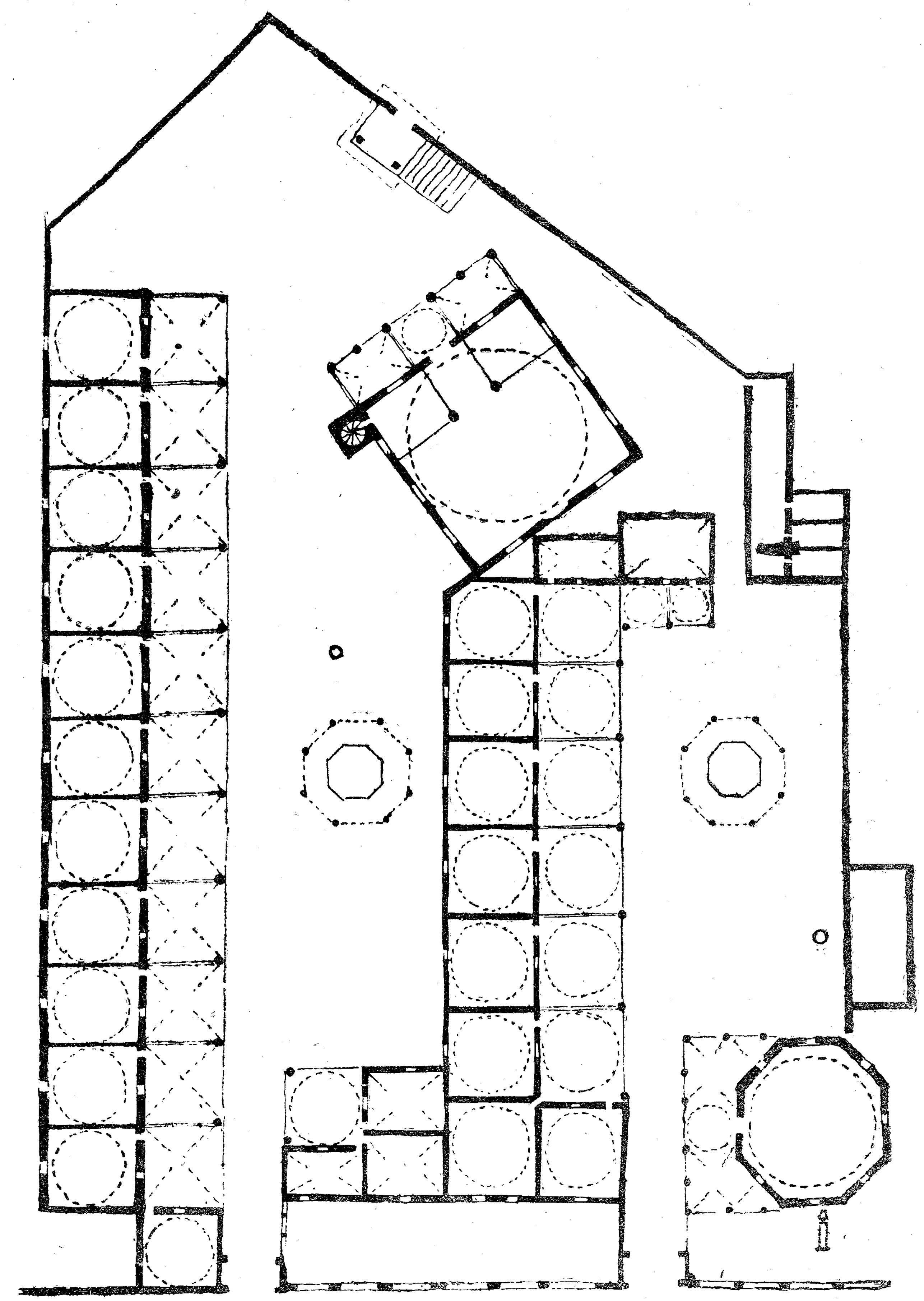
Yeniçeriler Caddesinden Çorlulu Ali Paşa külliyesine iki kapudan girilir; bunlardan Bayazıd tarafındaki kapu tekke kapusu, Sinan Paşa Sebili tarafındaki kapu da medrese kapusudur.

Tekke ve Medrese, doğu yüzleri iki ayrı avluya bakan iki blok hâlinde inşâ edilmişdir; Medresenin dershânesi ve kütübhâne, medrese avlusunun doğu kenarında müstakil yapılardır. Cami ortada kalmış, medrese blokunun bitimine çapraz olarak eklenmiştir ;her iki avlunun. arkadan, camii dolaşarak bağlantısı vardır. Külliye gerideki Medrese çıkmazına nisbetle hayli çukurda olub bu çıkmazdan külliye avlusuna, üstü geniş bir saçakla örtülmüş, üst sahanlığında saçağı tutan iki ahşab sütun bulunan büyük bir kapudan girilir ve külliye avlusuna 9 basamak bir taş merdivenle inilir ki bu merdivenin bitimi Camiin son cemaat yerinin hemen önündedir.

Yeniçeriler Caddesi üzerindeki tekke kapusunda Hadikatül Cevamiin bir mısraın kaydettiği kitâbeye rastlanmadı, kapu kemerinin üstünde kitâbe taşı, yazısız, dümdüz bir mermer olarak durmakta idi. Dar bir geçid ile müstakil şeklinde bir avluya gelinir. Tekke odaları sol tarafta, avlunun batısındadır; önü 11 adet küçük beşik kuvveli ruvak 11 odadır; odalar küçük yarım küre kubbecikler ile örülmüş olub bir ruvak tarafına, avluya, biri de arka tarafa bakan ikişer karelidir; aynı şekilde birer yarım küre kubbecik ile örtülmüş iki odacık da bu blokun cenub başına eklenmişdir. Üç odacık da sağ tarafta vardır; Medrese blokuna eklenmiş olan bu odalara yarım küre bir kubbe ile örtülmüş bir ruvak altından üç ayrı kapu ile girilir. Tekke avlusunda 8 ahşab sütun üzerinde sekiz yüzlü piramid külâhlı bir saçak altında bir şadırvan bir de mermer bilezikli bir susuz kuyu vardır. Tekke odalarının şimal bitiminde camiin müezzine meşrûta ahşab bir evceğiz yıkılmışdır. İmam meşrûtası diğer ahşab bir ev ise, kapusu Medrese çıkmazında. şahis milki olarak durmakda idi. Tekkenin şeyhleri aynı zamanda Camiin de imamı ola gelirlerdi; imam meşrûtası son şeyh-imamın evlâdı milkiyetine intikal etmiş olacakdır.

Tekke odalarının önündeki ruvakın sütunları baklava başlıklıdır.

Yeniçeriler Caddesi üzerindeki medrese kapusunun kemeri üstünde manzum metni şâir Dürrî'nin tâlik hat ile yazılmış bir kitâbesi vardır (B.: Dürrî); Hadikatül Cevâmi bu kitâbenin yalnız tarih mısraını almış ve şair için de «mısraı iktibas etmişdir» diyor; aslında o mısrâ Hazreti Alinin meşhur bir sözüdür; şâir, câmi yapıl-

Çarşıkapusunda Çorlulu Ali Paşa Külliyesinin sadece bir fikir vermek için kaba taslak plânı.
(Plân: Hüsnü)

dığında bir kâmil kişinin Hz. Aliyi rüyâsında gördüğünü, ve o rüyâ içinde bizzat Hz. Ali tarafından bu sözün binâya tarih düşdüğünün hatırlatıldığını anlatıyor; kitabe metni şudur:

Destûri kerem perver sadri nasfet küster
Serdârı hayr yâver yâni Ali Pâşâ
Ol âsafı deryâ dil hayrâta olub mâil
Koydu bu cihan içre nice eseri vâlâ
Bu buk'ai garîbânı bünyâda kılub himmet
Hulâsa sây eyledi yapdırdı güzel hakkaa
Sükkâna hitâmında bir kâmili rûşen dil
Târihi için görmüş bir vâkiai gerrâ
İbni ammi Peygamber yâni Ali Hayder
İtmiş ol rüyâde bu kavli ana inhâ
Kim gaayete yittikde bu medresei âlî
Târihini itsünler bir mısrâ ile inşâ
Zirâ adedi ânın bu sâle muvâfıkdır
Vâkide güzel düşdü (yekpârevü müstesnâ)
Gûyâ ki kerâmettir Dürri ana bu târih
«Men allemeni harfen fekad sayyereni abden.»

Tekkede olduğu gibi medrese - dârülhadisde de dar bir geçid ile mustatil şeklinde bir avluya gelinir; talebe odaları avlunun batı kenarındadır; önü yarım küre şeklinde 6 kubbeli ruvak 6 göz odadır; her odada birer ocak, ve biri ruvak altına, medrese avlusuna, biri de arkada tekke avlusuna bakan ikişer pencere vardır; bu blok odalardan gayri iki oda da ruvakın güney bitimine eklenmiş, iki oda da avlunun kuzey kenarına ilâve edilmişdir; ki orada, yine yarım küre şeklinde iki küçük kubbe ile ruvakı doğuya doğru kılmışdır; ruvak kemer ve kubbelerinin istinad sütunlarının başlıkları istalâktidlidir. Medresenin tekkeden daha itinalı yapıldığı aydın olarak görülmektedir. Medrese avlusunda da tekke avlusundaki şadırvanın bir eşi vardır, ve bu avluda da mermer bilezikli bir kuyu bulunup bilezik üzerindeki kitâbesi şudur: «Haremi Hümayûn kilerinden sâhibül hayrât ve hasenât merhûme ve mağfûre Hüsnişah Hâtun rûhine elfâtiha. Sene 1202 (?) (1787-1788)».

Sekiz köşeli dershâne avlunun güneydoğu köşesine müstakil bir binâ olarak inşâ edilmişdir; yarım küre şeklinde büyük bir kubbe ile örtülmüş, ve önünde 10 sütunlu ve üç kubbeli bir ruvak vardır; ortadaki kubbe yarım küre şeklinde, iki yandakiler beşik kubbedir.

Kütübhâne de dershânenin kuzeyinde müstakil bir binâ olub imam efendiye mesken olarak tahsis edilmiş bulunuyordu. 1965 haziranında da bu Çorlulu Ali Paşa Medresesine Arabkir Kültür Derneği yerleştirilmiş bulunuyordu; yerinde bir tahsis olmuşdur; zirâ, bu medrese ve tekke odaları vakıflar idâresince bir zamanlar kunduracı esnafına kiralanmış ve gaayetle hor kullanılarak telvis ve tahrib edilmişdi.

Kare plânlı cami, Medrese odaları blokunun kuzey bitimindedir, kıble istikameti dolayısiyle çaprast düşmüşdür; dört taş duvar üzerinde yarım kare şeklinde bir kubbe ile örtülmüştür; altı sütunlu son cemaat yeri de ortadaki yarım küre şeklinde, iki yandakiler beşik kubbe, üç kubbe ile örtülüdür; kapusunun üzerinde Esseyid Mehmed Hicabî hattı ile: «Selâmunaleyküm bimâ sabertüm feni'me ukbeddâr»

1965 yılı haziranında camiin imâmet vazifesi Konya Veli Akay Efendide idi; müezzinliğini de İmam ve Hatib Mektebi öğrencilerinden Bursa İnegölünden Hasan Yeşiller yapmakda idi; cemâatinin ekseriyeti de civar çarşılar halkı idi.

Camiin arka tarafında, asıl avludan yüksek bir duvarla tecrid edilmiş üç hücre ayak yolu vardır.

Külliyenin ön tarafında, iki parsel hâlinde bir mezarlık vardır; Çorlulu Ali Paşanın kabri doğu tarafında, dershâne önündeki parseldedir.

Hüsnü KINAYLI

ÇORLULU YALISI — On sekizinci asırda Boğaziçinde Arnavud Köyünde İstanbulun büyük ve muhteşem yalılarından biriydi; Üçüncü Sultan Ahmedin sadrâzamlarından Çorlulu Ali Paşa tarafından yapdırılmışdı (B.: Ali Paşa, Çorlulu). Râşid Tarihinde bu yalı hakkında iki kayıd vardır; her ikisi de hicrî 1121 ve 1122 yıllarında Ali Paşanın devrin padişahı Üçüncü Sultan Ahmede bu yalıda verdiği ziyâfetlerden bahsediyor: «Sâhibi devlet hazretleri (Sadırâzam Çorlulu Ali Paşa) Kuruçeşmedeki yalılarını gereği gibi âbad ve yeniden bir kaç kasrı âli bünyâd kılmakla 1121 mâhi rebiülâhirinin on ikinci günü (21 Haziran 1709) padişahı şevketpenah hazretlerini dâvet ve tertîbi ziyâfeti ubûdiyet idüb Cenâbı Saltanat dahi icâbet ve teşrifiyle vekili celillerini taltif buyurdular.»

Vak'anüvis bu ilk kaydında yalının yerini Kuruçeşmede göstermekle hataya düşmüşdür, Çorlulu Yalısı Kuruçeşme ile Arnavudköyü arasında, fakat bu sâhil boyunun Arnavudköyü İskelesi yakınında, dolayısı ile Arnavudköyü sınırı içindedir, nitekim ikinci kayıdda yeri doğru kaydedilmişdir. Râşid Efendi hicrî 1122 vekayii arasında şunları yazıyor: «Veziriâzam Çorlulu Ali Paşa Arnavudköyünde vâki yalısında tertibi ziyâfet ve pâdişahı âlem penah hazretlerini dâvet idüb Cenabı Saltanat alesseher devlet ve ikbal ile teşrif ve gece saat beşe dek (alaturka saatle gece yarısına kadar) mum donanması olub temâşâdan sonra vakti avdetde sadırâzamı samur kürk ilbâsı ile taltif buyurdular». Vak'anüvis bu ziyâfet ve mum donanması şenliğinin ayını ve gününü kaydetmiyor; fakat bir evvelki not 23 rebiülevvel tarihli olduğuna göre milâdî takvim ile 1710 senesi mayıs veya haziran ayları içinde olması lâzım gelir.

Bu yalı Çorlulu Ali Paşanın idamında İkinci Sultan Mustafanın kızı ve paşanın zevcesi Emine Sultana, sultan da kızı bir hanım sultana kalmışdır, 1826 da asırlık bir binâ olarak duruyordu; 1826 dan az evvel tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) Kuruçeşmeden Arnavudköyüne doğru 33 üncü yapı ve Arnavudköyü İskelesine pek yakın olarak gösterilmişdir:

«... İsmetlû hanımsultan hazretlerinin Çorlulu Yalısı — Kurbinde sultâni aliyetüşşan hazretlerinin altı göz kayıkhânesi — Kurbinde sultânı aliyetüşşan hazretlerinin altı göz dükkânları — Kurbinde keresteci zımmînin dükkânı ve odası — kurbinde Arnavud Kariyesi İskelesi».

ÇORUM VAPURU YANGINI FÂCİASI — İstanbul limanında benzeri görülmemiş bir gemi yangını faciasıdır. Tophâne rıhtımına bağlı bütün hamûlesini ve yolcularını almış, 10 Temmuz 1949 pazar günü sabahı saat 5 de Karadenize yola çıkacak olan Devlet Deniz Yollarının Çorum Vapurunun (yine ayni idârenin gemisi olarak bu vapurun türk bayrağı altındaki ilk adı Ankaradır; bir geminin ayni bayrak altında isim değiştirmesi kadimden devam ede gelen denizci an'anesine uğursuz sayılır; gemilerin isimleri sancakları ile beraber değiştirilir) 3 numaralı anbarında 9 - 10 temmuz 1949 cumartesi - pazar gecesi (o yıl ramazanın 12-13. gecesi) saat 8.15 de bir yangın çıkmış 57 vatandaş feci bir şekilde ölmüştür ve facia yangın haberi üzerine Tophâne rıhtımına koşmuş binlerce İstanbullunun gözleri önünde cereyan etmiştir. Aşağıdaki satırlar 10 Temmuz tarihli Cumhuriyet Gazetesinden alınmıştır:

«Vapur sabahın erken saatinde yola çıkacağı için yolcularını akşamdan almışdı. Anbar yolcuları yerlerine yerleştikleri bir sırada saat 8.15 de geminin kıç tarafındaki 3 numaralı anbarda çıkan yangının alev ve dumanları mezkûr anbarı birden sarıvermiştir. O anbardaki yolcular dehşet içinde kalarak, tek çıkış yolu ve çok dar olan merdivene hücum etmişlerdir, ve ancak kuvvetliler yukarıya çıkabilmişlerdir. Anbarın üstündeki güverte de dar, eşya ve güverte yolcusu ile dolu olduğu için anbardan çıkış yolu hemen tıkanmışdır.

«Aşağıdan gelen çocuk ve kadın feryadları güverte yolcularını harekete getirmişse de, daha öteye çekilmek imkânını bulamamışlardır. Çünkü birinci mevkie açılan tek kapı evvelden kilidlenmiştir. En önde bulunanlar, kapıyı kırmağa muvaffak olmuşlar, bu defa da karşılarına demir parmaklıklar çıkmıştır. Bir müddet insan üstü kuvvet sarfedilmek suretile bu mania da ortadan kaldırılmıştır. Lâkin bu işler oluncaya kadar bir hayli zaman geçmiş ve ambarda kalan yolculardan bir kısmı maalesef bulundukları yerde ölmüşlerdir.

«Hâdiseyi dışarıdan görenler, itfaiyeye telefon etmişler, kısa bir zaman sonra yetişen itfaiye erleri, tertibatsız geldikleri için vapura girememişler ve lumbuzlardan su sıkmağa başlamışlardır. Fakat onlar su sıktıkça alevler yükselmiş ve hafif infilâklar olmuşdur. bundan da yangının ambarda bulunan bir takım kimyevî maddelerin istialinden çıktığı anlaşılmıştır. Fakat, oraya gelmiş bulunan itfaiye grubu, modern cihazlarını hemen getirmeği düşünmediği için müşkül duruma düşmüştür. Hattâ itfaiye erleri maskelerini de almamışlardı. Bu yüzden uzun müddet ambara girememişlerdir.

«İtfaiye erleri, gemi mürettebatı, halktan bazı kimseler merdiven ağzına koşarak orada yığılıp kalmış yolcuları birer birer çıkarmağa koyulmuşlardır. Bu kurtarma teşebbüsüne yangının çıkmasından bir saat kadar sonra başlanabildiği için merdi-

ven ağzından ambara çıkarılan baygın vatandaşlarımızdan bir kısmı, çıkarıldıktan bir müddet sonra ölmüşlerdir. Daha yaşlı olanlarla küçük çocuklar ise ölü olarak bulunmuşlardır.

«Saat 22 sularında, vapurun kıç tarafı, mütemadi su sıkma neticesi, denize oturmağa başlayınca, dışarıdaki telâş artmış ve geminin tehlikeye düştüğü görülmüştür. Derhal yetişen Kilyos kurtarma gemisi. «Çorum» un ambarına dolan suları boşaltmağa, bir taraftan da itfaiye, getirttiği modern söndürme cihazlarını, gaz maskelerini ve duman boşaltma makinesini kullanmağa koyulmuşlardır. Alevlerin söndürülmesinden sonra gelen duman boşaltma cihazları da kullanıldığı için ambarda kurtarma faaliyeti artmıştır. Fakat, saat 24 e kadar ambara girmek kabil olamamışdır.

«İlk tahkikata göre, yangın, tüccar eşyası arasındaki tıbbî ecza sandıklarının birinden çıkmıştır. Yangından kurtulan yolculardan Abdullah Orak, kendisile görüşen bir arkadaşımıza hâdiseyi şöyle anlatmıştır:

«— Bayburdluyum. Ambarda yer tutabilmek için gemiye erken gelmiştim. İçeride takriben 200 kişi vardı. Saat 8 sularında burnuma, yanan lâstik kokusu geldi. Etrafa bakındım, biraz ilerimde yerde kibrit alevi büyüklüğünde bir ateş gördüm, derhal koştum ve ayağımla üzerine bastırdım, fakat alev, söneceği yerde parladı, bu sırada, yolcu ve mürettebattan bazıları etrafıma geldiler, süratle büyüyen ateşi ayaklarımızla söndürmeğe koyulduk, biz çalıştıkça alevler büyüyordu... nasıl bir sürat, elektrik düğmesine basıp lâmbanın yanması gibi... alevler, bütün ambarı sarıverdi ve ambarda âni bir panik başgösterdi. Herkes merdivene koştu. İçerisi cehenneme döndü, herkes kurtulmak için merdivene hücum etti, çocuklar kadınlar, ihtiyarlar eziliyor, çok kuvvetliler, onlara basarak yukarı fırlıyorlardı.»

Faciada ölenlerden bir kısmının naaşları aileleri tarafından kaldırılmışdır; 11 kişinin naaşı da Kızılay tarafından kaldırılmışdır; cenaze namazı Kasımpaşada Camii Kebirde kılınmış, Daymazdere Mezarlığına defnedilmişlerdir. Devrin ulaştırma bakanı Dr. Kemal Satır bu hazin cenaze töreninde bulunmak üzere Ankaradan İstanbula gelmişdir ki bir devlet adamına pek yakışan harekettir.

ÇORUM VAPURU YANGINI FÂCİASININ DESTANI — İstanbulun büyük vak'alar üzerine destan yazma an'anesine uyularak 15 Temmuz 1949 tarihinde Kemal Bülbül Kavaklıoğlu adında biri tarafından kaleme alınmış 8 kıt'alık bir manzûme olup 32 × 60 santim eb'adında bir varakpâreye Âhenk matbaasında bastırılmış ve 10 kuruş fiatla satılığa çıkarılmışdır; «her hakkı mahfuzdur» kaydının konulması da unutulmamışdır; destanın metni şudur:

Sardı Tophâneyi simsiyah duman
Yanıyor rıhtımda Çorum Vapuru
Telâşa düşdüler süvâri, kaptan
Alevler içinde Çorum Vapuru

Ambarda bunalan bir yol arıyor
Telsiz direğini alev sarıyor
Duyan etfâiye koşub geliyor
Sarıldı hortumla Çorum vapuru

Derinden duyulur imdad sesleri
Gidemez kimse bir adım ileri
Kurulmuş dünyanın küçük mahşeri
Ne feci durumda Çorum vapuru

Tutuldu âfete mâsum yolcular
Memleketlerinde özleyenleri var
Kimisi nişanlı kimisi ihtiyar
Mezarsın bunlara Çorum Vapuru.

Çocuk annesini asker eşini
Kimisi kaybetmiş kızkardeşini
Bitirdin bir anda bütün işini
Onulmaz bir yara Çorum Vapuru

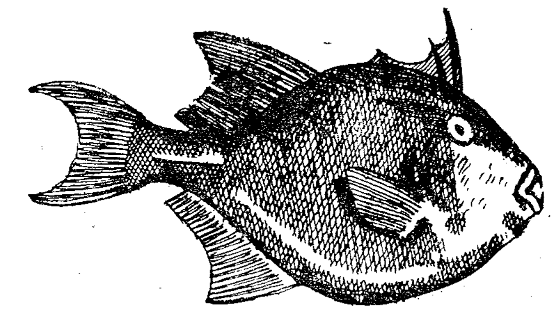
Ölülerle doldu hastahaneler
Senden bahsediyor bütün gazeteler
Senden hatıradır bu hâdiseler
Bak ağlayanlara Çorum Vapuru.

Nasıl gideceksin Karadenize
Yas tutuyor Sürmene, Trabzon, Rize
Yolunu bekleyen gözlerimize
Bu halde görünme Çorum Vapuru.

ÇOTRA BALIĞI — Akdenize mahsus bir balık olup İstanbul Balıkhânesine pek az, yılda ancak bir, iki tane gelir; Marmarada nadiren rastlanır, Karadenizde hiç görülmez.

Ağzı gaayet küçük, alt çenesinde yedi, üstçenesinde bir sıra ufak dişleri vardır. Vücudu sert ve birbirine girift pullarla kaplıdır, bu pulların üstü zımpara kâğıdı

gibi dişlidir, ve vücudundan çok zor ayrılır. Yelesi üç dikenden ibârettir, bunlardan en öndeki de gaayet kalındır; karnının altında da yeke dişli bir kemik vardır, bu ke-

(Resim: K. Deveciyan'dan)
Çotra Balığı

mikden sidikliğine kadar derisi bir takım dikenlerle kaplıdır. Gaayet etlidir, kılçıkları güç ayrılır. Kulak yarıkları çok dar, bunların hemen yanında bulunan yan kanatları gaayet ufakdır. Balığın rengi karaya yakın esmerdir; yele ve yüzgeçlerinde azıcık mavilik vardır.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

ÇÖĞÜR, ÇÖĞÜRCÜLER — Bir türk sazıdır, çalan sanatkâra «çöğürcü» denilir; bilhassa «âşık» denilen halk saz şâirleri tarafından asırlardan beri kullanılagelmişdir; ve yine asırlar boyunca İstanbulda asker ocakları kışlalarında, âşık kahvehânelerinde, bekâr hanları, odalarında çalınmış, zamanımızda da folklor topluluklarına refakat eden çöğürcülerin elinde mûsiki sahnelerimize çıkmaktadır.

XVII. asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi İstanbul esnafı arasında çöğürcüler için şunları yazıyor:

«Çöğürcü sâzendeler — 300 neferdir. Çöğürün mucidi Germiyan padişahlarından (aşkı ilâhî sâhibi) Yâkub Germiyânîdir ki Kütahyada yatar. Bu levend sazı beş kılı, tahta göğüslü, yirmi altı perdelik gövdesi büyük bir sazdır, ekseri Yeniçeri Ocağına mahsustur. Bu sazda mahareti olanlar Demiroğlu, Molla Hasan, Koroğlu, Geda Muslu, Kara Fazli, Celeb Kâtibi, Kayıkçı Mustafa, Celeb Gedâî, Hâkî, Türâbî ve sairedir.»

Aşağıdaki satırları da Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

«Pek eski çağlardan beri kullanıldığı sanılıyorsa da, Evliyâ Çelebi, XIV. yüzyılda Germiyan beylerinden Yâkub Beyin icâd ettiğini bildiriyor. Çöğür, Kopuz'un daha gelişmişi olub (B.: Kopuz) ilk yapılışından sonra bir çok değişmelere uğramıştır. Bugün 12 telli ve 32 perdelidir. Sapı ile birlikde boyu 110 santimetre, göğüs tahtasının eni 17 santimetredir. Göğsünün ortasında 5 santimetre yükseklikde bir köprüsü vardır. Akordu beş düzen üzerinedir, Kürdî taksimlere göre ayarlanır. Perde bağları, titreşimi kolaylaştırmak için «sarı kantin» ile bağlanır ve mızrab ile çalınır. En üstdeki tele bamteli denilir. Bütün telleri aynı numaralı, 38 numara çelik teldir. Yakın zamanlara kadar Bursada kestâne ağacından, pek beğenilen ve her yerde aranılan çöğürler yapılırdı. Meydanlarda da çalındığı için çöğüre Meydan Sazı da denilir. Halk şairleri ile Yeniçeri Ocağının en gözde sazı idi.»

XVII. asır ortalarında Dördüncü Sultan Mehmedin ilk saltanat yıllarında Anadoluda asi bir vali iken kendisine mührü hümâyun gönderilerek sadrâzam olan İbşir Mustafa Paşanın İstanbula gelmesi dolayısı ile tertib edilen muhteşem karşılama alayında yeniçeri çöğürcüleri müverrih Naimâ Efendi pek canlı tasvir ediyor:

«... sadrâzam ile müftü efendinin önlerinde sekiz nefer yeniçeri şâirleri, başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postlar, sînelerinde tabıl vâri çöğürlerini çalarak, kaddü kaamet sâhibi dev endam herifler, sedâları birer saatlik yerden işidilir, âvâzı bülent ile türkülerini çağırarak ve her biri növbete riâyet ile türküsünü haykırarak Sarâyi Hümâyuna varınca böylece gittiler...» (B.: İbşir Mustafa Paşa)

ÇÖĞÜRYAN (Dikran) — Şair ve edip, 1884 de Gümüşhanede doğmuştur. Annesini ve babasını erken kaybettiğinden çocukluğu sefalet içinde geçmiştir. 1897 de, Ankaradaki «Garmir Vank» (Kızıl Manastır) adlı manastırın yetimhânesinde bulunmuştur. 1898 de İstanbula gelerek Üsküdardaki Berberyan Lisesine girmiş ve 1903 de buradan mezun olmuşdur. Müteakiben, gerek mezkûr mektepte, gerekse İstanbuldaki diğer bazı ermeni mekteplerinde, tarih, coğrafya ve edebiyat dersleri vermiştir. 1910 da Avrupada seyahatta bulunmuş ve avdetinde intibalarını basına dercetmiştir. 1911 - 1912 yıllarında, muharrir Mikayel Şamdancıyan (1874 - 1926) ile birlikde

«Vostan» (Âsitâne) adlı üç aylık bir mecmua neşretmiştir. 1915 de ölmüşdür.

Dikran Çöğüryan yazı hayatına 1905 de «Masis» mecmuasında atılmıştır. Müteakiben İstanbul Ermeni basınında, hikâyeleri, şiirleri ve tenkid yazıları intişar etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇÖĞÜRCÜ CİVAN — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risalelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çöğürcü civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hubannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çöğürcü civanı şu üç beyitle övülmüşdür:

Çöğürcü civanın kaameti bülend
Dâvûdî sedâdır şûhi şehlevend
Mihman ider şâhi hûban bîkesi
Han hamam kûşesi kahve peykesi
Sinei uryânı ihsânı Hakdan
Bir gümüş varakdır kitâbı aşkdan.

ÇÖKELİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin Bayazıd nahiyesi Mercanağa Mahallesi sokaklarından (Pafta 4/10). Fuad Paşa Caddesi ile Mühürdar Emin Paşa Sokağı arasında bir aralık sokakdır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (nisan 1965).

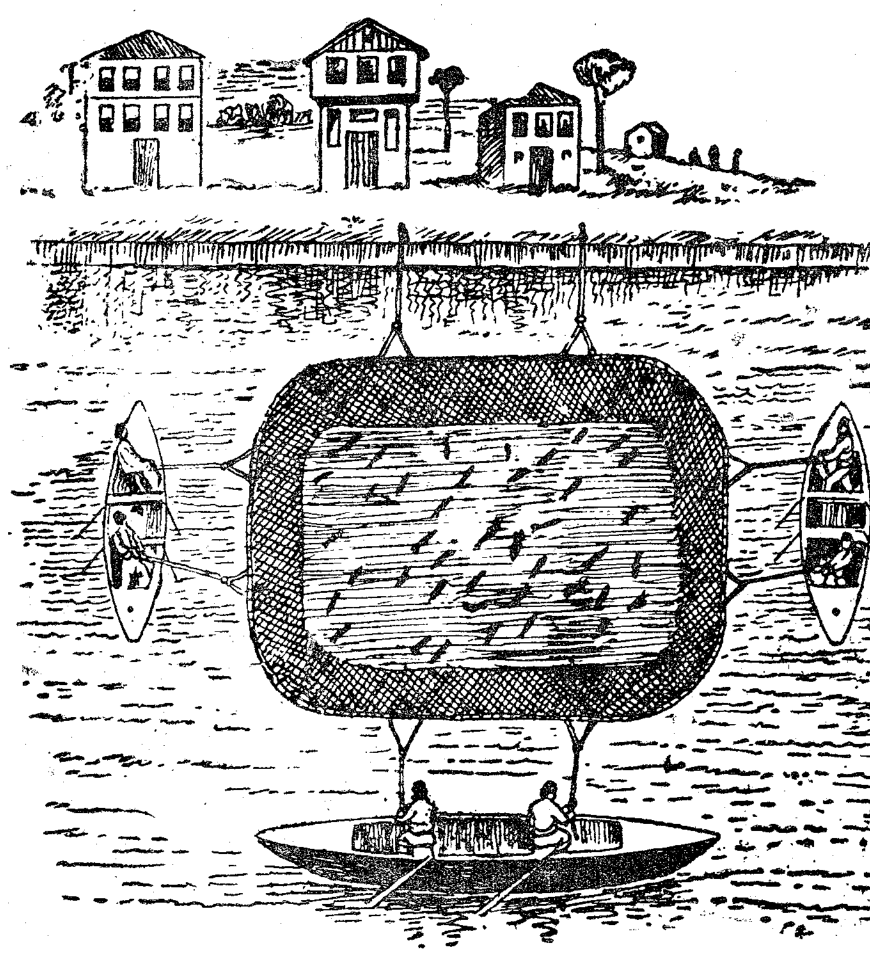
ÇÖKERTME AĞI — Balık ağları çeşidlerinden aşağıdaki notları Karakin Bey Deveciyan'ın «Balık ve Balıkçılık» adlı ölmez eserinden alıyoruz:

«Çökertme ağı denizin her yerinde istimal edilemeyip sâhillerde pek mahdut yerlerde bir muayyen müddet için kurulmakda olmasından, ve kazık yerine demirlenmiş kayıklar kullanılmasından dolayı sâbit balık avı âletlerinden sayılması lâzımdır.

«On dört kolaç boyunda ve oniki kolaç eninde, gözleri kefal için 19 milimetre yani uskumru gözünde, gümüş için 12 milimetre ki, kilindar gözünde bir ağ olup; denizin dibinde ufkî yatırılmakda, ve üzerinden balıklar geçeceği zaman ipler vasıtası ile kenarları yukarı kaldırmak suretiyle saydolunmakda olduğundan; bu münâsebetle Çökertme adı verilmiştir.

«Bu ağın etrafına serçe parmak kalınlığında bir ip çekilmişdir. Sağ, sol ve kara taraflarında ikişer, ve deniz tarafında dahi bazan iki bazan üç aded 10 - 15 kolaç uzunluğunda ipler bağlı, ve iplerin ağa merbur bulunduğu yerde 4 - 5 okkalık birer taş bulunmaktadır.

«Ağın deniz tarafında bir aded kan cabaş kayığı, sağ ve sol taraflarında ise birer âdi balıkçı kayıkları demirli olarak bulundurulur.

Çökertme Ağı
(Resim: K. Deveciyan'dan)

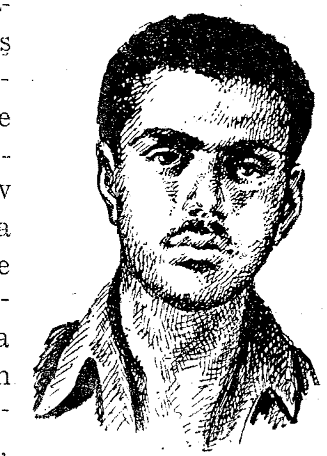
«Ağa merbut olan iplerden ikisi karada ve altı yahud yedi adedi kayıklar için de olduğu, ve her ipin ucunda birer tayfa bulunduğu halde balıkların gelmesi beklenir.

«Çökertme ağı her sene mart ortalarında kurulup mayıs yirmisine kadar balık avına devam edilir. Bu mevsimde balıklar aşağıdan yukarı gitmekde olmaları hasebiyle, balıkların geldiği cihetde bulunan kayığın içindeki tayfalardan biri, eğer sular berrak ve deniz dibi görünür ise, ayna vasıtası ile, diğer bir tayfa da suya bir tüy ile zeytin yağı damlatmak suretiye denizin dibini tedkik ve tarassud ederer. Ağın sağ tarafının zemine temas ettiği yer, ki içinde tarassud yapılan kayığın tam altına rastlar, bir takım beyaz mermer ve çakıl taşlariyle mefruş bulunmasından dolayı üstünden geçecek olan balıklar kayıkdan kolaylıkla görülür. Şâyed sular bulanık, yahud derin ise tarassud kayığında bulunan tayfaların her elinde birer iskandil ipi bulunduğu halde beklerler. Kefallerin gelmesi iskandillere temaslarından hissedilir. Çakıl taşlarını devirip altında yem aramak ve deniz yosunlarını emmek kefal balıklarının mûtadı olmasından dolayı iskandillere temas ederler. Balıklar ağın üstüne gelir gelmez, tarassud kayığından: — Vira!... diye bağırırlar; hemen iplerin çekilmesi üzerine ağın kenarları yukarı kalkıp balıklar tutulur.

«Has kefal ile ganbot balığının saydına mahsus olan Çökertme ağı denizin zeminine temas ettirildiği halde, gümüş balığı avı için kurulan çökertme ağı zeminden yukarı orta suda bulundurulur.

«Bu ağ ile yalnız gündüzleri avlanılabilir. Esâsen çökertme kurmaya elverişli av yerleri de pek mahduttur. İstanbul sâhillerinde yalnız beş yerde kurulabilir, ikisi Haliç içinde Kalafatyeri ile Yağkapanı Karakolu karşısında, üçü de Salıpazarı, Ortaköy ve Arnavudköyü sâhillerinde kurulur Bunlar hep kefal avına mahsus ise de Arnavudköyünde gümüş balığı avı için husûsî çökertmeler de konulur. Bir ağ (kaydedilen Birinci Cihan Harbinden önceki fiyattır) on lira masrafla yapılabilir» (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkçılık).

ÇÖLAŞAN (İsmet) — Hayatı bir roman konusu olabilecek bir gece hırsızı; 1923 ile 1925 arasında İstanbulda Kocamustafapaşa semtinde oturan nâmuskâr bir âilenin tek evlâdı olarak doğmuşdur; kendisi tarafından açıklanmıyan sebeblerle tahsil ve terbiyesi ihmal edilmiş, akrânı olmayan uygunsuz adamlarla düşüp kalkarak kötü yollara sürüklenmiş ve 22 - 25 yaşlarında iken gece hırsızlığına başlamışdır. Bir kaç ev soyduktan sonra 1947 de bir gece Kireç burnundaki yatılı ilk okula girmişdir; okulun mutfağında karnını doyurmuş, talebeye âid bazı eşyayı heybesine doldurmuş, sonra boş sınıfları dolaşarak kara tahtalara tebeşir ile : «Çocuklar!... Hırsızık fena şeydir!... Sakın siz benim gibi yapmayın, dersinize çalışın, adam olun!... Ben okumadım da câhilliğimden böyle iğri yollara saptım, siz doğru yoldan ayrılmayın!...» diye nasihat yollu hitâbeler yazmış ve bunları «Naci» ismi ile imzalamıştır. O zaman bu vak'a günlük gazetelerin birinci sayfalarında: «Ahlâk dersi veren cür'etkâr hırsız» başlığı altında neşredilmişdir.

İsmet Çölaşan
(Resim: S. Bozcalı)

Mekteb soygunundan sonra Beyoğlunda Yenişehir civarında bir çok eşyayı pek ucuz fiata satmak isterken şüphe üzerine yakalanan İsmet Çölaşan, tahkikat sonunda bu eşyayı Mecidiyeköyünde bir evden çaldığını ağlıyarak itiraf etmiştir. İlk mahkûmiyetinden sonra nefsini ıslâh edememiş, geceleri evlere silâhlı ve maskeli olarak girmeye başlamış, tehlikeli bir şerir olmuşdur; 1950 ve 1951 de iki defa daha kısa hapis cezasına mahkûm olmuşdur.

1952 haziranının ortalarında bir gece saat 1,5 da Yenikapuda hırsızlık tasarısı ile dolaşır iken polis tarafından görülmüş, yakalanacağı anda taşıdığı tabanca ile evvelâ zâbıtaya ateş ederek Lângaya doğru kaçmaya başlamış, fakat kurtulamayacağını anlayınca şakağına bir kurşun sıka-

rak intihar etmiştir.

Bibl.: Cumhuiryet Gazetesi, 1947; Harman Gazetesi, 1952.

ÇÖLGEÇEN (Feridun) — Aktör, türk sinemasının en eski oyuncularından biri; 1911 de İstanbulda doğdu, lise talebesi iken ve yerli filmciliğin emekleme devrinde büyük bir hevesle hayatını ve istikbâlini o yola bağladı; konservatuarın sahne bölümüne devam etti. Sonra Amerikaya giderek on yıldan fazla Hollywood'da kaldı; 1962-1963 arasında İstanbula döndü. Yüzün üstünde filmde oynamışdır; ilk oynadığı film «Cici Berber» dir.

Hiç evlenmemişdir; ingilizce ve fransızbilir; emeklerle dolu sanatkâr hayatının şânına lâyık genişçe hâl tercemesi için bilgi edinilemedi.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi, «Kimlik Kartı» yazıları, 1964.

ÇÖLIŞIR (Orhan) — İstanbulda iş tutmuş Kütahyalı bir fotoğrafçıdır; 1964 yılında 27 yaşında bulunuyordu, evli, iki erkek evlâd sâhibi olup hayatı biraz maceralı geçmiş, fabrikada amelelik, halk türküleri okuyuculuğu yapmış, seyyar fotoğrafçılık ta karar kılmışdır. 1964 yılı martında 11 yaşında bir kızı artist olmasına delâlet vaadi ile Eskişehirden İstanbula kaçırmış, bir hafta kadar sonra da firarî küçük kız Beyoğlunda bir fotoğrafhanede teşhis edilip polis tarafından ailesine teslim edilmek üzere yakalanınca macerâperest Orhan Çölışır kaçmışdır. Bu vak'aya geniş ölçüde yer vermiş olan Hürriyet Gazetesi O. Çölışır dikkate değer bir portresini «Vampir tipli» diye neşretmiştir.

Orhan Çölışır
(Resim: S. Bozcalı)

ÇÖMEZ — Batı türkçesinde isim; Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lûgatında bu kelimenin türkçeye «arkadaş» anlamına lâtince «comes» den alındığını kaydediyor; eski medrese hayatında medrese odalarında bekâr hayatı yaşıyan softaların, mollaların aynı zamanda uşakları olan yamak çocuklara, mürâhik gençlere çömez denilirdi. İstanbul medreselerinde istisnâsız hepsi kimsesiz, diyar gaaribi oğlanlardı. Tahsil yolunda boğazı tokluğuna softasının yemeğini pişirir, çamaşırını yıkar, her hizmetini görür, hattâ sapık softaların çömezleri sine bülbüllüğü dahi yapardı. R. E. Koçu, 1730 ihtilâlinin yalın ayaklı lideri dellâk Patrona Halilin hayatını roman çeşnisinde yazarken, Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın can düşmanlarından İspirizâde Şeyh Ahmed Efendinin amıcası Çağşırcı Hocanın çömezi Devrekânili Seyyid oğlanda bir çömez tipini en kuvvetli çizgileri ile tesbit etmiştir; aşağıdaki satırları oradan alıyoruz:

«... Zincirlikuyu Medresesinde oturan Çagşırcı Hoca torunu yerinde 12 yaşındaki Atlıases Fatma Hanımla evlenmiş, çok zengin karısının Davudpaşa iskelesindeki yalısına iç güveyisi gelirken çömezi Seyyid Oğlanı da beraberinde yalıya getirmişdir. O devirde bu türlü izdivaçlar bir müddet için sembolik şer'i akidden ibâret kalırdı. Çakşırcı Hoca da Fatma Hanıma ne dede şefkati, ne de koca muhabbeti ile bağlanmışdı). Çakşırcı Hoca yalının selâmlığında medrese hayatını devam ettiriyordu. Böylece iki sene geçti, bu iki sene içinde Mollanın şâbıemred çömezi de hayli değişmişdi. Devrekâninin bir dağ köyünden kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün bu tığ gibi oğlanın yüzüne tâze bir karanfil bıyık ve zülüflü taze bir sakal ayrıca yiğitlik halâveti vermişdi. Yanında çömezi, Çağşırcı Hoca bir gün sokakda karısı ile karşılaşdı. Torunu yerinde karısına hiç bir zaman alıcı gözle bakmadığı için ferâce ve yaşmak altında tanımadı; fakat Atlıasesin ateşli ve vahşi bakışlı kara gözleri yanındaki çömezi titretti, oğlanın alâkasını fark eden Molla:

— Seyyid... önüne bak!... diye homurdandı.

«Yürüdüler. Çağşırcı Hoca:

— İki ihtimalden gayri yokdur, helâlin olmayub sokakda gördüğün avret ya ırz ehlidir, ona nefsî şeytânî ile nazar günâhı kebâirdendir, yâhud ki neûzibillâh din ve iman oğlusu fâhişe kahbedir, ona

da istek ile nazar haramdır!... dedi.

«Seyyid kadının ırz ehlini de kahbesini de bilmiyordu. O fidan boylu tâze kadın yanlarından geçerken gül bağçesine girmiş gibi tatlı bir koku duymuştu, demek ki din ve iman oğrusu, şeytan âleti kahbe değildi. Acaba kendisinin de bir gün böyle bir helâli olacak mıydı? Mollasının tâzeden tâze, körpeden körpe bir karısı vardı, fakat ayda bir defa bile hareme gidip onun yüzünü bile görmüyordu, şeytanın içine girdiği fark etmeden: — Ah... o kızın kocası şu herifin yerine ben olacakdım... diye düşündü.

«... (Seyyidi gördükden sonra Fatma Hanım kesin kararını verir, kocasından boşanıp onun şehbaz çömezi ile evlenmek) Genç kadına Devrekânili Seyyid hakkında ilk malûmatı ayvaz getirdi: Oğlan Mollanın gaayetle makbûlü mahbubu idi, para ve mal canlısı idi, Boğazı tokluğuna hizmetten sık sık şikâyet ediyordu. Çöpçatanlık işini bir Kolbaşı Rahime kadın üstüne aldı:

— Gam çekme hanımım... o mahbub civanı koynunda bil... dedi.

«Don, gömlek, çorabından şalvar, entâri ve kaftanına, cübbesine, külâhına, dülbendine, sırmalı uçkuruna, çevresine varınca Seyyide bir âlâ boğça hazırlandı.

Nâzenin Hanım Atlıases ve Molla bülbülü çömez Seyyid.
(Resim: S. Bozcalı)

Bir arzuhalciye en hararetlisinden bir muhabbetnâme yazdırıldı, nâmenin yanına bir elmas gül yüzükle bir de mücevherli altın koyun saati kondu.

«... (Seyyid'e yazılan nâmenin sûreti) **Şifaül kulûb**, likaaül mahbûb, gözüm yâşı ile yazıldı efendim bu mektub: Nûş idüb aşkın sârahını ciger hûn ile dolsun, âşifte gönül derdine derman bulsun. Ey rûyi mâhım, gül yüzlü şâhım, melek sîmâ civânım, benim Seyyid Hânım: zülfü kemendim, servi bülendim, sen civanımı geçen yolumda gördüm, gaayet beğendim. Perî ruhsârım, şeker güftârım, şiveli yârim, mâ-

lûm olsun sana hâlim, destindedir def'î melâlim, zâtindedir fikrü hayâlim, senin için fedâdır mâlü menâlim, eğer olur isen benim helâlim. Derde dermânım, tâze fidânım, ah efendim, şehbâzım, hümâ pervâzım, bana senden başka dünyada ne lâzım. Cânımdan azîzim, şekerden lezîzim, varayım aşkın ile ey dilber oğlan âleme destân olayım, lütfeyle, lütfin ile pâyin bûs iderek derdime derman bulayım. Kâhya kadın siz Seyyid Efendi civanıma bir elmas gül yüzük, ve dahi mücevherli altın koyun saati hedâyâmız olmuşdur, makbulünüz olmasını niyaz iderim. Ağız haberi dahi kâhya kadındadır.»

«... nâmeyi ve boğçayı odasında bulduğu gece Seyyid uyuyamadı, yatağının içinde kâh oturdu kâh uzandı, gözleri kapanıp dalar gibi olurken yine açıldı. Güzel olduğunu mollasının ağzından da işitmişdi ama nâmede yazıldığı kadar şatafatlı şehbaz olduğunu bilmiyordu. Seyyid, o yaşına kadar yapılan telkinlerle aynadan şeytan kadar korkardı, kendi yüzünü bilmiyordu, yüzünün çizgilerini bilmiyordu ama ellerini ve çıplak ayaklarını görüyordu, işte hanım, şu ayaklarını öpünce derdine derman bulacakdı, günde beş nöbet yıkanan tertemiz çömez ayağı idi, hanım sanki karşısındaymış gibi şehbaz gururu ile şöyle bir uzattı. Oğlanın çıplak ayakları bilmediği bir âlemin eşiğinde idi, o eşiği atlayınca sürçmeden yürüyebilecek miydi? Seyyidin içinde korku, heyecan merak kör düğüm oldu. Avucunda para görmemişdi. Önündeki güzel güzel çamaşırlar, esvablar, ona kalsa, ömrü boyunca tedârik edip sırtına geçiremiyeceği şeylerdi. Sonra dağlı kıyımı elinin üstüne bakdı, parmağına da elmas bir gül yüzük takılacakdı. Sonra mücevherli altın koyun saatini düşündü, fakat bir türlü ona şekil veremedi. Sabahı iple çekerek kâhya kadının getireceği ağız haberinin ne olacağını merak etti. Eğer helâlinden kocası olmayı kabul ederse hanımın bütün malı, menâli de onun olacakdı. Ya şu kadar yıl yemeğini pişirdiği, kirli çamaşırlarını yıkadığı, hamama vardıklarında kese sabun sürerek dellâkliğini yapdığı Çakşırcı Hocası ne olacakdı? Efendinin boşayacağı kadının koynuna gireceğini bir türlü havsalası almıyordu.

«... (Çömez civar bir bostanda kâhya kadınla buluşur, hanım molladan boşanıp onunla evlenmek arzusundadır, o da kesin kararını verir) Kâhya kadına:

— O hanım Molla Efendiden boşansın, benim makbulümdür, helâlinden alırım, boşamaz ise harama yanaşmam ve hem bc hedâyasını da geri vermem!... dedi, tenbihini de unutmadı, Molla Efendi karısının bana âşık olub ateşime yandığını bilmesin!... dedi.

«Güzeller güzeli ve zengin bir tâze kadın tarafından sevilme cilvesi, dağlı çömeze garib bir nahvet, gurur getirmiş.

«... (Çakşırcı Hoca karısının boşanma teklifini derhal kabul eder, hemen o gün çömezini alarak kitabları ve çamaşırı, iki heybe ile girdiği yalıdan bir araba yükü eşyâ ile bir han odasına gider. Fakat ertesi sabah Seyyidini odada bulamayınca şaşırır, gözüne bir kâğıd ilişir: Efendi Baba... Ben sılaya giderim!... yazılmışdır. Aslında ise oğlan ertesi sabah Davudpaşa İskelesindeki yalıya dönmüşdür. O gün çömezle hanımın nikâhları kıyıldı, gecesine de murâda erdiler) Seyyid Atlıases Fatma Hanımdan daima şübhelendi, görgüsüz kafası, kocası varken bana muhabbetnâme gönderen avret elbet ki benden güzelini bulunca o erkekle de oynaşır diyen bayağı hükme saplandı. Molla uşaklığı ruhunun derinliklerine sinmişdi, muhabbetli günler ancak bir hafta sürdü, sonra istintaklar, tazyikler, tehdidler, hırpalamalar başladı, onların tabiî tepkileri de göz yaşları, istiskaal ve nihâyet nefret oldu.

«Devrekânili Seyyid geçimsizliğ kendi nobranlığında, iltifat şımarıklığında aramadı, hele istiskaller başlayınca kâhya kadının yeni bir dolap çevirdiğini zan etti. bir gün de onun üstüne yürüyerek:

— Vallah billâh ben seni kıtır kıtır keserim!... diye tehdidde bulundu.

«Oğlanın bir şey yapamıyacağını bildiğinden kadın tehdidi alaya aldı:

— Kes şehbazım, kes benim Seyyid Şâhim.. Şamlı Arab Rahimesi iki otuzundan sonra nevcivan bıçağı altında şehid oldu diye tevârihe yazarlar da şan bulurum! dedi.

«Seyyidin gördüğü istiskal yalnız haremde değildi, selâmlıkda bile çubuk ister, getirmezler, kahve ister pişirmezlerdi. Yalının külhanları haftada bir gün yanar iki hamamı vardı, haremdeki hamamı hep kadınlarla dolu buldu, giremedi, selâmlıkdaki hamamda ise o, evin efendisi yıkanırken içeriye arabacı ile seyis girdi, ardından

bağçivan ile yanaşması, aşçı ile yamağı geldi, aşçı tuvana yamağı dururken:

— Seyyid Efendi... sen şu kadar yıl molla yıkamış şehbazsın... bana bir nâzikâne kese çal!... diycek kadar küstahlaştı.

« Nihayet derdini bir fırında hamurkâr olan bir hemşehrisine açdı; hamurkâr yaşlı ve tecrübeliydi:

— Seyyid... o hanım artık sana yâr olmaz... orada başına türlü belâ kazâ da gelir... yapacağın hanımdan altın alıp karıyı boşamak ve memlekete dönmekdir... bağçe, tarla alırsın, bir de kız bulursun sana, işte bu kadar... dedi

«... Seyyid hanımı boşamak için üçyüz altın istedi, Atlıases oğlana acıdı, benim şânımı hiç düşünmez garib uşak diyerek üçyüz yerine beşyüz altın verdi. Yalıya geldiği gece yalın ayakları öpülen çömez yalıdan tam yobaz yüzsüzlüğü ile ayrıldı:

— Ben hanıma ergenlik hakkımı helâl ettim... onun altınları da bana helâldir!... dedi...» R.E. Koçu, Patrona Halil, Ulus Gazetesi.

Şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum risâlede Çömez şu beyitlerle övülmüşdür:

Çömezin dilberi softanın gülü
Hem dahi sinede şakır bülbülü
Çamaşırın çırpar kotarır aşın
Hamamda dellâki sûhte kallâşın
Anın ki yoktur bir çömez fetâsı
Bil ki ol mollanın çokdur hatâsı.

Müverrih Şânîzâde Atâullah Efendi, kendi adına nisbetle anılan tarihinin hicri 1233 (milâdî 1817-1818) yılı vekaayii arasında İstanbulun medrese odalarında oturan softalarla çömezlerinin hayatını çok ağır ittiham taşıyan aşağıdaki satırlarla tasvir ediyor: «... suhtekân ise tullâbı şebâbı nev suftekân ile medârisde bî muhaba hikâyei kavmi Lût ile meşgul ve mümâris olup tasvirî mesâili sekkâkiyede sâhibi yedi tûlâ ve fâris idiler...». Şânizâde ilim feyzini medreseden almış idi; o devrin medreselerinde toplanmış mollalar hakkında sık sık yobaz tâifesi tâbirini kullanır; bu tâbiri kullanır iken, ve yukarıdaki satırlarla onları katran karası bir levs çukuruna atar iken elbet ki yüreği sızlamakda idi; ama yazdıkları hakikat idi, hakikatleri yazmaktan çekinmeyenlerdir ki, toplum hayâtında doğru yolu gösterecek ışığı tutarlar.

1818 yılı mayısının ortalarında, Medreselerin hepsi dolu olduğu için Fâtih timarhânesinin izbe gibi bir koğuşuna sığınmış İzmitli Hacı İbrahim adında otuzluk bir yobaz softa ile on sekiz yaşındaki çömezi Kastamonulu Hüseyin bir gece Fatih de bir ebeyi sözde lohusaya götürüyorlar mış gibi evinden almışlar ve koğuşlarına atarak şen'î tecavüzde bulunmuşlardı; ebe hanım ölüm tehdidi altında başına gelenden şikâyette bulunmayacağına yemin ederek canını kurtarmış, fakat ertesi sabah kol gezen Fatih Kolluğu Çorbacısı tarafından görülerek sorguya çekilince softayı ve çömezini ele vermişdi. İzmitli Hacı İbrahim ile çömezi Kastamonulu Hüseyin Kıbrısda Magosa Zındanında prangaya vurulmak üzere bir tersâne gemisine bindirilmişler, kaptan da verilen gizli emir üzerine Boğazdan çıkınca her ikisini de gemide boğdurarak cesedlerini denize atmıştı.

Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi de çömezi şöyle hicvediyor:

Bildin mi kim çömezi
Bilmediğini bilmezi
Softasının tosunu
Yokdur nefis perhizi
Der ki ayıracak yok
Dünyada ikimizi
Haram günah yok bize
Göstermemek şart izi
Doldururuz gizlice
Şarabla destimizi
Gönlü büyük aşıklık
Mestâne kılmış bizi
Kalenderlik şânından
Bitimiz dizi dizi
Kulak virmez cihâna
Biliriz işimizi
Pek canımız çekerse
Buluruz dişimizi
Kule dibinde evler
Kıydık mı biz mangizi
Üç ay köylüyü soyar
Gizleyüb cehlimizi
Bildin mi şu yalabuk
Bilmediğini bilmezi
Ense kulak yerinde
Gülle topuk çömezi

ÇÖMEZLER SOKAĞI — Beşiktaş Kazâsı merkez nâhiyesinin Cihannümâ Mahallesindedir; Yıldız Posta Caddesi ile Akdoğan Sokağı arasında uzanır, Yenimahalle Fırını Sokağı ve Kapancı Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Reh-

beri, pafta 20, mahalle numarası 175); iki araba geçecek genişlikde, kısmen paket taşı, kısmen kabataş döşelidir, Yıldız Posta Caddesinden Akdoğan Sokağına doğru hafif meyilli bir yokuşdur, bir yanını Abbasağa Parkı tutmuştur, öbür yanındaki evlerin kapu numaraları 6-16 olup 3-5 er katlı beton evler ve apartımanlardır; 1 bakkal, 1 kalaycı, 1 terzi, dükkânı vardır (ekim 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇÖMLEK — «Batı türkçesinde isim; süzülüp teressüf ettirilmiş jamurdan yapılan ve fırında pişirilen toprak kab; çömlekçi, çömlek ve emsâlini yapan sanatkâr» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

Çölmek de denilir; destiden farkı boynu kısa ve içine elin rahatça girebileciği kadar geniş, dibinin de daha yayvanca; oturaklı olmasıdır; destilere yalnız pekmez, şarab ve su gibi mayiât konduğu halde çömleklere yağ ve bal, hattâ pirinç, kuru fasulye, tuz gibi şeylerin konmasıdır. Çömlek, ayrıca, asırlardanberi İstanbulda madenî para kabı olarak da kullanılmış, ve bilhassa toprağa gömülerek saklanan altınlar bir çömleğe doldurularak gömülmüşlerdir. Defineler bulunduğu zaman ekseriya : «Bir çömlek içinde şu kadar altın», «Bir çömlek dolusu altın», «Üç çömlek dolusu altın» diye söylenir. İstanbulun kendine has bir çömlek sanayii de ola gelmişdir (B.: Çömlekçiler; Desti; Küp).

Fakirin servet ve zaifin kuvvet karşısında dâimâ zebun olduğunu beyan yolunda darbı mesel:

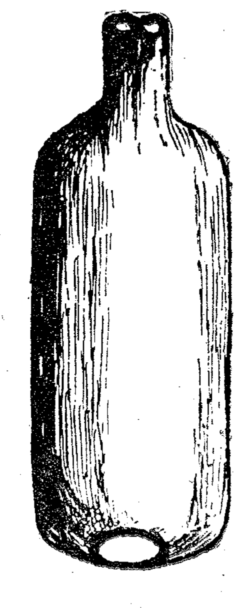
«Çömlek taşa dokunursa vay çömleğin hâline, taş çömleğe dokunursa vay çömleğin hâline!...»

ÇÖMLEK — Kaya balığı avlamada kullanılır bir âlettir; aşağıdaki notları Karakin Bey Deveciyanın «Balık ve Balıkçılık» adlı ölmez eserinden alıyoruz:

«Kaya balığı yumurtasını koymak, sığınmak ve dinlenmek için bir takım delik ve oyuk yerler arar. Çömlek bu balığın bu itiyadından faydalanılarak kullanılır; Çömlekçilere sureti mahsusada yaptırılır.

«Boyu 35-40 santimetre olup, yukarısında yalnız su akabilecek kadar dar bir, bazan iki menfezi, altında da 3-4 santimetre çapında büyükçe bir deliği vardır.

«Çömlekler bir kanca ile denizin dört beş metre su bulunan yerlerine indirilip zemine yatırılır. Bir kaç saat geçdikden sonra yine kanca ile sudan kaldırılıp içindeki balıklar alınır ve tekrar denize konur. Çömleklerin sudan çıkarılması için kullanılan kancanın ucuna, çömleklerin alt deliğini kapıyacak kadar bez sarmak lâzımdır, aksi takdirde balıkar kaçar. Çömleklerin içine yem koymak icab etmez. Çömleğin danesi (Kaydedilen I. Cihan Harbinden önceki fiyattır) 30-40 paraya alınabilir.» (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkçılık).

Çömlek

(Resim: K. Deveciyan'dan)

ÇÖMLEK — İstanbulun hâneberduş pırpırıları argosunda «makad kıç,: aynı argoda tas, kâse, künbed. davul, küfe, boğça, semer, çukur isimleri de aynı anlamda kullanılır.

ÇÖMLEK BANKASI — Halk ağzı deyim: «Paralı ve aynı zamanda gaayet tutumlu kimse», «Parasını bir bankaya vermeyen, eski usulde evinin muhtelif yerlerinde gizleyip saklayan kimse»; misâl:

İki külhanbeyi konuşur:

— Otuz yıldan beri tanırım şu bakkal İbrahimi... ben çocukdum, o koca adamdı, otuzbeş yaşında başım ak pak oldu, herifin saçında tek kıl ağarmadı be...

— İnsanı kokozluk ihtiyarlatır... İbrahim çömlek bankasıdır, ne küflüler vardır onda bilir misin!...

* Haylaz oğlan anasını kas ederek arkadaşına:

— Çömlek Bankasından bu akşam bir ellilik çekebilirsem seninle Topuzun orada kafaları iyice tütsüleriz!.

ÇÖMLEKCİ, ÇÖMLEKÇİLER — Toprakdan çeşitli isimler altında kaplar yapan sanatkârlar, işçiler; Onyedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılmış büyük esnaf - ordu alayı münâsebeti ile bunlardan şöyle bahsediyor:

«Esnâfı Kâehânei Çömlekciyan — 300 dükkân (kârhâne), 400 neferdir; bunların piri de Abdülgaffar Medenî'dir. Arabaların üzerinde balçıkdan çanak çömlek yaparak geçerler.»

Çömlekçi adı altında toplanmış bu imalâthane (kârhanelerin) mühim bir kısmı Haliç yanında Defterdarda idi ki, burası asırlar boyunca Çömlekçiler diye anıla gelmişdi (B.: Çömlekçiler). Çanak, çömlek, desti, saksı imâlâtı ile asırlardan beri meşhur olup şöhretini zamanımızda da muhafaza eden bir yer Anadoluhisarında Göksu deresi boyudur. Evliyâ Çelebi orası için de şunları yazıyor:

«... Göksu Mesiresinde bir günâ toprak çıkar ki o toprakdan küzekâr üstatlar (destici ustalar) çanak, çömlek, saksı, desti yapıp satarlar...»

Onsekizinci asırda yaşamış ermeni yazar P. G. İnciciyan da «İstanbul» isimli eserinde: «Göksu Deresinin kenarında büyük küpler yapılan çömlekçi imalâthâneleri vardır...» diyor.

Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş, «Boğaziçi» isimli eserde de «Göksu Deresinin teressübatı türâbiyesinden destiler ve saksılar imâl olunur...» deniliyor.

ÇÖMLEKÇİ, ÇÖMLEKÇİ ATTARLAR Tahsisen toprakdan yapılmış çanak, çömlek, desti, surahi, bardak, kâse, boduc, çömlek, küp, saksı, satan esnaf; Onyedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılmış büyük esnaf - ordu alayı münasebetile bu esnaf hakkında şunları yazıyor:

«Esnâfı Attârı Çömlekciyan — Dükkân 300, neferat 500; pirleri Abdülgaffar Medenî'dir. Selman Pâk'in kırkdokuzuncu kemerbestesidir, çanakçı çömlekçilere pir olmuşdur, 162 yaşında irtihal buyurup Medinede medfundur. Bunlar alayda dükkânlarını günâgûn kûze (desti), kâse tabaklar ile tezyin idüb pür silâh geçerler.»

Çömlekçi attar dükkânları İstanbulun büyük çarşı boylarında kadimden beri dağınık durumda ola gelmişdir. Hâlen de toplu bir çarşıları yokdur. Yalnız Ebûbekir Efendi isminde bir zâtin Kabakçı Mustafa vak'ası üzerine yazdığı «Vak'ai Cedid» isimli eserinde; Beyazıdda Çömlekçiler diye bir yer gösterilmiştir; Üçüncü Sultan Selimin bahriye nâzırı Hacı İbrahim Efendinin ihtilâlcler elinde ölümünü anlatır ken: «... yürüyerek nice nice hakaaretlerle Sultan Bayazıd Meydanında Çömlekçiler önüne vardıkda harekete mecalü kalmayub bî tâb olduğunda pâre pâre eylediler.» diyor. Bu kayıddan da o tarihlerde Bayazıd Meydanında bir sıra çömekçi dükkânları bulunduğu anlaşılıyor.

ÇÖMLEKÇİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çömlekçi civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çömlekci civanı şu üç beyitle övülmüşdür:

Çömlekçi çanakçı dilberi mühmel
Pırpırılar şâhı şikeste emel
Âlûdei tıyn ü hâk olmuş pâyi
Bir selâmla dilşâd kıl mehlikaayı
Didesi nerkisdir kâkülü sünbül
Ammâ ki çalıya konmuş o bülbül

ÇÖMLEKCİLER — Defterdar ve civarının eski adı; bir zamanlar da Haliçde Defterdar Vapur İskelesinin hemen arkasındaki semtin adı zamanımızda Eyyubun Cezeri Kasım Mahallesi sınırı içinde kalmış, semt olarak da adı unutulmak üzeredir, adı geçen mahallede iki yol «Çömlekçiler Caddesi» ve «Çömlekçiler arkası Sokağı» isimlerini taşımaktadır.

On yedinci asrın ortasında büyük muharrir Evliya Çelebi Çömlekçileri, Ayvansaray ile Eyyub arasında pek büyük bir mahalle olarak gösteriyor ve Defterdarı bu mahallenin iskelelerinden biri olarak kaydediyor ve şunları yazıyor:

«Kasabai Kûzeciyan yani Çömlekçiler Mahallesi — İstanbul Kalesinin cânibi garbinde Halici İstanbul sâhilinde alçak ve düz bir yerde vâkidir. Bin hâneli, bağlı bağçeli mâmur mahalledir. Bir çok saray ve bostanları vardır. Evleri kat kat hoş manzaralı evlerdir. Bu mâmur mahallenin Yâvedud, Zalpaşa, Defterdar, Hocaefendi namlarında dört iskelesi vardır. Bu iskelelerin deryâ aşırı karşı tarafı Hasköy ve Piripaşa kasabalarıdır. Eyyub Kadılığına tâbi ise de ayrıca kadısı ve sübaşısı olan bir mahalledir. Camilerinin en güzeli Zalpaşa Camiidir (B.: Zal Mahmud Paşa Camii). Defterdar Nazlı Mahmud Paşa Camii kârı kadim camidir (B.: Defterdar Camii).

Bundan başka 170 mescidi, 7 tekkesi, 1 hanı olub imâreti yokdur. Sultan Mustafanın ibtidaî cülûsunda (Birinci Sultan Mustafa) yeniçeri ocağı başçavuşu Karamezak Zampaşa kurbinde bir hadikai herdem bahâr içre bir mevlevihâne binâ ettirmişdi ki nazîri bulunmazdı, bir gece zelzele olup mevlevihâneyi yerle yeksân etti, yeri bostan olmuşdur. Hoş âb bir hamamı var ki pek rûşenâ ve tâhirdir.

«Bu şehrin şehrâhı üzere iki tarafı üçyüz aded dükkânlarla tezyin olunmuş çarşı vardır, bedesteni yokdur. Nalband dükkânları ise gaayet çok ve vâsîdir. Yolun iki tarafında ikiyüz elli aded çanakçı ve çömlekçi ve bardakçı dükkânları vardır ki Kâğıdhâneden ve Sarıyerden getirdikleri çamur ile maşraba, desti, surâhi imâl ederler, misli Çin veya İznik Çinisinde bulunabilir, lâkin bu toprakda başka bir hâsiyet vardır, bir desti yeni iken ondan su içenin damağı muattar olub cismi hayâti câvidâni bulur. «Ve minelmâi külli şey'in hay» sırrı açıkdan açığa müşahede edilir. Bu kârhânelerde öyle üstâdı kâmiller vardır ki, yapmış olduğu desti kırk elli kuruşa satın alınıp pâdişah ve vüzerâya teberrüken götürülür.

«Çeşmeleri Halil Ağa Çeşmesi, Sokollu Mehmed Paşa Çeşmesi, Şah Sultan Çeşmesi, Defterdar Nazlı Mahmud Paşa Çeşmesidir...»

Aynı asırda yaşamış ermeni yazarı Eremya Çelebi Kömürciyan da «İstanbul Târihi» isimli eserinde şöyle yazıyor:

«Efendim Verdapet, velînimete daimâ şükret. Haydi kalkalıb, Ayvansaraya doğru yavaş yavaş yürüyelim. Bağçe ve bostanlarla çevrili mevkilere vardık. Sâhilde Ayvansaraydan başlıyarak bir çok iskele vardır. Defterdar İskeleşi: Çömlekçiler denilen bu mahalde çömlek fırınları ve kârhânesi vardır; burada çanak çömlek, desti, tabak, bodoç destiler ve her türlü yağ, bal, şarab ve su kabları imal edilir. Tînimahtum denilen beyaz ve kokulu toprakdan her zevke uygun türlü türlü desti ve kâseler vardır: ağızlarında yazın su içildiği vakit gönüllere ferahlık vermek, veya tînimahtûmu medhetmek üzere beyitler yazılıdır. Bu kablar yâdigâr, tuhfe, armağan olarak uzak memleketlere götürülür.» (Hrand D. Andreasyan tercemesi).

Onsekizinci asırda yaşamış ermeni yazarı P. G. İnciciyan da «İstanbul» adlı eserinde şunları yazıyor: «... Çömlekçiler denilen yerdeki 40 imalâthanede İstinye ve Büyükdere tepelerinden getirilen kil ile her türlü çömlek imâl edilir.» (Hrand D. Andreasyan tercemesi).

Hadikatül Cevâmi de Defterdar Camiini «Çömlekçiler Çarşısında» diye kaydetmişdir.

ÇÖMLEKÇİLER ARKASI SOKAĞI — Eyyub'da Cezerikasım Mahallesi yollarından; Çömlekçiler Caddesi ile Tekekci Değirmeni Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 9, Mahalle Numarası 116); bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir sokakdır; büyüklü küçüklü ahşab ve kâgir evler arasından geçer, kapu numaraları 1-45 ve 2-40 dır; bir sandıkçı dükkânı vardır (Ekim 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇÖMLEKÇİLER CADDESİ — Eyyub-da Cezerikasım Mahallesi yollarından; Haydarbaba Caddesi, Zalpaşa Caddesi ve Cezerikasım Akar Çeşme Sokağı ile teşkil ettiği dört yol ağzı ile Takkeci Değirmeni Sokağı arasında uzanır, ki bu son sokak ve Kıral kızı Sokağı ile de bir dört yol ağzı teşkil eder; Çömlekçiler Arkası Sokağı ve Abdürrahman Şeref Bey Caddesi ile de kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 9, mahalle numarası 116). İki araba geçecek genişlikte, yarı paket taşı yarı kabataş döşeli bir yoldur. Kapu numaraları 1-81 ve 2-88 olan kâgir ve ahşab evler arasından geçer; şu dükkânlar tesbit edilmiştir: 1 tatlıcı, 1 şekerci, 1 kasab, 2 manav, 4 bakkal, 3 terzi, 1 sobacı, 3 berber, 1 aşçı, 2 kahvehâne, 1 eczâne, 1 kunduracı, 1 oto tâmircisi, 1 gazoz imalâthanesi, 1 sandıkçı (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇÖMLEKÇİLER HAMAMI — (B.: Akarçeşme Hamamı).

ÇÖMLEKCİYAN (Bedros) — Musikişinas; 1785 yılında Üsküdarda doğmuş ve 1840 da orada vefat etmiştir. Tokad'dan Üsküdara hicret eden bir çömlekçinin oğludur. Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında medfundur. Mezarının yeri halen bellisizdir.

Önce terzilikle iştigal eden Çömlekciyan, bilâhare keman çalmaya başlamıştır.

Üstad Baba Hampartzum Limonciyan'ın (1768 - 1839) talebelerindendir. Dinî tegániyatta, 1794 de İstanbulda basılan Kayserili Kirkor Tıbir Kabasakalyan'ın «Nıvakaran» adlı eserinden istifade etmiştir. Bir müddet Zincirli Hanında ve müteakiben Üsküdarda kemanla alaturka musiki dersleri vermiştir. Bilâhare Üsküdardaki Surp Karabet Kilisesinin başmuganni̇si olmuştur. 1831 de, maddi sebepler dolayısiyle katolik dinine intisap etmiş ve bu defa da, Galatadaki Surp Pırgiç Ermeni katolik kilisesine başmuganni tayin edilmiştir.

Üsküdar Surp Haç Kilisesinin vaftiz kütüğünde, Bedros Çömlekciyan'ın Kirkor (doğumu 1825) ve İstepam (doğumu 1827) iki oğlu olduğu kayıdlıdır.

Dilci ve müdekkik sayın Bay Agop Martayan (Agop Dilaçar), 28 Aralık 1963 tarihli Marmara Gazetesinde, B. Çömlekciyan'ın, İstepan'dan maada Antranik adlı bir oğlunun daha mevcudiyetini kaydetmekte ve onun usta bir kemancı olduğunu yazmaktadır. Mumaileyhe göre, İstepan ve Antranik bilâhare katolikliği terk edip tekrar gregoryen mezhebini kabul etmişlerdir. Mezkûr Antranik oğlu belki de Kirkorla aynı şahıstır. Zira bazı kimselerin vaftiz isimleri sonradan değişmiştir; burada «Antranik» isminin kelime mânasının «ilk doğan» olduğunu da kaydetmek lâzımdır.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇÖMLEKCİYAN (Kemânî Nubar) — (B.: Tekyay, Kemânî Nubar).

ÇÖMLEKCİYAN (Ûdî Arşak) — (B.: Arşak Efendi, Ûdî).

ÇÖMLEKCİYAN (Simon) — Muharrir ve mütercim; mezartaşı kitabesine göre 14 Ağustos 1870 de İstanbulda doğmuş ve 18 Mayıs 1929 da orada vefat etmiştir. Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında medfundur.

Kırk sene müddetle, «Ceridei Şarkiye» (Ermenice harflerle türkçe), «Manzumei efkâr) (ermenice harflerle türkçe), «Püzantion» (Bizans), «Jogovurti tzaynı» (Halkın sesi), «Verçin Lur» (Son Haber) gazetelerinin neşriyat kısmında çalışmış ve «Jamanak» (Vakıt) gazetesinin de neşriyat müdürlüğünü ifa etmiştir. Edebî çevrelerde daha fazla «Jirayr Şirakatzi» müstear adiyle tanınmıştır. Batıdan, ermeniceye birçok romanlar çevirmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇÖMLEK HESABI — Her hangi bir şeyin sayı hesabını bir çömleğin içine çakıl taşları atarak tutmak; matbaanın olmadığı devirlerde takvim risâlelerinin herkesçe tedâriki imkânsız olduğundan ayların gün hesabı da bir çömleğe her sabah bir çakıl taşı atılarak tutulurdu. Nasreddin Hocaya atfedilen şirin fıkradır:

Hocanın evinde kendisi, karısı ve oğlu çömleğe sabahları birer çakıl atarlarmış; bir ramazanın ortasında hocaya ayın kaçı olduğunu sormuş, çömleği boşaltmış, çakılları saymış:

— Çömlek hesâbına bakılırsa ramazanın kırk beşi!... demiş.

ÇÖMLEK KEBABI — Ağzı kapalı çömleklerde soğanla domatesle fırında pişirilen kuşbaşı kesilmiş et yemeği; İstanbulun eski aşçı dükkânlarında baş yemeklerden biri idi; zamanımızda da aşçı dükkânlarında ve «turistik» diye bir acâib unvanı taşımayan lokantalar da muhakkak yapılır.

ÇÖMLEK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih İlçesinin Şehremini nâhiyesinin Bayazıd ağa Mahallesi sokaklarından (Pafta 10/72). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tespit edilemedi (Nisan 1965).

ÇÖP — «Farsça çöb den alınmıştır: ağaç, saman, çalı ve emsali şeylerin kırıntısı; süprüntü» (Türk Lûgatı).

İstanbul ağzında deyimlere girmişdir:

Evlenme çağına gelmiş ve kız arayan, kendisinin de anası ve kız kardeşi olmayan oğlana «çöpsüz üzüm» denilir; meselâ yakın geçmişte oğlanın resmini pek beğenmemiş olan kıza hitap ile:

— Öyle ince eleyip sık dokuma kızım.. her şeyden çöpsüz üzüm, ne kaynana dırıltısı, ne görümce zırıltısı var!..

Aşırı derecede titiz, dikkatli adamlara «çöp atlamaz» denilir; patronlar arasında bir genç üzerine konuşulur:

— Tam bizim fabrikaya müdür olacak adam.. bu gence çöp atlatılmaz..

Aynı deyim; aşırı vehimli, vesveseli kimseler hakkında da kullanılır: «— Bırak şu çöp atlamazı.. üç kuruş için deli ediyordu beni.. anlatıncaya kadar göbeğim çatladı..»

Aynı anlamda darbı mesel: «Armudun sapı, üzümün çöpü..»

Çöplerin, süprüntünün toplandığı yere «Çöplük», temizlik işçisine, amelesine de «Çöpçü» denilir ki bu isimler de İstanbulda halk ağzı deyimlere girmişdir.

«Çöplük», yurd dışında «Vatan», vatanda doğub büyüdüğü «Şehir, kasaba», şehirde, kasabada oturulan «Muhit, Mahalle», muhitde, mahallede «ev» kastedilerek kullanılır:

Herkese cennet, kendi çöplüğü!

Bu anlamda bir de darbı mesel vardır:

Her horoz kendi çöplüğünde öter!...

Çöplenme — Halk ağzı argo; 1 — Doyumluk olmayan hafif yemek, mükellef sofra aramamak: — Vaz geç lokantadan, bir mahallebiciye girip çöpleniverelim!..

2— Kanaatle geçim : — Nimetlerle dolu dünyada ömrümüz çöplenme ile geçti.

3 — Devlet hazinesinden gayri meşrû kazanç temini, kaba avâmî tâbiri ile «yiyicilik»:

Ne kazanmışsa, bütün kendi kazanmış, kendi!
Zâti devletleri, lâkin, azıcık çöplendi...
Mehmed Âkif

ÇÖPCÜ, ÇÖPÇÜLER — Yakın geçmişin tâbiri ile «Tanzîfât Amelesi», zamanımızın resmî kaydı ile «Temizlik Amelesi», İstanbul Belediyesinin müstahdemleri olarak bu ameleye verilen Çöpcü adı, halk ağzının kullandığı, dolayısı ile basının da benimseyip kullandığı isimdir.

İstanbulun Belediye işlerine İstanbul Kadılığı, asâyiş ve inzibâtına da Yeniçeri Ağalığı ve Yeniçeri Kollukları tarafından bakıldığı eski teşkilât devrinde, büyük şehrin temizlik âmiri, Yeniçeri Ocağından «Çöplük Sübaşısı» denilen bir zâbit idi (B.: Çöplük Sübaşısı).

Belediye mektubcusu değerli bilgin merhum Osman Nuri Ergin (B.: Ergin, Osman Nuri) «Mecellei Umûri Belediye» isimdeki büyük eserinde (1922) «Tanzifât» başlıklı kısmında şu malûmatı veriyor:

«Tâhirsübaşı (Temiz, Temizlik Sübaşısı) adı da verilen Çöplük Sübaşıları, İstanbul Sokaklarında birikmiş olan süprüntüleri, yıllık bir para alarak arayıcı denilen esnafa ihâle ederlerdi.' Bunlar İstanbulda evler ve sokaklarda birikmiş ne kadar süprüntü, çöp varsa, zenbillerle toplayıp taşıyarak deryâ kenarına götürürler ve orada tekneler içinde yıkayarak içinden para ve para edecek şeyleri arar, toplar ve bulduklarını erbâbı bu esnafa götürüp satarlardı (B.: Arayıcı Esnafı).

«Arayıcıların son zamanlara kadar sokak sokak dolaşub evlerden çöp aldıklarını yaşlı kimseler hâlâ tahattur etmektedirler. Hattâ 1285 de (1868) Belediye Dâireleri açıldığı sırada arayıcı esnâfının mevcud bulunduğu, o zaman Zabtiyeden Şehir emânetine devr olunan «Tersâne Amele Bedeliyesi» veren esnaf listesinde bunların da adının bulunması ile sâbittir O zamanları idrâk etmiş olanların ifâdesine nazaran arayıcılar:

— Çöp çıkaram.... avâzesi ile sokaklarda dolaşır, evlerin kapularını çalarak aldıkları çöpleri arkalarındaki küfelere yükleyerek götürürlermiş. Bu arayıcı - çöpçüler de, lâğımcılar gibi, ekseriyet ile ermeni imişler.

«O eski devirde İstanbulda meydanların muayyen zamanlarda gayri müslimlere temizlettirildiği, caddelerin de yeniçeriler tarafından süpürüldüğü ve mahalleler arasındaki sokakların mahalle halkı tarafından temizlendiği vesikalardan anlaşılmaktadır. Saray da da Bostancı teşkilâtının dış hizmet ocakları arasında (B.: Bostancı Ocakları) Mezbelekeşan Ocağı adı ile bir çöpçü takımı vardı. Bu konuda mühim vesikalar şunlardır ki İstanbul Kadısına gönderilmiş fermanlardır:

H. 993 (M. 1585) tarihli ferman:

«... Bayazıd Meydanı ayda iki defa temizlenmekde iken son zamanlarda ihmal edilmiş. Çöplüksübaşısı geldikde eskiden nasıl ola geliyorsa yine öylece süpürtülüp temizletilmesi...»

H. 1107 (M. 1695) tarihli ferman

«... sokak ve mahallelerin dâimâ temiz tutulması gerekirken ihmâl edilmiş ve bâzı yerlerde çöpler yığılmışdır. Sübaşı ve asesbaşıya tenbih olunmuşdur, siz de halka tenbih edin, mahaleler arasındaki mezbeleleri kaldırıp denize atsınlar, ve sokaklar gereği gibi temizlensin. Bundan sonra her kimin dükkânı önünde veya mahalle arasında süprüntü görülürse dükkân sahibi ve mahalle halkı cezalandırılacakdır...»

H. 1107 (M. 1695) tarihli ferman:

«... mahalle içlerindeki sokakların, cami ve mescid avlularının, çarşı ve pazar boylarının temizliğine dikkat edilmesi, mahalle imamlarına, mütevellîlere, esnaf kâhyalarına bir kaç sefer tenbih edildiği halde ihmal edilmektedir; tekrar muhkem tenbih edin, bundan sonra, sokaklarda, cami ve mescid avlularında ve çarşılarda pazarlarda süprüntü, lâşe görülürse mahalle

imamları, mütevellîler ve esnaf kâhyalarının hakkından gelinecekdir...»

H. 1131 (M. 1719) tarihli ferman

«... bundan önceki fermanlarımıza rağmen, İstanbul pislik içindedir, anlaşılıyor ki halk bu şehrin temizliği ile ilgili değil... her mahaleye ve çarşı boylarına tahammülü ölçüsünde süprüntücüler tâyin olunsun, onlar temizlesin ve süprüntücülerin ücretleri de mahalle halkı ile çarşılıdan alınsın (Büyük vezir Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın kurmak istediği bu ilk çöpçü teşkilâtı maalesef tahakkuk edememişdir; B.: İbrahim Paşa, Nevşehirli, Dâmad). ve bu ücretler her ay toplansın. Süprüntücüler işlerini ihmal ederler ise küreğe konulsunlar...»

H. 1218 (M. 1804) tarihil ferman

«... sokaklar, çarşı boyları öylesine pislik içindedir ki geçenlerin üstü başı berbad oluyor, ve şehir pis kokuyor. İmamlar vasıtası ile halka ve kâhyalar vasıtası ile esnafa kesin olarak tenbih edilsin, herkes evinin ve dükkânının önünü, sokağını temiz tutmaya mecburdur, sokaklara süprüntü, hayvan ölüsü, pis sular atılmasın, dökülmesin. Bu fermana riâyet edilmezse, halk ve esnaf değil, onların nâzırı olan mahalle imamları ve esnaf kâhyaları mesul tutulacaktır. İstanbul Kadısı olarak siz de bu hususta çok dikkatli olun...»

Yalın ayaklı tanzifât amelesi, 1895-1900
(Resim: Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

H. 1227 (M. 1812) tarihli ferman

«... şehrin temizliği yine ihmal edilir olmuş-sokaklara ve çarşı boylarına süprüntü, hayvan ölüleri ve pis sular atılıp dökülüyor. Mahalle imamlarına ve bekçilere şiddetli tenbihde bulunun, temizlik işini ihmal ederler ise ağır ceza göreceklerdir...»

H. 1228 (M. 1813) tarihli ferman

«... şehrin temizliği ihmal ediliyor, sokaklara ve çarşı boylarına süprüntü, hayvan ölüleri, pis sular atılıp dökülüyor. Tenbihler dinlenmiyor ve bu pislik, taaffün sârî hastalıklara sebep oluyor (İstanbulda 1227 - 1812 de müthiş bir vebâ salgını olmuşdur). Mahalle imamlarını, esnaf kâhyalarını ve yiğitbaşılarını huzurunuzda toplayınız, kafalarının alacağı şekilde anlatınız ki temizlik işine dikkat etmedikleri takdirde çok ağır ceza göreceklerdir. Sokaklar, çarşılar, dükkân, ev, han önleri temiz tutulacakdır...»

«Yukarıda kısaltılmış örnekleri görülen fermanlar pek çokdur. Sokaklarda köpek ve kedi ölülerin yattığından bahsedilir; o eski devirlerde İstanbulun şimdikine nisbetle çok daha pis olduğunda şüphe yoktur. Lâğımsız, kaldırımsız, dar ve iğribüğrü sokakları güneş ışığından mahrum bir şehirde temizlik olamaz. «Onüçüncü asrı hicride İstanbul Hayatı» muharriri Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey şöyle diyor:

«... yakın zamanlara kadar İstanbul evleri ahşab ve kısmı küllisi boyasız, boyalı olan bâzı büyük konaklar da aşı boyası ile mülevven ve üzeri çamur kuruları ile mülevves olub evler birbirine yapışık ve basık, girintili çıkıntılı şeylerdi, içlerinde fâreler, sansarlar mekân tutmuştu. Evlerin avluları loş, ıslak, sulucanlı olub sokaklara çirkâb sızardı. Sokaklarda duvar diplerinde süprüntü, kedi ve köpek ve fâre lâşeleri, arsalarda virânelerde übek übek kazurât, gelip geçtikçe istikrah etmemek mümkin olamazdı. En işlek caddeleri dahi o kadar dar idi ki karşılıklı damdan dama kediler atlardı...»

«H. 1242 (M. 1827) de İhtisab Nâzırlığı kuruldu, Belediye işleri İstanbul kadılığından bu nazırlığa devredildi, dolayısile de temizlik işleri ile ihtisab nazırlığı meşgul oldu. 1276 (M. 1859) da ihtisab nâzırlığı lâğvedilince temizlik işleri, o tarihde kurulan Zabtiye Müşürlüğüne verildi. 1285 de (M. 1868) ilk belediye nizamnamesi yapıl-

Çöpçü tipi. 1946
(Resim: Hüsnü)

dı ve İstanbulun temizliği belediye vazifeleri arasına girdi. Yeniden tanzîfat memurları tayin edildi, tanzîfat arabaları yapdırıldı. Bu sûretle İstanbulda ilk çöpçü teşkilâtı kuruldu.

«Operatör Cemil Paşanın (B.: Topuzlu, General Cemil) ilk şehir eminliği zamanında bir «Nezâfeti Fenniye Müdürlüğü» kuruldu, tanzîfat müfettişleri tâyin edildi; sokaklar geceleri yıkanıp temizlenmeğe başlandı, hayvanla çekilir çöp arabaları, onlar için ahırlar yapdırıldı; İstanbul ağır masrafla ilk defa ciddî ve fennî temizlik gördü, ki ilk Nezâfeti Fenniye Müdürü mühendis Salâhiddin Beyin bu hususda büyük hizmeti, himmeti görülmüşdür.

«Birinci Cihan Harbi felâketi bu yenilikleri alt üst etmiş, arozözlere ve hayvanlara ordu tarafından el konmuş, genç amele de askere alınarak tanzifat işi kadınlara ve çocuklara kalmış, Cemil Paşanın binlerce lira sarfı ile kurduğu teşkilât mahvolmuştu.

«Mütârekeden sonra Cemil Paşanın ikinci defa şehir eminliğine (Belediye başkanlığında) tanzîfat işleri ile tekrar, ciddî surette uğraşıldı. Her türlü noksanlar hazırlanıp tamamlandı ve Dr. Vedi Bey isminde yorulmak bilmez bir zât Nezâfeti Fenniye Müdürlüğüne getirildi. İstanbul sokakları temizlendi ise de bu yolda yapılan masraf Şehiremânetini (Belediyeyi) iflâsa mahkûm etti. Çünki, tanzîfat resmi olarak İstanbul halkından senede ancak 50.000 lira toplanabiliyor, bu parayı da, Şehiremâneti istikrazına karşılık olarak mâliye nezâreti alıyordu, halbu ki Şehiremâneti her sene tanzîfat işlerine 400.000 - 500.000 lira sarfediyordu. Bu duruma ne kadar dayanabilecekdir, bilinemez» (Osman Nuri Ergin, Mecellei Umûriye Belediye, 1922).

Osman Nuri Ergin yukarıdaki tarihçede, tahminen 1690 ile 1840 arasında bir buçuk asır İstanbulun temizlik işlerinde kullanılmış külhanbeylerini kaydetmemişdir (B.: Külhanbeyleri).

Cumhuriyet devrinde İstanbulun temizlik işleri büyük, en büyük meselelerinden biri olarak tekrar ele alındı. Bu ağır iş İstanbul Belediyesinin Temizlik İşleri Müdürlüğü tarafından düzenlenir ve çevrilir; eski «Tanzifat amelesi» ve halk ağzında ve basında kullanıla gelen «çöpçü» tâbirleri yerine bu müdürlüğün resmî kayıdlarında «Temizlik İşçisi» ismi kabul edilmişdir. Temizlik İşleri Müdürlüğü teşkilâtı ve çöpçülerin ahvâli hakkında yazı olarak sorduğumuz sorular, bu satırların yazıldığı sıra Belediye Temizlik İşleri Müdürü bulunan Faruk Canıtez tarafından, aydın adama yakışan bir sağ duyu ile gereği gibi cevablandırılmışdır; aşağıdaki notları o yazıdan naklediyoruz:

«1964 yılında İstanbul Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü kadrosu 37 maaşlı memur, 502 ücretli müstahdem ve 2317 işçi (çöpçü) olmak üzere 2856 kişi idi.

«Müdürlük İstanbulun temizlik işlerini 4 ana esasda ele almışdır: 1 — Cadde ve sokakların temizlenmesi; 2 — Temizlenmiş caddelerden çöpleri toplama, taşıma;

3 — Çöplerin imhâsı, 4 — Kar temizliği.

«Bu işleri görmek için 2110 işçi (çöpçü), 110 amelebaşı, 25 postabaşı, 12 grupbaşı kullanılmaktadır.

«Temizlik işlerinde kullanılmak üzere Belediyenin 207 motorlu vâsıtası vardır, bunların 100 tânesi dâimâ hâli faaliyettedir. Ayrıca 174 atlı çöp arabası çalıştırılmaktadır.

«Müdürlüğün 1964 yılı bütçesi 15,833, 272 liradır; maaş ve ücretler hâric bunun 6,398,272 lirası şehir temizliğine sarfedilir.

«Temizlik işçinin (çöpçülerin) aylıkları ilk sene için 360 liradır; sonra 425 liraya yükseltilir.

«En genç temizlik işçisi (çöpçü) 18 yaşındadır, bu yaşdan küçük olanlar işe alınmaz; yaş haddi yokdur, çalışacak kudreti olan çalışır.

«Emrinde bulundukları Belediye Şubeleri müdürlüklerinde koğuşları (yatakhâneleri vardır, bunlardan Fatih, Eminönü, Kadıköy, Üsküdar, Beyoğlu ve Şişli koğuşlarında hamam, berber, terzi ve saraçlar vardır.

«Temizlik işçileri (çöpçüler) ekseriyetle Kastamonu, Çorum, Sivas ve Tokad vilâyetleri halkındandır; hemşehrileri delâleti ile İstanbula bu işde çalışmak (çöpçülük) için gelirler.

«Bir işçiye (çöpçüye) senede 1 kat yazlık ve 1 kat kışlık üniforma-elbise (1 asker kesimi pantalon ile bir montgomeri biçimi bluz-ceket), 2 çift postal, 1 muşamba verilir; elbiseleri muhtelif beden numaraları üzerinden münakasa ile diktirilir.

«İşçi (çöpçü) üniformalarında (Bluzceketde ve şapkada) Belediye Encümenince kabul edilmiş alâmetler bulunur (Bluzun sol göğüsü üzerine dikilmiş madenî bir plâk üzerinde Belediye Dâiresinin adı ile çöpçününün numarası yazılıdır.)

«İşçiler (çöpçüler) günde 8 saat çalışırlar, haftada 1 gün ve senede 15 gün izinleri vardır.

«Çarşı boyları, pazar yerleri, haller ve civârı temizlik işleri teşkilâtını en çok yoran yerlerdir (Buralarda halk, esnaf çöpçüye yardımı, yerinin temizliğini kendi vazifelerinden biri bilecek yerde, bilâkis sokakları, caddeleri, dükkân önleri durmadan zâlimâne telvis etmektedir. Belediye emri geerğince bir çöp kabı bile bulundurmaz; küstah bir nahvet ile çöpçüyü kendi uşağı zanneder, halbuki kendi uşağı dahi

Çocuk çöpçü Kargılı Hüseyin, 1957
(Resim: S. Bozcalı)

olsa öylesine pervâsız kirletme cevri karşısında tahammül etmez ve kaçar. Çöpçünün feryâd ettiği en mülevves semtlerin başında Eminönü ve civârı, Hal ve civarı ve Küçükpazardır. İstanbul Ansiklopedisi).

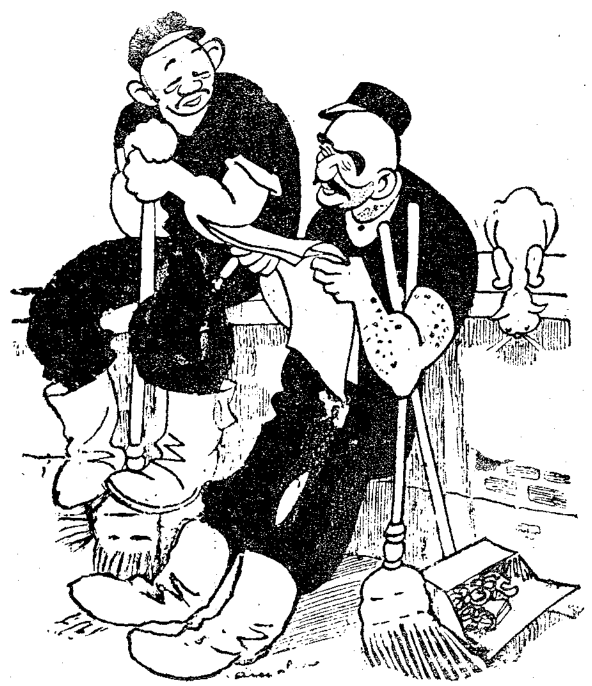
«Şehrin temiz tutulması hususunda Belediye Zâbıtası Talimatnâmesinde cezaî müeyyideler vardır, tatbiki hâlinde müessir olacağı muhakkakdır.

«Toplanan çöpler imhâ sahalarına götürülür, bu sâhalar İstanbul cihetinde Habibler Köyü civârında; Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş ve Sarıyer bölgelerinde Levendde, Anadolu yakasında da Merdivenköyündedir. Çöpler denize dökülmez, buldozerler vâsıtası ile üzerlerine toprak atılarak karada imhâ edilir» (eylül 1964).

İstanbulun temizlik işleri, çöpçüler İstanbul basınında sık sık acı tenkid konusu ola gelmişdir; çöpçüler karikatüristler için

de İstanbul Belediyesine batıran bir nükte iğnesi olmaktadır. Fakat insâf ile düşünmelidir ki, şehir, plânsız olarak durmadan genişlemekde, büyümektedir ve halk, bir büyük şehrin hemşehrilik sorumluluğunu idrak etmemişdir; büyük şehirde çoban hüriyeti ile yaşayanlar milyona yakındır; öyle ki, İstanbulun lâyık olduğu günlük temizliği temin için İstanbulda yaşıyan en azından yarım milyon vatandaşın peşine yarım milyon çöpçü takmak lâzımdır; bir terbiyesizin, bir yobazın Galatadan aldığı 1 kilo incir Köprüyü boydan boya kayağan, cıvık incir kabuğu ile telvîs eder. Şehrin en büyük postahanesi önünde leke sabunu satan bir serserî, azıcık konakladığı o noktadan sabunlu bir çirkef bırakarak def olur.

İstanbul çöpçüleri, istisnâsız diyar garibi bekâr uşaklardır; röportaj yazarları için çöpçülerin hayatı câzib bir konu ol-

Çöpçü Karikatürü
— Belediye seçimi tozu dumana katacağa benzer
— Tabii, bizde temizlik hep böyle olur.
(Cemal Nâdir, Cumhuriyet Gazetesi, 1943)

Delikanlı Çöpçü, Reşâdiyeli Sâdık, 1964
(Resim: Hürriyet Gazetesinde bir resimden S. Bozcalı eli ile)

muşdur; aşağıdaki satırları Metin Soysalın «Gaaye para biriktirip köyden düzgün bir kız almak» başlığı altında Hürriyet Gazetesinde çıkmış (23 Ağustos 1964) bir makaalesinden alıyoruz:

«Çöpçü Sadık, Çöpçü Kadir, Çöpçü Mehmed...

«Üçü de karayağız köy delikanlısıydı. Erkek adam, mert adam ama rüzgârın yol ortasında savurduğu buruşuk bir kâğıt parçası gibi sürüklenip, taşı toprağı altındır diye İstanbula gelmişlerdi.

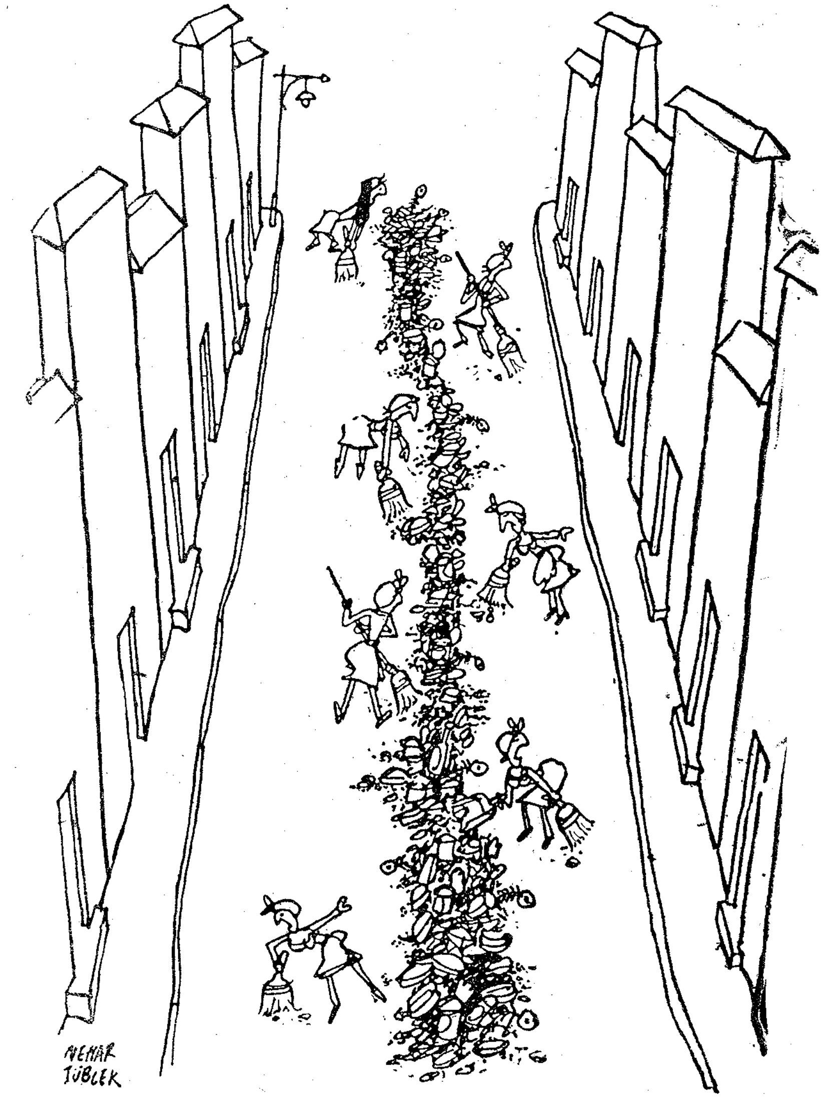
«Gelmişlerdi de ne olmuştu sanki? Çalı süpürgesi elde, faraş koltuk altında sokak sokak elâlemin artıklarını süpürüyorlardı. Daha doğrusu günleri, ayları, seneleri...

«Bu yaz sıcağında onların alınlarında beliren boncuk boncuk ter damlacıkları ekmek parası için değil, sırf evlenebilmek içindi. Evet, sırf evlenebilmek için...

«Reşâdiye'nin Çiftlik Köyünden Sâdık Güzel, koynunda sakladığı banka defterini gösterirken derin derin içini çekti:

— Yaz beyim, yaz... dedi, onüç aydır gurbetteyim ama, şuracıkta anca 852 lira yığabildim.. görüyorsun çöpçüyüz, lâkin her şey, köyden eli yüzü düzgün bir kız al-

Herkes evinin önünü temizliyecek... (Gazeteler)

YAZISIZ!

Çöpçü Karikatürü
(Nehar Tüblek, Akbaba Mecmuası)

ma sevdası peşinde... kız babası dünyanın başlık parasını ister adamdan... bunu köyde bulup biriktirmeye imkân yok...

«Sâdık Güzel 24 yaşındaydı. İstanbul'a geçen sene gelmişti. Köylüsünden birinin delâletiyle Belediyeye istida vermiş, neticeyi günlerce sabahçı kahvelerinde beklemiş, nihayet onu buraya, Eminönü Temizlik İşleri Âmirliğine çöpçü olarak almışlardı; devam etti:

— Ayda elime 260 lira temiz para kalır, kalır ama yemek için, gezip tozmak için mi, hayır...

«On üç aydır İstanbuldaydı, Çöp İskelesi ile Sirkeci'den başka yer bilmiyordu Gezip görememişti.

«Babası rençberdi, anası ve üç kız kardeşi de tarlada çalışıyorlardı.

«Üç kız kardeş.. Bunun ne demek olduğunu artık iyi biliyordu. Sözün kısası, üç kız kardeş demek,, çöpcü Sâdık gibi başlık parası uğruna gurbete çıkmış, çile dolduran üç köy delikanlısı daha demekti.

«Sâdık: — Bizim kaderimiz bu.. der gibi elini hafiften salladı. Sigarasından bir iki nefes çekti. Üçüncü içiyordu. Daha ucuzu olsa onu içerdi, tek kuruşu hesaplıydı. Kolay mı, köye en azından 5-6 bin lirayla dönmek lâzımdı. İşte o zaman evlenmeyi hak etmiş olur, dünürlerini kız evine alnı açık gönderebilirdi...

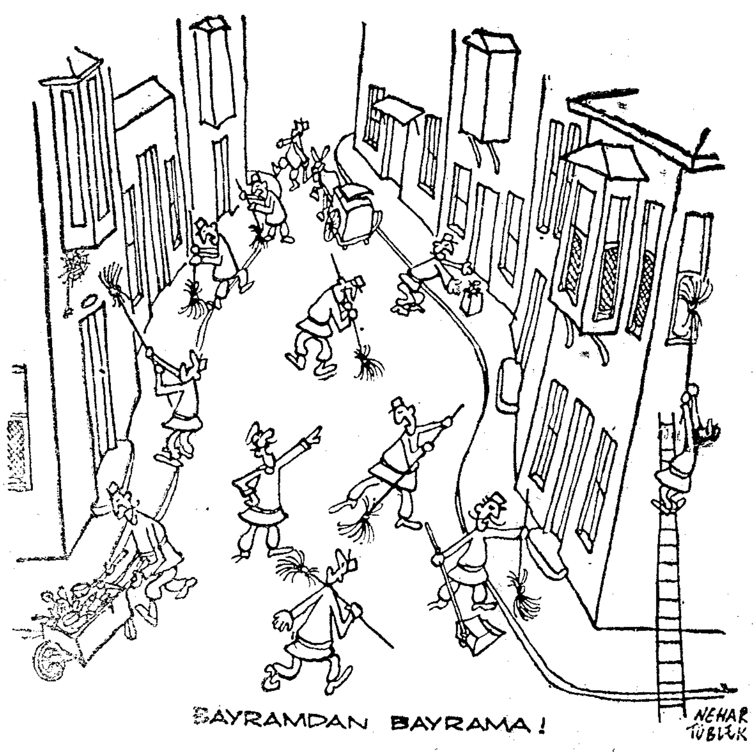
«Onlarla Temizlik Âmirliği binasının Mahfel dedikleri genişçe salonunda konuşuyorduk. Aralarında pek mahcub tavırlı, yanık tenli ve yüz hatlarında gurbetin yorgunluğu belli oluveren bir başka delikanlı:

—Ah!.. dedi, gurbet canıma tak eyledi...

«Kastamonu'nun Garıpça köyünden, adı Kadir Çelik.. Belki hepsinden daha dertliydi. Tam sekiz sene önce düşmüşdü gurbet ellere. Hem de nişanlanır nişanlanmaz. Sorduk. Hikâyesini şöyle anlattı:

— Biz beş kardeşiz beyim, benden başka hepsi baş-göz oldu; terhis olup köye geldiğim zaman «Seni de everelim» dediler... meğer komşu köyden, daha önce tasarladıkları bir kız varmış, uzatmıyalım, söz kesildi, nişan takıldı ve ben sekiz senedir yüzünü bile görmediğim o kızı alabilmek için, yani babasının eline tıkır tıkır yedi bin lira sayabilmek için gurbette sürtüyorum...

«Bugüne kadar hemen hemen yapmadığı iş kalmamıştı ama en iyisi çöpçülük-

Çöpçü Karikatürü
(Nehar Tüblek, Akbaba Mecmuası)

tü. Zaten çöpçülerden çoğuna sorun, köyden kalkıp şehire gelirken ne türlü hayaller kurmuşlardır. Hattâ aralarında iyi iş tutmuş, hayalleri nispeten gerçekleşmiş olanları bile vardır ama, yatak parası, bir iki kap yemek, esvap, çamaşır, hamam... derken, kazandıkları parayı yetirememiş, nihayet çöpçülük yapmak için Belediyeye müracaat etmişlerdir. Çünkü Belediye esvap, çamaşır, postal verir. Yatmak için koğuş gösterir. Her övün karavana çıkar ve hamam parasızdır.» (Metin Soysal, Hürriyet Gazetesi).

Bize tevdi edilmiş bir hâtıra-notda İstanbul sokaklarının temizlik işi üzerine şunlar yazılıdır:

«Arazözler çıkmadan önce İstanbulda caddeleri, yalın ayaklı, baldırı çıplak adamlar, tekerlekli ve mafsallı hortumlar vasıtasıyle, köşe başlarındaki Terkos yangın musluklarından aldıkları sularla sularlardı. Hürriyetin ilânından sonra operatör Cemil Paşanın şehreminliği zamanında caddeler her gece bol sularla yıkanır ve süpürülürdü.»

ÇÖPÇÜ CİVANI — Kalender meşreb şairler tarafından «Şehringiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çöpcü civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çöpcü civanı «çöplükcü» adı ile şu üç beyitle övülmüşdür:

Çöplükçü civanı ekser Tosyalı
Anın ruhlerinde görmeli alı

Çul çaput içre o elmas pâresi
Hançer nigâhının derin yâresi

Şehrin o kumrui âvâresidir
Hemşehri âğuuşi perverdesidir.

ÇÖPCÜLER BALOSU — İstanbul çöpcüleri arasında ilk defa olarak 1963 yılı mayısında tertib edilmiş bir gece eğlencesidir; aşağıdaki satırları, hâdiseyi bu isimle tesbit eden Hayat Mecmuasının 16 Mayıs 1963 tarihli nüshasından alıyoruz:

«İstanbulda çalışan temizlik işçileri, bütün sene bıkmadan usanmadan sokaklarda çöp taşıyıp süpürge savurmanın acısını çıkardılar. Kumkapuda Eminönü Temizlik Âmirliği Lokalinde tertiblenen Temizlik İşleri Gecesi sabahın pek erken saatlerine kadar devam etti. Temizlik işçileri, halay çektiler, twist yaptılar, kendilerinden geçmiş halde yanık memleket türküleri okudular.»

ÇÖPCÜ LİMANI — Galata ve Tophâne rıhtımları yapılmadan önce Tophâne önündeki limanın adı, ki rıhtımlar yapılır iken bu liman doldurulmuş, hâlen görülen Tophâne Saat Kulesi bu dolma sahâ üzerinde inşâ edilmişdir. Çöpcü Limanının bir adı da Softa Kaptan Limanı idi. İkinci Sultan Mahmud devrinin ilk yıllarında tanzim edilmiş iki bostancıbaşı defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) limanın yeri şöylece tesbit edilmiştir:

«Tophânei Âmire — Çöpcü Limanı tâbir olunan mahal..»

«Tophâne İskelesi — Meydanda âbı leziz çeşme — Dökümhâne — Topcular Kışlası — Arabacılar Kışlası — Çavuşbaşı İskelesi — Hacı Mehmed'in Kahvesi — Softa Kaptan Limanı...»

İkinci metinde Çavuşbaşı İskelesi diye gösterilen bir iskele de bu isimden gayrı «Aralık İskele» ve «Çöpcülimanı İskelesi» ile de anılırdı. Bu iskele civârında bulunan bir mescid de «Aralık Mescidi» yâhud «Çöpcülimanı Mescidi» isimlerini taşımakta idi (B.: Çöpcülimanı, Aralık Mescidi).

Yine bu limanın sâhilinde diğer bir küçük mescid de «Çöpcülimanı Mescidi» diye anılmışdır (B.: Çöpcülimanı Namazgâh Mescidi).

ÇÖPCÜLİMANI ARALIK MESCİDİ — Hadikâtül Cevâmide «Aralık Mescidi» adı ile kayıdlı olub şu malûmât verilmektedir: «Bânisi Vâlide Turhan Sultanın kardeşi Yusuf Ağadır (B.: Yusuf Ağa, Manav güzeli), kabrinin nerede olduğu bilinmiyor; Tophâne Çöpcülimanı yanında olub 1090 (M. 1679) da yapılmışdır. Bir sed kenarında fevkaani mescid olup altı kayıkhânedir. 1184 (M. 1770) deki büyük Tophâne yangınında yanmış, yok olmuş, Birinci Sultan Abdülhamidin ilk yıllarında (1774 - 1775) Tophâne Nâzırı bulunan Ahmed Ağa tarafından yeniden yapdırılmıştır. Mahallesi yokdur.» Zamanımızda bu mescid mevcut değildir.

ÇÖPCÜLİMANI NAMAZGÂH MESCİDİ — Hadikâtül Cevâmide sadece «Çöpcülimanı Mescidi» adı ile kayıdlı olub şu malûmat verilmektedir: «Bânisi Mahmud Çavuş nam kimse olub aslında burası bir çimenzar namazgâh idi, Mahmud Çavuş yağmurdan korunmak için (ahşab direkler üzerinde) namazgâha bir çatı yapdırmışdı; sonra (o direklerin arası da duvar hâlinde örülerek) bir mescid oldu. Bu mescid bir yangında yanarak 1153 (M. 1740 - 1741) de tahvil kesedarı İzârî Mehmed Efendi kâgir ve fevkaani olarak yeniden yapdırdı ve minber koydu; Mehmed Efendi 1169 (1755-1756) da vefât etmiş olub, bu camiin yanına defnedilmişdir. Cami yanında ayni hayır sâhibinin bir de sibyan mektebi vardır. Camiin mahallesi etrâfındaki dükkânlardır.»

Zamanımızda bu mescid mevcud değildir.

ÇÖPÇATAN — Halk ağzı argo isim; «Uzakdan görülüp sevilen bir dilber ile âşıkının buluşma, konuşma, anlaşıp sevişme imkânlarını sağlayan kimse«, «Sâde uzakdan sevişenleri buluşdurup anlaşdıran kimse», «Erkeğe zevce, kadına koca bulan»; çöpçatanı muhabbet dellâlı, pezevenk ile karıştırmamalıdır; kadın olsun, erkek olsun çöpçatan hizmet karşılığında bir ücret, hediye de alsa plâtonik, temiz aşklar yolunda hizmet edenler hakkında kullanılır. Kadının örtü altında bulunduğu devirlerde çöpçatanlar umûmiyetle, kendisi ayak takımından olduğu halde orta tabakadan, hattâ kibar âilelerin kapularından girme imkânını bulmuş, kendi başından da gençliğinde aşk dalgaları geçmiş, muhabbet yolları esmiş yaşlı kadınlar arasında çıkardı; boğçacılık, kurşunculuk, masalcılık gibi de meşgaleleri olurdu. Erkeğe zevce, kadına koca bulanlara ayrıca «Kılavuz Kadın» adı da verilirdi. Hayırlı hizmet de olsa, elleri de öpülse pek tabiidir ki, şerefli, haysiyetli iş değildi. Onun içindir ki pek sevdiği küçük beyinin veya küçük hanımının derdini kimseye açamıyacak aşk hastası olup yatağa düşdüklerinde ve yemeden içmeden kesilip gün günler sararıp solduklarında, çöpçatanlık işini, haysiyet ve şerefinden büyük fedakârlık olduğunu bilerek emekdar lalalar, dadılar yapardı.

Hüsnü KINAYLI

ÇÖPÇATAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih İlçesi merkez nâhiyesinin Hacı Üveys Mahallesi sokaklarından (Pafta 6/89). Babnâibi Sokağı ile Sarıgüzel Caddesi arasında bir aralık sokakdır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Nisan 1965).

ÇÖP İSKELESİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyükadanın Mâden Mahallesi sokaklarından (Pafta 32). Adanın doğu tarafında deniz kenarı boyunca uzanır cadde denilecek genişlikde bir sokakdır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (nisan 1965).

ÇÖPKÖY VAK'ASI — 1964 yılında henüz 17 yaşında bulunan İstanbullu çok güzel bir kızın uğradığı şen'î bir tecaâvüz vak'asıdır ki, küçük mağdûrenin haberi olmadan satışı İstanbulda yapılmış ve hâdise içkili bir oturak âlemi şeklinde Uzunköprünün Çöpköy nâhiyesinde cereyan etmiş, İstanbulun büyük günlük gazeteleri-

nin birinci sayfalarında uzun başlıklar ve mütecavizlerin resimleri ile neşredilmiş, İstanbulda ve bilhassa Sağmalcılarda çok derin ve geniş nefret aksi uyandırmışdır. Adı «S.T.» remzi ile verilen güzel kız İstanbulda Sağmalcılarda oturan 26 yaşında ve Ayşe adında bir genç kötü kadın tarafından bir işe yerleştirme yolu ile iğfal edilmiş ve Uzunköprüde Çöpköyde evvelce tanışdığı Rıza Çemberli adındaki ağa ile üç delikanlı oğluna götürülmüşdür. Aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Götürdüğü kıza Rıza Çemberli'ye akraba diye tanıtan Ayşe: — Geceyi burada geçirelim, yarın sana iş bulurum... demiştir ve gece genç kız için bir felâket olmuşdur. Önce, içkiler içilmiş, sonra baba ve üç oğlu saz ve darbukaları çıkararak, çalmaya başlamışlardır. Ayşe soyunup dansetmeye başlamış, sonra S.T. aynı yola sürüklenmiştir. İçki ve dans âlemi, gece yarısından sonraya kadar sürmüştür. Rıza Çemberli ve oğulları evvelâ kendi rızası ile ve kızın gözleri önünde Ayşe'ye sahip olmuşlar, sonra baba ve oğulları S.T. ye: — Güzelim şimdi sıra sana geldi... demişlerdir. Genç kızın karşı koyup bağırmaya başlaması üzerine çığlıkların etraftan duyulmaması için baba ve oğullar nöbetle davul zurna çalarak pis arzularına nail olmuşlardır. Genç kız, sabaha karşı azgın baba ve oğulların elinden kurtulup kaçmış ve önüne çıkan bir bekçiye:

— Beni karakola götürün, mahvoldum... demiştir. Jandarma Komutanlığı derhal harekete geçmiş, Çemberli'ler tarlada yakalanmışlardır.» (Hürriyet Gazetesi, 1964 haziran).

Cemiyet ahlâkı üzerinde tetkiklerde bulunacaklar için araştırması çok zor gazete metinlerinde kaybolmaması gereken vak'alardandır. Tanzimattan önceki devirde böyle bir vak'anın simsar ve fâilleri, şenaatleri teşebbüs hâlinde de kalsa bilâ muhakeme idam olunurlarda (B.: Elif, Şileli).

ÇÖPLÜÇ CİNAYETİ — 1899 eylülünde Tatavlada (Kurtuluş) Kurdoğlu Sokağında oturan Topal Yanko adında birinin 18 yaşındaki oğlu Koço'nun, Tatavla arkasındaki kırlıkda Çöplük denilen mevkide, tam kalbi üstünden bıçak vurulmuş cesedi bulunmuşdur. Çok güzel bir genç olub uygunsuzluk yolunda çirkin ve kötü bir şöhreti olan Koçonun kaatili olarak, yine o civarda Petrâki adında zengin bir bağçıvanın pek meşhur meyva ve sebze bağçesinde yanaşma Firuz adında bir arnavud yakalanmışdır. 35 yaşında güçlü kuvvetli bir genç adam olan Firuz her ne kadar masum olduğunu iddia etmiş ise de, bağçede odasında yatağının altında kanlı bir bıçak bulunmuşdur; genç adam bu bıçağın da kendisine ait olmadığını söylemişdir; fakat Koço'yu tanıdığını da inkâr etmemişdir, hattâ: «Geçen sene bir gece bizim bağçeye girmiş meyva çalıyordu, belki on okka çeker koca bir sepeti armudla doldurmuşdu, yakaladım ve dövdüm; oğlanın bana kini vardı. Vak'adan iki gün evvel, bir sabah Petrâki Efendi ile beraber erkenden bağçeye geldi, beni görünce irkildi, Petrâkiye rumca bir şeyler söyledi, o da kaşlarını çattı: — Bu çocuğu niçin dövdün... bak senden şikâyet için gelmiş!... dedi. Ben de: — Dayağın acısı bir yıldanberi çıkmamış mı... ben onu döveli tam bir sene oldu! dedim ve Petrâkiye armud hikâyesini hatırlattım» diye bir vak'a anlatmışdır.

Fakir bir yanaşma olduğu için Firuzun devletce tutulan Avukatı ilmiyeden bir Hâfız Vasfi Efendi, mahkemede bağçe sahibi sıfatı ile hazır bulundurulan bağçıvan Petrâki hakkında hayli malûmat toplamış, muhakemeye otuza yakın şâhid dinletmiş ve netice de yanaşma Firuzun mâsum olup yatağının altına kanlı bıçağı Petrâkinin koyduğu, Koço'nun da kendisi ile pek samimî münâsebeti olan zengin bağçıvan tarafından, bir gece bağçesine götürmek isterken kötü gencin Firuzu hatırlayıp yolda cayması üzerine bıçakla tehdide kalkdığı sırada sarhoşluk sâikası ile katledildiği meydana çıkmışdır.

Asıl kaatili meydana çıkarmada avukat Hâfız Vasfi Efendiye büyük yardımlarda bulunanlar maktulün babası Topal Yanko ile Koçonun gece ve gündüz berâberinde Tatavla tulumbacılarından Arabacı Vasil adında bir hayta olmuştur.

Bibl.: Mustafa Vasfi Vardar, Babamın büyük dâvaları, not.

ÇÖPLÜK ÇEŞMESİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu İlçesinin Taksim Nâhiyesinin Şehid Muhtar Bey Mahallesi sokaklarından (Pafta 19/147); Sakızağacı Caddesi ile Keresteci Recep Sokağı arasında uzanır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (nisan 1965).

ÇÖPLÜK İSKELESİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesi sokaklarından (Pafta 15/133).

ÇÖPLÜK SÜBAŞISI — Tanzimatdan önceki devirde İstanbulun temizlik işleri âmirinin unvânı (B.: Yeniçeriler; Sübaşı; Külhanbeyleri, Temizlik, Tanzifat); Evliyâ Çelebi şu malûmatı veriyor:

«Tâhir Sübaşı yani Çöplük Sübaşısı — Pirleri sahâbei kiramdan bir zatdir ki Mekke ve Medine şehirlerinin pâk olmasını Hazreti Risâlet ona tevdî etmişti.»

Çöplük Sübaşısı, kendisine verilen yetki ile şehrin temizlik işlerinde acemi oğlanların emrine verilen gençleri kullanırdı (B.: Acemioğlanlar); 1683 den sonra da acemioğlanların o ilâve olarak külhanbeyleri şehrin temizlik ameleri olarak istihdam olundular(B.: Külhanbeyleri).

ÇÖPÜSTÜ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Hasköyün Keçeci Pirî mahallesi sokaklarından (Pafta 17/189); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (nisan 1965).

ÇÖREK — «Kıvrılıp bükülerek toplanmış şey, kangal; bu şekilde yapılmış şekerli veya şekersiz bir nevi ekmek» (Türk Lûgatı).

Zamanımızda İstanbulda müstakil olarak çörekci esnafı kalmamış, çeşitli çörekler pastahânelerde imâl edilip satılmaktadır. Pastahânelerin kurulmasından ve nefsi İstanbul içine yayılmasından, bilhassa Tanzimatdan önceki devirde İstanbulda çörekcilik başlı başına bir iş sâhası, çörekciler de Börekciler, Kâhiciler, Simitciler, Kadayıfcılar ,Lokmacılar ve Gözlemecilerle berâber Ekmekci esnafına yamak esnafdan idi. Evliya Çelebi XVII. asır ortasında İstanbulda 200 çörekci dükkânı ve bu dükkânlarda işler 2000 nefer çörekci esnafı bulunduğunu kaydediyor.

Hicrî 1050 (1640) tarihli bir narh defterinde:

150	dirhem	ekmek	1	akçeye
150	»	kaba çörek	1	»
80	»	yağlı çörek	1	»
90	»	halka simit	1	»
60	»	küçük halka	1	»
69	»	börek	1	»
15	»	şekerli halka	1	»
75	»	Gözleme	1	»
55	»	lokma	1	»
70	»	çakıl böreği	1	»
65	»	tava kâhisi	1	»
55	»	katmer kâhi	1	»

satılacağı yazılıdır.

Hicrî 1091 (1680) tarihli bir narh ve esnaf nizamı defterinde de şunlar yazılıd :

«...ve çörekciler gözleme, çöreklerin nizamı dirhemi (1 çörek 150 dirhem) eksik olmaya, eksik geldikde her eksik dirheminden 1 akçe cezâ alına;.. çörek her zaman işlenip çarşıda buluna...»

150 dirhemi bir akçeye satılan çöreğin her eksik dirheminden 1 akçe cezâ, ağır belediye cezâsıdır. Unutmamalıdır ki eksik mal satan esnafı teftiş memur olan zâbıta âmirlerinin, para cezasından gayrı o esnafı dükkânının önüne yıktırıp meydan dayağı attırma salâhiyeti de vardı.

ÇÖREKCİ — Silivrikapu dışındaki Seyid Nizam Dergâhının batı cihetinde ve ilerisinde bir mevkidir. Vakti ile çayırı, çeşmesi, halı vesâire yıkamağa mahsus havuzu ile meşhurdu. Çayırdan şimdi yeni açılan Topkapu - Yeşilköy Hava Meydanı Yolu geçmektedir. Bu yeni bulvardan biraz içerde ve İstanbul tarafında kalan; sandık biçiminde, önü yalaklı kadim çeşmesi daimî akar. Şimdi suyu fevkalâde kuvvetli olup yalaktan dışarıya fışkırmaktadır; 1930-1935 arasındaki hâlini bilirim; suyu gayet azdı. Herhalde âhiren bir arteziyene raptetdiler. Zira burası arteziyen mıntıkasıdır. Çeşmenin önünden evvelce Topkapudan Veliefendiye giden kadim yol geçerdi. Hâlen battaldır. Sular İdaresi Terkos'u takviye için arteziyen kuyularını bu civarda açmıştır; Fakat bu kuyular (Çırpıcı Arteziyenleri» adını taşır (B.: Çırpıcı, Çırpıcı Çayırı Arteziyen Kuyuları).

Çeşme, bir çoban çeşmesidir, kitâbesi yokdur. Bu çeşmeye ve semte neden Çörekci denmiştir belli değildir.

Çeşmenin üst tarafında yâni Surlar cihetinde, bayırın yamacında çırpıcıların halı, kilim vesaire yıkadıkları bir havuz

vardır. Bu havuzun mükemmel bir nümûnesi Çırpıcı Çayırında idi. Çörekci'de hâlen mevcud olan havuz metrûk, harab, içi çimento ile sıvanmışdır. Büyük şehirde benzeri kalmamışdır, restore edilerek muhafazası şayânı temennidir. Ölçüleri Çırpıcı'daki havuza müşabihtir. Yalnız derinliği biraz fazladır. Cesâmeti en büyük bir halıyı istiab edecek büyüklüktedir. Suyu tatlı olduğu için şimdi civardaki gecekondulara çeşme vazifesi görmektedir. Veliefendideki Kassarhâne denilen bu cins havuz da dahil hepsi, idâre merkezi o zaman Yeşilköy'de olan Aya Mama Çiftlikâtı Hümâyunu tarafından ihâle suretiyle kiraya verilirdi. Bu havuzlarda sâdece halı, kilim ve basma yıkanmaz, bazan İstanbul konaklarının kirlenmiş halıları da temizlenirdi. Bu hususta merhum pederim Mustafa Vedad Akbatu anlatırdı:

«Sultan Hamid devrinde İstanbul sokaklarında arada sırada (ekseriya tek beygir ile) dolaşan ve şehrin konaklarından, evlerinden kirlenmiş ve tozlanmış halıları yıkamak ve temizlemek üzere toplayan adetleri gayet mahdut bir esnaf zümresi vardı. Meşrûtiyetten sonra yokoldu : — Çırpıcı!.. Halı yıkarız!... diye bağıran şâyanı itimad adamlar, konaklardan gaayet kıymetli ve nadide halıları bir makbuz vermeden alırlar, yıkamak üzere atlarına yükleyerek bu havuzlara götürürlerdi. Hiç kimsenin dolandırıldığı, halısının kaybolduğu veya karıştığı duyulmamışdır.»

Fakat son zamanlarda Çırpıcı denilen halı yıkama mesleği de soysuzlaşmış, bu havuzlarda bazı sahtekârların yeni halıları kimyevî mevad ile fersûdeleştirerek halıdan anlamayanlara antika diye yutturdukları görülmüşdür.

Silivrikapu'dan gelerek Seyid Nizam ve Çörekciden geçip, esâsı İkinci Sultan Bayazıd vakfından bir bostan olan İncirli Çiftliğine giden kadîm yolun Seyid Nizam-Midhad Paşa nâm-ı diğer ile Rifat Paşa çiftliği arasındaki bakıyesinde, sağda ve solda birkaç klâsik ve eski metrûk çeşme hâlâ mevcuttur.

Şinasi AKBATU

ÇÖREKCİ CİVANI — Kalender meşreb şairler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Çörekci Civanına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Çörekci Civanı şu beyitlerle övülmüşdür:

Çörekci civanı habbaz yamağı
Gül misâli humret üzre yanağı

Püskürme benleri çörek otudur
Anı seven cümle gamın unutur.

Anadol hâkinden zeberdest fetâ
Aşıkbaz pehlivandır o dürri yektâ

ÇÖREKCİ KAPUSU — Fâtih Camiinin dış harem avlusunun batıya açılan iki kapusundan birinin adı (B.: Fâtih Camii ve Manzûmesi).

ÇÖREKCİ MEZARLIĞI VE NAMAZGÂHI — Aynı adı taşıyan kitâbesiz bir çoban çeşmesinin üst tarafında ve havuz civarında idi (B.: Çörekci). Son zamanlara kadar mevcud küçük bir sofa idi. Burada kimlerin medfun oldukları maalesef tesbit edilemedi. Büyük şehrin böyle uzak bir semtinde ve bâhusus mezarlık mıntıkası olmayan bir yerde bu mezarlığın mevcudiyeti câlib-i dikkattir. Acaba bir meslek sofası mı idi? Zeytinburnu gecekonduları mülhakâtından Telsiz Mahallesi hâsıl olduktan sonra Çörekci Çeşmesinin yanına da gecekondular yapılmıştı. Filvâki bunları 1962 de kaldırdılar. Lâkin bu arada, hiç olmazsa bakiyesi duran eski mezarlık yokoldu. Mezarlık bu mıntıkayı gösteren eski harıtalarda dahi tesbit edilmişdir.

Çeşmenin arkasında bir de namazgâh vardı. Namazgâh gecekonduların işgalinde idi. Namazgâhın gaayet güzel olan mihrab taşı nasılsa yerinde duruyordu. 1962 de gecekondular kaldırılırken, mihrab taşı da bir kazaya uğramasın diye Mevlevihanekapusu dâhilinde oturan Mehmed Gölge isminde bir hayırsever vatandaş taşı bu metrûk ve sapa yerden alarak Topkapu'da yeni açılan bulvarın ve sur kapusunun karşısındaki kavşakda, eski İlyaszâde nâm-ı diğer Sâkine Hâtun denilen mahallin kenarına, çitlenbik ağaçlarının altına, işlek bir yere, Kıblesini de tesbit ederek dikti. Namazgâhın yeni yeri eskiden mezarlık idi. Arsa filân değildir. Binaenâleyh hiç kimsenin buraya dokunmaya hakkı yokdur.

Bu Namazgâh hicrî 1210 (M. 1795 - 1796) da yukarıda kaydettiğimiz şekilde

Bu Namazgâh hicrî 1210 (M. 1795 - 1796) da yukarıda kaydettiğimiz şekilde ilk defa Çörekçi Çeşmesinde ihdas edilmişdir. Bânisi Ser Sirac (Kandilcibaşı) Mustafa Efendidir.

Şinasi AKBATU

ÇÖREKOTU SOKAĞI — Bakırköyünün Osmaniye semti sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 12) Osmaniye Aralığı ile Fildamı - Çobançeşmesi yolu arasında uzanır; Cemiyet Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Mart 1965).

ÇÖVENCİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eyyubun Düğmeciler Mahallesi sokaklarından; Yusufefendi Çiftliği Sokağı ile Vezirtekkesi Caddesi arasında bir aralık sokakdır. Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Mart 1965).

ÇUBUK — «İnce ve uzun değnek; düz dal» (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı). Sigara kâğıdı kullanılmasından önce, tütünün lüle içinde yakılarak, dumanının içi oyulmuş bir çubuk ile içildiği devirde o çubuklara «tütün çubuğu» ve ekseriya sâdece «çubuk» denilirdi; dolayısı ile tütün içmeye «çubuk içmek», tütün ikramına «çubuk ikram etmek», «çubuk çıkarmak», «çubuk vermek» denilirdi.

Tütün çubuğu üç parçadan mürekkebdir: 1 — Tütünnü konduğu lüle; 2 — İçinden dumanın çekildiği ince ve dümdüz ağaç dalından gövde kısmı; 3 — Ağıza gelen kısmı, ağızlık, İmame.

Tütün içme vasıtası anlamında «Çubuk», ancak lülesi ve imâmesi ile tamamdır; lülesiz ve imâmesiz gövde kısmı, içi oyulmuş çubukluk bir daldan ibarettir; onun içindir ki çubuk, tütün çubuğu denilince, lülesi, gövdesi ve imâmesi ile bir bütün hatırlanmalıdır.

Memleketimizde tütün içme tiryakiliği on yedinci asır başında, Birinci Sultan Ahmed devrinde, 1605 - 1606 arasında başlamışdır ve ayak takımından en yüksek, kibar tabakaya varınca o kadar süratle yayılmışdır ki, 1633 de, ancak 28 sene sonra Sultan Ahmedin üçüncü halefi ve oğlu Dördüncü Sultan Murad zamanında ilk ve cezâsı yakalandığı anda idâm olmak üzere çok şiddetli tütün yasağı çıkdığında ölüm göze alınmış, tütün - çubuk içilmişdir (B.: Tütün; Cibâli Yangını - 1633, cild 7, sayfa 3555); o amansız yasak devrinde yazılmış aşağıdaki beyit o devrin rind meşreb şeyhülislâmı ve asrının büyük şâiri Yahya Efendinindir:

Duhan içüb o şehle, dimeyin râyegândır bu
Virin biçâreler can nakdini, resmi duahandır bu

Kahvehâne peykesinde çubuk keyfi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Zerâfetini zedelemeden bugünkü dile şöylece çevirebiliriz: «O güzeller şâhı ile tütün içmek bedava, kolay değil, tütün vergisi olarak can kondu, verin biçâreler!...».

O asrın, o devrin adamı olan müverrih Peçevili İbrahim Efendi ilk tütün, çubuk tiryakilerini şöyle tasvir ediyor:

«Ehli keyf mübtelâsı oldu, giderek keyf ehli olmayanlar da kullandılar, hattâ kibar ulemadan ve devlet ricâlinden niceleri ol ibtilâya uğradı. Kahvehânelerde erâzil ve evbâşın tütünü kesreti istimâlinden kahvehâneler gök

Hamam peykesinde çubuk keyfi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

duman olup içinde olanlar birbirin görmemek mertebelerine vardı. Sokaklarda ve pazarda dahi lüle ellerinden düşmez oldu, birbirinin yüzüne gözüne püf püf diyerek sokakları mahalleleri kokuttular...»

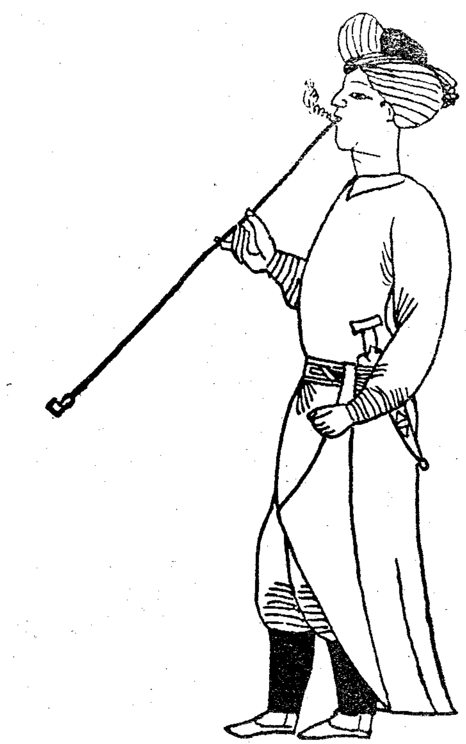
O ilk tiryâkilerin ellerindeki lüle değil, lülesi olan çubukdur, fakat yukardaki satırlar ilk tütün salgınına nisbetle o kadar tâzedir ki, Peçevili henüz çubuk kelimesini kullanmıyor.

Çubuk önce ikiye ayrılır: 1 — Kahvehânelerde ve evlerde kullanılan çubuklar. Gövde kısmı uzundur, 2-2,50 metre boyundadır; yekpâre olanları, birbirine geçme bir kaç parçadan mürekkeb olanları vardır; lüle yerde, takatuka (küllük) denilen bir tabla üstünde durur (B.: Takatuka); lüleye doldurulan tütünü kahvehânelerde ateş oğlanları, evlerde çubukdarlar ateşler. Çokça tütün almak, içim keyfinin de sürekli olması için bu çubukların lüleleri de büyük olurdu. 2 — Tiryakilerin dilediği yerde, ve hattâ sokakda tütün içmeleri için üzerlerinde taşıdıkları çubuklar; gövde kısmı kısa, en çok 30-40 santim boyunda, lülesi de taşınmasını kolaylaştırmak için küçük olurdu; bir torbacık içinde kuşak kıvrımına sokulup taşınır ve ayrı bir kese içinde bulunan tütün doldurulduktan sonra, kav ve çakmak ile, tiryâkinin kendisi tarafından ateşlenirdi.

Çubukların ikinci tasnifi kullananların içtimaî seviyesine göre dir; ayak takımının, avamın, esnâfın, orta tabakının, âyân, eşraf, devlet ricâlinin, vezirlerin ve nihâyet padişahların çubukları, lülesi ile, gövdesi ile, ağızlığı, imâmesi ile elbetki çok farklı olmuşdur; lülesi ap ayrı bir sanat eseri, gövdesi ve imâmesi altın çenberler, elmas, yakut, zümrüt, vesair kıymetli taşlarla müzeyyen murasâ çubuklar yapılmışdır. Bu yolda öylesine i leri gidilmiştir ki, kibar ve ricâlin çubuk nümayişleri devletçe israf, sefâhet telâkki edilmiş, ve hicrî 1195 yılında (1781) Birinci Sultan Abdülhamid Sadırâzam İzzet Paşaya gönderdiği bir hattı hümâyun ile murassâ çubuk yapılmasını, satılmasını ve kullanılmasını yasak etmişdir; hatti hümayunun bugünkü dile çevrilmiş sûreti şudur: «... bir kaç seneden beri tütün çubukları imâmelerine altın kakmalar yapmakda ve çeşitil cevâhir taşları konulmakda, çubuklar üçer beşer yüz kuruşa satılıp alınmaktadır... hilâfı şeri şerif israfdır... bundan sonra çubuk imâmelerine altun kakılmayacak, bir tek cevahir taş konmayacakdır, öyle çubukların satışını ve kullanılmasını yasak ettim, lâzım gelenlere tenbih et, yasağı dinlemiyenleri de te'dib ve terbiye et...»

Topkapusu Sarayı Müzesinin hazine kısmında pek zengin bir murassâ çubuklar koleksiyonu vardır.

Tütün tiryakiliği kadınlar arasında çok yaygın olmuşdur, öyle ki türk İstanbulun harem hayatı üzerine resimler yapan Avrupalı ressamlar kadınları umumiyetle rehâvet içinde uzanmış, nargile yâhud çubuk içer vaziyetde tahayyül etmişlerdir. Kadın

Sokakda tütün içen İstanbullu genç
(Bir XVII. asır gravürü)

çubukları da ayrı olmuşdur, şöyle ki lüleleri, bilhassa çiçek kabartmalarla, âdeta küçücük bir çiçek demeti ile süslenmiş, imâmeler de, hanım ağzına uygun, gaayet küçük olmuşdur.

Kahvehânelerle meskenlerden başka, hamamlarda da çubuk takımları bulundurulmuşdur, ve hamamlarda ateş oğlanlığı, çubukdarlık vazifesini mahbub tâze dellâklar, dellâk şâkirdleri görmüşdür.

Çubuk içmek, misafire, kahvehâne ve hamamlarda müşteriye çubuk çıkarmak, vermek kendine mahsus merâsimle olmuşdur; M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde bu merâsimi şöyle kaydediyor:

«Saraylarda ve büyük konaklarda çubukçu başılar, çubuk ağaları vardı, bir de ateşçi bulunurdu. Çubuk içileceği zaman ortaya evvelâ, şimdiki sigara tablalarının gördüğü işe yarayan gümüş veya pirinçten takatuka adı verilen büyük tabla konulur, sonra çubukçu lüleleri tütün doldurulmuş çubukları getirir, lüleleri takatukaya koyarak çubuğu misafirlere verirdi, öyle ki çubuğun imâmesi içecek olanın ağzı hizasına gelirdi; çuubk içecek kimse tarafından sol el (?) ile tutulurdu. Sonra (bir zincire asılı ve zincirinden tutulan) küçük bir mangal ile ateşci gelir, çubukçu küçük bir maşa ile birer (köz) ateş alıp lülelere koyardı.»

Konaklarda, evlerde kahvehânelerde, hamamlarda misafir ve müşterilerin içtimaî mevkiine göre çeşidli çubuklar çubukluk denilen dolablarda muhafaza edilirdi (B.: Çubukluk); konaklarda da çubukluk «Çubuk Odası» denilen bir odada dururdu (B.: Çubuk Odası).

Çubuk lüleleri pek çeşidli şekillerde yapılmışdır; lülecilik, küçük güzel sanatlar arasında bir iş olmuşdur (B.: Lüle, Lüleciler).

Çubukların gövde kısımları umumiyetle yâsemin ve kiraz dallarından yapılmışdır; gül ağacından ve pelesenkden yapılanlar da vardır; ekseriyâ bir kaç parça-

Sokakda tütün içine İstanbullu kibar delikanlı

Elinde yelpâze ve kolunda tütün kesesi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

dan mürekkeb olarak fildişinden de yapılmışdır.

İmâmelerde heman dâima sarı, kırmızı veya siyah kehrübâ kullanılmışdır.

Tütün el ile kıyılarak hazırlanılırdı, kibar tiryakiler kendi zevklerine göre tütün harmanları yapdırırlardı; bu gibilerin hususî çubuklarını ve tütünlerini çubukdarları, velinimet nereye giderse, peşine takılıp götürürdü (B.: Çubukdar).

Harcı âlem çubuk ve sâdece lüle satan seyyar satıcılar ekseriya bekâr hanları ve bekâr odaları kapılarında dururlardı; müverrih Naimâ Efendi hicrî 1064 (milâdî 1654) yılı vekayii arasında şu fıkrayı kaydediyor: «Yeniçeri ağası Gürcü Kenan Paşa, ki gençliğinde Duducu Hasan Paşanın kölesiydi, bir tuvana adamdı. Şehirde türlü rezâlet, ahlâksızlığın haddi payânı yok iken tütüncü dükkânlarını basar, tütünleri yakıp tütün içenlere aşırı dayak atardı. Kol gezerken Sultanahmed Camii yanındaki Sipahiler Hanına uğradı. Ulûfe almak için İstanbula gelmiş kapukulu sipâhilerinden bâzılarını han önünde çubuk içerken gördü, dayak atmak için tutmak istedikde sipahiler han içine kaçdılar, öcünü han kapusunda tütün, lüle ve çubuk satan fukaradan almak, onların mallarını yakmak istedikde, handaki sipahiler ellerine birer değnek kaparak handan boşandılar ve ağanın yanındaki yeniçerilerle bir döğüşe kapışıp yeniçeriağasını kaçırddılar ve ardlarına düşüp koldaki yeniçerilerden bir kaçına muhkem dayak çekdiler...».

Dükkânların, kayıkhânelerin üstündeki odalarda yatıp kalkan bekâr uşakları gece yataklarında da çubuk içerler ve çubuklar ateşli iken uyurlar, devrilen çubuk yorganı, şilteyi tutuşdururdu ki, bu yüzden İstanbulda pek çok yangın çıkmışdır; hattâ cehennemî bir ateş âfeti olan ve İstanbulun dörtte üçünü kül eden hicri 1070 (milâdî 1660) Ayazmakapusu yangını, Ali Çelebi camii civarında kale duvarı dışında bir tütün içici bekâr uşağı yaramazın çubuğundan çıkmışdı (B.: Ayazmakapusu Yangınları, cild 3, sayfa 1512).

ÇUBUKÇU — Hem çubuk yapıcı sanatkâr, hem de çubuk satıcılar bu isimle anılmışlardır; çubuk yapıcılar çubukların yalnız gövde kısmını (asıl çubuk kısmı) yaparlardı; çubuk imâmesini (ağza gelen kısmını) ve lüleleri yapanlar imâmeci ve lüleci adı ile anılırdı; imâmecilik ve lülecilik ayrı bir ihtisas işi idi (B.: Çubuk; İmâme; Lüle); çubuk satıcılar ise lülesi imâmesi ile takım çubuk, yalnız dal gövde, yalnız imâme, yalnız lüle, ve hattâ cins cins tütün de satarlardı, çoğu seyyar esnaf olup çarşı pazar boylarında dolaşırlar, bekâr odaları, bekâr hanları kapularında dururlardı. Bir kısmı da dükkân sahibi olup, kıymetli, hattâ murassâ çubuklar seyyar olan esnafda bulunmaz, dükkânlarda satılırdı. Çubuk yapıcılar satıcı esnafa mal verir, bir de sipâriş üzerine, yüksek ücretlerle kuyumcu gibi çalışarak çubuk yaparlardı. Çubuk satıcılarının çoğu da mürahik yahudi oğlanları, delikanlılardı.

ÇUBUKÇU CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çubuk yapıcı ve satıcı civanlarına rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çubukçu civanları şu beyitlerle övülmüşdür ki birincisi çubuk yapıcı, ikincisi çubuk satıcıdır:

1. **Çubukçu güzeli tâze fidandır**
Bağı muabbetde verdi handandır
Yâsemenden nâzik şûhi ıtırnâk
Öp kiraz leblerin bî havfü bî bâk
Sîmin pençesine almış o mili
Oyar âşık kalbin sözün temsili

2. **Çubuk satar civan evlâdı yahud**
Ceddi ekberidir anın Kavmi Lût
Bekâr uşağının çerağı şehbaz
Hîz dilberdir o ki puhte yaramaz
İşi kaşkariko âlemde anın
Al da hayrın gör sen kaynarsa kanın

ÇUBUKÇU, ÇUBUKDAR — Eski kibar ve ricâl dâirelerinde tütün çubuklarına bakan, onları hazırlayan, efendisine ve misafirlerine veren hizmetkâr; «Tütüncü» veyâ «Tütüncübaşı» ünvanını taşıyan diğer bir itibarlı bende ağanın yamağı sayılırdı; çubukdar aslında bu günkü anlamla bir uşak ise de, el ve beden gücü ile görülür kaba işlerde kullanılan sâir uşaklardan çok imtiyazlı idi; daima efendisinin meclislerinde bulunarak misafirlere de hizmet ettiği için çubukdarların kıyâfetlerine son derecede dikkat edilir; her gün yakası yeni veya paçası görülmesi ihtimali olan iç çamaşırına varınca tertemiz giyinirler, üst

esvabları da âlâ çuhadan kesilirdi; ve hemen istisnasız gaayetle dilber gençlerden seçilirlerdi; çoğu efendisinin enîsi, mahremci, mûtemedi olur, mürâhiklik çağını geçirince mühürdarlığa, haznedarlığa ve hattâ damadlığa kadar yükselirlerdi; meselâ Eski Zagra âyânı, Vidin Kalesini kendi kesesinden tamir ettirmiş Kapucubaşı Mehmed Ağa 1808 de İstanbula geldiğinde sokokda yalın ayak yarım pabuç ile dolaşır güzellikde melek misali on altı on yedi yaşlarında Mehmed adında bir çocuk görür ve kapuçuhadarı vasıtası ile hizmetine aldırtarak kendisine çubukdar yapar, Eski Zagraya götürür, kısa bir zaman sonra da Çubukdar Mehmet Ağa kat kat milyoner efen-

Tayyarzâde Mehmed Gümrükçü Hüseyin Efendi huzurunda
(Sabiha Bozcalının kompozisyonu)

disinin dari dünyada biricik evlâdı olan kızı Benli Ayşe Hanımla evlenerek damad olur; Benli Ayşe Hanımın Çubukdar Mehmed Ağadan oğlu Emin Paşa, bu ansiklopedinin müdevvini R. E. Koçunun anası Hacı Fatma Hanımın dedesidir.

Çubukdar Delikanlıların çoğu yalnız cemal sahibi olmakla kalmamış, efendi meclisinin ziyneti, yüz akı oldukları için, hizmete alınır iken zeki, fatin, zarif ve nâzik olmalarına da ayrıca dikkat edilmiş, hizmete alındıktan sonra bir evlâd gibi tahsil ve terbiyeleri ile uğraşılmışdır. Adı tarihimize geçmiş çubukdarlardan Şehreminli Tayyarzâde Mehmed adındaki güzel, zeki ve tahsilli gencin büyük bir meddah hikâyesine konu olan hayatını yepyeni notlarla yazmış olon R. E. Koçu, güzel Mehmed'in o devrin namlı zenginlerinden Gümrükçü Hüseyin Efendiye çubukdar olarak ilâhî cezbe sâhibi kalender derviş Geysûdar (Saçlı) Mehmed Efendi tarafından görüldüğünü söylüyor; güzel delikanlının edeb, irfan ve malûmatını da şu sahnede anlatıyor:

«... Hüseyin Efendi yeni çubukdarına bağlanıverdi. Duvarlar namlı hattatların elinden çıkmış kıymetli levhalarla doluydu. Bunların içinde büyük bir levha ise acemi bir elin yazısı olduğu halde efendinin hemen baş ucuna asılmışdı. Tayyarzâdenin gözü o levhaya takıldı. Hüseyin Efendi:

— Bakînin en sevdiğim beytidir... gümrükde genç kâtiblerden biri yazmışdır, yazıda halâvet yok ama gönülden kopma hediye olduğu için başkaca üstâda yazdırmak istemedim... dedi.

«Tayyarzâde yüzü utancından kızararak:

— Efendim sultânım... yanılmıyorsam ikinci mısraı hatalı yazılmış... dedi.

«Hüseyin Efendi o beyti bakarak okudu ve bir hatâ göremedi:

Yâ Rab ne vâdidir bu kim can teşnedir, cânan teşne

— Hatâ nerede?... diye sordu.

«Tayyarzâde hâfızasından okudu:

Yâ Rab ne vâdidir bu kim can teşne, cânan teşnedir.

«Bâkî Divânı sedirde yastık üzerinde duruyordu. Efendi hemen kitabı alıp açdı, mısra delikanlının okuduğu şekilde idi. Kültürünün bu aydın gösterisi, Hüseyin Efendinin gözlerinde dilber çubukdarını bir kat daha güzelleştirdi.

«Gümrükçü duvarda başka bir levha gösterdi:

— Oğlum... bak şu yazının güzelliğine... beyit de güzel... fakat kimin eseridir bilemedim... tamâmına da bir yerde rastlamadım... dedi.

«Tayyarzâde utana sıkıla:

— Efendim... bu ilâhinin güftesi Şeyh Abdülahad Nuri Efendinin, bestesi de Habib zade Hasan Çelebinindir, râst ilâhidir.. tamamı hâfızamdadır.. dedi ve güzel sesi ile okudu:

Aşkınla cihan beste, lûtfeyle inâyet kıl
Derdinle bu can haste, lütfeyle inâyet kıl
Âşıklara ihsan et, derdlilere derman et
Vuslat yolun âsân et, lütfeyle inâyet kıl.

«Hüseyin Efendi artık kendisini tutamadı, hemen yerinden kalkarak delikanlının güzel başını elleri arasına aldı: — Tayyarzâde!... âferinler irfânına, tahsiline, üstâdına!... diyerek onu gözlerinden öpdü... (R. E. Koçu, Tayyarzâde Mehmed, Ulus Gazetesi, Ankara).

Aşağıdaki manzûme, bilâhare Bahâriyeye nakledecek olan Maçka Mevlevihânesinde (B.: Besiktaş Mevlevihânesi, Bahâriye Mevlevihânesi, Çırağan Sarayı) şeyh dairesinde çubukdarlık yapan genc ve dilber bir derviş şânında Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şairi Âşık Râzi tarafından yazılmışdır:

Her tavru edâsı bıçkın nigâhı
Ol kaddi şemşâdı çeşmi siyâhı

Çubukdar civanı Allah aşkına
Sevse ger bir kişi var mı günâhı

Tiri müjgânı hem gamzei fettan
Ucundan uşşakın feryâdü âhı

Catmış ebrûlerin hançer misâli
İşmar mıdır yoksa eğri külâhı

Zenciri zülfünde divânesinin
Pâyin bûs eylemek ikbâlü câhı

Reyhan kâkülünden billûr topuğa
Mümkin midir tasvir çubukdar şâhı

Uşşâkın lûlei çeşmine şûhun
Tütündür perçemi benden güvâhi

Koyar hem çapkının gül ruhlerinden
Âteşi şems ile şûlei mâhı

Bendesi Hazreti Mollaayı Rûmun
Olmuşdur lânesi Maçka Dergâhı

Tennûrei beyzâ içre şebçırağ
Dervişânın râhi aşkda hemrâhı

Âyinei sâfı sînei mâşuk
Terbiye eylemiş nice gümrâhı

Aşk ile meşk olur dimişler yâhû
Olmuş kalenderlik sırrın âgâhı

Mesneviden etmiş taallümü aşk
Avam okur iken kitâbı bâhı

Kendû gibi güzel ismin söylemem
Dillere düşürmem ismetpenâhı.

ÇUBUK, ÇUBUKLUK — Evlerde, konakların ve sarayların çubuk odalarında, kahvehânelerde çubukların muhafaza edildiği dolabların adı. Konaklarda ve saraylarda misafirin, kahvehânelerde müşterinin içtimaî mevkiine, itibârına, şahsiyetine göre boy boy, cins cins çubuklarla çubukluklar, zamanımızın antika eşya meraklısı koleksiyoncularının vitrinleri kadar zengin olurdu, elmaslar ile müzeyyen mürassâ çubuklar bile günlük hayat içinde kullanılırdı.

ÇUBUKÇU (Osman Cevdet) — İlim adamı, hekim; bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizikoterapi Kürsüsü Ord. Profesörü idi; 1890 da Ankarada doğmuşdur; babasının adı Mustafa Kâzım, annesinin adı Sıdıkadır; 1911 de Ankara Mektebi Sultanisini, 1918 de İstanbul Dârülfünunu, Tıb Fakültesini bitirdi; Sinir ve Akıl Kliniği asistanı, sonra baş asistanı oldu, 1924 - 1928 de aynı kliniğin müderris muâvini oldu, Parise giderek 1929 ile 1932 arasında Paris Tıb Fakültesi kliniklerinde fizikoterapi asistanlıkları yapdı, 1932 - 1937 de İstanbul Tıp Fakültesinde fizikoterapi kürsüsüne müstakil doçentlik yapdı, sonra aynı kürsünün ord. profesörlüğüne tayin edildi.

Fransızca ve Almanca bilir; bayan Melâhat (Aktar) ile evlidir. Ender (doğ. 1938) ve Aydın (doğ. 1942) adında iki erkek evlâd sahibidir; Posta pulu koleksiyonu ve müzik meraklısıdır. Türk Tıp Encümeni, Türk Tıp Cemiyeti, Fizikoterapi ve Rehabilitation Cemiyeti, Türk Romatizma Araştırma Cemiyeti üyesidir. Avrupanın hemen her tarafını dolaşmış, görmüşdür.

Eserleri : Fizikoterapi (ders kitabı, 1933), Kronik Romatizmalar (1937), Masaj, Hydroterapi, Syatik (1937) ve müteaddit ilmi broşürler.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

ÇUBUKCU ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberinde Beyoğlu ilçesinin merkez nahiyesinde Kuloğlu Mahallesinin sokaklarından; bu mahallenin doğu kısmında Hacıoğlu Sokağı ile Ağahamamı Sokağı arasında uzanan Altıpatlar Sokağı üzerindedir; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

ÇUBUKÇU NESİM — İstanbulun eski meşhur gedikli meyhânelerinden biri; Tekfur Sarayında idi; yeri tesbit edilemedi.

Bibl.: M. Tevfik, Meyhâne.

ÇUBUKÇU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyükdere sokaklarından; Büyükderenin kuzeyinde, Çobankızı Sokağı ile kırlık arasında uzanır, Sefâret Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; yerine gidip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

ÇUBUKDAR TÜRKÜSÜ — On yedinci asrın ilk yarısında Şehremininde oturur Tayyarzâde Mehmed adında aşırı derecede güzel bir delikanlı İstanbulun büyük şöhretlerinden biri olmuşdu; güzelliğinin en revnaklı çağında devrin şöhretlerinden gümrükçü Hüseyin Efendi adında çok zengin bir adamın çubukdarı olmuş, sonra da devrin pâdişahı Dördüncü Sultan Murad'ın has nedimleri arasına girmişdi. Pek genç yaşında ölen Tayyarzâde Mehmed'in hâtırası unutulmamış, on sekizinci asırda da usta meddahların ağzı ile macerâları «Tayyarzâde, Binbirdirek Batakhânesi, Cevahirli Hanım» isimleri ile hikâyeleştirilip anlatılmışdır (B.: Mehmed Ağa, Tayyarzâde); bu arada bir de türkü nakledilmişdir; ki meddah rivayetine göre bu türkü, Hüseyin Efendinin Çubukdar Mehmedi gücendirip kaçırdığı sırada çıkmışdır:

Yenibağçe konağının gülleri
Gülleri aman gülleri
Çubukdarın nazlı nâzik elleri
Elleri aman elleri
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu.

*

Efendiden gelir bayram boğçası
Aman bayram boğçası
Rezil olur âleme gül goncası

Aman o gül goncası
Mehmed gelir vura vura topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu.

*

Bayramlığı kıl poturla bez gömlek
Olur mu hiç bez gömlek
Ayvaz mıydı, seyis miydi o melek
Tayyarzâdem o melek
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu

*

Yandım Mehmed yandım senin elinden
Elinden Mehmedim elinden
Çok sallanma hançer fırlar belinden
Belinden Mehmedim belinden
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu

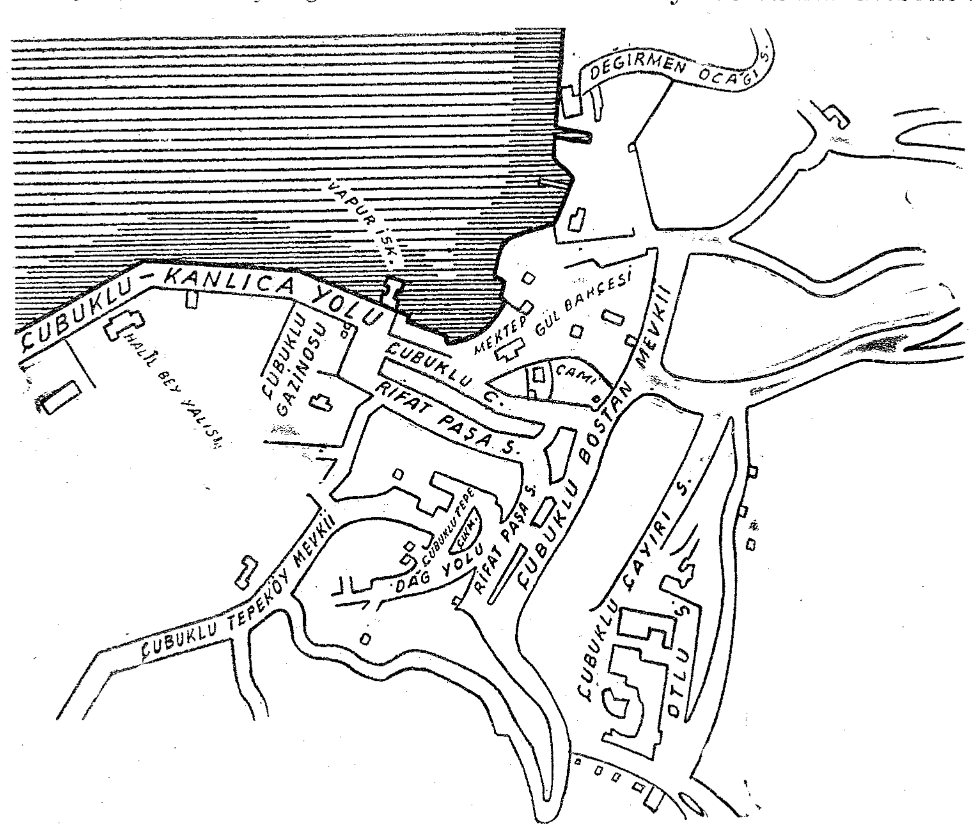
*

Gümrükçü üç mum aldırmış yakmaya
Yakmaya Mehmedim yakmaya
Yakub yakub yar yüzüne bakmaya
Bakmaya Mehmedim bakmaya
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu.

ÇUBUKLU — Boğaziçinin Anadolu yakası köylerinden; kendi adını taşıyan koyda deniz kenarında Paşabağçesi ile Kanlıca arasındadır; İstanbul vilâyetinin zamanımızdaki mülki taksimatında Beykoz kazasının Anadoluhisarı nâhiyesine bağlı köylerdendir.

On yedinci asır ortasında büyük muharrir Evliyâ Çelebi Çubukluyu padişahlara mahsus bir has bağçe olarak kaydediyor ve İncirliye (İncirköyüne) bitişik olarak gösteriyor, İncirköyü ile Çubuklu arasında bulunan Paşabağçesinden hiç bahsetmiyor.

Paşabağçesi, adını, yine o asır ortalarında yaşamış Sultan İbrahimin Sadırâzamlarından Hezarpâre Ahmed Pasaya nisbetle almışdır (B.: Ahmed Paşa, Hazerpâre). Aslı İncirköylü olan bu vezir, o zamanlar İncirli denilen bu köyde bir sâhilsaray ile lebideryada bir hamam yapdırmış ve oradan Burunbağçeye doğru, sınırı tayin edilemeyecek sâhil parçası ile gerideki âraziyi de mâlikânesine eklemişdi. Ahmed Paşanın idamından sonra bu arazi miriye intikal etmiş ve parsellenip halka satılmış ve burada kurulan yeni boğaz köyü de bu münâsebetle Paşabağçesi adını almışdır.

Çubuklu
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Evliya Çelebi, Çubuklunun XVII inci asırdaki manzarasını şöyle tasvir ediyor:

«Çubuklu Bağçesi İncirliye muttasıldır. Beyazıdı Velî şehzâdesi Selimi Evvel hazretlerini Trabzondan getirttiğinde kızıb burada sekiz çubuk vurmuşdur ki, sekiz sene hilâfetine işarettir. Sonra nasihata âğaz ile: - Oğlum, e- Al bu yediğin kuru cubuğu yere dik, sekiz sene kadar meyvasını yiyesin!.. diye nice rumuz etmişdir. O anda Şehzâde Selim Han çubuğu yere diküb: — Yâ Rabbi.. bu kuru ağaç meyva versin ve meyvasını meşhûri âfâk eyle!. diye dua etmiş. Pederi Beyazıd Veli ve Kara Şemseddin hazretleri âmin demişler. Ol saat kızılcık çubuğu yeşerib dal haline gelmiş ve her dâne kızılzıcı tartıldığında beş dirhem gelmişdir ki kerâmâtı mahsûsai Beyazıd Han mı, yoksa Şemseddin mi, yoksa Şehzâde Selim mi bilinmez. İşte bu sebebe mebnî o mahalle hâlâ Çubuklu Bağçe derler. Hakikaten burada çıkan kızılcık bir diyarda çıkmaz, her biri beşer dirhem lâl renkli olub Medîne hurması kadardır. Bu Çubukluyu mâmur iden Sultan Selim Handır.»

XVII. asırda yaşamış olan ermeni yazarı Eremya Çelebi Kömürciyan (1637 - 1695) «İstanbul Tarihi» isimli eserinde Çubuklu hakkında şunları yazıyor:

«Çubuklu pâdişah bağçesidir. Buranın meyve ve sebze yetiştiren bostanına bostancılar nezâret ederler.»

XVIII. asırda yaşamış ermeni müverrihi P. G. İnciciyan (1758 - 1833) «İstanbul» isimli eserinde Çubuklu hakkında şunları yazıyor:

«Bir padişah bağçesi olan Küçük Çubuklu sahilin içerisindedir. Üç muazzam yapı görülür. Kıyıdaki düzlükde bir padişah sarayı, bağçenin önünde de, vaktiyle padişahlara mahsus av sahası olan küçük bir orman vardır. Eskiden burada Akimitis denilen uykusuz keşişlere mahsus bir manastır vardı ki bunun müessisi olup 430 senesinde ölen Aleksandır orada defnedilmisdir. Mezkûr manastır kesişleri gece ve gündüz münâvebe ile hiç durmadan duâ etmekle meşgul oldukları için uykusuz tesmiye edilmişlerdi. Bundan sonra, suyu nefis bir çeşmesi bulunan Büyük Çubuklu gelir. Çubuklu adını taşıyan her iki yer de meskûn değildir.»

On sekizinci asrın başlarında İstanbulun namlı mesirelerindendi; Lâle Devrinde Nevşehirli İbrahim Paşanın himmeti ile buraya büyük bir havuz ve güzel bir çeşme yapıldı ve mesireye Feyzâbâd adı verildi. Bilhassa havuzbaşı ve dere boyundaki çınarlar altı çok rağbet gördü; yazları gaayet kalabalık olduğunu Nedim'in bir beytinden öğreniyoruz:

Göksu bir nâhoş havâ, şimdi Çubuklu pek ziham
Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sâdâbâde dek

Çubuklunun halk tarafından iskânı, bir has bağçe olmakdan çıkarak bir boğaz köyüne inkılâbı, Paşabağçesi ile beraber, on sekizinci asır ortasındadır; Çubuklu Bağçesi arâzisi halka satılmış, burada diğer boğaz köylerinde olduğu gibi, yeni teşekkül eden köyün muhafazası, âsâyiş ve emniyeti için bir bostancı ocağı (kolluğu, karakolu) bırakılmışdır (B.: Bostancı Ocağı).

Çubuklunun bir boğaz köyüne inkılâbından sonra 1814 - 1815 arasında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) bu köyün yalı boyu şöyle tesbit edilmiştir:

«Çubuklu bağçesi nam mahal - Harab camii şerif - Çakal Burnu - ve bağçeler ve mâi leziz çeşme.»

Birinci Cihan Harbinden az önce Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş «Boğaziçi» isimli eserde Çubuklu şöylece anlatılıyor:

«Şirketi Hayriyenin tesisinden önce Çubukluda yalıların bulunduğu yerler hep bostandı; Çubuklunun bülbülleri meşhurdu, ilk baharda zevk ehli kayıklarla bülbül dinlemeye gelirlerdi. O bostanların yerine ilk yalıları yapdıranlar Abdülmecidin vezirlerinden Rifat Paşa, kızları ve oğlu Rauf Paşadır.

«Vapur İskelesinin yanında Börekçi Hasan Beyin Göztepe Suyu ve Mâden Suyu isimleri ile meşhur suları vardır; Hasan Bey gazozu nâmı ile meşhur halk rağbetini kazanmış gazoz Çubukluda bu sularla yapılır. Arka tarafdaki taş ocaklarının da kireci meşhurdur.

«Çakal Burnu vaktiyle Boğazın müstahkem mevkilerindendi. İkinci Sultan Mahmud canı sıkıldığı zamanlarda buraya gelir, bendegânına sektirme taş oyunu oynatub eğlenirmiş. Karakolhânenin bulunduğu yer istihkâm yeridir.

«Tepede Mısır hidivi Abbas Hilmi Paşanın şatosu vardır, bir rivayete göre bu şatoya 150 bin altın harcanmışdır; her tarafı mermer, billûrlarla müzeyyendir; aşağıda da bir yalısı ile hususî elektrik fabrikası vardır, yalı ve şato elektrikle tenvir edilmiş olub oradan Çubuklu Camiine de elektrik verilmişdir.

«Çubuklu adı için iki rivayet vardır; biri Evliya Çelebinin naklettiği fıkradır (Yukarıda kaydedildi); diğeri akla daha yakındır, burada Çubuk lülesi yapıldığından dolayı Çubuklu denilmişdir, yakın zamana kadar Çubukluda çömlekçiler vardı.

«Şirketi Hayri istatistiklerine göre (1912 - 1914 arasında) şirketin Çubukludan taşıdığı yevmi yolcu sayısı 160-190 kişidir.»

Çubukluda, koyun şimâlinde kalan yalı boyundaki gaz depolarının, Çubuklu için daima çok büyük bir tehlike teşkil ettiği muhakkaktır; bu depoların ne zaman kuruldüğunu tesbit edemedik. Mehmed Eşref Beyin 1324 (1906) da neşredilmiş Boğaziçi haritasında gösterildiğine göre tesisleri o tarihden evvel olacakdır.

Çubuklunun köye inkılâbında ilk adı Rifat Paşa Mahallesidir; fakat bir kaç yalıya inhisar ettiğinden Kanlıca muhtarlığına bağlanmışdır; ancak 1908 de meşrûtiyetin ilânından sonradır ki, resmi kayıdlarda Çubuklu ismi ile Anadoluhisarı nahiyesinin müstakil mahallesi olmuşdur. Köyün muhtarlık kütüğünde kayıdlı sokakları şunlardır: Rifat Paşa Sokağı, Çubuklu İskele Caddesi, Çubuklu Çayırı Sokağı, Otlu Sokağı, Engürü bağı Sokağı, Hidiv Yolu (Eski Çubuklu Bostan Mevkii Sokağı), Mer'a Yolu, Paşabağçe Yolu, Yazıcı Yolu, Kireç Ocağı Yolu, Dedeoğlu Caddesi, Taşocağı Yolu, Kiremit Dere Yolu, Mezarlık Üstü Yolu, Dağ Yolu, Tepe Çıkmazı, Fırın Sokağı, Mekteb Sokağı, Kanlıca Caddesi.

Çubukluda 1 cami, 2 okul (Dalgıç Okulu, Cubuklu İlkokulu), 1 âbidevî çeşme (Damad İbrahim Paşa Çeşmesi), 1 tarihî havuz (Feyzâbâd Havuzu), Hidiv Abbas Hilmi Paşa Köşkü, Karaköy börekcisi Hasan Bey köşkü, Çubuklu Suyu imâlhânesi, Cubuklu Gazoz Fabrikasfı, Cam Rabrikası, İdrografi Dairesi, 2 briket imalâthânesi, 3 kereste fabrikası, 2 taş ocağı, 2 kireç ocağı, 1 ekmekçi fırını, 1 gazino (Cubuklu Gazinosu), 5 kahvehâne, 8 bakakl, 6 manav, 2 kasab, 5 berber, 2 terzi, 3 ascı, 2 marangoz, 1 nalbur, 1 presci, 3 sepetci, 1 radyocu, 1 kolacı - esvab temizleyici vardır.

Dört yüze yakın evdir: 1960 sayımına göre nüfusu 1774 erkek, 1418 kadın olmak üzere 3192 dir; 1964 de mahalle muhtarlığında Bay Cahid Böke bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUBUKLU BOSTAN MEVKİİ — Boğaziçinde Çubuklu Köyünde, Çubuklu Deresi kenarından köyün gerisindeki sırtlara kadar uzanan uzun yolun adıdır; Çubuklu Caddesi ve Rifat Paşa Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 25). Bir araba rahat geçecek genişlikte, paket taşı döşeli olarak başlar, sağa sola kavisler çizer, büyüklü küçüklü kâgir, beton evler arasından geçer; 1 aşçı, 6 bakkal, 1 kasab, 3 manav, 1 tuhafiyeci, 1 ekmek fırını, 1 nalbur vardır; bu çarşı boyundan sonra zemini kaba taşla tahavvül eder, sağ tarafı dik kayalıklar, bu kısımda da 1 bakkal, 1 manav ve 1 kundura tamircisi vardır. Sol tarafda Çayır Sokağı ile kavuşağı vardır; sonra Tepeköyüne doğru kırlığa çıkar.

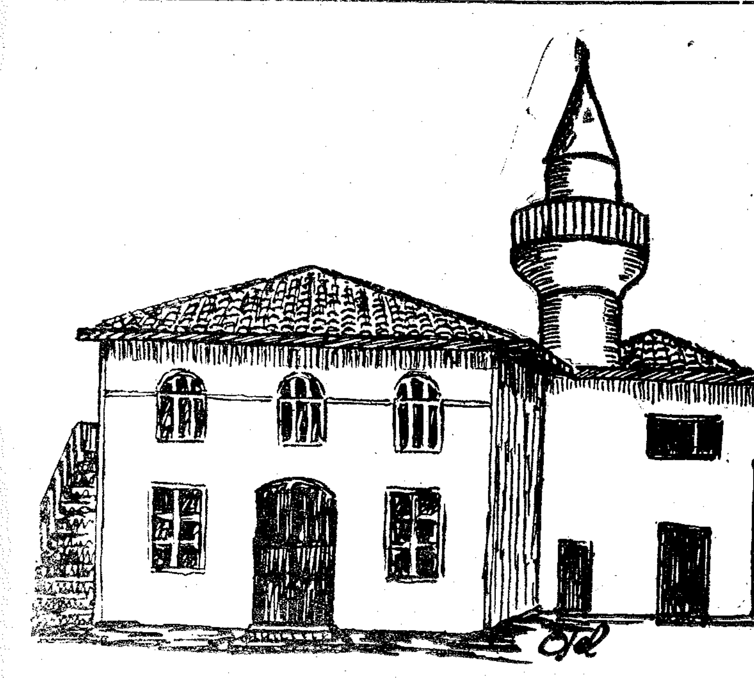
Hakkı GÖKTÜRK

ÇUBUKLU CADDESİ — Boğaziçinde Çubuklu Köyünün yollarından; Boğazın Anadolu yakasının ana yolunun bir parçasıdır; Çubuklu Vapur İskelesi ile Çubuklu Bostan Mevkii yolu arasında uzanır, Mekteb Sokağı ile bir kavuşağı vardır. İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, kavisli bir yoldu; büyüklü küçüklü ahşab ve beton evler arasından geçer. Büyük türk heykeltraşı merhum Râtib Âşir Acudoğunun Erzincan âbidesinden aldığı para ile satın aldığı Çubukluda lebideryâdaki ahşab evin sokak kapusu bu cadde üzerindedir; hâlen bu evde sanatkârın refikası Fahrünnisa Hanım Efendi ile kızı Dr. Sedâ Hanım oturmaktadırlar. Aynı zamanda bir çarşı boyu olan bu caddede Çubuklu Menba Suyu imalâthanesi, Çubuklu Gazoz Fabrikası, 3 kunduracı, 2 bakkal, 2 terzi, 2 berber, 1 kafesci, 1 pres işçisi, 1 kasab, 2 manav, 1 kahvehâne, 1 tuhafiyeci, 1 radyocu ve 5 göz de kapalı dükkân vardır. Kapu numaraları 1-29 ve 2-24 dür (1964, Mayıs)

Hakkı GÖKTÜRK

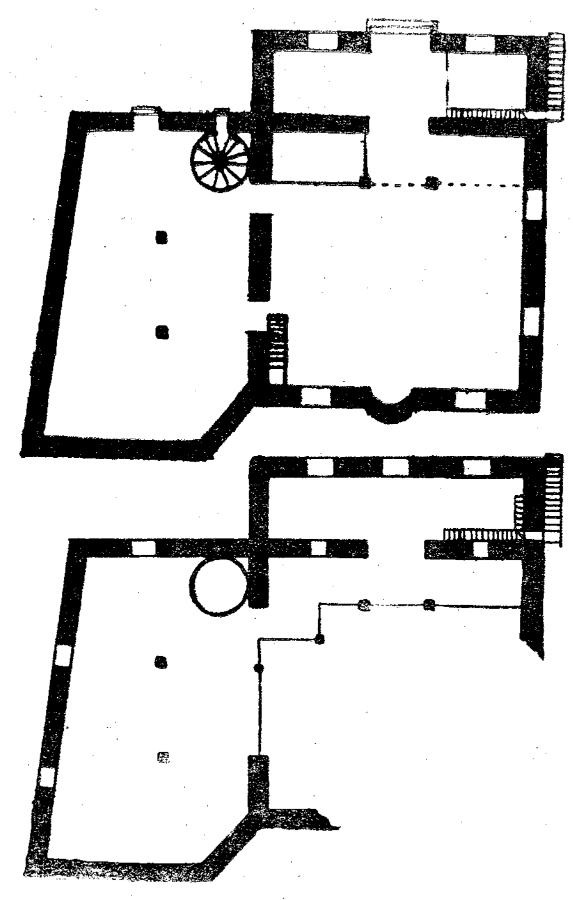
ÇUBUKLU CAMİİ — Hadikatül Cevamide «Çubuklu Ocağı Mescidi» adı ile kayıdlıdır.

Boğaziçinde ve İstanbul civarındaki bütün emlâk ve arazinin muhafazası, Boğaziçi köyleri ile bütün İstanbul sularının âsâyişi ve emniyeti, doğrudan saraya ve padişaha bağlı Bostancı Ocağı adı verilen geniş bir teşkilâtın eline verilmişdi (B.: Bostancı, Bostancılar Ocağı, Bostancıbaşı

Çubuklu Camii

(Resim: Ömer Tel)

Çubuklu Camii

(Plân: Ömer Tel)

Ağa, cild 6, sayfa 2976). Boğaziçinde miri yalılarda, kasırlarda ve Boğaziçi köylerinde muhâfız olarak bulunan Bostancı neferleri için oda-kışla denilen, bir karakol bulunurdu; köy karakollarındaki efrad beş vakit namazda köyün mescid veya camiine giderler, yalı, kasır ve hasbağçelerdeki bostancılar da kendileri için sûreti mahsûsada yapdırılan mescidlerde namaz kılarlardı. Çubuklu ancak on sekizinci asrın sonlarına doğru bir boğaz köyü olduğu için Çubuklu Camii Çubuklu Hasbağçesindeki Bostancı neferleri için yapdırılmışdı; Hadikadaki «Ocak Mescidi» tâbiri bu münâsebet iledir.

Bu cami hakkında Hadikatül Cevami şu malûmatı veriyor : «İşbu mesiredeki bostancı neferlerin kışlasının camidir. Minberini bostancıbaşılardan Ağababası Halil Ağa koymuşdur ve hatibine yevmiye 7 akçe vakfetmişdir.

1814 - 1815 tarihli bir Bostancıbaşı Defterinde Çubuklu Camii «harab camii şerif» diye gösterilmiştir (B.: Bostancıbaşı Defterleri). O tarihten sonra ne zaman tamir ve ihya edildiği tesbit edilemedi. Dört kâgir duvar üzerinde kiremitli bir ahşab çatıdan ibarettir. Mihraba göre sağ tarafı arsa iken 1963 yılında camie eklenerek mâbed genişletilmişdir ve sağdaki iki pencere bu yeni kısma girilen geçidlere tahvil edilmişdir. 1964 de de tavanı tâmir edilmiş ve cami önü kabataş döşeli iken asfalta çevrilmişdir, mihrab duvarına iki pencere açılmışdır. Minare camiin sağında olup kapusu sokağa açılır; 1963 de ilâve edilen kısım içinde kalmışdır. Kadınlar mahfiline de dışardan, son cemaat yerinin solunda mozayık merdivenle çıkılır. Eski binâya nisbetle ilâve kısmın tavanı alçak olub camiin bu iki kısmı arasında bir geçid vardır. Cevizden ve kabartma nakışlı minberi temiz tahta işçiliği eseridir. Dışarda minare tarafında abdest muslukları vardır bu muslukların konduğu duvarda da şu satırlar yazılıdır:

Dindaş kardeş şu dünyâda
Sen de biraz gezele
Bu çeşmenin suyu ile
Abdestini tâzele.

1965 de camiin imamı Hendekli Hâfız Şükrü Kibar adında 35 yaşlarında münevver bir zât idi; müezzini de Erzincanlı Hâfız Edhem Öge adında 70 yaşında bir ihtiyardı.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUBUKLU ÇAYIRI SOKAĞI — Boğaziçinde Çubuklu Köyünün yollarından; Çubuklu Deresine paralel olarak uzanan isimsiz yol ile (Çubuklu - Paşabağçesi yolu) Ferit Köy Mevkiine çıkan yol arasındadır. Otlu Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 25) Çubuklu muhtarlığı kayıtlarında Feritköy Mevkii diye bir isim yoktur.

Paşabağçesi Yolu tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde ve kabataş döşeli olarak başlar. Çubuklu Çayırı sağ tarafında kalır, birer ikişer katlı ve bağçeli ahşab ve beton evler arasından geçer (Mayıs 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUBUKLU ÇEŞMESİ — Boğaziçinde Çubukluda, bu köyün meşhur çayırının kenarında asırlık çınar ve ulu söğüd ağaçlarının gölgesinde güzel bir çeşmedir ki, Lâle Devrinin büyük veziri Nevşehir Dâmad İbrahim Paşa tarafından yapdırılmışdır.

Cebheden bakıldığına göre, ortada tekne ile beraber asıl çeşme, iki yanında da dört köşeli iki sütundan mürekkeb olarak üç parçadır, iki yandaki sütunlar orta kısma nazaran azıcık içerlekdir. Her üç parçanın üstü alçak kabartmalı ve dantelli bir korniş ile nihayet bulmuştur, gerideki haznenin üstünde de çatı yokdur, düz olarak örülmüşdür; çeşmenin cebhesi, orta kısımdaki tekne, iki yandaki sütunlar ve üstdeki korniş gaayetle temiz ak mermerdendir.

Ayna taşı iki yandaki pervazlara ve üstündeki kemere nisbetle içerlek, çukurdadır. Kemerin üstü sivri, iki yanı içeri ve dışarı dalgalıdır. Kemerin iki yanında üçgen çerçeveli köşeler alçak kabartma çiçeklerle süslüdür. Kemerin ve bu köşe tezyinatının üstündeki kitâbe taşında Seyyid Vehbinin altı beyitlik tarih manzumesi, her satırı üç mısra olmak üzere dört satır üzerine ve tâlik hat ile yazılmışdır, manzûme şudur:

Hidîvi cem haşem Sultan Ahmed Gaazi kim
Nazîri gelmedi dehre mülûki kişverârâde

Veziri âzam sadrıssudûre umdetülmülki
Mükerrem sıhrı hassı mahremi sûretde mânâde

Keremkâr olmadıksa çok kerîmü kâmuran gördük
Adîlin görmedik zâhirde düşde mâlihulyâde

Harâbâdı kevni himmetiyle eyledi mâmur
Nice âsâr yapdı her müferrah câyi zîbâde

Olub gûyâ vezîrî kıt'a bir mecmua bu mevkî
Nazîri oldu bu müfred şah beyt Hüsrev Âbâde

Ziyâde bir güzel târih tahrir eyle ey Vehbî
«Suyun buldu Çubuklu devri İbrâhim Pşâde.»

1135 — 1 = 1134 (1721-1722)

Tarih, 1 rakamı üzerine tâmiyelidir.

Ayna taşında lülenin iki yanında alçak kabartma birer selvi motifi, ve onların ortasında da üslûblaşdırılmış bir gül - rozet bulunmaktadır; bu süslerin üst kısmı da ucunda bir lâle bulunan alçak kabartmalarla tezyin edilmişdir. Bu bordürün iki yanında gaayetle nârin, incecik iki burmalı sütun bulunmaktadır. Her ikisinin de yüzlerinin üst kısımlarında, her satırı bir mısra olarak altışar beyitli ve yine tâlik hat ile yazılmış iki kitâbe daha vardır. Sağdaki kitâbe Feyzi, soldak ikitâbe Şeyhînin manzûmeleridir:

Dürri bahri hilâfet hazreti Han Ahmedi Sâlis
Şehinşâhi adâlet pîşe yektâ zıllı Mevlâdır

Bihamdilillâh zamânı devletinde ahdi adlinde
Cihan her vechile reşkâveri firdevsi âlâdır

Husûsâ âsafü dâmâdı İbrahim Pâşâ kim
Vücudi pâki dâim masdarı âsârı uzmâdır

Yapub bu çeşmesârı kıldı icrâ âbı ihsânın
Ki her bir katresi sermâyei sad kânü dünyâdır

Çubuklunun çemenzârı lâtifinde bu nev çeşme
Çubuklu sebz renk atlasda gûyâ şekli tamgaadır

Bakub atşâne feyzi âfiyet birle didi tarih
«Gel iç mâ zemzem olsun cûdi İbrâhim Pâşâdır.»

1132 + 1 = 1133 (1720-1721)

Bu tarih de 1 rakamı üzerine tâmiyelidir.

Serîr ârâyi şevket hazreti Ahmed Han Gaazi
Ki gaalib haşmetü dâratı İskenderle Dârâdan

O hâkaanı Feridun satvetin sadrı keremkârı
Ki âbad olmadık yer kalmadı ahdinde dünyâdan

Hurûsâ bu mahalli dilküşâyı eyleyüb mâmur
Nev dâri bihişt etti bu âbı kevser âsâdan

Çubuklu ravzasın görseydi şimdi Hâfızı Şirâzi
Geçerdi vasfı rüknâbadı kilkişdi salâdan

O şâhinşâhı zişânın o sadri kâm bahşânın
Devâmı devletidir hep duâmız Hak teâlâdan

Bu dilcû çeşmenin Şeyhî didi târihin ey Vehbî
«Safâyile su iç gel ayni İbrahim Pâşâden».

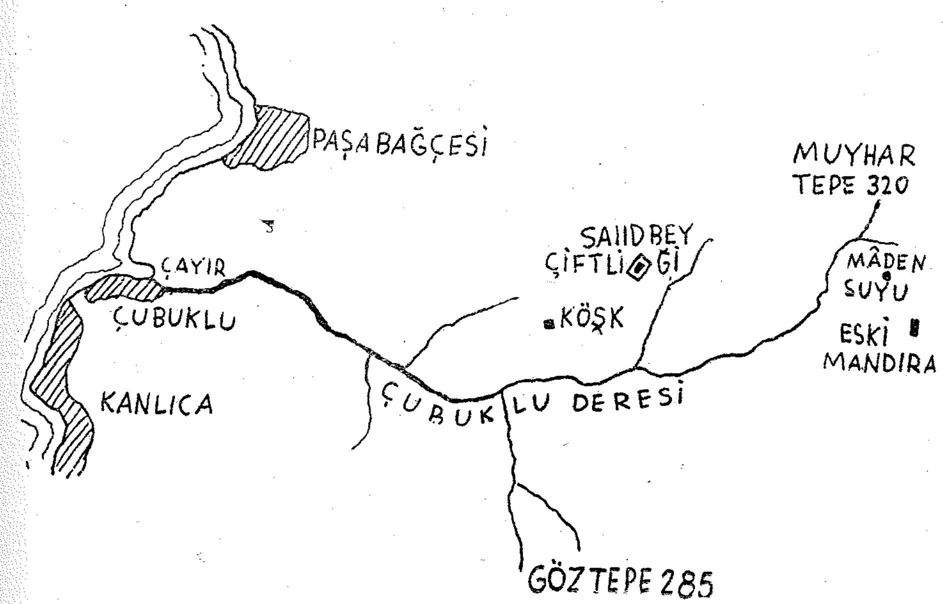
1133 (1720-1721)

Tarih kitâbelerinden Seyyid Vehbinin kitâbesi, R. E. Koçu tarafından okunmuşdur ve her üç kitâbenin tarih mısraları yine R. E. Koçu tarafından dikkatle hesablanmışdır. Vehbinin kitâbesindeki tarih 1 eksi tâmiyesi ile 1134 tutmaktadır ki diğer iki ktiâbenin verdiği 1133 yılına uymamaktadır.

İbrahim Hilmi Tanışık «İstanbul Çeşmeleri» isimli eserinde Feyzi için: «... ya Subhi Ahmed oğlu Feyzullah, yahud Altıparmakzâde Feyzullah Efendilerden biridir, Şeyhi için de «ya Eyyublu Şeyhi Mehmed Efendi, yahud Bursalı Yeşilimamızâde Şeyhi Mehmed Efendi olacakdır» diyor.

Ziyâretimizde mâmur bir halde idi. Kitabesinden anlaşılıyor ki, inşâ edildiği sırada ve daha sonra uzunca bir zaman lülesinden Çubuklu suyu akmışdır. tesbit edemediğimiz bir tarihte suyu kesilmiş, muattal kalmışdır. İ. H. Tanışık'ın eserini neşrettiği 1945 yılında muattal durumda idi. Son yıllarda iyi bir tâmir görmüşdür ve Elmalı Suyu verilmişdir (1965).

Erdem YÜCEL

Çubuklu Deresi
(Kroki: Hüsnü)

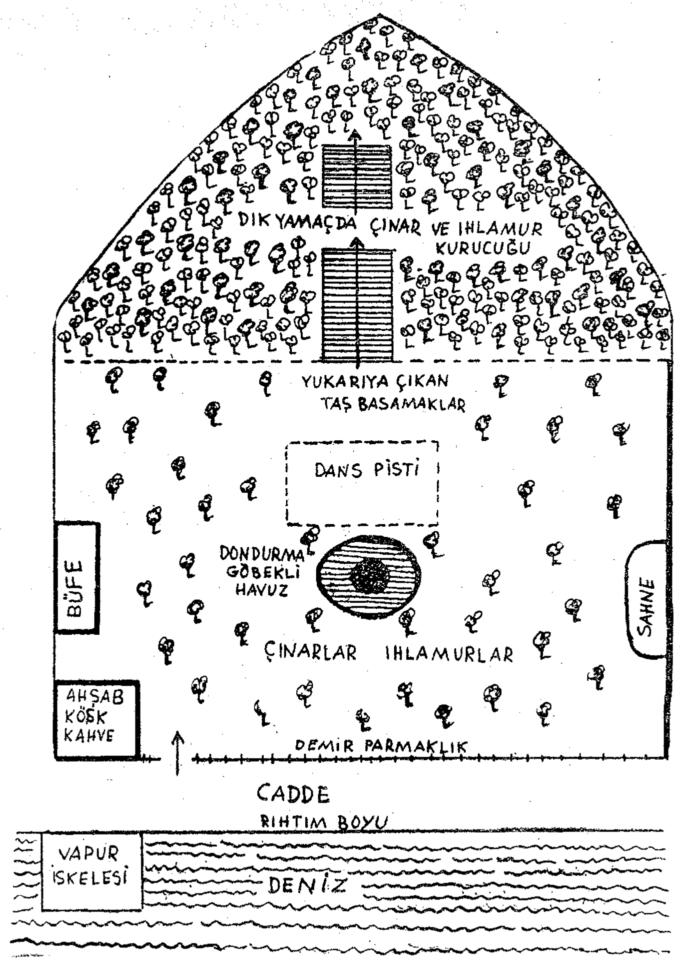
ÇUBUKLU DERESİ — Paşabağçesi arkalarında 320 râkımlı Muyhar Tepe eteğinden çıkar, Mâden Suyu bu derenin doğduğu yere yakın bir mevkidedir; şirin bir vâdiden geçerek Çubuklu Koyunda Boğaza dökülür; denize döküldüğü yerde çınarlarla bezenmiş güzel bir çayır, İstanbulun namlı mesirelerinden olup Lâle Devrinde Feyzâbâd ismi ile meşhur olmuşdu. Hâlen de bu köy halkının teferrüc yeridir.

ÇUBUKLU GAZİNOSU — Boğaziçinde Çubukluda, Vapur iskelesinin hemen karşısındadır; önünden Çubuklu - Kanlıca Caddesi geçer, caddenin öte kenarı rıhtım, denizdir; yazın, boğazdan gelen rüzgârın tam karşısında, en sıcak, bunaltıcı günlerde bile küfür küfür serin bir yerdir.

Geçen asrın son yılları ile asrımız başında Boğaziçinin Anadolu yakasının en büyük, en lüks bağçeli gazinosu ve bir kibar mahfili idi: seçkin saz toplulukları, tiyatro toplulukları gelir, gündüz hanımlara akşamları beylere pek şatafatlı âlemleri olurdu; bilhassa hanımlar için süs meşheri, mücevher, asım takım defilesi olurdu.

Çınar ve ıhlamur ağaçlarının gölgelendirdiği büyük bağçe, alt ve üst iki parçadır. Alt kısım müstatil şeklinde olup, caddeden bir demir parmaklıkla ayrılmışdır; sol köşede tek katlı güzel bir ahşab köşk - kahvehâne, yanında büfe, bağçe ortasında dondurma göbekli bir havuz, sağ duvara dayanmış olarak bir sahne, havuzun arkasında da betondan bir dans pisti vardır. Bahçenin gerideki ikinci kısmı yamaç üzerinde ve üçgen şeklinde olup, bir çınar ve ıhlamur koruluğudur, koruya iki parça halinde taş merdivenlerle çıkılır.

Gazinonun alt kısmından Boğaz büyük bir göl gibi görünür, tam karşıda Beykoz görünür; Paşabağçesi ve İncirköyü burun arkasında kalır, görünmezler, manzaranın

Çubuklu Gazinosu
(Kroki: Ömer Tel)

sol kenarını Rumeli yakasında Yeniköy ile Yeniköy Burnu alır.

1947 de Çubuklu Gazinosu ikinci sınıf bir gazino idi, pazardan gayri günlerde bir kahve 45 kuruş idi.

1957 - 1958 de sâhil yolu genişletilirken gazinonun ön kısmı tıraş edilip yola alındı, bu arada güzel köşk - kahvehâne de yıkdırıldı.

ÇUBUKLU GAZİNOSUNDA PANDELİNİN SÜNNET DÜĞÜNÜ — Büyük şehirlerin türlü türlü cilveli hayatından örnek vak'alarından biri, Çubuklu Gazinosunun da bir daha göremiyeceği pek tantanalı bir düğün gecesidir. Meşrûtiyetten az önce, yanılmıyor isem, 1906 - 1907 yıllarında, gazinonun en parlak devrinde buraya Pandeli adında gaayetle dilber Sakızlı bir rum civanın garson olarak geldiği haberi bizim Üsküdara kadar yayılmışdı. Pandeli hakikatte de peripeyker bir şeydi; milletine has türlü işve ve cilveye sâhib oldukdan başka, güm güm topuk vurarak levendâne reftâr ile kâkül dökerek, gamza ucuyla bakarak, belinden kuşak ucu sarkıtarak, arada kaş çatarak, kaş üstüne fes yıkarak bıçkınlık nümayişlerini gereği gibi tahsil etmişdi. Kalenderlik havasına kapılarak Pandeli için lâtife yollu bir şarkı yazmış idik:

Dal fesini koymuş şahin başına
Kara kâkülleri dökmüş kaşına
Gümüş pençesinden aldım da kadeh
On yedi on sekiz biçdim yaşına

Mestâne mestâne mürdüm gözleri
Gülden güzel ânın rûyi ahmeri
Topuklu çapkınım urum dilberi
On yedi on sekiz biçdim yaşına

Sakız mahbubudur güzel Pandeli
Bir ay olmuş Çubukluya geleli
Mümkin mi görüp de olmamak deli
On yedi on sekiz biçdim yaşına

Soz yok bıçkın çalım afi cakaya
Çakır pençesini atar yakaya
Gelin görün geçin bizim yakaya
On yedi on sekiz biçdim yaşını

Açıldım o şûhe âheste beste
Gel utanma Vâsıf bir bûse iste
Dimez mi Pandelim Pasam oriste
On yedi on sekiz biçdim yaşına.

Bir gün Üsküdara: «Çubukludaki Pandeli müslüman olmuş, bu gece gazinoda sünnet düğünü varmış!» diye bir haber geldi, hemen adam gönderip tahkik ettirdik ki, doğru. Kadim an'aneye uyarak Üsküdar tulumbacıları hemen para topladılar, oğlana bir gümüş saat ile gümüş köstek hediye alıp aralarından seçdikleri ağırbaşlı üç tulumbacıya verip düğün yerine gönderdiler, kaafileye bu günahkâr da katıldı. Rum garsona şehzâdelere lâyık bir sünnet döşeği kurulmuş, neş'esinden uçan Pandelinin güzelliği de nûru iman ile kat kat artmış, peltek, tatlı, urum ağzı ile : «Ben zâten müslüman oğluyum, babam Cezayirli bir gemici imiş, anamla beni alıp o tarafa götürecekmiş ama gemisi ile fırtınaya tutulup batmış, kaybolmuş.» diye anlatıyordu. Düğünün nimetleri gazinodan sokağa taşmış, rıhtım boyuna bile hasırlar serilip sofralar kurulmuşdu. Meselenin aslı sonra öğrenildi, Mısırlı bir dul hanım güzel oğlana gönül vermiş, araya kılavuz simsar koyarak «müslüman olursa evleneyim, paşamın yerine baş köşeye oturtayım» demiş. Pandeli de teklifi hemen kabul etmiş, sünnet düğününü de hanım yaptırmış, Pandeliye de Mustafa Elif adını koymuş; düğünün haftasına Hanımın Elif Beyi alarak Mısıra götürdüğü duyuldu.

Sûri hitamında mestânelikle
Atalım aşkına nârayı hey hey
On sekiz yaş ve hem cevherle târih
«Bak garson Pandeli oldu Elif Bey.»
1306 + 18 = 1324 (M. 1906)

Vâsıf HİÇ

ÇUBUKLU GAZOZ FABRİKASI — İstanbulun, dolayısı ile Türkiyenin en eski gazoz fabrikasıdır; 1908 de Börekci Hasan Bey tarafından kurulmuşdur. Çubukluda Çubuklu Caddesi ile Rifat Paşa Sokağı kavuşağında 2 numaralı binadadır. Bu şöhretli gazoz, bu köyün pek meşhur menbâ suyu ile yapılır; fabrika yaz mevsiminde piyasaya günde 300-400 kasa gazoz verebilecek imkâna sâhibdir (1964).

Çubuklu gazozunun 1908 - 1918 arasındaki ilk şişeleri, boğazları hususî şekilde boğmaklı olup oraya yerleştirilmiş bir bilya vasıtası ile ve gaz tazyiki ile kapanırdı, gazoz içileceği zaman bilyaya parmakla ve kuvvetle basılır, şişe ağzından boğmaklı yuvasına düşürülürdü. Kırık gazoz şişelerinin çok itinâlı yapılan bilyaları İstanbul çocuklarının elinde oyun âleti oldu; İstanbul çocukları arasında ilk bilya oyunu bu sûretle yapıldı ve bilyanın - zıbzıbın adı uzunca bir zaman «gazoz» oldu; kelimenin hangi münâsebetle, nereden geldiğini bilmeden iri bilyalara gazoz diyen çocuklara hâlâ rastlanır.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUBUKLU HAVUZU — Boğaziçinde Çubukluda, bu köyün meşhur çayırındadır; Lâle Devri eserlerindendir, ve gaaliba o devirden kalmış bu büyüklükte tek havuzdur. Havuzun suyu köy halkı arasında «Acısu» adını taşımakda olub köyün gerisindeki tepelerden gelmektedir, havuza ince bir boru ile akıtılmıştır. Havuz tahminen 5 × 14 metre eb'adındadır. Mermerden kitâbe taşındaki tarih manzûmesi Seyyid Vehbinindir; metni şudur:

Hazreti şehriyâri heft iklîm
Kutbi âlem hidivi kisrâ dâd

Yâni Sultan Ahmedi Sâlis
Yâver olsun ana cehâr evtâd

Öyle bir pâdişâhi gaazî kim
Bâyezîd andan eyler istirşâd

Oldu daavâtı devletü câhi
Kudisiyâne zamîmei evrâd

Bir vezîre muvaffak itti anı
Keremi bî dirîgi rabbi ibâd

Merhametkârı mekrümet pîşe
Cûd endîşe âsaf istîdad

Sıhrı âzamı yegânei âlem
Menbai ilmü hilmü rüşdü sedâd

Sadri Hâtem nihad İbrahim
Bahir kef âsafı kerem mûtâd

Çünki ebri behâri lutfinden
Bağı âlemde bende vü âzâd

Kıldı himmet Çubukluda yâni
Yapdırdı ayni pâkü saf nihâd

Habbezâ cilvegâhi bî hemtâ
Gıbta fermâyi halefü (?) nevzâd (?)

İtti bir ahvz ile yine şimdi
Revnâkın ol mesîrenin müzdâd

Havuz ammâ ki buheyrei kulzüm
Havuz ammâ ki havzi cûyi nijâd

Bir gün ol gûhsâri vâlâye
Geldi devletle hizberi cihâd

Seyre ikbâl idüb saadetle
Seri havze olunca pây nihâd

Didi ol sadri Baykarâ çâker
Feyzi akdesden idüb istis'âd

Bâdezin bu mesîrei hassın
Nâmı olsun cihanda Feyzâbâd

Baykara tâcın attı şevkinden
Sâli târihin eyledim tâdâd

Oldu hakkaa ki bî bedel târih
«Câyi dilcû makaamı Feyzâbâd.»
1136 — 2 = 1134 (1721-1722)

Tarih tâmiyelidir, tâmiye «Baykarâ tâcın attı şevkinden» mısraında işaret edilmiştir, yâni tarih mısraı hesab edildikden sonra «Baykara» isminin tâcı, ilk harfi olan «B» nin karşılığı 2 adedi tarih mısraı tutarından çıkarılacaktır, bu hesab ile de rakamla olan tarihi aynen tutmaktadır.

Kitâbeden anlaşılıyor ki, havuz da İbrahim Paşanın eseridir ve Çubuklu Mesîresi bu havuzun inşasından sonra Feyzâbâd adını almışdır.

1965 de bu târihî havuzun etrafı tel örgülü bir demir parmaklık ile çevrilmiş bulunuyordu, aslı bir levhada bu parmaklık ile tel örgünün 7 Haziran 1958 de Pet-

rol Ofisi tarafından konduğu anlaşılmaktadır.

Erdem YÜCEL

ÇUBUKLU İLK OKULU — Boğaziçinde Çubukluda, köyün Mekteb Sokağındadır.

İlk binasına, Çubukluda bir şatosu ve bir yalısı ile çok geniş arazisi ve bir çiftliği bulunan Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşanın hayır eseri olarak başlanmışdı (B.: Abbas Hilmi Paşa). Mısır hükümdarı paşanın İttihad ve Terakki Fırkası erkânı ile geçinememesi, İstanbulda mâruz kaldığı bir sui kasd üzerine de Türkiyeden küskün ayrılarak Avrupaya gitmesi, Birinci Cihan Harbinin ilk yılında Mısır tahtını kaybetmesi ve o büyük harb Çubukludaki mektebi 1914 da tamamlanmamış, metruk bırakdı; binâ ancak Cumhuriyet devrinde 1928 yılında Maarif Vekâleti eliyle tamamlandı ve yalnız oğlan çocuklar için bir ilk okul olarak 1928 - 1922 yılında tedrisata başladı. Yirmi yedi sene sonra, 1955-1956 ders yılı içinde binâda tehlikeli çatlaklar görülerek okul boşaltılıp kapatıldı, bina yıkdırıldı, yanında bulunan bir arsa satın alınarak yeri genişletildi ve 1855 metrelik bir yere zamanımızdaki üç katlı beton okul binası İstanbul Vilâyeti tarafından yapdırıldı. Çubuklu İlk okulu altı yıllık bir fasıladan sonra 1961-1962 ders yılında ikinci defa olarak açıldı. 1964 yılında normal tedrisat yapmakta ve kız-oğlan karışık 450 talebesi var idi. Okul müdürü Bay Talât Gür 1949 dan beri bu vazifede bulunmakta olup Çubuklu İlk Okuluna çok emek harcamış bir maarifcimizdir. 1929 dan 1963 yılına kadar bu okuldan 381 oğlan ve 302 kız çocuk ilk okul diploması almışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUBUKLU - KANLICA YOLU — Boğaziçinin Anadolu yakasının ana sâhil yolunun Kanlıca ile Çubuklu arasındaki parçasının adı, «Kanlıca - Çubuklu Yolu» da denilir; Kanlıca Meydancığından Çubuklu Vapur İskelesine kadar uzanır; iki araba rahatça geçebilecek genişlikte asfalt yoldur. Kanlıca tarafından gelindiğine göre, sol tarafı rıhtım, denizdir. Çubukludaki Dalgıç Okulu bu cadde üzerindedir. Geçen asır sonları ile asrımız başında pek şöhretli eğlence yerlerinden Çubuklu Gazinosu da bu yol üstünde ve Çubuklu Vapur İskelesinin karşısındadır.

ÇUBUKLU KAPATMASI — Yukarı Boğaziçinde Kılıç Balığı av yerlerinden birinin adıdır (B.: Kılıç Balığı); Gazhânenin önünden başlanır, tâ aşağı sularını buluncaya kadar açılarak suların düzgün yerine çıkılır çıkılmaz, kayığın başı Yeniköy Vapur İskelesine doğru düzeltilerek ağ atılır; doğruca Çubukluya, Hidiv'in yalıları önüne akılır ve orada ağ toplanır.

Bibl.: Karakin Bey Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

ÇUBUKLU KOYU — Dibi derin ve şiddetli akıntıya mâruz bir koy olduğu için gemilere iyi bir demir yeri değildir.

ÇUBUKLU MESİRESİ GAZİNOSU — Lâle Devrinin Feyzâbâd adı verilmiş Çubuklu Mesiresi zamanımızda, parlak mâzisini tahayyül bile ettiremeyecek durumdadır. Bir kenarında Çubuklu Çeşmesi, Çeşme arkasında bir namazgâh, ortasında Çubuklu Havuzu, ulu çınarlar altında kısmen Gazino adını taşıyan bir kahvehânenin sınırı tahdid edilmemiş bağçesi olarak kullanılmakda idi. «Gazinomuzda içki içilmez» diye bir de levha asılmış olan bu kahvehâneyi Ahmed Yetimoğlu adında bir zât işletmekde idi; yazın soğuk suyu bulunan, iyi kahve pişirilen, iyi çay demleyen temiz bir kahve hâne idi. Mesirenin, dolayısı ile gazinonun yalı kenarı bir takım acâib binalarla tamâmen kapanmış bulunuyordu (1965, temmuz). 1934 Belediye Şehir Rehberinde bu kahvehâne - gazino bağçesi eski mesire «Gülbağçesi» adı ile gösterilmiştir.

ÇUBUKLU NAMAZGÂHI — Lâle Devrinde Feyzâbâd adını almış Çubuklu Mesîresindedir; Çubuklu Çeşmesinin hemen arkasında mihrab taşı durmakda metrûk bir namazgâhdır. Çubuklunun Feyzâbâd adı ile ihyasından çok evvel kurulmuş bir namazgâh olduğu muhakkakdır; tesisi belki de İstanbulun fethi asrına kadar götürülebilir. Alçak kabartma olarak zincirli bir kandil motifi ile tezyin edilmiş mihrab taşının Lâle Devrinden önce konulduğu işçiliğinden bellidir.

ÇUBUKLU SUYU — İstanbulun çok meşhur ve makbul menbâ sularından biridir. Bu meşhur su Dedeoğlu Çiftliği arazisinde, Göztepe denilen yer ile o civarda üç menbâdan toplanır. Menbaların verdiği sular ayrı ayrı yollarla biri 1500, diğeri 1000, ve üçüncüsü de 2000 metreden olmak üzere 50-60 milimetre genişliğinde pik, ve 2 parmak kutrunda galvanizli vidalı borularla aynı çiftliğin Batakdere mevkiinde 150 metre küplük bir depoda birikir. Bu depodan 80 lik pik ana isâle yolu ile Çubuklu vapur iskelesi yanındaki 200 metre küplük ikinci depoya iner. 1901 de ilk tesisat yapıldığı zaman isâle hattı çelik borularla yapılmış ise de sonradan çelik borular harap olduğundan, pik borularla değiştirilmiştir. Suyun verimi kuru aylarda günlük 60 metre küp, kışında bu miktarın arttığı öğrenilmiştir. Çubuklu Gazinosunun yanındaki depodan doldurulan damacanalar deniz yolu ile şehre sevk edilerek piyasada satılır.

Dr. Saadi Nâzım NİRVEN

ÇUBUKLU VOLİ YERİ — Çubuklu Vapur İskelesi ile Çubuklu koyu arasındadır; balık avlama hakkı müstecirine aiddir, onun kayığı bulunmazsa sâir balıkçı kayıkları âidat ödeyerek balık avlayabilirler.

Bibl.: Karakin Bey Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

ÇUHA, ÇUHACILAR — «Yün mensûcat, yünlü kumaşdan yapılan esvab» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı); aynı anlamda farsca «çuka» kelimesinden alınmışdır, bazı eski metinlerde de çuka diye yazılıdır. Asırlar boyunca İstanbul çarşılarında yerli ve yabancı çuhalar (bilhassa ingiliz ve fransız çuhaları) satılmış, İstanbulda da çuha dokunmuştur.

Bütün kumaşlarda olduğu gibi çuha fiyatları harcanan yün çilesi üzerinden tesbit edilir, renk farkları da ufak farklar yapardı, hicrî 990 (m. 1582) tarihli bir fermandan en makbulünün kırmızı çuhalar olduğunu öğreniyoruz, aynı fermanda tesbit edilen fiyatlar şudur:

100	çile	kırmızı	çuhanın	arşını	200 akçe
60	»	»	»	»	120 »
80	»	sair	»	»	160 »
60	»	»	»	»	100 »

Avrupadan ingiliz ve fransız tüccarları tarafından gemilerle getirilen çuhalar İstanbulda çuhacı esnafına devlet nezâretinde de hiç birine gadrolmamak üzere dağıtılıp satılırdı. Gelen çuha mahdud olacağı için çuhacılar gruplara ayrılmış, çuha geldiğinde bu gruplara nöbetle verilir.

1582 - 1584 arasında çuhacılar kâhyalığı yapan David oğlu Sinan adında bir mûsevi idhal malı çuhanın tevzi işlerine hile karışdırıp gelen ingiliz ve fransız çuhalarını kendi adamlarına verdirtmiş, bir kara borsa kurmuş, İstanbulda çuha fiyatları birden yükselmişdi; vazifesinden atıldı, fakat el altından yine meşgul oldu, öyle ki, 1584 de bu adamın çuha işleri ile uğraşmasının kesin olarak men edilmesi için İstanbul Kadılığına hitâben bir ferman çıkdı.

Yine eski fermanlardan ve narh defterinden öğreniyoruz ki, hazır çuha esvab satıcıları da sıkı bir devlet kontrolü altında idiler; boyları, kolları, etekleri, astarları, düğmeleri nasıl olacağı teker teker tesbit edilmişti.

Evliyâ Çelebi XVII. asrın ilk yarısında Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılmış büyük bir esnaf - ordu alayını tasvir ederken (B.: Esnaf Alayları) çuhacılardan şöylece bahsediyor:

«Esnâfı Çuhacıyan — Dükkân 100, neferât 107; pirleri Ebülhüdâyi Halebidir, kabri Mekkededir. Bunlar arabalar üzerine londrin, karkaşone, nemçe, paris, ankone (Londra, Karkason, Avusturya, Ankona) yetmiş çile çuhaları endâzeleyip: — Al a!... bin kuruşluk!... Al a!... iki bin kuruşluk!.. diyerek geçerler.»

Başda yeniçeriler, bütün kapu kulu askerine yılda bir kat çuha esvab verilirdi; nefer başına 10 arşın çuha tesbit edilmişdi ve bu asker çuhaları mavi renkli olup, Selânikde dokunurdu. Askere mahsus mirî çuha anbarı İstanbulda Darphânenin de bulunduğu Bayazıddaki Simkezhânede idi. Bir anbar emininin emrinde 150 nefer muhafızı vardı. Yeniçeriler başda gelmek üzere tevziata Kadir Gecesi başlanır ve üç gün sürerdi. Taşradaki yeniçerilere çuha yerine «çuha bahâ» adı ile piyasaya göre 10 arşın çuhanın bedeli gönderilirdi. Çuha ile beraber sarıklık astar ve donluk gömleklik bez de verilirdi; çuha bahaya onların bedeli ilâve olunurdu.

İstanbul delikanlıları arasında, onların da bilhassa garip bekâr uşakları için bir kat çuha esvaba sâhib olmak büyük şey bilinirdi. İstanbulun eski zengin kibar kapularında yılda iki bayram bütün bendegâna bir bohça içinde esvab ve çamaşır dağıtılırdı (B.: Boğça); faraza bir çubukdâr gencin boğçasının içinden bir kat çuha es-

vab çıkması efendinin ona aşırı iltifatı bilinirdi.

Yaşlı, dul, zengin ve erkek canlısı İstanbul yosmaları yalın ayak ve yarım pabuçlu fakat kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün ve bıçkın meşreb ayak takımından delikanlıları oynaş olarak elde etmek için onlara bir elmas gül yüzük, gümüş yahud altın bir koyun saati bağışlarlar, bir kat da çuha esvab yapdırırlardı; bu üç şey o yollara sapmış olanlar arasında âdetâ an'aneleşmişti ki, İstanbulun aşk ve muhabbet masallarında teferruatı ile anlatılmışdır. Aşağıdaki kıt,alar çuhalarla süslenmiş pırpırı delikanlı portreleridir:

HAYTA

Altı kaval beyin üstü şişhâne
Sırmalı çuhayla gezer daltaban
Şalı ver beş arşın şehlevendâne
Kahve peykesinde yatar balaban.

TULUMBACI

Al çuhalar kesdireyim çapkına
Şehîdânı kalenderan aşkına
Yangıncıdır açar rengi âteşîn
Anı gören vallah döner şaşkına

HANIM OYNAŞI KAYIKCI

Benli Binnaz Hanım çift otuzunda
Hamlacı şehbaza yakmış abayı
Kesdirdi Londrin çuhadan cebken
Çekdi âguuşine bürehne pâyı

HANIM OYNAŞI TERSANE ÇIPLAĞI

Cevizli Konakdan aldım haberi
Hanım câmehâba çekmiş neferi
Ne de açmış yâhû şu mor çuhalar
Dünkü çıplak olmuş şûhler serveri

HANIM OYNAŞI YANAŞMA

Çalıdan halıya çekdi oğlanı
Anası yerinde hamamcı karı
Sırmalı çuhalar samur kürk ile
Ağa yapdı dünkü bitli bekârı

HANIM OYNAŞLARI

Denizde kum yosma hanımda para
Çuhalar kesdirir toy oğlanlara
Hamlacı, kalaycı, yorgancı, hallaç
Tâzerû zeberdest pehlivanlara

ÇUHACI HANI — Nuruosmaniye Camiinin fevkaani avlu köşesi ile Mahmudpaşa yokuşunun üst başı arasında uzanan ve kendi adını taşıyan sokakda ve Büyük Kapalı Çarşının karşısındadır. Hadikatül Cevaminin kaydına göre on sekizinci asrın ilk çeyreğinde 1718 ile 1730 arasında sadrâzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından yapdırılmıştır. «Çuhacılar Hanı» diye de anılır (B.: Çuhacılar Hanı Mescidi). Hanın esasının bir bizans yapısı olduğu da söylenir.

İstanbulun kakmacı - kuyumcuları (kendilerine verilen kıymetli taşlar ve altın ve gümüşlü mücevher yapıcı sanatkârlar) yüz elli yıldan beri bu hanın içinde toplanmışlardır, daha evvelleri han, tamamen çuha tüccarları tarafından iskân edilmiş idi, Çuhacılar Kethüdâsı da o handa otururdu, ki han adını da o münasebetle almışdır.

Büyük bir iç avluyu fırdolayı çevirmiş iki katlı ve kesme taşdan bir binâdır. İkinci katdaki odaların avlu tarafının önünde, taş sütunlar arasına atılmış kemerler ile yine fırdolayı bir revak - koridor vardır, o ikinci katdaki odaların, ve onların önündeki bu ruvakın üstü kurşun kaplı kubbelerle örtülmüşdür; oda kapularının kapu kanatları demirdendir.

Hanın sokak kapusu da demir kanadlıdır ve sokakdan hana ve han avlusuna üstü tonos kemerli uzunca bir geçid ile girilir; ikinci kata çıkan taş merdiven, bu geçidin avlu tarafı başındadır.

Rivâyet edildiğine göre iç avlunun ortasında eskiden büyük bir havuz bulunuyormuş, sonra ibtal edilmiş ve yerine de kâgir bir bina yapılarak hana eklenmişdir.

Han odabaşısı Rûşen Kılıçaslanın verdiği malûmata göre Çuhacı Hanının dörtte bir hissesi evkafın olub dörtte üçü eşhas elindedir. İç avlu ortasındaki muhdes iki bina da dahil bütün han 134 göz-odadır; bu odaların hepsi dükkân - atölye olarak kullanılmaktadır: 78 kakmacı kuyumcu, 7 gümüş işçisi, 5 elmastraş, 6 silindirci, altın eritici - ayarcı, 4 altın yaldızcı, 6 dökmeci, 6 tornacı, 6 karyolacı, 1 darbhâne altın bilezik ayarcısı, 1 elektrikçi, 1 gelin telcisi, 1 kutucu, 3 mineli rozet yapıcısı, 1 cilâcı, 1 kapu kilidi ve gömme kilid imalâthânesi, 1 marangoz, 2 kahvehâne, 2 aşçı ve 1 mezeci vardır (1964).

Çuhacı Hanı hicrî 22 zilhicre 1168 (29 eylül 1755) büyük Hocapaşa Yangınında yanmış, bugün görülen binâ o yangından sonra tâmiren yapılmışdır; hiç şüphesiz ki ilk yapısının güzelliğinden çok şeyler kaybetmiş olacakdır.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUHACI HANI SOKAĞI — Eminönü Kazasının Bayazıd Nâhiyesinin Tayahâtun Mahallesinde, Büyük Kapalı Çarşının önünde, Nuruosmaniye - Çarşıkapusu caddesi ile Mahmud Paşa Yokuşunun üstbaşı arasındadır. Bir çarşı boyudur. 10 kuyumcu, 3 madenî eşya satıcısı, 1 kalem kakmacı, 1 çeyizci, 1 saatci, 1 tuhafiyeci, 1 kunduracı ve 1 kalıpçı vardır. Büyük Kapalı Çarşıda Ağa Sokağı bu Çuhacı Hanı Sokağına çıkar, ki Ağa Sokağının Çarşı içindeki öbür ucunun karşsında İç Bedestan (Cevahir Bedestânı) bulunmaktadır.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUHACILAR HANI MESCİDİ — Büyük Kapalı Çarşısının Nuruosmaniye tarafı önünde, Nuruosmaniye - Çarşıkapu Caddesini Mahmud Paşa Yokuşuna bağlayan Çuhacı Hanı Sokağında Çuhacı Hanındadır. Hadikâtül Cevami şu malûmatı veriyor : «Nuruosmaniye Camii kurbündedir, bânisi İğneci Elhac Hasan Ağadır, merkadı malûm değildir, mescid (Handa) kapu üstündedir, minberi mezkûr han yapılırken konmuşdur; hanın bânisi maktul Damad (Nevşehirli) İbrahim Paşadır.»

Bu satırlar gösteriyor ki kâgir ve fevkaani olan bu mescid, On sekizinci asrın ilk yarısında 1718-1730 arasında yapılmış Çuhacılar Hanından evvel yapılmış, han inşâ edilirken binâsı içine alınarak kapu üstünde kalmışdır ve bu arada minber de konmuşdur.

1893 doğumlu olup 1904 de on bir yaşında iken Istanbula gelen ve tam altmış yıldan beri Çuhacılar Hanında kahvecilik yapmakda olan Avadis Mesropyan: «Mescid Birinci Cihan Harbi içinde 1914 yılına kadar ibâdete açık idi; altı üstü iki kısımdı, sonra kapatıldı, hana iki oda olarak ilâve edildi» demişdir.

Mescide han kapusunun sağ tarafından önce beş basamak taş, sonra beş basamak da ahşab merdivenle çıkılır; her iki kısmı da beşik kubbe örtülüdür; ikinci kısım hanın ikinci katında 8 ve 9 numaralı odalar arasındadır; asıl ibâdet sahnı burasıdır, altda kalan diğer kısmın müezzin meşrûtası olacağını tahmin ediyoruz. 1964 yılında eski mescidin alt kısmında bir karyola imalâthanesi, üst kısmında da bir dökümcü atölyesi bulunuyordu; ilk kısmında sokağa bakan demir parmaklık korkuluklu ezan yeri hâlâ durmakda idi.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUHACIOĞLU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 11, mahalle numarası 37) Yenikapuda Yalı Mahallesi sokaklarından; deniz kenarında kadim sur kalıntısı ardında Yenikapu Kumsal Sokağı ile tren yolu boyu arasında uzanır; yalı boyu büyük caddenin açılmasından sonra yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

ÇUHACIYAN (Annik) — Tiyatro sanatkârı; 1871 de kızkardeşi Tereza Çuhacıyanla birlikte sahneye çıkmıştır. Serbest ve temiz konuşmak kabiliyetini haiz olan bu sevimli aktris, bazı safderun (ingénue) rollerde başarı kazanmıştır. Bunlar arasında «Cesar Borgia» da Paolo, «Paris Fakirleri» nde Claudette, «Angelo Malipieri» de Daphné, «Pamela» da Constance, «George Dandin» de Clitandre zikredilebilir. Bilhassa bu sonuncuda cariyelik rolünün en yüksek mertebesine yükselmiştir. Aynı zamanda istidatlı bir ses sanatkârı ve dansöz olmuştur.

Doğduğu ve öldüğü torihler tesbit edilemedi (Şarasan, Türkiyede Ermeni sanatkârlar).

Kevork PAMUKCİYAN

ÇUHACIYAN (Dikran) — Türkiyede ilk defa opera ve operet besteleyen ve sahneye koyan büyük kompozitör, piyanist ve maestro ve musiki muallimi; Sultan Mecidin gününde saatcıbaşı olan ve çalgılı saatin mucidi olduğu söylenilen Kevork Çuhacıyan'ın büyük oğludur; 1836 veya 1837 yılında (Sarkis Tütüncüyan'a göre 1840 da) bazı kaynaklara göre Galatada, bazılarına göre ise Beyoğlunda doğmuştur. Tahsili vasat bir seviyede kalmıştır. Çok erken musikiye karşı müstesna bir ilgi ve meyil göstermiştir. Bunu gören babası, Manzoni adlı İtalyan bir sanatkârdan piyano dersleri aldırtmıştır. Bu sıralarda babası ile birlikte tiyatro temsillerinde de bulunmuş ve bunlar müstakbel sanatkâr üzerinde büyük tesir icra eylemiştir.

1861 de Milânoya gönderilerek orada hususî musiki kurslarına devam etmiştir. Bazı kaynaklarda Milâno Konservatuarına devam ettiği yazılı ise de, bu vârid değildir. İstanbula avdetinden sonra, 1862 de, «Kınar» adlı ermenice aylık bir musiki mec-

muası neşreden Kapriel Eranyan'la (1827-1862) teşriki mesai yapmıştır.

1864 de, Bedros Mağakyan'ın idaresi altında faaliyette bulunan ve yeni teşekkül eden Şark Tiyatrosunun sanatkârlariyle temasa geçerek marş ve sair bazı ufak tefek bestelerini temsiller esnasında icra ettirmeğe muvaffak olmuştur. Aynı yıl Matmazel Annik Abazyan'la (1839-1925) evlenmiştir. İstanbula dönüşünden sonra orkestra ve korolarda maestroluk yapmış, musikiye dair konferanslar, ve hayatını kazanmak için de hususî dersler vermiştir. Bu sıralarda, orkestra, koro ve piyano için birçok parça bestelemiştir; «Kınar» (kemançe) adlı bir de musiki cemiyeti kurmuştur.

Dikran Çuhacıyan
(Resim: Sabiha Bozcalı)

1868 de kaleme aldığı «İkinci Arşak» (Arsace) veya «Olympia» adlı büyük operasını hassa mimarı Serkis Bey Balyan'ın köşkünde son provaları yapılırken, temsil edileceği Naum'un Tiyatrosunun, 1870 yılı Mayıs ayında vuku bulan Beyoğlunun büyük yangınında kül olmasiyle Çuhacıyan hayal sukutuna uğramış ve geçinmek için tekrar ders vermeğe başlamıştır. Müteakiben Sultan Bayazıd meydanında bulunan Askerî Misafirhaneyi kiralayıp, büyük masraflar yaparak tiyatroya ifrağ etmiş ve burada da Karakin (veya Eğyazar) Melikyanla beraber temsiller vermiştir.

1872 de temsil edilen «Ârifin Hilesi» adlı operetin başarısından cesaretlenen Melikyan parlak vaadlarla senede Çuhacıyana üç operet bestelemesini teklif etmiştir. Bu anlaşmaya göre, D. Çuhacıyan ayda 25 altun ve her bir opereti için de 250 - 300 altun müellif hakkı alacaktı. Üstad, 1874 de «Köse Kâhya» yı bu şartlar altında hazırlamıştır. S. Tavityan'a göre bu sırada, hayranlarından biri olan Karekin Melikyan bir koronun teşkili ve yetiştirilmesi için bestekâra ayrıca 1500 altun vermişdir. Aynı yıl, Ortaköyde, Taşmerdiven adlı semtte büyük bir yangın olmuş ve D. Çuhacıyan'ın evi, eşyaları ve şahsî evrakı da yanmıştır. Hayırlı bir tesadüfle operetlerin partisiyonları dostu Kevork Abdullahın yanında bulunduğundan kurtulmuştur.

1873 de, Beynelmilel Musiki Festivalinin daveti üzerine «İkinci Arşak» operasını temsil etmek üzere, Vartovyan Tiyatrosunun birinci süflörü Dikran Kalemciyanla beraber Viyanaya gitmişse de, muvaffak olamıyarak az sonra İstanbula dönmüştür.

Güllü Agop, Çuhacıyan - Melikyan Operet Heyetinin başarılarını görerek kendisi de Batıdan operetler tercüme ettirip temsil etmeğe başlamış ve Çuhaciyanın heyetinden bazı elemanları tarafına ayartmışdır. Üstâda karşı besledikleri büyük muhabbetten dolayı, ancak Takvor Nalyan, Haçik Papazyan, Şazik Köylüyan, Ohannes Acemyan ve Dikran Kalemciyan gibi birkaç sanatkâr ve ufak bir koro kendisine sâdık kalmışdır. İlerde bunlardan bazıları da ayrıldığından, Beyoğlu ve Kadıköyde verdiği temsiller aksamış ve kumpanya dağılmıştır.

1876 da, Sultan Hamid Çuhacıyan'ın faaliyetini durdurmuştur.

1878 de, Türk-Rus Sulh Muahedesi imzalandıktan sonra, gran dük Nikola'nın şerefine tertiplenen merasime, Çuhacıyan da eserlerinden hazırladığı bir programla katılmış ve orkestrayı bizzat kendisi idare etmiştir. Törende Sultan Hamid de hazır bulunmuş ve bestekâr - maestro'yu nişanla taltif etmiştir. Bu münasebetle kendisine Grandük Nikola nişan vermiş; muhtelif tarihlerde, Fransız ve İtalyan Hükûmetleri de güzide bestekâra nişanlar vermişlerdir.

1882 - 1883 yıllarında, Üsküdarda, Cemaran Mektebinde musiki muallimi olmuştur.

1890 da «Zemire» adlı operasını besteledikten sonra, ertesi yıl Parise gidip orada bu eserini temsil etmek istemiştir. Fakat bu iş büyük masraflara muhtaç olduğundan, Fransanın namlı Ermeni zenginlerinden Kapriel Ekneyan'a müracaat etmiş, o da teklifi müsbet karşılamışsa da, vaadini yerine getiremeden az sonra ölmüştür. Çuhacıyan, Pariste Alder namında bir maestro ile tanışarak onun idare ettiği «Splendide - Taverne» adlı orkestraya, «Olymia» nın uvertürünü ve «Fantaisie Orientale» ismini taşıyan bestesini icrâ ettirebilmiştir. Bu vesile ile bir musiki münekkidi Çuhacıyan için «Türkiyenin Offenbachı» demiştir. Maamafih bu mahdud muvaffakiyetler üstâdı tatmin etmemiştir.

«Zemire» Operası temsil edilemediği için hayal kırıklığına uğrayan Çuhacıyan, 1892 de İstanbul'a dönmüştür. Bu sıralarda maddî sıkıntıya uğrayan büyük sanatkârın şerefine, dostu Sımpad Keseciyan (vefatı 1928 de) tarafından Beyoğlunda, Konkordia Salonunda, Mınakyan Kumpanyasının iştirakiyle temsilli bir konser tertiplemiştir.

1895 de tekrar Parise giderek, «Opera Buf» Tiyatrosunda «Zemire» Operasını temsil etmişse de, umduğu başarıyı elde edemediğinden, İstanbula dönmek için Leblebici Operetini Jubert Neşriyat Dairesine satmak mecburiyetinde kalmışdır.

Son defa temsiller vermek ve oradan da Parise geçmek gayesile İzmire gitmiştir. Fakat henüz emelleri tahakkuk etmeden, orada, 25 Şubat 1898 de, yüzünde beliren bir kanser tümöründen, ızdıraplı günlerden sonra vefat etmiştir. Ölüm döşeğini de, son sözü olarak, Verdi'nin Othello Operasının partisiyonunu istemiştir. Cenaze merasimi ölümünden üç gün sonra yapılmış ve Diran Kasparyanla Sımpad Keseciyan'ın gayretleri sayesinde mutantan olmuştur. Törende Patrik Varjabetyan için besteldiği cenâze marşı çalınmıştır.

1903 de, İzmir Ermeni Mezarlığında bulunan kabri üzerine, Sımpad Keseciyan'ın, Arutyun Sinanyan'ın, Diran Kasparyan'ın, ve Istepan Agayan'ın himmeti ile şanına lâyık bir âbide dikilmiştir.

Hürriyetten sonra, Arşak Benliyan'ın Operet Kumpanyası, İstanbulda D. Çuhacıyan'ın eserlerini ihya etmiştir. Mumaileyh 1910 da, Sempad Keseciyan ve Ervant Tolayanla birlikte bir tiyatro heyeti teşkil edip, Rumanyayı, Belçikayı ve İngiltereyi ziyaret ederek temsiller vermiştir. Bu meyanda «Leblebici Horhor Ağa» opereti kâh tamamiyle, kâh kısmen sahneye konulmuşdur.

1948 de ölümünün ellinci yıldönümü münâsebeti ile Beyoğlu Gençlik Kulübü amatörleri büyük bir koro ve 80 kişilik kadro ile Leblebici Horhor Ağayı temsil etmiş ve çok muvaffak olmuşdur (Fakat bu asil alâka, bir amatör gençler topluluğundan önce türk sahnesini temsil eden otoritelerden beklenirdi. İst. Ansiklopedisi).

Dikran Çuhacıyan, Doğu musiki çevrelerinde, Şarkın musiki motiflerini Batı müziğiyle kaynaştıran ilk bestekâr olmuştur. Bu maksadla minör «gamme» ları kullanmıştır. Ünlü aktör Arutyun Aleksanyan'ın oğlu musiki münekkidi Nubar Aleksanyan 1926 yılı Teotik Salnamesinde (s. 459), bu hususta ezcümle şunlart yazmaktadır:

«Çuhacıyan'ın eserlerinde iki keyfiyet göze çarpar. Birincisi dramatik hareketin (mouvement) kuvvetidir. Bu babda Çuhacıyan'ın hareketlerinin daima çeşitli ve canlı olduğunu söyliyebiliriz. Meselâ, İkinci Arşak Operasının uvertüründe sekiz defa hareket değişmektedir ki, bu ender rastlanan bir keyfiyettir. «Rythme» e ve «gamme» a gelince, melodinin gidişatı ağır olduğu zaman çok defa minör gamları kullanmaktadır. Gidişat hızlı olduğu zaman da, gamlar bâzan «mineure harmonique», bâzan alaturka ve bazan da alelâde major şeklini almaktadır. Zemire'nin gammı «sole majeure» dür, fakat «rythme» i arap melodilerinin «rythme» ini andırır. Çuhacıyan da Offenbach gibi kuvvetli «rythme» ler kullanmaktadır.

«Armoniye gelince, umumiyetle eserlerinde basittir. Modulation'lar klâsik şekle uyarak hemen hemen daima «Accords de septième» lerle yürümektedir. Bilhassa Şark melodilerinde, muhtelif «pédale» şekillerine rastlanmaktadır.» (N. Aleksanyan).

Dikran Çuhacıyan'ın, hakkında yerli ve ecnebi basınında çıkan yazıların nezdinde bulunan koleksiyonunu, 1895 de, kendisine bir tiyatro heyeti müdürü süsü veren İngiliz tebaalı bir Musevî, Londrada eserlerini temsil etmek teklifinde bulunarak, bu hususta zemin hazırlamak vaadiyle elinden almış ve bir daha meydana çıkmamışdır.

Türk Ansiklopedisinde çok kısa hal tercemesinde şunlar yazılıdır:

«Çuhaciyan piyanist olarak bir çok Avrupa hükümdarları huzurunda konserler vermişdir. Hem musikimizin batılaşmasını sağlamış, hem de türk melodelirinin Avrupada tanınmasına yol açmıştır. Saf bir Anadolu köylüsünün İstanbuldaki serüvenlerini anlatan ve neşeli şarkılarla süslenmiş Leblebici Horhor Ağa Çuhaciyan'ın en çok tanınmış eseridir ve günümüze kadar operet sahnelerimizde oynanmakta devam etmektedir.»

İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın son eseri olup ömrü vefa etmediği için Avni Aktuç tarafından tamamlanan «Hoş Sadâ - Son asır türk musikişinasları» isimli eserde, batı musikisinde her iki yazarın kalem salâhiyetsizliği dolayısı ile Dikran Çuhacıyan'a lâyık olduğu yer verilememiş ve şu satırlarla yetinilmişdir:

«Şark mûsikisi ile garb mûsikisini ilk defa biri birine mezcederek bir kaç operet yazmıştır: «Ârifin hilesi», «Leblebici Horhor Ağa» ,«Köse Kâhya», «Olympia», «Zemire» operetlerinden bilhassa «Leblebici Horhor Ağa» meşhurdur. 1874 senesinde Agyazar Melikyan ile birlikte bir tiyatro kurarak İstanbul ve Beyoğlu semtlerinde çalışmaya başladı, oldukça da rağbet gördü, fakat tiyatro heyeti bir müddet sonra dağıldı. Zemire adındaki operetini Paris sahnelerinde oynatmak istedi ise de muvaffak olamadı; İzmire çekildi, 10 mart 1898 de orada sefâlet içinde vefat etti. Cenazesinde kendi bestelediği ölüm marşı çalınmışdır.»

Aşağıdaki satırları ermenice ve fransızca dillerinde sanat münekkidi ve Çuhacıyan Operet Heyetinin başlıca şahsiyetlerinden Ohannes Acemyan'ın 29 Mart 1908 tarihli «Luys» (Işık) mecmuasındaki bir makaalesinden alıyoruz:

«Ermeni sahne sanatkârlariyle operet tiyatrosunu kurmak şerefi, tamamiyle musikişinas ve İtalyan Ekolünün talebesi Çuhacıyan'a aittir. Bu istidatlı ve azimli şahıs, opereti inkişaf ettirmek hususunda ümitli idi. Bu ümitledir ki, günün birinde bir koronun teşekkülüne teşebbüs etti. Bu iş kolay değildi. Sanata karşı büyük feragata ve aşka mâlik olmak gerekti. Çuhacıyan kendisini ve ailesini geçindiren derslerini terk etmek zorunda kaldı. Vartovyan gibi, sağda solda dolaşıp, güzel sesli ve mümkünse yakışıklı genç erkek ve kızlar arayıp bulmağa mecbur oldu. O kadar kişiyi aylarca tutup iaşelerini temin etmek, alelâcele yetiştirip, solfeje, dansa ve musikiye alıştırmak, bağarmak itiyadlarını unutturmak ve nihayet tedricen musiki telâffuzunu öğretmek mecburiyetinde kaldı.»

Şarasan'ın (Sarkis Tütüncüyan), «Türkiyede Ermeni Sahnesi ve Sanatkârları» adlı ermenice eserinde şu satırlar yazılıdır:

«Çuhacıyan'ın bütün eserleri de ölümsüzdür. Üstad onlarda Şark Musikisinin melodilerini bütün sihri ve hayali ile Batı Musikisinin şartlarına intibak ettirebilmiştir. Böylece bir musiki değişikligi (variation) meydana getirmiştir ki, geçmişte bazı Avrupalı büyük bestekârlar tarafından denenmiş olduğu halde, çok sönük ve bigâne kalmıştır. Çuhacıyan, dünya musiki tarihinde hususî bir mevki işgal etmeye lâyıktır. Zira eserlerinin ekseriyetinde, teneffüs ettiği bütün hayat belirmektedir. Fikirlerinin tazeliği, müzik tekniğinin muhtelif nüansları ve orijinal karakteri ile, sanatı, Şark Musikisinin en üstün billûrlaşmasıdır. O, halk kütlelerinin derin fakat maalesef kısa süren büyük teveccühüne nail olmağa hak kazanmıştır.»

1926 yılı Teotik Salnamesinde çıkan, tiyatro tarihi müdekkiki Sempad Tavityan'ın (1858 - 1926) notlarında ise şu satırlar kayıdlıdır:

«Dikran Çuhacıyan sırf mümtaz bir bestekâr ve musikişinas olarak kalmadı, aynı zamanda Türkiyede yeni bir çığır açtı, kat'î bir tesir icra eyledi ve dramatik tiyatroya da tepkileri olan operet tiyatrosunu kurdu. Onun sâyesinde, Serovpe Benliyan ve sâir üstadlar meydana geldi. Bunlar ilerde, Çuhacıyan'ın eserini az veya çok başarı ile devam ettirdiler».

Simon Kapamacıyan da, 1929 yılı salnamesinde ezcümle şunları yazmaktadır:

«Eserlerinin muvaffakiyetine muvazi olarak, şanssızlıklara da maruz kalmıştır. Olympia'nın, Avrupa heyeti tarafından Naum'un Beyoğlundaki tiyatrosunda temsil edilmek üzere Sarkis Bey Balyan'ın evinde son provaları yapılırken, orada hazır bulumanlardan, zamanının bahriye erkânından Robert Paşa güzide bestekâra yaklaşarok şu sözlerle hayranlığını ifade etmiştir:

— Denizciler umumiyetle taş yürekli insanlardır, fakat operanızın melodileri hakikaten kalbimi müteessir etti!»

Zamanının Avrupa basını da Çuhacıyandan sitayişle bahsetmiştir. İtalyan gazeteleri onu «Il Verdi Armeno» (Ermeni Verdi), fransızca gazeteler ise «L'Offenbach de l'Orient» (Şarkın Offenbach'ı) tesmiye etmişlerdir. Keza, Le Temps gazetesinin muharrirlerinden M. Weber de onun hakkında methiyeler dolu yazılar neşretmiştir.

Dikran Çuhacıyanın eserleri çok çeşitlidir; 1 — Opera ve operetleri; 2 — Solo şarkıları; 3 — Dinî besteleri; 4 — Piyano parçaları olmak üzere başlıca dört kısma ayrılır.

Başlıca eserleri şunlardır:

İkinci Arşak (Arsace II) veya Olympia — 1868 de bestelenmiş büyük bir operadır. İki isim taşıdığı için, bazı kimseler tarafından biribinden ayrı iki eser olduğu zannedilmiştir. Mevzuu Milâdî dördüncü asır Ermeni tarihinden alınmıştır. Vak'a 350 yılında Ermenistan'ın Vağarşabad şehrinde geçmektedir. Bu sebeple Sultan Hamid'in gününde tamamı sahneye konulamamışdır. Ancak 1869 da, Kral İkinci Arşak'ın zevcesi Olympia'nın adiyle Naum'un tiyatrosunda kısmen temsil edilmiştir. Librettosu şair Tovmas Terziyan tarafından önce İtalyanca olarak yazılmış ve bilâhare Siropyan Hekimyan tarafından ermeniceye çevrilmiştir. Tiyatro tarihi müdekkiik Sımpad Tavityan ise ermenicesini de Terziyan'a atfetmektedir. Çuhacıyan önce bu eserinin uvertürünü bestelemiş ve ilk defa, Nubar Aleksanyan'a göre hassa mimarı Serkis Bey Balyan'ın evinde, Sımpad Tavityan'a göre de hassa mimarı Agop Bey Balyan'ın evinde icrâ edilmiştir. Bilâhare, Viyana ve Napoli gibi Avrupa şehirlerindeki konserlerde icrâ olunarak bestecisine şöhret kazandırmıştır.

Uzun müddet kaybolduğu sanılan operanın el yazması 1942 de kompozitor Kevork Dikranyan tarafından Ermenistan İlimler Akademisi arşivinde bulunmuştur. Librettosu rejisör Armen Kulakyan tarafından islâh edilmiş, musikisi ise, K. Dikranyan, Şahvertyan, Levon Hocaeynatyan ve Mikayel Tavrizyan tarafından retüş görmüşdür. Bu tebeddülâttan sonra, ilk temsili 17 Kasım 1945 de Erivan Devlet Operasında yapılmıştır. 1956 yılında da esere bir dans sahnesi ilâve edilmiştir.

Arifin Hilesi — İlk Türk operetidir. 1872 veya 1873 de bestelenmiştir. İlk defa 1874 de büyük başarı ile Beyazıd Meydanındaki Misafirhâne adlı binada temsil edilmiştir. Primadonna soprano Şazik Köylüyan, jeune primer ise zevci aktör ve münekkid Ohannes Acemyan olmuştur. Mevzuu halkın hayatından alınmıştır. Melodileri alaturka ise de batı müziği de yer almaktadır. Eserin librettosu Nikola Gogol'un (1809-1852) «Revisör» adlı komedyasının adaptasiyonudur. S. Tavityan ise ünlü Fransız bestekârı Boieldieu'nün (1775 - 1834) «Nouveau Seigneur du Village» (Köyün yeni ağası) isimli eserinden, Kıbrıs Fransız Konsoloshanesi tercümanı Hovsep Yazıcıyan tarafından Osmanlı sahnesine adapte edildiğini yazmaktadır. N. Aleksanyan da bu eserin hazırlanmasında, D. Çuhacıyan'ın İtalyan bestekârı Alboretto ile teşriki mesai ettiğini kaydetmektedir. Eserin ilk temsili için provalar aylar sürmüş ve Çuhacıyan 30-40 kişilik tecrübesiz bir koroyu sahne müziğine alıştırmak için büyük güçlükler çekmiştir.

Köse Kâhya — Bu operet 1874 de bestelenmiş ve aynı yıl da temsil edilmiştir. Librettosu aktör Karekin Restuni tarafından yazılmış bir komedidir. N. Aleksanyan'a göre, münekkidler tarafından bu operetin Çuhacıyanın şaheseri addedilmesine rağmen, Arifin Hilesi ve Leblebici Horhor Ağanın dûnunda bulunmaktadır.

Bu eser 1950 de İstanbulda, Vega Tiyatro Heyeti tarafından ermenice olarak temsil edilmiştir.

Leblebici Horhor Ağa — 1875 de bestelenen bu operet, Çuhacıyan'ın en fazla rağbet gören ve en popüler eseridir. Librettosu aktör Takvor Nalyan (1843 - 1876) tarafından türkçe olarak kaleme alınmıştır. İlk temsili 1875 yılı Kasım ayında yapılması kararlaştırılmış olduğu halde, Madam Şazik'in rahatsızlığı dolayısiyle 11 Ocak 1876 tarihine tehir edilmiştir. Büyük masraflarla hazırlanan ve zengin dekorlarla Beyoğlu Fransız Tiyatrosunda verilen ilk temsil büyük bir başarı sağlamıştır. Kısa bir zamanda «Çek kayıkçı» ve «Biz Köroğlu yavrusuyuz» şarkıları dillerde dolaşmağa başlamıştır. Eser türkçeden maada, almanca, rumca ve 1949 da İstanbulda Vega Tiyatrosu tarafından ermenice olarak da

temsil edilmiştir. 1944 den beri, bazı retuşlardan sonra Erivanda «Karine» adiyle de temsil edilmektedir. Leblebici opereti son yıllarda şehrimizde birkaç defa türkçe olarak İstanbul Operasındaki Ermeni sanatkârların iştirakiyle sahneye konulmuşdur. Bu meyanda, 1964 yılı baharında, Kıbrıs Türkleri menfaatine iki temsil verilmiştir.

Zemire — Çuhacıyan'ın son eseri olup, bir opera-comique'dir ve 1880 de bestelenmiştir (H. Papazyan'a göre 1890 da). Türkçe olan librettosu suflör Dikran Kalemciyan tarafından kaleme alınmıştır. Fransızcaya çeviren Anmeğyan bazı değişiklikler yapmıştır. İlk defa 1891 de Beyoğlunda, S. Tütüncüyan'a göre Konkordia Salonunda, N. Aleksanyan'a göre de Fransız Tiyatrosunda türkçe olarak Madam Benatinin Fransız Heyeti tarafından temsil edilmiştir. İkinci defa, Franzini'nin İtalyan Kumpanyası tarafından 1894 de Yeni Fransız Tiyatrosunda sahneye konulmuşdur. Bu ikinci temsilde Çuhacıyan bâzı değişiklikler yaptığından, büyük başarı kazanmıştır. Üstad hayatta iken 4-5 defa temsil edilen Zemire, ölümünden sonra bir daha sahnede görülmemiştir. Ünlü sanatkâr bu eserine karşı hususî bir muhabbet beslemiştir. Pariste onunla, şöhretinin zirvesine ulaşmasını denemişse de, biraz da talihi yardım etmediğinden bunda muvaffak olamamıştır.

İndiana — Hiç temsil edilmeyen bu operayı Çuhacıyan 1897 de bestelemiştir. Elyazmasını birkaç altun mukabili Eğyazar Melikyan nezdinde emanet bırakıp kendisi İzmire hareket etmiştir.

Çuhacıyan'ın, Türk - Sırp harbi esnasında bestelenen «Aleksinaz» adlı müzikli bir draması daha mevcuttur ki güftesi Edip Nazım Beyindir.

Solo şarkıları — Ermenice olanlar şunlardır: «Voh inç anuş» (Oh ne tatlı), «Mayr Araksi» (Aras nehri üzerine bir şarkı), «Voğçuyn ar Khrimyan» (Hrimyan'a Selâm), «Koharik» (Bir kız ismi). İki tane de fransızca şarkısı vardır. Birincisi «Laura» güftesi Victor Hugo'nundur; ikincisi «Rapelle-toi» (Hatırla) güftesi Alfred de Musset'nindir.

Dinî tegannileri — Ermenice olup adları şunlardır: «Khorhurt khorin» (Derin sır), «Surp, surp» (Aziz, aziz), «Hayr mer», (Pederimiz, orkestra ve solo için), «Ave Maria» (1917 de La Rochelle şehrinin kilisesinde terennüm edilmiştir). Patrik Nerses Başpiskopos Varjebatyan'ın (1837-1884) vefatı münasebetiyle yazdığı cenaze marşını da bunlar arasında zikredebiliriz.

Piyano parçaları — «Mouvement perpétuel», «Cascade de Couz», «İllusion» (Valse), «Après la Cavotte», «Marche Hamidie», «Marche Persane», «Deux Fantasies Orientales», «La lyre Orientale», «Romance», v.s.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇUHACIYAN (Karabet) — Muharrir ve muallim; 1844 de doğmuş ve 8 Ocak 1880 de İstanbulda vefat etmiştir.

1 Ekim 1866 dan 1871 yılına kadar İstanbul'da münteşir «Dziadzan» (alâimi sema) adlı haftalık ermenice mecmuanın neşriyatını idare etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇUHACIYAN (Kevork) — Sultan Mecid zamanında saatçibaşılık yapmış bir ermeni sanatkâr; büyük bestekâr ve maestro Çuhaciyan'ın babası (B.: Çuhacıyan, Dikran); çalgılı saatin mûcidi olduğu rivâyet edilir; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Kevork Pamukciyan, Not.

ÇUHACİYAN (Matteos Başpiskopos, bilâhare Katağikos) — İstanbul ermeni patriklerinden; 1802 de İstanbulda, Ortaköyde doğmuş ve 22 Ağustos 1865 de Eçmiadzin'de vefat etmiştir.

Çamaşırcıyan Ohannes Patriğin şakirtlerindendir. 1835 de Bursa Ermenilerinin ruhânî reisi tayin edilmiş ve 1838 de piskopos takdis olmuştur. 1841 de İzmir Ermenilerinin murahhaslığına atanmıştır. 17 Temmuz 1844 de patriklik makamına getirilmiştir. 20 Ocak 1846 da Ermeni Protestanlarını afaroz etmiştir. 7 Mayıs 1847 de İradei Seniyye ile Patrikhanede, 14 âzalı ruhanî ve 20 âzalı cismanî iki meclis teşekkül etmiştir. 1 Nisan 1848 de istifasını verdikten sonra Ortaköy'e çekilmişdir, Ortaköy Kilisesinde vaizlik yapmışdır. 1855 de Patrikhane ruhanî meclisine reis tayin edilmiş ve 1858 de Eçmiadzin katoğikosu seçilmiştir. Neşredilmemiş bazı dinî eserleri de mevcuttur.

Kevork PAMUKCİYAN

ÇUHACİYAN (Ohannes) — Geçen asır ortalarında yaşamış ve güzeliği diller destan olmuş ermeni asıllı bir köçek, belki de bir bale artisti; devrin kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından bu güzel delikanlının yüzünün tüylendiği zaman bir tarih manzûmesi ile övülmüşdür ki, Râzi'nin «Saatçibaşıoğlu» dediği bu rakkasın, soyadı benzerliğine nazaran büyük bestekâr ve maestro Dikran Çuhacıyan'ın küçük kardeşi olması da muhtemeldir; manzûme şudur:

Saatçibaşıoğlu Ohannes Çuhaciyan
Reşk ider o! civanın hüsnüne Kerûbiyan

Dalfesli bir fetâdır şöyle bir hoş sedâdır
Üftâdesi o şâhın cümle kibârü âyân

Raksa çıksa ol âfet bir şevkengiz kıyâfet
Yûsufu zaman dirsin ol serveri mûmiyan

Hele ol dürri yektâ ince belde al futa
Deniz hamamında gör Ohannesi nîm uryan

San Köroğludur, deryâ Ayvazın sarmış gûya
Ey âşıkı şûrîde hâbı gafletden uyan

Hâneberduş daltaban bir zeberdest balaban
Sayd iderse şehbâzı derdine mum yak da yan

Pâyin bûs ider iken pelîdi iffet şiken
Bu zulmü işkenceye âşık ol da gel dayan.

Ham gümüş topukları vurup verir işmarı
Heman bî bâkü pervâ hâlini eyle beyân

Târif idüb hâneyi dâvet et mestâneyi
Geçirince çağını sen olursun ağlayan

Hatdan verdi haberi târihi mücevheri
«Gül yanakda mû gören gözler oldu çağlayan.»
1290 (M. 1873)

ÇUHACİYAN (Tereza) — Tiyatro sanatkârı; ilk defa 1871 de Üsküdarda Aziziye Tiyatrosunda (İcadiye Tepesinde) sahneye çıkmışdır. Faaliyeti Vartovyan Tiyatrosuna münhasır kalmıştır. Annelik ve diğer ikinci sınıf rollerde epeyce muvaffakiyet elde etmişdir. Bazı başrollerde de başarı kazanmıştır. Bunlar arasında ezcümle «César Borgia» da Tereza ve «İhtiyar Onbaşı» da Katerin rolleri zikredilebilir. Sahne hayatı kısa sürmüştür. (Şarasan. Türkiyede ermeni sanatkârlar).

Kevork PAMUKCİYAN

ÇUHACİYAN (Vahan) — 1875 ile 1880 arasında İstanbulda güzeliği ile şöhret bulmuş, tulumbacılık âleminde de Kadırga Meydanı Sandığının koşarlı uşaklarından biri olmuş bezzaz çırağı bir ermeni gencidir; aslı Vanlı olan bu delikanlının hal tercemesi kalender halk şairi Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından manzum olarak kaleme alınmış, fakat her ne sebepden ise beşinci faslı başında yarım bırakılmışdır.

Râzinin manzûmesinden öğrenildiğine göre, Çuhaciyan'ın ustasının kızı Takuhi Hanım bu dilber oğlana gönül vermiş ve bu alâka yüzünden de Vahan Büyükçarşıda tezgâhdarlık yaptığı bezzar dükkânından koğulmuşdur. Hal tercemesi yarım kalmış olmakla beraber, fasıl başlığından sezildiğine göre, bir müddet sonra eski ustasını nevinden yangın çıkmış ve tulumbacı Vahan Çuhaciyan yangın âteşine dalıp mâşukasının anasını kurtarmış ve bu büyük hizmetinin mükâfatı olarak da, tulumbacılık icabı bıçkınlığı hoş görülüp eski ustası tarafından damad oğulluğa kabul edilmiş, Takuhi Hanım da güzel Vahan'ına kavuşarak murâdına ermiş olacakdır.

Âşık Râzinin kaleme aldığı her faslı onar beyitlik manzum hal tercemesi şudur:

I

(Bezzaz Güzeli Vahan Çuhaciyan şânındadır)

Bir dilberi size ideyim beyan
Güzeller serveri Şah Çuhaciyan

Sanatı olmuşdur bezzaz ol şûhun
Sen diyesin âhu ben şiri jiyan

Kara kaş kara göz keşmiri tenli
Pâyin bus etmeye koşuyor duyan

Dal fesi âşifte kâkül üstüne
Yokdur ânın gibi şûhâne koyan

Sıvamış kolların sîne küşâde
Ey Râzi gözün aç kün doğmuş uyan

Nâzik ince belde ak sâde kuşak
Reşk ider civana cümle mûmiyan

Gümüş topukludur şehbazlık şânı
Bıçkın cilvesine yok haddü pâyan

Şalvarın ağını gördün mü aceb
Anın gibi nümayişle sallayan

Hançer ebrûleri seyfi nigâhı
Çekmiş de cilâsin eylemiş tuğyan

Efendim bir fırsat düşdü geçende
Germâbede gördüm ol şâhı uryan

II

(Bezzaz Güzeli Vahan civanın tulumbacılık ahvâlidir.)

İsmi şerîfidir bezzazın Vahan
Hâki pâki ânın Vilâyeti Van

Mürâhik fetâdır ol kaddi şemşâd
Harcanur vaslına hamam ile han

Çarşûyi Kebîri tutmuş şöhreti
Elhak odur şimdi âfeta devran

Aşkbazlık dilbazlık fennînde üstâd
Olmuşdur lâkabı «Fitnei Cihan»

Meşrebi külhâni kavalk yellidir
Esnafın bıçkını şıkırdım civan

Tulumbacılığa gaayet hevesli
Uçarlı keşarlı çakır balaban

Mintan ile dizlik ak keçe külâh
Âteşi Nemruda dalışı yaman

Su işler yangına o bir tarafdan
Gönül evlerini eyleyor talan

Sandık nizamıdır yangın dönüşü
Hamama varılır cümleten yâran

Efendim Çardaklı Hamamda bir şeb
Bu cilve bu madde gösterdi uryan.

III

(Bezzaz civanı Tulumbacı Vahanın tulumbacılarla Küçükayasofya Çardaklı Hamamına geldiğidir.)

Tulumbacı bıçkın bezzaz güzeli
Anı germâbede uryan görmeli

O şehin tasviri nakşi hüsnünde
Dibâce âşifte kâkülün teli

Sanki Keşmir Şâhın şehzâdesidir
Çapkın fildişinden ceylân misâli

Cennet gülşeninin tâze fidânı
Gülgûn futasına sardırdı beli

Nâfi gül gonceisi pistânı hunnâb
Cevâhirlerdir kim bedestan mâli

Ya efendim gümüş gülle topuklar
Övmesem boynumda kalır vebâli

Şimşir nâlın ile tıkır da tıkır
Germâbede gel gör ol meh cemâli

Birbirlerin yıkar tâze uşaklar
Dellâkliğe yatkın hünerver eli

Peykede yatulur bâdel istihmam
Bu da Feleğin bir mekr ile âli

Gayri tâ be sabah mum gibi yanmak
Ger sorar iseniz Râzinin hâli

IV

(Ustası bezzaz ermeninin kızı Takuhi Hanımın Vahan civana aşku alâkasıdır.)

Doksanüç sâlinde Pelenk Şah Vahan
Âfeti devran ol Fitnei Cihan

Onsekiz ondokuş yaşlarındadır
Zirvei revnakın bulmuş ünfüvan

Civelek ayağı koşarlı uşak
Sandığın baştâcı ol servi revan

Zindegii şebab nahveti hüsün
Keçe külâhına dövdürür tavan

Ustasının kızı Takuhi Hanım
Anda dahi tamam olmuş hüsnü an

Tünek olmuş kızın gönül kuşuna
Vahan çapkınında tâkı ebrüvan

Mâder ile peder lâ demiş hâşâ
Damad oğul olmaz bize ol civan

Bakıra çıkarmış altın adını
Tulumbacı yalın ayak daltaban

Ol pederi gazub demiş hânemin
Sakfi nâmusunu idemem viran

Yol vermiş ol çapkın dilber çırağa
Yaksun Takuhiyi âteşi hicran

V

(Takuhi Hanımın pederi hânesinden ateş zuhur edip Tulumbacı Vahan civanın semender misâli o ateşe dalıp çıkdığıdır ve hanımın anasını o âteşi nemrud içinde yanmakdan halâs ettiğidir.)

....

Manzûme de burada yarım kalmışdrı.

Vâsıf HİÇ

ÇUHADAR — «Eskiden vüzerâ ve ümerâ dairelerinde kapuların perdelerini açub kapayan ve çuhadan kesilmiş esvab giyinen hizmetci, uşak, hademe; resmî dairelerin, kalemlerin dışarıya müteallik işlerini gören adam» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı); «Ayak hizmetinde çuha esvab giyen hizmetkâr, uşak» (Ahmed Vefik Paşa, Lehcei Osmanî).

Çuhadar, daha sâde târifi ile ricâlin ve zenginlerin saraylarında, konaklarında, ve resmî dairelerde kendisine her şey emniyet edilir, mûtemed ser hademe, mûtemed uşak demekdir.

Hüseyin Kâzım Bey «resmî dairelerin harice müteallik işlerini gören» çuhadarı «kapu çuhadarı» diye ayrıca isimlendiriyor. Ondan aynen alarak M. Zeki Pakalın da «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli kitabında bu hükmü kabul ediyor. Biz, tarih metinleri üzerinde kapu çuhadarını tamamen başka biliyoruz; kapu çuhaarları, vüzerânın, ümerânın, zenginlerin ve hattâ hânedana mensub Sultanların, Hanım sultanların resmî dairelerdeki işlerini tâkib eden mûtemed adamları, bendeleri, hademe, uşaklarıdır; ve hepsi de hizmetinde bulundukları kimselerin isimleri ile anıla gelmişlerdir; «Esmâ Sultanın

Kapuçuhadarı Ali Ağa», «İlyas Paşanın kapuçuhadarı Hasan Ağa» gibi.

Bir memuriyetle taşraya giden vüzerâ ve ümerâ, devlet merkezindeki işlerinin tâkibi için İstanbulda bir kapuçuhadarı bırakırlardı.

ÇUHADAR, ÇUHADAR AĞA, RİKAB BAŞÇUHADARI AĞA — Osmanlı Sarayının Enderun teşkilâtında pâdişahın şahsî günlük hizmetleri ile görevli iç oğlanlarına «Enderun Ağaları», «Enderun Gilmânı», «Zülüflü Ağalar» denilirdi; hepsi dört koğuşa taksim edilmişler idi ki bu koğuşlarda aşağıdan yukarı «Seferli Koğuşu», «Kiler Koğuşu», «Hazine Koğuşu» ve «Has Oda» isimlerini taşırdı (Bütün bu isimlere bakınız). İlk üç koğuş için tesbit edilmiş bir kadro yoktu; saraya «acemi ağa» ünvânı ile alınan bir oğlan önce Seferli Koğuşuna kaydedilir, tahsil, terbiye görerek, çeşidli saray hizmetleri öğrenerek koğuşdan koğuşa kıdem hakkı gözetilerek Has Odaya kadar yükselirdi.

Yalnız Has Odanın kadrosu 40 nefer zülüflü olarak tesbit edilmişdi, ne bir eksilir, ne bir artardı, yer boşalınca, Hazine koğuşunun en kıdemli ağası Has odaya alınırdı. Bu 40 nefer Hasodalı Ağa, bütün Enderun Ağalarının zâbiti bilinirdi; onların içinden de 8 neferi Enderûnun büyük zâbitleri idi, ve ayrı ayrı unvanları vardı, işte bu 8 nefer büyük zâbitin biri «Çuhadar Ağa» ünvanını taşırdı; mevki itibari ile bu sekiz Hasodalının en büyüğü, dolayısı ile bütün Hasodaların, bütün Enderunun en büyük zâbiti «Silâhdar Ağa» idi; Çuhadar Ağalık da hemen onun altındaki kademe idi; Enderunda Hasodalı bu sekiz büyük zâbitin unvanları aşağıdan yukarıya şunlardır:

Biniş Peşkir Ağası, Köşe Peşkir Ağası, Baş Peşkir Ağası, Anahtar Ağası, Dülbend

Başçuhadar, Yeniçeri Ağası Çuhadarı, Kaptan Paşa Çuhadarı
(Brindesi'nin resimlerinden Sabiha Bozcalı eli ile)

Ağası, Rikabdar Ağa, Çuhadar Ağa, Silâhdar Ağa.

Silâhdar Ağayı, Hasodalılar arasından padişahlar bizzat seçer, tâyin ederlerdi. Silâhdar olabilmek için yaş ve kıdeme bakılmaz idi, tek şart pâdişahın teveccühünü, muhabbetini, güvenini kazanmış olmak lâzımdı.

Başda Çuhadar Ağalık gelmek üzere Silâhdarlığın altındaki mevkilere ise ancak kıdem hakkı esası üzerine çıkılırdı.

Meselâ bir Silâhdar Ağa yüksek bir devlet vazifesi ile saraydan çıkdığında, Çuhadarağa Hemen Silâhdar olamazdı; onun silâhdar olabilmesi için, hasodalılar arasında pâdişahın sevdiği, beğendiği, silâhdarlığa getirmek istediği birinin bulunmaması lâzımdı. Fakat bir Çuhadar Ağa emekliye ayrılır veya saraydan devlet kapusuna çırağ edilirse (B.: Çırağ edilmek), Rikâbdar Ağa, hemen Çuhadar olur ve böylece kademe kademe boşalan yerler otomatik doldurulur, unvansız Hasodalıların en kıdemlisi de Biniş Peşkir Ağası olurdu.

Çuhadar Ağalık Enderûnu Hümayunda çok mühim bir mevki idi. Pâdişâhın sonsuz, mutlak yetkili vekili olan sadırâzamlar azledildikleri zaman, sadırâzamlık alâmeti olan «Mührü Hümayûn» u (Padişahın mührünü) o vezirden Çuhadar Ağa gidip alır, sadırâzam olan vezire de yine Çuhadar Ağa eliyle gönderilirdi. Eğer yeni bir sadırâzama Mührü Hümayûnu silâhdar Ağa götürür ise, o vezirin fevkalâde itimâdı şâhâneyi kazanmış bir zat olduğuna delil sayılırdı.

Sarayda yıllarca hizmet ve kıdemle ulaşılmış bir mevki olduğu için Çuhadar Ağa hemen daima 55-65 yaş arasında kimseler olmuşdur. Bundan ötürüdür ki Çuhadar Ağalar vazifelerinden ekseriya emeklilik ile ayrılırlardı, kendilerine refah temin edecek bir maaş bağlanırdı.

Çuhadar Ağanın vazifeleri şunlardı:

Cuma ve bayram namazları alaylarında, pâdişahın mâiyetinde dört koğuşa mensub zülüflü ağalardan kaç kişi bulunacak ise onları seçmek, seçdirmek ve alaylarda onların başında bulunmak; alaya yaya olarak katılır, pâdişahın atının sağında ve hemen üzengisi yanında yürürdü.

Kalabalık maiyetle mesire gezilerinde, sayfiye göçlerinde pâdişahın daima yanında bulunurdu. Fakat bahar, yaz ve güz aylarında sayfiye göçleri ve mesire gezileri sık yapıldığından, yaşlı Çuhadar Ağayı yormamak için, aynı işi görmek üzere bir «Rikab Başçuhadarlığı» ihdas edilmişdi ve bu zâbitliğe de kidem gözetilmeden sadece liyakat aranarak Hasodalılardan bir genç ağa tayin edilirdi. Padişahlar sayfiye göçlerine veya tenezzühe giderken, saray ananesince maiyetinde bulunması lâzım gelen Çuhadar Ağa ile Rikâbdar Ağa (B.: Rikâbdar Ağa) Topkapusu Sarayında bırakılır, onların yerine ayni vazifeleri görmek üzere Rikâb Başçuhadarı Ağa götürülürdü; ve o gezilerde, göçlerde, Enderunun aşağı koğuşları olan Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarından seçilen uzun boylu, eli ayağı düzgün, vechen güzel kırk nefer delikanlı da «Rikâb Çuhadarları» adı ile Rikâb Çuhadarının emrine verilirdi.

Bu rikâb çuhadarları delikanlılardan da biri «Pabuççu» biri de «Çizmeci» ünvanını alırdı (B.: Pabuççu, Çizmeci).

Rikâb Başçuhadarı Ağa ayrıca Bostancıbaşı Ağanın, Büyük ve Küçük Mirahur Ağaların, Kapucular Kethüdâsının, pâdişah mâiyetindeki peyklerin, solakların, Filikai Hümayun Hamlacılarının, hülâsa Topkapusu Sarayının bütün dış hizmet ocaklarının da en büyük âmiri idi.

Fâtih Sultan Mehmed devrinden kalmış bir saray an'anesi olarak padişahlar sabah namazlarını Enderunun zülüflü ağaları ile beraber cemaatle kılarlardı (B.: Pâdişah). Çuhadar Ağa da, sarayın en büyük zâbitleri arasında mahfili hümâyun altında namaz kılardı.

Sarayın aşağı hizmet ocakları «Bostancı Ocakları» adı altında toplanmışdı (B.: Bostancı Ocakları), işlerine göre ayrı ayrı da isimleri vardı, hammallar ocağının adı «Heybeciler Ocağı» idi. Çuhadar Ağanın hizmetinde de «Heybeci» adı ile bir nefer bostancı hammal bulunurdu. Çuhadar Ağa Enderunda dolaşırken de önü sıra «Çuhadar Ağa Çakır salanı» denilen bir uşak yürürdü. Enderun ananesince zülüflü ağaların büyük zâbitlerden birinin yolu üstüne çıkması ayıp, saygısızlık bilinirdi, çakır salanı görenler hemen çekilip bir münasib yere gizlenirlerdi.

Bibl.: Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi.

ÇUHADAR AĞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 29), Kadıköyünün tâlimhâne semti sokaklarından; meşhur Altıyol ağzındaki altı sokakdan biridir; Altıyol ağzı ile Yoğurtçu Şükrü Sokağı arasında uzanır (1964).

ÇUKUR — İstanbulun hâneberduş pırpırıları argosunda «makad, kıç»; aynı argoda tas, kâse, künbed, davul, küfe, boğça, semer, çömlek isimleri de aynı anlamda kullanılır.

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu.

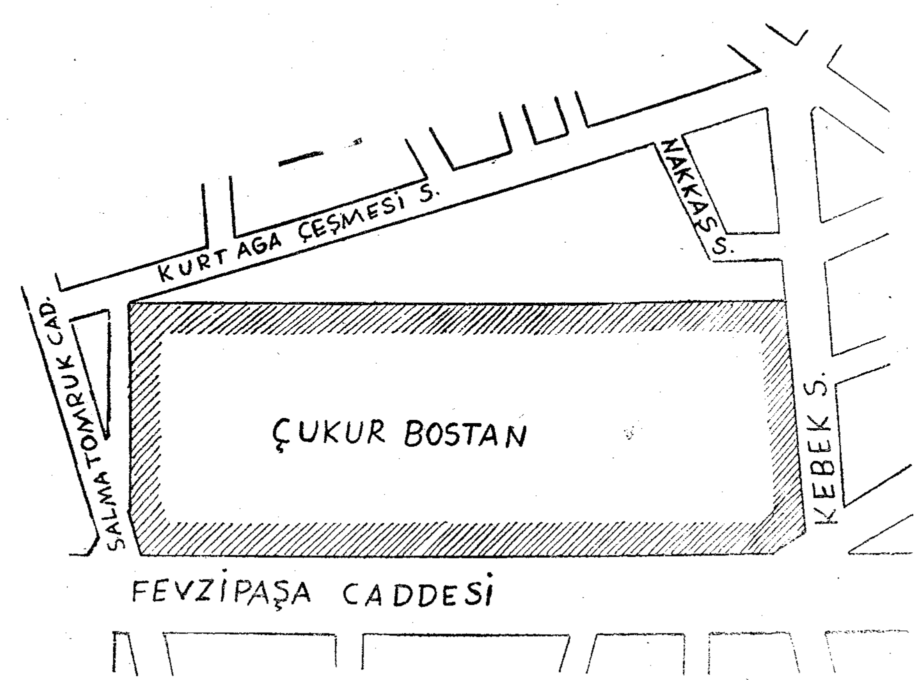
ÇUKUR, ÇUKURCU — Halk ağzı deyim; Mezar ve mezarcı anlamında, fakat tezyif, tahkir yolunda kullanılır; meselâ: «Çukurunda hortlasın!...» bâzan da nefsine levm ile: «Hayatımda kadrim bilinmedi, ölünce sessizce bir çukura tıkıverin» denilir. Onyedinci asır başlarında namlı vezirlerden Kuyucu Murad Paşa ulemâdan Çeşmizâde Efendinin büyük iyiliklerini görmüşdü, sadırâzam olunca ilk işi, mâzul olan o efendiyi Haleb kadılığına tâyin ettirmek oldu; bunu çekemeyenlerden biri yaşı seksenin üstünde olan Murad Paşayı şu beyit ile hicvetmişdi:

Halebe kadı oldu Çeşmi Hoca
Çukurunda bula Çukurcu Koca

ÇUKURBOSTAN ÇUKURBOSTANLAR

İstanbulun suyu şehir dışındaki kaynaklardan gelir, ve hepsi de şehirden hayli uzaktadır. Bizans İmparatorluğunun devlet merkezi daha V. asır ortasında, Trakya üzerinden yürüyüb gelen düşman orduları tarafında muhasaralar altına konmuş, ve bu düşmanların büyük şehri teslime zorlamak için ilk işi, şehrin su yollarını tahrib etmek, şehri susuz bırakmaya çalışmak olmuşdu. Bu tehlikelere karşıdır ki, Bizanslılar evlerinin altına yapılanlardan gayri şehrin muhtelif yerlerinde de büyük büyük yeraltı sarnıçları yapmışlardı. Kendilerine has mimarî bir hüviyet taşıyan bu yeraltı kapalı sarnıçları, zamanımızda İstanbulda Bizans kalıntısı eserler arasında turistik bir kıymet taşımaktadır (B.: Binbirdirek, Yerebatan).

Ev, mesken sarnıçları ve umumî büyük kapalı sarnıçlar, şehrin içme suyunu muhafaza etmiş, kaba ihtiyaçlara gereken su stokları içinde büyük açık sarnıçlar yapılmışdır. Bilhassa İstanbulun Türkler tarafından fethinden sonra, muazzam derin birer havuzdan başka bir şey olmayan bu açık sarnıçlara ihtiyaç kalmamış, zemini bir mikdar toprak ile dolmuş veya doldurulmuş, birer bostan hâline konmuş ve şehir içindeki diğer bostanlardan ayırd edilerek «Çukurbostan» ismini almışlardır; biri Edirnekapusu civarında, biri Sultanselimde, biri de Altımermerde üç çukur bostan vardır.

Edirnekapusu Çukurbostanı
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Edirnekapusu Çukurbostanı — Fâtihden Edirnekapusuna giden Fevzipaşa Caddesi üzerindedir; Fâtih tarafından gelindiğine göre sağ koldadır. İmparator İkinci Teodosiyos (hükümdarlığı 408 - 450) devrinde şehir valisi Aetiyus tarafından 421 yılında yapdırılmıştır; bu zâtın adına nisbetle, yâhud Vonos sarnıcı diye de anılır; 244 metro uzunluğunda, 85 metro eninde ve 15 metro derinlikdedir; asırlar boyunca bosdan olarak kullanılmış, 1935 - 1940 arasında Vefa Spor Kulübüne verilmiş ve bu kulüb tarafından futbol oyun sâhası yapılmış, sonra da bu sâha bir

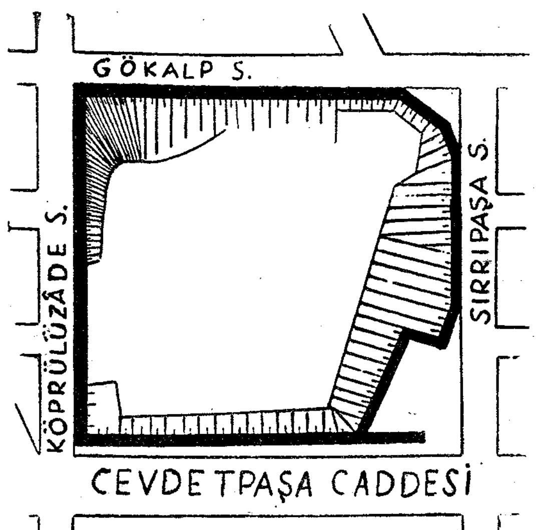
stadyum şekline konmuşdur; bu satırların yazıldığı sırada «Vefa Stadyomu» adını taşımakta idi.

Altımermer Çukurbostanı — İmparator Birinci Leon (hükümdarlığı (457-474) devrinde Bizans hizmetindeki gotların serğerde-general Aspar tarafından 471 den önce yapdırılmışdır; bir kenarı 152 metro uzunluğunda kare şeklinde bir sarnıç - havuzdur, hâlen 8 metro derinliği vardır, aslında derinliğinin 10 metrodan fazla olduğu tahmin edilebilir. Duvarları kesme taş ve tuğla ile örülmüşdür. Bostan olarak kullanıla gelmişdir; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Cevdetpaşa Caddesi, Sırrıpaşa Sokağı, Gökalp Sokağı ve Köprülüzâde Sokağı arasındadır.

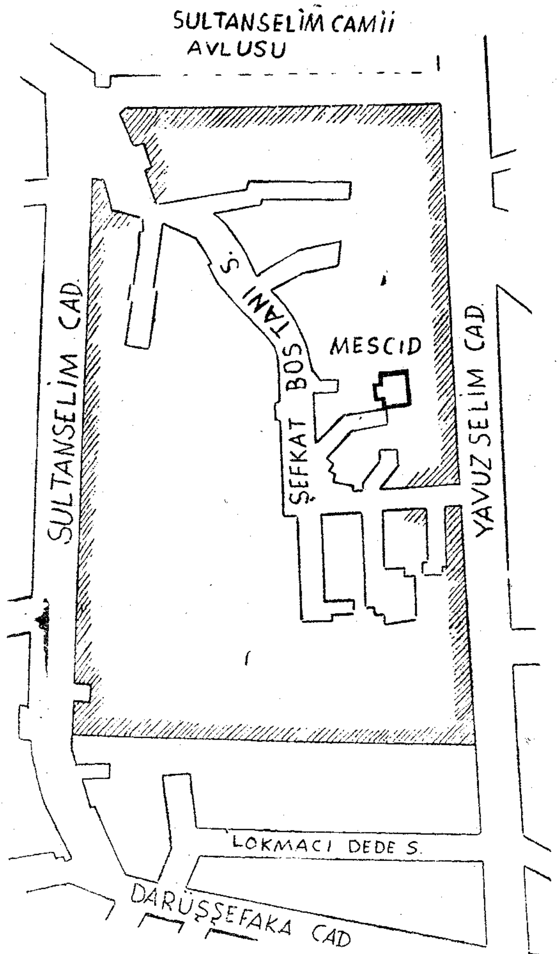
Sultanselim Çukurbostanı — Sultanselim Camii yakınında, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Sultanselim ve Yavuzselim caddeleri arasındadır; İmparator Birinci Anastasios (hükümdarlığı 491 - 518) tarafından yapdırılmışdır, ortodoks kilisesi azizlerinden Ayios Mokios adına inşâ edilmiş bir kilisenin yakınında olduğu için, Mokios Sarnıcı diye anılmışdır. 170 metro uzunluğunda, 140 metro eninde ve 15 metro derinlikde olup, fetihden az sonra içinde yapılan evlerle ve on altıncı asrın ikinci yarısında inşâ edilen küçük bir mescid ile bir mahalle olmuş, mescidin bânisinin adına nisbet ile de Hatib Muslihiddin Mahallesi adını almışdır (B.: Çukurbostan Mescidi). 1934 Belediye Şehir Rehberinde aynı ismi taşıyan mahallenin sınırı Çukurbostanı çok çok aşmış, Sultanselim Camiini içine almışdır (Pafta: 8/100); yine aynı paftada Çukurbostanın içinde Şefkatbostanı Sokağı ismi ile bir sokak, ve bostan içindeki mahalleye dağılmış, 9 dâne isimsiz çıkmak sokak görülür.

ÇUKURBOSTAN DEFİNESİ VAK'ASI — Dördüncü Sultan Mehmed'in vezirlerinden Kara Murad Paşanın sadaretinde, bir gün paşakapısına bir kadın gelerek Çukurbostan duvarının içinde bir define bulunduğunu, geceleri mumlar yanıp ışıklar çıktığını söyledi. Defderdarlıktan tayin edilen bir zâtın emrine verilen ırgatlarla, kadının gösterdiği köşede Çukurbostanın kârgir duvarı, gayet güçlükle bir mikdar yıkdırıldı. «Çukurbostanda define varmış!» sözü büyük şehrin her tarafına yayıldı, bir kısmı en uzak semtlerden gelen seyirci kalabalığı, bir kaç gün meraklı ve heyecanlı anlar yaşadı; ırgatların her kazma darbesinde bir altın şakırtısı beklendi. Fakat bütün ümidler boşa çıktı. Halk bu sefer Murad Paşayı dile düşürdü: «Koca vezir aklı kısa bir avrat sözüne uyup da define arattı», «Meğer bu kadın vaktiyle Mevlevî Koca Mehmed paşaya da gitmiş ve ayni defineyi haber vermiş; fakat Mehmed Paşa: — Var çıkar senin olsun! diye başından savmış imiş» dediler.

Bibl.: Nâimâ Tarihi, V.

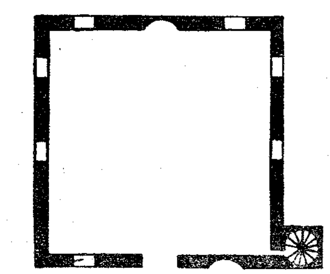

Altımermer Çukurbostanı (1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Sultanselim Çukurbostanı (1934 Belediye Şehir Rehberinden)

ÇUKURBOSTAN MESCİDİ — Sultanselim semtindedir; Hadikatül Cevami şu malûmatı veriyor: «Bânisi Muhzir Sinan kulu denmekle maruf Hâfız Muslihiddin Mustafa Efendidir; Sultan Bayazıd Camiinde imamlık yapmış ve Haseki Camiinin de ilk hatibi olmuşdur, oradan Sultan Selim Camiine, yapısı tamamlanınca da Süleymaniye Camiine hatib olmuşdur; merkadi Kovacı Dede Türbesi yanındadır ve ölüm tarihi 973 yılının receb ayındadır (Ocak 1566); bu mescidin mahallesi vardır.»

Çukurbostan Mescidi (Plân: Ömer Tel)

Çukurbostanda mescidin yanındaki evde doğmuş büyümüş Mustafa Akdura şunları söylemişdir; «Ahşab çatısı 1934 de çökdü, dört taş duvar kaldı; son imamı hâlen Yeni Camiin imamı olan Cevdet Efendidir; mescid avlusundaki müezzin meşrûtasında da hâlen Sultan Selim Camii müezzini olan Rafet Temel oturmaktadır.» (Nisan 1964).

Kareye yakın müstatil plânlı ve kesme taşdan yapılmışdı; cebhesinde kapunun sağında bir son cemaat mihrabı, solunda da bir pencere vardır; mescid, iki yan duvarında da ikişer mihrap duvarında iki olmak üzere ceman 7 pencere ile aydınlatılmışdı; durumu tehlikeli görüldüğü için 1963 yılında Vakıflar idaresi tarafından yıkdırılmış olan minâre cebhenin sağında, kapusu da mescid içinde, müezzin mahfilinde idi.

Şehrin o semtinde muazzam bir kadim sarnıcın içinde mahallesini teşkil eden bağçeli ahşab evlerle beraber bu mescidin pek şirin bir görünüşü vardı. 1965 de tââmir ve ihyası hemen hemen imkânsız denilecek kadar perişan idi.

Halid ERAKDAN

ÇUKURBOSTAN SOKAĞI YANGINI — 1959 yılında aşk intikamı yolunda kundakla çıkarılmış bir yangın olup, benzerine rastlanmaz vak'alardandır; aşağıdaki satırlar 21 Temmuz tarihli Hürriyet Gazetesinden nakledilmişdir:

«Eski bir eroin imalcisi olan ve son zamanlarda mesleği (!) bırakıp parasız kalan 50 yaşındaki Hüsnü Soysal, on beş gün evvel çok sevdiği karısı Hayriye'den, mahkeme karariyle ayrılmış ve genç kadının Sultanselim Caddesi Çukurbostan Sokağındaki (Çukurbostanı boydan boya kateden bu sokak 1934 Belediye Şehir Rehberinde Şefkat Bostanı Sokağı adı ile gösterilmişdir.) 24 numaralı evinin tam karşısında bir ev tutmuştur.

«Bir müddetten beri annesi, dört kardeşi ve üç akrabası ile beraber oturan Hayriyenin evini, içindekilerle beraber ateşe vermeyi tasarlıyan Hüsnü, daha gündüzden gerekli malzemeyi hazırlamıştır.

«20 litrelik bir bidon benzin alan Hüsnü, bir metrelik bir sopanın ucuna bir paket pamuk bağlamış, herşey hazır oldukdan sonra akşam erkenden yatmıştır. Saat 1 sıralarında kundak sokmak için yatağından kalkan Hüsnü, biraz sonra Aynalıkavaktaki filim deposu yangınını görmüş ve yangını sonuna kadar seyretmiş, saat 3.30 da dışarı çıkarak eski eşinin evinin yanına gelmişdir. Bir bidon benzini açıp pencereden içeri boşaltmış ve ucu pamuklu kundağı kullanmaktan vazgeçerek bir kibrit yakıp içeri atmıştır.

«Tek kibrit koca binayı yakmaya kâfi gelmişdir. Hüsnünün döktüğü benzin, Hayriyenin bu odada yatan Ahmet Topçay ve Kemal Topçay isimlerindeki kardeşlerinin yüzüne geldiğinden, iki kardeş hemen uyanmıştır. Yüzlerinden hafifçe yanan Topçay kardeşler evdekileri uyandırmışlar, böylece onları diri diri yanmaktan kurtarmışlardır.

«Hâdiseye el koyan zabıta, eve kundak sokulduğunu öğrenince, saat 4 sıralarında Hüsnünün kapısına dayanmışlar, eski karısının evinin yanışını sigara içerek seyreden Hüsnü, polisler kapısını çalınca brovning tabancasını şakağına dayamış, tetiğe başmışsa da silâh inkıta yapmış, patlamamıştır. Bunun üzerine bıçağını çeken Hüsnü karnına bir kaç defa saplamış, polisler içeri girdikleri zaman kendisini kanlar içinde yerde bulmuşlardır.

«Vaziyeti çok ağır olan ve Gureba Hastahanesine kaldırılan Hüsnü hâdise hakkında şunları söylemişdir:

— Bunlar beni mahvettiler, soyup soğana çevirdiler, sonra yüz vermediler, ben karıma âşıktım, Hayriye beni terkedince, onu da, evini de, sülâlesini de yakmaya karar verdim... Bu, aşk yangınıdır!... demişdir.

ÇUKURCUMA CADDESİ — Beyoğlu Merkez Nâhiyesinin Firuzağa Mahallesinde, Boğazkesen Caddesi ile Altıpatlar ve Hacıoğlu Sokakları arasında uzanır ve bu iki sokakla bir üç yol ağzı kavuşağı yapar. Boğazkesen Caddesi tarafından gelindiğine göre sağ tarafda Ekmekçi Camii Sokağı, Dalgıç Çıkmazı, Yazıcı Çıkmazı, Hacı Osman Çıkmazı, Çukurcuma Camii Sokağı ve Taktak Yokuşu ile kavuşakları vardır; sol tarafda da Hacı Gülü Sokağı ile bir kavuşağı olup 1934 Belediye Şehir Rehberinde gösterilmemişdir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 14, numara 165).

Paket taşı döşeli, sağa sola kavisler çizen ve sonlarına doğru dikleşen bir yoldur; iki yanı boyunca 2-3 katlı çoğu kâgir evler sıralanmışdır; Boğazkesen Caddesi ile kavuşağı yakınında sağ kolda Çukurcuma Bostanbaşı Hamamı, az ötede sol kolda Çukurcuma Sürahi Hamamı, hamam kurbinde Ömer Ağa Çeşmesi (yapısı 1144 = 1731-1732), sağda çeşme karşısında da Çukurcuma Camii bulunmaktadır. Bu caddede 5 oto tâmirhânesi, 1 garaj, 3 mobilya atölyesi, 1 marangoz, 1 radyo imalâthânesi, 1 depo, 1 sobacı, 1 koltukçu ve 1 kahvehâne vardır; Firuzağa Mahallesi muhtarlığı da bu cadde üzerindedir; kapu numaraları 1-77 ve 2-74 dür (Mayıs, 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUKURCUMA CAMİİ — Tophâne'de Firuzağa Mahallesinde, Çukurcuma Caddesi ile Çukurcuma Camii Sokağı köşesindedir; Hadikatül Cevami şu mâlûmatı vermektedir: «Bânisi Şeyhülislâm Molla Fenâridir ki ismi şerifleri Mehmeddir, ceddi Şemseddin Mehmed bin Hamza 751 (1350) doğmuşdur. Osmanlı Devletinde ilk Şeyhülislâmdır, 833 (1430) da hacca gitmiş, 834 de (1430-1431) de Bursada vefât etmişdir. Çukurcuma Mescidinin bânisi Mehmed Efendinin künyesi Muhiddin Mehmed bin Ali bin Yusuf Bâli İbnül Fenâridir, vâlidesi de İbnül cezerînin oğlu Ebülhayr'ın kızıdır. Mehmed Efendi 948 (1541-1542) de şeyhülislâm oldu ve Kanuni Sultan Süleymanın devrinde bu makamda üç sene kaldı, 952 de (1545) emekliye ayrıldı, 954 (1547) de vefat etti. Babası Ali Efendi kadıaskerkerlik, dedesi Yusuf Bâli de Bursa Kadılığı yapmışlardır.»

Dört kârgir duvar üzerine atılmış kiremit örtülü bir çatıdan ibaret olup müstatil plânlıdır; sokakdan çift merdivenle çıkılır; merdiven sahnı üstü kiremitli bir saçakla örtülüdür. Medhalin iki yanında birer ahşab odacık vardır; bu kısım camiin asıl yapısına bir ek gibi görünmektedir. Son cemaat yeri, ibadet sahnı ve kadınlar mahfili gaayetle genişdir. Son cemaat yerinin sol tarafında yan sokağa açılır bir kapu vardır, kadınlar mahfiline de o tarafta bulunan bir merdivenle çıkılır; kadınlar mahfilinin ön tarafı parmaklıklı olup ortası küçük bir balkon çıkıntısı teşkil eder. İbâdet sahnında ve kadınlar mahfilinin altında sağlı sollu iki maksûre vardır, minâre kapusu sağ tarafdaki maksûrededir. Ahşab minberde kafesli bir «Sakalı Şerif» yeri vardır. Cami 18 pencere ile aydınlatılmışdır. 1964 ramazan bayramından sonra basit bir tamir görmüşdür. Ahşab çatısı çok harab durumda idi.

Hakkı GÖKTÜRK

ÇUKURCUMA CAMİİ ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 14, mahalle numarası 165) Beyoğlu İlçesi Merkez nâhiyesinin Firuzağa Mahallesi sokaklarından; Çukurcuma Sokağı üzerindedir; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

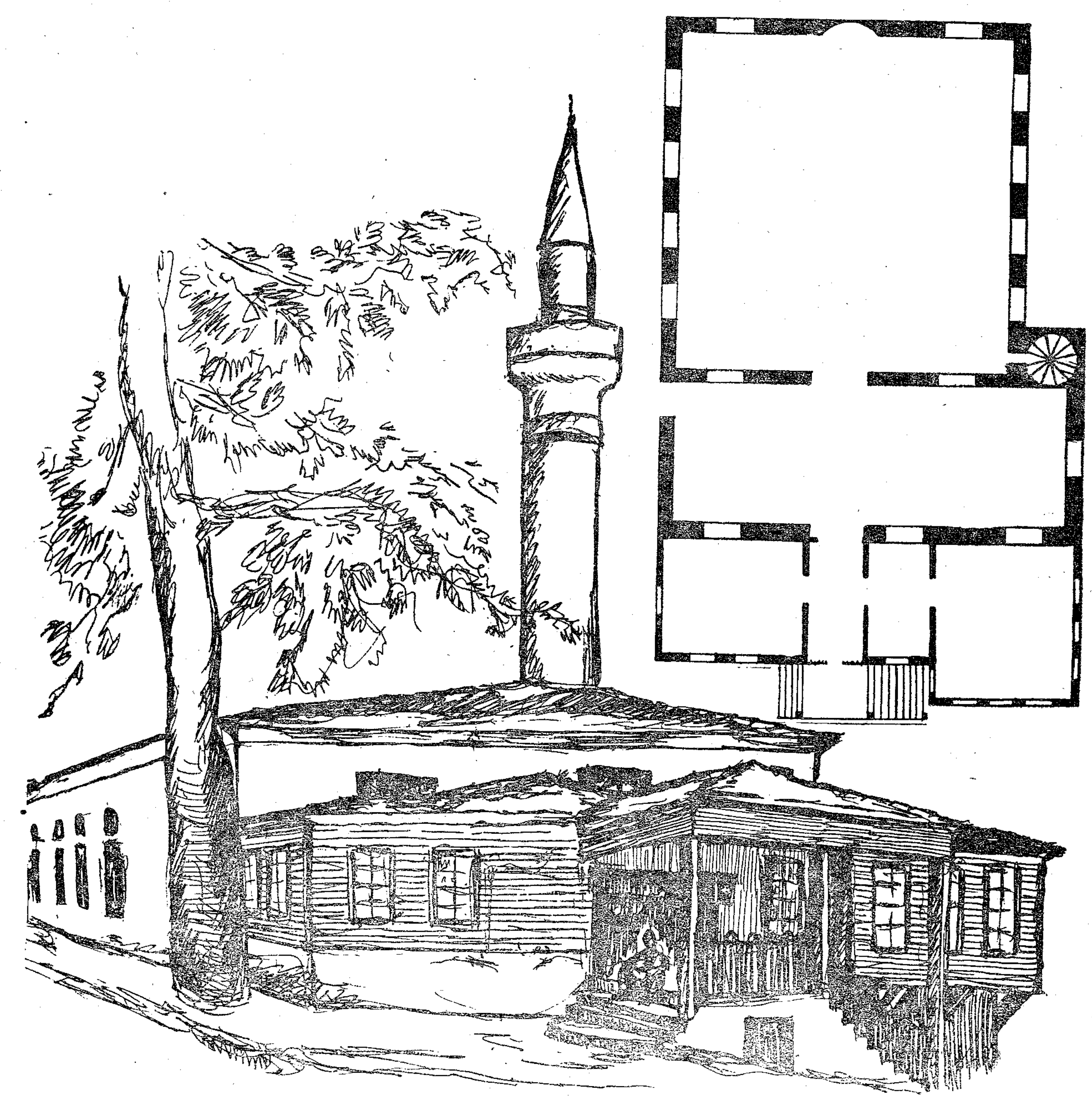
ÇUKURCUMA CAMİİ SOKAĞI — Beyoğlu Merkez Nâhiyesinin Firuzağa Mahallesinde, Çukurcuma Caddesi ile Taktakı Yokuşu arasında uzanır, bir dirsekli bir yol-

dur, isimsiz bir sokak ve Palaska Sokağı ile bir dört yol ağzı yapar (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 14, numara 165); Çukurcuma Caddesi ile olan kavuşağı köşesinde Çukurcuma Camii bulunmaktadır; çoğu ikişer katlı kâgir ve ahşab evler arasında geçer. 1 bakkal, 1 aşçı dükkânı vardır; kapu numaraları 3-45 ve 2-30 dur (mayıs, 1964).

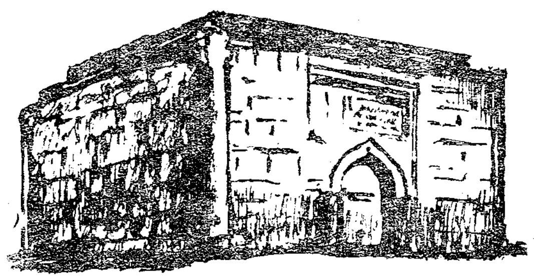
Hakkı GÖKTÜRK

ÇUKURCUMA ÇEŞMESİ — 1731 yılında Bahçeköyde Birinci Sultan Mahmud bendinin inşasile Galata, Beyoğlu ve Boğaziçinin bir kısmı bol suya kavuşmuş, ve buralarda sarayın ve devrin ileri gelenleri de hayır olarak çeşmeler yaptırmışlardı. Bu arada Birinci Sultan Mahmudun hazinedarlarından Ömer Ağa da Tophâneye bir yokuş hâlinde inen Çukurcuma Caddesi üzerinde camiin tam karşısına güzel bir çeşme yaptırmıştır.

Çeşme oldukça büyük, dört yüzlü ve kefeki taşındandır. Evvelce bir meydan ortasında olduğu anlaşılan çeşmenin arkasına sonradan yapılan binalar dayanmışdır.

Çukurcuma Camii
(Resim ve plân: Ömer Tel)

Çukurcuma Çeşmesi
(Resim: N. Nirven)

Çeşmenin sol tarafındaki büyük bir çınar ağacile bunun gölgesine sıkıştırılmış bir kır kahvesi buranın hayatının eski günlerinden kalmış bir kırıntı hâlindedir. Çeşmenin yola bakan cebhesinde ayna taşında yıllarca Taksim suyu akıtmış iri bur burma bronz musluk kalmış, kırılmış mermer yalağı yolun kaldırımları içine gömülmüştür. Ayna taşının sivrice kemeri üzerinde çer beyitli dört satırlık şu kitâbe okunmaktadır:

Sâhibülhayrâd Ömer Ağa ki Hak
Zâti pâkin etti memd hüs-sıfât
Hâzini Sultân Mahmud Hân olup
Hayra mâil hakka kaâildir o zât
Şimdi inşâ eyleyip bu çeşmeyi
Etti sakayı mümininü mü'minât
İzni sultâniyle bir hayr etti kim
Hak vere ânâ cinânı âliyât
Hak kabul edip bu hayrı eyliye
Mazharı velbâkiyat-üs-sâlihât
Dediler ehli sühan târihini
Rûhefzâ çeşmei mâ'ül hayât
H. 1144 (1731)

Çeşmenin sol yüzü üzerinde uzatılmış bir kurşun borudan Terkos suyu akmaktadır (1963).

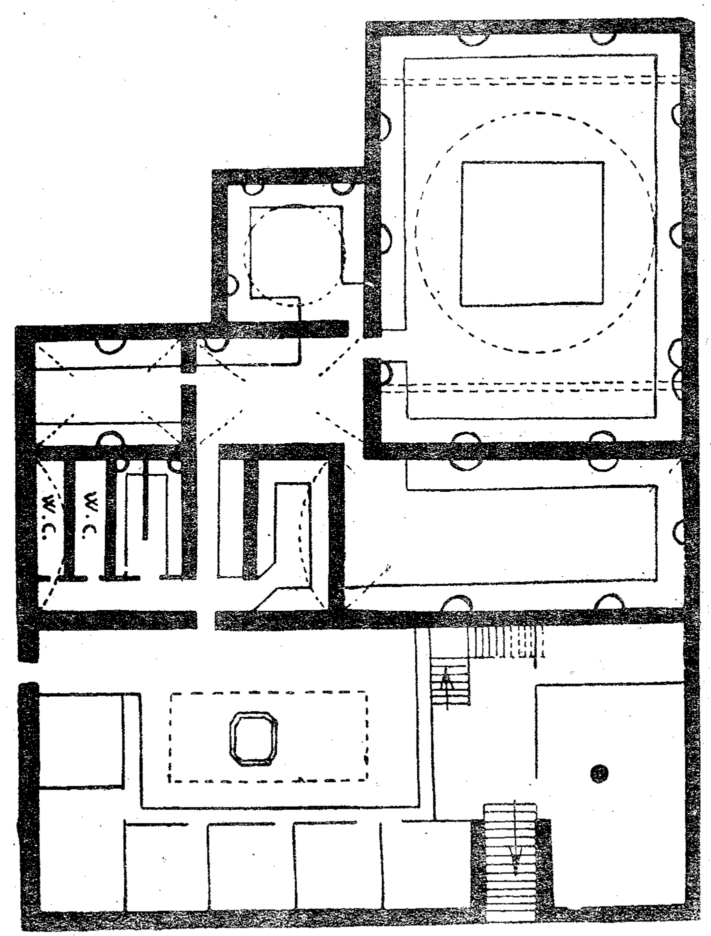
Saadi Nâzım NİRVEN

ÇUKURCUMA HAMAMI, BOSTANBAŞI HAMAMI — Beyoğlunda Firuzağa Mahallesinde Çukurcuma Caddesinde, bu caddenin Ekmekçi Camii Sokağı ile olan kavuşağı köşesindedir; Boğazkesen Caddesinden gelindiğine göre sağ koldadır (Çukurcuma Caddesinde bir hamam daha vardır; B.: Çukurcuma Sürahi Hamamı).

Beyoğlunun Nakşidil Vâlidesultan hayrı ve vakfı bol suya kavuşduğu 1831 târihinden az sonra yapılmış küçük ve çok güzel bir tek hamamdır; 1965 de aynı zamanda sâhibi olan Sarıgan Küçükköseoğlu adında bir ermeni vatandaş tarafından işletilmekte idi; pazar günleri bütün gün erkeklere, diğer günler sabahları saat 6-10 arası erkeklere, 10-18 arası kadınlara, 18-22 arası yine erkeklere açılmakda idi.

Caddeye açılan kapusundan camekâna 16 basamak taş merdiven ile inilir; bu merdivenin tam karşısında dirsekli bir ahşab merdiven ile de üst asma kat soyunma peyke ve odacıklarına çıkılır; camekânın sokağa ve arka tarafa açılan pencereleri bu üst kat odacıklarıdır; camekânın alt kısmı ortadaki fener pencerelerinden ışık alır. Alt katda, giriş merdiveninin sağında genişçe peykeli soyunma bölmesi, sol tarafında da beş göz soyunma odacığı vardır; bu alt kat peykeli bölme ve odacıklar penceresizdir. Ortada bir mermer havuzcuk vardır. Camekânda sol tarafta bir kapu da hamamın külhan avlusuna açılır.

Asıl yıkanma yerine girince, önce soğuklukda enlemesine bir tonos kemer altında mermer peykeli bir bölme, onun sağında iki kurnalı bir soğuk halvet, solunda da dar bir koridor üzerinde iki göz temizlik ot kurnası ve iki ayakyolu vardır.

Çukurcuma Bostanbaşı Hamamı
(Plân: Ömer Tel)

Soğukluktan tek kurnalı ve beşik kubbe ile örtülmüş bir bölmeye girilir; bu bölmenin solunda beşik kubbe ile örtülmüş iki kurnalı bir halvet vardır; sağ tarafında da iki halvet ile hararenin asıl büyük sahnı bulunmaktadır; halvetlerden biri müstatil şeklinde tonos örtülü ve beş kurnalı, diğeri kare şeklinde ve yarım küre kubbecik ile örtülü ve üç kurnalıdır.

Büyük yıkanma sahnına gelince müstatil şeklinde ise de, iki ucundan birer kemer atılmış ve orta kısmı kare şeklini almış ve bu orta kısmın üstü yarım küre bir kubbe ile örtülmüşdür; ortada kare şeklinde bir göbek taşı ve etrâfında on kurna vardır; böylece Çukurcuma Bostanbaşı Hamamı 23 kurnalı bir hamamdır; erkeklere açıldığı zaman dışarda iki natır ve içerde bir dellâk, cem'an üç uşak çalışmakda idi.

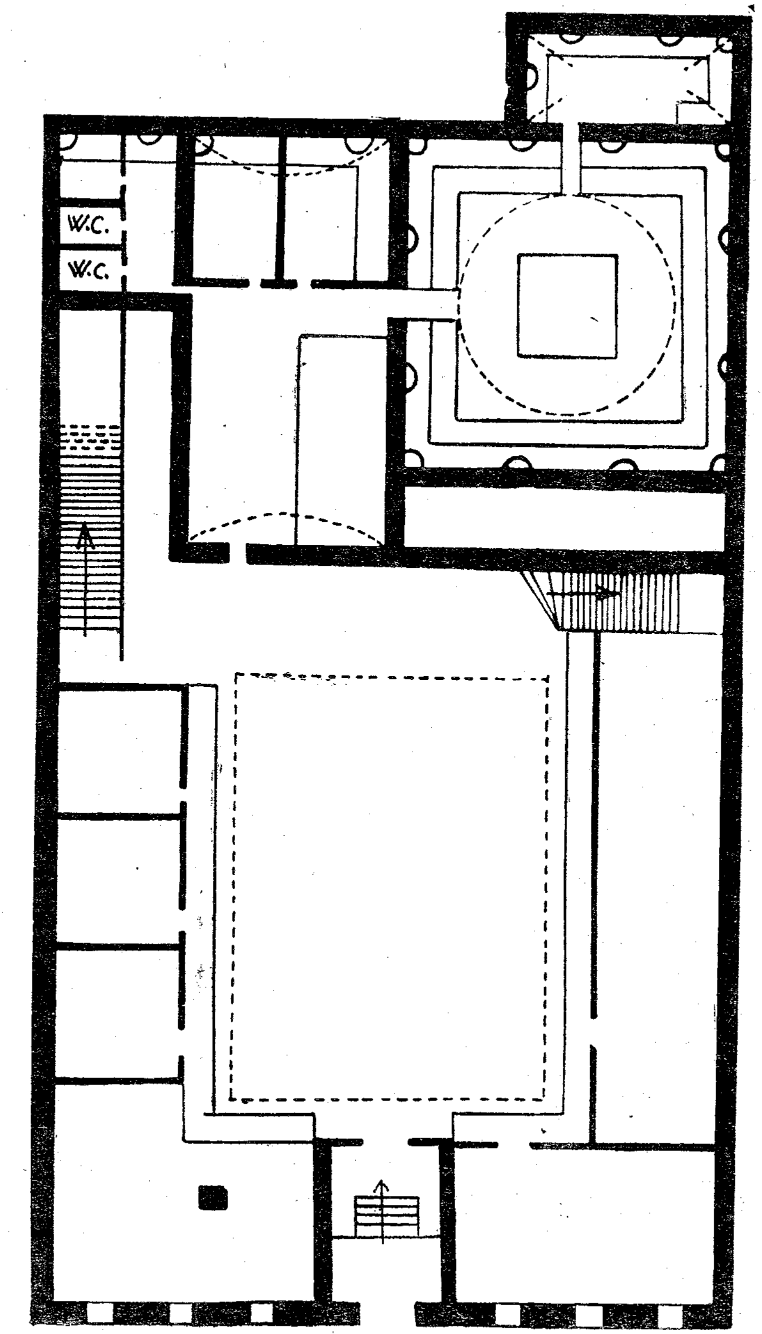
Camekân, asıl şirin yapısını muhafaza etmektedir, tâmir denilerek betonlaştırılır ise pek yazık olur.

Bibl.: R.E. Koçu, Erdem Yücel, Hakkı Göktürk, Mehmed Koçu, gezi notu, Ağustos, 1965.

ÇUKURCUMA HAMAMI, SÜRAHİ HAMAMI — Beyoğlunda Firuzağa Mahallesinde Çukurcuma Caddesinde, Boğazkesen Caddesi tarafından gelindiğine göre Çukurcuma Caddesinin bir yokuş hâline gelmeye başladığı üst tarafında, Çukurcuma Camiinin karşısında sol koldadır (Çukurcuma Caddesinde bir hamam daha vardır; (B.: Çukurcuma Bostanbaşı Hamamı).

Beyoğlunun Nakşidil Vâlidesultan hayrı ve vakfı bol suya kavuşduğu 1831 târihinden sonra yapılmış küçük bir tek hamamdır. 1965 de sâhibi Prapyon Kamber adında bir ermeni olup 1963 den beri Tokad'ın Reşadiye kazasından Bay Yusuf Yılmaz tarafından işletilmekte idi.

Sabah Gazetesinin 18 Ağustos 1876 tarihli nüshasındaki bir haberden, bu hamamın Şerife Hanım adında bir kadının mülkü iken Fâtih Askerî Rüşdiyesi muallimlerinden Hacı Emin Efendiye olan borcu dolayısiyle ve müzayede ile 620 altına satıldığı öğreniliyor, ermeni hamamcı eline o tarihden sonra geçmiş olacaktır.

Çukurcuma Surâhi Hamamı
(Plân: Ömer Tel)

Çukurcuma caddesine açılan kapusundan bir koridor ve dört basamak taş merdiven ile çıkılarak girilir; karşı duvarın yanından bir ahşab merdiven ile de üst asma kat soyunma odalarına çıkılır.

Camekânın giriş kapusunun sağında, caddeye üç penceresi olan büyük bir soyunma odası, yine sağda bir peykeli bölme; sol tarafta ise tavanı kalınca bir ahşab sütun ile desteklenmiş geniş bir açık peyke vardır; burası da bir soyunma odası yapılmak üzere peykesi sökülmüş bulunuyordu; yine solda üç soyunma odacığı vardır.

Camekânda soldaki soyunma odacıklarının bitiminde ve az geride bir kapu görülür; bu kapu bir merdiven ağzına açılmaktadır ki yirmi küsür basamak bir taş merdiven ile kubbeler hizasında bir taşlığa çıkılır, bu taşlık, Bostanbaşı Caddesinde isimsiz bir çıkmaz sokağın bitimindedir. «Çukurcuma Sürâhi Hamamı» diye bir tabelâda bu çıkmaz sokak başına konmuşdur ki hamama Bostanbaşı Caddesinden de oldukça dik ve uzun olan o taş merdiven ile inilerek girilir.

Soğukluk uzunlamasına bir tonos mermer altındadır; camekândan soğukluğa girilince hemen sağda geniş bir mermer sed peyke vardır ve karşıda birer kurnalı iki soğuk halvet vardır. Solda bir kapu dar bir koridora açılır, bu koridorun üzerinde iki ayak yolu ile tek kurnalı bir temizlik - ot yeri vardır, koridorun bitiminde de bir kurna bulunmaktadır.

Soğukluğun sağından büyük yıkanma sahnına girilir; kare şeklinde plânlı bu yıkanma sahnı yarım küre şeklinde bir kubbe ile örtülmüş olub ortasında kare şeklinde bir göbektaşı ve etrafında fırdolayı 12 kurna vardır. Bu geniş sahnın solunda bir kapıdan müstatil şeklinde beşik kübbe ile örtülmüş dört kurnalı sıcak halvete girilir; ki Çukurcuma Sürâhi Hamamının yıkanma yeri cem'an 18 kurnadır.

Çukurcuma Sürâhi Hamamı, tek hamamların ekserinde olduğu gibi, pazar günleri bütün gün erkeklere, diğer günler sabahları saat 6-10 arası erkeklere, 10-18 arası kadınlara, 18 - 22 arası yine erkeklere açılmakda idi. 1965 Ağustosunda bu hamamda bir natır ve bir dellâk çalışmakda idi.

1317 (1899 - 1900) de bu hamamda çalışmaya başlamış Zileli İsmail adında genç bir dellâk şânında Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin bir manzumesi vardır ki ilk kıt'ası şudur (B.: İsmail, Zileli):

Sürâhi Hamamı şan buldu bu yıl
Soyununca anda bir sebû endâm
O dellâki pâkin nâmı İsmayıl
Nûr içinde kaldı hüsniyle hamam

Çukurcuma Sürâhi Hamamının Çukurcuma Caddesi üzerinde bulunan ve çok şirin olan ahşab yapı camekânı, tesbit edemediğimiz bir tarihte çirkinlik nümunesi bir beton binaya çevrilmişdir.

Bibl.: R.E. Koçu, Erdem Yücel, Hakkı Göktürk ve Mehmed Koçu, Gezi notu, Ağustos 1965; Âşık Râzi, Defter.

ÇUKURCUMA MESCİDİ — (B.: Çukurcuma Camii).

ÇUKUR ÇEŞME — Lâlelide kendi adına nisbetle anılan sokakda (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 4 de 40) İstanbulun eşsiz kıymetde büyük çeşmelerinden biridir. Çukurçeşme Sokağına Fethibey Caddesinden girildiğine göre sağ koldadır. Bu sokakda 2 ve 4 numaralı dörder katlı iki beton apartımanın arasına sıkışmış kalmış olup Fethi Bey Caddesinde 67 numaralı bir apartıman da geriden üstüne binmişdir; öylesine ki asıl çeşme bu üçüncü apartımanın altında kalmışdır. İstanbulun Çukur Çeşme gibi bir âbidesini, yakın bir istikbalde (Zeki tasavvuru bâtıl, zeki hayâli muhâl!... İst. An.) bu üç mütecaviz binanın tereddüd edilmeden yıkdırılmasına değer.

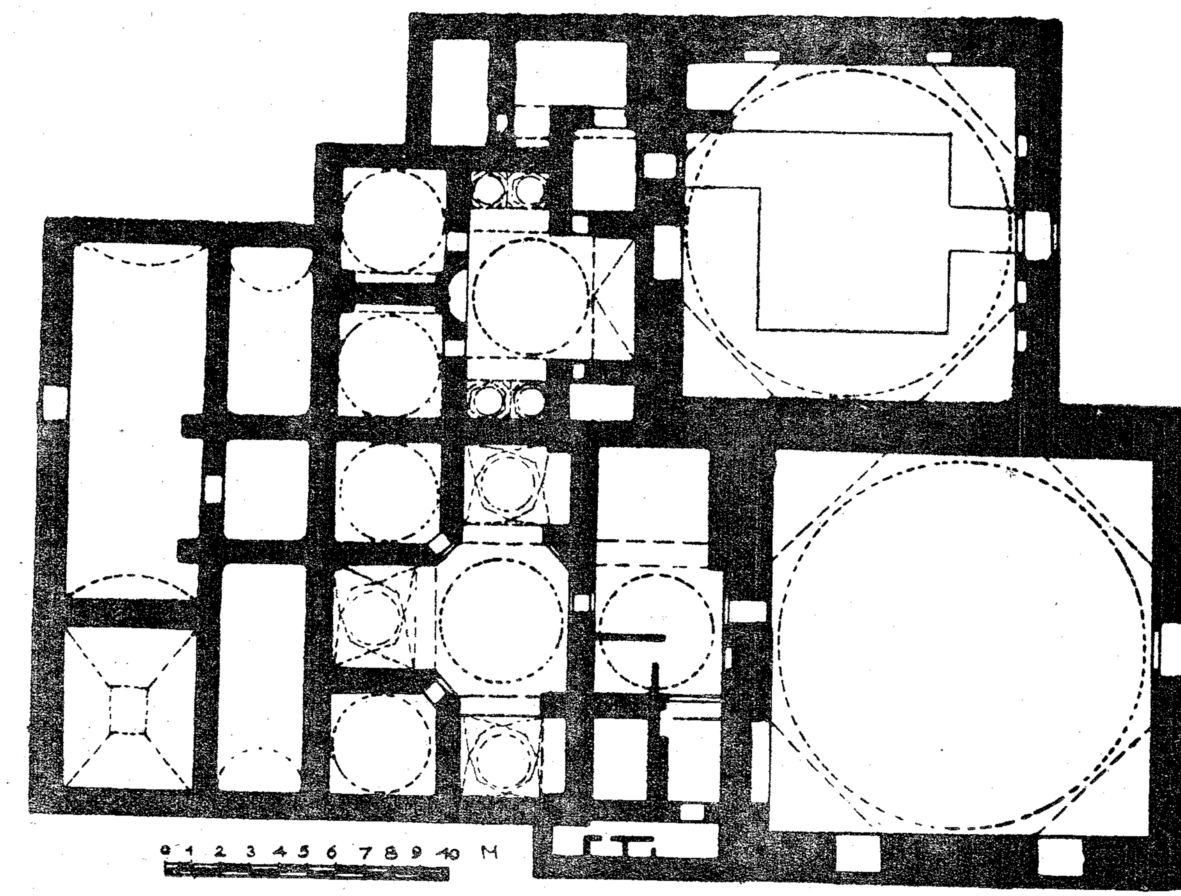
Çeşmeye 5 metro kadar genişlikde 22 basamak taş merdivenle inilir; bu satırların yazıldığı sırada (1947), bu sokak üstünde merdiven ağzında ve tam ortada bir beton çıkma üzerinde tek pirinç lüleli çirkin, çirkin olduğu kadar da sefil bir terkos çeşmesi bulunuyordu. Feleğin hazin bir istihzâsıdır. bu türedi çeşmenin akıntı suyu, asaletli çeşmenin merdivenlerinden aşağı inmekde olup zaman ile o büyük çeşmenin teknesi önündeki sahayı ve tekneyi lüle hizasına kadar tamamen balçığa gömmüşdür; (Bu şehir kütüğüne kemâli hicab ile ve yüreğimiz sızlayarak kaydediyoruz, ecdâdımın bırakdığı âbidelere bizim kadar kayıdsız, hattâ o âbidelere karşı küstahça mütecâviz yer yüzünde bir benzerimiz kalmamışdır. İst An.) Merdivenin alt basamaklarından bir kaçı da bu balçık tabakası altında kalmışdır. Merdivenin üst basamak hizasından itibaren iki yan duvar ve çeşme serâpa keşme taşdan örülmüşdür. Soldaki duvarda demir bir trabzan mevcud olup sağ duvardaki eşi kaybolmuş. yâhud çalınmışdır. Klâsik üslûbda olan Çukur Çeşmenin kitâbesi yokdur.

Merdivenin son basamağı hizasından asıl çeşmenin bulunduğu karşı duvar arasında kalan sâhanın da her iki tarafında ikiser kemer mevcuddur, fakat bu kemerlerin altında, çeşme yeri olduklarını gösteren lüle yeri izlerine rastlanmamışdır; onların da bu sâhayı dolduran balçık altında kalmış olması muhtemeldir; bu takdirde Çukur Çeşmenin ikişer ikişer dört tanesi yan duvarlarda, biri de karşıda olmak üzere beş çeşmeden mürekkeb bir sanat bedîasıdır.

Semt halkının eskilerinden nakledilen bir rivâyete göre Çukur Çeşmenin suyu o havaliyi hâk ile yeksân eden 1911 büyük Aksaray yangınında kesilmiş, bir ara su yolları tâmir edilmiş ise de tekrar bozulmuş ve ondan sonra âbide çeşme kendi kara bahtına terkedilmişdir.

Muzaffer ESEN

ÇUKUR ÇEŞME HAMAMI — Lâlelide, Lâleli Camiinin doğu kuzeyinde, Beyazıddan Lâleliye inerken camiin köşesinden Fethibey Caddesine sapıldığında sağ kolda eski adı ile Derbend Sokağı üzerinde idi, ki bu eski sokak, 1934 Belediye Şehir Rehberinde (Pafta 4 de 39) Ahmet Suavıp ve Zeynep Kâmil sokaklarından birine tekabül eder, yahud bu iki sokak arasındaki sahada kalır. Çukur Çeşme İstanbulun büyük güzel çarşı hamamlarından biri iken Lâleli semtini başdan başa kül eden 23 temmuz 1911 büyük Aksaray Yangınında yandı, bir müddet ihyâsı imkânsız yanık harabe halinde kalarak, oraların halk eliyle ve şehrin yeni bir plânına göre imârında o harâbe de kaldırılarak yerine apartımanlar inşâ edildi (B.: Aksaray Yangınları, cild 1, sayfa 539).

(Plân: H. Gluck)
Çukurçeşme Hamamı

Çukurçeşme Hamamından kalmış tek hâtıra Heinrich Glück tarafından çizilmiş bir plândan ibarettir.

Bir çifte hamam idi; erkekler kısmı, harârede (yıkanma yerinde) üç sofa ile karşı iki köşede iki halvetden mürekkeb idi; erkekler hamamının hemen yarısı ölçüsünde küçük olan kadınlar hamamı da gaayet küçük bir soğukluktan harâreye giriş kapusu yana alınmış. bu kapunun hemen soluna bir sofa konmuş, iki köşe halvetleri de bu sofanın karşısında yan yana bulunuyordu, ve halvet kapuları arasına da bir niş-mihrab yapılmışdı (Plâna bakınız).

Halk ağzında bir adı da Lâleli Hamamı idi.

ÇUKURÇEŞME HAMAMI CİNÂYETİ — 1895 yılında cinsî sapıklık yolunda işlenmiş bir cinayettir; Çukurçeşme Hamamı dellâklerinden otuz beş yaşlarında Sivaslı Hasanoğlu Kara Mehmed hemşehrisi Tahtakalede şekerci çırağı şâbıemred Hanefî'yi hamamda gece yatısı misâfirliğine dâvet edib gece delikanlıya âdab ve ahlâkı islâmiyeye aykırı tecâvüzde bulunmuş ve bu tecâvüzünü hemşehrileri arasında da bî pervâ yaymış olduğundan bir kama tedârik ederek bir gün müşteri gibi hamama gelen Hanefî soyunmuş ve kamasını peştemal altında gizleyerek içeri girmiş, bir halvetde müşterisini yıkamakta olan Kara Mehmedi arkasından iki küreği ortasından vurarak cerh ve katletmişdir. Cinâyet hamamda büyük bir dehşet yaratmış, çıplak kaatil bağrısanlara: «Ona değil, bana acıyın, gençliğim mahpushânede mahvolacak» demiş, camekâna çıkdığında da: «Karakola haber verin, ben Kara Mehmedi vurdum... Ama ne olur, bana bir tütün sarıp verin, bir fincan da kahve pişirin!» demişdir.

Bu satırların muharriri bu vak'ayı o gün hamamda bulunan ve cinâyeti gören çırağım Kandıralı Bekirden dinlemiş idim; Bekir şöyle anlatmışdır: «Peykeye çıkıp oturan delikanlıya bir sigara sarıp verdiler, hemen bir kahve de pişirdiler; o sırada hamama bir komiserle üç zabtiye neferi girdi, kaatil kahveyi içmedi, tütünden de bir iki nefes çekip attı; giyinecek takâtı olmadığı için zabtiyelerin yardımı ile giyindi, üstübaşı pek dökükdü: «Beş param yok, bana biraz para verin!...» diyerek ağlamaya başladı; o zaman müşterilerden yaşlı bir efendi hamamcının çekmecesinden kesesini aldı, içinden bir hamam parası ayırdıktan sonra o keseyi olduğu gibi kaatile verdi: — Al oğlum... ben avukatım, seni mahkemede müdafaa edeceğim!... dedi. Sonra öğrendim ki bu yaşlı avukat Büyük Haydar Efendi imiş...» (B.: Ali Haydar Efendi, Nâsûhîzâde).

Ali ÇAMİÇ

ÇUKURÇEŞME MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Uzun çarşı kurbindedir. Bânisi Samanemini Hoca Sinandır, kabri de oradadır, mezar taşındaki rakam ile ölüm tarihi 857 (1453) dir; minberini kadıasker ve hekimbaşı Mehmed Said Efendi koymuşdur ki 1171 de (1757 - 1758) vefat etmişdir; kabri Tâifdedir. Hoca Sinanın bir mescidi de yine o civarda Samanveren Mescidi diye anılır. Karşısında Siyavuş Paşanın şatırbaşısı Ali Ağanın çeşmesi vardır, bu çeşmenin üstünde yapı tarihi 993 (1585) dir. Bu Çukurçeşme Mescidinin mahallesi vardır.»

Fincancılar (Rizapaşa) Yokuşunda, Sultanhamamından yukarıya doğru çıkarken sol koldadır; eski yapısından en küçük bir iz, eser kalmamış, tamamen yeni bir binadır; 20 pencere ile aydınlatılmış olup bir son cemaat yeri ve küçük bir avlusu vardır; cadde üzerindeki kapusunda tecdiden tâmirinde konulan kitâbesi şudur: «Hamdü minnet ol Hüdâya, verdi bize bu ihsânı. Elhac Mustafa bin Mehemmed, bânii sânî. 1304 ramazan 20 (1887)». Namaza açıkdır. Bânisinin «Samanveren Mescidi» adı ile ikinci bir mescidi vardır (B.: Samanveren Mescidi).

Bibl.: Hadikâtül Cevâmi, I; E. H. Ayverdi, Fâtih Devri Mimârisi.

ÇUKURÇEŞME SOKAĞI — Lâlelide Kemalpaşa Mahallesi Sokaklarındandır; Fethi Bey Caddesi kavuşağı başından yürüdüğüne göre, dört araba geçebilecek genişlikde bir toprak yoldur; bu satırların yazıldığı sırada (mart 1947), iki gün önce yağmış yağmurdan sonra yer yer gölcükler görülmüşdür ki, asfalt veya taş döseninceye kadar kısım çamurdan, yazın tozdan geçilmesi güç olur gibi görünür. Sağ köşe başına yakın, iki yanından ve üstünden apartımanlar arasında kalarak kaybolmuş Çukur Çeşme bulunmaktadır ki İstanbulun eşsiz âbidelerindendir (B.: Çukur Çeşme). Sol köşebaşı bir arsa olup geride meşhur Taş Han görünür. Sokağın iki kenarında iki, üç, dört katlı beton apartımanlar ve aralarında tek tük arsalar sıralanmışdır; içlerinde sanat kıymeti taşıyan binâlar bulunmamakla beraber temiz yapılardır; hemen hepsi hâli vakti yerinde âilelerin meskenleridir. Soldaki apartımanların ardında, sokağın Genç Türk Caddesi kavuşağına kadar Taş Han uzanır.

İşlek bir yol değildir; semt çocuklarının futbol oynadıkları görülür.

Muzaffer ESEN

ÇUKURÇEŞME TAŞHAN KAHVEHÂNESİ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında İstanbulun en namlı tulumbacı kahvehânelerinden biriydi; Aksarayın vurucu kırıcı kabadayılarının, ele avuca sığmaz külhânilerinin toplandığı bir yerdi; ramazanlarda çalgılı kahve olurdu (B.: Çalgılı Kahvehâneler); meşrûtiyetin ilânından iki yıl evvel, 1906 da meşhur destancı Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca burada ramazanda çalgılı kahve yapmışdır.

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

ÇUKURÇEŞME TULUMBACI KAHVEHANESİ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında İstanulun en namlı tulumbacı kahvehânelerinden biridir; Aksarayın bilhassa şıkırdım bıçkınlarının toplandığı bir dârülnedvei haşarat idi; Çukurçeşme (Lâleli) Hamamının tam karşısında idi, bu münasebet ile de ayrıca türlü rezâletler olurdu. Bâzan hatırlı müşteri kahrı çekilerek hamamdan pabuccu yanaşmayı gönderirler. herifin kaşları çatık, suratı asık: «Müşterimiz nezâketli şehri dellâk ister... Baba Efendinin Sarı Ali gelsün... Yusufpaşalı Mustafa gelsün!...» derdi. 1911 Aksaray yangınında karşısındaki hamam ile berâber yandı; yerine apartıman yapıldı.

Vâsıf HİÇ

ÇUKURÇEŞME YANGINLARI — Çukurçeşme semti (Lâleli, Balabanağa Mahallesi) İstanbulun başka semtlerinden çıkan ateş âfeti büyük yangınlarında bir kaç defa tamamen yanıp kül olmuşdur; kendi içinden de yangınlar çıkmışdır:

31 oğustos 1874 yangını — Bozmacılar Hanından çıkdı, 18 binâ yandı;

21 mart 1888 yangını — 10 ev yandı.

8 haziran 1906 yangını — 30 ev yandı.

Bibl.: O. N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

ÇUKUR HAMAM — Fâtih devri eserlerinden büyük bir çifte hamam idi; Fâtih Külliyesinden Baş Kurşunlu Medresenin hemen yakınında idi; yıkılmış, küçücük bir izi, nişanı kalmamışdır; Charles Texier'nin, ve ondan naklen Heinrich Glück'ün çizdiği plân ve kesid resimden pek mükellef bir hamam olduğu görülüyor. Türk klâsik hamam yapısında kendine mahsus bir plâna sâhibdir, şöyle ki, bütün hamamlarımız bir camekân (soyunma yeri), bir soğukluk ve bir harâreden (asıl yıkanma yeri) mürekkb iken bu Çukur Hamamın hem erkekler ve hem kadınlar kısmında harâre iç içe çift yapılmışdır. Erkekler kısmında birinci yıkanma yeri iki yanda birer sofa ile bu sofalardan geçilip girilir birer halvetden; ikinci yıkanma yeri de sekiz sofa ile, kapudan girildiğine göre, sağ ve soldaki sofalardan geçilir ikişer ikişer dört halvetden mürekkebdir.

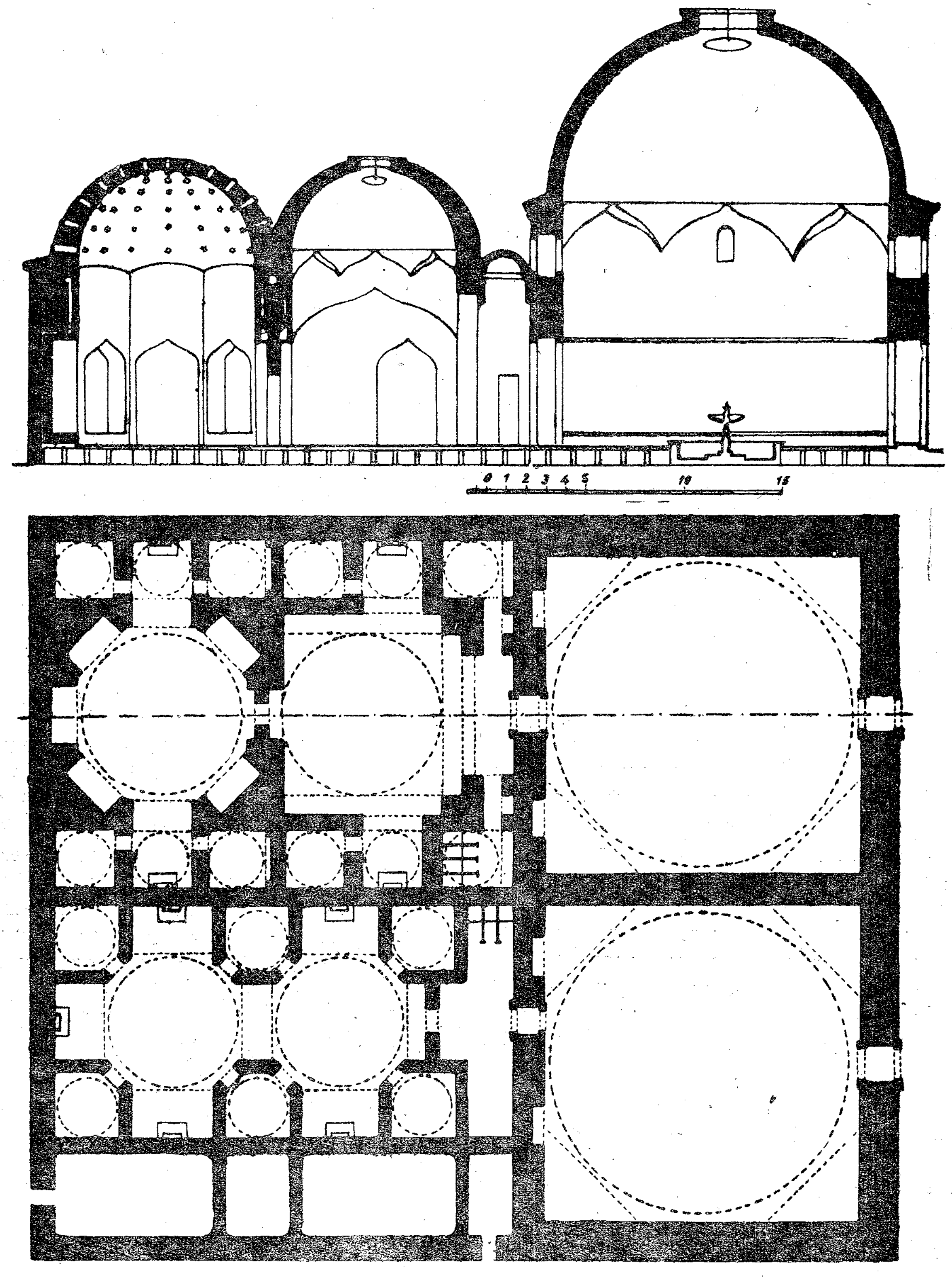
Soğukluğunda da sağlı sollu birer ayak yolu ve birer tahâret hücresi bulunmaktadır. Camekânın ortasında bir fiskiye bulunmakta idi; camekân ve birinci yıkanma yeri, kubbelerin ortasına konmuş tepe feneri ile, ikinci yıkanma yeri de tepe camları ile aydınlatılmışdı. Kadınlar hamamına gelince, iki yıkanma yerinin arasına birer halvet yerleştirilmiş olup bu halvetlerin her iki yıkanma yerine açılmış çifter kapısı bulunuyordu; bu târifimize göre birinci yıkanma yeri iki yanında birer sofa ile dört köşesinde dört halvet, ikinci yıkanma yeri de üç sofa ile dört köşesinde dört halvetden, fakat aradaki halvetler müşterek olmuğu için bütün hamam beş sofa ile altı halvetden mürekkeb bulunuyordu. Bu satırlar plân ile tâkib edilecek olursa, Çukur Hamamın yok oluşu ile İstanbulun eşsiz bir güzel ve büyük bir bina kaybetmiş olduğu görülür.

Çukur Hamama ilk tahribkâr darbenin on yedinci asır ortasında indirilmiş olduğunu Evliyâ Çelebi'den öğreniyoruz; büyük muharrir bu hamam için şu satırları yazıyor:

«Fatih Sultan Mehmedin yaptırdığı Çukur Hamam gaayet musannâ ve rûşen olduğu gibi diğer hamamlardan da büyükdür; sâde camekânı beşbin adam alır, 110

kurnadır. Nısfı bölünüp keçecilere tahsis olunmuşdur.»

Hadikatül Cevâmi Fatih civârında Kepekçiler Mescidi maddesinde: «... meşhur Çukur Hamam bu mescidin yakınındadır» diyor; bu kayıddan Çukur Hamamın o tarihde hamam olarak işler olduğu tereddüd ile tahmin olunabilir, fakat Evliyanın kesin ifadesi karşısında, hamam olarak işlemekde olsa bile. yarısının keçeci esnafı

Çukur Hamam
(Plân ve kesid resim: H. Gluck)

elinde hayli tahrib edilmiş olduğu âşikardır.

Vak'anüvis Lutfi Efendi târihinin ikinci cildinde 1245 (milâdî 1829 - 1830) vak'aları arasında, o yıl İstanbulda erzak kıtlığı dolayısiyle çekilen sıkıntıdan bahsederken şunları yazıyor:

«Yıllardan beri devredilmemiş, tâzesi ile değiştirilmesine bakılmamış olan bir takım kokmuş, çürümüş ve âdetâ külçeleşmiş darı, çavdar ve kokoroz gibi şeyler ki, bunların en eskisi Fatih Camii Şerifi civârında Çukur Hamamda mahfuz idi, bu gibi ne kadar eski zâhireler varsa fırınlara dağıtılarak defter mûcibince camilerde ve kiliselerde sabah ve akşam nüfus başına memurlar nezâāretinde birer dâne ekmek dağıtılmaya başlandı.» Bu satırlar kesin olarak gösteriyor ki, 1829 - 1830 yıllarından çok önce Çukur Hamam kapanmış ve mirî bir erzak anbarı hâlinde kullanılmaya başlanmışdır.

Bu meşhur büyük ve güzel hamamın hangi tarihde tamamen yok olduğu tesbit edilemedi; tahmin ediyoruz ki, 1894 zelzelesinde yıkılmış olacakdır.

ÇUKUR HAN — Büyük Kapalı Çarşıda, Örücüler Kapusunda, Yağlıkcılar Caddesinde İstanbulun en eski hanlarından biri, 60 kapu numaralı binâdır; ne zaman yapıldığı bilinmiyor, Bizans yapısıdır; müstatil şeklinde bir iç avlusu vardır, bu avlu, dört köşeli kalın sütunlar araşına atılmış kemerlerle çevrilmişdir, iki uzun yanında ve iki kısa yanında da ikişer kemer görlür; iki katlı olan han çok harab durumdadır. 40 odalı olan bu han 1500 metre karelik bir sahâ kaplar.

1894 depreminde ağır hasara uğramış, uzunca bir zaman metrûk kalmış, 1935 den sonra içine giren Kemâliyeli Mıkırdiç Nurcan tarafından basit bir tâmir gördükten sonra sâhibleri birer birer ortaya çıkmışdır.

25 hisseli bir handır. 1943-1944 arasında içinde bir meşin boyahânesi, bir şapka imalâthânesi, bir kaç terzi dükkânı, bir iplik boyahânesi bulunuyordu; bâzı odalarında da amele ve işçi ermeni âileleri oturmakda idi 1894 den önce sarraf ve çuhacı bir tüccar yatağı idi.

Lâlelide meşhur Sipahiler Hanına da (B.: Sipahiler Hanı) Çukur Han denilir (1945).

Sahak GÜLLÜ

ÇUKURKARABAŞ MESCİDİ — (B.: Karabaş Mescidi).

ÇUKUR KÖYÜ — İstanbulun Yalova Kazâsının Kılıçlı nâhiyesi köylerinden; Yalovanın güney doğusunda ve Yalovaya 23 kilomtre uzaklıktadır, Samanlı dağlarının eteğinde hafif engebeli bir arâzi üzerinde kurulmuşdur, Yukarı Mahalle ve Aşağı Mahalle diye iki mahalleden mürekkebdir; her iki mahalle Yalova yolu üzerindedir; ve köy 194 ev olub nüfusu 1964 de muhtarlık kaydına göre 419 kadın ve 473 erkek olmak üzere 892 kişi idi. Yalovaya âdî şose ile bağlıdır; bir otobüs her sabah saat 8 de Çukur Köyünden kalkarak Yalovaya gider, ve ayni araba akşam 16 da Yalovadan hareketle köye döner. Civar köylre nisbetle yeri merkezî olduğundan o civar köylerden Yalovaya gidip gelenler de bu Çukur Köyünden geçerler. Çukurköyü - Yalova otobüs ücreti 150 kuruşdur.

Köyün Yukarı Mahalle halkı evlâdı Fâtihandandır, buraya, Batı Anadolunun Türkler tarafından ilk iskânında gelmişlerdir, önce Kütahyanın Tavşanlı havalisinde oturmuş ve sonra burada yerleşmiş Çukur yahud Çukurlu aşiretindendirler. Köyün arazisi Atik Ali Paşa vakfındandır. Rivâyete göre Çukur Köyü evvelâ simdi hava alanı olan yerde kurulmus, fakat batak ve sıtmalık olduğundan bir müddet sonra şimdiki yerine nakledilmiştir.

Aşağı Mahalle ise Cumhuriyet devrine kadar, buralara türklerle beraber gelib yerleşmiş bir ermeni mahallesi idi; Birinci Cihan Harbinde ermeni tehcirinde Suriyeye gönderilmişler, uzunca bir zaman metrûk kalan bu mahalleye 1926 da Bulgaristanın Aydos kasabasından gelen türk göçmenler iskân edilmişlerdir.

Bir köyün bu iki mahalles halkı örf ve âdetlerle öylesine ayrılmışlardır ki kırk yılı aşan bir zamandan beri beraber yaşadıkları halde bir türlü bağdaşamamışlardır, kırk yıl içinde kız alıp verme suretiyle tek akrabalık bağı dahi yapılmamısdır.

Köyün biri Yukarı, diğeri Aşağı Mahallede iki camii, Yukarı Mahallede bir köy kahvehânesi ile köy odası vardır; Yukarı Mahallede iki, ve Aşağı Mahallede bir çeşme ve yine Yukarı Mahallede üç dershâneli bir ilkokul vardır.

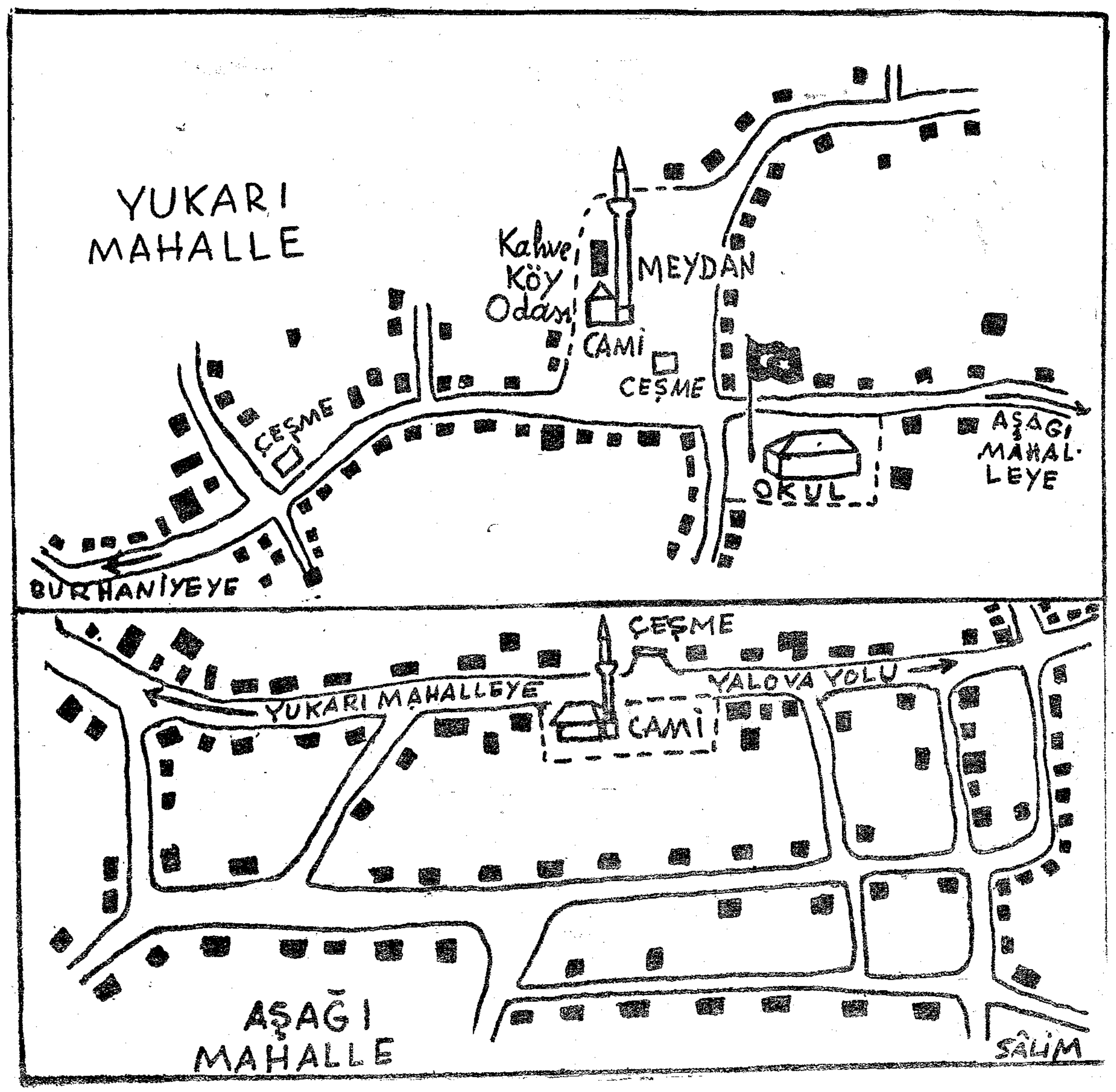
1963 - 1964 ders yılında okulda 81 erkek ve 64 kız olmak üzere 145 öğrenci var-

dı, ve okulun bir müdürü ile iki stajyer öğretmeni bulunuyordu. Acı bir hakikattir ki, köylü, evlâdlarının tahsili üzerinde son derecede kayıdsız idi, ilk tahsil çağında okula gelmeyen çocuk yokdu; ve çocuğunun okul durumu ile ve köy okulu ile ilgilenen tek köylü de yok idi. Kuruluşu 500 seneyi aşan bu köyden yüksek tahsil yapmış tek simâ çıkmamışdır; 1963 - 1964 ders yılında yalnız iki çocuk Yalova Orta Okuluna devam ediyorlardı. Bilhassa Yukarı Mahalede kültür hayatı çok sönükdür.

Çukurluların hemen hepsi çiftçidir, bir kısmı tütün eker, fakat köyün geçimini meyvacılık temin eder; takriben elli âile hakikaten pek nefis şeftaliler ve elmalar yetiştirmekde ve doğrudan İstanbul piyasasına sevk etmektedirler. Üzüm bağları ve fındıkçılık yeni yeni gelişmektedir. Kirazı, eriği, ayvası, cevizi, armudu, muşmulası ve kestânesi de meşhurdur.

Bahçelerde çalışanlar hemen tamamen kadınlardır, erkekler, güreşden ziyâde nümâyiş peşrevine çıkmış pehlivanlara benzerler; kadınların emeği ile elde edilen mahsulün alım satım işleriyle uğraşırlar.

Sağmalcılık yok gibidir, köyün 7 sürü koyunu, 3 sürü keçisi vardır, beher sürü ortalama 50 baş hayvandan 350 koyun ve 150 kadar keçidir; sütü, yağı köylü tarafından istihlâk edilir, günlük ihityaçdan arta kalan sütler, güğümler ata ve merkebe yükletilerek Kılıçlı'ya götürülür ve orada yoğurthânelere satılır.

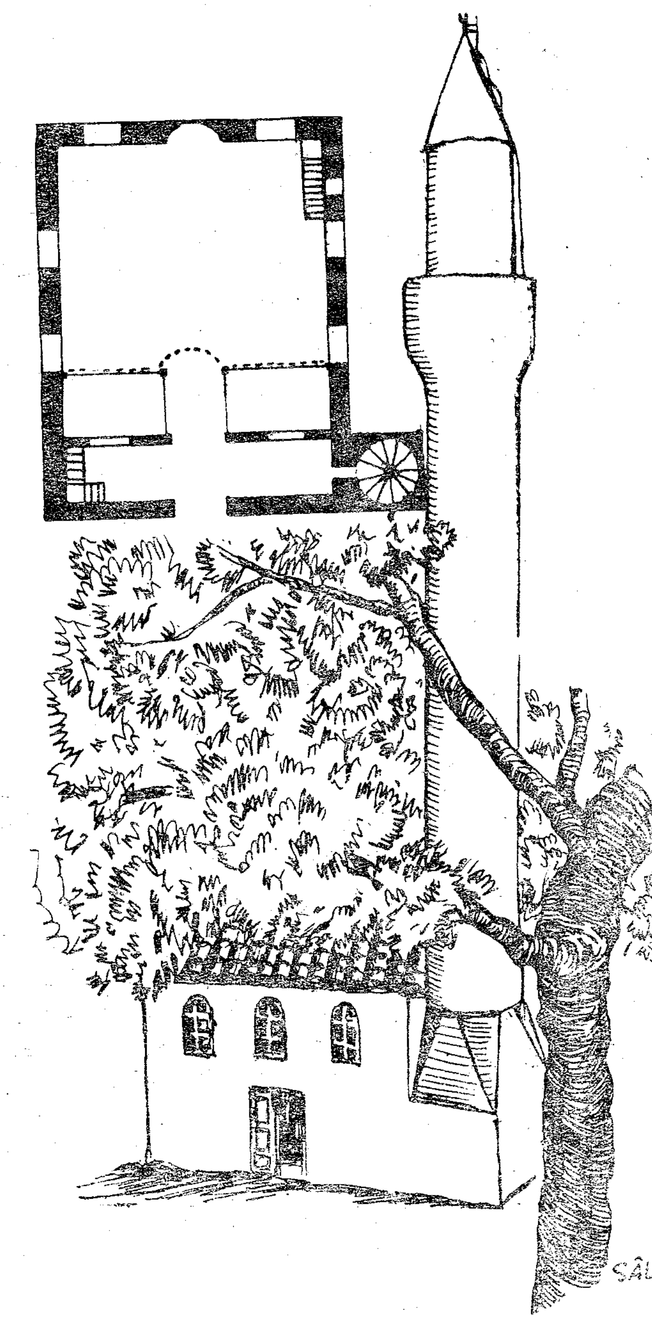

Çukur Köyü
(Plân - kroki: Sâlim Erdem)

1963 - 1964 arasında köyden 20 - 25 delikanlı ve olgun yaşda erkek fabrika amelesi, işçisi olarak İstanbula ve İzmit havalisine gitmiş bulunuyordu, ki köyün erkek nüfusnun tahminen %5 ni teşkil eder.

Erkeklerin kılık ve kıyâfeti orta halli şehirli kıyâfetidir. Yukarı Mahalle kadınları entâri üstüne siyah yeldirme giyer ve başlarına siyah baş örtüsü atarlar. Aşağı Mahalle kadınları ise mintan üstüne şalvar çekerler. sokağa çıkarken de siyah yeldirme giyip başlarına beyaz baş örtüsü atarlar. İki mahallenin kadınları siyah ve beyaz baş örtüleri ile derhal ayırd edilirler.

Aşağı Mahallenin Aydoslu göçmenlerinin kendilerine has bir gösterisi düğün dâvetleridir, düğünlerde «Yenge» adı verilen bir yaşlı kadın kapu kapu dolaşarak dâvetiye yerinde üzümlü çöreklerle bir kaç sap gelin teli dağıtır, bunları alanlar da telleri hemen başına ilişdirir, ve çörekden de bir parça koparıp ağzına atar.

Çukur Köyü Yukarı Mahalle Camii
(Resim ve plân: Sâlim Erdem)

Yukarı Mahalle Camii — Mustatil plânlı, dört duvar üzerine kiremitli ahşab çatı çekilmiş küçük bir yapıdır; köy meydanına bakan cebhesinin yalnız üst kısmında kadınlar mahfilini ışıklandıran üç pencere vardır; son cemaat yeri dar bir koridor hâlinde olub minâre kapusu burada sağ tarafdadır, soldan bir ahşab merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır. Kadim bir cami olub bir ara yanmış, bugünkü binâsı 1928 yılında yapılmışdır. Gövdesi kalın ve çok yüksek olan minârenin yanında cami binâsı, ufacık, küçücük düşmüş ve minâre bu durumda bir kat daha azâmet kesbetmiştir.

Aşağı Mahalle Camii — Yukarı Mahalle Camiine nisbetle daha büyüktür, genişçe bir avlu içine yapılmış ve yapısı 1950 yılında tamamlanmışdır. Minâre yanındaki kapudan son cemaat yerine yanlamasına girilir. Kapunun hemen solunda bir ahşab merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır ki minâre kapusu da bu merdiven üzerindedir. Sokak kapusunun tam karşısında bir müezzin odası bulunmaktadır. Asıl ibâdet sahnı altlı üstlü 18 pencere ile aydınlatılmışdır, son cemaat yeri ile asıl ibâdet sahnı arasında da iki pencere, son cemaat yerinde de kezâ altlı üstlü ikiserden dört pencere vardır.

Sâlim ERDEM

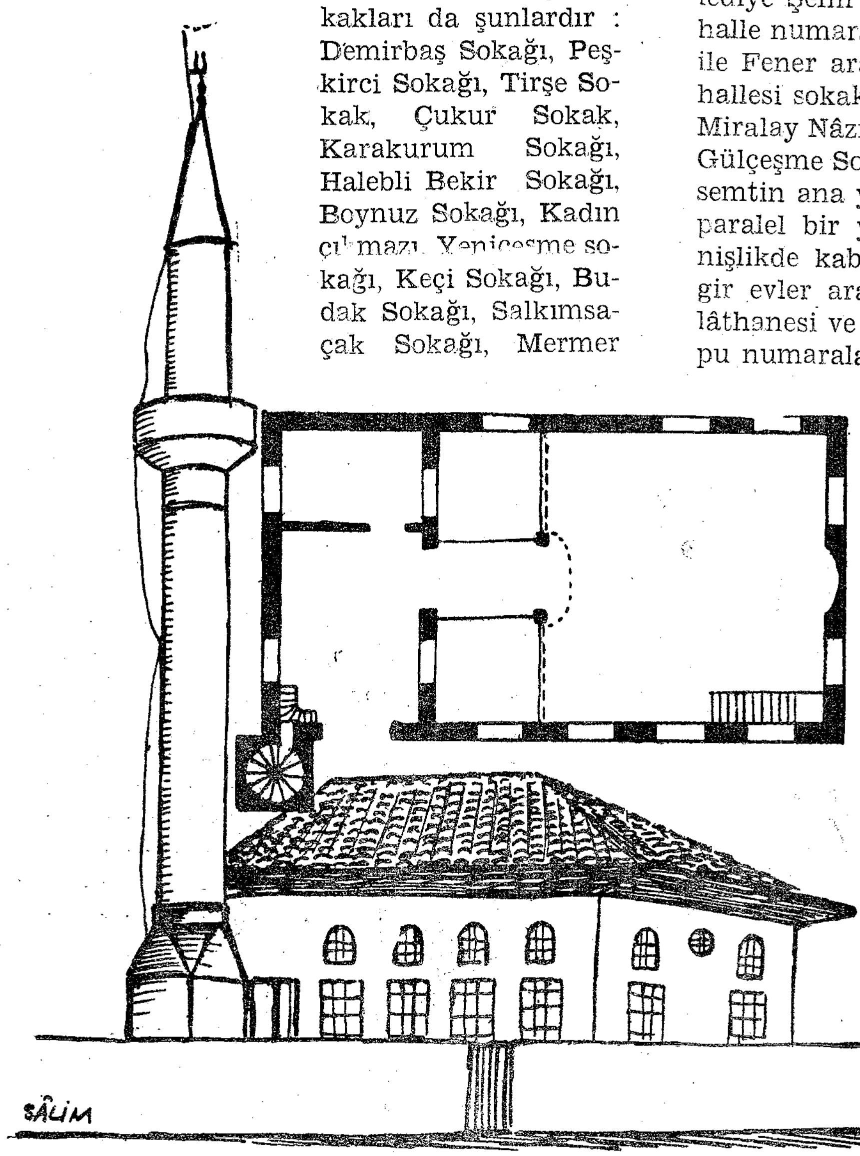
ÇUKURLU ÇEŞME SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 19, mahalle numarası 163) Beyoğlunun Taksim Nâhiyesinin Kâtib Mustafa Çelebi Mahallesi Sokaklarından; bu mahallenin tam göbeğinde

Tel Sokağı ile Billûrcu Sokağı arasında uzanır, Taksim Kuyu Sokağı ile kavuşağı vardır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

ÇUKUR MAHALLESİ — Beyoğlu ilçesi merkez nâhiyesi mahallelerinden; merkez nâhiyesinin Hüseyin Ağa, Kalyoncukolluğu, ve Beyoğlu İlçesi Taksim nâhiyesinin Şehid Muhtar Bey, Bülbül ve Bostan Mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları şunlardır: Tarlabaşı Caddesi (Hüseyin Ağa Mahallesi ile), Kalyoncu Kolluğu Caddesi, (Kalyoncukuluğu Mahallesi ile), Kamer Bostanı Sokağı, Adam Sokağı (Bostan Mahallesi ile), Sakızağacı Caddesi (Bülbül Mahallesi ile); iç sokakları da şunlardır : Demirbaş Sokağı, Peşkirci Sokağı, Tirşe Sokak, Çukur Sokak, Karakurum Sokağı, Halebli Bekir Sokağı, Boynuz Sokağı, Kadın çıkmazı, Yeniçeşme Sokağı, Keçi Sokağı, Budak Sokağı, Salkımsaçak Sokağı, Mermer Sokağı, Cezayirli Sokağı, Hasan Paşa Sokağı, Zerdâli Sokağı, Berber Şâhin Sokağı, Geniş Yokuş Sokağı, Ayva Sokağı, Karanlık Bakkal Sokağı, Fıçıcı Cokağı Geniş Yokuş, Tekuyulu Sokağı, Narçıl Sokağı, Erik Sokağı, Fıçıcı Abdi Sokağı (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 14, no. 146).

Çukur Mahallesinde 1 tarihî çeşme (Sultan Mahmud Çeşmesi), 1 Rum Ortodoks Kilisesi (Ayios Konstantinos), 1 rum ilkokulu, 1 süryâni kilisesi, 647 ev, 120 dükkân olub, nüfusu 6000 kişidir. 1963 yılında mahalle muhtarlığında emekli yarbay Ali Yelmen bulunuyordu (1963).

Hakkı GÖKTÜRK

Çukur Köyü Aşağı Mahalle Camii
(Resim ve plân: Sâlim Erdem)

ÇUKUR MESCİD SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 8, mahalle numarası 99) Haliç boyunda Ayakapu ile Fener arasını kaplayan Abdisübaşı Mahallesi sokaklarından, Ser halife Sokağı ile Miralay Nâzım bey Sokağı arasında uzanır, Gülçeşme Sokağı ile de bir kavuşağı vardır; semtin ana yolu Abdülezel Paşa Caddesine paralel bir yoldur. Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli olub ahşab ve kâgir evler arasından geçer; bir terâzi imâlâthanesi ve bir tornacı atölyesi vardır; kapu numaraları 3-35 ve 4-22 dir. Sokak adını Çukurkarabaş Mescidinden almışdır (B.: Karabaş Mescidi).

ÇUKUR SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 14, mahalle numarası 146), Beyoğlu Merkez Nâhiyesinin Çukur Mahallesi sokaklarından; Tarlabaşı Caddesi ile Cezayirli Hasan Paşa ve Zerdâli Sokakları arasında uzanır, bir ucu bu iki sokakda üç yol ağzı teşkil eder; Fıçıcı Abdi Sokağı Erik Sokağı, Ayva Sokağı, Geniş Yokuş ile kavuşakları vardır. Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

ÇUKUR SOKAK CİNAYETİ — 1964 yılı nisan ayı içinde Beyoğlunda Çukur

Sokakda bir gece sabaha karşı Beyoğlunun azılı sabıkalılarından Turgud Işık, yine azılı sabıkalılardan Ramazan Yüksel'i, kumarhâne dönüşünde 300 lira için yaptıkları çekişmede önce tabanca ile vurmuş, ve sonra hırsını alamıyarak bıçağı ile saldırıp yerde kıvranmakda olan hasmın delik deşik etmişdir. Önce bir düello şeklinde karşılıklı kullanılan tabanca sesleri ve yüksek sesle savrulan küfürler bütün sokak sekenesini ayağa kaldırmış ve dehşete salmış, cinâyetini müteakib kaatil de kaçmışdır. Günlük gazeteler bu âdi zâbıta vak'asını halka duyurur iken büyük şehrin âsâyiş ve inzibâtı üzerinde durmuşlardır; meselâ Cumhuriyet Gazetesi şu dikkate değer satırları yazmışdır: «Silâhlılar çoğalıyor; bilhassa sabıkalıların son zamanlarda silâhlı vak'alara sebebiyet verdiği müşahede edilmişdir.»

ÇUL — «Aslı arabca çül den bozma isim: kıldan örülmüş şey, kıldan at örtüsü; kaba kirli esvab; pelâspâre, yırtık dökük esvab» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

Hakimâne konuşmuş şâirler ile hâneberduş pırpırı nevcivanları övmek istemiş kalender şâirlerin kalemleriyle edebî dilimize girmişdir:

Her şahsı harîmi Hakka mahrem mi sanırsın
Her tâc giyen çulsuzu edhem mi sanırsın.

(Ziya Paşa)

Ne gam ki olsa dahi âlûdei tîn ü hâk
Yalın ayağı anın verdi bedii lâhût
Gönül tahtı sultanı ol dilberi sîneçâk
Atlas u dibâ olur lâbis olsa çul çaput.

(Bozyörük)

Bir lokma bir hırkaya kalenderiz eyvallah
Sevdiğimiz bir dilber korkduğumuz bir Allah.
Biz cemal âşıkıyız gördük mü bir Şah Ayvaz
Çul çaputa bakmayız bâşımız tâcı şehbaz
Hâneberduş pırpırı âhûyi bürehne pâ
Tarâveti şebâbı anda atlas u dîbâ
Nakşi kalemi hurşîd olmuş ana pîrehen
Öyle hüsni müzehheb ol şereri sûz efken.

(Bozyörük)

ÇUL DEĞİŞTİRMEK, DÜZMEK — 1) Hâneberduş pırpırılar argosunda yeni, yenice esvab, üstbaş düzmek; misâl:

— Senin Mestâne çul değiştirmiş, pek apiko olmuş be!...

— Bir koyun tüccarı yakaladı, sağıyor.

— Sana haminto var mı?

— Şıkırdım haracı yemem!...

2) Halk ağzı deyim, ayak takımından birinin birden zengin olması; misâl:

1950 - 1960 arası sohbetlerinden: «Çul düzenler ne kadar çoğaldı, dün iskele başında yalın ayak yarım pabuçla simit satan şehbazın altında otomobil, hammal beş katlı apartıman yapdırıyor, meteliğe kurşun atan it meyhânede garsona on kâğıd bahşiş bırakıyor, değirmenlerin suyu nerden bir tülü kestiremiyorum...»

ÇULFAS (Adam) — Bu satırların yazıldığı tarihde İstanbulun içkili lokanta ve gazino garsonlarının pirî idi ve Ankara Caddesinde İstanbul Lokantasında çalışmakda idi; meslekdaşları ve kendisini tanıyanlar arasında «Barba» diye meşhurdur.

Adam Çulfas
(Resim: S. Bozcalı)

Anadolu rumlarındandır; 1878 de Gümüşhanede doğmuşdur. Babası bir halı imalâthâne s i n d e gündelikle çalışır işçi imiş; oğlunu iki yaşında yetim bırakarak ölmüş, on iki, on üç yaşına kadar avâre büyümüş; anasını da kaybedince, büsbütün bîkes kalmış. Bir hayır sâhibi bu rum çocuğunu elinden tutup kaymakam beye götürmüş, himaye rica etmiş, o zat da: «Burada ne yapabiliriz ki... İstanbulda semtimizin bir bakkalı vardır, baba adam, oğlanı ona çırak gönderelim... İstanmul büyük yerdir, sürer, çıkar, hayatını kazanır.» demiş ve küçük Çulfasın eline bir mektup verip cebine de yol harçlığını koymuş, İstanbulda semti olan Beşiktaştaki bakkala çırak olarak göndermiş. Bakkal da yaşlı adammış, çıraklık işi yokmuş amma kaymakam beyin hatırı için yetimi üç yıl boğazı tokluğuna barındırmış, bir gün de:

— Oğlum, on beş yaşına geldin, artık cebin gündelik, para görmelidir, seni ahbabım bir kahveciye çırak vereyim!... demiş.

Çocuk Feriköyünde kahveci çırağı olmuş; bir yıl ateş gibi çalışmış... Böyle çı-

rakların alıcısı çok olur, kahve müşterilerinden biri:

— Çulfas... demiş, Alman kulübünden bir garson çocuk arıyorlar, gider misin? Hem aylığı dolgun, hem de Almanca öğrenirsin!...

Alman kulübünde de iki yıl çalışmış ve kulaktan dolma Almanca öğrenmiş... Oradan Tötonya kulübüne geçmiş, bir sene de orada çalışmış. Yaşı olmuş on yedi, on sekiz... Bu sefer önüne başka bir adam çıkmış:

— Seni zengin bir Fransız bankerin yazıhanesine yerleştireyim! demiş.

Çulfas meslek değiştirip Baron Vandörün yazıhanesine girmiş. Gözünü ve kulağını açıp bir yıl içinde de Fransızca ifadei merama muvaffak olmuş, Fransız Baronu memleketine giderken hizmetinden memnun olduğu Çulfası dostlarından İtalyan Sinyor Vicenzoya devretmiş. İki sene de bu İtalyan tüccarın yanında kalan Çulfaz hem Fransızvasını ilerletmiş ve hem de İtalyanca konuşmağa başlamış. Ve yaşı yirmi olmuştur; bir gün efendisinin bir hizmeti için koşarken önüne bir adam çıkmış:

— Çulfas!.. demiş.. Yazıhanede uşaklığın istikbâli yok, üç dil konuşuyorsun.. gel seni bir otele yerleştireyim.. hem aylık var, hem de kibar müşterilerden bol bol bahşiş!...

Delikanlı Büyükderede Paris Oteline girmiş. Bir yıl da orada çalışmış.

Sene 1900; Mıgırdiç Efendiye sağlık vermişler. Büyükdereden Tarabyaya, Tokatlıyana geçmiş. Öyle bir müessese ki yazın Boğaz sefası, kışın da Beyoğlunda lüks hayat!... Üç yıl da böyle geçmiş; yine bir gün, Tokatlıyanın namlı müşterilerinden Mösyö Suliye.

— Çulfas!. Gel seni Konyaya Gar Otel ve Gazinosuna götüreyim, metrdotel yapayım!.. demiş.

Meslekte mühim terfi.. Genç adam Konya yolunu boylamış. Üç yıl da orada çalışmış; sene olmuş 1906.

Evlenmiş, karısı hastalanmış, hekim : «Konyanın havası gelmez. Deniz lâzım, deniz havası lâzım» diyince, İstanbula gelmiş. Eski kapılarında iş bulamamış. Yalova Otelinden çağırmışlar. Bir yıl da orada bulunmuş.

1908 den 1921 yılına kadar on üç sene ticaret işlerini tecrübe etmiş. Kazanmış; kaybetmiş. Bir türlü ipin iki ucunu bir araya getirememiş. Ve bir gün sermayeciğinin kediye yüklenmek üzere olduğunu görünce tekrar eski mesleğine, garsonluğa dönmüş, 1921 de Karaköyde Cenyo gazinosuna girmiş; 1923 de oradan Babıâli Caddesinin Sirkeci başında İştaynburuh lokanta ve gazinosuna geçmiş.

İşte Adam Çulfas, tam otuzbeş senedir, garson olarak hep aynı yerdedir. İştaynburuh elden ele geçmiştir; isim değiştirmiş, İstanbul Lokanta ve Gazinosu olmuştur, en son meşhur Pandelinin damadı Hıristo Usta ile Ali Dündarın himmetiyle birinci sınıf bir müessese olmuşdur. Müessesenin demirbaş eşyaları arasında ziruh bir varlık olarak Çulfas da «Barba» ünvaniyle patrondan patrona devredilmiştir.

Bu adamın iki oğlu olmuştur, biri 33 yaşında biri de 23 yaşında askerliğini yaparken kazada ölmüşlerdir. Bu iki büyük darbedir ki, başını iki omuzunun arasına çöktürmüştür; fakat titreyen bacaklarının üstünde, her gün sabahtan akşama kadar hâlâ çalışmaktadır.

İstanbul garsonlarında meslek aşkı. şuuru olsa, ve Garsonlar Cemiyetinde bu yolda ön ayak olacak kimseler bulunsa, Adam Çulfasın bir jübilesi yapılır, ve o gece, bütün İstanbul gazino ve içkili lokantalarındaki garsonlar, aldıkları bahşişleri bu meslek pîrine terkederler; ne kayb ederler? hiç; ne kazanırlar? mesleklerinin birlik kuvvetini. Adam Çulfas bu satırların yazıldığı sıra, 87 yaşında ve hâlâ iş başında idi (1965).

ÇULHA — İpekden, yünden, kıldan kumaş dokuyan; çulhalık yakın zamanlara kadar İstanbulun küçük el sanayiinin başında gelir, kenar mahallelerin birer katlı ahşab evceğizlerinin hemen hepsinde birer tezgâh bulunur, hele yazın, pencereler, kapılar açık, sokakları tezgâhların sesi doldururdu; o yolların en tipiklerinden biri de Aksarayda Ahmediye Caddesi idi (B.: Ahmediye Cadesi; cild 1, sayfa 377). Tezgâhların başında namuskâr orta halli âilelerin delikanlıları oturmuş, mütevâzi, asil dekor içinde, hırpanî fakat tertemiz ve pitoresk kıyâfetleri ile kudretli, kuvvetli kalemlere ve fırçalara tablolar konusu idi, temâşasının zevkine varana öyle gelirdi ki, kırk çulha resmi yapsa hepsi bir ayrı güzellikde olurdu. Memleketimizde dokuma sanayiinin süratle fabrikalaşması o küçük ev tezgâhlarını hemen tamamen ortadan kaldırmışdır (B.: Bektaş, Çulha).

ÇULHA CİVANI — Kalender meşreb şairler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında çulha civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış ve «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada çulha civanı şu üç beyit ile övülmüşdür:

Çulha civanında nezâket tamam
Pâk olur cümlesi istemez hamam
Eli ayağına uygun dilberdir
Teni pâkizesi ıtrı anberdir
Atarken ipliğe ol civan mekik
Gam çekme efendim çantada keklik.

ÇULHA GİRAY — 1880 ile 1890 arasında Üsküdarda güzelliği ile meşhur çulha esnafından bir genç olup, yine Üsküdarlı kalender meşreb halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi bu delikanlı şânında bir şarkı yazmışdır. Râzi'den dinlediğime göre asıl adı Cevdet yâhud Cevad imiş, fakat aşırı güzelliğinin yanında âile asâleti, halk arasında Kırım hanzâdelerinin taşıdığı «Giray» unvanı ile şöhretine sebep olmuş ve asıl adı da unutulmuş. Âşık Râzi: «Masallarda târif edildiği gibi yüzüne bakan gözler kamaşırdı, dilber simâsında asâletinin de ayrıca ülkeri vardı, yalın ayağında yarım pabuçla esnaf kılığında dolaşdığı halde tanımıyan bile bu çocuk bir şehzâde, hanzâdedir der idi. Son Kırım hanlarından Bahadır Girayın torununun oğlu olduğunu söylerdi. Kimsesi yokdu. Çinili Hamamın yanında, hanedânımızın emekdârıdır dediği ihtiyar bir tatarla berâber oturur, tezgâhı da evinde idi, bu adamcağız öldükten sonra kendisini idare edemedi, işret ile bıçkınlık yoluna sapdı, sanatını işleyemez oldu, ve veremden öldü» diye anlatmışdı. Râzinin şarkısı şudur:

Bıçkınım âşıka cefâ eylemek
Hilâfı rızâi İlâh değil mi
İtlerle ülfetin ey misli melek
Hüsni şebabını tebah değil mi

Ağyar ile çayır çemen safâlar
Âşıkı zârine bunca cefâlar
Bana yan çizib de ile vefâlar
Kitâbı aşk içre günah değil mi?

Ne de hoş civelek tâze civansın
Yıkmış dal fesini gaayet yamansın
Vahşetinle sen âfeti devransın
Seni sevmeyenler gümrah değil mi

Zenciri zülfünü takdım gerdâne
Saldın sahralara ettin dîvâne
İşte geldim sana hâlim beyâne
Sevgimden tatarım âgâh değil mi

Fitnelikler ile aklım oynatma
Mest olup kopuklar dizinde yatma
Kulun bu Râziyi bir pula satma
Dime işim gücüm külâh değil mi

Tâ be seher gökde yıldız sayarım
Hâbi nahvetinde uyurken yârim
Gurbet oldu sanki vatan diyârım
Sorarım saate sabah değil mi?

Bilirim çulhasın atarsın mekik
Nâzik parmağında görünür ilik
Dayanmaz cevrine kalb olsa çelik
Gülüb dersin bahtın siyah değil mi?

Vâsıf HİÇ

ÇULHALAR SOKAĞI — Karagümrük Nâhiyesinin Beyceğiz Mahallesi ile Fener Nâhiyesine bağlı Kâtib Muslihiddin Mahallesi arasında sınır sokakdır; Mehmed Ağa Hamamı Sokağı ve Çilekeş Sokağı ile teşkil ettiği bir üç yol ağzı ile Çarşanba Değirmeni Sokağı arasında uzanır bir aralık sokakdır. Bir araba geçecek genişlikde ve kabataş döşelidir; üzerinde ikişer katlı ve biri çinko kaplı ahşab iki ev ile bir kaç gecekondu vardır; bir başında da İstanbulun mimarî âbidelerinden Mehmed Ağa Camii görülür (Eylûl 1963).

Hakkı GÖKTÜRK

ÇULHA MEKİĞİ — Halk ağzı deyim; durmadan fikir, karar, iş değişdiren adam; misâller:

— Dün evet dedi, bugün hayır diyor..

— Bilmez misin çulhamekiğini, ona bel bağlanır mı?

* Baba oğlundan bahseder: «Kerata çulha mekiği... yaş oldu otuz, hâlâ bir baltanın sapı değil... şimdi de tutturdu otomobili satıp kahve açacak imiş...».

ÇULHA TEZGÂHÇILARI — Çulha tezgâhı yapıcıları; Evliya Çelebi XVII. asır ortasında 6 dükkânda işler 20 nefer sanatkâr olduklarını yazıyor. Bir tezgâh dededen toruna miras kalır; İstanbulda 6 tezgâh yapıcı sanatkârın bulunması, o devirde İstanbulda çulhacılığın ne kadar yaygın olduğuna çok kuvvetli delildir.

ÇULHAYAN (Dikran) — 1880 de Kumkapuda bir meyhanede üç balıkçıyı taban-

ca ile yaraladıktan sonra balıkçı reislerinden Takfor Reisi bıçakla katleden Vanlı bir hammal ve tulumbacı; yirmi yıl kalebendliğe mahkûm olarak Sinop Zindanına gönderilmişdir. Yine Dikran isminde genç bir balıkçıya hitâben yazılmış şu mektub ile ona eklenmiş bir destan ve genç balıkcının tulumbacı kıyafetinde de bir fotoğrafı halk şâiri Âşık Râzinin evrakı metrûkesi arasından çıkmışdır; cinâyet tulumbacılar arasında çok derin akisler yapdığı için, bastırıp sattırmak üzere, destanı Âşık Râzi mi yazdı, yoksa Dikran Çulhayan Sinop Zindanında birine yazdırıp ayni maksadla mektub ile beraber mi gönderdi, bilemeyiz:

«Balıkçı Dikranıma didelerimin kanlı yaşı ile yazıldı bu mektûbu muhabbet uslûb zincirbend Çulhayandan:

Sinop Zindanında Dikran Çulhayan
Gice gündüz kanlı yaşla ağlayan
Adaşım Dikranım bilüp hâlimi
İki nerkis gözü olsun çağlayan.
«Allah kurtarsın dirim gayri sözüm yokdur

ki eğer ahvâlimi bir bir şerh eyler isem çokdur, destan olur, dört yanım taş duvar, ayaklarımda kırk okka çeker zincirler, sen dahi benim için Allaha yalvar ki, mâsum duâsı makbûl olur, hatırım su ile soran yârâna selâm, bu kadardır kelâm Dikran Ağa canım.»

DESTAN

1. **Ünvânım Çulhayan nâmımız Dikran**
Hâki pâkimizdir Vilâyeti Van
Sâhibi pençe hem dilâver civan
Hûb sadâ okurum semâî divan.

2. **Şehri İstanbulda Kumkapu semtim**
Hamallık iledir nâse hizmetim
Akran emsâle ayak uydurmuş
Hem tulumbacılıkda rızık kısmetim

3. **Âteşi nemrûda girer semender**
Sandığın altında misâli ejder
Meyhâne meyhâne meclis be meclis
Mestane dolaşur şehbaz kalender

4. **Gaayetle makbulüm bir servi revan**
Hem dahi adaşım Balıkcı Dikran
Refîkim olmuşdur cânımdan aziz
Dü didem üstünde odur ebruvan

5. **Takfor Reis dirler bed tıynet kişi**
Rezâlet çamurluk her dâim işi
Bed likaa bed simâ bed lisan ancak
Şeytânı racimdir herifin eşi.

6. **Meğer Dikranıma yakmış abayı**
Sûreti beşerde Ehremen ayı

Balıkçı Dikran
(Resim. S. Bozcalı)

Yanında görenler dirler yekzeban
Karabulut örtmüş ol mehlikaayı.

7. **Yangından yangına uğrar koğuşa**
Hasret ile çekdirmeye âguuşa
Yâ Rap ne garip bu cilvei kader
Yâri görmeye bir lâne tutuşa

8. **Reise tayfası olmuş emirber**
Takfor ile gezerler dâim beraber
Bize dahi ara sıra uzakdan
Bir kuruca selam verir o dilber

9. **Meğer iş içinde varmış bir hikmet**
Güzeller serveri nûri melâhet
Dikran civanımın Takfora meyli
Değilmiş efendim akçeye rağbet

10. **Takforun kızıdır Agavni Hanım**
Ol duhtere tutkun Dikranım cânım
Akşam meygedede mest oldu ise
Derdini Takfora açdı civanım

11. **İşte ol anda koptu kıyâmet**
Takfor Reis bakdı bir lânet lânet
Şamarlayub aldı ayak altına
Şütûmat ile çok itti hakaaret

12. **Hem üç nefer balıkcılar hempâsı**
Çamur çomar yokdur edeb hâyası
Ağır lâflar idüb Dikran şâhıma
Utandırdılar şeytâânı hannâsı

13. **Nârayı patlatup fırladım heman**
Gözümü bürümüş bir kanlı duman
Yaşım otuz dostlar merdi meydan.
Hem dahi Vanlıyız intikamda yam

14. **Altı patlar aldı birer birer nişanı**
Yere serdim Vartan Mıkır Nişan'ı
Sonra atub elden silâhı yere
Şamara şamardır Takforun şânı.

15. **Üç sille aşk ettim sarı çakdı şimşek**
Dişlerin ağzına dökmüşüm bişek
Meğer girmiş arslan postu içine
Takfor Reis denilen ol uyuz eşek.

16. **Kendi kamasını aldım belinden**
Yerden kaldırarak tutub elinden
Sonra bi can tekrar sermişim yere
Ol gaddar pelîdi vurup böğründen

17. **Halkı meygedenin cümlesi mebhût**
Libâsı mâtemi giysün Kavmi Lût
Meclisi muhabbet kan revan içre
Takfor Reis yerde misâli Câlût

18. **Didim mâşukuma işte gör Dikran**
Ben zından râhine olurum revan
Hatırdan gönülden çıkarma beni
Sıtkı vefâ göster ey şehi hûban

19. **Gayri bundan sonra göremem seni**
Dikranım civanım sen şûhi şeni
Lutfedüb bana bir tasvirin gönder
Ol nakşi hayalin avutsun beni.

Vâsıf HİÇ

ÇULHAYAN (Kirkor) — Ünlü musikişinas, bestekâr ve maestro; 1868 de Kumkapuda doğmuş ve 28 Şubat 1938 de yine Kumkapuda vefat etmiştir. Balıklı Ermeni Mezarlığında medfundur.

Kirkor Çulhayan, Van'ın Aykestan köyünden dokuyucu (cüllah) Sahak adlı bir şahsın torunu ve gümrük memuru Simon Çulhayan'ın oğludur. 1876 da Kumkapu dışında bulunan Boğosyan - Varvaryan mektebine girmiştir. Burada; meşhur musikişinas Aris Şalcıyan'ın (nâmı diğer Aristakes Ohannesyan, 1812 - 1878) talebesi

Kirkor Çulhayan
(Resim: S. Bozcalı)

olmuştur. Tavır ve hareketleri ona çok benzediği için, Kumkapulular onu «Küçük Aris» tesmiye etmişlerdir. Mumaileyhin ölümünden sonra, akşamları, musikişinas Nikoğos Taşçiyandan (1836 - 1855) hususî dersler almağa başlamıştır. Keza, Kumkapu Surp Arutyun Kilisesi rahibi Der Bağdasardan da «şarakan» dersleri almıştır. 1881 de, Dr. Arutyun Tiryakyan'ın (1845 - 1919 bilâhare Han ünvanını alan değerli bir dilci) himayesinde Bezciyan Orta Mektebine girmişdir. 1884 de henüz talebe iken hocası Nikoğos Taşçıyan'ın muavini olmuştur. Dört sene mezkûr mektepte okuduktan sonra, mezun olmadan, babası onu çırak olarak Kapalıçarşıda, fistancı Dakes Berberyan'ın yanına koymuş ve dört sene orada kalmıştır. 1885 de, Patrikhane Kilisesinin muganni heyetine girmişdir. 9 Eylül 1885 de hocası Nikoğos Taşçıyan'ın vefatından sonra, Kumkapu'da Hampartzum Çerçiyan'dan musiki dersleri almağa başlamıştır. Birkaç yıl sonra, Rumeli Hisarındaki Surp Santuht Kilisesinde dört ay müddetle başmuganni olmuştur. 1891 de Tekirdağdaki Surp Takavor Kilisesine başmuganni tayin edilmiş ve birbuçuk sene bu vazifede kalmıştır. 1893 de, İstanbula avdetinden sonra, Rumeli Hisarındaki Surp Takavor kilisesine başmuganni tayin edilmiş ve birbuçuk sene bu vazifede kalmıştır. 1893 de, İstanbula avdetinden sonra, aynı yıl Kumkapu dışında bulunan Surp Arutyun Kilisesinin baş mugannisi olmuştur. Keza aynı yıl, musikişinas ve kitapçı Vırtanes Hisarlıyan'ın (bilâhare rahip) Uzunçarşıda bulunan dükkânına da uğramağa başlamış ve onun bilgisinden de faydalanmıştır. Çulhayan, Hampartzum notasını öğrenmek için buraya gelen türk bestekârların şarkılarını ve bestelerini derhal kop-

ye edip kendi nezdinde bulunan notaları da onların istifadesine arzedermiş.

Alaturka musikide epeyce bilgi edindikten sonra, birgün Bağçekapuda, Dördüncü Vakıf Hanında musiki âletleri tâciri Mardik Efendinin dükkânının önünden geçerken, tanınmış kanunî Uzun Garbis kendisini içeriye dâvet edip, hakkında malûmat aldıktan sonra ona, ücret mukabili türküler ve şarkılar notalamayı teklif etmiş, o da bu teklifi kabul ederek Türk musiki çevrelerinde de tanınmıştır. Bundan cesaret alarak orada hususî bir dükkân da kiralayıp musiki dersleri vermeğe, türküler ve şarkılar bestelemeğe, keza türk ve ermeni musiki üstadlarını oraya davet etmeğe başlamıştır. Bunlar meyanında şu zevat zikredilmektedir: Kemanî Hacı Kirami Ef., Abdülkadir Bey, Dr. Suphi Bey, Zekâi Dedezâde Hacı Ahmed Efendi, Kanunî Hacı Ârif Bey ve bilhassa Neyzen Rauf Yektâ Bey; ermenilerden ise, Kemânî Astik Hamamcıyan, Ortaköylü Kemanî Aleksan Ağa, Kemanî Tateos Efendi, Udî Âfet veya Hapet Mısırlıyan, Hânende Hacı Karabet v.s. Sözü geçenlerden Rauf Yektâ Bey onunla birlikte bütün tekkeleri gezerek, alaturka musikide bilgisinin tekâmülüne faydası dokunmuştur. Çulhayan da onlara Hampartzum Notasını öğretmek suretiyle hizmette bulunmuştur.

Değerli musikişinas Surp Arutyun Kilisesinden maada Yenikapu, Samatya, Narlıkapu, ve Altımermer ermeni kiliselerinde de vazifede bulunmuştur. 1909 da Gedikpaşadaki Surp Ohannes Kilisesine başmuganni tayin dilmiştir. 1910 da ise, Balat ermeni kilisesinin başmuganniliğine getirilmiş ve altı sene bu vazfede kalmıştır. Müteakiben birkaç sene sonra tekrar Gedikpaşa Kilisesinde aynı vazifeyi deruhde ettikten sonra, 1923 den vefatına kadar Samatyadaki Surp Kevork ve Altımermerdeki Surp Agop Kiliselerinin başmugannisi olmuşdur.

Kirkor Çulhayan, 1898 de İstanbul Maarif Müdürlüğü tarafından da Zincirlikuyu semtinde bulunan Hadika-yı Mârifet adlı mektebin musiki hocalığına tayin edilmişdir. Keza Aksarayda Şinasi isimli mektepde, Erenköy, Büyükada ve Heybeliada marif mekteplerinde feyizli tedrisatta bulunmuştur. Bu meyanda talebeleri için bazı şarkılar da bestelemiştir.

1910 da ilk defa fonograf İstanbula geldiği zaman, Hâfız Âşir Efendi ile birlikte güzel şarkılarla plâklar doldurmuş ve Nuri Şeydâ Bey, Kanunî Hacı Ârif Bey, Zekâizâde Hacı Ahmed Bey ve bilhassa Rauf Yektâ Bey gibi ünlü bestekârların takdirine mazhar olmuştur. Rauf Yektâ Bey «Esatizi elhan» adlı eserini hazırlarken teşriki mesaide bulunmuş ve bilhassa Baba Hampartzum Notası hakkında geniş izahat vermişdir.

Diğer taraftan İshak Elgazi, İshak Veron ve Moiz Kordova gibi musikişinasların, Hahambaşı Becerano Efendiye yaptıkları teklif neticesinde, Çulhayan, Musevilerin bütün dinî âyinlerindeki eski ibranî teganniyatını, ses nüanslarını muhafaza ederek Batı notasiyle notaya almış ve büyük takdir kazanmıştır.

Kirkor Çulhayan'ın birçok türkçe şarkıları ve ermenice dinî besteleri mevcuttur. Fakat ismini ebedileştiren eser soyadını taşıyan Nihavend (Fa Mineure) makamında bestelediği «Badarak» (Âyin) dir ki 1908 yılı Mayıs ayında tamamlanmasından 28 Mayıs 1930 tarihinde Patrikhane tarafından tasvibine kadar birkaç defa İstanbul ermeni kiliselerinde terennüm edilmiştir. Bunlar arasında 15 Kasım 1929 tarihinde Samatya Surp Kevork Kilisesinde en mutantanı olmuştur. Merasimde, Rauf Yektâ Bey, Zekâidedezâde Elhac Ahmed Bey, İshak Elgazi ve İshak Veron gibi bazı ünlü musikişinaslar da hazır bulunmuştur. Âyinden sonra, mezkûr şahıslarla K. Çulhayan arasında çok enteresan bir musiki sohbeti geçmiştir. Önce Çulhayan söz alıp, sayısı 111 i bulan ermeni makamları hakkında geniş izahat vermiştir. Müteakiben Baba Hampartzum'un icad ettiği notalar hakkında konuşmuştur. Bilâhare Rauf Yektâ Bey söz olarak, ezcümle, Kalekapu Mevlevihanesinin şeyhi Nayi Osman Dede tarafından 1729 da ve yine Mevlevî şeyhlerinden Abdülbâki Efendi (1756 - 1820) tarafından icad edilen notalardan bahsetmiş ve Abdülbâki Efendinin Üçüncü Sultan Selim'in takdirini kazanmasına rağmen Osman Dede gibi Türk musiki çevreleri tarafından benimsenmediğini açıklamıştır. Her iki hatibin konuşması büyük bir alâka ile takibedilmiştir.

1937 de, mümtaz ve emekdar bestekârın musiki sahasındaki faaliyetinin ellinci yılı büyük törenle kutlanmıştır. Bu vesile ile, müteveffa muharrir Bedros Karabetyan tarafından hayatı ve eserleri hakkında 80 sahifelik kıymetli bir eser neşredilmiştir ki bu makalenin hazırlanmasında yegâne kaynağımız olmuşdur.

Aşağıdaki satırları Mustafa Rona'nın «50 Yıllık Türk Musikisi» isimli eserinden alıyoruz:

«Hiç evlenmemiş, bekâr yaşamışdır.

«Çok eseri vardır. Kiliselerde okunmak üzere dinî eserler de bestelemiştir. Bilhassa Nihâvend makaamından dört sesli korosu Samatya Ermeni Kilisesinde hâlâ okunmaktadır. Bu koro 1924 yılında mezkûr kilisede ilk okunduğu gün Rauf Yektâ Bey ile Zekâi Dede zâde Ahmed Efendi dâvetliler arasında hazır bulunmuşlardı, takdire şayan sanat eseri olduğunu her vesilede her yerde söylemişlerdir.

«Son devirlerinde zarûrete düşen ve hiç bir tarafdan yardım görmeyen Üstad Kirkor Efendi umumî zâfiyetinden mütevellid kansızlık yüzünden 26 Şubat 1935 de vefât etmiş ve Balıklı Mezarlığına defnedilmişdir.» (Mustafa Rona).

Mustafa Rona bu hal tercemesine Kirkor Çulhayan'ın bestelediği eserlerden yirmi kadarının güftelerini ilâve etmişdir ki şunlardır:

Sen cüdâyi yâr isen ya ben neyim (Hicaz aksak)

Hicran elemi ağlatıyor kalbimi hergün (Sengin semâî)

Yenibahçeli pek yosma bir dilber (Hüseynî çifte sofiyan)

Nâri hicranla sûzan oldu bu aşk divânesi (Nihâvend aksak)

Merhemle devâsaz olamaz dildeki yâre (Sûzinak sangin semâî)

Âlem uykuda bu şeb bende figan (Şevkefzâ aksak)

Bakma ey âfet nigâhi hışmile dildâdene (Bestenigar curcuna)

Âh Felek mahveyledin ümmîdi istikbâlimi (Bestenigâr aksak)

İtimad et ki derdi aşkındır sebeb berbâdıma (Bestenigâr aksak)

Günci mihnetde nasıl dil rûzü şeb zâr olmasın (Uşşak)

Sevdiğim sen etme naz (Hüseynî)

Âhengi rica kalmadı âhımda sesimde (Hicaz)

Çeşmin süzülüp hâleti mestâneyi bulsun (Sûzinak)

Ben çâre ararken dili biçâreye senden (İsfahan)

Ağlayor gönlüm seninçün rûzü şeb eyvâh ile (Hüzzam)

Kaçtım bırakıp senden uzak köylere gittim (Segâh)

İftirâkın etti tesir cânıma (Hicazkâr)

Sabah oldu aman et arzı dîdâr (Sabâ)

Merhamet et hâlime ey şûhi şenim (Kürdili hicazkâr)

Göz göz oldu sînede dağı elem (Dilkeş hâveran)

Kevork PAMUKCİYAN

ÇULLUK — Meşhur, mâlum av kuşlarından; İstanbul kırlarında da avlanır, kış avıdır; hiç bir zaman bolluğa düşmez; etinin lezezti hemen bütün av kuşlarının üstündedir.

ÇULLU POYRAZ MENZİLİ — (B.: Çizmeci Menzili).

ÇUL TUTMAZ — Halk ağzı deyim, esvab ve mal kıymeti bilmez derbeder serseri», «sebatsız, dönek» anlamlarında kullanılır; misâller:

Mahalle kahvesinde mahallenin derbeder, serseri tanınmış bir genci üzerine konuşulur:

— Azizim, parana da yazık emeğine de, hırsızlığı uygunsuzluğu yokdur ama Abdullah esrarkeşdir, çul tutmaz, tepeden tırnağa giydir kuşat; haftaya yine yalın ayak tiril görürsün!...

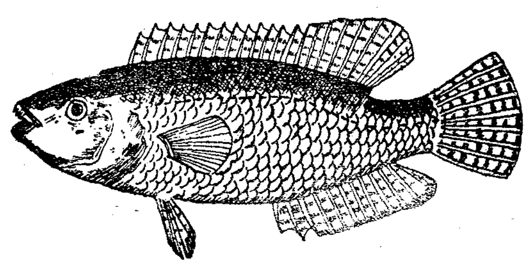
* Kahvehâne sohbeti arasında yoldan geçen birini gösterek:

— Duydun mu... seninki şimdi de falan partiye girmiş!

— Bırak şu çul tutmazı...

— Çul tutmaz deme, barometredir herif!...

ÇURÇUR BALIĞI — İstanbul sularının yenmeyen balıklarından; kıyıya yakın, sığlık yerlerde, denize çakılmış iskele kazıkları etrafında, rıhtım kayaları aralarında yaşar, dolaşır, eti beyazdır, fakat âdidir, yenmez; çuçür balığı da denilir ve çeşidleri pek çokdur, fakat çoğunluğu, kestane renkli, ve açık sarı benekli çurçurlar teşkil eder. Yelesi ile sırt yüzgeci yekpâre, fakat sırt yüzgeci yeleden az yüksekcedir; yelesi 14 dikenden teşekkül etmişdir; sırt yüzgeci de 10 kılçıkdır; sidikliğinden kuyruğuna kadar uzayan karın yüzgecinde de üç dikeni vardır, 8 kılçıklıdır, yan kanadları on ikişer kılçıkdır. Gözleri tavuk gözüne benzer, kırmızı ve siyah çizgilerle nakış-

Çurçur Balığı
(Resim: K. Deveciyan'dan)

lıdır. Karın yüzgeci de yan yüzgeçleri ile aynı hizadadır. Ağzı küçük, altlı üstlü dişleri de gaayet ufakdır. Çurçurlar olta balıkçılarının yem hırsızlarıdır; izmaritler, istavritler için atılan oltanın etrâfına üşüşürler ve iğneye takılı yemi tırtıklayıp, oltaya takılmadan alır, götürürler. Denize olta atmaya yeni başlayan İstanbul çocuklarının ilk tuttuğu balık da dâima bir çurçur olmuşdur.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

ÇUVAL — «Hububat, pirinç, şeker, un, kömür, sabun ve bunlara benzer şeyler koymağa mahsus okarak kaba yün, kınab veya pamuk dokumalardan yapılmış gaayet büyük torbanın adı» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Dilimize aynı anlamda farsca «Cuval» isminden alınmış, fakat daimâ çuval diye söylenmişdir; yine farsca çuval dikmeğe mahsus ve «cuvaldûz» denilen iri dikiş iğnesine Türkçede «çuvaldız» denilmişdir.

Şeker fabrikaları ve büyük sabun imalâthaneleri mâmûlelrini piyasaya üzerinde müessese damgaları bulunan yeni çuvallarla sevk ederler. Zamanımızda türk şeker fabrikaları çuvalı yalnız toz şekerde kullanır olmuş; kesme şekerler paketlenerek sandıklar içinde sevk edilmektedir.

İstanbul piyasasına istihsal ve imâl yerlerinden patates, soğan, kuru fasulye, kuru yemişler, mangal kömürü (odun kömürü) kullanılmış eski çuvallarla gelir. İstanbulda bakkallardan çuval toplayarak küçük müstahsillere ve imalâtçılara toptan çuval satmak kârlı bir iş konusu ola gelmişdir. En partalları kömür çuvallarıdır.

İstanbulda sokak sokak dolaşan eski esvab ve şişe alıcılar da omuzlarında çuvallarla dolaşırlar ve topladıkları malları onlara tıkar doldururlar.

Kalaycı çırakları da kalaylanacak bakır kapları semtlerinin kapularından bir çuvala doldurup götürür, kalayladıktan sonra da yerlerine yine ayni şekilde getirip dağıtırlar.

Bir iç donu ve gömlekçe soyunuk olarak çalışan kum amelelerİ, başlarını kum serpintisinden korumak için dâimâ bir eski çuvalı, dip tarafını çökerterek başlık - kukulete yerine kullanılır.

Fırın uşakları da önlük olarak bir eski çuval kullanırlar.

Eski çuval parçaları hanlarda, otellerde, tahta bezi, taş bezi, hattâ paspas yerinde kullanılır.

Bağçivanlar, çiçekciler köklü fidanları toprağı ile çıkararak o topraklı kökü bir çuvala sarıp pazara getirirler.

Eski çuvallar yük arabacılarının elinde at örtüsü olur.

İstanbul hâneberduşlarının elinde ise bir çuval âdeta nîmet olur, üstüne büzüp yatarlar, üste çekilip yorgan olur.

Çuval İstanbul ağzı halk deyimlerine de girmişdir; ne kadar darda olsa da cebinde köşesinde parası veya para edecek bir şeyi olanlar anlamında: «Un çuvalı gibidir, tozar» denilir.

Büyük yalanların, suçların gizlenemeyeceğini anlatmak için de: ««Mızırak çuvala sığmaz...» denilir.

Bildiği bir sırrı söylemek zorunda kalacağını beyan için ve ekseriyâ tehdid yolu: «Çuvalın ağzını açdırma bana...» denilir. Kıymetli dil bilgini Ferit Devellioğlu «Türk Argosu» isimli eserinde «Çuval ağzı açmak» deyimi için: «dikkatli bulunmak, uyanık olmak» diyor ve şu misâli veriyor: «Uyuma oğlum, çuval ağzı aç!...»

ÇUVALCI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 25) Boğaziçinde Anadoluhisarının Yenimahalle semti sokaklarından, Yenimahalle - Kandilli yolu ile Göksu Caddesi arasında uzanır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

ÇUVALDIZ — Çuval dikmeye mahsus geniş kulaklı, iri ve kalın ve ucu hafifce iğri dikiş iğnesi; «birisine bir fenalık, kötülük yapmadan onun küçücüğünün kendine yapıldığını düşün!...» anlamında : «İğneyi kendine batır, sonra çuvaldızı başkasına...» diye İstanbul ağzı bir deyim vardır.

ÇUVALDIZ — Akar sular için, dökülür iken vücuda getirdiği çubuğun kalınlık esasına göre tesbit edilmiş bir ölçü sisteminin eczâsından birinin adı; bu sistemin cedveli şudur:

1 Lüle	=	4 Kamış
1 Kamış	=	2 Masura
1 Masura	=	4 Çuvaldız
1 Çuvaldız	=	2 Hilâl
1 Hilâl	=	Eskiden diş ve kulak temizlemek için kullanılan ve kemikden veyâ fildişinden yapılan çöp kalınlığında su.

Su saatlerinin bulunmadığı ve suyun metre küb ile ölçülmediği devirlerde menbâlardan gelen suların mikdarı, çeşmelere dağıtılan sular, hamamlara, evlere, dükkânlara verilen sular, suyun devamlı akdığı düşünülerek bu kalınlık ölçüleri ile ölçülür, dağıtılır, satılırdı. Künlük hayatta suyun kıymeti başda geldiği için, bilhassa mesken satışlarında ne mikdar suyu olduğu bilhassa sorulur, satış ilânlarına da ehemmiyetle kaydedilirdi; bu gibi ahvalde en çok kullanılan da sistemin ortalama ölçüsü olan masura idi; aşağıdaki ilânları Ceridei Havâdis Gazetesinden naklediyoruz:

«Mahmudpaşa civârında Hoca Hanı nam mahalde Babızâbtiyeye giden yolun sol tarafında mezkûr hana muttasıl mâliye muhasebeciliğinden mütekaaid Hamdi Efendi konağı satılık olub hariciye fevkanî 4 oda, vâsi sofa, tahtânî kahve ocağı, vâsi ahır, kâgir, samanlık, üzeri fevkaani taş oda, kâgir mutfak üzerinde aşçı odası, sofa ve kebir mahzen, escârı müsmireli bağçe, 500 arşın eşcârı müsmireli diğer bağçe, derununda havuz ve bir kuyu, limonluk, dâhiliye fevkaani 4 oda, bir vâsi sedli sofa, 1 sandık odası, diğer sofa, kiler, orta katda 4 oda, bir vâsi sandık odası, alt katda 2 oda, kiler, camekân ve kâgir hamam, ebniyei hâriciye mutfak, 1.5 masura mâileziz, sokak kapusu yanında kebir arabalık, Boğaziçine ve Cisri Cedide nezâreti vardır (1276 = 1859).

«Ahır kapusunda iskele civarında Hacı Edhem Paşa konağı satılıkdır; haremde 10, selâmlıkda 15 oda, müteaddid taş mahzenler, 2 hamam, 3 masura su ve müştemilâtı sâireyi hâvi, Marmaraya nâzır, poyraz rüzgârını alır (1276 = 1859).

«Kandillide vapur iskelesi ittisâlinde sabık konturato müdürü Osman Beyin mücedded yalısı; harem selâmlık 19 oda, bir salon, haremde kâgir mutfak, kâgir hamam ve camekân, bir kâgir oda, aşağı katta kiler, bir câriye odası, harem bağçesinde iki sed üzerinde tulumba, havuz, selâmlıkda bir havuz, limonluk, harem, selâmlık 3000 arşın bağçe, 4 kayık alır kayıkhane, selâmlıkda 24 kayık alır ve senevî 3000 kuruşa kiraya verilir kayıkhâne, yalı ile beraber satılacak iki kahvehâne, arkasında 3 oda, sofa, kahve ocağı, 6 hayvan alır ahır, araba yerleri, mutfak ve çiçek sobası, 12,000 arşın bağçe, 2 sakız dolabı, bir büyük havuz, havuz ittisâlinde köşk, sed üzerinde diğer bir köşkde 3 oda, kahve ocağı, kiler ve sâire ile 1 masura mâileziz ve müştemilâtı saire... (1276 = 1859).

Saadi Nâzım NİRVEN

CÜRÜK — «1 — Hayat cevherini kaybetmis, kokmuş, bozulmuş canlı varlık; 2 — Güvenilmez söz; 3 — Bir şiddet, darbe eseri olarak vücudun herhangi bir yerinde kalmış karaltı.» (Türk Lûgatı).

Eski İstanbulun gizli fuhus hayatında çürük önemli bir yer alır; bilhassa bir kadının görünecek bir yerinde morarmış, kararmıs bir diş izi, çimdik izi, o kadının yabancı, ve hattâ dost, ahbab karşısına çıkmaması için kâfi bir sebebdi. Bazı sadist zenpâreler oynaşdığı yosmalarda sırf bu maksadla çürük nişanları bırakırlardı. Vücudunda gördüğü bir çürük yüzünden karısını sorguya çekmeye bile lüzum görmeden boşamış aşırı vesveseli kocalar çok görülmüşdür. Fâhiseler arasında da belâlının zeberdesti makbul olduğu için, vücud çürükleri iftihar nişanları olarak gösterilir idi.

Bu kelimeyi, Mehmed Akif Paşa torunu için yazdığı bir mersiyede ve asıl anlamında hiç tiksinti vermeden kullanmışdır:

....

Gül yanağın reng ü rûyi soldu mu
Acaba çürüyüp toprağ oldu mu
Öpüb kokladığım o pamuk eller!

Aşağıdaki satırlar da İstanbul bıçkını ağzı terennümleridir:

Tâze dulun mârifeti meydanda
Şehbazının diş nişanı gerdanda

*

Bekâr uşakları dayı revişli
Ateşli, topuklu, pençeli, dişli
Dul karılar ile alış verişli
Kalır her cünmüşden nişan bir çürük.

ÇÜRÜK AKÇE — Mâdeni parada kırkık yâhud âyârı bozuk, dolayısı ile kıymeti düşük akçe; 1651 ihtilâli mütegallibe yeniçeri ağaları ile yardakcılarının asker ulûfesini çürük akçe ile dağıtarak sağ akçe ile olan farkı ihtilâs etmeleri yüzünden çıkmışdır.

Aldanub dime akce pakcedir
Hiz olan dilber çürük akçedir
Serviden bâlâ olsa da kaamet
Sernigûn dâim ol çeşmi âfet

ÇÜRÜK ELMA CAMİİ — (B.: Odunkapusu Mescidi).

ÇÜRÜKLÜK — Çöplük, süprüntü yerleri, çukurları. Köhne gemilerin bozulup enkâzı satılmak üzere son çekilip bağlandıkları yerlere de bu isim verilir. Haliçde biri Hasköy kıyısında, biri de Azabkapusu önünde iki gemi çürüklüğü vardır.

ÇÜRÜKLÜK — Halk ağzı deyim, «Fukara Mezarlığı»; kabirlerin yeri gömülen mevtâya tahsis edilmeyip ve kabirlere taş dikilmeyip yeni bir ölünün eski bir kabir açılarak gömüldüğü mezarlıklar İstanbulun Edirnekapusu dısı Eyyub ve Üsküdarda Karacaahmed ve Kasımpaşada Kulaksız Mezarlığı gibi büyük mezarlıklarının «Çürüklük» denilen böyle yerleri vardır.

Cürüklüklerin en büyüğü de Kasımpaşada Kulaksız Mezarlığında idi. Aşağıdaki not merhum Vâsıf Hocamındır:

«1315 ile 1318 arasında (1897 - 1900) Peyki Şevket zırhlısı acemi efrâdından Pazarlı Câfer adında bıckın bir lâz usağı arada izinli cıkdığı zamanlar hemsehrilerinden bir kayıkcının odasına gider, izin gecesini orada gecirirmiş. Bir gece kayıkcı uyuduğunda adamı, parasına ve bir gümüş saatle gümüş kordonuna tamah ederek, öldürmüs; sonra cinayetine nâmus yolunda intikam süsü vremiş. Kaatil oğlanın hemşehrilerinden ve kara zıbkalı, kara pusulu, yalın ayak yarım pabuclu kayıkcı esnafından üc kisi gelip Üsküdarda beni buldular; vak'ayı oğlandan yana hüsnü tefsir ile anlattılar; cinâyet mahkemesind idâmı istenmiş, devrin âdetince benden vak'a üzerine bir destan istediler: — Hemşehrilerden bir kısmı Caferin adını kötüye çıkarıyor, lâzım geldikçe bizim kayıkcılar kahvesinde okutacağız... dediler ve başka paramız yok diyerek bir çil çeyrek verdiler. Bir çeyreğe destan yazılmaz ama o çıplak ayaklı kayıkcı fukarâsına da acıdım. Merhum Üsküdarlı Âşık Râzinin bir destânından hâfızamda kalmış dört kıtayı bir kâğıda yazdım, kıt'alardan birine Peyki Şevket Zırhlısı adını sıkıstırıp Emin adını da Câfere çevirip kâfiyeyi de ona göre değiştirerek kayıkcılara okudum, pek sevinip aldılar gittiler; o dört kıt'a şudur:

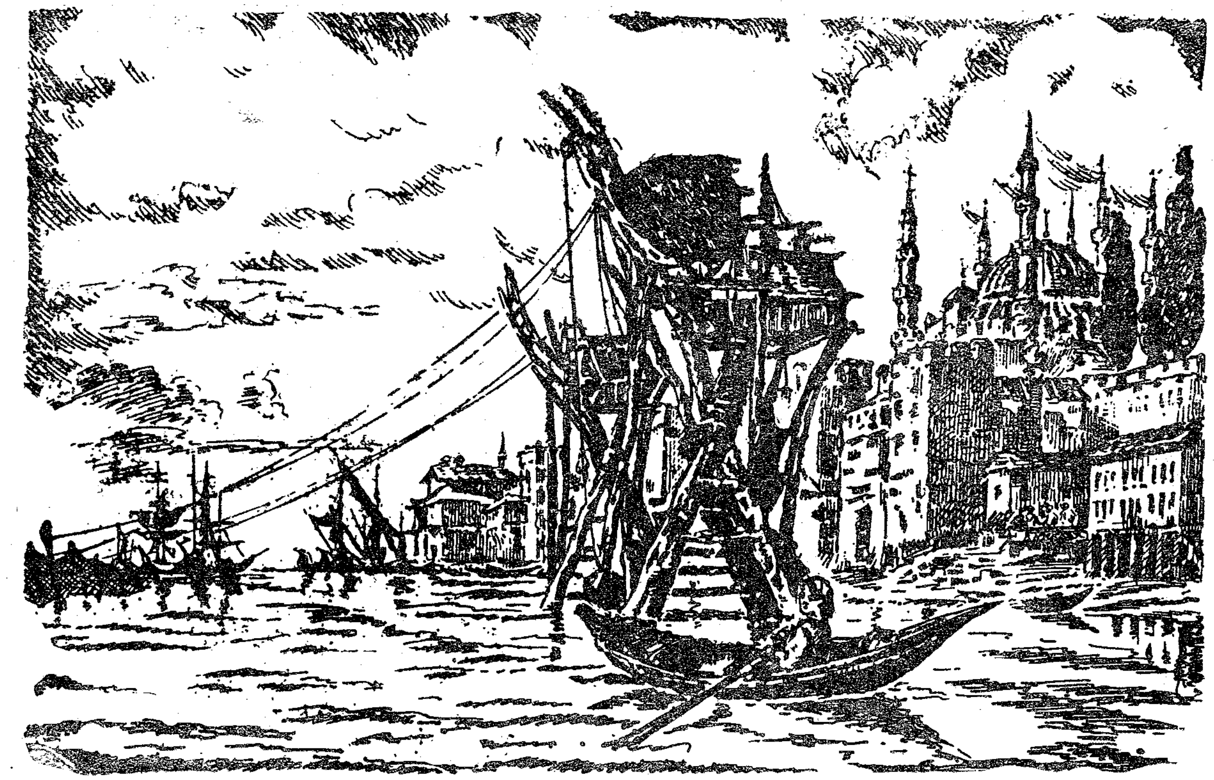
Peyki Şevket Zırhlısında neferim
Nâmım şânım Pazarlı Lâz Câferim
Selvi kaamet çeşmi âfet şehlevend
Ondokuzdur sinnü salden haberim.
Güzel idim bin içinde bir dâne
Nice eyyam gezdim tozdum merdâne
Bıçkınlığın âkibeti elimden
Bir kan oldu atıldım bak zındâne

Dayı bildim girdim kanad altına
Sanmış idim geçmiş gönül tahtına
Gaflet içre mestü bihus yaturken
Zâlim çamur çalmış hâlis altına

Ayağımda zincirim var üç kantar
Şâhin başa ferman getirmiş tatar
Bilirim son durağımdır Çürüklük
Pâyim bûs edenler götürüp atar

«Çürüklük mâlûm fukara mezarlığıdır, idam edilenler de oralarda eski bir kabir açılıp içine atılır. Pazarlı Lâz Câfer idam edilmiş değildir, maktûlün uygunsuzluğu da nazarı dikkate alınarak en çok on beş seneye, belki de daha az bir habse mahkûm olmuş olacakdır.»

ÇÜRÜKLÜK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 16, mahalle numarası 139) Kasımpaşanın Bedreddin Mahallesi sokaklarından, Evliyâ Çelebi Caddesi ile Lobut Sokağı arasındadır, Bedreddin Camii Sokağı ile kavusağı vardır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1964).

Ahırkapu Dalyanı
(Thomas Allom'un gravüründen S. Bozcalı eli ile)

D

DADIRYAN (Dr. Agop Bey) — Türk ordusuna değerli hizmetleri sebketmiş bir tabibdir. 1852 de Kayseride doğmuş ve 20 Ekim 1936 da Kadıköyde vefat etmiştir. Kadıköy Ermeni mezarlığında medfundur. Pederinin ismi Mıkırdiç'dir.

1880 de binbaşı rütbesiyle Askerî Tıbbiyeden mezun olmuşdur. Önce Bağdadda, sonra Basra ve Musulda vazifede bulunmuşdur. Arabistanda takriben on beş yıl Orduda hizmette bulunduktan sonra, Rumeli tarafına tayin edilmişdir. Müteakiben, Cisri Mustafapaşada, Edirnede, Uzunköprüde, Dimetoka'da ve sair yerlerde binbaşı rütbesiyle mesleğini ifa etmiştir. İkinci meşrutiyetin arifesinde kaymakamlığa yükselmişdir; Hareket Ordusunda bulunmuşdur. Bilâhare tekrar Rumeli taraflarında vazife deruhde etmişdir. Ereğli ve Marmara Hastahanelerinin sertabibi olmuşdur. 1911 de miralaylığa yükselmiştir. Balkan Harbinde Yanya, sonra Selimiye Askerî Hastahanelerinin sertabibliğinde bulunmuştur. Cihan Harbi başlarında emekliye sevkedilmişdir.

Dr. Agop Bey Dadıryan iki defa evlenmişdir. Birinci zevcesinden iki kız ve Majak adlı bir de oğlu olmuştur ki uzun yıllar Telefon İdaresinde teknisyen olarak vazifede bulunmuş ve birkac yıl önce Kadıköyde vefat etmişdir. İkinci zevcesinden ise bir kızı vardır.

1933 de jübilesi yapılmış ve bu münasebetle müteveffa müdekkik Dr. Arto Mezburyan (1879 - 1957) tarafından 14 Temmuz 1933 tarihli «Nor Lur» (Yeni Haber) gazetesinde biyografisi neşredilmişdir.

(Bibl.: Dr. Arto Mazburyan, «Ermeni ve Ermeni asıllı tabibler» ikinci cild; gayrı matbu).

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN, DADYAN ÂİLESİ — Osmanlı tarih kaynaklarında Barutcubaşılar diye de anılan Dadyanlar eski ve asilzâde bir soydan gelir. Bilinen en eski simâsı XIV. yüzyılda yaşamış Boroz isminde biridir. Sonra 1410 da doğmuş Zad isimli bir şahsın adına nisbetle Zadyan soyadını almışlardır; nihâyet XVIII. yüzyılda Dad Arakel Amiranın adından Dadyan soy adı alınmışdır.

Boroz âilesi efrâdı ile birlikde Sivas taraflarından gelip Eginde yerlesmisdir. Dokuz kuşak (üç asır) Eginde yasamışlardır: Boroz'un oğlu Mihrtad (doğ. 1350), onun oğlu Vahram (doğ. 1378), onun oğlu Zad (doğ. 1410), onun oğlu Beroz (doğ. 1440), onun oğlu Konstantin (doğ. 1461). onun oğlu Dad Arakel (doğ. 1495), onun oğlu Simon (doğ. 1530), onun oğlu Mıkirdic (doğ. 1576), onun oğlu Hacı Arutyun (doğ. 1621).

Fırat üzerinde bir köprü inşâ eden ve bu yüzden kazandığı söhreti cekemeyenlerin hayatına kasdedeceklerini öğrenen Hacı Arutyun bütün âilesi efrâdı ile birlikde Egini terkederek Kamarakap köyüne çekilmişdir; oğlu Hacı Arakel 1661 de, onun oğlu Hacı Astvadzadur 1686 da, onun oğlu Hacı Nigos 1713 de ve onun oğlu Dad Arakel 1753 de Kamarakap köyünde doğmuşlardır.

Bu âileden Osmanlı İmparatorluğunun ilk barutcubası ve âileye Dadyan soyadını bırakan Dad Arakel Amiradır.

Bibl.: Kevork Pamukciyan, Not.

DADYAN veya DAD (Arakel Amira) — Osmanlı Devletinin ilk resmî barutcubasısıdır. 1753 de Egin'in Kamarakap köyünde doğmuş ve 1812 de İstanbul'da Azatlı köyünde vefat ederek Ortaköy Ermeni Mezarlığına gömülmüşdür.

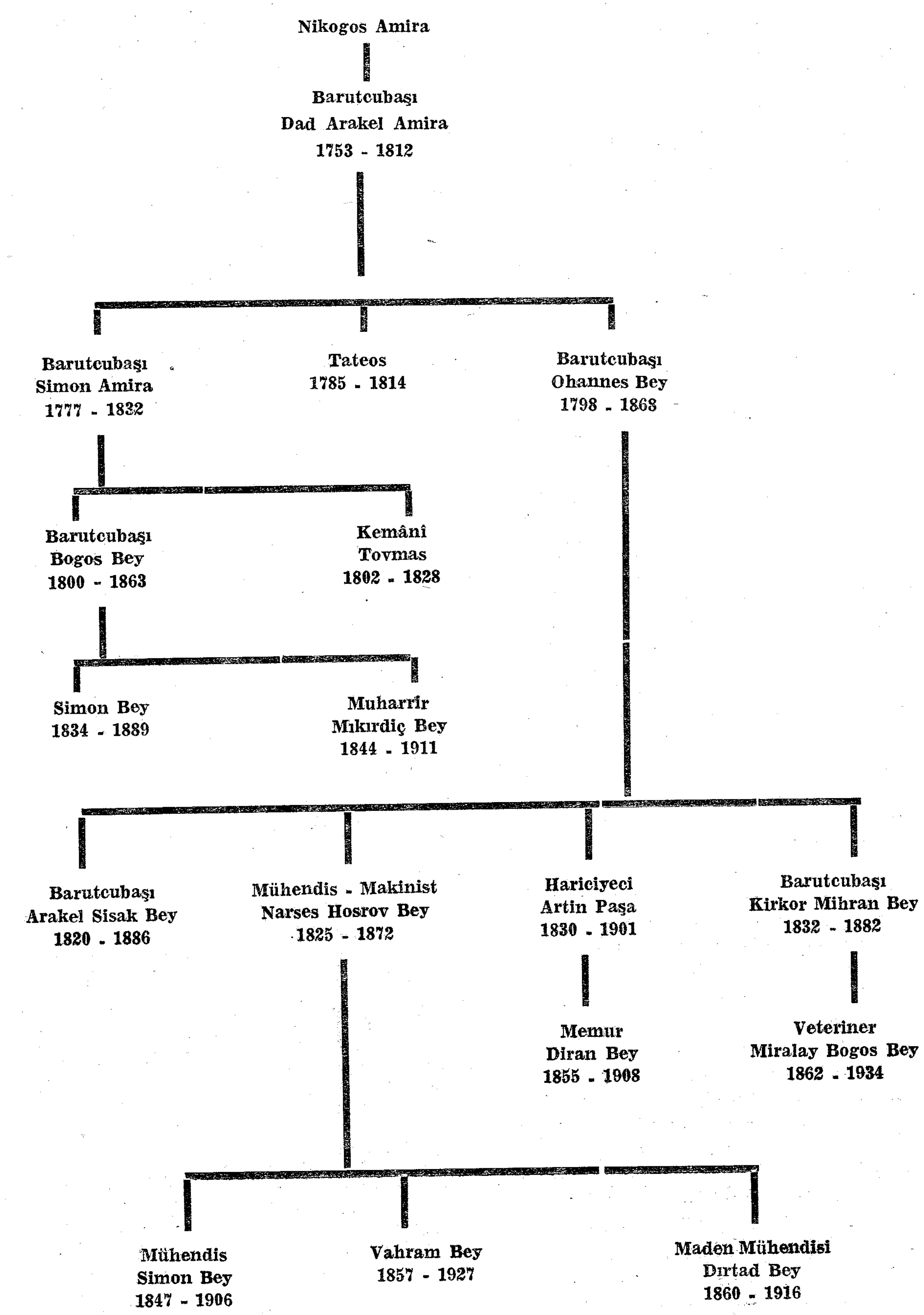
Kendisi doğduğu köyde henüz cocukken, pederi Nikoğos Amira İstanbulda vefat ettiğinden, annesi Markarit Hatunun himâyesinde büyümüs ve pek genc yasda parlak bir zekâya sâhib olduğunu belli etmisdir. 1771 de, ayni köyden Aleksanyan zadegân âilesinden Anna Hatunla evlenmistir. Aynı yılda, amcası Simon Amira ile beraber sarraflık yapan pederinden kalan miras isi için İstanbula gitmis, hissesine bir çiftlikle iki bekâr odası düsmüş, bunları satarak köyüne dönmüş ve oradan da annesi ile Kudüse gitmisdir. Hacdan avdetinde köyünde birkaç aded değirmen inşâ etmiş, bir yandan da geçim yolunda çulhalık yapmışdır. Bir müddet sonra kendiliğinden öğrendiği saatçiliğe başlamışdır; fakat geçimini temin edemediği için tekrar İstanbula gelmişdir. Erkanyan Artin Amiranın tavsiyesiyle, yollar ve köprüler inşâ etmek üzere Egine gitmişdir. Bu işleri başararak, 1787 de tekrar İstanbula gelmiş ve Unkapanında Sarraflığa başlamışdır. Bir müddet sonra sarraflığı terkedip «Paydos» adlı bir değirmencilik şirketine girdiği bir sırada hastalanarak dokuz ay yatakta kalmıştır.

Bu sıralarda, Üçüncü Sultan Selim İstanbulda Avrupa baruthâneleri ayârında bir baruthânenin tesisini arzu etmiştir. Françesko adlı bir Fransız barutu kolaylıkla hazırlamak için Ayastefanostaki (Yeşilköy) Baruthânede bir çark inşa etmeği üzerine almış ise de, bitirdikten sonra iki beygirin kuvveti onu döndürmeğe kâfi gelmemiş, daha zorlanınca çark kırılmıstır.

Hâdiseden haberdar olan Padişah hiddetlenerek, reisülkittab Râşit Efendiden yeni bir ustanın bulunmasını istemis: Arakel Amira mumaileyhin saatçisi olduğu için Râsid Efendi tarafından pâdisaha bu ermeni sanatkâr tavsiye edilmişdir. Bunun üzerine Hassa mimarı Kayseril Güllebyan Agop Amiranın vasıtasiyle Dad Arakele haber gönderilmiş, o da hasta olduğu halde gelib muâyene etmiş ve çarkın kusurunu bularak tâmir etmiş; Bunun ile de kalmıyarak baruthâneye yeni bir çark yapmısdır. Sultan Selim birgün Baruthâneye giderek bu carkı görmüs, çok beğenmiş ve Arakel Amirayı huzuruna getirterek ondan Azadlıdaki Baruthânenin suyu ile dönen bir çark inşâsını istemişdir. Arakel Amira 17 Haziran 1795 de Azadlıdaki makineyi ikmâl edince, Sultan aynı gün onu görmeğe gitmiş ve Arakel Dadyana barutcubaşılık ünvanı vermişdir.

Hacı Arakel, bir kac yıl sonra, barutun diğer maddelerini kolaylıkla imâl eden bir makine daha keşfetmistir. Bu makine dört isi birden yapmaktaydı, yani halitayı ufaltıp, eleyip, kömürünü dövüp eliyordu.

Hacı Arakel bir de çarklı sandal imal etmistir ki, carkları eski vapurların çarklarına benziyordu. Bu tekne üç çifte bir kayıkdan daha süratli gidebiliyordu. Kaptanı Derya Hüseyin Paşa onu görünce, Hassa teknelerinin dibinde toplanan suları boşaltmak için bir çâre bulmasını teklif et-

Dadyan âilesi şeceresi

mişler. O da, suları kısa bir zamanda denize döken bir tulumba inşâ etmiştir.

1800 de, Sultan Selimin emriyle, uzun kalasları süratle kesip tahtaya ifrağı için yeni bir makine daha imâl etmişdir. 1802 de, bakırı levhaya çeviren yeni bir silindir icâd etmişdir. Bu levhalarla donanma gemilerinin altı kaplanıyordu. Bu âleti gören bir İngiliz, bunun muhakkak İngiltereden geldiğini iddia etmiştir. Mezkûr iki makine, Sultan Mahmud'un gününde buharlı gemilerin inşasına kadar kullanılmışdır.

Arakel Amira, çuha dokumak için beş adet tezgâh imâl etmişdir. Bu tezgâhlarda o kadar yüksek kaliteli bir çuha hazırlanmışdır ki, Sultan Selim hünerli sanatkârını taltif etmek gayesiyle onun dokuduğu çuhadan kaftan giymiş, ve Hacı Arakelin tezgâh ve atölyelerini görmek için 1805 de Azadlıya gitmişdir. Sultan Selim gaayetle memnun kalarak yeni ve büyük bir çuha fabrikasının tesisini emretmişse de, yeniçeri ayaklanması olmuş, Sultan Selim tahtdan çkilemiş, çuha fabrikası kuralamamışdır.

İkinci Sultan Mahmudun gününde de, altun ve gümüş çubukları düzeltmeğe yarayan «Hadde» isimli bir âlet imâl etmişdir. İşbu âlet, ölümünden sonra Simon Amiranın eliyle tekâmül ettirilerek Düzyanlar tarafından Darphânede kullanılmışdır (B.: Düzoğulları).

1810 da, İran Şâhı Arakel Amiranın hünerlerini işiterek onu İrana dâvet etmişse de, Sultan Mahmud kıymetini takdir ettiği için gitmesine müsaade etmemiş, ancak yaptığı makineleri tetkik etmek üzere İranlı ustaların İstanbula gönderilmesine râzı olmuşdur.

Cemaatine faydalı ve hayırhah bir şahıs olan Arakel Amira Gregoryen ve Katolik Ermenilerin birleşmesi için de çareler aramıştır. Fakat Ohannes Çelebi Düzyanın (1749 - 1812) ölümü dolayısiyle bu iş yarıda kalmıştır. Keza 1808 de, Rumların Kudüsteki Ermenilere ait mukaddes yerleri gaspetmek istedikleri zaman da Ermeni cemaatine hizmeti görülmüşdür.

Dad Arakel Amiranın üç oğlu olmuştur: Barutcubaşı Simon Amira Dadyan (1777 - 1832), Tateos Dadyan (1785-1814), Barutcubaşı Ohannes Bey Dadyan (1798 - 1869) dır.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Arakel - Sisak Bey) — Barutcubaşı; 1820 de Beşiktaşda doğmuş, 1886 da orada vefat etmişdir; Bakırköy Ermeni Kilisesinde, babası Barutcubaşı Ohannes Beyin kabrinin yanında medfundur.

Arakel Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

1835 de pederi ile beraber Viyanaya, Parise ve Londraya gitmiş, yüksek tahsilini Avrupa'da yaparak 1843 de İstanbula dönmüşdür. Azadlı Baruthânesinde muhtelif idarî vazifelerde bulunmuş ve barutcubaşılığa kadar yükselmiştir. Dadyanlardan barudcubaşı olan son şahsiyettir.

1853 de Patrikhane Tedrisat Heyetine âza olmuşdur. 1872 de Gedikpaşa ve Kumkapudan Patrikhane Umumî Meclisine âza ceçilmişse de, aynı yıl içinde istifa etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Artin Paşa) — Vezirliğe kadar yükselen bir diplomat; asıl adı Arutyun - Karekindir. Barutcubaşı Ohannes Bey Dadyan'ın üçüncü oğludur. 1830 da Yeşilköyde doğmuş ve 1901 de Şişlide vefat etmişdir. Beşiktaş Ermeni Kilisesinin avlusunda medfundur; kabir taşı maalesef şânına ve hizmetlerine lâyık olmaktan çok uzaktır.

Artin Paşa Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

İlk tahsilini evinde hususî muallimlerden görmüşdür. Bilhassa türkçe ermenice, fransızca lisanlarında ilerlemeğe gayret göstermiştir; sonra Paris'e giderek tahsile devam etmiş, «Sainte Barbe»

ve sonra da «Louis le Grand» liselerinde okumuştur. Hırant Asadur'a göre (İstanbul Ermenileri. s. 229) Sarbonne Üniversitesinden bakalorya diplomasını almış, 1846 da İstanbula dönmüşdür.

Artin Bey Dadyan, İstanbula avdetinden önce Hariciye Nezareti Haricî Muhaberat kaleminde çalışmışdır; ertesi yıl aynı nezaretin Tahrirat Şubesi müdür muavini tayin edilmişdir. 1856 da Zabtiye Teftiş Heyetine âza seçilmiştir. 1857 de eski sadrazam Saffet Paşa Ulah - Buğdan komiseri tayin edildiğinde, Artin Bey de fransızca sekreteri olarak ona refakat etmiş ve vazifesini muvaffakiyetle ifa etmiştir. 1858 de tahvilât için teberrû toplama fahrî vazifesi kendisine verilmişdir. Aynı yıl, sabık sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa Rumeli Müfettişi tayin edilince, Artin Bey de komiser olarak ona refakat etmişdir.

1859 da Babıâli Tercüme kaleminde vazife aldı; 1860 da hususî bir vazife ile Odesa'ya gönderildi; 1860 yılı sonlarına doğru Paris Sefaretine birinci kâtip tâyin edildi; iki ay kadar da Elçiliğin maslâhatgüzarlık vazifesini gördü. Bu aralarda muvakkat bir vazife ile İspnyada da bulundu.

1865 de İstanbula Babıâli Tercüme Kalemindeki eski vazifesine döndü. 1866 da Devlet Şûrasına birinci sınıf muavin âza, 1867 de ise aslî âza seçildi. Artin Bey Dadyan'ın Devlet Şûrası âzalığı çok sürmemiş, 1869 da Orman Müdürü tayin edilmişdir. 1870 de Maliye Nezareti müşavirliğine atanmış ve birinci sınıf ûla rütbesini almışdır. 1871 de Devlet Tahvilât İdaresi müdürü olmuşdur. Aynı yıl Ormanlar ve Maadin umum müdürlüğüne getirilmiştir. 1872 de Altıncı Daire (Beyoğlu) Belediye Reisi tayin edilmişdir. 1874 de Rumeli Demiryolları Teftiş Heyeti âzası, 1875 de Hariciye Nezareti müsteşarı olmuşdur ve bâlâ rütbesine yükselmişdir. Yine aynı yıl içinde bir ay kadar vekâleten Hariciye Nezaretini idâre etmişdir. 1881 de, Yunan sınırları meselesini halletmek için İstanbulda toplanan Sefirler Kongresine murahhas tayin olunmuştur, 1883 de Patent Komisyonuna reis tâyin edilmiş, 1887 de vezir rütbesi ile taltif olunmuşdur. 1888 de Hariciye Nezareti müşavirliği vazifesini muhafaza ederek Bulgaristan Fevkalâde Komiseri olmuşdur. 1897 de Devlet Şûrasına alınmışdır. Rahatsızlığı dolayısiyle toplantılara seyrek olarak katılabilmiştir.

İkinci Sultan Abdülhamidin sevgi ve güvenini kazanmış olan Artin Paşa'nın siyasî hayatının en uzun ve en verimli devresi Hariciye müsteşarlığı olmuşdur. Hariciye Nezaretinde kaleme alınan bütün yazılar onun tashihinden geçmiş, bâzı muahedeleri o hazırlamış ve siyasî komisyonlarda mühim rol oynamışdır; gerek yurdda, gerekse hariçde vazife gören birçok hariciyeci yetiştirmişdir.

Artin Paşa son senelerinde kalb ve astım hastalıklarından muzdarib idi. Bundan dolayı Babıâlideki mâkamına ancak mühim hallerde gidebilmiş ve resmî yazılarını evinde hazırlamışdır.

Artin Paşa Dadyan'ın cenaze merasimi çok mutantan olmuş ve Patrik Ormanyan'dan maada, 8 baspiskopos ve piskopos, 16 vartabet ve 64 papaz iştirak etmişdir.

Artin Paşa Dadyan'ın Ermeni cemaatine hizmetleri de şunlardır: 1853 de Patrikhâne Tedrisat Heyetine âza seçilmiş, 1859 da, Patrikhâne nizamnâmesini hazırlamak üzere kurulan Komisyonda çalışmış, 1872 de Karagümrükde Patrikhâne umumî meclisine âza seçilmiş, 1875 yılı başlarında ise aynı meclisin birinci başkanı olmuşdur.

Artin Paşa 1850 de Cezayirliyan Mıkırdiç Amiranın kızkardeşinin kızı Diruhi Hanımla (1833 - 1895) evlenmiş ve bu izdivaçtan üç evlâdı olmuşdur.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Boğos Amira veya Bey) — Barutcubaşı; Simon Amira Dadyan'ın ikinci oğludur. 1800 de Azadlı'da doğmuş ve 1863 de Parisde vefat etmişdir, nâaşı İstanbula getirilerek Kumkapu Patrikhâne Kilisesinin avlusuna defnedilmişdir.

Boğos Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

Boğos Bey önce, Azadlı Baruthânesinde pederinin yanında çalışmışdır. 1826 da Yeniçeri Ocağı lâğvedildikden sonra, Bakırköy veya

Yeşilköy Baruthânesinin idaresi de Sultan Mahmud tarafından Simon Amiranın uhdesine verilince, o da oğlu Boğos Dadyan'ı mezkûr Baruthâne için kendisine vekil tayin etmiştir. 1832 de babası vefat edince bu vazifeye asâleten geçmiştir. Ömrünün sonlarında, Azadlı Baruthânesinin barutcubaşılığını da yapmışdır.

1844 de, Sultan Mecidin emriyle fesinin üzerinde altun tuğra nişanını taşımak imtiyazına nâil olmuşdur. 1844 de, Pâdişahın İzmit ve Bursa seyahatlerinde, kendisine refakat eden altı ermeni ileri gelenleri arasında bulunmuşdur. Sultan Mecid, 1846 yılı Nisan ayında çıkdığı seyahatda, havanın sisli ve yağmurlu olmasından dolayı dört gün Yeşilköyde Boğos Beyin köşkünde kalmışdır.

1854 de Kırım Harbi esnasında, Baruthânede yapdığı ıslâhat ve istihsal edilen barut mikdarını Türk ordusundan maada müttefik ordularının ihtiyaçlarını dahi karşılayabilecek seviyeye çıkarmasından ötürü, Sultan Abdülmecid Boğos Beye, 1856 da Ûla rütbesini tevcih etmiş ve «Bey» ünvânını vermişdir. Üç defa vazife ile hükûmet tarafından Avrupaya gönderilmişdir. 1855 deki ziyaretinde, Parisde, İmparator Üçüncü Napolyon'un huzuruna çıkmak şerefine nâil olmuşdur.

Bu şöhretli ve asil ermeninin naaşı İstanbula getirildiği zaman Gregoryen ve Katolik ermeniler arasında bir münakaşa olmuşdu. Zira Parisde, ölüm döşeğinde, Gregoryen papaz bulunamadığından dolayı son dinî vazifeleri bir Katolik papazı tarafından yapılmışdı; Katolikler onu kendi dinlerine mensup addetmişler ve cenazesini de kendileri kaldırmak istemişlerdir. Mesele büyüyerek Bâbıâliye intikal etmiş ve zerâfeti ile meşhur sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa da meseleyi şöyle kapatmışdı. Katoliklere hitabederek: «Madem ki ölmeden Katolik olmuşdur, demek ki ruhunu siz kazandınız, artık cesedini de Gregoryenlere terk ediniz!» demişdi.

Boğos Bey Dadyan, ermeni cemaatine de değerli hizmetlerde bulunmuşdur. 1844-1848 yılları zarfında Yedikule Ermeni Hastahanesinin mütevellisi olmuşdur; bu hastahaneye maddî, yardımları çok büyükdür. Hastahanenin karşısındaki bağını da hastahaneye hibe etmişdir. 1847 de Patrikhâne meclisi âzası seçilmiş, 1849, 1851, 1853 seçimlerinde de aynı meclise âza olmuşdur.

1861 de ise, Sahak Abro'nun yerine Patrikhâne cismânî meclisine âza olmuşdur.

Boğos Beyin diğer hayrâtı meyânında şunları zikredebiliriz; 1845 de Yeşilköyde ki Surp Istepannos kilisesini yeniden inşa ettirmişdir. 1833 de, Zeytin Burnunda, Surp Agop Manastırında inşa edilen Kolerahânenin takriben 10.000 arşınlık arsasını hibe etmişdir. Aynı mahalde, 1832 de, inşa edilen Surp Agop Kilisesini de 1850 sıralarında tevsi etmişdir. 1858 - 1859 da, mezkûr yerde yatılı bir mektebin tesisi için Hassa mimarı Karabet Amira Balyan'la birlikte 180.000 kuruş bağışlamışdır. 1860 da, Üsküdarda Surç Hac Mektebi kârgir olarak yeniden inşa edilirken 25.000 kuruş yardımda bulunmuş ve 4200 kuruşluk da yapı malzemesi vermişdir. Samatyadaki Sahakyan adlı mektebe de 600 kuruş aylık bağışlamışdır. Galatadaki ermeni mektebine de teberrularda bulunmuşdur.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Dırtad Bey) — Nerses Hosrov Bey Dadyan'ın ikinci oğludur; mâden mühendisi, daha fazla cemaat işlerindeki hizmetleriyle tanınmışdır. 1860 da Beşiktasda doğmuş ve 1916 da İstanbulda vefat etmiştir.

Dırtad Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

1882 de Mektebi Sultanî'den (Galatasaray Lisesi) mezun olmuşdur.

Müteveffa Toros Azatyan'a göre 1883 de Beşiktaşdaki Makruhyan ilk mektebini tâmir ettirmiş ve on iki sene de müdürlüğünde bulunmuşdur.

1886 da Makruhyan Tahsilseverler Cemiyetini kurmuşdur. 1888 de de, kardeşi Vahram Beyle birlikde bir Jimnastik Cemiyeti tesis etmişdir. 1888 den vefâtına kadar da Beşiktaş Ermeni Kilisesinin İdare Heyetinde çalışmış, bu heyetin başkanlığına kadar vazife deruhde etmişdir. Beşiktaştan Patrikhâne umumî meclisine âza da seçilmiş ve cismanî meclisine de iştirak etmiştir.

Dırtad Bey, Enovk Demircibaşyan'ın kızı Fartune ile evlenmişdir. İki kızları olmuşdur; bunlardan Madam Mari Gerevamyan şehrimizde geçen seneye kadar münteşir fransızca «Stamboul» gazetesinde kaleme aldığı musiki tenkidi yazılarıyle tanınmışdır; değerli bir müzisyen ve piyanisttir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Diran Bey) — Artin Paşa Dadyan'ın oğludur; devlet hizmetinde mühim vazifelerde bulunmuşdur. 1855 de İstanbulda doğmuş ve 1908 de İstanbulda vefat etmişdir.

Tahsilini Avrupada yapan Diran Bey genç yaşta siyasî hayata atılmışdır. 1877 ve 1878 yılları Yedikule Ermeni Hastahanesi salnâmelerinde, devlet hizmetinde bulunan Ermeniler meyanında, Hariciye Nezâreti Muhaberat Odası âzası olarak ismi geçmektedir. 1882 de, Hariciye Nezareti Telgraf Kalemi Müdürü olmuşdur. 1905 de Devlet Şûrası (Danıştay) azâlığına kadar yükselmişdir. 1908 de emekliye ayrılmışdır. Fransızca, İtalyanca, İngilizce ve Rumca lisanlarını hakkı ile bilirdi.

Diran Bey, 1882 - 1883 de, Emniyet Sandığı sandık emini Ohannes Efendi Papazyan'ın kızı Diruhitza ile evlenmişdir. Bu izdivaçdan iki oğlu ve bir kızı dünyaya gelmişdir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Kirkor Mihran Bey) — Barutcubaşı Ohannes Bey Dadyan'ın dördüncü oğludur; 1832 de, Beziktaşda doğmuş ve 1882 de Bakırköy'de kalb sektesinden vefat etmişdir, Bakırköy Ermeni Kilisesinin avlusunda medfundur.

Kirkor Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

1847 de, Ohannes Beyin Avrupaya yaptığı seyahatte, kardeşi Artin Dadyan ile birlikde babalarına refakat etmişdir. Tahsilini Pariste yaptıktan sonra 1850 de İstanbula dönmüş ve Baruthâneye girerek muhtelif hizmetlerde bulunmuş ve barutcubaşılığa kadar yükselmişdir.

Kirkor Bey iki defa evlenmiştir. İlk zevcesi Nevrik Hanım, geçen asrın tanınmış Ermenilerinden sarraf Varteres Amira Misakyan'ın kızıdır. Bu izdivaçdan başlıca üç evlâdı olmuşdur ki büyük oğlu veteriner Miralay Boğos Bey Dadyandır (1862 - 1934).

Kirkor Bey Dadyan. ilk zevcesinin vefatından sonra 1876 da Nigâr Hanım adlı bir ermeni kızı ile evlenmişdir. Bu ikinci izdivaçtan da iki kızı olmuşdur.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Mıkirdiç Bey) — Avrupada tanınmış bir muharrirdir; barutcubaşı Boğos Bey Dadyan'ın oğludur; 1844 de Yeşilköyde doğdu, 1911 de Pariste vefat etti, «Père Lachaise» mezarlığında medfundur.

1856 da Parise giderek, 1831 de oradaki «Haykazyan» Ermeni Mektebini bitirmişdir. 1864 de de «Sainte - Barbe» Kolejinden mezun olmuşdur. İstanbula avdetinden az sonra tekrar Fransaya gitmiş ve orada yerleşmişdir.

1867 den itibaren muntazaman «Revue des deux mondes» dergisinde yazıları neşredilmişdir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Miralay Boğos Bey- — Türk Ordusunda hizmet etmiş değerli bir veterinerdir; Barutcubaşı Kirkor Bey Dadyan'ın büyük oğludur, 1862 de Bakırköyde doğmuş ve 1934 de Feriköyde vefat etmişdir, Şişli Ermeni mezarlığında medfundur.

Miralay Boğos Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

İlk tahsilini Bakırköyünde k i Ermeni Mektebinde yapmış, Askerî idadide okumuş Baytar mektebinden diplomasını almışdır. Uzun müddet veteriner olarak, Malatyada, Edirnede,

Uzunköprü'de, Hadımköy'de vesair yerlerde orduda hizmette bulunmuştur. Balkan Harbine, Birinci Cihan Harbine, bu harbin içinde Çanakkale Muhârebelerine iştirak etmiştir. Mütâreke yıllarında emekliye ayrılarak Beyoğluna yerleşmiştir. Osmanlı Devletinden yedi tane nişanlarla taltif edilmişdir. Şahsî dostu olan Büyük Atatürk, hususî arap atlarını kendisine seçtirirmiş.

Takriben 1890 da evlendiği zevcesi Ojeni Hanım 1941 de vefat etmiştir. Oğullarından Levon Bey (doğ. 1892) 1922 yılına kadar tahminen on sene Tünel İdâresinde gar şefliği yapmışdır, kâlen Fransada bulunmaktadır; Ervant Bey (1895 - 1958); İ.E.T.T. İdaresinde uzun yıllar Kontrol Kalemi şefi olmuşdur; Vahram Bey (doğuşu 1904), uzu senelerden beri İ.E.T.T. İdaresinde makinist ve teknisyendir, hâlen Feriköyde ikâmet etmektedir; Zareh Bey (1906 - 1964), ilk defa olarak «Ducant» oto pistole boyasını türkiyede kullanmış ve yaymışdır.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Nerses - Hosrov Bey) — Seçkin bir yüksek mühendis ve makinist, barutcubaşı Ohannes Bey Dadyan'ın ikinci oğludur; 1825 de, İstanbulda doğmuş ve 1872 de Bakırköyde vefat etmiştir. Bakırköy Ermeni Kilisesinin avlusunda pederinin yanında medfundur.

Nerses Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

1842 de, pederi ile birlikte Avrupaya seyahat etmiş ve İngiltere'de kalarak, orada mühendislik tahsilinde bulunmuşdur. Yüksek mühendis diplomasını aldıktan sonra İstanbula dönerek Devlet hizmetine girmiş, Zeytinburnu dökümhânesine müdür tâyin edilmiştir.

Torunu sayın Madam Zaruhi Feruhhan'ın bize verdiği notlara göre, Nerses Bey bir fen ve ilim adamı olduğu kadar kalem sâhibi idi. Makine ilmine ve ipekböceği üretimine dair telif yazıları ve ingilizceden tercümeleri mevcuttur. Hattâ bazı âletler de icad etmiştir.

Cemaat işlerinde de çalışmışdır. 1862 de Yedikule Ermeni Hastahanesi Yardım Heyetinin emlâk müfettişleri arasında bulunmuşdur. 1863 de, Patrikhâne cismanî meclisine âza ve ikinci başkan seçilmişdir. 1866 da ise, Babıâli tarafından tâyin edilen Patrikhâne ruhânî ve cismânî müşterek meclisine âza olmuşdur.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Ohannes Bey) — Barutcubaşı Dadyan âilesinin en şöhretli ve mühim şahsiyetidir. Dadyan Arakel Amiranın üçüncü oğludur. 1798 de Azadlıda doğmuş ve 1869 da Beşiktaşda vefat etmiştir. Bakırköy Ermeni Kilisesinde medfundur.

Ohannes Bey Dadyan

1804 - 1809 yılları rasında Kirkor Nişastacıyan adlı bir tercümandan ermenice okumaya başlamış, bu ilk hocası 1809 da öldükten sonra, önce birkaç ay Nişancadaki Ana Mullimhânede (bilâhare Bezciyan Mektebi) müderris Takvor Aslanyan'dan ders almış, 1810 - 1812 yıllarında Samatyalı Agop adlı bir muallim sayesinde ermenice tahsilini ikmâl etmiştir. 1811 de ise, Sahak Çamiçyandan fransızca öğrenmeğe başlamışdır.

1812 de pederi vefat ettikten sonra, biraderi Simon Amira Dadyan barutcubaşı tayin edilmiş ve kendisi de 1813 de çalışmak üzere Baruthâneye girmişdir. Burada Sivri Haçatur ve Palulu Lukas ustalarından Baruthânenin makineleri hakkında epeyce bilgi toplamış, hattâ resimlerini bile çizmiştir. Bu esnada, lûgat yardımı ile barutçuluğa ait mevzular hakkında fransızcadan tercümeler de yapmışdır. 1814 - 1815 yıllarında ise coğrafyaya ait bir çok eserler okumuşdur.

1820 - 1822 yıllarında Beykozdaki Kâğıd Fabrikasının Müdürlüğünü ifâ etmişdir. 1826 - 1829 yıllarında ise, Eyyubdaki Dokuma Fabrikasının müdürlüğünde bulunmuşdur.

1827 yılında, biri Tüfenkhâne, diğeri de İplikhâne için iki mühim makine icâd etmişdir; önce Ağa Kapusunda Sadrazam ve Şeyhülislâm tarafından takdir gören her iki makine, müteakiben Sultan Mahmud-un emriyle Çırağan Yalısına nakledilerek Çırağan Bahçesinde Padişâhın huzurunda çalıştırılmış ve çok beğenilmiştir. Hünkâr, mükâfat olarak, Simon Amira Dadyan'a, 15000 altun kuruş ve Ohannes Bey Dadyan'a da 1000 altun kuruş ihsanda bulunmuştur.

Biraderi Simon Amira'nın vefatından sonra, 1842 de İradei Seniye ile Azadlı Baruthânesine Barutcubaşı nasbolunmuşdur. Bu vazifeye getirildikten sonra Baruthânede mühim ıslâhat yapmıştır. Bu gaye ile 1835 de Fransayı ve İngiltereyi ziyaret ederek tetkiklerde bulunmuş ve kimya ilminde bilgisini derinleştirmişdir. 1836 da kazandığı diplomalarla birlikde İstanbul'a dönmüşdür. Avrupadan getirdiği yeni makinelerle Baruthâneyi ihyâ etmişdir. 1841 de inşaatına başlanan Selvi Burnundaki Deri fabrikası için lüzumlu makineleri Baruthânede hazırlamışdır. 1841 de, Sultan Mecid fabrikayı gezerek çok memnun kalmış ve Ohannes Beyin dileği üzerine Ermeni Hastahanesine günde 15 okka et bağlamışdır. Yine onun nezareti ile Beykozdaki Tabakhâne, İzmitdeki Çuha fabrikası, Herekedeki Kumaş fabrikası ve Zeytinburnundaki Demir Fabrikası tesis edilmişdir. Bu maksadla Sultanın emriyle 1842 de Parise ve Londraya gitmişdir. Parisde iken Kral Louis - Philippe'in huzuruna da çıkmışdır. 1844 yılının bidâyetinde İstanbula dönmüşdür. 1844 de, İrâdei Seniye ile fesinin üzerinde altun tuğra nişanını taşımağa başlamışdır. Sultan Mecid 1845 de İzmitdeki Çuha Fabrikasını ziyaret ederek çok memnun kalmış ve bu sefer de Ermeni Hastahanesine günde 37.50 okka ekmek bağlamıştır. 1845 de Zeytinburnundaki Demir Fabrikasının inşası tamamlanmışdır. Burada, Çırağan Sarayını büyük bir bahçe ile birleştirmek için takriben 18 metre uzunluğunda demirden tek kemerli bir köprünün dökümü muvaffakiyetle başarılmışdır. Bu başarıdan dolayı, Dadyan Ohannes Bey, yeğeni Dadyan Boğos Bey, Karabet Amira Balyan ve evlâdları çok kıymetli birer mücevherat kutusu ile taltif edilmişlerdir.

1847 de Arutyun ve Kirkor adlı iki oğlu ile birlikte, yeni makineler getirmek gayesiyle tekrar Avrupaya gitmiş ve 1848 de İstanbula dönmüşdür. 1848 de, Zeytinburnu Fabrikasında «Eseri Hadid» adlı ilk yerli demirden gemi yapılmış ve vapurun mühendisi İngiliz Philipps ile berâber Dadyan Ohannes ve Boğos Beyler de mükâfatlandırılmışdır. 1849 da Sultan Abdülmecid-in mâhiyetinde İzmitdeki fabrikaları ziyârete katılmışdır. 1856 da, Sivastopol fâtihi ve Müttefik orduları başkumandanı Mareşal Pélissier (1794 - 1864) İstanbula gelmiş ve ikinci gün eski dostu Ohannes Beyi evinde ziyâret etmişdir.

Ohannes Bey 1838 de «İftihar» nişaniyle taltif edilmişdir. 1856 da ise «Ûlâ» rütbesi ile «Bey» ünvanını almışdır. Aynı yıl «Meclisi Ahkâmı Adliye» ye âza olmuş ve 1857 de «Meclisi Maarif» âzası seçilmişdir. Avrupalılar tarafından da takdir görerek, ezcümle Paristki Société d'encouragement ve Şarkiyat cemiyetlerine, keza Londra ve Edinburg'daki endüstri cemiyetlerine fahrî âza intihap edilmiştir.

Kırım Harbinden sonra 1856 da İstanbulda bulunan İngiliz ve Fransız generalleri Sultan Mecid'in huzurunda Türkiyede hazırlanan barutu methederek onun Avrupa barutunun fevkinde oldğunu beyan etmişlerdir. Ohannes Beyi de büyük vaadlerle kendi memleketlerine götürmek istemişlerse de, bu teklifleri kat'î olarak reddetmiş: «Ben sevgili yurdum Türkiyede doğdum; onun nimetleri ile beslenmiş bir kimseyim, hayatım bu memlekete vakfedilmişdir» demişdir.

Bu samimî sözlere ziyâdesiyle memnun kalan Sultan Abdülmecid, bir müddet sonra bir gezi esnasında Yeşilköyde, ona, gözünün aldığı kadar yer hibe etmişdir.

Ohannes Bey Dadyan Ermeni cemaatine de fiilen hizmette bulunmuştur. 1847 ve 1853 yılarında tesis ve intihap edilen Patrikhâne yüksek meclisine âza seçilmişdir.

Dadyan Ohannes Beyin hayratı da pek çokdur. Bunlar arasında şunları zikredebiliriz :

Azadlıdaki Surp Astvadzadzin Kilisesi (1835 - 1837 yılları zarfında inşâ edilmişdir); Bakırköydeki Surp Astvadzadzın Kilisesi (inşası 1844 de); Yeşilköydeki Aya Yorgi Rum Kilisesi; Bakırköydeki Rum Kilisesi (1852 de yapılan bu kilisenin toprağını bağışlamış ve inşaat masraflarına da büyük çapta iştirak etmiştir); Bakırköydeki, Sarılkapudaki ve İzmitdeki Ermeni Mektepleri. Bunlardan maada Mıhitaristlere de ehemmiyetli maddî yardımda bulunmuşdur.

Ohannes Bey bazı kıymetli eserler de bırakmışdır. Bunlar önce Hırant Asadur'un (1862 - 1928) nezdinde bulunmuş ve onun ölümünden sonra Toros Azatyan'a (1898 - 1955) intikal etmişdir. O da bunları muhtelif yerlerde kısmen neşretmişdir. Azatyan'a göre bu eserler şunlardır :

1. Otobiyografi ve Kronoloji (1798 - 1849); 2. Avrupa Seyahatnâmesi (1835 - 1836 yıllarına ait olup nâtamamdır); 3. Ermenilerin felsefî tarihi ve umumî Kronoloji (1862 - 1866 yıllarıda kaleme alınmışdır); 4. Birâderi Simon Amria Dadyan'ın (1777 - 1832) mufassal biyografisi (bu eser zayi olmuşdur.)

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Simon Amira) — Barutcubaşı Dad Arakel Amira'nın büyük oğludur; 1777 de Eğin'in Kamarakap köyünde doğmuş ve 1832 de Beşiktaşda vefat ederek oradaki Ermeni Mezarlığına defnedilmişdir.

Simon Amira İstanbula geldikten sonra, Baruthânede pederinin yanına hizmete girmişdir. Tedricen Baruthâne işlerinde ehliyet kesbederek, 1832 de pederinin ölümünden az sonra, barutcubaşı olarak onun yerine geçmişdir. Yeniçerilerin elinde bulunan Bakırköy veya Yeşilköy Baruthânesinin idâresi de, 1826 da Yeniçeri Ocağının lâğvından birkaç gün sonra, Sultan Mahmud'un irâdesi ile ona verilmişdir.

1829 da, Sultan Mahmud kendisini mücevher nişanla taltif etmiş ve Müslümanlar kıyâfetinde giyinmek hakkını vermişdir.

Simon Amira'nın hayratı da kayda değer. 1826 da Yeşilköyde, Ermeniler için Surp İstepannos adlı ahşab bir kilise yapdırmışdır. Rumlar için bir de ibadethâne inşâ ettirmişdir. 1831 de de, Hasköy Ermeni Kilisesi yeniden yapılırken büyük maddî yardımda bulunmuşdur.

Ölümünün son senelerinde zâfiyet ve kalb hastalıklarına mübtelâ olmuş, vazifesine gidememiş, 18 Temmuz 1828 de Azadlı Baruthânesinde vuku bulan büyük infilâkda ölümden kurtulmuşdur.

Dadyan Simon Amira, Maryam Narsesyan adlı bir kızla evlenmişdir. Üç oğlu ve iki kızı olmuşdur.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Simon Bey) — Barutcubaşı Boğos Bey Dadyan'ın oğludur; 1834 de Yeşilköyde doğmuş ve Yedikule Ermeni Hastahanesi salnâmelerine göre 1889 da, mezartaşı kitâbesine göre de 1890 da İstanbulda vefat etmişdir. Yeşilköy Ermeni Kilisesinin bahçesinde medfundur. Bâzı mühim cemaat vazifeleri deruhde etmiş, ezcümle, 1853 de, Patrikhânedeki Tedrisat Heyetine âza olmuşdur. 1864 ve 1865 yıllarında aynı heyete başkanlık yapmışdır.

Simon Bey Dadyan, Hassa mimarı Karabet Amira Balyan'ın kızı Soğome Hanımla 1834 - 1913) evlenmişdir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Simon Bey) — Mühendis desinatör; Nerses Bey Dadyanın büyük oğludur. 1847 de Beşiktaşda doğmuş ve 1906 da İzmirde vefat etmişdir.

Simon Bey tahsilini Fransada yapmışdır. İstanbula avdetinden bir müddet sonra 1890 da İzmire yerleşerek, önce Fransız Demiryolları Şirketinde Devlet tarafından komiser tâyin edilmiş ve 1892 den vefatına kadar da 14 sene Nâfıa Nezâretinde mühendislik yapmışdır. Başarıları ve sâdıkâne hizmetlerinden dolayı nişanlarla taltif edilmişdir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Tovmas) — Mütercim ve kemancı; Simon Amira Dadyan'ın ikinci oğludur. 1802 de doğup, 1828 de Azadlı Baruthânesinde vuku bulan müthiş infilâkın kurbanlarından olmuşdur.

Barutculuk üzerine fransızcadan ermeniceye çevrilmiş eserleri vardır.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (Vahram Bey) — Nerses Bey Dadyan'ın ikinci oğludur; 1857 de Beşiktaşda doğmuş ve 1927 deki İran İhtilâlinde Tahran'da öldürülmüştür.

Vahram Bey Dadyan
(Resim: S. Bozcalı)

Vahram Bey bir ara Beyoğlu Ceza Mahkemesi âzalığında bulunmuş; cemaat işleriyle de meşgul olmuştur; 1684 den 1890 yılına kadar Beşiktaş Ermeni Kilisesinin idare heyeti âzası ve son bir kaç yıl zarfında da başkanı olmuştur. İstanbul İtfâiye kumandanı Macar asıllı Kont Zeçeni Paşanın güzelliği ve zerâfeti ile meşhur kızı Vanda ile evlenmiştir, evlâdları olmamışdır. 1890 dan sonrası İran tabiiyetine ve hizmetine geçen Vahram Bey refikası ile birlikte İran'a gitmiş, orada Adliye ve Posta Telgraf Nâzırlığı yapmış; Şah tarafından kendisine «Hân» ünvanı da verilmiştir. İhtilâlde öldürülmesi üzerine zevcesi Vanda Dadyan da, aynı gün teessüründen intihar etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

DADYAN (?) — 1895 ile 1890 arasında meşhur ve zengin Dadyan âilesinden bıçkınlık yoluna sapmış, yalın ayak pırpırı kıyâfet tulumbacılarla düşüp kalkmış, kendisi de sandık kolu altına girerek tulumbacılık yapmış, yüz çizgilerinin güzelliği ve vücud yapısının üstünlüğü ile de İstanbul kalenderleri arasında ayrıca büyük bir şöhret olmuş mürâhik bir ermeni gencidir. Dadyanlardan kimin oğlu olduğu, ve hattâ kendi adı da bilinmiyor; omuzdaşlık ettiği tulumbacılar ve meclislerinde bulunduğu külhâni kalender arasında Şâhin Bey lâkabı ile şöhret bulmuştur. Âkibetinin de ne olduğu meçhûl bir âvâre delikanlı hakkında tek kayıd, kendisi ile çok yakın bir dostluk kurmuş olan Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi'nin onun şânında yazdığı bir manzûmedir.

TULUMBACI ERMENİ BEYİ
BARUTCUZÂDE ŞÂHİN ŞAH MEDHİNDE

Pırpırılar şâhı serbülend şehbaz
Medhinde ne yazsam ne söylesem az
Bir yalın ayaklı keçe külâhlı
Beyzâde civandır bıçkınım haylaz
Ermeni güzeli Barutcuzâde
Şanlı asâletli yangıncı palaz
Gamze tîgi berran ebruvan hançer
Üstâdı Köroğlu civelek Ayvaz
Bir şeb germâbede yangın dönüşü
Uryan görmüş idim şûhi geçen yaz
Kara duman disem kara perçeme
Fûtei gülgûnu alev diye yaz
Sebîkei sîmden nişan ayaklar
Reftârında ne hoş levendâne naz.
Hânei vîrâna eyledim dâvet
Minnet câne didi ol yâri tannaz
Topuk vura vura eyledi teşrif
Şıkırdım cilveli tûtii dilbaz
Bir kaç dolu çakub şişhâne ile
Tâbeseher oldu aşk ile demsaz
Şarkılar okudu mestâne yârim
Ermeni şîvesi bir tatlı âvaz
Ali Paşa narhı üzre muhabbet
Tafsîle bir lüzum yok dûri diraz
Barutcuzâdenin aşkına ol şeb
Haşredek sürerdi olsam sihirbaz.
Sormayın kimdir bu yangıncı âfet
Kumrii âvâre âhûyi aşkbaz.
Güzele her isim yaraşır yâhû
Serkis Artin Agob Mıkırdiç Haykaz
İsmini zikretmem korkarım zîrâ
Pederine söyler rakîbi gammaz
Kalenderan ana Şâhin Bey dirler
Dadyanlar içinde bir hümâ pervaz.

Vâsıf HİÇ

DAĞ (Şevket) — Klâsik türk resminin büyük kıymet ve şöhretlerinden, usta ressamlarımızdan; tablolarında güzel türk yapılarını tesbit etmiş, ekseriyetle camilerin, medreselerin, türbelerin ve hanların içinden yapdığı tablolarda, loş - ışıklı, sessiz, renkli, fakat hepsinde eksiksiz duyulan millî atmosferi, türk yapı sanatını kendine has asîl ve vakur güzelliğini büyük fırça hüneri ile tasvir etmiştir; bugün eserleri, sanat kıymetlerinin yanında eşsiz tarih vesikası kıymeti de taşır.

1875 de İstanbulda doğdu; mimar Hacı Osman Efendinin torunudur, ressam olarak tarihî yapılara karşı duyduğu alâka, dedesinin mesleğine bağlanabilir. Sanâyii Nefîse Mektebinden (Güzel Sanatlar Akademisi) 1897 de diploma aldı ve bütün ömrünü Galatasaray Lisesi ile İstanbul Kız Muallim Mektebinde ve İstanbul Erkek Mualim Mektebinde resim muallimliği ile geçirdi; pek çok talebe yetiştirmişdir. Osmanlı Ressamlar Cemiyetinin ve Roma Güzel Sanatlar Birliğinin kurucularındandır.

Atinada, Sofyada, Münihde ve Parisde resim sergilerine ve Ankarada devlet resim sergilerine otuz yıl kadar dâima yeni eserlerle iştirak etmişdir. Beşinci Büyük Millet Meclisine Konyadan, ve Yedinci Büyük Millet Meclisine de Siirt'den milletvekili seçilmiş, 23 mayıs 1944 de Rumelihisarındaki yalısına giderken Boğaziçi isimli vapurda kalb sektesinden vefât etmişdir. Ölümü Türkiyede derin teessür uyandırmıştır.

Vücud yapısı pehlivan kesiminde heybetli, pos bıyıklı, güler yüzlü, nâzik, halim bir zât idi; kışları palto giymez, umumiyetle pelerin ile dolaşırdı, öyle ki pelerini alâmeti fârikası olmuşdu.

Pek çok olan tablolarının bir kısmı devlet müesseseleri, bir kısmı da zengin âileler elindedir, birkaç tablosu da İstanbuldaki Resim ve Heykel Müzesindedir.

Meşhur eserlerinden bâzıları : «Topkapu Sarayında Kızlaraası dâiresi»; «Topkapu Sarayında Velîahd dâiresi»; «İkinci Sultan Selim Türbesi»; «Rüstem Paşa Camiinde son cemaat yeri»; «Zından Kapusunda sokak»; «Ayasofya içinden bir köşe»; «Ayasofyada narteks ve vapurlar»; «Silâhdar Hanı».

5 Nisan 1901 tarihli Tercümanı Hakikat Gazetesinde «Ressam Şevket Bey» isimli bir yazıda sanatkârdan pek sitâyişle bahsedilmektedir: «Henüz pek genc, yirmi beş yaşında olduğu halde nevâdiri sanatkârlarımızdandır. Resimden sonra en çok sevdiği şey jimnastikdir. Tablolarını dostlarına kendi hiç beğenmiyerek bin îtizar ile gösterir; en meşhur tabloları şunlardır: Sarı Sultan Selim Türbesi; Yeni Cami içinde Köprü tarafındaki kapu; Bir mûsevi tenekeci; Rumelihisarında Şafak manzarası; Bir orman; Dere boyu; Gül demedi; Meyvalar; Portakalcı; Çeşme başında su dolduran delikanlı. Ressam Şevket Bey türk çinilerini o kadar derin tetkik ve tetebbû etmişdir ki cilâlı tahtalar üzerine yağlı boya ile yapdığı çini örnekleri ile bu eski sanatı âdeta ihyâ etmişdir, kendisi: — Şu örneklerini çıkarttığım çinilerle zevk sâhibi bir zâtı, şark güzelliğine örnek bir oda kaplamak isterim!..» demiştir».

Şevket Dağ
(Resim: Sabiha Bozcalı)

DAĞARCIK SOKAĞI — Fâtih İlçesi merkez bucağının Gurebâ Hüseyin Ağa Mahalesindedir; Ordu Caddesi ile Çıngıraklı Bostan Sokağı arasında uzanır; isimsiz bir yol, İmam Murad Sokağı, Vezirçeşmesi Sokağı ile kavuşakları vardır; Pertevniyal Çıkmazı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 6/42). Ordu Caddesi tarafından gelindiğine göre üç araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşeli olarak başlar. Sağda Aksaray Valide Camiinin avlu duvarı, ve bu camiin bu sokağa açılır yan avlu kapusu vardır. Pertevniyal Çıkmazı ile kesiştiği noktada da çift yüzlü, kemerli, kitâbesiz ve metrûk bir köşe çeşmesi bulunmaktadır; çeşmeye bir terkos musluğu konmuşdur; aynı noktadan sokağın zemini de kabataşa tahavvül eder. Kapu numaraları 1-7 ve 4-32 olup orta halli âile meskenleri ahşab ve kâgir evler arasından geçer. 1 kömürcü, 1 kaıtonpiyerci dükkânı vardır (Ekim, 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DAĞARKASI SOKAĞI — Heybeli Adanın sokaklarından; adanın meskûn bölgesinin yukarı kısmındadır; Hacısâmibey Sokağı ile Müstecionbaşı Sokağı arasında uzanır, Saksılı Sokak ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 33). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tespit edilemedi (1965).

DAĞHAMAMI — Üsküdarda eski bir semt adı; Selâmsız ile Çinili semtleri arasına düşer; bütün semtler gibi sokaklarla sınırlama imkânı bulunamadı.

DAĞHAMAMI CİNAYETİ — Derviş Hanım hicrî 1255 ile 1260 arasında (milâdî 1839-1844) Üsküdarda Dağhamamı semtinde oturur ve «Sultan Ebesi» diye anılır bir ebe kadındır. Bir cinâyetin kurbânı olmuş ve mâcerası belki yarım asır masal gibi anlatılmıştır.

Derviş Ebe o tarihlerde altmış yaşlarında, hem şöhret, hem de servet sâhibi imiş, eli de gayet uğurlu bilinirmiş. Çağırıldığı doğumlarda anayı da, bebeği de sıhhat içinde kurtarırmış. Uzun ebelik hayatında tek kazâ, ölüm işidilmemiş. Gençliğinde çok güzelmiş, «cami yıkılmış, mihrabı yerinde», günahı anlatanların, gönlü taze gözleri de oynaşda bir eski yosma imiş. Semtin saka gediği olmayan, yâni her isteyen garibin evlere su taşımakta serbest olduğu çeşmesine genç bir saka gelmiş, Ilgaz Dağı'ndan kopmuş tuvana bir delikanlı. Bütün esnaf civanları gibi, İstanbulun kalender meşreb şâirleri tarafından sakalar da övülmüşdür:

Hizmet ider Kelâmı Hak üzere
İltifat eylemez sim ile zere
Pehlivan heyetli delikanlıdır
Yanağının rengi gülün alıdır
Söz yok kaşa, göze hem ebrûvana
Gönül akar su gibi ol civana.

Ebe Kadının da gönlü adı Mehmed olan Ilgazlı dağlıya su gibi akmış. Mahallenin imamına hem derdini, hem de kesesini açınca, oğlan yola gelmiş. Derviş Hanım Saka Mehmedle evlenmiş. Can yoldaşı, gönül eğlencesi garib bekâr uşağını giydirmiş, kuşatmış koynunda altın saati, parmağında elmas gül yüzüğü, yalın ayağı, yarım pabuçlu oğlanı bir ağa yapmış. Hezel yollu türküler bile çıkmış:

Ebe Kadın saka besler kafesde
Aman aman sakası

Ebe Hanım ile Saka Mehmed
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Bitli yeni yakası
Bir de mâvi püskül gerek al fesde
Boynuna da muskası.
Göze gelmez sakası.

Bir yıl mesud yaşamışlar. Garib oğlanın ikbâlini çekemeyen bir kaç bıçkın müstesnâ, yaşlı ebe kadının zeberdest delikanlı âguşundaki saadeti mahalleli tarafından da hoş görülmeye başlanmış.

Fakat Derviş Hanım ile dildârı saka oğlan bir kaç gün ortalıkda görünmeyince mahalle halkının içine kötü bir şüphe düşmuş. Belki uzakça bir semtte lohusaya gitmişdir, denilmiş, bir hafta beklenmiş, yine ses çıkmayınca zâbıtaya haber verilmiş. Evin kapusu kırılarak içeriye girildiğinde, fecî bir cinâyetle karşılaşılmış. Derviş Hanım yatağında bir kuşakla boğularak öldürülmüş; cesed yarı uryan, vücudunun muhtelif yerlerinde, hattâ ayaklarının tabanlarında bıçak ucu ile açılmış yaralar görülmüş ki, boğulmasından önce, her halde parasının yerini söyletmek için hayli işkence yapıldığı anlaşılmış. Sandıklar, dolaplar, Konsol ve masa gözleri açık ve içleri darmadağın imiş. Kadıncağızın mücevher ve para nesi varsa götürülmüş. Saka Mehmed-in de ortalıkta izi, nişanı yok. Semt halkı da zâbıta da kaatilin o nankör delikanlı olduğu kanaatine varmış, hattâ kalem erbâbından biri (eski ebced hesabı ile yalnız noktalı harfler kıymetlendirilerek) şu mücevher tarihî söylemiş:

İşte Saka Mehmed ki o âhûyi muhabbet
Dağlı şehbaz civanlar hûnî olurlar sakın
Katrei yâkut ile şu târihi şehâdet
«Kıydı Kaabile Derviş Kadına bak şol çapkın.»

1259

Fakat Saka Mehmed her tarafta arandığı halde bulunamamış. Aradan bir kaç ay geçerek beytülmala kalan ebenin evi satılmış, evin eşyâsı da ayrıca satılmış. Evi alanlar bir merdiven altında bir bakır güğüm içinde 500 altın bulmuş diye bir lâf yayılmış, önce inkâr etmişler ama ebenin evini alanlar birden zengin olup parlayıvermişler.

Cinâyetten altı, yedi ay kadar sonra da Saka Mehmed'in cesedini Kısıklıda bir kör kuyu içinde yarı çürümüş bir halde bulmuşlar, onu da ebe kadın gibi kuşakla boğmuşlar.

Üç beş yıl kadar sonra, ricalden bir zât Sivasa vali olup o tarafa gider iken yolda bir handa hancının parmağında bir elmas yüzük görmüş ve vaktiyle kızının doğumuna çağırılmış olan Ebe Derviş Kadına hediye olarak verdiği o yüzüğü derhal tanımış. Hancıyı yakalatıp sorguye çektiklerinde ebe kadın ile kocası genç sakanın kaatillerinden biri olduğu meydana çıkmış. Hancı:

«— Mehmed bizim hemşehrimizdi, Zengin olduğunu duyunca İstanbula gittik, onu bulduk, para istedik, yüz vermedi, biz de gece eve girip Mehmed'i karısıyla beraber yatakta bastırıp boğduk, önce Mehmed'i boğduk, karıya parasının yerini söyletemedik, bıçakla ölüm tehdidlerimizden korkmadı, Mehmedime kıydınız, ben onsuz zâten yaşıyamam, dedi. Şüpheyi onun üstüne atmak için de Mehmedi'in ölüsünü Kısıklıda bir kuyuya attık...» diye anlatmış, diğer üç şerikini de ele vermiş.

Kaatillerin dördü de Üsküdarda İskele Meydanında o devrin âdetince bir gün sabahdan, akşama kadar halka teşhir edildikden sonra Üsküdarın muhtelif yerlerinde asılarak idam olunmuşlar.

Ebe Kadının kimsesi yokmuş, Saka Mehmed'in ise köyünde bir fakir dul anası varmış, bir avukat çıkmış, kadını İstanbula getirtmiş ve oğlunun vârisi olarak, ebenin mahlulden satılmış evi ile ev eşyasının bedelini hazineden o bîçâreye almaya muvaffak olmuş.

Vâsıf HİÇ

DAĞHAN SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Bucağının Eminsinan Mahallesi sokaklarındandır; Piyerloti Caddesi ile Silâhdar Mektebi Sokağı arasında uzanır; Pertev Paşa Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 2/20). İki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli bir yoldur. Evleri ikişer üçer katlı kâgir yapılardır. Yüzü Piyer Loti Caddesinde olan Salih Ağa Taşmektebinde, bu satırların yazıldığı sırada Millî Eğitim Müdürlüğü Beslenme Eğitim Bölümü bulunuyordu (Ekim, 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DAĞISTANLI AHMED EFENDİ KONAĞI — Fâtihde Karagümrükde Keçecikarabaş Mahallesinde idi; geçen asrın en güzel yapılarından büyük bri konakdı; dedemden dinlediğime göre ticâret yapan Ahmed Efendi Dağıstan Hanlarından birinin

torunu imiş, İstanbula 1860 da muhâcir olarak gelmiş ve bu konağı, resmini plânını kendisi çizib, târif eedrek memleketindeki baba ocağının ayni olarak yaptırmış; İstanbul binâlarına benzemezdi, o bakımdan da ayrı bir kıymet taşırdı. 1942 de Karadenizli bir emlâkçi tarafından yıktırıldı, yerine beton bir apartman yapıldı (1951).

Zekâi KARAGÜLLE

DAĞİSTANLI ÇIKMAZI — Silivrikapusu civarında (Fâtih İlçesi) Arabacıbayazıd Mahallesi sokaklarındandı, Ramazanefendi Sokağında, Ramazanefendi Camiinin hemen yanı başında idi; 1956-1958 istimlâkinde kaldırıldı.

DAĞISTANLILAR — P.T.T. memurlarından merhum Ahmed Baha Gökoğlunun «İstanbul Etnografyası» isimli ve ancak bir cüzü yayınlanmış eserinin ön sözünde İstanbuldaki Dağıstanlılar için şu satırlar yazılıdır: «... Sultanahmed, Küçükayasofya, Kadırga, Cinci Meydanı ile Bayazıdda Emin Bey Mahallesinin bir kısmının halkını Dağıstanlılar ile Azerbeycan Türkleri teşkil eder.» Türkiyeye ve bu arada İstanbula Dağıstanlıların kitle hâlinde muhâcereti Kırım Harbinden ve Paris Muâhedesinden sonra 1860 ile 1862 arasında olmuşdur; daha doğrusu, Türkiyeye kalbî bağlılıklarından ötürü Dağıstanlılar, o tarihler arasında ruslar tarafından tehcir edilmişlerdir. Bütün varlıklarını memleketlerinde bırakarak birer yatak dengi ve çamaşır boğçaları ile gelmiş olan bu muhâcirlere hükûmetce geniş ölçüde yardımda bulunulmuş, iskân edildikleri bölgelerde toprak, mesken, çift hayvanı verilmis, ayrıca İstanbulda bir muhâcirin komisyonu kurularak halkdan da büyük maddî yardım sağlanmışdı.

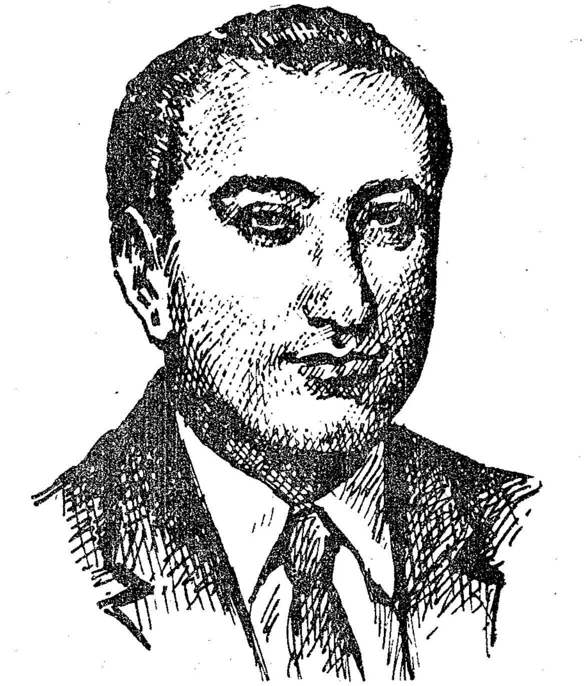
Bibl.: Tercemanı Ahval Gazetesi.

DAĞLARCA (Fazıl Hüsnü) — Çağdaş türk şiirinin kudretli temsilcilerinden; Türk Dil Kurumu üyesi ve İstanbulda Aksarayda Kitab Kitabevinin sâhibi; 1914 de İstanbulda doğdu, süvâri yarbayı Hasan Hüsnü Beyin oğludur, annesinin adı Kadriye Hanımdır. Kayseri, Konya, Adana ve Kozan ilkokullarında, Tarsus ve Adana orta okullarında ve Kuleli Askerî Lisesinde okudu, 1933 de Kuleli Lisesini, 1935 de de Harbiye Mektebini bitirerek piyâde teğmeni oldu, 1950'de yüzbaşı iken istifâ ederek ordudan ayrıldı, bir yıl kadar Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde çalışarak, 1953 den 1959 yılına kadar Çalışma Bakanlığında iş müfettişliği yapdı. 1959 da İstanbulda Aksarayda «Kitab» adı ile bir kitab ve yayın evi kurdu; bu satırların yazıldığı tarihde müessesesinin başında bulunuyordu (B.: Kitab Kitabevi).

Çocukluğunda, babasının, ilk gençliğinde de on beş yıl kendisinin asker olması dolayısiyle vatanın pek çok yerlerini dolaşmış, görmüş, mevhibei ilâhiye olan şâirlik şahsiyeti bu görgü ile beslenerek onu çağdaş türk edebiyatında mümtaz bir mevkie çıkarmışdır. Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

«İlk yazısı 1927 de, henüz 13 yasında bir ortaokul öğrencisi iken Yeni Adana Gazetesinde bir yarışma armağanı kazanarak yayınlanmışdır. İlk şiiri olan «Yavaşlayan Ömür» de 1932 de (18 yasında iken) İstanbul Dergisinde çıkmışdır; ilk kitabı «Havaya çizilen dünyâ» da 1935 de basılmışdır. Onun gerçek kişiliğini yansıtan ve ün kazanmasını sağlayan ikinci kitabı olan «Çocuk ve Allah» (1940) dır. Daha sonraki kitablarında (şairin) yurt gerçeklerini (şiir diline verdiği görülür.)».

Eserleri: Havaya Cizilen Dünyâ (1935), Çocuk ve Allah (1940), Daha (1943), Çakırın Destanı (1945), Taş Devri (1945), Üç

Fazıl Hüsnü Dağlarca
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Şehidler Destânı (1949), Toprak Ana (1950), Aç Yazı (1951), İstiklâl Savaşı: Samsundan Ankaraya (1951), İstiklâl Savaşı: İnönüler (1951), Sivaslı Karınca (1951), Anıtkabir (1953, İstanbul Fetih Destânı (1953, Âsû (1955. Yeditepe 1956 şiir armağanını kazandı), Batı Acısı (1958), Hoo'lar (1960), Özgürlük Alanı (1960), Cezayir Türküsü (1961), Türk olmak (1965).

Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan seçme şiirler:

BALTACI

Düşmüşüm İstanbul'a,
Düşmüş ak bıyıklarıma kar.
Yollar ısımış ama abacık,
Bağırdıkça ağzıma karanlık dolar.
— Baltacı!
Odun yararım, kömür kırarım Baltacı!
Neylersin kardeş, nidersin,
Köyde yedi çocuk var.
Gözleri iri, daha iri,
Yedisi de yolladığım harclığa bakar.
— Baltacı!
Odun yararım, kömür kırarım Baltacı!

İstanbul genişdir, genişdir, genişdir,
Ne ki benim yüreğim dar.
Sesim büyük, sesim gür, sesim kalın,
Sesim açlığım kadar.
— Baltacı!
Odun yararım, kömür kırarım Baltacı!
(Türk Olmak'dan)

STROMBOLİ

Derki
Akdeniz gecelerine
Parıltıların:
Unutmıyacaksın hiç
Toprağı.

Unutmıyacaksın hiç nerde olursan ol
Denizde uykuda ve büyük sevgilerde
Her şeyi bıraksan bile
Anadan ekmeğecek
Anılıyacaksın
Ölmüşü sağı.

Ta yerin altından getirirsin
Bir yalım yağmuru ile korkunç
Uzamasız kaldığımız anda
Yakını
Uzağı.

Gelip geçer gemiler
Söndürür de bütün ışıklarını ötelerden
Öylece yaklaşır sana karanlıklı karanlıklı.
Sonra başlar, birdenbire, sessiz,
Kapkara bir mâvide
İlk insanların çağı.

Artık sonu sanır herkes
İki aydınlığın arası böyle uzar
Toplarsın toplarsın bütün düşüncemizi
Bütün güzelliğimizi, havada
Görürüz bir daha acınmalar veren durağı.
Aralıklarla parlarsın

Bir kadın - bir betik - bir - yol - bir çocuk -
Düşünecek sürede aralıklarla.
Biz öbür insanlar anlarız hep.
Parlamada parlamada
Yaşıyan dağı.

Belli değil İtalya nerde Çin nerde?
Yeryüzü yitik,
Yeryüzü birleşmiş ilk gecesiyle yaradılışın.
İşte:

Su yaprağı, hava yaprağı, ateş yaprağı.
Bir yurdsuzluk vardır açıklarında
Yokdur kimseciği denizin göğün
Çok uzak bir yıldız tarihden öncesini söyler
Aydınlık göğsünde açar sonsuzluğumuzu.
Aydınlık.

Kara gecenin bayrağı.
Der ki der ki Stromboli
Akdeniz gecelerine
Parıltıların:
Unutmıyacaksın hiç
Toprağı.

(Batı Acısı'ndan)

ÖTE TARAF

Tarla dinler yeşilinden, düşünden,
Tarla Kuşu öttükçe.
Düşünür mü, inanır mı belli değil,
Ellerim ellerim büyür hemşerim,
Köylere köylere gittikce.

Elâlemin sırrı çözülür,
Gönül yettikçe
Bilemem neyin nesi,
Ne gelir yüreğime uzaklardan
Köylere köylere gittikce.

Öyle daralır ki azalmasında vaktin
Tenhalığı fark ettikçe,
İnsan artık memleketlere sığmaz,
Taşar sınırlardan,
Köylere, köylere gittikçe.

(Sivaslı Karınca'dan)

DAĞTEPESİ SOKAĞI — Heybeli Adanın sokaklarından; adanın meskûn bölgesinin yukarı kısmındadır; Müstecionbaşı Sokağı ile İcad Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 33). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tespit edilemedi (1965).

DAĞYOLU — Yukarı Boğazın Anadolu yakasında Çubuklunun sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tespit edilemedi (1965).

DAĞYOLU (Kâzım) — Tıb doktoru, profesör, bu satırların yazıldığı 1962 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiatri Kliniği şefi bulunuyordu. 1914 de İstangulda doğdu, Sabri Bey adında bir zâtın oğludur, annesinin adı Sıdıka Hikmet Hanımdır. 1934 de Ankara Lisesinden mezun oldu, 1940 da İstanbul Üniversitesinin Tıb Fakültesini bitirdi, 1941-1946 arasında ayni fakültenin Psikiatri Kliniğinde asistanlık yapdı, 1950 de doçent, 1957 de profesör oldu. Meslek hayatı tamâmen Üniversitede, akademik geçmiştir. 1947 - 1950 arasında Londra, Paris ve Stokholmda da çalışdı; fransızca, İngilizce bilir, müzik ve güzel sanatlara derin ilgisi vardır. İhtisası içinde 10 monografi yazmış ve Türkiye ile yabancı memleketlerde muhtelif tıbbî dergilerde kırk kadar orijinal etüd yayınlamışdır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DÂÎ — Onaltıncı asır şâir ve hattatlarından; İstanbulludur, Ayaspaşazâdelerden Ahmed Beyin dayısının oğludur, asıl adı bilinmiyor, Dâî, şiirlerinde kullandığı mahlâsıdır. Bilhassa sülüs ve nesih yazılarının güzel olduğu kayıdlıdır; hicrî 970 (m. 1562-1563) den sonra vefat etmişdir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtın.

DÂÎ (Beykozlu) — Onyedinci asır şâirlerinden; asrının büyük musikişinaslarından ve ediblerinden Zâkirî Hasan Efendinin himeti ile yetişmişdir ki matbû mesnevisinde hocasını minnetle anmışdır (B.: Hasan Efendi. Zâkirî).

DÂÎ (Kastamonulu) — Onbeşinci asır şâirlerindendir; İstanbul muhasarası cenginde bulunmuş ve fetihden sonra İstanbulda yerleşmişdir. Bir asır sonra yaşamış hemsehrisini ve bir şüerâ tezkiresi müellifi Kastamonulu Lâtifî bir fıkra naklediyor. Kastamonuya defîne bulup çıkarıcı bir magribî gelir, «Cin dâvet idüb defîne dâvası güderken» Zühre isminde güzel bir kız ile evlenir; meğer bu güzel kadına sâir Dâî de âşık imis; âhir ömrüne kadar o aşkın ateşi ile yanar dolaşır; şu beyti de o münasebetle söylemiş:

Magribi imiş inandık erin ey zühre cebin
Ele bir genç getürdü yine bir kân deldi.

DÂÎ, DÂÎLERİ — Arabca «duâ» kökünden «duâcı, duâcıları» anlamında; ilmiye sınıfı ıstılahlarından; hem yazıda hem sohbette mevkice çok üstün kimselere hitâb edilirken kullanılırdı; tezkirelerde, mektublarda imzanın üzerine «dâîleri» diye yazılırdı, imzâ sâhibi kendisini daha da küçültmek isterse «dâîyi dîrîneleri», «dâîyi kemterleri» diye yazardı; akran ve emsâle hitâben yazılan kâğıtlarda da nezâket ve tevâzu eseri olarak fakad «ed dâî» şeklinde kullanılırdı.

Ulemâdan bir zât sohbet dilinde büyüğüne karşı, yahud bir vezire, padişaha hitâben «bendeniz, kulunuz» gibi tâbirler yerine: «Bu dâîniz; bu dâîleri» derdi; başkaları ulemâdan bir efendi hakkında bir büyük kisiye bahsederken o efendiden «dâîniz, dâîleri» diye bahsederdi.

Bibl.: M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

DÂİRE — (B.: Def).

DÂİRE, DÂİREZEN — «Def» ve «Def vuran», «Def çalan» anlamlarında yakın zamanlara kadar kullanılagelmiş alaturka musikimizin ıstılahlarından (terimlerinden); saz heyetlerini, dâirezenlerin darbe, fiskelerinin tampoları idâre eder. Evliyâ Çelebi on yedinci asır ortasında İstanbul sâzendelerinden bahseder iken dâirezenleri en başda kaydediyor ve: «500 neferdir, pirleri Amrû ibni Ümeyyedir ki Hazreti Fatmanın düğününde def calmısdır. Sâzendelerin bu dâirezenleri olmasa, rakkası bozulmuş bir saat gibi fasılları hercü merc olur; fasıllarına nizam ve intizam veren usulbend dâirezenlerdir» diyor; «Usulbendler» baslığı altı o devrin onbir nefer namlı dâirezenin adını kaydediyor ki sunlardır:

Ahmed Garibânî, Parbuloğul, Diyarıbekirli Karaoğlu, Baba Âhû, Baba Acemî, Kapucuoğlu, Baba Nazlı (sihr âsâr bir dâirezendir), Mülâzimzâde, Rum Angeli, Yahudi Patakoğlu, Cingene Donsu. Büyük yazar bu sanatkârlar icin: «Her biri huzûrî şehriyâride def calmıs binde bir kabîledendir» diye ilâve ediyor (B.: Def).

DÂİRE SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Yeniköyün sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Aralık, 1965).

DAKES AMİRA — Onsekizinci asırda yaşamış şöhretli bir ermeni sarrafdır. Aslen Eginlidir. Doğduğu ve öldüğü tarihler bilinmemektedir. Önce ekmekçilik ile iştigal etmiş sonra devrinin çok ünlü ve nüfuzlu vezirlerinden Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşanın sarrafı olmuşdur ve ikbal yolu bu vezire intisâbından sonra açılmışdır.

1792 den 1803 yılına kadar on iki sene kaptanpaşalık yapmış olan Küçük Hüseyin Paşa «Tersâne Çıplakları», yâhud kendi adına nisbetle «Hüseyin Paşa Çıplakları» diye anılan bir sınıf tersâne askeri, bir merâsim taburu teşkil ettiği için ermeni kaynaklarında Çıplak Hüseyin Paşa diye anılır ve vezirlik rütbesi karıştırılarak bazı ermeni yazarları tarafından Üçüncü Sultan Selim sadrıâzamlarından biri olarak gösterilir (B.: Hüseyin Paşa, Küçük; Çıplak, cild 7, sayfa 3924); ve dolayısı ile Dakes Amira ile sadrâzam (aslında Kaptanpaşa) Çıplak Hüseyin (Küçük Hüseyin Paşa) arasında şu şirin fıkra nakledilir:

Çıplak Hüseyin Ağanın ekmekçisi Dakes'e ekmek parasından 1500 kuruş borcu birikmiş; Dakes de memleketine dönmeye karar vermiş, muhtelif yerlerden 9000 kuruş kadar alacağını toplayarak son kapu olarak da o zaman başçuhadar olan Çıplak Hüseyin Ağaya uğramışdı; (Hüseyin Ağa 33-34 yaşlarında kölelikten gelmiş bir çerkes idi, eli gaayetle açık, hiç para tutmazdı); Kurban bayramına pek az zaman kalmışdı; ekmekci ermeni sılaya gideceğinden bahsederek biraz para isteyince Hüseyin Ağa:

— Ben kurban parası nereden bulurum, diye düşünüyorum, sen ne söylüyorsun Dakes!... deyince ekmekci koynundaki 9000 kuruşu çıkarıp vermiş, «Ben sılaya azıcık geç giderim, sen hele bugün kurban parasını düşünme!...» demişdir.

Az sonra Hüseyin Ağa vezir rütbesi ile Kaptanpaşa olmuş, Esma Sultan ile evlenmiş, devrinin en ön plânda bir devlet adamı olmuşdu, Dakesi unutmamış, ekmekcilikten çekerek kendisine sarraf yapmışdı. Hasköydeki konağını da Hüseyin Paşanın alıp Dakes Amiraya hediye ettiği rivâyet edilir ise de Paşanın ikbâli 1792 de başlamışdır; mezkûr konak ise 1776 da Dakes'in mülki bulunuyordu. Bu konak 1871 de tanınmış ermeni hayır sâhiblerinden Sirpuhu Mayrabet Kalfayan (1822 - 1889) tarafından satın alınmış ve burada Kalfayan Ermeni Mektebi açılmışdır.

Kevork PAMUKCİYAN

DAKESYAN (Ohannes Çelebi) — Küçük Hüseyin Paşa sarrafı Dakes Amira'nın oğlu olmak ihtimali olan bu zât, zamânının ileri gelen ermenilerindendir; takriben onsekizinci asrın ortalarına doğup, mezartaşı kitabesine göre 1828 de vefat ederek eski Pangaltı Ermeni Mezarlığına defnedilmiştir.

1799 da, yüksek mevkide bulunan altı ermeni şahsiyetten biri olarak zikredilmektedir (bk. Hırant Asadur, «İstanbul Ermenileri ve Patrikleri», 1901 yılı Yedikule Ermeni Hastahanesi salnâmesi, s. 164).

Zevcesi Sultan Hanım, Bedros Amira adında bir şahsın kızıdır. 1833 yılı sonlarında kurulan Yedikule Ermeni Hastahanesi vakfının sandığına aynı tarihte 4000 kuruşluk bir bağışta bulunmuş, dolayısı ile hastahânenin kurucularından sayılabilecek bir hayır sâhibidir.

Kevork PAMUKCİYAN

DAL — Dilimizde iki «dal» vardır; biri isimdir; ağacın düzgün dallarına, sürgünlerine dal denilir; biri de sıfattır, bazı isimlerin başlarına eklenir ve sâde, yalın, düz, çıplak anlamlarına gelir «dal kılıç», kınından çıkmış yalın kılıç; «dal hançer» kınından çıkmış yalın hançer; «dal kelle», bir serpuş taşımıyan baş, açık baş; «dal taban», çorabsız, pabuçsuz yalın ayak, çıplak taban; «dal küllâh»; «dal kavuk», «dal fes», üzerine dülbend, sarık, çevre, şal, herhangi bir şey sarılmamış külâh, kavuk ve fes demekdir.

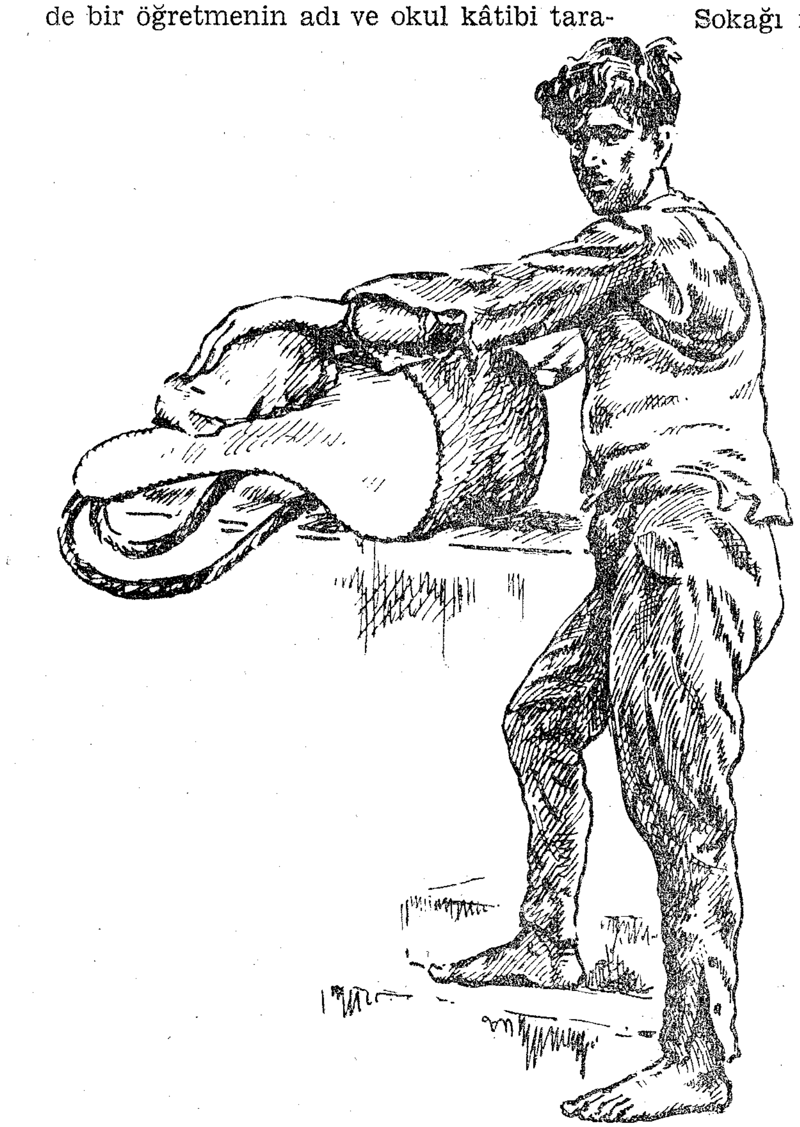
Dal sıfatı ile bir isimden teşekkül eden bu mürekkeb isimler «elinde, başında, olub»» gibi eklere lüzum kalmadan, kılıcı, hançeri, kavuğu, külâhı, fesi, yalın, çıplak, sâde kullanan kimse anlamına da gelir; meselâ: «elinde dal hançer fırladı», «arkasında dalkılıç kırk kişi yürüyordu», «başında dalfes bir delikanlı» denildiği gibi «dal hançer fırladı», «ardında kırk dalkılıç yürüyordu», «dal fes delikanlı» da denilir. (B.: Dalfes; Dalkavuk; Daltaban).

Bu sûretle başa bir «dal» sıfatı eklenerek müstehcen, müstekreh, ağır küfür yerine geçen mürekkeb isimler vardır.

DALBASTI SOKAĞI — 1934 Ş. Rehberine göre Eminönü İlçesinin Alemdar bucağının Cankurtaran Mahallesi sokaklarından (B.: Cankurtaran Mahallesi, cild 6, sayfa 3374); Kabasakal Caddesi ile Karacehennem İbrahim Sokağı arasında uzanır, Utangaç Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli bir yoldur; beton ve ahşab evler arasından geçer; bu yapılar arasında beşer katlı iki beton apartıman vardır (Kasım 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DALBUDAK (Hüseyin) — 1950 ile 1951 arasında Aksaray çarşısı ve pazarında çalışır 18-19 yaşlarında Petürkeli genç bir hammal; 1950 yılı ağustosunun ikinci günü sabahı Yenikapuda tren yolu altındaki geçidde; içinde bin liraya yakın para bulunan bir zarf bulmuşdur; zarfın üzerinde bir öğretmenin adı ve okul kâtibi tarafından yapılmış maaş kesintileri hesabı yazılıdır; o gece Yenikapunun o tarihlerde pek meşhur olan salaş gazinolarından keyf hâlinde dönülür iken, cebe konulacak yerde boşa bırakılarak düşürülmüşdür. Hammal Hüseyin Dalbudak başı açık, yalın ayak, mintanı lime lime gaayetle yoksul bir garib iken o gün zarfın sâhibini arayıb bulmak ve okulunda şaşkın ve perişan bir durumda olan öğretmene maaşını iâde etmek faziletini göstermiştir.

Hüseyin Dalbudak
(Resim: Sabiha Bozcalı)

DALBUDAK SOKAĞI — Beşiktaş İlçesi merkez bucağının Cihannümâ Mahallesi sokaklarından; Hasanpaşa Deresi Sokağı ile Serencebey Yokuşu arasında uzanır. Bostanbaşı Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberinde - pafta 20/176 - Hasanpaşa Deresi Sokağı ile Cihannümâ Sokağı arasında uzanır gösterilmişdir; Bostanbaşı Sokağının adı da Bostancıbaşı yazılmışdır). İki araba geçecek genişlikde, kabataş döşelidir. Beton yapı evler ve apartımanlar arasından geçer ve merdivenli bir yol olarak sona erer (Ekim, 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DAL CAMİİ — Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde Hırkaişerif Camii civaındaki Akseki Mescidine halk ağzında Dal Camii de denildiğini kaydediyor (B.: Akseki Mescidi; cild 1, sayfa 543).

DALFES — Üzerine dülbend ve çenber herhangi bir şey sarılmamış fes, böyle fesi giyen kimse (B.: Fes).

Türkiyede fesi evvelâ Cezâyirli gemiciler giymişdir; İkinci Sultan Mahmud devrinde ve Hüsrev Mehmed Paşanın Kaptanı deryalığı zamanında 1826 da Tersâneliler (Bahriyeliler) için resmî serpuş kabul edilmiş, az sonra Asâkiri Mensûrei Muhammediye ismi ile yeni kurulan orduda da efrad ve zâbitlere fes giydirilmiş ve yavaş yavaş halk arasında da yayılmışdır.

Donanma ve ordu mensubları dalfes giymişlerdir; bahriyeli olsun kara askeri olsun, fes çoğunlukla efrad başında görüldüğü, nefer ve çavuşlar da gençler, delikanlılar olduğu için, fes halk arasında yayılır iken yaşlılar fesin etrâfına bir dülbend, çenber sarmışlar, fakat gençler askerî taklit ile dalfesi tercih etmişlerdir. Siyah, mavi, top veya saçak şeklinde çeşid çeşid püsküllerle kırmızı fes, sırmaya, ipeğe, sünbüle, reyhana (fesleğene) benzetilen kâkûllerin çehresini açmış, ona ayrı bir güzellik ve câzibe vermiş, ve dolayısı ile kalender meşreb şairlerin kalemi ile «dalfes» edebiyatımıza girmişdir, dalfes, dalfesli gencler için gazeller, şarkılar yazılmışdır.

BİR KÖÇEK İÇİN ŞARKI

Sarmaya tenhâ yer ister
Câmı sahbâyı ter ister
Savd olur ammâ zer ister
Anladım ol yâdigârı
Şivekârın cilvekârı

Mest olub o şûh tavşan
Turresin kılmış perişan
Mûmiyânı vasfa şâyan
Anladım ol yadigârı
Şivekârın cilvekârı

Meclise geldikde dalfes
Zülfüne bağlandı herkes
Kes sesi kayd itme öz kes
Anladım ol yâdigârı
Şivekârın cilvekârı

(Enderunlu Vâsıf)

BİR SÂKİ İÇİN ŞARKI

Dün gice bir şûhi nevres
Geldi şevki bezme dalfes
Bend olur kim görse özkes

Ben değil meftûnu herkes
Perçemi şebbûyi katmer
Rengi ruhsârı gülü ter
Görmedim bu rütbe dilber
Ben değil meftûnu herkes

Destime sundukda câmı
Hoşuma geldi hirâmı
Âlemin sarmak merâmı
Ben değil meftûnu herkes.

(Enderunlu Vâsıf)

ŞARKI

Kim gördü böyle nev edâ
Kim sevdi böyle mehlikaa
Kim görse olmaz mübtelâ
Yok misli gaayet dilrübâ

Tavrı o şûhi dalfesin
Bend itti gönlün herkesin
O dilrübâyı nevresin
Yok misli gaayet dilrübâ

(Enderunlu Vâsıf)

BİR KASİDEDEN

Ayağı yer mi basar rindânı aşkın şevk ile
Dalfes sâgar bekef geldikce bezme ol peri
Âh kâfiri bîvefâ nâri gamınla sûbesû
Dil harâbezârdır manendei yangın yeri
Öyle âhü vâh ile itmez nigâhı iltifat
Pâk zer ister gazel almaz zemâne dilberi.
(Enderunlu Vâsıf)

Büyütüp serde yetişdirmiş idim dalfes ile
Ülfeti gayri yasağ etti gönül herkes ile
Bağrına taş mı basub kesdin anı mikrâs ile
Dilerim Bârî Hüdâdan iki destin kesile.
Alub ol şânevü mikrâsını berber eline
Nice kıydın o şehin perçeminin bir teline.
(Beşiktaşlı Gedâî)

DALFES SOKAĞI — Beyoğlunun Taksim Nâhiyesinin Hacı Ahmedefendi Mahallesi sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Aralık, 1965).

DALGA — «Suyun rüzgâr tesiri ile oynayub çalkalanması, kabarması, sallanması, köpürmesi» (Türk Lûgatı).

İstanbul ağzında mecâzen : «mes'ele, mâcera, gayri meşrû muhabbet alâkaları, gayri meşrû kazanc yolları» anlamlarında kullanılır; misaller:

Dâimâ hîleli işler çeviren patronu hak kında bir uşak konuşur:

— Bizimki evinde sık sık ziyâfetler vermeye başladı, bir dalgası var ama anlayamadım...

* Bir kahvehâne sâhibinden bahsedilir:

— Apartımanın ikincisini dikti, altında araba... bir kahvehâne ile olur mu?...

— Olur... kumar dalgası!...

* Bir hâneberduş ayakdaşına yine kendilerinden başbaşa vermiş konuşan iki adamı gösterir :

— Yine bir açmazları var...

— Onların ne açmazı olur ulan... sıkırdım dalgası!...

*

Nerde İstanbulun edebi, arı
Fark etmez olmuşlar karayı akı
Ya oğlan dalgası yâhud kız karı
Çeşmelerden akan su değil rakı.
(Ali Çamiç)

İstanbul halk ağzında bu isme bağlı deyimler vardır:

Dalga saymak — «Boş ve aylak durma», «yersiz ve lüzumsuz şeylerle uğraşma» anlamında; misâl:

Kadın kocasına, kitabını açmış okur görünen, fakat bir saatten beri tek yaprak çevirmeyen mektebli haylaz oğlunu gösterir:

— Bak... yine dalga sayıyor...

* Bir delikanlı yeni işinden bahseder:

— Akşama kadar dalga sayıyoruz ağabey!... çalışmaya alışmışım ben, deli olacağım inan olsun... başka iş yok, çık oyna deseler vallah billah çıkıb göbek atacağım!...

Dalga geçmek — 1) ehemmiyet, önem vermemek, 2) oyalanmak, eğlenmek, zevklenmek; 3) dalmak, dalgınlaşmak anlamlarında; misaller:

— Oğlum kulak ver sözlerime, dalga geçme...

* İki yüksek tahsil genci konuşur :

— Haydi konferansa gidelim..

— Boş ver...

— Kızlarla dalga geçeriz be!..

* İki kişi vapurda konuşur:

— Ne zarif, ne şık, ne güzel kız!..

— Dalga mı geçiyorsun beyim.. sizin dairenin daktilosu ayol...

Dalgaya getirmek — Karşısındakinin dalgınlığından kötülük için faydalanmak; misal: «Herif dalgaya getirip çürük portakalları dolduruyor.» (F. Devellioğlu).

DALGA — Hâneberduş pırpırılar argosunda esrar sarhoşluğu hali; Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» isimli eserinde doğrudan esrar karşılığı olarak gösteriyor ve şu misâli veriyor: «— Biraz dalga uçlan!.. (ver)».

Halbuki tam keyf hâlinde bir esrarkeş rahatsız edildiği zaman:

— Bozmayın dalgamı!.. cevabını verir.

Aşağıdaki manzûmeler Ali Çamiç Ağanındır :

Dalga sevdâsiyle körne çağında
Beyimin mekânı oldu külhanlar
Kül elendi sanki ced ocağında
Satıldı yalılar, konaklar, hanlar.

*

Düşmüş dalgaya da bir uyuz ite
Sarılmış mahbûbei zibâ diyerek.

*

Dalga Mustafanın Kahvehânesi
Pırpırı kopuklar itler lânesi.

Mürâhik ya nevhat tâze çârebrû
Nice dilberânın ağlar ânesi

Üstünde çul çaput ayaklar yalın
Çirki mezelletde aşk pervânesi

Kabak efsânesi dalga âlemi
Ol dârülnedvenin tek terânesi

Çatlamış ar nâmus iffet damarı
Olmuşlar şehrin bir pis divânesi

DALGA DAYI (Çıplak) — İkinci Mahmud devrinde ve yeniçerilerin kaldırılmasından iki yıl kadar evel 1824 ile 1825 arasında Üsküdarda Sücabağı Mescidi avlusun da «Yanık Çınar» denilen bir çınar ağacının kovuğu içinde barınmış ana doğması uryan esrarkeş bir meczub olub (B.: Çınar; Sücabağı Mescidi) bir gece kapıldığı buhran içinde mezkûr mescidin mesrûtâ odasında oturan genç bir müezzini katletmiş ve ertesi gün kaçıp sığındığı bir mahzende yakalanarak o uryan hâliyle Yanık Çınarın bir dalında asılmış, idam hükmünün infazından sonra da o ulu çınar ağacı kesilmişdir. Asıl adı bilinmeyen Dalga Dayının hal tercemesi yazma bir risâlede şöyle nakledilmişdir:

«Girid Cezîresinde bir fakirin oğlu olub yedi sekiz yaşına vâsıl olduğunda pederi anı mîrî sefâin kaptanlarından Hasan Dayıya ahretoğlu olmak üzere virüb bir ey yam kalyonu hümâyunda reis konadı tahtında perverde ve neşvünemâ bularak Hasan Dayı Dersaadete gelüb Tersâne Kethüdâsı oldukda merkum dahi mühürdarı olmuşdur ki ol tarihde nevhat tâze civan ve gaayetle nümâyişli olub Tersâne dahi mecmai ehli havâ ve bâhusus kalyoncu tâifesi envâi fisku fesadde tamam bî bâkû bî pervâ olub Giridi tâzei hat âver anlara berâber ve pederi Hasan Ağa ol hinde vefât etmekle çılbırın atmış Cezayir kesimine soyunub (B.: Cezayir Kesimi) yalın ayak baldır bacak çıplak leylü nehâr müdâvemeti bâde ile mestâne ve belki kabak keyfi ile divâne ol zamanlar tünek tâbir ettikleri dilberanın meşâhirinden olub terâveti şebâbın yağmaya virüb Galata Yağ İskelesinde Korsan Vak'asında (?) ol güruhdan dahi onbes yirmi nefer delikanlılara siyâset oldukda bunu dahi derdest ve amma Tersâne Başçavuşu Hasan Davı cırağı olduğundan buna şefaat idüb zındana ilkaa ve kusca canın halâs ile bir evvam mürûrunda ıslahı hal eylemisdir deyu azad ve sebilin tahliye idüb ammâ saç sakala berâber tamam kalenderî olub kevfi esrâr ile şuuruna dahi küllî halel gelmek ile uryan puryan olub deryânı geçek Üsküdarda Sücabağı Mescidinde Yanık Çınar derûnunda oturup ehâlii belde bu makunbeye sâ-

hibi cezbedir deyû kadimden meylü muhabbet ve sahabet ide gelmiş olmakla bu dahi Çıplak Dalga Dayı nâmı ile şöhret bulub bir eyyam dahi mürür ettikdde şiddeti şitâ zemherir gicesi nısfülleylde mescidi mezkûrda odasında mukim müezzine varub ol yiğit dahi uykusundan bîdar ve çıplağa merhamet ile kalkub içeri oldukda Dalga Dayının keyf ile dalgası gayri olmağla müezzin sâhibi pençe yiğit olub sille ve tokat def'ü tardını murad ettikde Dalga Dayı ol tâze yiğiti bıçak ile cerh ve katil ve andan firâr ve ertesi vak'a malûm oldukda bittaharrî kaatili merkum Balabanda metrûk mahzen derûnunda derdest ve Üsküdar Ağasına irsâl ile bî bâkü bî ar özrü cürmünden esnâ olub götürüp ol üryân hâl ile Yanık Çınarda salbü siyâset olundu, sinnî erbaine varmamış idi; bâdehu çınarı dahi kat ettiler fî gurrei receb 1240 (19 şubat 1825)».

Muzaffer ESEN

Bibl.: Tenbihül - ukuul.

DALGAKIRAN — Fırtınalara karşı limanların, iskelelerin selâmeti için denizde yapılan taş duvarın adı; dalgakıranların sûreti inşâsı bu ansiklopedinin konu sınırı dışındadır. İstanbulda biri Kumkapusunda biri de Haydarpaşa Garı ve İskelesi önünde iki dalga kıran vardır, her ikisi de lodos fırtınalarına karşı yapılmışdır. Haydarpaşa dalgakıranı 1951 - 1953 arasında bir yenisinin ilâvesi ile çift dalgakıran hâline konmuş ve uzatılmışdır (B.: Haydarpaşa, Kumkapusu).

DALGIÇ — «Suya dalıp denizin dibine inen adam» (Türk Lûgatı). Şemseddin Sâmi Bey Kaamûsi Türkide: «Süngerle mercan ve inci vesâire avlamak, veya denizin dibine düsmüş şeyleri çıkarmak için deniz dibine dalmaya alısık adam» diyor. İstanbul limanında, sularında dalgıclar, izaha lüzum yokdur ki sâdece deniz kazalarından sonra batık teknelerde bir sev aramak, veya batık tekneleri çıkarma imkânını sağlamak için indirilir.

Son yıllarda sâhil yollarından icinde yolcuları ile beraber denize ucan otomobiller, dalgıçlar için yeni ve hazin bir iş konusu olmuş, arabalar ile berâber cesedlerin çıkarılması feci sahneler teşkil etmişdir.

Eskiden dalgıçlık babadan oğula, yahud çırağa kalır bir ocak halinde idi. Evliyâ Çelebi, onyedinci asır ortasında İstanbul dalgıç esnafı için şunları yazıyor:

«Esnâfı gavvâsânı bahr — Dükkânları yokdur. Galatada ve Kasımpaşada lonca yerlerinde bulunurlar. 300 nefer olub ekser efrâdı Magrib, Reşîd, İskenderiye urbânıdır, bir kısmı da Rodos Cezîresi kurbinde Sömbeki Cezîresi reâyâsındandır. Amma bu gavvaslar (dalgıçlar) inci çıkaran gavvaslar gibi bî hemtâ değillerdir. Pirleri Eşşeyhi Hâlidi Ummânî'dir. Bu dalgıçların bâzıları ellerinde gaayet keskin ve iki taraflı bıçak taşırlar, deniz dibinde köpek balığına rast gelir ise o bıçak ile cidal olmak içindir. Dalgıçlar ordu-esnaf alayında uryan puryan Meydanı Arasat kavmi gibi: — Yâ gavvâs!... yâ giyâs-... diyerek geçerler.»

Dalgıçlık, körpe delikanlılık çağında öğrenilir; dalgıç olacak gencin boylu boslu, güçlü kuvvetli, cok sağlam yapılı, soğukkanlı olması şarttır. Dalgıçların bir kısmı serbest çalışmış, bir kısmı Kaptanpaşalık emrinde tersâne dalgıcı olmuşdur. İstanbul sularında ibtidâi şartlarla 7-8 kulaç derinliğe kadar inilebilmişdir. Ondokuzuncu asır ortalarına kadar dalgıclar denize bir iç donu ile cıplak olarak ve bir halata bağlı ağır bir tasa basarak inmişler, ihtiyaten de kendilerini bellerinden ana halata bir iple bağlamışlardır ve deniz dibinde pek az kalabilmişlerdir. Dalgıcları denize indirmek icin de icinde halatı salmak ve sarıb cekmek icin büyük bir çıkrık bulunan dalyan salapuryalarına benzeyen dalgıç salapuryaları kullanılmısdır.

Türk Ansiklopedisi: «Dalgıç» maddesinde «Türkiyede Dalgıç» bendinde sunları yazıyor: «... Sultan Aziz devrinin sonlarına doğru dünyanın sayılı deniz kuvvetlerinden biri hâline gelen Osmanlı Donanmasında çok sayıda ve tecrübeli dalgıçlar bulundurulmuşdur. Bu dalgıcların çoğu Sömbeki Adasından devşirildikleri için Sultan Mecid, Aziz ve Hamid devirlerinde donanmada calısan dalgıclara «Sömbeki» de denilirdi. Osmanlı bahriyesinde dalgıclık mesleğinin usta - cırak düzeni icinde öğretimi İkinci Sultan Mahmud devrinde başlamısdır; fakat Türkivede bir dalgıç okulu ancak Cumhuriyet devrinde kurulmuşdur.» (B.: Dalgıç Okulu).

DALGIÇ (Hasan) — Türkiyenin ilk ve tek bijuteri (yüzük, küpe, kolye, zincir, düğme vesâire) fabrikasını kuran bir iş adamı, hayata sıfırla atılıp muvaffak olmuş simâlardan; 1921 de Ankarada doğmuş dar gelirli bir âilenin oğlu olarak işe 12 yaşında iken yine Ankarada 1 lira gündelikle bir kuyumcu çırağı olarak atılmışdır. Geceli gündüzlü, tâtil günleri de çalışarak kuyumculuğu iyice öğrendikten sonra 1939 da 18 yaşında iken kendisinin dükkânını açmışdır; dört erkek kardeşini de yanına işçi olarak almışdır. 1941-1945 arasında askerlik görevini yaparken küçük kakmacı kuyumcu dükkânın kardeşlerine emânet etmiş; ve onlar dört sene sonra ağabeylerine dükkânını aynı zindelikde teslim etmişlerdir. İşlerini biraz daha geliştiren Hasan Dalgıç, 1951 de İtalya, Almanya, İsviçre ve Fransada meslekî bir tetkik gezisine çıkmış ve memlekete bir bijuteri fabrikası kurmak kararı ile dönmüşdür. Ve bu yolda ilk küçük atölyesini yine Ankarada Necatibey Mahallesinde açmışdır. İşinde prensibi, imalâtını imkân ölçüsünde ucuza mal etmek ve azamî titizlik ile temiz çıkarmak olmusdu; kısa zamanda firması Türkiye piyasasında tanındı ve tutuldu. Bunun üzerine atölyesini ham madde merkezi olan İstanbula nakletmeye karar verdi, 1955 de İstanbulda ikinci atölyesini açdı, bu işin istikbâli olduğunu kesin olarak gördüğünden gerekli büyük makinalarını da getirterek 1959 da atölyelerini kapadı ve İstanbulda Topkapusundaki Türkiyenin ilk ve tek bijuteri fabrikasını kurdu.

Bu iş adamını memleket efkârı umumiyesine tanıtan muharrir, Ümid Deniz olmuşdur, Hasan Dalgıç gazeteciye şunları söylemişdir:

«Evvelden piyasada 220 liradan satılan ithal malı renkli, eloksol (elektrikle okside edilmiş alüminyum) kolyeler, bizim fabrika faaliyete geçtikten sonra memlekete gelmez oldu. Zira biz aynı kalite malı 15-20 liraya mal ediyor ve birkaç lira farkı ile piyasaya sürüyorduk. Bir aralık Suriye ve Beyruttan kaçak mal getirtmeye kalkanlar da bu durum karşısında bu işden vaz geçtiler. Şimdi piyasada satılan bijuterinin mühim bir kısmı türk işçisinin şevk ve emeği mahsulüdür.»

«Fabrikamda 75 türk işçisi çalışıyor. Her sene işçilerime ikramiye verir yenilik ve çalışma gücünü arttıran hamleler yapan işçilerimi nakden mükâfatlandırırım. Bir iki seneye kadar müessesemi anonim şirket haline getirerek işçilerimi sermayesiz olarak bu firmaya ortak edeceğim. Nasıl olsa bir gün bu dünyadan göçüp gideceğiz, hiç olmazsa namımız, nişanımız kalsın.»

Ümid Deniz Hasan Dalgıçı tanıtan yazısına şunları ilâve ediyor:

«17 yaşında bir oğlu, iki de küçük kızı olan Hasan Dalgıç, oğlu Cengiz Dalgıç'ı da kendi mesleğinde yetiştiriyor. Kardeşlerini de kuyumcu ve birer dükkân sâhibi yapmış. Kuyumcu çıraklığından başlayıp fabrikatörlüğe yükselen bu çalışkan adamın Ankara'da, bir bağı, bahçesi, evi ve bir dükkânı, burada da bir katı, bir fabrikası ve bir otomobili ile 3 milyon lirası var.»

Bibl.: Ümid Deniz, Hayata sıfırdan başlamışlardı, Hürriyet Gazetesi, 1964.

DALGIÇ (İsmail) — Zamanımızın meşhur mutatabbiblerinden deden kalma ocak kırıkcı çıkıkcı, sarılık kesici, kulunc kırıcı idi; 1903 de Bulgaristanda doğmuş, Balkan Harbinde muhacir gelmiş, âilesi Beykozda yerleştiği, kendisi de gençliğinde güreştiği için Beykozlu İsmail Pehlivan diye anılırdı, fakat geçimi yukarıda sıraladığımız bilgileriyle temin ederdi; bilhassa Sirkeci otellerini dolaşır, otellerin kıraathânelerinde oturur, otel kâtiblerine ondalık vererek kendisini taşralı misâfirlere tanıttırırdı ve tedâvilerini, masajlarını otel odasında yapardı. 1960 dan beri ortalıkda görünmez olmuşdur (1964).

DALGIÇ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Dalgıç civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Dalgıç civanı şu beyitlerle övülmüşdür:

Gavvâsı ummânı aşkdır ol dilber
Pâyi mihrâb anın ebrûsi minber
Kaçan uryan olub deryâya dalsa
Mûsâ Nebi dirler düşürmüş asâ
Dürrü mercan anda hem sadef sünger
Mersâyi vefâde atmışdır lenger.

DALGIÇ ÇIKMAZI — Beyoğlu Kazâsı merkez nâhiyesinin Firuzağa Mahallesi sokaklarından; Çukurcuma Caddesi üzerindedir; 1934 Belediye Şehir Rehberinde bir çıkmaz Sokak olarak gösterilmiş ise on basamak bir taş merdivenle bir arsaya, oradan da Ekmekcibaşı Camii Sokağına geçilir (Pafta 14/165). Kısmen paket ta-

şı, kısmen kabataş döşelidir(şubat, 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DALGIÇ OKULU — Müessesenin son resmî adı «Deniz Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı» dır; yukarı boğazın Anadolu yakasında Çubukluda, yalı boyu ana cadde üzerindedir; aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinin «Dalgıç» maddesinin «Türkiyede Dalgıç» bendinden alıyoruz: «Osmanlı Donanmasındaki dalgıçların çoğu Sömbeki Adasından devşirildikleri için Sultan Mecid, Aziz ve Hamid devirlerinde donanmada çalışan dalgıçlara «sömbeki» de denilirdi. Osmanlı bahriyesinde dalgıçlık mesleğinin usta - çırak düzeni içinde öğretimi İkinci Sultan Mahmud devrinde başlamışdır. Sultan Hamid devrine kadar da zamanın bahriye fabrikalarında yapılan dalgıç tulumları ile ancak 3-4 kulaç derinliğe inilip su altında en çok 15 dakika kalınabilmişdir. Bu aracılarla yapılabilen işler gemi altı temizleme, dolaşık halatı uskurdan çözme, sığ suda kopan çıpayı çıkarma gibi şeylerdir. İkinci Abdülhamid devrinde dalma donanmalarının gelişmesi üzerine Rusya, İngiltere ve Almanyadan bahriye için satın alınan ve iki dalgıca birden hava verebilen tulumbalar sâyesinde memleketimizde bu hizmet biraz daha gelişmiş ve böylece, meselâ batmış bir gemiyi yüzdürme, torpido tâlimlerinde batan torpili çıkarma gibi daha zor işler başarılmışdır.

Dalgıç brövesi

«Türkiyede Cumhuriyet devrine kadar bir dalgıç okulu kurulmamış, donanmada dalgıçlar çıraklık yolu ile yetişmişlerdir. 1925 yılında Azebkapusunda Havuzlar alanındaki itfaiye bölüğü yanında bir dalgıç grupu kurularak buraya birkaç gedikli kaydedilmiş, ertesi yıl grupa alınan 40 - 50 er dalgıçlık kursundan geçirilmiş, 1926 - 1927 yıllarında yine kursdan geçirilen 4 assubayla kuvvetlenen grupun başına, İkinci Abdülhamid devrinde donanmada Kel Musa adı ile anılan usta dalgıcın çıraklarından bu ustanın ölümünde mülâzım rütbesi ile onun yerini almış olan binbaşı Ahmed Bey getirilmiştir. Genişleyen grup 1928 de Kasımpaşadaki Kasabhâne binâsına yerleşmiş, 1940 da bu binâya kat çıkmak gerekmiş, 1947 de ise yine yer yetersizliğinden yanındaki sebzehâne de dalgıç grupu binâsına katılmışdır. Son olarak 1956 da İstanbul Boğazının Anadolu yakasında (Çubukluda) eski Hidiv Köşkü bağçesinin kıyı bölümünde Türkiye Bahriyesi Dalgıç Takımı ve Okulu Komutanlığı için modern bir binâ yapılmışdır; 1957 de grup Kasımpaşadaki binâlarla ilişiğini keserek burada çalışmaya başlamışdır. O tarihe kadar inilebilen en büyük derinlik 180 ayak olmuş; 1947 de Amerika Birleşik Devletleri bahriyesinde kurs gören okul komutanı Vedad Dora, helyum-oksijen karışımından «hava» kullanarak 350 ayak derinliğe inmişdir..» (Türk Ansiklopedisi).

XVII. yüzyılda yaşamış büyük türk yazarı Evliyâ Çelebi dalgıçlar için şunları yazıyor:

«Dalgıç Esnafı — Dükkânları yokdur; Galatada Kasımpaşada lonca yerlerinde bulunurlar. 300 nefer olub ekseri Magrib, Reşid, İskenderiye arablarıdır, bir kısmı da Sömbeki Adasının hristiyanlarıdır ki bu adayı Rodosla berâber Kanunî Sultan Süleyman fethetmiştir; Sultan Süleymanın Sömbekideki Camiin evkafını bu dalgıçlar yer. Bu dalgıçların bazıları denize ellerinde gaayet keskin iki taraflı bıçakla inerler, köpek balığına rast gelirse o bıçakla döğüşmek için. Dalgıçlar ordu - esnaf alayında uryan püryan (çıplak) geçerler.»

Türkiyede dalgıçlığın ve dalgıç okulunun tarihçesi üzerine Türk Ansiklopedisinden aldığımız malûmata şu notları ekliyoruz:

1926 yılında Azebkapusundaki dalgıç birliğine tâyin edilen gedikli subay namzedi Hüseyin Yücel dalgıçlık üzerine yazılmış kitablardan faydalanarak kendisini dalgıç olarak hazırlamış ve ilk er dalgıç kursu da aynı yıl içinde müfredatsız, gelişi güzel şekilde eğitime başlamışdır.

Kıt'a 1928 de Kasımpaşaya nakledildikden sonradır ki ilk programlı astsubay ve er kursları açılmışdır; bu kurslarda Hüseyin Yücel öğretmenlik yapmışdır. Teşkilâtın kurulmasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığında görevli Binbaşı Câvit Zendut önderlik etmiştir.

1929 senesinde Binbaşı Câvid Zendut ve Gedikli Subay Hüseyin Yücel Almanyaya ilk derinsu dalgıç cihazını almaya gitmişler ve cihazın özel eğitimini görmüşlerdir.

1929 - 1945 yılları arasında Dalgıç Kıt'asında müteaddit kurslar açılmış ve Kıtanın ismi zaman zaman değişikliklere uğramışdır. Neticede 1945 de «Ana Dalgıç Okulu ve Kıtası Komutanlığı» olmuş ve Deniz Eğitim Komutanlığına bağlanmışdır.

Komutanlık 1956 yılında Çubukluya nakledilmiş ve teşkilâtın adı 1961 yılında tekrar değişmiş ve «Deniz Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı» olmuşdur.

Bugünkü Amerikan cihazlarıyla yapılan tedrisat 1951 yılında başlamışdır.

1959 senesinde İlk yedek subay Kurbağaadam kursu açılmış ve bu tarihten sonra müteaddit kursların açılmasına devam edilmiştir.

Halk ağzında devam ede gelen Dalgıç Okuluna askere alınmış ve Bahriyeye ayrılmış erler arasından özel bir eğitim görmüş kaabiliyetli ve istekli gençler alınır; ve erler Kurbağa adam yahud ikinci sınıf dalgıç olarak yetiştirilir. Eğitim sonunda imtihanı kazananlar deniz kuvvetleri emrine verilirler ve askerlik görevi müddetini dolduranlar verildikleri kıt'adan terhis edilirler. Çubukludaki Okuldaki erlerin eğitim müddeti 3 aydır.

Deniz astsubayları ve subayları arasından ve asıl mesleki kurs ve eğitimlerini bitirenlerden de istekli ve sıhhî durumları müsaid, kaabiliyetleri üstün olanlar da istekli olarak bu okula gelebilirler. Çubukludaki Okulda astsubaylarla subayların eğitim müddeti 9 aydır. İmtihanlarını kazananlar, brövelerini alanlar kıt'alarda veya gemilerde Sualtı ve Dalgıçlık ile ilgili görevlere verilirler; astsubay ve subaylardan dalgıç olanlara birinci sınıf dalgıç brövesi verilir.

Okulun dondurulmuş bir öğrenci kadrosu yokdur; ortalama her kurs devresi için 50 er ve 50 subay bulunabilir diyebiliriz.

Sivil dalgıçlıkda bröve almak istiyenleri de, Ulaştırma Bakanlığı uzmanları ile birlikde bu müessese imtihan eder, ve tazyik testine tâbi tutar. Sivil resmî sektörlerdeki bütün dalgıçların dalış kazâlarından meydana gelen hastalıkları da bu müessesede tedavi edilir.

Kuruluşundan bu yana müessese komutanlığında dört deniz albayı bulunmuşdur ki, isimleri şunlardır: Tâceddin Baysal, Sâdi Kursan, Vedad Dora, Sabri Nartman (hâlen müessese komutanı, 1965).

Dz. Gv. Kd. Yüzbaşı Aykut KARPAT

DALGIÇ SOKAĞI — Beyoğlu Kazâsının merkez nâhiyesinin Firuzağa Mahallesi yollarından; isimsiz bir çıkmaz ile Kadirler Yokuşu arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 14/165). Adı geçen rehberde adı yazılmamış çıkmaz, yerinde Hüseyin Ağa Bağçesi Sokağı adını taşımaktadır.

Bu sokağın bir başında Dalgıç Çıkmazı, diğer başında da Dalgıç Sokağı levhaları görülmüşdür. Oldukça geniş, meyilli, bozuk, toprak bir yoldur (şubat, 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DALGIÇYAN (Karnik Han) — Değerli bir eczacı; 1865 de Rumelihisarında doğmuş ve 1950 de yine İstanbulda vefat etmiştir.

Pederi kuyumcu Bedros, kendisi doğmadan 1865 yılı kolera salgınında ölmüştür. İlk tahsilini doğduğu semtin Ermeni Mektebinde yapmıştır. 1883 de bir eczacı yanında çalışmış ve 1890 da İstanbul Eczacılık Mektebinden mezun olmuştur. Aynı yıl Gedikpaşa'da açtığı eczehâne 1896 ya kadar faaliyette bulunmuştur. Mezkür tarihde, Tahran'a geçerek orada İran'ın ilk eczâhânesini açmışdır. 1903 de Muzafereddin Şah'dan «Han» ünvânını almışdır. Kendisine «Şirihurşid» nişanı da verilmişdir. Karnik Han'ın telkini ile 1920 de Tahran'da bir eczacılık mektebi açılmıştır. 1937 de İstanbul'a avdet ederek, ölümüne kadar kızının yanında yaşamışdır. Yukardaki mâlûmat Jamanak Gazetesinde B. Zartaryan'ın makaalesinden alınmışdır.

Kevork PAMUKCİYAN

DALİ (Gisela) — Yunanlı aktris; 1956-1957 arasında Duru Film tarafından çevrilen «İstanbulda Aşk Başkadır» isimli kordelâ teklif edilen bir rolü kabul ederek İstanbula gelmiş ve o filmde oynamışdır; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

DALİLAH — 1963 ile 1965 arasında kafiyeli maşlahlı erkek sâzendeler refaakatinde doğu Akdeniz memleketlerini dolaşan ve uryan şarkkârî (oryantal) dansları ile bilhassa paralı avam tabakasını ve türedi zenginleri eğlendiren bir oyuncu kızı; pek çok emsâli gibi aslı karanlıkda olup, 1964 yılı haziranı sonlarında Maksim Pavyonu tarafından İstanbula getirtilmiş ve günlük gazetelerde geniş ölçüde ilânlar ile

İstanbul halkına: Mısır ve Arab âleminin büyük rakakasesi Dalilah» diye takdim edilmiş, ayrıca dansöze «Kahirenin en büyük saz heyeti» nin refakat ettiği kaydedilmiş.

Dalilah, batı memleketlerinde strip - tease denilen sahnede soyunma mârifetini şarklı zevkine göre tâdil etmiş, göğsünde süslü bir sütyen ile sahneye önceden soyunmuş olarak hemen tamâmen uryan çıkmış, rakkaası yapısı vücudunun bazı aksâmi zühriyesini bir takım telli pullu tüller ile örtmüşdür; sanat zevkine hitab ettiği tabakadan da hakkı olan alâkayı görmüşdür (haziran, 1964).

DALKAVUK, DALKAVUK ESNAFI — Batı türkcesinde «dal» sıfatı ile «kavuk» isminden teşekkül etmiş mürekkeb isim (B.: Dal; Kavuk); sâde, lügat anlamı ile «üstüne her ne şekilde olursa olsun dülbend, yemeni, çenber, şal, herhangi bir şey sarılmamış kavuk giyen».

Dilimizde bugün mecâzî mânâda bir tiynet, ruh hâletini belirten isim olarak kullanıyoruz; «kendi çıkarı, menfaati için bir zengine, veya devlet kapusunda yüksek mevki sâhibine yardakcılıkda bulunan adam»; uşakdan aşağı ve hattâ şerefsiz, haysiyetsiz köleden zelil bir tipdir; bütün insânî meziyet ve faziletlerden soyunmuş dalkavuk, bugünkü anlamla hacı yatmaz gibidir; para kaynağı yahud timsâlinin önünde eğilir, el, etek, ayak öper, ama her zaman menfaatini sağlar, maddî sıkıntı çekmemek anlamında ayakda durur; ayağını öpdüğü kimse imkân ve kudretini kayb edince de hemen yeni efendilerinin huzurunda zilletle eğilir ve asla tereddüd etmeyerek düşen efendisinin de aleyhinde bulunur. Dalkavuğu tokatlayıp kovabilmek çok zordur ülkeler fethetmiş serdarlar, cihangirler, tahtlar, saltanatlar devirmiş inkılâbcılar bile nabızlarına göre şerbet vermesini bilen dalkavuğu da beslemişdir.

Toplum hayâtımızda Tanzimattan evvelki devirde, bugünkü mecâzî anlamı ile dalkavuklar mevcut olmakla berâber, onlardan tamamen ayrı, kelimenin basit lûgat anlamına göre isim almış loncası ile kâhyası ile ve efrâdı ile, işleri kibarları ve zenginleri ve onların konaklarındaki, meclislerindeki kimseleri eğlendirmek olan bir «dalkavuk esnafı» var idi.

Rakkaase Dalilah

(Resim: Sabiha Bozcalı)

Tanzimatdan önce başa ya külâh, ya kavuk giyilirdi.

Külâhı, külâhın çeşidini ayak takımı ile esnaf ve asker ocaklarında efrad giyerdi. Külâhın üzerine, işlerinin, mesleklerinin alâmeti fârikası olarak beyaz dülbend, yâhud renkli, çenber sararlardı; bâzı gençlerle bilhassa asker dalkülâh olurdu, yâni külâhlarını, üzerine herhangi bir şey sarmadan giyerlerdi.

Kavuk ise tüccarın, memurun, kibarın, ricâlin ulemânın serpuşu idi, ve kavuk, istisnâsız, üzerine mutlakaa bir şey sarılan serpuş idi.

İşleri, meslekleri başkalarını eğlendirmek olan Dalkavuk Esnafına zelil adamlar kabul edilmişdi ve onlara serpuş olarak

ayak takımının ve esnafın ve askerin serpuşu olan külâh giydirme imkânı bulunamamışdı; zirâ, külâhlarına ne sararlarsa sarsınlar, yâhud dalkülâh da olsalar muhakkak esnaf veya askerle karışdırılacaklardı. Kavuk ise dâima üzerine bir şey sarılarak giyilen serpuş olduğu için o zelil adamlara serpuş olarak kavuk seçildi ve toplum içinde derhal seçilmeleri için de «dalkavuk» olmaları, yâni kavuklarına hiç bir şey sarmamaları emrolundu, bu sûretle kendileri de alâmeti fârikaları olan serpuşlarına nisbetle «Dalkavuk» adını aldılar.

Dalkavuk esnafı, zamanımızın mecâzî anlamla isim almış dalkavukları yanında yedi sefer zemzemle yıkanmış bir takım biçârelerdi; tekrar ediyoruz, başkalarını türlü yollardan eğlendirmeyi âlenen iş, meslek edinmişlerdi. Nizamnâmeleri vardı, ve iş, hizmet karşılığı alacakları ücretin narhları vardı. Hürriyetlerin alabildiğine kısıldığı mutlakiyeti mutlaka devrinde, yazın yalısına ve kışın konağına kapanmak zorunda olan devletliler için dalkavuk kullanmak bir ihtiyaç idi.

Topkapu Sarayı Müzesinin eski Müdürü Tahsin Öz tarafından müze arşivinde bulunan kıymetli bir vesika vardır ki dalkavuk esnafının mâhiyetini gereği gibi aydınlatmaktadır. Birinci Sultan Mahmud devrine ait olup kime hitap ettiği belli olmayan bu vesika bir dilekçedir; bugünkü dilimize çevirdiğim sûreti şudur:

«Devletli, inâyetli, merhametli efendim,
«Kimsesiz dalkavuk kullarınızın arzuhalidir:

Her sene Ramazanı Şerif geldiğinde İstanbulda, dâvetli, dâvetsiz iftarlara gideriz. Ulemânın, ricâlin, devletin vesair büyüklerin, mevki sahiplerinin sofralarında çeşitli nefis yemekler, türlü türlü reçeller, süzme âşureler, şerbetler, tavuk göğüsleri, elmaspâreler, helvalar, kaymaklı baklavalar, ekmek kadayıfları, hoşaflar yer ve içeriz, üstüne göbek tütünü ve kahve ile ikram görürüz. Lâkin içimizde bâzı terbiyesizler bulunup edebe uymıyan hareket ve tavırları ile velinimetlerimiz efendilerimizi gücendirmekte, zararı da hepimize dokunmaktadır. Dalkavukluk sağlam bir nizama bağlanmazsa cümlemizin açlıktan öleceğimiz aşikârdır. Kadîm nizam ve kanuna göre yeniden bir nizama bağlanmamızı, içimizden uygunsuzların tard edilmesini, tavır ve hareketleri hepimizin makbulü olan Şâkir Ağanın cümlemize kâhya tâyin olunmasını ve eline memuriyetini bildiren bir kıt'a ruhsatnâme ihsan buyurulmasını niyaz ederiz. Emir ve ferman devletl iinâyetli efendim sultânım hazretlerinindir. İmzâ: Dalkabuk Kulları.»

Bu dilekçe dikkatle okunmuş ve altına şu şâyânı dikkat satırlar yazılmışdır:

«Dalkavuklar kibar ve rical huzurlarına girdiklerinde etek öperler. Oturacakları yer, trabzan yanındaki küçük minderdir. Vâzifeleri, hâne sahibi olan zâtın mizac ve tabiatına uygun şekilde konuşmak, zikri müstekreh tâbirlerden ve küfürlerden gaayetle sakınmaktır. Hâne sâhibi ne söylerse fevkalâde yardakçılıkla tasdik edecekler ve aslaa aykırısında söz söylemiyeceklerdir. Verilen ihsanı gizlice alacaklardır, verilen paranın çokluğu ile meslekdaşları arasında övünmiceklerdir.»

Bu vesikaya bir de dalkavukluk narhı eklenmişdir, hem gülünç, hem hazindir:

Dalkavuğun burnuna fiske vurma (fiske başına) .... 20 para

Başına kabak vurma, bir seferine 20 para

Yüzünü tokatama, tokat başına ... 30 para

Oturduğu minderden ve seden aşağı yuvarlama, lâtife başına .... 30 para

Yüzüne mürekkeb veya kömür sürme 37 para

Ellerini ve ayaklarını domuztopu bağlama 40 para

Bir salkım üzümün sapı ile beraber yedirilmesi .... 40 para

Kafasına yumruk indirme, yumruk başına 40 para

Çıplak başını tokatlama, tokat başına 45 para

Elinde beş on kıl kalmak ve dişlerini leylek gibi çatırdatmak şartı ile sakal zelzelesine 60 para

Sakal boyamasına .... 60 para

Merdivenden aşağı yuvarlama ... 180 para

Sakalının yarısı veya cümlesi arpa boyunca kırkılırsa, lâtifeyi yapan dalkavuğun üç aylık nafakasını verir, bu nafaka ayda 30 kuruştan 90 kuruştur.

Eyerinin bir tarafında, özengi bulunmıyan haşarıca bir ata bindirilip temâşâsı hoşa giderse .... 300 para

Kuyruğu dışarıda kalmak üzere bir fındık sıçanını ağzının içine kapatma .... 400 para

Bostan dolabına bağlanarak su içinde bir müddet durdurulmak şartı ile bostan kuyusu içinde bir devrine .... 600 para

Bu lâtifede birden fazla her devir için ayrıca .... 100 para

Bu lâtifede dalkavuk boğulup ölürse cenâzesinin masrafı lâtifeyi yapana aittir.

Dalkavuklar bazan kendi isimleri ile anılmışlar, fakat ekseriyâ Şâpur Çelebi, Hande Çelebi, Letâif Çelebi, Kahkaha Molla, Süğlün Bey, Ebülenf Efendi, Burnaz Ağa, Malak Ağa, Sansar Ağa, Çıplak Kadı, Kız Pehlivan, Kabrankulak Ağa, Hacı Fışfış, Hacı Şamandıra gibi takma isimler taşımışlardır.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi, dalkavuklara ve şaklabanlara aşırı düşkün olan Üçüncü Sultan Muradın hal tercemesinde şirin bir fıkra nakleder; müverrihin kalemiyle nakilediyoruz:

«Maskaranın biri şetâret ve mahâretini gösterip de insanını alacağı sırada:

— Yok hünkârım, bugün altın istemem, yüz değnek isterim!.. der.

«Pâdişah sebebini sorunca:

— Hele önce ellisini vurdurun da sebebini o zaman sorun!... der.

«Pâdişah emreder, maskarayı falakaya yıkarlar, değnekler elli olunca herif:

— Durun!.. bir ortağım vardır, ellisini de ona vurun! der.

«Ortağının kim olduğunu sorarlar:

— Beni hergün dâvete gelen bostancıdır, Pâdişahımızın insanını alıp gider iken seni ben çağırdım, yarısı benimdir diye paranın yarısını elimden zorla alır, bugün de değneğin yarısı onun hakkıdır!.. der.

«Pâdişah gülmekden katılır, maskaraya mûtad insanının iki mislini verir, bostancıyı da elli değnek için falakaya yıkarlar.»

Geçen asırda yaşamış mirasyedilerden Veliefendizâde Mehmed Efendi de meclislerindeki dalkavukları ile meşhurdur; hoş fıkralardır:

Bir yaz günü dalkavuk esnafından sekiz on kadar kör toplatıp yalısına getirtmiş, onların birbirini görmeden lag cengi etmelerine hayli güldükden sonra, uşaklar: «Namaza buyurun!..» diyerek körlerin koltuklarına girmişler ve bağçeye çıkarıp rıhtımın tâ kenarına serilmiş seccâdelere götürmüşler, uşaklardan biri de kayığa binmiş, sözde imam olmuş, «Allahüekber» deyince biçâre kör dalkavuklar secdeye varırlarken denize yuvarlanmışlar.

Veliefendizâde bir yaz günü, kış oyunu, ortalığın çakıl çakıl buz tuttuğu bir kış günü de yaz oyunu oynamışdı. Yaz günü kendisi sırtında ince patiska entâri, yalın ayak, küfür küfür oturmuş buzlu şerbet içerken sırtlarına hırkalar, kürkler, ayaklarına kalın yün çorablar giydirilmiş dalkavuklara sahleb ikram edilirmiş; kış oyununda aksi, efendi tandır başına oturur, sırtında kürkü sahleb içer, bütün pencereler açılır, dalkavuklar yazlık entariler ve çıplak ayakla titreşir iken dondurmalar ikram edilirmiş.

Yine bir kış günü Veliefendizâde balığa çıkmış, kendisi sarınmış, sarmalanmış, dalkavuklarından birine de : «Çırılçıplak soyunub bir iç donu ile gelebilir, ve deniz üstünde soğuğa dayanabilir isen sana şu kadar altın var!..» demiş. Yüklü bahşişi duyunca dalkavuk hemen soyunmuş, pusarık buzlu havada bir donca çıplak balığa çıkmış. Bir ara efendi dalkavuğa:

— Burnumun ucu üşüdü!.. deyince külkânî herif mirasyedinin beklediği cevâbı vermiş:

— Velînimetim efendimm.. sıcak olarak bir tek yerim kaldı, burnunuzu da oraya sokun!.. demiş.

Yukardaki dalkavuk nizamnâmesinde müstehcen, müstekreh tâbirlerden ve küfürden gaayetle sakınacaklardır» kaydi mü çeşid lâtifeler olsa gerekdir.

Dalkavuk kelimesi edebiyatımızda manzum metinlerde de görülür:

Dalkavuklar serefrâzıyım efendimin yine
Takkesin kapdım bugün başmda tâc itsem gerek
Sürûri, Hezeliyat

Söyliyem sana zamîri dil bir kıt'a ile
Münfail olma hatâ var ise de bunda bana
Himmetin yok ne ararsın ikide birde beni
Dalkavukluk idemem doğrusu beyhûde sana.
Fatin

DALLI (Ahmed) — Seçkin bankacılarımızdan, İş Bankası umum müdürlerinden; 15 mart 1911 de Üsküdarda Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesinde doğdu. Ziraat Bankası Müdürlüğünde bulunmuş Ahmed Server Bey ile Zeyneb Reşide Hanımın oğludur. Baba tarafı Kafkasyalıdır; Kafkasyanın Rusya tarafından kesin ilhâkından sonra 1858 - 1860 arasında ana vatana hicret edenlerden olub Bandırmada iskân edilmişlerdi ki, Ahmed Dallının baba annesi Fatma Hanım hemen asırdide bir kadın olarak sağ ve Bandırmada oturmaktadır.

«Babam Server Beyin tâlihsiz ticâret tecrübeleri yüzünden küçük yaşda hayatımı kazanmak mecburiyeti dolayısı ile klâsik tahsilimi yapamadım» diyen Ahmed Dallı hayatını kazanma mecburiyeti karşısında yarıda bırakdığı klâsik tahsilini okuma aşkı ile otodidakt olarak tamamlamış Türkiyenin sayısı pek az geniş kültür sâhibi iş adamlarından olmuşdur.

1927 de 16-17 yaşlarında, âilece Nazillide bulunurlar iken Nazilli Ziraat Bankasına küçük bir memuriyet ile girmişdir, gayret ve zekâsı ile bankacılık işlerine süratle intibak etmiş, muhitinde nazarı dikkati çekmiş, iki sene sonra da 1929 da Ziraat Bankasından ayrılarak İş Bankasına intisab etmişdir. Otuz yıl İş Bankasının muhtelif şubelerinde çalışmış, bu arada yine otodidakt olarak ingilizce öğrenmiş, muvaffakiyetlerle kademe kademe yükselmiş, bankadaki aslî vazifelerinin yanında İş Bankasının teşebbüs ve iştirâki ile kurulmuş muhtelif mâlî, ticarî, sınâî müesseseselerle sigorta şirketlerinde idâre meclisi âzâsı veya reisi olarak çalışmış, ve 1959 da İş Bankası umum müdürlüğüne tâyin edilmişdir.

Cam, Pirelli Otomobil lâstiği, Sun'î Sabun ve Soda fabrikalarının kurulması teşebbüsleri onun umum müdürlüğü sırasındadır. Ereğli Demir - Çelik Fabrikasının esas mukavelenâmesi ile bu fabrikanın

Ahmed Dallı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Amerikalılarla yapılan anlaşması da Ahmed Dallı tarafından imzalanmışdır. ve hususî türk ve yabancı sermayesinin bu teşebbüse iştiraki sağlanmışdır. Yine 1959 yılında Türkiye Ticâret ve Sanâyi Odaları ve Borsalar Birliği İdâre Heyeti Reisliğine, Ortadoğu Teknik Üniversitesi mütevelli heyeti âzalığına seçilmişdir. Fakir üniversitelilere yardım tesisi de onun karîhasının eseri olmuş bir müddet de bu tesisin idâre heyeti âzâlığını yapmışdır.

14 Haziran 1960 da Türkiye İş Bankası Umum Müdürlüğünden tekaadlüğünü isteyerek ayrılmış, 17 Haziran 1960 da tevkif edilerek Yassı Adaya gönderilmiş, ve 27 kasım 1961 de tahliye edilmiştir.

26 ocak 1962 de Ak Bank idare meclisi âzalığına seçildi; 1965 de de bu bankanın idare meclisi reisi ve murahhas âzası bulunuyordu. Aynı zamanda Türkiye Sınâî Yatırım ve Kredi Bankası idâre meclisi âzâsı, İktisadi Araştırmalar Tesisi idâre heyeti reis vekili, Türkiye Odalar Birliği enformasiyon icra komitesi âzâsı, Türkiye Bankalar Birliği idare heyeti âzâsı, Donanma Cemiyetinin İstanbul Şubesi idâre heyetinin ikinci reisi, ve Adâlet Partisinin genel idâre kurulu âzası bulunmakda idi. Büyük Kulüp, Florya Kulübü ve Ankara Golf Kulübü âzâsıdır.

Muhtelif tarihlerde Amerikaya, İngiltereye, Almanyaya, Fransaya, İtalyaya, İsviçreye, Yunanistana, Lübnana, Mısıra seyahatler yapmışdır.

Posta pulu koleksiyoncularındandır. Türk güzel sanatlarında pek muhteşem bir kol teşkil eden yazı sanatına karşı derin bir hayranlığı vardır, kıymetli el yazmaları ve levhalar toplamışdır. Resme karşı incizâbı çok derindir; «Mütevâzi bir kütubhânenin sâhibiyim» diyor. Biz «Ahmed Dallının kendisi son derecede mütevâzidir» diyerek o kütübhânenin, kendisinin velînimeti irfâni zengin bir kütübhâne olduğunu ilâve edelim. Tiyatroyu, toplum hayatı üzerindeki büyük tesirlerini bilerek sevenlerdendir, klâsik batı müziği hayranlarındandır. Türk klâsik musikisi ile türk halk musikisine yürekden bağlıdır.

Hiç evlenmemiş bekârdır, kız kardeşi ile beraber oturur. Babasını 1953, annesini 1964 yılında kaybetmişdir.

Uzun boylu, zaif nahif, gözlük kullanır, gaayetle nâzik, çok güzel ve tatlı konuşur, muhakkak ki sohbeti aranır meclis adamıdır. Melâhati vechiyesi ruh asâlet ve necâbetinin mâkesi olmuşdur. Bu Ansiklopedinin sâhibi ve müdevvini Reşad Ekrem Koçu bu hâl tercemesine şu son satırları vicdan vecîbesi olarak ilâve ediyor: «Türk İstanbulun kütüğü olan İstanbul Ansiklopedisi ömrümün mahsulü olarak ilk neşredildiği sırada bu eserin hasis kazanc kaygularından uzak akademik bir teşebbüs olduğunu ve uğrunda bir sıhhat fedâ edilerek tahakkuk ettirilmeye çalışıldığını koskoca Türkiyede ilk ve tek olarak anlayan adam Ahmed Dallı olmuşdur. Kıymetlendirmek istediğim, yapa yalnız ve desteksiz bulunduğum bir anda ve tarafımdan hiçbir taleb vâki olmamış iken onun anlayışlı

bir mektubu ile İş Bankasına kaydedilen birkaç abonenin asıl mânâsıdır, maddî yardımı değildir. Elimde teknik imkân olsaydı, buraya onun adını, göz yaşlarımı da katarak altın mürekkeble yazardım.» (B.: İstanbul Ansiklopedisi).

1965 senesinde Adâlet Partisinden Ankara Milletvekili oldu.

DALMIŞ (Ali) — Azılı yankesici; 1949 da 18-19 yaşlarında mürâhik bir delikanlı idi; nereli olduğu tespit edilemedi; onbeş yaşlarında iken iş bulmak için İstanbula gelmiş, kaşı gözü yerinde olduğundan uygunsuz gürûhunun pençesine düşmüş, kötülüğe sürüklenip yankesicilikde karar kılmışdı; yukarıda tesbit ettiğimiz tarihde yüz sabıkası bulunuyordu. Temiz giyinir, sâfdil görünür, konuşurdu; bir seferinde şöyle bir çarpma rekoru kırmışdır; Köprüden Kadıköy vapuruna binmiş vapurda Dimitro Taşçıoğlu n u n 1435 lirasını, Kadıköy İskelesinde Konya tüccarlarından Ali Osman'ın 2300 ve Mehmed Büyük isminde birinin 1100 lirasını alarak Haydarpaşaya geçmiş cebinde 4835 lira ile Eskişehir istikametine giden bir posta trenine atlamış, trende de Sadeddin adında Ürgüblü bir tüccarın 2400 lirasını çarpmış, fakat tirenden indiği Eskişehirde yeni bir iş teşebbüsünde suçüstü yakalanıp hapse mahkûm olmuşdu. Kısa bir zaman sonra Eskişehir Cezâevinden firar ederek İstanbula gelmiş ise de İstanbul Polisi tarafından Tophânede dolaşır iken teşhis edilmiş, yankesiciler silâh kullanmadığı halde Ali dalmış hâmil olduğu tabancayı çekerek polislere ateş etmek sureti ile kurtulmak istemiş ise de muvaffak olamayarak yakalanmışdır. O tarihden bu yana bu azılı yankesicinin âkibeti mechulümüzdür (İkdam Gazetesi, temmuz, 1949).

Ali Dalmış
(Resim: S. B.)

Servet

DALTABAN — Pabuçsuz ve çorabsız yalın ayak, çıplak, yalın taban; böylece kaldırım tepen, dolayısı ile serserî; o seviye mecazen «görgüsüz, terbiyesiz, kaba adam.»

Daltabandır zıpırların o şâhı
Fitne saçar işmar ile nigâhı
Şahin başda eğri şeytan kulâhı
Raksa çıkar topuk vurur mestâne
Galatanın Kız Papaz'ı bir dane.

(Galatalı Hüseyin)

* Genç kâtib türedi yeni zengin patronu ile Hilton Otelinde bir dügüne gittiklerini anlatır: «Benimki daltabanlığa daha salona girerken başladı, karşılayan garsonun elini sıkdı. bir ara orkestra şefinin cebine bir yüzlük sıkıştırdı, sonra ayakkablarını çıkarıp bir koltuğa tünedi..»

DALTABAN ÇEŞMESİ — Daltaban Mescidinin yakınında Daltaban Yokuşundadır, XVII. yüzyıl başlarında o civarda bir sarayı bulunan ve ikinci Sultan Mustafa zamanında bir ara sadrâzamlık yapmış olan Daltaban Mustafa Paşa tarafından yapdırılmışdır. (B.: Daldaban Mescidi, Mustafa Paşa, Daltaban).

Klasik tarzda ve kesme köfeki taşından inşa edilmişdir. Ayna taşını çevreliyen sivri kemer üzerinde tezyini unsur olarak birçok çarkı felek rozet bulunmaktadır.

Çeşmenin kitâbesi yok olmuşdur; önü açık kal tekni zeminine son bir ayakyolu taşı konmuşdur ki, en hafif tâbir ile bir rezâlet, kepâzelikdir. Semt halkının tahammülü, Belediyenin de görmemesi hayret edilecek bir şeydir. Gaayet küçük olan mermer ayna taşı harap bir durumdadır.

Aslında Kırkçeşme suyunun akmış olması muhtemel olan çeşmeye 1965 de sol tarafa konulan bir muslukla terkos suyu verilmiş bulunuyordu.

Erdem YÜCEL

DALTABAN MESCİDİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kumkapuda Nişanca Mahallesinde Daltaban Yokuşu yakınındadır. Hadikâtül Cevâmi şu malûmâtı veriyor: «Bânisi Kâtib Sinan Efendidir, kabrinin nerede olduğu bilinmiyor. Sadrâzam Daltaban Mustafa Paşanın sarayı bu mescidin karşısında olub Mustafa Paşa mescidin yanına bir de çeşme yapdırdığından bu mescide Daltaban Mescidi denildi. Zaman ile Daltaban Mustafa Paşa sarayı Rakım Mehmed Paşanın tasarrufuna geçdi. Rakım Paşa başdefdarlık, Mısır Vâliliği yapmış, Cidde Vâlisi iken 1183 (1769-1770) de orada ölmüşdür.» (B.: Mustafa Paşa, Daltaban; Daltaban Çeşmesi).

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Daltaban Mescidinin ilk yapıldığı tarih belli değildir; ancak kitâbesinde belirtildiği veçhile 1150 (1737-1738) yılında Rakım Paşa tarafından tecdid ve tevsî edilmişdir. Duvarları kesme taş ve tuğla olub çatısı ahşabdır.» (1962).

Mescidin avlusunda, mihrab duvarı önünde mescidin bânisi adına bir kabir vardır, kâtibi sarıklı baş taşındaki kitâbe şudur:

«Sâhibül hayrât ve el hasenât Sultan Bayazı Velî merhumun matbahı âmire kâtibi merhum ve mağfûru leh Kâtib Sinan Bevefendi rûhu için el fâtiha; sene 916 (M. 1510-1511)».

Gerek taşın üslûbu, gerekse kitâbenin sülüs hattı ile ifadesi aydın olarak gösterir ki bu kabir sembolikdir. ve XIX. yüzyıl başlarında mütevellilerden biri. ve belki de kendi kabri de orada bulunan Râkım Mehmed Efendi tarafından ihdâs edilmiş olacakdır. Kabrinin baş taşı aziziye kalıb fesli mütevellî Râkım Mehmed Efendinin tâlik hat ile yazılmış kitâbesi de şudur:

Hüvelbâki
İlâhî rûzi mahşerde bana gûnâ gûn ecr eyle
Ne derdlerle helâk oldum şehidlerle haşr eyle
Sana kurban idüb canım eyledim türab mesken
Rahmansın âbı rahmetinle isyanımı affeyle.

Varna Kalesi binâ emini Lütfullah efendinin mahdumu Kâtib Sinan Camii Şerifi mütevellisi merhum Râkım Efendi ruhû için fâtiha, 1271 (1851-1855)».

Bu kabrin sâhibi Mehmed Râkım Efendiyi de mescidin ikinci bânisi olub Hadikâtül Cevâmiin kaydına göre 1183 (1769-1780) de Ciddede vefât etmiş olan Mehmed Râkım Paşa ile karışdırmamalıdır.

Mescidin ilk şeklinin nasıl olduğu bilinmiyor; Râkım Paşanın defterdarlığı zamanında yeniden yapılırcasına tâmirinde kapunun üstüne tâlik hat ile konulan manzum tarih kitâbesi şudur:

Bihamdi lillâh ki mâmur oldu bu râna ibâdetgâh
Murûri vakt ile olmuş iken her cânibi berbad
Olub âli himem Râkım Efendi vâkfı sânî
Muammer ola kim Kâtib Sinanın rûhin itti şâd
Salevâte cem olan huzzardan budur temennâmız
Sâhibi hayri de hayr ile bir gez eylesünler yâd
Bu câmi hasbeten lillâh bünyâd olduğu demde
Dü târihe muvaffak oldu Fennî hâmei üstâd
«Kabûli ile mesrûr eyle yâ Râb iki âlemde.»
1150
«Bu vâlâ mâbedi Râkım Efendi itdi çün âbâd».
1150

Daltaban Mescidi bugün birkaç basamakla çıkılan gayri muntazam küçük bir avlunun ortasında, yeni inşa edilen binaların arasına sıkışmış bir durumdadır. Ayrıca avluda inşa edilen iki katlı yeni bir meşruta da mescide o kadar yakındır ki aradaki mesafe sadece bir adım kadardır.

Ön cebhe arkaya nazaran daha dardır; minare kapunun solundadır. Dış duvarları Horasan dersli kaba yontma köfeki taşından olub son cemaat yeri yokdur. Doğrudan mescidin ibâdet sahnına girilir. Cümle kapusu mihraba nisbetle sağ tarafdadır: kapudan girilince ilk kısım müstakil plânlı küçük bir bölmeyi andırır ve küçük bir beşik kubbe ile örtülüdür: bu parça. daha genişçe kare plânlı olan ikinci kısımdan bir kemerle ayrılmışdır; mihrab duvarında ve tam kemer altına rastlamak üzere konmuş ahşab mihrab âdeta bir paravana gibi durmaktadır. Bu beşik kubbe altı. mihrab duvarında altlı üstlü iki ve kapu duvarında yalnız altda bir pencere olmak üzere üç pencere ile aydınlatılmışdır. Kare plânlı ikinci kısım yarım küre bir büyük kubbe ile örtülmüşdür; bu kısımda mihrab duvarı altlı üstlü ikiserden dört, sol duvar keza altlı üstlü ikiserden dört, mihrab karşısındaki duvarda altda üç, üstde bir ki cem'an 12 pencere ile aydınlatılmışdır; sol duvar ile mihrab arasındaki üst pencereler, dört pencere sivri kemerli, alçı şebekeler içinde renkli camlar ile tezyin edilmişdir.

Daltaban Mescidi 1945 yılında mahalle halkının müşterek yardımı ile yeniden tâmir edilerek yenilenmiştir. Bu ameliye esnâsında girişin yan tarafı ile mihrabın karşısına gelen kısımlardaki ahşap mahfiller, dâhildeki kalem işleri aslına uygun olarak ele alınmış ve yeniden yapılmıştır.

Dâhildeki kalem işleri gayet güzel olub, bilhassa kubbe ile beşik kubbenin içerisindekiler iyi bir sanatkâr elinden çıkmışdır.

Kubbenin ortasında sarı. mavi ve gri renkde çiçek motifleri bulunmakta olup etrafında da altın yaldızlı sülüs hat ile sureyi saf yazılıdır. Kubbe eteği kahverengi zemin üzerine beyaz boyalı yaprak. rozet çiçekleri ve rumiler ile süslenmişdir.

Mermerden ve yedi veçheli olan mihrap istalâktitli olarak nihayete erer. Mihrabın üzerine celi hat ile «Kullema dahele aleyha zekeriyyel mihrab» âyeti yazılmışdır. Ayrıca üst kısımdaki açık kahverengi kitâbelik kısmında kabartma şeklinde yaldızlı rumiler ile süslüdür. Bu tezyinattan aynı motifler mihrabın köşe dolgularında

tekrarlanır. Yeni olan ahşab minber gayet basittir ve üzerinde hiçbir tezyinat yokdur.

Beşik kubbe ile örtülü ilk kısmın üstüne, kapu yanından ahşab bir merdivenle çıkılır bir mahfil, kare plânlı ve büyük yarım kubbe ile örtülü ikinci kısmın mihrab karşısına da yine ahşab bir merdivenle çıkılır boydan boya bir kadınlar mahfili yapılmışdır.

Minâre kapusu mescidin içindedir.

1965 eylülünde Daltaban Mescidini ziyâretimizde imamlık vazifesini aslı Hopalı Bay Kemal Sarıgüzel, müezzinliğini de Aksekili Bay Şevki Doğan ifâ etmekteler idi.

Erdem YÜCEL

«Daltaban Mescidinin 1945 deki tâmirine semtin baş komiseri Bay Hikmet ile tüccardan Bay Şevket ve Bay Nuri ön ayak olmuşlardı. 1952 de Mescidin hemen yanı başına iki katlı bir beton binâ olarak imam ve müezzin meşrutâsı yapıldı; 1955 de şerefesine kadar yıkık olan minâre tâmir edildi; tamamlandı; 1958 de Mescidin mihrab duvarı ile cümle kapusunun karşısındaki duvarda bulunan üst dört pencerenin alçı şebekeli renkli camları kondu; bu çok güzel dört süsü pencerenin masrafını Tosyalı Hacı Hüseyin Gulum ile Kastamonulu Hacı Kâzım Altıoğlu tarafından ödendi. Mescidin nakış işleri de Ali Usta adında bir sanatkârın eseridir.» (Hakkı Göktürk, Not).

DALTABAN YOKUŞU — Eminönü İlçesinin Kumkapu Bucağında Nişanca Mahallesi sokaklarından; Nişanca Bostanı Sokağı ile Soğanağa Camii Sokağı arasında uzanır; Nişanca Yokuşu, Elmaspaşa Sokağı, Çobançavuş Medresesi Sokağı, Kâtib Sinan Mektebi Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 3/32). Kabataş döşeli bir yoldur. Zemin katları kâgir ahşab ve tüm kâgir ve beton evler arasından geçer. Kapu numaraları 7-35 ve 2-24 dür. 1 çantacı ve döşemeci dükkânı ile bir de kapalı dükkân görülmüşdür. Çobançavuş Medresesi Sokağı ile olan kavuşağında klâsik üslûbda kitâbesiz bir çeşme vardır; kendi lülesi koparılmış, kenarına bir terkos musluğu konmuşdur; teknesi de yok olmuş, yerine delikli bir eski ayakyolu taşı konmuşdur (!); çirkin sefâlettir (ağustos 1964).

Bu yokuşun adı geçen aşağıdaki şarkı Kumkapulu Balıkçı Haçik Ağanındır:

Daltaban Yokuşundan geçdi bir âfet
Yalın ayak pırpırı bıçkın kıyâfet
Dalfesli yangıncıdır ol servi kaamet
Yalın ayak pırpırı bıçkın kıyâfet.

Basdı acı nârayı yokuş başında
Yüreciği hopladı kız oynaşında
Zannım henüz ondokuz yirmi yaşında
Yalın ayak pırpırı bıçkın kıyâfet.

Hakkı GÖKTÜRK

DALYAN, DALYANLAR — «Balık avlamak için deniz kıyısında büyük ağaçlarla çevrilen yer» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı). Müteveffâ Karakin Bey Deveciyan «Balık ve Balıkçılık» isimli büyük, ölmez eserinde İstanbul suları dalyanları üzerine şu malûmâtı veriyor :

«Eski çağlardan beri kullanılmakda olan ve balıkçılıkda pek mühim bir mevkii bulunan dalyan, denizin sâhile bir kaç kulaç yakın sularında, göl ve nehirlerin ise ağızlarında kurulur. Çeşidli ağlardan ve müteaddit direk, halat ve gemi demirlerinden müteşekkil olup bir kaç nevi' vardır. Akdenizin batı bölgesi memleketleri sâhillerinde kullanılan dalyanlarda direk bulunmayub ağlar bir takım büyük mantarlar ve kum ile dolu çuvallar vâsıtası ile tahkim edilir.

«Dalyanların yapılması sebebi geçici balıkların avlanması ise de o suların yerli ve gezici balıkları da tutulur.

Her suda dalyan kurulamaz. Bir dalyan senede 500-600 lira bir masrafa (1913-1914 piyasası) ve 15-20 tayfa kullanmaya muhtaçdır.

«Dalyan balıkların geçid yerinde kurulmaz ise ve suların akıntısı ile dalgaların hücumuna karşı bir derece mahfuz değil ise balık tutulamaz. Bir dalyanda balık tutulamazsa, bir taraftan dalyan masrafı, diğer tarafdan tayfaların komanyası dalyan sâhibini mahveder. Onun içindir ki, dalyan kurmak hem paraya, hem tecrübeye, ve hem de o işe mahsus mahârete bağlıdır.

«Bir de herkes istediği yerde dalyan kuramaz. Balıkçılıkda dalyan ve voli yerlerinin, çiftlik ve ev gibi, devlet eliyle verilmiş senedlerle sâhibleri vardır; dalyan kurmadan önce dalyan yerini sâhibinden satın almak, yahud kirâlamak lâzımdır. Eğer bir voli yerinin sâhibi (B.: Voli yeri) orada yeni bir dalyan kurmak isterse hükûmetden ve devlet deniz yolları idâresinden izin almaya mecburdur.

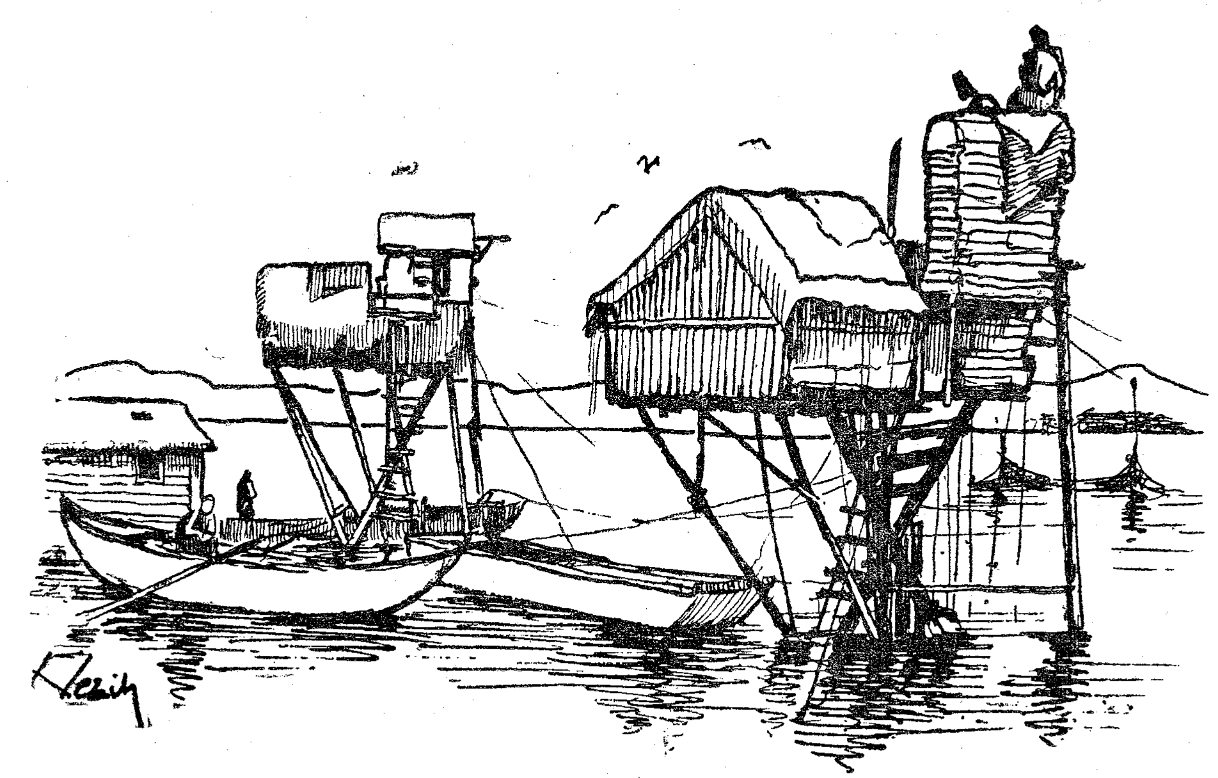
«Dalyanlar evvelâ üç kısma ayrılır:

I — Asıl Dalyan. Bunlar çeşidli ağ ve direklerden müteşekkil olub, alt kısmı kâmilen ağ ile kapalıdır. Türkiye, dolayısı ile İstanbul sularında kurulan dalyanların hepsi bu kısımdandır. Boğaziçi ile Marmara Denizi sâhillerinde kurulan asıl dalyanların da altı nev'i vardır: 1 — Büyük Şire Dalyanı; 2 — Şire Dalyanı; 3 — Yarım Şire Dalyanı; 4 — Kurtağzı Dalyanı; 5 — Kırma Kepasti Dalyanı; 6 — Çekme Dalyanı (B.: Şire Dalyanları; Kurtağzı Dalyani; Çekme Dalyan).

«Asıl dalyanlar mevsime göre yaz dalyani ve kış dalyanı isimleri ile ikiye ayrılır; yaz dalyanları her sene nisan başında kurulup ağustosun on beşine kadar balık tutulur, sonra sökülüp direk, ağ ve sâir teferruatı denizden kaldırılır. Kış dalyanları ağustos ayında kurulur, balık devam eder ise Şubat sonuna kadar devam eder, balıklar kesilirse ocak ayı içinde sökülür. Dalyanların ağızlarını, mevsime göre balıkların geleceği yere karşı olması şarttır. Dalyanların ehemmiyet ve büyüklüğüne göre birkaç mavunası, kayığı, sandalı, ve sâhilde tayfanın barındığı büyük kulübe - koğuşları vardır. Dalyan sâhibleri kullanacağı tayfalar için muşamba caket, muşamba pantolon ve çizme bulundurmaya mecburdur. Tayfaların yemeklerini pişirmek ve ağları boyamak için yemek kabları, yemek kazanı, boya kazanı ve boya teknesi de dalyan sâhibinin tedârike mecbur olduğu şeylerdir.

«Dalyan ağları kâmilen pamuk ipliğinden örülür ve çam kabuğu ile bovanır; boya, hem ağları çabuk çürümekden korur, hem de ağlara balıkların gözlerine çarpmayacak bir renk verir; çam kabukları boya kazanında iki gün su ile haşlandıkdan sonra su ılık halde iken ağlar içine atılır; bâzı meraklı dalyan sâhibleri her ay ağların boyasını yeniler.

«Tayfa ücretlerine gelince: an'anelere göre şire dalyanlarında, Kurtağzı dalyanlarda ve kırma keparti ile çekme dalyanlarda ayrı ayrıdır. Ücret yüzde yirmi üç devlete vergi ve tayfaya yapılan komanya masrafı çıkdıkdan sonra, dalyan sökülürken dalyan sâhibinin sâf kârından pay usulü ile ödenir. Şire dalyanlarında sâfi kârın 3/4'ü dalyan sâhibinin 1/4'ü de tayfalarındır; kaç tayfa varsa bu 1/4 hisse o kadar paya ayrılır. Dalyanlarda tayfaların başında bir reis bulunur; ücreti tayfalar gibi bir paydır, fakat dalyan sâhibi kendi hissesinden reise ayrı iki pay, ağ tâmircisi

Beykoz Dalyanı
(Resim: Nezih)

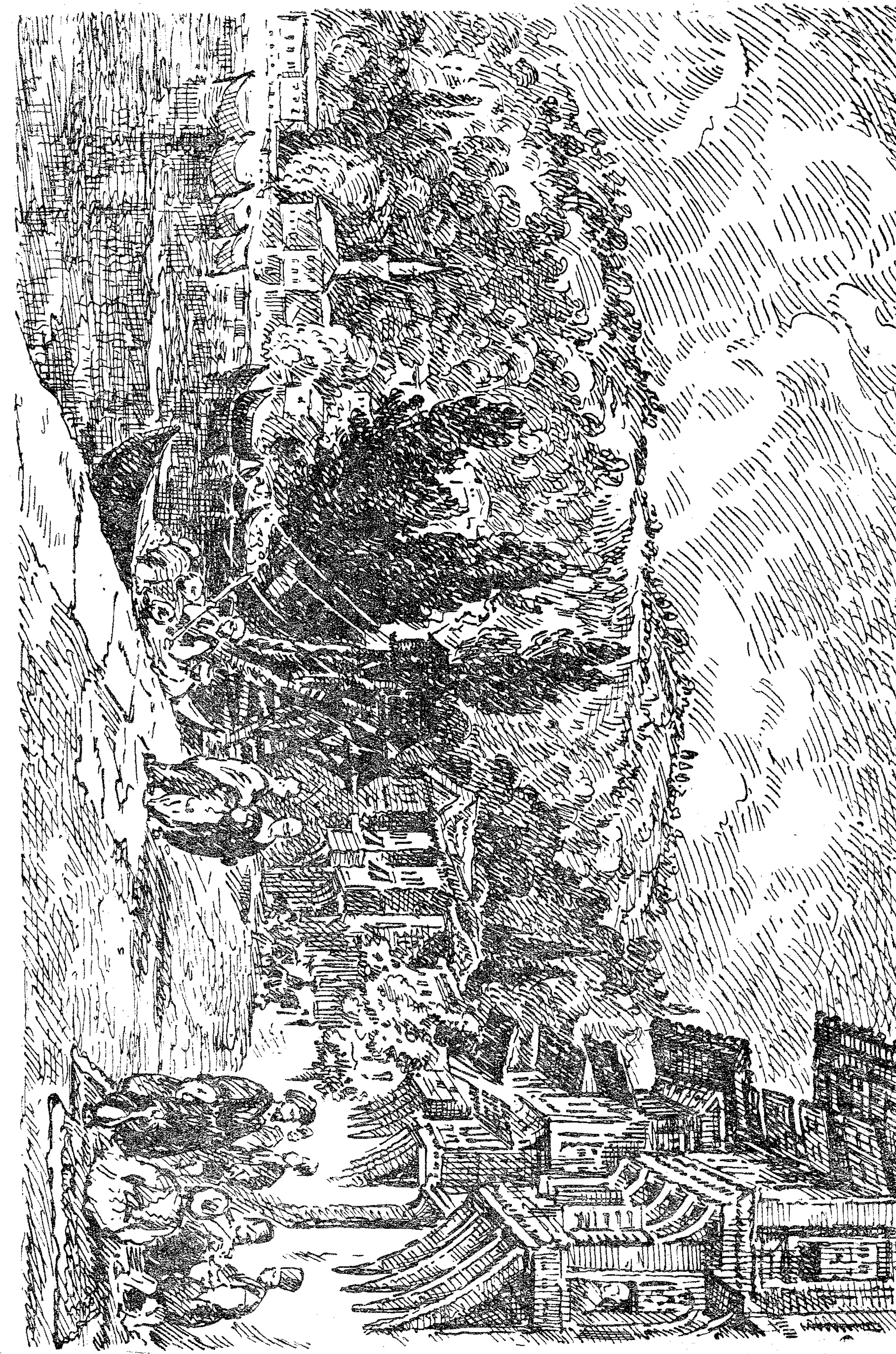
ile salapuryacıya da yarımşar pay ayrıca vermeye mecburdur (Meselâ vergi ve komanya masrafı çıkdıktan sonra dalyan 6000 altın kazanmış ise 4500 altın patron hissesi ve 1500 altın tayfa hissesidir; dalyanın reis ile beraber 20 tayfası varsa her tayfa 75 altın alır; dalyan sâhibi ayrıca reise 150 altın ve salapuryacı ile ağ tamircisine 35 er altın öder.) Kurt ağzı dalyanlarında dalyan sâhibinin hissesi 2/3. tayfa hissesi 1/3 dür (Aynı mikdardan misâle göre patron hisse 4000 altın, tayfa hissesi 2000 altın, bir pay 100 altın, reis bahşişi 200 altın, salapurya ve ağ tamircisi bahşisi 50 şer altın); çekme ve kırma kepasti dalyanlar da da hisseler yarı yarıyadır; bu dalyanlarda dalyan sâhibleri reis ile ağ tamircisine ve salapuryacıya ayrıca para vermez. (Yine 6000 altın sâfi kârdan patron hissesi 3000 altın, tayfa hissesi 3000 altın, bir pay 150 altın). Tayfalık bakımından en kârlı iş çekme ve kırma kapasti dalyanlarda çalışmaktır.

II — Cit Dalyanı. Kotra adı da verilir; göl ve nehir ağızlarına kurulur dalyanlardır; ince kazık ve kamışlardan yapılır, bu dalyanlarda ağ yoktur (B.: Çit Dalyanı; Büyükçekmece Dalyanı).

III — Direksiz Dalyan. Orkinos ve torik balıkları avı için ihdas edilmişdir; Akdenizin ecnebî sularına mahsus bir dalyandır.»

Karakin Bey Deveciyan yukardaki satırları aldığımız ölmez eserinde İstanbulun Marmara suları ile Boğaziçinde kurulan 45 dalyanın adını tafsilâtlı malûmat ile kaydediyor, biz buraya konuldukları yerlerle dalyanların yalnız isimlerini alıyoruz (Bu ansiklopedide İstanbul dalyanları kendi isimleri ile ayrıca yazılmışlardır):

1 — Karaburun Dalyanı
Boğaz dışında, Rumeli yakasında
2 — Kilyos Dalyanı
Boğaz dışında, Rumeli yakasında
3 — Uzuncaburun Dalyanı
Boğaz dışında, Rumeli yakasında
4 — Marmaracık Dalyanı
Boğaz dışında, Rumeli yakasında
5 — Öreke Dalyanı
Rumeli Feneri önünde
6 — Bağlaraltı Dalyanı
Rumeli Feneri - Karibce arası
7 — Büyükliman Dalyanı
Yukarı Boğaz, Rumeli yakası
8 — Karataş Dalyanı
Yukarı Boğaz, Rumeli yakası
9 — Mavromulos Dalyanı
Yukarı Boğaz, Rumeli yakası
10 — Sırataş Dalyanı
Yukarı Boğaz, Rumeli yakası
11 — Otuzbirsuyu Dalyanı
Rumelikavağı
12 — Telli Tabya Dalyanı
Yenimahalle
13 — Pazarbaşı Dalyanı
Yenimahalle
14 — Mesarburnu Dalyanı
15 — Bülbül Sokağı Dalyanı
Büyükdere
16 — Barutcubaşı Dalyanı
Büyükdere, 1883 denberi metrûk
17 — Kirka Dalyanı
Büyükdere, 1883 denberi metrûk
18 — Çayır Dalyanı
19 — Büyükdere Dalyanı
20 — Kefeliköyü Dalyanı
24 — Kalender Dalyanı
Tarabya, 1883 denberi metrûk
22 — Yeniköy Dalyanı
Metrûk
23 — İstinye Dalyanı
24 — Bebek Dalyanı
25 — Küçükbebek Dalyanı
26 — Salıpazarı Dalyanı
27 — Ahırkapu Dalyanı
28 — Kumkapu Dalyanı
1873 denberi metrûk
29 — Yedikule Dalyanı
30 — Salistre Dalyanı
Fenerbağçesi civarında
31 — Şabka Dalyanı
Caddebostanı
32 — Kiri Dalyanı
Caddebostanı
33 — Üsküdar Dalyanı
1880 denberi metrûk
34 — Çengelköyü Dalyanı
metrûk
35 — Vaniköy Dalyanı
36 — Kanlıca Dalyanı
metrûk
37 — Toptaş Dalyanı
Beykoz, metrûk
38 — Karacaburun Dalyanı
Beykoz, metrûk
39 — Beykoz Dalyanı
40 — Beykoz Kasrı Dalyanı
metrûk.
41 — Umuryeri Dalyanı
Metrûk
42 — Anadolukavağı Dalyanı
1873 denberi metrûk
43 — Filburnu Dalyanı
Yukarı Boğaz, Anadolu yakası.
44 — Anadolu Feneri Dalyanı
Yukarı Boğaz, Anadolu yakası.
45 — Soğan Adası Dalyanı
İrva - Yomburnu arası.

Bebek Dalyanı
(Thomas Allom'un gravür ünden Sabiha Bozcalı eli ile)

Karakin Bey Deveciyan bu dalyanlardan 12 dalyanı 1913 - 1914 de neşredilen eserinde metrûk olarak gösteriyor. ki o tarihden bu yana geri kalan dalyanlardan da pek çoğu zamanımızda artık kurulamamakdadırlar. İstanbul Balıkhânesinin eski müdekkik müdürü İstanbulun Marmara suları dalyanları için her nedense Anadolu yakasında Caddebostanından, ve Rumeli yakasında Yedikuleden öteye gitmemişdir.

Dalyan tayfacılığı ile balıkçı hayatı üzerine Sivaslı Âşık İbrahim'in iffet ve sâfiyet örneği güzel bir manzûmesi vardır (B.: Balıkçı Güzeli, s. 2002-2003).

İstanbul dalyanları ressamlara da şirin ve zengin bir konu olmuşdur; Sanâyii Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) muallimlerinden Belolt'nun yağlı boya bir dalyan tablosu 1903 Galatasaray resim sergisinde teşhir edilmişdir; Brindezinin «Bebek Dalyanı» adı ile güzel bir sulu boyası, Thomas Allom'un da «Küçük Bebek Dalyanı» ile «Ahırkapu Dalyanını gösteren iki nefis gravürü vardır.

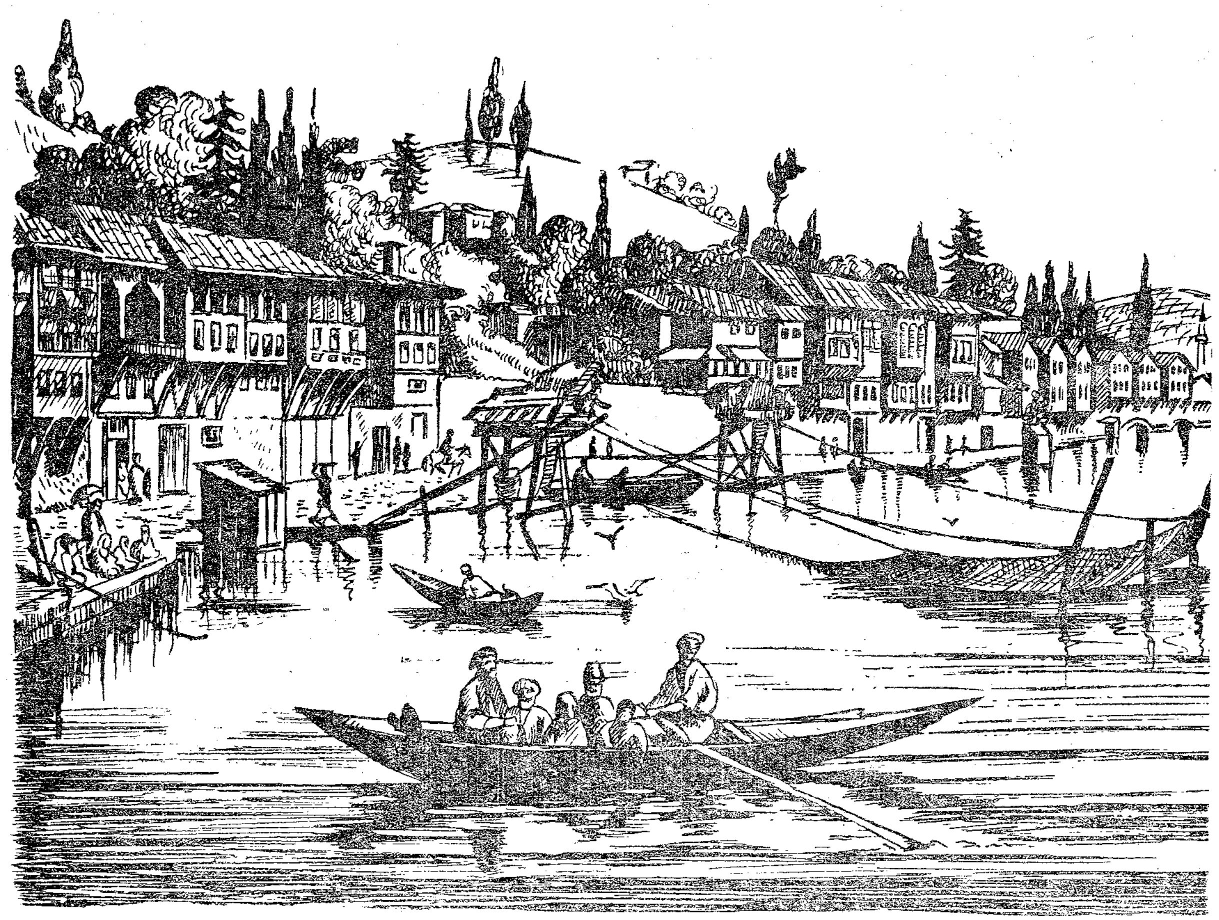
Son yeniçerilerden kalender meşreb halk şâiri Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa «İşmar Destânı» isimli uzun bir manzûmesinde Galatadaki meşhur Hendek Kahvehânesini bir dalyana, müşterisini de kınalı boyalı, telli pullu balıklara benzetiyor:

Dolar dilberanla sabah akşamlı
Galatada Hendek Kahvesi namlı
Kapusunda fener kırmızı camlı
Meydancı Kodoş Çöpçatan Şamlı.

Pek mükellef yapmış kalfası Balyan
Kahve değil kurmuş san koca dalyan
Güzelleri birbir idemem beyan
Türk urum ermeni firenk italyan.

Asıl dalyanlar denize gayet iri direkler çakılarak kurulduğu için uzun boylu, iri kıyım elli ayaklı, dâima dimdik yürür gençlere İstanbul halkı «Dalyan direği gibi delikanlı» derdi. sonra bu deyim kısaltıldı. «dalyan gibi delikanlı» oldu:

Kara Veli dirler Hamlacıbaşı
Pekce topuk vursa kırardı taşı
Aslı Egribozlu Yunana karşı
Şöyle âgaaz eylemişdir destâne

Bebek Dalyanı
(Brideziden Bülend Şeren eli ile)

Dağ devirir dalyan gibi Ferhâdım
Nevhat civan değirmende ırgadım
Göklere sığmaz ger olsa kanadım
Bend eyledi bir nigâhı mestâne.

(Galatalı Hüseyin, Irgad Destânı)

DALYAN BURNU — «Eski Fener Burnu» da denilir; Rumeli yakasında Karadeniz sâhilinde, Kilyosun doğu - kuzeyindedir; Kilyos deniz tahlisiye istasyonu bu burun altındadır. Kilyosun doğusundan geçen Seymen Dere (Kilyos Deresi) bu Dalyan Burnunun doğusunda bir noktada Karadenize dökülür; burunda bir deniz feneri bulunmaktadır. Türlü engeller dolayısı ile yerine gidilip görülemedi.

Bibl.: Mehmed Eşref, İstanbul civârı haritası.

DALYAN ÇARDAĞI — (B.: Çardak, Dalyan Çardağı).

DALYAN SALAPURYASI — Dalyanlarda kullanılır iki çifte bir kayıkdır, «Dalyan Mavunası» da denilir; dümeni ve yelkeni yoktur, baş tarafında irice iki palamar babası vardır. Dalyan tayfalarından belli iki balıkcı tarafından kullanılır ve bu iki tayfaya «Salapuryacı» denilir, dalyan sökülürken diğer tayfalar gibi birer pay ücret alırlar (B.: Dalyan), Şire ve Kurtağzı dalyanlarda dalyan sâhibinden de ayrıca yarım pay tutarında bahşiş alırlar.

Dalyan Burnu.

DALYAN SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Yeni Mahallenin sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sradaki durumu tesbit edilemedi (aralık, 1965).

DALYASANLILAR MESCİDİ — Tahsin Öz'ün beyânına göre Fâtihde Desteréciler Sokağında idi; ahşab ve fevkaani bir mescid olub 1897 de Celeb Mehmed Ağa adında bir zât tarafından yapdırılmışdı; eve kalbedilmişdir.

Bibl.: Tahsin Öz, İstanbul Câmileri, 1962.

DAMACANA — Büyük şehrin bilhassa sayfiyelerinde, şöhretli menba sularını evlere taşımak üzere kullanılan büyük cam kaplar.

İstanbulda zamanımızdan bir yüz yıl kadar evvelki şehir sakaları kırbalarla su taşırlardı. Umumiyetle dana derisinden yapılan ve renkleri siyah olan kırbaların geyik ve ceylân derisinden olanları daha sert olduğundan fazla makbulmüş (B.: Kırba); hayvanın karın kısmına isâbet eden parçası, kırbanın su doldurulan yerine gelir; baş tarafıda ayarlanarak bir musluk konurdu. Zamanla bu su kırbalarının yerini tahta fıçılar, damacanalar almışdır. İnce saç çemberlerle takviye edilen bu tahta fıçıların tam yuvarlak olmayub iki taraf-

tan basıkdı ve üst taraflarında biri yanda olmak üzere iki deliği bulunurdu; bunlar Yemişten Unkapanına doğru giden yol üzerindeki fıçıcılarda yapılırdı ki, bugün buralarda bu dükkânlardan ancak bir iki tane kalabilmiştir (B.: Fıçı).

İçlerine su fıçıları sıralanmış çift atlı su arabaları Kadıköy ve civar semtlerinde bir gün evvel gitmiş oldukları Kayışdağının, Çamlıcanın tenha yollarından sabahın ilk saatlerinde evlere su dağıtmak üzere dönerlerdi.

Son yıllarda artık bu tahta fıçıların yerlerini tamamen cam damacanalar almış bulunmaktadır. Ekseriyetle Anadoludan gelerek ve bu işte gedikli olanlar, atlı arabalarından omuzlarına vurdukları damacanaları evlerin, apartımanların mutbaklarının bir köşesindeki ufak su küplerinin yanına bırakırlar, damacanın pirinç ağızlığı üzerindeki Belediyenin damgalı kursununun tellerini itina ile söküp yeleklerinin üst cebine yerlestirdikten sonra pantolonlarının arka cebinden çıkardıkları kıvrık sarı pirinç boruyu damacananın ağzına daldırarak suyu küpe boşaltırlar. Bugün büyük boy bir damacana menba suyu 200, ufakları ise 150 kuruşa satılmaktadır.

Nuriye NİRVEN

DAMACANA SOKAĞI — Beyoğlu İlcesinin merkez nâhiyesinin Kamerhâtun Mahallesi sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık, 1965).

DAMACI SOKAĞI — Kadıköyünün Sakızağacı semti sokaklarından: yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık, 1965).

DAMAD ÖKÜZ MEHMED PAŞA CAMİİ — (B.: Öküz Mehmed Paşa Camii).

DAMADYAN (Agop) — Ünlü bir deniz ressamı; 1839 da İstanbulda doğdu, 1920 de Lozan'da vefat etmiştir.

Tahsilini Parisdeki Muradyan Mektebinde yapmışdır. İstanbula avdet ettikten sonra, zengin bir sabıs olan pederinin muhalefetine rağmen, tekrar Paris'e gecip orada ressamlık istidadını tekâmül ettirmişdir. 1890 da, Paris Konservatuarını birincilikle bitiren meshur sahne ses sanatkârı Eléonore Peyret ile evlenmiştir. Müteakiben Avrupa başkentlerinde devamlı seyahatlerde bulunmuş, sonra Amerikaya gitmiş ve nihayet Lozanda yerleşmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

DAMADYAN (İstepan) — Tanınmış bir gazeteci, harf dökümcüsü ve mühendis; 1853 de (veya 1850 de) Eyyubda doğmuş ve 1925 de Parisde vefat etmişdir.

Çocukluğunda Ortaköyde ikâmet etmiş ve 1865 yılına kadar oradaki «Tarkmançatz» adlı Ermeni ilk mektebinde okumuştur. 1868 de Mektebî Sultanî'nin ilk yatılı talebelerinden biri olmuş ve 1873 de buradan mezun olmuşdur. Tahsiline devam ederek 1877 de mühendislik diplomasını almışdır. Bundan sonra kültür ve iş hayatına atılmışdır.

1870 sıralarında kardeşleri tarafından Odun Kapusunda tesis edilen harf dökümhânesi, 1874 de kendisine devredilmiş ve 1893 yılına kadar devam etmiştir. İstapan Damadyan, ilk defa olarak, muhtelif işler yapan «Universel» adlı bir harf döküm makinesi getirtmiştir, bu suretle matbaa harflerinin fiyatı 30 kuruştan 15 kuruşa inmiş ve matbaacılık, Mühendisyan'ın, Aramyan'ın, Kürkçüyan'ın ve sâir kimselerin inhisarından kurtulmuşdur. Fakat bir müddet sonra Sultan Hamid rejiminin baskısı yüzünden dökümhânesini satmak mecburiyetinde kalmışdır.

1884 den itibaren 1896 yılına kadar devamlı olarak, Galatada, Bankalar Caddesinde, Noradunkyan'ın Hanında bulunan matbaasında «Aravelk» «Şark» isimli ermenice bir gazete çıkarıyordu; 1896 da gazetesi kapatıldığı için Kahireye göç ederek orada 1906 dan itibaren mühendislikle meşgul olmuştur. Vefatından az önce Paris'de yerleşmiş bulunuyordu.

Kevork PAMUKCİYAN

DAMADYAN (Mıkirdiç) — Bir Ermeni şâirdir. Takriben 1874 de, genç yaşta veremden Ortaköy'de vefat etmiştir.

Ünlü Fransız şâiri Jean Racine'in (1639 -1699) «Mithrdate» adlı trajedisini manzum olarak eski ermeniceye çevirmiştir. Eserin tabından bir gün sonra vefat etmiştir. Eski bir eserde Haykazyan Cemiyetinin âzaları arasında ismine tesadüf edilmektedir.

Kevork PAMUKCİYAN

DAMAĞASI — «Dam», yakın gecmişe kadar hâneberduşlar argosunda «Hapishâne» anlamında kullanılmışdır; zamanımızda aynı güruhun ağzında hapishâneye «delik», «kafes», «kodes» denilmektedir.

Toplumun her tabakasından ve cezâi mesuliyet taşıyan her yaşdan kimselerin türlü suçlar işliyerek toplandıkları hapishânelerde günlük hayat, fikir adamları için dünyanın her tarafında büyük ve acı bir konu olagelmişdir; bu konu İstanbul Ansiklopedisinin sınırı dışında kalır.

Bir hakikattir ki, dünyanın her tarafında, hapishanelerde bir takım kabadayıların diğer mahkumlar üzerinde tahakkumu önlenememiştir; yakın geçmişe kadar işte bu mahbushane kabadayılarınadır ki «Dam Ağası», «Damağası» denilegelmiş idi. Damağaları hemen istisnâsız kaatiller arasından çıkmışdır.

Burada bilhassa en önemli mesele, mahkûmları haraca kesmiş damağalarının kendi aralarında rekaabet yüzünden büyük hapishâne kavgaları ve hattâ cinayetleri, ve damağaların genç mahkûmlar ile olan münasebetleridir. Herhangi bir suçdan kısa veya uzunca bir zaman için hapishâneye girmiş güzel veya güzelce gençlerin damağaları pençesindeki hayatı, italyan yazarı Tullio Murri'nin «Kürek Cehennemi» adındaki eserinde dehşet verici çıplaklığı ile anlatılmış genç ve dilber Cesarino'nun çilesinin aynı olmuşdur.

1301 ile 1311 arasında (M. 1883-1894) İstanbul Mahbushânesinde on yıl yatmış olan Kahveci Nusret'in «Zından Şâirleri» diyecek yerde «Zından Şiirleri» adı ile kaleme aldığı çok orijinal bir antolojinin sonuna eklenmiş mâniler kısmında Damağaları hakkında 14 mâni vardır ki, o devirlerin mahbushâne hayatı bakımından hepsi dikkat ile okunmaya değer:

Damğası dir karam akım
Şıkırdımlar salkım salkım
Tâ beseher uyku haram
Sibyan koğuşunda aklım.

*

Damağasının hayal düşu
Delikde sibyan koğuşu
İçinde tam elli tünek
Telli pullu turna kuşu

*

Hey damağası hey damağası
Sil gözünden çapak pası
Şorolular kırıklarını
Kurarlar bıçkın kumpası

*

Şorolu mastor olunca
Ayırd etmez paspal konca
Sarıkızdan haber gelir
Damağasına soyununca

*

Damağaları yağlı kara
Gardiyanın aklı para
Kodesde gün kavuşunca
Zar atılır kırıklara.

*

Hey damağası damağası hey
Her şeb hazır sâkiyle mey
Yeni bir mal düşer düşmez
Harac mezad sürersin pey

*

Düzmüş duman anzorotun
Sarmış Yusuf misal putun
Damağasını sorar isen
Kaptanıdır Bahri Lûtun

*

Damağaları pala bıyık
İtlikden gezmezler ayık
Her gice bir şorolusu
Gelir ki hünkâra lâyık.

*

Kanlıdır hep damağaları
Kurarlar fesad ağları
İtlikden yerde sürünür
Şalvarlarının ağları

*

Koğuş koğuş çete çete
Damağası denmiş bir ite
Hepsinde var bir kaç kırık
Her an emrine aleste

*

Külâh kuşak cebken şalvar
Turfa yapuk kılığı var
Damağaları kaatil gerek
Gülmez yüzü taşdan duvar.

*

Her koğuşda fener yanar
Mangalda cezveler kaynar
Damağasının keyfi tamam
Şorolu kıvırıp oynar

*

Yemiş ikiyüz kırk ayı
Damağası o kıllı ayı
Gece gündüz aklı fikri
Kuzulardan aslan payı.

*

Şorolunun gözü kaşı
Ayakları şâhin başı
Perçemleri çakılları
Damağasının tayın aşı.

Yine ayni antolojide (B.: Zından Şiirleri) şöyle bir kayıd vardır: «Kudemâyı mahkûminden Sürmeli Baba (Yomralı Kara Veysel) merhumun tarzı kadim üzere ayaklı mânileri görülüp onlar da teberrü-

ken bu mecelleye alındı» deniliyor ki Kırım Harbi sıralarında Halicde kayıkçılık yaparken uygunsuz bir aşk yolunda kaatil olmuş Sürmeli Babanın eski tarz 212 parça ayaklı mânisinin sekizi de damağaları üzerinedir; aslında Sürmeli Baba (Yomralı Kara Veysel) de bir damağası imiş; o sekiz ayaklı mâni de aynı hava altında zehir gibi acı şeylerdir.

Yar sana geçdi gönül yar sana..
Ağam Ferhadım dirsin şu duvarı yarsana
Kaçarken kaçır beni olayım ben yar sana

*

Yan yanadır geç gönül yan yana..
Yanyanadır döşeklerimiz Taş Koğuşda yanyana
Damağası yapdıkların bana her duyan yana

*

Yaradı mı geç gönül yaradı mı..
Gel cerrah bir nabzım yokla bak fitil yaradı mı
Ağam diye anar mı hiç çıkan o yar adımı

*

Yaraşur geçdi gönül yaraşur...
Damağası damağası tut bir güzel yar aşur
Atlas çuha ya çul çaput yar ne giyse yaraşur

*

Yar acısın geç gönül yar acısın..
Damağası damağası tatdın mı yar acısın
Sana gayri çıkıp giden şorolu yar acısın.

*

Uyan yar geç gönül uyan yar...
Şafak atmış gün ışımış damağası dir uyan yar
Şu zındanda senden başka yokdur bana uyan yar

*

Zarlar geçdi gönül zarlar..
Damağası bülbülünü hem sever hem azarlar
Zındanda aşk kolay değil düşeş gelmez ise zarlar

*

Zarlar geçdi gönül zarlar..
Koyma beni sen kumara ters gelir ise zarlar
Ağam destan olur dile duvarlara yazarlar.

Vâsıf HİÇ

DAMATAŞI SOKAĞI — Haliç Fenerinin Atikmustafapaşa Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre mahallenin denize yakın alt kısmında Mârul Sokağı ile Mustafapaşa Sokağı arasında uzanır, Ayvansaray Külhanı Sokağı ile de kavuşağı vardır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tespit edilemedi (aralık, 1964).

DAMGACI SOKAĞI — Haliç Fenerinin Kâtibmuslihiddin Mahallesi sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık, 1964).

DANA SOKAĞI — Fâtih Kazasının Samatya nâhiyesinin Hacıhamza ve Alifakih Mahallesi sokaklarındandır; Alifakih Sokağı ile Hocakadın Caddesi arasında uzanır, kavisli bir yol olub üzerinde küçük bir çıkmaz sokak vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11/62, 63). Samatya Nâhiyesi, 1964 de Kocamsutafapaşa adını almışdır.

Alifakih Sokağı tarafından gelindiğine göre, kabataş döşeli, daracık bir yol olarak başlar, kırk adım kadar sonra genişler ve bir kavis çizerek yokuş aşağı iner, sonra düzleşerek yine dar bir yol olarak Hocakadın caddesine kavuşur.

Sokak üzerindeki evler, üç katlı ahşab bir ev ile bagçeli kâgir bir ev müstesnâ birer ikişer katlı ahşab ve kâgir mütevâzi meskenlerdir. Bir terkos çeşmesi vardır; kapu numaraları 1-7 ve 2-24 dür (şubat, 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DANER (İlhan) — Aktör; 1938 de İstanbulda doğdu; elektrikçi Hüsnü Daner adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Zeynebdir. Beşiktaşda Şâir Nedim İlkokulunda okudu, Belediye Konservatuarına girdi ve bu sanat müessesesine beş yıl devam etti. 1956 da Konservatuardan ayrılarak İstanbul Tiyatrosuna intisâb etti ve halk karşısında sahneye ilk defa «Varan Üç» piyesinde Çocuk Safi rolünde çıkdı; daha sonra «Baba Hindi» de Yektâ, «Bulunmaz Pansiyon» da Kekeme, «General Çöpçatan» da asker, «Şöminedeki Cesed» de papas, «Yürü yavrum yürü» de memur rollerini muvaffakiyetle oynadı. Sinemada da «Ayşe Kız» filminde baş rolü aldı. İstikbâli aydın görünür bir sanatkârdır. Bağlama, keman, piyano çalar ve güzel şarkı söyler, öyle ki 1964 de plâk doldurmaya da başlamışdı. Spor ile de ilgilidir, bir ara Beşiktaş Kulübünde kalecilik yapmışdı. Artistler Cemiyeti üyesidir, Bayan Necmifer (Yeniyuva) ile evlidir.

Hakkı GÖKTÜRK

DÂNİŞ BEY (Hüseyin) — Edib, muharrir, gazeteci; bilhassa İran edebiyatı üzerine eserleri, tercemeleri ile tanınmışdır; 1870 de İstanbulda doğdu, İstanbulda yerleşmiş iranlı bir tüccar olan İsfahanlı Hâşim Efendinin oğludur. Rüşdiye tahsili gördü, Mülkiye Mektebine girdi ise de bitiremedi, bir ara bir fransız mektebine devam etti, hususî olarak ingilizce öğrendi;

bir ara Prens Sabahaddin Beyin hocası olarak bu prens ve babası Damad Mahmud Paşa ile birlikte Parise gitti ve bir sene sonra İstanbula dönerek Düyûnu Umumiye idâresinde memur oldu; bu idârede yirmi üç yıl çalışarak terceme müdürlüğüne kadar yükseldi. Ayrıca Galatasaray Sultanisinde farsca, İstanbul Dârülfününunu Edebiyat Fakültesinde fars edebiyatı muallimliği yapdı. 1910 da İran millî meclisine Tebrizliler tarafından mebus (Azerbeycan Mebusu) seçildi ise de kabul etmedi, Türkiye tâbiiyetini ve Türkiyeyi terketmedi.

Edebiyatı Cedide Mektebi havası altında şiir ile de meşgul oldu, Serveti Fünunda yayınladığı şiirleri kendisine şâir dedirtecek kifâyetde olmadı. Serveti Fünun ile o devrin diğer mecmualarında ve günlük gazetelerinde edebî konularda makaaleleri vardır.

1942 de Ankarada vefât etti, nâşı İstanbula getirilmişdir. Gaayet nâzik, kibar bir zât idi.

Eserleri: Nevâyi Sarîr (ilmi makaaleler), Rafael (Lamartine'den terceme), Serâmedânı Suhan (İrânın büyük şairleri hakkında), Tâlimi Lisânı Fârisî, Hediyei Sâl, Kârıvânı Ömür (türkçe şiirleri), Ömer Hayyam (ilk baskısı Rıza Tevfikle berâber), Fransızcadan Türkçeye (Hukukî ve medenî lûgat).

Bibl.: İbrahim Alâeddin Gövsa, Türk meşhurları.

DÂNİŞMEND (İsmail Hâmi) — «Müellif; 1899 da Merzifonda doğdu. Babasının adı Emir Mahmud Kâmil, anasının adı Melekdir; Bayan İclâl (Par) ile evlidir. Arabca, acemce, lâtince, fransızca, sümerce bilir. İlk ve orta tahsilini hususî yapdı, Beyrut Lisesinde okudu, Mülkiye Mektebini bitirdi (1913). Sivas Kongresinde İstanbul mümessili ve beş kişilik divânı riyâsete dâhildir. Türkiye İlim ve Sanat Cemiyeti kurucularındandır (1955). At yarışını sever. Türk musikisine, resime meraklıdır. Muhtelif Avrupa, Afrika ve Asya memleketlerine gitti. Eserleri: Fransızca Türkçe Resimli Dil Kılavuzu (3 cild); Türklerle Hind Avrupalıların Menşe Birliği (2 cild); İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (4 cild); 31 Mart Vak'ası; Garb Menbâlarına göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı; Garb Menbâlarına göre Garb Medeniyetinin menbaı olan İslâm Medeniyeti; İstanbul fethinin insanî ve medenî kıymeti; Tarih Kurumuna açık Mektub; Fatihin Hayatı ve Fetih Takvimi; Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi; Türkiyat ve İslamiyat Tetkikleri Külliyatı; Ali Süavinin Türkçülüğü; Baltacının Prut Zaferi; İslamın Üstünlüğü; Tarih ve Efsâneye göre Arabların İstanbul Seferleri («Terceme». (Bu hal tercemesi Kim Kimdir Ansiklopedisinden aynen alınmışdır.)

DÂNİŞMEND SOKAĞI — Yukarı Boğazda Büyükderenin sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık, 1965).

DANİYAL (Balıkçı) — 1900 ile 1910 arasında Çengelköyü'nün tulumbacılarından; hem koşarlı bir tulumbacı idi, hem de bir erkek güzeli, merd bir delikanlı idi. Çengelköyü sandığındaki tulumbacılığı pek kısa sürmüşdür, bir sevdâ yüzünden Çengelköyünden İstanbula kaçdı, ayyaşlığa vurdu; 1908 senesi başında 25-26 yaşlarında ve müteverrim iken, Eminönü Balıkpazarı İskelesinde sızıb kaldığı bir sandalın içinde donmuş olarak ölüsünü buldular.

Tulumbacılığın revnaklı devrinde Merdivenköylü halk şâiri Tevfik Karkan tarafından şu manzûme ile övülmüşdür:

Tulumbacılığın yüzünün akı
Sırım gibi şehbaz çakı mı çakı
Urum kızı gönül kuşun uçurmuş
Nâmesinin alev alev evrakı

Kendi güzel adı güzel Daniyal
Aşkına çakayım rakı ver rakı
Yalın ayaklarla koş be yangıncı
Gör bak neymiş gönül evi irakı

Nasıl âteş imiş sen bıçkınımın
Sebebrisi küserek şu iftirakı
Tulumbacılığın sende toplanmış
Cümle nümâyişi her tumturakı.

Gülle topuk çakır pençe Çengelli
Nâmın İstanbulda tuttu âfâkı
Bir açık yâreye behey insafsız
Merhem olacakken konur mu yakı

Tasvirini koydum işte karşıma
Bir ayaklı mâni oku da şakı.

*

Adam aman «yalı var»
Tevfike hiçden küsmüş bir zâlim Daniyal var
Adam aman «yalı var»
Küskün ise o dilber ayağına düş yalvar.

Vâsıf HİÇ

DANİYAL (Kayıkçı Laz) — 1885 ile 1895 arasında Üsküdar Balaban iskelesi kayıkçılarından pırpırı bir laz uşağı olub gaayetle dilber bir delikanlı idi; Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Aşık Râzi'nin evrâkı metrûkesi arasındaki defterlerden birinde bu genç için şunlar yazılıdır:

«Zuhurunda 18-20 yaşlarında idi, uzun boylu, kara yağız, pençeli bir bıçkın oğlan idi. Ne zaman öğrenmiş, nerede ve kimden öğrenmiş bilinmez, gaayetle güzel satranç oynardı. Hem yüz ve vücut yapısı güzelliği hem de usta bir satranç oyuncusu olarak Üsküdarda öylesine bir şöhret sâhibi oldu ki, beyler paşalar Balaban iskelesindeki Hamlacılar Kahvehânesine Kayıkçı Daniyel ile satranç oynamaya gelirlerdi. Oğlanın kayığı saatlerce iskelede bağlı kalır, oyunlar derin sessizlik içinde merak ve dikkatle tâkib edilir, bir an gelir oğlanın laz ağzı ile: — Şah dedum sana daa paşababacuğum, bey babacuğum!.. diye sesi duyulur ve karşı taraf Daniyalın bu ihtarı tâkib eden ikinci veya üçüncü hamlesinde mat olurdu. Zekî, hal hatır sayar, iki oyun yenerse, üçüncüde yenilirdi; o beyler paşalar da giderlerken: — Daniyal.. seni işinden ettim!.. diyerek kibarâne bir tavırla delikanlının avucuna bir kaç mecidiye, hattâ bir altın bırakırlardı ki o zamana göre çok büyük para, çok büyük bahşişdi. Yazın Çamlıcalarda, Libâdede, Göztepede, Erenköyünde, Boğaziçinde köşklere, yalılara dâvet edilir, gittiği o yerlerde kibar ve rical kâşânelerinde gece yatısına alakonulurdu. Toy oğlanlık zamanında, 17-18 yaşlarında bir zengin dul hanım bu güzel kayıkcıya gönül vermiş, İstanbulda emsâli pek çok görülmüş mâcerâlardandır, araya çöp çatan bir kılavuz kadın koymuş, altın kesesinin de ağzını açınca bir gece oğlanı Salacakda bulunan yalısına getirterek câmehâbına çekmiş, hattâ Daniyala evlenme teklifinde de bulunmuş ise de laz uşağı kabul etmemiş: — Sırrını fâş etmem, ama evlenmem, arada gelir giderim, hediyesini, altınını alırım, demiş. Bir Üsküdar İskelesi karşısındaki Kolluk Hamamının önünden geçiyordum, Kayıkçı Daniyal da hamamdan çıkıyordu, bir adam: — Saatler olsun Daniyal, bu gece hanımındasın galiba?.. dedi, oğlan da başı ile tasdik etti. O tabakadan gençler, arasında jigololuk ayıb sayılmaz, hattâ geçer akçe güzelliğe sâhib olma dolayısı ile övünülür, hanımının adını ifşâ etmek ise delikanlılığa yakışmayan bir kahbelik bilinir. Kayıkçı Daniyalı hamamdan çıkarken gördüğüm ve o gece hanımına misafir olacağını öğrendiğim gün, oğlanın şânında bir destan yazmış idim; bir sûretini posta ile Balaban İskelesine Hamlacılar Kahvehânesi adresi ile Daniyala gönderdim, câhil genç hoşnud mu oldu, kızdı mı bilemem. Oğlan kurraası çıkdığında bahriye askeri oldu idi. Bütün emsâli gençler gibi tulumbacılık da yapmışdır. Üsküdar Dâire Sandığı uşaklarındandı; o sandığın bir grub resmi arasında o da görülür, zan ederim ki güzel delikanlının tek resmidir.»

DESTAN

Hanım :
Bir kayıkcı sevdim bedel cihâne
Görmek için hergün bulsam behâne
Kayıkcılar içinde o bir dâne
Daniyalım bir dâne!

Daniyal:
Ferâcesi limon küfü ak yaşmak
Usul usul gerek ona yanaşmak
Bin içinde bir yaratmış onu Hak
Hanımımı aman Hak!

Hanım :
Kakülleri kara gözler kestâne
Bıçkın oğlan bakışları mestâne
Aşkı ile düşdüm türkü destâne
Aman aman destâne!

Daniyal:
Hanımımı beklemeye alışdım
Sâyesinde güzelere karışdım
Küskün idim bahtım ile barışdım
Aman aman barışdım!

Hanım:
Ayak yalın sîne uryan şehbazım
Nazlanma da yalıya gel haylazım
Câmehâba alsam sanki ne lâzım
Aman aman ne lâzım!

Daniyal:
İşmarını çakdı hanım lazına
Altın mısır serper bu aç kazına
Gaflet ile uydum bıçkın nazına
Aman bıçkın nazına!

Hanım:
Trabızon bezi gömlek donu ak
Serde al fes ince belde al kuşak
Adı güzel kendi güzel şu uşak
Aman aman şu uşak!

Daniyal:
Hanımım al fes al kuşak don gömlek
Hoşdur ama yalın ayak civelek
Hani altın saatim altın köstek
Altın saatle köstek!

Hanım :
Daniyalım kara yağız oğlandır
Kopukluğu biçilmiş bir kaftandır
Şu pırpırı hâli ile yamandır
Aman o pek yamandır!

Daniyal :
Bir yüzük ister oğlan ergenlik
Hem on altın bahşiş gerek gecelik
Olamam ben yoksa çantada keklik
Aman çantada keklik!

Hanım :
Daniyalım bir soyunsun dökünsün
Aynada kendisin görsün övünsün
Kendi güzelliğin be oğlan süsün
Güzelliğin be süsün!

Daniyal :
Hani çuha potur çuha câmedan
Dallı güllü işlemesi sırmadan
Soyunamam utanırım aynadan
Aman aman aynadan!

Hanım :
Yeter nazın a kayıkcı kopuğu
Terk eyle de nümâyişi yapuğu
Daniyalım yürü gel vur topuğu
Vura vura topuğu!

Daniyal :
Hanımıma oynaş olurum ama
Yakışır mı don gömlekde kırk yama
İsterim kabzası elmaslı kama
Aman elmaslı kama!

Hanım :
Daniyalım işte donandı boğça
Hem hamam parası bir kese akça
Pabucunda bile gümüşdür nalça
Aman gümüşdür nalça!

Daniyal :
Hanımım kayıkla geldim bu gece
Yolu izi göster oynaşın gence
Gece kısa buluşalım erkence
Aman aman erkence!

Âşık :
Kapayalım câmehâbın kapusun
Çıkmasun dışarı yanık kokusun
Nev icad destânı cihan okusun
Aman cihan okusun!

(Tarih)
Hanım sevdi kopuk bir daltabanı
Lazoğlu Daniyal şah balabanı
Murassâ tarihle çekdi âguşe
«Kayıkcıgüzeli o laz oğlanı»
1307 (1889 — 1890)

Vâsıf HİÇ

DANİYAL BEY — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış büyük kalender halk şâiri Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âsık Râzinin manzumelerle övdüğü nevcivanlardan olub Âsık Râzi bir tarih kaydetmeden ayrıca şu satırları defterine ilâve etmişdir : «Bursa tüccârânı mûteberânından Kazaz Abdünnâfi' Efendinin mahdûmi melâhetpenâhı olub babası uşaklarından Sürmeli Osman nâmında bir çapkının igvâsı ile babası çekmesinden sirket töhmeti ile hâneden matrud oldukda İstanbula firar ve şehrimizde külhen nişin mühmel dilberâna mülhak olub Hocapaşa Çarşısında hammallık iderdi, bir mürâhik tâze fetâ, genc irisi dürri yetim, esas keyfi ibtilâsı ile sefilü zelîl iken günlerde bir gün Hocapaşa Hamamının kadınlar hamamcısı dul hâtunun nazarı muhabbeti iğlana dûş olub hâneberduş Daniyal Beyi çirki mezelletden halâs eylemişdir, elhak hac sevâbıdır. Bu vekaayi sebâvetim zamanında olub hamamcı dul hâtun ebem Hanife Dudunun hemşiresi idi ki Hanife Dudu bu Daniyal Bey maddesinden karındaşı ile dünyâ selâmını kesmiş idi. Hikâyeyi vâlidem merhumeden dinlemiş idim».

Râzinin hâneberduş Daniyal Bey şânındaki manzûmesi şudur:

Kibarın düşkünü bahtın küskünü
Pırpırılar şâhı Daniyal Beyim
Döşedim dayadım gönül köşkünü
Seninçün vallâhi Daniyal Beyim

Güzellikde yektâ külhenî fetâ
Gör bak idem târif Daniyal Beyim
Perçeminden tut da pâyinedek tâ
Kaddi sülüs elif Daniyal Beyim

Kaş gözlerin nakşi Zülcelâl bahşi
Şâhin başlı püser Daniyal Beyim
Onyedi onsekiz çağı da yahşi
Âhûyi sebükser Daniyal Beyim

Kâkülleri sünbül tatlu dil bülbül
Anber topak nâfin Daniyal Beyim
Gazebe de gelse gamzeler gül gül
Humret üzredir renk Daniyal Beyim

İki kara çakıl durdurur akıl
Anber toprak nâfin Daniyal Beyim
Koşarlı ayaklar billûrlu nakıl
Geç topuk tâfirin Daniyal Beyim

Bir nazlı bey öyle çul çaputla söyle
Gezmek revâ mıdır Daniyal Beyim
Âlâ al çuhalar kesdireyim şöyle
Külfet dâvâ mıdır Daniyal Beyim

Baldır bacak çıplak hem yalın ayak
Dolaşmak hiç olmaz Daniyal Beyim
Baldırlara tozluk yaraşur elhak
Gülle topuk şehbaz Daniyal Beyim

Şol güzel ayaklar giymez mi filar
Hele güllü çorab Daniyal Beyim
Topuk nümâyişi uşşâkı talar
Nakşi pâyi mihrab Daniyal Beyim

Böyle külhen nişin olmak bil ki şin
Var gir hamama sen Daniyal Beyim
Boğça hediye hem akçesi peşin
Bir de atlas kisen Daniyal Beyim

Yıkan giyin kuşan hüsne gelsün şan
Âguuşe gel şehbaz Daniyal Beyim
Aşkınla bak olmuş gaayet perişan
Şol nigârı aşkbaz Daniyal Beyim

İki otuz yaşı kınalı başı
Dime anam hâtun Daniyal Beyim
Olsa dahi hattâ yekçeşim şaşı
Altun gerek altun Daniyal Beyim

Vâsıf HİÇ

DANİYAL ÇAVUŞ (Zaralı) — 1887 ile 1888 arasında Üsküdarda Selimiye Kışlasında atlı posta çavuşluğunu yapan bir delikanlıdır; Üsküdarlı halk şâiri Aşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bir defterde bir aşk mâcerasının kahramanı olmuş bu gencin hayâtı şöylece anlatılıyor : «Zaralı Daniyal Çavuşu bir gün Çiçekci Kahvehânesinde gördüm; posta çantası omuzunda atla geçdi, bilenler : — İşte Nuhkuyusundaki paşa kızının çavuşu bu delikanlıdır!... dediler. Esmer, kara gözlü, tığ gibi, elhak erkek güzeli idi. Güzel çavuş konağın önünden atla gelib geçerken paşa kızı oğlanı sevmiş. Bir gün de dayanamamış, çavuş geçerken kafesi vurmuş, Daniyal Çavuş da bir şey söyliyecekler zannı ile durmuş. Sonra her geçişinde kafes vuruldukça konakda kendisi ile meşgul olan bir kadın veya kız bulunduğunu anlamış. Bir ara da Kışlanın su yollarında ârıza olmuş, kışla bir hafta kadar susuz kalmış; askerler abdest almak için takım takım civardaki çeşmelere gönderilmiş. Paşa kızı da konaklarının harem halkından birkaç kadın ile bir misâfirliğe giderken Çiçekci Kahvesinin karşısındaki çeşme başında çavuşu görmüş, çıplak ayaklarında takunya, paçalar sıvalı, ceketi omuzda, sırtında bir gömlek, fes arkaya atılmış, kâkülümsü bir tutam saç alnına dökülmüş; oğlanı bu nümâyiş ile gören kızda aşk ateşi birden harlamış ve kız oracıkda bayılıp düşmüş. Önce kimseler bir şey anlamamış, hattâ kızın yüzüne serpilmek üzere tas ile su getiren de güzel çavuş olmuş. Vak'a sonra sonra anlaşılmış. Kızın paşa babası da alaylı paşalardan, neferlikden paşalığa yükselmiş bir zât imiş, oğlanın kumandanı ile görüşmüş, soyu sopu temiz çıkarsa damâdım olmasında hiçbir mahzur yok demiş. Zaradan sormuşlar, temiz kâğıdı gelince de hemen nikâh kıyılmış.»

Âşık Râzi kalenderâne edâsı ile bu mâcerâ üzerine kızın ağzından bir manzume yazmıştır :

Çavuşumun omuzunda nazarlık
Muhabbete n'olur uysa pazarlık
Uymaz ise ben canıma kıyarım
Kışlasının karşısında mezarlık

Çavuşumun belde kasaturası
Çatık kaşlar dilber yüzün turası
Nakdi cânım vermeye ben hazırım
Tükendiyse eğer harclık parası

Çavuşumun şâhin başında al fes
Vahşi pelenkdir ki sevemez herkes
Yârın îydi adhâ çekip bıçağı
Âşıkı şeydânı koç (?) yerine kes

Çavuşumun ayağında takunya
Selvi fidanı mı disem o boya
Abdest almak için gelmiş çeşmeye
Reşk idilir pâyin bûs iden suya

Çavuşumun ardı bir dizi asker
Atla geçer dolu dizgin her seher
Selâmına duran uşşâka o şuh
Kâh tebessüm ider kâhice küser

Çavuşumun palaskası armalı
Nevhat civan bıyık yok ki burmalı
Tenhâda bir rastlayub da o şâha
Nezâketle adın aslın sormalı

Çavuşumun hâl hatırın kim sorar
Lütfedüb söyledi ismin şehsüvar
Cemâline elhak gaayet yaraşmış
Daniyalmış ne de güzel adı var

(Tarih)

Geçerken kafese bakardı çavuş
Her sefer işmarı çakardı çavuş
Çıkıp yüz nefer söyledi tarihin
«Hânımı çileden çıkardı çavuş»

1405 — 100 = 1305 (1887 - 1888)

Târih lafzen yüz üzerine tâmiyelidir.

Vâsıf HİÇ

DANİYAL EFENDİ (Seydişehirli) — Kalender meşreb halk şâiri Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzinin evrâkı perîşânındaki bir manzûme ve hâtıra kaydına göre geçen asrın ikinci yarısında Fatih medreselerinden Ayak Kurşunluda aşırı derecede güzelliği dillere destan olmuş iffet ve ismet sâhibi genç bir softa; bir şeker bayramı günü sekiz on genc toplanırlar, hocalarının evine el öpmeye giderler; bu ziyâret esnâsında hoca efendinin gaayet kıymetli el yazması bir Niyazii Usrî Dîvânı çalınır. Daniyal arkadaşlarından Kadem adında bir laz delikanlıdan şüphelenir ve şüphesini belli etmeyerek Kademi göz habsına alır ve birkaç gün sonra onu, çaldığı dîvânı bir sahhafa satar iken yakalar. Araya şefâatciler girince, dîvânına kavuşan hoca efendi : «Daniyal bize olan hürmet ve sadakati yolunda hatâya düşmüş, ben o dîvânı okumak üzere Kademe âriyet olarak vermişdim, satmaya kalkması ayıp ammâ Kadem hırsız değildir» der. Hapisten yakasını kurtaran laz delikanlı da «Nâmûsumu bir paralık etti, nâmûs lekesini kan temizler» diyerek bir sabah güzel Daniyal Fatih Camii iç haremi avlusundaki şadırvan başında abdest alır iken arkasından bıçakla vurarak zavallıyı şehid eder. Râzi Seydişehirli Daniyalin güzelliğini övme yolunda bir manzûme ile ölümüne bir tarih yazmıştır:

Softa nevcivanım güzeller şâhı
Ayak Kurşunlunun bedri tam mâhı
Dâniyal Efendi ismi şerîfi
Kaddi çekmiş nurdan sülüs elifi
Seydişehirlidir dânişmend şehbaz
Anda tamam olmuş edîbâne naz
Hâcesinin odur gözünde nûru
Gurbet diyârında gönül sürûru
Pâyin bûs itmeğe refîkan teşne
Pervâne olmuşlar hem âteşine
Perşenbe günleri cumâ gecesi
Soyunur hamamda o gül goncesi
Halvetde bir melek resmitse hayâl
İşte ol melekdir softa Dâniyâl
Şol sular ki akub yıkar bedenin
Gülâb olur ıtrı ile ol tenin
Kâkülü hattiyle gör Âyeti Nûr
Cebîni pâkinde celî okunur
Tâlibi ilim o timsâli ismet
Timsâli iffeti Benî Muhabbet
Kamaşur nûrinde dîdei evbâş
Hurşîdi gördükde misâli haffâş

TARİH

Târihin söyler iken perîşân bî mecâlim
«Sad hayf gitti ondokuz yaşında Dâniyâlim»

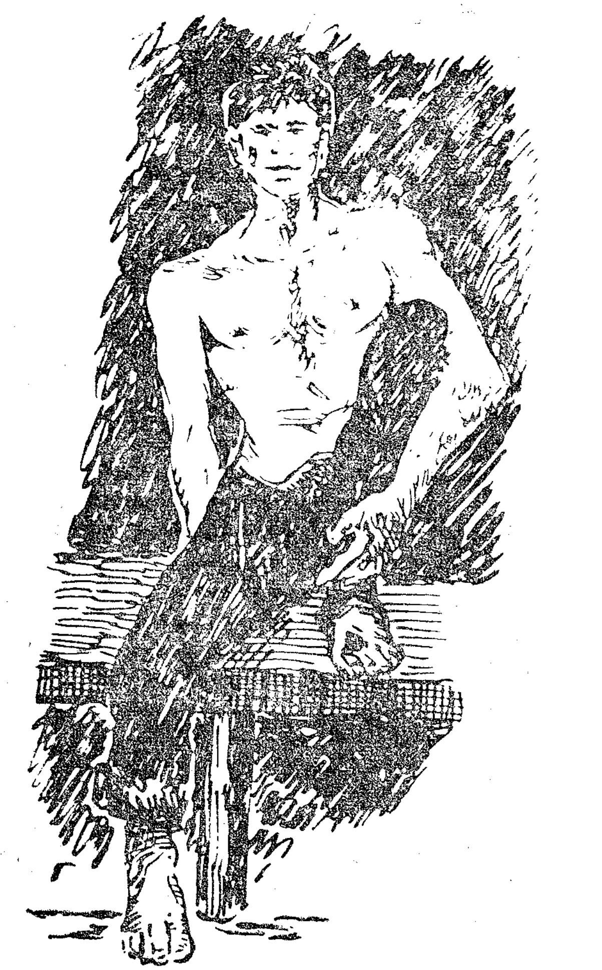
1321 (1903)

Vâsıf HİÇ

DANİYEL (Turşucu) — 1943 ile 1945 arasında Eminönü Balıkpazarının meyhânelerinde dolaşır uygunsuz gürûhundan mürâhik bir mûsevî genci idi, kocaman bir cam kavanoz içinde sözde turşu satar, aslında ise muhabbet dellâlı idi, o kirli yolda, yine turşuculuk ile dolaşır Rafael adındaki babasının yamağı idi.

Turşucu Daniyel'in resimlerinden :
«Müşterim Balıkçı Çopur Hasan»

Turşucu Daniyel'in resimlerinden:
«Arkadaşım Balıkçı Rifat»

fakat kendisi de gaayetle mahbub bir genc olduğu için babasından kat kat üstün iş görürdü; peyledikleri müşterileri biri Hasköyde diğeri Tarlabaşında iki randevu evine götürürler idi ki Hasköydeki ev zendostların hizmetinde idi, Tarlabaşındaki ev ise bir acâib yer idi, oğlan esvabı ile dolaşır, başları oğlan gibi tıraşlı kız uşakları, kız gibi uzun saçlı ve entârili hizmetkârları vardı, öylesine bir yer idi ki, kızlı oğlanlı müstahdemleri hattâ kızılderili, çinli, hindli, meksikalı kıyâfetlerine girerlerdi. Daniyelin kendisi de Tarlabaşındaki evin şıkır-dımlarından idi. Fakat bu kirli gencin resim sanatına karşı büyük bir kaabiliyeti vardı. Turşu satarak dolaşırken meyhânelerden birinde mola verdiği zamanlar, müşterilerinden nazı geçenlerin resimlerini çizerdi; bir meraklı çıkıp da Daniyelin eline her akşam birkaç kuruş verek yapdığı resimleri toplamış olsaydı, kendine has kıymetde bir koleksiyon sâhibi olurdu. Çok düzgün türkce konuşurdu, mûsevî olduğu aslaa anlaşılmazdı. 1945 den sonra ortalıkda görülmemişdir, babası Rafael de o yıllarda ölmüş idi, onun ölümünden sonra kendisini çirki mezelletden kurtararak edeb yolunda bir iş tutmuş olduğu tahmin olunabilir.

Hüsnü KINAYLI

DANTELACI SOKAĞI — Bakırköyün sokaklarından; köyün göbeğinde, Hüsreviye Sokağı ile Bakırköy Hamamı Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 12). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1965).

DANTON (Nizâmeddin) — Gazeteci, muharrir ve mütercim, büyük mütefekkir ve cemâl aşıkı zamanının en büyük kalenderlerinden biri; Osmanlı İmparatorluğunun Trablusgarbda son nâibi sultanı Şemseddin Paşanın oğludur, 1890 - 1895 arasında İstanbulda Göztepede doğdu, Vefâ İdadisini bitirdikten sonra Fransaya gitti, Parisde Sorbon Üniversitesinin felsefe şûbesinden diploma aldı, memlekete döndükten sonra bütün ömrünü basın âleminde geçirdi ve 1946 yılı mayısında İstanbulda öldü; kabrine, üç beş vefâkâr dostunun uğurladığı bir kimsesiz, garib adam olarak tevdî edildi, son vazifesi Anadolu Ajansında idi. Nızâmeddin Danton'un ölümü üzerine Nızameddin Nazif Tepedelenlioğlu asîl vefâkârlığın örneği şu güzel yazıyı yazmışdır :

«Hâdiselerin ne garib bir cilvesidir bu; Trablusgarb ile Bingazi üzerinde İtalyan iddialarının pek yalçın bir Arab inancına çarparak tuzbuz olduğu bugünlerde Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarb nâibüssultanı Şemseddin Paşa merhumun biricik mahdumu ve irfan muhitlerimizin mümtaz şahsiyeti Nizameddin Danton vefat etmiştir.

«Başta Anadolu Ajansı olmak üzere Türkiyenin bütün gazete ve mecmuaları ile kitabcılık âlemimizi ve Türkiyeye uğrayıp geçmiş olan yabancı muhabirlerle şu anda aramızda bulunan bütün yabancı gazeteler ve ajanslar mümessillerini tâziyete lâyık görürüm. Nizameddin Danton'un ölümü ile kaybettiği orijinal ve şahsiyetli hemşeriden ötürü İstanbul şehrini, ve çok temiz ruhlu, fedakâr ve feragatli, asîl bir vatandaş kaybettiğinden ötürü de

bütün Türkiyemizi teselli edemiyeceğimi ise bilmekteyim.

Nizameddin Danton pek yüksek tahsilin diplamaları ile aramızda tam bir insan olarak yaşadı. Bilgi göklerinin en üst ve üstün tabakalarında yalnız iyi insan olabilmek için yıllarca kanat sallamış ve iyi insanları aramak için cemiyetin en aşağı tabakalarına kadar inmekte dahi tereddüd etmemiş olan bu büyük insan, dostluğu bir imtiyaz gibi dağıtmazdı; herkesin dostu idi. Ben onu gördükçe, hafifçe aksayan yürüyüşü ve filozofça mühmel kıyafeti ile, Şimalî Afrakadaki son Osmanlı günlerinin canlı bir heykeli ile karşılaşmışım sanırdım. O, Trablusta ulduğu gibi Tunusta ve Mısırda da hâkimiyet iddialarına devam ederken siyasî ve malî aczin en korkunç derecelerine düştüğünü düşünmeğe lüzum görmiyecek derecede geniş kalbli ve kendince rind olan bir devrin cici bir hâtırasıydı.

«Trablusgarb nâibüssultanı devletlû, fehametlû, Şemseddin Paşa hazretlerinin necib mahdumları Nizameddin Danton beyefendi üzerine Cenabı Hakkın rahmetini niyaz ederim.

«Çok temiz ruhlu, pek münevver bir vatandaş kaybettiğimize inanalım.»

(N. N. Tepedelenlioğlu, 14 Nisan 1946).

DARACIK SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu Kazâsı merkez nâhiyesinin Kamerhâtun Mahallesi sokaklarından; Eczacıbaşı Sokağı ile Kalyoncu Kolluğu Caddesi arasında uzanır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1966).

DARAGENLİ (Hilmi) — Armatör, 1917 de Samsunda doğdu, Nâdir Bey ile Neviye Hanımın oğludur; ilk, orta ve lise tahsilini Galatasarayı Lisesinde tamamladı (1938); 1942 de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden diploma aldı. Fransızca bilir; Galatasaraylılar Cemiyeti, Galatasaray Spor Kulübü, İstanbul Kulübü üyesidir. 1939 ile 1960 arasında birçok Avrupa memleketlerine seyahatları vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DARAGNES (Jean - Gabriel) — Ünlü fransız ressamı, bilhassa «Kitab Resimleme Sanatı» üzerinde çok geniş ve derin bilgisi olan bir sanatkâr; 1945 — 1948 arasında önce Ankarada sonra İstanbulda, çok usta, seçkin ressamlar tarafından resimlendirilmiş kitablardan bir sergi açdı; İstanbuldaki sergisi, editörler hariç, çok geniş bir ilgi topladı. Jean - Gabriel Dagnés, Güzel Sanatlar Akademisinde Kitab Resimleme Sanatı için ayrı bir öğretim şûbesi açılması için Millî Eğitim Bakanlığına bir rapor verdi ise de o teklifi de tahakkuk edemedi.

Bibl. : Metin Toker, makaale, Cumhuriyet Gazetesi.

DARAGO (Reşad Nuri) — Türk kültürüne ve İstanbul basınına yıllar boyunca büyük hizmetde bulunmuş ünlü mütercim, muharrir, gazeteci; 1891 de İstanbulda doğdu; Nuri Bey ile Safiye Hanımın oğludur. Hususî tahsil görerek yetişdi; fransızca, ingilizce, almanca öğrendi. 1908 — 1923 arasında Hariciye Nezâretinde mütercimlik yapdı; 1923 — 1925 de Türk-Yunan Mübadele Komisyonunda bulundu; 1932 — 1934 de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında çalışdı; 1934 — 1942 arasında Ankarada Ulus Gazetesinin fransızca nüshası olan Ankara Gazetesinin müdürlüğünü yapdı; yine o sıralarda, 1936 — 1948, Mülkiye Mektebinde, 1942 — 1948 de de Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde, 1948 — 1953 arasında da İstanbul Liselerinde mullamlik yapdı. Ve Türkiyenin en büyük gazetelerinde terceme ve telif eserleri ile basın âleminin seçkin simâlarından biri oldu; 1963 yılında vefat etti, ki o sırada İstanbulda Dünya Gazetesinde çalışıyordu.

İstanbul Gazeeciler Cemiyeti, Pen Club, Türk - Fransız Kültür Cemiyeti üyesi idi.

Fransızcadan Türkceye, Türkceden Fransızcaya lûgat kitabları; fransızcadan türkceye çevrilmiş pek çok romanlar başlıca eserleri olmuşdur. Türkceden fransızcaya çevirdiği eserlerin en önemlisi de «XVI., XVII., ve XVIII. asır Türk Dîvan Şâirleri» dir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DARANGO (Perikli) — Hicrî 1303, milâdî 1885 — 1886 da Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin bir manzûmesi ile İstanbul külhânileri arasında güzelliği dillere destan olmuş bir italyan çırnık (B. : Çırnık) kaptanının oğlu, ve aynı zamanda babasının gemisinde tayfalık eden bir genc; Âşık Râzi ayrıca kaleme aldığı bir tarih kıt'asında gemi-

nin adını da «Vankelistra» olarak kaydediyor. Halk şâirinin bir venedikli olduğunu söylediği bu genc gemicinin soyadı italyanca ise de vaftiz adı ile geminin ismi rumcadır; Perikli Darango'nun bir rum - italyan melezi olması gerekir; manzûmenin kaleme alınmasından üç sene sonra, 1305 de Galatada bir zabıta vak'asına adı karışan Perikli Darango yine bir italyan gemici olarak kaydedilmiştir. Râzinin manzûmesi şudur :

Mahlesi Darango nâmı Perikli
Frengî mahbubum var Venedikli

Güzelin esmeri bin içinde bir
Saydi için ister bin türlü tedbir

Görmüş idim anı günün birinde
Limon İskelesi kahvelerinde

Kaptanzâdedir o serenbaz fetâ
Yalın ayak çıkar gönülde tahta

Meşrebi küşâde bî pervâ bî bâk
Gemici civandır çâbükü çâlâk

Bir dayı reftarlı kaameti gönder
Hançer ebrûleri nigâhı ejder

Onsekiz ondokuz bıçkınlık çağı
Kara perçemleri korsan sancağı

Alarga durdu hâli vahşetde
Vahşeti görmedim ben bu haşmetde

Bir tekellüm itsem italyancayı
Attım gitdi inan ona kancayı

Lebrizi muhabbet gönül kandili
Ne gam didim yâhû konuş kuşdili

Verince şûhe bir sırmalı çevre
Minnet ile kabul itti gülçehre

Şehri İstanbulu gezdik beraber
Bin mânâ taşır gör ârife haber

(Tarih)

Hamûlesi âlâ Girid sabunu
Müjde olsun dellâk ile natıra
Germâbei safâ içre mest olub
Bir nev icad tarih yazdım hâtıra
Yediden yetmişe gelüb okusun
«Çırnıkının adı Vankelistıra»

1226 + 7 + 70 = 1303

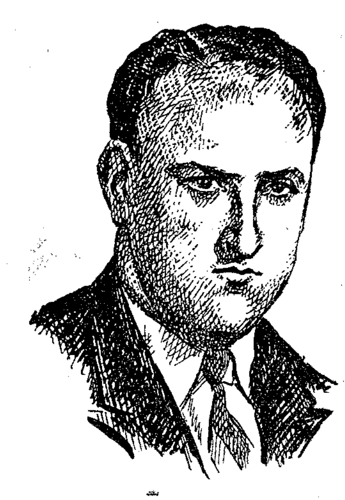
«Zâbıta vak'ası da şudur : Galatada Yağ İskelesi kayıkcılarından ve sâbıkalı gürûhundan İstim Yani, tulumbacı Kiryako, Haralambo kaptanın Vasilikoz nâm beş çiftesi tayfalarından Todori Apostol ve Aleksandri nam gemiciler refakatlerinde Perikli Darango isminde genc bir italyan gemici olduğu hâlde birkaç meyhânede işret idüb cümlesi kör kütük sarhoş Sidikli Eleninin umumhânesine gitdiklerinde aralarında kavga çıkıp İstim Yani gemici Todori Apostolu cerh ve katl ile firar eylemişdir. Kavgacılardan diğer üçü derdest edilmişler, kanlı döğüşe sebeb olan italyan gemicisi firar eylemek istemiş ise de, gemisinin bulunduğu Yemiş tarafına kayık ile geçmek ister iken, telâşlı hâlinden ve mintanının yırtık olmasından şübhelenen bir kayıkcı tarafından tutulup zâbıtaya teslim edilmişdir. Kaatil Yani aranmaktadır.»

Hüsnü KINAYLI

DARAYÎ — «Dârâ, milâddan önce VI yüzyılda yaşamış ünlü İran İmparatoru, Darios I (M.Ö. 521 — 486); onun adından alınarak mecâzen Melik, Hükümdar anlamında kullanılmışdır» (Türk Lügatı); Dârâyî memleketimize İrandan idhal edilir, çeşidli renkler üzerinde kalın bir eski kumaşın adı. M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde : «... Başvekâlet arşivinde hicrî 1183 (M. 1769 — 1770) tarihli bir vesikaya göre sipâhi binbaşıları ile yüzbaşılarının bayrakları kırmızı dârâyîden yapılırdı» diyor.

Şamda dokunan benzerlerine «Şam Dârâyîsi» gaayet kalın diğer bir nev'ine de «Pulâdî Dârâyî» denilir; Evliyâ Çelebi XVII. nci yüz yıl ortalarında İstanbulda dârâyîci esnafının 100 dükkân 500 nefer olduğunu kaydediyor.

DARBAZ (Feridun) — Müzisiyen; 1927 de İstanbulda doğdu, Ali Mevlûd Bey isminde bir zâtın oğludur, annesinin adı Feride Firdevs Hanımdır; 17. ilk okulda, Karagümrük Orta Okulunda okudu, 1946 da Vefâ Lisesini bitirdi. Yedi sene İstanbul Belediyesinin İ.E.T.T. işletmelerinde çalışdı. Musiki ile meşguliyeti 1943 yılında başlamışdır; İstanbul Radyosuna intisab etti, Radyo neşriyatını idâre etti, musiki mecmualarında yazıları intişar etti; Musiki Kültür Derneğini kurdu; 1960 da İstanbul Radyosunda prodüktör oldu. Bayan Mediha (Sönmez) ile evlidir, iki evlâd sahibidir; biraz fransızca ve rumca bilir. Vefâ Kulübü ve Vefâ Lisesi Mezunları Cemiyeti üyesidir. Futbolu, yürüme ve deniz sporlarını sever. Deneme mahiyetinde şarkılar ve saz eserleri bestelemiştir.

Feridun Darbaz
(Resim : S. Bozcalı)

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DARBHANE VE DAMGA MATBAASI — İstanbul Darbhânesi Fâtih Sultan Mehmed tarafından kurulmuş, Damga Matbaası da 1845 de Abdülmecid devrinde tesis edilmiş, mâliye bakanlığına bağlı olan iki müessese 1933 de «Darbhâne ve Damga Matbaası Müdürlüğü» adı ile bir müstakil müdürlük olarak birleştirilmişdir.

Darbhâne — İlk İstanbul Darbhânesi, Fâtih Sultan Mehmed tarafından Bayazıd civarında Bizans yapısı harab bir kilisenin yerinde yapdırılmış bir binada kurulmuşdur. Darbhâne XVIII. asrın ilk yıllarına kadar orada kalmışdır. Bu binâyı gören XVII. yüz yılın büyük muharriri Evliyâ Çelebi şu satırları yazıyor:

«Sultan Bayazıd kurbinda darbhânei azîmdir. Yerinde bir kilise varmış, Fâtih Sultan Mehmed Han kiliseyi yıkdırıp yerine darbhâne inşâ etti. Dört tarafı kale gibidir. Darbhâne Eminliği büyük memuriyetdir. Darbhâne Kethüdâsı, simsarlar, kâtibler, sikkezen başlar rüus ile tâyin olunur memurlardır (Rüus, sadrâzamlar tarafından verilen memuriyet berâtına denilir). Sikkeciler 300 nefer keferedir, ama gaayet doğru adamlardır. Kalcılar 100 neferdir, hepsi yahudidir. Gördükleri çeşidli işlere göre darbhânede çalışanlar dolabcı, telci, haddeci, cilâcı, sayıcı, sikkeci, sebîkeci, vezneci, yassılayıcı, sarraf, dîdeban (gözcü, muhafız) gibi isimlerle anılırlar. Hiç birinden bir alçaklık görülmez, ihânetleri görülse, Darbhâne Emininin elinde kat'î ferman vardır, aman vermeyüb ellerini keserek Darbhâne kapusunun önüne bırakır. Sikke vurucuları gelirken ve giderken uryan idüb ararlar. Darbhâne Âli Osman Devletinin yüzü suyudur».

XVII. asrın ilk yarısında Darbhâne Bayazıddaki binadan Topkapusu Sarayında Birinci Avluda silâh deposu olarak kullanılan Aya İrini Kilisesinin yanındaki sûreti mahsusada inşâ edilmiş yeni bir binâya nakledildi ki zamanımızda da aynı binâda bulunmaktadır B. : Aya İrini Kilisesi; Birinci Avlu).

Hicrî 1119 (M. 1707 — 1708) yılında, Bayazıddaki metrûk Darbhâne binâsı devrin pâdişâhı Üçüncü Sultan Ahmedin baş hasekisi Emetullah Sultan tarafından yıkdırılarak yerine muazzam bir Simkeşhâne binâsı ile yanına bir sebil ve mekteb yaptırıldı. O tarihe kadar Çarşıkapusunda eski ve harab bir binâda bulunan Siskeşhâne Bayazıddaki yeni binâsına nakledilince, boşalan eski Simkeşhâneyi de Sadrâzam Çorlulu Ali Paşa satın alarak yıkdırttı, onun yerine de Çorlulu Ali Paşanın Camii ve Medresesi yapıldı (B. : Simkeşhâne; Çorlulu Ali Paşa Camii). Bayazıdda XVIII. asır Türk mimârisinin en güzel eserlerinden biri olan büyük Simkeşhâne de 1957 — 1958 arasında Adnan Menderes tarafından yıkdırıldı.

Yukardaki satırlar Hadikatül Cevamiin Çorlulu Ali Paşa Camii maddesindeki kayde göre yazılmışdır. Râşid Târihinde hicrî 1127 (milâdî 1715) yılı vak'aları arasında Darbhâne tarihcesi bakımından dikkate değer bir kayıd vardır; Râşid :

«Receb ayının yedinci günü (9 temmuz) Bayazıd Camii civârında kökcü dükkânların dan yangın çıkarak Eskinişancı ve Kumkapuya kadar önüne gelen binâları kül etti, bu arada Darbhâne de yandı» diyor.

Kuvvetle söylenebilir ki Darbhâne Sarayın Birinci Avlusu içine hicrî 1119 (M. 1707 - 1708) de değil 1127 (1715) yangınından sonra ve alelacele yapılmış olan bir binâya alınmışdır. Küçük Çelebizâde Âsım Efendinin hicrî 1139 (M. 1727) yılı vakaayii arasındaki şu kaydı da az önceki hükmümüzü teyid eder :

«Sarâyi Hümâyunda Darbhâne binâsının tamamlanması — Saray içindeki Darbhâne bi-

nası ziynet ve metânetden mahrum olduğu için kâgir ve güzel bir binâ inşâsı ferman olunmuşdu. Yeni binâ bu yıl tamamlandı ve 13 cemâziyelâhir salı günü ki (13 ocak) dîvan günüdür resmi küşâdı yapıldı».

Sadırâzam Nevşehirli İbrahim Paşanın zamanında yapılmış olan zamanımızdaki Darbhâne binâsı hicrî 1248 (Milâdî 1835) de İkinci Sultan Mahmud tarafından yenileşdirilerek tâmir ettirildi ve bu tâmirde Darbhâneye bir de hünkâr dâiresi ilâve edildi.

Bu son tâmirde Darbhâne kapusu üstüne konulan târih kitâbesi şudur :

Hazreti Sultan Mahmud Han Hakaanı benâm
Tam ider nâmı hümâyûnu ayâri sikkeyi
Eyledi tevsîini ferman bu kenzi âzamın
Maksadı âlî çoğaltmakdır şümârı sikkeyi
Hâtemi mihre değişmez nâkidi rengîni hayâl
İsmi sâmîsiyle nakşi şernigâr sikkeyi
Hüsni ikbâli ola arâyişi rûyi zemin
Hattı tuğrâsı ide tezyin cidârı sikkeyi
Tab'ı nekkaadı tutub mîyârı hükminde redif
İntizâmı dînü devleti nüh nisâr sikkeyi
Dağdâri reşk olur seyreyledikçe kursi mâh
Sâyesinde îtibârı ber karâr sikkeyi
Tâ ebed revnak virüb kevne o şemsi saltanat
Bezl ide âfâka necmi tâbidâr sikkeyi
Yazdı Pertev bendesi târihini tâmül ayâr
«Kıldı zîbâbâd Mahmud Han bu Dârisikkeyi»

(1248 (M. 1835).

Hünkâr dâiresinin târih kitâbesi :

Ferman revâyi bahrü ber şâhi cihan Mahmud Han
İhsan fezâyi sîmü zer sultânı İskender tüvan
Yapıldı bu nev dâire ol âfitâbı envere
Oldu bu dâri âmire kenzi mutalsamden nişan
Pertev sezâ târîhini yazsa zer ender zer kalem
«Yaptırdı Dârisikkeye nev dâire şâhi zeman»

1248 (M. 1835).

Târih manzûmeleri Pertev Paşanındır, kitâbelerin yazıları da devrin büyük hattatlarından Yesarîzâde İzzet Efendinindir.

İstanbul Darbhânesi hakkında Kozan mutasarrıflığında bulunmuş Musa Kâzım Beyin Osmanlı Târih Encümeni Mecmuasında çıkmış «Darbhânenin ahvâli dâhiliyesi» başlıklı güzel bir makaalesi vardır ki aşağıdaki satırları oradan alıyoruz :

«Darbhâne : Müdürlük, muhâsebe, kitâbet, encümen, çeşni, çarhhâne, sikkehâne, ağırtma, sikkezen, teksirhâne, müze, kazan, tâmirhâne, kefçe (kepçe) ve dökümhâne dâirelerinden ibârettir.

«Encümen : Müdür, iki müfettiş, muhâsebe memuru, çeşni memuru, ve çarhhâne memuru ile baş sikkekenden kurulur (sikkeken : mâdenî paraların kalıbını yapan).

«Darbhâneye âid bir muâmele Encümenle başlar, kepçe, çeşni, dökümhâne, çarhhâne, ağırtma ve sikkehâneden geçdikten sonra mâliye kasasında sona erer. Sikkeken ve teksirhâne muâmeleleri müstakil birer şûbe hâlindedir. Kazan ve tâmirhane kayde değmez, diğer dâirelerin vazifeleri şudur :

«Kepçe — Terâzi, vezne ve emânet odası demekdir. Bu dâire dört kısma ayrılmışdır : biri mîzan, diğeri kasa, üçüncüsü altın ve gümüş mahzeni, dördüncüsü defter kalemidir. Mahzende altın külçeleri ile altın hurdaları, kalb ve silik gümüş meskûkât bulunur. Bu dâireden verilen makbuz, resmî sened hükmündedir; idâre encümeninin mutlak mes'ûliyetini taşır.

«Çeşni — Bu dâire kimyâhâne ve ayâr tâyin edici şûbedir. Darbhâneye getirilen külçeler ile hurda, bankalar ile resmî dâirelerden gönderilen silik ve kalb akçeler iki defa çeşnihâneden geçer : Biri teslimde, ikincisi darb ameliyesinin hitâmında. Çeşni dâiresi Darbhânenin nâmus ve hayâtıdır. Çeşni memurunun raporu alınmayınca hiç bir muâmele yürütülemez. Çeşnihâne altın için 916,5, gümüş için 880 ayarını kabul etmişdir. Çeşni memurları gaayet mâhir birer kimyâgerdir.

«Dökümhâne — Bu dâire iki bölme ve altı ocağa ayrılmışdır. Üç ocağı altın, üç ocağı gümüş eritmesine mahsusdur. Gümüşün külçesi olmayub kalb ve silik meskûkâtın eritilmesi ile iktifâ olunur. Bunun sebebi de şudur : Bir zamanlar gümüş sikke çokluk üzere darbedilmiş olduğundan 1299 (1881 - 1882) târihli kararnâme ile gümüş külçe satın alınıp gümüş sikke darbı men edilmişdir. Gümüş ufaklık darbı lâzım oldukca silik mecidiyeler eritilerek yeni

paralar darbedilir. Altın 1500 - 1800 ve gümüş 1000 derecei harâretde erir. Darbhânede iki ocak yakmakla iktifâ olunuyor, zîrâ ocakcılar şiddeti harâretden bîtâb kalıyor. Altın için 25,000, ve gümüş için 80,000 dirhem külçe veya hurda birikmedikce ocak yakdırılmaz, çünki masrafı korumaz ve dökümhâne ile çarhhânenin işleri denkleşmez. Eritilen gümüş ve altın sebîke (külçe) hâline konur ve külçe hâlinde çarhhâneye gönderilir; bir sebîke (külçe) 30 × 5 × 5 santimetre eb'âdındadır. Her ocak kok kömürü ile yanar. Dökümhâne para darbı işinin ilk kademesi olduğu için dökümhânede dâima bir müfettiş bulundurulur.

«Çarhhâne — Dökümhâneden gelen külçeler haddeden geçirilir, ve 1,5 metre uzunluğunda 5 santimetre eninde levhalar hâline konulur ki bu levhalara tel adı verilir. Tellerin inceliği hadde makinasının yanında mastara (bir âletin adı) ile tâyin edilir. Çarhhânede üç hadde vardır, bir saatde 40 - 50 tel yapılır; ve yapılan teller mîzandan (kontrolden) geçirilir. Teller zımbalara verilir. Darbedilecek sikkenin büyüklüğüne göre sepetlere dökülen teker-leklere «pul», zımbadan geçdikden sonra pullar alınmış ve delik delik kalan tellere de «hurda» adı verilir. Tellerden pulları kesip çıkaran zımbalar dâima ufak vezin hatâları yapabilir.

«Hurdalar tartılarak dökümhâneye iâde edilir; pullar çarhhânede bir sıra hâlinde diz çöküp pul tartan mîzancılara teslim edilir.

«Tartılan pullar «Aç» (Vezni eksik), «Tok», (Vezni fazla) ve «Tam» (Vezni nizâma uygun) isimleri ile üçe ayrılır. Aç ve tok pullar hurdalarla berâber, tekrar külçe hâline konulmak üzere, Dökümhâneye gönderilir. Tam pullar Kenarcıya verilir.

«Ağırtma — Çarhhâneden çıkan tam pullar Ağırtma dâiresine gönderilir. Bu dâirede pullar üzerinde beş ameliye yapılır : tavlamak, zaclatmak, sudan geçirmek, talaşa koymak, tavaya atmak.

«1. Tavlamak : Pullar kızgın fırına konulup 15 dakika bırakılır, bundan maksad, altın ve gümüşün sertliğini gidermekdir.

«2. Zaclatmak : Zac, gümüş ile altını ağartır. Fakat gümüş yalnız zac ile de ağarmaz, zacdan çıkdıktan sonra ayrıca bir şarab tortusu dolabında da çalkanır.

«3. Sudan geçirme : Zac altın üstünde de, gümüş üstünde de bir koku bıraktığı için pulları birkaç defa sıcak suda çalkamak lâzımdır.

«4. Talaş : Mâdenin suyunu alır.

«5. Tava : Mâdenin rûtubetini tamâmen giderir.

«Sikkehâne — Asıl Darbhâne demek bu Sikkehânedir; pullar burada para olur. Buraya tertemiz olarak gelen pullar darb makinaları ile para oldukdan sonra Sikkehâne kasasının torbalarına doldurulur ve sıkı bir hesab tutulur. Hâzine, ihtiyâcı olan parayı bu kasadan alır.

«İstanbul Darbhânesinin kuruluşundan hicrî 1257 (M. 1841) senesine kadar, para çekiç ile darbedilmişdir. 1258 (M. 1842) de Balancier (Balansiye) = Rakkas usûlü Makina, 1270 (M. 1853) de de Presse Monnaietere = Sikkehâne Makinası konmuş, ve 1326 (1908) de üç yeni makina daha ilâve edilmişdir.

«Sikkeken — Darbhânenin bu dâiresi iki kısımdır; biri nakış ve kazıma (hakk), öbürü fotograf. Sikkeken, mâdenî paralarla madalyaların şekil ve süsünü tertib ve tanzim eden memurdur. Çizdiği, tanzim ettiği resmin küçük ölçüde bir fotografisi alınır ve pâdişâha arz edilmek üzere Darbhâne Müdürüne verilir. Bâzan bir sikke için üç dört nümûne yapılır. Seçilen nümûne Sikkeken başı tarafından sikke tâbir olunan, ve bir parmak uzunluğunda ve üstüvânî (silindrik) bir şekilde olan bir çelik parçası üzerine kazınıp (hakk edilip) Teksir Dâiresine verilir. Sikkeken efendiler hem hattat, hem ressam, ve hem fotografcı oldukları için kadimden beri hatırı sayılır zâtler sırasındadır.

«Sikkekenlerin hakk, zemin, balık sırtı ve iplik isimleri ile dört nevî kalemi olup bu demir ve ince kalemlerle mâdenî para yüzlerinde defne dalı, başak, tırtıl (tırtır), kordon, yıldız, yazı, târih ve tura işâretlerini kazırlar, çizerler.

«Teksirhâne — Bu dâireye îmâlâthâne de denilir; Sikkekenliğin bir şûbesidir. Resim ve

nakşolunan sikke veya madalyanın çelik üstüvâne (silindir) üzerindeki nümûnesi bu dâireye gelir, ve burada tamâmen o ustuvânenin eşi bir kaç ustuvâne yapılarak darb dâiresine gönderilir.

«Müze — Oldukça geniş bir dâiredir. Bizde ve Avrupada basılan paralar, madalya ve kasime (kâğıt para) kalıpları, yakalanmış kalpazanlardan alınan âletler, para üzerine türkce, ingilizce ve fransızca bir kaç eser ile fermanlar vardır. Bu müzede bulunan en mühim meskûkât (mâdenî para) koleksiyonları şunlardır :

1 — Edhemzâde merhum Galib Beyin veresesinden 1200 liraya alınan Meskûkâtı Osmaniye koleksiyonu.

2 — Yine Galib Beyin oğlu Mübârek Beyden 200 liraya alınan Meskûkâtı Selçûkiye koleksiyonu.

3 — Darbhâne modelcisi ressam Mesrur İzzet Beyden 80 liraya alınan Meskûkati Türkmâniye Koleksiyonu.

4 — 1300 (1882 - 1883) senesinden beri her sene tahsis kılınan 60 lira ile şimdiye kadar tedârik olunabilen meskûkâtı islâmiye, madalyalar ve meskûkâtı ecnebiye.

«Darbhâne Müdürleri — Son bir asır içinde Darbhâne müdürleri şu zâtlerdir : Kazaz Artin, 1248 (1832 - 1833) — 1256 (1840 - 1841); Düzoğlu Agob, 1256 - 1268 (1851 - 1852); Düzoğlu Mihran, 1268 - 1296 (1878 - 1879); Tevfik Bey, 1296 - 1300 (1882 - 1883); Hâfız Said Efendi, 1300 - 1301 (1883 - 1884); Süleyman Sûdı Efendi 1301 - 1304 (1888); Hacı Râşid Efendi, 1304; Kâmil Efendi, 1304 - 1320 (1904); Hakkı Bey, 1320 - 1325 (1910); Ferid Bey, 1325 - ?» (Mûsa Kâzım, Osmanlı Târih Encümeni Mecmuası).

Damga Matbaası — 1845 yılından 1933 yılına kadar müstakil bir müdürlük ile idâre edilmişdir; 1933 de Darbhâne ile aynı idâre altına alınmışdır. Matbaanın tertib (dizgi), makina (baskı), klişe, galvanoplasti ve cild atölyeleri vardır.

Damga Matbaasında damga - harc pulları, millî müdafaa, uçak pulları, cezâ evleri pulları, muhtelif bandroller, nüfus ve ikaamet cüzdanları, kira kontratnâmeleri, noter kâğıdları ve kıymetli evrak basılmaktadır.

Zamanın müsaadesi nisbetinde sipâriş verildiği takdirde posta pulları da basabilecek bir matbaadır. Hakkı GÖKTÜRK

DARBHÂNE, DARBHÂNEDE ERMENİLER — Darphânei Âmirede Ermenilerin hizmette bulunması, kanaatımızca Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar uzayabilir. Zirâ, Büyük Hükümdarın, Anadoludan Ermeni ustalarını ve sanatkârlarını İstanbula celbettiği mâlûmdur.

Meşhur Ermeni târihcisi, Venedik Mehitarist rahiplerinden Lukas İnciciyan (1758 - 1833), 1958 de «XVIII. asırda İstanbul» adı ile yayınlanmış eserinde bu hususta şunları yazıyor :

«... Darbhânede, büyük ve küçük dereceli birçok Ermeni memur vardır; vaktiyle sâhibi ayar da Ermeni idi, fakat Darbhâne nâzırından sonra gelen bu yüksek memuriyet şimdi Türklerin elindedir».

Müdekkik Arutyun Mırmıryan (1860-1926), ise, Lamartine'in «Voyage en Orient» (Şarkda Seyahat) adlı eserinin ikinci cildine atfen, 1840 târihine kadar Darbhâne idâresinin Ermenilerin elinde bulunduğunu kaydetmektedir.

Tarafımızdan yapılan araştırmalarda, Ermenilerden Darbhânede vazife gören en eski şahıs olarak, 1656 da, Vartan adlı bir rahibin kaydına tesadüf edilmiştir. (Eremya Çelebi Kömürcüyan, «Ruznâme»).

Ermenice târihî eserlerden ve bilhassa tarafımızdan asıllarından toplanan iki bin adet eski mezartaşı kitâbelerinden tesbit ettiğimiz Darbhânede vazife gören kayda değer şahısları beş kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan hemen hemen hepsi, isimlerinin önünde «Darbhâneci» ünvânını taşımaktadırlar.

1. Sâhibi ayarlar — Vazifesi paraların ayarlarını kontrol etmek olan bu mühim makamda bulunan ancak iki şahıs bulabildik. Bunlardan birincisi Sahabayar (Sâhibi ayar) Eremya'dır ki, onsekizinci asrın başında, İstanbul Ermeni Patriği Avedik'in hasımları arasında zikredilmektedir. İkincisi ise Sahabayar Haçuk'dur (Haçik). Bu şahsın kaydına 1710 da İstanbulda basılan «Agathangelos» adlı ermenice târihî bir eserin muhtıra kısmında rastlanmıştır. Bu kayda göre, mümaileyh, mezkûr târihde, kitabın basıldığı Marzuanlı (Merzifonlu) Kirkor'un matbaasına demir presler hediye etmiş ve Kudüse seyahat ederken yolda ölmüşdür.

2. Darbhâane Müdürleri — Bu vazifede bulunanlar, Mikayel Çelebi Düzyan (1724 - 1783), Ohannes Çelebi Düzyan (1749 - 1812), Serkis Çelebi Düzyan (1777 - 1819), Mikayel Çelebi Düzyan (1786 - 1819), Kirkor Çelebi Düzyan (1774 - 1819), Agop Çelebi Düzyan (1793 - 1847), Mihran Bey Düzyan (1817 - 1891), Kazaz Artin Amira Bezciyan (1771 - 1834) ve Boğos Bilezikci'dir.

3. Darbhâne sarrafları — Bu kısımda da elde edebildiklerimiz şunlardır : Zerun Amira (vefatı 1752) de, Kevork Amira (1756 - 1836, Edirnekapu'da medfundur), Avedis Şamdancıyan (1801 - 1888) ile birlikde Karagümrükdeki Surp Ohan Oskeperan kilisesini inşâ ettirmişdir); Kirkor Ağa Manasyan; Manasyan Minas Ağa veya Amira, 1800 de Ortaköy'de ikamet etmekdeydi, Darbhânede gümüş doğrama ustabaşısı olmuşdur ve kızı Yakut, barutcubaşı Ohannes Dadyanla evlenmişdir, 1818 de hayatta idi.

4. Diğer vazifeliler — Demircibaşı Mıkırdiç Ağa (1778 - 1828, Edirnekapuda medfundur), kuyumcubaşı Hoca Boğos Düzyan (1797-1871), ifrazhâne memuru Hoca Diran, Aleksanyan, sandık memuru Yaglıkçıoğlu Hoca Bedros (bu son üç şahıs, 1 Mayıs 1853 de kurulan Osmanlı Bankasının müessislerindendir), Serkis Bey Düz (1851 de doğmuşdur, 1875 de veznedar tâyin edilmişdir).

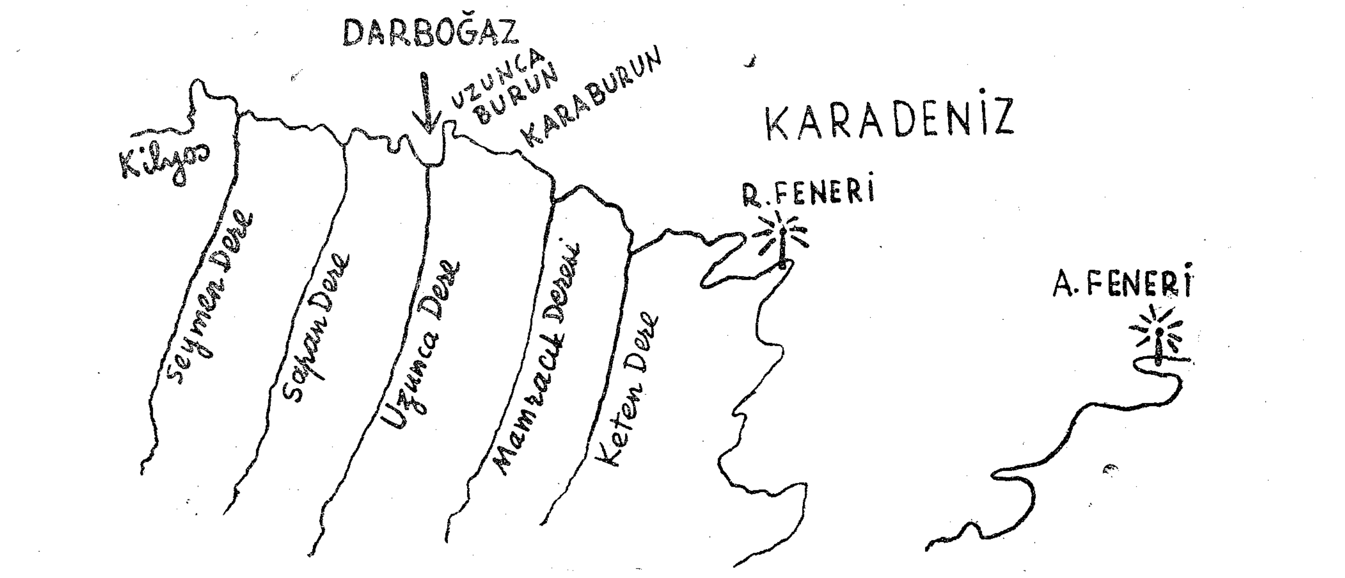
5. Vazifelerinin mahiyeti belli olmayanlar — Tahminci oğlu Ohannes mahdumu Darbhâneci Pilippos (vefatı 1750 de, Balıklı'da medfundur), Darbhâneci Lukas (vefatı 1764 de, Edirnekapuda medfundur), İstepannos Amira Reteosyan (vefatı 1799 da, Üsküdarda medfundur, 1777 den ölümüne kadar Surp Haç Kilisesinin mütevellisi olmuşdur), İstepan oğlu Darbhâneci Bedros (1812 de vefat etmişdir, Üsküdarda medfundur) ve Darbhâneci Kevork (1794-1843, Balıklıda medfundur).

Kevork PAMUKCİYAN

DARBHÂNE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Kumkapu nâhiyesinin Tavşantaşı Mahallesi sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1966).

DARBOĞAZ — Karadeniz sâhilinde Kilyos ile Rumeli Feneri arasında bir mevkiin adı; genişce bir koy olub doğusunda Uzunca Burun vardır; Sarıyer arkasındaki sırtlardan çıkarak Zekeriya Köyü ile Demirci Köyünün doğusundan geçen Uzunca Dere de bu koya dökülür. Karadenizde uzakdan bakıldığı zaman bu mevkî asıl boğaz ağzını andırdığı için «Darboğaz» ismini almış idi. Abdürrahim Câbir Vada «Boğaziçi konuşuyor» isimli eserinde şunları yazıyor :

«Deniz işâret fenerlerinin ihdâsından evvel Anadolu Feneri Köyün çıra kütükleri yakılmak sûreti ile gece denizden gelen gemilere Boğazın ağzı gösterilirmiş.

Darboğaz

«Rumeli sâhilinde Karaburun ilerisinde Darboğaz isimli mevkî, asıl Boğazın manzarasını andırdığından, Karadenizden gelen gemileri karaya düşürüp içindeki malı yağma etmek sevdâsı ile, bâzı eşkiyâ burada her gece, Anadolu Feneri Köyünde olduğu gibi, çıra yakarlar, ve buna aldanarak ışığa doğru giden gemiler koyda kayalara otururlar, pusudaki eşkiyânın hücumuna uğrarlardı» (A. C. Vada).

DARBUKA — Bir çeşid dümbelekin adı; desti - saksı toprağından yapılır; bir ucu geniş, bir ucu dar toprak bir künç şeklinde olup, geniş tarafına bir gursak gerilerek bağlanır ve el ile, fiskelenerek çalınır. İstanbulda avam, ayak takımı, bilhassa kıbtı sâzendeler tarafından kullanılmışdır.

DARBUKACI CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Darbukacı civanlarına da dastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hübannâmei Nevedâ» adlı manzum mecmuada Darbukacı civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

> Darbukacı civan kıbti güzeli
> Sürmesi kudretten gözleri gamzeli
> Siyeh çerde dilber küşâde meşreb
> Nâzik olsa dahi mahrûmi edeb
> Nakli mâcerâda şûhi bî pervâ
> Sofii senkdili eylemiş igvâ

DARBUKA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasımpaşanın Hacıhüsam (Hacıhüsrev) Mahallesi sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Ocak 1966; B.: Hacıhüsrev Mahallesi).

DARÇINGÜLÜ — On sekizinci asır sonlarında yaşamış İstanbul'un meyhâne köçeklerinden dilber bir delikanlı; çoğu emsâli gibi adı unutulmuş, lâkabı ile (yahud o âlemlerin âdetince takma adı ile) anılmışdır, lâkabından da esmer bir oğlan olduğu anlaşılıyor, aslının da rum, yahud kıbti olması muhtemeldir. Devrin kalendermeşreb şâiri Enderunlu Fâzıl Bey (B.: Fâzıl Bey, Enderunlu) Çenginâme isimli meşhur manzûmesinde (B.: Çenginâme) bu köçeği şu kıt'a ile övüyor:

> Belî Darçıngülü bir servi sehî
> O karanfil gibi hâlı siyehi
> Saçı sünbül dahi nergis nigehi
> Kokladım perçemini anberi var

Aynı şâirin divânında da bu köçek şânında yazılmış bir şarkı vardır :

> Bir civan gördüm ki yanağı gülgülü
> Benleri var üç aded şeh dânelü
> Orta boylu hoş edâlı cilvelü
> İsmine dirler imiş Darçıngülü
>
> Aşk ola üftâdei nâşâdına
> Elhased nâil olanlar dâdına
> Raksa girmiş âferin üstâdına
> Tel tel olmuş gerden üzre kâkülü
>
> Olmaya lâyık gönül âyînesi
> Sîme benzer gerdeni hem sînesi
> Penbede gülde büyütmüş nînesi
> Koçmaya gelmez nezâketden belü
>
> Şöyle zannım girmiş onbeş yâşına
> Itrışâhîler sürünmüş kaaşına
> Sırma püsküllü beyaz fes bâşına
> Bir yaraşmışdır ki yâhû yellelü
>
> Bir müsellem dilberi nevrestedir
> Hüsnüne Fâzıl dahi dilbestedir
> Her ne medholsa ana şâyestedir
> Ehli aşkın goncesi hem bülbülü

DARDAĞAN — «Perişan, dağınık; daha mübalâga için darma dağın denilir» (Şemseddin Sâmi, Kaamusu Türkî). Perişan şekilde sarılan sarıklara «Dardağan Sarık) denilirdi, kalender meşreb kimseler, âşıklık nümâyişinde olanlar sarardı.

> Sarmış keçe külâha ak dülbendi dardağan
> Seyyadının kolunda şehbazım çakır doğan
>
> Pırpırılar şâhıdır Galatanın mâhıdır
> Topuklu ayakları âşık bûsegâhıdır
>
> Germâbei safâda bir gör şûhi tannâzı
> Dildâdesin çilleden nasıl çıkarır nâzı
>
> (Galatalı Hüseyin Ağa)

Dardağan Darısı — İstanbulda büyücüler tarafından hazırlanan darıya verilmiş isimdir; saçıldığı yere uğursuzluk, perişanlık getirir inanı ile yüz yıllar boyunca kullanılmıştır.

Her hangi bir suretle bir âile ocağını veya bir yeri dağıtma, bir çok kişiyi perişan etme anlamında mecâzen de Dardağan Darısı saçdı, saçıldı denilir; aşağıdaki manzume Ali Şâmil Paşa tarafından Üsküdardaki Balaban İskelesi kahvehâneleri kapatıldığında devrin ünlü halk şâiri Âşık Râzi tarafından yazılmıştır :

> Lebi deryâ üzere aşk u muhabbet yeri
> Nerede Balabanın o eski kahveleri
>
> Şâir kâtib sofası evbaş avam peykesi
> Her köşesi müzeyyen hasır kilim minderi
>
> Duvarlarda aynalar türlü zerkârî nakış
> Cümlesinin tamamdır âlâyişi zîveri
>
> Kıl kalemle resmetmiş üstâdıâzam Bihzâd
> Kız oğlan sûretinde nice perî peykeri
>
> Gül sünbül lâle reyhan havuzların etrâfı
> Gülpenbe somâkidir fiskiyenin mermeri
>
> Şimşir nalınlar ile reftârı levendâne
> Pâbürehne uşaklar güzellerin serveri
>
> Bir elinde zer şâne bir elinde mikrâsı
> Her birinin âfeti devran tâze berberi
>
> Usturasından keskin gamzei cellâdına
> Kurbanım şâhım diye vermiş âşıklar seri
>
> Dardağan darısını saçdı o kahvelere
> Ali Şâmil Paşanın kesilesi elleri
>
> Rıdvan Paşaya nisbet sed eyledi hepsini
> Lâşek bu işde onun şeytan oldu rehberi
>
> Harac mezad satıldı cümlesinin eşyâsı
> Kül elenip baykuşa yuva oldu her biri
>
> Gerçi üç beş ay sonra o da buldu cezâsın
> Lâkin o cânım eski kahveler gelmez geri

Yine Âşık Râzi vak'a üzerine şu malûmâtı veriyor: «Balaban İskelesi Kahvehânelerini sed eyledikten sonradır ki Ali Şâmil Paşanın Üsküdarlı gözündeki itibârı gaayetle zedelenmişdir, zîrâ Balabandaki kahve uşaklarından Altıyaprakoğlu Mustafa ile Çildiripekoğlu Ahmed nâmında iki delikanlıdan Mustafa Şehremini Rıdvan Paşanın aşçıbaşısının birâderzâdesi, Ahmed de arabacıbaşısının kaynının oğlu olub Şâmillilerden Balaban Kahvehânelerine gelenlere pek iltifat edilmez olmuşdu, bunu cümle âlem bilirdi. İki nefer mürâhik oğlanı tenbih ile yola getirmek mümkin iken böyle âdi meseleden nefsâniyet dâvasına düşüb hükmü Karakuuşî ile bir gün içinde Üsküdarımızın bunca asırlık ziyneti olagelmiş o mükellef ve dilküşâ kahvehâneleri baykuş yuvasına çevirmek ne revâdır efendim..» diyor. (B.: Şâmil Paşa, Ali; Rıdvan Paşa; Balaban İskelesi Kahvehâneleri).

DARDAĞAN (Osman) — Bankacı; 1901 de İzmirde doğdu; Mehmed Emin Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Seher Hanımdır; Güzelyalı ilk okulunda okudu, 1919 da Galatasaray Sultânisini bitirdi, 1921 de itibâren Millî Bankasına girdi, 1943 de İş Bankası Galata müdürü, 1951 de Yapı ve Kredi Bankası umum müdür muavini, sonra vekili; 1952 de Denizcilik umum müdür muavini, 1956 da Turizm Bankası idâre meclisi âzası oldu. Denizcilik Bankası Bankacılık kısmı ile Turizm Seyahat Şirketinin kurucularındandır. Bayan Nermin (Elgün) ile evli ve iki çocuk sâhibidir. Fransızca ve İngilizce bilir. Futbolu ve yüzme sporunu sever; amatör balıkçılardandır; film çekmeye meraklıdır. Bütün Avrupa ile Amerika ve Afrikayı dolaşmışdır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DÂRENDELİOĞLU (İlhan) — Öğretmen, yazar; 1922 de Tarsus'da doğdu, babasının adı Kâzım, anasının adı Rabiadır; 1944 de Adana Erkek Lisesinden mezun oldu, 1950 de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdi; kısa bir süre İstanbulda edebiyat öğretmenliği yapdı, Toprak Mecmuasını çıkardı.

Evli ve üç evlâd sâhibidir. Avcılık yapar, futbol ve basketbol sporlarını sever. Muhtelif gazete ve dergilerde bini mütecâviz makalesi intişar etmişdir, «İnsancı Şâirler» (1945) ve «Türk Milliyetçileri Kalemiyle Atatürk» (1960) isimli iki kitabı vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DARENDELYAN (Mihran) — Kemancı ve bestekâr; 1889 da İstanbul'da Bakırköy'de doğmuştur.

İlk tahsilini doğduğu köyün Ermeni mektebinde yapmıştır ve Getronakan Lisesini bitirmiş. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuşdur. Bundan sonra kendini musikiye hasretmiştir. Önce musikişinas Arutyun Sinanyan'dan keman dersleri almıştır. Sonra da Fransız bestekârı Mersignet'den armoni, kontripuan, füg ve orkestrasyon öğrenmiştir. Musiki tahsilini Paris'de ikmal etmişdir.

Piyano ve keman için bazı besteleri de mevcut olan Darendelyan, Lavignac'ın «Musiki Eğitimi» adlı Fransızca eserini ermeniceye çevirmiştir.

Halen hayatta olup olmadığı tesbit edilemedi.

Kevork PAMUKCİYAN

DARI SOKAĞI — Üsküdarda Şemsipaşa semti sokaklarından; Doğancılar Caddesi ile Şemsipaşa Caddesi arasında uzanır, Kavaklı İskele Sokağı ile bir kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27, Şemsipaşa). Yerinde ise Şemsipaşa Caddesine bağlanmayan bir çıkmaz sokak olarak bulunmuşdur. Kavaklı İskelesi Sokağı kavuşağında Hüsrev Ağa Camii, daha geride Tekel İdâresinin Yaprak Tütün Yapım Atölyesi görülür. Şifâ Hamamının kadınlar kısmı bu sokak üstündedir. Bu Darı Sokağı — Çıkmazını Parlak Sokağına batlayan gaayetle dar ve isimsiz bir geçid vardır ki yukarda adı geçen rehberde gösterilmemişdir. Çıkmazın tam bitiminde bir apartmanın garajı bulunmakta idi. (nisan 1965). **Hakkı GÖKTÜRK**

DARKOT (Besim) — Seçkin ilim adamı, bu satırların yazıldığı sırada, (1966), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Coğrafya bölümünde Türkiye Coğrafyası Kürsüsü Ord. Profesörü idi; 1903 de İstanbul'da doğdu; babasının adı Âsaf Bey, annesinin adı Safiye Hanımdır; Kadıköy Osmangazi İlk okulunda okudu (1917). 1923 de İstanbul Muallim Mektebini bitirerek 1928 yılına kadar beş sene ilk okul öğretmenliği yapdı, bu arada İstanbul Dârülfünununun (Üniversitesinin) Edebiyat Fakültesine devam ederek 1928 de bu Fakültenin Coğrafya bölümünü çok parlak başarı ile bitirdi; ve tahsilini genişletmek üzere Fransada Strasbourg Üniversitesine gönderildi, o üniversiteyi de 1932 de tamamladı, 1933 de doktora yapdı, ve aynı yıl içinde memlekete döndüğünde İstanbul Üniversitesinde, hâlen bulunduğu kürsüye doçent oldu; 1940 da profesör, 1956 da Ordinaryüs Profesör oldu.

Mülkiye Mektebinde (Siyasal Bilgiler Okulu), Ticâret Okulunda da dersler vermişdir. Almanca, fransızca bilir; Mevhibe Hanımla evli, Sırma adında bir kızları vardır (doğ.: 1946).

Telif eserleri: Coğrafya Muallim Kitabı (1928), Kartografya Dersleri (1939), Türkiye Coğrafyası (1942), Türkiye İktisadî Coğrafyası (1955). Üniversitenin ilmî dergilerinde çok kıymetli makaaleleri yayınlanmışdır. İslâm Ansiklopedisinin telif ve tahrir heyetinin üyesidir, bu Ansiklopedide de Türkiyeye, ve bilhassa Türkiye şehirlerine âid coğrafî ve tarihî makaaleleri yazmışdır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DARMAN (Nâzım) — Eyyub'da Nâzım Darman Dokuma Fabrikasının sâhibi ve ithâlâtcı tüccar; 1899 da Selânik'de doğdu, Osman Ferid Bey ile Rukiye Hatice Hanımın oğludur; 1917 de Vefâ Sultanisini, 1923 de Halkalı Ziraat Mektebi Âlîsini bitirdi, 1924 de Yüksek Ticaret Mektebinden diploma aldı, 1926 da da Fransada Grenoble Yüksek Ticâret Mektebini bitirdi; İzmirde Fumaro tütün şirketinin eksperliğinde ve İmâlât müdürlüğünde bulundu, 1928 — 1929 yıllarında Adanada Hüsnüzâdeler ve Şinasi Çırçır Fabrikasında müdürlük yapdı, ve 1930 da Eyyub'daki dokuma fabrikasını kurdu.

Evlidir, zevcesi Melek Hanım, İstanbulun ticâret alanının büyük isimlerinden Atabeklerin kızıdır; Lâle Aygen (doğumu 1939) adında bir kız evlâdı vardır. Spora karşı yakın ilgisi vardır. Vefâ İdman Yurdu ve Fenerbahçe Yelken Kulübü üyesidir. Resim ve her türlü el işlerine meraklıdır; fransızca bilir. 1928 de «Adana Ay Çiçeği» konusunda bir seri makaaleler yayınlamışdır ki, önemli bir etüddür.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DARNİ (Ulla) — «Seks Bombası» lâkabı ile tanınmış Danimarkalı film yıldızı; 1957-1958 arasında And Film tarafından dâvet edilerek Orhan Günşiray ile beraber «Yabancı Kız» filminde oynadı; ikinci defa olarak da 1964 de eski partöneri tarafından Günşiray Film Şirketi adına çağırıldı; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

DARÜLACEZE — Aşağıdaki makaaleyi Aylık Ansiklopediden alıyoruz:

«(Kuruluşu: 1895). Düşkün, sakat, ihtiyar, bir iş tutup kendini geçindirmekten âciz, aynı zamanda bakacak kimsesi de bulunmıyan bir kısım şehir halkiyle şehre dışardan gelen garipleri barındırmak, yedirip içirmek, uzun yıllardan beri İstanbul'u meşgul eden işlerden biri olmuştur. Zaman zaman ve türlü türlü yardım müesseseleri, hayırsever kimseler bu düşkünlere bakım vazifesinin yerine getirilmesini kısmen ve dağınık bir şekilde sağlamıştır.

«Fakat bu vaziyet böylece devam ederken ve ihtiyaçlar seneden seneye artar dururken 1293 (1876) te çıkan Osmanlı - Rus harbi yeni bir ihtiyacı daha ortaya koymuştur. O da Rumeli'den İstanbul'a gelen muhacirler arasında binlerce dul kadınla anasız babasız yetimleri

barındırma ve besleme keyfiyetidir. Bunlar arasında sağlam olanlarını İstanbul halkı kısmen evlâdlık olarak evlerine almışlarsa da alil, sakat ve iş göremiyecek derecede yaşlı olanlar ortada kalmıştı. Hükûmet bu vaziyet karşısında Gülhanedeki Kırmızıkışlayı bu türlülere hastahâne ve barınma yeri olarak tahsis etmiş ve «Dulhâne» denilen bu müessesenin idâresini Muhacirin Komisyonuna vermişdi. Dulhâne 1310 (1894) senesinde Belediyeye devrolunmuş Belediyece hasta ve yatalak kadınlar Haseki Kadın Hastahânesine, yetim çocuklar da kısmen Darüşşefakaya, kısmen yatılı askerî mekteplere yerleştirilmiş ve 1311 (1895) de Darülâceze açılınca kadınlarla hasta ve sakat çocuklar Hasekiden Darülâcezeye nakledilmişlerdir.

«1895 ten önceki yıllarda sokaklarda binlerce kimsenin dolaşıp dilendiği görülmekte ve bu vaziyet dikkati çekmekte idi. İşte bunları toplayıp barındırmak ve işe, güce kudreti olanları çalıştırmak ve aynı zamanda bu gibilere bir sanat öğretmiş olmak fikri uyanmış ve «Darülâceze» nin yapılıp açılması düşüncesi belirmiştir

«Darülâcezenin kurulmasında ilk teşebbüsün İkinci Abdülhamid tarafından alındığını o zamanki gazetelerin neşriyatından öğreniyoruz Meselâ 5 mart 1306 (1890) tarihli günlük gazetelerde Payitahtta birçok fakir ve kimsesiz çocukların sefalet içinde yüzdükleri işitilmesi ve görülmesi üzerine bunların sayıları tahkik ve tesbit olunarak, işe, güce kudreti olanların bir Darülâceze yapılarak orada terbiye ve iâşeleri çarelerinin araştırılması irâde edilmiş ve 30 mart 1306 (1890) tarihli gazetelerde de şu izahat görülmüştür: «Sokaklarda dilenmekte olan ve kimsesiz bulunan çocuklarla alil ve sakat erkek ve kadınların dilencilikten kurtarılarak vücutlarının tahammülü derecesinde el işleriyle geçinmelerinin temini ve bunlardan işe, güce yaramıyanların iaşesi ve çocukların talim ve terbiyesi için bir bina yapılması» hususunun Devlet Şûrasınca düşünülmesine ve bir nizamname yapılmasına irâde çıkmış ve oraca da gereğinin yapılmasına başlanmıştır. Aynı zamanda Darülâceze binâsının yapılması ve yapıldıktan sonra idâresi için lüzumu olan paranın temini maksadiyle de Maliye Nazırı Agop Paşanın başkanlığı altında İstanbul'da malî müesseselerin direktörlerinden, Ticaret Odası reisinden ve diğer bankerlerden mürekkep bir komisyon kurularak işe başlanmıştır. Komisyon, Darülâceze için yardımlar teminine ve iâneler toplanmasına ve hediyeler kabulüne karar vermiştir. İlk hediyeyi Hükümdar İkinci Abdülhamid vermiş ve yedi bin lira değerinde olan bu hediyelerle diğer eşya, piyango yolu ile paraya çevrilmiştir. Gene bu hükümdar on bin altın nakdî yardımda bulunmuş ve memleketin bütün malî müesseseleriyle zenginleri de bu yolu takib ederek ilk sermaye olmak üzere yirmi bin sekiz yüz kırk yedi lira elde edilmiştir. Bundan sonra komisyon işi biraz daha genişleterek elli bin liralık iane bileti bastırıp hayır ve şefkat sahiplerine başvurmuş ve bunda da muvaffak olmuştur. Şu halde henüz Darülâcezenin inşaatına başlanmadan komisyonun elinde yetmiş bin liradan fazla bir para bulunmakta idi.

«1306 (1890) dan 1308 (1892) e kadar geçen müddet içinde Darülâceze binasının plânını, yerini ve inşaat parasını türlü şekillerde sağlamakla uğraşılmıştır. Plânını Bâbıseraskerî İnşaat Dairesi yapmış, Kâğıthane sırtında Hacı Reşid Ağa veresesine ait kırk dönüm kadar toprak Şehremaneti Meclisi âzasından Başmühendis Mehmed, Maliye Nezareti Tahsilât Müdürü Halil Râmi, Defterihakanî Memuru Nuri ve Maliye Nezâreti muhamminlerinden Mahmud Beylerden kurulmuş komisyonca istimlâk olunmak ve mazbatası Dahiliye Nezaretine verilmek suretiyle yeri hazırlanmış, yüzbin lira tahmin olunan inşaat masrafı yapılan eksiltmeden sonra yetmiş bin liraya inmiş olduğu ve iştirak eden birçok mimar arasında Tersaneiâmire kalfası Vasilâki'ye ihâle edildiği için 1308 (1892) senesi ekim ayının altıncı günü Darülâcezenin temeli atılıp üç sene sonra 20 Aralık 1311 (1895) de tamamlanarak açılmıştır.

«Darülâcezenin kurucusu olarak Dahiliye Nâzırı Halil Rıfat Paşa gösterilmektedir. Bundan dolayı da bir büstü müessesenin antresine konulmuştur. Halil Rıfat Paşa, Hicrî 1310 ve Malî 1308 (1892) de Dahiliye Nazırlığına Münir Paşadan sonra getirilmiş olmasına ve bu tarihte yukarıda geçtiği gibi Darülâcezenin yeri, inşaat parası ve plânı hazırlanmış bulunmasına göre Halil Rifat Paşa ancak bir Dahiliye Nazırı sıfatiyle hükûmet adına ve hesabına temel atma töreninde bulunmuş, inşaatı çabuklaştırmış ve nihayet açılış törenini yapmıştır. Bu itibarla a-

sı] kurucusu zamanın hükümdarıdır demek çok yerinde bir kadirbilirlik olur.

«Binanın inşaatiyle uğraşıldığı sırada biri Darülâcezenin idaresiyle temin edilen gelir kaynakları, ötekisi de dilenciliğin men'i hakkında o zamana göre kanun mahiyetinde olan iki nizamname yapılmıştır. Darülâcezenin yapılması için din, milliyet ve tabiiyet ayırdedilmeksizin İstanbul'un bütün malî müesseseleriyle zengin-leri yardım etmiş olduğu için burada İslâmlarla birlikte Rum, Ermeni ve Yahudi unsurlarının da barınmaları esası kabul edilerek bunların dinî ihtiyaçlarını karşılamak için de müessese içinde cami ile beraber kilise ve havralar da yapılmıştır. Bu suretle meydana gelen ve binden fazla acezeyi sinesinde barındıran bir müesseseyi yaşatmak için esaslı gelirler bulunmak cihetine gidileceği tabiidir. Bunun için şehir sınırı içinde işliyen vapurların gidiş biletlerine, tiyatro duhuliyelerine, tapu dairelerindeki alım satım ilmühaberlerine ufak birer zam yapılmakla beraber yeniden imtiyaz ve inhisar verilen anonim şirketlerden temin edilen nakdî yardımlar Darülâcezenin belli başlı gelirlerini teşkil eder. Fakat açıldığı tarihtenberi bunlara bir yenisi eklenmedikten başka, bilâkis çoğu ya kaldırılmış, ya kısmen azaltılmıştır. Meselâ alım satım harçları maliyece alınmış, vapur biletlerine yapılan on para zam bir hayli yekûn tuttuğu halde maktu bir para verilmekle işin içinden çıkılmış, tiyatro ve sinemalardan alınan yüzde on iane, yüzde iki buçuğa indirilmiştir. Bundan dolayıdır ki Darülâceze bugün sıkıntı içindedir ve Belediyece yardım görmektedir.

«Darülâcezenin yapılmasına yerli ve yabancı malî müesseselerle din ve milliyet farkedilmeksizin bütün memleket yardım etmiş olmakla beraber buraya yalnız İstanbul halkının acezesi ile İstanbulda yerleşmiş olan muhacirler alınır. Yabancılarla Türkiye'nin başka şehir ve kasabalarından gelen halk alınmaz.

«Darülâceze; tam ortasına rastlıyan idare binasından başka dört aceze pavyonu (ikisi kadınların, ikisi erkeklerin olan bu pavyonlarda geniş salonları ve odaları ihtiva eden yatakhaneler ve alt katlarında yemek salonları vardır), iki pavyondan ibaret bir hastane (iki yüz yataklı), bir yetimhane, bir ırzâhane, bir çamaşırhane, iki hamam ile terzilik, çorapçılık, kunduracılık, marangozluk, demircilik, dökümcülük ve halı imalâthaneleri, bir fırın, bir cami, iki kilise, bir havra ve beş meslek sanat okulunu hâvidir. Mükemmel bir kreşi ve çocuk yuvası da mevcuttur.

«İlk açılışında Darülâcezenin idaresini Dahiliye Nazırı üzerine almış ve bu suretle 1308 e kadar Dahiliye Nezaretince idare olunmuş ise de o tarihten sonra Belediyeye ve Belediyece de idaresi Müessesatı Sıhhiye Müdüriyetine verilip bu müessesenin kaldırılması üzerine Darülâceze tekrar Dahiliye Nezaretine geçmiş ve Cumhuriyet inkılâbına kadar oraca idare olunmuştur. Cumhuriyet devrinde bir aralık Sıhhat ve İçtimaî Muâvenet Vekâleti idareyi eline almış ise de 1925 de tekrar Belediyeye verilmiştir.

«Darülâcezenin kuruluşundan 1 Ağustos 1945 tarihine kadar müesseseye 18,840 erkek, 11,214 kadın, 9216 kız çocuk (5 - 15 yaş arasında) ile sokağa bırakılmış 6915 süt çocuğu kabul edildiği tesbit olunmuştur.

«Açılışından bu yana elli yıl içinde Darülâcezeye yeni bir pavyon, yahut yeni bir müessese eklenememiştir. Cumhuriyet devrinde arkasında ve yanlarındaki boş toprakların bir kısmı satın alınarak acezedeki kudret ve kabiliyeti olanların buralarda çalıştırılması ve bu suretle hem onların sıhhatlerine, hem de Darülâcezenin bir kısım yiyeceklerinin topraktan çıkarılmasına hizmet edilmesi arzu olunmuştur» (Osman Nuri Ergin, Aylık Ansiklopedi, 1945).

Ziyâ Şâkir «Darülâcezenin Kuruluşu» isimli bir makaalesinde İkinci Meşrûtiyet devrinin poletika adamlarından Dr. Temo'nun Darülâceze müdürlüğünden bahsederken : «... müessese perişan bir hâlde idi, Dârülâcezeyi ihmâlin sefâleti içinde çökmekten kurtaran Dr. Temo olmuşdur, Dârülâcezenin ikinci kurucusu unvânı ile anılmaya lâyıkdır...» diyor.

1947 senesinde Ferdi Öner Cumhuriyet Gazetesinde şunları yazıyor:

«Darülâcezeyi iyi idareciler elinde müsbet faaliyetler kaydederek, fıkara yurdu, sefil ve tembel insanlar koğuşu, hele miskinler tekkesi olmak hüviyetinden tamamen kurtulmuşdur. Bugün Darülâcezede en küçüğü 3 günlük minimini Hâle, en büyüğü 107 yaşında Nuri Dede olmak üzere muhtelif çağda çocuk, genç, kadın ve erkek 948 kişi vardır. Fakat bunların içinde alil, çok yaşlılar ve hastalar istisna edilirse boş oturan, âvare âvare dolaşan insanlar hemen hemen yok gibidir. İmalâthanelere, atelyelere, dökümhânelere uğrarsanız, buralarda günün her saatinde arı gibi çalışan insanlar görürsünüz.

«Müdürleri Dr. Bekir Zafir'den kapıcısına kadar buradaki idareciler, doktorlar, öğretmenler, hemşireler ve bütün müstahdemler disiplinli bir şefkâtin yöneticileridir.

«Beş sınıflı bir sanat okulu var İdâre müdürü eŞrif Bey bu okul için şunları söyledi :

«— Çocuk yuvasındaki yavrularımızdan başka, müessese anasız, babasız ve sokakta kalmış tahsil çağındaki çocuklarla, ne kendine, ne de çocuklarına bakamıyacak derecede perişan ve muhtaç bir hâle düşen kimselerin tahsil çağındaki çocuklarına da kucağını açmıştır. Bugün «İlk sanat okulu» adı verdiğimiz mektebde 205 talebe vardır. Civardaki evlerde oturan ailelerin çocukları da bizim okula devam ederler. Çocuklarımız sabahtan öğleye kadar okulda, Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından tâyin edilen öğretmenlerden ilk okul programına uygun olarak ders alır, öğleden sonra da müessese imâlâthânelerinin muhtelif atelyelerinde çalışarak sanat öğrenirler. Fakat bunların arasında tahsile devam etmek arzusunda olanlar varsa onları da ortaokula, liseye göndeririz.

Okul binâsından içeriye girdik. Küçük öğrenciler ders görüyorlardı. Bütün sınıfları gezdik, öğrencilerle konuştuk, onlara muhtelif sualler sorduk. Hemen hemen hepsi de son derece zeki çocuklardı.

Tahsil çağındaki bu yavruların yatakhâneleri, yemekhâneleri, istirahat yerleri diğerlerinden ayrı pavyonlarda...

«Kadınlara mahsus dinlenme koğuşlarından birinde Küçük Cemâl Paşanın eşi Prenses Leman'ın üç seneden beri yatmakda olduğunu öğrenmiştim. Prensesi ziyâret ettim.

4 numaralı koğuşun temiz bir köşesindeki mükellef halıların, zarif nakışlarla işlenmiş örtülerin süslediği geniş bir sedirde sonsuz bir rahat ve huzur ifâde eden tavriyle beni çok nazik bir şekilde kabul eden Prenses :

— İnanın ki burası benim için bir sükûn ve saadet yuvasıdır...

Cemâl Paşa vefat ettikten sonra hayatta pek yalnız kaldım. Muhtac bir insan değildim, ayda üç bin lira geliri olan bir kadındım Darülâcezeye müracaat ettim. Gelirimin hepsini buraya terkettim. Hem kendime istediğimden âlâ bakılıyor, hem de bu hayırlı müessese eliyle üç beş vatandaşın yardımına koşuluyor...» (F. Öner, Cumhuriyet Gazetesi).

1964 yılında kadın, erkek ve çocuk, Dârülâcezede 600 kişi bulunuyordu. Çocukların çoğu da daha kundakda iken terkedilmiş yavrulardı. Açıldığı 1895 yılından 1965 yılına kadar geçen 70 yıl içinde bu şefkat müessesesine sığınanlar dan 45,000 kişi onun çatısı altında ve huzur içinde vefat etmiş bulunuyordu.

DARÜLAMELİYAT — (B. : Öğretmen Okulları).

DÂRÜLBEDÂYİ — (B. : İstanbul Şehir Tiyatroları).

DARÜL EDEB — İkinci Abdülhamid devrinde açılmış özel ilk okullardan birinin adı; adına, 1903 tarihli bir maarif istatistik cetvelinde rastlanmışdır; Sultanahmedde olduğu kaydedilen bu okulun Sultanahmeddeki yeri ve kurucularının kimler olduğu ve ne kadar devam edebildiği tesbit edilemedi.

DARÜLELHAN SOKAĞI — Bayazıd'da Kalenderhâne Mahallesinde Dedeefendi Caddesi ile Cüceçeşmesi Sokağı arasında uzanır, Delikanlı Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 4/50). İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşelidir; eski Direklerarası (Şehzâdebaşı) Caddesinin hemen arkasına düşer; Şehzâdebaşı İlk Okulu, Site Öğrenci Yurdu bu sokakdadır. Ferah Sinemasının ard çıkış kapısında bu sokağa açılır bir oto tâmirhânesi vardır (Kasım 1964).

Bu sokağın eski adı İmâret Sokağıdır; çok kıymetli hâtırat sâhibi Aşçı Dede İbrâhim Bey (B.: Aşçı Dede) bu sokakdan şöyle bahsediyor: «... büyük vâlidem Emine Mollanın Aşcı Hasan Ağadan Emine adında gaayet güzel bir kızı vardı. Bu kızı Kandillide yalısı olan Sâlih Paşa merhum pek sevgili arab kölesi Beşir Ağaya

almışdı. Beşir Ağa gaayet zengin, hatırı sayılır ağa idi. Şehzâdebaşında İmâret Sokağında harem selâmlıklı bir konağı vardı. Bu konağın bir tarafında meşhur Dağıstânî allâmei asır Hüseyin Efendinin, ve karşısında mâliye hazinesi mümeyyizlerinden merhum Rüstem Efendinin konakları ile diğer tarafında Ekmekcibaşı Hasan Ağanın, ve yine karşısında imâret aşc.başının hâneleri vardır..».

DARÜLFEYZİ HAMİDÎ — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde açılmış özel okulların en şöhrenlilerinden biri; Ayvansarayda Eyyuba giden ana cadde üzerinde Hatice Sultan Sebilin karşısında bir ahşab konakda idi; gazete ilânlarında adına rastlandığı tarihler 1890 ile 1905 arasıdır; ibtidâî ve rüşdî bir erkek çocuk okulu idi. 2 Nisan 1307 (14 Nisan 1891) tarihli Sabah Gazetesinde çıkmış bir haberden bu mektebin kurucusunun Adliye Nezâreti kâtiblerinden Ahmed Efendi adında bir zât olduğu tahmin edilebilir : «Eyyubsultan civârında Yâvedud Mahallesinde Dârülfeyzi Hamîdî Mektebi karşısında kâin Hatice Sultan Vakfından olub beş altı seneden beri muattal kalmış olan sebilin masrafları mektebi mezkûr reisi ve Adliye Nezâreti hulefâsından izzetlû Ahmed Efendinin kisei hamiyetinden tesviye olunarak bir sûreti fevkalâde tâmir edilmiş olduğu matbaamıza haber verilmişdir; efendii mûmâileyhin hamiyeti şâyânı takdirdir».

Yine Sabah Gazetesinde 11 eylül 1317 (24 eylül 1901) tarihli bir yazıdan da mektebe «Hamîdî» adının pâdişahın izni ile konulduğu anlaşılıyor: «Himâyei füyûzatvâyei hazreti pâdişâhîde bulunmakla mübâhi olan Ayvansarayda kâin Dârülfeyzi Hamîdî Mektebinin bağçesinde dâvetliler huzûrunda tevzii mükâfat yapılmışdır...»

1903 tarihli bir istatistikde bu okulun 314 talebesi olduğu görülmektedir ki emsâli özel okulların en kalabalık olanıdır. 1908 — 1909 arasında kapandığını tahmin ediyoruz.

DARÜLFÜNUN — (B. : İstanbul Üniversitesi).

DARÜLFÜNUN CADDESİ — Bayazıd'da Camcıali ve Süleymaniye Elmâruf mahalleleri arasında sınır yoldur. Bayazıd (Hürriyet) Meydanı ile Vezneciler başında Üniversite binâsı arasında uzanır; ki Veznecilerde Vezneciler Caddesi, Bozdoğan Kemeri Caddesi ve Kimyâger Derviş Paşa Sokağı ile bir dört yol ağzı teşkil eder. Meşhur Fuad Paşa Konağı (İst. Üniversitesi Eczacılık Fakültesi binâsı) ve İ.E.T.T. İstanbul şubesi müdürlüğü bu cadde üzerindedir; 2 kitabcı, 2 kırtasiyeci, 3 elektrokci, 1 berber, 1 musiki âletleri mağazası (Şamlı İskenderin oğlu Ferid Kudmanî) vardır. (ekim 1964). Menderes îmârında hayli çukura indirilmiş, altı üstüne getirilen bahtsız Bayazıd Meydanının cefâ arkadaşı olmuş yollardandır B.: Zeyneb Hanım Konağı; Fuad Paşa Konağı)

Hakkı GÖKTÜRK

DARÜLHADİS — Hadis ilminin öğretildiği ihtisas medreselerine verilmiş isimdir. İstanbulda ilk dârülhadis Kanunî Sultan Süleyman tarafından Syleümâniye Külliyesi diye anılan muhteşem hayır yapıları topluluğu içinde yapdırılmış, kurulmuşdur (B.: Süleymâniye). O tarihden Türkiyede medreselerin kapatıldığı zamana kadar İstanbulda Dârülhadislerin sayısı onbire kadar çıkmışdır; bu medreselerin bir kısmı sûreti mahsusada Dârülhadis olarak yapdırılmış; bir kısmı da her hangi bir kademede medrese iken sonradan «Hadis» ilminin tedrisine tahsis edilmişdir; isimleri şunlardır :

1 — Süleymaniye Dârülhadisi
Süleymaniyede Tiryâki Çarşısında ilk Dârülhadis.
2 — Tabhâne Dârülhadisi
Süleymaniyede Dökmecilerde külliyenin tabhânesi iken medreseye çevrilmişdir.
3 — Hasanağa Dârülhadisi
Şehzâdebaşı civârında Kalenderhânede
4 — Nevşehirli İbrahim Paşa Dârülhadisi
Şehzâdebaşında
5 — Papaszâde Dârülhadisi
Koskada
6 — Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi
Şehzâdebaşında
7 — Bosnevî Dârülhadisi
Horhorda
8 — Hulûsi Efendi Dârülhadisi
Otlukcu Yokuşunda
9 — Mislî Ali Efendi Dârülhadisi
Otlukcu Yokuşunda
10 — İzzet Efendi Dârülhadisi
Sultanselimde Çırağıhamzada
11 — Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi
Eyyubda Babahaydarda

Peygamber iyidir diye söyleyerek ne yapmış ise, ne söylemiş ise ve halkın hareketlerinden neyi beğenmiş ise onlara «Hadis» denilmişdir.

Kur'ânın âyetlerine karıştırılır, yaslışlığa sebebiyet verir diye Peygamber kendi sözlerini zamanında yazdırtmamış, kaydettirmemişdi; ölümünden sonra hâfızada kalanlar ağızdan ağıza nakledildi ve böylece nakledilen peygamber sözleri onun devrinden çok sonraları kitablara geçdi. Bundan ötürüdür ki hadislerin metni kesin, değişmez değildir; hadis rivâyetleri arasında farklar, hattâ ihtilâflar vardır. Dolayısı ile çeşidli rivâyetleri toplamak, onları tasnif etmek, ihtilâfları tedkik ile en doğru rivâyeti tesbit etmek, çok dikkatli bir çalışma ile hadisleri bir kitab hâlinde toplamak ve böylece toplanmış hadisleri yeni nesillere öğretmek islâm âleminde bir ilim olmuşdur; bunun içinde Dârülhadisler açılmışdır (1952).

Osman Nuri ERGİN

DARÜLHADİS MEDRESESİ MESCİDİ — Eyyubda Nişancı civârındadır; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor : «Bânisi Kızlarağası Hacı Beşir Ağadır; yanında (talebe) odaları, mescidin içinde küçük bir kütübhâne, bitişiğinde fevkaanî bir sıbyan mektebi ve altında bir de çeşme vardır. Mescidin kapusu üstündeki tarih Aşçıbaşızâde Mehmed Mehib Efendinindir :

Oldu bu mısra pâkîze Mehîbâ târih
«Câmii ilmü amel Dâri Hâdisi zîbâ»
1147 (M. 1734)

«Bânisi Hacı Beşir Ağa 1159 (M. 1746) da vefât idüb kabri Hazreti Hâlidin türbesinin büyük kapusu yanındadır.

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde (1962) bu mescidin kadro dışı harab bir hâlde olduğunu kaydediyor.

DARÜLHADİS MESCİDİ — Şehzâdebaşında Acemioğlanları Kışlası civârında idi; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor : «Banisi mültezimlerden Kesriyeli Hasan Ağadır; binâ ettiği dârülhadisin dershânesine bir mihrab yapdırıp, imam ve müezzin tâyin ederek namaz kılınır. Dârülhadisin sokak kapusu kemeri üstünde kadıasker Mirzâde Sâlim Mehmed Efendinin bu târihi yazılıdır :

Zübdei ehli diyânet Hasan Ağa behulûs
Yapdı bu dâri hadîsi keremi tab'ından
Kudsiyan didiler itmâmına Sâlim târih
Buldu encâmını bu nev eseri pâkü hasen
1118 (1706 — 1707)

Bu mescidin mahallesi yokdur».

Zamanımızda bu binâdan eser kalmamışdır.

DARÜLHADİS SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Küçükpazar nâhiyesinin Hacıkadın Mahallesi sokaklarından; bir altı yol ağzı (Kâtibçelebi Cad., Akifpaşa So., Azebaskeri So., ve isimsiz bir sokak) ile İmâret salhânesi Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi; pafta 5/48). İki araba geçecek genişlikde, kaba taş döşeli bir yoldur; büyüklü küçüklü ahşab ve kâgir evler arasından geçer, bir de beş katlı bir apartıman görülür. Semt sâkinlerinden Şükrü Manav'ın söylediğine göre 1917 yılında yanmış olan Vefâ Camii ve Dârülhadisinin duvar kalıntısı görülmektedir. Muhaddis Sokağı ile bir kavuşağı vardır; altı yol ağzı tarafından gelindiğine göre bu kavuşak geçilince yol daralır ve meyilli olarak iner. Kapu numaraları 1-23 ve 4-20 dir. İmâret salhânesi Sokağı ile olan bitim kavuşağında susuz bir çeşme görülür, suyu 1929 yılında kesilmiş, kitâbe taşı da sökülmüşdür (1964 kasım).

Hakkı GÖKTÜRK

DÂRÜLHAYRİ ÂLÎ — Veznecilerde meşhur «Zeynebhanım Konağı» nda (B. : Zeynebhanım Konağı) İkinci Sultan Abdülhamidin son yıllarında İstanbuldaki kimsesiz türk — müslüman çocukları himâye ederek sefâletten kurtarmak, bir meslek ve sanat sâhibi olarak yetişdirmek için kurulmuş ve ancak beş sene yaşamış bir dârüleytam, yetimhânedir. Doğrudan Sultan Abdülhamidin hayır eseridir, «Dârülhatır» adına «Âlî» sıfatının eklenmesi de bu münâsebet iledir. Müessesenin kurulmasına 1899 yılında Yıldız Câmiinden bir cuma namazı dönüşünde 6 yaşında kimsesiz bir oğlancığın pâdişaha verdiği bir dilekçe sebeb olmuşdu. Çocuk okuma yazma ve bir sanat öğrenmek için himâyesini istemişdi; Abdülhamidin şahsiyetini bilenler bu çocuğun derhal himâye altına alınmış olduğunu söylemekde tereddüd etmezler. Pâdişah bu vak'adan bir kaç gün sonra Bâbıâliye gönderdiği bir irâdei seniye ile, kimse-

siz türk — müslüman çocukların ve serserî genclerin korunarak birer sanat ve meslek sâhibi olarak yetişdirilmeleri için büyük bir yetimhânenin kurulması yolunda gereken hazırlığın süratle yapılmasını emretmiş, masrafının hazînei hassa tarafından karşılanacağını bildirmişdir. Hükûmet gereken proje ve programı hazırladı, yetimhânenin arsası ile binâsının kaça mal olacağı hesablarını da yapdırdı; Çapada 700 altın değerinde bir arsa vardı; kaloriferle ısıtılacak olan binâ da 27,000 altına mal olacakdı; «Dârülhayri Âli» adı verilen bu müesseseye işsiz güçsüz serserî dolaşan hâneberduş genclerle korunmaya muhtaç oğlan çocuklar alınacakdı, ki sayıları 4000 olarak tesbit edilmişdi; aralarında mühim yaş farkları olduğu için azametli müessesenin birbirinden çok farklı yetiştirme ve barındırma kısımları olacakdı; altı sınıflı ve rüşdiye derecesinde tahsil sağlayacak bir okul olacakdı; her sınıfda dersden başka öğretilecek sanatlar, bilgiler de marangozluk, saraçlık, kunduracılık, terzilik, döşemecilik, mürettiblik, hakkâklık, mücellidlik, aşcılık, tatlıcılık, şekerlemecilik olacakdı Müessesenin ev işleri, dikiş, nakış, yemek öğretilir bir de kızlar kısmı bulunacakdı. İdâre adamları, muallimler, ustalar ve müstahdemlerin kadroları bile tedbit edildi. İş binâya kaldı. Abdülhamid Çapadaki arsaya, hazînei hassa tarafından Eyyub Paşa veresesinden 2400 liraya satın alınmış Acıbâdemdeki bir arsayı tercih etti, fakat binânın inşâsı çok uzun süreceği için, bilâhare yeni binâsına taşınmak üzere Dârülhayri Âlî için, yine hazînei hassa malı olan Veznecilerdeki 100 odalı Zeynebhanım Konağını verdi ve İstanbulun bu ilk türk — müslüman yetimhânesi mâlî takvim ile 19 ağustos 1319, milâdî takvim ile 1 ekim 1903 de bu binâda açıldı. İlerde himâye genişletilmek üzere müessesede 500 kadar hâneberduş delikanlı ve çocuk toplanmışdı; İdâre kadrosu de şu zâtlardan kurulmuşdu :

Meclisi Maarif âzâsından Haydarîzâde İbrâhim Efendi (Müdür), Meclisi Maarif âzâsından Mehmed Galib Efendi (İkinci Müdür), Servet Bey (Müdür Muavini), Hayreddin Bey (Ders Nâzırı), Dr. Binbaşı Fuad Bey (Sanâyihâneler Âmiri), Ahmed Fehmi Efendi (Muhâsebeci), Seyfeddin Bey (Kâtib), Mûti Bey (Dahiliye Memuru), Rüşdi Efendi(Muhâsebe Şefi), Hâfız Ahmed Efendi (Veznedar).

Dârülhayri Alî ancak beş sene yaşayabildi, kurucusu İkinci Sultan Abdülhamid 27 nisan 1909 da tahtdan indirildi, 21 ağustos 1909 da da pâdişahın yetimhânesi 6 maddelik bir kanun ile lâğvedildi; müessesenin yıllık tahsisatı olan 11,700 liradan 800 lirası Dârülfünun tahsisâtına eklendi. Tahsil ve tâlim devresi altı yıl olan müessese ilk mezunlarını bile vermemişdi.

Osman Nuri ERGİN

DARÜL HİKMETÜL İSLÂMİYE — «Hakaayiki diniye ve teâbii islâmiyeye neşir ve tamim ile mükellef olmak üzere» İstanbulda Şeyhülislâmlık dâiresinde 10 mart 1334 (Milâdî 1918) tarihli kanun ile kurulmuş ve 12 ağustos 1334 tarihinde açılmış bir islâm akademisinin adıdır.

Müessesenin «Akaaid», «Fıkıh» ve «Ahlâk» isimleri ile üç encümeni vardı; her encümenin 3-7 âzâsı olacak ve hepsi tek reisin idâresinde çalışacaklardı; bir de Başkâtib bulunacakdı; hepsi Şeyhülislâm Efendinin arzı üzerine pâdişah tarafından tâyin edileceklerdi.

Dârül Hikmetül İslâmiyenin ilmî ve amelî olmak üzere iki vazîfesi bulunuyordu. Amelî vazîfesi, müslümanların dinî terbiyesinin, ve islâmiyetin yüksek meziyet ve fazîletlerinin inkişâfına çalışmak ve bu uğurda eserler neşretmek idi.

Bu islâm akademisi şu zâtlerden mürekkeb olarak kuruldu, ki hepsi o devrin seçkin islâm bilginleri idi :

Muğlalı Ali Riza Efendi (Reis), Arabkirli Hüseyin Avni Efendi, Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, İstanbullu Şevketî Efendi, Müderris Mehmed Hamdi Efendi, Haydarîzâde İbrâhim Efendi, Bediüzzeman Said Efendi, Haleb mebusu Şeyh Bekir Efendi, Şam ulemâsından Şeyh Bedreddin Efendi, Amasya Müftüsü Mustafa Tevfik Efendi.

Birinci Cihan Harbinin son yılı idi. Osmanlı İmparatorluğu ağır mağlûbiyete uğramışdı. İttihad ve Terakki Fırkası iş başından ayrıldı. Dolayısı ile Dârül Hikmetül İslâmiye'de büyük değişiklik oldu, akademi ikinci defa olarak şu zâtlerden kuruldu :

Mustafa Âsım Efendi (Reis), Müderris İzmirli İsmail Hakkı Bey, Seyyid Nesib Efendi, Ferid Bey, Rebiî Efendi, Ahmed Râsim Avni Efendi, Şerif Sâdeddin, Mustafa Refik Efendi, Üsküblü Said Bey, Şair Mehmed Âkif Bey (Başkâtib).

Dârül Hikmetül İslâmiye açıldığı gün uzun bir beyannâme neşretmiş, kuruluşunun maksadını ve gaayesini anlatmışdı; şu satırlar çok önemlidir :

«Dârül Hikmetül İslâmiye'den beklenen hizmetler yalnız Osmanlı Devletine ve islâma münhasır değildir. İnsaniyet âleminin umumî vicdânına müteallik fazîletleri de araştırmaya çalışacakdır; bundan ötürüdür ki bütün insâniyet hâdimlerinden yardım isteyecekdir...»

«Cerîdei İlmiye» adında bir de mecmuası vardı. Müessesenin dine, ahlâka, ictimâiyata dâir beyannâmeleri, verilen konferanslar, âzâlarının imzâları ile çok kıymetli makaaleler neşredildi.

Kurulması çok geç kalmış bu akademiden çok hizmet beklenirdi; fakat o felâketli devirde kurulup açılması ile kapanması bir oldu. Neşrini tasarladığı eserlerin hiç birini yazdırmağa bile vakit bulamadı (1952).

Osman Nuri ERGİN

DARÜLHİLAFE — İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu zamanında kullanılmış isimlerinden biri, İstanbulun Hilâfet merkezi olduğunu ifâde eder; bâzı resmî evrakda daha tumturaklı olarak «Dârül Hilâfetül Âliyyei İslâmiyye» şeklinde yazılırdı (B. : Derisaadet).

DARÜLİLMÜ VET - TALİM — (B. : Dârüttâlim).

DARÜLİRFAN — İkinci Abdülhamid devrinde açılmış özel okullardan biri; Kadıköyünde idi, ibtidâî - rüşdî iki devreli bir erkek çocuk okulu idi; kurulduğu tarih, semti, kurucuları ve kapandığı tarih tesbit edilemedi: 1903 yılına âid bir özel okullar istatistiğinde 99 talebesi olduğu yazılıdır. Pek çok emsâli gibi binâsızlık, kirâ verememek, veya işgal ettiği binâyı tekrar kirâlıyamamak yüzünden kapanmış olacakdır.

Osman Nuri ERGİN

DARÜLKURRA — Müslümanlarca Kur'ânı ezberlemek ve bunu muhtelif arab lehçelerine göre 7-10 türlü okutmak için açılmış olan müesseselere, dershânelere verilmiş isimdir. Kur'ânı bu okutuş ve ezberletış tarzları sibyan mekteblerinde de tatbik edilirdi; meselâ Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi Eyyubda yaptırmış olduğu sibyan mektebinde muallim kürsüsünün üstüne kendisinin şu kıt'asını bir levha hâlinde astırmışdı :

Bu mektebde telemmüz eyliyen etfâle lütfeyle
İlimde, mârifetde eyle yâ Rab faikül akran
Kelâmullahı hıfza sa'yedenler kalmasın mahrum
Vücûhâtı kıraatiyle olsun hâfızı Kur'ân

Fakat sibyan mekteblerinde çocuk idrâkinin Kur'ân okuma tarzlarına kâfi gelmediği içindir ki Dârülkurralar açılmışdı. Bu dershânelerden mezun olanlara halk «Kurrâ Hâfızı» diye ayrıca îtibar gösterirdi (1952).

Osman Nuri ERGİN

DARÜLMAARİF — İstanbul'un meşhur mekteblerinden biridir; Sultan Abdülmecidin anası Bezmiâlem Sultan tarafından İkinci Sultan Mahmudun türbesi yanında Esmâ Sultan Sarayının arsasına bir rüşdiye mektebi olarak yaptırılmış ve 7 cemâziyelevvel 1266 (21 mart 1850) bir perşenbe günü Vâlide Rüşdiyesi adı ile açılmışdı (B. : Bezmiâlem Vâlide Sultan).

Binâ olarak devrinin hem güzel yapılarından biridir, hem de plânı aslında mekteb olarak çizilip yapılmış ilk büyük binâdır; zamanımızda bu binâda İstanbul Kız Lisesi bulunmakdadır (B. : İstanbul Kız Lisesi).

Bezmiâlem Vâdile Sultana bu güzel mektebi yaptırtmaya teşvik eden, o zamanlar Mektebler Nâzırı olan Kemal Efendi idi (B. : Kemâl Paşa); açılış törenine pâdişah bizzat gelmiş, oğullarından Şehzâde Murad Efendi (Murad V.; doğumu 1840; o zaman 10 yaşında) ile kızlarından Fatma Sultanı da berâberinde getirmiş, kendisini karşılayan nâzırlar arasında Kemâl Efendiye doğru yürüyerek, onu işâretle çocuklarına :

— Efendinin elini öpünüz.. bundan sonra hocanız efendidir!. demiş, sonra Kemâl Efendiye dönerek :

— Bunları desti terbiyenize tevdî ediyorum; diğer talebe ile müsâvi tutmanızı rica ederim!.. demişdi.

Mektebin kütük defterine kaydedilen ilk

talebe isimleri Murad Efendi ile Fatma Hanım olmuşdur.

Mektebin tarih kitâbesi de Kemâl Efendi (Paşa) nındır :

Yazdı târihin Mekâtib Nâzırı abdi kemin
«Mehdi ulyâ bak çok âlâ Mekteb inşâ eyledi»
1266 (M. 1850)

Bu okul, devrin hükûmeti tarafından, hem devlet dâirelerine memur, hem de açılması düşünülen Dârülfünuna (Üniversiteye) talebe yetiştirecek bir irfan müessesesi şekline konmak istenmiş, rüşdiyelerden üstün tahsil sağlayacak şekilde bir program yapılmış, tatbikine başlanır iken de okulun adı «Dârülmaarif» olarak değiştirilmişdir.

Dârülmaarife mahdud, seçme talebe alındı. Türkiyede Tanzimat Devrinde Avrupa maarifi yolunda mektebler açmanın öncüsü olmuş Kemâl Efendinin düşmanları pek çok idi, ve bunlar bu aydın nâzırın gözden düşmesi için çalışmakda idiler. Bezmiâlem Sultan, hususî bir programla seçme ve mahdud sayıda talebe alan mektebinin kıymetini anlayamadı, sibyan mektebleri çocuklarla tıklım tıklım dolu iken koskoca mektebinin tenhâlığına üzüldü, ve sebebini öğrenmek üzere kâhyası Hüseyin Beyi Kemâl Efendiye yolladı; bu zât de meseleyi nâzırın muavini Vehbi Molladan sordu (B. : Vehbi Molla); Vehbi Molla fesad ilminde ve tezvir fenninde üstadlardandı, Dârülmaarifin nasıl bir okul olduğunu anlatacak yerde : «Mürâcaat edenler pek çok.. Kemâl Efendi titizlik edip almıyor!..» dedi; kâhya da bu cevâbı Vâlide Sultana götürünce Bezmiâlem Sultan nâzıra son derecede kırıldı, ve mektebinin idâresine Vehbi Mollayı memur etti. Kemâl Efendi bütün çırpınmalarına rağmen Vâlide Sultanın bu emrinin önüne geçemedi, Vehbi Molla da Dârülmaarife yüzlerce çocuk doldurarak, rüşdiyenin üstünde bir okulu, rüşdiyenin altında alelâde bir sibyan mektebi, mahalle mektebi yapdı. Kemâl Efendi de kırgın ve müteessir, mektebler hakkında tedkikatda bulunmak üzere Avrupaya gönderildi.

Dârülmaârif rüşdiye olarak açıldığında talebesi 250 - 260 arasında idi; onun üstünde seviyeye çıkarılınca seçme alınacak talebe sayısı 170 - 175 olarak tesbit edildi; Vehbi Molla elinde sibyan mektebine döndürülünce mektebde 400 ün üstünde çocuk toplandı.

1872 de ilk İdâdiler kurulur iken Dârülmaarif de idâdi oldu. Okul olarak yapılmış ve zamanımıza kadar yapıldığı yolda kullanılmış bahtlı bir binâdır; sâdece Rüşdiye, İdâdi Sultânî, Muallim Mektebi ve Lise olarak isimler değiştirmişdir.

Yine Abdülmecid zamanında, doğması ile ölmesi bir Encümeni Dânişin (Türk Akademisinin) açılış töreni 19 ramazan 1267 (18 temmuz 1851) bir cuma günü bu Dârülmaarif (Vâlide Rüşdiyesi) binâsında yapılmışdı.

Osman Nuri ERGİN

DARÜLMESNEVİ — İsmin lûgat mânâsı «Mesnevî Okutulan Yer, Mekteb» demekdir. Mesnevî büyük mutasavvıf, şâir ve Mevlevî Tarikatının müessisi Mevlâna Celâleddin Rûminin farsca yazılmış çok meşhur büyük manzum eseridir. Aslında bütün mevlevîhâneler de asırlar boyunca mesnevî ve dolayısı ile farsca okutulan birer mekteb, kültür müessesesi ola gelmişdi.

XIX. Asrın ilk yarısında İstanbulda Mevlevî olmayanlara da Mesnevî okutmak, bu meşhur eser ile tasavvuf ilmini öğretmek, Mesnevîyi okuyub anlayabilmek için de önce farsca öğretmek gaayesi ile doğrudan «Dârülmesnevî» adı ile iki mekteb açılmışdır.

Bu mekteblerden biri hicrî 1260 muharreminde (Milâdî 1844 ocak ayında) Çarşanbada Murad Molla Dergâhında, diğeri de Küçükmustafapaşada Hoca Hüsameddin Efendi tarafından kendi evinde açılmış idi; Hoca Hüsameddin Efendi bir müdded sonra Eyyubsultana taşınmış, Dârülmesnevî'sini de orada devam ettirmişdi. Murad Molla Dergâhındaki Dârülmesnevînin ilk icâzetnâmeleri verilir iken devrin pâdişahı Sultan Abdülmecid de merâsimde bulunmuş, Mesnevî okuma yolu ile farsca öğrenen gencleri teşvik yolunda icâzet - diploma alanlara hediyeler vermişdi.

Medreselerde ve sibyan mekteblerinde farsca öğretilmezdi; sebebi de, mutaassıb medreselilerin nazarında farscanın acem denilen iranlıların dili oluşu, şiî olan iranlıların da dinsizlikle ittihâmı idi. Hattâ softalar :

Kim ki okur fârisî
Gider dininin yarısı

derlerdi. Bu kara taassub karşısında farsca öğretmek de öğrenmek de bir medenî cesâret olmuşdu.

Medreseli ulemânın aydın tabakası elbetde ki bu ham sofulardan ayrılmışlardı. XIX. asrın farsca hocalarından Neş'et Efendiye atfedilen bir fıkradır; bir sofu :

— Efendi!.. Fârisîyi cehennem lisânıdır diyorlar, öyle midir?.. diye sormuş. Hoca Neş'et de :

— Eğer öyle ise de yine öğrenmek lâzım, âhiretde nereye gideceğimizi bilemeyiz, Cehenneme gidersek, cehennem ehlinin dilini bilmemek de ayrı bir azab olur!.. demişdi.

Kethüdâzâde Mehmed Ârif Efendi kendisine Fatih Câmiinde arabca öğreten bir medreseli hocaya farscayı Fatihde Şekerci Hanının bir odasında gizli olarak öğretmişdi. Dârülmesnevîlerin açılması fikir hürriyeti bakımından büyük bir hâdisedir.

Büyük Türk veziri Damad Nevşehirli İbrâhim Paşa bu medenî cesâreti yüz yıl önce, XVIII. asrın ilk yarısında göstermiş, yapdırdığı medreseye farsca dersleri de koydurmuşdu. Fakat bu vezirin şehit edildiği 1730 ihtilâlinden sonra yobazların ilk işlerinden biri, İbrâhim Paşa medresesinden farsca derslerini kaldırtmak olmuşdu.

Farsca öğrenenler yukarıya kaydettiğimiz yobaz ağzı beyiti :

Kim ki okur fârisî
Gider deynin yarısı

şekline çevirmişlerdi. «Deyin» borc demekdir; yâni : «Osmanlıcayı güzel okuyub yazabilmek için arabca ve farsca öğrenmek borcdur, farsca öğrenince bu borcun yarısı gider» demek istemişlerdir (1952).

Osman Nuri ERGİN

DARÜLMUALLİMAT — (B. : Öğretmen Okulları).

DARÜLMUALLİMİN — (B. : Öğretmen Okulları).

DARÜSSALTANA — İstanbulun Osmanlı İmparatorluğu zamanında kullanılmış isimlerinden biri, «Saltanat Evi» mânasındadır (B. : Derisaadet).

DARÜSSADE — Osmanlı İmparatorlarının İstanbulda dâimî ikaametgâhı olan Topkapusu Sarayında (Sarâyı Cedîdi Âmire'de; Yeni Sarayda) hükümdârın hususî hayatının geçdiği kısımlarının adı; kadının örtü altında bulunduğu o eski devirlerde Dârüssaadenin harem kısmına «Haremi Hümâyun», selâmlık kısmına da «Enderûnu Hümâyun» isimleri verilmişdi. Bütün saraya da «Sarâyı Hümâyun» denilirdi.

Sarayın dış kısmından Dârüssadeye «Bâbüssaade» adını taşıyan âbidevî bir kapıdan girilirdi (B. : Bâbüssaade, Cild 4, sayfa 1774).

Harem Muhâfızları olan zencî - habeşî hadım ağaların (Kara hadım ağaların) en büyük zâbiti «Kızlar Ağası» unvânını taşırdı. XVIII. yüzyılın birinci yarısına kadar bu büyük rütbeli kara hadım ağa Enderûnun da en büyük zâbiti olduğundan ayrıca «Dârüssaade Ağası», yahud «Dârüssaadetüşşerîfe Ağası» unvânını da taşırdı. XVIII. yüzyılda Enderûnu Hümâyun başına en büyük âmir olarak Silâhdar Ağa geçdikten sonra da Kızlarağası, «Dârüssaade Ağası» unvânını taşımakta devam etti (B. : Dârüssaade Ağası; Kızlar Ağası; Haremi Hümâyun; Enderûnu Hümâyun; Silâhdar Ağa).

DARÜSSAADE AĞALARI, DARÜSSADE AĞASI — Kurulduğu tarihden son devrine kadar İstanbuldaki Osmanlı sarayında, bilhassa yüzyıllar boyunca pâdişahlara dâimî ikaametgâh olmuş Topkapusu Sarayında harem kapularının muhâfızı, ve Haremi Hümâyunun erkek eline ve kuvvetine muhtac hizmetlerini görenler, hadım edilmiş zencîler ve habeşîler, saray ağzı ile «Kara Ağalar» ola gelmişdi; ki resmî unvanları «Dârüsaade Ağaları» dır; en büyük âmirleri, aynı zamanda Haremi Hümâyunun, Haremi Hümâyundaki hizmetkâr kadınların, câriyelerin de zâbiti «Dârüssaade Ağası», «Dârüssaadetüşşerîfe Ağası» unvanını taşırdı, ona da halk ağzında «Kızlar Ağası» denilirdi.

Karaağalar — Dâimî olarak bulundukları yer, Haremi Hümâyunun saray içinde biri İkinci Avluya açılır «Araba Kapusu», diğeri Üçüncü Avluya açılır «Kuşhâne Kapusu» adındaki iki kapusunun arasında müteaddid binâlardan müteşekkil geniş bir saha kaplayan Karaağalar, Dârüssaade Ağaları kıdemlerine göre dört sınıfa ayrılırlardı; aşağıdan yukarıya isimleri şu idi : 1 — Acemiler, 2 — Ortancalar, 3 — Hâsıllılar, 4 — Hâsıllı Eskiler.

Her dört sınıfın başında «Musandırac Başı» unvânını taşıyan bir zâbit vardı: vazîfesi ağaların temizliğine, abdest ve namazlarına

(câmie devamlarına), aralarında iyi geçinmelerine nezâret etmekdi.

Kabahatli Acemilerle Ortancalara dayak atılır, Hâsıllılar ile Hâsıllı Eskiler azarlanılır, suç işleyenler saraydan kovuarak Hicaza sürgün gönderilirdi.

Haremin bütün dâirelerinin kaba temizlik işlerini, ayak hizmetlerini gören bir kaç karaağası vardı; her gün dâimâ ayrı dâireye hizmete giderler, içlerinden biri ekip başı yerinde «Başağa» unvânını taşırdı.

Karaağalar sarayda hizmet kıdemleri ile şu unvanları alarak yükselirlerdi :

Yayla Baş Kapu Gulâmı Ağa — Hâsıllı Eski Ağaların en kıdemlisinin unvânıdır; Pâdişahlar bahar ve yaz mevsimlerinde yazlık kasır ve saraylara göç ettikleri zaman. oralara götürülen karaağaların zâbiti idi. Sayfiyelerde haremi hümâyuna nezâret eder, sayfiyeye götürülen Karaağaların hoş görülmeyecek tavır ve hareketlerinden bu Yayla Baş Kapu Gulâmı Ağa sorumlu tutulurdu. Terfî ettiğinde Baş Kapu Gulâmı olurdu.

Baş Kapu Gulâmı Ağa — Tapkapusu Sarayı haremindeki bütün Karaağaların tavır ve hareketlerinden sorumlu en büyük inzibat âmiri. Terfî edince Hazîne Vekili olurdu.

Hazîne Vekili Ağa — Pâdişahlar sefere veya uzakca bir yere seyahata çıkdıkları zaman, Haremi Hümâyundan bir mikdar kadın da berâberinde giderdi. Haremin en büyük nâzırı olan Kızlarağası İstanbul sarayında kalır, onun vekili olarak pâdişahın maiyetinde bu Hazîne Vekili Ağa bulunurdu. Terfî ettikleri zaman Hazînedar olurdu.

Hazînedar Ağa — Kızlarağasının muâvini yerinde idi, terfî ettiği zaman Kızlarağası, Dârüssaade Ağası olurdu. Fakat pâdişahın hususî bir teveccühü varsa Hazînedar Ağanın altında bulunan Hazîne Vekili veya Baş Kapu Gulâmı Ağayı da bir iki kıdem derecesi atlatarak Kızlarağası tâyin edebilirdi.

Karaağaların hizmet kıdemi gözetilmeyerek şahsî değer ve ehliyetlerine göre tâyin edildikleri bâzı hizmetler de şunlardır :

Sultan Baş Ağalıkları — Kocaya verilerek Saraydan çıkan bir sultan (bir pâdişah kızı veya pâdişah kardeşi) Dârüssaade Ağalarından (Karaağalardan) sevdiği bir ağayı bu unvanla yanına alır, götürür, kendi harem dâiresinin nezâretini ona verirdi. Bir sultan sarayında sultan baş ağasının emrinde de on - on beş kadar karaağa bulunurdu.

Vâlidesultan Başağalığı — Sarayda Vâlide Sultan Dâiresi hizmetindeki karaağaların zâbiti, âmiri; önemli bir mevki idi. Nüfuzlu bir Vâlide Sultanın kesin güvenini kazanmış başağası onun oğlu pâdişah üzerindeki tesiri ile kolayca Kızlarağası olabilir, bu takdirde, bütün saray, Vâlide Sultanın isteğine göre idâre olunurdu.

Şehzâde Lâlalıkları — Bilhassa okur yazar, fevkalâde terbiyeli karaağalar arasından çilirlerdi; hizmetlerine verildikleri şehzâdelerin, gölgeleriymiş gibi, bir an yanlarından ayrılmazlardı. Prenslerin tahsil ve terbiyelerine dikkat ederler, derse ve ibâdete karşı kayıdsızlıklarını görürlerse pâdişah babalarına bildirirlerdi. Şehzâdesinin kesin sevgi ve güvenini kazanmış Şehzâde Lâlaları, şehzâdesi pâdişah olduğu zaman da Kızlarağası olurdu.

Pâdişah Müsâhibliği — Karaağalar arasından sözü sohbeti yerinde, bilgili, bir hüner ve mârifet sâhibi, gaayetle zarif, nâzik dört ağa pâdişaha müsâhib olarak seçilirdi ve «Baş Müsâhib», «İkinci Müsâhib», «Üçüncü Müsâhib», «Dördüncü Müsâhib» unvanları ile anılırlardı. Pâdişahın günlük hayatında Enderûnda geçen zamanlarında da yanında bulunurlar, dolayısı ile Enderûnu Hümâyunun Zülüflü Ağaları ile yakın temasları olur, onların arasında genc ağalardan tahsil ve maarife, sanat ve hünere heveskâr olanları himâye ederlerdi. Müsâhib ağalar pâdişahların mahrem müşâvirleri yerinde olduğu için devlet işleri üzerinde de tesirleri olurdu. İçlerinden siyasî nüfuz ile servet yapma yolunu tutanlar çıkardı. Târihimizde «Vak'ai Vakvakiye» yahud «Çınar Vak'ası» diye anılan 1656 yılında 4-8 mart günleri ihtilâl Sarayda büyük nüfuz sâhibi olmuş Karaağalara, ve bilhassa müsâhib ağalara karşı çıkmışdı (B.: Çınar Vak'ası, Cild 7, Sayfa 3920).

Kızlarağası — Dârüssaadenin en büyük âmiri; bilhassa Haremi Hümâyun ile Haremi Hümâyun muhâfızları kara hadım ağaların en büyük zâbiti; resmî unvânı «Dârüssaade Ağası», «Dârüssadetüşşerîfe Ağası» idi; halk ağzında «Kızlarağası», Karağalar arasında da «Büyük Ağa» diye anılırdı. Kızlarağası da zencî yahud habeşî bir hadım kara ağa idi; hemen istisnâsız Osmanlı Sarayına pek genc yaşda getirilmişler, ve sarayda yıllarca hizmet gördükden sonra bu yüksek mevkie çıkmışlardır.

Pâdişahlar adına Mekke ve Medînede yapılan vakıflar «Haremeyn Vakfı» diye anılır. Osmanlı Hânedanından ilk Türk halîfe Yavuz Sultan Selim bu vakfın işleri ile mütevellî olarak bizzat meşgul olmuşdu; Kanunî Sultan Süleyman Harameyn Vakfı mütevelliliğini Dârüssaade Ağalığı makaamına devretti. Bu mühim hizmetlerdir ki Dârüssaade Ağasına (Kızlarağasına) hem sarayda hem de devlet bünyesinde önemli bir nüfuz sağladı. Her sene Hicaza gönderilen Surrei Hümâyunun hazırlanmasına da Kızlarağası nezâret ederdi.

Kızlarağası, saraydaki Karaağalar arasından, hizmet kıdemini gözetmeden bizzat pâdişah seçer, tâyin ederdi.

Azledilen bir Kızlarağası da İstanbulda kalamazdı. En çok bir kaç gün için Topkapusu Sarayının bir kasrında yol hazırlığı görmesine izin verilirdi. Kendisine hürmetde kusur edilmez ve Saray sâhiline yanaştırılan beylik bir gemiye bindirilip Mısıra gönderilirdi. Orada da ölünceye kadar nezâret altında yaşardı. Çoğu da Medînede mücâvir olarak kalmak ister, bu dilekleri de ekseriyâ kabul edilirdi.

Bir Kızlarağasının ânî olarak azli de saray geleneği idi. Azil için cuma gününün seçilmesi, azil emrinin, Pâdişah cuma namazına giderken tebliğ edilmesi, yahud pâdişahın bir deniz gezisine çıkar iken azledilmesi yine saray geleneklerindendi.

Her yıl Surrei Hümâyunun çıkdığı gün, Kızlarağası, sarayda İkinci Avluda bulunan Surre devesinin yularını tutar, Bâbüssaade önüne kurulmuş tahtda oturan pâdişahın önünden deveyi üç defa geçirir ve sonra devenin yularını Baş Mîrâhur Ağaya verirdi. Mîrâhur Ağa da deveyi Orta Kapudan çıkarıp Surre Emini olan zâte teslim ederdi. Eğer Mîrâhur Ağa devenin yularını Kızlarağasının elinden almaz ise Kızlarağasının (Dârüssaade Ağasının) pâdişah tarafından azledildiği anlaşılır, Büyük Karaağa da boynunu bükerek, Surre devesinin yularları elinde, deve ile berâber Orta Kapudan çıkarak sarayı terkederdi. Bir iki gün Surre Emininin evinde ve onun nezâreti altında misâfir olur, Saraydaki zâtî eşyasını aldırtır, sonra hacılar kaafilesi ile Hicaze gider, Medînede mücâvir olup yerleşirdi. Bundan ötürüdür ki her sene Surrei Hümâyun günü, Kızlarağası için yılın en heyecanlı günü idi (B. : Surrei Hümâyun).

Eğer bir Kızlarağası, pâdişahın amansız gazâbına uğrarsa, azli tebliğ edildiği anda Sarayın Marmara yalısındaki kale duvarlarında Balıkhâne Kapusuna indirilirdi (B. : Balıkhâne Kapusu, Cild 4, sayfa 2014); orada müdhiş bir korku içinde bir kaç saat geçirirdi; cellâdlar gelir, boğar, cesedini soyar ve ayaklarına taş bağlayıp o çıplak cesedi denize atarlar, yahud bir Tersâne gemisine bindirilip, yalnız üstündeki esvabı ile zelil ve perişan Mısıra gönderilirdi.

Dârüssaade Ağası başına Selîmî Kavuk, sırtına Serâsere denilen ağır kıymetli kumaşa kaplı sırt samur kürk giyerdi. Beline sıvama elmaslı bir hançer takardı. Yazın da yine kıymetli kumaşlara kaplı kaakum veya sincab kürk giyerlerdi.

Sarâyı Hümâyundaki bütün karaağalar gibi Dârüssaade Ağaları da, Afrikanın bir köşesinden esirciler tarafından küçük yaşda kaçırılmış, fecî ameliyat ile hadım edildikden sonra saraya satılmış, âilesiz bedbaht kişilerdi. Saraydaki uzun hizmet yılları boyunca altın nakid ve mücevher olarak büyük servet biriktirirlerdi. Câhil, dolayısı ile cehlin gafleti içinde olanlar, büyük bahtsızlıklarını altınları ve mücevherleri ile avutmaya çalışırlar; aydın olanları da teselliyi, câmi, mescid, medrese, hamam gibi hayır eserleri yapdırarak, yahud Enderûndaki Zülüflü Ağalar arasında evlâd gibi severek benimsedikleri genclere büyük nakdî yardımlarda bulurlardı. Bu büyük hayır sâhibi Dârüssaade Ağalarının en ünlülerinden birisi Hacı Beşir Ağadır (B.: Beşir Ağa, Hacı; Cild 5, sayfa 2599).

Dârüssaade Ağaları içinde siyasî nüfuzları ile sadrâzamları azlettiren, önemli vak'aların kahramanı olmuş bulunanlar pek çokdur (B. : Süleyman Ağa, Uzun; Sünbül Ağa; Yusuf Ağa).

Hüsnü KINAYLI

DARÜSSAADE SOKAĞI — Eminönü İlçesi merkez nâhiyesinin Hocapaşa Mahallesi sokaklarından, Dayehâtun (Demirkapu) Caddesi ile İstasyon Arkası Sokağı arasında uzanır. Nöbethâne Caddesi ile bir dört yol ağzı

yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi pafta 1/2).

İki araba geçecek genişlikde, kısmen paket taşı kısmen kaba taş döşeli bir yol olub üzerinde oto işleri gören mağazalar ile oteller bulunan gaayetle işlek, gürültülü, hareketli bir sokakdır. Otelleri de «Palas» unvanlarına rağmen avam harcıdır, tesbit edilen isimler şunlardır: Dr. Halil Sezer, Karyola ve Mâdenî Eşyâ Fabrikası, Şark İspençiyârî Lâboratuvarı, Türkiye Eczacılar Lâboratuvarı, Türkiye İş Bankası Demirkapu şubesi, aynı bankanın emtia deposu, Yeni Tokat Nakliyat Anbarı, Ferah Palas Oteli, Güzel Konya Oteli, Temiz Palas Oteli, Kahire Palas Oteli, Otel Ar Palas, Otel Temiz Palas, Alfa Hanı, Emek Hanı, Kurt Kaya Hanı, 9 oto malzemecisi, yedek parçacısı, 3 oto hırdavatcısı, 1 oto lâstikcisi, 1 oto tâmircisi, 1 tornacı kaynakcı, 1 garaj, 1 lokanta, 1 çayevi (ekim 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DARÜSSELAM — «Selâmet Evi», «Selâmet Yeri» anlamında olub Kur'ânı Kerımde Cennet mânâsında geçer; İstanbulda Topkapusu sarayında İkinci Avlu denilen yere de bu isim verilmişdir ki Orta Kapu (Bâbüsselâm) ile Bâbüssaade arasındaki avludur; Divânı Hümâyununun toplandığı Kubbealtı ile saray mutfakları bu avlu üzerindedir (B. : İkinci Avlu; Bâbusselâm; Bâbüssaade; Topkapusu Sarayı; Kubbealtı).

DARÜŞŞEFAKA — Öksüz ve yetim müslüman çocuklarını okutmak için Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye tarafından kurulmuş ve eğitime 1873 yılında başlamış, vatanımıza binlerce kıymetli insan yetişdirmiş büyük mekteb, büyük ilim ve şefkat yurdu (B.: Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye, cild 7, sayfa 3484; Çırak Mektebi, cild 7, sayfa 3941). Bir asra yaklaşan tarihçesi ayni cemiyet tarafından titiz bir ciddiyet ile idâre edilmektedir.

Kuruluşunda asıl adı «Dârüşşefakatül İslâmiye» dir; önceleri halk ağzında sâdece «Dârüşşefaka» adı ile anılagelmiş, sonra «Dârüşşefaka Lisesi» ismini almış, yakın zamanda da adı «Dârüşşefaka Kolleji» ne çevrilmiştir.

Dârüşşefaka, kuruluşundan zamanımıza kadar, hamiyet ve şefkat sâhiblerinin nakdî yardımları, Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyeye bu mekteb için yapılan mülk bağışlarının gelirleri ve devlet yardımları ile nâmus timsâli eller vasıtası ile ilân edilmişdir. Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyenin kurucularını Dârüşşefakanın da kurucuları olarak görmek gerekir; burada onların isimlerini kaydetmek bir şükran vecîbesi dir; hepsi rahmeti Rahmana kavuşmuşdur: Yusuf Ziya Bey (Cemiyetin kuruluşunda ilk teşebbüsü yapan zât, dolayısı ile Dârüşşefakanın Babası ünvanını verebiliriz, sonra Mâliye nâzırlığına kadar yükselmişdir), Ahmed Muhtar Bey (Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa), Vidinli Tevfik Bey (ünlü matematik bilgini Vidinli Tevfik Paşa), Ali Naki Efendi (İlk Osmanlı meclisi mebusanında Trabzon mebusu).

Aşağıdaki satırları 1927 de Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye tarafından neşredilmiş «Dârüşşefaka, Türkiyede ilk halk mektebi» isimli eser ile 1945 de Osman Nuri Ergin tarafından bu İstanbul Ansiklopedisine verilmiş notlardan alıyoruz:

«Cemiyeti Tedrisiyenin kurucuları büyük bir halk mektebi vücuda getirmeyi düşünürlerken, (1865 — 1867), o sırada Paris sefâretinden İstanbula gelerek Cemiyete giren Sakızlı Esad Paşa «Dârüşşefakatül İslâmiye» adı ile bir yetimler — öksüzler mektebinin kurulmasını tavsiye etti ve bu tavsiyesi Cemiyeti Tedrisiye tarafından kabul edildi. Esad Paşa Paris civarında gördüğü «Prytanée Militaire de la Flèche» (okunuşu: Pritane militer de la fleş) mektebi gibi, Dârüşşefakanın da kız ve erkek yetimlere mahsus bir tâlim ve terbiye müessesesi olması fikrinde idi. İlk karar kız - oğlan bir karma okul kurulması yolunda iken Dârüşşefakanın önce yalnız erkek çocuklara tahsisi uygun görüldü.

«Mektebin kurulması için bir yandan iâne topalnır iken bir yandan da yapdırılacak binânın yeri, arsası arandı.

«Kısa bir zamanda 30 bin altın gibi mühim bir para toplandı; önemli yardımda bulunmuş hamiyet sâhibleri şu zatlerdir:

Hükûmet tarafından	10841
Mısır Hidivi İsmail Paşa	2000
Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa	1000
Sadırâzam Âli Paşa	500
Keçecizâde Fuad Paşa	400

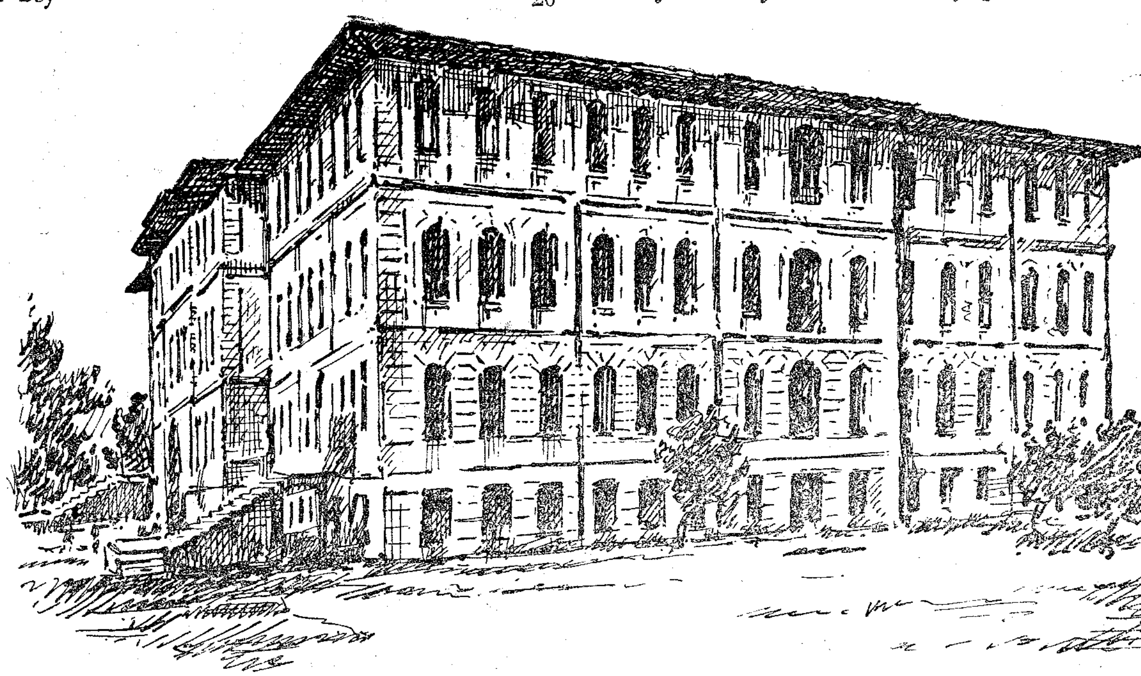
Şurâyıdevlet Reisi Kâmil Paşa	400
Zabtiye Müşürü Hüsnü Paşa	350
Şeyhülislâm Türşücuzâde Muhtar Efendi	300
Paris Sefiri Cemil Paşa	250
Mustafa Nailî Paşa	150
Dahiliye Nazırı Rüşdi Paşa	100
Bahriye Nazırı Mahmud Paşa	100
Hariciye Müsteşarı Server Efendi (Şehremini Server Paşa)	100
Viyana Sefiri Halil Bey	100
Namık Paşa	50
Midhat Paşa	50
Cevdet Paşa	40
Rüstem Paşa	40
Şirketi Hayriye Müdürü H. Hâki Efendi	30
Riza Paşa	30
Saffet Paşa	30
Ticaret ve Ziraat Nazırı Kabûlî Paşa	30
Kâni Paşa	70
Emin Muhlis Paşa	30
Serdarıekrem Ömer Paşa	30
Tophâne Müşürü Halil Paşa	30
Mehmed Refik Efendi	25
Kâmil Bey	25
Mehmed Paşa	25
Mısır Kapukâhyası Mümtaz Efendi	20
5. Ordu Müşürü Mehmed Paşa	20
Afif Bey	20
Mâbeyin Başkâtibi Emin Bey	20
Cemil Bey	20
Hâlet Paşa	20
Âsım Paşa	20
6. Belediye Dâiresi Reisi	20
Hariciye Mektubcusu Pertev Efendi	20
Hakkı Bey	20
Sarraf Muradzâdeler	20
Devletşûrasından Subhi Bey	20
Ferid Bey	20
Said Efendi	20
Osman Paşa	20
5. Ordu Müşürü İzzet Paşa	20
Askerî Şûradan İbrahim Paşa	20
Askerî Şûradan Hüsnü Paşa	20
Askerî Mektebler Nâzırı Galib Paşa	20
Yusuf Bey	20
Sâir hamiyet sâhibleri	13741
	30712

(Toplam hatâlıdır. İs. An)

«Mekteb yeri olarak, İstanbulun en havadar bir mevkii, Sultan Selim ve Fâtih camileri arasında, Halic ile Boğaz ağzına hâkim Bahriye feriklerinden Mâşuk Paşanın konağı ile bağçesi seçildi ve burası 2100 altına satın alındı. Bitişiğinde Aliye Hanımın bir bostan yeri ile Kadıasker Ahmed Râşid Efendinin arsası da alınarak yapılacak mektebin yerine eklendi.

«Bir bodurum katı üstünde üç katlı büyük bir mekteb binasının inşâsına 16 ağustos 1868 de başlandı.

«Binânın plânını Ohannes Kalfa çizmişdi (Dârüşşefaka isimli kitab bu zâti Dolmabağçe Sarayının mimarı olarak gösteriyor; Dolmabağçe Sarayının mimarı Karabet Amira Balyan, sarayın muâyede salonunu yapan da Nikagos Bal-

Fâtihde Çarşanbada Dârüşşfaka binası
(Resim: Sabiha Bozcalı)

yandır. (İst. An,); binâ Şehremini Server Paşa, Erkânı Harbiye Reisi Mahmud Paşa ve Barizoni adında bir İtalyan mimarın da bulunduğu bir heyetin nezâretinde yapıldı, ve beş yılda tamamlandı.

«Bodurum katı: Yemekhâne, erzak anbarı, hanedan odaları! 1. Kat: 2. devre dershâneleri, İdâre ve muallim odaları, muhâsebe dâiresi, Kimya Lâburatuarı, Resim - elişi dershânesi, muallim ve memur yemekhânesi, hastahâne; 2. kat: İlk devre dershâneleri, kütübhâne, Tabiî bilgiler lâboratuarı — müzesi, konferans salonu (sinema), Matematik dershânesi, Fizik laboratuarı, esvab debboyu; 3. Kat: Yatakhâneler idi.

«Mekteb 15 nisan 1873 de tedrisata başladı; Dârüşşefakanın kapuları yetim ve öksüz Türk çocuklarına şefkat kanadları olarak açıldı.

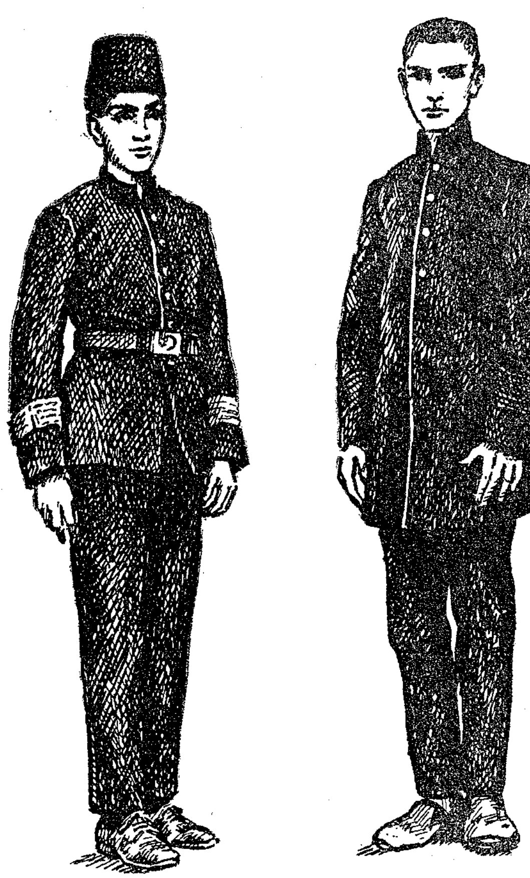
«Sekiz sınıflı bir mektebdi; O zamanın ilmî seviyesine göre Dârüşşefakayı bitiren bir genç idâdilerin çok üstünde bir tahsil görmüş oluyordu. Programlarda başda matematik, müsbet ilimlere çok önem verilmişdi. Türkiyede henüz liselerin bulunmadığı devirde Dârüşşefaka bir efn lisesi gibiydi; mezunları her hangi bir mesleğe girebilecek ve o meslekde kolaylıkla devam edebilecekdi; Telgrafçılık, Posta Muamelâtı, Gümrükçülük, Coğrafiyâyi Umrânî (İmar Coğrafyası), Kavânin (Kanunlar) gibi dersler vardı.

Mektebin kurucuları, sekiz yıllık tahsil programını hazırlar iken şu iki nokta üzerinde durmuşlardı:

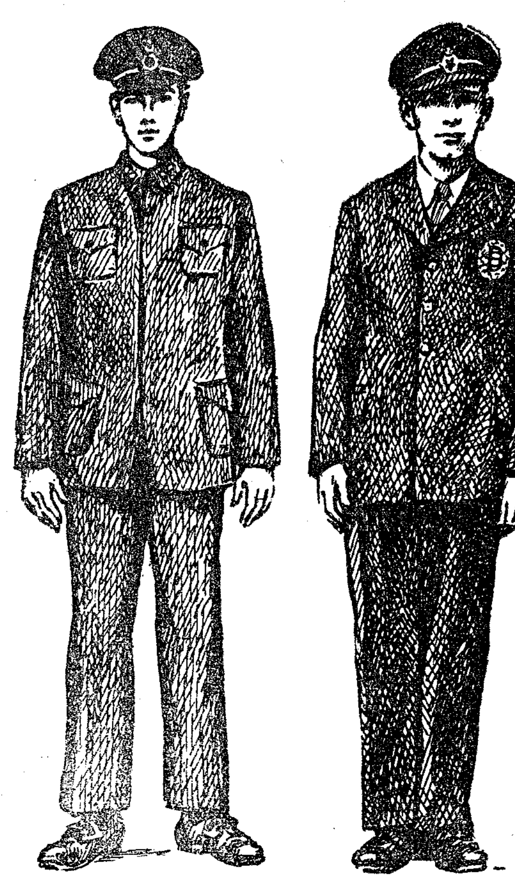
1 — Dârüşşefaka bir yetim mektebi idi; buradan çıkanlar çoğunlukla bir yüksek okula devam edemiyerek hemen hayatını kazanmak mecburiyetinde bulunacak idi; kendilerine bunu sağlayacak bilgileri vermek lâzımdı;

2 — Dârüşşefakadan çıkanlar yüksek tahsil yapmak imkânını bulurlarsa, umumî bilgileri seçecekleri meslekde muvaffakiyet sağlayacak derecede olmalı idi.

«Mektebin açıldığı 1873 yılında yalnız iki sınıfına 28 talebe alındı; ve 8. sınıf, ilk alınan

Dârüşşefaka üniforması (1873 — 1927)
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Dârüşşefaka Lisesi Üniforması (1927 — 1950)
(Resim: Sabiha Bozcalı)

tarafından selâmlanır, Bunu müteâkib müdür şu tenbihlerde bulunurdu:

— Sokakda velîsiz gezilmeyecek, ceketin ön düğmeleri çözük olmayacak, toka belde bulunacak; kahvehânelere, çalgılı yerlere, gazinolara, tiyatroya, orta oyununa, karagöze gitmek yasak; Galata ve Beyoğlu taraflarına geçmek katiyen yasak, evinin yolu buralarda olanlar her izin de bir defa geçer ve dönerler; bu tenbihlere riayet etmeyenler dayak ve hapisle cezâ görürler, üç aydan altı aya kadar izinsiz bırakılırlar; suçları tekerrür ederse mektebden tard olunurlar; her efendi mektebin haysiyetini gözetmeyi boynuna borc bilmelidir; mektebe gelirken para, çakı ve gazete getirilemez; dışarda mahalle çocukları ile, kıyafetsiz kimselerle beraber bulunmak şiddetle yasakdır; haricde bir sınıf efendisi diğer sınıf efendisi ile beraber gezemez; bir efendi kendi sınıf arkadaşının da evine gidemez, orada kalamaz, yatamaz; her çocuk yedinci sınıfa geçmedikce dışarda velisiz gezemez; hiç kimsesi olmayantar izin günlerini mekteb hademesinden (!?) yahut mubassırlarından biri nezâretinde harice çıkıp gezecekler».

Hiç şüphesiz ki o zamanların hâleti ruhiyesine göre verilmiş tâlimatdır. Dârüşşefakanın o eski ilk devrinin en zengin hâtıraları, muhtelif eserlerinde Ahmet Rasim tarafından tesbit edilmiştir (B.: Dârüşşefaka Hâtıraları).

2 — Duraklama Devri (1895-1903)

İkinci Sultan Abdülhamidin istibdad devridir, Her çeşid toplantıların şiddetle yasak olduğu bu devirde Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye âzâları hatta mekteb binası içinde bile toplanamadı, mekteb idaresi gereği gibi murâkabe edilemedi; muallim kadrosu zedelendi, tedrisat aksadı.

3 — Maarif İdaresi Devri (1903-1908)

İstibdadın en şiddetli devri; Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye dağıldı, Darüşşefaka Maarif Nezâretine devredildi; mebkteb kötü bir duruma düşdü.

4 — Yeni Devir (1909-1955)

Meşrutiyetin ilânı üzerine Darüşşefaka mezunlarının teşebbüsleri ile Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye yeniden kuruldu; ve 5 temmuz 1325 (1909 da Cemiyet Dârüşşefakanın idaresini tekrar eline aldı, Mekteb tekrar eski ananevî hayatına kavuştu; Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyenin çok ciddi ve namuskâr faaliyeti hamiyet sahiplerinin Dârüşşefakaya yeni ve büyük bağışları, Mektebi, himâye âguuşuna aldığı çocuklara tahsil yolunu refah içinde açtı, Maarif inkilabları dikkatle takib edildi. Cumhuriyet devrinde de İstanbulun büyük, yatılı ve meccanî bir lisesi oldu» (Dârüşşefaka; Osman Nuri Ergin, Not).

5 — 1955 Eylül ayından itibaren öğretim ve eğitim sisteminde bir reforma girişilmiş, orta ve lise sınıflarında Fen ve Matematik derslerinin İngilizce olarak okutulmasına başlanmıştır, lise «Kollej» adını almıştır.

Okul, biri iki senelik hazırlık sınıfları biri üç senelik orta kısım, diğeri üç senelik lise kısmı olmak üzere üç üniteden müteşekkil bir bütündür,

1948 senesinde tanzim edilmiş bir istatistik cetveline göre 1873 de 28 çocuk ile tedrisata başlayan Dârüşşefakaya 76 yıl içinde 4771 talebe alınmıştır; yine o 76 yıl içinde bu çocuklardan 1311 kişi diploma almış, 1035 kişi iki sene aynı sınıfda kaldığı için, 134 çocuk hastalık dolayısı ile, 963 çocuk da türlü uygunsuz hallerinden mektebden ihrac edilmişler, 650 çocuk tahsili terketmiş, 319 çocuk da talebe iken vefat etmişdir,

Aşağıdaki isimler, kuruluşu yüzüncü yılına yaklaşmış olan Darüşşefakanın yetiştirdiği kıymetler arasında pek seçkin simâlardır:

Salih Zeki Bey, Ahmed Rasim Bey, Hüseyin Remzi Bey, İsmail Safâ Bey, Hâşim Bey, Mehmed İzzet Bey, Harun Reşid Bey, Osman Nuri Ergin, Hüsnü Sadık Durukal, Dr. İhsan Rifat Sabar. Bu isimlere yine pek kıymetli yüzlerce isim eklenebilir (B: Reşid Paşa, Ahmed; Hüseyin Remzi Bey; Fuad Bey, Mustafa; Hâşim Bey; Ahmed Rasim Bey; Hasan Ferid Bey; İsmail Safâ Bey; Mehmed İzzet Bey; Sâlih Zeki Bey; Selek, Sezâi; İbrahim Bey; Kocacan, Harun Reşid; Akyüz, Ali Kâmi; Hasdal, Şükrü; Yusuf Hafid Bey; Ergin, Osman Nuri; Durukal, Hüsnü Sâdık; Hızır, Abdüllâtif; Sabar, İhsan Rifat; Kocatürk, Vasfi Mâhir),

Osman Nuri Ergin: «Darüşşefakanın hâtırâî şükrânını son demi hayatına kadar devam edecektir; feyzimi o şefkat yurduna borclu olduğumu söylemek ile övünürüm» diyor. Aynı duygu 1895 de İsmail Safâya şu manzûmeyi yazdırmışdır:

1

Dârüşşefaka lâyıkı her türlü senânın
Öksüzlük içinde geçilen renc ü anânın
Mâhîsi, kâşânesidir belki cinânın
Mihmânı yetîmiydim evet dârı fenânın
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

çocuklardan sınıflarında kalmayanlarla yedi yıl sonra 1879 da açıldı.

«Yönetmeliğine göre, Dârüşşefakaya her yıl kadro imkânına göre yalnız 1. sınıfa talebe alınacakdı; çocuk bu ilk sınıfdan mezun oluncaya kadar okulun terbiye sistemi ile yetiştirilecekti.

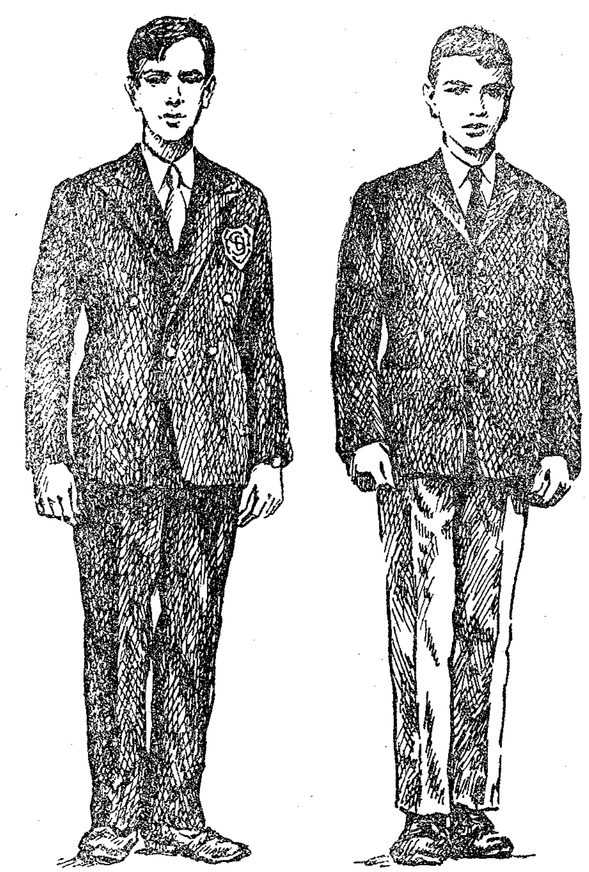
«Her yıl gazetelerle ilân edilen talebe kabulü şartları şunlar idi:

1 — Müslüman evlâdı, ailesi nâmus erbâbından olmak;

2 — Yaşı ondan aşağı, onikiden yukarı olmamak;

3 — Anadan babadan, yahud yalnız babadan mahrum olmak. Müsabaka imtihanında musâvi numara alanlar içinde anasız babasızlar tercih edilecek;

4 — İlk okulların en az dördüncü sınıfına geçmiş olanlarla o derece tahsil gördükleri imtihanla anlaşılanlar arasında yapılacak müsabaka imtihanını kazananlar;

Dârüşşefaka Lisesi Üniforması ve Dârüşşefaka Kolleji kıyâfeti 1950 — 1965)
(Resim: Sabiha Bozcalı)

5 — Sakat ve hastalıklı olmamak.

«Dârüşşefaka ilk mezunlarını 8 kişi olarak hicrî 1927 (M. 1880) yılında verdi; ki o yıl mektebin talebe mevcudu 125 idi; ilk mezunlar memleketleri veya semtleri ile isimleri şunlardır: İshakpaşalı Fahri Efendi (Anadolu Demir Yolları müfettişi olmuştur), Beşiktaşlı Mustafa Fuad Efendi (Telefon idaresi başkomiseri olmuşdur), Sultanahmetli Şevki Efendi (İstanbul Posta — Telgraf baş müdürü olmuşdur), Giridli Tahsin Efendi, Yenibağçeli Rifat Efendi, Giridli Hâşim Efendi, Müftüyamamlı Mehmed Şükrü Efendi, Arablarlı Hakkı Efendi.

«Darüşşefakanın tarihçesi beş devreye ayrılır:

1 — Yükselme Devri (1873 — 1894)

«Kurucularının canla başla çalışdıkları bu devirde Askerî mektebler ders nâzırı Süleyman Paşa Darüşşefakanın da eğitim meclisi başkanlığını üzerine aldı. Askerî okulların en seçkin muallimleri Dârüşşefakada vazife aldılar. Dârüşşefaka Türkiyenin örnek okulu oldu.

«1876 Rus Harbinde Rumelinden binlerce muhacir İstanbula dökülmüşdü. Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye bunlardan binden fazla kız ve oğlan çocuğunu bir vatan hizmeti olarak Dârüşşefakaya alıp barındırıldı. Bu münasebetle tedrisat altı ay kadar aksadı. Anasız babasız kız çocukları İstanbulun hâmiyetli ve temiz ailelerine dağıtıldı, yine anasız babasız oğlan çocuklar da Sanat mektebleri ile Tophanedeki Sanayi Alaylarına gönderildiler, ve mekteb eski intizamını aldı.

«Bu devre içinde Dârüşşefaka mezunları Posta - Telgraf ve Gümrükler idâreleri tarafından ideal elemanlar olarak kabul edilmiş, her yıl Dârüşşefakalılar buralarda daima yer ve iş bulmuşlardır.

«Bu devirde mektebin günlük hayat içinde terbiye sistemi ve disiplini hakkında en güzel bilgiyi veren, Dârüşşefakanın 1882 (üçüncü devre) mezunlarından büyük muharrir Ahmed Rasim Beydir (B.: Ahmed Rasim ,cild 1, sayfa 443):

«Darüşşefakada her izin günü büyük divan günüdür, Öğle yemeğinden evvel bütün sınıflar resmî rubalarını giymiş oldukları halde Divanhânede sıra ile, intizam ile toplanır. Müdürün gelmesi beklenir. Müdür gelince talebe

2

Bânileri yâ rab ne büyükmüş, bu ne himmet!
Şâkirdleri elbette olur şâkiri nîmet
Elbette unutmaz bu büyük nîmeti ümmet;
Melce' bugün evlâdına fukâranın
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

3

On altı yıl evvelce ki mahrum pederden,
Bîvâye ü bîkes, yine vâreste kederden;
Mâsum çocuk, bîhaber ahkâmı kaderden,
Oldum burada fâriki her sûd u riyânın,
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!...

4

Mâmur olasın dembedem ey dâri emânım!
Sâyende saadetle mürûr etti zemânım;
Kâf imi teşekkür bu kadar deyne zamânım.
Feyziyle olub namzedi hâli ganânın
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!...

5

Gelsem ne zaman yolda anınla mütenâzır,
Her revzeni çeşmi refkattir bana nâzır;
Tebrik ediyor sanki beni cümle menâzır,
Bir şey diyorum savti hazîniyle cenânın
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

6

Üç öksüz o mekteb bize mâder, perde oldu.
Eyvâh... Vefâ, korkarım artık heder oldu!
Lâkin tanıyan girye ile yâd ider oldu
Birkaç seneler hemdemi Kami'yle Vefânın.
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!...

7

Yâ Rab o ne âlemdi sezâvârı tezekkür!
Bilmezdim anın kadrini lâyıkdı teşekkür.
Mâzinin o hengâmını ittikce tefekkür,
Mahsûtü şu söz olmada bir hissi nihânın,
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

8

Dârüşşefaka... en büyük âsârâ zamîme,
Dârüşşefaka... sâlibi ahtâkı zemîme,
Dârüşşefaka... câlibi eşfâkı amîme,
Teskînine mahsus yetîmâna figaanın,
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

9

Allâh!.. ne mektebdir o şâyânı temâşâ!...
Bânileri mensî mi kalır dehrde, hâşâ!..
Bir heykeli yekpâre olunmuş demek inşâ
Rahmet okumakdır demesi bunca lisânın:
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

10

Eytama o, sermâyede nân ü nemekdir;
Hâmî o, mürebbî o, müzekkî o demekdir.
Takdîs!.. bu mekteb, bu ne kıymetli emekdir!..
Tenvîrine şâyeste nücûmiyle semânın
Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!..

11

Ey sâyei sakfinde bunun toplanan etfâl!
Mes'udsunuz, tâliiniz gerçi siyehfâl;
Gayret!... sizi hiç eylemesin nefsiniz iğfâl,
Gayret ki ider gıbta size kalbi sefâ'nın..
Ben sâyei sakbinde yetişdim bu binânın!..

İsmail Safâdan otuz iki yıl sonra, 1927 de, şâir Vasfi Mâhir de Darüşşefakanın son sınıf talebesi iken kendisini yetiştiren bu irfan ve ve şefkat yurdu şânında şu manzumeyi yazmıştır:

Dârüşşefaka annesi yüzlerce yetîmin
Onlarla ider milletin âtîsini temin.

Hicranla giren koynuna şefkatle gülümser,
Tahsile koşan milletin evlâdına: «Gel!..» der.

İnsanlığı telkin ediyor ,gün gelecekdir
Mutlak barınan sînesine yükselecekdir.

Mâbed gibi feyz almada Hakkın güneşinden,
Mihrâbının üstünde yanan ilm ateşinden

Kaç alnı açık nur alub etrâfına yurdun
Neşretti... bütün ilme ve insanlığa meftun

Koynunda yetişmiş nice kıymetli zekâlar:
Sâlih Zekiler, Mehmed Eminler ve Safâlar...

Dârüşşefaka Bağçesinin gülleridir hep.
Darüşşefaka nur ocağı, sevgili mekteb,

Mağrur olurum, çünki yerim oldu benim de..
Yâ Rab o ne hicrandı ki hiç sönmez içimde:

Bin derd ile hışkırmada her parçası yurdun,
Çstündeki her âile bir derd ile solgun

Ölmüş babalar cebhede, öksüzdü çocuklar,
Her gün vatanın derdini söylerdi ufuklar.

Bin türlü dem kalbi günlerce kanatmış,
Mektebliliğin zevkini, hicrânını tatmış,

Düşmüş gibi bir âilenin şen kucağından
Bir nazlı şocuk, ben de, bu şefkat ocağından

Hicranla yanan kalbime son çareyi sordum,
Mekteb!... diye mecnun, mütehassıs geziyordum.

Dârüşşefaka tam o zaman karşıma çıkdı,
Her derdi saran kolları sefkatle açıkdı,

Düşdüm açılan göğsüne, hicrânı unuttum,
Yıllarca süren derdimi koynunda uyuttum.

Rûhumda yaşar artık o şefkat ebediyyen.
Rûhum ki bugün feyz alıyor her köşesinden.

İlmim, şerefim, her ne mi andımsa onundur;
Nem varsa onun, her ne kazandımsa onundur.

Bâzan diyorum kendime rûhiyle safâ'nın:
«Ben sâyei sakfinde yetişdim bu binânın!...».

Dârüşşefaka kuruluşundan zamanımıza kadar talebelerine her sene bir kat dahili esvab ile bir kat harici elbise (üniforma), 1 çift ayakkabı, gömlek ve çamaşır veregelmiş, talebelerinin kitab, defter vesair okul levâzımını da temin etmiştir, Büyük okulun yüz yıla yaklaşan tarihçesi boyunca, haricî elbise denilen üniforması beş defa değişmiş, Darüşşefaka 1955 yılında Kollej olduktan sonra da bu üniforma, üzerinde Darüşşefakanın en küçük bir alâmetini taşımayan lacivert bir ceket ile gri bir pantalondan ibaret olmuşdur. Bizce bir mektebli̇nin göğsünde Darüşşefaka arması, amblemi o çocuğa, o gence ancak şeref verir. Yetimlere öksüzlere yü zyıldan beri âguuşu açmış bir ilim ve irfan yurdunda bulunmaktan sıkılacak çocuğun, gencin, zekâ ve gayreti ne olursa olsun tıyneti üzerinde şübhe ile durmalıdır. Temiz büyük şöhretlerin şâhikasına yükselmiş Salih Zeki Bey, İsmail Safâ Bey, Ahmed Râsim Darüşşefadan yetişmiş olmakla övünmüşlerdir. Talebe çeketlerinin göğsünden Darüşşefaka amblemini kaldıran sahte vekaar zihniyetin, bir gün Darüşşefa adını da kaldıran kolleje şatafatlı bir yeni isim takması da beklenir.

1920 den 1966 yılına kadar, Cumhuriyet devrinde şu zatlar Darüşşefa Lisesi müdürlüğünde yahut müdür vekilliğinde bulunmuşlardır; 26-27 yıl içinde 18 müdürür veya müdür vekilinin değişmesi büyük mektebde büyük ve acı bir huzursuzluk alâmetidir:

A. Kâmi Akyüz (Md.)	1920 - 1939
M. Fuat Aral (Md. V.)	1939
Efdalettin Tekiner (Md.)	1939
Hasan Fehmi (Md.)	1939 - 1943
?	?
Reşat Alasya	1944 - 1945
İ. Rıfat Sabar	1945
V. Mahir Kocatürk (Md. V.)	1945 - 1946
?	?
Mazlum Baysan (Md.)	1948 - 1948
Vehbi Batu (Md.)	1948 - 1950
?	?
M. Tevfik Ararat (Md.)	1952 - 1952
?	?
Halit Gürol (Md. V.)	1955
Mesut Erginsav (Md.)	1955 - 1957
M. Vefa Veznedaroğlu (Md. V.)	1957 - 1958
Zeki Sezin (Md.)	1958 - 1959
Hayri İrdel (Md. V.)	1959 - 1960
Nurettin Baç	1960 - 1963
Bozkurt Güvenç (Md.)	1963 - 1964
Fettad Aytaç (Md. V.)	1964 - 1965
Nazıma Antel (Md. V.)	1965

Darüşşefa hakkında bize notlar veren ve istediğimiz bazı resimleri temin eden Darüşşefaka Cemiyeti (eski adı ile Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye) ikinci başkanı Fethi Sezâi Türkmen ile umumî kâtibi İhsan Tekkan'ın isimlerini buraya hürmetle kaydediyoruz.

Okul hayatı hâtıraları — Bu büyük yatılı mektebin günlük hayatı üzerine en güzel, en şirin hâtıralar Ahmed Rasim'in kaleminden çıkmışdır. Eserlerinde zamanını renkli ve sesli bir film gibi yaşatmış bu büyük yazar (B.: Ahmed Rasim) Dârüşşefakanın üçüncü devre mezunlarındandır. Dârüşşefaka, babası tarafından aranmayan, müşfik bir ananın âguuşı muhabbetinde mânen yetim Râsim'in hafızasında öylesine silinmez derin izler bırakmışdır ki muharrir zaman zaman o günleri anmakdan bir zevk duymuş, hattâ Dârüşşefakadan bahsetmeyi, onun hâtırasını tâzizi kendisine bir borç bilmişdir; «Gecelerim», gençliğinde, Dârüşşefakayı asla unutamıyacağını bildiren eseridir; «Falaka», «Muharrir bu ya», «Muharrir, Şâir, Edib», «Fuhşi Atik» de de biri öbüründen güzel acı ve tatlı okul hâtıraları vardır.

Aşağıdaki satırları «Gecelerim» den alıyoruz:

«Vâlide kapuda, ben içerde kaldım.

«Bir gömlek, don, keten uruba, kırmızı fes, bir lapçın verdiler, giyindim, bağçeye fırladım.

«Bir alay çocuk, oynayorlar. Ben durur muyum!.. Yarım saat içinde cümlesine alışdım, altısının adını bile öğrendim: Hüseyin, İhsan, Mehmed, Reşid, Ali, Sâlih, Fahri. Hep bunlar benim arkadaşım. Fakat burada birisi var, bir mi ya, beş altı kişi var, bize nezâret ediyorlar.

«Ârif Ağa mubasırımız, Naki Egendi müdürümüz. Ziyade haşarılık olmayacak, derhal kaş çatıyor. Bu iyi, bu mektebde dayak yok!... Ne idi o dayaklı mekteb (B. Falaka), gık desem koca sopa başıma iniyordu.

«Vâlideyi unuttum. Aşkama kadar o geniş, çiçekli, muntazam bağçede oynadık. Bir düdük sesi!.. Kim aldırır?.. O ne?.. Herkes toplandı, sıra duzüldü, Ben de onları taklid ettim. Bizden bir sene evvel giren efendilerden biri bizi tabur hâline koydu; kemâli gurur ile:

— Tabur ileri arş!... dedi.

«Yürüdük, doğru musluklara. Yine o efendi bize abdest almasını tâlimetti, aldık; herkes havlularına silindi. Yine tabur olarak arş kumandası üzerine bir merdiven daha çıkarak camie geldik. Bizi sıra ile oturtdular. Ben namaz kılmasını bilmiyordum, vâlidem öğretmişti. Fakat ikindi namazında kaç rekât kılınacağını bilmem; taklidle kıldım.

«Bir düdük daha, yine tabur olduk. Arş!.. yürüdük. Yemekhâneye geldik. İşte burası iyi! Böyle âlâ mekteb olmaz, yemek var, oyun var, esvab var, arkadaş var.

«Ben hâlâ akşam üzeri eve gideceğiz zannediyordum. Sular karardı. Arkadaşıma dedim ki:

— Sen eve gitmeyecek misin ?

— Hangi eve ?

— Kendi evine !

— Artık biz eve gidecek miyiz ya..

— Burada mı kalacağız ?

«Boynunu bükdü, hazin bir edâ ile dedi ki:

— Burada kalacağız!..

«Bu müdhiş!.. Ben annemi isterim!. Ben onsuz kalırsam ağlarım. Ağlar mısın?.. Bura ağlarsan dövecekler! Ötede ise döverek ağlatıyorlardı!

«Garlar yandı. Ben de elemi hasretle yandım. Annemin o güzel yüzü gözümün önünde. İki defa falaka yiyeyim, annemi göreyim. yirmi defa kulağımı çekisinler, ben annemin yanında bulunayım.

«Bir düdük daha, yatsı namazına!

«Namazdan çıkar çıkmaz merdivenlere tırmandık, ta üst kata çıkdık. Ayrı ayrı odalar, sıra sıra kariyolalar. Zâbitin biri yataklarımızı gösterdi: Soyunduk yatdık. Bir türlü uyuyamadım, yerimi yadırgadım. Yorganı çekdim, boğuluyorum sandım. Ağlayacağım!.. Artık dayanamadım, boşandım. Bir mubasır derhal başıma dikildi, beni teselli etti, yarın anneme göndereceğini vaad ediyordu. Ağzımdaki tatlılık ne?.. Öksürük şekeri!.. Fena değil.. Hem gözümden yaş akıtıyorum, hem de o şekeri geveliyorum!.. Yarım saat sonra uyumuşum. Birden uçurumdan uçar gibi oldum. Karyolaya alışmamışım, o yanıma bu yanıma döneyim derken aşağıya fırlamışım! Bir hademe koşar, beni kucaklayarak yatağıma yatırdı. Ah o ilk gece !

«Tamam doksan gece geçti, ve bir gece rüyâda annemi görerek bir perşembe günü saat altıda (alaturka saatle öğle vakti) bizi dershâneden aldılar, yukarı çıkardılar. Yeni esvablar giydik, yeni fotinler verdiler ;kaput da var. Acabâ ne olacak?.. Zâbit ihtiyatsızlık etti, izine gideceksiniz dedi. Bugün mü ? Bugün ya!.. Çıldırmak işden değil. Bir velvele kopdu!.. Bu meserret nümâyişi bizi seyre gelmiş olan müdürü de şaşırttı.

«Müdürün huzûruna çıktık, tenbihâtı lâzımeyi dinledik.

«Ertesi gün (cuma günü) saat akşam onbirde mektebde isbâtı vücud edecekdim. Bir temennâ!.. Kapıdan dışarı fırladım.

«Aman!.. urubalar bana pek yakışmış!.. Minimini Mektebli!.. fotinlerim gıcırdadıkca ayağımın altında taşlar eziliyor zanediyorum. Kaputumun düğmelerini mahsus çözdüm, parlak toka görünmeli!.. Üzerimdeki mübârek Dârüşşefaka ismi okunmalı!..

«Ben o mektebde sekiz sene okudum. Bir gün son imtihanı verdim; bilmeyerek girdiğim o kapudan bilerek çıkdım. Arkama dönerek o azametli binaya bakdım. İri pencereleri, geniş merdivenli kapuları, ağaçlı yolları gözümde tüttü. Bana ne hoş göründü!..» (Gecelerim).

Ahmed Râsim «Muharrir, Şâir, Edib» isimli eserinde de Dârüşşefakadaki talebe hayatına geniş yer vermişdir; aşağıdaki satırları o eserden alıyoruz:

«.. evet, ben yetişdim ama çekdiğimi de yine ben bilirim. Badincan yazmamışım diye az kaldı bir patlıcan yüzünden sınıf geçemiyordum!

«O zamanlarda Dârüşşefaka lüzumundan ziyâdı sıkı idi. Hatırımda kalmadı, bilmem hangi rüşdiyei askeriye dâhiliye zâbiti mekteb görmüş diye bize müdür tâyin edilmiş, bir taamhâne onbaşısı da kıdemlidir imtiyâzı ile mubassır olmuşdu. İşte biz bunların ellerinde sessiz sadâsız, hâifü sergerden büyüdük. Bereket ver-

sin ki muallimlerin ekserisi seçme erbâbı iktidardan idiler.

«..küçüklüğümde evimizde gazete, mecmua nedir bilinmezdi. Mekteb de, bunların ne demek olduğunu bildirmemek için mektebe girmelerini men ederdi (İlk gördüğüm, tanıdığım, aldığım mecmua Çanta'dır) Çocukluk bu ya, Çantada Gönüllü nâmında neşredilmiş bir piyesi oynamak için ittihad ettik. Nasıl oynadık bilemiyorum. Sahne, teneffüşhânede sıraların birer tarafa çekilmesi ile teşekkül etmiş idi. Mubassır için arkadaşlardan birini kapuya nöbetçi bırakmış, işe başlamışdık. Bir de kapu açıldı, içeriye müdür, iki mubassır, mektebin imamı girmesinler mi ?.. Cümlemiz dona kaldık. Seyircilere bir şey demediler, biz aktörlere birer güzel dayak attıkdan sonra iki gün de kuru ekmek yemeğe mahkûm olduk. Edebiyat yüzünden ilk uğradığım darbe budur:

«...mekteb müdürü bizi her izin günü divanhânede topluyor, nasihat yollu sözler söyledikden sonra şu tenbihlerde bulunuyordu:

— Galataya, Beyoğluna geçilmeyecek!. o semtde oturanlar bile sokaklarında gezinmeyecek!..

— Tiyatrolara, çalgılı kahvelere gidilmeyecek!..

— Düğmeler ilikli, tokalar belde olacak!..

— Altıncı sınıfa kadar sokakda velîsiz gezilmeyecek!..

— Ellerde boğça, büyük paketler bulunmayacak!..» (Muharrir, Şâir, Edib).

Şiddetli yasağa rağmen Galatada Kuşlu Tiyatrosunda Ahmed adındaki bir arkadaşı ile yakalandıklarını şöyle anlatıyor:

«...katoları seyrettik. Aynı sistem, aynı edà aynı kızlar. Aynı dilsiz, aynı velvele. Pantomim başladı. Bir aralık gözlerime fıldır fıldır dönen iki gazablı gözün dikilmiş olduğunu fark ettim; vekilharc Hacı Şerif!..

«Birinci perde indi, Şerif her ikimize:

— Kalkın!.. dedi.

«O önde, biz arkada kös kös ikindi üstü mektebin kapusundan girdik. Müdür ceviz toplatıyordu. Şerif bizi karşısına dikdi, vak'ayı anlattı. Benim sağ, Ahmedin sol yanağına birer tokat patladı :

— Bunları soy!.. habsa tık!..

«Elbisehâneye çıkdık, soyunduk, gündelikleri giyindik, hademeden birinin yanında mekteb mahbushânesinin höcrelerine tıkıldık üç gün hapis yattık, üç ay izinsiz kaldık idi.

«Hacı Şerif mektebde talebeye cevir ve ezâsı ile tanınmış bir memur idi. O zamanlar memura da lüzum yokdu, her hangi bir kimse sokakda omuzdaki numarayı alıp müdüre bildirse gittiğimiz yer mahbes idi. Musiki ile edebiyatı dayak yiye yiye ve hapis yata yata öğrenmek kadar fâsıladârı lezzet olan hiç bir ders bilmiyorum...» (Muharrir, Şâir, Edib)

«...mektebin defterini tanzim eden ve hesablarına bakan bir Hayredin Bey vardı. Eski, yeni, bizde hükûmetlerin müfrit dediği adamlardandı; Şinasının, Kemal Beyin, Ahmed Midhat Efendinin, Hoca Tahsinin, Ziya Paşanın isimlerini ondan öğrendik; sarayın istibdâdından, hükûmetin zulmünden bahsederdi. eski gazetelerden Bedir,in, Muhbir'in, Devir'in nushalarından getirirdi, Kemalin şiirlerini yazdırtır, sıkı sıkı saklamamızı tenbih ederdi; bizi sır saklamaya alıştırdı. Notlarımızı basmak için de mahallebi yapmak usûlünü öğretmişdi. Müzâkerehânenin pencerelerinden birinin sahanlığını Matbaa yapdık; el ayak tutkal, yüz göz mürekkeb içinde çalışıyorduk. Hattâ gazete çıkarmaya bile yeltendikdi.

«...biz üçüncü, dördüncü sınıflarda iken (1875-1877) meğer mektebde hüriyet varmış; her gazete her sınıfa birer tâne yollardı. Sonra Darüşşefakaya gazete girmesi yasak edildi. Çç dört sene zarfında mektebin nizâmı başka bir mecraya çevrildi; talebenin de mâneviyatı değişti. Bir gün müzâkerehâne kapısı birden açıldı. Müdür ile iki mubassır içeriye girdi; biri :

— Yoklama olacak!.. dedi.

«Kitab dolaplarına, gözlerine bakdılar, bir şey bulamadılar. Üzerlerimizi aradılar, bir şey bulamadılar. Müdür:

— Aradık, bulamadık... fakat ilerde hanginizin üstünde bir gazete çıkacak olursa hem döveceğim, hem hapsedeceğim, hem de aylarca izinsiz bırakacağım!.. belki tard edilebilir!.. dedi.

«Aman ya rab.. benim Redhavs Lugatının kabı üstüne Tercemânı Hakikat Gazetesinin bir yaprağını geçirmişim!.. Bir anda ne olduğumu bilemedim, müdürün de, mubessırların da gözleri o tarafda idi. Bizi idare edenlerin garâbetine bakın ki gazeteyi ancak müvezziden alınan şeklinde tanıyabiliyorlar...» (Muharrir, Şâir, Edib).

«İyice hatırlayamıyorum, beşinci sınıfda

mı, yoksa altıncıda mıydım, yeni ruba vermişlerdi.

«Dârüşşefaka kıyâfetini tamamlayan tokalı kayış, kollarda beş altı sıra yeşil şerid, parlak düğmeler, zühaf kalıb fes, gıcırı bükme botin pek hoşuma giderdi.

«Yolda ikide birde toka düzeltilecek, sol kol üzerindeki yanpuru onbaşı, çavuş nişanına arada sırada bakılacak, semtine göre fes kaşlar üstüne yıkılacak, cart curt yürünecek!.. bizce o zamanın cakası böyle idi.

«Gaalibâ bir gün kendimi pek ziyâde aldırmışım ki yolda giderken hafif bir elin enseme nüvâzişkârâne temâsi üzerine birden bire döndüm. İhtiyar bir kadın mütebessimâne söyleniyordu :

— Kurumunu sevsinler.. mâşallah evlâdım!.. annene söyle de yavrum ceblerine çörek otu koysun!..

«O zamanlar yırtık değildim, bozuldum, kızardım ,terledim. Kadın hem ilerliyor, hem dönüp bakıyor, hem de mırıldanıyordu:

— Erkek çocuk değil mi ?.. kurumlu olur.. hem de yakışdırıyor!..

«Çattık, yolu değiştirmeden başka çâre yok, sapdım. İki dakika sonra kadınla yüz yüze gelmeyeyim mi?.. Hızlanıp kaçacağım, kadın :

— Bana bak oğlum!.. unutma, annene söyle, eve gider gitmez seni tütsülesin!.. deyince, zâhir kızmış, yüzüne dik dik bakmış olacağım ki:

— Yoook!.. öyle horozlanma!.. diye o da kaşlarını çatdı idi...» (Şehir Mektubları).

Aşağıdaki satırlar Dârüşşefakadan 1906 yılında mezun olmuş Afuyon Asliye Hukuk Hâkimliğinden emekli İsmail Hakkı Ergüvencin mekteb hâtıralarından alınmışdır:

«Mektebin mahbushânesi onbir bölme idi. En başdaki bölmenin üstünde bulunan tek pencereden ışık alırdı, öbür ucdaki bölmelerin içi gün ortasında bile hemen zifiri karanlıkdı. Teker kişilik bölmelerde bir ot minder ile bir battaniye vardı. Bu mahbushâne 1903 senesinde Dârüşşefaka talebesinin mekteb idâresini şikâyet yolunda yapdığı Bâbıâli yürüyüşünden sonra yıkdırılmışdı.

«1903 de altıncı sınıf talebesi idim. Bir gün öğle yemeğinden sonraki teneffüsde sınıf başılarımız bizi bağçede topladı:

— Efendiler... düdük çalınca sınıflara girmiyeceğiz ve izin kapısında toplanacağız!.. dediler.

«Derse giriş düdüğü çaldığı zaman, başta bu işi tertipleyen yedinci sınıf olduğu halde bütün Dârüşşefaka talebesi izine çıktığımız kapının önünde toplandık. Durumu gören hademeler kapıyı kapatmağa koştularsa da talebenin bir kısmı hademeyi tutarak kapıyı açtı. Bundan sonra bütün talebe üzerlerinde dahili elbiseler olduğu halde Fâtihe ve oradan da arka sokakları tâkiben Bâbâliye yürümeğe başladı.

«Bizim Bâbâli kapısında toplanmamız etrafda epeyce telaş yarattı ve o esnada herhangi bir hadiseye mani olmak üzere 40-50 kadar polis koşarak yanımıza geldi.

Bab-ı Âliden çıkan bir zat bize hitaben:

— Efendiler.. niçin geldiniz? diye sordu.

«Evvelce bize tenbihlendiği veçhile bir ağızdan:

— Mektebin idaresinden şikâyetçiyiz, meseleyi sınıfbaşılarla görüşün!.. dedik.

«Bunun üzerine Sadrazam Avlanyalı Ferid Paşa sınıfbaşıları görüşmek üzere içeri çağırdı. Bu sırada polisler bizi guruplara bölmeğe başlayınca, o devirdeki ahvâle göre topdan hepimizin sürgüne gönderileceğini düşünerek, hep bir ağızdan feryadı basdık:

— Biz aynı vapurla sürgüne gideceğiz!.. diye bağrışdık.

«Bu sırada kim olduğunu tanıyamadığımız siyah elbiseli bir zâbit bize cevap verdi:

— Efendiler... o ne biçim lâf, sizin mektebinize dönmeniz için irâdeyi seniye çıkdı... dedi.

«Bunun üzerine guruplar halinde Dâruşşafakaya dönmeğe başladık. Sınıfbaşılarımız da bu esnada bize elbise verilmediğini, iyi bakılmadığınımızı ve bu sebebden mektebin müdürü Ferik Hüseyin Paşa ile muavin Zekeriya Beyden şikâyetçi olduğumuzu söylemişler.

«Mektebe girdikten sonra bütün talebe sınıflara girdi ve Ferik Hüseyin Paşa sıra ile bütün odaları dolaşmağa başladı Paşa, bizim sınıfa girdiğimiz zaman çok üzgün bir halde idi, gözlerinin yaşlı olduğunu gördük. Bize ezcümle şöyle hitab etti:

— Ötedenberi size söylerim, kimden şikâyetiniz var ise bana söyleyin, eğer benden de var ise gene bana söyleyin!.. dedi.

«Bundan sonrada bütün mektebe umumi

bir emir verdi: — Efendiler yorulmuşdur, açın kapıları bu gün ders yok!..

«Bir müddet sonra biz bahçede iken, ismini bilmediğimiz bir başka paşanın o zaman kanun denilen bir inzibat ile birlik de bizim paşayı alıp götürdüklerini gördük. Sonradan öğrendiğimize göre, Ferik Hüseyin Paşanın rütbesi geri alınarak Diyârıbekire sürgün gönderilmiş. Fakat daha henüz Amasya civarında yolda iken padişahın öfkesi geçmiş ve paşanın rütbesini iade ederek, 4. ncü orduda bir kumandanlığa tâyin etmiş.

«Dârüşşafakanın bu Bâbiâli yürüyüsünden sonra mektep maarifin emrine verilmiştir.» (İ. H. Ergüvenç).

Dârüşşefakadan bir talebenin tard (mektebden kovulma) sahnesini tasvir eden aşağıdaki satırları, o çocuğun Tayfun Ağa adında bir jandarmaya yazdığı mektubdan alıyoruz; Dârüşşafakadan tard edildiği 1312 (1894-1895) senesinde onyedi yaşında bulunan bu talebenin adının kaydına lüzum görmedik:

«Velînimetin makamı pederim Tayfun Ağa evvela dü desti pederânenizden bûs ederim ve işbu mektubumu mekteb mahbushânesinden yazıyorum ki gece ve gündüz akan kanlı göz yaşlarımla, zirâ tamam bir aydır ki ihtilâtdan memnu olarak mahbusdeyim gün aşırı divan huzuruna çıkardılar, dünkü gün artık inkâra mecal kalmadı. Divandaki büyük hocalardan biri oğlunuza sus menhus pis çiyan diye bağırup ateş olmayan yerde duman çıkmaz divan tamamdır dedi, beni divandan çıkarup geri mahbese koydular. Bir saat kadar zaman mürür idüb mubassir efendi gelüp : — Kendin kıydın kendine, lânet olsun seni râhi dalâlete sevk idene, seni mektebden tard ettiler yarın formaların sökülüp zabtiyeye teslim edilirsin dedi... Gece dahi nesfilleylden sonra hademe Behlül Ağa gelüp teselli eyledi ki bu mektubumu anın ile yollarım...»

«Velinimetim makamı pederim Tayfun Ağa; Mektubunuzu aldığımda dünyalar benim oldu, bu oğlunuzu sorar iseniz gaayetle sefil ve perişanım, üstde yok başda yok don paça yalın ayak Salıpazarı İskelesinde kayıkcı esnafından Temel Ağanın ikiçiftesinde yedekcilik ideyorum... Mektebden tardımda bana çok şeyler ettiler ki tezlil ve tahkir bu kadar olur. Bütün efendileri aşağı büyük taşlıkda toplamışlar. Beni hakaret için yalın ayak ve eski yırtık pantol ile meydana çıkardılar. Ayak direr idim ve hüngür hüngür ağlar idim, iki nefer hademe iki kollarımdan tutup sürür idi. Sonra müdür mekteb tard kararını okudu, gözlerimi kapadım; ayakda bayılır, ayılır idim; işte şu halisin hâli sizlere ibret dersi olsun dedi. Mubassır efendi caketimin kollarında olan şeridleri çakı ile söküp kopardı ve apoletlerini keza koparıp aldı, sonra belimden tokalı kemeri çözüp aldı. Beni o kılıkla bir zabtiye neferi refikatındı bir kupa arabasına bindirdiler..» (Tayfun Ağa terekesinde bulunmuş altı mektub).

DÂRÜŞŞEFAKA CADDESİ — Fâtih Camiinin dış avlusu kapısı önünden başlayarak Manyasizâde ve Sultanselim Caddeleri ile teşkil ettiği bir üç yol ağzı arasında uzanır; Başimam Sokağı, Sarıklı Sokağı, Baş müzzin Sokağı, Yeşil sarıklı Sokağı, Baş hoca Sokağı, Otlukçı Yokuşu, Mukarrir Sokağı, Salih Zeki sokağı, Dârüşşefaka Önü Sokağı, Valde Medresesi Sokağı, Kovacı Camii Sokağı, Beyceğiz Caddesi ve Lokmacı Dede Sokağı ile kavuşakları vardır, Yavuz Selim Caddesi ile de dört yol ağzı yaparak kesişir. Fatih Camii önü ile Yavuz Selim Caddesi arasında kalan kısmı Fâtih İlçesi merkez nâhiyesinin Kirmastı ve Şeyh Resmî mahalleleri içinden geçer, bu caddenin geri kalan kısmı da Karagümrük nâhiyesinin Koca Dede Mahallesi ile Fener Nâhiyesinin Hatib Muslihiddin Mahallesi arasında sınır teşkil eder (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 6/95-98; pafta 7/101; pafta 8/100).

Fâtih Camii tarafından gelindiğine göre, üç araba geçecek genişlikde, iki kenarı geniş toprak yaya kaldırımlı asfalt bir yoldur; 2-4 katlı beton evler ve apartmanlar arasından geçer. Klasik üslûbde bir susuz metrûk çeşme (Mehmed Efendi-Hacı Necib Bey Çeşmesi), çeşme ardında bir hâzire (Burada bir Çoban Baba makamı), Abdurrahman Cedid Medresesi (Vilâyet hususi Muhasebe müdürlüğü), Dârüşşefaka Yurdu, Dârüşşefaka Önü Sokağı kavuşağında Benlizadeler Türbesi, daha ileri de Fatih Kız Lisesi, Yavuz Selim İlk Okulu ve Kovacı Dede Türbesi görülür; ve yolun zemini, asfalt iken paket taşı olarak değişir. Bu Cadde üzerinde şu dükkanlar tesbit edilmişdir: 5 berber, 2 saatçi, 3 terzi, 2 terlikçi, 6 kahvehane, 1 demirci, 1 turşucu, 1 yorgancı, 1 kürkçü, 1 kuyumcu, 1 hurdacı, 3 kuru sistem esvab temizleyici, 1 yumurtacı tavukcu, 1 aşçı, 1helvacı, 4

kasab, 1 ekmekci fırını, 2 manav, 2 büfe, 7 bakkal, 2 tuhafiyeci, 1 aktar, 1 eczane, 2 kırtasiyeci, 1 ıtriyatcı, 1 marangoz, 2 nalbur, 1 kunduracı, 1 pastacı, 1 bileyci, 1 oto tâmircisi, 1 radyo tâmircisi, 1 oto-radyo servisi, 1 radyo buzdolabı ve benzeri eşya mağazası, 1 dikiş nakış makineleri mağazası, 1 kalaycı, 1 yağcı zeytinyağcı, 1 emlâkcı ve İş Bankası şübesi; bina ve dükkânların kapı numaraları 1—105 ve 2—94 dür. (Aralık 1964)

Hakkı GÖKTÜRK

DÂRÜŞŞEFAKA MARŞI — Pek ünlü bir mekteb olan Dârüşşefaka için 1889 ile 1892 arasında yazılmış ve bestelenmişdir; sözü Ali Kâmi Beyin, bestesi Muallim Kâzım Beyindir; Ali Kâmi Bey Dârüşşefakadan yetişmiş ve bir müddet mektebin müdürlüğünde de bulunmuşdur (B.: Akyüz, Ali Kâmi).

Marşın sözleri şudur:

Yüzler güldü, göz yaşları hep dindi,
Nurlu yolun yolcusuysuz biz şimdi.

Ana baba bize şimdi bu mekteb,
Bu mektede yer içer, oynarız hep;

Bu mektebde okur yazar, anlarız,
Hayat nedir azar azar anlarız.

Vatan nedir, millet nedir, din nedir ?
Dünyâ nedir, düşman kimdir, kin nedir?

Bu bilgiler bize nerden gelirdi?
Olmasaydı şu ulu yurd ebedi.

Vatan için canımızı veririz.
Türk oğluyuz, itâattır töremiz.

Gani değil, mustağniyiz ezelden
Demir pençe, çelik kollar ve beden,

Mâbed gibi yüksek, ulu bir yürek
Azim dolu, îman dolu bir yürek!..

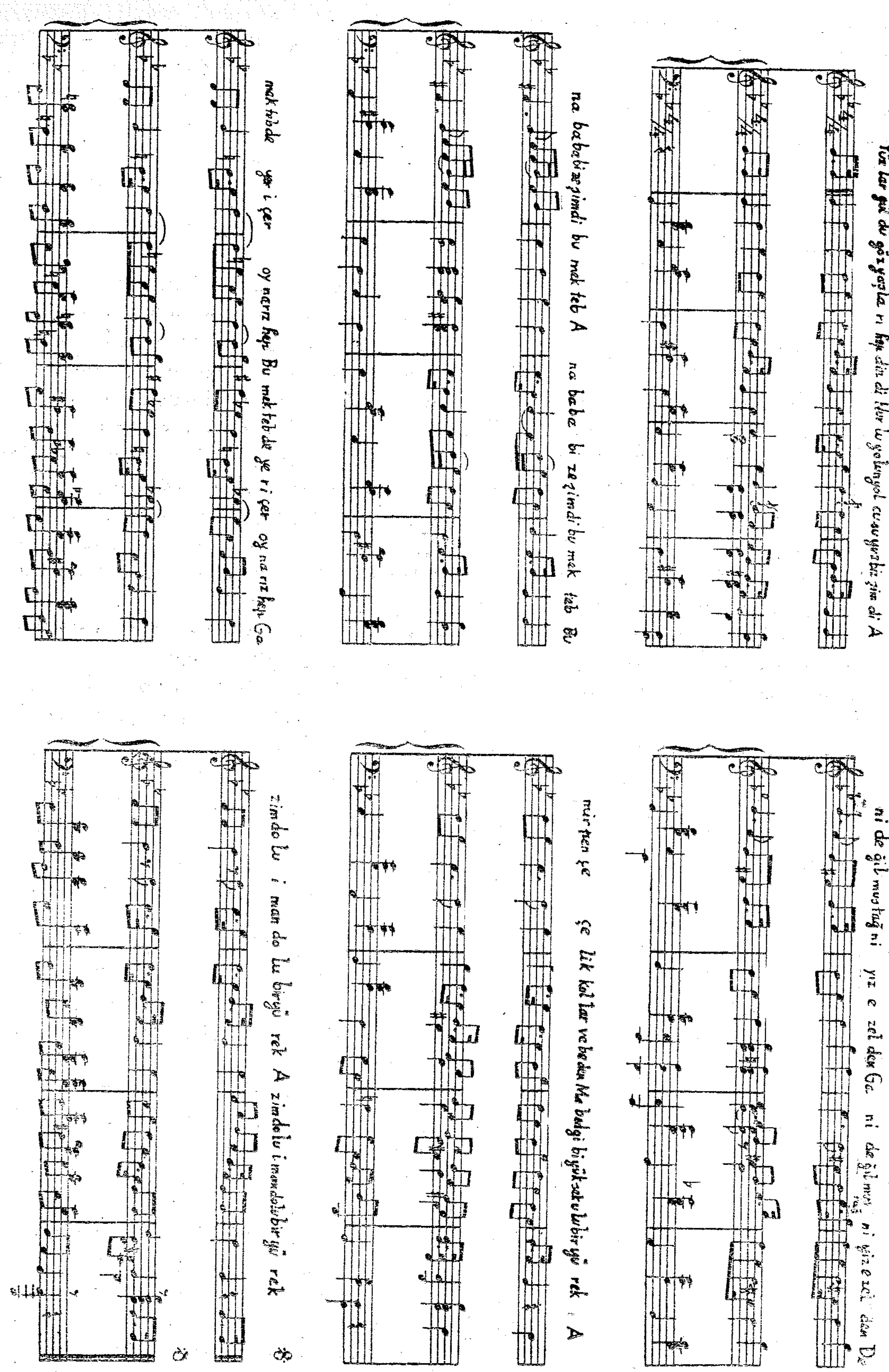
Büyük ünlü okulun şânına lâyık bir marş güftesi değdir.

DÂRÜŞŞEFAKA ÖN SOKAĞI — Fâtih İlçesi merkez nâhiyesinde Şeyh Resmî Mahallesi sokaklarından, Dârüşşefaka Caddesi ile Yavuz Selim Caddesi arasında uzanır; Dârüşşefaka Lisesinin (Kolejinin) kapısı bu sokak üzerindedir (1934 Belediye Şehir Rehberi pafta 6/98); bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli bir yokuşdur, meyli Dârüşşefaka Caddesinden Yavuzselim Caddesi tarafına doğrudur; yolun bir yanını boydan boya kolejin bağçe duvarı kaplar. Öbür yanı arsadır. Harab bir durumda Benlizâde türbesi de bu sokağın üst başındadır. Bakımsız, yağış havalarda çamurdan geçilmez bir hal alır (aralık 1964)

Hakkı GÖKTÜRK

DÂRÜŞŞEFAKA TALEBE YURDU — Kendi hesablarına İstanbulda yüksek tahsil yapmak istiyen gençlerin tahsil müddetince barındırılmaları ve iaşeleri işi hükûmetçe ehemmiyetle üzerinde durulan bir konu olmuşdur, bu maksatla yapılmış veya açılmış bir hayli talebe yurdu vardır. Diğer vilâyetlerdeki Lise mezunlarından yüksek tahsilini İstanbulda yapmak mecburiyetinde olanlar için her vilâyetin umumî meclisleri ile hayır sever zenginlerinin İstanbulda büyük binalar satınalarak ve buna imkân bulamayanlar bu türlü binaları kiralıyarak vilâyetleri talebelerine tahsis ettikleri de görülmektedir.

Yüksek tahsillerini yoksulluk içinde takip etmek mecburiyetinde kalan gençler arasında ilk hatırlanması gerekenler elbet ki Dârüşşefakalılardır. Dârüşefaka Cemiyeti üyelerinden Turing ve Otomobil kurumu başkanı merhum Reşid Safvet Atabinen kendi zatî malından 20.000 Türk lirasını ayırarak bununla babası Mustafa Safvet Bey ile anası Fatma Sabihs Hanımın ruhlarını taziz maksadile Dârüşşefakalılar için bir yurt inşasını arzû etmiş ve bu maksatla bir tesis yaptırarak Cumhuriyet hâkimine tescil ettirip 1948 de Belediye İmâr Dairesinin tasdikine iktiran eden plâna göre inşaata da başlatmıştır. Sonradan yapılan hesaba göre 35.000 liraya ikmal olunabileceği anlaşılan bu inşaatın masrafı yine R.S. Atabinen tarafından ayrıca temin olunarak binâ 1949 senesi Nisanı sonunda tamamlanmışdır. Binanın plânı yüksek Mimar Hasan Rıza ve Fevki ve İmar mütehassısı Müsyü Prost'un muavini Anjel Harun tarafından yapılmıştır. Bina bir katlıdır ve Klâsik Türk mimarî üslûbunun bütün yenilik ve güzelliklerini içinde ve dışında toplıyacak şekilde yapılmış ve ayrıca içine işlenmiş eski çeşme aynaları ve Çini panolar konulmuştur. Yurdun yeri Dârüşşefaka tarafından verilmiş ve binanın sahası sacaklarıyla be-

DÂRÜŞŞEFAKA MARŞI

raber 360 metre kare tutmuştur. Yurd 15 talebe bulunacak bir genişliktedir. Yemek, kitaplık, yatak, oturma, ve okuma odaları, avlusu ve banyosu ile birde bodrum kısmını ihtiva etemktedir.

MÂRÜŞŞİFÂ — (B.: Fâtih Dârüşşifâsı; Haseki Dârüşşifâsı; Süleymâniye Dârüşşifâsi; Sultanaahmed Dârüşşifâsı; Hastahâne; Tımarhâne).

DÂRÜŞŞİFA MESCİD — Hadikatül Cevâmi şu mâlimatı veriyor: «Bu mescid Ni'mel Emir vasfı ile lisânı Nebevîde medhi geçen Ebilfeth Sultan Mehmed Hânın Câmii kebîri levahikinden olan Dârüşşifânın derûninde müstakil bir mescidi şerifdir; hidemâtı lâzımesinin vezâifi muayyenesi yine kendi vakfından verile gelmiştir. Mescidin mahallesi yokdur».

Ekrem Hakkı Ayverdi «Fatih Devri Mimârisi» isimli muhalled eserinde bu mescid için şunları yazıyor: «Fâtih yapı manzümesine dahil Fâtih münhedin dârüşşifâsında müstakil mescid olduğunu Hadıka kaydediyor ise de Dr. Süheyl Ünver tarafından neşredilen 1239 (1823) tarihli dârüşşifâ plânında mescid görünmemektedir. Ben, bu mescidin, orta avluda görülen yuvarlağın yerinde, altı şadırvanlı (fevkaranî) han mescidleri şeklinde olduğunu zannediyorum. Belki de odaların birinde, belki kebir mekelde idi».

DÂRÜŞŞİFÂ MESCİDİ — Sultanahmed Camii külliyesinden Dârüşşifânın (Hastahâne Timarhâne) mescidi idi. Hadikâtül Cevâmi şu mâlumatı veriyor: «Sultanahmed Camii külliyesindendir; bânisi Birinci Sultan Ahmed Handır, minâresi yoktur. Büyük camiin inşâsına başlandığında, amelesinden ehli islâmın namaz kılmaları için binâ olundu, büyük cami ve külliyesi tamam olunca, vakfından bu mescide de imam ve müezzin ve sâir levâzim tâyin olunarak o külliyeden Sultanahmed Dârüşşifâsının mescidi oldu».

Zamanımızda mevcud değildir (B.: Sultanahmed Camii ve Külliyesi).

DARÜŞŞİFÂ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberlerine göre Fâtih kazasının Şehremini nâhiyesinde Nevbahar Mahallesi sokaklarından; Cevdetpaşa Caddesi ile Millet Caddesi arasında uzanır bir dirsekli bir yoldur; Baki bey ve Münifpaşa sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak keşişir; Subhipaşa ve Molla câmi sokakları ile de kavuşakları vardır (1934 B.Ş. Rehberi, Pafta 10, No. 74). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (şubat 1966).

DÂRÜTTAHSİL — İkinci Abdülhamid devrinde açılan özel okullardan biri, Taşkasab civarında Mollagürânî Mahallesinde idi; ibtıdaî -ruşdî iki devreli bir erkek çocuk okulu idi; kurucuları ve kapandığı tarih tesbit edilemedi; 1903 yılına aid bir özel okullar istatistiğinde 172 talebesi olduğu yazılıdır. Pek çok emsali gibi binasızlık, kirâ verememek, veya işgal ettiği binayı tekrar kirâlayamamak yüzünden kapanmış olacakdır.

Osman Nuri ERGİN

DÂRÜTTÂLİM — İkinci Abdülhamid devrinde açılan özel okulların en meşhurlarından biri; Şehzâdebaşında idi; arabca ile islâmî ilimler okutulur bir okul, bir özel medrese idi; kurucusu, arabcadaki derin bilgisi ile tanınmış Muallim Hacı İbrahim Efendidir; bu zât, batı dillerinde edebî ve ilmî kültür için iyi lâtince ve yunanca bilmek nasıl bir şart ise türkçede de arabcanın aynı önemi taşıdığını iddia ediyordu; bu yolda tanınmış muharrirlerin, edibi̇lerin yazılarında görülen arabca zâfını tenkid etmiş, dolayısı ile çetin kalem tartışmaları yapmış, pek çok hücuma uğramış, fakat yılmadan mücadele etmiş, dolayısı ile büyük şöhret kazanmışdı (B.: İbrahim Efendi, Hacı). Mektebini 1882 de, ölümünden altı sene kadar önce açmışdı (Ölümü 1888). Mektebini açdıktdan sonra da hem eski münâkaşelerine devam etti, hem de medreselerdeki eğitimi tenkid ederek arabcanın medreselerde de öğretilmediğini söyledi; bir yandan da kendi okulu için arabca gramer ve okuma kitabları yazdı. Bu tartışmalar ve kitablarla Dârüttâlim geniş bir rağbet görmüşdü ve hakikatde de Hacı İbrahim Efendinin mektebine giren çocuklar arabcayı çok iyi öğrenmişlerdi. Okul şöhretli kurususunun ölümündlen sonra da tedrisâta on yıldan fazla devam etti; mektebin idaresi ve masraflarının temini için bir heyet kuruldu, muallimlerinden ve devrin faziletleri ile tanınmış ulemasından Murullu Said Efendi müdür oldu.

21 aralık 1305 (2 ocak 1890) tarihli Tercümanı Hakikat gazetesinde bu okul hakkında çıkmış bir yazıda, Musullu Said Efendinin her

gün «Makaamâtı Harîri», «Şerhi Akaaid» ve sâir ulâmu arabiye, pazar günleri arab edebiyatından «Hazânetül Edeb» ve «Kitâbül Ezkiyâ» Medresesi Edebiye müdürü Hamdi Beyin «Siyeri Veysî», Dağıstanlı Mustafa Efendinin «Fütûhüşşam» ve «Fenni Maâni», ve fıkıh ilminden «Halebi» okuttuklarını, Beyazıd dersiamlarından Hasan Senâî Efendinin de nahiv dersleri vererek müntehabâv arabiye okuttuğu yazılıdır; bu satırlar Dârüttâlimin hangi bünyede okul olduğunu açık göstermektedir.

Musullu Said Efendi sert ve titiz bir adamdı, Dârüttâlimcilerden bir kısmı ayrılıp aynı mâhiyetde Dârülilim adı ile yeni bir özel okul açdılar, bu okul kendini geliştiremedi, sadece Dârüttâlim için darbe oldu, Koskada bir binâde «Dârülilmü vet-tâlim» adı ile birleşdiler, lâkin eski revnâk temin edilmedi, bu sefer okul ibtidâî-rüşdi iki devreli bir erkek çocuk okulu şeklini aldı. ki 1903 tarihli bir istatistikde bu okulun 154 talebesi olduğu görülüyor; nihayet talebelerini Hadikai Meşveret isimil özel okula devrederek kapandı.

Osman Nuri ERGİN

DARÜTTEDRİS — İkinci Abdülhamid devrinde açılmış özel okulların en şöhretlilerinden biri; Dârüttâlim kurucusu Hacı İbrahim Efendinin ölümünden (1888) bir müddet sonra Dârüttâlim mualimlerinden Ali Âli Efendi tarafından açılmışdı. (B.: İbrahim Efendi, Hacı; Dârüttâlim); Bayazıdda ibtidâî-rüşdî iki devreli bir erkek çocuk okulu idi; diğer özel okullardan farkı arabcaya fevkalâde önem verilmesi idi. Tâlimatnâmesindeki ders müfredat cedvelinden aldığımız aşağıdaki satırlar bu mektebin derecesini aydın olarak göstermektedir:

Ibtidâî I : Elifbe, Türkçe Kıraat, Kur'an, Hüsnübat (yazı).

İbtidâî II : Kur'an, Tecvid, İlmihal, Ahlâk, Zihnî Hesab, Rakam, İmlâ, Hüsnühat.

İbtidâi III : Kur'an, Tecvid, Dürri Yektâ, Kısası Enbiyâ, Osmanlıca Sarf, Arabca Lugat (1000 kelimenin ezberlenmesi), Hesab, İmlâ, Hüsnühat.

Rüşdiye I : Arabca sarf ve nahiv, İmlâ, Hüsnühat.

Rüşdiye II : Arabca sarf ve nahiv, İmlâ, Hesab, Hüsnühat.

Rüşdiye III : Arabca sarf ve nahiv, Fütuhüşşam, Ebedüddünyâ veddin, Kudûrî, Hesab, Terceme, Fârisî, Hüsnühat.

Rüşdiye IV : Ebedüddünyâ veddin, Muallâkaatı Seb'a, Mugnıttüllâb, Telhîsi Maanî, Farisî, Kudûrî, Ta'rib, Tercüme, Hesab, Hüsnühat.

Rüşdiye V : Telhis, Siyeri Veysî (Tatbikaatı ile). Divânı Bâki, Terhi Umumî, Coğrafîyâsı, Ta'rib, Türkçe Kitabet, Farisî, Hüsnühat.

Rüşdiye VI : Kadı Beyzâvi, Akaaidi Nesefi, Coğrafiya, Osmanlı Tarihi, Hesab, Fârisî, Hüsnühat.

Ali Âlî Efendi üstâdı bildiği Hacı İbrahim Efendinin yolundan hiç şaşmadan yürüdü, gazetelerle, ve bilhassa Tercümanı Hakikat Gazetesi ile, her vesileden istifade ederek mektebini medhettirdi; sene sonlarında imtihanları, imtihanlardan sonra talebeleye mükâfat dağıtma törenini okuluna reklâm olarak kullandı; öyleki imtihanlara, maarifin gönderdiği resmî bir mümeyyizden başka aydın tabakadan herkes mümeyyiz olarak kabul edilirdi, imtihanlar alenî, bir meydan imtihanı olurdu, talebe 60-70 kişilik bir mümeyyiz heyetinin huzuruna çıkardı, ders konusu dışına çıkmamak şartı ile herkes bir şey sorabilirdi; «İmtihan» isimli bir orta oyununa benzeyen bu alenî imtiyanları için, belki de haklı olarak şarlatanlık diyenler de vardır, fakat büyük rağbet görürdü. Mükâfat dağıtma merasimlerinde de talebe ezberlenmiş arabca parlak nutuklar îrad ederlerdi.

Dârüttâlim talebesinin büyük çoğunluğunu (600-700 talebe) Rusyalı türk çocukları teşkil ediyordu, kimi Türkistandan, kimi Kırımdan geliyordu. Hacı İbrahim Efendinin ölümünden sonra Musullu Said Efendi ile geçinemeyen Ali Âlî Efendi Dârüttâlimden ayrılıp Dârüttedrisi kurduğunda, o zamanları «Tatar Çocukları» denilen bu Rusyalı Türk çocuklarını da kendi mektebine aktarmışdı; ki onların iâşe ve ibâtelerini de üstüne almış. İstanbulda tahsil müddetlerince memleketlerinden gönderilen masraflarının vehilharcı olmuşdu. «Tatar Çocukları», Dârüttedrisin bir tas süt olan kızancının üstünde dört parmak kalınlığında bir kaymak idi. 1893-1894 arasında Rusya çarlığı Türk tabasının çocuklarını İstanbula tahsile göndermelerini yasak etti ve babalara, velilere çocuklarını derhal geri çağırmalarını, aksi takdirde kendilerinin Sibiryaya sürüleceğini tebliğ etti. Hepsi

zengin evlâdı «Tatar çocukları» bir daha gelmemek üzere memleketlerine dönünce Ali Âlî Efendi de gelirinin üstünden kaymağı gitmiş olan Dârüttedrisi kapadı.

İ. Osman Nuri ERGİN

DARÜT TIBAATÜL ÂMİRE — Üçüncü Sultan Selim tarafından Üsküdarda Selimiyede kurulmuş ilk devlet matbaasın adı (Bakınız: Matbaai Âmire; Devlet Matbaası; Millî Eğitim Basımevi).

Aşağıdaki satırlar, Lütfi Tarihinin hicrî 1280 (M. 1863-1864) vak'aları arasından alıyoruz: «...İstanbulda matbuatı osmaniye için iki dâire vardı, birine Dârüt Tıbaatül Âmire, diğerine Takvimhâne denilirdi; mevkileri Serasker Kapısının (Bayazıddaki Üniversite binâsının) arka cihetinde Kapdan İbrahim Paşa Camiişerifinin iki yanında idiler.

«Matbaai Âmire Sultan Selimi Sâlis zamanında Üsküdarda tesis edilmiş idi. O vakit meşhur hattat Hâfız Osmanın yazısı ve ermeni Araboğlunun işçiliği ile çelikden yapılan ana kalıplardan alınan bakır harflerle Üsküdarda bir çok eseı basılmışdı. Sonra İkinci Sultan Mahmud zamanında, Vak'ai Hayriyeden (1826 dan) önce, Bayazıdda Kapdan İbrahim Paşa Camiine bitişik Kapdanpaşa Hamamı adı ile meşhur kapalı hamam matbaa olacak şekle konuldu, Üsküdar Matbaasının bütün aletleri ve edevâtı oraya nakledilerek o hamam Dârüt Tıbaatül Âmire oldu; Takvimi Vekaayi Gazetesi vak'anüvis Es'ad Efendinin nezâretinde hicrî 1248 (M. 1832) de neşredilmeye başlandığında, bu resmî gazete için de yine o camiin yanında köşe başında kapucubaşılardan Musa Ağanın Konağı 500 keseye satın alınarak Yakvimhâne ittihaz edildi.

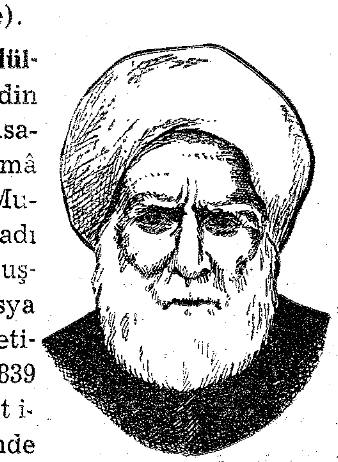
«İşte o tarihlerden bu 1280 yılına kadar (30-35 yıl içinde) bu iki dâirede (asıl devlet matbaası, Dârüt Tıbaa ile devletin resmî gazetesi Takvimi Vekaayiin matbaasında nice binlerce kitabe, risâle ve sâir evrak basıldı. Fakat matbaacılık günbegün ilerlediğinden her bir levâzımı ile büyük bir matbaanın vücûdu şart idi. Bâbihümâyun içinde yanmış eski mâliye dâiresi'nin arkasında hayli masrafla bir binâ yapılmış, içinde bir buhar makinası ve presler ve sâir âletler ile tamamlanmamış bir kâğıd para basma fabrikası duruyordu. Bu 1280 yılında Bayazıddaki eski matbaa ile Takvimhâne de buraya nakledildi ve sâir noksanları da tamamlanarak İstanbulda o ana kadar misli görülmemiş bir büyük matbaa açılmış oldu.

«Bu matbaanın tesisine o zaman maarif nâzırı bulunan Edhem Paşa çok himmet etmişdir. Matbaanın açılış gününde Sadrâzam Keçecizâde Fuad Paşa ile ahkâmı adliye reisi Yusuf Kâmil Paşa ve sâir bâzı devlet erkânı hazır bulundular. O gün dâvetlilere tezgâhların birinde basılmış ve tarafımdan yazılmış şu kıt'a dağıtılmışdı:

Hüdâ tahtında dâim eylesin Abdülâziz Hânı
Bu Dârüttab'ı ol hâkaanı zîşan eyledi te'sis
O şâhın himmeti neşri ulûma olmada masruf
Ulûmu san'ata kaldı ehâli sınıfını te'nis

«Eski matbaa binâsı (Kapdanpaşa Hamamı) maarif nezâretine verildi, mekteb oldu; Takvimhâne de (Musa Ağa Konağî) Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşaya satıldı» (Ahmed Lütfi Efendi).

DARÜTTIB — (B.: Tıb Fakültesi; İstanbul Üniversitesi; Tıbbiye).

A Daryal
(Resim: B. Şeren)

DARYAL (Abdülmecid) — Ünlü bir din bilgini ve fazilet timsali bir muallim, ulemâ arasında «Şirvânî Muallim Mecid Efendi» adı ile şöhret bulmuşdur. Şimâlî Kafkasya da Şirvan eyaleti türklerinden olub 1839 da Şirvan eyâleti nin Şemâhi şehrinde doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde yapmış ve genc yaşında şarkın ilim merkezi olan İstanbula gelmişdir, zamanının geleneklerine uyarak cami derslerine devam etmiş ve icâzetnâme almışdır, fakat din ilimleri ile iktifâ etmemiş, müsbet ilimleri de öğrenmek için Dârülmuallimin'e (Öğretmen Okuluna) girmiş, oradan da diploma alarak muallimliği meslek edinmişdir. Bir müddet Feyziye Mektebinde ve Üsküdarda Paşakapusu Rüşdiyesinde muallimlik yapmışdır. 1876 yılında devrin ricâlinden ve memleketlisi Şirvânî Hulûsi Efendinin riyâsetindeki fevkalâde bir sefâret heyetine memur edilerek Pâkistana ve Afgnistana gitmiş, bir

yıl kadar süren bu seyahatdan dönüşünde yine muallimlik yapmış, 1880 de Fosfor Mustafa Paşanın vâliliği sırasında Erzurum Maarif müfettişliğine tâyin edilmişdir ve dört sene Erzurumda kalmışdır. 1884 de İstanbula çağırılmış, Galatarayı Sultânisi ile ilâve olarak Vefa İdâdisine tayin edilmişdir, 1914 yılına kadar bu iki büyük mektebde otuz yıl muhtelif sınıflarda fars edebiyâtı, arabca ve ahlâk dersleri vermişdir. Çok câzib ve tatlı ve dâima öğretici sohbetleri ile, zerâfet ve vekaarı ile Türk maarifinin seçkin sîmâlarından biri olmuşdur; İstanbulun büyük camilerinde de vâizlik yapmışdır; mevizelerinin hususiyeti de çok iyi bildiği Mevlâna Celâleddn Rûminin Mesnevisinden konu ile ilgili şiirlerle süslenmiş olması idi. 1914 de 75 yaşında emekliye ayrıldı. Birinci Dünya Harbinde büyükoğlu İhsan Beyin Çanakkalede şehid düşmesi üzerine inzivâya çekildi, yerine konulmaz kaybın acısını kitablarının arasında unutmaya çalışdı ve teselliyi ibâdetde buldu. Son günlerini Atış Okulu zâbitlerinden Küçük oğlu Münih Daryal'ın yanında Kartalın Soğanlı köyünde geçirmiş ve 30 eylül 1935 de 96 yaşında orada vefât etmişdir, vasiyeti üzerine asırlık meşe ağaçlarının gölgelendirdiği Soğanlı Köyü mezarlığına defnedilmişdir.

Türk musikisinin seçkin sanatkârlarından Vecihe Daryalın, eczâcı Muammer Daryalın ve emekli albay Münih Daryalın babalarıdır.

Bir asra yaklaşan ömür boyunca fars ve arab edebiyatının en güzel eserlerinden seçme parçalarla doldurduğu defterler, mevizeleri ve islâm ahlâkı üzerine yazılmış bir eseri çocukları yanında muhafaza edilmektedir. Farsca bir grameri eski harfleri ile ders kitabı olarak basılmışdır.

DARYAL (Vehîhe) — Klasik türk mûsikisinde sağlam ve derin bilgisi ile tanınmış ünlü kanunî; 1915 de İstanbulda Boğaziçinde Beylerbeyinde doğdu; din bilgini ve muallim Abdülmecid Daryal'ın kızıdır (B.: Daryal, Abdülmecid).

Kıymetli sanatkârın şânına lâyık bir hal tecemesinin yazılabilmesi için İstanbul Ansiklopedisi adına recâmız üzerine bize aşağıdaki notları göndermişlerdir:

«Valide ve pederinin müsikiye karşı olan meclibiyetleri ve teşvikleri bu sâhade yetişmeme öncü olmuşdur, ve mûsiki ile meşguliyetim

Vecihe Daryal
(Resim: B. Şeren)

ilk mekteb sıralarında başlamışdır. İlk kanun hocam büyük bestekâr Şevki Beyin yeğeni Nazire Hanımefendididir. O zamanın konservatuvarı olan Dârülelhanın santur muallimi Nevsal Hanımefendinin delâleti ile Ziyâ Paşanın müdürlüğü sırasında Dârülelhane girdim, oradaki kanun hocam da Şeref Hanımefendi oldu. Bu büyük sanat müessesinde müdür olarak tanıdığım sanatkârlar Musa Süreyyâ Bey, Yusuf Ziya Demircioğlu ve Selâhaddin Candan'dır. Dârülelhandaki kaydım 129 numaralı Vecihe Meciddir. Rauf Yektâ Beyden nazariyâtı mûsiki ve târihi mûsiki, Zekâi dede zâde Hâfız Ahmed Efendiden usül, Muallim İsmail Hakkı Beyden solfej ve repertuvar dersleri gördüm; Recâizâde Ali Ekrem Bey edebiyat hocam oldu; pek kıymetli bir hoca olan Muazzez Yurcu Hanımefendiden de ayrıca kanun meşk ettim. Üdi Seded Öztoprak ve Kanunî Reşad Erer de feyz aldığım hocalardır. Dârülelhana yıllarca devam ettim.

Dârülelhânın konservatura kalbi ve türk mûsikisi kısmının lagvi üzerine 29 aralık 1926 da Musa Süreyyâ Beyin muallimliği ve Mehmed Ekrem Beyin müdürlüğü sırasında Çapa Kız Öğretmen Okulunda imtihan vererek pek iyi derece ile diploma aldım. Konservatuvarın

Batı müziği bölümünde piyanoya başladım, piyano hocalarım Madam Heze ile Mösyö Manas'dır. Muhiddin Sadakdan solfej, Ekrem Besim Tektaşdan batı mûsikisi tarihi, Cemal Reşid Reyden armoni dersleri aldım.

«1926-1927 de ilk Telsiz Telefon Şirketi kuruldu. Orada hocalarım yerinde Mesud Cemil ve Rüşen Ferid Kam ile birlikde ilk mûsiki neşriyatına katıldım. 1928 de Yeni Postahâne binâsının üst katında başlayan bu neşriyat 1938 yılına kadar devam etti. Kadrolu sanatkârlar arasında bulunduğum için hemen bütün seçkin okuyuculara sazım ile refâkat ettim. 1938 de Ankara Devlet Radyosuna çağırıldım ve 1935 yılına kadar Ankara Radyosunda çalışdım. 1953 de İstanbul Belediye Konservatuvarının icrâ heyetine girdim. Oraya devam ederken İstanbul Radyosunda ihdas edilen öğretmen kadrosuna alındım. Şu satırları yazdığım 1966 yılı şubat ayında tekrar Ankara Radyosuna dönmekteyim. Radyolarımızdaki hizmetim fâsılasız kırk yılı bulmuşdur.

«Yurd içinde ve yurd dışında seyahatlarım olmuşdur. 1955 de Iraka dâvet edildik; heyetimiz içinde musikimizin büyük otoriteleri vardı; kıral Faysal Konser Salonunda verdiğimiz konserler çok,çok mühimdir. 1959 da Kıbrıs Türk Radyosunun dâvetlisi olarak Kıbrısa gittim, konserler verdim.

«Kısa süreli bir evlilik hayatım oldu; Minâ ve Erher adında iki kızım vardır, bir de torunum var, Minânın oğlu Hakan.

«Bir kaç söz ve saz eserim vardır; fakat bütün emelim, başlamış olduğum bir Kanun metodunu bitirmekdir.

«Kitablar en yakın dostlarımdır. İstanbul Konservatuvarında tanıdığım kıymetli mûsikişinas Vecdi Seyhunun özel kütübhânesindeki zengin koleksiyondan ve fikirlerinden de çok faydalandım» (V. Daryal, Mektub).

Mesud Cemil babası büyük sanatkâr Tanbûrî Cemil Beyin hal tercemesinde «Tanbûrî Cemilin Hayatı» isimli bir eserde tesbit etmişdir (B: Memil Bey, Tanbûrî; Cemil, Mesud); bu kitabın bir nushasını Vecihe Daryal'a şu satırları yazarak vermişdir:

«Türk musikisini biraz öğrendikten sonra bugüne kadar hayranı olduğum aziz Vecihe'yi eğer Cemil de tanısaydı bu hayranlığı belki de benden daha ileride olacaktı. Ben Cemil'in oğlu olduğum kadar Vecihe de onun halis kızıdır. Bu küçük kitap kızkardeşime armağan olsun.»

DAÜLKELB MÜESSESİ, KUDUZ HATAHANESİ — İstanbulda kuduz hastalığı ile ilk savaşma merkezi 1887 yılında Sirkecide, Gülhane Parkının Sarayburnundaki Tıbbiyei Askeriye Mektebinde Daülkelp Ameliyethânesi adı altında açılmıştır. Pariste meşhur Pasteur'ün kuduz aşısını keşfinden bir sene sonra, bu yeni buluşula yakından ilgilenen İkinci Sultan Abdülhamid, 1886 yılında Dr. Zoiros Paşa, Dr. Hüseyin Remzi ve Veteriner Dr. Hüsnü Beylerden müteşekkil bir heyetin Pasteur Enstitüsüne gönderilmesini irâde eylemişdi. Heyet o büyük adama Padişah tarafından verilmiş olan birinci rütbeden Mecidi Nişanı ile, kurulacak yeni enstitü için, diğer medeni memleketlerin yaptığı yardım misili, bin altın götürmüştü. Bu üç doktor Pariste altı ay enstitüde çalıştıktan sonra İstanbula dönüşlerinde, edindikleri bilgileri Padişaha arz etmeleri üzerine, 1887 ocak ayında Zoiros Paşanın öğretmeni bulunduğu Tıbbiyei Askeriye Mektebinin iç hastalıkları kliniğinin bir tarafında Daülkelp Amelyâthanesi kuduz mücadele laboratuarı kurulmuşdur. Burada o zamana kadar, hayvanların ısırdığı yerleri dağlamak suretile yapılan iyi etme çabalamaları yerine, kuduz koruyucu aşısı hazırlanmağa başlandı. 1899 a kadar Daülkelp Müessesinde çeşitli hayvanların ısırdığı yüzlerce hastaya kuduz aşısı tatbik olunduğu gibi Bakteriyolojik araştırmalarda yapılmıştır. 1899 da Zoiros Paşanın müessesenin müdürlüğünden alınmasından sonra hem Bakteriyolojihanei Osmanînin müdür müavinliğini yapmak ve hem de Daülkelpin Müdürlüğünü ifâ etmek üzere Pasteur Enstitüsü şeflerinden Dr. Auguste C. Marie İstanbula getirtildi. Bir sene sonra bu zâtin yerine enstitüden başka bir doktor istendi. Enstitücü Tunus askerî bakteriyoloji laboratuarı şefi Dr. P. Remlinger (Remlenje okunur) İstanbul'a gönderildi. Bu zat o zamanlar Bakteriyolojihanei Osmanînin müdürü bulunan Maurice Nicole'un 1901 de İstanbuldan ayrılması ile her iki müessesenin başında müdür olarak kaldılar. 1908 yıllarında Daülkelp Müessesi Sultanahmedde Dizdariyede bir binâya nakil edildi. 1910 da Remlinger'nin memleketine dönmesinden sonra yerine muâvini olan Dr. Haim Naum tâyin edildi. Birinci Dünya Harbinin sonunda İstanbul üzerine çöken facıalı karanlık günlerde müessese Sultanahmed deki binasın-

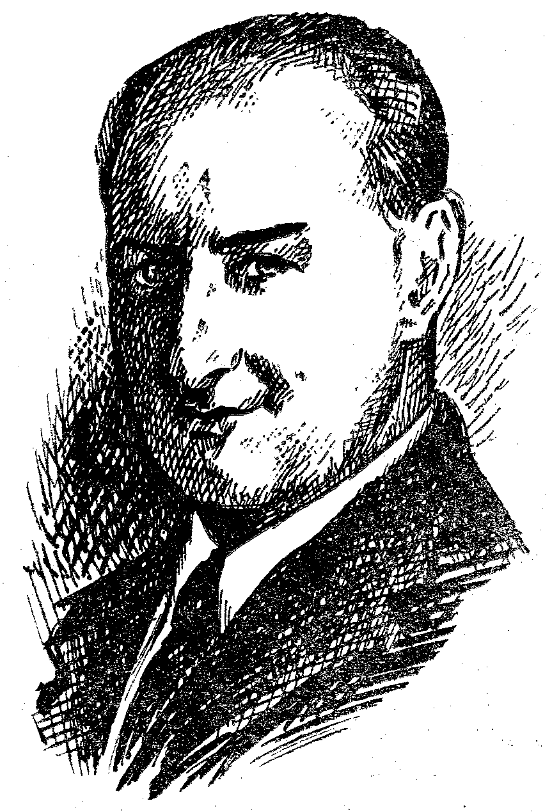
dan tekrar Demirkapıdaki eski yerine göç ettirildi. 1920-1923 yıllarında İstanbul hükümetinin elinden bakımsız ve tahsisatsız çok güç durumlara düşen müessese Türkiye Cumhuriyetinin teessüsünden sonra 1923 yılında şehrin Beyoğlu cihetine, Taksimde Sıraselvilerde Olivo Apartmanınına taşındı. 1926 da, memleket sağlık işlerinde büyük başarılı hizmetlerile cidden temayüz etmiş Sıhhiye Vekili merhum Dr. Refik Saydamın alakasi ile müessese Beyoğlundaki bu apartman katlarından çıkarılarak İstanbulda Çapadaki Gurabâ Hastahanesinin pavyonlarından birine yerleştirildi. Müessese burada, büyük bir bağlılıkla ve sedakatle ömrü boyunca hizmetini gördüğü emekdar müdürü büyük insan Haim Naum'un gayretlerile iyice yerleşerek verimli yıllar geçirmeğe başladı.

1931 de, Haim Naum'un yerine muâvini Dr. Eşref Tunca tâyin edildi, fakat müdürlüğü kısa sürdü, müesesenin başına Fransada yetişmiş olan Dr. Zekâi Muammer Tunçman getirildi. Bu bukteriyolog, enstitünün başında yakın bir zamana kadar kudretli bir müdürü olarak kaldı, aynı zamanda o yıllarda müessesede Laboratuar şefi bulunan değerli ilim adamımız Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel ile yaptıkları ve yayınladıkları ilmi çalışmalarile Daülkelp Müessesesini hakiki bir enstitü hâlinde inkişaf ettirmeğe muvaffak oldular. Tıp Fakültesinin Haydar Paşadaki muhteşem binasile çeşitli kiliniklerinden kaldırılarak İstanbul cihetine nakil ettirilmesinden sonra Üniversiteye yer bulunmak zarureti karşısında 1937 yılında Daülkelp Müessesi tekrar Beyoğlu cihetine, Kuledibindeki İngiliz Hastahânesine taşındı. 1948 de de Taksimde Sıraservilerde Beyoğlu Zükür Hastahanesine nakil edildi.

Bu binanın da başka işlere tahsisinden sonra 1949 da Kuduz Müessesesi (Dâülkelp) İstanbuldaki eski binasına, Cemberlitaştaki eski Bakteriyolojihâneye yerleşdi. Göçebelik çilesinin artık sona ermiş olduğu temenni edilir.

DAVAR SOKAĞI — Yukarı Boğazda Rumeli yakasında Büyükdere Köyünün sokaklarından (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 23) Köyün Sarıyer tarafı bitiminde, deniz kenarı boyunca uzanan Piyasa Caddesi üzerinde, bu caddeden gerideki kırlığa doğru uzanır. Yerine gidip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (Şubat 1966).

DAVER (Abidin) — Muharrir, İstanbul basının seçkin simalarından; 1886 da İstanbul'da doğmuştur. Şehremaneti Mümeyyizlerinden Ali Vahyi Beyin oğludur. Prenses Zeynep Kâmil'in mânevî evlâdı olan ve iyi tahsil gören annesi Fatma Revan Hanım, Âbidin henüz bir yaşında iken kocasından ayrılmış ve oğlunu o yetiştirmiştir. Âbidin Daver, ilk tahsilini Sultanahmt'te Cevri kafa Mektebinde yapmış, son-

Âbidin Dâver
(Resim : S. Bozcalı)

ra Burhanı Terakki, Numunei Terakki, Raval Terakkide bir müddet okumuş ve Galatasaray, a girerek 1907 yılında oradan mezun olmuştur.

Galatasaraydan mezun olduktan sonra Matbuat Umum Müdürlüğünde vazife alan Dâver, bu arada gazetelere yazı yazmaya ve Sanayii Nefise Mektebine (Güzel Sanatlar akademisine) devama başlamıştır. 1908 den sonra kendini büsbütün gazeteciliğe vermiş, bir taraftan da Mebusan Meclis; zabit kaleminde mümeyyizlik yapmış, Fransız, Belçika ve İngiliz parlâmentolarında tetkiklerde bulunmuştur.

Türk basını içinde askerliğe ve bilhassa denizciliğe dair birçok yazılar yazmış olan Âbidin Dâver, Tasviri Efkâr, Tevhidi Efkâr, Yeni

Gün, Tercümanı Hakikat ve Cumhuriyet gazetelerinde muharrilik etmiş ve bu gazetelerin yazı işleri müdürlüğünü de yapmıştır. 1939 yılında İstanbul Milletvekilliğine seçilmiş ve 1943 yılında da İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğüne tayin edilmiştir.

Uzun süre çalışdığı gazeteler Ebuzziyâzâde Velid Beyin Tasviri Efkâr ve Tevhid Efkârı ile Yunus Nadi Beyin Cumhuriyetidir, ki Yunus Nadi Beyle dostluğu Tasviri Efkârda başlamışdır. Cumhuriyetdeki günlük fıkra sütunun başlığı «Hem nalına, hem mıhına..» idi.

Halkın derdleri ile yakından ilgilenir, dolayısı ile okurlarının gönlünü kazanır; ağırbaşlı, gösterişli, melâhati vechiye sâhibi, iyi giyinir, bir gazeteyi her yerde şeref ve vakarlı temsil ederdi. Türkiyede ilk güzellik musabakasını Cumhuriyet Gazetesi ile tertib ve tehkik ettiren Abidin Dâverdir.

İstanbul basında denizcilik üzerinde çok geniş bilgi sâhibi tek simadır, memleketde geniş şöhretlerin yanında «Sivil Amiral» diye anılır.

9 şubat 1954 gecesi kalb kifâyetsizliğinden vefât etti, cenazesi, 10 şubat çarşamba günü namazı Bayazıd Camiinde kılınarak hakkı olan büyük bir törenle kaldırıldı ve Edirnekapısı Şehidliğine defnedildi.

Kitab halinde çıkmış bir kaç eseri vardır.

DÂVER BABA — Bektâşi fukarasından koz helvası satar bir arnavud idi aslı Mat kasabasından olup meşrutiyetin ilânı sıralarında, 1908, yaşı seksenin üstünde, uzun boylu, gaayetle dinç, sakalı matruş, beyaz pos bıyıklı, beyaz saçları babalık şânından uzun, omuzlarına dökülür, dâimâ ak şayakdan arnavud kesimi potur, cebken giyer, başında beyaz keçe külâh, ayaklarında kaba kundura, güler yüzlü, cemal âşıkı, hoş sohbet, çok dolaşmış, çok görmüş, hattâ nevcivanlık çağında memleketinde Meto adında bir şakînin yamağı olarak bir kaç yıl dağlarda bile dolaşmıştı; yeminler eder: «Hiç adam kesmedik ama çok adam soyduk..» der, ve şekaavet hayatı üzerine pek çok vaka anlatırdı. Meto'nun jandarma kurşunları ile katlinden sonra kaçmaya muvaffak olmuş, Kalkandelen'deki bektâşi tekkesine sığınarak izini kaybettirmiş, ki o sırada 18-19 yaşlarında imiş; tekkeye girdikten sonradır ki okuma yazma ile türkçe ve farsca öğrenmiş; Mahmud Baba adında bir zâtin çalımlı dervişi olmuş,

onunla beraber yirmi yıl kadar süren bir seyahate çıkmış, Arnavudluktan başlayarak Tesalyaya, Yunanistana, Mısıra, Suriyeye gitmişler, konak yerleri bektâşi tekkeleri olurmuş; Anadoluya geçtiklerinde Kırşehirde Mahmud Baba hastalanmış ölmüş, Dâver Baba dört sene kadar orada kalmış, sonra İstanbula gelmiş ve bir daha büyük şehirden ayrılamamış. Hiç evlenmemiş bekârdı, odası, mekânı yokdu, İstanbulda da bektâşi tekkelerinde kalır, barınırdı; ekseriya da Çamlıca Tekkesi ile Merdivenli Köyündeki Şah Kulu Baba Tekkesinde olurdu; «Gençlere her kötülüğü parasızlık yaptırır» der, eli sıkı olduğu halde düşkün gençleri koruma yolunda parasını kalenderhâne harcardı. Usküdar Çarşısında bir balıkçı Hidâyet vardı, «Yirmi yaşlarında bir gençtim, işsiz ve parasız, bir gece hırsızlığa karar verdim, gireceğim konağı bile tasarladım, bir de bıçak tedarik ettim, konağa girdiğimde karşıma çıkan olursa vurarak kaatil bile olabilirdim, gece yarısından sonra tam konağa gireceğim sırada karşıma Dâver Baba çıktı, şaşırdım, o hemen sağ bileğimi yakaladı: — Delikanlı.. senin niyetin kötü.. sen hırsızlık yolundasın!.. diyerek sanki eliyle koymuş gibi evvelâ kuşağımdan bıçağımı aldı, sonra bana çıkardı beş altın verdi: — İşte sana helâlinden sermaye, adam ol çalış, bana borcunu öde!.. dedi, ve suratıma da öyle bir tokat attı ki yüzümden ateş çıktı sanki.. işte ben o beş altın ve tokatla adam oldum..» diye anlatırdı.

Dâver Baba içi mâmur kişilerdendi, kendi anlattığına göre Kalkandelen Tekkesinde hâmisi olmuş Mahmud Baba şâir imiş, ondan şiir tanzimi yolunda da bilgi edinmiş, vezin kaafiye öğrenmiş, cemal âşıklığı yolunda duygularını kalem diline de vermiştir; aşağıdaki manzûmeleri dâima koynunda taşıdığı defterinden istinsâh edilmişdir :

Her köşede nevcivan bir civelek eksik değil
Kaddi şemşâd bıçkın meşreb bir melek eksik değil
İyşü işret raksü âhenk leb beleb can sohbeti
Âşık baba santur düdük dünbelek eksik değil

Nice aşkbaz tâze rûlar soyunmuşler şûhâne

Gümüş topuk ayaklarla dökülmüşler meydâne
Her kalender âguuşunda bir külhenî mestâne
Babayâne hû deyüb vasla dilek eksik değil

Başda tâcı elde teber yalın ayak sineçâk
Secdegâhı mâşukunun nakşi pâyi olan hâk
Şeyh köçeği hem sâkii meclis hem dellâki pâk
Aşkına gül dağlarla çarhı felek eksik değil

Şah Kuluna olmuş iken bir kaç gicecik mihman
Gaafil olma Dâver Baba fırsat eydeyken heman
Gör muntazır dâvetine şol kadar dilber aman
Ger hicab mâni olursa kıl elek eksik değil

★

Keman kaşa âhû gözü
Al dudağa tatlı sözü
Söyle kim yaratmış yapmış
Behey Allahın öküzü

★

Her bir güzel ihsânı Hak
İbâdettir ana bakmak
Bu hikmeti bilmeyenler
Gelmiş ahmak gider ahmak

★

Mahbub nigâr kim ki güzel
Eseri nakşi Lemyezel
Tanrım şânına münâcât
Eserine türkü gazel

★

Hoş gör şu âşık dervişi
Güzel sevmek dâim işi
Her güzelde nakşi Hüdâ
Arar âşık olan kişi

★

Ser tâ be pâ uryan dilber
Yatsa âşıkla beraber
Âşık eğer derviş ise
Terbiyei nefse haber

★

Germâbede meyhânede
Kâşânede vîrânede
Derviş güzel arar ise
Misâli gör pervânede

★

Güzel sevdim her çağında
Gül goncesi burçağında
Namazgâhın mihrabında
Meygedenin ocağında

★

Hak yolunda gör dervişi
Reviş muhabbet revişi
Dellâk olur germâbede
Hoşdur işi hoşdur işi

★

Baba olur postu vardır
Âşık olur dostu vardır
Bugün yaya aşk yolunda
Gör ki yarın şehsüvardır

★

Gördüm bir gözleri âhû
Yürekden çekdim de bir hû
Didim kaçma takdîri Hak
Seni görmek sevmek yâhû

★

Bir eyyam koz helva sattım
Meygede külhanda yattım
Sevdim güzel Allâhımı
Nefsi emmâreyi attım

★

Sen beyzâde ben bir gedâ
Sende hüsün nakşi Hüdâ
Severim güzel Allâhı
Etmiş beni sana fedâ

★

Gönül tahtı senin şâhım
Altun saçak dûdi âhım
Sen güzeli kim yarattı
Sevdiğim güzel Allâhım

Meşrûtiyet şenlikleri içinde idi, bir gün Dâver Babayı Toptaşı Rüşdiyeyi Askeriyesinin kapusu önünde gördüm, dilim dilim kesilmiş helvalarını mekteb çocuklarına parasız dağıttı, sonra helva câmekânı ile sehpâsını kahveciye bıraktı: «Bunları iş tutmak isteyen bir garibe ver, şu da sermâyesi!.. diyerek kahveciye ayrıca bir altın verdi. Hemen koşdum elini öptüm: — Hayır ola Dâver Baba!. Memlekete yolculuk mu var?.. diye sordum. Beni gördüğüne çok sevindi, koynundaki defteri de bana verdi, gözlerinde beliren yaşları elinin tersi ile silerek:

— Güzel Allâhıma bin hamdü minnet göz pınarlarımı kurutmadı.. diyerek şu kıt'ayı okudu ve Dâver Babayı son görüşüm o oldu:

Tükendi kandilin yağı
Gözümde yok gaflet bağı
Heman îman nasîb olsun
Gördüm oğul son durağı!

Vâsıf HİÇ

DÂVER BABA TEKKESİ — Anadolu yakası Maltepesinde Başıbüyük Köyünün kuzeyinde bir sırt üstünde çok eski bir bektâşi tekkesidir. (B. : Başıbüyük, Cilt 4, Sayfa 2184).

Kurulduğu tarih kesin olarak bilinmiyor; o civarın bektâşi tekkeleri ile beraber İstanbulun fethinden bir asır evvel kurulduğu tahmin edilebilir. Arazisi içinde bir ayazma vardır, 1350-1375 arasında bir keşiş evinin yerine tesis edilmiş olacaktır.

Rivâyete göre Dâver Baba XVIII. asırda yaşamıştır; tekkenin daha önceki ismi de öğrenilemedi. Zamanımızdaki bağdâdî yapı tek katlı bina en çok yüz yıllıktır. Tekkeler kapandıktan sonra genişçe ârazisi ile beraber vakıflar idaresince 1945 de satılığa çıkarılmış ve seçkin aydınlarımızdan Şükrü Güllüoğlu tarafından satın alınmıştır (B. : Güllüoğlu, Şükrü).

Son tekke binası olduğu gibi muhafaza edilmektedir; bir odasında Güllüoğlunun bir bağçıvan-bekçisi ikâmet etmekte idi. Meyilli bir zemin üzerine yapılmış olan tek katlı tekkenin ön kısmından bir parçası iki ahşab direk üzerine oturtulmuş, bir parçasının altında da bir bodrum-odunluk bulunmaktadır. Cephesinden bakıldığına göre tekkenin kapısı sol yan tarafındadır. Kapıdan geniş bir taşlığa girilir; bu taşlık yemek odası ve belki de mutfak olarak kullanılmakda iken Şükrü Güllüoğlu burada küçük bir tâdilde bulunmuş, önünü bir camekân ile kapatarak mutfak ocağını da bina içine almıştır. Bu taşlıkda, giriş kapısının tam karşısında gaayet geniş bir gusülhâne ile ayakyolu bulunmaktadır. Taşlıkdan zemini tahta döşeli dar bir aralığa geçilir; bu aralıkdan bir derviş odası ile tekkenin türbe-mescidine girilmektedir. Türbe-Mescidde Dâver Babanın kabri (belki sembolik bir kabir) bulunmaktadır; sanduka, tekkenin satışında evkafca kaldırılmış, fakat yeri mülkün yeni sahibi Ş. Güllüoğlu tarafından muhafaza edilmiştir; mescidin ahşab mihrabı dışarıya doğru üç köşeli bir çıkıntı çıkıntılıdır, mihrabın iki yanında birer pencere, sağ yan duvarda da bir pencere vardır.

Tekke binasının yakınında ve az altındaki kadim ayazma mâmur durumdadır, bol ve çok tatlı bir suyu vardır. Başıbüyük Köyü çeşmesinin suyu gayri sıhhî bulunup kesilmesi üzerine köz çeşmesine Şükrü Güllüoğlu tarafından bu ayazmadan su verilmişdir ki büyük hayırdır.

Dâver Baba Tekkesi

Ayazma önünde küçük bir çeşme vardır, kitâbesi şudur:

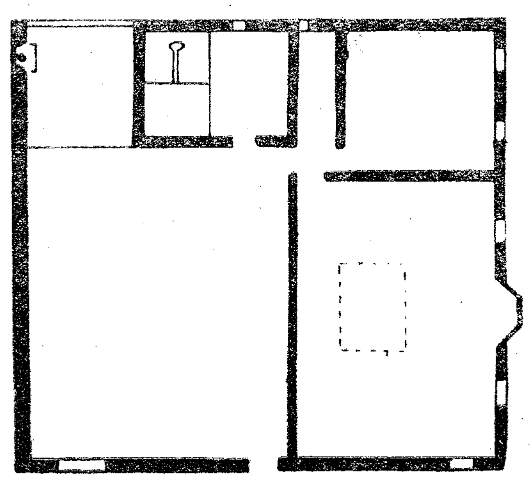
Ve minel mâi külli şey'in hay
Sene 1279
(M. 1862 - 1863)

Tekkenin mezarlığından eser kalmamıştır. Şükrü Güllüoğlu bulduğu bir kabir taşını yerinde muhafaza etmişdir, bir kadına ait olan bu taşın kitâbesi şudur:

Yâ Hû
Başıbüyükde sâkin ermişlerden merhûme hâce Kerim Ninenin rûhine el Fâtiha, 1287 (M. 1870 - 1871).

Dâver Baba Tekkesi, 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırıldığında Türkiyedeki bütün bektâşi tekkeleri arasında kapatılmış, 1840 dan sonra Aldülmecid zamanında nakşî tekkesi kisvesi altında yine bir bektâşi tekkesi olarak açılmıştı.

Tekkenin Maltepeye ve Marmaraya doğru harikulâde nezâreti vardır; bilhassa ay ışığı olan gecelerde manzara pek muhteşemdir; inzîvâda safâ yeridir. Şükrü Güllüoğlu burada bir çam korucuğu yapmaya çalışıyordu (Şubat 1966).

Dâver Baba Tekkesi Plânı

Civar kırlar Karabaş çiçeği denilen yabanî nâne ile kaplıdır, arıcılıkda çiçek balı elde etmek için pek makbul sayılır; yaygın rivâyete göre Dâver Baba Tekkesinde arı kovanları varmış ve sarayın balı buradan yollanırmış. Hattâ bâlı pek seven Sultan Abdülaziz bal için bir gün Dâver Baba Tekkesine gelmiş; Ş. Güllüoğlu arıcılığı da ihyâ için bir kaç kovan kurmuş bulunuyordu.

DAVİD (Balatlı Deli) — 1933 ile 1936 arasında İstanbul gazetelerinin zâbıta sütunlarına adı sık sık geçmiş bir mûsevî deli ve cinsî sapık serserî ve kaatil; 1933 senesinde Yedigün mecmuasında İstanbul Adlî Tıb müessesesinden bahseden bir yazıda «İkide bir müşahede altına alınan meşhur Balatlı David» diye bir resmi neşredilen mecnun serseri 1935 yılında Abdullah isminde taşralı garib ve güzel bir genci öldürmüşdür; ve vak'a, maktûlün cesedinin Tophânede bir virâne mahzende bulunması üzerine gazeteler tarafından şöylece yayınlanmışdır:

Deli David
(Resim: S. B.)

«David isimli bir adam, senelerdenberi beraber ihtiyaçlarını temin ettiği Abdullah isminde bir genc, kıskançlıkla öldürmüştür ve gencin cesedini Tophanede içinde kimse oturmıyan bir virâne - mahzene bırakmıştır.

«Abdullahı çok kıskanan David, onun her hareketini sıkı bir kontrol altına almış, arkasına gözcüler koymuştur. Nihayet, Abdullahın kendisinin istemediği bazı kimselerle düşüp kalktığını görünce hiddetlenmiş ve onu o kadar şiddetli döğmüştür ki delikanlı ölmüştür.

Dâima yanında gezdirdiği Abdullahı soranlara da: — Memleketine yolladım! Demişdir. Fakat Abdullahın hasretine dayanamayan David, zaten evvelce cinnet getirmiş olduğundan akıl muvazenesi yenniden bozulmuş, Bakırköy hastanesine kaldırılmıştır.

«Aradan zaman geçtikten sonra, cesed kokmuş, zabıtaya haber verilmiş ve kısa bir tahkikattan sonra katilin David olduğu anlaşılmıştır. David hakkında evvelâ Tıbbıadlî karar verecek, adlî takibat bilâhare yapılacaktır.»

Kaatil David bu vak'adan bir sene kadar sonra Akıl hastanesinde ölmüştür. 1933-1936 arasında Galata ve Tophanenin en azılı ve tehlikeli haşarâtını yıldırmış bir serserî deli idi.

DAVİD (Gürcü) — 1880 ile 1885 arasında İstanbula gelmiş bir Fransığ sirkinde gürcü asıllı mürâhik bir genç; aşırı derecede güzelliği ve boş zamanlarında başına fes giyerek ve âriyet aldığı İstanbul tulumbacılarının formaları ile dolaşarak avam biribâne nümâyişleri

ile ayak takımının ve bilhassa o tabaka arasındaki kalender külhânilerin geniş alâkasını çekmiş ve halk kendisine «Şahpulad» lâkabını takmışdır; tulumbacılarla çiçek bahçelerinde, bağlarda, meyhaneler, hamamlarda, umumhânelerde gezmiş dolaşmış, bu dilber canbaz yüzünden bıçaklı kanlı kavgalar olmuş, hattâ Beyoğlunda Çiçekci sokağında bir umumhânede olan kavgada Olga adında bir kız kazâen vurularak öldürülmüşdür; çalıştığı sirkden ko-

Gürcü David
(Resim: S. Bozcalı)

vulmuş, zâbıtaca hudud dışı edilmek üzereyken, müslüman olmuş, Hidâyet Davud adını almış, hâmî ve meclublarından ve saray tüfenkcilerinden arnavud Destan Ağanın sâyesinde İstanbulda kalmışdır; bu arada sirkin Fransız müdürü ile de gizlice barışıp anlaşarak kumpanya İstanbuldan kalkıp İskenderiyeye giderken içinde geldiği kaafileye katılıp gitmişdir; İslâmiyeti bir sünnet olmadan ibâret kalarak irtidâd etmiş midir bilinmiyor. Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin rivâyetine göre mahbûbu Gürcü Davidin (nâmı diğer ile Şahpuladın, Cambaz Hidâyetin) Mısıra kaçtığını öğrendiğinde hiddet ve teessüründen divâneye dönen Destan Ağa delikanlıya hırsızlık bühtanı atmış, bir altın saati ile on napolyonunu (fransız altını) çaldığını iddia etmiş ise de tutturamamıştır. Âşık Râzi anlatıyor: «Uzun boylu, ince yapılı, kara yağız denilecek kadar esmer, kara saçlı, kara gözlü, onyedi onsekiz yaşlarında idi; çok güzel fransızca konuşurdu ve anasının Parisli bir fransız aktrisi olduğunu söylerdi; türkçe öğrenmeye hiç heves etmemişdir, düşüb kalktığı tulumbacılar ve tüfenkci Destan Ağa ile pantomima lisanı ile konuşur ve pek mükemmel anlaşırdı. Destan Ağa ile münasebeti (B.: Destan Ağa, Tüfenkci) Olganın katli gecesi tulumbacılarla beraber Galatasaray karakoluna sevk edildiği gece başlamışdır; arnavud tüfenkci o gece o karakolda hemşehrisi olan komiseri ziyârete gelmiş imiş, üç nefer tulumbacılar nezâret altına alınmış, Destan da kefil olduğu Gürcü delikanlıyı karakoldan alıp çıkarmış. Cinâyet de umumhânede kurulan bir işret sofrasında Çeşmemeydanı Sandığından Tersâneli Çakır Mustafanın sekri hâl ile Davide bir tokat atması üzerine işlenmiş; (B.: Çiçekçi Sokağı) sofrada her birinin yanında birer kız oturuyormuş, tokatlanan David ağlamaya başlayınca aynı sandık uşaklarından ve Haddehâneden matrud sabıkalı şerirlerden Arab Abdullah hemen tabancasına sarılıp Çakıra ateş etmiş, kurşun yanındaki Olgaya rastlamış. Gürcü David aslında ip canbazıydı, fakat fevkalâde güzel gürcü oyunları oynardı ki bizim en namlı köçeklerimiz tek adımını atamazlar. Bu günâhkâr canbaz delikanlıyı İstanbula geldiğinin tezine tanımışdım, tulumbacılarla ülfet ve muhabbeti ileri götürdüğünde de alâkamızı kesmiş idik».

Aşağıdaki manzûme de Âşık Râzinindir:

Elâ gözlerine tûbâ kaamete
Külhânî kesimi şu kıyâfete
Topuk nümâyişi kâkül cünbüşü
Bakın bıçkınımda şu letâfete

İnce nâzik belde hançeri fûlâd
Yaman vahşet ile nigâhı cellâd
Şehlevendim canım David Şahpulad;
Bırakma vaslını tâ kıyâmete

Gezdireyim sana şu İstanbulu
Deryâdan deryayâ açılmış yolu
Saray kasır hamam hanlarla dolu
Çergede değer mi hiç ikamete

Söyle gözlerine gelsin imana
Nahveti şebabla girmesin kana
Elbet ki kul gerek sen güzel Hana
Kim kul olmaz senin gibi âfete

Şehbazım canbazım oy gürcü pelenk
Küldhânî meşrebin meşrebime denk
Aşku muhabbetde bendedir ferhenk
Çağın geçer düşme gel nedâmete

Vâsıf HİÇ

DAVİD (Şamlı) VE DAVİDİN BALOZU — 1890 ile 1900 arasında Galatada baloz işletir Suriyeli bir mûsevi (B. Baloz); ırkında emsâline az rastlanır gaayet iri yarı, çivid mâvisi gözlü, sarı kızıl tüylü, sakalını tıraş eder, gaytan bıyıklı bir adamdı; mürâhiklik çağında Şamda hamam dellâkliği yapmış, sonra bir iranlının kahvehânesinde uşak olmuş, esrar kaçakçılığı ve kaçakcı yataklığı suçu ile hapse girmiş, çıkmış, yaşı kırkı aşkın iken İstanbula gelerek önce yine esrarkeşlerle düşüb kalkdıkdan sonra Galatada bir baloz açıp işletmeye başlamışdı. Balozu bir rezâlethâne, Galatanın kaldırım yosmaları ile çapkinlarının tutkun ve vurgun soydurdukları yerlerdendi; Şamlı David kendisi de ayrıca muhabbet simsarlığı yapar, siparişlere göre yaş yaş, boy boy, akı karası, esmeri sarışını erkeği dişisi dilberce bir kırık yahud kahbe bulur, ve dâima bu yollara yeni düşmüşdür nekarâtı ile satardı; bu hizmeti devrin nüfuzla hefiyerlerine bâdihevâ gördüğü için balozundaki türlü rezâletlere göz yumulurdu. Balozunun müdâvimlerinin ekseriyeti ayak takımı, mavunacılar, tulumbacılar hamallar, fırınlarda, değirmenlerde, tabakhânelerde işler bekâr uşakları idi; muhâfız olarak da bıçak usturpalı haşarat takımından iki üç dâne kabadayı fedâi beslerdi.

Baloz Galatada Topcular Caddesi (Necatibey Caddesi) ile Kemaraltı Caddesi arasında uzanan Karaoğlan Sokağında idi, altında bir sabahcı kahvehânesi ile bir şarab deposu vardı: otuz basamak kadar ahşab merdivenle çıkılırdı; saz ve oyuncu kızlar için bir sahnesi olan uzun bir salondan ibâretti; bir yanında da tezgâh ve tezgâhdan geçilir mutfak vardı. Zamanının en ucuz balozu olduğu için her gece hınca hınç doldu.

Bu balozda biri 1895 de, biri de 1898 de iki cinayet olmuşdur; 1895 de Mehmed Kulaki adında Giridli bir çırmık kaptanı, bir gece önce meyhâne meyhâne yanında dolaşdırır iken şarhoşluğundan istifade ederek içinde 80 altını bulunan para kesesini aşırıp kaçmış olan Ahilea Angeli adında Ergirili şıkırdım bir rum gencini burada yakalayıp yakasına yapışmış, oğlanı himaye eden hezele gürûhundan üç palıkaryanın hücümüna uğramış, bu durum karşısında tabancasına sarılıp hırsız Ahileayı öldürmüş, palıkaryalardan ikisini de ağır yaralamıştı.

1899 da balozun hizmetci kızlardan Anikaya aşık olan Mehmet Ali adında genç bir hamurkâr kızdan yüz bulamadığı için yine tabanca ile Anikayı ağır yaralamıştı

Davidin balozu 1900 de bir gece mutfağında gaz ocağı patlayarak yanmış, kazâda aşcı yamağı bir rum genci de telef olmuşdu. Yangından sonra Şamlı David de ortadan kaybolmuşdu.

Bibl: Sabah Gazetesi; Fransızca Servet Gazetesi; Vârif HİÇ, not.

DAVRAN (Bülbül) — Hukuk profesörü; 1912 de İstanbulda doğdu, Ârif Cemil Beyin Oğludur, annesinin adı Sârâ Câhide Hanımdır; ilk tahsilini Almanyada yapdı, sonra İstanbulda Alman Lisessinde okudu, 1933 de İstanbul Erkek Lisesinden, 1936 da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden diploma aldı, 1937-1939 da Almanyada Göttingen Üniversitesinde Hukuk ve Devlet İlimleri Fakültesinde doktorasını yapdı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde asistan (1939-1946), Medenî Hukuk Doçenti (1946-1956), Medenî Hukuk ve Mukayeseli Medenî Hukuk profesârü oldu (1957); bu satırların yazıldığı sırada ayni kürsüde bulunuyordu (1963).

Bayan Süheylâ (Yalkın) ile evlidir, Ârif (doğumu 1950) adında bir oğlu vardır. Almanca, fransızca, ingilizce bilir.

Eserleri: Almanca-Türkçe Büyük Lugat (3 cild; Ârif Cemil Denker ile müşterek, 1940-1950), Mukayeseli Medenî Hukuk Dersleri (1956), Âile Hukuku (Andreeas B. Sehwarz'dan terceme, 1942), Borclar Hukuku (Andreas B. Sehwarz'dan terceme, 1948), meslekî telif ve terceme makaaleleri.

Bibl: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DAVUD (Arab) — 1885 ile 1890 arasında Tersânede Haddehâne sibyanlarından idi, ya Cezayirli yahud Tunuslu idi, Şiârı islâma uymayan hareketlerinden dolayı Haddehânden, şerefine leke sürülmeyerek serkeşlik bahânesi ile çıkarılmışdı: Kaptanpaşa sandığı uşaklarından koşarlı bir tulumbacı olup Kasımpaşa İskalesinde de kayıkcılık yapardı; şu divan Tophâne keteberinden Üsküdarlı Âşık Razinin olub bu Arab Davud için yazılmışdır:

Çalıma bak kopukda ne de kurum satıyor
Nümâyişi topukda hemen göze batıyor

Koşarlı kara tazım tulumbacı Ayvazım
Yalın ayak şehbazın yaman adım atıyor

Tunus fesi başında henüz yirmi yaşında
Tılsım çatık kaşında akıllar oynatıyor

Bakışları mestâne azıcık küstâhâne
Sarhoşluğu behâne bana kasden çatıyor

Sırmalı mor çuhadan Kaptanpaşalı mintan
Dildâdesin durmadan çapkının aldatıyor
Ebrû üstünde kâkül sen git de soyun dökül
Gel de eyle tahammül agyar ile yatıyor

Yine Râzi şunları yazıyor: «Haddehâneli Arab Davud Atlas Cibâlinden kopmış sengi hâra misâli siyahçerde berberi civan idi, bâlâ kamet, keçe külâh, fanilâ, dizlik ile pırpırı kiyâfet, Kaptanpaşalılar arasında sandık kolu altında onun kadar çalımlı ayak atan yok idi.»

Vâsıf HİÇ

DAVUD (Benli Kara) — Hicrî 1098 (milâdî 1686-1687) de İstanbul Hamamcılar kethüdası Derviş İsmailin «Dellâknâmei Dilküşâ» isimli risâlesinde hal tercemeleri yazılmış onbir nefer namlı hamam dellâkından biri; Üsküdarda büyük iskele karşısında Kolluk Hamamının uşaklarından idi; aşağıdaki satırları, dilini pek az değiştirerek adı geçen Dellâknâmeden (B.: Dellâknâmei Dilküşâ) alıyoruz: «Biri dahi Benli Kara Davuddur; bâlâ kad tüvânâ siyehçerde çâr ebrû yiğit ki Üsküdar İskelesinde peremeci (kayıkçı) olup seherî hamam açıldıkda kuşluk vaktinedek hamamda olub ondan akşam ezanına kayıkda işler, peremeyi kayıkhâneye çeküb hamama gelir; Sultan Muradı Râbiin makbul silâhdarı Mustafa Paşanın karcıbaşısı olmuş Bursalı Câfer Ağanın oğlu Saraç Ahmed Beyin abdi müşterâsı misilli (para ile satın alınmış kölesi gibi) bendesi olub Saraç Davudu da dirler. Akçe çul tutmaz, libâsı pelâspâre yalın ayaklı biçâre, amma zeberdest Zâli zaman kuluç illeti olana pençesin attuğunda sanki desti lokmandır, ol alil âdemde ne ağru kalur ve ne dahi sızu; vezîri âlişan Engürüs ve Girid Fâtihi Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa merhum illeti nikrisden gaayetle bî huzur olup Edirneye bu Benli Kara Davudu bir bendesi alub götürmüş, Davud dahi merhumun ayakların ve bacakla-

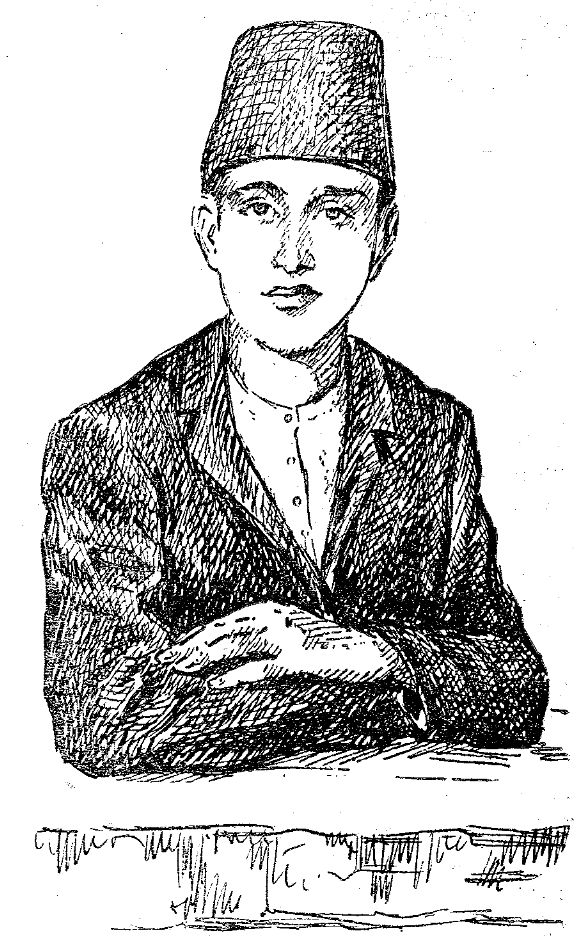
Arab Davud
(Resim: S. Bozcalı)

rın oğuşturub Ahmed Paşa merhum rahat bulduktan Davud Dellâki kapusuna almak murad etmiş amma Davudun gözünde altun ile taş ve libas ile çulçaput yeksan olduğundan: — Sultanım sen beni azâd et, benim gibi yabanın çıplağı senin yanında olmak gerekmez.. hemen sen bana gilmâni haslarından iki nefer tuvâna tâze oğlanı şakird ver ki tâlim ideyim, gice ve gündüz dâim hizmetinde olsunlar.. demiş. Kara Siyâvuş ve Kara Mustafa nam iki nefer oğlanları Kara Davuda şakird virüb, onları iki ay Edirnede Beylerbeyi Hamamında gereği gibi tâlim ve terbiye idüb o kara oğlanlar birer dellâki hünermend olmuşlardır; Kara Davud dahi Ahmed Paşa merhumun duasın ve altunun alub geri İstanbula gelmişdir. Edirneye vardığında sene 1082 (milâdî 1671-1672) yirmibeş yaşında idi, sene 1092 de henüz otuzbeş yaşında yiğit iken peremesi Sarayburnunda kalyon önüne düşüb parçalanub battığında Benli Kara Davud kayığında olanlardan biri can havli ile ayaklarına sarılmakla

ikisi bile gark ve nâbud olmuşlardır. Dellâki çâbükü çâlâk, ne ki hizmet isteseler ifâü icrâsında bîbâk, gaayetle ketum, edebü nezâketi ile makbûlü umûm idi..»

DAVUD (Çatmacı) — 1870 ile 1880 arasında Üsküdarda çatmacı esnafından (B.: Çatma) güzelliği ile büyük şöhret olmuş bir çapkın delikanlıdır; Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bu Çatmacı Davud hakkında bir deftercik bulunmuştur ki aynen naklediyoruz:

«Hâki pâkimiz şehri Üsküdarı velveleye vermiş bıçkınlardan olub tulumbacılığa da gaayet hevesli olub ağır çardaklı tulumbalar zamanında Üsküdar Karakol Sandığında Beygirci Mısdık'ın başreisliğinde ikinci takımda öncü idi, ayakları sevişmiş omuzdaşı da (ayağı sevişmek tulumbacılıkda sandık kolu altında yan yana koşan iki tulumbacının aynı tempo ve sür'atde adım atması anlamında argo deyimdir) Kayıkcı Kötü Ali idi, ardcılar da Ka-

Çatmacı Davud
(Resim: S. Bozcalı)

ra Derviş ile Kıvırcık Yanko idi. Çatmacı Davud o zamanlar ondokuz yirmi yaşlarında, yüzüne ustura vurmamış uzunca, civelek dilber civandı, Beygirci Reisin mahmîsi idi. Davudun babası meşhur tütün kaçakçılarından Karagöz Bekir, anası da Büyük Bakkal Köyünden bir rum kızı idi; o kadın için Bekirin kapatması idi derlerdi, Davud da pek fasih rumca konuşurdu. Bekiri kolcular vurdu, rum kızı da köyünden bir rumla evlendi, Davud on onbir yaşlarında Üsküdarda sokak ortasında kaldı, önce bir çatmacıya sığındı, sonra Mısdık Ağanın kanadı altına girdi, ki Beygirci için Davudun şevheri yerindedir derlerdi. Bir gün yıkanmak için gittiği Büyük Hamamda, o içerde yıkanır iken aynı peykede soyunmuş bir efendinin gümüş saati çalınmış ve natır saati Davudun bohçasında bulmuş. Dellâklar delikanlıyı içerden sille yumruk çıkarıp zabtiyeye teslim edilmişdir. Davudu bilenler haylaz oğlandır çapkındır ama hırsız değildir, natırın iftirâsıdır dediler. Beygirci Mısdık da çocuğu kurtarmak için hayli uğraşdı ise de muvaffak olamadı ve Davud oğlan hırsızlıkdan o zamanın âdetince ba'detteşhir iki sene habse mahkûm oldu. Çatmacıyı bir gün sabahdan akşama kadar Üsküdar İskele Meydanında Sultan Ahmedi Sâlis Çeşmesinin denize nâzır cebhesi önünde boynunda yaftası ile «Hamam Hırsızıdır» diye teşhir ettiler; güzel gencin yüzünü elleriyle kapatarak durmadan ağlaması gözümün önünden gitmez. Bu teşhir Üsküdar halkını da o kadar müteessir etti ki şehrimiz âyânı toplanıp atebei şâhâneye yüz imzâli bir arîza sundular ve bundan böyle teşhirin kaldırılmasını niyâz ettiler. Davuddan sonra Üsküdarda artık teşhir görmedik, pâdişâhımız da Çatmacı Davudun cezasını af etmişdir, fakat Davud Üsküdarda durmadı, İdârei Mahsûsanın hututu baîde vapurlarından birine ateşci oldu ve nâmu nişânı da böylece unutulub kayboldu. Hüsnünün Üsküdarı velveleye verdiği zamanlarda meşhur ressam Tophâneli Toma Efendiyi bir gün Üsküdara getirtip Çatmacı Davudun bir napolyona resmini yapdırtmış idim, yine o zamanlarda Davudun şânında şu tahassürnâmeyi kaleme almış idim:

Tezgâhın başında dokursun çatma
Hançer ebrûlerin âşıka çatma

Gaayetle sevdim ben çapkınım seni
Vahşet gösterip de aklım oynatma

İsmi şerîfine Dâvud demişler
Sitem taşlarını başıma atma

Sırma kâkülünün üstünde dalfes
Bin civanda yokdur böyle kapatma

Helâlî gömlekde düğmeleri çöz
Sînei billûru aman kapatma

Bister ü bâlinken kucâğım sana
Ne revâ âguuşi agyarda yatma

Bilirim kırdığın cevizleri ben
Nâza çeküp kendin yolu uzatma

Levendâne reftar topuk vurarak
Hançer bedest olub gel çalım satma

Şerâbı lâ'lini selsebil ettin
Çok mudur âşıka bir yudum tatma

Bu şeb germâbeden aldım haberi
Mescide varub da âşık aldatma

İpliğin çokdandır çıkmış pazara
Bin dereden suyla masal anlatma

Âşıkın da sabrı tükenir bir gün
Çapkın yeter artık kavuk sallatma».

Vâsıf HİÇ

DAVUD (Çizmeci) — Onbeşinci asır sonları ile onaltıncı asrın ilk yıllarında yaşamış ünlü kemankeş pehlivanlardan; İstanbul Ok Meydanında lâkabına nisbetle anılan Çizmeci Menzilini tesis etmişdir (B.: Çizmeci Menzili); hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

DAVUD (Debreli Yılancı) — 1895 de Bakırköy arkasında Haznedar çiftliğinde yanaşmalık eder bir arnavud gencidir; bu çiftliğe 1889 da girmiş ve yaman bir yılan avcusu olarak hem çiftlikde, hem de İstanbulda büyük şöhret kazanmışdır, 1889-1895 arasında geçen altı yıl içinde büyüklü küçüklü 9216 yılan öldürmüş ve hepsinin derisini tabaklayıp saklamışdır, bu arada 700 yılan derisinden kendisine bir de potur dikmişdir. 1895 de İstanbula turist olarak gelmiş olan bir fransız deri tüccarı, arnavud yanaşmanın yılan derilerini haber alır almaz Haznedar Çiftliğine gitmiş, yanaşma Davudun deri poturu da dâhil elindeki derileri beheri onbeş kuruşdan satın almış, ve yalın ayaklı yarım pabuçlu yanaşmaya bir kalemde 138540 kuruş vermişdir. O zaman için bir servet olan bu para karşısında şaşkına dönen Debreli, hemen memleketine dönmüşdür.

Yukarıdaki rakamlara göre yılan avcısı Debreli Davudun gün başına 4-5 yılan öldürmüş, ve hattâ onları, çiftlik civarında geniş bir sâhada bilhassa aramış olması gerekir.

Vâsıf HİÇ

DAVUD (Külhanbeyi Pîrûze) — Hamam külhanından yetişmiş bir hâneberduş delikanlı olub (B.: Külhanbeyleri) adına bir aşk mâcerâsının kahramanı olarak 1835 ile 1845 arasında yazıldığı anlaşılan bir fevâid mecmuasında rastlandı, o metni aynen nakledīyoruz:

Vasfı Pîrûze Davud:
Lala ulu baskısından âzâde
Pîrûze lâkabı kendi beyzâde

İsmi şerîfidir Davud o şâhın
Çekdirmişdir ebrûlerin Bihzâde

Ayağın öpmeğe bin altun benden
Hüsün pazarında çıksa mezâde

Tesvîri Hanım:
Cevizli Konakdır Tavşantaşında
Çeşme karşusunda yokuş başında

Cunbada ol nigâr tâzeden tâze
Ne sürme ne rastık kirpik kaşında

Şâver Hanım dirler ol yosma güle
Aklı dâim şehbaz er oynaşında

Ahvâli Hanım:

İşte Kerem Aslı Şirinle Ferhad
Misâli halleri gün günden berbad

Aşk âteşi sarmış saçak çatıyı
Göklere dayanmış âh ile feryad

Pîrûze Davud Bey külhenî çapkın
Naza çeker kendin ol kaddi şemşad

Ahvâli Püser:

Cezâyir kesimli dalfesli levend
Pırpırılar şâhı servi ser bülend

Baldırı çıplakdır topuklu civan
Siyeh çerde peleng şakîi derbend

İnce belde kuşak serinde zülfü
Nigâhında gamze üç dürlü kemend

Şiddeti İştiyâkı Hanım :

Ferâce yaşmağın sıyırdı attı
Didiler Şâverim aklın oynattı

Ol külhenî kopuk oğlan yolunda
Irz u nâmusunu bir pula sattı

Tâze avret hasır yakdı başında
Hünkâr huzurunda derdin anlattı

Medhü Senâyi Pâdişah :

Hilâfet tahtının mûciz beyânı
Gazâ meydânının sâhibkırânı

Han Mahmûdi Adlî ol nâmı pâki
Yek nazarda ider sîmü zer hâki

Gûş idüb Şâverin âh ü feryâdın
Arşe nakşeyledi adlile âdın

«Ey herbiri bir şekerlebin üftâdeü mecbû-ru kalenderan birâderlerimize râvii sâdık be-yânıdır ki yüzbaşı Zehrimâr Ali Ağa Külhan-beyi Pirûze Davud Beyi Gedikpaşada derdest idüb Hünkâr huzuruna varub ol zeberdest oğ-lana sormuşlar ki (B.: Gedikpaşa Hamamı) sen bu hanımı tahtı nikâhına helâlinden alır mı-sın demişler. Meclisin heybetinden oğlanın di-li tutulub sükût ikrardır demişlerdir ve Tav-şantaşlı Şâver Hanım Haremi Hümâyunda ol-makla Dârüssaadetüşşerîfe Ağası hazretleri ve-kili olub heman akdi nikâh ile Külhanbeyi Da-vud Beye Sömbeki Adası Voyvodalığı ihsan ve oğlan Şâver Hanımı alub ol cezîreye revan oldu.

Didi Kırklar çıkub târihin
«Külhanbeyi aldı Şâveri»
1294-40 = 1254 (1838)

Eski tarih terimlerini, deyimlerini bilme-yenlere ve yüz yıl kadar önceki dili anlayama-yanlara aslında anlatılıp bitmiş olan bu aşk mâcerâsını bu günkü dil ile de yaza'ım.

Adlî (Adâletli) unvanını almış İkinci Sul-tan Mahmud zamanında Pîrûze Davud adında pek yakışıklı bir külhanbeyi vardır. Burada geçen külhanbeyi tâbiri zamanımızdaki anla-mından tamamen ayrıdır. O devirdeki külhan-beylik, kendilerine mahsus teşkilâtı, nizamla-rı, törenleri, dilleri (argoları) ve tekkeleri olan bir hâneberduşlar, serseriler, apaşlar tarikatı hâlindedir. Çok eskiden yaşamış Layhar adın-da bir kalenderi pîr bildikleri için bu tarikata Layhariye ismi de verilebilir, 1663 Viyana Muhasarası bozgunundan sonra İstanbul'da ku-rulmuştur, tekkeleri de büyük çarşı hamamla-rının külhanları, asıl merkezleri de Gedikpa-şa Hamamının külhanı, külhan odaları idi. Muhayyile sınırının dışında âlemleri ve vak'a-ları ve meşhur sîmâları ile pek câzib bir ko-nu, hattâ bir film konusudur. İşte o süflî gü-rûha mensub yalın ayaklı Pîrûze Davud Bey uzun boylu ve esmer, kaşlarını gözlerini meş-hur ressam Bihzad'a yaptırmış gibi dilber, ka-ra kaplan gibi haydud delikanlıdır. Tavşanta-şında oturan güzel Şâhver (Şâver) Hanım, sürme rastık kullanmaz, kirpiklerinin ve kaş-larının karası kudrettendir, gönlünü bu kül-hanbeyine kaptırır, ve itlik şânından kendini naza çeken oğlanın aşkı ile deliye dönen Şâh-ver de ırz ve namus kaygusunu atıp bir gün bir kayığa biner, (manzumede kayık faslı yok-dur ama usûl budur) ve bir sahilsarayda pen-cereden denizi seyrederken pâdişahın önünde başında hasır yakar.

Başda hasır yakmak şudur: Büyük derd-leri olanlar derman umdukları bütün kapula-rın kapandığını görünce son ümidlerini pâdi-şahın merhametine bağlarlar. Fakat pâdişah huzuruna girmek çok zordur. Kestirme yol olarak onun bir sahilsaraya çıkması ve orada bir pencere önünde oturması gözlenir. Hemen bir kayığa binilir, başa da bir hasır parçası ko-nularak ucundan tutuşturulur, buna **«Hasır Istidası,** Dilekçesi» de derlerdi, «Yandım!.. Ya-nıyorum!.. Kurtar beni pâdişahım!..» demekti.

Şâhver Hanım da aynı yola başvurmuş aşk cinneti ile utancını atarak Sultan Mah-mud'a bir serseriyi sevdiğini arz etmiş, pâdi-şah da Sâhver'e acımış, serseri oğlan hemen aranmış, bulunmuş, ve sarayda kıyılan nikâh ile Sâhver, yalın ayaklı vahşi Davud Beyine helâlinden kavuşmuş.

Surasını bilhassa ehemmiyetle kaydetmek isterim. başında hasır yakan Sâhver Hanımın pervâsız çılgınlığı pâdişahı gazaba da getire-bilirdi, bellidir ki Şâhver de güzellikde bir âfe-ti devrandır.

Külhanbeyine yalnız güzel ve kibar bir kız değil, Sömbeki Adası Voyvodalığı da ve-rilmiş; Voyvodalık bir çeşit ağalıktır.

Hüsnü KINAYLI

DAVUD (Sırmakeş) — Geçen asır orta-larında Simkeşhâne esnafından gaayetle dilber bir delikanlı olub bir gece zenpâre olarak gir-diği evde basılmış, ve kadının kocasını câhillik feverânı ile katlederek At Meydanında asıl-mışdır. Yazma bir mecmuada mâcerâsı şöyle nakledilmişdir :

«Sırmakeş Davuda At Meydanında siyâset oldu, kan dökdüğünden, ammâ onu bilenler müttefikdir ki toyluğundan ve hem cehlinden ve kahbe avret fendine gelmişdir. Arasta kur-binde Uzun Kahve dirler ki Trabzonî Tavil İb-rahim kahvehânesidir, anda mihman idi, gece-leri emsâli diyar garibi üç beş yiğit ile kah-vehânede şirvanda yatarlar idi. Soma taraf-larından nevhat tâze civan olub Simkeşhâne-de işler idi. Destanında demişlerdir :

Sırmakeş güzeli dürri yektâyım
Zeberdest celâsın şâhin fetâyım
Pırpırı kiyâfet bürehne pâyım
Doğ didim güneşe ya ki doğayım

«Elhak şâhı hûban idi. Simkeşhâne ardın-da Kalaycı Sokağında bir kızgın avret Sırma-keş Davudu hanesi karşusunda Yakubağa Ca-miinde abdest alur iken görüb oğlana göz koy-mağla eri dahi bir maslahat için Bursaya git-miş olmağla yolunu bulmuş hânesine gece dâ-vet ile sokak kapusun açık koymuş ammâ oğ-lanı içeri alub tamam câme hâba çıkdıkların-da eri olan bedestânı hoca dahi Bursadan çıka gelmişdir ki lodos fırtınası sebebiyle gemi li-manda iskeleye gece gelmiş imiş. Avret ki şevherinin sesini duyar, râhi halâs karı şirret-liğidir deyüb oğlanı yukarıda terk ile kendi-sin sokağa atub : — Yetişin komşular hâneme hırsız girmişdir!.. diye feryâda başlayub yol-dan gelir kocası ve komşular koşub Sırmakeş Davudu kumrui âvâre misâli tutarlar, niye uğ-radığın bilmeyen oğlan : — Aman ağalar ben sârik değilim belki bu avretin zenpâresiyim, Simkeşhânede işler kefilliyim.. dir ise de ma-halleli avrete sâhib çıkub çabuk hırsız ev sâ-hibin şaşurtur dirler, ammâ bedestânî hoca ha-dîdül mizâc olmakla tasallüb gösterüb: — Eh-limin zenpâresi olduğunu ikrâr iden şu oğla-nın kanı bana helâldir deyüb bıçağa el attık-da zeberdest oğlan heman boşanub herifin elinden bıçağı alub anı cerh ve katletmişdir.

Tarihi mücevher
Sırmakeş Davudun At Meydanında
Maslub gördükde hayf selvi boyunu
Mülhem oldu târih necmiseherden
«Asdırdı oğlanı karı oyunu»
1260 (M. 1844)

Muzaffer ESEN

Bibl. : Tenbihül Ukuul.

DAVUD (Şeyh) — Hadikalül Cevâmiin kaydine göre Fatih Sultan Mehmed ile İstan-bul cengi ve fethinde bulunanlardan; Fati-hin meşalecileri ile seyislerinin ve sâir horan-da bendegânının şeyhi ve pîri idi; İstanbulda Tahtakalede kendi adına nisbetle anılan Şeyh Davud Hanının içinde Şeyh Davud Mescidinin bânisi; öldüğünde han avlusuna defnedilmişdi; zamanımızda Han ve Şeyh Davudun kabri du-ruyordu ;mescid ise, tesbit edemediğimiz bir tarihde hanın bir tâmirinde kaldırılmışdır (B.: Şeyh Davud Hanı Mescidi; Şeyh Davud Hanı).

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

DAVUD (Tatar) — Önce Anadolu-Bağdad Demir Yolları şirketinin, sonra Devlet Demir yollarının namlı makinistlerinden; 1895 de İs-tanbulda doğmuşdur, fakir bir âilenin çocu-ğu olduğundan tahsilini ilk mektebde terketmiş, demirci çıraklığı yapmış, Birinci Cihan Har-binde 19-20 yaşlarında iken askere alınmış, Kafkas cebhesinde Şimendifer Bölüğüne veril-miş, terhisinde Anadolu-Bağdad Demiryolları Şirketine girerek ateşçi olmuşdur, Dimitro us-ta adında bir makinistin çıraklığında yetişmiş ve kısa bir zaman sonra meslekdaşları arasın-da şöhret almışdur; el frenleri zamanında ma-kinayı 80-90 kilometre sür'atle sürmesi mes-lek güveninden gelen büyük cesâret olarak nakledilir. Millî Mücâdelede en kuvvetli lo-komotifleri Anadoluya kaçıran makinistlerin başında bu Tatar Davud Usta gelir; vücudca iri yarı bir pehlivan yapısına ve güzel bir sî-mâya sâhib olan Tatar Davud Usta 1940 da zâtürrieden öldü.

DAVUD (Yaycı) — Onbeşinci asır sonları ile onaltıncı asrın ilk yıllarında yaşamış ünlü kemankeş pehlivanlardan; İstanbul Ok Mey-danında Çizmeci Menzilinde rekor kırarak taş dikmişdir. Hayatı hakkında başka bilgi edini-lemedi.

DAVUD AĞA (Arabacılar Kâhyası) — 1885-1890 arasında Unkapanında Arabacılar kâhyası; yıllar boyunca bekâr hayatı sürdükden sonra 55 yaşında iken Ayşe adında ve henüz 14 yaşında kimsesiz ve çok güzel bir kız ile evlenmiş ve Gedikpaşada kiraladığı bir evde oturmağa başlamışdır. Unkapanı arabacıları arasında ayyaş ve ahlâksız bir adam olarak tanılan Davud Ağa evlendiğinin pek tezine kızı yerindeki güzel karısını ihmâl etmeğe, ve hemen her gece evine çok geç ve sarhoş gelmeğe, Ayşeye de bir zevce değil, hizmetçi muamelesi yapmaya başlamışdır.

Bir gece yarısı açılıp kapanan kapı sesine uyanan ve hayli beklediği halde kocasının üst katdaki yatak odasına gelmediğini gören genç kadın merak ve endişe içinde eline bir şamdan alarak aşağıya inmiş. Alt katda, kapu yanındaki odada Davud Ağanın bir genç ile muhabbetde olduğunu görmüşdür; Arabacılar kâhyası bu beklenmedik baskın üzerine gazaba gelmiş, ve kendisine: «Komşuları ayağa kaldırıp seni cümle âleme rezil edeceğim utanmaz herif!..» diyen genç karısının üstüne atılmış, ve küçük Ayşeyi öylesine vahşiyâne dövmeye başlamışdır ki zavallı dayağın dehşetinden aklını oynatmışdır; Ayşenin ilk feryâdı üzerine yatağından fırlayan komşulardan bir Kavas Abdüş Ağa da, arabacılar kâhyasının genç misâfirini ,hem kendi partal esvablarını, hem de Davud Ağanın urubalarını koltuklamış kaçarken önce sâdece hırsız olarak yakalamış, az sonra da vak'anın hakiki safhası bütün mahalleli tarafından öğrenilmişdir. Kocasının elinden güçlükle kurtarılan Ayşe ertesi sabah zâbıtaca timarhâneye götürülmüş, Davud Ağa ile külhânisi tevkif edilmişlerdir. Fakat bütün Gedikpaşa halkı ayaklanmış, karakoldan alınan Davud Ağa bilhassa kadınlar tarafından öylesine dövülmüşdür ki kaldırıldığı hastahânede iki gün sonra ölmüşdür; buna bir linç vak'ası denilmekde tereddüd edilmez (1889).

Aşağıdaki satırları Sabah Gazetesinden naklediyoruz:

«Vak'ai rezîlânesini bir ay kadar evvel tafsilâtı ile derci sütün eylediğimiz Gedikpaşada mukim Arabacı Davudun attığı dayak ile tecennüm eden genç zevcesi bu kerre timarhânede vefât etmişdir. Davud da vak'a akabinde öldüğü için Adliyece yapılacak iş yokdur» (Ocak 1890).

DAVUD AĞA (Arnavud) — 1899 da Kızıltoprak karakolunda bir zabtiye çavuşu. Kızıltoprakda oturan Kosti Kalfa adında bir adam, işleri bozulmuş olduğu için altı ay ev kirâsı verememiş, bir sabah aşırı teessüründen odasında kendisini asarak intihara teşebbüs etmişdir; fakat karısı tarafından görülmüş, kadının feryâdına sokakdan geçen bir adam da koşmuş, ikisi, tavana takılmış ipi kesmek suretiyle Kosti Kalfayı ölümden kurtarmışlardır. Hâdise karakola intikal edince Çavuş Davud Ağa; «Müntehiri kurtarmak zâbıtanın vazifesidir, bize haber vermeden ipi kesmek, zâbıtanın işine müdahaledir ve suçdur» diyerek Kosti Kalfanın zevcesi ile ona yardıma koşan adamı tevkif etmişdir.

Bibl.: Fransızca Servet Gayesi.

DAVUD AĞA (Hacı) — Ayazmakapısı dışında bir mescid yaptırmış bir hayır sahibi, hayatı hakkında bilgi edinilemedi; Hadikatül Cevâmiin mubhem kaydına göre sur dışında Halic yalısında bir Ayazmanın üstünde fevkanı bir mescid olmak gerekir; mescid de ayazmada hâlen mevcud değildir.

Hüsnü KINAYLI

DAVUD AĞA (Kapuağası) — Kanunî Sultan Süleyman zamnında sarâyı hümâyun ak hadım ağalarından olup sarayda ak hadımlar (tavâşîler) için en yüksek mevki olan Bâbüssaade Ağalığına, Kapuağalığına kadar yükselmiş ve Eyyub Nişancısnıda kendi adına nisbetle anılan bir mescid yapdırmışdır (B.: Davudağa Mescidi). Kabri mescidin avlusunda olub kabir taşındaki vefat tarihi hicrî 962 (M. 1554-1555) dir. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

DAVUD AĞA (Mimar) — Türk yapı sanatı tarihinin başda İstanbuldaki Yeni Cami, şah eserler ibdâ etmiş büyük simâlarından; Koca Mimar Sinan Ağanın en seçkin talebesi, üstâdının 1588 de ölümü üzerine Osmanlı İmparatorluğu baş mimarı oldu; hayatı hakkında

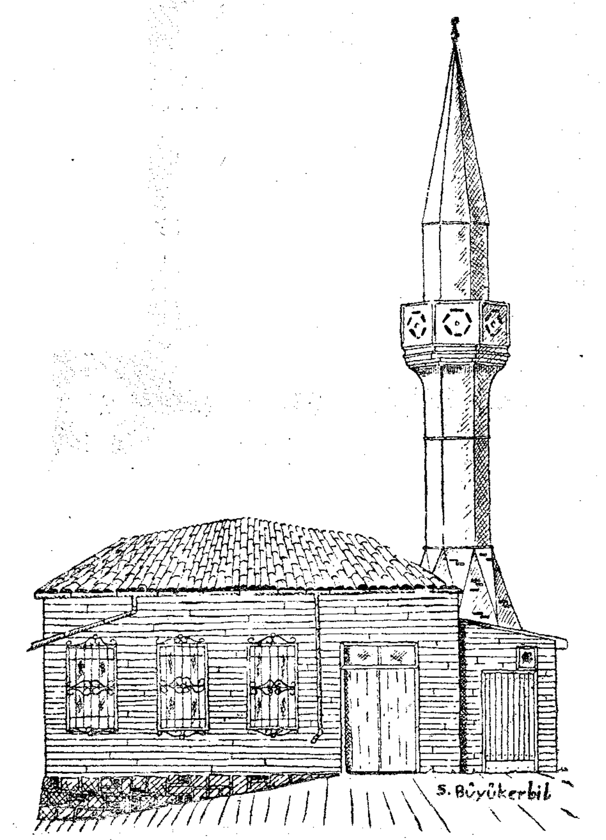
pek az şey biliniyor. Doğum tarihi ve aslının nereli olduğu tesbit edilememişdir; Sinan Ağa son yıllarında büyük devlet yapı işlerini bu değerli sanatkâra bırakmışdı; Mimarbaşı oldukdan sonra yapdığı ilk büyük eser, Topkapusu Sarayında Hasbağçenin Marmara tarafında sur üzerinde İncili Köşk yahud Sinanpaşa Köşkü adları ile anılan büyük bir kasrıhümâyun oldu (B.: İncili Köşk); sonra yine aynı sarayda Hasbağçenin Galataya bakan tarafında harab bir halde bulunan Sultan Bayazıd Köşkünü yıkarak temelinden yeniledi; Üçüncü Mehmed zamanında 1597 de bu pâdişahın anası Safiye Vâlide Sultanın hayır eseri ve kendisinin de şâheseri olarak zamanımızda Yeni Cami diye meşhur büyük mâbedin temelini attı, fakat bir sene sonra 1598 deki büyük vebâ salgınında seçkin sanatkâr öldü ve eserini tamamlıyamadı (B.: Yeni Cami).

Edirnekapusu dışında, bu kapu ile Topkapusu arasında yol kenarında bir yere defnedildi; kabri kaybolmuşdur; merhum Rıfkı Melûl Meriçin rivâyetine göre, o yol genişletilir ve asfalt döşenir iken büyük sanatkârın kabri de kaldırılmış ve kabir taşı, yüzlerce kabir taşı arasında kırılarak asfalt altına mıcır olarak döşenmişdir.

DAVUDAGA CADDESİ — Eyyub İlçesinin Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi yollarından; Nişancı Mustaaf Paşa Caddesi, Nimet Sokağı, Eyyub-Nişanca Caddesi, Zâhireci sokağı ve Nâzırağa Çeşmesi sokağı ile teşkil ettiği altıyol ağzı ile Paşmakcı Çayırı Caddesi arasında uzanır; Çiniliçeşme Sokağı ve İlâhiciler sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş. R. Pafta 9/122). Paşmakcı Çayırı caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli bir yoldur, birer ikişer katlı çoğu ahşab, aralarında beton yapılar da bulunan mütevâzı evler arasından geçer ve sağa sola birer kavis çizer. Çiniliçeşme sokağı ile olan kavuşağından sonra hafifce dikleşir ve altı yol ağzı bir meydancıkda sona erer. Yola adını veren Davud Ağa Mescidi ve Şeyh Râşid Tekkesi bu cadde üzerindedir. Tekke ahşab bir yapı olup yanında duvarları kâgir, çatısı çökmüş, zemini çukurda kalmış o türbenin demir parmaklıklı ve tahta ile kapatılmış penceresinin üzerinde şu kitâbe vardır: «Eâzımı halvetiyeden pîri sâni Sertarikzâde Mehmed Emin Efendi 1316 (M. 1898-1899). Caddenin alt başında da Şeyh Murad Tekeksi bulunmaktadır. 1 terzi, 1 fotoğrafcı, 1 berber, 1 bakkal dükkânı vardır. Kapu numaraları 1-35 ve 2-42 dir (Mart 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDAGA MESCİDİ — Eyyub Nişancasında Davudağa Caddesindedir; Hadikatül Cevâmide «Kapuağası Mescidi» adı ile kayıdlı olub şu mâlûmat verilmişdir: «Bânisi Bâbüssaadeağası Davud Ağadır, kendisi de mescidi hazîresinde medfundur, vefatı 962 (Milâdî 1551-

Davudağa Mescidi
(Resim: S. Büyükerbil)

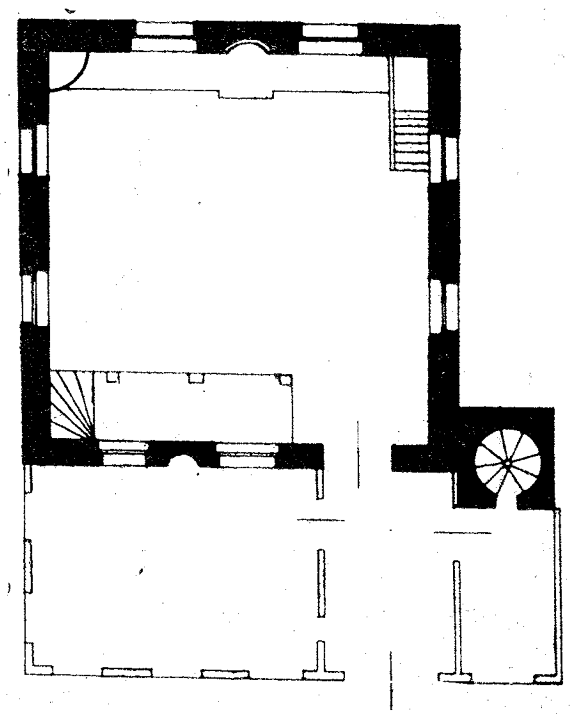
1555) dedir; mektebi de vardır. Bu mescidin mahallesi (Davudağa Mahallesi) vardır».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Mâbed kâgir yapı olup ahşab çatılıdır; minâresi taş ve tuğladandır» (1962).

Mescid bir avlu ortasında olup son cemaat yeri ahşab, asıl ibâdet sahnı kâgir, ve kiremitli ahşab bir çatı ile örtülmüşdür; taş minârelidir.

Mescide girilince, zemini çimento döşeli

bir pabucluğun solunda beş pencereli son cemaat yeri hayli genişcedir; medhal - pabucluğun sağ tarafında da tabutluk vardır, minâreye buradan çıkılır. Asıl ibâdet sahnın kapusu üstünde bânisinin adına hicrî 962 tarihi ile kitâbesi bulunmaktadır; içerde sağ tarafda bir maksûre ve onun üstünde müezzin mahfili vardır. Mihrab duvarında ve iki yan duvarında altdakiler büyük, üsttekiler küçük dörderden on iki pencere bulunmaktadır; maksûrede de

Davudağa Mescidi
(Plân: S. Büyükerbil)

son cemaat yerine bakan iki pencere vardır.

Avluda mihrab duvarı önü ile sağ duvar-minâre önünde mescidin mezarlığı bulunmaktadır. Minâre önünde bulunan bânisinin kabrinde baş şâhidesi ustuvânî bir taş olub: «Sâhibül hayrât merhum Davud Ağa rûhu içün elfâtiha, sene 962» kitâbesini taşımaktadır. Avlunun sol tarafında bir kat üzerine bir imam ve müezzin meşrûtası vardır. Avlu kapusunun sağ yanında da yüksek taş bilezikli ve tulumbalı bir kuyu bulunmaktadır, ve yanında abdest almak için iki musluklu bir taş tekne vardır (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUD BEY — Hekimoğlu Camii civarında Çınar Mescidinin ilk bânisi bir hayır sâhibi; hayatı hakkında bilgi edinilemedi. Bu ansiklopedide Çınar Mescidi kaydedilirken şayanı esef zühul eseri bu ilk bânisinin adı yazılmamışdır (B.: Çınar Mescidi, Cilt 7, Sayfa: 3919).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

DAVUD EFENDİ (Karanişancı) — (B.: Davud Paşa, Karanişancı).

DAVUD EFENDİ (Kasımpaşalı Hâfız) — Geçen asır sonlarında yaşamış bir şâir; «Kalyon İmamı» lâkabı ile meşhur İbrahim Efendi adında bir zâtin oğludur; 1863 de Kasımpaşada doğmuş, uzunca bir zaman Nüveydi Fütuh tâlim gemisinde imamlık yapmış ve 1890-1895 arasında hacca gitmiş ve Medinede vefat etmişdir; bu satırları yazanın dedesidir; âile hâtırası evrak arasında dört manzûmesi saklanagelmişdir.

GAZEL

Şâhin başında serpuş zerkeş kâküllerindir
Ey şâhi hâneberdûş sînem tahtıgehindir

Pâ bürehne reftârın lâübâlî güftârın
Makbûlümdür her kârın aşkın şerhi derindir

Gördüm seni ey perî germâbede seherî
Yatur serhoş serserî ne hüsnü bihterindir

İsmi şerifin Tâhir cemâli pâkin sâhir
Zülâli vaslın âhir fakir Kelenderindir

GAZEL

Görürmü gözüm artık letâfeti çemeni
Hâleti vahşet ile yârim terketti beni

Henüz gonca gül idi âğuuşi muhabbetde
Okşamaya korkardım körpe nâzik bedeni

Azürde olur diye pâyin dahi öpmezken
Nedir tercîhe sebeb şakîi ehremeni

Harâbâthânelerde pîreheni ismetin
Revâ mı âlûdei çirk olacak dâmeni

GAZEL

Gönül virdim yine bir çakırpençe dilbere
Ateşi aşkı içre döndüm bir semendere

Nigâhı lâhûtîsi bir gez nazar idince
Kapusunda kul olmak düşmüşdür Kalendere

Çapkınlığı şânından mestânelik kâfirin
Put misâli tapılır putperest İskendere

Çâk itti pîrehenin rûşen çeşmi pür emel
Nûr Âyetin okudum sînesinde ezbere

Virdi revnak hâneme teşrifiyle şekerleb
Hengâmı vuslat bu şeb müjdeler derbedere

MÜNÂCÂT

Günâhım çok İlâhî sen yarattın ben sevdim
Her güzelde Rabbimden bir nakış vardır dedim

Mestânei aşk idim tâ sabâvet eyyâmı
Kıssai cemâli yâr oldu tesbihü virdim

Kâhî bir gül topuğun kâh sırma top kâkülün
Mecbûru dîvânesi oldum geldim efendim

Sensin gafûru rahîm sende kerem deryâsı
Bârigâhı affında gözü bağlı kûsfendim

Davud KALYONCU

DAVUD GERÇEK AĞA — İstanbul yangın tulumbacılarının pîri; on sekizinci asrın ilk yarısında, Lâle Devri adı ile anılan Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın sadrâzamlığı devrinde Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağının kurucusu; bir fransız mühtedisidir. Hayatı hakkında pek az şey biliniyor; vak'anüvis Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendinin hicrî 1137 (milâdî 1724) yılı vekayii arasında Gedikpaşa Hamamı ile Gedikpaşa Mescidini yakan bir yangından sonra «Zikri ahvâli Gerçek Davud ve sebebi zuhûri tulumbaciyan» serlevhası altında İstanbula eşsiz büyük hizmetde bulunmuş bu fransız mühtedisi hakkında şunları yazıyor: «Tulumbanın Devleti Aliyyede zuhûruna önayak olan Gerçek Davud Ağa nâmında bir merdi mühtedidir. Aslı fransız olup Felemenk diyârına gitmiş ve bir az orada ikamet ettikden sonra dînî islâma meyli ve muhabbeti olduğundan on nefer ehlü iyâliyle 1128 (milâdî 1715-1716) da İstanbula gelip Galata'da yerleşmişdir. Kandiye vâlisi iken vefat eden İbrahim Paşanın kaptanpaşalığında Donanmâyı Hümâyun ile Venedik seferine gitmiş, Venedik donanması ile yapılan deniz muhârebesinde topculukdaki sür'ati ve nişancılığı sebebi ile İbrahim Paşanın iltifat ve ihsanına nâil olmuş, İstanbula avdetinde de oğlu ve iyâli ile islâmiyeti kabul ederek Gerçek Davud ismi ile şöhret bulmuşdur. Bu Davud Ağa nice sanatda mâhir ve nâdîde şeyler ihtirâına kaadir idi. Yangını sür'atle söndürmek için tulumbayı icad etti ve çıkan yangınlara kendi başına gitti; bilhassa bir Tophâne yangınında tulumba ile ateşin söndürülmesine çok yardım ettiğinden Sadrâzam İbrahim Paşanın nazarı dikkatini çekdi; İbrahim Paşa Yeniçeri Ocağında Acemioğlanlarına yamak olmak üzere bir yangın tulumbacıları ocağının kurulmasını pâdişaha arz etti, müsaadei hümâyun ile 1132 senesinde Davud Ağa 120 akçe yevmiye ile tulumbacılara ağa tâyin edildi..»

Davud Gerçek Ağanın kabir taşında da, kendisi ve yangın tulumbacıları ocağının kuruluşu hakkında şayânı dikkat mâlûmat verilmektedir; kitâbenin sûreti şudur:

«Dergâhıâlî Yeniçerileri Tulumbacıbaşısı
Davud Gerçek rûhu için fâtiha

«Aslında Frengistandan olup kendisine hidâyet ve islâm ile beşâret olundu. On nefer iyâl ve evlâdı ile islâmiyet arzûsu ile hicrî 1128 de (milâdî 1715-1716) gelip Galatada sâkin oldu. Kendisini cevâhirci Marşan nâmındaki frenk Fransa Elçisine gammazladı, ele geçirip zehirlemek mûrad ettiler, mümkün olmayup halâsından sonra Kaptan İbrahim Paşa ile gönüllü olarak Venedik seferine gitti, azîm yararlığı görüldü; elinin çabukluğu ve mârifeti ile 1965 pâre topu kısa vakitde nişanlayub atarak üzerine gelen gemilerin direğini sındırıp ve bâzısını batırıp mehâreti meydana çıkdı. İstanbula dönünce dîni Muhammediye meşgul oldu. Tersâne önünde âfet erişip yanan bir kalyonu görünce hemen bir yangın tulumbası icad etti. Hicrî 1130 tarihinde (milâdî 1718) Tüfenkhânede çıkan büyük yangında tulumbası Ağakapusunu kurtardı. Aynı tarihde Tophâne yangınında da tulumbasının nice

faydası görülünce 1132 senesinde (milâdî 1720) Vezir İbrahim Paşa tarafından 120 akçe yevmiye ile Tulumbacıbaşı tâyin edilip Yeniçerîlerden elli aded nefer yevmiye onbeşer akçe ile tulumbacı olarak ayrıldı. Yevmiye 30 akçe ile bir çorbacı, 26 akçe ile bir çavuş, 24 akçe ile bir çavuş yamağı, 20 akçe ile bir kâtib, ve 60 akçe ile bir ocak kethüdâsı tâyin olundu. Kışla ve binâ verildi. Neferleri 150 adede çıkarıldı ve ortalarına (taburlarına) yevmiye 10 okka et, 75 çift ekmek tâyin edildi. Yevmiye 90 akçe nöbetçi taamiyesi verildi. Hortum ve tulumbalar bedeli olarak ağalığa yevmî 40 akçe zam yapıldı. Neferlerinden biri Cebeci Tulumbacı Ağası, biri de Topçu Tulumbacıbaşısı oldu. Sene 1146 (1733)».

Bu kabir taşı kitâbesinin tulumbacılıkdan bahseden kısmı, Yeniçerî Yangın Tulumbacıları Ocağı tarihçesinin ilk satırları hâlindedir.

Davud Gerçek Ağa, sadırâzam Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın himâyesi sâyesinde kurduğu Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağına Ağa oldukdan sonra 1146 (milâdî 1733) senesinde ölümüne kadar on dört sene bu mühim teşkilâtın başında kaldı (B.: Tulumba, Yangın Tulumbaları, Tulumbacılar).

Asıl adı bilinmeyen Davud Gerçek Ağanın memleketi olan Fransayı âilesi efrâdı ile beraber terkederek Hollândaya hicretinin sebebi de bilinmiyor. İstanbula gelip Galatada yerleşdikden sonra Marşan adında bir fransız cevâhircisinin (Mücevher tüccarı - kuyumcu) Fransa Elçisini Davud Ağa aleyhine tahrîki ve elçinin de Davud Ağayı zehirleterek öldürtmek istemesi dikkate değer bir meseledir; fakat tamâmen karanlık içinde kalmışdır. Dâvud Gercek Ağanın topculkdan çok iyi anlaması, onun, bir fransız topcu zâbiti olması ihtimâlini düşündürebilir.

Davud Gerçek Ağaya bir yangın tulumbası icad ettiren kalyon yangını vak'asını vak'anüvis Râşid Efendi şöyle kaydediyor: «1130 senesi rebîülâhirinin yirmi ikinci günü (25 Mart 1718) saat üçde (gün doğdukdan üç saat sonra) Tersânede yeni indirilen kalyon kazâ eseri kalafat ateşinden tutuşub yanmaya başladıkda Kaptan İbrahim Paşa (Davud Ağayı yanında usta topcu olarak Venedik seferine götüren zat) ve Tersâne emini, bütün tersânelilier, Kaymakam Paşa ve sair zâbitler ve devlet erkânı gelip yangının söndürülmesine çalışdılar. (Bu kalabalığın arasında Davud Gerçek Ağanın bulunduğu da muhakkak). Yanmakda olan kalyonu kurtarmak mümkün olmadıktan başka ateş, yanında bağlı bulunan eski bir kalyona da sirayet etti ve birkaç saat sonra gemilerden kereste mahzenine atlayarak yangın yirmi saat sürdü, mahzenin de yarısı yandı, bunca kereste telef oldu; Tersâne önünde demirli Donanmâyı Hümâyun gemileri güçlükle kurtarıldı» (Râşid Tarihi, IV).

Yine Râşid Efendi aynı yılın vak'aları arasında, Davud Gerçek Ağa tarafından İstanbulda ilk yangın tulumbasının kullanıldığı Tüfenkhâne yangınını şöylece kaydediyor :

«Vukuu harîki azîm der İstanbul — Ateş Şabanın on sekizinci pazar gecesi saat 7 de (17 Temmuz 1718, gece yarısından bir saat sonra) Cibâli Kapusu dışında Tüfenkhâne yanında bir yahudhâneden çıkdı (İstanbul mûsevîlerinin fukarâsının her odasında bir âile halkı olarak barındıkları büyük binâlar; B.: Yahudhâne); önce yalı boyu Unkapanına kadar geldi, sonra kale duvarını aşıp şehir içine atladı; şiddetli poyraz rüzgârı ile kol kol oldu, bir kol Küçükpazarı ve Kantarcıları yakarak Süleymaniye Bimarhânesi ile Ağakapusu yanına geldi. Bir kol Vefâyı, Şehzâde Camii etrafını, ve bu büyük camiin içindeki döşemeyi camiin karşısında Eski Odaları (İstanbuldaki iki büyük Yeniçeri kışlasından biri; B.: Eski Odalar), Acemioğlanları Odalarını (Acemioğlanlar Kışlası; B.: Acemioğlanları) yakdıkdan sonra Çukurçeşme üzerinden Lâlelinin alt yanından sağlı sollu evleri dükkânları yakarak Küçük Langaya kadar gitti. Bir kolu Aksarayı yakdı, Altımermere dayandı. Bir kol Zeyrek semtini, Fâtih Atpazarını, oradan atlayub Avratpazarını yakdı, Kocamustafapaşa yolunda Cınarlı Mescide dayandı. Bu yangın evvelki büyük yangınların hiç birine benzemedi; Zeyrekde Sultan Sarayı yanarken, ateş bir yandan Atpazarına, bir yandan Vefâya atlıyordu; ateşin bir yerden bir kaç mahalle aşırı yere sıçraması halkı dehşet içinde bırakdı. Mudhiş yangın yirmi yedi saat sürdü ve Allahın inâyeti ile sona erdi» (Râşid Tarihi, V.).

İşte ben cehennemî ateşin içinde Davud Gerçek Ağanın tek tulumbası Süleymaniyede muazzam bir ahşap binâ olan Ağakapusunu kurtarmışdı. Fakat halkın böyle bir yangın söndürme âletinden haberi yokdu, öylesine ki Râşid Efendi bile vakaayinâmesine bu mühim olayı kaydetmemişdi.

Davud Gerçek Ağanın kabri Haseki Hastahânesi arkasında idi; son yıllar içinde, İstanbul İtfâiyesi Müdürlüğünün kâdirşinaslık eseri olarak Edirnekapusu dışındaki İtfâiye Şehidliğine nakledildi ve târihî kabir taşı da, bir gün, târihi bilmez îmarcıların elinde yok olmakdan kurtuldu. Davud Gerçek Ağanın kendi eli ile yaptığı ilk yangın tulumbası da İtfâiye Müzesindedir.

DAVUDOGLU SOKAGI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarın İmrahor semti sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şuvat 1966).

DAVUD PAŞA — İkinci Sultan Bayazıdın sadırâzamlarından, bu pâdişaha hicrî takvim ile 887 - 902 (M. 1482-1497) arasında onbeş yıl sadırâzamlık yapmışdır, aslının nereli olduğu bilinmiyor, Fâtih Sultan Mehmed zamanında Enderunu Hümâyundan yetişmişdir; Osmanlı Sarayına bir devşirme oğlan olarak girdiği ve arnavud olduğu söylenir. Saraydan çıkdıkdan sonra vâliliklerde bulunmuş, Dîvânı Hümâyun vezirleri (Kubbe Vezirleri) arasına alınmış, İshak Paşanın azli üzerine de sadırâzam olmuşdu.

Davud Paşanın sadırâzam devrindeki başlıca olaylar şunlardır:

Ikinci Sultan Bayazıdın 1483 Morava Seferi, Hersek Sancağının Osmanlı İmparatorluğuna ilhâkı, 1483 Osmanlı-Macar Sulhu, İkinci Sultan Bayazıdın 1484 Boğdan Seferi, Kili ve Akkerman kalelerinin fethi, 1485 de Osmanlı-Mısır Sultanlığı muhârebelerinin başlaması, İçel Beyliğinin Osmanlı İmparatorluğuna ilhâkı, 1490 Lehistan (Polonya) Sulhu, 1491 Mısır Sulhu, 1492 Maacristan seferi, 1492 de ilk Türk-Rus siyâsi münâsebetinin başlaması, 1493 de Bosna Vâlisi Yakub Beyin İstirya akını, 1495 Macar Sulhu; 3 Mart 1497 de Davud Paşanın sadâretden azli.

Çok cesur bir asker olduğu, muhârebelerde kılıcını çekerek en ön saflara atıldığı söylenir; yine rivâyet edilir ki çok yaşlandığı için sadırâazmlıkdan azlini kendisi istemiş ve Dimetokadaki çiftliğinde inzivâya çekilmiş, hicrî 904 de (M. 1498-1499) orada vefat ederek nâşî İstanbula getirilerek yapdırttığı camiin yanındaki türbesine defnedildi.

İlim ve sanat erbâbını himâye etmiş, servetini hayır eserleri yolunda harcamış, temiz hâtıra bırakmış vezirlerdendir. İstanbulda şehir içinde ve şehir dışında iki meşhur semt bu vezirin adını taşır (B.: Davudpaşa Camii).

DAVUD PAŞA (Kara) — Onyedinci asır vezirlerinden ve Birinci Sultan Mustafanın sadırâzamlarından; Osmanlı tarihinde İkinci Sultan Osmanı öldürten adam bilinir ve «Hâin» lâkabı ile de anılır; aslı boşnakdır, Enderundan yetişmiş, Üçüncü Sultan Mehmed zamanında saraydan kapucubaşılık ile çıkmış, sancak beyliği ve vâliliklerde ve Kaptan Paşalıkda bulunmuş, İkinci Sultan Osmanın Hotin seferine iştirâk etmiş, 1622 de İkinci Sultan Osmanın bir Yeniçeri ayaklanması ile tahtdan indirildiği ve sadırâzam Dilâver paşanın da ihtilâlciler elinde öldürülmesi üzerine sadırâzam oldu; sadârete tâyin tarihi 20 Mayıs 1622 bir Cuma günüdür. İkinci defa tahta oturtulmuş ve bir mecnun olan Sultan Mustafanın kız kardeşinin kocası idi, sadırâzamlığı ancak 24 gün sürdü; yapdığı tek iş de Sultan Osmanı Yedikule Zındanına götürerek orada feci bir şekilde öldürtmekden ibâret oldu ve halkın lânet ve nefretine uğrayarak 13 Haziran 1622 Pazartesi günü azledildi (B.: Osman II, Sultan; Mustafa I, Sultan). Fakat azli ile işlediği ağır cinâyetin sorumluluğundan kurtulamadı, azlinden yedi ay kadar sonra, İkinci Sultan Osmanın kan dâvası ile ayaklanan askerin baskısı karşısında 8 Ocak 1623 Pazar günü idam edildi.

Devrin vak'anüvisi Naimâ Efendi Kara Davud Paşanın îdamını şöylece anlatıyor :

«...Sipâhiler Dîvanda ayaklandı, halk bize Sultan Osmanın kaatilleri diye lânet ediyor, kim katletti ise hakkından gelinsin, bizim halk önünde gezecek yüzümüz kalmadı, eğer Sultan Osman pâdişâhın fermanı ile katledildi ise kendisi bilir, yâhud ki kaatili katletsin dediler. Sözleri pâdişaha (Sultan Mustafaya) arz edildi. Ben Sultan Osman katlolunsun demedim, Davud Paşa öldürdü diye bir sarayı mühürlendi; iki gün arandı, üçüncü gün Eyyubda Topcularda adamlarından Hamza Bey adında bir sipahinin evinde samanlık içinde bulundu. Arkasında nefti bir kapama ile pejmürde kıyâfet bir arabaya konulup önce saraya, oradan da Yedikuleye gönderilerek hapsedildi. Cuma günü idi kul Yeniçeriler ve sipahiler Orta Ca-

mide toplandılar (B.: Orta Cami), Yeniçeriağası cümleye hitab ile Davud Paşa yakalandı, emir pâdişahındır, ne ferman eder ise o olur, sizden biriniz Davud Paşa hakkında söz söylemesin dedi. Davud Paşanın zevcesi sultan Yeniçeri odabaşılarına neferlerine ve sipâhilerin ileri gelenlerine paşasının kurtarılması için pek çok para dağıttı. Cellâd Usta Süleymana acele etme diye tenbih edildi. Ertesi gün divan kuruldu; cellâdlar Davud Paşayı çıkardılar, siyaset meydanına getirdiler ve boynu vurulmak üzere çökerttiler. Sırtındaki nefti kapama, tutanların çekiştirmesinden paralanmış, pamukları çıkmışdı; başında destar yokdu; elleri bağlanmamışdı ama dehşetinden harekete mecâli kalmamışdı. Cellâd yakasını kıvırıp ve kılıcı kınından çıkarıp çalacağı sırada Davud Paşa koynundan bir höccet çıkardı, Anadolu kadıaskeri Kethüdâ Mustafa Efendi ile Rumeli kadıaskeri Yâhya Efendiden Sultan Osamnın idamının vâcib olduğuna dâir bir temessük idi ve yine Sultan Osmanın katli için Sultan Mustafanın verdiği bir hattı hümâyunu gösterdi, bu kâğıdları yukarı kaldırarak: «Ben Sultan Osmanı bunlarla şer'an katlettim dedi. O zaman Davud Paşanın zevcesi Sultanın ihsanlarını almış olanlar cellâda vurma meselenin aslını öğrenelim dediler. Yeniçeri ihtiyarlarından bâzıları ise vur, öldür diye bağırdılar. Yeniçeri ve Sipâhilerin fırsatcıları da çalma vurma diye nâralar attılar. Cellâd kılıncı kınına koydu. Yeniçerilerden Kuloğlu adındaki adam ileri çıkıp Davud Paşayı siyâset yerinden kaldırdı, etrâfını asker sardı ve Davud Paşayı saraydan çıkardılar. Bu vaziyet karşısında Dîvanda vezirler ve diğer devlet erkânı şaşırdı. Davud Paşanın halâskarları esvaplarından yırttıkları kumaş parçalarını paşaya nişan olarak verirlerdi, paşada binden fazla nişan topladı. Nişan vermekden muradları, Davud Paşa tekrar sadırâzam olursa kendisinden mühim şeyler koparmakdı. Başı açık ve sersemlemiş, köpek gibi soluyordu (tâbir vak'anüvisindir). Hasfırın önüne geldiklerinde bir sipahi başından destarını çıkarıp Davud Paşanın başına koydu, biri sırtından ferâçesini verdi, biri de atından inip ata Davud Paşayı bindirdi, ve bu hengâme Yeniçerilerin Aksarayda Et Meydanındaki kışlalarında Orta Camie götürdüler. Orada başına mücevveze ve sırtına yeni esvab ve kürk giydirip tekrar sadırâzam yapacaklarına ahd ettiler. Beri tarafda ise sadırâzam Gürcü Mehmed Paşa cellâdı çağırıp Davud Paşayı kimin alıp götürdüğünü sordu. Cellâd sipâhiler aldı deyince sipâhiler hâşâ bizim alâkamız yokdur dediler. Dîvânı Hümayun dağıldı. Gürcü Paşa kendi sarayına döndü, ne yapacağını bilmiyordu. Kapucular Kethüdâsı Rahîkîdâmâdı Ahmed Ağa ki bir akıllı ve el attığı işi başarır adamdı, elime bir ferman verin, varıp fitneyi basdırayım alıp katledeyim dedi. Heman bir ferman yazılıp verildi, Ahmed Ağa yanına başları üsküflü ikiyüz kadar kapucu aldı ve Orta Camie gitti. Kapucular Kethüdâsı geliyor haberi üzerine Davud Paşayı getirenleri bir telâş aldı, dağıldılar. Ahmed Ağa Davud Paşayı camiden aldı, vaktiyle Sultan Osmanın bindirildiği arabaya bindirdi ve Yedikuleye götürerek orada yine vaktiyle Sultan Osmanın kapatıldığı zından odasına koydu, ve ertesi günü de orada boğdurtarak Sultan Osmanın intikamını aldı» (Nâimâ, Cild II).

DAVUD PAŞA (Karabet - Artin) — Katolik mezhebine mensub ermenilerden Osmanlı devlet adamı; 1816 da İstanbulda doğdu; tahsilini İstanbulda ve Berlinde yapdı, Hariciye Nezâretine intisab ederek 1840 da yirmi dört yaşında iken Berlin Sefâreti kâtib ve tercümanlığına tâyin edildi; sonra şu vazifelerde bulundu: Sansür müdürü (1859), Telgraf müdürü (1860), Lübnan Vâlisi (1861). Vezâret ile paşalık ünvânı bu vâzifesinde verildi), Posta-Telgraf ve Nâfia Nâzırı (1868) oldu; nafia nazırı iken Rumeli Demiryolunun inşâsında değerli hizmeti görüldü; 1871 de hastalığı sebebi ile istifâ etti, tebdili hava için kısa bir müddet Sakız Adasında kalarak oradan Fransada Biyariçe (Biarritz) gitti ve 1873 de orada vefat etti.

Bibl.: Kevork Pamukciyan, Davud Paşanın hal tercemesi.

DAVUD PAŞA (Karanişancı) — İkinci Sultan Bayazıd devrinin ünlü devlet adamlarından, bu pâdişaha 1488-1502 arasında ondört sene nişancılık yapmışdır (B.: Dîvânı Hümayun; Nişancı); 1502 de mîrimiranlıkla (Paşa unvânı ile) kaptanpaşalığa getirilmiş, bu makamda ancak birkaç ay kalmış ve vezir rütbesi ile tekrar Dîvânı Hümâyuna alınmışdır. Nereli olduğu bilinmiyor.

DAVUD PAŞA (Küçük) — İkinci Sultan Bayazıd devrinin ünlü kaptanpaşası; milliyeti

kesin bilinmiyor, bir devşirme olabilir, Karadeniz yalısı, Batı Anadolu yalısı halkından da olabilir. Kaptanpaşalık makamında ilk defâ 1492-1502 arasında on yıl, ve 1502-1506 arasında da dört yıl bulunmuş ve o makamda vefât etmişdir. «Küçük» lâkabı, devrinin sadrıâzâmı Davud Paşa karıştırılmamak için verilmiş idi. 1499 da Lepamto (İnebahtı) seferinde Osmanlı Donanması onun kumandası altında bulunmuş, Sapienza (Burak Adası) zâferinde kemankeş pehlivanlarından Tozkoparan İskenderin eşsiz kahramanlığı tarihimize altın yazı ile yazılmışdır (B.: İskender, Tozkoparan; Kaptanpaşa Kemankeşleri).

Küçük Davud Paşanın iki devre kaptanpaşalığı arasında o makamda bir kaç ay kadar Karanişancı Davud Paşa bulunmuşdur.

DAVUDPAŞA BAGÇELİ KAHVEHÂNESİ — Davudpaşa Camii sokağının karşısında cadd üzerinde idi; hâlen mevcud değildir. Bu kahvehânede yaz geceleri bağçede, kış geceleri içerde Karagöz oynatılırdı; bilhassa Hayâli Usturacı Mustafa ile Hayâli Abdullah Efendiler burada çok oyun vermişdir. 1910-1912 arasında burada Mehmed isminde Hafikli bir çırak vardı, gaayetle dilber mürâhik bir oğlandı, kahvehâne sâhibinin adı unutulmuş, erbâbı dil arasında kahvehâneye bu çırağa nisbetle «Hâfıklinin Kahvesi» denilirdi.

Kahveye vardım da güzeli seçdim
Şehbazın elinden bir kahve içdim
Kâkülden topuğa yüz altun biçdim
Nâlin tıkırdatub reftârı yaman
Çakırpençe bıçkın Hafiklim aman

İstanbula gelen Hafikli gençlerin hepsi hamamlara girip dellâk olurlar; bu Hafikli Mehmed de günün birinde bu kahvehâneyi bırakıb Mahmudpaşa Hamamında soyunmuş dellâk olmuşdu.

Reşad MİMAROĞLU

DAVUD PAŞA CAMİİ, MEDRESESİ, TÜRBESİ VE MEKTEBİ — Haseki ve Hekimoğlu Ali Paşa camileri arasında ismini verdiği semtde mühim yapı manzûmesidir. Sadırâzam Davud Paşanın hayır eserleridir, türbesi de oradadır.

Camii :

Hicrî 890 (Milâdî 1485) tarihinde yaptırılan cami plânı tek büyük kubbeye eklenen muhammesî mihrab çıkıntısı ve yanlardaki ocaklı odalar ve bunların kubbeli medhallerinden, ve beş açıklıklı son cemaat yerinden mürekkebdir. Edirnedeki Üçşerefeli'denberi sürüb gelen tek büyük kubbe an'anesi burada dört duvar üstüne konarak bir vezir camii çapında yeni bir tarzı halle ulaşmış olmakla beraber, ocaklı ve hücreli ve ayrı medhalli yan cenahların ilâvesinden, itiyad veya ihtiyaç sâikası ile vaz geçilmemişdir. Bu yan höcrelerin ne vazife gördüğü tamamile bilinemiyor, bilinen, ocaklı olduklarından, ikaamete tahsis edildiğidir. Gurebâ için misâfirhâne veya cami hademesine istirahat yeri olması lâzım gelmektedir.

Davud Paşa Camii basitliği ve sâdeliği içinde eb'âdının tenâsübü ile ve haşmeti ile temâyüz eder. Dümdüz ve yalçın mik'ab şeklindeki esas kütlenin haşince manzarası yan cenahlar, mihrab çıkıntısı ve son cemaat revakı ile yumuşayarak heyeti umumiyesi XV. asır türk mimârîsinin güzel bir nümunesini teşkil eder. 18 metre kutrundaki kubbe sekiz köşe kasnakla ve istalâktitli müsellesi kürevî alikalarla duvarlara oturur. Haricde kasnak köşelerine üç köşe sofralar yapılarak tamamen penceresiz olan sağır kubbe ve kasnağa bir hareket bahşedilmişdir. Mihrab çıkıntısı üstü yarım kubbe ile örtülü beş köşelidir. Yan kanadlarda ikişer sağır kubbeli mahallerden biri ocaklı, raflı ikaamet odasıdır, diğeri de büyük bir sivri kemerle açık bırakılmış medhali teşkil eder. Bu medhalde odanın kapısı ve camiin içine ve revak altına bakan altlı üstlü dört pencere vardır. Odadan cami harîmine pencere sedirinden atlanarak geçilir ki bu tarz Edirnede Sultan Bayazıd ve İstanbulda Sultan Selim camilerinde de tekrarlanmışdır. Böyle açık kemerli medhal bu camie tekaddüm eden devirde yalnız Afiyondaki Gedik Ahmed Paşa Camiinde vardır.

Son cemaat revakı çok yüksek ve kalın granit direklere müstenid 7 metre genişliğinde epeyi azametli bir eser imiş, bugün 2 direği ve kubbeleri yıkılmış, demir gergilerle dört direği kalmışdır.

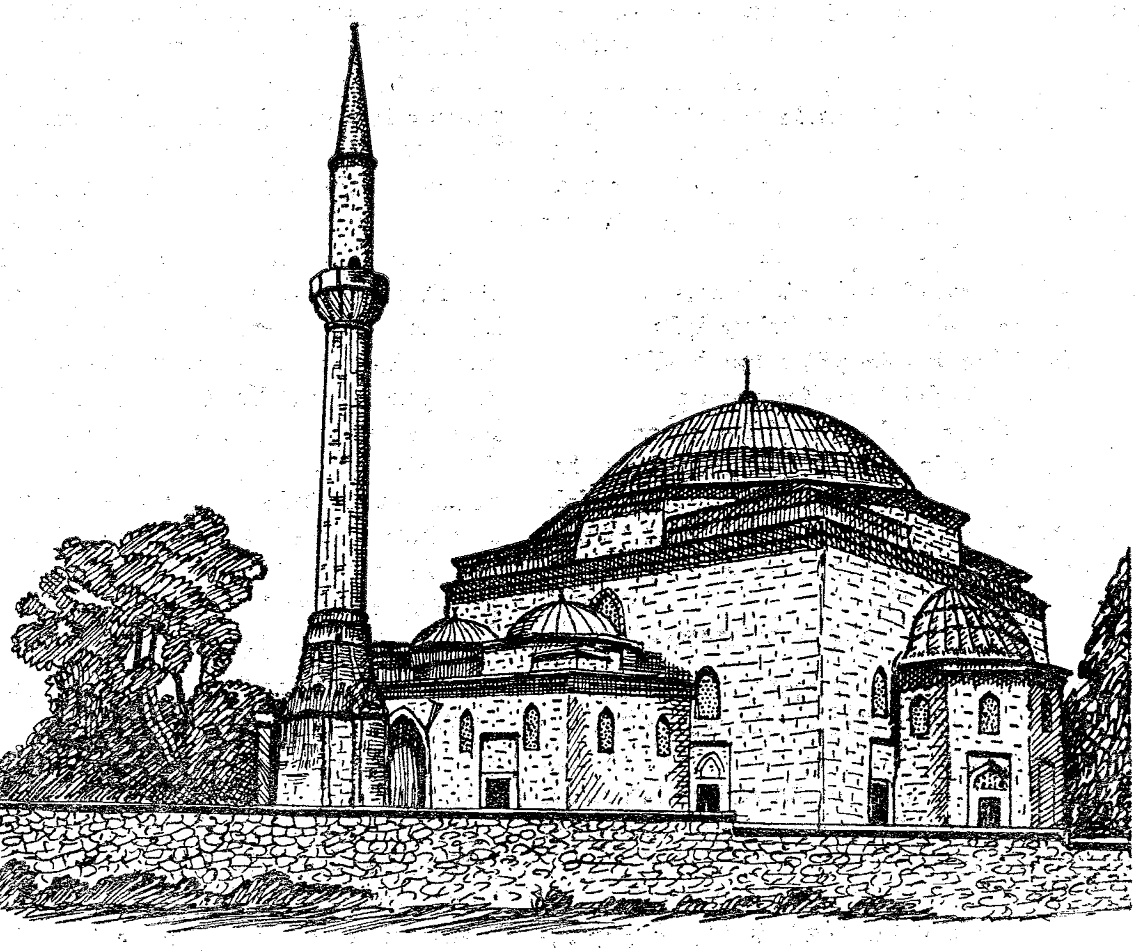
Mimârîsi ne kadar güzelse, inşaatı bir çok yerlerde o kadar başdan savmadır. Cami kâmilen ufak eb'adda, 25×40, arka cephede ise 20X35 eb'adında ufak kesme taşla inşâ edilmişdir. Mihrab çıkıntısı ve son cemaat yeri revak altı biraz daha büyük ebaddadır. Kat ve Kubbe kornişleri gaayet geniş ve kuvvetli ve

asaba, kaval, armûdî ve müteaddid silmelerden mürekkebdir. Kubbe kasnakları ve minâre kesme taşdan olub, son cemaat yeri sütunları eski bir binâdan getirilme muazzam granit, kütleleridir. Başlıkları basık irtifâda ve çubuklu mainlerle süslenmişdir. Mainlerin ortasında oyma yıldızlar da bulunmaktadır; nâdir bir motifdir. Kaaideler bir kaval ve bir ulukdan mürekkebdir.

Pencere süveleri kâmilen mermerdendir, bütün binâyı takrîben her 1,5 metrede bir dolaşan meşe hatıllardan bir tânesi aynı zamanda başlığı teşkil eder. Bu ahşab hatıllar binanın felâketi olmak istîdadını gösteriyordu, hepsi çürümüş ve kâgir içinde mühim boşluklar bırakarak çöküntülere sebep olmuşdur. Esâsen binânın harcı da, muasırlarının tamamen aksine olarak çok kötü olduğundan karşı koyamamışdır. Bu satırların müellifi tarafından 1945-1948 arasında yapılan umumî restorasyonda imkân nisbetinde bu boşluklar tahkim, ve kubbesi evvelce yıkılmış ahşab yapılmış sakat mihrab çıkıntısının dört yüzü yıkılarak ta temelden itibâren yeniden inşâ olundu.

Mihrab höcresini hâvi olan cebhe yerinde bırakılmakla beraber 93 (1876) muhâceretinde içinde ateş yakılarak tahrib olunan istalâktıtli mihrab yaşmağı bakiyelere nazaran tamamen tecdid edilmişdir.

Tâk kapu etrafındaki çerçeve düzlüğü çok geniş, silme ufak olduğu için asıl girintili kısmı ile âhenkli bir manzara göstermemekde, höcre kısmı ince düşmektedir. Bir sivri ve bir Bursa kemeri ile nihâyetlenip, istalâktit sırası üstüne oturan yaşmağı dilimli şemselidir. Bu motif XV. asırda bir çok yerlerde, meselâ Topkapu Sarayı hazîne kısmında da tatbik olunmuşdur. Söve ve kemerlerden başka bütün kapu köfekidendir.

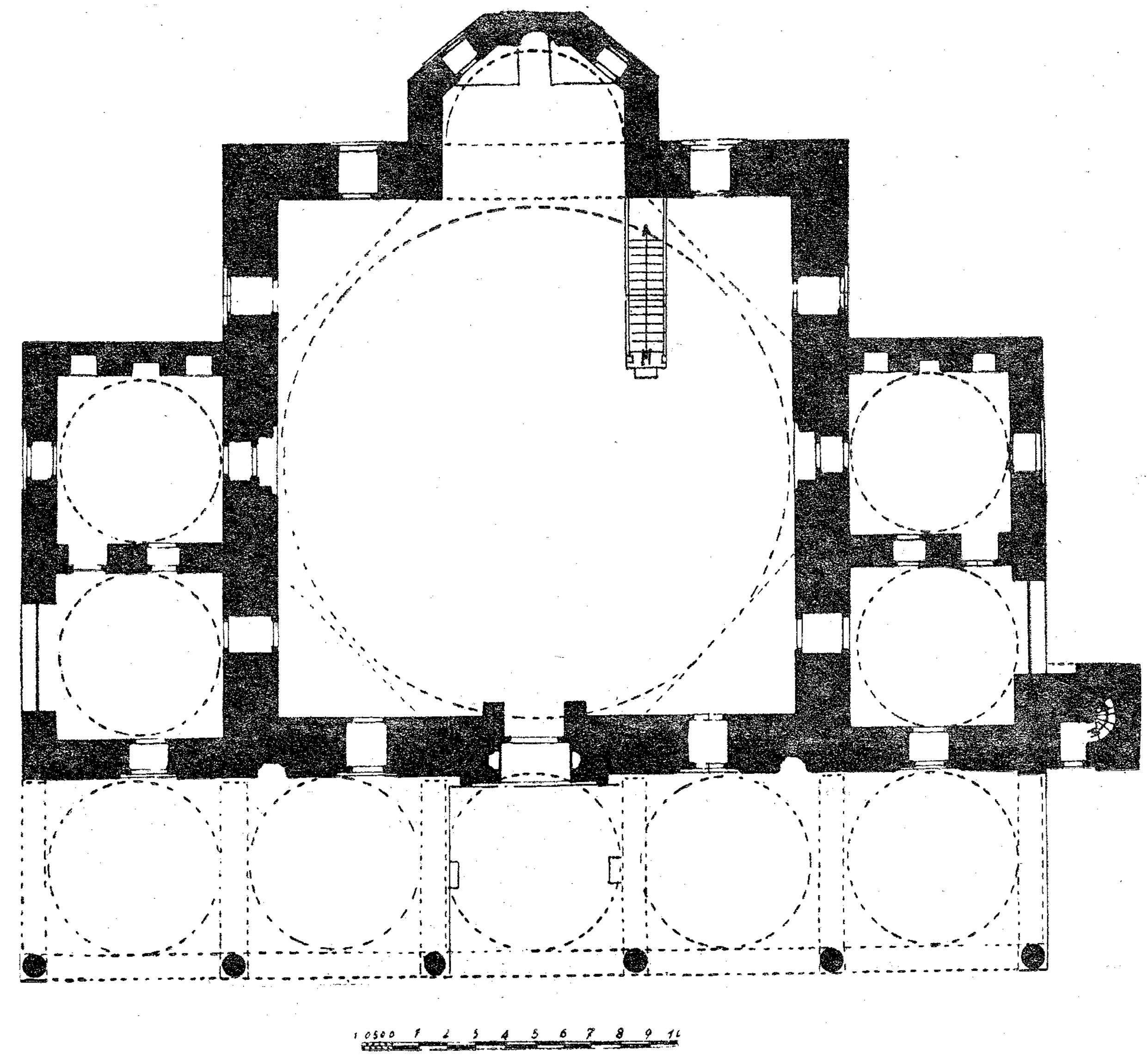
Davutpaşa Camii
(Resim: Behcet Cantok)

Minâre küp kısmına kadar eskidir; aslında, Atîk Ali Paşa ve Fîruz Ağa camilerinde görüldüğü gibi, kalın gövdeli ve ince petekli olması lâzım gelen üst kısım maalesef inceltilerek meçhûl bir tarihde yenilenmişdir.

Bu camiin alçı işleri ve bilhassa kalemleri mühimdir. Mihrab kubbesi köşeleri bâdemli bir sıra yaprağa oturur. Müsellesi kürevî alîkalarının tuğladan yapılıp alçı ile sıvanan muazzam istalâktitli tezyinâtı görülmemiş bir cesaretle tatbik edilmiş olmasına rağmen nisbetlerinde son derece muvaffak olunmuş ve cami ile hemâhenk bir halde yerine oturmuşdur.

Minber, camiin mimârîsine ve nisbetlerine çok uygun, yalnız silme ve kitâbelerle tezyin edilmiş basit ve mütenâsib bir eserdir. Camiin câlibi dikkat tezyinâtı bilhassa kalem işleridir. Bu kalemler çentilerek üstüne sıva vurulmuşken bu satırların müellifi tarafından 1948 de meydana çıkarılmışdır. İç pencerelerin üstünde bütün zemînî rûmîlerle müzeyyen sülüs celisi âyâtı Kur'âniye bütün camii 1.40 eninde geniş bir kuşak hâlinde dolaşmakda, aynı satır içinde girift olarak ikinci bir kûfî metin bulunmaktadır. Satırın üstünde bir sıra kabak yaprağı, onun altında zincir ve yaldızlı bir geçme, onun da altında yonca yaprağı ve hatayîlerden mürekeb geniş bir su vardır. Bundan maada müsellesi kürevî yastıkları altında birer hurma ağacı, odalara atlanan pencere geçidinin sağ ve solunda da ne olduğu tâyin edilemeyen birer fidan resmi, bu kemerin aynasında da girift bir rûmi vardır.

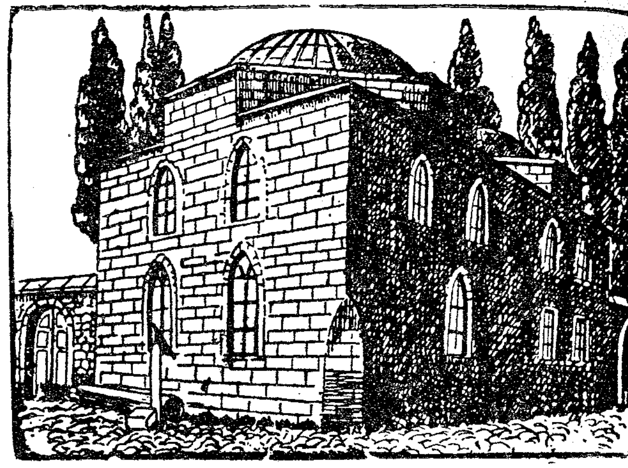
Renkler umumiyetle kırmızı, pek koyu ye-

Davudpaşa Camii
(Plân: E. Hakkı Ayverdiden)

şil ve sarıdır. Sülüs yazılar zemin rengi üzerine harflerin etrafı tahrirle çevrilerek, kûfiler ise kırmızı renkle ve etrafları yine tahrirli olarak yazılmışdır. Lâkin zamanla ve çekiç tahribâtı ile renkler kaybolduğundan ancak hafif ıslatarak anlaşılabilmektedir. Sıvası harab olan mihrab kısmında kuşağın devam edip etmediği malûm değil ise de etmediği zannındayım. Büyük istalâktitlerde de koyuca bir zemin ve zırhlar görülmektedir.

Şimdilik bunlar elde edilmişdir, ilerde, daha yukarlarda ve kubbede bir şeyler bulunursa XV. ci asırda bir camiin kalem tezyinâtı hakkında tam bir fikir almak kaabil olacakdır. Alçı pencerelerden, pencere kapaklarından ve kapılardan devrine aid hiç bir şey kalmamışdır. Yan kısımların açık medhallerinin revak altına açılan üst pencersinde hendesî şekilli oyma bir köfeki kafes vardır. Maalesef şadırvan avlularındaki pencerelere aid olan bu motif camilerimizde pek ender kalmış, yerlerine, mâhiyeti düşünülmeden, cami harimlerinde olduğu gibi, camlı alçı pencereler konmuşdur, açık bir yere camlı pencere koymakdaki manâsızlık üstünde fazla durmaya lüzum yokdur. Bu kafes, ve Edirnede Sultan Selim ile Bayazıd camilerindeki benzerleri ilerideki restorasyonlarda esas olmalıdır. Davud Paşa Camii zelzelerden çok hasar görmüş, kubbe ve duvarlarında çatlaklar olmuşdur.

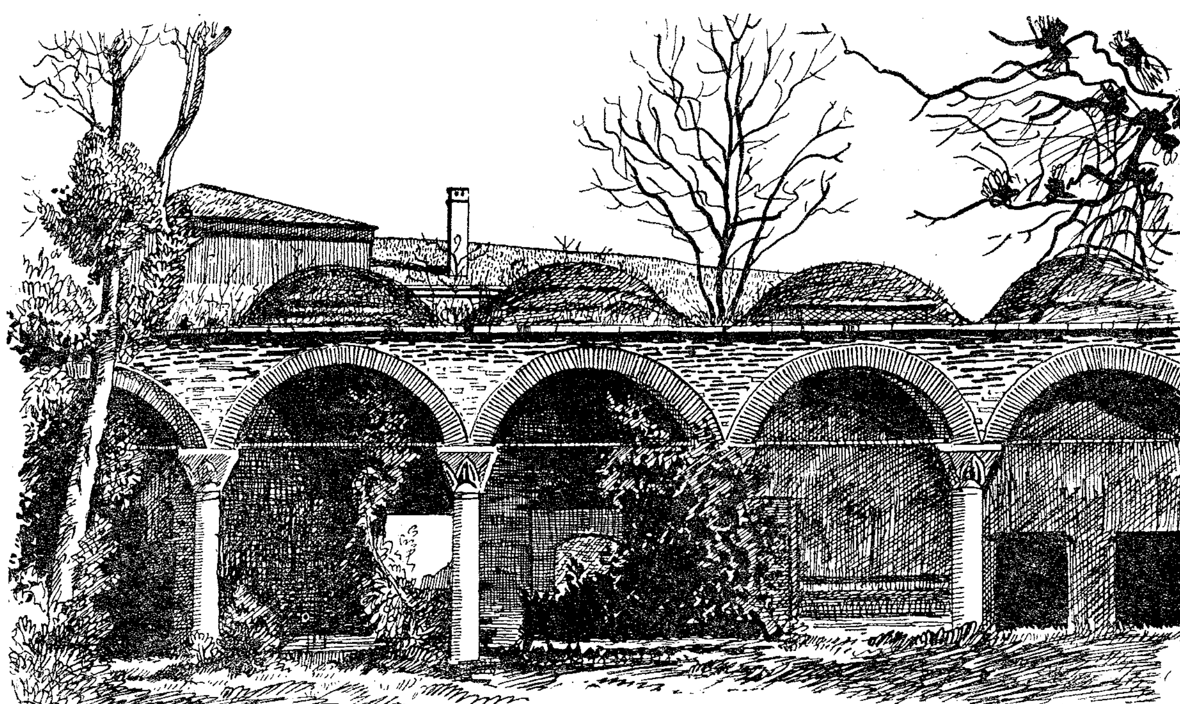

Davudpaşa Mektebi
(Resim: Anonim)

Camiin kapu kemeri üzerinde 4 satır üstünde 8 beyitlik sülüs hat ile arabca kitâbesi tarihini vermektedir:

Elâ yâ kad benâ Dervîşü Dâvudü
Vezîrün ebheriyy-ül-istikaame
Li Sultan Bâyezid'ibni Mehemmed
Ferid-id-dehri fî ikd-il-imâme

Binâ el-hayri merfû-el-mebânî
Hamah-Llâhü mâ nâbet hamâme
Teemmel fîhi v'enzur hüsne târihin
Li sâhibik-es'-saadetü v'esselâme

Davudpaşa Medresesi
(Resim: Behcet Cantok)

Medrese.

Camiin şimâli şarkî tarafında, avlu ihâta duvarından 8 metrelik bir sokakla ayrılan medresesi bulunmakda, medhali de harem yan kapusunun karşısına düşmektedir. Medresenin bu cephesinde höcre ve revak yokdur. Yalnız bir kesme taş duvar avluyu tahdid eder, diğer üç cephe de 15 dânişmend höcresi ve medhal karşısında dershâne, en solda da ayakyolları vardır. Karşı cephedeki revakta mainli Türk başlıkları, yanlardakinde ise muhtelif devirlere âid mütenâzır konmuş bizans başlıkları bulunmaktadır. Sütunlardan dershâne önünde bulunan ikisi yeşil, mütebâkisi beyaz mermerdir. Bütün kubbeler müsellesi kürevîlere oturur. Dershânede alt sırada altı aded ve üst sırada dört aded pencereye mukaabil höcrelerde umumiyetle üçer aded pencere bulunmaktadır. Pencere kemerleri yuvarlakdır. Her odada ocak vardır. Revakdaki kubbelerden ikisi ve dershâne kubbesi yıkılmıştır. Binâ müteaddid tâmirler görmüş, pencere kemerleri tâdilâta uğramış, kapı yeniden yapılmışdır. Etrâfına fuzûli olarak dolan evlerle görülmez hâle gelmesine rağmen ıslâhı kaabil kıymetlice bir binâdır. Fâtih manzûmesindekilerden maada kalan iki tâne XV. asır medresesinden birisi olması hasebi ile de îmârı muhakkak lâzımdır.

Türbe.

Camiin şarkında tamamen kesme taşdan yapılmış, önünde iki sütuna müstenid kubbeli bir revakı olan sekiz köşeli bir binâdır. Başlıklar mainli ve çenbersizdir. Alt üst ondört penceresinin etrafında silmeler dolaşır. Altdakilerin aynaları dilimli bir kitâbe şeklinde oyulmuşdur. Kubbe ufak bir kasnakla duvara oturur. Camiden daha itinâlı yapılmış olmakla beraber türbede de epeyi çatlaklıklar vardır.

Davudpaşa Türbesi
(Resim: Prof. Dr. Suheyl Ünver)

Paşanın kabri 1,00×2,50×1,00 eb'adında ve mermer levhalardan yapılmış bir lâhiddir. Örtü ve yazı yoktur. Bursa kemerli bir çerçeve içindeki tahta kapı ince çubukların şaşırtmaca ittihadı ile teşekkül edib Fâtih ve ona yakın devirlerde, pek çok benzerleri Edirnede, Bursada ve Topkapusu Sarayında bulunan zarif bir şekildir. Bu kapı dört tablalıdır. En üstündekinin ortasında «Ya hafiyy-el-eltâf. Neccinâ mimmâ nehâf» duâsı, diğerinde ise rûmiler oyulmuşdur.

Türbenin, kapı üstünde 93×63 eb'adında mermere güzel bir sülüs hat ile iki satır hâlinde yazılmış iki beyitlik arabca kitâbesi şudur:

Atak-a-llâhü yâ Dervişü Dâvudü
Bi envâ-ir-recâ mimmâ ledeyhi
Felemmâ mâte innî kultü târihün
Kemâ hiye rahmet-u-Llâhi aleyhi

Bu yapı manzûmesinde sibyan mektebi camii şerîfin ve türbenin şarkında, şimdiki Davudpaşa Orta Okulunun yerinde idi. İmâretin nerede olduğu malûm değil ise de medresenin şimâli şarkîsinde, şimdiki Davudpaşa İlk okulunun yerinde olması muhtemeldir. Zîrâ ekseriya böyle eserlerin arsalarından resmî binâlar için istifâde edilmektedir.

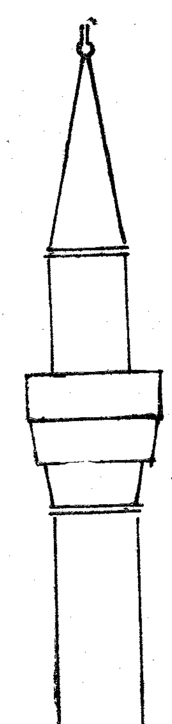
Davud Paşa âmme hizmetinde hayır eseri ve diğer hayırlarının da vakıf gelir kaynaklarından biri olarak çarşı hamamını Samatyada yaptırmışdır (B.: Davudpaşa İskelesi Hamamı) ki o hamama nisbetle Samatyanın o sâhil bölgesi Davudpaşa İskelesi adını almış dır (Fâtih Devri Mimârîsi).

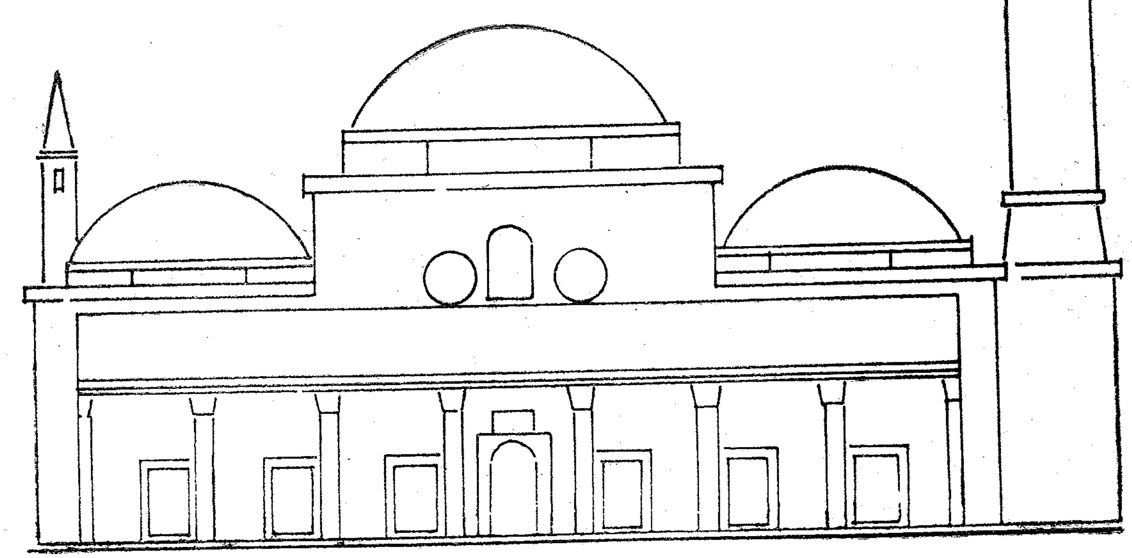
Ekrem Hakkı AYVERDİ

DAVUDPAŞA CAMİİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda Hâkimiyeti Milliye Caddesi üzerinde, aynı cadde üzerinde bulunan Büyük Hamamın yakınındadır; Mimar Sinanın önemli yapılarından biri olan Büyük Hamam son yıllarda ciddî bir tâmir görmüş, daha önce hamam bünyesini kaybedecek derecede tahrip edildiği için «Mimar Sinan Kapalı Çarşısı» adı ile bir çarşı olmuşdur.

Halk ağzında «Karadavudpaşa Camii» adı ile anıla gelir; Üsküdarın en eski camilerinden biridir, «Kara Nişancı» lakabı ile anılmış olan bânîsi İkinci Sultan Bayazıdın vezirlerindendir. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bânîsi Kara Nişancası denmekle meşhur Davud Paşadır, Gebzede 911 de (M. 1505-1506) vefat idüb oraya defnedilmişdir; camii mezburun avlusunda iki kapu olub mahalle tarafına açılan kapusunun yanında fevkaanî olan mekteb Varadin muhârebesinde (1716) şehid olan Türk Ahmed Paşanın hayır eseridir. Bu camiin mahallesi vardır».

Camiin bulunduğu semt İmrahor adını taşır; Davudpaşa Camii geçen asır içinde semti tahrib eden iki yangında yanmış ve tecdîden iki defa tâmir edilmişdir. İlk tâmiri hicrî 1233 (M. 1817-1818) yılındadır. Bu tâmirin kitâbesi hâlen camiin cümle kapusunun kemeri üstünde olub manzum ve tarih mısrası 1 rakamı ile tâmiyelidir:

Üsküdarda Karadavudpaşa Camii
(Resim: İbrahim Baytekin)

Cenâbı Hazreti Davud Pâşâ hayır kânı
İlâ yevmilkıyâme yâd eylesünler hayır ile ânı
Bu zâti pür kerâmet olmuş idi kadr ile evvel
Cenâbı Bâyezid Hânı Velîye âsafı sânî

Ayasofyâsıdır Üsküdârın vasati sûkde
Davud Pâşâ velînin câmii bu hayrülunvânı

Kuvâsına irişmiş idi lerze havfi Bârî ile
Bu tâmiri mücedded ile geldi kuvveti sânî

Mütevellîsine idüb lisânı hâl ile tahsin
Sadâkat âferin dir Hüseyin Ağaya her şânı

Bu târihde Rizâ dâvet nâmına bir nidâ çıkdı
«Ne pek Camii Davud Paşa mâmur oldu rûrânî»
1234 — 1= 1233

Camiin cadde tarafındaki duvarının dışında minârenin hemde yanındaki pencerenin üstünde yine manzum ikinci bir tarih kitâbesi vardır ki şudur:

Câmii cümle fezâil Han Mahmudun Hüdâ
Dergehi ikbâlin etmiş kıblesi şâhü gedâ

Ol imâmülmüslimînin çün hatîbi himmeti
Minberi dîne şeref virdi be hakkı Mustafâ

Bendegânından Hasan Ağa ki yapmın mâbede
Cûdi Şâh Bâyezid vezîri Davud Pâşâ

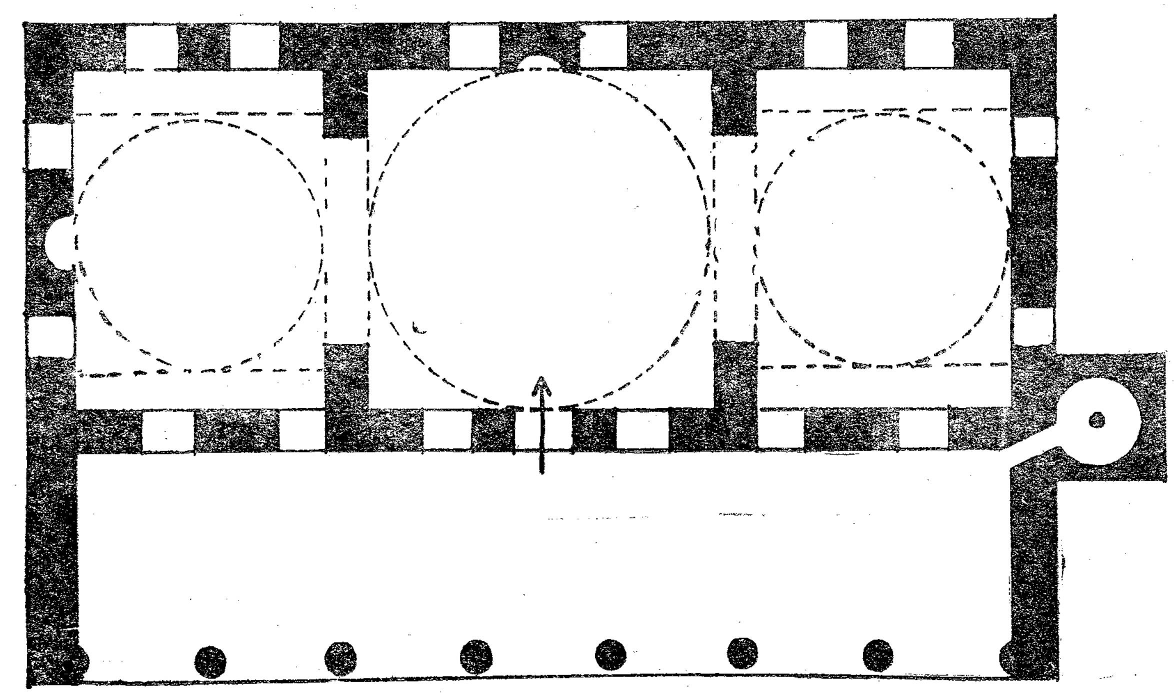
Vâkıfı sânîdir elhak hem de sâhib bu beyte
Ola sâyi himmeti makbûli dergâhı Hüdâ

Cevher tarihi itmâmın nisâr et Hâmid:
«Bu muallâ camii kıldı Hüseyin Ağa ihyâ»
1247 (M. 1831 - 1832)

Tarih mücevherdir. Kim olduğu kesin olarak tesbit edilemeyen, sâdece İkinci Sultan Mahmudun bendegâhından olduğunu öğrendiğimiz Hüseyinin Davudpaşa Camiini tâmir ettirmekle kalmayub vakfına da yeni gelirler eklediği anlaşılıyor. Bu iki kitâbe arasında 14 yıllık bir fark görülmektedir, birincisinin tâmire başlandığında, ikincisinin de, herhangi bir sebeble uzun sürmüş tâmirin tamamlandığında yazıldığı anlaşılıyor.

İkinci tamir Aziz Ağa adında bir hayır sâhibinin himmeti ile hicrî 1284 (M. 1867-1868) 1285 (M. 1868 - 1869) yıllarında yapılmışdır; manzum kitâbe taşı camii 1966 yılının nisan ayında ziyâretimizde avlunun bir köşesinde yerde durmakda idi; R.E. Koçunun bir notuna göre bu taş 1947 de, hâlen mevcud olmayan avlu kapısının kemeri üstünde idi; kaybolacak gibi görünür, kaybolursa çok yazık olur, bu kitâbenin de son cemaat yerinin yan duvarının caddeye bakan yüzüne konması münâsib olur kanaatindeyiz; kitâbenin metni şudur:

Yanub bu Camii Davud Pâşâ emri tâmiri
Nice müddetler olmuşdu dûçâri ukdei te'hîr

Üsküdarda Karadavudpaşa Camii
(Plân: Anonim)

İdüb Elhâc Aziz Ağa bu yıl imârına himmet
Kulûbi ehli imâne bu sûret eyledi tesrîr

Senihâ eyle bu târihi tebliğ ehli imâna
«Olundu mâbedi Davud Pâşâ pek becâ tâmir»
1284

Manzum kitâbenin altında tâmir tarihi rakamla 1285 olarak gösterilmişdir: tarih mısranın tutarı 1 noksandır; tâmirin tarih manzumesi yazıldıkdan az sonra tamamlandığı anlaşılıyor.

«Mir'âtı İstanbul» müellifi Mehmed Râif Bey meşhur eserine bu camii kaydederken küçümsenmeyecek hatâlara düşmüşdür, şöyle ki ilk tamiri yapdıran Hüseyin Ağanın adını «Hasan Ağa» diye yazmış, 1247 tarihli kitâbenin metnini de gereği gibi anlayamayarak eserine «İşbu camiin asıl bânîsi Hasan Ağa nâmında bir zât olduğu kapunun üzerindeki tarihden anlaşılıyor» diye hazin bir hüküm vermişdir; tarih beytini de yanlış, «Cevher» i «Hak hem», «nisâr» ı da «şâz» diye okumuşdur. Yine «Mir'-atı İstanbul» bizim avlunun bir köşesinde yerde terkedilmiş gördüğümüz 1284 - 1285 tarihli kitâbeyi camiin cümle kapusunun üstünde gösteriyor, ve bizim cümle kapusu üstünde bulduğumuz kitâbe taşından ise hiç bahsetmiyir.

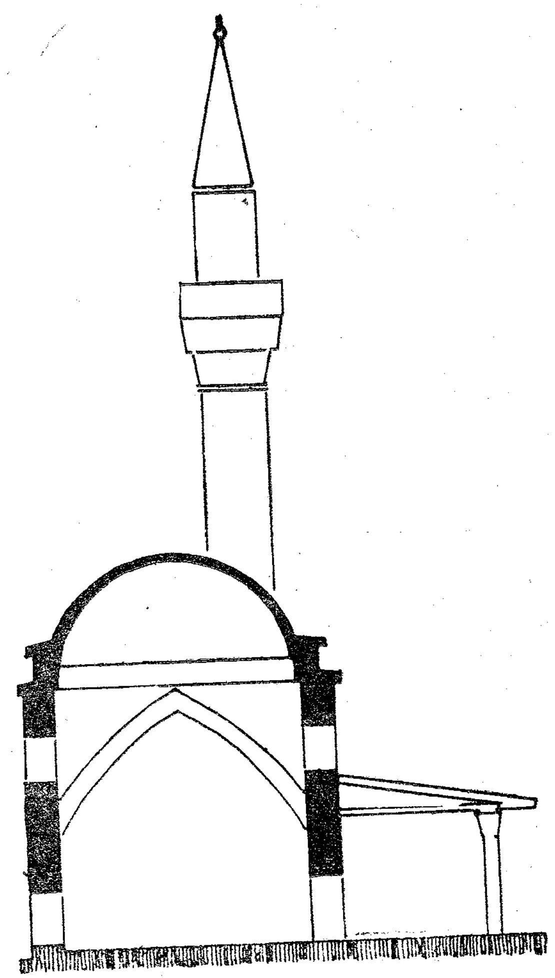
Yukarıda kaydettiğimiz ziyâret tarihinde camiin her iki avlu kapusundan eser kalmamışdı. Önüne basit bir tel çekilmiş avluya yalnız cadde tarafından ve köhne sandık tahtalarından yapılmış bir kapu ile giriliyordu. Avlunun arka kapu tamamen körelmiş, pek yakınlara kadar o kapu yanında bulunan camiin ayak yolları ile onun karşısında Hadikatül Cevâmiin bahsettiği fevkaanî mekteb de yok olmuşlardır. Vaktiyle camiin avlusunda bulunan bir çitlenbik ağacı ile ağacın hemen dibinde Alemdar Baba adında bir zâtin kabri de cami harîmi dışında, cadde kenarında kalmışdır. Etrafı beton üzerine demir parmaklıkla çevrilmiş olan bu kabrin baş şâhidesindeki kitabe şudur:

Lâ ileâhe illâllâh
Muhammed Resülallâh
Alemdar Ahmed Baba
Sene 1091 (M. 1680)

Davudpaşa Camii iki defa yanmış ve iki defa tamir edilmiş olmasına rağmen, minâresi hâric, XV. yüz yıl karakterinden hemen hiç bir şey kaybetmemişdir. 1963 de başlamış olan son bir tâmir de 1966 nisanında tamamlanmış, fakat bâzı teferruat dolayısı ile mâbed henüz ibâdete açılmamışdı.

Sekiz mermer sütunlu son cemaat yerinin üstü aslında yarım küre veya beşik şeklinde yedi kubbecik ile örtülmüş olabilir. 1947 de hayır sâhibi bir zat 5000 lira sarfederek kiremit örtülü bir çatı yapdırmışdı, son tâmirde son cemaat yerinin üstü beton bir saçakla örtülmüşdür.

Cami, içinde iki sivri kemerle üç bölümlü bir zâviye karakteri taşımaktadır. Ortadaki asıl ibâdet sahanın karı plânlı olub yarım küre şeklinde bir kubbe ile kapanmışdır. İbâdet sahnın iki yanındaki kısımlardan sağdakinin dershâne, soldakinin de bir şeyh makaamı olduğu bellidir; soldaki kısımda bir de ocak bulunmaktadır. Geçen asır içindeki tamirlerin birinde ocak ibtâl edilmiş, yerinde bir pencere açılmış, son tamirde de pençere örülerek ocağın ihyâsı yoluna gidilmiş olduğu görülmüşdür. İki yan kısımlar kareye yakın mustakil plânlı olub orta kubbeye nisbetle daha alçak ve daha küçük yarım küre şeklinde birer kubbe ile örtülmüşdür. Minâre kapusu vaktiyle sağdaki kısmın son cemaat yeri tarafındaki köşesinde imiş, o kapu kapatılmış, minâre kapusu son cemaat yerinden ve yine köşeden açılmışdır. Kesme taşdan minâre son tâmirde tamamen yeni olarak yapılmışdır. İki yan kısımlarda üçer duvarda ikişerden altışar pencere, orta kısımdada mihrab ve son cemaat yeri duvarlarında altda ikişerden dört, üstde de üçerden altı ki ceman on pencere vardır, bol ışıklı, eskilerin tâbiri ile dilküşâ camidir.

Üsküdarda Karadavudpaşa Camii
(Resim: İbrahim Baytekin)

Avluda bodrum üstünde tek katlı küçük ve ahşab bir müezzin meşrûtası vardır; ziyâret ettiğimiz tarihde camiin müezzini emekdar hademi hayrâdın Şileli Osman Efendi adında pek nâzik, pek sevimli bir zât idi.

İbrahim BAYTEKİN

DAVUDPAŞA ÇEŞMESİ — Sadırâzam Davud Paşanın hayır eseri; Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi (Haseki - Silivrikapusu Caddesi) üzerinde, Davudpaşa Camiinin avlu kapusu dışında, kapunun sağ tarafındadır; kesme köfeki taşından yapılmış, klâsik üslubda kemerli, teknesi mermer, oldukça büyük bir çeşmedir; üstü kiremit döşeli çatı ile örtülmüşdür. Ayna taşındaki kitâbesi şudur:

Sâhibül hayrât
Merhum Davud Paşa
890 (M. 1485)

Davud Paşanın çağdaşı müverrih Âşıkpaşazâde Derviş Ahmed Âşıkî, kendi adına nisbet anılan târihi Âli Osmanda ilk Osmanlı büyüklerinin hayır eserlerinden bahseder iken Davud Paşa için: «İstanbulda bir ulu cami yapdı, önüne bir lâtif su dahi getirdi» diyor. İstanbulun en eski çeşmelerinden biri olan bu çeşmenin suyu, kaynağından çeşmeye, husûsî bir yola sâhib olarak getirildiği anlaşılıyor, vaktiyle aynı su, camiin avlusundaki şadırvanın musluklarından da akarmış. Son zamanlarda Davudpaşa Çeşmesinin suyu, Halkalı sularından biri olan Nuriosmaniye suyundan geliyormuş ki asıl Davudpaşa suyunun sonradan bu su yoluna katılmış olduğu anlaşılır.

Nuriye NİRVEN

DAVUDPAŞA ÇEŞME SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Samatyanın Cerrahpaşa (Hobyar) Mahallesi sokaklarından, Davudpaşa Medrese sokağı ile Güzelsebzeci sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11, mahalle no. 53). Bozacı odaları sokağı ile bir kavuşağı vardır, ve üzerinde isimsiz bir çıkmaz sokak bulunmaktadır. Davudpaşa Medresesi sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçecek genişlikde ve kaba taş döşeli bir yoldur. Sokağın binâlarını çoğunlukla ikişer katlı ahşab evler teşkil eder; aralarında beton ve yarı kâgir yapılar da vardır; 1 terzi, 1 bakkal dükkânı ile «Taşköprü köylüleri Yardımlaşma Derneği» nin lokali vardır. Kapu numaraları 1-45 ve 2-56 dır (Mart 1965).

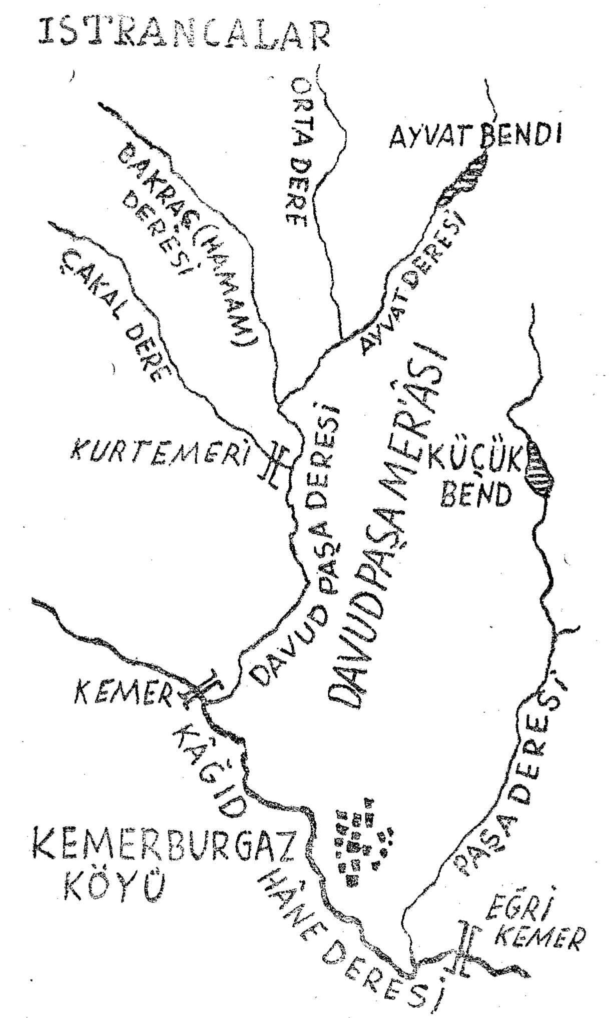
Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA DEĞİRMENİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Samatyanın Davudpaşa Mahallesi sokaklarından; Esekapusu sokağı ile Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11, mahalle no. 55). Doksan derece ile kırılmış dirsekli bir sokak olup Ağababa sokağı ile kavuşağı vardır. Kabataş döşeli iken uzun bakımsızlıkdan toprak yol hâline gelmiş bulunuyordu. 1958 de Kızılelma Caddesi Kocamustafapaşa Caddesine doğru uzatılır iken bu yolun bir kısmı istimlâk edilerek bu cadde güzergâhına katılmışdır. Hâlen bu sokak üstünde kalmış binâların kapu numaraları 14-16, 5-25 ve 33-37 dir, yani sokakda ancak 15 ev kalmışdır; dükkân olarak da 1 radyo tâmircisi, 1 camcı, 1 sobacı bulunuyordu (Mart 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA DEMİRYOLU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih İlçesinin Samatya nâhiyesinin Yalı Mahallesi sokaklarından (adı geçen rehberde pafta 11, No. 37). Yalı Mahallesinin batı kenarında ve demir yolu yanında, demir yolunun deniz tarafındadır. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1966).

DAVUDPAŞA DERESİ — Kâğıdhâne deresini besleyen derelerden; Istranca Dağlarının güney yamaçlarından doğan Ayvad Deresi, Orta Dere ve Bakraç Deresi adında üç derenin Kurt Kemeri mevkiînde birleşmesi ile vücud bularak Kemerburgaz Köyünün batı kuzeyinde bir noktada Kâğıdhane deresine karışır; ye-

Davudpaşa Deresi
(Kroki: Ömer Tel)

rine gidilip görülme imkânı bulunamadı.

Bibl.: Mehmed Eşref, İstanbul civârı hâritası.

DAVUDPAŞA GENÇLİK SPOR KULÜBÜ — 1926 da Davudpaşa Orta Okulu mezunları tarafından kurulmuşdur; formasının renkleri kavuniçi ve kahverengidir. Kulübün ilk lokali Hekimoğlualipaşa Kütübhânesi olup 1959 da Hekimoğlualipaşa Caddesinde kendi mülkü olan 96-98 numaralı binâya nakletmişdir. Kulübün kurucuları İsmail Eriş, Ömer İpek, Emin Kumraloğlu, Salih Küpşi, Ahmed Ertuğrul, Ali Riza Öğüt, Ahmed Ozuloğlu, Fehmi Unç'dur. Futbol takımı 1940-1941 oyunlarında birinciliğe girmişdir.

Türkiye millî futbol takımında oynamış Hilmi Kiremitci (Vefâ kulübünde), Abdülkadir (Vefâ kulübünde), Edhem (Beşiktaş kulübünde), Sefer (Altınordu kulübünde) futbola bu Davudpaşa kulübünde başlamış, buradan yetişmişlerdir.

Bibl.: H. Göktürk, Not.

DAVUDPAŞA İLK OKULU — Samatyada Çavuşzâde Sokağındadır. Tedrisâta 1923 yılında açılmışdır; okulun bulunduğu, adını tesbit edemediğimiz bir muhâsebecinin konağı imiş; büyükçe bir bağçesi olan üç katlı ahşab bir yapıdır; Maarif Vekâleti tarafından satın alınmışdır. 9 dershânelidir, çift öğretim yapılır, 600 öğrencisi ve 16 öğretmeni vardır. Her yıl ortalama 100 mezun verir; bir yavru kurt izci oymağı vardır. 1962-1963 ders yılında öğretmen kadrosu şu zatlerden müteşekkildi:

Ahmed Yavuz (Müdür), Ali Rıza Gönenç (Müdür Yardımcısı), Hâcer Özkırımlı, Nureddin Özcan, Hüsniye Özcan, Hulûsi Özyalçın, Güzin Sağlam, Makbûle Ünal, Kadriye Döven, Gündüz Esnaf, Nefise Güçyener, Sevim Boran, Fikret Sezer, Türkân Yener, Ahmed Dursunoğlu, Emine Ergen.

DAVUTPAŞA İSKELELİLERİ — İstanbulun mahalle yangın tulumbası sandıkları arasında üçüncü sınıf sandıklardan biri idi; koğuşları yokdu, sandıkları Davutpaşa İskelesi Hamamının külhan avlusunda, yağmura karşı koruyan bir saçak altında dururdu; iki takım bile olmayan altı nefer uşağının dördü bekâr kayıkçı gürûhundan olup geceleri erkekler hamamının peykelerinde yatarlardı, içlerinde soyunup icâbında dellâklık edeni de olurdu. Nefsi Samatya Sandığı ile Çifte Kardeşlik tutunmuşlar (B.: Çifte Kardeşlik), yangınlara onlarla beraber gidip gelirlerdi. Aşağıdaki manzûme geçen asır sonların kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından bu sandığın uşaklarından ve Davutpaşa İskelesi kayıkçılarından Hıdır yaşut İlyas isminde Poladhâneli bir uşak sânında yazılmıştır. (B.: Hıdır İlyas, Poladhâneli):

Bin fetânın bir güzeli
Davutpaşa İskeleli

O kayıkçı kişmirimde
Gözler sürmeli sürmeli

Gümüş topuk ayaklara
Düşüp de yüz göz sürmeli

Güzelliğin haşmetini
Kaşın çattıkda görmeli

Samatyalı değil miyiz
Gözüm gözde elde eli

Çifte Kardeş olduk diye
Omuzlayıp götürmeli

Ayaklarımız çabuk çabuk
Çalımında sevişmeli

Davutpaşa İskeleli
Davutpaşa İskeleli

İskelesi bir dilküşâ
Cennet misâl germâbeli

Dilhânesi yangınından
Dönüşde bir yol girmeli

Fûtei gulgûn içinde
Görem hüsni müheykeli

Dellâki pâk hem kaykıcı
Lâzım Poladhâneli

Nâmı Hıdır ya İlyas mı
Bilmedim yandım yâneeli

Tasvîri dilpeziri var
Dizlik mintan mestâneli

Bebr ü peleng yavrusu mu
Cihâne bir göstermeli

Vâsıf HİÇ

DAVUDPAŞA İSKELESİ — Marmara yalısında Samatya ile Yenikapı arasında bir mevkiin adı; İstanbulun eski bir kayık iskelesinin bulunduğu yerdir; o eski iskelenin ve etrafının «Davudpaşa İskelesi» adını almasının sebebi tahmin ediyoruz ki İkinci Sultan Bayazıd'ın Sadrâzamlarından Davud Paşanın sarayının bu semtde bulunmasından olacakdır; ayni mevkide XVI. asır yapısı bir çifte hamam da Davudpaşa İskelesi Hamamı adını taşımaktadır. XVII. asırda Defterdar Bekir Paşa tarafından ayni mevkîde şehrin eski kale duvarları dışında lebideryâda yaptırılmış bir mescid de bânisinin adı yerine Davudpaşa İskelesi Mescidi diye anıla gelmiş idi.

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Davudpaşa İskelesi mevkîi Kasabilyas ve Yalı Mahallerinin deniz tarafını teşkil eden sahâdır (1934 B. Ş. R. Pafta 11, No. 54 ve 37).

DAVUDPAŞA İSKELESİ CADDESİ — Samatyada Kasabilyas Mahallesi ile Yalı Mahallesi arasında sınır teşkil eder bir yoldur; Aksaraydan Yedikuleye doğru anacadde, Küçük Langa caddesi (eski tramvay yolu) ile sâhil arasında uzanır; Helvacı Tahsin ve Kâtib Kasım sokakları ile kavuşakları vardır. (1934 B.Ş.R. Pafta 11/37.54).

Bir araba geçecek genişlikde, kaba taş döşeli, sağa sola kavisli bir sokakdır. Birer ikişer katlı ahşab ve kârgir evler arasından geçer, yapılar arasında dört katlı bir de beton apartıman vardır. 1 tuz imâlâthânesi, 1 ekmekçi fırını, 1 pantaloncu terzi, 1 bakkal dükkânı bulunmaktadır. Kapu numaraları 1-29 ve 2-44 dür (Nisan 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA İSKELESİ CİNÂYETİ — Vak'anüvis Râşid Efendi Hicrî 1114 (Milâdi 1702-1703) vak'aları arasında: «Vak'ai Garîbei Şeyh Mânevî Efendi» diye kaydediyor; esrar perdesi açılamamış kanlı sahnelerdendir.

Şeyh Mânevî Efendi, meşhur Karabaş Ali Efendinin oğluydu, Kadırga Limanında Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi şeyhiydi. İkinci Ahmed zamanında hünkâr şeyhi olmuş, güzel konuşması ile meşhur, vaaz ve zikirde eşi az bulunur, âbid, zâhid bir zât idi. Davudpaşa İskelesinde surlara bitişik bir bahçeyi pek sevmiş, sahibini güçlükle kandırarak satın almış ve orada yerleşmişti. 1114 de Yedikule dizdarı olan bir zâd ölmüş, fevkalâde güzelliği ve zenginliği İstanbulluların dilinde destan olan karısını da Şeyh Mânevî Efendi almıştı. Bu meşhur hanımefendi üç dört ay kadar Şeyh Efendinin nikâhında yaşadıktan sonra bir gece ansızın ölmüş, ve ertesi sabah erkenden, şeyhin mürid ve ahbaplarının omuzları üstünde, evden çıkarılmıştı; Topkapı mezerlığına götürülecekti. Fakat biraz sonra cenaze alayının önüne bir kadın çıktı, cemaatten ölünün kim olduğunu sordu: «Şeyh Efendinin hatunudur!» dediler. Kadın, bu meşhur hanımefendiyi sık sık ziyaret eden ahbaplarındandı, bu haberi işitince feryadı bastı: «Akşam ben bu hatunu sağ bırakmıştım... giderken beni yalnız bırakma diye yalvarmıştı! Bu ölümden şüphem vardır!» diye cenazenin peşini bırakmadı, Topkapısına kadar gitti. Orada da Kolluk çorbacısına çıktı:

— Şu ölüyü mezara komasınlar!. Sonra nedamet çekersiniz! dedi. Çorbacı da cenazeyi Kale kapısından çıkartmayıp Yeniçeri Kolluğunda alakoydu, ve keyfiyeti Sadaret Kaymakamı Paşaya bildirerek kadını da beraber gönderdi. Kadın şüphesini Kaymakam Paşaya da söyledi. Bir mübâşir gönderilerek cenâze Şeyhülislâm

kapısına getirildi; orada, ırz ehli kadınlardan mürekkep bir heyet önünde tabut açıldı:

Güzel ve zengin hanımefendinin boğazında, boğulduğunu gösteren bir ip yarası, başında birkaç bere, ellerinin üstünde, yüzünde ve burnunda da yırtıklar, çürükler, bereler vardı. Saçlarının örgüsü çözülmemiş, naş gasledilmemişti; hattâ kefeni bile yoktu, âdi bir yatak çarşafına sarılmıştı..

Feci bir cinâyet karşısında bulunduklarını gören muayene heyeti âzası, gördüklerini, ayrı ayrı yemin ederek anlattılar. Şeyh Mânevî Efendi derhal tevkif edilerek sorguya çekildi; muhbir kadınla yüzleştirildi:

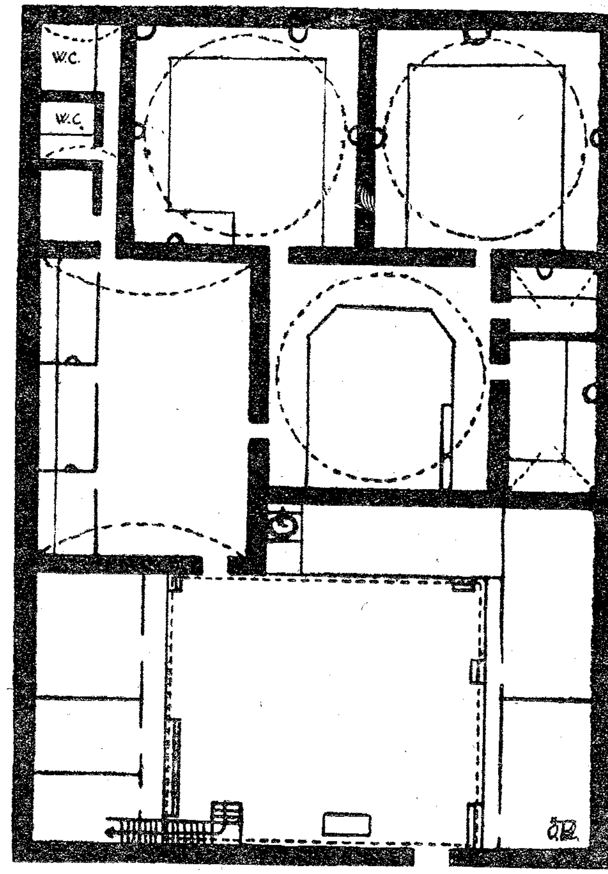
— Evet.. Bu hatun akşam benim hanemdeydi.. Zevceme bu hâli kim etmiş benim de haberim yoktur, ben dahi dâvacıyım!. dedi.

Fakat bütün deliller kendi aleyhindeydi. Şeyh Efendinin hususî hayatı hakkında mahallesi halkından da malûmat toplandı; cümlesi efendinin sûihâlinden bahsile aleyhinde şehâdette bulundu. Kaymakam paşa, ölünün taşrada bulunan vârisi gelinceye kadar şeyhin hapsini emretti. Fakat Şeyh Efendi de zindanda hastalandı ve tezine öldü.

Şeyh Mânevi Efendinin bahsedilen sûihâlinin neler olduğunu kaydetmiyen Raşid Efendi, Şeyhin ölümü için de «Dâvaları âhirete kaldı» hükmünü veriyor. Biz, İstanbulun büyük bir şöhreti olan Mânevî Efendinin zindanda gizlice idam edildiğini tahmin edebiliriz. Şeyhlerin ve tekkelerin halk gözünde haysiyet ve nâmusunu korumak istiyen hükûmet, hünkâr şeyhliği yapmış bir meşhur vâızı kaatil olarak teşhir edemezdi.

DAVUDPAŞA İSKELESİ HAMAMI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasabilyas Mahallesinde Küçük Langa Caddesi üzerinde (Rehberde Pafta 11, No. 54) XV. yüzyıl yapısı İstanbulun en eski çifte çarşı hamamlarından biri olup bu satırların yazıldığı sırada Kastamonulu Bay Hidâyet Öğreticinin mülkiyetinde ve aynı zat tarafından işletilmekte idi.

Erkekler kısmının câmekânına (soyunma yerine), geçen asır sonlarında hamamın mülk sâhibi tarafından hamamın önüne yaptırılmış üç katlı ahşap bir evin altından bir kapı ve koridor ile girilir. Ahşap evin altında ve kapusu koridora açılır sağ tarafda bir oda hamama bir soyunma odası olarak eklenmiş, fakat 1963-1964 arasında hamamın kadınlar kısmının

Davudpaşa İskelesi Hamamı
(Plân: Ö. Tel)

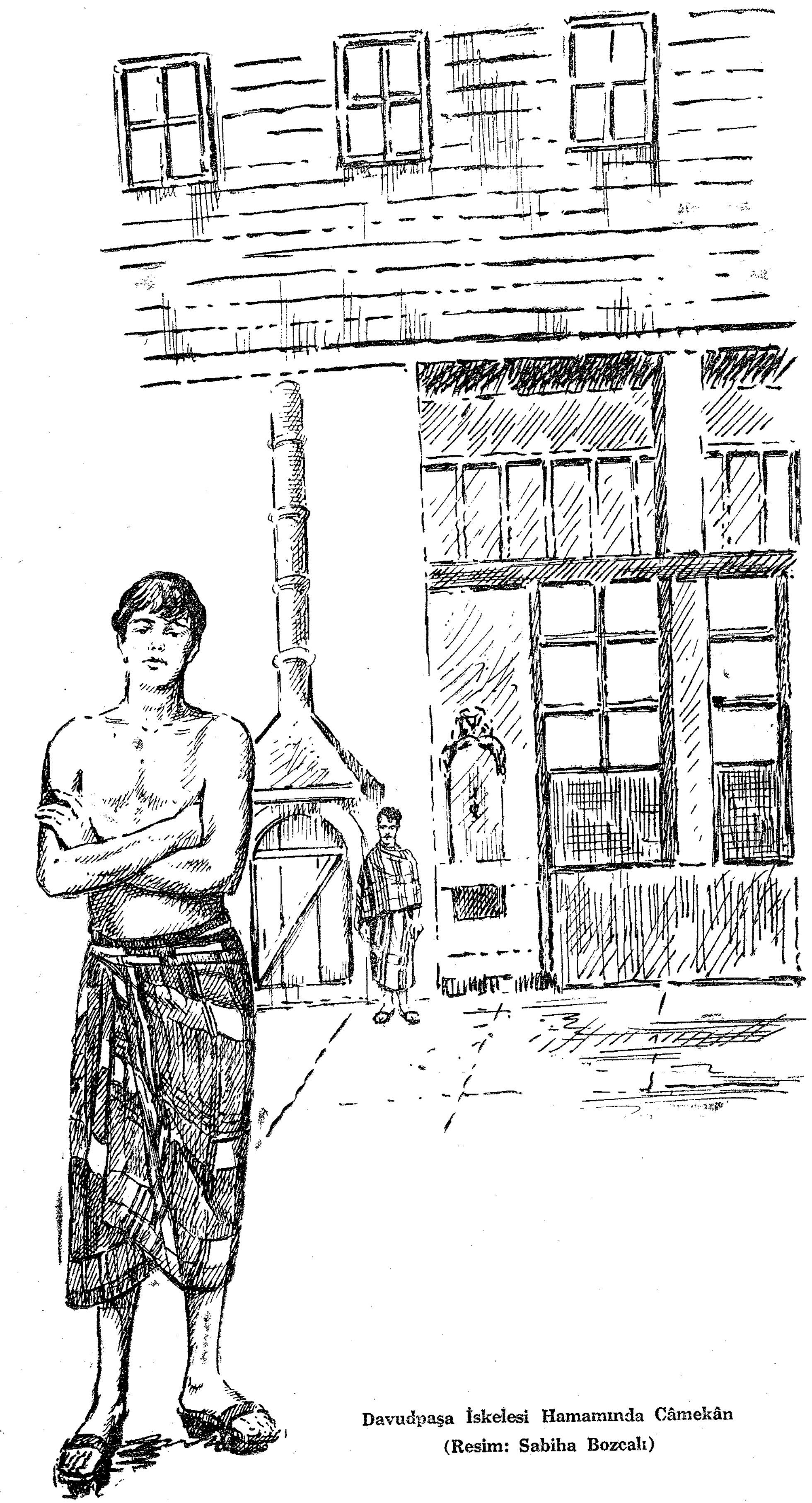
câmekânı kahvehâneye çevrilmiş bu sırada yukarıda bahsettiğimiz soyunma odasıda erkekler hamamından alınrak kâhvehâneye ilâve edilmişdir. Hamamı ziyaretimiz sırasında kadınlar kısmını göremediğimiz için, câmekânı (soyunma yeri) kâhvehâne olmuş hamamın içinde de ne gibi değişiklikler yapıldığı tesbit edilemedi.

Câmekân kısmı, kapudan girildiğine göre sağlı sollu iki geniş mermer peykeden ibâret imiş; İstanbulun bütün çarşı hamamlarında olduğu gibi geçen asır içinde bu peykeler üzerinde camlı ahşap bölmelerle soyunma odacıkları yapılmışdır, sağ tarafda 2 ve solda 3 oda vardır, hepsi penceresizdir, bir tarafındaki camlı bölmelerden, ışık alırlar. Bu odacıkların üstünde de sol tarafdan ahşap bir merdiven ile çıkılan, önü ahşap korkuluklu dar bir koridor ve birkaç odacık daha vardır.

Câmekâna sokak kapusundan girildiğine göre karşı duvarın sol tarafında üstü yaşmaklı iç hamam kapusu, kapunun sağında da bir çeşme vardır.

İç kapudan üstü tonos kemerli ve mustakil şeklinde genişce bir soğukluğa girilir, asıl hamam, harâre medhali soğukluğun sağ tarafındadır. Soğukluğun sol kenarında sonradan ihdas edildikleri belli üç göz otluk (temizlik hücresi) vardır; geride de iki bölme ayak yolu bulunmaktadır, ayak yolları da küçük bir tonos kemerle örtülmüşdür; otluk da ayak yollarının yanında iken hamamı gezdiğimiz tarihde metrûk bulunuyor idi.

Dört bölmeden müteşekkil harâre kendine has bir plâna sâhibdir. Soğukluktan girilince, üstü yarım küre şeklinde bir kubbe ile örtülmüş ilk bölmede yalnız göbek taşı bulunmaktadır, göbek taşı da bir yanından duvara yamanmışdır; etrafında sofa ve kurna yokdur. Sol tarafda kare şeklinde ve birer yarım küre kubbe ile örtülmüş bir 5 kurnalı, diğeri 3 kurnalı iki büyük sıcak halvet, karşıda da bir büyük kemer, kemerin arkasında bir tonos kemer altında teker kurnalı iki küçük soğuk hal-

Davudpaşa İskelesi Hamamında Câmekân
(Resim: Sabiha Bozcalı)

vet vardır. Göbek taşının soğuk halvetler karşısındaki kenarında da mermer bir paravan görülür. Harâre, hamamın yeri cem'an 10 kurnadır.

Beş kurnalı sıcak halvetin bir köşesinde yaşmaklı bir buğu alma bacası vardır.

1966 yılında Davudpaşa İskelesi hamamında bir natır, iki dellâk ve bir yanaşma-kapucu olarak dört bekâr uşağı çalışmakda idi. Kış mevsiminde hamamın günlük müşterisi 40-45 kişi arasında imiş.

Son kırk yıldanberi İstanbulun çarşı hamamları tüyler ürpertici bir şekilde yok edilmektedir. Yol, bulvar, cadde açmak için bilgisiz, san'at eserine ve tarihe ilgisiz îmar yıkıcılığı, ve hamam tapularını ceblerinde taşıyan kimselerin, hamamının yerine apartman veya iş hanı yaptırarak cehlin gızleti içinde pis ve rezil bir hırs ile fazla gelir sağlama kaygusu, güzel güzel, büyük büyük çarşı hamamlarımızın üzerinden Vandal vahşeti ile geçmişdir (B.: Hamam; İbrahimpaşa Hamamı, Aksaray Hamamı, Tevekkül Hamamı, Beşiktaş İskele Hamamı, Fındıklı Hamamı, Yamalı Hamam, Kapuiçi Hamamı, Buğluca Hamam); sîmâsını tamâmen değiştiren, dizi dizi şeddâdî apartımanların yüksekliği bir semtde Davudpaşa İskelesi Hamamın yakın gelecekde ne olacağı bilinemez, Cenâbı Hak kör kazmadan korusun deriz; bu güzel hamamın bilgi otoritesi ile bir tâmire muhtaç olduğunu kaydederiz. Mülk sâhibinde bunu sağlayacak mâlî imkânın bulunacağını tahmin etmiyoruz, ilgili makamların bu gibi durumlarda yardım ellerini uzatmaları, şahıs mülkiyetine geçmiş sanat eserleri korumak için bir zarûret, bir korudur sanırız.

Hüsnü KINAYLI

Davudpaşa İskelesi Hamamı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

DAVUDPAŞA İSKELESİ MESCİDİ — Zamanımızda mevcud olmayan bu mescid Samatyada sur dışında deniz kenarında bulunmakda idi. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı vermektedir: «Kale kapusu dışında fevkaanî bir mesciddir. Bânisi Defterdar Bekir Paşadır. Musula yakın bir yerde katlolunmuşdur ki 1049 (M. 1639-1640). Minberi sadrâzam Nâili Abdullah Paşa vaz etmişdir, Cidde de vefât edûb Mekkei Mükerremede Muallâ'da medfundur. Bu mescidin mahallesi yokdur».

Semtin yaşlılarından, bu mescidde namaz kılmış olanlardan köfteci Mahmud Güzelgül'ün verdiği mâlûmata göre, hâlen yıkılmış olan o semtdeki surların son kalıntısı bu duvar parçasının hemen sol tarafında idi; altında kayıkhâne bulunan ahşab bir mesciddi. Tahminen 1918-1920 arasında yıkılmışdır, izi kalmamışdır

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA KIŞLASI — Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra geçen asır içinde İstanbulda inşâ edilmiş 9 büyük kışladan biri (Diğer kışlalar: Râmi Kışlası, Selimiye Kışlası, Kasımpaşa Kışlası, Tophâne Kışlası, Taksim Kışlası, Orhaniye Kışlası, Levend Kışlası, Kuleli Kışlası; bu isimlere bakınız); Topkapusu dışında, eski Edirne yolu üzerinde, XV. asırdan bu yana Davudpaşa diye anılagelen mevkîde, yolun sağında ve az gerisindedir; aynı mevkîde aynı ismi taşıyan meşhur bir sarayın kalıntısı vardır (B.: Davudpaşa Sarayı).

Davudpaşa Kışlası, İkinci Sultan Mahmud tarafından yeni kurulan Asâkiri Mansûrei Muhammediye için Hicrî 1242 yılında (Milâdi 1826

- 1827), Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının hemen tezine yaptırılmışdır. O devrin ünlü şâirlerinden Ayıntablı Aynî Efendi bu kışlanın inşâsına şü hünerli tarih manzûmesini yazmışdır ki manzûmenin yirmi mısraının hepsi mücevher (yalnız noktalı harfler hesablanarak) tarihdir:

İtti Han Mahmud izâle Yeniçeriyi kırdı hep
Kışla yapdı eyledi vaz'ı asâkir hamd ola

Pâdişâhi kâmûrân ü şâbi heft iklîmdir
Sâhibi seyfü kalem şâhnişehi kal'a küşâ

Husrevi Behrâm fer sultânı mehdi iktidar
Dâveri Fârûk adlü Bihmeni Hayder vegaa

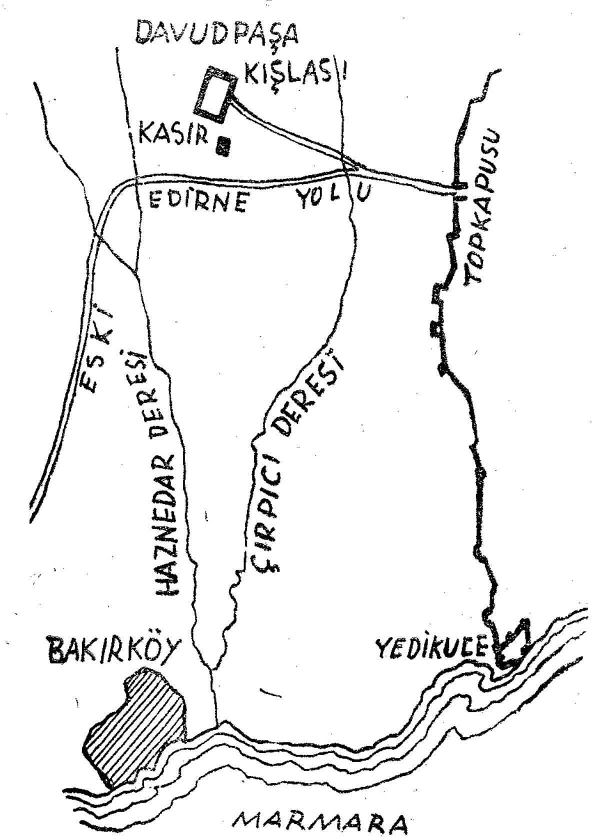
Mihri kevkeb müşterî tâli felekşânı mehlikaa
Bahtı es'ad kadri âlî kendi mansûrüllivâ

Kıldı bu nev kışla hurrem askeri mansûreyi
Her yerine reşk ider kasrı Havernak bî mürâ

Cenkperver çündi kudsî askeri peygamberî
Saflarında rûnümâdır husreti bârî Hüdâ

Al tüfengi destine bu askeri islâmveş
Gel yiğit meşk eyle her tâlîmi harbi dâîmâ

Askerin gaalib ide Mevlâ adüvsin kahr ide
Tâkim ola âleme pertef feşan mihri semâ

Davudpaşa Kışlası Mevkii

Eyledi Dâvudpaşa semtini kışla emin
Kıldı Han Mahmûdi Adlî kışlai âlî binâ

İtti Aynî gûşine menkuuş erbâbı hüner
Kıldı târihin beyan her mısrai gevher edâ

Davudpaşa Kışlası asrımız başında metrûk ve harâbîye yüz tutmuş bir halde idi; Balkan Harbinde muhâcir iskân olundu; 1922 de Tâhirülmevlevî (B.: Olgun, Tâhir) çıkardığı «Mahfil» isimli mecmuada okculukdan bahseden bir makaalesinde söz gelimi: «... bir ağacın gölgesine oturduk. Toprak üstüne atılmış bir kaba hasır, leîm bir düşmanın pençei taarruzundan o harab kışlanın yaralı sinesine sığınmış muhacirlerin eseri ikrâmı idi..» diyor.

Kışla, Davudpaşa Sahrası diye anıla gelmiş o mevkîde Çırpıcı ve Haznedar derelerinin arasında denizden 70 metro yükseklikde bir tepenin doğu yamacındadır; eski Edirne yolundan ayrılan hususî bir yolu vardır. Cumhuriyet devrinde tâmir ve ihyâ edilmiştir; ve yine kışla olarak kullanılmaktadır. Bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi.

DAVUDPAŞA MAHALLESİ — Fatih ilçesinin Samatya bucağı mahallelerinden; Samatya bucağının Arabacı Bayazıd, Sancakdar Hayreddin Kasab İlyas, Cerrahpaşa mahalleleri, ve Şehremini bucağının da Seyid Ömer ve Nevbahar mahalleleri ile çevrilmişdir. Sınır yolları şunlardır: Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi (Seyid Ömer ve Nevbahar mahalleleri ile), Davudpaşa Medrese sokağı ve Çardaklı Hamam sokağı (Cerrahpaşa Mahalleleri ile), Çavuşzâde Camii sokağı (Kasab İlyas Mahallesi ile), Gümrükcü sokağı ve Sancakdar Tekkesi sokağının bir kısmı, Kocamustafa Paşa Caddesinin bir kısmı (Sancakdar Hayreddin Mahallesi ile),

İç sokakları şunlardır: Emir Pervâne sokağı, Tarhana Mektebi sokağı, Haydar Kâhya çıkmazı, Etyemez Tekkesi sokağı, Koca Mustafa Paşa caddesinin bir kısmı, Ağababa sokağı, Davudpaşa Değirmen sokağı, Esekapusu sokağı, Hekimoğlu Alipaşa Camii geçidi, Tütüncü zâde Çıkmazı, Köprülü Çıkmazı, Hattad Halim sokağı (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 11/55).

Davudpaşa Mahallesi sınırı içinde 2 âbidevî cami (Davudpaşa Camii, Hekimoğlu Alipaşa Camii), 3 mescid (Şahsultan, Haydarkâhya, Çavuşzâde mescidleri, sonuncusu harâbe halinde), 2 türbe (Davudpaşa ve Hekimoğlu Alipa-

şa), 1 sebil (Hekimoğlu Alipaşa Sebili), 1 kütüphâne (Hekimoğlu Alipaşa Kütüphânesi, 2 okul (Davudpaşa İlk Okulu, Davudpaşa Orta Okulu) vardır.

Bu satırların yazıldığı sırada aydın bir İstanbul hemşehrisi olan Mahalle Muhtarı emekli subay Bay Celâleddin Çalpalanın yaptığı istatistiğe göre mahallede 411 ev, 22 apartıman, 114 dükkân, 1 ekmek fırını, 1 simitçi fırını, 2 triko imalâthanesi, 3 oto tamirhânesi, 1 oto yağlama istasyonu, 1 eczahâne, 1 dispanser, 2 doktor muayenehânesi, 1 diş muayenehânesi, 3 susuz çeşme, 2 terkos çeşmesi bulunuyordu, mahalle halkı 1143 âile olup nüfusu 2441 erkek ve 2487 kadın olmak üzere 4928 kişi idi (Ekim 1963).

Hakkı GÖKTÜRK

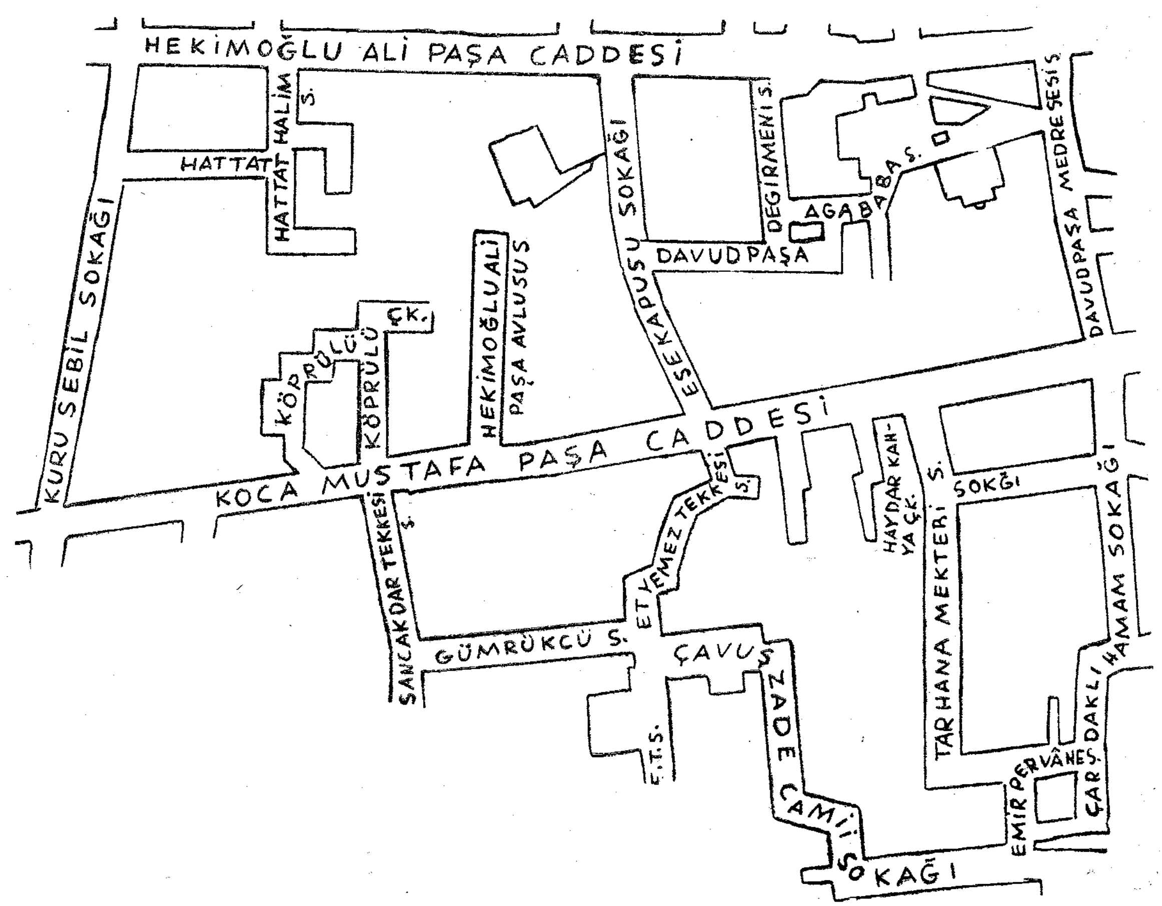
DAVUDPAŞA MAHKEMELİLER — İstanbulun mahalle yangın tulumbası sandıkları arasında ikinci sınıf sandıklardan biriydi; geçen asır sonlarında bu sandıkdan Hallo Hasan ve Kekeme Hayri adında iki seçkin tulumbacı yetişmişdir; reisleri Kör Fehmi de, uşaklarını yangınlara kazasız belâsız götürüb getirmesini bilen iyi tulumbacıydı. Nâralarını: «Şeriat yolunda Davudpaşa Mahkemeli!... diye atarlardı. (B.: Tulumbacılar). 1885 ile 1890 arasında bu sandığın uşaklarından ve ipci esnafından Eşmeli Emin de aşırı derece güzelliği ile nâm almışdı ki Üsküdarlı halk şâiri Tiphâne ketebebesinden Âşık Râzı tarafından bir manzûme ile övülmüşdür (B.: Emin Eşmeli İnci):

Sermed Muhtar Alus «Onikiler» isimli romanında tulumbacılardan bahseder ve bir geçid yerini tasvir eder iken (B.: Geçid Yeri) şunları yazıyor :

«— İşte bu değdi.. Davudpaşalılar geliyor!..

«Kör Fehmi'nin Davudpaşa Mahkemesi takımı da İstanbulun en cemiyetli, en kaçak, en acar takımlarındandı. Bunların cakasına diyecek yokdu. Keçekülâhlarında ok saplanmış yürek resimleri, arkalarında ateş renginde kırmızı fanilâlar. Tulumbaları kanarya sarısına boyanmış; üstünde yaldızlı çiçekler, sandık, Şah İsmailin altın tahtı gibi gözler kamaştırmada.

«Paşa kendini tutamadı:

Davudpaşa Mahallesi
(1934 Şehir Rehberinden Ö. Tel eli ile)

— Yaşşâ Fehmiciğim... imanına kadar reissin!... yaşayın be yiğitoğlu yiğitler!...

«Davudpaşalılar yıldırım gibi geçdiler, nâraları ortalığı çınlattı:

— Eeeeeyt!... Kırlangıca uçma, tavşana kaçma, saldırmaya biçme, lüver kurşununa sîneye geçme öğreten Davudpaşa Mahkemeli!...».

Bu nârâ tamamen uydurmadır (B.: Tulumbacılar, tulumbacıların sandık nârâları).

Yine S. M. Alus ayni romanında şunları yazıyor: «Bir tulumba geliyordu. Oraları ıssız ve tenha olduğu için nârâ atmıyorlardı. Acabâ nerelilier?... Müdür atıldı:

— Ayaklar kalabalık.. Davudpaşa Mahkemeliler olacak!

— Yanlışsın.. hani at nalı şakırdısı?.. hani Kör Fehminin kır kadanasının lap lap başısı?...».

Bibl: Sermed Muhtar Alus, Onikiler Vâsıf HİÇ, Not

DAVUDPAŞA MAHKEMESİ — İstanbulun eski şer'î mahkemelerinden biri; semtinde yerini tesbit edemedik.

DAVUDPAŞA MEDRESESİ ÇIKMAZI — Davudpaşa Medresesi sokağı üzerindedir, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Samatyanın Cerrahpaşa Mahallesi sınırı içindedir (B.: Davudpaşa Medresesi sokağı). Daracık bir çıkmazdır, sağ tarafında 3 ev, sol tarafında da Davudpaşa Medresesi'nin yan duvarı vardır (Mart 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA MEDRESESİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Samatyanın Davudpaşa ve Cerrahpaşa mahalleleri arasında sınır sokakdır, Kocamustafa paşa caddesi ile Hekimoğlu Alipaşa caddesi arasında uzanır; Kocamustafapaşa caddesi tarafından gelindiğine göre sağ kolda Davudpaşa Çeşme sokağı ile kavuşağı vardır, ve yine sağ kolda Davudpaşa Medresesi çıkmazı vardır (Belediye Ş. R. Pafta 11, mahalle No. 53, 55).

Bir araba geçecek genişlikde pakettaşı döşeli bir yoldur. Çıkmaz sokağın ağzını geçdikden sonra sağ kolda Davudpaşa Medresesi bulunmaktadır, fakat önüne evler yapılmış olub medrese geride kalmışdır; medrese kapusunun tam önüne de bir bekçi kulubesi yapılmış, bu suretle medresenin, adını taşıyan bu sokak ile bağlantısı da kesilmişdir. Medresede geçimini güçlükle temin eden âileler barınmakda iken 1962 yılında boşaltılarak kapatılmışdır.

Yolun sol alt başında, yüzü Kocamustafapaşa caddesinde olan Davudpaşa Mektebi ve Davudpaşa Camiinin hazîne duvarı, ve camiin avlu kapusu görülür; bu sokakdan cami avlusuna bir geçidle geçilir.

Bu sokak üzerinde 5 kadar ev ile 1 kalaycı, 1 kunduracı, 1 marangoz, 1 kahvehâne, 2 aşçılokanta, 1 ekmekci; 1 kundura tâmircisi, 1 göz de kapalı dükkân tesbit edilmişdir (Mart 1965)

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA MER'ASI — Kemerburgaz Köyü, Paşa Deresi, Küçük Bend, Ayvant Bendi ve Davutpaşa Deresi arasındaki mer'â; yerine gidilip görülme imkânı bulunamadı.

Bibl: Mehmed Eşref, İstanbul civârı haritası.

DAVUDPAŞA ORTA OKULU — Davudpaşa Mahallesinde Kocamustafapaşa Caddesinde, XV. asır sonlarından bu yana Davudpaşa Sibyan Mektebinin, Davudpaşa Rüşdiyesinin, Davudpaşa İdâdisinin, ve Davudpaşa Sultânisinin bulunduğu binâdadır (B.: Davudpaşa Rüşdiyesi). Davudpaşa tek devreli sultânî açılmışdı, 1924 de sultânî mektebleri liseye kalbedilir iken tek devreli sultâniler de orta okul adını aldı. Hâlen Davudpaşa Orta Okulu 18 dershâneli ve çift öğretimlidir; 1100 öğrencisi ve yardımcı ve aslî 32 öğretmeni vardır. 1961 - 1962 ders yılı sonunda 61 öğrenci diploma almışdır, Okul Müdürlüğünde Bay Nevzad Akıncı bulunuyordu (Ekim 1963).

Hakkı GÖKTÜRK

DAVUDPAŞA RÜŞDİYESİ — İrfan hayatına çok büyük hizmetlerde bulunmuş Belediye Mektubcusu merhum Osman Nuri Ergin'in «Türkiye Maarif Tarihi» isimli eserindeki kaydına göre hicrî 1263, milâdî 1847 yılında «Numûne Rüşdiyesi» olarak açılan ilk rüşdiye mektebidir (B.: Rüşdiye Meklebleri); devrin Maarif Nâzırı Kemâl Efendi bu mektebde bizzat muallimlik yapmış, kitabını da kendisi yazarak Farsca okutmuşdu. Rüşdiye mektebinin binâsı, semte adını vermiş olan Davudpaşa vakfı hayır eserlerinden kadim taş mekteb iki odadan mürekkeb kubbeli bir eski yapı idi; Cerrahpaşa—Kocamustafapaşa caddesi üzerinde, bu caddenin Muradpaşa Camii Sokağı ile olan kavuşağı başında idi; 1894 deki büyük zelzelede yıkılmış, yeniden ve kubbesiz olarak yapılmış, İstanbulun iyi mekteb binâlarından biri olmuşdu.

Zamanımızda aynı yerde Davudpaşa Orta

Okulu bulunmaktadır (B.: Davudpaşa Orta Okulu).

Tanzimat devri sonlarında hicrî 1291 (M. 1874) tarihli bir istatistikde İstanbulda bulunan 18 Rüşdiye mektebi arasında Davudpaşa Rüşdiyesi 127 öğrenci sayısı ile üçüncü gelmektedir (Dârülmaarif 256 öğrenci ile başa, Fâtih Rüşdiyesi 201 öğrenci ile ikinci). Reşad Mimaroğlu bize tevdi ettiği küçük bir notda: «1880 den sonra Davudpaşa Rüşdiyesi çok şöhret bulmuşdu; bilhassa mektebin riyâziye (matematik) muallimi ve Müdürü Kırımlı Numan Efendi Hoca iyi tedrîsi ile mektebe pek çok talebe celbine sebeb olmuşdu» diyor. 1903 tarihli bir istatistikde de bu mekteb 491 öğrenci ile 15 rüşdiye arasında dördüncü derecededir (Fâtih Rüşdiyesi 694, Bayazıd Rüşdiyesi 613, Aksarayda Mahmudiye Rüşdiyesi 513 öğrenci).

DAVUDPAŞA SAHRASI — Topkapusu dışında, hâlen Davudpaşa Kışlası ile Davudpaşa Sarayının azametli bir kalıntısının bulunduğu eski kırlığın XV. asırdanberi taşıya geldiği isim (B.: Davudpaşa Kışlası; Davudpaşa Sarayı). Zamanımızda birtakım büyüklü küçüklü sanâyi müesseseleri ile dolmuşdur.

Bu sahrâ XVI. asır sonları ile XVII. asır başlarında ok atma tâlimlerinde kullanılmışdır.

1922 de Tâhirül mevlevî (B.: Olgun, Tâhir) çıkardığı «Mahfil» isimli mecmuada okculukdan bahseden bir makalesinde söz gelimi ile şunları yazıyor:

«... Davudpaşa Sahrâsında, birbirinden sekiz on arşın uzakda dikili iki taş gösterdiler, birinin menzil, diğerinin ayak taşı olduğunu haber vermekle beraber okun atıldığı yerdeki nişana ayaktaşı, okun düştüğü yerdeki nişana da menzil taşı denildiğini söylediler; taşların yanına gittim. Zamanın tahrîbi ile silinmiş, bozulmuş kitâbelerini okumaya çabaladım. Kıraat edebildiklerimi yazıyorum; birinci taşın kitâbesi:

Hazreti Sultan Mehmed Han
Pâdişâhı din ü zıllı Müstean
Şâhi âlem serveri sâhib kıran
Fâtihi Eğri vü Tâburi metin
Bu fezâyi dil küşâyı seryr idüb
Devletü şânı ile al şâhi cihan
Kavs burcun gün gibi menzil kılub
Kabzasına aldı bir zerrin heman
Tîri maksûdu o dem pertâb idüb
Şastı pâkinde o tîri canısitan

....

....

Ya ilâhi Saad Vekkas Velî
Destgir ola o şâhe her zaman

....

....

Yümni ikbâliyle hoş târihdir
«Menzili şâhî bu sultânî nişan»
1012 (M. 1603 - 1604)

«İkinci taşın kitâbesinden yalnız şu tarih beytini okuyabildim:

Hâfızâ dikildi çün ayak tâşı târihdir.
«Menziline kondu Sultan Ahmedin ayak taşı»
1015 (M. 1606-1607)

«Demek ki iki pâdişâh buraya gelmiş, ve buna ok atmış» (Mahfil No. 27).

Pek kıymetli bir şâir ve edebiyat tarihi bilgini olan Merhum Tâhir Olgun, bu son cümlesi ile Davudpaşa Sahrâsı ve bu sahradaki saray hakkında bir bilgisi olmadığını gösteriyor; nitekim aynı makalesinde Davudpaşa Sarayının azametli kalıntısı için de: «... kubbesinin kurşunları sıyrılmış, duvarının mermerleri dökülmüş ve gaalibâ birkaç sene evveline kadar cebhânelik olmak üzere kullanılmış heybetli bir binâ...» diyor.

Mevcudiyetlerini muhterem üstadın bu yazısından öğrendiğimiz bu iki nişan taşının âkibetinden haberdar değiliz.

Geçen asır başlarında da Üçüncü Sultan Selimin Enderunlu Zülüflü ağalara Davudpaşa sahrâsında oynattığı büyük bir atlı cirid oyunu, mâbeyincisi Nâşid İbrahim Bey tarafından uzun bir manzûme ile tesbit edilmiştir.

Davudpaşa Sahrâsı İstanbul halkı için de asırlar boyunca bir mesîre olmuşdu.

DAVUDPAŞA SARAYI — Bâzı metinlerde Davudpaşa Kasrı adı ile de kaydedilir; İstanbulun şehir sınırı dışında hem mimârî hem de hâtıraları mühim ve meşhur bir binâdır: Topkapu dışında eski Edirne yolu üzerinde kendi adına nisbetle Davudpaşa Sahrâsı diye anıla gelmiş mevkîde, Çırpıcı ve Haznedar dereleri arasındaki tepenin doğu yamacı üzerinde, bir yandan İstanbul surlarına, diğer yandan Bakırköyüne doğru uzanan geniş bir sâhaya hâkim bir noktadadır. Bu sarayın XV. asrın ikinci yarısında temelini atan, saraya ve kurulduğu sahrâya adını veren İkinci Sultan Bayazıda 1482 ile 1497 arasında onbeş yıl sadrâzamlık yapmış Davudpaşadır (B.: Davudpaşa).

Geçen asırda aynı mevkîde yapılmış olan

bir kışla da «Davudpaşa Kışlası» adı ile anıla gelir; eski Edirne yoluna göre kışla azıcık geride kalır, ve sarayın bulunduğu yamacın etrafa daha hâkim bir yerindedir.

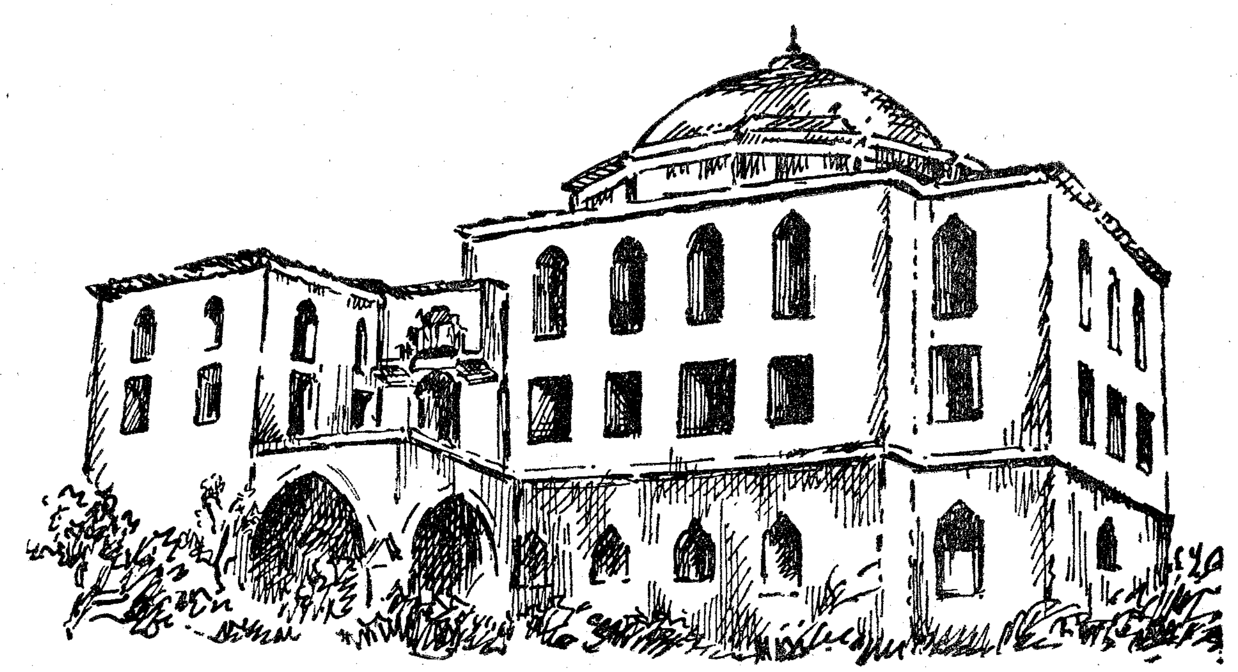
İstanbulun fethinden sonra açılan Avrupa (Batı) seferlerinde, Türk ordusu, devlet merkezi olan İstanbuldan yalnız kapukulu asker ocaklarından sefere memur kıt'alardan mürekkeb olarak sefer yoluna çıkardı ve o ilk hareket günü ilk konak yeri olarak Davudpaşa Sahrâsında durur, burada son teftişler, yoklamalar yapılır, asıl seferî yürüyüş buradan başlardı. Sefere memur edilmiş eyâlet askerleri (Yerli kulu askeri, timarlı sipâhiler), «Beylerbeyi», «Sancakbeyi» unvanlarını taşıyan kumandanları ile, bundan sonraki konak yerlerinde takım takım gelerek orduya katılırlardı. Eğer bizzad sefere gitmeyecekler ise, pâdişahların, orduyu Davudpaşa Sahrâsından uğurlaması, ve sefer dönüşü de orduyu kezâ Davudpaşa Sahrâsında karşılaması bir an'ane olmuştu. İşte Sultan Bayazıdın vezîri âzamlarından Davudpaşa bu sarayı, pâdişahlara mahsus olarak bu an'anenin doğurduğu bir ihtiyac karşısında inşâ ettirmişdi; 1497 den evvel yapılmış olan ilk Davudpaşa Sarayının mîmârı bilinmiyor. Bu ilk sarayın zamanımıza bir harâbe izi dahi intikal etmemişdir.

Türk ordusunun sefere çıkışında ve sefer dönüşünde devlet an'anesi hâline gelen uğurlama ve karşılama törenlerinde yer almış bu sarayın, Avrupa seferlerinin en parlak, haşmetli devri olan XVI. asırda, ve bilhassa Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Davudpaşadan kalma binâ ile yetinilmeyeceği muhakkadır. Davudpaşa binâsı sarayın Kanunî devrinde yıktırılarak, tarih kaynaklarımızda artık «Davudpaşa Bahçesi» denilmeye başlanmış olan yerinde yeni bir saray inşâ edilmişdir; İstanbulun surlar dışındaki mesîrelerinden bahseder iken saray veya kasır diye bir binâ adı kaydetmeden: «Davudpaşa Bağçesi Sultan Süleymanın binâsı ve Mimar Sinanın eseridir» diyor. Fakat «Tezkiretül Bünyan» da Mimar Sinan yapısı 33 saray arasında Davudpaşa Sarayının adı yokdur; halbuki aynı eserde yine pâdişahlara mahsus iki yapı: «İskender Çelebi Bağçesi Sarayı (Floryada) tecdîden binâ olundu; Halkalı Sarayı tecdîden binâ olundu» diye kaydedilmişlerdir.

Kesin olarak bilinen Davudpaşa Sarayını ikinci defa olarak yeniden yapdırtan Birinci Sultan Ahmeddir (Pâdişahlığı 1603-1617); sarayı yapan da Sultanahmed Camiinin mimârı Sedefkâr Mehmed Ağadır (B.: Mehmed Ağa, Sedefkâr).

XVI. asırdan kalma Sancak Köşkünün ancak duvarları bulunmaktadır.

An'ane hâline gelmiş ordu bir merâsimin-

Davudpaşa Sarayı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

de pâdişahların yanlarındaki kalabalıkla birlikde birkaç günlük ikaametleri için yapılmış olan Davudpaşa Sarayı, on yedinci asır ortasında kırk yıl pâdişahlık yapmış (Pâdişahlığı 1648 — 1687) çılgın bir av meraklısı Dördüncü Sultan Mehmed tarafından İstanbulda tercih edilmiş bir ikaametgâh olarak kullanılmış ve saray en parlak yıllarını o devirde yaşamışdır; pâdişahın cemaatle namaz kılması için sarayda bir mescid yapılmış, bir müddet sonra da Cuma namazı kılınabilmesi için bir minare inşa edilip bir de minber konularak mescid camie tahvil edilmişdir (B.: Davudpaşa Sarayı Mescidi).

Bu pâdişâhın Davudpaşa Sarayına ilk gidişi hicrî 1066 yılı sefer ayının üçüncü perşenbe günüdür (2 Aralık 1655); Sultan Mehmed 13 yaşında idi, sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa Erdal seferine çıkarken çocuk pâdişahı o asırda ihtilâller şehri hâline gelmiş olan İstanbulda bırakmayı tehlikeli görmüş, Edirneye götürmüşdü. Köprülü seferde iken Anadolu Abaza Hasanın etrafında toplanmış vâlilerle sancak beylerinin büyük isyanı çıkdı; pâdişah tarafından merkeze çağırılan sadrâzam Edirneye dönünce oradan Sultan Mehmedi de alarak İstanbula geldi ve hemen âsî paşaların tenkili için Anadolu yakasına geçdi; devrin müverrihlerinden Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa şöylece anlatıyor:

«... Orduyu Hümâyun Davudpaşa menziline geldi, pâdişah oradaki saraya indi; görülen lüzum üzerine İstanbul şehri içine girmedi. İki gün sonra Ordu Davudpaşadan Kâğıdhâne Sahrâsına geçdi, pâdişah da Davudpaşa Sarayından Kâğıdhâne Sahrâsında kurulan otağına çıkdı, Kapukulu askerinin ulûfesi verilecekdi. paranın noksansız tedârikine kadar Kâğıdhânede kalmak icab etti. Mevsim kış, durmadan yağmur yağıyor, yağmur kara çeviriyordu. Çok sıkıntı çekildi. Nihayet para geldi, ulûfe, sabahı bile beklemeden, gece meşaleler altında dağıtıldıkdan sonra seferin 14 üncü pazar günü pâdişâh, sadrâzam, ordu, bütün vüzerâ ve ümerâ gemilerle, yine İstanbul içine uğramadan, Üsküdar yakasına geçdiler...».

Köprülü Mehmed Paşa gibi diktatör bir sadrâzamın İstanbuldan çekinmesi, çocuk pâdişâhın üzerinde devlet merkezine karşı bir vahşet uyandırmış, saltanatının sonuna kadar Edirneyi İstanbula tercih etmiş, ancak yazları geldiği İstanbulda da, şehir içindeki Topkapusu Sarayından ziyâde Üsküdar Sarayında, Boğaz içi kasırlarında ve bilhassa Davudpaşa Sarayında oturmuşdur.

Aşağıdaki satırları yine Silâhdar tarihinin hicrî 1088 (Milâdî 1677) vekaayi arasından nakledi̇yoruz: «... Pâdişah hazretleri Üsküdar Sarayından İstavroz Bağçesine, oradan Kandilli Bağçesine (Bu bağçelerdeki kasırlara), oradan da Karaağaç Yalısına (Haliçde Mezbahanın olduğu yer) göç etti. Güz eyyâmı olduğundan, âdeti veçhile avlara çıkmak için o yalıdan da Davudpaşa Sarayına nakletti...».

1683 de Viyananın ikinci muhasarasının mağlûbiyet ile sona ermesi ve korkunç bir bozgun devrinin başlaması, av hastası Dördüncü Sultan Mehmedi hükümdarlık vazîfesinin başına döndüremedi, çok ağır masraflarla yapılan avlarına devam etti, hem halkın, hem askerin nefretine hedef oldu. Bilhassa İstanbul halkı, hükûmeti ve orduyu nâ ehillerin eline bırakan ve yalnız kendi eğlencesini düşünen pâdişahı bozgun felâketinin en büyük sorumlusu bildi. Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa hicrî 1097 (milâdî 1686) vak'aları arasında şöylece anlatıyor:

«... Bozgun devam ediyordu, nihayet Budin de düşman eline geçdi. İstanbulda camilerde vâizler avlarda dolaşmakdan başını alamayan pâdişâhı ağır şekilde ittiham ediyordu. Sultan Mehmed İstanbulda idi, fakat Davudpaşa Sarayında oturuyordu. Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi:

— Lütfet pâdişahım!... birkaç gün şikârdan el çek, ya sarâyı hümayununa veya yalılardan birine teşrif buyur, şu dedikodu basılsın da sonra yine zevkinde ol.. siz avdan vaz geçmeyip burada oturdukça ağızlar kapanmaz, ortaya bir yaramaz çıkarsa, halkın kalbi size karşı çok kırıkdır, onun peşine takılır, fitnenin def'i mümkün olmaz!... dedi.

«Pâdişâh da :

— Avdan vaz geçdim.. inşâllâh birkaç güne kadar buradan Tersâne Sarayına geçerim... dedi, ve birkaç gün sonra Davudpaşa Sarayından Tersâne Sarayına göç etti...».

Birkaç ay sonra da cebhede başlayan bir askerî ihtilâl sonunda Dördüncü Sultan Mehmed tahtdan indirildi. Davudpaşa Sarayına bir şeâmet çökdü. Zaferler devri kapanmışdı, ordunun tantanalı merâsim ile uğurlanması, zafer neş'esi ile karşılanması târihî bir hâtıra oldu. Davudpaşa Sarayı harabiye terkedildi. Fakat binâ,

müştemilâtı ile Türk yapı san'atının çok güzel eserlerinden biriydi; çökmesine de gönüller râzı olmadığı için orada yapılan tâmirle ayakda tutuldu:

«... Davudpaşa Kasrı çok harab bir halde iken bu yıl tâmir edildi..» (Vâsıf Tarihi, H. 1175 = M. 1761-1762 vekaayii).

«.. Eski seferlerde hâtıraları çok büyük olan Ok Meydanı Tekkesi ile Davudpaşa Sarayı pek harab halde idiler. Üçüncü Sultan Selim Orduda ıslahat yaparken ve yeni harb silâhları ile uğraşırken teberrüken bu iki kadın binâmın tâmirini de irâde buyurdu, ve tekke ile saray kısa zamanda tâmir olundular..» (Cevdet tarihi, H. 1203 = M. 1791 vekaayii).

«.. Dersaadet civârında Davudpaşa Sarayı ile ittisâlindeki Camii şerif devri zaman ile müşerrefi harâb olarak îmar ve inşâları, ve Davudpaşa Kışlasına dâir bâzı ebniye tanzîmi lâzım geldiğinden sarayın atik kârgir ve ahşab dâireleri ile hâriciyesindeki ebniyenin tâmir ve tecdîdi, ve çeşmelerin yolları ile iki ahır inşâsı hususlarının 8000 bu kadar kuruşa mal olacağı anlaşıldığından tarafı şahâneye (İkinci Sultan Mahmuda) arz olundu. Padişâh bu kadar para ile bu işlerin yapılamayacağını söyleyerek tâmir için yeni bir keşif yaptırmasını defterdara irâde buyurdu..» (Lütfi Tarihi, H. 1243=M. 1827 - 1828 vekaayii).

Uçüncü Sultan Selim Davudpaşa Sarayını tâmir ettirdikden sonra bir gün buraya kalabalık bir mâiyetle gelerek enderunlu ağalara büyük bir atlı cirid oyunu oynatmısdı; bu vesileile yakın bendelerinden mâbeyinci Nâşid İbrahim Bey 66 beyitlik bir kasîde yazmışdır, iki beyitini alıyoruz:

Temâşâye gürûhi bendegânı seyr içün bir gün
Biniş emreyledi şâhi cihan Davudpâşâya

Kudûmiyle o deşti dilküşâ cennet nümun oldu
Oturdu şevketü ikbâl ile kasrı ferahzâya

29 ve 37 yıl ara ile bu üç tâmir kaydından anlaşılıyor ki Davudpaşa Sarayının 1762 ve 1791 de gördüğü tâmirler pek sathî olmuşdur. 1828 de düşünülen tâmirin tahakkuk edip etmediğine dâir başka bir kayde rastlanmadı; fakat 1848 de Sultan Abdülcemidin Veliefendi sahâsında bir askerî manevrayı bu saraydan tâkib etmiş olması o tâmirin yapıldığını gösterir.

Eski an'aneye göre Davudpaşa Sarayında Orduyu Hümâyunu karşılayan son pâdişah Dördüncü Sultan Mustafa olmuşdur, fakat bu karşılama tamâmen siyasî endişelerle yapılmışdı. Ordu seferde iken Yukarı Boğaz kalelerindeki Lâz yamakların ayaklanması ile başlıyan ve tarihimizde «Vakai Selimiye» ve «Kabakcı Mustafa Vak'ası» isimleri ile anılan ihtilâlde Uçüncü Sultan Selim tahtdan indirilmiş, yerine Dördüncü Sultan Mustafa geçmiş, o sırada Rusya ile de mütâreke imzalanmış, Orduda bulunan Sultan Selim taraftarları Ruscuk Âyânı Alemdar Mustafa Paşanın etrâfında toplanmışlar ve Alemdarın milislerinin silâh kuvveti ile Sultan Selimin tekrar tahta çıkarılmasına karar vermişlerdi; bunun için de Ordunun İstanbula dönmesi, Alemdar Paşa ile sâir Rumeli âyanlarının da askerleri ile beraber orduya katılarak İstanbula gitmesi lâzımdı. Sadrâzam ve serdar Çelebi Mustafa Paşa, mütarekeden istifâde ederek İstanbula gidilmesi için iknâ edildi ve, devlet merkezinde ciddî bir endişe uyandıran bu gelişe, Alemdar Paşa ile sâir Rumeli âyânlarının yeni pâdişâha arzı ubûdiyet süsü verildi. 1808 yılında Dördüncü Mustafa işde böyle bir siyâsî endîşe ile Davudpaşa Sarayında orduyu istikbâle çıkmışdı. Ruscuk yârânından Râmiz Efendi Alemdar Paşaya Sultan Mustafanın Davudpaşada tevkif edilerek işi kestirme yoldan bitirmeyi teklif etmiş, fakat Alemdar Mustafa Paşa: «Böyle kahbelikle iş görmek merdliğe yakışmaz!...» diye teklifi red etmişdi. O gün pâdişâh ve bendegânı o kadar telâşlı idiler ki, vak'anüvisin târifi ile: «dırıntı kabilinden yeniçerilerin karşısında Alemdar onbin kişi kadar olan muntazam ve fedakâr askerlerini görüp dehşet içinde kalmışlar», ve Davudpaşa Sarayında Sadrâzam Serdar ile yanındakilere mutâd ziyâfet de verilememiş, istikbâl merâsimi bir kahve ikrâmı ile bitmişdi.

Lütfi Tarihinin 1828 yılı vekaayii arasındaki kaydından açıkca anlaşılıyor ki Davudpaşa Sarayı, kısmen kârgir, kısmen ahşap dâirelerden mürekkeb ve hayli müştemilâtı olan büyük bir saraydır. Muhakkak ki geçen asır başındaki o tâmirde, bilgisizlik yüzünden, tarihî sarayın her tarafı Birinci Sultan Ahmed camiindeki çinilerin benzerleriyle kaplı olduğu halde kırılarak sökülmüştür.

1942 yılı aralık ayında Yüksek Mimar muhterem Sedad Çetintaş bu saray hakkında muharir Selahâddin Güngöre şunları anlatmıştır:

«1938 yılı içinde bir gündü, İbrahim Paşa sarayı için yaptığım kavgaları gazete sütunlarında takib eden Davudpaşa Kışlası komutanının, hüviyeti bir türlü anlaşılamıyan bu binayı teşhis için beni davet ettiğini söylediler. Haberi getiren Sadeddin Nüzhet, Dr. Osman Şevki Uludağ ve Rıfkı Melûl ile birlikte Davudpaşaya gittik. Binayı daha görür görmez mütaleamı söyledim:

— Kesin olarak bir şey diyemem ama, Sultanahmed camiini yapan mimar Sedefkâr Mehmed Ağanın yapısını andırıyor; ancak içine girip yakından inceleyince bu kanaatim değişebilir! dedim.

«Binayı köşe bucak dolaştıktan sonra kanaatim değişmek şöyle dursun, bir kat daha kuvvetlendi: Burası Birinci Ahmed zamanında yapılmış bir kasırdır.. dedim.

«Sarayın alt salonundaki çeşme kitabesinde Birinci Ahmedin manzumesini okuyup dış kısmında gene ayni pâdişah devrinde dikilmiş bir nişan taşını görünce artık hiç şüphe kalmadı; tarihimizin meşhur Davudpaşa sarayı, işte burasıdır, ve Birinci Ahmed devrindeki eserlerin çoğu gibi, bu da Sedefkâr Mehmed Ağanın eseridir.

«Sarayı, ilk defa tetkik eden, ben değilim. En başta büyük şâir Yahya Kemâl, sonra, Hamdullah Suphi merak edip gezmişler. Fakat binâ, o derece harab, birçok asırların eklemeleri ile hüviyetini o kadar değiştirmiş, o derece tahrîfe uğramıştı ki, eski mimarî eserleri uzun müddet etüd etmiş olanların bile sathî bir tetkikle işi kestirip atmasına imkân yoktu.

«Sarayın eski halini size birkaç kelime ile anlatayım: Merdiven molozlarla kapalı. Üst katla alt katı birbirinden ayırmışlar. Bütün sahanlık pencereleri kapı haline getirilmiş. Sarayın şimâl cihetindeki kapısının verandası mahvolduğu gibi kapısı da örülüp baştan başa sıvanmış. Ortadaki büyük mermer direk hiç görünmüyor. Üst katın taraçasına o kadar çok toprak yığmışlar ki, üzerinde biten otlardan âdeta küçük bir koru peyda olmuş.

«Bazı odaların kapıları gene moloz taşı ile örülerek battal edilmiş. Hasılı binâ. içerden dışardan acayib bir şekle sokulmuş.

«Önce binânın plânını çizdim, şimdi de temizlemeye çalışıyorum..».

Değerli bilgin Yüksek Mimar Sedad Çetintaş ile Davudpaşa Sarayının harab kalıntısı için de konuşan Selâhaddin Güngör, 1942 de Cumhuriyet Gazetesinde intişar etmiş makalesinde kendi müşâhadesini de şöyle tesbit ediyor:

«Sırasında, kendisi de bir ırgad gibi çalışarak, sabah akşam, gide gele, yirmi beş günde sarayın önünü açtırmağa muvaffak olan Sedad Çetintaşın, bu çetin işten ne derin bir zevk duyduğunu anlamak için kendisini yakından tanımak gerek... Bir yandan benimle konuşuyor, bir yandan da toza toprağa bulanarak bir moloz yığınından öteki moloz yığınına atlıyor. Kâh elinde bir cam kırığı, kâh bir küçük çini parçası ile yanımıza dönüyor.

«Davudpaşa sarayının bilhassa üst katındaki geniş salon hakkında Çetintaşın bana anlatacak çok şeyleri vardı. Zaten o, anlatmasa da, İzniğin en nefis çinileri, Marmara adasının ve daha bilmem nerenin en parlak mermerleri ile bezenen bu muhteşem salon, bir zamanlar ne heybetli toplantılara sahne olduğunu kendi hal dili ile bize söylüyordu.

Fakat ah şu çiniler.. Tırnakla kazınmış gibi delik deşik edilerek şimdi sadece izleri kalan o yeşil mücevher parçaları. Zaman mı çok merhametsizmiş, biz mi fazla kayıdsızmışız? Galiba ikimizde de kabahat var. Bari, bundan sonrası için elde kalanları kurtarabilsek.

«Salonu bir çırpıda tarif etmeğe çalışacağım: Tepemizde, geniş bir kubbe. Yer yer çatlakları var. Hattâ kilid taşlarından birkaç tanesi yerinden oynadığı için bina, gitgide tehlikeli bir duruma da girebilir.

«Gayet sağlam bir harcla yapılan duvarların ötesinde berisinde yekpâre mermerle kaplı küçük raflar var. Köşede büyük bir ocak... Hasılı, ağır, yüksek üslûblu, temiz bir kubbealtı salonunda bulunuyoruz.

İlerde, Davudpaşa sarayını, yalnız mimarın fırça ve kalemi ile değil, çekiç ve kazma ile yâni hakikî şekilde, restore (ihya) etmek lâzımgeleceğini de bu vesile ile kısaca kaydetmeği unutmıyayım» (S. Güngör).

Sedad Çetintaşın bu temizleme teşebbüsünü tenkid edenler de olmuşdur; aşağıdaki satırları Turing Klüb bülteninden alıyoruz:

«Asarı kadimeden Davudpaşa köşkünün ötedenberi harablığa maruz kaldığı ve son zamanlarda da Mimar Sedat Çetintaş'ın ika eylediği hasar ile de bütün bütün fena bir duruma girdiği ötedenberi tebarüz ettirilmiş ve ahiren bu köşkün tamirine karar verildiği ve teşebbüste bulunulduğu anlaşılmıştır. Geçenlerde Eski Eserleri Koruma Encümenince topluca gidilip mezkûr köşk bir daha tetkik edilmiş ve maalesef bilinen harablığın bir misli daha arttığı anlaşılmıştır. Merasim Salonunun zemini sökülerek altındaki salonun kubbesi açıkta bırakıldığından açık pencerelerden giren yağmur ve kar gibi tesiratı havaiye ile sıvalar dökülmüş, demir kirişler meydana çıkmış bakiye kalan pencere söğeleri sökülerek bir kenara konmuş, teshin ocaklarının cephe sütreleri yıkılarak ateşe mütehammil tuğlalar çıkarılıp bir köşeye yığılmak üzere hemen nakle müheyya bir halde ihzar edilmiş ve yukarı katta yalnız bir pencerenin parmaklığı kalmıştır. Bekçisiz ve bakımsız olan bu kıymetli parça giren çıkan belli olmıyacak bir haldedir. Muhitte askerler ikamet etmekte ise de bu hususta muhatap addedilecek ne bir makam ne de bir şahıs bulunmaktadır. Bu vaziyette devam edildiği ve bir an evvel, yâni bu kışa kadar, bir miktar muhafaza tedbiri alınmadığı takdirde, binanın mühim kısımlarında mutlaka yıkıntılar husule geleceğinden şüphe yoktur».

Çalınabilecek, aşırılacak demek var iken «hemen nakle müheyyâ bu halde ihzâr edilmiş» gibi îmâlı bu cümlenin kullanılması ve «îkaa eylediği tahrib» diye de mesnedsiz bir ittiham, yukarıdaki bendin bir ilmî tebliğ kıymetini düşürmektedir; o bendin kâtibi tarafından Sedat Çetintaşın, unutulmuş bir âbidenin daha 1942 de ilk defa hüviyetini beyan eden kimse olduğu hakikati karşısındaki gafleti şâyanı esefdir.

Davudpaşa sarayı — kasrının zamanımıza kadar gelebilmiş kısmı hâlen restore edilmiş bulunmaktadır.

DAVUDPAŞA SARAYI CAMİİ — Topkapusu dışında eski Edirne yolu üzerinde meşhur Davudpaşa Sarayında (bu sarayın kuruluşu onbeşinci asrın ikinci yarısı içinde) on yedinci asrın ortalarında Dördüncü Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştı, hâlen mevcud değildir. Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor:

«Davudpaşa Sarayı Sultan Beyazıdı Veli vüzerâsından Sadrâzam Davud Paşanın binâsıdır; bu saraydaki mescidi Dördüncü Sultan Mehmed yaptırmıştır, saydü şikârdan çok zevk aldığı için ve dâimâ Davudpaşa sarayına gidip geldiğinden beş vakit namazda ve bilhassa cumalarda cemâati tesîre olacağından Davudpaşa sarayına mezkûr mescidi binâ, ve minber dahi koymuştur ve o civârı ihyâ etmiştir. Bu camie Uşşâkîzâde Abdülbâki Efendinin târidir:

Hâsılı tarih için Bâki didim
«Câmii Sultan Muhammed Hâna gel»

H. 1061 (1651)

Vak'anüvis Râşid Efendinin Hicrî 1076 (Milâdî 1665-1666) vekaayii arasında sır kayıddan Dördüncü Sultan Mehmedin Davudpaşa Sarayında yaptırdığı mescide tam onbeş sene sonra minber koydurduğu ve o zamana kadar bu mescidin minaresi yok iken bir minâre yaptırdığı öğreniliyor:

«Cuma namazı da kılınması için pâdişahın fermanı ile Davudpaşa sarayındaki mescide bir minare inşa edildi ve mescide minber kondu. Davudpaşa Sarayı minâresinde ilk ezan 23 Cemâziyelevvel 1076 Cuma günü (1 Aralık 1665) ve ilk Cuma namazı o gün kılındı. İmâmı Sultâni İbrahim Efendi beliğ bir hutbe okudu, Şeyh Vâni Mehmed Efendi de kürsüye çıkıb vâizda bulundu. O kadar kalabalık vardı ki cemaat camie sığmadı, pencere içlerinde bile namaz kılındı».

1828 de saray ile beraber harab bir halde bulunan cami İkinci Sultan Mahmud tarafından tâmir ettirilmişdi; pek az sonra o civarda aynı pâdişah tarafından bir kışla inşâ edilince, cami askere ibâdet yeri olmuştur. (B.: Davudpaşa Sarayı; Davudpaşa Kışlası).

DAVUDPAŞA SÜLEYMANI — XVII. asır vezirlerinden ve İkinci Sultan Osmanın kaatili Kara Davud Paşanın adamlarından; paşanın doğancılarından olub Bunkar denilen bir sazı çalmakda zamanın sayılı ustalarındandı, hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I.

DAVUDPAŞA TAŞ OCAKLARI — XVII. asır ortasında İstanbulun en meşhur taşocakları idi; Evliya Çelebi, Seyyahatnâmesinde ve eserin İstanbul Mâdenleri bahsinde (Cild I, sayfa 69) mübâlagayı sever dili ile şöyle anlatıyor:

«Üçüncü mâden— Edirne Kapusu dışında Davudpaşa Bağçesi yanında yedi yerde taş mâdenleri vardır ki bir diyarda benzeri yokdur. Bin yıldanberi her gün niceleri deve, eşek, katır yükü taş çıkarılır, sanki deryâdan katra, gü-

neşden zerre alınmış gibi orada taş tükenmez; sanki yeniden taş hâsıl olur, Hızır Mâdeni derler, sert bir taşdır. Ayasofya binâsında Hızırın delâleti ile bu taş kullanılmıştır. İşlenmesi de kolay makbul bir taşdır».

DAVUD SAHİB EFENDİ — Onsekizinci asır hattatlarından, İstanbulludur, 1748 de yüz yaşında ölen hattat Bosnalı İsmail Efendinin oğludur: yazı sanatını asrın büyük üstadlarından Mirahur Camii İmamı Emir Efendiden meşk etmiş, fakat yazılarına imzâ koymak için izin almadan hocası vefat ettiği için icâzetnâmesini hattat Taşmektebli Rakım Mustafa Efendi vermişdir. Arpa Emâneti kâtibliğinde bulundu. 1773 de ikinci defa olarak hacca giderken Şam'dan bir konak ötede vefat etti.

Bibl.: Müstakibzâde, Tuhfei Hattâtin.

DAVUD USTA — XVII. asır ortasında yaşamış namlı bir kılıcçı ustası, Dördüncü Sultan Muradın kılıçcıbaşısı, Evliya Çelebi bu meşhur sanatkârın bir mirî kılıçhâne olduğunu tahmin ettiğimiz Dimişkîhânede işlediğini söylüyor (B.: Dimişkîhâne); Davud Ustanın hayatı hakkında başka bilgi edinemedik.

Bibl.: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I.

DAVUDYAN (Andon) — Geçen asrın ilk yarısında şöhretli Ermeni zenginlerinden; ve Katolik oldukları için Düzoğulları (Düzyanların) can düşmanlarından (B.: Düzoğlu). Çok karışık siyasî entrikalar ve çok büyük mâli suiistimaller neticesi Düzoğullarının idam edildikleri gün düşmanları bu Andon Davudyanın Kandillideki evinde bir ziyâfet sofrası etrafında toplanmışlardı. Bir âilenin felâketi karşısında husûmetin bu derecesi bütün İstanbul Ermenilerini müteessir etmişdi. Andon Davudyanın hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Dikran Kelekyan, Kazaz Artinin hayatı, Osman Tarih Encümeni Mecmuası.

DAVUL — «İki tarafı deri kaplı büyük bir kasnakdan ibâret bir musiki âleti» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügâtı).

İstanbul ağzında bu isimle ilgili bâzı deyimler vardır:

Fazla gürültüden sersemleme anlamında «Kafam (başım) davula döndü»; bir meseleyi, sırrı, ayıbı âleme yayma anlamında «Bir davul çalmadığı kaldı»; aslında çetin, mihnetli, yorucu olduğu halde içinde olmayanlara kolay görünen işler hakkında: «Davulun sesi uzakdan hoş gelir» (Darbımesal); gizli yapılması gereken bir işi gevezelikle bozma yolunda »Davul zurna hırsız arar» denilir.

Asırlar boyunca İstanbulun günlük hayatında davulun önemli bir yeri olmuşdur; düğünlerde, sünnet düğünlerinde, bayram yerleri eğlencelerinde, pehlivan güreşlerinde zurnanın refâkati ile davul çalınmışdır; ramazan geceleri mahalle bekçileri sahur vaktini davul çalarak dolaşmak süretiyle bildirmişlerdir; bekçiler ve tulumbacılar mahalleleri ve semtleri halkından bayram bahşişlerini kapu kapu davul çalarak dolaşmak süretiyle toplamışlardır; gazetenin bulunmadığı devirlerde halka hükûmet emirleri dellalları vâsıtası ile ilân edilmiş, halkı ikaz ederek emri dinlemeye toplamak için de dellala bir davulcu refâkat etmişdir.

Rûşen Eşref «Ayrılıklar» isimli eserinde İstanbulun kara işgal yıllarındaki ramazanlarında bekci davulu seslerini şu satırlarda tesbit etmişdir:

«Davullar, toplar ve kandillerle karşılanan ramazan, davullar ve kandiller, toplarla yürütülür; davullar, kandiller ve toplarla uğurlanır. Türklerin geçirdiği belki en küskün ramazan bu olduğunu unutarak çocuk gibi sevindim.

«Ağabânî sarıklı ve poturlu bekci, elinde muşanba fener kapuya dikildi. Sopasını taşa vurdu. Mânici, bu günlere pek uygun düşen titrek bir sesle dedi ki:

Besmeleyle çıkdım yola
Selâm verdim sağa sola
A benim devletli beyim
Vakti şerif hayır ola
Dambır dadan dan, dambır dadan
Dambır dadan dan, dambır dadan

«Eskiden böyle bekci kapuya geleceği akşam sofrada ne telâş olurdu. Çocuklar yemekden bir an evvel sıvışmak isterlerdi. Kafesler sürülür, mânicinin yolu beklenirdi. İftardan yeni kalkan erkekler, beyaz entâriler, şam hırkaları ile minderlere bağdaş kurarlar, orucun keyfini gidermek için bol kahvelerle kehrûba saplı çubuklardan Beyazıd Sergisinden alınma güzel kokulu sigaralar içerler, başlarında gürültü istemezlerdi. Kadınlar üst üste kafes arkalarına yığılırlar ,yahud lâmbayı üfleyerek kafesleri açarlardı. Cesâreti, tek başına gece yarıları sokaklarda sopasını vura vura dolaşırken beliğleşen bekci o akşam söz belâgati karşısında silik kalırdı. Efendilerinden bahşişini istemek için parası ile tuttuğu uyanık zekâlı, sözü, âhengi düzgün şehirli mâniciye bir vilâyet adamı hayret ve gururu ile, bön ve iyi bir tebessümle bir bakışı vardı ki unutmak kaabil değil!

«Bu seferki mânici, askerden yeni döndüğü sırtındaki alman ceketinden belli, zayıf, esmer bir genc, davulu taşımakdan yorulmuş gibi duvara yaslandı. İnsanları azalmış, bin maddî derdi içinde onbeşinci gecenin âdetini unutmuş ev halkında heyecan bile uyandırmadı:

Bize geldik, size geldik
İnci mercan dize geldik.
Başlar tâcı iki gözüm
Arz eyledik dize geldik..
Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

«Karanlık sokaklardan şapkalı fesli çocuklar, siyâsî dinî düşüncelerin fevkindeki iki tecessüsleriyle mâniciye sokuldular. Bekci, bir tatlıdan sinek kovar gibi çocukları sağa sola açdı. Mânici de dedi ki:

Bekciniz kapuya geldi
Cümlenize selâm verdi.
Darılmayın iki gözüm
Bahşişini almaya geldi.
Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

«Bekci, mânicinin eskiden kalma beyitlere sokuşdurduğu fasâhati başı ile tasdik ediyordu. Çocuklar büsbütün çoğalmaya başladı. Davulla beraber el çırpanlar, göbek atanlar bile vardı. Yoldan geçen birkaç fronsız, ingiliz neferi de bu kalabalığa katıldı Mânici gittikçe coşuyordu. Ramazanı şöyle târif etti:

Bu aya sultan ay derler
Kaymak ile bal yerler
Ezelden âdet kılınmış
Bekciye bahşiş verirler
Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

«Zavallı genç, kaymakla baldan yenen ayların ne kadar uzakda kaldığını düşün müyor muydu? Türk kapularının otuz gece her gelene açık olduğu o iftarlar kalsaydı davul boyunnuna böyle ağır gelir miydi? Acaba bahşişini beklediği adamlar bile baldan, kaymakdan tadabiliyorlar mıydı? Ah!... türklerin bol ve şen günlerinde, kim bilir, hangi yüreği coşkun ve zekâsı şen bir halk şâirinin tertib ettiği bu safdil beyit o gece ne kadar müessirdi!

«Artık arzûsunun yerine getirileceğine kanaat getiren, fakat sabırsızlanıp sopasını taşa vuran bekciye de dedi ki:

Duvardan kedi atladı,
Bekcinin ödü patladı.
Merak etme Bekci Baba
Bey kesesini yokladı.
Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

«Hiciv ve medhiye karışık bu beyitlerde türk rumuzunun neşesi o kadar güzel gözüküyordu ki... cesur bekcinin karikatürü, ne yapdığını görmediği efendinin kesesini açdığına dâir ezberden mâlûmat verişi, cidden eli keseye uzattıracak kadar zevkliydi.

Pencereler açılıyor
Çil paralar saçılıyor.
Bahşişim aldım bergüzar
A paşam eylemem inkâr..
Veren eller derd görmesin
Hak bereket versin Yezdan
Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

«Gerçe mânicinin tahmin ettiği gibi pencereler açılıyordu, fakat çil paralar saçılmadı, ay ışığında uçuşan kirli kâğıdları bekci kelebek avlar gibi tuttu...» (Ruşen Eşref, Ayrılıklar, Davulcunun mânileri: B.: Bekci; Ramazan; Ayrılıklar; Ünaydın, Rûşen Eşref).

DAVUL — «(Hâneberduş pırpırılar argosunda) göt, kıç (B.: Boğça, Küfe, kâse, semer)» (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

DAVULCU (Mustafa) — 1948 ile 1949 arasında 14 yaşında hâneberdüş kimsesiz bir çocuk olub yalın ayak çul çaput içinde pazar yerlerinde hammallık yaparak bir kazâda bir bacağını kaybetmiş bahtsız anasının medârı mâişeti olmaya çalışmakda idi. Pazarcı esnafdan iyi yürekli bir manavın verdiği küçük bir küfe, kendisini hammal olarak tutan bir kimse tarafından doldurulduğu vakit çelimsiz nârin vücûdu guçlükle, âdetâ ezilerek taşına bili-

yordu. Bir akşam Fâtihin Çarşamba Pazarında ona küfesini temin etmiş olan iyi manav en güzelinden ve en bahalısından iki kilo kadar elma vermiş : — Mustafa.. bunları anana götür!.. demişdir. Elma paketini küfesine koydukdan sonra çocuğun karşısına yaşlıca ve üstü başı gaayet düzgün, kolları iki dizi altın bilezikli, parmakları elmas yüzüklü bir kadın çıkmış, oğlancığı hammal olarak tutmuş ve küfesini pazardan aldığı türlü sebze, meyva ve eşya paketleri ile doldurmuşdur. Çocuk ile berâber evine gittiğinde küfesi boşaltılır iken elma paketi de alınmış, Mustafa : «Hanımefendi.. o elmalar benimdir!.. dedi ise de süslü kadın: — A!.. deliye bak!.. nereden olacakmış senin!.. diyerek ve belki de bile bile anasına gidecek o güzel elmaları gasbetmişdir. Yüzünün melâhat ve letâfeti

Mustafa Davulcu
(Resim: S. Bozcalı)

içinin mâkesi olan çocuk elmalarını kurtarmak için ısrar edememiş, o boydan bayanların ağzı ile «salon salamanceli» apartman dâiresinin kapısı önünden ağlayarak uzaklaşır iken, karşısında büyük adam merhum Muzaffer Esen'i bulmuşdur. (B.: Esen, Muzaffer). Mustafanın önce göz yaşları ile ilgilenen o muallim ve muharrir o akşam, küfesini türlü nimetlerle doldurarak hammal çocuğu evine, sakat anasına sevinç içinde yollamış, ertesi günü de onu çalıştığı Vakit Gazetesine çağırmışdır. İlk okulu bitirmiş olan Mustafa Davulcunun hammallık çilesi o gün dolup kapanmış ve çocuk Muzaffer Esenin asîl ve necib himâye kanadı altında iş hayatına atılmışdır. 1965 de 30-31 yaşlarında bir şirketin dürüst, genç memurlarından bulunuyordu, yeni evli ve bir çocuk sahibi idi; misâfir odasını süsleyen tek bir resim var idi: Ankara Caddesinde Vakit Gazetesine de arkasında küfesi ile gittiğinde merhum Muzaffer Esenin gazete fotografcısına çekdirttiği resim.

Hüsnü KINAYLI

DAVULCU CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında davulcu civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılış «Hûbannâmei Nevedâ» isimli manzum mecmuada davulcu civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Davulcu güzeli gencin irisi
Güm güm çıkar anın Dâvûdî sesi
Çam yarması yalın yüzlü dilâver
Yalın yüzde duman misâl hatâver
Pûlâd misâlidir vücûdi pâki
Vatanı o şâhın Anadolu hâki

DAVULCU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının Fener Nâhiyesinin Avcıbey Mahallesi sokaklarından; bu mahalle Edirnekapusu civarındadır, Eğri kapuya doğru sur boyunca uzanır; Davulcu Sokağı Şişhâne Caddesi ile Saklanbaç Sokağı arasında otuzbeş adımlık bir aralık sokakdır; (1934 B.Ş.R.; pafta 8, no. 110) çok eskiden kabataş döşeliymiş, bakımsızlıkdan toprak yol hâlini almış; üzerinde biri 3, diğerleri 1-2 katlı dört kâgir ev vardır (şubat 1966)

Hâlid ERAKTAN

DAYAK, DAYAK ATMAK — Dayak, dayanacak değnek, asâ sopa demekdir, bir kimseyi sopa, değnek ile dövmeye de «dayak atmak» denilir, fakat zamanımızda bir kimsenin el ile dövülmesine, tokatlanmasına da dayak atmak, hattâ sadece dayak denilmektedir. Yakın geçmişe kadar «dayak atma», mutlaka sopa ile, değnek ile dövmek anlamında kullanılırdı.

Yine yakın geçmişe kadar toplum hayatımızda mekteblerde, asker ocaklarında ve suçlu esnafın cezâlandırılmasında resmen atılan dayaklar vardı.

Dayak ya kaba et üzerine yahud çıplak ayak tabanına atılırdı. Çıplak ayak tabanına atılacak dayakda suçlu yere sırt üstü yatırılır; dayak için, ayakları bileklerden bukağı içine alıp tabanları, sopa veya değneği yapıştıracak olana yerden kaldırıp havada tam hedef olarak tutan ve Falaka denilen bir âlet vardı. Kaba etine dayak atılacak suçlu ise yere yüzü koyun yatırılırdı.

Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muhârebesi ile kaldırıldığı 1826 yılına kadar İstanbul zâbıtası bu asker ocağının elinde idi (B.: Yeniçeriler). Kendilerinden gayrı halkdan bir kimseye dayak atılma cezâsının tatbikine memur yeniçeri neferlerine «falakacı» denilirdi. Pâdişâhın davlet idâresinde mutlak vekili olan sadırâzamlar devlet merkezi İstanbul şehirinin de vâlisi, en büyük idâre âmiri yerinde idiler. Her sadırâzam tarafından mutlaka yapılmamakla beraber, çarşamba günleri sadırâzamların çarşıları ve esnafı teftişe çıkması bir gelenek idi. Bu teftişlerde sadrızâmın kalabalık maiyeti arasında falakacılar da bulunur, muhtekir veya hilekâr olduğu tesbit edilen, görülen esnaf hemen o anda dükkânının ve halkın gözü önünde falakaya yatırılırdı, ve emredilen sayıda değneklenirdi, ve çoğu zaman dayak yiyenlerin tabanları yarılır, ayak üstüne basamaz olurdu.

Zamanımızın polis karakolları yerinde olan Yeniçeri Kolluklarında da bir falaka mutlaka bulunurdu. Uygunsuz bekâr uşakları, şıkırdım delikanlılar, kadınlara gençlere harfendazlık eden yaramzlar suç üstü yakalandıklarında, kolluklarda, yeniçeri ağalığı tarafından verilmiş yetki ile kolluk âmiri olan çorbacılar tarafından falakaya yatırılırdı. Son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağa Mısır Çarşısında Kuleli Dükkânının çırağı Attar Benli Ömer şânında yazdığı bir destanda kendi kolluğundaki bir dayak faslını şöyle anlatıyor :

....

Kolluk divânının vakti ikindi
Bir sârik tutuldu didiler şimdi
Getirin göreyim nerede o gidi
Bir tâze yiğitmiş zeberdest fetâ

Zencire vurulmuş eli ayağı
Tığ gibi pırpırı bekâr uşağı
Didiler bu itdir soyan çardağı
Güzellikde Yusuf misâli yektâ

Didim hiç tanımam hüsünle hatır
Sârikin cezâsı ip ile satır
Falaka bendeki siyâset yatır
Dayak şu şehbaza ihsânü atâ

Didim hüküm yüzdür yalun tabana
Yiğit ağlar dir ki kıyma sen bana
Yüz değnek satıra bedeldir ağa
Aşkbazlık dalgası oldu bu hatâ

Siyebçerde civan misâli pelenk
Perişan kâkülü sünbülî çelenk
Gamze işmarından aldım nakış renk
Emrü fermânıma olmuş alesta

Nârayı attım ki misâli mecnun
Bre meded durun varın savulun
Sır dökmeye halvet emreder kaanun
İzin verdim ana derdin anlata

....

Büyük şehrin günlük zabıta vukuuâtında yakalanub türlü suçlardan şer'î mahkemelere sevk edilen de hafif suçunun derecesine göre dayak cezasına mahkûm olur idi, o zaman dayak için hâkim huzurunda falakaya yatırılırdı.

Başka yeniçeriler bütün kapukulu asker ocaklarının disiplin nizâmında dayak cezâsı vardı. Aşağıdaki satırları R. E. Koçu'nun «Yeniçeriler» isimli eserinden alıyoruz :

«Acemioğları falakaya yatırılırdı ve değnek çıplak tabanlarına vurulurdu. Yeniçerilere ise dayak yüzü koyun yatırılarak kaba etlerine atılırdı. Dayak, aşırı edebsizlik, serkeşlik, âmire itaatsizlik, sarhoşluk, sokakda ırz ehline harfendazlık suçlarında atılırdı. Ocak geleneği olarak, suçlunun mensub olduğu ortanın yoldaşları huzurunda, fakat akşam namazından ve akşam yemeğinden sonra, tek bir mum ışığı altında, hemen hemen karanlıkda tatbik

olunurdu. Dayak yiyen neferin kim olduğu elbet ki bilinir, lâkin dayak esnasında yüzü seçilmez, bu suretle koğuş arkadaşları arasında askerlik haysiyet ve şerefi korunmuş olurdu.

«Dayak, yere serilen bir kilim üstünde nefer yüzü koyun yatırılarak kalınca kızılcık değneği ile kaba etlerine vurulmak suretiyle atılırdı. Aynı ortanın kıdemli neferlerinden dört kişi ayrılır, dayağa yatırılan neferin ikisi ayaklarından, ikisi de kollarından basdırarak kıpırdamasına mâni olurdu, dayağı da odabaşı ağa atardı. Dayağa getirilen nefere tekdir, tevbih yerinde de, dayağa nezâret eden çorbacı ağa sâdece: — Aşk olsun yola!.. derdi.

«Acemioğlanları falakaya yatırılırken yeniçeri neferlerinin kaba etlerine dayak atılması ne hikmete dayanır bilemeyiz. Her halde taban yaraları kapanıncaya kadar yere basamayıp zelîlâne sürünmesi hoş görülmediğinden olacakdır.

«Dayağı hak etmiş neferin sabıkası yok ise değnekler senbolik, hafifce vurulurdu. Dayağın son haddi, şiddetle vurulmak şartı ile 240 değnek idi. Fakat bir seferde hiç bir insan vücudu buna tahammül edeteyeceği için bu âzamî cezâ üç gece arka arkaya seksener değnek olarak tatbik edilirdi. Bir yeniçeri ortasının en büyük zâbiti olan çorbacı ağa suçlu bir neferine kendi hükmü ile en çok 40 değnek attırabilirdi, kırk değnekden fazla dayak cezâsı ancak Ağa Divânı denilen yeniçeri mahkemesinde verilirdi; cuma geceleri ve ramazan ayı içinde dayak cezaları tatbik edilmezdi».

Eski asker ocaklarından devren kalmış bir ceza olarak meşrutiyete kadar askerlere ve askerî okullar talebesine de dayak atılırdı, ve dayak cezâları askerî mahkemelerce verilirdi, ve eskiden olduğu gibi suçlu nefer veya talebe falakaya yatırılmaz, yüzü koyun bir kilim üzerine yatırılarak tıbkı yeniçerilerde olduğu gibi kaba etleri değneklenerek dövülürdü. Hasan Baba adında bir kimsenin yayınladığı «Nizâmiye Kapusu» isimli eserde Kuleli Askerî İdâdisindeki dayak sahneleri tafsilâtı ile anlatılmışdır; fakat bir takma isim olduğu belli Hasan Baba bu eserini gaayetle avâmî bir dil ile yazmışdır, geçmişi edeble nakil yerine tehzil bayağılıma düşmüşdür (B.: Kuleli).

Eski sibyan mekteblerinde de mekteb hocalarının çocukları falakaya yatırma yetkisi vardı, bu yetki çocuk velileri tarafından da öylesine bir hak bilinmiş idi ki bir çocuk mektebe verilirken: «Eti senin, kemiği benim» denilirdi. Bâzı sadist hocalar dayak yetkilerini pek zâlimâne kullanırlardı. (B.: Sibyan Mektebleri).

İlk rüşdiye mekteblerinde de dayak cezâsı olmuş, sibyan mektebleri gibi oralarda da çocuklar falakaya yatırılmışlardır. Biri Sultanahmedde diğeri Süleymaniyede ilk açılan iki rüşdiyeden Süleymaniye rüşdiyesinin talebesi olmuş, Aşçı Dede İbrahim Beyin pek kıymetli hâtıralarında çok şirin bir dayak sahnesi nakledilmişdir:

«...ders cihetinden Süleymâniyeliler, yazı cihetinden Sultanahmedliler birinci idi, ama bizim içimizde hüsnü gibi hattı da güzel Ziya Bey var idi, bu Ziya Bey Adana Vâlisi iken vefât eden meşhur şâir Ziya Paşadır. Benim gibi Kandillili olup mahalle mektebinde dahi birlikde okumuş idik. Hemşerilik dolayısı ile beni pek severdi, ikimiz de ondört onbeş yaşlarında idik, lâkin o, o kadar zeki ve fatin idi ki sual ve cevabda birinci hoca Numan Efendiydi durdururdu, Numan Efendinin ziyâdesi ile sevgilisi bir dânesiydi. Birgün nâzır İmamzâde Efendi mektebe geldi, bizi imtihan edecekdi, Ziya Bey: — İbrahim.. sen içeri imtihana girince kapunun öüne otur, ben perdenin arkasından sana söylerim, imtihanı verirsin!.. dedi. Canıma minnet memnun oldum. İmtihana toplu olarak girdiğimizde diğer çocukların cevab vermedikleri suallere ben cevab verirdim. Imamzâde memnun olur bana âferin oğlum der öbürlerinin de yüzüne tükürürdü. Bir ara Ziya Bey sesini perde arkasından fazlaca çıkarmış, İmamzâde işitti, Numan Efendiye: — Perdenin arkasında birisi var, çabuk şu habisi tutup bana getir!.. dedi. Numan Efendi dışarı çıkıp da Ziya Beyi görünce ele vermemek için: — Kimse yok efendim.. dedi. Fakat İmamzâde ısrar edince zarurî Ziya Beyi tutup getirdiler ve İmamzâdenin emri ile Ziya Beyi falakaya yatırdılar. Biçâre Numan Efendi elleri titreyerek Ziya Beyin ayaklarına yavaşca bir iki değnek vurup İmamzâdenin eteğini öptü: — Kulunuza bağışlayın!.. demesi ile Ziya Beyi falakadan kaldırdılar...»

Büyük muharrir, İstanbulun büyük evlâdı Ahmed Rasim (B.: Ahmed Rasim, Cild I, sayfa 443) çocukluk ve mekteb hâtıralarının önemli kısmını «Falaka» isimli eserinde toplamışdır.

(B.: Falaka); pek şirin hâtılar arasında dayağı ile meşhur Hâfız İsmail adında bir meekteb hocasının, mektebinin talebesi olmayub hariçden terbiye için getirilen çocukları da falakaya yatırdığını anlatıyor ve falaka dayağının çeşidlerini şöyle sıralıyor:

«Mest üstüne hafif; mest çıkarılarak çorab üstüne az ağır; yalın ayak üstüne ağır; ıslak yalın üstüne daha ağır; kuvvetli bükmelerle zincirli falakada ıslak yalın ayak üstüne pek ağır; bu son vaziyetde vurulan sopa ayağın tabanından birden bire kaldırılmayıp, sopanın taban ile temâsı sıkı sıkıya muhâfaza edilerek yavaş yavaş bütün taban üzerinden deri parçalayarak geçirilmesi en ağır».

Merhum Üsküdarlı Vâsıf Hoca da bir karakol dayağı üzerine şu vak'ayı anlatıyor: «... 1878-1880 arasında 15-17 yaşlarında idim; benden üç yaş kadar büyük Yusuf Şah adında güzelliği dillere destan olmuş bir delikanlı vardı ki Usküdarın Doğancılar yangın tulumbası sadığının uşaklarındandı. Yosma hanımlardan biri güzel oğlana göz koymuş, fakat oğlanın yoluna saldığı kılavuzlar, çöpçatanlarla Yusuf Şahı kandırarak evine getirememiş, murâdına erememiş, muhabbeti gayze, kine çevrilmiş, bir gün çarşı boyundan araba ile geçerken, gençlik, zıpırlık, bıçkınlık şânından tulumbacı şehbazı da gaflet ile kadına laf atmış: — Hanımım yüzüme pek bakma, işmarını aldım ama bir altın saat ile bir elmas yüzük ergenlik hediyesini almadan gelemem!.. demiş. Yosma da fırsatı kaçırmamış, hemen karakola şikâyet etmiş. Koca çarşı boyu, yüzlerce şâhid. Irz ehli hâtuna pervâsızca laf atma, o zamanın tabiri ile «harfendazlık» suçundan Yusufu çarşı karakoluna almışlar. Karakol kumandanı bu gibi vak'alar üzerinde titiz asabiyetle durur ve dayağı ile meşhur bir amansız, gaddar adam idi, halk tarafından takılmış lakabı ile Cellâd Süleyman diye anılırdı. Yusuf Şahı hemen falakaya yatırmış. Hiç unutmam, bir Cuma günü idi, vak'ayı gözümle gördüm. Dayak sahnesini görmedim, görmedim ama delikanlının feryâdını karakol önünde biriken halk arasında dinledim, sesi hâlâ kulaklarımdadır. Önce avazı çıkdığı kadar bağırdı. Sonra sesi perde perde alçaldı, ve bir inilti hâlinde kesildi. Tam o sırada karakola bir asker paşa girdi, onun da: — Karakol kumandanı mısın, cellâd mısın alçak herif!.. diye gürlediğini ve Allaha sığınarak atılmış bir kaç şamar sesi duyduk. Bu paşa kim idi bilemiyorum. Sonra öğrendik ki Yusuf Saha kırk değnek vurmuşlar. Destancılıkda ustam Aşık Râzi Yusuf Şaha dayak atan Zabtiye çavuşunu şu manzüme ile hicvetmişdir:

Kıl kalemle Bihzad eylemiş tersim
Yusuf Şah dirler ki hoş düşmüş isim
Gedâyım ne haddım o şâhı telsim
Bûsegâhım iken o şahda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

★

Koşarlı ayakla o hümâ pervaz
Yavru pelenk misâl yangıncı şehbaz
Ne revâ dayakda enin ü âvâz
Bûsegâhım iken o şahda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

★

Lânetle yâd olsun kahbenin adı
Bir nigârın şerri, fitne, fesâdı
Dayağa yıkdırdı kaddi şemşâdı
Bûsegâhım iken o şahda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

★

Tulumbacıların serveri güzel
Hâki pâyı yüzbin kahbeye bedel
Zelil idaneler lânet eyle gel
Bûsegâhım iken o şahda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

★

Be zâlim kırılsın kubad ellerin
Be kâfir yüzülsün mülevves derin
Gayyâvı cahimdir ey şaki yerin
Bûsegâhım iken o şahda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

«... Bu dayakdan sonra Yusuf Şah uzunca bir zaman yürüyemedi, koltuk değneği ile dolaşdı, ve en civelek, uçarlı koşarlı çağında tulumbacılığı da bırakdı...» (B.: Yusuf Şah).

DAYAK DİVANESİ — İstanbulda onyedinci asır ortalarında yaşamış bir meczub; Evliya Çelebi: «Kasımpaşada idi, her zaman çıplak gezerdi. İstanbulun şiddetli soğuğunda Ok Meydanında kar içinde yatdığı halde mübârek yanakları terler idi. İki elleri omuzunda şallak mallak dolaşırdı» diyor. Hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

DAYAN (Nazmı) — Ressam, yıllarca İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü ressamlığın-

da bulundu ve yaş haddi ile emekliye ayrıldı; bu ansiklopedide emeği geçmiş vefâkâr bir dost; arkadaş muhitinde fedakârlığı, iyi kalbliliği, gillügişi olmayan bir asîl kişi olarak tanınmıştır; 1893 de Aydında doğdu, Karaosmanoğulları ailesinin Osman Nuri Efendi kolundandır, Türkiyenin ilk mektebli avukatlarından biri olan Osman Nuri Efendinin büyük oğlu Mehmed Kemaleddin Beyin oğludur; Mehmed Kemaleddin Beyin küçük kardeşi ve Nazmi Dayanın amcası Abdülgani Seniy de bir muharrir ve diplomat olarak memleketimizin tanınmış simalarındandır (B.: Abdülgani Şeniy).

Bir maarifci ve muhasebeci olan babası memuriyetlerle dolaşır iken, Nazmi Dayan, ibtidai, rüşdi ve idadi tahsilini taşrada görmüş, hocalarından biri de orta bir hattat, amatör bir ressam, kanun, ney ve santur çalan ve musiki bilgisi hayli derin olan babası olmuştur.

1911 de on dokuz yaşında bir idadi talebesi iken, gönüllü olarak Balkan Harbine iştirak etti, yaralandı, yaralı iken zatürrieye tutuldu, nekahat devrinde tebdilihava için, Beyrut mektubcusu olan amcası Abdülgani Seniy'in yanına gitti. Birinci Cihan Harbi başlangıcında Beyrutta idi, odun kömür tevzii teşkilâtına memur edildi, Kudüs, Gazze, Nablus ve havalisini dolaştı, Beyrutda İngilizlere esir düşdü ve sivil esir olarak enterne edildi; İzmirin işgali haberinden sonra, içlerinde bir çok zabit de bulunan sekiz kişilik bir kaafile arasında ve ermeni muhacirleri ile beraber bir rus gemisi ile İstanbula kaçtı, Anadoluhisarında, Anadoluya gidüb millî orduya katılmak isteyen Kuleli Askerî Idadisi talebelerini Anadoluya kaçırmak için delâletde bulunan gizli teşekkülâtda çalışdı. Babasından resim yapmasını çocuk iken öğrenmiş, fıtrî istidadı ile bu hünerini inkişaf ettirmişti, Aşiyan Sultanisi ile Menbaülirfanda resim muallimi oldu; zaferden sonra İzmirde yerleşti, orada, 1925-1926 arasında aslen Aydınlı Fıtnet Hanım isminde bir muallime ile evlendi ki ancak ondört ay beraber yaşadığı bu hanımdan bir oğlu oldu.

İzmirde merhum Fethi Okyar'ın liderlik etdiği Serbest Fırka'ya intisab etti, en faal azalardan biri oldu, fakat, muhalefet faaliyeti ile kendi lâik ve inkilâbcı düşünceleri arasında bir yakınlık göremiyerek partiden ayrıldı, Beyrutda tavattun etmiş bir mısırlı ile evli bulunan hemşiresinin yanına gitti, 1930-1931 yıllarını orada geçirdi, küçük bir tabeleci-ressam atölyesi açdı; bu küçük atölyenin müşterileri arasında Hırant Canikaya İsminde bir ermeni tanıdı, kalpak giyen ve başı daima önüne eğik yürüyen, sırtında daima bir çerkes gömleği bulunan ve her iki elinin baş parmakları gerisinde dövme ile birer gemi çapası yapılmış olan bu adamın anî olarak bir Yunanistan seyahatına çıkması nazarı dikkatini celb etti, ki o sırada, Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet Paşa da, Elefterios Venizelosun Ankara ziyaretini iade etmek üzere Atinaya gitmek üzere idi. Nazmi Dayanın şübhelerini şöyle bir hâdise tahrik etmişti; Beyrutdaki atölyesinde tabî cesametde Gazinin bir tam portresini yapmış idi, bu portre, atâlyenin gayet loş olan iç odasında duruyordu, Hırant Canikyan, ressamı bir ziyaretinde, açık ara kapudan loşluk içindeki bu Gazi protresi ile gözgöze gelmiş ve boş bulunarak elini tabancasına atmıştı. Nazmi Dayan, şübhelerini Türkiyenin Beyrut konsolosluğuna bildirdi, bir müddet sonra İstanbul zabıtası, rıhtıma yanaşan romanya vapurundan, Yunanistandan dönmek üzere bulunan İsmet Paşayı vuracak bir taşnak komitecisini tevkif etmiş, fakat bu adam, bir iki dakika için izin alarak girdiği vapurun ayak yolunda kendisini bel kayışı ile boğarak intihar etmişti, bu komiteci Hırant Canikyan idi, vak'a şöyle cereyan etmişti; Ressamın îkazı üzerine konsolosluk merkezi haberdar etmiş, eşkâli Yunan Hükûmetine bildirilen adam Yunanistana sokulmamış, Canikyan Romanyaya geçmiş, ve hiç umulmayan bir istikâmetden İstanbula girmeye çalışmıştı.

1932 de vatana dönen ressam, sanat tahsilini tamamlamak üzere Güzel Sanatlar Akademisine girdi, üç sene Hikmet Onat'ın bir sene de Leopold Levy'nin atölyelerinde çalıştı (1934 -1937); bu arada İmâr Müdürlüğü muakkad kadrosuna da imtihan ile ressam olarak alınmıştı ki, ancak 1940 da asli kadroya geçebildi.

Ressam Nazmi Dayanın en güzel eserlerinden biri 1949 da başlanmış olan Behçet Elver'in portresidir, ki B. Elver o tarihde onyedi yaşında bulunuyordu ve İstanbul Ansiklopedisi bürosunda çalışıyordu. (B.: Elver, Behçet).

Nazmi Dayan, gayet cesur bir adamdı, bir gece Cağaloğlunun karanlık bir sokağında kendisini soymak isteyen üç pırpırı hırhızı çil yavrusu gibi dağıtmış, yakayı ele veren bir tanesi, yediği ilk iki üç tokatın şiddeti karşısında «Bekçi, bekçi!...» diye bağırarak gelen zabıta memurlarına: «Ben hırsızım, tevkf edin, aman bu adamın elinden kurtarın» demiştir. Bir gün de bir arkadaşı ile iddialaşarak geceyarısından sonra Yedikuleden Floryaya yaya gitmiştir, ertesi sabah vasıta ile floryaya giden arkadaşı, ressamı, sabahın ilk saatlerinin letafeti içinde denizde bulmuştur.

Pek cüzî bir maaş ile emekliye ayrıldîğında geçim yolunda yurd gezilerine başlamış. Türkiyenin hemen her vilâyet merkezinde konuları yurd âbideleri, yurd güzellikleri ve Türkiye Tarihinden hamârî sahneler olan eserleri ile resim sergileri açmış, geniş ilgi toplamışdır; sergiler için gezip dolaşır iken de durmadan çalış, yeni tablolar yapmışdır. Ucuz nakil vâsıtaları ile yapılan seyahatler ve yaşlı sanatkârın geçim kaygusu boyun ve omuzlar nâhiyesinde bir halis kanser doğurmuş ve sanatkâr yapılan bir ameliyatdan az sonra 1963 yılında yine sergi açmak için çıkdığı uzun bir seyahatın ilk merhalesi olan Ankarada bir otel odasında vefat etmişdir; ölümünde 70 yaşında idi.

DAYE, DAYA — Dilimize farscadan alınmış isim, halk ağzında «Taya» diye de söylenir; çocuğa bakan câriye, çocuğa süt veren câriye, kadın karşılığında kullanılır. Aşağıdaki kıt'a XVIII. yüz yıl türk şiirin büyük sîmâsı Nedimin meşhur bir şarkısındandır :

> **Şehnişinler ziyneti âguşler fîrâyesi**
> **Dahi bil yıldır yanından ayrılalı dâyeri**
> **Sevdiğim gönlüm sürûru ömrümün sermâyesi**
> **Gül yanaklı gülgülî kerrâkeli mor hâreli**

Yine aynı şâir Kaptanderyâ Mustafa Paşanın yalısı için yazdığı kasîdede :

> **Gûhü deryâ iki cânibden derâguuş eylemiş**
> **Sanki deryâ dâyesi gûhsar ise lalasıdır**
> **Gûh sakınmakda ruhsârın doğan günden anın**
> **Bahr ise âyînedârı tal'atı zibârıdır**

diyor. (B.: Lala).

Zamanımızda varlıklı âilelerin çocuklarına bakan kadınlara «dadı» adı verilmektedir; eski «daye» nin yerine Tanzimatdan sonra kullanılmaya başlanmış bir isimdir. Dayeler, hizmetinde oldukları ailenin hareminde, o ailenin bir ferdi gibi bilinirdi; zamanımızın dadıları ise, bir aylık karşılığı çocuk bakma ihtisası ile geçinir kadınlardır.

DAYE HÂTUN — Asıl adı Ahmedbey kızı Hand Hâtundur, Fatih Sultan Mehmedin süt anasıdır; İstanbulda Tarakcılar civârında bir Cami ve Demirkapuda da bir mescid, ve Edirnede de bir cami yaptırmışdır; bu hayır eserlerinden birincisini Tarakcılar Camii, ikincisi de Demirkapu Mescidi diye anıla gelmişlerdi; kendi kabri de Tarakcılar Camiinin avlusundaki türbesindedir. Camii de mescidi de zamanımızda yıkılmış bulunuyorlardı; türbesi de yarı yıkık durumda idi (1963); türbesindeki kitâbesinde vefat tarihi 9 sefer 891 (Milâdî 14 şubat 1386) olarak kayıdlıdır; hayatı hakkında başka bilgi denilemedi (B.: Tarakcılar Camii; Demirkapu Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

DAYE HÂTUN — Kanunî Sultan Süleymanın dayası; Mahmudpaşa Camii civarındaki Dayahâtun Mescidinin bâniyesi (B.: Dayahâtun Mescidi); kabri Ayvansaray civârında Yavedud İskelesinde Abdülvedud Câmiin karşısındaki mezarlıkda mustakil türbededir; hayatı hakkında bilgi edinilemedi; mescidini hicrî 937 (Milâdî 1530-1531) de yaptırdığına göre bu târihden sonra vefât etmişdir.

DAYE HÂTUN — Kâğıdhâne Köyü Mescidinin bâniyesi; Kanunî Sultan Süleymanın oğlu Şehzâde Mehmedin dayasıdır, asıl adı bilinmiyor (B.: Kâğıdhâne Köyü Mescidi); hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

DAYE HÂTUN — Adı Asiye'dir, Kanunî Sultan Süleymanın kızı ve sadırâzam Rüstem Paşanın zevcesi Mihrimah Sultanın dayasıdır; Rüstem Paşanın adamlarından Çaşnigir Ali Çelebinin Mahmud Paşa Camii civârında yaptırdığı bekâr odalarının kapusu üstüne bir mescid yaptırmışdı; bu münasebetle mescidi halk ağzında Çanigir Mescidi diye anıla gelmişdir. Daya Asiye Hâtunun Çaşnigir Ali Çelebinin anası olmak ihtimâli kuvvetlidir; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Dayahâtun Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

DAYE HÂTUN — Halıcılarda Fenârî İsa Camii civârında Öksüzce Mescidinin bâniyesi hayır sâhibi bir kadın; hayatı hakkında bilgi edinilemedi. (B.: Öksüzce Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

DAYE HÂTUN CAMİİ — (B.: Tarakcılar Camii).

DAYE HÂTUN CADDESİ — Eminönü İlçesinde Hocapaşa Mahallesindedir; Hüdâvendigâr ve Alemdar Caddelerinin bağlantı noktası olan köşebaşı ile (eski tramvay yolu ile) Demirkapu, İstasyon Caddesi arasında uzanan, tramvay yolu tarafından gelindiğine göre sağ tarafı boydan boya Topkapusu Sarayına Hasbağçe (Gülhâne Parkı) kale duvarıdır; sol tarafda Dârüssaade Sokağı, Nöbethâne Caddesi ve Kummeydanı sokakları ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 1, mahalle Numarası 2).

Uzerindeki dükkânlar hemen tamamen oto tâmirhâneleri ile oto malzemesi ve yedek parçaları satan yerlerdir. Kale bedenine yapışık ahşab evler de yakın geçmişin son, kaybı olmaya hâtıralardır.

Caddenin başında Edirne, Otelinin altında teknesi çukurda kalmış susuz, harab ve hicri 1184 (M. 1770-1771) tarihli Zeyneb Sultan Çeşmesi vardır. Daha ileride Çağlayan Oteli, Yalova-Fertek Gazoz Fabrıkası ve Şen Çorum Nakliyat Anbarı bulunmaktadır; tesbit ettiğimiz diğer iş yerleri, dükkânlar şunlardır: 6 otomalzemecisi, 5 oto tâmirhânesi, 5 oto hırdavatcısı, 8 tornacı, 2 motor tâmircisi, 1i bisiklet tâmircisi, 2 kaynakcı, 1 makas tâmircisi, 1 oto döşemecisi, 1 oto boyacısı, 1 oto elektrik işyeri, 1 oto yedek parçası, 1 oto akümülâtörcüsü, 1 oto alım satım bürosu, 3 kahvehâne, 2 berber, 1 büfe. Caddenin kapı numaraları 1—28 ve 2—52 dir. (ekim 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DAYE HÂTUN MESCİDİ — (B.: Demirkapu Mescidi).

DAYE HÂTUN MESCİDİ — (B.: Kâğıdhâne Köyü Mescidi).

DAYEHÂTUN MESCİDİ — Mahmudpaşa civarında sadırâzam Rüstempaşanın adamlarından Çaşnigir Ali Çelebinin bekâr odalarının kapusu üstünde fevkaanî bir mescid idi, Rüstem Paşanın zevcesi Mihrimah Sultanın dayesi Asiye Hâtun tarafından yapdırılmışdı (B.: Daye Hâtun); geçen asır içinde tesbit edemediğimiz bir târihde bekâr odaları ile beraber yok olmuşdur; halk ağzında bekâr odalarına nisbetle Çaşnigir Mescidi diye anılırdı.

DAYE HATUN MESCİDİ — Eminönü merkez nâhiyesinin Hobyar Mahallesinde Hocahanı Sokağı ile Tereke Sokağının kavuşağı köşesindedir. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Mahmudpaşa Camii civârındadır; bâniyesinin Kanunî Sultan Süleyman hazretlerinin dayesi olduğu kapusu üstündeki bu tarihden mâlumdur :

Feth kıldım çünki bismillâhirrahmanürrahim
Hayır ile itinam müyenır kıldı ol hayyül kadîn

Yâ İlâhi kıl müyener bendene ilmü amel
Kim kula dâim keremdir kârı sultânı kerim

Eyle Kur'anı bana yâ Rabbenâ yarın şefî,
Çün kapundur cûdü fadl ısı hüdâvendi rahîm

Bana bu devlet değil mi fahr idüb târik didim
«Şeh Süleyman bir Selâmin dâyesiyen ya halîm»

934 (M. 1530-1531)

«Kabrî Yâvedud İskelesinde Sultan Camii karşısındaki mezarlıkdadır. Bu mescidin Mahallesi vardır».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde bu mescidin 1907 de bir tâmir gördüğünü kaydediyor. Son yıllar içinde de tamir edilmişdir.

DAYE KADIN SOKAĞI — Üsküdar Selimiye semti yollarından; Harem İskelesi Sokağı ile Kavak İskelesi Caddesi arasında uzanır, Selimiye Camii Sokağı Selimiye Kışlası Sokağı ve Şâir Nazîmî Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27) Bir araba rahat geçecek genişlikde, kabataş döşeli bir sokakdır. Harem İskelesi Sokağı tarafından gelindiğine göre meyilli olarak başlar; Şâir Nesîmî Sokağı ile kesişdikten sonra düzleşir, Selimiye Camii Sokağı ile kesişdikden sonrada hafifce dikleşir; Selimiye Kışlası Sokağını geçdikden sanrada yine hafif meyilli bir iniş ile Kavak İskelesi Caddesine kavuşur; çoğu ahşab ve ikişer katlı evler arasından geçer; yine 2-3 katlı yeni beton evler ve bu arada 5 katlı bir de beton apartıman görülür. Selimiye Camii Sokağı ile olan kavuşağı köşesinde parkımsı bir yeşil sâha vardır, semtin eski sâkinlerinin rivââyetine göre burası eskiden bir namazgâh imiş; bu parkda bir bekci kulubesinin arkasında toprağa gömülü bir kabir taşının kitâbesi şudur: «Sâhibül hayrat merhum Elhac Mustafa Ağanın ruhuna fâtiha 1239 (1823-1824).

Dâyekadın Sokağı üzerinde kitâbesiz ve suyu kesilmiş bir çeşme, 1 kunduracı, 1 doğramacı, 1 bakkal ,1 berber, 2 kahvehâne vardır. Kapu numaraları 1—79 ve 2—46 dır (nisan 1965)

Hakkı GÖKTÜRK

DAYI — Ananın erkek kardeşi; halk ağzında mecâzen arka, hâmi, koruyucu yerinde kullanılır; Anadoludan kopmuş deniz akıncısı türkler Şimâlî Afrikada Cezâyiri fettihden sonra başbuğlarına, kaptanlarına bu anlamda «Dayı» diye hitâb ettiler ve Cezâyirde «Dayılık» resmi bir unvan hâline geldi.

İstanbulda şehir âsâyiş ve inzibâtı yeniçeri ocağına bırakılmışdı, şimdiki karakolların yerinde Yeniçeri Kolluklarının zâbitlerine de, halk, hâmi anlamında dayı diye hitab ederdi; «Yeniçeri Dayıları» tâbiri de buradan kalmışdır. Hâlen İstanbulun pırpırı hâneberduşları, serserîler argosunda da «dayı», hem hâmi, hem de «polis» anlamında kullanılır; üniformalı polise hemen dâima «dayı» diye hitab ederler; fakat bu hitabe polise sığındıkları, polisden aman diledikleri zaman kullanırlar; argolarında «Aynasız, Mikrob, Tahtakoz» kelimeleri de polis anlamındadır (Bu isimlere bakınız).

Halk ağzı deyim olarak, himâye altında işi tıkırında gidenlere: «Dayısı dümende!.» denilir. Nâzik zamanlarda, bir işin halli, bir tehlikenin atlatılması için hiç sevilmeyen kimselere boyun eğme anlamında: «Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı denilir!...»

Sözde merdlik, yiğitlik taslayarak vurucu, kırıcı it gürûhuna da tehzil yollu «Kabadayı» denilir, makbul sıfat değildir (B.: Kabadayı).

DAYI BEY SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçi'nin Rumeli yakasında Bebek Köyünün sokaklarından (adı geçen rehberde pafta 21/Bebek); köyün Rumelihisarı tarafından sırt üstünde ve yalı boyuna nisbetle çok gerilerde bir yoldur; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1966).

DAYI REVİŞİ, YÜRÜYÜŞÜ — Osmanlı İmparatorluğunda «Garb Ocakları» diye anılan Şimâli Afrikada Akdeniz kıyısı boyunda Trabulusgarb (Libya), Tunus ve Cezâyir eyâletlerinde yerleşmiş ve hepsi Anadolu ve Rumeli türklerinden olub geçen asra kadar da aralarında türkçe konuşa gelmişler büyük İmparatorluğun deniz akıncıları olan korsan-gemicilere «yiğit» anlamında «dayı» denilirdi; İstanbulda da Tersâneli şehbazlarla yeniçerilere halk aynı anlamda «dayı» diye hitab ederdi; bâzusuna, pençesine, bıçağına güvenip vuruculuk, kırıcılık yolları ile yiğitlik taslayanlara, muhitlerini haraca kesme yollarına sapanlara da bu isme nisbetle ve tehzil yollu «Kabadayı» denile gelmişdir (B.: Kabadayı).

İstanbul halkı ağzında salına salına, kol sallayarak, topuk vurarak alımlı çalımlı yürüyüş de «dayı revişi», «dayı reftârı», «dayı yürüyüşü» denilirdi. İstanbulun ayak takımı gençleri, yeniçeriler, tersâneliler, ve sâir asker ocaklarına mensub delikanlılar arasında dayı yürüyüşü, on sekizinci asırda, ve bilhassa geçen asrın ilk yarısında, yeniçerizorbalığının İstanbulu kasıp kavurduğu devirde pek revacda idi. O devirlerde eli ayağı düzgün ve kaşı gözü yerinde genclere karşı kalenderâne alâkalar da pek coşkundu; sırma işlemeli eğri külâhlara, dal feslere, uryan sinelere, sırmalı cebken, şalvar, çakşırlara, çıplak baldırlara, yalın ayak ve yalın topuklara bir de bu dayı yürüyüşü eklenince rind meşreb külhâni şâirlerin nevcivan tasviri yolunda kaleme aldıkları gazeller, şarkılar, semâiler, divanlarla «dayı reftarî», «dayı revişi» de edebiyatımıza girdi.

Şu beyitler Enderunlu Fâzıl Beyin bir yeniçeri civeleği (B.: Civelek) yazdığı bir gazeldendir :

Dalhançer, dalfes olmuşsun, aman el aman
Niyyetin zâlim yine uşşâk ile kavgaa gibi

Şahbazım, eşbehim, dâyı revişli yoldaşım
Hânümânı ehli aşkı niyyetin yağmâ gibi

Sırma perçem ,sırmalı mintan ile sîmîm ten
Pehlivânın bir gümüşden yapma ejderhâ gibi

Şu şarkı da bir kumbaracı civan için Enderunlu Vâsıf Efendi tarafından yazılmışdır:

Aldı gönlüm şimdi bir humbâracı eşbeh civan
Gamzei bî rahmi kıldı akibet sînem nişan
Bir tarafdan çeşmi bîdâdı ider aklım ziyan
Böyle bir dâyı revişli âfeti devri zeman

Gerdeninde ingiliz bârûtu veş hâli siyah
Âteş aldım tâbişi ruhsârdan bî iştibah
Kerte almış tâ dili uşşâkını cansûz nigâh
Böyle bir dâyı revişli âfeti devri zeman

Parlayub çıkdı ocakdan ansızın bir gül izâr
Şöyle yâlin yüzlü dilber kim dahi par par yanar
Dûdi âhı âşıkaanından kığılcımlar çıkar
Böyle bir dâyı revişli âfeti devri zeman

Tam od ile dil fitili aldı imdi bîvefâ
Hendeseylen mi yürürsün gayri yetmez mi edâ
Bir nigâhı âşinâyî itmeyub eyler cefâ
Böyle bir dâyı revişli âfeti devri zeman

Hançeri aşkın derûne saplayınca nâgihan
Tâ cigerden gûşime irdi nidâyı el aman
Belki Vâsıf mislini görmüş değil çeşmi cihan
Böyle bir dâyı revişli âfeti devri zeman

Yine Vâsıfın bir yeniçeri civeleği için şarkısıdır :

Aşk ile tahmir olunmuşdur özüm
Gel bu yolda sen benim dinle sözüm
Şahbazım eşbehim iki gözüm
Girma uşşâkın bir avuç kaanına

Bunca demir bağlıdır sana başım
Döndü deryâya gamınla göz yaşım
Gel benim dâyı revişli yoldaşım
Girma uşşâkın bir avuç kaanına

Aynı şâirin bir gazeli :

Meclisde bu revnak bu şetâret sana mahsus
Bu nâzü nezâket bu letâfet sana mahsus

Her dilbere bir gûne edâ hasdır ammâ
Dâyı reviş ü yosma kıyâfet sana mahsus

Hiç söz mü olur nutki dürerbârına ey şûh
Bu muntazam incû gibi sohbet sana mahsus

Meclisde benimle meselâ sohbet iderken
Ebrû ile etrâfa işâret sana mahsus

Şeytanlık idüb cin gibi çarpar savuşursun
Celbi dili âşıkda bu hâlet sana mahsus

Vâsıf acebâ efsun mu okursun ki olur râm
Her şûhi perî rû ile ülfet sana mahsus

Aşağıdaki kıt'alar da halk şâiri Âşık Râzinin «Zenâne Keşiş» destanındandır :

Gördüm bir tâze rû işvebaz keşiş
Zünnârı belinde hem dâyı reviş
Hülûl ider gibi nereye gidiş
Dedim, Buyur gel dedi meyhâneye

Leli lâ'lin verdi şarab kokardı
Çelipâsın ile başa kokardı
Kâfir idi îman evin yıkardı
Yandım Aynarozlu ol zenâneye

Vardı çapkının bir şâkî kaptanı
Div heyet Ehremen sûret şeytanı
Dalında gezdirir şâhi bütânı
Katli vâcib bakar bir behâneye

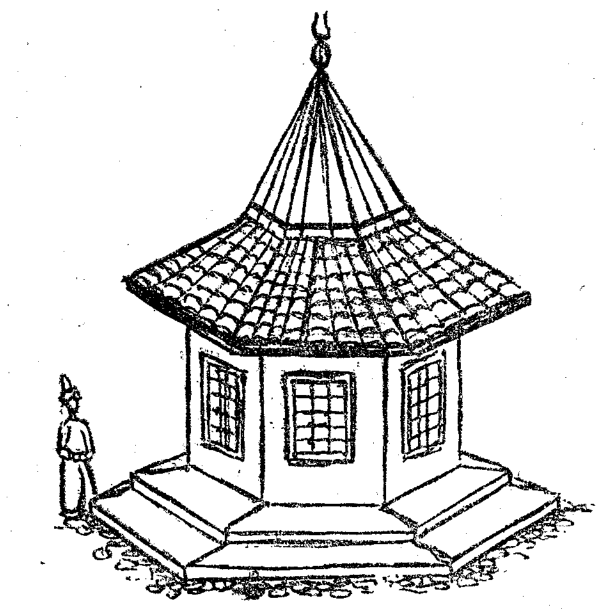
DAYYAN MEKTEBİ — Asrımız başında Üsküdarda Matmazel Baydar Dayyan tarafından açılmış bir ermeni kız koleji; 1918 de kurucusunun vefatı ile bu okulu kız kardeşi Rita Dayyan idâre etmiş, 1922 - 1923 arasında kapanmıştır.

Okulun ilk binası Amerikan Kız Kolleji ile Berberyan Mektebi arasında Yazıcı Boğos Ağa Odyanın (1795 - 1862) konağı idi, ki bu bina 1950 de yıktırılmış, yeri Amerikan Kolleji tarafından satın alınmıştır.

Dayyan Mektebi tahminen 1914 - 1915 arasında Fıstıkağacında Bostanciyan konağına taşınmıştır, bu bina 1921 deki büyük Üsküdar yangınında yanmış, okul yangından sonra İcâdiyede Kirkor Bey Nerseryanın konağına nakletmiştir; ki bu konakta hâlen Üsküdar Kız Kolleji bulunmaktadır.

Kevork PAMUKCİYAN

DEÂVİ KASRI — Topkapı sarayında Birinci avluda, Bâb-ı hümâyun ile Bâbüsselâm (Ortakapı) arasında, zamanımızda mevcut olmayan bir kasırdır. (B. Bâb-ı hümâyun: Bâbüsselâm); Bâb-ı hümâyundan gelindiğine göre iki büyük kapı arasındaki yolun sol tarafında, gövdesinin enkazı beton bir destekle muhafaza edilen ulu çınarı geçince, Orta Kapıya yakın bir yerde idi; adını, Dîvânı Hümayunda bakılacak dâvâların dilekçeleri burada kabul edilmesi dolayısiyle almıştı (Deâvî = Dâvâlar); «Adâlet Köşkü» diyenler de vardır.

Deâvî Kasrı
(Bir XVIII. asır minyatüründen)

Divanı Hümayundaki kubbe vezirlerinden terzi (B.: Divanı Hümâyun; Kubbe Veziri) Divâna intikaal eden dâvaların dilekçeleri devlet adına bu kasırda kabul ettikten başka, dâvacı ve dâvalının ilk ifâdelerini de bu kasırda alırdı. Dâvanın toplantı günü Salı idi, dilekçeler Salı hariç, diğer günler sabahın çok erken saatlerinden öğleye kadar alınırdı.

Deâvi kasrından en büyük bir iz bile kalmamışdır; ne zaman kaldırıldığını tesbit edemedik; bir XVII. asır minyatüründe resmi vardır; adı kasır ise de tek odacıkdan ibâret bir yapı olması gerekir.

DEBBAĞ, DEBBAGHÂNE — Halk ağzında «Tabak», «tabakhâne» denilir; deriyi usulü ile terbiye ederek kokusunu gideren, onu boyayan ve kurutan ve meşin, sahtiyan, kösele veya post, kürk hâline getiren sanatkâr işçi, ve onların işledikleri, çalıştıkları imâlâthâne.

Debbağlar ve debbağhâneler fetihden bu yana türk İstanbul'da kalabalık bir esnaf zümresi ve büyük iş yerleri olagelmişlerdir.

Evliya Çelebi XVII. asır ortasında Dördüncü Sultan Muradın zamanında büyük bir ordu-esnaf alayını tasvir ederken debbağlardan şöylece bahsediyor:

«Esnâfe Debbâğan — İstanbulun dört kadılığında on iki yerde debbağhâneleri vardır. Bunların içinde nice şehbaz işçiler vardır ki âdem ejderhâsıdır, eğer içlerine bir kanlı (katil) veyahud bir harâmi (hırsız) düşse, sığınsa aslaa hâkime teslim etmezler, ama o adam da onların elinden halâs olamaz, biçâreyi köpek necesi idman etmeğe (köpek pisliğini debâgat sanatında kullanılacak şekilde terbiyeye) tâyin ederler, ister istemez tövbekâr olub bir iş sâhibi olur. Cümle debbağ kârhâneleri 700 aded olub debbağ tâifesi 3000 neferdir. Pirleri Zeyd Hindî'dir, beline peştemalını peygamber huzurunda Selman Pâk bağlamışdır, onuncu pirdir. Âliosman ülkesinde debbağlara Ahiler dirler ki pirleri Kayseriden çıkmışdır, Ahi Ören (Ahi Evren) diye şöhret bulmuşdur. Bunların bir iftihar edecek şeyleri vardır, o da yeşil bir sırık üzerinde bir eski deriden bayrakdır, bu deri Demirci Gâve'nin önündeki sahtiyan önlükdür ki onu bayrak yapub Zâlim Dahhâk'e karşı gelmişdir, bu bayark odur; alayda işbu bayrakları ellerinde, dükkânlarını renk renk sahtiyanlarla tezyin idüb geçerler...».

Eski teşkilâtda nefsi İstanbul, Eyyub, Galata ve Üsküdar olmak üzere dört kadılığa (belediye bölgesine) ayrılmış olan İstanbulad 700 debbağhâne olduğunu söyliyen Evliyâ Çelebi bunlardan ancak Kazlıçeşmede, Kasımpaşada ve Üsküdarda olanlarını kaydediyor, Kazlıçeşme ve Kasımpaşa debbağhânelerinin de kaçar aded olduğunu söylemiyor. Biz o tarihde Boğaziçinde Beykozda da bir kaç tabakhâne bulunduğunu tahmin ediyoruz. Haliç kıyısında Defterdarda da bir büyük tabakhâne vardı (B.: Defterdar Debbağhânesi).

Debbağhâneler ağır kokulu olduğu için İstanbul debbağhâneleri şehir dışında kurulmuşdur, bu arada bilhassa Kazlıçeşme ve Kasımpaşa debbağhâneleri de en meşhurları olmuşdur. Evliyâ Çelebi İstanbul debbağhânelerinden yerlerinde şöyle bahsediyor:

«Kasabai hârici Yedikule (Kazlıçeşme) — Fâtih Sultan Mehmed cümle debbağhâneleri ve salhâneleri (mezbahaları) buraya koyub bu semti âbâdan eyledi; lebi deryâda mâmur bir kasabadır; bir camii, yedi mescidi, bir hanı, bir hamamı, yedi sebili, üç tekkesi vardır (B.: Kazlıçeşme); ve 300 aded debbağkârhânesi, 50 aded ve lebi deryâda 70 aded kirişci kârhânesi vardır, ammâ müteehhil mahallesi yokdur, mücerredler pazarıdır (cümle halkı bekâr uşaklarıdır); buradan 5000 nefer tuvana debbağ bekâr şehbazları çıkar ki her biri âhene (demirden adama) benzer; ammâ bu kasabanın bed kokusuna alışamayanlar bir an dursa helâk

olur. Fakat ehâlisine o bed râyiha miskü anber kokarmış. Pek cömerd adamlardır, Allah mallarına berekâtı Halil vermişdir. Hoca Ali nâm bir debbağın kırk yıldan birikme kelb necâseti (köpek pisliği) vardır ki ingiliz kâfirleri kırkbin kuruşa satın almak istemişler de verilmemişdir diye meşhurdur. Bu kasabada bir çeşmenin kemeri altında dört köşeli bir beyaz mermer üzerinde üstâdı mermer bir kaz tasvir etmişdir ki o çeşme Kazlıçeşme diye mârufdur...».

«... Kasımpaşanın debbağlar esnafı gümrah tâifedir; 300 kadar büyük kârhâneleri vardır ki her birinde yirmişer otuzar zeberdest pehlivanlar işlerler. Bu tâifeye bir kanlı veya hırsız girib sığınsa cümlesi baş kaldırıp o mücrimi hâkime vermezler, ama o mücrim de ölünceyedek bunların içinden halâs olamaz, sanatı öğrenir ve harâmilikden çekilir. Kasımpaşanın sarı sahtiyanı, kırmızı köselesi meşhurdur...».

«... Üsküdarda tertib üzere bir esnafa mahsus çarşılar yokdur, çarşılarında cümle ehli sanâyi karışıkdır, debbağhânesi bile iki yerdedir...».

Evliyâ Çelebinin Kazlıçeşme debbağhânelerini kaydederken «Kirişçi Kârhânesi» diye bahsettiği imâlâthâneler de debbağhânelerin yanında kurula gelir müesseseler idi ve kirişçi esnafı debbağlara yamak sayılırdı; kirişhânelerde çeşid çeşid yay kirişleri ve telli sazlar için kezâ deri teller-kirişler yapılırdı.

Eski esnaf loncaları teşkilâtından her loncanın o esnaf zümresi tarafından seçilen bir pirleri ve bir yiğit başları vardı; debbağlar pirlerine «Ahîbaba derlerdi, resmi kayıdlarda da unvânı «Debbağlar Ahibabası» diye yazılırdı.

Eski devirde debbağlığın ağır ve pislik içinde çalışılır bir iş olduğu muhakkakdır, Kazlıçeşme Debbağhânelerini kaydederken bunu Evliyâ Çelebi de açıkça yazıyor. Büyük muharrir debbağları «Gümrah tâife, zeberdest, âdem ejderhâsı» diye tasvir ediyor; Kazlıçeşme ve Kasımpaşa debbağlarının da tamamen mücerred kimseler, bekâr uşakları olduğunu bilhassa kaydediyor. Öyle tahmin ediyoruz ki o devirlerde debbağlık, ne kadar kârlı iş de olsa halk nazarında, lâğımcılık gibi, makbul meslek görülmemişdir. Sürûrînin (ölümü 1813) şâir Ayni hakkında bir hicviyesi bunun aydın delilidir. Sürûri Ayni için «Kefşger» demiş; kefşger, pabuççu demekdir ki o zamanlar hamamlarda müşterilerin pabuçlarını silip hamamdan çıkarlarken önlerine çevirip koyan uşaklara da kefşger denilirdi; Aynî buna son derecede kızmış Sürûriye «Müfteri» demiş; Sürûri bu sefer şu ağır beyti yazmışdır:

İftirâ olsaydı maksûdum demezdim kefşger
İt bokuna daldırırdım ben seni debbağ idüb.

Sürûrînin çok ağır ve kaba tasvirine rağmen, diğer bütün esnaf civanları arasında debbağ civanınını unutmayarak onu da medheden kalender meşreb şâirler vardır (B.: Debbağ Civanı).

«Debbağ» kelimesi üzerine güzel bir darbı mesel vardır; eski usül debagatde deriler, taş bir zemine vurula vurula terbiye edilirdi; en iyi deriler de en çok dövülen, vurulan deriler olur; muhabbet yolunda yapılan nazler, cevrü cefâlar, tevbihler, tedibler için: «Debbağ (tabak) sevdiği deriyi yerden yere vurur!...» denilir.

DEBBAĞ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Debbağ civanına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Debbağ Civanı şu beyitlerle övülmüşdür:

Debbağ civanları şehbaz zeberdest
Ahi Babasının âguuşinde mest

Ne gam bed kokarmış neces içredir
Mâkesi muhabbet ol gül çehredir

Ne gûnâ dururlar bunca germâbe
Anı yuyub girmek içün sevâbe

DEBBAĞHANE BOSTAN HAMAMI — Hicrî 1147 (1735) tarihinde İstanbul hamamlarındaki uşakların isimleri ile tescili için tanzim edilmiş resmî defterde Kazlıçeşme Hamamı bu simle kaydedilmişdir (B.: Kazlıçeşme Hamamı).

DEBBAĞLAR MESCİDİ — XVII. yüzyılda yapılmış bir mesciddir; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Fevkaanî bir mescid olub bânisi zamanımız ricâlinden Debbağ Hacı Ahmed Ağadır, hicrî 1178 (M. 1764) de yapılmışdır».

Bu mescidden eser kalmamışdır; Eyyubda Feshâne Caddesi bitiminde Acemalinin Garajı diye anılan bir garajın yanında minâre kaaidesi durmaktadır; yanında bir kaç tane de kabir görülür ki Debbağlar Mescidinin hazîresinin kalıntısıdır (1963).

Ahmet AGIN

DEBBAĞYUNUS MAHALLESİ — İstanbulun eski mahallerinden, aynı adı taşıyan mescidin mahallesi idi; mahallelerin sayıları azaltılır ve sınırları genişletilirken kaldırılmış, yeri Abdisübaşı mahallesine katılmışdır. Bu eski mahalle yakın geçmişde bir kibar yatağı bilinirdi; konakları arasında bedestenli Ali Beyin mülkü Köprülü Konak, Molla Beyin Konağı, Afif Molla Konağı, Râfi Molla Konağı, Ayasofyanın son kürsü şeyhi Hoca Zâhid Efendi Konağı geçen asır sonlarının güzel yapıları idi; 1943 de Zâhid Efendi konağının hamamı harâbe hâlinde duruyor idi; eski konak hamamlarından bir örnek olarak muhâfazası gereken bu yapının halen ne halde bulunduğu tesbit edilemedi.

Bibl.: R. E. Koçu ve Muzaffer Esen, Gezi notu, 1943.

DEBBAĞYUNUS MESCİDİ — Sultanselim civârında Tabakyunus Camii sokağındadır, Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Debbağ Yunus mescidi yanında medfundur, minberini Kazâbâdi Osman Efendinin kızı ve Eyyubî Derviş Molla Mustafanın zevcesi Safiye Hanım koymuşdur. Mahallesi vardır».

Tahsin Öz «Istanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Bânisi Fâtih Sultan Mehmed ve İkinci Sultan Bayazıd devri ricâlindendir. Tâdiller görmüş cami binâsı son devire âid olub moloz duvarlı, ahşab çatılı idi» (1962).

İstanbul Ansiklopedisi adına ziyaretimizde şu notlar tesbit edilmişdir; Mescid dört kâgir duvar üzerine kiremitli bir ahşab çatı ile örtülmüşdür. Çok harab bir halde iken 1958-1962 arasında yenilenerek ihyâ edilmişdir. Sokakdan dokuz basamak taş merdivenle çıkılır. Son cemaat yerinin önünde zemini mozayık döşeli bir sahanlık vardır, sağ tarafda da bânisinin kabri ve üstünde sandukası bulunan türbemsi bir yer vardır. Son cemaat yeri kare plânlı, iki sütunlu ve zemini mozayik döşelidir; bir müezzin odası, bölmesi bulunup sağ tarafda 16 basamaklı bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır. Bu mahfil merdivenin yanından dar bir avluya çıkılır bu avluda küçücük bir imam meşrütası bulunmaktadır.

İbâdet sahnının iki yanında iki maksüre vardır. Mihber ahşab ve yeşil boyalıdır. Dört duvarında ikişerden sekiz pencere, kadınlar mahfilinde de üç pencere vardır ki cem'an onbir pencere ile aydınlatılmışdır. Minârenin kapusu son cemaat yerinde, sağ köşededir (1965).

1943-1945 arasında Debbağyunus Mescidi ibâdete açık fakat çok harab bir halde iken, son cemaat yerinde o semtin yangın tulumbası durmakta idi. Sandığına Fâtih Sultan Mehmedin İstanbul muhâsarasında atını denize sürdüğü sahne resmedilmiş ve güzel bir pirinç tepeliği bulunan bu tulumba kaybolmuşdur. Istanbul İtfâiye Müzesine kaldırılmak üzere aranmış, bulunamamışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

DEBBAĞZÂDE CAMİİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Hekimoğlu Ali Paşa Camiinin kurbindedir. Bânisi şeyhülislâm kethüdâsı Debbağzâde Hüseyin Efendidir; kendisi de mescidinin yanında medfundur, kabir taşındaki vefat tarihi hicrî 1131 (M. 1719) dir. Civârındaki odalara (B.: Odalar) Sormagir Odaları denilir».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde (1962) bu mescidin, yanındaki odalara nisbetle «Sormagir Camii) adı ile de anıldığını, ve 1915 de yandığını, ancak duvar bakiyelerinin durduğunu kaydediyor.

DEBBAĞZÂDE CAMİİ — (B.: Altay Camii; cild 1, sayfa 730).

DEDE — «1 - Ananın babası, babanın babası, babanın babasının babası; Ced. 2 - Bir tarîkatde kıdemli derviş» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

Bu iki ayrı mânâdaki Dede ismi üzerine dilimizde darbı meseller vardır; kendisinin bir hüner ve mârifeti olmayub sâdece ecdâdı ile övünenler için:

«Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış..».

Aciz ifâdesi yolunda şu beyit de darbı mesel olmuşdur:

Kendi muhtâcı himmet bir dede
Kande kaldı gayriye himmet ide

Aşağıdaki tekerleme yollu çok meşhur laf ise tekkelerdeki hayatın çok ağır, acı, amansız tenkididir:

«Puştun sonu dedelik, orospunun sonu ebelik..».

Eski arab asıllı türk harfleri ile «Dede» nin karşılığı olan «Ced» kelimesini almak, ve «Dü-

dük» yerine de «Ney» denilen sazı hatırlamak üzere iki ayrı şekilde yazılmış ve tertib eden şâirin adı bilinmeyen pek şirin bir maammâ vardır, «Cüneyd» ismini verir :

Dedenin belinde düdük
Bizde maammâ didük

★

Dedenin beline sokunca düdük
Ona bir velinin adıdır didük

Dede = ced; düdük = ney; bel = orta, orta yer. Arab asıllı türk harfleri ile iki harfden mürekkeb «ced» isminin bu iki harfinin ortasına «ney» ismini koyar iseniz «Cüneyd» ismi çıkar.

Dervişlik yolunda «Dede» unvânı, diğer bütün unvanlar gibi şahıs adından sonra kullanılır : Ahmed Dede, Emin Dede, İsmail Dede; pek seçkin şahıslar için bu unvandan sonra bir de «Efendi» eklenir : İsmail Dede Efendi.

Dede unvanı şahıs isminin evveline getirilecek olursa, İstanbul ağzında tezyif, hakaaret ifâde eder, hakiki dede olmayub dedenin taslakcısı, dede zeyninde, kılığında dolaşan adam demekdir : Dede Mehmed, Dede Riza; misâl : «... Sirkeci, Demirkapu ve Eminönü Balıkpazarı taraflarının uygunsuz gürûhundan olub Şengül Hamamı külhanında yatar kalkar Dede Riza bir haftadan beri ortalıkda görünmez iken dün Salıpazarı önünde denizde cesedi bulunmuşdur» (Sabah Gazetesi, 1895).

İsim türkce olduğu halde tekkelerde «dedeler» denilmez, farsca cemi kaaidesi ile «dedegân» denilirdi; bektâşiler ondokuzuncu asır başından itibâren «dede» karşılığı «baba» adını bilhassa kullandılar; yalnız Kırşehirdeki pir postunda oturan büyük baba efendiye «dede Baba» denildi.

Dede unvânını bilhassa aşırı hürmetle kullananlar mevlevîler olmuşdur. Nâzımı meçhul şu beytin bir mevlevî kaleminden çıkmış olması muhtemeldir :

Mürşide var, mürşide var, mürşide
Anda olur derde derman ey dede!

Mevlevîler arasında tarikata yeni girmiş gence «Köçek» denilirdi, köçek zaman ile «derviş» olurdu, derviş de çilesini doldurunca «dede» unvanını alır idi, şu kıt'a Tâhirül Mevlevînindir (B. : Olgun, Tâhir) :

Yine bir âfetin aşkıyla gönül berzede oldu
Nâri sevdâ ile dil hânesi âteşgede oldu
Çillei aşkın elinden yine âzâde değildir
Gerçi ikmâli çile eyledi Tâhir «Dede» oldu.

DEDEBAŞ (Hüseyin) — İç hastalıkları mutahassisi hekim; 1919 da Sındırgıda doğdu, Sındırgı ilk okulunda, İstanbulda Kabataş Lisesi orta kısmında ve Haydarpaşa Lisesinde okudu, 1937 de bu liseden diploma alarak İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine girdi, ve bu fakülteden de 1944 yılında diploma aldı, ihtisasını da Paris Tıb Fakültesi hastahânelerinde yapdı, 1952 de Verem Savaş Derneği hekimliğine tâyin edildi, 1953 de Ziraat Bankasının Galata şubesi hekimi oldu, sonra Banka hekimliği görevini muhâfaza ederek Şişli Verem Dispanseri hekimi oldu.

Yirmi kadar tıbbî makaalesi «Tıbbî Tez ve Travaylar» isimli bir kitabında toplanmışdır.

Zamanımızın değerli hekimlerinden (1963).

Bibl.: Kim kimdir Ansiklopedisi.

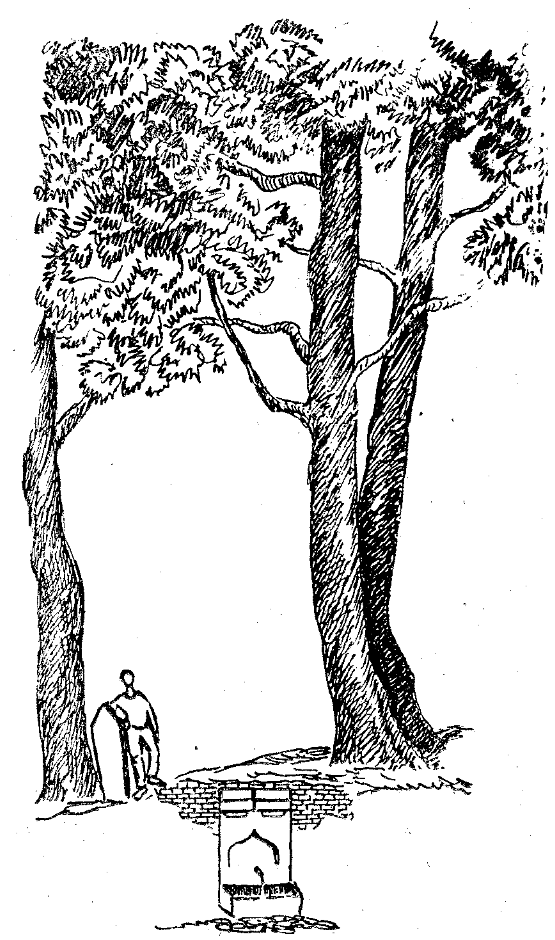
DEDE BOSTANI — On yedinci asır ortalarında Kasımpaşanın namlı gezi yeri, mesirelerinden; Kasımpaşa Mevlevîhânesinin kurucusu ve ilk şeyhi Abdi Dede tarafından ihyâ edilmiş bir yerdi (B. : Abdi Dede). Kasımpaşanın gerilerinde bulunmuş olması gerekir; Mevlevîhâne civarı, öyle tahmin ediyoruz ki o tarihde de bir bostan şenlendirmeye müsâid değildi; XVII. asır ortasında Kasımpaşanın diğer mesireleri şunlardır : Atıcılar (Okmeydanı) Tekkesi, İyne Ayazması, Hasan Karlığı, Pota Yeri, Divitdar Çeşmesi, Piyâlepaşa Tekkesi, Söğüdcük Ayazması, Hacı Ahmed Bostanı, Boşnak Bağı, Kurd Çelebi Bağı.

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

DEDE EFENDİ (Büyük) — (B. : İsmail Dede Efendi, Hammâmîzade).

DEDE EFENDİ SOKAĞI — Bayazıdın Kalenderhâne Mahallesi sokaklarından; Şehzâdebaşı Caddesi ile Kovacılar Caddesi arasında uzanır; iki araba rahat geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir yol olub Şehzâdebaşı tarafından gelindiğine göre sol tarafda Şehzâde Camii'nin avlu duvarı, avlu kapusu, Şehzâde imâreti, onun yanında da Vefa Erkek Lisesi bulunmaktadır. Sağ kolda da Damad Nevşehirli İbrahim Paşa sebili, çeşmesi, Dârülhadisi, Mescidi, Medresesi ve hazinesi, yolun Kovacılar Caddesi ile kavuşağı karşısında da Mollahüsrev Camii bulunmaktadır. İşlek bir yoldur; bilhassa Vefa Lisesinin yoludur; Dârülelhan ve Cüceçeşmesi sokakları ile kavuşakları vardır.

DEDEKORKUT SOKAĞI — Yukarı Boğazda Büyükderenin sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre köyün gerisindeki kırlıkda Büyükdere dere yatağı ile Topçu Karakolu Sokağı arasında uzanır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

Dedeler Makaamı ve Çeçmesi
(Resim: Hüsnü)

DEDELER MAKAAMI VE SUYU — Beykoz kazâsına bağlı Mahmud Şevket Paşa Köyü (Arnavudköyü) ile Bozhâne Köyü arasında, yol kenarında küçük bir koru içinde üç mezar ile bir çeşmedir; kabir taşları 1,5-2 metre irtifâında kitâbesiz silindirler olup, 1962 Nisanında taşlardan dördü ayakda, ikisi yere yıkılmış bulunuyordu. Dedeler makaamı denilen bu kabirlerin ne zamandan kaldığını, kimlere âid olduğunu öğrenemedik.

Bu üç kabrin hemen yanıbaşında ve yol kenarında bulunan çeşme, geçen asır başlarında yaşamış Kürtoğlu Ahmed Ağa ve Sırmabıyık Ali Ağanın hayır eserleridir. Biz bu iki zâtin son Yeniçerilerden olduğunu tahmin ediyoruz. Bir sed altında bulunan çeşmenin husûsiyeti, mermerden tek ayna taşı üstünde yan yana iki kitâbe taşının olmasıdır; ikişer satır üzerine yazılmış olan kitâbelerin metinleri şunlardır; sağda Ahmed Ağanın kitâbesi :

Sâhibül hayrât vel hasenât
Kürt oğlu Ahmed Ağanın hayrâtıdır.
Sene 1227 (M. 1812)

Solda Ali Ağanın kitâbesi :

Sâhibül hayrât vel hasenât
Sırmabıyık Ali Ağanın hayrâtıdır
Sene 1227 (M. 1812)

Çeşmenin üstündeki sedde bir namazgâh taşı vardır; kimin tarafından konduğunu gösterir kitabesi yokdur, yalnız «Küllemâ dahale aleyhâ zekeriyel mihrâb» yazılıdır; taş işçiliği, geçen asırda, altındaki ağalar çeşmesi ile beraber yapıldığını gösteriyor.

Dedeler suyu içimi çok lezzetli bir sudur. (1962, Nisan).

Bibl.: REK, Gezi notu.

DEDELER MESCİDİ — (B. : Miskinler Mescidi).

DEDE MESCİDİ — Eyyubda Nişancılar semtinde idi; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bâniyesi Üçüncü Sultan Muradın saraylılarından Nazperver Hâtundur; merkadinin nerede olduğu bilinmiyor. Mescidin yanında bulunan bir çeşme de Üçüncü Sultan Murad devri ricâlinden Cündî Halil Ağanın hayır eseridir. Mescidin mahallesi vardır». Bu mescid hâlen mevcud değildir; 1940 yılında gaayetle harab bir halde bulunduğu için Vaıflar Müdürlüğünce yıkdırılmışdır; yalnız minâresinin kaaidesi duruyordu. Hadikatül Cevâminin bahsettiği çeşme, evvelce bostan olan bir arsanın önündedir; kesme taşdan yapılmış olup lülesi koparılmış, tekmesi toprak ile dolmuş perişan bir halde idi, yapı tarihi 995 (M. 1586-1587) dir.

Hakkı GÖKTÜRK

DEDEOĞLU (Basri) — İdâreci ve hukukcu, bu satırların yazıldığı sırada (1963) Belediye Şehir Tiyatrosu müdürü; 1912 de İstanbulda doğdu; Sâmi Bey ile Zehra Hanımın oğ-

lu, kibar bir âilenin evlâdıdır; bütün tahsil kademeleri Galatasarayı Lisesinde yaparak 1935 de mezun oldu, 1939 da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi; İstanbul Belediyesine intisab ederek belediye müfettişi (1942), yazı işleri müdürü vekili (1951), turizm müdür vekili (1952), Şehir Tiyatrosu müdürü oldu (1953).

Hususî hayatında balık avına, bağçe ile uğraşmaya meraklıdır. Evli (zevcesinin adı Refhan Hanım) ve Hasan adında bir oğlu vardır (doğumu 1952). Fransızca bilir; 1952 ile 1957 arasında İtalya, Avusturya ve Almanya'ya gitmişdir.

Bibl.: Kim kimdir Ansiklopedisi.

DEDEOĞLU (Mehmed) — Zamanımızın değerli hekimlerinden; 1909 da Metroviça'da (Yugoslavya) doğdu, oranın eşrâfından Şâkir Beyin oğludur. İstanbulda İstanbul Erkek Lisesinde okudu (diploma 1931), İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesini bitirdi (diploma 1937), iç hastalıkları ihtisasını 1942 de tamamladı; 1961 de Millî Eğitim Bakanlığının İstanbulda Valdebağı Prevantoryomu ve Sanatoryomu iç hastalıkları mütehassıslığına tâyin edildi; bu satırların yazıldığı sırada ayni vazifede bulunuyordu (1963).

Evli (zevcesi Ferdâne Hanım) ve Özkan (doğ. 1941), Özden (doğ. 1946), Erden (doğ. 1948) adında üç evlâdı vardır. Fransızca ve İngilizce bilir; husust hayatında bağçe ile uğraşmasını sever. 1955 de İngiltere ve Amerikaya gitmişdir.

Bibl.: Kim kimdir Ansiklopedisi.

DEDEOĞULLARI — On sekizinci asır ermeni müverrihlerinden İnciciyanın «İstanbul» isimli eserindeki kayde göre Yukarı Boğazda Anadolu Kavağı Köyünün kadim bir türk âilesidir ki asırlar boyunca bu köyün arkasındaki tepede Yûşâ Nebî makaamının muhâfızlığını yapmışlardır; İnciciyan şöyle anlatıyor : «.. Yûşâ Mezarının 66 ayak uzunluğunda olduğu söylenir. Müslümanlar bu mezarın Nuh'un oğlu Yûşâ'nın olduğunu söylerlerse de, buradan geçen Argonot kaafilesinden Polluks tarafından öldürülen Amikos adlı heybetli bir kırala âiddir. Mezar 350 sene evvel (İstanbulun fethi sıraları) keşfedilmiş ve muhâfazası, Kavak Köyü sâkinlerinden bir âileye tevdi edilmişdir ki bu âilenin mensublarına bugüne kadar Dedeoğulları denir. Üçüncü Sultan Osman mezarın etrafına alçak bir duvar, önünde de bir namazgâh yaptırmışdır».

Bibl.: Inciciyan, XVII. asırda İstanbul.

DEDEPAŞA SOKAĞI — Fatihde Şehremini nâhiyesinin Molla Sefer Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre kesin tanzim edilmemiş bir yol olub Millet Caddesi ile Vatan Caddesi arasında uzanmaktadır; Tomrukcu, Kaçamak ve Nakîbüleşraf sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (Pafta 10/81). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1965).

DEDEYAN (Aşık Sıvacı Kalust) — Bir ermeni halk şâiri, oğlu Karakin Dedeyanın ifâdesine göre 1810 da Kayserinin Talas kasabasında doğdu, gençliğinde boyacılık, marangozluk yapdı; genç yaşında İstanbula geldi ve büyük şehirde hayatını sıvacılık ile kazandı ve 1910 da yüz yaşında İstanbulda öldü, aşağıdaki kıt'alar onundur :

Herşeye inadla basma ayağın
Düşünmeden dertlenme bükme dudağın
Ağzından çıkanı duysun kulağın
Sonra pişman seni sözlerin

★

Canan beni handan bilir
Şâd olanlar şâdan bilir
Derdli miyim şâdan mıyım
Muhabbetde meydan bilir

Bibl.: K. Pamukciyan, Not.

DEDEYUSUF SOKAĞI — Yukarı Boğazda Büyükderenin sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Mühendis Şevket Sokağı ile Çayırbaşı Caddesi (Sâhil anayolu) arasında uzanır (Pafta 23, Büyükdere). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEF — «Dilimize arabcadan alınmış isim; bir kasnağa geçirilip gerilmiş bir deriden ibâret ve kasnakda etrâfına ziller takılan mûsiki âleti, «dâire» (B. : Dâire, Dâirezen); halk ağzında «tef» diye de telaffuz edilir» (Türk lügatı).

On dokuzuncu asra kadar deflerde mâdenî ziller yokdu; zili çengi karı ve kızlarla köçek oğlanlar raksa çıkdıklarında parmaklarına takarlardı. Aşağıdaki satırları Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey merhumun hâtıralarından alıyoruz :

«Ziller pirinçden dökülür; terkibine az miktarda altın veyâ gümüş katılırsa tınneti (inlemesi) çok olur. Hânende Hâfız Sıdkının defindeki zillerin billurdan olduğunu kendisinden işittim ama o defi görmedim, herhalde çok hoş bir şey olacak. Kursağı balık derisinden, kasnağı servi üzerine ceviz kaplama ve serefle işlenmiş, zırhları gümüş tel kakma ve meşhur Kumkapulu'nun zilleri ile donatılmış bir defin 12 altın liraya satıldığını gördüm.

«İstanbulun rutûbetli havasına göre yapılan defler meselâ Ankaraya götürülür ise seslerini kaybederler, tizleşirler.

«Defin iki çeşidi vardır, biri hânende defidir, kıt'ası küçük ve kendisi süslü olur; diğerine Zâkir Defidir, Kaadirî Defi de derler, kutru un eleği kutru kadardır, zilleri yokdur, yalnız kasnağının iç yüzünde ufak ufak bir çok halkalar bulunurdu. Bu deflerle yalnız tempo tutulur ve dört dörtlükden bir sekizliği kadar ölçülebilen fâsılalarla darb vurulurdu, buna da darbı nutuk denilirdi. Bir sekizlik darplar zikir esnâsında «Hay» ve «Hû» gibi tek heceli isimler okunurken vurulurdu. Zâkir defleri mübârek ad edilir, fasıllarda kullanılmaz idi; daha doğrusu sesleri pes olduğundan darblar yavaş vurulursa sesi boğulur, hızlı vurulursa diğer sazların seslerini boğardı, onun için kullanılmazdı.»

Evliyâ Çelebi XVII. asır ortasında İstanbulda def yapıcı sanatkârların 10 dükkânda 55 nefer olduğunu kaydediyor.

Def diğer bir çok saz isimleri gibi edebî metinlerimize de girmişdir :

Şarkı

Seyrolub raksi yine dilberi mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sâzların
Cana âteş bırakur şûlesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakti çırâğan geldi

Ney ü santûr ü rübâb ü def ü tanbûr ile çenk
Nağmei bülbül ü kumrûye olub hem âhenk
Pür ider âlemi şevk ü tarebi rengârenk
Müjdeler gülşene kim vakti çırâğan geldi
(Nedim)

Bir gazelden

Ey kaaşı yâ yüzün beri dönmez misin dahi
Ey gurrei ümmîd görünmez misin dahi

Kani o giceler o tarebler terâneler
Ey def anub o zevki döğünmez misin dahi

Dilberle mâcerânı yeter sakladın Nedim
Nakleyleyüb biraz da öğünmez misin dahi
(Nedim)

Bir destandan

Yazayım Benlime bir şanlı destan
İşte levh ü kalem hodiri meydan
Okunmalı çarşu pazar bedéstan
Definin zilleri altundandır altundan

Topuk vura vura gelişi vardır
Dayı perverdesi revişi vardır
Sanma rûyi arzda bir eşi vardır
Definin zilleri altundandır altundan

Ayaklarda kalem parmak kınalı
Topuklara düşer altun halhalı
Ana dirler Dimetokanın balı
Definin zilleri altundandır altundan

Parmak basar fiskeleme kuşağzı
Yumru topuklarda nümâyiş nazı
Siyehçerde rakkas kıbti palazı
Definin zilleri altundandır altundan

Yaşını sorarsan yirmiye basmış
Boy bos nişanın selviye asmış
Yüzüne bakanın gözü kamaşmış
Definin zilleri altundandır altundan
(Galatalı Hüseyin)

Küçük Virjinin Def Kantosu

Hem def çalarım
Hem güzel oynarım
Hazır olsun arkadaşlar
Çalınınca defler
Eğlenelim oynayalım
Hopla hopla hopla
Hopla hopla hopla

Peruzun Def Kantosu

Haydi gelin görün beni
Çalayım size defimi
Hem çalarım hem oynarım
Eğlendireyim sizi
Atalım çakalım
Zevkimize bakalım
Güzel delikanlı gel gel yanıma
Sen benim için boş yere yanma

Şamramın Def Kantosu

Mutrib terennüm eyle
Keman kirişi çifte tele
Değme santur teline

Al şu defi eline
Başlayın terennüme
Şâd ol gönül artık sen de
Nehoş gelir bu sazların
Bu sazların sedâsı
Çalsanıza bir sarhoş
Bir sarhoş havası

Halk ağzı deyimler arasında def üzerine : «Defe koyup çalma» sözü vardır, «Bir kimsenin utanç verici bir hâlini,ayıbını etrâfa yaymak» anlamında kullanılır :

Gezme beyim gezme kapuk it ile
Düşürürler seni güzelim dile
Çıkarub bakıra altun adını
Şemsi hüsnün döner bir kör kandile

Bağ bağçe gernâbe deryâ safâsı
Dirler ama nakdi nâmus bahâsı
Defe koyub çalar civanım seni
Şehrimizin bıçkını süfehâsı

(Râzi)

DEFİNE, DEFİNECİLER — «Arabca yere, toprağa gömme anlamında defin kökünden isim : yerde saklı, gömülü mal (para, mücevher)» (H. Kâzım, Büyük Türk Lügatı).

İstanbul şehrin neresi derince kazılırsa, büyük veyâ küçük bir define bulmak mümkündür :

İstanbul türkler tarafından uzun bir muhâsara sonunda zabt edilmişdi; Bizanslıların çoğu altın ve mücevherlerini yere gömüb saklamışlardı.

Fâtihden sonra, büyük bir ahşab şehir olan İstanbulda cehennemi büyük yangınlar binalar, binâlarla beraber altın ve gümüş pek kıymetli eşyayı da yutmuşdur; her yangın sonunda bunların bir kısmı, enkaz altından aranıp çıkarılmış ,fakat bulunamayanları da istikbâl için define hâline gelmişdir.

Bankanın, banka kasalarının bulunmadığı devirde, altınını ve mücevherini Bedestene emânet etmeyüb küp, çömlek yahud bakır kaplar içinde bağçesinin herhangi bir yerine gömen yahud evinin duvarları içinde, merdivenleri altında saklıyan İstanbullular pek çok olmuşdur; sâhiblerinin âni ölümleri ile izini nişanı kaybolan bu defineler de pek çokdur; yangınlar bu çeşid gizli servetleri de yok etmişdir. İhtilâllerde öldürülmüş, pek zengin bilindiği halde umulan serveti bulunamamış kimlerin de gömerek sakladıkları muhakkaktır.

İstanbulda kadimden beri bir takım definе arayıcılar görüle gelmişdir, bunların büyük bir kısmı define habercisi geçirir serseriler, dolandırıcılar olmuşdur; remil ile yahud cinleri dâvet ederek define bulma kudretine sâhib olduğunu iddia edenler ve câhil ve tamahkâr bâzı kimselerin parasını çarpıp kaybolurlar idi. İstanbulun define hikâyelerinin en güzellerinden biri Bayazıdda Bayazıd Medresesi önündeki büyük havuz üzerine söylenmişdir (B. : Bayazıd Medresesi Havuzu; Cilt 4, Sayfa 2247).

Define habercisi şarlatan serserilerin çoğu da şeyh, derviş, seyyah kılıklı bir takım arablar, magribiler, yahud kendilerini arab ve magribî tanıtan düzenbazlar olmuşdur.

Onsekizinci asır şâir ve muharrirlerinden Haşmet Efendi, Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sutanın doğumu münâsebeti ile yapılan şenlikler üzerine kaleme aldığı Surnâmede, kendisine define arayıcı süsünü vermiş bir İstanbul külhanbeyinin şaklabanlık yolu ile yapdığı cerrarlığı şöyle naklediyor :

«... Lâübâli zevk ü safâ ile ülfet etmiş bir herif de başına üzüm küfesinden yapılmış kafesi destar şeklinde bir garib külâh, arkasına da bûkalemûn nakışlı bir acâib hırka giyib belinde bir divit takımı ve koynunda bir kaç eski kâğıd parçası ile acâib eyerli bir merkebe binmişdi; yanında beş altı kadar kazmalı ırgadlar, altı yedi nefer kürekli amele sağını ve solunu alıp bu cemiyet ile çarşı ve pazarları gezip dolaşmaya başlamışdı; nerede çeşid çeşid mermerle döşenmiş bir avlu, ve nerede çiçekli ve muntazam nakışlı dükkân önü varsa o tarafa doğru mahmuz vurub ve orada eşeğini durdurub önünde ve ardında amelesi olan ırgadlar dahi kimi kazmasına ve kimi küreğine dayanıp dururlardı. Herif kendisini târife başlayıp derdi ki :

— Ey yârânı safâ!.. ben define çıkaran bir remmal'im.. ilmi nücûm ve ilmi remil saçmaları ile nerede bir define ve nerede bir hazîne varsa çıkarmak için kazmamın ucu ile bir anda şu mâmur olan yerleri bir anda zîrü zeber idüb kürei arzı kalbur gibi delik deşik etmeye memur ve mecburum, kaldı ki öteden beri yaradılışımızdaki habislikden ötürü baba ve ecdâdımdan ve akrabâ ve üstâdımdan altına yapışır isen toprak olsun diye aldığım bed duânın eseri olarak, kazmam ile Karunun definesini bile çıkarsam o anda kara toprağın rengini alacak, mahvolacakdır, bunda şübhem yokdur.. lâkin hele bakalım define bu mahalde nerelerdedir!..

«Daha nice güldürücü sözler söyleyip edevâtı kırık dökük mâhud diviti çıkarır, kalemi ile bir mikdar nokta ve şekil yapdıkdan sonra :

— İşte gömülü mal ya şuradadır, ya buradadır!.. derdi, ve gaayet âlâ tarh ve tanzim olunmuş yerlerin kazılmasını yanındaki ırgadlara işâret eder idi. Onlar da hemen o yeri kazmaya başlayınca dükkân sahibleri atılır :

— Bre dur Remmal Çelebi!.. ne yapıyorsun.. hânümânımızı harab ve kaldırımlarımızı delik deşik ettin.. dediklerinde :

— Be hey canım ne durayım.. bu hususda hiç sabır ve karar olur mu?.. züğürtlük canıma kâr etti, gerçi sizin hâneniz ve dükkânınız yıkılır ama biz yapılırız.. mâni değil, siz bir mıkdar sükût edin, şu malı çıkarayım, yer altında kalmasın.. kaldı ki biz pek derin kazmıyoruz, hemen şu yerleri alt üst edecek, bozacak kadar kazıyoruz.. isterse mal çıksın, isterse çıkmasın, sonra elimizi çeker gideriz, siz hiç merak etmeyin!.. diyordu.

Etrafdan da :

— Canım Remmal Çelebi.. kerem eyle, lutfeyle, ortalığın nizamını bozma!.. diye ricâ ve niyaz ederlerdi. O zaman şaklaban herif :

— Hoş imdi.. siz adam olmayı istemezsiniz, günahı boynunuza, bâri bize bir mıkdar hakkı sükût verin de sonra bir hoşça vakitde defineyi çıkarın, safâsını sürün!. diye bir kaç akçeleri alırdı, ve :

— Kazmamıza Hak berkât versin!.. diye oradan çekilir, başka bir çarşı boyunda geçen üslub üzere alayına başlardı. Hülâsa bu şahıs bu suretle o şenliklerde pek çok akçe toplamışdır...».

Define haberi vererek bir takım safdilleri dolandırıp soyanlar serseriler yakın geçmişde (B. : Emin, Çingene), ve hattâ zamanımızda da çıkmışdır.

DEFİNE SOKAĞI — Boğaziçinde Yeniköyün sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre köyün gerisinde bir aralık sokakdır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEFNE (Zeki Ömer) — Şâir, öğretmen; 1903 de Çankırıda doğdu; Çankırı Ertuğrul ibtidâi mektebinde, Çankırı İdâdisinde, Kastamonu lisesinde okudu; Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden diploma aldı; Kabataş lisesinde ve Galatasaray lisesinde edebiyat öğretmeni oldu. Şiirleri dergilerde, bu arada Çınaraltı, Şadırvan, İstanbul, Çağrı dergilerinde yayınlanmışdır.

Bibl. : Kim kimdir Ansiklopedisi.

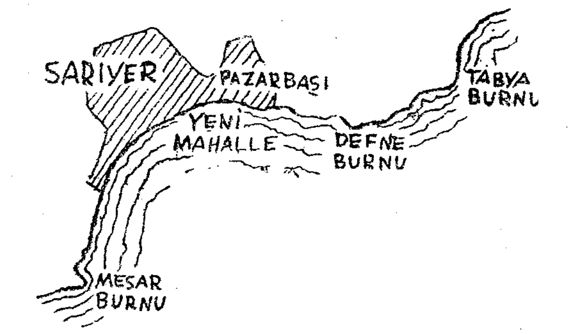
DEFNE AĞACI — «Yaprakları güzel kokar ve şenliklerde tezyînâta yarar taflan cinsinden meşhur küçük (bodur) ağaç, Şecerülgaar; kelimenin aslı yunanca Dafne dir» (Kaamûsi Türki). Türkiyenin ekser yerinde yetişir; İstanbulda da makbul ağaçlardan biri olarak rastlanır. Eski çağlardan zamanımıza kadar sanat âleminde, bu arada bilhassa resim ve edebiyatda, kadim Yunan Mitolojisinde zengin hâtırası vardır; sanat ve spor müsabakalarında yapraklı ve meyvalı bir defne dalı, defne dalından çelenkler ödül olarak verildiği gibi yine öyle bir defne dalı armağan madalyalarda tezyinî motif olarak kullanılır. Yapraklı bir defne dalı dünyâ edebiyatında sulh, barış remzi, senbolü olarak bilinir.

Kış mevsiminde yapraklarını dökmeyen Defne için umumiyetle «bodur bir ağaçdır» denilir ise bir, çınar gibi ulularına da rastlanır, Boğaziçinde Paşabağçesinde vapur iskelesinin hemen yanı başındaki sarraf Andonâki Efendi nin iki çatı altında dört yalısından birinin bağçesinde böyle bir ulu defne agacı var idi ki 1918 yılına kadar o semtin bir şöhreti idi.

Defne yaprağı İstanbul mutfağında da yer almışdır; kılıç balığı etinden şiş kebabı, her iki lokmasının arasına bir defne yaprağı konularak kızartılır, aslında pek makbul olan o balık etine gaayet lâtif bir koku verir.

DEFNE BURNU — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında, Yeni Mahallenin kuzey doğusundadır; Sarıyer koyu bu Defne Burnu ile Mesar Burnu arasındadır; Telli Tabya ve Pazarbaşı dalyanları arasında hudud bu Defne Burnudur; Telli Tabya Dalyanı Tabya Burnu ile Defne Burnu arasında, Pazarbaşı Dalyanı da Defne Burnu ile Yeni Mahallede eski salhâne arasında kurulur (B. : Dalyanlar).

DEFNE YAPRAĞI — Lüfer balığı yavrusunun İstanbul balıkcıları ağzındaki adı; lüfer

Defneburnu
(Eşref Bey haritasından)

balığı beş boy üzerine ayrılır, beşinin de adı ayrıdır (B. : Lüfer Balığı) :

Defnayaprağı : 25-40 adedi 1 kilo
Çinakop : 16-20 adedi 1 kilo,
Sarıkanad : 10-14 adedi 1 kilo,
Asıl lüfer : 2-8 adedi 1 kilo,
Kofana : 1 adedi 1 kilodan fazla.

Bibl. : Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

DEFTERDAR, BAŞDEFTERDAR — Tanzimât devrimine kadar Osmanlı İmparatorluğu devlet teşkilâtında Mâliye Bakanının unvânı; Baş Defterdar pâdişahın sonsuz yetkili vekîli, vekili mutlakı olan sadırâzamın başkanlığında toplanan ve önemlice farklarla zamanımızın kabinesi yerinde olan Dîvânı Hümâyun üyesi idi; ekseriya sâdece «Defterdar» da denilirdi.

Diğer bütün divan âzâları gibi bizzat pâdişah tarafından tâyin olunurlar ve azledilirler idi.

Koca bir imparatorluğun gelir kaynakları ile çeşidli ağır masraflarını denkleşdirme bakımından mesuliyetleri çok ağır bir yüksek makam idi.

Mâliye kalemlerinden, meslekden yetişmiş kimselerle berâber, meslekî en küçük bir bilgisi olmadığı halde sâdece becerikli adam olarak tanınmış kimseler, veya, hazîne para sıkıntısına düşerse, âcil ihtiyaçları zâti serveti ile karşılayabilecek zengin kimseler defterdar tâyin edilmişlerdir.

Defterdarlık, mâliye teşkilâtı bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışında kalır.

Defterdarların en büyük endîşeleri devletin Kapukulu Asker Ocakları denilen ücretli dâimi askerlerinin «ulûfe» adı verilen paralarını zamanında ödeyebilmekdi. Ulûfe üçer aylık dört taksite bölünmüşdü; hicrî takvim ile ilk taksit muharrem, ikinci takist cemâziyelevvel, üçüncü taksit de çift olarak şaban aylarında ödenirdi. Ulûfe gelenek olmuş merâsimle Istanbulda Sarayı Hümâyunda Kubbealtı denilen Dîvanı Hümayunun toplanma dâiresi önünde dağıtılırdı; devlet servet ve âzametini gösterme fırsatı bilinerek o gün bu törende bâzan yabancı elçiler de bulundurulurdu. İstanbulda askerî ayaklanmaların çoğunun sebebi ulûfenin gecikmesi, yahud, devlet ve saray erkânının cahil ve cehlin kamçıladığı hırs eseri büyük sûiistimaller dolayısı ile ulûfenin ayarı bozuk, askerin değerinden noksanına harcamak zorunda kaldığı paralarla ödenmesi olmuşdur. Bu gibi haller karşısında da Sadırazâm ve Defterdar asker tarafından en büyük sorumlu kimseler bilinmişdir.

En hafifinden defterdar olan kimselerin saraylarının asker tarafından taşlandığı çok görülmüşdür; bundan ötürüdür ki, defterdar tâyin edilenler, önce sarayının kırılacak camları için yeteri kadar cam alarak bir yere koyardı.

Defterdarların ikinci büyük endîşeleri, harb hallerinde kara ordusunun ve donanmanın ağır masraflarını karşılamak idi.

Osmanlı Başdefterdarları arasında pek muhteşem hayatı ile en parlak sîmâ, Kanunu Sultan Süleymanın baş defterdarı İskender Çelebi olmuşdur; yine aynı devirde aynı mevkide bulunmuş Mahmud Çelebinin unvânı yapdırttığı bir cami dolayısı ile İstanbulun bir semtine isim olmuşdur. (B. : İskender Çelebi; Mahmud Çelebi, Nazlı; Üveys Paşa, Kara; Ahmed Paşa, Ekmekcizade; Mustafa Paşa, Defterdar).

Hicrî 1253 (1837-1838) den sonradır ki Başdefterdarlar Mâliye Nâzırı ünvânını aldılar.

DEFTERDAR — Sur dışında ve Haliç yalısında Abdülvedud (Yâvedud) İskelesi ile Eyyub arasında büyük bir semtin adı; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eyyub İlçesinin Cezerîkasım Mahallesi sınırı içinde kalır (Pafta 9, No. 116). Bu semtin fetihden geçen asır sonlarına kadar devam ede gelmiş asıl adı «Çömlekciler», «Çömlekçiler Kasabası» dır, Evliyâ Çelebi Seyyahatnâmesinde ve İstanbul üzerine yazılmış sâir eski eserlerde Çömlekciler ismi ile geçer (B.: Çömlekciler, cild 8, sayfa 4119).

XVI. asır devlet adamlarından baş defterdarlıkda (Mâliye Bakanlığında) bulunmuş Nazlı Mahmud Çelebi burada devrinin büyük sanatkârı Mimar Sinana bir cami yaptırtmış, cami halk ağzında «Defterdar Camii», yalı boyunda o hizâdaki bir kayık iskelesi de «Defterdar İskelesi» adı ile anılmışdı. Semtin Defterdar adını alması, Haliç Vapur Şirketinin kurulması, ve buraya bir vapur iskelesi yapdırılarak iskeleye de «Defterdar» diye yazılı bir levhanın asılmasından sonradır (1855 - 1860).

1814-1815 arasında tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde (B. : Bostancıbaşı Defterleri). Defterdar semtinin yalı boyu şöyle tesbit edilmişdir :

«...Yâvedud İskelesi — Sâdık Ağanın Yalısı — Baltacızâde Kayıkhânesi — Kasab Alinin Yalısı — Sabık Arabacıbaşı Ali Ağanın Yalısı — Kasab Omerin Yalısı — Diğer Ömerin Yalısı — Memi Çavuşun Yalısı — Çamur Iskelesi — Said Ağanın Yalısı — Sâfizâdenin Yalısı — Hamide Usta Kadının Yalısı — Ahmed Hasekinin Yalısı — Hasan Efendinin Yalısı — Teberdar Ali Efendinin Yalısı — Teberdar Abdullah Ağanın Yalısı — Teberdar Hüseyin Ağanın Yalısı — Eyyub Mollası Uryânîzâde Efendinin Yalısı ve îrâd 16 göz kayıkhânesi — Defterdar Kayık İskelesi — 2 göz kayıkhâne — Beyhan Sultan Sâhilsarayı — Balçık İskelesi — Esmâ Sultan Sâhilsarayı — Hâcegândan Yusuf Efendi Yalısı — Yahya Bey Yalısı — Alibeyzâdenin Yalısı — Şehsüvarzâde Beyin Bostanı — Debbağhâne arsası — Zaim Lâtif Ağanın hânesi ve kayıkhânesi — Zaım Hüseyin Ağanın hânesi — Râmi Hâtunun hânesi — Aşçıbaşı Mehmedin hânesi...».

DEFTERDAR BURNU — Boğaziçinin Rumeli yakasında, Ortaköyde, Ortaköyün Kuruçeşme tarafındadır; Anadolu yakasında Beylerbeyinin tam karşısına düşer; burun adını, onyedinci asırda burada bir cami ile bir sâhilsaray yaptırmış olan defterdar İbrâhim Paşanın unvânına nisbetle almışdır ki İbrahim Paşa 1074 de (M. 1663-1664) Vâli olarak bulunduğu Mısırda ölmüşdür.

«Defterdar Burnunda ortadan geçen akıntı ziyâdesi ile zayıfdır; ekseriya İstanbuldan gelen mâkûs cereyanlarla geriye doğru akar ki İstanbuldan gelen akıntı bu buruna kadar vâsıl olub sonra açığa dönerek lodos akıntısına karışır. Yelken gemileri bu burnu hafif cenub rüzgârı ile geçmekde müşkilât çekerler» (Mehmed Enîsi, Boğazlar ve Marmara Rehberi).

Bu sahil boyu kadimdenberi aşağı boğazın kesif iskân bölgelerinden olmuşdu; Defterdar İbrahim Paşa burnunda Camiinin yanında bir de sahilsaray yapdırmışdı; bu sâhilsaray Üçüncü Sultan Ahmed zamanında satın alınmış, yerine Lâle Devrinin kâşânelerinden Neşatâbad Sâhilsarayı inşâ edilmişdi (B. : Lâle Devri; Neşatâbâd).

DEFTERDARBURNU CAMİİ — Ortaköy ile Kuruçeşme arasında; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor : «Bânisi Defterdar İbrahim Paşadır ki bitişiğindeki sâhilsarayın da ilk bânisi odur; camiin mahfili hümâyunu da vardır. Sonra buraya Sultan Ahmed Sâlis Neşatâbad Sâhilsarayı yaptırmışdır. Civârındaki büyük sâhilhâneyi de Birinci Sultan Abdülhamid devri ricâlinden Selim Efendi yaptırmışdır ki sonra üç tuğla vezir olmuşdur. Üçüncü Sultan Selim zamanında bu sahilsarayı pâdişahın kız kardeşi Hatice Sutan almış, Selimpaşa Sahilhânesi de sultanın uhdesine geçerek bendegânına tahsis edilmişdir. Sultanın vefâtından sonra bu sâhilsaray meşhur hattat Râkım Efendinin tasarrufuna geçmişdir. Camiin bânisi Defterdar İbrahim Paşa Mısır Vâlisi iken 1074 (1663-1664)de orada ölmüşdür. Camiin mahallesi vardır».

Ortaköy ile Kuruçeşme arasında deniz kıyısındadır; 1814-1815 arasında tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde mevkii şöyle tesbit edilmişdir, Ortaköy İskelesi tarafından gelindiğine göre : «...Moralı Ahmed Paşa zevcesinin yalısı —yanında Ortaköy Bostancılar Ocağı— yanında Hatice Sultanın Neşâtâbad Sâhilsarayı — yanında Defterdar İbrahim Paşa Camii — yanında Silâhdar Emin Ağanın yalısı — yanında Çavuşlaremini Tahsin Efendinin yalısı...».

Zamanımızda bu yalı boyunun manzarası tamamen değişmiş olup Neşâtâbâd Sâhilsarayının yerinde Lido; Emin Ağa ve Tahsin Efendi yalıları ile onları tâkib eden diğer yalıların yerinde de Kuruçeşme Kömür Deposu bulunmakdadır; Defterdarburnu Camii Lido ile Kömür Deposu arasında, yüksekden geçen sâhil yoluna nisbetle de hayli derinde, çukurda kalmışdır, kaba taşdan yapılmış merdivenli bir yol ile inilir; caddeden görülmez, ancak bu

merdivenli yola girilince, sağ kolda göze çarpar.

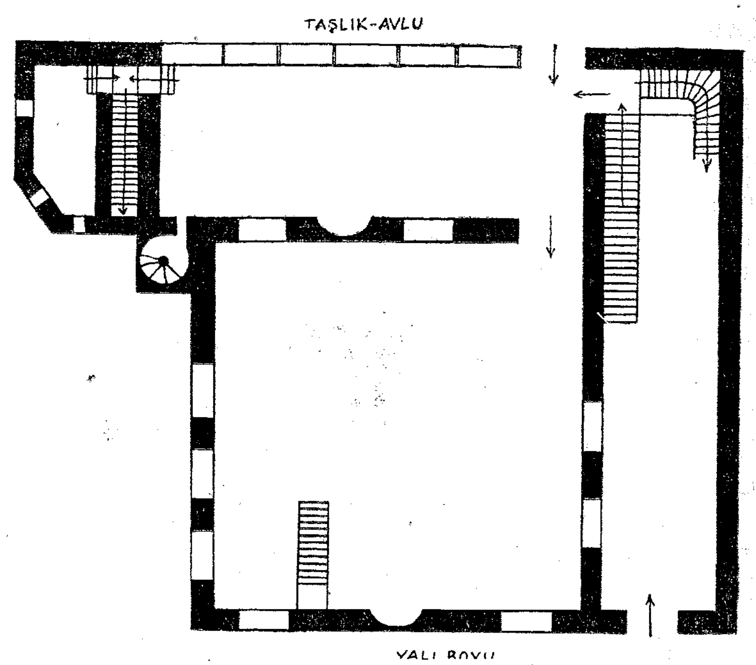
Fevkaanî bir camidir; biri yukarda merdivenli yolun üzerinde, diğeri aşağıda deniz kıyısında iki kapusu vardır; yukarıdaki kapudan önce bir taşlık - avluya, aradan da düz ayak Camiin son cemaat yerine girilir. Aşağıdaki kapudan da önce bir taşlığa girilir ve bir taş merdiven ile son cemaat yerinin yan kapusuna çıkılır.

Vaktiyle camiin altında üç göz kayıkhâne vardı; bu kayıkhânelerin ön kısmı beton duvarla kapatılmışdır. Aşağıda deniz kenarındaki kapunun üstünde hicri 1248 (M. 1832-1833) tarihili İkinci Sultan Mahmudun bir tâmir kitâbesi vardır; tâlik hat ile yazılmış manzum kitâbe; şâir Ayıntablı Aynî Efendinindir, metnişudur

Fûrûgi şemi mihrâbı hilâfet muktedâyi din
Vekili Fahriâlem şâhi adlî sâyei Mahmûd
Kılub şevketli İrbahim Pâşâ mâbedin ihyâ
Ana bir mahfil icad eyledi ol kıblei maksûd
Musalliler cemâatle edâ ettikde beş vakti
Seririnde Hüdâ ömri şerifin eylesün memdûd
Mücevher söylerim târihi Aynî secdei şukret
«Bu rânâ camii tâmir kıldı cûdi Han Mahmud»
(1248)

Cami kâgir yapı kayıkhâneler üstünde ahşabdır. Yanlamasına müstakil plânlı son cemaat yerinin, yukarda da kaydettiğimiz gibi iki camiin iki medhaline, biri asıl ibâdet sahına açılır üç kapusu vardır; avluya bakan yüzü boydan boya câmekândır. Sağ tarafda ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır, kadınlar mahfili son cemaat yerinin üstünü kaplamışdır. Son cemaat yerinde yine sağda, mâbed duvarı yanında minâre kapusu görülür; minâre 1959-1960 arasında mâili inhidam görülerek kâidesine kadar yıkdırılmışdır; ezan, taşlık - avluda camiin müezzini Necib Özöğüt Eefndi tarafından bizzat inşa edilmiş kalasdan minber şeklinde bir iskele üzerinden okunmakta idi.

Son cemaat yerinde bir mihrab ve mihrabın iki yanında asıl ibâdet sahnına açılır iki pencere vardır; son cemaat yerinin asıl ibâdet

Defterdarburnu Camii
(Kroki Plân: Ömer Tel)

sahnına açılan kapusu sol kenardadır; bu kapu ile pencere arasına, camiin hicrî 1303 (M. 1885-1886) da ikinci bir tâmir gördüğünü bildiren bir levha asılmışdır; 11 beyitlik bu târih manzûmesi de tâlik hat ile yazılmışdır :

Nâzırı Bahriye memdûhi hisâl
Zikri hayr ile cihanda men'ût
Vârını hasrı müberrât iderek
Agniyâyı bile itti mebhût
İşte bu Camii İbrâhim Pâşâ
Köhnezâr olduğu bulmuştu sübût
Emri tâmirini itti tesri'
İtmedi anda teenni ü sükût
Buna da bânii sâni oldu
Vire Cennetde Hüdâ kasr ü büyût
Ömrünü hayrını müzdâd ide Hak
Zeyni dünyâ olsa tâ tayr ile hût
Vire Ukbâda dahi ecri cezîl
Ol melek haslete Rabbil Melekût
Ey Sürûrî kalemin âcizdir
Zâti nâ kaabili tâdâdı nüût
Arzı târih ile kıl hatmi kelâm
Beş vakit hâtimesi oldu kunût
İki mısrâ ile târihi dütâ
Hâme nazm itti misâli yâkût
«Eseri hayri Hasan Pâşâyı»
«Kıldı Hak dâri kitâbı mevkût»
(1303)

Bu iki tarih mısraı hiç bir sûretle 1303 rakamını vermez. Her hangi bir tâmiyenin dikkatimizden kaçması ihtimâli yokdur. Ancak şu ihtimal ile ve 1 noksan olarak 1302 rakamı bulunabilir; nâzım 10 uncu beyitde «târihi dütâ» tâbirini kullanıyor, aynı beyitde «misâli yâkût» teşbihi de tarihin mücevher olduğuna işâret kabul edilirse iki tarih mısraının noktalı harflerinin tutarı camiin tamir tarihinin iki mislidir mânâsı çıkarılır, bu takdirde önce 2604 rakamı bulunur, onun da yarısı 1302 eder. Oylesine zorâkî yazılmış bir tarihdir.

Asıl ibâdet sahnı kare plânlıdır; sağ duvarda 3, mihrab duvarında 2, sol duvarda da 2 pencere vardır, soldaki iki pencere ki alt taşlık boşluğuna bakar, içerden dolab gibi kanadlarla kapanmışdır. Ahşab minberi 1832-1833 tamirinde konmuş olacakdır. Ahşab tavanın tam ortasına çok güzel bir billûr âvîze asılmışdır, bu âvîzenin de 1885-1886 da Bozcaadalı Hasan Paşa tarafından konulduğunu tahmin ediyoruz.

Sol duvardaki hünkâr mahfilinin ibâdet sahnına bakan yüzünü tezyin eden ahşab ve altın yaldızlı üç parçadan mürekkeb şebekenin bir parçası yok olmuşdur.

Hünkâr mahfiline, son cemaat yerinin alt taşlıkdan gelen merdiven başına açılan yan kapusunun karşısından, oymalı ahşab korkuluğu çok güzel ahşab bir merdivenle çıkılır.

Son cemaat yerinin üstündeki kadınlar mahfili ile hünkâr mahfilinin ve asıl ibâdet sahnının üstü de imam ve müezzin meşrutasıdır.

Son cemaat yerinden kadınlar mahfiline çıkan merdiven üzerinde bir kapu da genişçe bir mutfağa açılır.

Ziyâretimiz tarihinde bu camiin içini pek temiz, pek bakımlı bulduk. Camiin cemaatini civarında bulunan kömür deposu ile bir teneke fabrikasının, toprak mahsulleri ofisinin deposunun ve devlet malzemesi deposunun amele, işci, müstahdem ve memurları teşkil etmektedir. İmâmetinde Bursalı Süleyman Buran ve müezzinliğinde de İstanbullu Necib Özöğüt bulunuyordu, her ikisi de gaayetle hoş, insancıl, efendi kişilerdi.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II; R. E. Koçu ve Nihad Şâzi Koçyiğit, Gezi notu, Mayıs 1966.

DEFTERDAR CADDESİ — Eminönünü Eyyuba bağlayan ve Haliç kıyısına paralel uzanan büyük ve uzun anayolun bir parçasının adıdır; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönünden başlayarak bu uzun anayolun isimleri sırası ile şunlardır :

Balıkpazarı Caddesi, Taşçılar Caddesi, Zındankapusu Caddesi, Keresteciler Caddesi, Kazancılar Caddesi (Eminönü - Unkapanı arası); Abdülezelpaşa Caddesi (Unkapanı - Fener arası); Mürselpaşa Caddesi, Demirhisar Caddesi, Ayvansaray Caddesi (Fener - Ayvansaray arası); Yâvedud Caddesi, Defterdar Caddesi, Feshâne Cadesi (Ayvansaray - Eyyub arası).

Defterdar Caddesi, bu ana yolun Defterdar Sümerbank Mensucât Fabrikası önnüden geçen kısmının adıdır; anayolun son parçasının «Feshâne Caddesi» ismi de, aynı fabrikanın ilk adı olan Feshânei Âmirenin hâtırasına nisbetle konmuşdur.

Ayvansaray tarafından gelindiğine göre Defterdar Caddesi, Defterdar Vapur İskelesi Sokağı kavuşağından başlar; Cezerîkasım Akarçeşme Sokağı ile de kavuşağı vardır; üzerinde «Defterdar» ve «Çiftokullar» isimleri ile iki otobüs durağı vardır.

Cadde tahminen 15 metre genişlikdedir; paket taşı döşelidir, iki yanında yayalar için arnavud kaldırımı vardır ve yine iki yanı boyunca çınar ağaçları bulunmaktadır.

Sol tarafta barakamsı dükkânlarda iki bakkal ile bir Aygaz bâyii ve Defterdar Camii, Defterdar Çeşmesi, 2-3 katlı kısmen ahşab kısmen kâgir binalar, bu binâların altlarında dükkânlar vardır; bu dükkânlardan ikisi kahvehâne olup bir esvap temizleme atölyesi (Wima), «İstanbul Tekstil Sanayii İşçileri Sendikası Eyyub Şubesi, bir askerî inzibat noktası, «Eyyub Belediye Tahsil Şubesi», Cezerîkasım Akarçeşme Sokağı kavuşağında «Balçık Baba» rifâî dergâhının kalıntısı vardır. Hazîresi iyi durumda bu tekkeden sonra Ebussuud Orta Okulu ile Defterdar Ebussuud İlk Okulu görülür.

Caddenin sağ tarafını, hemen boydan boya Defterdar Mensucât Fabrikası işgal eder.

Eyyubu, daha ötede Silâhdarağayı Eminönüne (Şehre) bağlayan bir anayol olduğu için günün her saatinde işlek bir caddedir; fakat bu ana yolun, bilhassa Unkapanı ile Ayvansaray arasında öylesine dar, ve öylesine de iş kesâfetine sahne olmuş kısımları vardır ki seyrü

seferi (trafiği) sık sık aksatır, ve yol tıkanır; Eminönünden Defterdara otomobil ile 40-45 dakikada gelindiği olur.

Bibl. : Erdem Yücel, Gezi notu, 1966.

DEFTERDAR CAMİİ — Haliç kıyısı boyunca Eyyuba gider iken «Defterdar» adı ile meşhur semte adını veren cami; yanında bânisi defterdar Nazlı Mahmud Çelebinin türbesi ile beraber (B.: Mahmud Çelebi, Nazlı) Mimar Sinanın eserlerinden biridir. Hadikatül Cevâmı şu mâlûmatı veriyor :

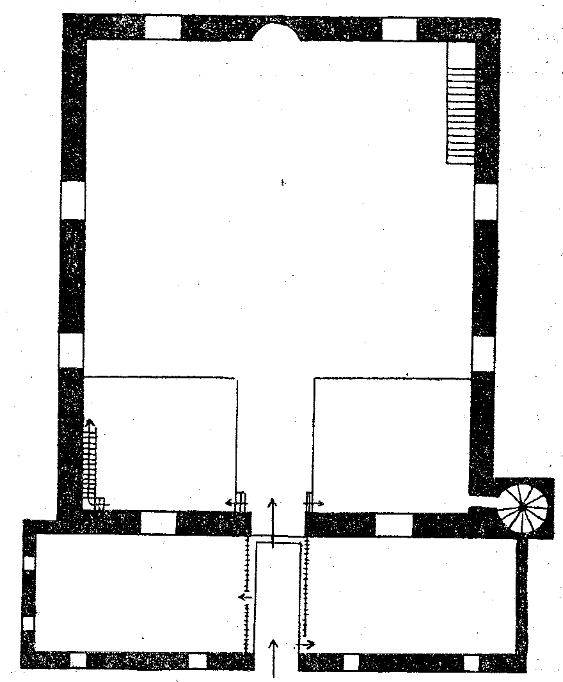
«Bânisi Nazlı Mahmud Efendidir; Mahmud Efendi büyük hattat Şeyh Hamdullahdan icâzet almış güzel yazıya sâhibdi,camiinin kapusu üzerindeki (üç beyitlik manzum) arabi tarih kitabesinin yazısı kendisinindir; camiin inşâ yılı hicrî 948 (M. 1541 - 1542) dir. Camiin avlusunda ahşab bir medrese, kara tarafında da fevkaani bir taş mekteb yapılmışdır. Camı avlusunun iki kapusu vardır; deniz tarafında olan kapusunun üstünde şu farsça tarih beyti vardır:

Ârifî güft beher o târihî
İsmi mescid makaamı Mehmûdest

947 (M. 1540-1541)

«Nazlı Mahmud Efendinin Varnada da bir mektebi vardır. Kendisi hattat olduğu için camiinin minâresi alemine bir hokka ile kalem koydurmuşdu; zaman ile kalem düşüb kaybolmuş, yalnız hokka kalmışdı; 1179 yılındaki büyük zelzelede Defterdar Camii de harab olmuş, esaslı tâmiri sırasında minâre alemi üstündeki hokkaya yeni bir kalem konmuşdu.

«(Camiin yapıldığı semt Çömlekciler adı ile meşhurdur), camiin önündeki büyük iskelenin Defterdar İskelesi diye şöhret bulması bu cami dolayısı iledir. Mahmud Efendi vefâtında camiinin avlusundaki türbesine defnedilmişdir; mezar taşındaki ölüm tarihi hicrî 953 (M. 1546) dür. Cami avlusundaki ahşab medrese, bilâhare camiin mütevellisinin tensibi ile müteehhilin odaları olmuşdur (B.: Odalar); fevkaani taş mekteb de kaldırılarak yerine irad getirecek binâlar yapılmışdır. Yıkılan mektebin yerine de, avlunun deniz tarafındaki kapusunun üstüne ahşab bir mekteb yaptırmışdır. Birinci Sultan Abdülhamıdın ilk saltanat yıllarında Defterdar İskelesinin iki tarafına kahvehâne ve dükkânlar ve sâir binâlar yapılarak orası bir çarşı boyu olmuşdur».

Defterdar Camii
(Kroki Plân: Ömer Tel)

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde Hâdikatül Cevâmideki mâlûmatı nakletikden sonra şunları yazıyor: «Muntazam kesme taşdan yapılmış olan bu mâbed tek kubbelidir» (1962).

Cami kubbeli değildir; 1895 den beri son cemaat yeri ile birlikde kiremit döşeli bir ahşab çatı ile örtülmüş bulunmaktadır.

1966 senesi nisanında ziyâretle şu notları tesbit ettik : «Geniş bir avlu ortasına inşâ edilmiş olan camiin avlu duvarı yalnız Defterdar Caddesi üzerinde kalmışdır; pencereli ve pencereleri demir kafesli olan bu duvar da çok harab bir haldedir; ve avlu içine, camiin karşısında evler yapılmışdır. Hadikatül Cevâmide bahsedilen medreseden, mektebden, müteehhilin odalarından eser kalmamışdır. Kesme taşdan inşâ edilmiş olan cami ahşab bir çatı ile örtülüdür. Son cemaat yeri de ahşab olarak yapılmışdır; bu ahşab son cemaat yerinin üç kısma, cebhe duvarının içinde, eski son cemaat yerinin dört mermer sütunu görülmektedir; baklava başlıklı sütunlardır; bundan, etrafı açık olan eski son cemaat yerinin üç küçük yarım küre kubbe ile örtülü olduğu tahmin edilebilir; son cemaat yerinin sağlı sollu iki kenarının birer taş sed hâlinde bulunması da bu tahminin doğruluğunu gösterir. 1966 da hasırla döşenmiş olan bu sedlerin önünde ahşab birer parmaklık bulunuyordu.

«Son cemaat yerinden asıl ibâdet sahnına mermer söveli ve yuvarlak kemerli bir kapudan girilir; Mahmud Efendinin el yazısı ile camiin arabca kitabesi bu kapunun kemeri üstünde ve kapunun dış yüzündedir.

«İbadet sahnı mustatil plânlıdır. Uzun iki yan duvar ile mihrab duvarında altlı üstlü ikişerden 12 pencere vardır; alt pencereler kareye yakın mustatil, üst pencereler kemerlidir; iki pencere de, kapunun iki yanında son cemaat yerine açılmışdır. Ahşab olan mihrab, yağlı boya ile avâmı kaba zevk ile tezyin edilmiş ve bu arada zincirli bir de kandil resmi yapılmışdır. Yine ahşab olan minbere de yağlıboya ile mermer süsü verilmek istenmişdir. Ahşab tavan yeşil boyalıdır; beş aded küçük kandilli demir âvize asılarak süslenmişdir. Sağlı sollu iki müezzin mahfili vardır; kapudan girildiğine göre soldaki mahfilin köşesinden ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır; sağdaki mahfilde de minâre kapusu vardır. Kesme taşdan bodurca olan minârenin şerefe altı istalaktitlidir. Minârenin külâh alemi üzerinde tuncdan yapılmış bir murekkeb hokkası ile bir yazı kaleminin bulunduğundan bahsedile gelir; ziyâret tarihimizde hokka durmakda, kalem mevcud değildi.

«Camiin mihrab duvarı önünde bânisi Mahmud Efendinin türbesi güzel ve küçük bir açık türbedir. Baklava başlıklı dört mermer sütun arasına kenarları dantelli dört kemer atılmış ve bu kemerler üzerine küçük bir kubbe oturtulmuşdur; vaktiyle kiremit örtülü olan bu kubbenin kiremitleri ziyâretimiz sırasında çokluk la dökülmüş bulunuyordu; sütunlar arasına, alt kısmında mermer birer parmaklık konulmuş, bunlardan birinin ortasında da açık türbenin çok zarif kabartma başlık mermer kapusu bulunuyordu; demirden olduğu muhakkak kapu kanadları kopmuş, kapu bir çerçive şeklinde kalmışdır; parmaklıkların da bir sırası tamamen ve dibinedek kırık idi; mermer sanduka yerinde, baş taşı kırılmış, yok olmuş, ayak taşı da duruyordu; ayaktaşı kitabeli olub metni şudur:

«Merhum ve mağfur sâhibül hayrât vel hasenât Defterdar Mahmud Çelebi Efendi rûhiyçün fâtiha; sene 953 (M. 1546-1547)».

«Camiin hâziresindeki sâir kabir taşları da gaayetle perişan bir halde idi. Bir Mimar Sinan yapısı olduğu Tezkiretül Bünyanda da kaydedilmiş olan Defterdar Camiin bakımının yıllardan beri ihmal edildiği ilk nazarda görülmektedir.

«Camiin avlu kapusunun yanında cadde üzerinde bir de çeşme vardır, XVI. yüzyıl çeşmelerinin güzellerinden biridir; suyu kesilmiş ve teknesi çukurda kalmış çeşmeye yan tarafına sokulan bir muslukla terkos suyu verilmişdir, çeşmenin inşâ târihi 950 (1543-1544) dir».

1966 da Defterdar Camiinin Cemaatini çoğunlukla, karşısındaki Sümerbank Mensücat Fabrikasının işçileri teşkil etmekte idi.

Erdem YÜCEL

DEFTERDAR CAMİİ — Tophânede Defterdar Yokuşunda idi; Hadikâtül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bânisi Ebülfadıl Mehmed Efendidir ki İdris Bitlisî'nin oğludur (B.: Mehmed Efendi, Ebülfadıl; İdris Bitlisi); kabri bu camiin önünde, caddeye nâzır bir yerdedir; kabir taşında vefat tarihi yazılı değildir, fakat müverrih Mustafa Âli Efendi «Fadlî Öldü» lafzının karşılığı 971 (M. 1563-1564) tarihinde vefat ettiğini söyler; Fadlî mahlası ile şiirleri vardır, pederinin «Heşt Bihişt» isimli tarihine zeyil yazmış, Hüseyin Vâiz tefsirini, Ahlâkı Muhsiniyi, ve Zahîrei Harzem şâhiyi terceme etmiş, Hâfız Şirâzî'nin divânına gazel be gazel bir nazire yazmışdır; Mehmed Efendi Kanunî Sultan Süleyman devrinde defterdar iken vefât etmişdir. Bu camiin mmahallesi vardır».

Semtin eski sâkinlerinden Firuzağa Mahallesi muhtarı S. Köseoğluunun söylediğine göre bu cami Defterdar Yokuşunda İtalyan Hastahânesinin karşısında, dört kâgir duvar üzerinde kiremitli ahşab çatı ile örtülmüş bir binâ idi; 1916 Cihangir Yangınında yandı. Hâlen yeri arsa hâlindedir. Yangında bânisinin kabir taşı da kırılmışdır, bu taşın alt kısmı kaybolmuş, bir yanı kırık kavuğu bir köşeye atılmış duruyordu. Cami arsasının önünde susuz ve harab Defter emini çeşmesi vardır, bu çeşmenin hazinesi yoksul bir âileye mesken olmuş, yanına da bir gecekondu oturtulmuş bulunuyordu (mayıs 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEFTERDAR DEBBAĞHANESİ — Haliç de Defterdarda yalı boyunda büyük bir debbağhâne (tabakhâne) idi; XVIII. yüzyılın ilk yılla-

rında Dâmad Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından satın alınarak Eyyub Câmii Kebirine vakfedilmişdi; sonra «bilicâreteyn» denilen usul ile satılmış, şahis mülkiyeti altına geçmişdir (B.: Bilicâreteyn Tasarruf, cild 5, sayfa 2777). Hâlen bu tabakhânenin yeri, Defterdarda Sümerbank Mensûcat Fabrikası yakınında odun ve hurda deposu olan yerlerdir.

Ahmed AGIN

DEFTERDAR İSKELESİ — Halicin eski büyük kayıp iskelelerinden biri, adını, yalı boyundan az geride Defterdar Nazlı Mahmud Çelebinin Mimar Sinan yapısı câmiine nisbetle almışdır. Evliyâ Çelebi geçen asır ortalarına kadar Çömlekçiler adı ile anıla gelmiş bu semti tasvir eder iken: «... bu Çömlekçiler kasabanın Yavedud, Zalpaşa, Defterdar ve Hocaefendi isimlerinde dört iskelesi vardır» diyor. Yine o büyük yazar İstanbul içinde ve etrafındaki mesire ve gezinti yerlerini kaydederken Defterdar Iskelesi önünde halkın eğlenip gezindiği bir meydan bulunduğunu söylüyor. (B.: Defterdar; Çömlekçiler).

DEFTERDAR KAPUSU MESCİDİ — İstanbulda Defterdar kapusu (Mâliye Bakanlığı) denilen mîrî konağın ikinci katında Birinci Sultan Mahmud tarafından yapdırılmış bir mescit idi (B.: Defterdar kapusu). Hadikâtül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Birinci Sultan Mahmuddur ki bu camie Hâkî Mehmed Efendi şu tarihi söylemişdir:

Ketebe koysa sezâdır buna Sultan Mahmud
1157 (M. 1744)

«Bu tarihden sonra iki kere yanmışdır. Minberini defterdar Abdi Efendi koymuşdur bu zat 1178 (1764-1765) de vefât etmişdir. Bu mescidin mahallesi yokdur».

Zamanımızda bu binâdan eser kalmamışdır.

DEFTERDAR KAYIK İSKELESİ — Defterdar Vapur İskelesinin yanında küçük bir tahta iskeledir; 1966 yılında bu iskeleye kayıdlı dört sandal bulunuyordu; Halicin karşı yakasında Halıcıoğluna adam başında 25 kuruş alarak 5 kişi ile dolmuş yapmakta idiler. Sandalcılar namuslu fukarâdan olup işsizlik yüzünden bir kişiyi 100 kuruşa da sevinerek götürmekte idiler.

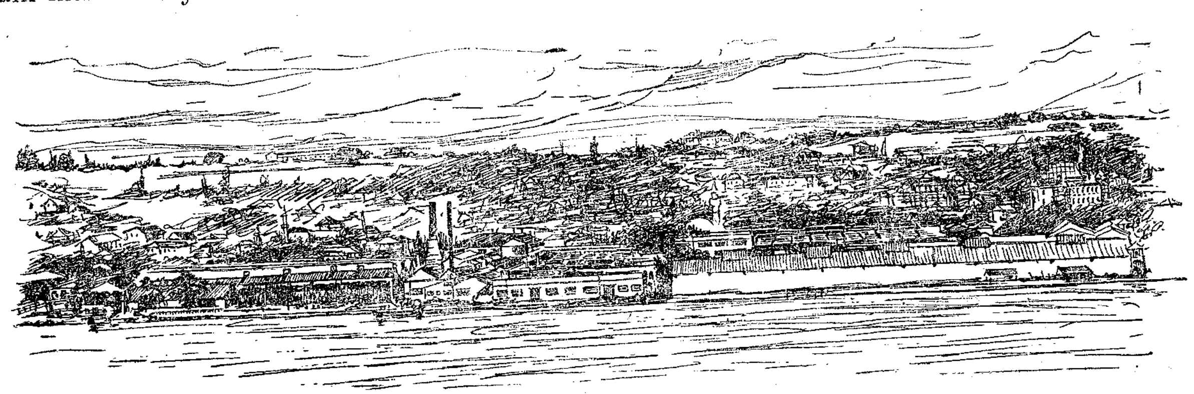
Bibl.: Erdem Yücel, Gezi notu.

DEFTARDAR MENSUCAT FABRİKASI (Sümerbank) — Yüzelli yıllık bir tarihi olan bu büyük Müessese Hicrî 1252, Milâdî 1836 yılında İkinci Sultan Mahmud tarafından kurulmuş küçük bir fes imalâthanesinden, «Feshâne» veya «Feshâne-i Âmire» den doğmuş, devir devir türlü gelişmelerden sonra bugünkü bünyesini idrâk etmiştir.

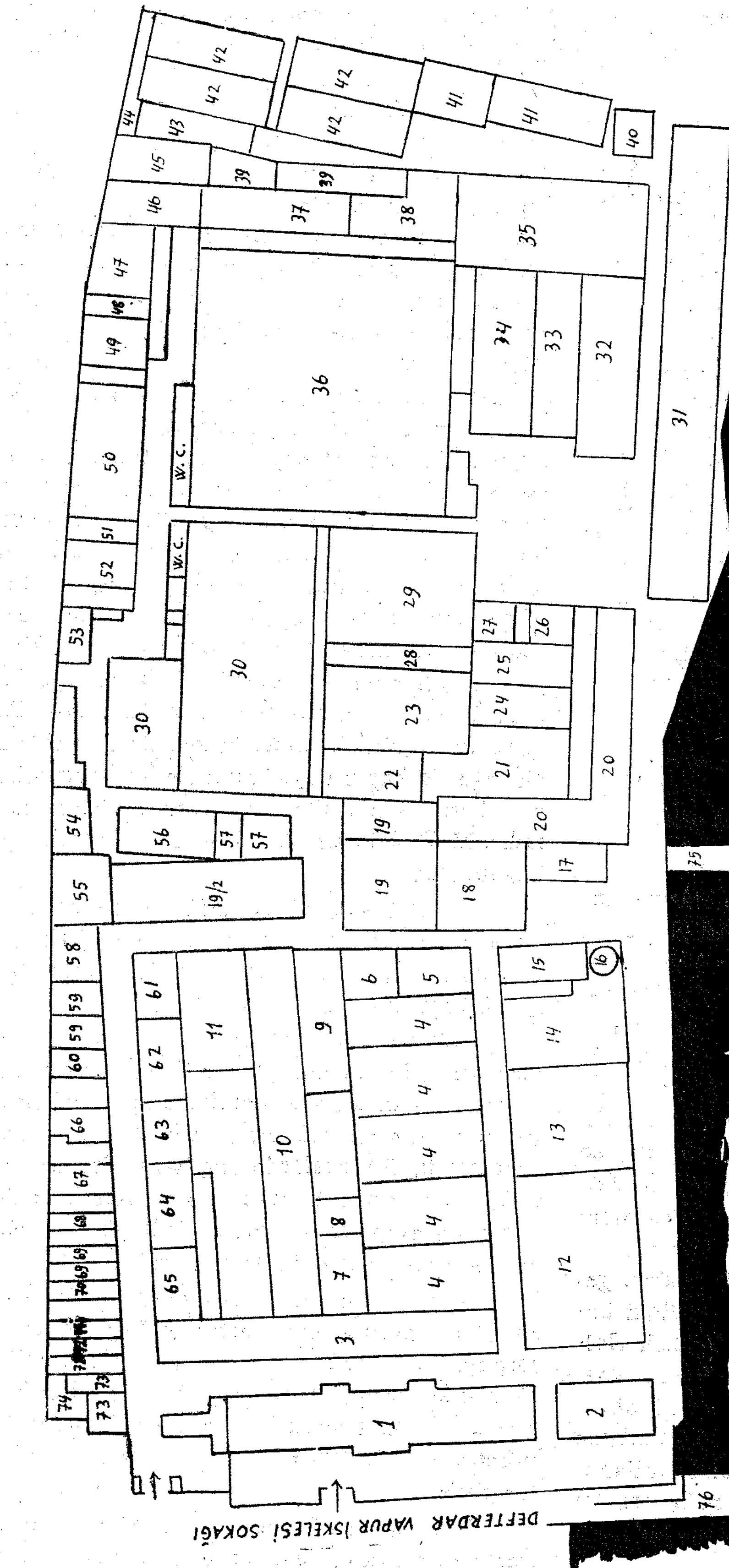
1826 da Yeniçeri asker ocağının kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırılmasından sonra «Asâkiri Mansûrei Muhammediye» ismi ile kurulan yeni kara ordusu ile donanma efrâd, zâbitan ve erkânına resmî serpuş olarak «Fes» giydirildi; Osmanlı Askerinin yeni serpuşu olan fes, 7-8 yıl kadar kadimden beri yapıla geldiği Tunus fes imalât hanelerinden temin edildi.

Kara ve Deniz askerlerinin fes ihtiyacını karşılamak için İstanbul'da ilk feshâne Hicrî 1252 (M. 1836) da Kadırgada hazinei hassanın malı bir konakta açıldı; devrin şairlerinden Ayıntablı Aynî Efendi şu mücevher tarih kıt'asını yazmıştır.

Ayniyâ oldu huzûri padişâhide pesend
Bu iki tarihine tâcı mücevher dinse bes

Sümerbank Defterdar Mensûcat Fabrikası
(Resim: Bülend Şeren)

Defterdar Mensucat Fabrikası Umumî Vaziyet Plânı (Ahmed Seyfeddin Şimşek'in eserinden alınmıştır)

1 — Müdürlük; 2 — Kreş; 3 — Mâmul Anbarı; 4 — Anbarlar; 5 — Gayri ma mul anbarı, 6— Yedek parça anbarı; 7 — Pres; 8 — Demirhâne; 9 — Marangozhâne; 10 — Mekanik Atölye; 11 — Dölümhâne; 12 — Fiktif Antrepo; 13 — Yapağı anbarı; 14 — Kömür parkı; 15 — Yeni Kazan Dâiresi; 16 — Mazot tankı; 17 — Permozit; 18 — Kazan Dâiresi; 19 — Apre; 19 / 2 - Kuru apre; 20 — Yapağı yıkama; 21 — Boyahâne; 22 — Kurutma; 23 — Dink ve Yıkama; 24 — Şardon; 25 — Kaba cımbız; 26 — Kimya Lâboratuvarı; 27 — Fizik Lâboratuvarı; 28 — Tahar; 29 — Bobin, aktı, çözme; 30 — Dokuma; 31 — Yapağı anbarı; 32 — Pamuk anbarı; 33 — Harman; 34 — Hallaç; 35 — Kamgarn Dâiresi; 36 — Vargel, iplik dâiresi, tarak; 37 — Tarak; 38 — Kırpıntı; 39 — Kırpıntı açma; 40 — Sabunhâne; 41 — Yapağı anbarı; 42 — Çelik anbarları; 43 — Yapağı anbarı; 44 — Çuval anbarı; 45 — Depo; 46 — Çift kat; 47 — Vigoyn çift kat; 48 — Anbar; 49 — Vigoyn dokuma; 50 — Eski makina ve hurda anbarı; 51 — Battaniye; 52 — Bayrak dâiresi 53 — İtfâiye; 54 — Hurdalık; 55 — Garaj; 56 — Transformatör; 57 — Elektrik; 58 — Kaynak atölyesi; 59 — Trikotaj; 60 — Erzak anbarı; 61 — Kadın işçi soyunma yeri; 62 — Erkek işçi soyunma yeri; 63 — İşçi yemekhânesi; 64 — Mutfak; 65 — İşçi banyosu; 66 — Anbar; 67 — Su deposu; 68 — Demir anbarı; 69 — Arşiv; 70 — Rutubet; 71 — Anbar; 72 — Saraçhâne; 73 — Garaj; 74 — Kooperatif; 75 — Fabrika İskelesi; 76 — Defterdar Vapur İskelesi.

«İtti Feshâne bina Sultan Mahmûdülümem»
1252
«Yapılub iclâlle Feshâne çıktı başa fes»
1252

Yine mücevher olan şu tariç de o devrin hem şâirlerinden hem de devlet ricâlinden Pertev Efendinin Paşanın dır :

Hazreti Sultan Mahmûdun ulüvvi hizmeti
İntizâmı milk için çok şeyler icad eyledi

Tarzı nev fes giydirüb lutfen umum âlemi
Eski derdi ser olan siklettden âzâd eyledi

Lutfi diger âsitânında fes imâl ettirüb
İşte bu Feshânei vâlâyı binyâd eyledi

Hak dili pâkizesin her an şâdan eyliye
Kendisi ehli cihânı serteser şâd eyledi

Sâyesinde çâkeri Pertev mücevher fes giyüb
Şükür için kat kat iki târih idad eyledi

«Kudreti Mahmud Han dünyâyı âbad eyledi»
1252
«Nâs yekser fes giyüb Feshâne inşâd eyledi»
1252

Imalâthanenin başına «Feshane Nâzırı» unvanı ile Ömer Lütfi Efendi tâyin edildi ve bu zat çok uzun bir zaman bu vazifede kaldı.

Bir müddet sonra fesin halk tabakaları tarafından da kullanılması üzerine İstanbul feshânesinin büyütülmesi zarûreti duyuldu, ve zaman ile bu fes imâlathanesi, İstanbul'un, dolayisi ile Türkiyenin en büyük mensucat fabrikalarından biri oldu. Bu fabrikanın tarihçesi olan aşağıdaki fabrika Muhasebecisi Ahmet Seyfettin Şimşek'in 1960 da yayınlamış «Feshâne Mensucât Fabrikası» isimli eserinden alıyoruz :

«Amelesi, ustaları, boyacıları Tunus'tan getirilmiş olan Feshâne 1839 da Kadırgadaki konaktan Haliç'de Eyyüb civarında Üçüncü Sultan Selim'in kız kardeşi Hatice Sultanın ikaametine tahsis edilmiş mîrî yalıya nakledildi.

«Iptidaî bir Müessese idi; mesela dinkleme için hayvanlarla döndürülen dolaplar kullanılmıştır. Feshânenin kırk kadar dolap katırı, bu hayvanların barınması için de büyükçe bir ahırı vardı.

«Ilk İstanbul feslerinin imâlinde en önemli mesele, fesin, Tunus'dan gelenler gibi, gayet tatlı kırmızıya boyanamaması olmuşdu; üstelik, halk ağzında «Eyüb Fesi» adı verilmiş Feshâne fesleri pek çabuk soluyor, kirli bir renk alıyordu. Tunus'lu olan boyacılar, bu özürü İstanbul'un sularında buluyorlardı. Son bir tecrübe de İzmitin Çene Suyu ile yapılmıştı. Bu su ile boyanan fesler de yine bozuk olmuştu. Bunun üzerine Feshâne Nâzırı Ömer Lûtfi Efendi Tunus'luların ihânetinden şüphelendi ve Ankara ermenilerinden Avadis Ağa adındaki bir boyacıyı, Müslüman kılık kıyâfetinde ve Yabub adı altında Feshâneye alarak Tunusluların sırlarını gizlice anlamaya memur etti. Avadis Ağa, kısa bir zaman içinde boya sırrını keşfetti, Çene Suyu ile gizlice fes boyayıp kuruttuktan sonra Feshâne Nâzırı Ömer Lûtfi Fefndiye takdim etti; bunlar Tunus feslerinin renginde iki güzel fes idi. Tunus'lu amele ve ustaları huzurunda toplayan Ömer Lütfi Fefndinin bu yeni fesleri göstermesi üzerine, ihânetleri ortaya çıkan Tunus'lular hiddetlerinden başlarındaki sarıkları yere atmışlar ve : — Yâkub.. Yâkub.. diye bağırarak Avadis'in üzerine yürümüşlerdi. Tunus'lular o gün Feshâneden kovulmuş ve Avadis Ağa da kaydı hayat şartı ile Feshâneye boyacı başı tâyin edilmiş; yine bu vak'adan sonradır ki Feshânede yerli amele çalıştırılmaya başlamıştır.

«Önceleri yalnız fes imâl ile işe başlıyan Müessesede, bir müddet sonra aba ve halı tezgâhları da ilâve edilmek suretiyle dokumacılığa da başlanmıştır.

«Feshâne, 1843-1851 yılları arasında o zaman fennî icaplarına göre islâh edilerek buhar kuvveti ve makina kullanılmasına başlanmış ve bu suretle bir dokuma fabrikası manzarasını kazanmıştı. Bu sıralarda İngiltere, Fransa ve Belçikadan buhar kuvvetli ile işleyen iplik dokuma ve apre makineleri getirilerek bugünkü Müessesenin çekirdeği kurulmuştur.

«Fabrika 1848-1850 senelerinde 400.000 fes ve 30.000 metre çuha imâl etmiştir. Fes halkın da serpuşu olduğundan imâledilen İstanbul'da Vezneciler, Kapalıçarşı, Tophâne ve Beşiktaş gibi kalabalık semtlerde kira ile dükkânlar tutulmuş ve buralarda sâde Feshâne Fesleri satılmışdır.

«Feshâne Fabrikası 1859 tarihine kadar Darphanei Amire İdaresince işletilmiş; ve sonra Bakırköy Bez Fabrikasiyle birlikte Hazinei Hassa'ya devredilmiştir.

«1866 tarihinde zuhur eden bir yangında yalnız buhar makina dairesi kurtarılmış, diğer kısımları kâmilen yanmıştır. 1868 de Sultan Abdülaziz tarafından fabrikanın ihyâ ve tesisi için yine aynı yerde inşaata başlanmış ve yeni makinalar getirtilerek Feshânei Âmire zamanın en güzel ve mükemmel mensucat fabrikası haline getirilmiştir.

«1877 tarihinde Bulgaristan'daki İslimiye Şayak Fabrikaları elden çıktıktan sonra Feshane Fabrikası Seraskerlik emrine verilmiş, ve Mart 1921 tarihine kadar 44 sene müddetle Levazimâtı Umumiyei Askeriye emrinde ,ve bu tarihten 1923 e kadar İstanbul Fabrikaları Umum Müdürlüğü emrinde, 1923 den 1925 senesi Nisan nihayetine kadar da Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü emrinde çalışmıştır.

«1925 de Sanayi ve Maadin Bankası kuruluş, kanunundaki hükümler gereğince Feshâneyi de askeri idareden devir almıştır. Bu Banka tarafından 1,5 Milyon TL. sermaye ile kurulan Feshâne Mensucat T.A.Ş. bu fabrikayı Bankadan senede 75.000 TL. mukabilinde kiralıyarak işletmiş ve 1935 den itibaren Hereke Fabrikası da Sümerbank tarafından aynı Şirkete kiralanmıştır. Sanayii ve Maadin Bankasının 1932 tarihli Kanunlarla «Sanayi Kredi Bankası» ve «Devlet Sanayi Ofisi» olarak ikiye ayrılması üzerine Feshane Fabrikası da bu Ofise geçmiştir. Fakat 1933 de Sanayi Kredi Bankası ile Devlet Sanayii Ofisi birleştirilerek «Sümerbank» kurulduğu için Feshane Fabrikası da Sümerbank'a intikâl etmiştir. Feshâne Mehsucat T.A.Ş. de 1937 de tasfiye edilmiştir. Aynı tarihte fabrikanın ismi de değiştirilerek bulunduğu mevkie izafetle «Sümerbank Defterdar mensucat Fabrikası» ismi verilmiştir. Halk ise hâlâ Feshâne ismini kullanmaktadır. (B.: Fes).

«1949 senesinde bir elektrik kontağı neticesinde vuku bulan bir yangında fabrikanın ahşap bulunan gayri mamûl anbarları tamamiyle yanmıştır. Fabrikada vuku bulan ikinci büyük yangındır. Bu yangından sonra Feshânenin bir çok binaları yeniden inşâ edilmiş ve bu arada cümle kapısı da Defterdar Eyüp Caddesinden alınarak Defterdar Vapur İskelesine nakledilmiştir.

«Feshâne Fabrikası, 1954 tarihinde işletmeye açılmış bulunan Sümerbank Diyarbakır Şayak Fabrikasının kurulmasında âmil olmuş ve bu yeni fabrikanın makinelerini de, bünyesinde bulunan mekanik atölyelerinde imâl etmek suretiyle sanayileşme hareketimizde şerefli bir mevki de kazanmıştır».

Kuruluş tarihi olan 1835 — 1836 dan bu satırların yazıldığı tarihe kadar bu fabrikanın muhtelif devirlerinde Müdürlüğünü yapmış olan zatlar şunlardır:

Ömer Lütfü Efendi	1835
Sâlim Bey	1882
Miralay İbrahim Bey	1889
Muhittin Paşa	1894
Miralay Şükrü Bey	1908
Miralay Hüseyin Bey	1916
Yüzbaşı Halid Bey	1917
Binbaşı Çerkes Nuri Bey	1918
Kaymakam Hüsnü Bey	1920
Mütekaid Nâili Bey	1921
Kaymakam Hüsnü Bey (2. defa)	1923
Binbaşı Hilmi Bey	1923
Binbaşı Çankırılı Nuri Bey	1924
Miralay Halim Bey	1924
Midhat Recai Öğdevin	1921
Ilhami Nâfiz Pamir	1928
Şevket Turgut	193[illegible]
Ömer Lütfü Sugan	1937
Fahri Bekiroğlu	1938
Şefkati Türkekul	1939
Vasıf Dokuman	1944
Ömer Lütfü Sugan (2. defa)	1951
Müeyyed Kerimol	1951
Ömer Alageyik	1952
Kâmil İbrahim Sidal	1954
Hasan Polat	1954
Nihat Tuygan	1955
Kâmil İbrahim Sidal (2. defa)	1956
Nezihi Akyüz	1956
Şevket Davaslıgil	1957
Cemal Yeğen	1958
Seyfullah Canis	1958
Mustafa Nevzat Kınay	1959
Ragıp Kulelioğlu	1960
A. Hızır Geylan	1962

Bu satırların yazıldığı sırada (1966), fabrikanın müdürlüğünü 1962 yılından beri, A. Hızır Geylan ifâ etmekte idi; Ciddiyeti, nezâketi, güngörmüş bir ailenin evlâdı ve bir yüksek tekstil mühendisi olarak makamını hakkı ile dolduran bir zât idi. Birinci derecede imza sahibi olarak, Teknik Müdür muavini Orhan Göksel, İdarî Müdür Muavini Sadık Kemik, Muha-

sebeci Ahmet Şimşek Yönetim Komitesi olarak görev ifa etmekte idiler.

Büyük ihtiyacı karşılıyacak kudrete sahip olan Fabrikanın faaliyeti şu altı maddede toplanmıştır:

1 — Ordunun giyim ihtiyacını temin etmek;

2 — Resmî dairelerin müstahdem giyim ihtiyacını temin etmek;

3 — Piyasa ihtiyaçları için kaba, ince ve fantazi çeşitli yünlü kumaş imâl etmek;

4 — Millî Bayrak imâl etmek;

5 — Sümerbank fabrikalarında çalışan işçi ve müstahdem için elbise imâl etmek;

6 — Sümerbank fabrikalarının her nevi yedek parçalarını, hususî sektöre ait mensucat fabrikalarının piyasada bulamadıkları hayatî mahiyette olan her nevi yedek parçalarını imâl etmek.

Fabrikada, gruplarına göre, 36 aded anbar olup, fabrikaya gelen muhtelif emtia bu anbarlar içinde, cinslerine göre ayrı ayrı tasniflere tâbi tutulur. Fabrikasyonda esas işletme 11 bölüme ayrılmaktadır:

1. Tefrik — Yıkama Dâiresi
2. Açma — Eleme Dâiresi
3. Harman Dâiresi
4. Ştrayhgarn İplik Dâiresi
5. Kamgarn İplik Dâiresi
6. Dokuma İhzar Dâiresi
7. Dokuma Dâiresi
8. Apre Dâiresi
9. Trikotaj Dâiresi
10. Konfeksiyon Dâiresi
11. Bayrak Dâiresi

Yardımcı işletme 8 ayrı kısımdan müteşekkildir :

1. Marangoz Model Dâiresi
2. Döküm Dâiresi
3. Mekanik Atölye
4. Saraç Dâiresi
5. Buhar Santrali
6. Su Santrali
7. Elektrik Santrali
8. Revizyon İşleri

Sosyal Yardımlaşma bakımından son derece modern bir zihniyetle çalışan İdarenin faaliyetleri arasında ücretli İzin, Evlenme, Çocuk parası, Kıdemli İşçiliği, Teşvik İkramiyesi, Gıda ve giyim Sigortalar ve Umumî Kursları sayabiliriz. Sağlık Teşkilâtı olarak Dahiliye ve Diş Kliniklerini ihtiva eden küçük bir Hastahânesi vardır. 1956 yılında da işçi çocuklarının bakılması gayesiyle bir Kreş teşkilâtı kurulmuştur. Kreş, hâlen, bir çocuk Doktoru ve bir hemşire tarafından idare edilmektedir. Ayrıca Fabrika, uzak semtlerde oturan işçilerini kendi otobüs ve kamyonları ile bedava olarak iş yerine getirmekte ve evlerine götürmektedir.

Halk ağzındaki adı ile Feshâne Fabrikasının «Sümerbank Defterdar Fabrikası Gençlik Klübü» nâmı altında faaliyette bulunan bir Spor Klübü vardır. Bu Klüp 1941 yılında kurulmuş ise de, tescili 1944 yılında yapılmıştır. Kuruluşundan itibaren de Futbol, güreş, boks, atletizm ve avcılık kollarında faaliyettedir. Bunlardan bilhassa güreş kolu Millî Takımımıza kıymetli elemanlar vermiştir.

Fabrika Mensupları tarafından kurulan teşekküller ise şunlardır: İstihlâk Kooperatifi, Kredi Kooperatifi, İşçi Ölüm Yardım Derneği, Feshâne Sümerbank Yapı Kooperatifi, İşçi Yapı Kooperatifi ve Feshâne Gençlik Klübü.

Bir yangın başlangıcı karşısında şehir itfâiyesi gelinceye kadar ilk müdahalede bulunmak için fabrikanın hususî bir itfâiye grubu vardır.

İşçilere yılda iki kat iş elbisesi ve günde bir övün yemek verilir; meselâ 2 Mayıs 1966 günü 1500 işçi için hazırlanmış öğle yemeği, doyumluk ve nefis yoğurtlu kabak dolması ile muhallebi idi.

Çok temiz ellerle idâre edilen Sümerbank Defterdar Mensûcât Fabrikası, millî sanayiimizin medârı iftihârı verimli büyük müesseselerden biridir.

DEFTERDAR MESCİDİ — Eyyubda Ümmi Sinan Tekkesi civârında idi; bir onbeşinci asır yapısı olub «Tahta Minâre Mescidi», ve bânisine nisbet ile Kara Süleyman Camii ismi ile de anılırdı. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Fevkaanî bir mescid olub bânisi Sultan Bayazıd Velî asrında defterdar olan Süleyman Efendidir. Tahta Minâre ismi ile de meşhurdur. Altındaki tatlı su çeşmesi uzun zamandanberi harab halde iken hicrî 1223 (m. 1808) de Alemdar Mustafa Paşa tarafından tâmir ettirilmiş ve suyu akıtılmışdır. Bitişiğinde imamlarına meşrûta bir ev vardır. Bânisi Süleyman Efendi İstanbul içinde Üsküblü Camiine minber koymuşdur. Defterdar Mescidinin mahallesi vardır».

Uzun yıllar metruk ve bakımsız kalan ve harab olan bu mescid 1910 - 1912 arasında çökmüşdür; zamanımızda yeri arsa hâlinde idi (1962).

Ahmed AĞIN

DEFTERDAR MESCİDİ — Çarşambada Mehmedağa Camii civarında idi; Hadikatül Cevâmi: «Bânisi İbrahim Paşadır, etrâfında medresesi vardır» diyor. Tesbit edemediğimiz bir tarihde yıkılmışdır, bir onaltıncı asır yapısı idi; 1962 de yeri arsa hâlinde idi (B. : İbrahim Paşa, Defterdar).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I; T. Öz, İstanbul Camileri.

DEFTERDAR MESCİDİ — (B.: Lütfi Paşa Camii).

DEFTERDAR MUSTAFA PAŞA SARAYI — XVII. asırda Süleymaniyede İstanbulun en güzel vezir saraylarından biri idi; adını taşıdığı sâhibi Dördüncü Sultan Muradın gözdelerinden Defterdar Mustafa Paşadır ki 1632 ihtilâlinde aynı pâdişâhın diğer iki sevgili bendesi Müsahib Mûsa Melek Çelebi ve Yeniçeriağası Hasan Halîfe ile beraber ihtilâlci askerin elinde öldürülmüşdür (B.: Mustafa Paşa, Defterdar, Mûsa Melek Çelebi; Hasan Halîfe, Yeniçeriağası). Ölümünden sonra saray oğlu Mehmed Beye kaldı, bu bey de Dördüncü Mehmed zamanında vaktiyle babasının bulunduğu Başdefterdarlığa kadar yükseldi ve o makamda iken sadrâzam Siyavuş Paşanın ihtilâs iftirâsı ile îdam olundu (B.: Mehmed Paşa, Defterdar). Saray Gümrük eminliğinde bulunmuş Ahmed Ağa dında biri tarafından satın alındı, ve 1660 daki Ayazmakapusu yangınında yandı (B.: Ayazmakapusu Yangını, cild 3, sayfa 1512).

DEFTERDAROĞLU SOKAĞI — Boğaziçinde Çengelköyün sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, köyün gerisinde, Yenimahalle ile Bekârdere Mahallesi arasında uzanır bir yoldur; Çengelköy Bostanları gerisinden geçer (Pafta 26/Çengelköy); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DERTERDAR TULUMBACI KAHVEHÂNESİ — İstanbulun en namlı tulumbacı kahvehânelerinden biriydi; tulumbacılık âleminin nümâyişlerinden biri olarak Ramazan ayları içinde de «çalgılı kahve olurdu ki çalgılı kahvelerin de birincilerindendi; sâhibine nisbetle «Kâhya İsmailin Kahvehânesi» diye de anılırdı; Kâhya İsmail de 1865 de doğmuş, 1946 da 83 yaşında vefat etmiş İstanbul tulumbacı reislerinin en namlılarından biridir (B.: Çalgılı Kahvehâneler; İsmail, Kâhya).

Haliçde Defterdar Vapur İskelesinden çıkılıp Keresteciler — Eyyub Caddesine kavuşmak üzere yürünürken sol kolda iki katlı gaayet büyük bir ahşab binâ idi, altı alan gibi kahvehâne, üstü bekâr odaları idi. Defterdar Sandığının reisi olan Kâhya İsmail, sandığının uşakları arasında gözbebeği gibi sevgilisi, semâî, divan okumada da koca İstanbulda bir dâne olan ve «Kayıkcı Güzeli» lakabı ile anılan Çiroz Ali adındaki delikanlıyı bu odalardan birinde barındırırdı (B.: Ali, Çiroz).

Üsküdarlı Vâsıf Hiç bu meşhur kahvehâneyi ve sâhibi şöyle anlatıyor: «Kâhya İsmail sarışın, orta boylu, tıknazca, ağır başlı; gelenleri ayrı ayrı temennâ ile selâmlar, kahvehânesini güzel idâre ederdi. Dükkânının önü bağçemsi, oldukça geniş idi, Ramazanlarda oraya da sandalyalar atar, yorgancı dükkânlarından kirâ ile eşyâ kaldırıp kahvehâneyi gelin odaları süsler gibi tezyin ederdi; sureti hususiyede yaptırdığı elvan çiçekler, bu çiçeklere de sarı beyaz gelin telleri asardı. Bayramdan sonra da kahvehânesinin Ramazan süslerini itinâ ile toplar, kapağını ertesi yıl açmak üzere bir sandığa yerleşdirirdi. Uzun boylu ve esmerin dilberi rahmetli Çiroz Ali en güzel semâî, mâni ve divanlarını işte bu kahvehânede hep irticâlen söylemişdir. Bu Defterdar Kahvehânesi tulumbacı kahvehânelerinin içinde zarâfeti itibâriyle birinci idi».

Kâhya İsmail de hatıralarını şöylece nakledmişdir:

«Yukarıdaki bekâr odaları 18 oda idi, hepsine ikişer ikişer defterdar sandığının uşaklarını yerleşdirmişdim, birinden kira parası almazdım, yalnız Çiroz Ali müstesnâ olarak tek başına bir oda sâhibiydi. Ramazanlarda her akşam uşaklara iftar sofrası açardım, reçelinden, turşusundan etine, böreğine, pilâvına hoşafına, güllaç tatlısına varınca bulundururdum, uzakdan yakından her akşam dört meşhur tulumbacı da misâfirimiz olurdu. Şevki adında bir de namlı kıbti köçek oğlanım vardı, mâni, semâî ve divan meraklılarından başka kıbtinin dilber-

lerinden olan Şevkinin oyun ve perendelerini seyretmek için gelenler de pek çok olurdu. Her Ramazan akşamı İstanbulun ileri gelen esnaf ve tüccarlarından, âyan ve kibarından birkaç hatırlı müşteri eksik olmazdı; bu gibilerin önüne kahveden gayri bir tabak fındık ve fıstık konulur, mevsimine göre ya bir elma ,ya bir portakal oturtulur, onlar da ikrâmın altında kalmazlar, 20 para kahve parası yerine birkaç mecidiye, bir sarı lira bırakırlardı.

«1900 ile 1902 arasında âilevî sebeblerle işlerim bozuldu, borclandım, büyük kahvehânemi başkasına satarak yine Defterdar İskelesinde, eskisinin tam karşısında başka bir kahvehâne açdım, meştûtiyetin ilânından sonra tulumbacılığın eski revnakı kalmayınca yenisi bir kayıkcı kahvesi oldu..»

Usküdarlı halk şâiri Âşık Râzi, Kâhya İsmailin bu büyük kahvehânesinde gördüğü Defterdar Sandığı uşaklarından bir delikanlı şânında şu manzûmeyi yazmışdır ki kahvehânenin günlük sohbet ve ülfet havası hakkında bir fikir veriyor:

Kâkülleri top sünbül şakağında gonce gül
Defterdarlı bir civan bıçkına verdim gönül

Kâhyanın kahvesinde lâübâli mestâne
Sadra geçmiş oturmuş emîr olmuş rindâne

Pâ bürehne pırpırı tulumbacılık şânı
Bâzûyi sîmîninde «Ah minelaşk» nişânı

Sordum kimdir bu fetâ kim bu âfeti devran
Didider Tersâneli Kaptanın Çerkes Reyhan

Tâcıdır başımızın göz bebeği sandığın
Yerden göğe hakkındır âşık olup yandığın

Kâhya İsmailin satmak mecburiyetinde kaldığı büyük tulumbacı kahvehânesi, eski sâhibi tam karşısında bir kahvehâne açdığı için elbet ki tulumbacı kahvehânesi olarak kalamazdı, bir güzelce kıraathâne oldu, bir müddet sonra da büyük ahşab binâ yıkılarak yerine beton binâ yapıldı ve altı yine kahvehâne oldu ki hâlâ Defterdarın en büyük kahvehânesidir. Kâhya Ismail kayıkcı kahvehânesine gelince, çok yaşlandığı için 1944 yılında kendi eliyle kapadı, kahve takımlarını sattı, yalnız iskemlelerini muhâfaza etti, iki üç sene kadar, evlenme veyâ sünnet düğünü yapılan evlere kira ile iskemle verdi.

DEFTERDAR VAPUR İSKELESİ — Defterdar Caddesi ile Haliç sâhili arasında uzanır. Defterdar Vapur İskelesi sokağının bitimindedir; İstanbulun en büyük, en acı yaralarından biri, bakımı tamâmen ihmal edilmiş Haliç'in, türlü cürûf ve toprakla mütemâdiyen dolmasıdır ki, bunun bir neticesi olarak Haliç vapurlarının Defterdar İskelesine yanaşması imkânsız bir hâl almış, ve bu iskele Denizcilik Bankası Liman İşletmesi tarafından 1963 — 1964 arasında kadro dışında bırakılarak Defterdar İskelesine vapur seferleri ibtal edilmişdir. Unutulmamalıdır ki Haliç dibinin temizlenmesi Denizcilik Bankasının kudretinin tamamen dışında çok büyük bir devlet işidir, ve sorumluluğu en az yüz yıllık bir mâziye dayanır, yüz yıl boyunca gelmiş geçmiş kabinelerin üzerindedir. Aslında Cumhuriyet devrinin başlarından beri vapurlar Defterdar İskelesine yanaşıp kalkabilmek için muayyen bir rota tâkib etmekde idiler, son yıllarda bu yolun dibindeki kanal da dolmuş ve seferler ibtal edilmişdir.

Küçük bir ahşab yapı olan iskele bu satırların yazıldığı 1966 yılı nisanının otuzuncu günü metrûk, kilidli idi. Bekleme salonunda yer yatakları görülmüşdür, bekâr uşağı bekçilerine âid olduğu tahmin edildi; aynı iskelenin yanındaki sandalcıların barındıkları da düşünülebilir. Bir duvara Atatürk ile Mareşal Çakmak'ın asker üniformalı resimleri asılmış bulunuyordu; yine duvara yapıştırılmış bir kâğıdda da şu sözler yazılı idi: «Particiler yoktur, parti yoktur!...».

Iskele, mekteb çocuklarının, fabrikalar işcilerinin uğrağı bir seyran yeri gibiydi.

Bibl.: Erdem Yücel, Gezi notu.

DEFTERDAR VAPUR İSKELESİ SOKAĞI — Defterdar Caddesi ile Haliç yalısında Defterdar Vapur Iskelesi arasında uzanır; Cadde kavuşağından paket taşı döşeli olarak başlar; bu kavuşak önünde Defterdar otobüs durağı vardır. Cadde tarafından gelindiğine göre sokağın sol kenarını, sâhile kadar Sümerbank Defterdar Mensûcat Fabrikası doldurur; fabrika medhalinden iskeleye kadar da yolun geri kalan kısmı beton döşenmişdir, fabrika idâresinin himmeti eseri olduğu bellidir.

Sokağa Cadde kavuşağından girilirken bir kahvehâne, bir berber bir kasab, yine bir kahvehâne, bir terzi, yine bir berber, bir tekel bâyii, ve Ali Kemâl Kavrakoğluna âid bir depo bulunmaktadır; bu bir sıra dükkânların üstü de kısmen ahşab, kısmen kârgir meskenlerdir.

Bibl.: Erdem Yücel Gezi notu, Nisan 1966.

DEFTERDAR YANGINLARI — Eski büyük ahşab İstanbulun her semti gibi Defterdar da yangın âfetleri geçirmişdir.

6 Temmuz 1905 Yangını — Defterdar ile Cezerîkasım arasında Akarçeşmede 35 ev yandı. Ahmed Rasimin Mâlûmat Gazetesine yazdığı «Şehir Mektubları» başlıklı fıkralarının birinden, bu yangının, ünlü şeyhi ve değerli ilim adamı Veled Çelebinin (B.: İzbudak, Veled) evinden hırsız bir hizmetci karının eliyle kasden çıkarıldığını ve Veled Çelebinin kütübhânesi ile hazırlamakda olduğu büyük bir Türk Lügatının müsveddelerinin de mahvolduğu öğreniliyor; fıkra şudur:

«Olmaz şey!.. arkadaşımız Veled Çelebi bir hizmetcinin eseri ihâneti olarak 600 cild kitabını kaybetmiş. Bu karı, konsolda bulunan 800 lira kıymetindeki mücevherâtı aşırmak ve ekini belli etmemek için evi ateşe verir. Geçenlerde Defterdarda vukua gelen yangına sebeb bu imiş. Paraları, elmasları çalar, hânümânı yakar, Hazreti Veled'in kitabları da yanar. Bâ husus yıllardanberi uğraşdığı Türk Lügatı da bu arada kül olur. Yazık!... Yazık!... Mel'ûne bir hareketi cinâyetkârânesi ile bizi tamamlamak üzere bulunan nefis bir kitabdan mahrum bırakmışdır..».

26 Şubat 1911 Yangını — Defterdarda Davudağa Mahallesinde 10 ev yandı.

Bibl.: O. N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye

DEFTERDAR YANGIN TULUMBASI SANDIGI DEFTERDARLILAR — İstanbulun eski mahalle yangın tulumbaları ve tulumbacılık teşkilâtında meşhur sandıklardan biriydi (B. Tulumbacılar), en parlak devrini Kâhya İsmailin reisliği zamanında yaşamışdır; yangın yollarındaki nâraları: «Hak yolunda semender Defterdar İskeleli!...» idi. Reisleri Kâhya İsmail ile ikinci reisleri İnekci Asaf Bey ve uşaklarından Tatar Süleyman, Makinist Tayyar, Tilki Hüseyin, Kara Hasan, Çiroz Ali, Kaptanın Çerkes Reyhan pek ünlü tulumbacılar idi (B.: İsmail, Kâhya; Ali, Çiroz, cild 2, sayfa 610; Reyhan, Kaptanın Çerkes; Defterdar Tulumbacı Kahvehânesi).

DEFTERDAR YOKUŞU — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu İlçesinin merkez nâhiyesinin Firuzağa Mahallesi ile aynı ilçenin Galata nâhiyesinin Kılıçalipaşa Mahallesi arasında sınır yoldur; Boğazkesen Caddesi ile Sıraselviler Caddesi arasında uzanır; Sanatkârlar Caddesi, Ateş Sokağı, Batarya Sokağı, Süngü Sokağı ve Altınbilezik Sokağı ile kavuşakları vardır, Kasatura Sokağı ile dörtyolağzı yaparak kesişir. (B.Ş.R. pafta 14 ve 15, mahalle numaraları 165 ve 166).

Boğazkesen Caddesi tarafından gelindiğine göre iki arabanın rahat geçebileceği genişlikde, paket taşı döşeli sola doğru bir kavis çizen dik bir yokuşdur. Sağ başda eski yapı anıdlarımızdan Tophânei Âmirenin kalıntısı büyük bir binâ vardır, son yıllarda restore edilmiş, ve gaalibâ bu onarma işi de yarı kalmışdır. İçi ne haldedir, kapalı, muattal durmaktadır. Sol başda ise 1905 de inşâ edilmiş altı katlı bir apartıman bulunmaktadır. Diğer binâlar, aralarında ikişer üçer katlı evler de bulunan 5-7 katlı apartımanlardır. İtalyan Hastahânesi, Firuzağa İlk Okulu, Defterdar Camii bu yokuş üzerindedirler suyu kesilmiş muattal iki de çeşme vardır, Defteremini Çeşmesi (1145 = M. 1732 — 1733) ile Mahmudefendi Çeşmesi (1099 = M. 1687-1688). Yokuşun sonunda sol başda Firuzağa Camii sağ kolda da Firuzağa Tekkesi hazîresi ile Cumhuriyet Halk Partisinin Beyoğlu İlçesi Merkezi bulunmaktadır. Bu yokuş üzerinde 1 banka şûbesi (Yapı ve Kredi Bankası), 1 esvab temizleyicisi ve esvab boyahânesi, 1 kitabcı kırtasiyeci, 1 berber, 1 köfteci, 1 muslukcu, 2 bakkal, biri bilârdolu 4 kahvehâne, ve 4 kapalı dükkân bulunuyordu. Binâların kapu numaraları 1-133 ve 2-108 dir (Şubat 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEFTEREMİNİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin Bayazıd Nâhiyesinin Kemâlpaşa Mahallesindedir, Atatürk Bulvarı ile Gençtürk Caddesi arasında uzanır, Selimpaşa Sokağı ile kavuşağı olub Yeşiltulumba Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir (1934 B.Ş.R. Pafta 4, No. 40).

Atatürk Bulvarı başında Emlâk Bankası apartımanları yapılmışdır. İki araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli, iki kenarı yaya

kaldırımlı dikçe bir yoldur, yol boyunca üçer beşer katlı apartımanlar sıralanmışdır, dükkân olarak yalnız bir kasab vardır, kapu numaraları 3-17 ve 2-14 dür (Mayıs 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEFTERİ AŞK — Geçen asrın pek şöhretli şâirlerinden Enderunlu Fâzıl Beyin (B.: Fâzıl Bey, Enderunlu) aşk alâkası duyduğu genclerden bahseden nedâmet yolunda manzum itirafnâmesidir; devrinin çok okunan eserlerinden olmuş, hicrî 1258 milâdî 1842 de divanı ile beraber Mısırda Bolak matbaasında, ve hicrî 1286 milâdî 1869 — 1870) da İstanbulda Almaaltında Ali Rıza Efendi Matbaasında «Hubannâme», «Zenannâme» ve «Çenginâme» isimli diğer meşhur üç eseri ile beraber olmak üzere iki defa basılmışdır (B.: Fâzıl Bey Divânı; Çenginâme; Hubannâme; Zenannâme).

397 beyitlik uzun bir mânzume olan Defteri Aşk «Aşkın târifi», «Âşıkın târifi», «Pâdşaha duâ», «Manzûmeye başlangıç», «İsmi gizlenen hazîneli genc», ««Bostancıbaşızâde Süleyman Bey», «Şehlevendim Hâfız Abdullah Ağa» ve «Köçek Kıbti Ismail» olmak üzere sekiz kısma ayrılmışdır (B.: Abdullah Ağa Şehlevendim Hâfız İsmail, Kıbti; Süleyman Bey, Bostancıbaşızâde).

Eserin aşk ve âşıkdan bahseden baş taraflarında çok güzel parçalar vardır; asıl itirafnâme kısmı, Osmanlı Sarayının Enderun hayatı bakımından çok kıymetli, eşsiz vesikadır. Kıbti Ismail faslı ise İstanbul meyhâneleri ve meyhâne köçeklerinin hayatı bakımından mühimdir; Aşk ve Âşık Bahislerinden birkaç beyit naklediyoruz:

AŞK

Kudreti câzibei ruhânî
Şûlei mahrikai rabbânî
Sıfatı hazreti Mevlâdır hüsn
Aksi mir'âtı muallâdır hüsn
Nice meyl itmeye hüsne âlem
Ki resuline hudâyi ekrem
Hüsn bir mevhibei uzmâdır
Aşk bir câzibei Mevlâdır
Hüsn bir sâhi hümayun ahter
Aşk ana turfa gedâyi kemter
Hüsn bir şûlei nâmus gibi
Hüsn bir âhûyi vahşi candır
Aşk ana me'meni bipâyandır
Hüsn bir curâi âbı kevser
Aşk ana kâsei âteş peyker
Rehberi âlemi bâlâdır aşk
Nerdubanı deri Mevlâdır aşk
Âteşi aşk ile âhen zer olur
Aşk ile hâki siyeh cevher olur
Aşk her gaafili âgâh eyler
Câhili ârifi billâh eyler

ÂŞIK

Âşık oldur ki derûni ola saf
Hüsni ahlâkla kudsi evsaf
Hubbi dünyâdan ola sinesi pâk
Ola çeşminde beraber zer ü hâk
Yanına gelse büti zibâsı
Başlaya ra'şeye hep âzâsı
Ruhi cânâneye nigâh eyleyemez
Âşikâre o dahi âh eyleyemez

DEGİRMEN, DEĞİRMENCİLER — Büyük şehir İstanbulun günlük hayatında gıda maddesi olarak ekmek dâimâ en başda gelmiş, ekmeğin ihzârı yolunda fırınlar ve değirmenler de şehir hayatında önemli yer almış, kadim teşkilâtda İstanbul Kadılığının, zamanımız teşkilâtında da İstanbul Belediyesinin, halkın baş gıdası ekmeği huzur içinde temini yolunda uğraşdığı kimseler fırıncılar ve değirmenciler olagelmişdir.

İstanbulun elektrik motoru, mazot veya gaz motoru ile işler değirmenleri kurulmadan, büyük şehrin eski taksimâtına göre dört Kadılık yerinde (İstanbul içi, Eyyub, Galata, Üsküdar) bulunan değirmenler, birkaç yel değirmeni müstesna, çarkları ve taşları at ile döndürülür değirmenler idi. Şehir etrafında dereler boyundaki su değirmenleri hâriç, şehir içinde su değirmeni yokdu; değirmenlerin hepsinin taşları at koşularak döndürülürdü.

Evliyâ Çelebi XVII. asır ortasında İstanbulun değirmenci esnafı hakkında şu mâlûmatı veriyor:

«925 at değirmeni, 9800 nefer değirmenci esnafı; bu tâife ekmekcilere yamakdır. Ordu-Esnaf alayında pür silâh olarak geçerler; nice bin değirmen beygirlerini donatub arabalara koşarlar ve arabalar üzerinde değirmen kurarlar; araba tekerlekleri döndükçe değirmen çarkları tekerleğe dokunup dönerek un öğüdür; bu tarzda geçerlerken seyircilerin üzerine un serperek şakalaşır, ve: — Allah yüz aklığı vere!... diye dualar ederek geçerler.

«İstanbul içinde 4 aded su değirmeni vardır; bunlar Kırkçeşmede Necati Sokağının sağ ve sol yanında evler içinde dört değirmendir; kırkçeşme Suyunun ayağı kış günleri kuvvetli cereyan ederken bu değirmenleri döndürür. Fakat halka mahsus değirmenler değildir; bunları İstanbul halkı bilmezler, ben o semtden olduğum için gördüm, bildim; gayet güzel, arıkları pâk değirmenlerdir».

On altıncı asırda İstanbul Kadılığına gönderilmiş bir fermandan, binâsi müsâid olan İstanbul fırınlarında birer at değirmeni kurulmuş olduğu görülüyor; 13 Rebiülevvel 975 (17 Eylül 1567) tarihli fermanın bugünkü dile çevrilmiş sûreti şudur:

«İstanbul Kadısına hüküm ki;

«Istanbulda ziyade un sıkıntısı çekiliyor. At değirmeni yapılması mümkin olan fırınlara at değirmeni yapılmasını emrettim; fırın sâhiblerine muhkem tenbih et; kışın kendi değirmenlerinde un öğüdüp ekmek yapalar..».

993 (1585) tarihli bir fermandan da İstanbulun ihtiyacı olan unun büyük bir kısmının Trakyada Çorlu, Lüleburgaz, Vize ve Ereğli değirmenlerinde öğütüldüğü öğreniliyor.

Muazzam bir ahşab şehir olan İstanbulda şehrinin dörtde birini, üçde birini, yarısını, hattâ dörtde üçünü mahveden yangın âfetleri sonunda, bir anda değirmenler ve fırınlar da yok olduğu için şehir dâimâ korkunc bir açlıkla karşılaşmışdır.

Müverrih Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Istanbulu mahvetmiş en korkunç ateş âfetlerinden hicrî 1070 (M. 1660) Ayazmakapusu Yangınını anlatır iken değirmenler için şunları yazıyor. «... Değirmenler, fırınlar, ekmekci, şehrin bütün buğdayı, unu yandı; halk ne yapacağını şaşırdı, bir ekmek bulunsa 1000 akçeye alırlar dı...» (B.: Ayazmakapusu Yangınları, Cild 3, sayfa 1512).

Zamanımızda Istanbulun başlıca değirmenleri şunlardır; hemen hepsi en yeni makinalarla mücehhez büyük müesseselerdir:

Ayvansaray Değirmeni (İttihad Değirmencilik)
Balat Değirmeni T.A.Ş.;
Kadıköy Başak T. Ltd. Ş.;
Kartal Çakır Un Fabrikası;
Beşiktaş Çanakçılı Fabrikası;
Sütlüce Değirmencilik T.A.Ş. Fabrikası;
Erenköy Katırcıoğlu Un Fabrikası;
Küçükçekmece Öğütücü Değirmeni;
Hasköy Şark Değirmeni T.A.Ş.

DEGİRMEN ARKASI SOKAĞI — Kasımpaşa yollarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Küçükpiyâle ve Kadı Mehmed Efendi mahalleleri arasında sınır sokakdır. (Pafta 16 -184-188). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (şubat 1965).

DEGIRMENCİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Değirmenci civanına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâme-i Nevedâ», adını taşıyan manzum mecmuada Değirmenci civan şu beyitlerle övülmüşdür :

O dahi zeberdest yalın şehlevend
Rezzâkı civanmerd bir kadri bülend
Don paça uryandır hizmetde çâlâk
Pelenk beçce fetâ bî havfü bi bâk
Gamze cellâd imiş tir imiş müjgân
Ne gam vasıl eyler ol şûh fâyegân

DEGİRMENCİ İBRAHİM SOKAGI — Fatih Şehremini nahiyesi İbrahim çavuş Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kaşıkcı Mektebi Sokağı üzerinde bir çıkmaz sokakdır (Pafta 10/70); Bir araba geçecek genişlikdedir, aslında kabataş döşeli iken toprak bakımsızlıkdan toprak yol hâline gelmişdir; üzerinde ikisi ahşab ikisi kâgir dört ev vardır (haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEGİRMENCİOGLU (Zeyneb) — Türk sinemasının çocuk artistlerinden; filmlerindeki «Ayşecik» adı ile büyük şöhret sağlamışdır. 1955 de doğdu, 1957 de çevrilen «Papatya» filminde rol alarak henüz 2 yaşında iken sinema âlemine girdi.

Oynadığı filmlerin bâzıları şunlardır: «Ayşecik Şeytan Çekici», «Düvaklı Göl», «Yavru Melek», «Ölümden de Acı», «Ömrüm Böyle Geçdi», «Altın Kalbler», «Funda».

«Ayşecik Ateş Parçası» isimli filmi 1961 Sanat Festivalinde armağan kazandı.

Zeyneb Değirmencioğlu hem film çevirmiş hem de ilk okula devam etmişdir; bu satırların yazıldığı sırada (1964) Şişli Özel Kolejinde öğrenci idi; ayrıca bale ve ingilizce dersleri alıyordu.

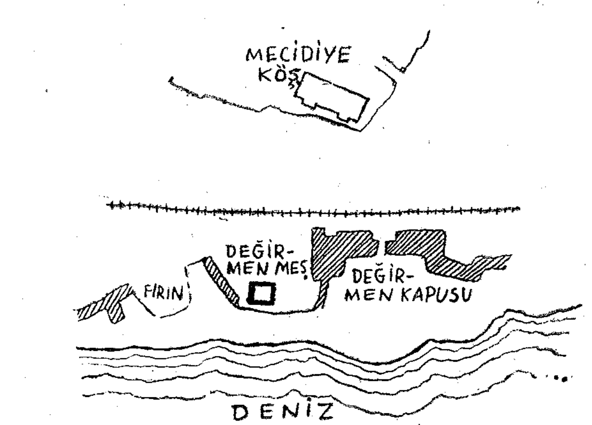
Sinema âleminde genç kızlar için türlü vasıflar arandığından Ayşeciğin yaşı ilerledikçe bir yıldız olarak kalıb kalamayacağı meselesi sinema yazarları tarafından 1965 de bahis konusu olmaya başlamışdı.

Bibl.: Ses Mecmuası.

DEĞİRMEN ÇIKMAZI — Fatihde İskenderpaşa Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre mahallenin sınır yollarından Softa Sinan Sokağı üzerindedir; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (şubat 1965).

DEĞİRMEN KAPUSU — Yalı boyundaki Istanbul surlarında Sarayburnu ile Ahırkapusu arasında bir kale kapusunun adıdır ki yeri, yukarda, tepe üstünde Mecidiye Köşkünün önüne düşer. Topkapusu Sarayının, liman ağzı Marmara sâhilinde, saraya adını veren Topkapusu ile Balıkhane Kapusu arasında üç kapusundan biri idi. Bu kapunun yanında ve sur içinde saray muhâfızları bostancıların ekmeklerinin pişirildiği bir fırın, Bostancılar Ocağı efrâdına mahsus bir «Tâbhâne» (revir, hastahânecik) ve bu hastahânenin bir mescidi vardı; mescide de Değirmen Kapusu Mescidi denilir idi Hâdikatül Cevâmide «Bostancılar Tâbhânesi Mescidi» adı ile kayıdlıdır (B.: Değirmen kapusu Mescidi).

DEĞİRMEN KAPUSU MESCİDİ — Topkapusu Sarayının yalı boyunda sur içinde Değirmen Kapusu yanında bir mescid idi (B.: Değirmen Kapusu). Zamanımızada mevcud değildir. Hâdikatül Cevâmide «Bostancılar Tâbhânesi Mescidi adı ile kayıdlı olub şu mâlûmat verilmektedir: «Bânisi cennetmekân Sultan Süleyman Handır (Kaanûni Sultan Süleyman), bostancıların hastaları için binâ olunmuşdur.» (B.: Bostancılar, Bostancı Ocakları).

Değirmen Kapusu
(1882 tarihli İstanbul haritasından)

DEĞİRMEN MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Mâcuncu kurbindedir (Topkapu civârında); bânisi Sarı Nasuh'dur, Fâtih ile gelenlerdendir ,zaman ile vakfını Müneccim Mehmed Efendi yaptırmışdır ki, Emir Buhârî Türbesi karîbindeki mekteb dahi onun binâsıdır ve orada medfundur ki hicri 1078 de (milâdî 1667-1668) de vefat etmiş olan Mehmed Efendi'nin mahlâsı Şekib idi, yedi sene müneccim başılık yapmışdır. Bu Değirmen Mescidinin mahallesi vardır». Değirmen Mescidi tamamen yıkılmış, yok olmuşdur.

DEĞİRMEN OCAĞI SOKAGI — Boğaz içinde Çubuklunun sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre gaz depoları tarafında bir sokak (Pafta 25). Yerini gidip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (şubat 1965).

DEĞNEKCİ SOKAĞI — Fâtih İlçesinin merkez bucağının İskenderpaşa Mahallesi sokaklarından, Bâlipaşa Caddesi ile Sofular Caddesi arasında uzanır; Havlucu Feyzullah Efendi Sokağı(Hacı Sâlih Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; iki araba geçecek genişlikde, parket taşı döşeli, iki yanı yaya kaldırımlı bir yoldur, kapu numaraları 1—17 ve 2—18 dir; üzerinde ikişer katlı iki ev vardır, öbürleri 3-6 katlı apartmanlardır; 1 bakkal ve 1 kasab dükkânı vardır (Haziran 1965).

Hakkı **GÖKTÜRK**

DEĞİRMEN SENAGOGU — Kadıköyünde Yeldeğirmeni denilen semtde İzzetdin Sokağı ile Uzunhâfız Sokağı arasındadır, iki sokak üzerinde çift kapuludur, İzzetdin Sokağındaki kapusu 65, Uzunhâfız Sokağındaki kapusu da 74 kapu numaralarını taşır. 1890 senesinde bu semtin mûsevî cemaati tarafından yapılmışdır; bu senagogun yapılmasında Yanbol Senagogu hahâmbaşısı İsrâil Ben Ezrâ'nın büyük himmeti olmuşdur, yine aynı zâtin eliyle inşâ masrafının en büyük kısmı Balat mûsevîleri tarafından temin edilmişdir (1943).

Osman TOLGA

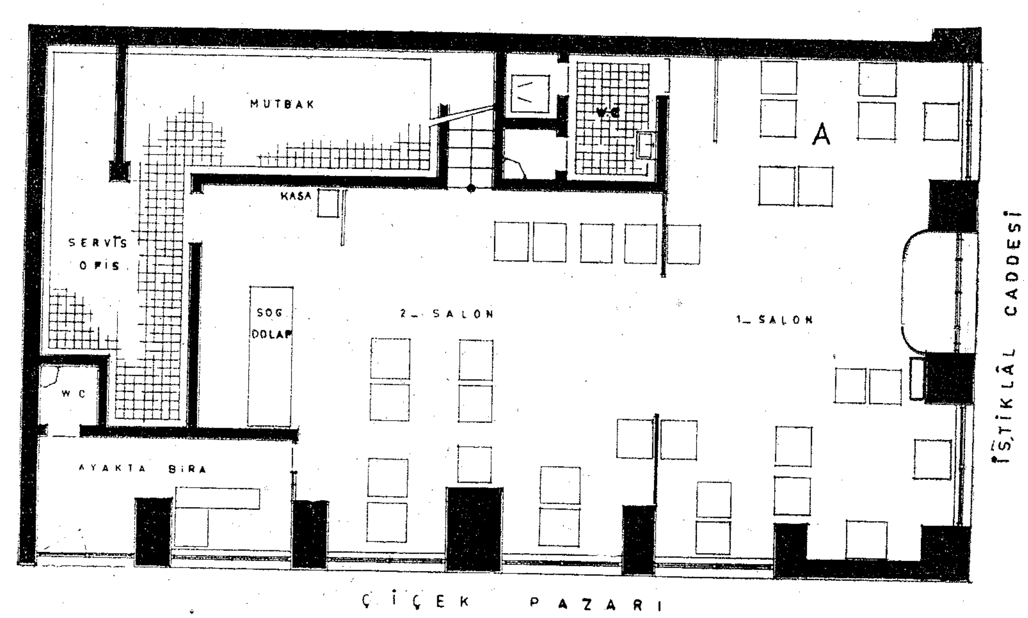
DEGUSTASYON İTALYAN KAHVEHÂNESİ VE İÇKİLİ LOKANTASI — (Fransızca olan ismin o dilde yazılışı «Dégustation»; yemekde çeşniye bakış, müskirâtın cins ve kıymetinin taüini, yemek ve içkiye tad verme anlamlarındadır). Beyoğlunda İstiklâl Caddesi üzerinde 170 kapu numaralı lokanta, Çiçek Pasajının köşesindedir.

Bulunduğu bina Beyoğlunun en büyük han ve apartmanlarından biridir. İkinci Abdülhamidin saray sütçü başısı Hıristaki Efendi tarafından yaptırılmıştır. Bilâhare Sultan Hamide dokuz defa Sadrıâzamlık etmiş olan Küçük Said Paşa tarafından satın alınmıştır. Hâlen pasajının varisleri tasarrufundadır. İçinden geçen pasajda çiçek satışları yapıldığı için pasaj «Hıristaki Pasajı», «Küçük Said Paşa Pasajı», «Çiçek Pasajı» diye üç isim taşır.

Mütarekenin son senelerine kadar (1919) bir fransız tarafından işletilen «Kamelya» isimli bir kumaş mağazası olarak kullanılmıştır. 1919 da patronu yunanlı olan biri tarafından «Restoran Riç» adı ile lokanta hâline getirilmiştir. Sahibi ölünce 1921 de İtalyan Bakkaliyesi olarak çalışmağa başladı. Bakkaliye devam ederken Plânda A harfi etrafında toplanmış masaları içine alan bir amerikan barı konmuştur. Ayrıca ayakta bira kısmıda, ufak bir kafeterya hâline getirilmiştir. Bu kısımları işleten Maurandi isiminde bir İtalyan subayıdırki Bilâhare Ankarada Ankarapalasın ilk barmenliğini yapmıştır. Daha sonra Maurandi bakkaliyeyi de satın alarak dükkânı tamamen lokanta yapmıştır; Degusyon isimini koyan bu zattır. İlk aşçısı da Toto diye çağrılan meşhur Antonyodur. 1923 de içki yasağı konulunca Maurandi lokantayı Edmondo Morriçiye devretmiştir. Yeni patron lokantanın ismini değiştirmemiştir. Bu güne kadarda ayni isimle devam etmektedir. Edmondo Morriçi 1940 da ölünce idareyi kardeşi Donato Morriçi ve damadı Yorgo Karneri ele almışlardır. Hâlen vârisler tarafından idare edilmektedir. Bu gün iş başında Mario Morriçi ve Piero Morriçi bulunmaktadır. Kasayı bir banka veznedarı kadar sadık olan damatlardan Paskuale Porçello idare etmektedir. Mutbak emektar Arif Usta idaresindedir. Ofiste Durmuş, ayakta bira kısmında ise Dursun müşterileri memnun etmektedir.

Lokantanın enterasan tarafılarından birisi de Garsonlarıdır. 1 ve 2 No. lu alt salonda dört ve balkonda bir olmak üzere beş garson servis yaparlar. Balkondaki sabit olup her gün çalışır. Diğer dördü ise sıra ile üç gün çalıştıktan sonra bir gün tatil yaparlar. Hepsi namuslu dürüst İstanbul çocuklarıdır. İşleri bittikten sonra temiz pak giyinip arka kapıdan çıkarlar. Keza iş başı için arka kapıdan girip Siyah elbise beyaz gömlek giyip kravatlarını takarak servis yaparlar.

İçlerinde en eskileri İstrati Kotakidir. 1935 denberi müessesede çalışmaktadır. daha önce meşhur Novotnide çalışmıştır.

Degustasiyon Lokantası
(Plân: Anonim)

Ikinci garson Kostantin Yankuloviçdir. Koyu Galatasaraylıdır. Eskiden Büyük maçlardan önce kulübün kodamanları (Refik Selimoğlu gibi) öğle yemeklerini Degustasyonda yerlerdi. Onlara daima 8 numaralı masa ayrılır ve Koço hizmet ederdi Hele maç galibiyetle sona ererse Koço bayram ederdi. Üçüncü Garson Mihalaki Naum'dur; mesleğine çok emek vermişdir Dördüncü Garson Yorgi Mancopulos olup Sakalları seyrek olduğundan askerliğinde «Köse onbaşı» lâkabını takmışlardır; kendisi «köse onbaşı» der. Balkona bakan Garson Kostantin Mancavinos ise merdiven çıkıp inmek bakımından gençtir. Balkon müşterileri ekseriya aileler veya hususi konuşmak istiyenler olduğundan vazifesini tam olarak başarmaktadır, bir sır küpü hâlindedir.

Yemekleri mahduddur, mevsimlere göre ayarlıdır. Dâimî müşteriler listeyi ezbere bilirler. Lokantanın gördüğü rağbetin sırrı temizliği ve o mahdud yemeklerin lezzetidir. Liste her gün elle yazılır ve bir taneside giriş kapısının üzerine asılır. Turistler gelip okur tetkik ederler.

Degustasyonun büyük mazhariyeti müşteoluşudur, çeşidli meslek ve işlerde seçkin simâlerinin çoğunlukla aydın tabakaya mensub ların uğradığı bir lokantadır. Burada kalender sanatkâr ve çok mütevâzi geçimli kibar yüzler görülmüş, fakat türedi zengine rastlanmamışdır. Şu satırları yazarken Degustasyonun müşterileri arasında şu isimleri hatırlıyoruz:

Ahmed Hâşim, Yahya Kemâl, Ercümend Ekrem, Osman Nihad, Baki Sühâ, Eşref Şefik, Dr. Ferid Râsim, Ömer Besim, Münir Nureddin, Adnan Menderes, Samed Ağaoğlu, Prof. Yavuz Abadan, Said Faik, Muzaffer Tema, Seyfi Kutay.. Çoğu belli bir masada otururdu, ve kendilerine hizmet eden garsonlar zevk ve meşreblerini gaayet iyi bilirlerdi. Hâlâ da öyledir.

Degustasyon yalnız İstiklâl Caddesinde değil, stanbulda bir benzeri kalmamış bir içkili lokandadır. Güzel havasının devamı temenni olunur 1966.

V. ÖZTAŞ

Zamanımızın şımarıklık bid'atlerine maal esef bu güzel lokantanın da ayak uydurur gibi olduğu görülmüşdür, rakı, ananevî kadeh yerine uzun cam bardaklarla verilir olmuşdur; İstanbul Ansiklopedisi (B.: Rakı; Meyhâne, Gazino).

DELİ — «Batı türkcesinde sıfat; aklını kaybetmiş, mecnun, çılgın, kaçık» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgâtı). İstanbulun günlük sohbebet ağzında deli sıfatı üzerine pek çok darbı mesel kullanılır ki aşağıdaki darbı meselleri Büyük Türk Lügatından alıyoruz:

— Deli arlanmız, soyu arlanır
— Deli ağlamaz, akıllı gülmez
— Deli akşamdan sonra azar
— Deli ile devletli bildiğini yapar
— Deli deliden hoşlanır, imam ölüden
— Deli ile sarhoşun meydanı birdir
— Deli başına devlet kuşu
— Deli balkabağından olmaz
— Deli sarhoşdan korkmuş
— Deli söylemiş, akıllı inanmış
— Deli kazanmış, akıllı yemiş
— Deli kız deli gelin olur
— Deliye can anma ,boynuna takar
— Deliye taş anma, başına atar
— Deli kız eyde, delikli boncuk yerde kalmaz
— Deli kız düğün yapmış, kendi baş sedire geçmiş
— Deli sözü kaleme gelmez
— Deliye hergün düğün bayram
— İki deliye bir uslu
— Deli neyler malı, akıllı neyler malı
— Deliye pösteki saydırmak
— Deli pazarı, bok pazarı

Halk ağzında akıl ölçüsü dışında cesaret gösterenler, aklına geleni yapanlara, aşırı farfara ve gürültücü olanlara, toplum hayatı icabı bazı edeb ve terbiye nizamlarına riâyet etmeyenlere de mecâzen «deli» denilir, hattâ bu gibilerin çoğu deli sıfatını lakab olarak taşımışlardır: Deli Hüseyin Paşa, Deli Fuad Paşa, Deli Sâlih, Deli Hürmüz, Deli Veysel, Deli birâder gibi..

Bâzan rüzgarda, denizde şiddet, azgınlık yerinde kullanılır: «Deli poyraz yine başladı..», «Şileye kışın gideceksin, deli denizi seyredeceksin..» denilir.

Ahenksiz, karma karışık, zevksiz boyanmış şeylere; rengârenk şeylerle giyim kuşama «Deli alacası» denir; misaller:

Ayağında kırmızı iskarpin, çorabsız, siyah etek ,sarı kemer, yeşil bluz, başında sarı başörtüsü, boynunda mercan kolye ve omuzdan atma mavi bir çanta ile sokağa çıkmakda olan kızını hayretle seyreden ana:

— Kızım bu kılık.. deli alacasına dönmüşsün!?.

Moda tâkib eden genç kız anasına yeni aldığı kumaşı gösterir:

— Beğendin mi ?..

— Deli alacası... güle güle giy!..

Yersiz, râbıtasız, bir cümlesi öbürünü tutar tarafa, yazıya «Deli saçması» denilir:

— Tam bir saat oldu, herif durmadan neler anlattı ?

— Deli saçması!..

Aşırı derece haşarı, yerinde duramaz, her hareketi çılgınca olanlara «Deli fişek» denilir; misâl:

Baba mahrem dostuna kızından bahseder:

— Bir deli fişek ki ne yapacağımı şaşırdım, hem başına bir kaza gelecek hem de bana inme indirecek.. dün gece, gece yarısı oldu, plajdan dönmedi, gazinoya bakayım dedim, bir de ne göreyim bikini mayonun üstüne bir bahriye neferi bluzu bulup geçirmiş, başında silindir şapka, elinde bir çiçek demeti, sahneden halka öpücükler dağıtarak teşekkür ediyor, bir kopuk oğlan da bana: «Tebrik ederim beyfendi.. kerimeniz küçük hanım bu gece twist kraliçesi seçildi» demez mi... oracıkda düşüb kalacakdım...

«Deli fişek» ile hemen aynı anlamda «Zır deli» tâbiri de kullanılır; şu fark ile ki birincinin hareketlerinde dâima bir şirinlik vardır; zırdeli olanlardan kırıcı, yıkıcı, çirkin hareketler de sâdır olur.

Dâima neş'eli, şatâretli ve o hava içinde sohbet eder, taşkınlıklarına kızılmaz kimselere de «Delişmen», «Delidolu» denilir.

Servet ile mevki ile şımarmış olanlara «Ne oldum delisi» denilir; misâl;

Istanbulun eğlenceli yalı semtlerinden birinde dedikodu sohbeti:

— Dün gece ne oldum delilerini görmeliydin, on adımlık yerden gazinoya Beyfendi, Hanım efendi, Küçük hanım, Küçük bey, dört ayrı lüks arabalarla bir katar hâlinde geldiler!..

Kimse başkasının sözünü dinlemez toplantılara, düzeni karışık ziyafetler için de «Deli kızın düğü» tâbi kullanılır; misâller:

— Kongre nasıl oldu ?

— Deli kızın düğünü!..

— B. B. Hanımefendinin kokteyli parlak mıydı ?

— Deli kızın düğünü!..

Bir güzeli aşırı derecede sevmek, meftun olmak anlamında «delisi divânesi oldum», «deliye divâneye döndüm», yahud sâdece «delisi oldum», «deliye döndüm» denilir.

DELİ, DELİLER — Azgın, câniyâne tecâvüzleri olmayan delileri İstanbullular, islâmiyetin şefkat kaynağından gelen duygunun altında gaayetle hoş tutmuş, hattâ halkın büyük bir kısmı onların hâlinde ilâhi bir cezbe görerek birbirini tutmaz sözlerine, çıkardıkları acâib seslere, nâralara ,garib garib tavır ve hareketlerine bir mânâ, bir haber, bir işâret gizli diye bakmışlardır. Asırlar boyunca sınırsız mutlakiyet devrinde vezirlerin hayatı bile padişahın iki dudağı arasından çıkan bir emir ile ifnâ edilir iken deliler pâdişahlara karşı bile bi pervâ konuşmalar ve onlara en küçük bir zararı erişmemişdir. Şurasını da ehemmiyetle kaydedelim ki deli (cezbeli) diye şöhret bulub da ısrarlı konuşmalarında halkı ve askeri hükümete karşı isyana teşvik edici bir kasıd görülenler de tehlikeli ad edilmiş, ya bir tımarhâneye konularak halkdan tecrid edilmiş, ya İstanbuldan çıkarılıp uzak bir memlekete sürülmüş, yahud da sürgün yolunda vücûdu kaldırılmışdır.

Asırlar boyunca İstanbulda deliler, türlü kılık ve kıyâfetde dolaşmışlar, hattâ ana doğması çırıl çıplak gezenler olmuş, onları o halde gören halk bir utanç duymamışdır; saçları sakallarına karışmış, üstleri yağ, türlü pislik içinde, çıplak ayakları pis, bitler içinde ve ağır, iğrenç kokular neşrederek diledikleri yere, hatta vezir saraylarına girib çıkmışlar, kendilerine mâni olunmamışdır.

Bir kısmı irsî mecnun, bir kısmı aşk delisi, kara sevdâlı olmuş, bir kısmı tekkelerde çileler ve ağır riyâzete, ağır zikirlere tahammül edemiyerek tecennüm etmiş, bir kısmı da aşık kalender meczub kılığına girmiş yanan aktörler, büyük cerrarlar olmuşdur ki fuhşa kadar dilediklerini korkusuz ve pervasız yapmışlardır. Çeşidli tipleri ile İstanbulda şöhretli deliler geçen asrın sonlarına kadar görülmüşdür. Bir kısmının isimleri ve hal tercemeleri tarih kütüğüne geçmişdir. On yedinci asrın büyük yazarı Evliyâ Çelebi seyyahatnâmesinin birinci cildinde: «Bu hakirin hayatımda elleri öpdüğüm, duâlarını aldığım, şerefi sohbetleri ile müşerref olduğum budalâyi meşâyih ve mazannai kiram» başlığı altında 19 isim tesbit ediyor, ve kısa hal tercemeleri ile bâzı menkibelerini

kaydediyor; Evliyânın verdiği isimler şunlardır:

Sultan budelâ Hasan Dede, Gaysûdâr Kapanî Mehmed Efendi, Arınegaanî Mehmed Efendi, Kapanî Deli Sefer Dede, Yetmişkuruş Dede, Eskici Dede, Nalıncı Hüseyin Çelebi, Keçeli Dede, Aşşum Dede, Duhan Dîvânesi, Geysîdar Molla Mustafa, Bülbül Dîvânesi, Dayak Dîvânesi, Boynuzlu Divâne Ahmed Dede, Papaz Dîvânesi, Durmus Dede, Sümük Dede, Elek Dîvânesi Burnaz Mehmed Çelebi, (B.: Hasan Dede, Budala; Mehmed Efendi, Unkapanlı Gaysûrdar; Mehmed Efendi, Azınagaanî; Sefer Dede, Unkapanlı Deli; Eskici Dede; Hüseyin Çelebi, Nalıncı; Keçeli Dede; Aşşum Dede; Duhan Dîvânesi; Mustafa, Geysîdar Molla; Bülbül Dîvânesi; Dayak Dîvânesi; Ahmet Çelebi, Boynuzlu Dîvâne; Papas Dîvânesi; Durmuş Dede; Sümük Dîvânesi; Elek Dîvânesi; Mehmed Çelebi; Burnaz).

Cezbeli aşık dervişlerin bir kısmı diyar diyar dolaşır olmuş ve bu arada bir ara İstanbula da uğramışlardır. Yine Evliyâ Çelebi onlardan bir macerâsını seyyahatnamesinin üçüncü cildinde kaydetmişdir (B.: Ali Sünnetî, Bağdadlı Derviş.)

Onyedinci asırda Çıplak Osman, ondokuzuncu asırda Terlikci Mustafa, Dalga Dayı ve Çıplak Mustafa İstanbulun anadoğması uryan delilerinin en meşhurlarıdır (B.: Osman, Çıplak; Mustafa, Terlikci; Mustafa, Çıplak; Dalga Dayı).

Pek yaman bir meczub tipini de, geçen asır üzerine gaayetle kıymetli hâtıralar bırakmış olan Aşçı Dede İbrahim Bey tasvir etmişdir (B.: Hasan Baba, Melâmî). Bu kaafilenin İstanbulda en son büyük şöhreti Pazarda Hasan Beydir (B.: Hasan Bey, Pazar ola).

DELİBAŞ (Cemal Refik) — Gazeteci, muharrir; çağdaş İstanbul basınının seçkin ve pek kibar bir sîmâsı; 1904 de Şarkîkarahisarda doğdu, Samsun reji başmüdürü Osman Refik Beyin oğludur; âilenin tek evlâdı olduğu için nazlı büyütülmüş, akran ve emsâli içinde, daha çocukluk çağından vekaarı ve terbiyesi ile muhitinde sevilen insan olmuşdu. Yazıya, edebiyata mekteb sıralarında iken ilgi gösterdi, Tokad İdâdisine devam ederken hikâyeler yazmaya başladı, idâdiyi bitirince babasından izin alarak gazeteciliğe başlamak üzere İstanbula geldi; ve meslek hayatına 1927 yılında Siird mebusu Mahmud Beyin idâresinde intişar etmekde olan Milliyet Gazetesinde muhâbirlikle başladı; uzunca bir zaman bu gazetenin polis ve adliye istihbâratında çalışdı, Milliyet ile beraber aynı müessesenin akşam gazetesi olarak çıkardığı «Politika» da çalışdı.

O zamanlar gazetecilikden elde edilen kazanclar azdı; gencleri gazeteciliğe bağlıyan kazanc kaygusu değil, mesleğin asâleti, asîl câzibesi idi; İstanbul gazetelerinin hepsi, gün görmüş, bilgili, edebiyatımızda şöhret almış kalem sâhibleri ile birer akademik mahfil hâlinde idi, gencleri mesleğe bağlayan kuvvetlerden biri de bu atmosferdi. Refah içinde büyümüş Cemal Refik gazetecilikde geçimini gereği gibi temin edemediğinden, bir çok arkadaşları gibi aynı zamanda bir rum ilk okulunda türkçe muallimliği yapdı.

Uzunca bir zaman İstanbulda pansiyon hayatı yaşamışlar, fakat bu hayatı gaayetle mazbut geçmişdir, koca şehir içinde Cemal Refiki bulmak çok kolay olurdu, ya gazetesinde, ya işinin başında, ya pansiyonunda; akşam, meşhur tâbiri ile eğer «vakti kerâhet» ise, Sirkecide Sarafimin meşhur meyhanesinde olurdu. Sarafimin meyhânesi, bir tabak pilâkisi ve bir kaç kırmızı turpdan mezesi ile beraber bir kadeh rakı 7,5 kuruşa içilen bir gazeteciler kulübü hâlinde idi.

Bir müddet sonra Akşam Gazetesine intisab etti ve artık bütün ömrü, emeği bu gazetede geçdi. 1933 de Akşamda «İstanbul Hayatı» başlığı altında günlük fıkra muharriri oldu; aynı zamanda «Mahkemeler» başlığı altında skeç-röportajları yazmaya başladı; bu röportajlar, yazarın hakiki hayatdan alıp pek tipik bir hüviyet verdiği «Kasketli Delikanlı »adını taşıyan kahraman ile o kadar beğenildi ve tutuldu ki bütün İstanbul gazeteleri «Adliyede», «Adliye koridorlarında» gibi başlıklarla muharrirlerine aynı tarzda yazılar yazdırmaya başladılar.

Annesini ve babasını kaybettikden sonra yapa yalnız kalmışdı. 1942 de Fatihde babasından kalmış bir apartmanını, kiracı gaaileleri ile uğraşamadığı için satmak mecbûriyetinde kaldı; bu satışdan aldığı paranın bir kısmı ile «Olay» isimlii edebî bir mecmuâ çıkardı; devrinin pek güzel bir mecmuası olan Olay, sâhibinin, kibar ve cömerd olması dolayısı ile çok

masraflı mecma oldu, ancak üç yıl devam edebildi ve «zararın neresinden döndülürse kârdır» hikmetine uyularak kapatıldı.

Cemal Refik bir ara, hayatında maddî desteği olan apartmandan kalma son toplu parası bir mizah gazetesine fâizsiz ödünc sermâye olarak koydu, ve maalesef o para bu dostâne yardımda kayboldu, ve Cemal Refik çelebi sessizliği ile büyük üzüntüsünü yakın dostlarına açmakdan dahi hicab duydu, fakat sihhatini kaybetti (1957-1958) arasında Akşam Gazetesinin yeni ellere geçmesi ve yazı kadrosunun gencleşmesi dolayısı ile yirmi dört yıldan beri ömrünü harcadığı bu gazeteden çıkarılması ikinci ağır bir darbe oldu. 1 Ekim 1959 günü öğleden sonra evine gelir gelmez şiddetli bir sancı hissetti. Mecidiye Köyünden çağırılan genç bir doktor hastalığı teşhis edemedi, karın nâhiyesinde olan sancıyı dindirmek için bir takım iğneler yapdı, fayda vermedi; ertesi gün aynı doktor, bir münevverin hayatına mal olacak af edilmez ağır hâtasını anlayarak bir cankurtaran çağırıb hastayı ameliyat için hastahâneye kaldırmak istedi, ve Cemal Refik cankurtaran arabasında, tahammülü güç ızdırablar içinde vefat etti:

Üç defâ evlenmişdi; âile saadetini ancak üçüncü zevcesinde bulabilmiş idi; ilk karısından Gündüz adında bir oğlu olmuşdur.

Akşam Gazetesinde «Kumrular» isimli bir romanı tefrika edilmişdir. «Mahkemeler» başlıklı röportaj yazıları da kitab hâlinde toplanmışdır.

Necmi ERKMEN

DELİBİRÂDER — (B.: Gazâlî, Bursalı)

DELİ BİRÂDER — Onyedinci asır ortasında İstanbul âyan ve eşrafından bir zâtın lakabı; asıl adı Ahmet Ağadır; fakat adı unutulmuş gibi dâimâ lakabı ile anılır. Ayak takımı içinden sürüb çıkmış, yükselmiş idi; çocukluğunda, ilk gencliğinde yalın ayakla, yarım pabuçla dolaşdığını bilenler ikbâlini, servetini çekemez olmuşlardı. Hoş sohbet, delişmen meşreb, nabza göre şerbet vermesini bilir kimse olduğu için yaklaşdığı devletlilerin himâyesi ile ticâret ve bâğzı iltizam işlerinde zengin olmuşdu. Süleymâniyede saray denilmeye lâyık bir konağı vardı, ki Sultan İbrahimin makbul sadırâzamı Hezar pâre Ahmed Paşa kendisine karşı olan yeniçeri ihtilâlinde kaçıp saklanmaya teşebbüs ettiğinde önce bu Deli birâderin Konağına gelmişdi (B.: Ahmed Paşa, Hezarpâre).

Delibirâder Ahmed Ağa devrinin bütün ileri gelenleri ile yakın bir dostluk kurmuşdu, «gidene ağam, gelene paşam» diyen tiplerden idi; Hezarpâre Ahmed Paşanın, düşdüğü can pazarında kendine sığınacak kadar itimâdını kazanmış olduğu halde, onu deviren ocak ağalarının da meclislerinde sık sık görülen yârandan oldu; öyle ki İstanbul halkının ayaklanması ile Yeniçeri ocağının o mütegallibe ağaları tepelendiğinde, vücûdunun ortadan kaldırılması gereken yardakcıları arasında Delibirâder Ahmed Ağa da arandı, fakat kaçıp saklanmaya muvaffak oldu, yerini haber verene 1000 altın verileceği dillerle ilân edildiği halde yine bulunamadı. Müverrih Naîmâ Efendi: «Parası olanın yardımcısı çok» dedikden sonra Delibirâderin Gürcü Paşaya 30 kese, onun eli ile sadırâzama da (Siyavuş Paşaya) 120 kese ve ayrıca 2000 altın değerinde kıymetli bir kuşak verdi; «bu herif gerçi ağalara varırdı ama bir mansiba karışmadı, ticâretle meşgul bir ırz ehli adamdır, incitmek lâyık değildir dediler, ve Delibirâder böylece canını kurtardı. Bu vakadan sonra Delibirâder Ahmed Ağanın çok yaşamadığını tahmin ediyoruz.

DELİBİRÂDER HAMAMI — On altıncı asrın ilk yarısında yaşamış ve İstanbulda Delibirâder lakabı ile tanınmış ünlü şâir Bursalı Gazâlî'nin Beşiktaşda hayır eseri zâviyesinin civarında yapdırdığı bir çarşı hamamıdır (B.: Gazâlî Mescidi; Gazâlî, Bursalı).

Gaayetle keyf ehli, zevk ehli, cemal âşıkı bir zât olub İstanbulda çarşı hamamlarının câmekânı ortasına ilk defa olarak fıskiyeli mermer bir havuz koyan bu Delibirâder Gazâlîdir.

Delibirâderin Beşiktaşdaki havuzlu hamamı halk arasında rağbet görmüş, bunun üzerine Hasköy Hamamı sahibi Piripaşazâde Mehmed Bey de hamamının câmekânına bir havuz yaptırmışdı. Taklide kızan Delibirâder Mehmed beyi çok kaba ve acı bir dil hicvetmiş, bu hicviye de Delibirâderle bütün İstanbul hamamcılarının arasını açmış, hamamcıların müştereken verdikleri bir dilekçe üzerine, «sâdece temizlik yeri olan hamamı eğlence yeri şekline sokan ve dolayısı ile kötü bir yenilik olan fıskiyeli havu-

zun yıkılması» için fetvâ almışlar ve Delibirâder Hamamının havuzunu yıkdırmışlardı. Uğradığı haksızlığa son derecede üzülen Delibirâder hamamını satmış, zâviyesini Âteşi adında bir kalender dervişe terketmiş, kendisi Hacca giderek mücâvir kalmış ve orada ölmüşdür.

Fakat İstanbulun çarşı hamamları câmekânlarında fiskiyeli havuzlar, kötü bid'at olduğu hakkındaki hüküm unutularak sür'atle yapılmışdır (B.: Hamam).

Delibirâder Hamamı zamanımızda mevcud değildir; Beşiktaşda yerini de tesbit edemedik.

DELİDENİZ (Güzîde) — Operet sanatkârı, Ünlü sahne sanatkârı İbrahim Delidenizin zevcesi; 1920 de İstanbulda doğdu, babası Mehmed Fâik Bey, annesi hollandalı Jarephine (Fernamdez) Hanımdır; Roterdam Gıjmnesium'da okudu (1935); kimya tahsil etti, kısa bir müddet Sümerbank Defterdar Fabrikası laboratuvarında laborantlık yapdı; sonra operet topluluklarında sahne hayatına atıldı; 1950 de Ses Tiyatrosuna, 1960 da da Şehir Operasına girdi. İki erkek evlâd sâhibidir; fransızca, almanca, felemenkçe bilir; resim yapar; «Şiir ve Masal» adında fransızca bir eseri vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DELİDENİZ (İbrahim) — Ünlü aktör; 1899 da İstanbulda doğdu; emekli yüzbaşı İhsan Bey adında bir zâtın oğludur, annesinin adı Hüsniye Hanımdır; Toptaşı Askerî Rüşdiyesinde, Üsküdar Ortaokulunda ve Deniz Okulunda okudu. Tiyatroya olan aşkı okul temsillerinde aldığı rollerle başladı; 1927 yılında Viyana Operetinin İstanbula ikinci gelişinde bu opereti seyrederken içinde operete karşı da ayrıca bir heves uyandı ve kendisini sahneye götüren de bu heves oldu. 1928 de Muhlis Sabehaddin Bey Süreyya Operetini kurarken İbrahim denizcilik mesleğini terk ederek Süreyya Operetinin korosuna girdi; denizcilikle olan ilgisini içinden tamamen çıkarıb atamadığı da soy adı kanunu çıkdığında «Delideniz» adını almasından anlaşılıyor.

Bir müddet Sürreyya Operetinde çalışdı sonra Raşid Riza topluluğunda tiyatro sahnesine geçdi; fakat fırsat buldukca Halk Operetini adını almış olan eski Sürreyyâ Operetinin sahnesine de cıkdı. 1934 de Şehir Tiyatrosuna intisab etti, dört yıl bu tiyatroda başarı ile oynayarak Türk sahnesinin şöhretlerinden biri oldu. 1938 de Ankara Radyosuna girdi, altı yıl kadar da radyo temsil kolunda çalışdı, 1944 de tekrar İstanbul Şehir Tiyatrosuna intisab etti; bu satırların yazıldığı sırada ayrı tiyatroda bulunuyor.

Sinema aktörlüğü de yapmış, kırk kadar filmde oynamışdır.

Aslında bir kimyager iken onun tesiri altında sahne hayatına atılmış ve seçkin bir operet sanatkârı olmuş Bayan Güzîde ile evlidir; Erdinç (doğumu 1937) ve Erdoğan (doğumu 1942) isiminde iki oğlu vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

DELİDUMAN — On yedinci asrın ortasında İstanbulda «Sundür» denilen çöküre benzer dört demir telli bir kınd sazını çalmada hüner sâbi bir sazende; ayak takımından biri olup hammal ırgad makulesi'nin toplandığı yerlerde dolaşup geçindiği tahmin olunur; hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Evliyâ Çelebi, I.

DELİ GÖMLEĞİ — Timarhânelerde delilere giydirilen ve delinin etrâfındakilere elleri ile tecâvüzüne mâni olan gaayet kalın bezden yapılmış, kolsuz, başdan geçirilir, kollar içerde kalır, etekleri yere kadar uzun, belden kuşakla bağlanır bir gömlek.

DELİGÖNÜL — Onyedinci asır ortalarında «Sundür» denilen Çöküre benzer dört demir telli bir kurd sazını çalmada hüner sâhibi bir sâzende; ayak takımından birisi olup hammal ırgad makulesi'nin toplandığı yerlerde dolaşarak geçindiği tahmin olunur; hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

Bibl.: Evliyâ Çelebi, I.

DELİKANLI — «Kanı kaynayan genc» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügâtı); bulûğ çağından 25 yaşına kadar en cevvâl, en ateşli, güzelliğinin en revnaklı devresinde genc erkek. Divan Edebiyatında, hiç tereddüt etmeden, serâpâ delikanlı güzelliği, nahveti, gurûru, nazı, cilvesi, aşkı terennüm edilmişdir diyebiliriz, asla hatâya düşülmüş olmaz.

Şâirlerimiz delikanlıyı scdece bu kelime ile ifâdede kalmamışlar, yerine, mâtufunun ictimâî seviyesine ve şiirin havasına, âhengine, ve kendi zevkine, meşrebine göre «civan», «nevhat», «mürâhik», «tâze», «çâre», «çârebrû», «eşbeh», «şehbaz», «şehlevend», «zeberdest», «cilâsın», «fetâ», «köçek», «püser», «gulâm», «mugbeçe», «oğlan», «mahbub», «uşak», «civelek», «bıçkın», «çapkın», «kırık», «yosma», «şıkırdım» gibi sıfar ve isimler kullanmışlardır. Delikanlı vücûdu kâkülünden perçeminden ayağında tırnağına, topuğuna varınca tasvir edilmiş, tuvaletleri, kiyâfetleri anlatılmışdır; devir devir, başda İstanbul, şehir şehir esnaf tabakasına mensub güzel delikanlılar şânında «Şehrengiz »adı verilen manzum medhiyeler yazılmışdır, hattâ «Defteri Aşk» ve «Nevhatül Uşşâk» gibi manzum melodram itirafnâmeler kaleme alınmışdır (B,: Şehrengiz; Hûbannâmei Nevedâ; Dellâknâmei Dilküşâ; Çenginâme; Defteri Aşk; Nevhatül Uşşâk); yanına bir «nigâr», bir «duhteri pâkize», bir kız konularak delikanlı «Şerbetci Güzeli», «Kahveci Güzeli», «Helvacı Güzeli», «Yorgancı Güzeli, «Terlikci Güzeli», «Yemenici Güzeli», ve daha bunlara benzer türlü isimlerle masal ve destan kahramanı olmuşdur.

Asırlar boyunca devam etmiş bu hây ü hûy âleminde, hezel ve hiciv yollu bâzı yazılar müstesnâ, bütün şâirler dâimâ afif ve nezih kalmışlardır. Hulâsa İstanbulun geçmiş asırlardaki günlük hayatında delikanlı önemli yer alır. Güzellikleri, kiyâfetleri tasvir edilmiş, mâcerâları, hayat hikâyeleri manzum veya mensur kalem diline verilmiş, isimleri ile, lakabları ile unvanları ile, işleri ile bilinen delikanlılar büyük şehrin tarih kütüğüne geçmişlerdir.

İşte İstanbulu kılıcı ile almış gaziler serveri Fatih Sultan Mehmedin bir gazeli :

Hüsn ile cânânlar içre cânı cânandır Üveys
Şerbeti lâ'liyle dil derdine dermandır Üveys

Ağlamaz can bülbülü şimdengerû feryâd idüb
Bağı dilde hüsn ile bir verdi handandır Üveys

Nice mâmur olmasün dil mülki adl ü dâd ile
Bunca yıldır kim gönül tahtında sultandır Üveys

Avniyâ çün devlet el verdi ki mihman oldu yâr
Fırsatı fevt itme kim bin câna erzandır Üveys

Renkli, hareketli, canlı portrelerden biri, kapukulu sipâhîlerinden bir genc için Muhibbînin (Kanunî Sultan Süleymanın) kalemi ile çizilmişdir :

Âh ol libâsı zerkeş bindüğü âtı serkeş
Bağlandı tîrü tirkeş azmı ırâka düşdü
Göz yaşların Muhibbî döksen aceb değil
Ol servi kadde nâgâh bu dîdebakaa düşdü

Delikanlı tasvirinde en bî bâk İstanbullu şâir, Lâle Devrini tek başına temsil kudretine sâhib büyük Nedim olmuşdur :

Fırkai erbâbı dilden zümrei zühhâdedek
Hep esîrindir beyim hattâ dili nâşâdedek
Şöyle mest olmuş ki âçılmış gribânı kabâ
Nâfden tâ bendgâhı hançeri fulâdedek

Şu tasvir de geçen asrın şâirlerinden Ayıntablı Aynî Efendinindir :

Açdı yosmam yine bayrağını
Basdı içelde dil ocağını

Atub üzengisine ayağını
Dikdi gönül yurduna mızrağını

Al kanla boyadı hep yer yüzün
Urdu çeküb bağırma buçağını

Ayrılı oda yakub gönlümü
Saçdı göğe külünü toprağını

Ol eli kanlı delikanlı güzel
Virdi bakub Ayniye gözdağını

Aşağıdaki dîvan bostan yanaşması Toygarlı Riza adında bir tulumbacı için bir asırlık ömür sürmüş büyük halk şâiri merhum Vâsıf Hiç'indir :

Şâhin başlı selvi boylu bıçkınım bağçıvanım
Şehlevendim tulumbacım âteşpâre civanım

Pâ bürehne dalfes ile kâküllerin dök geç güzel
Kalmadı sabra mecâlim bitti tâb ü tüvânım

Âhu musun ejder misin çalımına yandığım
Tutmuş nâmın Üsküdarı Toygarlı pehlivanım

Gül ârızın kundak mıdır dil hânesin yakmak için
Arzı hâlim hâki pâye kırık dökük divânım

Şu dîvan da yine aynı şâir tarafından Çeşmemeydanlı Bekir adında diğer bir tulumbacı için sipâriş üzerine o delikanlıya âşık Hûriye isiminde bir hanım ağzından yazılmışdır:

Parladı dil hânesi söndür aman tulumbacı
Pek de bıçkın gösterir dar câmedan tulumbacı

Kahramâne kisveyi lâbis olan eyler çalım
Bas katı nârayı da koş hûb lisan tulumbacı

Yardan ayrıldım ipek ketfiye başda bir yana
Kaş çatub ejder gibi pek de yaman tulumbacı

Görse Yangın Kulesi al ârızın yangın sanır
Köşklüye çeker işâret bil hemen tulumbacı

Çeşmemeydanlı Bekirdir nâm ü şânın dilberim
Bilmeyen sıdk u vefâyı bî aman tulumbacım

Pâyini âzürde kılma taş yerine kalbe bas
Sen gönlümün sultânısın ey daltaban tulumbacı

Dikdiğin yelkenle çıkdım ben bu aşk ummânına
Esme deli poyraz gibi laz korsanım tulumbacım

Hûriyi yakdın ciğerden sen de yan yan âteşe
Ol sebebden benle yanık bil bu dîvan tulumbacı

DELİKANLI SOKAĞI — Bayazıdda Kalenderhâne Mahallesi sokaklarından; Dede efendi Caddesi ile Cüceçeşmesi Sokağı arasında iki dirsekli bir sokak olub Karavana Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 4/50). İki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli bir yoldur. Sokağın bir yanı Site Oğrenci Yurdunun arka yüzü olub yanında üçü ahşab üçü kâgir üçer katlı 6 ev, 1 kahvehâne, 1 marangoz doğramacı atölyesi vardır. Yukarda adı geçen rehberde gösterilmiş Karavana Sokağına yerinde rastlanmadı; Karavan Sokağı istimlâk edilerek yerine Site Öğrenci Yurdunun inşâ edilmiş olduğunu tahmin ettik (Ekim 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DELİKOÇ SOKAĞI — Boğaziçinde Kuzguncuk'un sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, köyün gerilerinde Baba Nakkaş Sokağı ile Tomrukağası sokağı arasında uzanır (Pafta 27); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DELİ LAZ — Üsküdarlı Halk şâiri Âşık Râzinin anlatdığına göre 1313 (1895-1896) de Kasımpaşa İskelesinde yaşı yetmişi aşmış bir kayıkcı, Râzinin tâbiri ile «denize kürek çalmada delikanlılara meydan okur, koçan gibi bir laz»; o yaşda «cami yıkılmış, mihrap durur» bir erkek güzeli olub nice tâze yosma hanımlar muhabbetine, sohbetine rağbet eder, gaayetle-lâübâli meşreb, dilbaz; bilhassa gencliğindeki çapkınlıkları bir meddah hüneri ile anlatırmış.

Aşık Râzı bu yaşlı çapkın kayıkcının hayatını manzum olarak yazmak istemiş, fakat tamamlayamamış. Nevcivanlık çağında hanım oynaşı olarak girdiği bir konakdan bir câriye ayartıp kaçıran Deli Laz o kız ile evlenip çapkınlık yollarından ayağını bir müddet çekmiş ise de zevcesi bir kaç sene sonra ölünce kurtuluş yolunu Tersâneye girmekde bulmuş, on beş sene kadar da bahriye askerliği yapmış; «Gözümde, yüzümde ne vardır bilmem, bir avratle yüz yüze, göz göze geldim mi kadının ayakları dolaşır, dâvet için ışmarı çakar» diyen eski çapkın bahriyeliden ayrılınca, nice pırpırı kopuk civanları kıskandıracak mâceralarına tekrar başlamış.

Aşık Râzinin tamamlanmamış manzümesi şudur :

Avrupa kâkülü o laz kopuğa
Kesmişdir Galata berberi urum
Bak şu kara donlu gümüş topuğa
Bu ne çalım be ne caka kurum

İskelede bekler yosma avretler
Nöbete girmesin pırpırı lazı
Görmeli ne işmar ne işâretler
Oğlanda da hoyrat cilveyi nazı

Kışın kayıkhâne kahve hamamda
Yaz geldikde kayık içinde yatar
Andaki vahşet yok ruhâmı hamda
Çevrü cefâsını çekemez kantar

Bir elmas gül yüzük ya altun saat
Ergenlik hakkım dir elbet isterim
Muhabbet nâmesi didiğin kâğât
Hani ipek çevre silmeye terim

Topuk vura vura attığım adım
Bahâsı azdan az bir altun diyem
Dâvete uydum da avrete vardım
Hani atlas boğça çamaşır giyem

İşlediğim kayık köhneden köhne
Gerekir oynaşım alsun yenisin
Sînemiz küşâde hem pâbürehne
Deryâyı aşk üzre gezdirem gelsin

Elif görsem mertek be görsem çanak
Yokdur kitâbetim çetele tuttum
Kimi mürdüm gözlü kimi gül yanak
Elli avret oldu ismin unuttum

Biri Ayvansaray çiçeği kahbe
Biri Kırk çeşmeli biri Vefalı
Biri hamamcıdır birisi ebe
Biri çift otuzluk cadaloz çalı

Biri canfes ipek hanımsultanım
Serer oynaşına kuştüyü döşek
Biri paşa kızı kartca bir hanım
Dört koca artığı o haspam bîşek

Biri urum sarraf kokonasıdır
Biri kuyumcunun ermen dudusu
Biri altun küpü dev anasıdır
Bahşişi ihsanı avuç dolusu

Geçmeden şebâbet nümâyiş nakşı
Deli poyraz misâl esdim de esdim
Gülle topuk ile kırarken taşı
Cellâd nigâhımla haraca kesdim

Çıkmışdır nâmımız bir deli laza
Ammâ âkil idim düzdüm tüyümü
Kasub da kendimi çekdikce naza
Dizdim altunları basdım düğümü

Duhteri pâkîze câriye gördüm
Gördüm de konakta hanımla yattım
Ammâ irtesi gün çözüldü düğüm
Bir yolun bularak kızı ayarttım

Ferâce sırtına boğça koltuğa
Dimeyüb kayıkcı pırpırı oğlan
Kaçdı bu daltaban bıçkın kopuğa
Didim işte hak bu gerisi yalan

El çekdim haramdan tövbei nasuh
Buldum gayri dengim küffüm helâlim
Bundan gayri yârim tek enîsi ruh
Ol tâze fidânım kaaşı hilâlim

Denize hep kürek çalmakdır işi
Hep o deli lazım deli poyrazım
Yine yalın ayak şehbaz vahşeti
Lâkin helâleime cilveyle nazım

Üçyüzon üçde tam yaş oldu yetmiş
Hâlâ yolum gözler bir nice haspa
Ahlatın iyisin ayı yer imiş
Şimdi de oynaşım hep tâze yosma

Bu mâcerâlar arasında baskınlar, karakolluk olmalar, hattâ atlatılan ölüm tehlikeleri bile varmış. Deli Lazın kara donu, kara mintanlı, şâhin başı kara puşulu ve yalın ayağı yarım pabuçlu bir kayıkcı Don Juan olduğu anlaşılıyor.

Yine Râziden Kayıkcı Deli Lazın 1316 da öldüğü öğreniliyor:

Kasımpaşalı meşhur koçan gibi Deli Laz
İstanbul yosmaları koşar idi peşinde
Cevher ile tarihin yazdım fevtine bu yaz
«Karı koynunda göçdü kayıkcı yetmişinde»
1316 (1898 - 1899)

Vâsıf HİÇ

DELİLLE (Jacques) — (Adının okunuşu Jak Dölil) XVIII. asır ile XX. asır başlarında yaşamış şâir bir fransız râhibi; fransız edebiyatında romantiklerin öncülerinden biri bilinir; 1738 de Aigueperse'de doğdu, 1813 de Paris'de öldü; şiirleri «les Jardins», «l'Hamme des ehamps», ve «l'İmagination». isimli üç eserde toplanmışdır; lâtin şâiri Virgile ile ingiliz şâiri Milton'un şiirlerini de manzum olarak fransızcaya çevirmişdir.

Jacques Delille 1784-1785 yıllarını bir doğu seyahatında geçirmiş ve bir müddet İstanbulda Fransa elçisinin misâfiri olarak Boğaziçinde Trabyadaki elçilik yalısında oturmuşdur; aşağıdaki mısrâlar şâirin İstanbuldan mülhem yazılarındandır:

Qne de fois dans les murs de la fière Byzance,
Je m'en souviens encore d'un oeil présomptucux
Contemplant du sérail les murs voluptueux...
Malgré ses fiers gardiens, ses portes redoutables,
Où veille la terreur à côté du plaisir,
Dans mon illusion, grilles, touıs, janissaires,
Mon oeil franchissait tout; mes regards téméraires

Osaient percer l'asile où l'indoont orgueil
Flotte entre mille appâts et choisit d'un coup d'oeil
Autour de ces sofas où la langueur repose,
J'aspirai le moka, je respirai la rose;
J'osai plus: dans ces bains frais et mystérieux
Que jamais ne profane un regard curieux,
Où cent jeunes beautés, plus belles sans parure,
Pour voile à la pudeur donnent leur chevelure,
Malgré l'affreux cordon, malgré le sabre nu,
J'entrai, brûlant de voir et tremblant d'avoir vu.
(l'İmagination)

Vous dirai-je quel luxe, aux rives ottomanes,
Charme dans leurs jardins les beautés musulmanes?
Là, les arts enchanteurs prodiguent les berceaux,
Le marbren des bassins, le murmure des caux,
Les kiosks élégants, les fleurs toujurs écloses,
L'empire d'Orient est l'empire des roses.
(les Jardins)

Bibl.: Turing Klüb Belleteni

DELİORMAN (Mahmud Necmeddin) — Muharrir, bilhassa Balkan memleketleri ve meseleleri üzerinde çok geniş bilgisi olan bir aydın adam; duygulu, zarif, feragatli, çalışkan, filosof, rind ,türlü mihnet çekmiş, kimseye minnet etmemiş «geçme nâmerd köprüsünden.ko aparsın su seni» diyenlerden; 1898 de Tuna boyunda Ruscuk mutasarrıflığına bağlı Deliorman bölgesinin merkezi ad edilen Razgrad kasabasında doğdu; babası saraç Salih Efendi, on altıncı asırda Konyanın Karaman kazasından Tuna beylerine gelip yerleşmiş türklerden Hafızoğulları sülâlesinden Ahmed Ağanın oğludur; annesi Ayşe Hanım da 1856 da Kırımın Bağçesaray şehrinden Deliormana hicret etmiş Hacı Hasanın kızıdır. Mahmud Necmeddin Razgradda türk ibtidâî ve rüşdiyesini bitirerek bulgar İrojimnazyasında okudu.

Babası Salih Efendi rüşdiye tahsili yapmış, o zamana göre ileri fikirli bir zâtidi, Avrupadaki ve Balkanlardaki Jön Türklerle bir yakınlık kurmuşdu; M. Necmeddin daha rüşdiye talebesi iken babasının tesiri altında İstanbuldan gelen bütün gazete ve mecmuları, Kırımdan gelen «Terceman», Parisden gelen «Meşveret» ve «Şirâyi Ümmet» ve Filibede çıkan «Balkan» gazetelerini muntazaman okurdu, ki Balkanı çıkaran Edhem Rûhi Beyin bir mânevî talebesi gibi olmuşdu. 1914 de 16 yaşında iken Sofyaya giderek orada Ahmed Fazıl Beyin çıkardığı Türk Sadâsı gazetesine girdi o zaman Sobranya Meclisinde mebus olarak bulunan Edhem Rûhi Beyle tanışmak, bir hoca yerinde elini öpmek fırsatını buldu. Bir yandan da Sofya Üniversitesine dinleyici talebe olarak devam etti. Türk Sadâsı gazetesini Türkiyenin Sofya sefiri Fethi Bey ile ataşemiliter Müstafa Kemal Bey (Atatürk) destekliyorlardı; gazetenin genc ve milliyetperver bir yazarı olarak Mustafa Kemal Beyi Çar Ferdinand Caddesinde 17 numaralı evinde bir kaç ziyâret etmek, onun muhâtabı olmak şerefine mazhar oldu. Askerlik çağı gelmiş, Birinci Cihan Harbi başlamışdı, Bulgaristan tebaalı olduğu için, müttefik de olsa bulgar ordusunda asker olmak istemedi, Türkiyeye kaçarak Edirnede bir kaç haftalık silâhlı tâlim gördükden sonra Çanakkale Muhârebelerine katılmak üzere Geliboluya gönderildi, fakat ağırca bir hastalık geçirerek silahsız sıhhiye sınıfına ayrıldı; 1918 mütârekisine kadar İstanbulda Hilâliahmer (Kızılay) umûmî merkezi ile anbarında çalışdı. Bu yıllar içindedir ki İstanbulda Türk Ocağındaki konferanslara, musâhabelere devam ederek türkcülük ve milliyetcilik cereyanlarını büyük ilgi ile tâkib etti, ve çok okudu. İstanbulun işgalinde, 1919 da, Razgrada döndü, bu ara Filibede Edhem Rûhi Bey ile görüşerek onun Balkan Gazetesine imzası ile yazılar yazmaya başladı; Edhem Rûhi'yi Bulgaristandaki türklerin hakkını koruyan büyük bir mücâhid olarak tanımışdı, Edhem Rûhi ölüm tehdidi altında Bulgaristandan kaçmaya mecbur olunca yerini Mahmud Necmeddine bırakdı.

1920-1921 yıllarında Rusyadan gelen kominizm cereyanına bulgaristandaki türk gençlerinden pek çoğu katılmışdı, Hasan Fuad isminde bir türk de kominist mebus olarak Sobranyaya girmişdi. O sıradadır ki vefat etmiş olan babasından ve anasından kalan servet ile Mahmud Necmeddin Razgradda ilk türk matbaasını kurdu, komunizme karşı türkcü ve milliyetci «Deliorman» gazetesini çıkardı; yardımcı olarak da vaktiyle Edhem Rûhinin Balkan gazetesinde çalışmış muallim, teknisyen ve muharrir Ahmed İhsan Efendiyi Şumnudan Razgrada getirtti. O yıllarda Bulgaristanda iktidar Çiftci Partisinin elinde idi, bu partinin lideri Aleksandr İstanbuldaki türklere karşı çok müsamakâr davranıyordu; onun içindir ki Bulgaristan türklerinin büyük çoğunluğu Çiftci Partisine girmişdi; Mahmud Necmeddin de Razgradde bu partinin türk kolunun sekreteri olmuşdu; büyük ve güzel bir medrese yapılmış,

islâm cemaati, mekteb encümeni, hayır cemiyetleri, gençlik teşekkülleri de aynı binâda yerleşmişlerdi; Deliorman Gazetesinin Matbaası da bu medresenin karşısında Mahmud Necmeddine âid iki katlı bir binâda idi. Gazete çıkmaya başlayınca Razgradda değil, Bulgaristanın her tarafındaki türk gencleri arasında büyük bir alâka uyandırdı, millî bir heyecan aydin şekilde uyandı. 1922 de Sofya da Başbakan Istanbuliski ile görüşen Mehmed Necmeddin Razgrad islâm cemaati ve vakıfları işlerinde sözünü dinletir bir duruma sâhib oldu, Deliormanda yazı yazabilecek bir kaç idealist türk öğretmenini Razgrad okuluna tâyin ettirdi, bu arada Pravadiden Hüsmen Celâl, Vidinden Alyanakzâde Mustafa Şerif, Dostabakdan Hâfız Ismail Hakkı, Razgradlı Ârif Necib Razgradda Toplandılar ve Deliorman Gazetesini bir milyon Bulgaristan türkünün nâşiri efkârı hâline getirdiler, komunizma karşı yıllarca sürecek çetin bir mücâdeleye girişildi.

1923 yılı hazıranında iktidardan düşürülüb öldürülen Başbakan İstanbuliski ile tarafdarlarından otuzbin kişinin katledildiği günlerde Mahmud Necmeddin de idam mahkûmları arasında zındana atıldı; onu bu ölüm tehlikesinden kurtaran hemşehrisi ve okul arkadaşı Bazriyanof oldu (Bu zât 1944 başbakan olmuşdur).

Profesör Çamkofun idâresi zamanında Deli orman gazetesi tekrar neşredilmiş ise de şovenist vatan cebhesi taarfından takibâta, tehdidlere uğramış, matbaası tahrib edilmişdir. 1925 de çiftci partisi ile komunist partisi suikasdcıları Sofyadaki büyük bir kiliseyi cehennem makinası ile uçurdular ve isyan ettikleri zaman Mahmud Necmeddin tekrar tevkif edilmiş ve adkerî idâre tarafından idama mahkûm olmuşdur; sözde kaçar iken arkasından vurulmak üzere öldürülmesine karar verilmiş ise de, bir başçavuş büyük bir para karşılığı vurmayarak kaçmasına göz yummuşdur.

Bulgaristanda devir yine değişmiş, 1925 -1926 arasında artık Razgradda barınamayacağını anlayan Mahmud Necmeddin matbaasını Plevneye naklederek orada «Mücâdele» gazetesini çıkarmışdır; lâkin orada da rahat bırakılmamış; muharrir Mehmed Behçet ile beraber «Tunaboyu» adında başka bir gazete çıkarmışdır; fakat bir müddet sonra Mehmed Behçet ve diğer bir iki arkadaşı Edirneye gidince yalnız kalan Mahmud Necmeddin Razgra dönmüş ve türlü güçlük içinde Delorman 1929 yılına kadar devam ettirmişdir. 1929 da bütün Bulgaristan türklerinin 700 delegeleri ile eski Gümülcine müftüsü islâm bilgini Bekir Sıdkı Efendinin başkanlığında bir milli kongre toplanmış ve bu kangre Deliorman gazetesinin Sofyaya nakline ve milli kongrenin organı olmasına karar vermişdir; bu kararı Türkiye büyük elçisi Dusrev Gerede de tasvib ettiği için Deliorman dört yıl Sofyada Balkanlarda misli görülmemiş büyük bir gazete olarak neşredilmişdir; ve bu dört yıl çok korkunç, akşam sabah ölüm tehlikesi içinde mücâdele ile geçmişdir. Deliormanın neşriyâtı sayesinde âzâsı onbeşbini aşan Bulgaristan türk gencleri spor teşekkülleri kurulmuş, bulgar idârecileri bundan ürkmüşler, Bekir Sıdkı Efendi ile Mahmud Necmeddini açık açık tehdide başlamışlar, bu yüzden millî kongre reisi Edirneye çekilmeye mecbur olmuşdur. 1933 de aşırı türk düşmanları Razgraddaki türk mezarlığını çirkin nümâyişlerle tahrib ettiklerinde, Mahmud Necmeddin hâdiseyi Türkiye basınına intikal ettirmiş, Razgrad vak'asına karşılık İstanbulda üniversitelilerin asîl ve vakur mitingi yapılmışdır, türk gencleri İstanbuldaki bulgar mezarlığına bir çelenk koymuşlardır. Mahmud Nedim bu vak'ayı haber verme suçu ile tekrar tevkif edilmiş, bu sefer de Türkiye büyük elçisi Tevfik Kâmil Koperler'in bulgar hükûmetine verdiği bir protesto natası ile kurulmuşdur; bunun üzerine Bulgar Trakya Komitasının bir suikasdına uğramış, bir gece bir uçuruma atılmış ve ölümden ilâhi mûcize eseri kurtulmuşdur, nihâyet 1933 yılı sonunda kesin olarak yerleşmek üzere Türkiyeye gelmişdir. O yıldan bu yana otuz yıldan fazla da İstanbul bâsın âlemine çalışmaktadır. Hemen bütün gazetelerde bilhassa Balkanlara âid yazılar yazmışdır; gazetelerde tefrika edilmiş on iki kadar eseri vardır, bunlardan «Meşrûtiyetden önce hudud dışında türk gazeteciliği», «Çanlar benim için çaldı» ve «Ifşâ ediyorum» kitab hâlinde de basılmışdır.

Zevcesi vefât etmişdir; ikisi hâkim, biri gazeteci muharrir ve biri öğretmen Seyfi, Süheyl, Altan ve Leylâ isimlerinde hepsi evli dört evlâdı vardır. Nuri Demirağ'ın Paşa Limanındaki korusunda ve torunlarının arasında, kendi tâbiri ile «mesud» yaşamaktadır.

DELİSARAYLI — Geçen asır sonlarında İstanbulun zararsız delilerinden; şehzâdelerden birinin saraylılarından olduğu söylenirdi, efendiden bir adama çırak çıkarılmış, kaynanası ile geçinememiş, o kadından gördüğü türlü cefâ üzerine de bir oynatarak sokağa fırlamış, çıkış o çıkış, hoca ve hekimler derdine devâ bulamamışlar, kocası da sebebi felâketi anası olduğu için Delisaraylıyı boşamamış, bilâkis elinden geldiği kadar hoş tutmuşdu.

Bildiği, tanıdığı konaklara gider, gece yatısı misâfiri olur, her gittiği yerde de gönlü alınırdı:

— Cehennem kütüğü olası, zebâniler elinde cayır cayır yanası kaynanam rahat vermiyor ki evimde hanım hanımcık oturayım, beni kocamdan kıskanıyor, yatağını aramıza yapdı, kocamın bekâr uşağından benim de duldan farkım yok!. derdi.

«Eyyublu Şeyh Efendi» diye muhayyel bir sevgilisi vardı; her gittiği konakda önce onu sorardı: «Şeyh Efendi Arslanımın bu gece buraya geleceğini haber verdiler, acaba doğru mu?..» derdi, herkes tenbihli «doğrudur!.» denilir delisaraylı gece yatısına kalır, odasına çekilirken de: «Konakda el etek çekilince Arslanım bana..» diyerek yatağının yapıldığı odanın kapusunu açık bırakırdı. Devrin ricâlinden bir paşanın konağında bir büyük rezâlet kopmuş vak'aya sebebiyet verdiği için durüşt ahlaklı paşa karısını talâkı selâse ile boşamışdı, şöyleki, Deelisaraylı o zamanlar en çok 22-23 yaşlarında güzel bir kadındı. Paşa hanımın sözde eğlenmesi için bir halayık o: «Şeyh Efendi haber yolladı, bu gece odana geliyor» demişdi, gece yarısından sonra, sâdece alay olduğu tenbih edilerek, konağın uşaklarından Çerkeşli zeberdest bir delikanlı Delisaraylının haremdeki odasına gönderilmişdi, fakat toy delikanlı Deli Saraylının odasına girib de güzel genc kadını görünce hem tenbihi hem de kendisine âğuuşı muhabbetini açan saraylının bîçâre bir deli olduğunu unutmuş, kapuyu içerden kilidlemiş, bütün ihtarlara, bağrışmalara ve tehdidlere rağmen oğlan ancak ertesi sabah odadan çıkarılabilmişdi. Uşak yediği dayak ile hastahânelik olmuş, paşada karısını boşamışdı. Bu vak'adan sonradır ki kocası Delisaraylıyı timarhâneye götürmüşdür.

Zavallı tâze, dâima Bağdad çarşafı giyer, her zaman tertemiz gezerdi: «Saraylı Hanım.. artık senin bu şeyhinden bıkdık..» diyenlere: «Şeyhime göz koyub onu eleimden almak mı istiyorsunuz haspalar!..» derdi.

Gaalibâ timarhânede ölmüşdür.

Sermed Muhtar ALUS

DELİ TUFAN — Onyedinci asır ortasında İstanbulda «Sundür» denilen çökure benzer dört demir telli bir kürd sazını çalmada hüner sâhibi bir sâzende ayak takımından biri olup hammal ırgad makuulesinin toplandığı yerlerde dolaşarak geçindiği tahmin olunur; hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

Bibl.: Evliyâ Çelebi, I.

DELLÂK — Arabca «el ile sürtme' oğuşdurma» anlamında «delk» kökünden yapılmış türkçe isim: «Hamamda vücûdu, kese ve sabun sürerek yıkayan, vücûdu oğuşduran uşak»; Osmanlı saraylarının husûsî hamamlarında bu işle görevli gencler de «dellâk» adını taşımış olmakla berâber dellâk denildiği zaman ilk hatıra gelen çarşı hamamları uşaklarıdır.

Büyük şehir İstanbulun günlük hayatında, bedenin cild temizliği kadar şer'î temizliği bakımından, çarşı hamamlarının yeri çok önemli olmuşdur; hamamlarda rindârı ve kalenderâne zevkü sefa esbabı aranmış, dolayısı ile dellâkler, vücud yapıları kusursuz, eli ayağı düzgün, yüz çizgileri dilber, hareketli, canlı, yorucu hizmete de dayanıklı genclerden seçilerek alınmışlardır; bu bakımdan divan edebiyatımızda kalenderlik yollarında ömür tüketmiş şâirlerin kalemleri ile, bâzıları hakikaten güzel şiirlerin de mâtufu olmuşlardır.

Hamam içinde çıplak dellâkın, tanzîmata kadar ilk bakışda alâmeti fârikası siyah peştemalları olmuşdu; müşteri peştemalları beyaz zemin üzerine kırmızı, güvez, sarı çubuk kafesli, dellâk peştemalları da beyaz zemin üzerine siyah çubuk kafesli dokunmuşdur; siyah peştemalın müşteriye verilmesi dellâkın da diğer peştemalları sarınması eski hamam nizamnâmelerinde kesin olarak yasak edilmişdir.

Eski hamam nizamnâmelerinde dellâklar hakkındaki maddeler şunlardır:

Hicrî 1040 (M. 1630-1631)

Tarihli nizamnâme

Dellâkler çüstü çâlâk (yakışıklı, yaraşıklı, canlı, hareketli) ola;

Baş traş etmede usta olar ve usturalarını keskin bulunduralar;

Canla başla hizmet edip müşteriye muhkem kese vuralar, ve sabunla iyi yıkayalar, ve keselerini dâim pâk tutalar.

Hicrî 1050 (M. 1640-1641)

Tarihli nizamnâme

Dellâk müşteriyi tıraş ettikde boynuna peştemal tutaki dellâkin teri müşteri üzerine akmaya;

Dellâk müştèriye riâyet idüb yıkadıkdan sonra pâk ve kuru peştemal ve silecek vere;

Dellâk ibrişim peştemal kuşana;

Müşteri murad ettiği dellâki istihdam ide;

Müşteriyi yıkayub çıkardıkda dellâk bahşiş için onu göz hapsine almaya:

Dellâka bahşiş müşterinin mürüvvetine kalmışdır;

Müşteri mürüvveten dellâka bahşiş verse, ona gülsuyu ile riayet oluna.

Hicrî 1091 (M. 1680-1681)

Tarihli nizamnâme

Dellâklar çüştü çâlak ve usturaları keskin ve traşda usta olalar.

Dellâklık için eski nizamnâmelerde yaş tahdidî yokdur, aşağıda gereği kadar tafsilât ile kaydedeceğiz, 13-14 yaşlarındaki çocuklar «dellâk şâkirdi», «dellâk yamağı» adı ile hamamlara alınmışlar ve müşteri hizmetine çıkarılmışlardır.

Lâle Devrini yıkan 1730 ihtilâline kadar İstanbul hamamlarındaki dellâkların büyük çoğunluğunu arnavudlar teşkil etmişdi; arnavud dellâklerin İstanbul hamamlarını istilâsı ne zaman başlamışdır tesbit edemedik, fakat, ayaklarının İstanbul hamamlarından kesilmesi için hiçrî 1147 (milâdi 1734-1735) tarihli bir ferman vardır.

Büyük vezir Dâmâd Nevşehirli İbrahim Paşaya karşı 1730 daki kanlı ayak takım, erâzil ve eclâf ayaklanmasının yalın ayaklı lideri Beyazıd Hamamında tüysüz oğlanlık çağından beri dellâklık ede gelmiş arnavud şehbazı Patrona Halil olmuşdu (B.: Halil, Patrona). İhtilâlde Uçüncü Sultan Ahmedin yerine Osmanlı tahtına oturan Birinci Sultan Mahmud, kara peştemallı hamam çıplağı bir arnavud uşağın o havsala almaz küstah cür'etini unutmamış, onu ve hepsi erâzilden ayakdaşlarını idam ettirdikden dört sene sonra, 1147 de İstanbul Kadısına gönderdiği bir fermanla, bundan böyle İstanbul hamamlarında arnavuddan dellâk, natır, her ne isim altında olursa olsun uşak istihdam edilmemesini emretmişdi. İstanbul hamamlarında çalışan natır, dellâk ve külhancı, hamam uşakları hakkında çok kıymetli bir vesika olan bu fermanın bugünkü dile çevrilmiş sûreti şudur:

«Hamamcılar kâhyası, hamamcı esnafının yiğit başıları ve şeyhleri tarafından İstanbuldaki bütün hamamların birer defteri tanzim edilecekdir. Bu defterlerde, hamamlarda müstahdem natır, dellâk ve külhancı ne kadar hamam uşağı varsa, hepsi isim ve künyeleri ile kaydedilecek ve nereli oldukları yazılacak, şekil ve şemâilleri de târif edilecek, arnavud olanların isimleri yanına da arnavuddur diye kırmızı kalemle işâret edilecekdir. Bundan sonra hamamlara dellâk ve natır alınmak iktizâ ederse, arnavud tâifesinden, büyük veya küçük tek ferd uğratılmayacakdır; hamamlara Anadolu yakalarından gelme türk uşakları, nefsi İstanbuldan müslim ve hiristiyan cinsinden uşak alınacakdır. Defterlerin tanzîmi sırasında hamamlarda çalışmakda olub arnavud oldukları işâret edilmiş olanlar hamamlardan çıkıp memleketine gider, ve sonra dönerek tekrar dellâk olmak isterse onlar da asla alınmayacaklar, yerlerine yukarda söylediğimiz gibi Anadolu uşağı yahud şehri uşak alınacakdır. Bu husus hamamcılara muhkem tenbih olunacakdır.»

Yukarıdaki fermanda bahsedilen hamam defterlerinde dellâklerin şekil ve şemâil kayıdları ve haklarında verilen diğer izâhat son derecede şayânı dikkatdir; bir kaç örnek alalım; o hicri 1147 (1734) yılında:

Tophânede Kılıçali paşa Hamamında 12 dellâk vardır, bunların onu arnavud, ikisi türkdür:

1 — Hüseyin bin İbrahim, 17. topcu bölüğünden kara sakallı yekçeşim, Avlonyalı arnavud; 2 — İsâ bin İbrahim, 24. topcu bölüğünden, kumral bıyıklı, Avlonyalı arnavud; 3 — İbrahim bin Ismail, henüz tıraş (yüzüne yeni ustura vurmuş), sarışın, Avlonyalı, arnavud; 4 Hüseyin bin Ali, tâze oğlan, Avlonyalı, arnavud; 5 — Salih bin Mehmed, kara bıyıklı, yekçeşim, Avlonyalı, arnavud; 6 — Hasan bin Murad, 17. topcu bölüğünden, kara sakallı, Avlonyalı, arnavud; 7 — Süleyman bin Ali, 59. topcu bölüğünden, ince kara bıyıklı, Avlonyalı, arnavud; 8 — Osman bin İbrahim, 69. topcu bölüğünden, kara sakallı, Avlonyalı, arnavud; 9 — Yusuf bin Osman, tâze oğlan, Avlonyalı, arnavud; 10 — Ali bin Osman, tâze oğlan, Avlonyalı, arnavud; 11 — Seyyid bin Ali, ihtiyar, Tophaneli; 12 — İbrahim bin Süleyman, esmer tâze oğlan, Akşehirli.

Kasımpaşada Büyük Hamamda 13 dellâk vardır, bunun 4 neferi arnavud, 9 neferi türkdür :

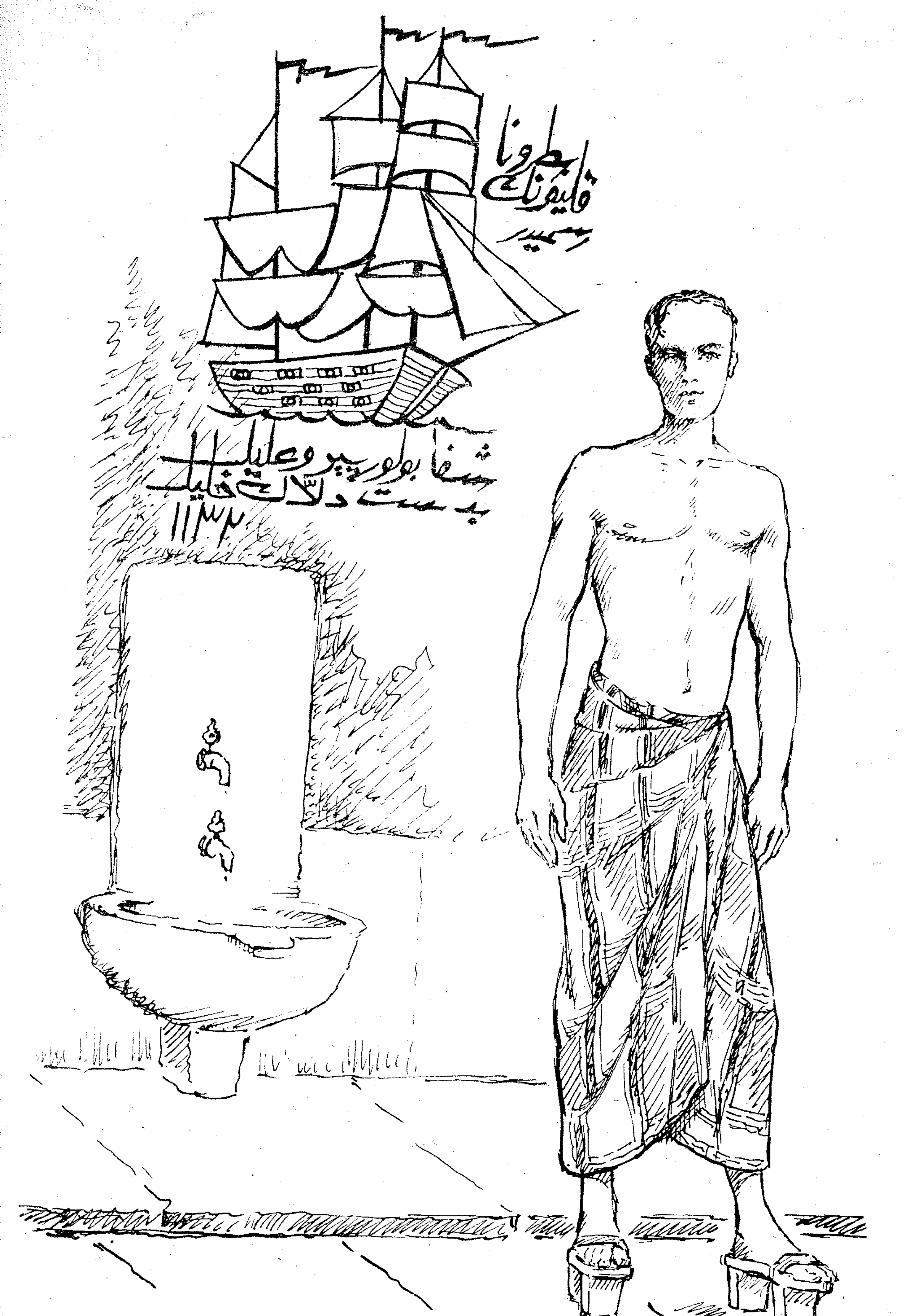

Dellâk Tipi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

1 — Abdullah bin Hüseyin, cârebrû, Avlonyalı, arnavud; 2 — Mehmed bin Hüseyin, sarı bıyıklı, Avlonyalı, Arnavud; 3 — Nasuh bin Kaasım, kara bıyıklı, Göriceli, arnavud; 4 — Hüseyin bin Mehmed, ihtiyar, İstadveli, arnavud; 5 — Mustafa bin Ali, kalyoncu, ihtiyar, Kasımpaşalı; 6 — Hanifî, ihtiyar, Cezayirli; 7 — Ali bin Mustafa, kalyoncu, Kastamonulu; 8 — Ahmed bin Halil, Çârebrû, Paşavadili; 9 — Kasım bin İbrahim, çârebrü, Cezâyirli; 10 — Hasan bin Mustafa, kalyoncu, Çârebrü, Bartınlı; 11 — İbrahim bin Ahmed, kalyoncu, Çârebü, Alaplılı; 12 — Ali bin İsmail, Cebeci, Çârebrü, Taşköprülü; 13 — Mustafa bin Ali, kumral bıyıklı, Hacıoğlupazarlı.

Eyyubda Çömlekciler Hamamında 10 dellâk vardır, yalnız biri arnavuddur:

1 — Ahmed bin Mehmed, 27. yeniçeri ortasından sarı sakallı, Eyyublu; 2 — Mehmed bin İbrahim, 46. Yeniçeri ortasından, kır sakallı, Avlonyalı, arnavud; 3 — Mehmed bin Ali, genc oğlan, Pazar köylü; 4 — Ali bin Ömer, Çârebrü, Pazar köylü; 5 — Hüseyin bin Mahmud, tâze oğlan Eyyublu; 6 — Mehmed bin Abdullah, tâze oğlan, şehrî; 7 —

Beyazıd Hamamında Dellâk Patrona Halil, 1718 **(R.E. Koçunun Patrona Halil isimli eseri için Sabiha Bozcalının bir kompszisyonu)**

Ali bin Abdullah, çârebrü, şehrî; 8 — Mehmed bin İbrahim, tâze oğlan, şehrî; 9 — Ali, acem köle; 10 — Mirat, Sivaslı, ermeni.

Uç hamamı örnek olarak aldığımız yukarıdaki sicil kayıdlarında dellâklerin izleri: «ak sakallı, kır sakallı, kara bıyıklı, sarı bıyıklı, yek çeşim (tek gözlü), çiçek bozuğu» gibi kelimelerle tarif edilmiş, yaşları da kıl renkleri ile anlatılmak istenmiş, bâzılarına «ihtiyar» kaydı konmuş, genc dellâklar ise pek çeşidli tâbirler ile: «çârebrü, henüz çârebrû, hilâl çâr ebrû, henüz tıraş, genc oğlan, taze genc oğlan, dellâklık genc oğlan, tâze uşak, sabî» diye gösterilmişdir.

Bu hamam uşakları sicil kayıtlarında en mühim noktalardan biri, bâzı dellâkların isimleri yanına «topcu, cebeci, kalyoncu, yeniçeri» gibi asker ocakları isimlerinin kaydetilmiş olmasıdır. Bu da açıkca göstermektedir ki, asker ocaklarının disiplininin bozulmuş bulunduğu XVIII. asrın ilk yarısında, ocaklardan her birinde kayıdlı neferlerin esnaflıkla da meşgul olmalarına, ve bu arada bir kısmının hamamlarda soyunub dellâklık yapmasında mahzur görülmemişdir. İşte 1730 ihtilâlinin yalın ayaklı lideri Patrona Halil, bir yanda Bayazıd Hamamında dellâklık ederken, öbür yandan da Tersânede Patrona gemisi efradı arasında kayıdlıdır.

Her devirde süflî hizmetlerden biri olarak bilinmiş dellâklığe, kadimden beri 13-15 yaşlar arasında, mürâhik tâze oğlanlık çağında intisab edilmişdir ;ve 1908 de meşrûtiyetin ilânına kadar böyle ola gelmişdir.

Istanbul hamamlarından arnavudların ayakları kesildikden sonra onların yerini Anadolu uşakları, ve bilhassa Hafikliler, Koyulhisarlılar, Reşâdiyeliler, Dadaylılar, Araçlılar, Çerkeşliler, ve nefsi Sivaslılar almışdır.

Bir Şengül Hamamı Destanında Sivaslı dellâklar şöyle medhedilmişdir :

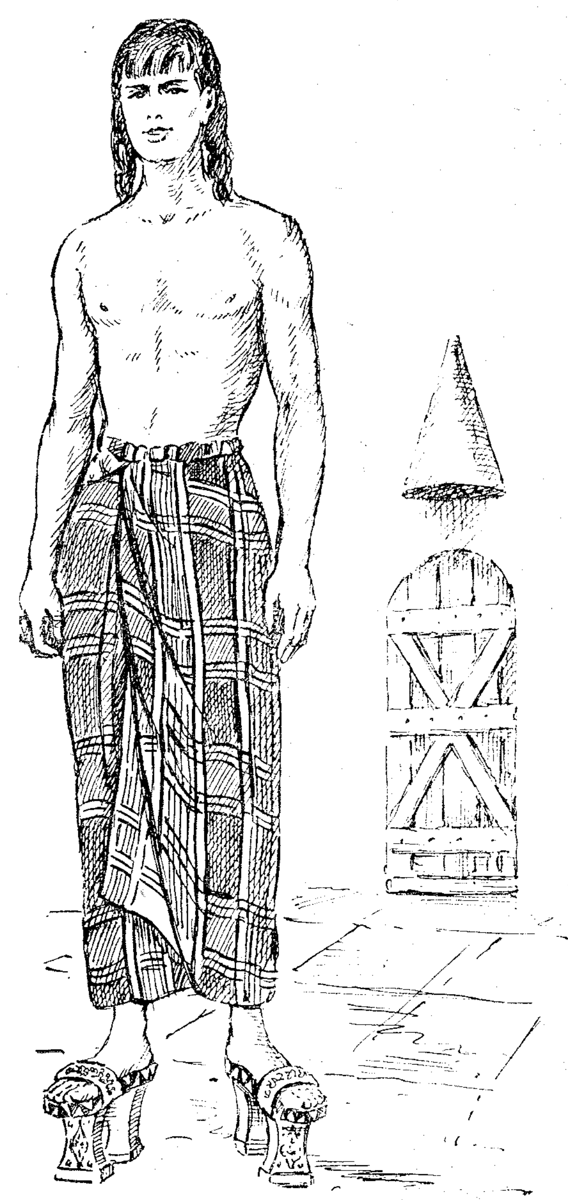
Şengül Hamâmında kurulmuş pazar
Kalender hammâmın destanın yazar
Mâvi boncuk ister değmesün nazar
Dellâki pâkîze fetâlarında

Tâzeleri onbeş yirmi arası
Sarısı esmeri akı karası
Çıplakların bir peştemal darası
Kızarırlar gül gül göz kantarında

Dellâkin mâyesi Sivasın hâki
Nam virmiş cihâne dellâki pâki
Sivaslı dellâkin çüstü çâlâki
Hümâyi muhabbet zülü târında

Ol şûhi sîmin ten hammam içre nâh
Belinde fûte mi ya ebri siyâh
Pâyin bûs itmemek kasem ki günâh
Has damgası anın topuklarında

Aşk ile hizmetin pervânesidir
Âhû disem halvet sîm lânesidir
Bülbül sanma nâlin terânesidir
Misli menendi yok Rûm diyârında

Dellâk Bâli, XVII. asır.
(Dellâknâmei Dilküşânın resimlerinden S. Bozcalı eli ile)

Aşağıdaki kıtalar da aynı şâirindir :

Koyulhisarlılar cümlesi levend
Desti kîsedârı gaayet hünermend
Kalenderden size pederâne pend
Vahşet üzeredir o misâli pelenk

Kınalı kuzudur Dadaylı fetâ
Sadef perverdesi ol dürri yektâ
Perçemi telinden topuğadek tâ
Dellâki müzehheb şûhi yâkût renk

Gör şu çıplağı ki oğlan Araçlı
Şâhin başı şûhin som sırma saçlı
Dellâklar şâhıdır Yûsüfî taçlı
Nâlini uşşâkın bâşına çelenk

Çerkeşliler cümle zeberdest şehbaz
Hançer nigâhiyle dilberi tannâz
Köroğlun çileden çıkaran Ayvaz
Bir cilvesi binbir Kamûsü Ferhenk

Hafiklinin fidan boylu çıplağı
Uşşâkın mihrâbı yalun ayağı
Anlar germâbenin yüzünün ağı
Kalender tamamdır bunda bu âhenk

Önce arnavudlar, sonra berikiler, İstanbul hamamlarında dellâk olmak üzere vücud yapıları düzgün ve kusursuz, el ve ayak kesimleri biçimli, yüzleri dilber, işin türlü yönden meşakkatine dayanabilecek hemşehri çocukları İstanbula sûreti mahsusada getirilmiş, ve bu oğlanlar hamam kütüklerine önce «delelâk şakirdi», «dellâk yamağı» olarak kaydedilmişler, işe, hemşehrisi ve ustası dellâki yıkama ile başlayarak; kese vurmasını, baş yıkaması, sabun sürmesini, vücud oğuşdurmasını, kulunc sıkmasını, ve mesleğin diğer adabını, erkânı, müşteri ile ülfet, sohbet, yârenlik yollarını öğrendikden sonra, anane olarak bir perşembe günü, kadim esnaf merasimi ile ibrişimden siyah dellâk peştemalını kuşanarak önce kendi Hamamcı Ağası bir halvetde yıkamış, sonra da o gün ilk gelen itibarlı müşteriye hizmete çıkarılmışdır (B.: Abdürrahman Refiâ Efendi).

Kadimdenberi İstanbul hamamlarında dellâklar hamamcıdan ücret almamışlardır, müşteri bahşişi ile geçinmişlerdir. Türlü yönden ağır hizmetlerinin bahşişi de bâzan çok dolgun olmuşdur. Şâkird, yamak oğlanlar da ustaları olan dellâkin ortağı ad edilmiş, yaşlıca ve yaşlıca dellâkları ortakları olan tâzelerin, çarebrû ve hilâl ebrûların kazançlarından aldıkları hisseler beslemişdir.

Yemekleri dâimâ bir tencerede meci ile pişirilmiş, aynı sofrada yemek yemişler, ve geceleri de yıllar boyunca hamamlarda yatmışlardır.

Böyle bir hayata 13-15 yaşında atılan dilber çocuğun, yıllar boyunca akran ve emsâli olmayan adamlar arasında, belinde bir tek futa, peştemalla çırıl çıplak dolaşırken başından hayli mâceralar geçeceği âşikârdır; onun içindir ki, geçen asrın ünlü divan şâirlerinden Yenişehirli Avni Beyin şu beyti bir hakikatın emsalsiz lisan nezâketi ile ifâdesidir :

Ehli ırz olsa da faraza dellâk
Câmei ırzına dinmez yine pâk

Dellâkların müşteriye hizmetden başkaca hamamdaki vazifesi şunlar ola gelmişdir:

Müşteriyi yıkayub çıkardıkdan sonra o kurnayı ve kurna başını yıkamak;

Hamam kapandıktan sonra bütün hamamın içini yıkamak;

O gün hamama ne kadar müşteri gelmiş ise üstlerinden alınan ıslak peştemalları, kullanılmış peştemal, baş havlusu, sırt havlusu, el havlusu, hamam ısıtılınca bütün çamaşırı yıkamak, kafesde, yahud iplere serip kurutmak.

Hamamlara tüysüz genclerin dellâk olarak alınması 1908 meşrûtiyetinde yasak edildi; hamamcılara zâbıta tarafından tebliğ edilmiş emirnâmede dellâklar için şu kayıdlar vardır :

«Yirmi yaşından küçük dellâk istihdâmi kat'iyen yasakdır, bu gibiler görüldüğü anda hamamdan çıkarılacakdır;

«Fuhuş maksadı ile dellâk istihdâmi külliyen (yaş haddi gözetilmeden) yasakdır; ef'ali mezkûreye mücâsereti görülen hamamcılar hakkında cezâ kanununun 99. maddesinin 3. eki gereğince tâkibat yapılır.

«Dellâklar bir hamama girmeden, zâbıtadan, nizamnâme şartları ile sıhhî şartları hâiz olduklarına dâir bir tezkere alacaklar ve ancak o kâğıdla bağlı oldukları belediye dâiresinden kendilerine dellâklık ruhsat tezkeresi verilecekdir, bu muameleyi yapdırmaya mecburdurlar.

«Dellâklar iki ayda bir heyeti sıhhiyece

muayene edilecekler; her hangi bir illeti, ve bilhassa zührevî hastalıklara tutulmuş olanlar hamamdan çıkarılacaklardır.

«Dellâk yanında bir muayene defteri bulunacakdır; bunu icâb ettiği zaman zâbıtaya, eğer görmek isterse müşteriye göstermeye mecburdurlar.

« Dışardaki hayatında genclere harfendazlıkdan, filişenîden, ırza tecâvüzden, zâbıtaya karşı gelmeden mahkûmiyet sâbıkası olanlar dellâk olamazlar; bu gibi dellâkları kullanan hamamcıların hamamı kapatılır.

Dellâk tipi
(Resim : S. Bozcalı)

«Polisin mâlûmatı ve izni olmak şartı ile dellâklar çalışdıkları hamamlarda yatabilirler».

Onyedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi İstanbulda yüz elli kadar hamam bulunduğunu, söyledikden sonra ordu-esnaf alayında hamamcıların natır ve dellâk bütün hamam uşakları ile geçişini anlatmışdır; arabaların üzerine keçeden hamamlar kurulduğunu, gümüş tenli nîm uryan dellâkların: «Gel ââ!. Vefa Hamamına hayâtım!..», «Gir ââ!.. Hacıkadın Hamamına hanım!..», «Gör ââ!.. Çinili Hamam sultânım!..» diye bağırdıklarını söylemektedir. Dellâklardan da tahsisen şu satırlarla bahsediyor :

«Esnâfı Dellâkân — Neferât cümle 2000. Pirlerfi Ubeydi Mısrîdir ki Selman Pâk belini bağlamışdır, kabri Mısırdadır Bu dellâklar cümle uryan olub ibrişim peştemallı dilberânı kâkûllerini perişan ederek birbirlerine kese sabun sürerek geçerler».

Evliya Çelebi İstanbul hamamlarından bahsederken arada dellâkları da edebiyatımızda klişeleşmiş cümlelerle kaydediyor

«Kasımpaşada Kulaksız Hamamı — ...âlâtü bisâtı pâk, dellâkleri çüştü çâlâk hamamdır...;

«Tophanede Kılınc Ali Paşa Hamamı — ...hüddamları nermü râm bir hâmâmı hassü âmdır...»;

«Uskûdarda Çarşı Hamamı — ...hoş havâ, hoş binâ hamam olub mahbûbi rânâ dellâkları vardır...»

Edebiyatımızda İstanbul hamamlarında dellâk şânında yazılmış en tumturaklı manzûme geçen asır başlarında vefât etmin Enderunlu Fâzıl Beyin kaleminden çıkmışdır ki kalender meşreb şâir bu dellâk portresini Valdesultan Kethüdâsı Yusuf Ağaya yazdığı bir «Şitâiye» kasîdeye girizgâh yapmışdır :

....

Suyun akıntısına râh revan olmuş iken
Eyledi hâtırama halveti germâbe hutûr

Külhenî hâlet ile vâsıl olub hammâma
İdicek kûşei tâb âveri halvetde huzûr

Âlemi âhire düşmüş gibi gûyâ ande
Başkadır kerdişi ruznamçei eyyâmü şuhûr

Ande ol rûhi mücerred gibi her bir dellâk
Âh o gerden o beyaz sîne o sâki billûr

Dâri Cennetde olurmuş bilürüz hûriyan
Niçin ol nâri cehennem içre gezer zümrei hûr

Teni bîzârıma geldi birisi dest urdu
Dili bîmâre didi tîri nigâhı destûr

Cismi uryânı serâpâ görünür şûlei nûr
Peştemâli siyehi bir şebi târı dîcûr

Gamze âteş ruhi âteş teni pâki âteş
Penbei tende o âteş nice olmuş mestûr

O fidan üzere o piştan o miyan ol nâf
Pâk soydur bulamam zerre kadar ande kusûr

Elini cismime sürdükce siyah kîsei kir
Âteşinden yedi nermîni olurmuş rencûr

Tâs ile sanma ki beyhûde döker bâşıma su
Âteşi sînemin itfâsını ister ol gayyûr

Dehenin açmış ayâğındaki nâlini meger
Pâyi billûrunu bûs itmeğe olmuş mecbûr

....

Yukarda kaydettiğimiz ve Fazıl Beyin manzûmesinde de gördüğümüz gibi bir tâze civan dellâkı medih yolunda manzûme yazmış bütün şâirler, değişmez alâmeti fârika olarak siyah dellâk peştemalından mutlak bahsetmişlerdir :

Siyeh fûteyle gör hammâmda ol mâhi tâbânı
Eger görmek dilersen zulmet içere âbı hayvânı

Şu mısrâlar da onlatıncı asır şâirlerinden Behârî Efendinin bir gazelindendir :

Dilberi sengin dilim bir sîmten dellâkdir
Gamzesi tîginden anın sîne yer yer çâkdir

Nola hammâmın sadef dirsem ki anın ol perî
Bir dürri yekdânesi sâfü lâtifü pâkdir

Kendisi meh camlar encüm fûte ebri siyâh
Hak bu ki hammâmı anın ibreti eflâkdir

Yine bir onaltıncı asır şâiri, Cemâlî Ahmed İstanbulun esnaf civanları şânında kaleme aldığı Şehrengizde «Ahmed» isminde bir genc dellâkı şöyle tasvir ediyor :

Biri dellâkdir ol müntehâ kad
Ki denür ol mehin adına Ahmad
Çeker uşşâk cevrin eylemez fâş
Basar sabr ile ol meh bağrına taş

Geçen asırda Tophânede Kılınc Ali Paşa Hamamı için yazılmış uzun bir destanın ilk iki kıtasında önce dellâklar medhedilmiş, sonra hamamın tasvirine geçilmişdir :

Yazayım sizlere bir hamamnâme
Şânına lâyık ol koca kapdâne
Halveti beş adeb kurna kırk dâne
Mahbub dellâkları düşüyor peh az

Belî ondört nefer sîm ten fidanlar
Siyah fûte içre mehrû civanlar
Perçemli hem gümüş topuklu hanlar
Reşk ider hüsnüne Yûsüfü Ayaz
Soğuk Halvet dirler sol kapu başı
Suyu ılıcadır serindir taşı
Hizmete koşmuşlar bir samurkaşı
Bûsi pâyi ile idülür niyâz

Dellâk mizah edebiypatımıza da girmişdir; Sürûrî kendisi ile alay ediyor :

Kûşei hammamda çıplaklara oldum reis
Bir uyuz dellâki müflis kisedârım var benim

Sünbülzâde Vehbi de bir hasmını hicvediyor :

Sürünür varıcak ol hammâme
Nice dellâki sefîd endâme

Çağdaş edebiyatında en kuvvetli dellâk portresi büyük edib Yakub Kadri Karaosmanoğlu tarafından «Sodom ve Gomore» isimli romanında çizilmişdir İstanbulun düşman işgali altındaki acı ve karanlık yıllarının bir tahlili olan bu romanda ingiliz işgal kuvvetlerine mensub Kapiten Morlow'un aşağıdaki pervâsız îtirafları, işgal ceberûtunun hamam çıplağı zeberdest bir gencin yalın ayakları altında zelîl ezilişidir ki Y. K. Karaosmanoğlunun pek hünerli ibdâıdır; Marlow şöyle anlatır :

«... bırakın size dün gece hakkında bir parça daha tafsîlât vereyim... dellâk delikanlı tuncdan bir genc ilâh heykeliydi; esmer ve mücellâ derisinin üzerinden hiç durmaksızın akan iri ter dâneleri birer billur damlası gibi berrakdı; dâimâ gözlerinin üstüne doğru dökülen gür ve siyah saçlarının abanoz siperliği altından bakıyordu ve ne kadar bakışları sertti, ne kadar merhametsiz ve hasmâne bakışları vardı!.. Neden?.. Bırakdım kendimi ona.. tamamiyle,, arka üstü yat diyordu, yatıyordum.. çevril diyordu, çevriliyordum.. onun emirlerine göre oturuyordum, kalkıyordum, kollarımı, bacaklarımı, uzatıyordum.. onun çâlâk ve irâdeli ellerinin arasında bir zavallı şey gibiydim.. bütün vücudunu genc bir pars asabiyeti kaplamışdı...»

Son zamanlarda garib bir bid'at olarak dellâklara «yıkayıcı» denilmeye başlanmışdır. Toplum hayatımızda süfli hizmetlerden sayıla gelmiş dellâklığın bu isim değişdirmesi ile ne kazanacağı bilinemez.

DELLÂK, DELLÂK AGALAR OSMANLI SARAYINDA DELLÂKLİK HİZMETİ — Enderûnu Hümâyunda Seferli Koğuşunun zülüflü ağaları arasından seçilir, yetiştirilir idi (B.: Enderûnu Hümâyun; Seferli Koğuşu; Zülüflü Ağalar); 20 ile 30 yaş arasında 30 nefer genc idi; aynı zamanda berberlik de yapdıkları için «Berber ağalar» diye de anılırlar.

En kidemlisi «Hamamcı başı» unvanını taşırdı; İkinci Sultan Selim zamanında Mimar Sinanın yapdığı saraydaki büyük hamamda otururdu, bu hamamdan bu gün yalnız câmekân kısmı kalmışdır. Bu hamamın külhanı ayda bir yanardı, bunun için de her ayın başında Tersâne Zındanındaki kürek mahkûmlarından münasib mikdarda adam getirtilir, külhâncı olarak kullanılırdı.

Saraydaki mevkileri ile aşağıdan yukarıya Seferli, Kiler, Hazine ve Has oda ağaları, sıra ile birer gün bu hamama gelirler yıkanırlardı; berber ağalar da o günlerde gelip sayunurlar traşda müşterileri kimlerse, hamamda da onlara dellâklık yaparlardı. Bu dellâk berber ağalar gerek dellâklık gerekse berberlik ücretlerini yılda bir defa dağıtılan Kaftan akçesinden alırlardı; yani dört koğuşdaki her zülüflü ağa Kaftan akçesini alınca içinden evvelâ bir yıllık dellâk ve berber borcunu öderdi. Bir zülüflü ağa hamamda kendi berberi olmayan dellâka yıkanamazdı. Berberlik ücreti yılda 30-100 tutardı; dellâlik ücreti ise nakden ödenmez, kaftan akçesinden bir boğça çamaşır düzüb Dellâk Ağaya hediye edilirdi.

Pâdişahlar Haremi Hümâyındaki Hünkâr Hamamında yıkanırlar idi, ve pâdişâhı câriyeler yıkardı; içlerinde, meselâ Dördüncü Sultan Murad gibi büyük hamama girenler de olurdu; o takdirde pâdişahı, genc dellâk ağalardan bir kaçı hizmete ismen sûreti mahsûsada çağırılmamış ise, Has oda Ağalarından pâdişahın bizzat seçdiği ağalar yıkardı.

Enderundan yetişmiş ve devlet kapusunda en yüksek makamlara, hattâ sadrâzamlığa kadar yükselmiş vezirler arasında, Seferlili mühâhikler bir oğlan, yahud çârebû bir delikanlı iken dellâklık yapmış olanları pek çokdur; Sokullu Memmed Paşa bile saraydaki tâzelik çağında dellâklık yapmışdı. On yedinci asır vezirlerinden Siyavuş Paşa Seferli koğuşunda iken bir gün yaya ciridi oyununda hem aşırı güzelliği hem de gaayet çalâk hareketleri Dördüncü Sultan Muradın nazarı dikkatini çekmiş, iki atlatılarak Has odaya alınıp hünkâr dellâkı olmuşdu.

DELLÂK KESESİ — Çarşı hamamlarında dellâkların kullandığı kaba ve kara kıldan hamam keseleri (B.: Kese; Hamam); Kadimden beri Tosyada dokunur keselik sofdan yapıla gelmişdir ve bu kara dellâk keselerinin kaba sofu sûreti mahsûsada dokunmuş ve dikilmiş olarak İstanbul piyasasına sevkedilmiş, bundan ötürü «Tosyanın dellâk kesesi» denilirdi; meselâ 1640 tarih bir narh defterinde Cendereli sofunun yenisinden kadın hamam kesesine 3 akçe, eski sofdan hamam kesesine 1,5 akçe, Tosyanın dellâk kesesine de 6 akçe satış fiâtı konmuşdur.

Hamamlarda dellâkin giydiği nalın, beline sardığı siyah peştemal, sabun köpürtdüğü lenger ve lif bir hamamın demirbaş eşyası arasında hamamcı tarafından temin edilir iken kesesini dellâk kendisi alır getirir; dolayısı ile işini bırakan dellâk: «Kesemi alır, giderim!..» der, işinden atılana da: «Keseni al git!..» denilirdi.

DELLÂKNÂMEİ DİLKÜŞÂ — Hicrî 1098 (milâdî 1686-1687) tarihinde İstanbul hamamcılar kethüdâsı bulunan Derviş İsmail tarafından yazılmış bir risâledir; o tarihlerde İstanbulda büyük şöhret sâhibi olmuş on bir nefer hamam dellâkının hal tercemeleridir. Hiç basılmamış olan bu risâlenin aslının nerede olduğu bilinmiyor; Profesör Mehmet Ali Aynî Bey merhum 1903 de Tâif mutasarrıflığında bulunur iken Şeyh Yâsin El-Rûmî isminde bir zenginin kütübhânesinde görüb istinsah etmişdir, ki bu Şeyh Yâsın İbrahim Çavuş adında Tophâneli bir kahvecinin torunun oğlu olub yeniçeri olan İbrahim Çavuş 1826 daki yeniçeri kırımında Tâife kaçmış ve orada yerleşmiş. «Dellâknâme» Şeyh Yâsinin eline Mısırda bir kitab müzâyedesinde geçmiş. Bizdeki nushada M. A. Aynînin istisâbından bir kopyadır.

Hamamcılar kethüdası Derviş İsmail eserinin sebebini şöyle anlatıyor: «Bir mahbûbei zîbâ ve bir nevcivânı yektânın İbrahim ve ricâsıdır ki onun ismi şerifi Yemenici Bâlîdir henüz on beş yaşında ve güzellik tâcı onun başında ve râkîmül hurûfun mürgi dili onun samur kaşında Elli Dokuzun acemi kuzusu olub çorbacının müşteciri olduğu Tophânenin Kaptânı Deryâ Kılınc Ali Paşa Hamâmı dilküşâsında soyunub ve nazlı beline siyah fûteyi kuşatub hamam çıplağı dellâk zeynine koymuşlar idi ki kethüdâlığımızda çorbacının iznin olub ve ismini Subaşı Ağanın defterinden dahi çaldırıp (sildirib) hizmetinize aldık ki günlerde bir gün Yemenici Bâli destin bûs ederek Efendi gün akşamlıdır nola ki bizim dahi namımız bir risâlei dilküşâda mezkûr olub bu rûzigârı bir refâda bir nam ve nişan bıraksak dedikde 198 sâlinde Istanbulun dört mevleviyet yerinde (nefsi İstanbul, Eyyub, Galata, Usküdar) 408 hamâmı dilküşâlarında 2321 nefer dellâki pâk hamam çıplağından kendi kadir ve kıymetin bilmemiş on bir nefer güzîde dellâklerin ismi şerifleri ile ahvallerin tahrir ve bu gûnâ bir risâle îcad eyledik.

Muharririn tâbiri ile bu nevîcâd Dellâklar Tezkiresinde hal tercemeleri yazılmış on bir nefer dellâkin isimleri şunlardır: Tophânede Kılınc Ali Paşa Hamamında Yemenici Bâli, Fındıklıda Müftü Hamamında Sipâhi Mustafa Bey, Kasımpaşada Piyâle Paşa Hamamında Seyis Hasan Ali, Yıldız Baba Hamamında Kızsofta Urgüblü İsmail, Kasımpaşada Piyâle Paşa Hamamında Kalyoncu Süleyman, Kadırgada Çardaklı Hamamda Kınalı Fîruz Şah, Üsküdarda Kolluk Hamamında Peremeci Benli Kara Davud, Mahmud Paşa Hamamında Altınbaş Beyoğlu, Eyyubda Eski yeni Hamamında Kıbti Keşmir Mustafa, Azab kapusunda Yeşildirekli Hamamda Hamlacı İbrahim, Şengül Hamamında Kıbti Karanfil Hasan (Bütün bu isimlere bakınız).

DELLÂL, DELLÂLLAR — «Arabcada, bir şeyi bir kimseye göstermek, bildirmek anlamında delâlet kökünden isim. 1) Bir malın satılmasına delâlet eden, alış verişde alıcı ile satıcı arasında tavassut eden, birinin malını nidâ ile (bağırarak) satan adam; 2) Bir haberi emri yüksek sesle bağırarak halka duyuran, bildiren, tebliğ eden adam» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügâtı).

Birinci anlamında dellâllar zamanımızda da mevcuddur; bu hizmetleri karşılığında, işin mâhiyetine göre satıcıdan, alıcıdan, hem satıcı hem alıcıdan ya götürü, yahud satılan ve alınan malın bedelinden ondalık hesâbı ile bir ücret alırlar ki ona da kadimden beri «dellâleliye» denilir. Hepsi bir mal konusu üzerinde ihtisas sâhibidirler ve ona göre isimlerle anılırlar «Ev, arsa dellâlları», «Bedestan Dellâlları», «Balıkhâne Dellâlları», «Araba Dellâlları» gibi; fuhuş yollarında alış verişe delâlet edenlere de, sûreti mahsûsade takılmış «Pezevenk» adından başkaca «Muhabbet Dellâlı» denilir. Bu ansiklopedide işlerinin isimleri ile tesbit edilmişlerdir.

Onyedinci asrın ilk yarısında Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılan büyük esnaf -Ordu alayı münâsebeti ile Evliyâ Çelebi bu dellâlların yalnız dört tâifesinden şöylece bahsediyor:

«Esnâfı Dellâlânı Bedestânı Enderun (İç Bedestan Dellâlları) - Pirleri Ebünnidâ'dır; eli beratlı, gedik sâhibi, muhteşem, mûtemed adamlardır ki Bedestân içinde hizmet ederler, dışarı çıkmazlar. Alayda cümlesi omuzlarında satılık cevâhir raht, kılıç, gaddâre, kürk, gayri zîkiymet esvablar ile geçerler.

«Esnâfı Dellâlârı Bedestânı Bîrun (Dış Bedestân Dellâlları) — Cümle 200 neferdir; elleri beratlı değildir, ammâ mûtemed kefilleri vardır. Bunlar da omuzlarındaki metâları ile:

— Bin kuruşa cevâhir kuşağım!.. İkibin kuruşa üstüfanım!.. diyerek geçerler.

«Esnâfı Dellâlânı Bedestânı Cedid (Yeni Bedestân Dellâlları) — 70 nefer, pirleri Ebünnîdâ'dır. Bu dellâller Eski Bedestân Dellâllarına kiyas edilmeyüb müsellâh ve müzeyyen ve âsiyet aldıkları zîkiymet esvablarla geçerler.

«Esnâfı Dellâlânı Bedestânı Bîrun (Dış Bedestan —burada— Kapalı Çarşı Dellâlları) — Pirleri Ebünnidâ'dir. Koltuklarının altında nice bin kuruşluk (satılık) zikiymet (eşya) ile geçerler..».

Ikinci anlamdaki dellâllara gelince, gazetelerin çıkması üzerine büyük şehrin günlük hayatında hizmetlerine lüzum kalmamışdır; «Dellâlbaşı» unvânını taşıyan birinin emrinde ve sadâret makaamına bağlı bir teşkilât idi; yevmi usûlüne göre bir ücret bu devlet dellâllarının kaç kişi olduklarını bilmiyoruz; Kasımpaşa ve havâlisinin istikbâl ile hâkimi olan Kaptanpaşanın (B.: Kaptanpaşa), ve İstanbul Belediye başkanı yerinde olan İstanbul Kadısının (B.: Istanbul Kadısı) emrinde de dellâllar vardı.

Halka haber ve emir tebliğ eden dellâelların tarihimizde en büyük hizmetleri, kendi hayatları için de en tehlikeli hizmetleri ihtilâller

içinde olmuşdur. Bir pâdişâhın ölümünde yeni pâdişâhın tahta çıkışı da halka hem 101 pare top atılarak, hem de dellâllarla bildirilirdi; cüluslarda, büyük şehrin bütün semtlerine yayılan dellâlların sözleri klişe hâlinde tesbit edilmişdi; «Devlet ve Memleket Sultan(......) Hâmındır!..» diye bağırırlardı; her cülüsde değişen tahta oluran yeni pâdişâhın adından ibaret idi.

Ihtilâl sahnelerinden bir kaç misal nakledelim :

1648 de Sipâhiler tarafından istenmeyen sadırâzam Sofu Mehmed Paşa kendi adamlarından bir kaçını sipâhi kılığına sokarak bir Yeniçeri çorbacısını katlettirmiş, bu cinâyet de Yeniçerililerle sipâhiler arasında, tarihimizde At Meydanı Vak'ası denilen çok kanlı bir şehir muhârebesine sebeb olmuşdu. (B.: At Meydanı Vak'ası). Yeniçeriler At Meydanında toplanmış olan sipâhilere karşı yürümeye hazırlanır iken, sadırazam Sofu Mehmed Paşa da İstanbul içine semt semt dellâllar salarak: «Bu cenge gelmeyenin kendi kâfir ve avreti boşdur!» diye bağırtmışdır.

1651 de Kösem Sultanın sarayda idamından sonra mütegallibe yeniçeri ağalarının tenkîline girişildiğinde, ağaların tek desteği olan Yeniçeriler de onlardan yüz çevirmişdi; o zaman mütegallibe ağalar kışla avlusuna altın keselerini tepe gibi yığdırmış ve dellâllâr çıkartarak: «Altın ve gümüş isteyen bu tarafa gelsin!..» diye bağırtmışlar, fakat yeniçeriler altın keselerine bakmayub kışlalarını terketmişlerdi.

Yine ayni vak'a mütegallibe ağalardan Koca Bektaş Ağa kaçub saklandığında şehre salınan dellâllar: «Bektaş Ağanın yerini haber verene dirlik ve ihsan verilir!...» diye başırmışdı.

1688 de Yeniçeri ve sipâhi zorbalarının tenkîdine girişildiğinde Sancağı Şerif çıkarılmış, Istanbul sokaklarına, Eyyuba, Galataya, Üsküdara, ve tâ Kavaklara kadar Boğaziçinin iki yakasındaki köylere salınan dellâllar: «Ümmeti Muhammedden olan Sancağı Şerif altına gelsin!..» diye bağırarak İstanbul halkını pâdişâha yardıma çağırmışdı.

1730 ihtilâlinin yalın ayaklı liderleri Patrona Halil ile ayakdaşları sarayda tuzağa düşürülüp idam edildiklerinde vak'a halka dellâllar ile bildirilmişdi; dellâllar şöyle bağırmışdı: «Ey ehâli!.. Pâdişâhımız tuğyan eden eşkiyânın cümlesini tu'mei şemşiri riâyet eylemişdir!.. Artık huzur ve emniyet içinde olun!. Esnafdan her kim dükkânını kapar ve halkı telâşa verirse aman verilmeyüb dükkânının önüne asılacakdır!.. Pâdişâhımızın emri budur ki, gerek çarşı ve pazarlarda ve gerek mahalle işlerinde bâgî ve şâkîlerden kimi bilirseniz Ağakapusuna getirin!..»

1807 ihtilâlinde Kabakcı Mustafa ile peşindeki Boğaz Kaleleri yamakları İstanbula hâkim oldukdan sonra şehre saldıkları dellâllara şöyle bağırtmışlardı : «Dükkânlar açılsın!.. Kimse işinden kalmasın!.. Bizim ayaklanmamız devlet nizâmı içindir!..»

1808 de «Alemdar Paşa Vak'ası» denilen ihtilâlde, Alemdar Mustafa Paşanın intihârından sonra İkinci Sultan Mahmud bir ara duruma hâkim olmuş, İstanbuldaki ihtilâlci yeniçeriler dağılmaya yüz tutmuşdu ki ortaya Kandıralı Mehmed çıkmış ve pâdişâha sâdık donanmayı ele geçirmiş ve Tersânelileri de yeniçerlier tarafına çevirmişdi, İstanbul tarafı sokaklarına da dellâllar salarak: «Gemilerle Tersâne bizde!.. Karşı yakada Tophâne bizde!..» diye bağırtmış, bozguna yüz tutmuş yeniçeriliіer şehrin erâzil ve eşkiyası yuvalarından boşanan sarıca arılar gibi tekrar Et Meydanında toplanmışdı.

1826 da son ihtilâli, İstanbul sokaklarına ocak adına yayılan dellâlların sesleri ile başlamışdı. Bu dellâlların bir kısmı: «Gâvur tâlimi için fetvâ ve höccet yazanları ve cümle başı kavukluları kahredeceğiz!.. Evlâd ve iyallerini esir edip bâkirelerini onar kuruşa, dullarını beşer kuruşa satacağız!..» diye, bir kısmı da : «Herkes dükkânını açan!.. Sırçası kaybolana cevâhir veririz!.. İçimizde zerre kadar cinâyet eden bulunursa keseriz, biçeriz!..» diye bağırmışdı.

Vak'ai Hayriye denilen ve Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile sona erecek olan o ihtilâlin içinde Ocak adına salınan dellâllar: «Yeniçeri olan kazanlar yanına gelsin!..», Pâdişâh adına salınan dellâllar da: «Müslüman olan Sancağı Şerif altına gelsin!.. »diye bağırmışlardı (B.: İsmail Ağa, Dellâlzâde).

DELLÂL CİVANI — Kalender meşren şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Dellal civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada Dellâl civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Gördün mü dellâlın nevhat şehbazın
O kaddü şemşâdü bülend âvâzın
Atıdırır uşşâka nârai hey hey
Ey yağmâcı tatar ey bıçkınım ey
Eyler uşşâkını ol çeşmi âfet
Sancağı muhabbet altına dâvet

DELON, «ALAİN DELON» UN BENZERİ KAPAK YILDIZI — 1962 yılında Ses Mecmusının açdığı Kapak Yıldızı Yarışmasında finale kalmış Cengiz Bora adında yakışıklı bir delikanlı olup ünlü fransız film aktörü Alain Delon'a çok benzemesi Ses Mecmuasının ellerden düşmediği çok geniş bir muhitde bilhassa büyük bir alâka çekmişdir.

1940 da Istanbulda doğmuş, 1.74 boyunda, 60 kilo ağırlığındaki delikanlı bir ara Yavuz Sultan Selim futbol takımın da en başarılı oyuncusuimiş.

Ses Mecmuası şunları yazıyor :

«En ufak bir ilçedeki ortaokul öğrencisinden Hukuk'un ya da Felsefe'nin son sınıfına gelmiş bir öğrenciye kadar Alain Delon'u herkes onu beğeniyordu, ona benzemek istiyordu.

Alain Delon benzeri Cengiz Bora
(Resim : B. Şeren)

Cengiz Bora'yı da arkadaşları Alain Delon'a benzetiyorlardı. Alain Delon'da zaman zaman beliren bakışlar bile onda vardı. Ses Mecmuası Kapak Yıldızı Yarışmasını açtı. Cengiz Bora, yarışmaya katılmakta tereddüt ediyordu. Kendisi de meraklı bir sinema seyircisiydi. Ama artık seyirciler arasında çıkıp onlara kendisini seyrettirmek istiyordu. Birlikte sinemaya gittikleri, futbol oynadıkları mahalle arkadaşları da onu bu yarışmaya katılması için destekliyorlardı: — Hadi Cengiz, gir Ses'in bu yarışmasına, böyle bir fırsatı kaçırmamalısın, belki sen de bütün gençlerin sevgilisi olursun diyorlardı»

Ses Mecmuası C. Boranın, başı açık, yalın ayak, paçalar sıvalı ve Delon çalımında bir bakış ile bir resmini neşretmişdir ki fransızlar bu edâda, bu çalımda, bu nümâyişde olan delikanlara «Copain» (Kopen) derler. Bu satırların yazıldığı sırada 25 yaşında bulunması gereken Cengiz Bora türk sinemasının ünlü yıldızları arasında görülmüyordu; fakat A. Delon'a hakikaten çok çok benzemesi bu şehir kütüğüne bu satırların kaydı için kâfi sebebdir.

DEM — Dilimizde, ve öncelikle İstanbul ağzında biri farscadan biri de arabcadan alınmış, kendilerinin ve müştaklarının mânâları tamâmen ayrı iki «dem» kelimesi vardır.

I : Dem (Farsca):

1) Nefes, soluk; tasavvufda rehmânî nefes, ilâhî tecelliler.

Dembeste — Nefesi, soluğu tutulmuş; mat olma.

Demkeş — Nefes, soluk çeken, (uzun nağmelerle öten kuşlar hakkında kullanılır).

Dem çıkarmak — Neyden, kavaldan nağmeler çıkarmak

2) Söz, lâf

Dem vurmak — söz açmak, bahsetmek; bilhassa boş iddialarda bulunmak.

3) Zaman, çağ, vakit.

Dem bu dem; her dem; dembedem; dem güzar.

4) İçki, bilhassa rakı, ve hassatan bektâşi meclislerinde kullanılır.

Demlenmek, dem çekmek.

Dem beste vü hayran kaldım görünce
Şu bıçkın Tevfikim tam meşrebince

Pîri ihyâ etti demi İsâ veş
Topuk vura vura gelen o serkeş.

Zâhirde pırpırı kopuk mehveşim,
Gönül dalında o mürgi demkeşim.

Dem vurma bana sen gaybü hafâdan,
Dem bu dem, vaz geçmem ben Mustafâdan.

O her dem, dem be dem güzel hem tâze
Tığ gibi civelek gümüş endâze.

Gelüb meclisime demlendikde şâh,
ebi, nukli Lbâde; pâyi, bûsegâh.

(Tevfik KARKAN)

II: Dem (Arabca):
Kan

DEMET SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksimin Eskişehir Mahallesi sokaklarından (Pafta 19/153); bu mahallenin Yenişehir Mahallesi ile sınırı olan Akağalar Sokağı ile Pervaz Sokağı arasında uzanır; Marsık Sokağı, Kaytancı Rasim Sokağı, ve Tuzcu Murat Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİR (Ellialtılı Civelek) — On sekizinci asır sonlarında yaşamış ve eski Şile yolu üzerindeki kabrine eşsiz güzellikde sanat eseri bir taş konmuş yeniçeri civeleği bir dekanlıdır; kabir taşı kitabesinden öğrendiğimize göre İstanbulda Ellialtıncı Orta çorbasının civeleği ve adı öğrenilemeyen o ağanın Çardak İskelesindeki büyük yeniçeri kahvehânesinde ocakcısı iken hicrî 1198 (milâdî 1783-1784) yılında kömür almak için Şileye gönderilmiş, dönüşünde rum eşkiyânın eline düşerek öldürülmüşdür; delikanlı, şehid edildiği yere defnedilmiş ve yol üzerindeki kabrine, muhakkak ki çorbacısı ağa tarafından aşırı sevgi pek mükellef bir taş dikilmişdi; 40 santim eninde ve 2 metre yüksekliğinde dört köşeli bir mermer sütun şeklinde olan bu taş en üstünde bir yeniçeri börkü taşımakda idi. İkinci Sultan Mahmudun Vak'ayı Hayriyeden sonra yeniçeri mezarlarındaki taşları da kırdırtdığı sırada Şile yolundaki bu tek mezarın taşı her nasılsa tahribden kurtulmuş ve 1938 yılına kadar gelebilmişdi; o tarihden sonra Şile yolu genişletilirken yok olmuşdur, ve pek kiymetli bir sanat eseri kaybolmuşdur; elimizde 1938 de çizdiğimiz bir resmi kalmışdır. Börkün alnında güzel bir sülüs hat ile «Allah hü», onun altında, börkün sırmalı şeridi üstünde de «Şefaat yâ Resulullâh» yazılı idi Mermer sütun cebhesinin üstünde de yukarda, 56. Ortanın nişanı olarak kabartma bir kadırga resmi hak edilmiş idi. Manzum ve mensur kitâbesinin metni de şu idi:

Gör gel hâlimi kardaş
İki gözüm dolu yaş

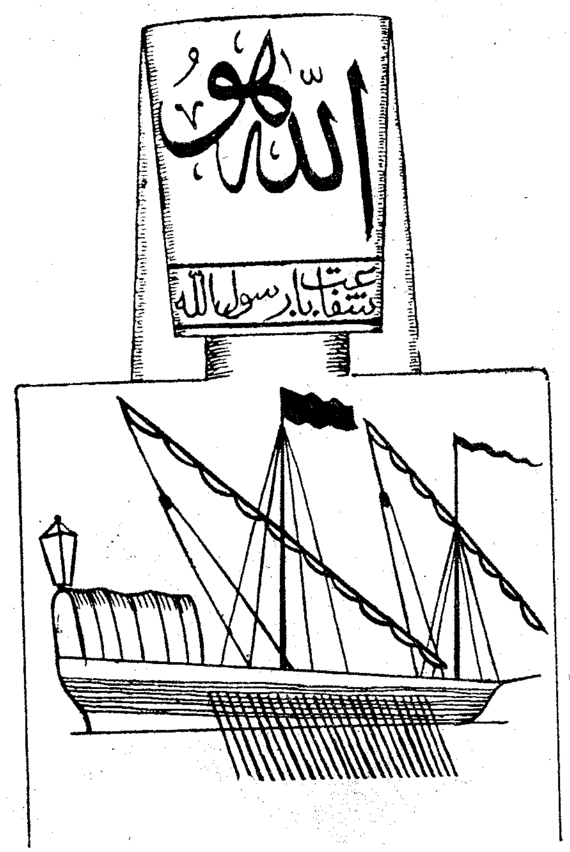
Tigi kazâya geldim
Bunda düşdü şâhin baş

Kara toprağa girdim
Dolmamışdı yirmiyaş

Ne revâ türâb ola
Elâ gözle samur kaş

Selvi boyumdan nişan
Kabrim üzre işbu taş

Şefaat kıl bendene
Pirim yâ Hacı Bektaş

Elli altın Demir kader taşı
(Resim : A. Bülend Koçu)

Hûr ile gilman ola
Kabrim içinde yoldaş

Ellialtı Bölüğün çorbacısı ağanın civeleği hem ocakcısı Demir nam civanın kabridir ki Şileye kömür mübâyaasına vardığında avdetde kefere eşkiyâ yedinde tîğî kazâ ile şehîden fevt oldu; sene 1198.

İhsan HAMAMİOĞLU

DEMİR (Kemal Tâhir) — Romancı; 1910 da İstanbulda doğdu; Kasımpaşada Cezâyirli Gazi Hasan Paşa Rüşdiyesi ile Galatasarayı Lisesinde okudu; 1928-1932 arasında avukat yazıcılığı ve Mâden İşletmelerinde anbar memurluğu, 1932-1938 arasında da gazetecilik yapdı. 1938 den 1950 yılına kadar 13 yıl siyasî hükümlü olarak yurdun çeşidli illerinin cezâ evlerinde mahbus yatmışdır; fransızca bilir.

Telif romanları şunlardır: Sağır Dere (1955), Esir Şehrin İnsanları (1956), Körduman (1957), Rahmet Yolları Kesdi (1957), Yediçınar Yaylası (1958), Köyün Kamburu (1959), Esir Şehrin Mahbusu (1960), Kelleci Mehmed (1961), Dört büyük hikâyesini de «Göl İnsanları» adı altında yayınladı (1955). 30 kadar da terceme romanı vardır, hepsinde onbeş kadar takma isim kullanmışdır. Türk Edebiyatcılar Birliği üyesidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DEMİR (Kıbti) — Çağdaş büyük halk şâiri Bitlisli Ali Çamiç Ağa (B.: Çamiç Ağa, Bitlisli Ali, Cild 7, sayfa 3700) 1902-1903 kışını Eminönünde Kantarcılar Caddesinde Demirtaş Hanında geçirmiş ve o kış, asıl uşağı ve çırağı Nevrekoplu Mustafa adındaki delikanlı müteverrimen hastahâneye yatırıldığından Demir adında mürâhik bir kıbti çocuğu üç dört ay kadar Çamiç Ağaya uşaklık etmişdir. Büyük kalender şâir, İstanbulda bir asra yakın kahvecilik ile rindâne ve derbederâne geçen hayatında kendisine hizmet etmiş otuz nefer genci hal tercemesinde hatırlamak kadirşinaslığını gösterirken bu Kıbti Demiri unutmuş, kaydetmemişdir, fakat onun şânında da 1949 da bir manzume yazmışdır ki şudur:

Taş yürekli yârim Demirim ile
Demirtaş Hanında bir kış geçirdim
Siyehçerde kıbti emîrim ile
Kevseri aşkı ben içdim içirdim

Demirim kemanı alır eline
Mestâne bakarım zülüf teline
Bak şu kart başımın kavak yeline
Nakış iğnesinden iplik geçirdim

Kâhi oynatırım şehbez kopuğu
Vurur demir gülle dilber topuğu
Hele Çamiç tüttür telli çubuqu
Şöyle bir fırsatı ele geçirdim

Kimse sormaz gözün üstünde kaşı
Herkesin müemmen kazancı aşı
Çekersin sîneye bir altınbaşı
Hasretle o devri gözden geçirdim

Defteri aşkımın yok tek nigârı
Sevdiğim fetâlar turna katârı
O devrin nîmetin günah inkârı
Şükrânı rahmetle sicle geçirdim

DEMİR (Sedat) — Sinema ve tiyatro aktörü; 1931 de İstanbulda doğdu; pek genc yaşında halk evlerinin temsil kollarında sahne hayatına atıldı ve henüz 16 yaşında iken 1947 de İstanbul Şehir Tiyatrosuna girdi; askerlik görevini ifadan sonra tekrar işine döndü; bir süre de İstanbul Tiyatrosunda, Ses Operetinde, Küçük Operada ve Sahne 4 de Çalışdı. 1962 de Karaca Tiyatrosuna girdi.

Sinema aktörlüğüne 1950 de başladı; sahnede ve beyaz perdede 1962 yılına kadar 80 piyes ile 130 filmde rol aldı; rol aldığı filmlerin bazıları şunlardır: «Yaşamak Hakkımdır», «Vatan ve Namık Kemal», «Çam Sakızı», «Bayram Gecesi», «Küçük Hanımın Kısmeti», «Merhaba Aşkım», «Zavallı Necdet», «Ayrı Dünyalar».

Bibl.: Ses Mecmuası.

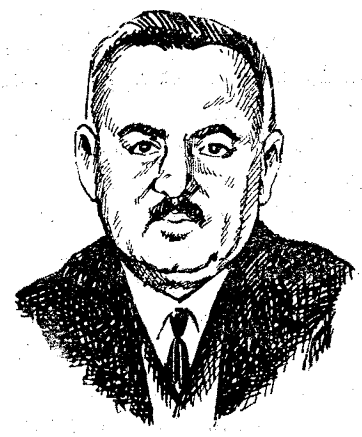
DEMİRAĞ (Abdürrahman Naci) — Yüksek mühendis, işadamı, büyük kardeşi Nuri Demirağ ile birlikde Türkiye Cumhuriyeti demir yolları inşaatının ilk müteahhidlerinden cumhuriyet devrinin sayılı milyonerlerinden; hayır müesseselerine büyük bağışları ve muhtâcine büyük yardımları ile tanınmış bir zât; 1888 - 1889 arasında Divrikde doğdu, Kasabanın eşrâfından Mühürdarzâde Ömer Beyin oğlu; büyük iş adamı Nuri Demirağın kardeşi, meşhur sinema

A. Naci Demirağ
(Resim : B. Şeren)

prodüktörlerinden Turgud Demirağın babası; genc yaşında vefât etti. Bu şehir kütüğüne şânına lâyık bir hal tercemesini koyabilmek için yıllarca önceden en yakınlarına vâki müracaatlarımız cevabsız kalmışdır. Vesîlei rahmet olmak üzere sâdece adını kaydediyoruz (B.: Demirağ, Nuri; Demirağ, Turgud).

DEMİRAĞ (Nuri) — Büyük iş adamı, kardeşi mühendis Abdürrahman Naci Demirağ ile birlikde Türkiye Cumhuriyeti demir yolları inşaatının ilk müteahhidlerinden, ve cumhuriyet devrinin ilk sayılı milyonerlerinden, yine kardeşi ile birlikde servetlerini Türkiyenin sınâî kalkınmasında büyük işlere yatırmış, ve iş hayatının yanında geniş ölçüde hayır sever insan olarak tanınmış bir sîmâ; 1886 da Sivasın Divriki Kasabasında doğdu, bu kasabanın eşrâfından Mühürdarzâde Ömer Beyin oğludur, annesinin adı Ayşe Hanımdır. Babasını henüz üç yaşında iken kaybetmiş, annesinin himâye ve teşvik kanadı altında otodidakt olarak yetişmişdir. Rüşdiye tahsilini memleketinde yapmış, ve aynı rüşdiyeye muallim tâyin edilmiş, Ziraat Bankasının açtığı bir musabaka imtihanını kazanarak bu bankanın önce Kangal, sonra Koçkiri şubelerinde çalışmışdır, Mâliye Nezâretinin açdığı bir imtihanı da kazanarak bankacılıkdan mâliye hizmetine geçmiş, İstanbula gelerek mâliyenin her kademesinde seçkin bir memur olarak çalışmış ve 1918-1919 arasında 32-33 yaşlarında iken mâliye müfettişi olmuşdur, Divriki ile alâkasını kesmeyerek İstanbulda Beşiktaşda yerleşmişdir.

Nuri Demirağ
(Resim : B. Şeren)

Tatavlada bir teftişi sırasında Birinci Cihan Harbi mütârekesinin ve İstanbul işgaalinin aşırı derecede şımartdığı rumların hakaretine mâruz kalmış, memuriyetinin zedelenmiş şerefinden duyduğu teessürle istifâ ederek serbest iş hayatına atılmışdır. Kendi kaydine göre 56 altın (252 kağıd lira) birikmiş parası ile sigara kâğıdcılığına başlamış ve «Türk Zaferi» adını verdiği bir sigara kâğıdı çıkarmışdır. O acı ve karanlık günlerde «Türk Zaferi Sigara Kâğıdı» fevkalâde rağbet görmüş, o zamanki soy adı ile Mühürdarzâde Nuri Beye hayli para kazandırmış, 252 lirası üç sene içinde 84,000 lira olmuşdur (B.: Türk Zâferi Sigara Kâğıdı).

1925-1926 arasında sigara kâğıdı imâli tütün inhisarı idâresine verilince iş adamı bir «Kantâriye, İthâlât ve İhrâcât» bürosu açmışdır, fakat bu yeni sahada pek az kalarak, cumhuriyet hükûmetinin Türkiye Demiryolları ve şoseleri ile başladığı büyük imâr işini benimseyerek devlete en uygun tekliflerle müteahhidlik hayatına atılmışdır.

O sırada küçük kardeşi Abdürrahman Naci Bey tapu dâiresinde mühendislik yapıyordu, Nuri Beyden ancak iki yaş küçük olduğu halde âileyi geçindirmek üzere iş hayatına pek erken atılmış ağabeyinin himâyesi ile tahsilini tamamlayan A. Naci Bey ona karşı derin hürmetle bağlıydı, Nuri Beyin dâvetini tereddüd etmeden kabul etti ve demir yolları müteahhidliğinde Nuri Beyin en yakın iş arkadaşı ve ortağı oldu.

Karabük Demir Çelik Fabrikası, İzmir Kâğıd Fabrikası ve Bursa Merinos Fabrikası Nuri Demirağ tarafından inşâ edilmişdir.

Yurd müdafaasında havacılığın büyük kuvvet olduğuna kuvvetle inanmış idi, bir vatan hizmeti bilerek Divrikide bir Tayyâre Fabrikası kurdu, İstanbulda Yeşilköyde satın aldığı arâzi üzerinde ilk büyük hava alanını yapdırdı ve yine Yeşilköyde bir Pilot Mektebi kurdu. Türk Tayyâre Cemiyetinin (Hava Kurumunun) siparişlerini imâle ve bir yandan da pilotlar yetişdirmeye başladı. Fakat hükûmetden ümid ettiği yardımı, himâyeyi göremedi, 10 milyonun üstünde yatırım yapdığı bu işde ağır denilecek şekilde zedelendi. Sesini duyurabilmek için bir yer bulamayınca siyâsî hayata atıldı ve 1945 de «Millî Kalkınma Partisi» adı ile bir muhâlefet partisi kurdu, az sonra da çok şöhretli politika adamlarının iştirâki ile Demokrat Parti kuruldu, 1946 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Partinin çetin seçim mücâdelesinde Nuri Demirağ'ın partisi seçimde kazanamadı; ve Millî Kalkınma Partisi gün günden eriyerek siyâsî sahadan tamâmen silindi; fakat 1945 seçiminde bu büyük iş adamı Demokrat Partiden Sivasda müstakil aday gösterildi ve Nuri Demirağ bu suretle Si-

vas mebusu olarak Büyük Millet meclisine girdi. Meclisdeki hayatı uzun sürmedi, 13 kasım 1957 de vefat etti.

Bürhâneddin OLKER

DEMİRAĞ (Turgud) — Film prodüktörü, And Filmin sâhibi (B.: And Film, cild 2, sayfa 845); 1921 de İstanbulda doğdu, demir yolları müteahhidi ve Türkiyede Cumhuriyet devriminin ilk milyonerlerinden Abdurrahman Naci Demirağ'ın oğlu, Divriki eşrâfından Mühürdarzâdelerden; âile soy adı kanununa kadar «Mühürdarzâde» diye mâruf ve meşhur idi (B.: Demirağ, Abdurrahman Naci; Demirağ, Nuri); annesinin adı Sâime Hanımdır.

Boğaziçi Lisesinde (1939), Los Angeles de University of Southern Californiada (1945) okudu, ve Amerikadan döndüğü tarihden itibâren sinema filmciliği ve sinemacılık ile meşgul oldu. 1939-1945 arasında tahsil için altı yıl kaldığı Amerikadan başka iş adamı olarak Avrupanın hemen her tarafında dolaşmışdır; 1948 de en iyi film direktörü mükâfatını kazandı.

Ingilizce ve az fransızca ve almanca bilir; binâ inşâatı ve fotograf meraklısıdır; kıymetli bir sanatkâr olan Rüçhan (Çamay) Hanımla evlidir, Muhteşem Naci (doğ. 1954) ve Melike Ayşe (Doğ. 1956) iki evlâdları vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DEMİR ÂİLESİ — Boğaziçinde Sarıyerde, bu köyün sırtlarında sandal sokağında oturdukları gece kondunun 3 aralık 1962 pazertesi günü sabaha karşı toprak kayması ile çökerek yıkılması ile altında kalan bahtsız bir âile; fâciası günlük gazetelerin birinci sayfalarında; «Çöken bir gece kondu bir âilenin mezarı oldu» başlığı ile yayınlanmışdır.

Aslen Giresunlu olup Sarıyerde seyyar kuruyemişcilik yapan Adil Demir bu gecekonduda zevcesi ve üç çocuğu ile barınmaktadır. Fâcia gecesi karısı Emine Demir, ameliyat olan kız kardeşinin evinde bulunmaktadır, Demir âilesinin yanında da annesi hastahâneye yatırılmış yakın akrabâlarından 13 yaşında Niyazi Arslan adında bir çocuk vardır. Gece saat 3 de vukû bulan inhidam Adil Demir, kızı 15 yaşında Yurdagül Demir, oğlu 14 yaşında Yurdaaslan Demir, diğer oğlu 13 yaşında Metin Demir, ve misâfir 13 yaşında Niyazi Arslan enkaaz altında kalarak ölmüşlerdir. Bu fâcianın mes'ulleri, büyük şehirlerimizde. Gecekonduculuğa göz yuman avamfirib ve bu başıboş inşaatın korkunç şekilde yayılmasına yol açan avamfirip politikacılardır.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi

DEMRAY (Celâl) — Matbaacı; öğretmen, matbaacı, nâşir ve siyaset adamı Tahsin Demirayın küçük kardeşi (B.: Demiray, Tahsin); 1917 de İstanbulda doğdu; Kadıköy Gazi İlkokulunda, Kadıköy Ortaokulunda, Kadıköy Lisesinde okudu (diploma 1933); 1941 de Yüksek İktisad ve Ticâret Mektebini bitirdi ve kardeşinin kurduğu Türkiye Yayınevi ve Matbaasında iş hayatına atıldı. Tahsin Demirayın tamamen politika hayatına atılması üzerine müessesenin idâresi tamamen onun üzerinde kaldı (B.: Türkiye Yayınevi). Mecmua Sahibleri Sendikası kurucularındandır; Gazeteciler Cemiyeti ve Türk Editörler Cemiyeti üyesidir. Az ingilizce bilir; Bayan Feriha ile evli; Cevzâ (doğ. 1955), Gökhan (doğ. 1954, ve Boydan (doğ. 1956 adında üç evlâd sâhibidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DEMİRAY (Tahsin) — Muallim, muharrir, politika adamı, İstanbulda Türkiye Matbaası ve Türkiye Yayınevi'nin sâhibi (B.: Türkiye Matbaası ve Yayınevi); 26 eylül 1903 de Üsküdarda doğdu; Babası Ali Efendi Kızılcahamam'ın Hıdırlar Köyünden olub T. Demiray iki yaşında iken 1905 de otuz yaşında ölmüşdür; annesi Nezihe Hanım Espazar'lıdır.

İlk tahsiline Kadıköy Nümune Mektebinde başladı, 1915 de bu mekteb Kadıköy Sultanisinin ilk kısmına kalbedildi; 1919 da İzmirin, 1920 de İstanbulun işgal edildiği karanlık acı günlerde 16-17 yaşlarında bir sultanı talebesi idi; birinci cihan harbi içinde «Zaferi Nihâî» terâneleri le avutularak yetştirilmiş bir nesle mensubdu, sonderecede heyecanlı, o kara günlerde zedelenmiş millî gururu ile İzmir İşgalini protesto için İstanbulda tertiblenen büyük mitinglerin beyannâmelerini dağıtan gencler arasına katıldı, bu beyannâmeleri dağıtanların çok ağır cezalar göreceği ilân edildiği halde bu işe yılmadan çalışanlardan biri oldu. 1920 de, İstanbulun işgalinden az sonra, Tahsin Demiraya bir öz baba şefkati göstermiş üvey babası Mehmed Efendi, şımarık hezele gürûhundan yunanlı bir kaç zâbit tarafından Maltepede süratle giden trenden atılmak suretiyle feci şekilde şehid edilince mektebli delikanlı bir akşam bir takaya atlayarak Karadeniz yolu ile

Anadoluya kaçdı, ve henüz 17 yaşında iken Akçakoca'da Kuvâyi Millîyeye iltihak etti. Milis silâhlı kuvvetleri yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Ordusu kurulunca Bolu Sultânisinin ilk kısmında bir muallimliğe tâyin edildi, Boluda yerleşdi ve kendi akrânı bir iki gencle «Yeni Yol» adında bir çocuk - genclik mecmuası kurdu, bu suretle basın hayatına atılmış oldu. 1923 de Istanbulda Emirgânda Hidiv Ismail Paşa Nümune Mektebi muallimliğine tâyin edildi ve Yeni Yol'u da 10. sayısından itibâren İstanbulda neşre başladı. Yarım kalmış tahsilini tamamlamak için İstanbul Erkek Muallim Mektebinde açılan meslek dersleri kurslarına devam etti, bir yandan da şahsî gayreti ile Muallim Mektebinin bütün derslerine çalışarak bakalorya imtihanına girdi ve 1925 de muallim mektebi diploması aldı, İstanbul Darülfünunun Fen Fakültesine girdi. İlk okul öğretmenliği ile çocuk mecmuacılığına da devam etti, 1925 de «Resimli Mecmmua» adında bir genclik mecmuası tesis etti, bunun için teyzesi Lütfiye Hanımın yardımı ile küçücük bir matbaa kurdu, Emirgândan Gedikpaşa İlkokulu muallimliğine nakledildi, Muallimler Birliği kâtibi umumisi oldu, 1928 de Kadırga İlk Okulu başmuallimliğine tayin edildi, ve o yıl içinde de Türkyede harf inkilâbı oldu. Küçücük matbaasının kıymeti birden sıfır olunca, Darülfünun tahsilini terkederek bütün gücünü yeni bir matbaa tesisi ile çocuk ve genclik yayınları üzerinde teksif etti.

Burada önemle kaydetmelidir, 1928 harf inkilâbında Türkiyede lâtin asıllı türk harfleri ile ilk alfabeyi Tahsin Demiray yazdı ve neşretti. Türkiye Maarif Târihinde üzerinde ehemmiyetle durulacak bir eserdir.

1930-1932 arasında Ankara Caddesinde Reşidefendi Hanında yeni bir matbaa ve Türkiye Yayınevini tesis etti, bu yeni müessesenin kuruluşunda da teyzesi Lütfiye büyük yardımı oldu, yine o sıralarda muallim Mustafa Rona ile yazar Kemâleddin Tuğcu en yakın iki iş arkadaşı oldu, onlara az sonra genc yazarlardan Râkım Çalapala ile Cemil Câhid Cem ve mimar Abdullah Ziya Kozanoğlu katıldılar (B.: Çalpala, Râkım; Cem, Cemil Câhid; Kozanoğlu, Abdullah Ziya; Tuğcu, Kemâleddin; Rona, Mustafa; Soleli, Sezâi); işi süratle gelişen yayın evi için Reşidefendi Hanındaki yer dar gelince yine Ankara Caddesinde 32, 34, 36, 38 kapu numaralarını taşıyan büyük ahşab binâya kendi mülkü olarak taşındı. Vaktiyle içinde İstanbul Matbuat Cemiyetinin temeli atılmış olan bu binâdadır ki Türkiye Matbaası ve Türkiye Yayın Evi Istanbulun bâsın âleminin en büyük müesseselerinden biri oldu. «Yavru Türk» çocuk mecmuası, «1001 Roman» çocuk mecmuası, «Hafta» genclik ve halk magazini, «Ev-İş» ve «El-Işleri» kadın ve âile mecmuası, «Yıldız» sinema mecmuası zamanlarının rekorlar kırmış mecmualarý, magazinleri oldular ve Tahsin Demiray iş hayatında muvaffak olmuş adamlardan biri oldu. Türkiye Yayınevi mevkûtelerinin yanı sıra kitab yayınlarına da başladı, ve o sahada da zengin bir kütübhâne tesis etti ki yayinlanan kitablar arasında tarihî romanlar, Ismail Hâmi Danişmendin 4 cildlik «İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi», Müsâhibzâde Celâl'in «Eski İstanbul Hayatı», Emin Cenkmen'in «Saray Kıyâfetleri», ve Mustafa Ronanın «50 yıllık Türk Musikisi» bilhassa kaydedilmeye değer eserlerdir.

Türkiye Yayın evinde Tahsin Demiray'ın odası Mehmed Ali Şevki Sevündük ve Edhem Menemencioğlu gibi büyük fikir adamlarının toplandığı ve memleket meselelerinin görüşüldüğü bir yer olmuşdu. Türkiyede demokrasının gelişmesi yolunda siyâsî hayata atılan Tahsin Demiray 1952 de Prof. Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk ve Edhem Menemencioğlu ile «Türkiye Köylü Partisi»ni kurdu, ve yayın evinin bir katı bu partinin İstanbul merkezi oldu. 1958 de Demokrat Parti iktidârına karşı daha kuvvetli bir muhâlefet partisi vücuda getirebilmek için Köylü Partisini Cumhuriyetci Millet Partisi ile birleşdirme teşebbüsüne girişildi, önce yeni partinin adı «Cumhuriyetci Köylü Millet Partisi» olarak tesbit edildi, fakat programda anlaşılamadığı için köylü partisi kurucuları bu yeni partiye girmediler. 1960 da Demokrat Parti iktidârını deviren askerî ihtilâlinden sonra Tahsin Demiray 11 Şubat 1961 de kurulan Adalet Partisinin en ön safda kurucularından biri oldu, 11 kişi olan bu siyâsî partinin kurucuları şunlardır: Râgıb Gümüşpala, Tahsin Demiray, Necmi Öktem, Edhem Menemencioğlu, Muhtar Yazır, Şinâsi Osma, Cevdet Perin, Ihsan Onal, Mehmed Yorgancı, Kâmuran Evliyâoğlu, Emin Açar. 1961 seçiminde İstanbul Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine giren Tahsin Demiray kurucularından bulunduğu parti içinde huzursuzluğa düşdü, 1965 seçimlerinde milletvekilliği için adaylığını koymadıkdan başka yakınlarının o yolda ısrarından kaçmak için bir avrupa seyahatina çıkdı.

Iş hayatında muvaffak olmuş olan Tahsin Demiray'ı siyâsî hayat hayli yormuşdur denilebilir. 1952-1966 arasında 14 yıl Türkiye Yayınevini kıyasıya ihmal etti, bu yıllar içinde kiymetli arkadaşları R. Çalapala, C. C. Cem, K. Tuğcu ve S. Solalli birer birer yanından ayrıldılar, matbaa ve yayınevi küçük kardeşi Celâl Demiray ile tecrübesiz gencler elinde kaldı, ve bir zamanlar İstanbulun en parlak müessesesi olan bu yayın evi 1966 da üçüncü ve hattâ dördüncü sınıf müesseseler arasına girdi.

Tahsin Demiray 1950 de Rezan (Tekzet) Hanımla evlendi, bir kız çocuğu vardır. Fotografcılığa meraklıdır, posta pulu koleksiyoncularındandır. Muallimler Kooperatifi, Basın İstihlâk Kooperatifi, Okul Kitabları Şirketi, Ankara Ar Basın Şirketi, İstanbul Ticâret Derneği, Editörler Cemiyeti, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Sosyoloji Cemiyeti, Türk Pedagoji Cemiyeti üyesidir.

«Ilk Okullar için Düşünceler» adında beş cildlik derlemeleri, «Küçük İşâret Taşları», «Fiske Taşları», ve muhtelif konularda Millet Meclisindeki konuşmalarını ihtivâ eden broşürler bir mütefekkir yazar olarak kendisini dâimâ hatırlatacak değerde eserlerdir.

DEMİRBAŞ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu merkez nâhiyesinin Çukur Mahallesi sokaklarından (Pafta 14/146). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİRBAY (Muharrem) — Eskişehirde bir zeytin tüccarının mâcerâperest oğlu; 1966 martında babasının yazıhânesinden 5000 lira çalarak Istanbula kaçmış, ve büyük şehire geldiğinin tezine Marika adında bir rum yosması ile tanışmış ve beş bin lirayı, Almanyaya çalışmaya gitmek üzere pasaport bekleyen o âşifte ile bir hafta içinde yiyerek parasız kalmış, Eskişehire, babasının yanına dönecek yüzü olmadığından hırsızlık yoluna sapmış; Üsküdarda Câfer Tayyar Paşanın konağına girerek 265 cild kitab ile kiymetli büyük bir resim çerçevesi çalmışdır. Hepsi eski harfle ve içlerinde kıymetli divanlar ve tarihler bulunan kitabları bir kese kâğıdcıya 200 liraya, resim çerçevesini de bir eskiciye 220 liraya satmışdır; fakat bir ay kadar sonra yine parasız kalınca ikinci hırsızlık teşebbüsünde suç üstünde yakalanmış, kitab hırsızlığını o zaman itiraf etmiş ve kitablar kese kâğıdcının elinde henüz tahrib edilmeden bulunmuş, kurtarılmışdır. Muharrem Demirbay, af edilmez terbiye hatâları yzünden felâkete sürüklenmiş varlıklı âile evladlarından bir örnekdir ki büyük şehir İstanbulda bu gibi genclere, çocuklara çok rastlanır (B.: Çocuk, Çocuk Hırsız Çeteleri).

Bibl.: 1966, Şubat, gazeteler.

DEMİR BEY (Mısırlı) — Geçen asır ortalarında yaşamış bedbaht bir delikanlıdır; meçhul bir zât tarafından kaleme alınmış hayat hikâyesini, dayım Ali Emîri Efendi merhumun bana bağışladığı kitablar arasında isimsiz bir mecmuadan aynen naklediyorum :

«Mısır Çarşısı mütemevvilânından Hoca Abdülmecid Dimyâtî'nin mehi tâbânı burci letâfet bedri münîri târımı vâlâyi melâhet mahdûmu zîbâlarıdır ki ol serveri hûban mahmûri neşvei dirhemü dînar olub hayâli nakşi veşmi sînei uşşâk olan pâyi sîmîni gümrâhına baldırı çıplak bakiyei kavmi Âd bir kaç nefer levendi şekavet mûtad yâran bulub :

(Mesnévi)

Dime ehli hevâya yârandır
Şeklei insanda belki şeytandır

«Kendini dahi ol şeyâtîne uydurub germâbeden germâbeye meyhâneden meyhâneye şâribülleylei vennihâr idi. Ne mekteb ne medresede okudu, itlik yolunda mekik dokudu:

(Beyti meşhur)

Meârif bilmeyen dilber hemen bir nakşi dîvardır
Bakar şâhin gibi ammâ hakikatde sığırcıkdır

«Nâmı şerîfi Mısırlı Demirdir, iklîmi hüsn üzere emirdir, anı görüb de sevmemek bir kişi tarîki zühdü takvâda tamam perhizkâr olsa emri asirdir. Yârânı olan levendi şekavet pîşeler Kumkapusunda Karabıçak'da (meşhur bir meyhâne) meclis kurdukda :

(Mısrâ)

Fermânı şehi aşk ile meyhâne bizimdir

«Sadır nişini meclisi uşşâk olan Demir Bey ol gürühun her birerleri destinden birer dolu alub nûş idüb :

(Beyit)

Ruhi âli olunca neşvei sahbâ ile güı gül
Arakrîz olur şerm ile sâgerde rûyi mül

«Ol civânı tâze ki ahvâli bâlâda keşîdei silki tahrir oldu, yârânından Kaf Dağı kaçkunu dîv hey'et pelîdi hadîd kelbi esvedden zişt ve vesvâsı hannâsdan bed sirişt Hamlacı Karataban Mustafa dedikleri şâkî ile mâde ü ner mertebesinde mahremü yâr imiş :

(Mısraı meşhur)

It değmiş aşa dönmüş hânı visâli yâr

«Eyyâm ile mâbeyne bürûdet düşüb ol gûli beyâban Karataban dildârı nâzenîni mahbûbi Mısrî'yi birkaç seferler darbı şedid ile darb idüb dahi kanaat etmeyüb 1282 saferinde (temmuz 1865) kayık ile Kızıl Adalara götürüb Sivri dedikleri sahrei vahşetengizde katlü îdam eyledi ve kendi cezâsın dahi kendi eliyle virüb habis canına kıydı. Karasevdâ dedikleri cinnet imiş».

Muzaffer ESEN

DEMİRCİ, DEMİRCİLER — Kedimden beri İstanbulun günlük hayatında önemli yeri olmuş esnaf, sanatkârlardır; fabrika sanâyii kurulmadan demirden yapılan ve çeşidi pek çok olan eşyâ ve âletlerin yalnız insan eliyle yapıldığı devirlerde demircilerin önemi zamanımızdakinden çok çok büyük olmuşdu. Has lugat anlamı ile demirci, demiri dükkânında, atölyesinde işleyen sanatkârdır, bu bakımdan demirci ile demir tüccarını karışdırmamak lâzımdır.

Demircilik ağır, yorucu meslekdir; dâimâ ateş karşısında, kömür ve demir tozlarına bulanılarak çalışılır; demire istenilen şekli vermek için örs üzerine ocakdan, ateşden nâri beyzâ hâline gelmiş demir ağır balyozlarla dövülürler, bâzu kuvveti, beden tâkatı, sağlam vücud yapısı isteyen meslekdir. Bilhassa demir dövücüler, bu esnafın şehbaz yiğitleri olup ateş karşısında bir donca yarı çıplak çalışırlar; R. E. Koçu Dördüncü Sultan Muradın hayatını naklederken genc bir demirci üzerine şu fıkrayı yazıyor: «...şâir Nef'î ile tebdil gezerken demirciler içinde balyozla demir döven hârikulâde güzel bir delikanlı görür; ateş karşısındaki çıplak gövdesinde terleri gümüş tırtıllar gibi oynaşıp akan ve balyozunu her indirişinde etrâfa kıvılcımlar saçan bu demirci güzeline hayran olarak o anda irticâlen :

Düşdü dâmeni dile bir şereri sûz efken...

der; Nef'î de hemen ikinci mısra ile beyti tamamlar :

Aşk âhengeri zenciri cünun işler iken...

«Rivâyet edilir ki bu tunc heykel gibi zeberdest demirci güzeli saraya alınmış ve pek az sonra Yeniçeri Ağalığına tayin edilmiş olan Hasan Halîfedir..» (R. E. Koçu, Osmanlı Pâdişahları).

İstanbul ağzında demir ismi ile çok güzel deyimler vardır :

Demir tavında, dilber çağında
Demir yalayub ateş püskürür
Demir paslanır, deli uslanır
Demir leblebi, çiğneyene aşk olsun

Eskiden bir ağır suçluyu prangaya vurma anlamında «demir vurma» denilirdi; boş yere emek sarfetme karşılığı olarak da «soğuk demir dövme» tâbiri kullanılırdı, beyit Rûhî'nindir :

Ağyar o kalbi âheni nerm eylemek diler
Miskini gör ki yok yire soğuk demir döver

Vücud sihhati, sağlam bünye karşılığı «demir gibi, demir gibiyim» denilir; eski evlerin sokak kapularının ardına geçirilen, dayanan desteğe de «kol demiri», «kapu demiri» adı verilmişdi.

DEMİRCİ (Adnan) — Mâden mühendisi; 1909 da İzmirde doğdu, Enver Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı İrfan Hanımdır; İlk orta ve lise tahsilini Galatasarayda yapdı (diploma 1927); 1931 de Yüksek Mâden ve Sanâyi Mektebini bitirdi, 1932-1933 arasında hususî mâdenciler yanında çalışdı; 1935-1938 de Mâden Tedkik ve Arama Enstitüsü Mâden Arama Grupu müdürlüğü; 1939-1943 de Etibank Madenler Tesis Grubu Müdürlüğü yaptı 1945-1948 Türk Metal Limited Şirketinde çalışdı Fransızca bilir; hemen bütün Avrupayı görmüşdür; Büyükada Anadolu Kulübü, Büyük Kulüb, Mâden Mühendisleri Cemiyeti üyeesidir. Bayan Atiye (Eren) ile evli, Enver (doğumu 1941), ve Füsun (doğumu 1945) adında iki evlâd sâhibidir.

Atiye Demirci — Adnan Demircinin zevcesi; 1963 de Hürriyet Gazetesinin bir anketi için İstanbulun güzel giyinen on kadınından biri seçilemişdir; Atiye Demirci Hanımefendi kibar giyinmenin kendi görüşü le özellklerini anlatmışdır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; Hürriyet Gazetesi.

DEMİRCİ (D. Viron) — Rum asıllı yüksek makina mühendisi; 1924 de İstanbulda doğdu; Bay Vasil ile Bayan Sultanın oğludur; Kumkapu Rum ilk okulunda (1936), Zografiyon Rum Lisesinde (1942) okudu, 1947 de İstanbul Robert College'den diploma alarak Amerikaya gitti ve orada da University of Montana School of Enginerin'i bitirdi (1949) ve bir sene Chicago'da Babcock and Wilcox Company ile Michigan'de Clarag Fan Campany'de çalışdı. İstanbula döndüğünde 1952-1954 arasında Odeon T.A.O. nın teknik müşâvirliğini yapdı. Bir makine mühendisi olarak Türkiyede «Goldpoint» marka ev buz dolabını ve «Aksel» marka Çamaşır makinası ile süpürge makinasını imâl etmişdir.

American Society of Mechanical Engineers New York, İstanbul Dağcılık Kulübü, Zografiyon Lisesi Mezunları Cemiyeti üyesidir. Av ve deniz sporlarını sever; bayan Vasia (Emanuilidu) ile evleidir; Türkçe, ingilizce, fransızca, almanca bilir, rumca anadilidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DEMİRCİBAŞYAN AİLESİ — Bir asır kadar Tersânei Âmire Demirci başlığını efrâdının elinde bulundurmuş bir ermeni âilesi; XVIII. yüzyılda bu âileden ilk demircibaşı olan Hoca Kevork aslan Gürastanlı olub İstanbula esir olarak gelmişdi. Bu âile Kasımpaşa yanında Hasköyde yerleşmişdir.

Bibl.: K. Pamukciyan, Not.

DEMİRCİBAŞYAN (Eğya) — Geçen asırda yaşamış bir ermeni şâiri, 1851 de İstanbulda Hasköyde doğmuş, 1908 de, yıllarca ızdırâbını çekdiği ağır bir melânkolinin bir buhran ânında Beyoğlunda hâmisi ve muhibbesi macar asıllı Helene Nissen adındaki kadının evinde asmak sûretiyle intihar etmişdir. Eski yunan ve lâtin ve batı edebiyâtı üzerinde geniş bilgisi vardı. 1879 da ermenice bir felsefe lugatı neşretmiş, 1883-1888 arasında «Edebî ve Felsefî Hareket» isimli ermenice aylık bir mecmua çıkarmışdır. Muhtelif ermenice gazetelerde de muharrirlik yapmışdır.

Bibl.: K. Pamukciyan, Not.

DEMİRCİ CİVANI —Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında demirci civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum mecmuada demirci civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Demirci şehbazı demirden katı
Düşdünse aşkına çek salavâtı
Don paça uryandır sallar balyozu
Cellâd gözde sürme demirin tozu
Pençei kahrinde âşıkı zârı
Muhabbeti olmuşdur can pazarı

DEMİRCİ ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yeşilköy yollarından; Yeşilköy İstasyon Caddesi üzerindedir; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİRCİ FAİK SOKAĞI — Göztepede halk ağzında «Muhâcır Mahallesi» diye anıla gelmiş gaayetle meşhur ve eski pitoresk manzarasını kısmen muhâfaza etmekde olan Mahallenin Çakıl Sokağı ve Dilsiz Sokağı ile birlikde Kayışdağı Caddesine bağlanmış üç önemli yolundan biri (B.: Muhâcir Mahallesi).

DEMİRCİ FETTAH ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Emekyemez Mahallesi yollarından (Pafta 15/131); Kesif iş hayatı bölgesindedir; kabataş döşeli ve bir dirsekli bir çıkmazdır, ahşab, yarı kâgir ve beton birer ikişer katlı yedi kadar ev ile 1 tel örgü imâlâthânesi, 1 asansör imâlâthânesi ve 2 göz kapalı dükkân görülmüşdür (Haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRCİ HASAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih İlçesinin Fener Nâhiyesinin Molla Aşkî ve Balat Karabaş mahalleleri sokaklarından, büyük kısmı Molla Aşkî Mahallesindedir; Yatağan Hamamı Sokağı ile Demirhisar Caddesi arasında uzanır; Molla Aşkî Sokağı, Sinan Ağa Çeşmesi Sokağı, Hacı Ârif Efendi Sokağı ile kavuşakları vardır; Esnaf Loncası Caddesi ve Kırkanbar Sokağı ile de birer dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 8/112 ve 113). Demirhisar Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, aslı kabataş döşeli iken bakımsızlıkdan toprak yol hâline gelmişdir; üçer katlı evler arasından geçer; Esnaf Loncası Caddesi dört yol ağzından sonra aynı bozuk durumda merdivenli bir yokuş olur, ve az sonra tamamen toprak yol hâlinde düzlüğe çıkar, ve hemen hafif meyil ile inerek Yatağan Hamâmı Sokağına bağlanır. Yol boyunca yalnız 1 bakkal dükkânı vardır; kapu numaraları 3-35 ve 2-40 dır (Haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRCİ KIZ SOKAĞI — Büyük Adanın Mâden semti yollarından; yerine gidilip bu satırların gazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİRCİ KÖYÜ — Yukarı boğaz bölgesinin Rumeli yakası köylerinden; Zekeriya Köyü ile Kilyos arasında, Seymen Dere (Kilyos Deresi) vâdisinin doğusunda, 137 râkımlı Sivri Tepenin kuzey eteğindedir. Türlü engeller dolayısı ile yerine gidilip görülemedi (1964).

Bibl.: Mehmed Eşref, İstanbul civârı haritası

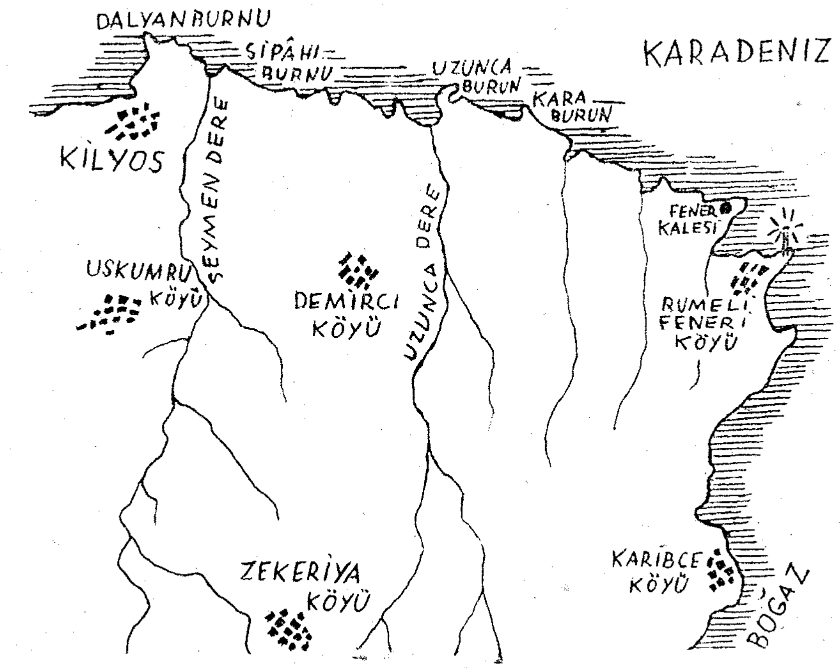
DEMİRCİLER MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Fâtih Câmiinin yakınındadır; bâmisi Fâtih Sultan Mehmed Hanın cerrahbaşısı Ali Efendidir, merkadinin nerede olduğu mâlûm değildir. Mescid mürûru eyyam ile hârab olub yerinde demirciler iskân ederek nice zaman ibâdet yeri olduğu unutulmuş kalmış iken 1176 rebîül evvelinde (1762 kasım-aralık) mütevelelisi bulunan zâtin ikdam ve himmeti ile mescid olarak ihyâ edilmişdir; mahallesi vardır».

Tamâmen yıkılmış, mahvolmuşdur. Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârîsi» isimli muhalled eserinde şunları yazıyor:

«Büyük bir ehemmiyeti olmadığı halde tesâdiflerin ilcâsı ile üstünde en çok durulan ve bir çok yazılara vesîle teşkil eden bu cami hakkında vardığımız neticeyi tebârüz ettireceğiz.

«Dr. Paspati Bizans Tedkikleri eserinde bu camiin de bir resmini yaptırmış, neşretmişdir. Dr. Paspati bütün İstanbulda Bizans kokusu aramış ve Bizans eserlerini çok sıhhatle tersim ettirip, bir vesika mâhiyetinde, ortaya koymuşdur. Meselâ daha o devirde harab olan Sancakdar Hayrüddin Mescidi resmini o kadar dikkatle çizmişdir ki bugün bile harâbeyi aynı vaziyetde bulmaktayız. Sanki türk eserinde bulunmazmış gibi, beş köşe çıkıntısından dolayı Paspati Demirciler Mescidini de Bizans eseri zannederek resmini pek doğru cizdiğinden, (aslının aynı olduğuda) şübheye mahal yokdur.

«Demirciler Mescidi sivri kemeri ile, kasnak ve kubbe teşkilâtı ile, kesme taş cebhesi ile bir türk eseridir. Beşli çıkıntı bu devirde me-

Demirci Köyü
(Eşref Bey Hatıralarından)

selâ Şifâhânede, Çinili Köşkde tatbik edilmişdir.

«Resme nazaran büyücek kesme taşlı, tek kubbeli, sekiz köşe hârici kasnaklı ve beş köşe çıkıntısı olan bir binâdır. Mihrabın birinci ve ikinci sıra pencereleri, esas kütlenin de üç tâne ikinci ve bir tâne de taş ile örülmüş üçüncü sıra penceresi görüldüğü halde alt katdakiler binâya muttasıl bir baraka ile kapatıldığından resimde görünmüyor. Pencerelerden başlayan iki büyük çatlaklık vâzihen çizilmişdir. Vizan diyon (S. 376) yeni Atpazarı civârında Çırçır nam mahalde diye târif ediyor».

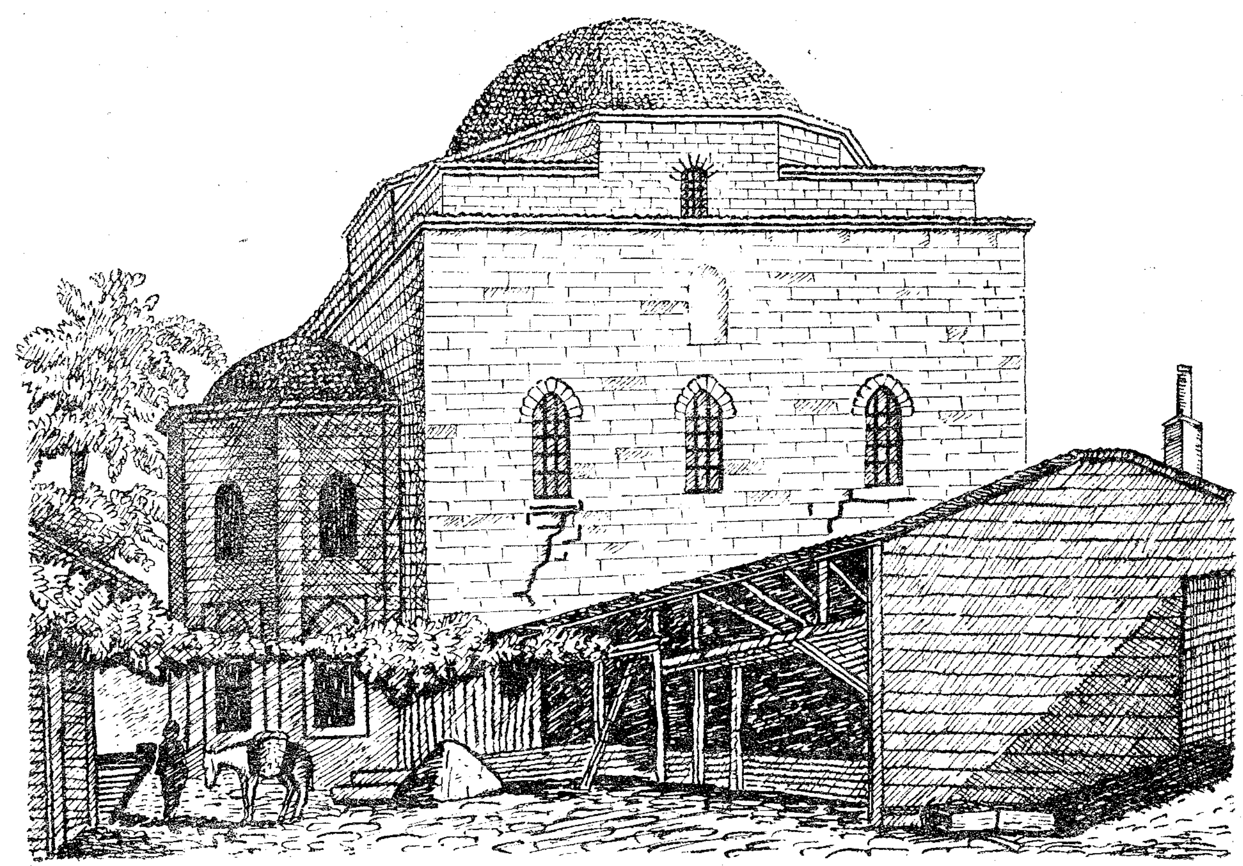
Değerli ilim adamı Demirciler Mescidinin Fâtih Dârüşşifâsı olduğu yolunda Dr. Süheyl Ünver ve Dr. Semavi Eyice tarafından ileri sürülen mütebaları tedkik ve münakaşe ederek yazısını şöyle bağlıyor:

«Şifâhâne (B.: Dârüşşifâ Mescidi) ve Demirciler mescidlerinin ikisi de mevcvud idi. Şifâhâne de tabiblik eden cerrahbaşı Ali Efendi, mimarından bir Cami istediği zaman örnek olarak Şifâhânenin büyük Me'kelini gösterdi; Şifâhâneye müşâbeheti buradan doğan cami XVII-XVIII. asırda Demirciler Mescidi ismini aldi ve XIX.. asır sonunda yıkılıp kayboldu. Demirciler Mescidinin nerede olduğunu kesin olarak bilmiyoruz» (Ekrem Hakkı Ayverdi, Fâtih Devri Mimârîsi, s. 112-113).

DEMİRCİLER SOKAĞI — Galatada Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesi sokaklarından; Kölemen Sokağı ile Hoca Tahsin ve Gümüş halka Sokakları arasında uzanır, Manzır Sokağı ile bir kavuşağı vardır, Tophâne Karakolu Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/133). Kısmen bozuk, kısmen paket taşı döşelidir. Bu satırların yazıldığı sırada üzerinde bulunan binalar ve müesseseler şunlar idi: Deniz Han, Galata Hanı, Şen Han, Yıldız Oteli, Karadeniz Oteli, Gündoğdu Oteli, Fakülteler Matbaası, Anbar Ticaret Şirketi, Birlik Sigorta İstanbul acentası, Şehir Hatları İşletmesi Deniz Taşıt İşçileri Sendikası, Liman İşletmesi Deniz Taşıt İşçileri Sendikası, 1 buz ve menbâ suları deposu, 1 torna-freze atölyesi, 1 sandıkcı, 3 kahvehâne, 1 su saati imâlâthânesi, 1 su motoru imâlâthânesi. Kapu numaraları 1—25 ve 2—34 dür (Haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRCİOĞLU (Yusuf Ziya) — Musikişinas; 1897 de Muğlanın Rıla kasabasında doğdu; Ismail Efendi adında bir zatın oğludur, annesinin adı Ayşedir; ilk ve orta tahsilini memleketinde yapmış, İstanbulda Dârülmuallimînden (Oğretmen Okulundan) mezun olmuşdur. Dört beş sene kadar Dârüleytamda (Yetimler Yurdunda) muallimlik yapmış, 1923 Dârülelhan müdür muâvini, az sonra da müdürü olmuşdur; ve bu sanat müessesesinde uzun zamandan beri üzerinde uğraşdığı halk mûsikisi yolunda bir hareket uyandırmışdır: 1926 da Konservatuvardan teşkil ettiği bir heyetle Anadoluda halk mûsikisi üzerine büyük bir araştırma ve derleme gezisine çıkmış, hepsi ayrı güzellikde binden fazla türkü ve şarkı plâklarla tesbit edilmişdir, bu sûretle Konservatuvarda çok zengin bir diskotek (Plâk kütübhânesi) vücud bulmuşdur ki Y. Z. Demircioğlunun himmeti eseridir.

Demirciler Mescidi
(Paspatinin resminden B. Cantok eli ile)

Halk musikisi yanında, onu besleyen kaynak olarak falklor üzerinde de mühim çalışması vardır; «Beş beşlik ve Akkuş», «Anadoluda eski evlenme âdetleri ve düğünler», «Anadoluda eski çocuk oyunları», «Yörüklerde hikâye ve masallar», «Anadolu köylerinin türküleri» neşrettiği mühim eserlerdir. Otuz yıla yakın İstanbul Konservatuvarı müdürlüğünde bulunmuş, târihi türk müsikisinin binlerce eserini bastırıp neşretmek sûreti ile kaybolmakdan kurtarmışdır; ve türk musikisi konserlerini tesis etmişdir.

1963 yılında bir emekli ilim ve sanat adamı olarak Çamlıcada oturmakda idi; Çamlıca ve Civârını Güzelleştirme Cemiyetinin başkanı bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRCİ OSMAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Samatyada Abdi Çelebi, Kocamustafapaşa ve Sancakdar Hayreddin Mahallelerinden geçen uzun bir sokak (Pafta 11/56. 57. 58); Abdi Çelebi Mahallesinde Hacıkadın Çeşmesi Sokağı ile Sancakdar Hayreddin Mahallesinde Emirler Çeşmesi Sokağı arasında uzanır; Mercanbalığı Sokağı, Müterellim Sokağı, Müdafaai Milliye Caddesi, Berber Şefik Sokağı, Canbaziye Mektebi Sokağı ve izci türk Sokağı ile dört yol ağızları yaparak keşişir, Kader Sokağı ile de kavuşağı vardır. Bir araba rahat geçecek genişlikde, fakat çok bozuk bir yol idi; kâgir ve beton 2-3 katlı evler, 4-5 katlı apartmanlar arasından geçer; 2 bakkal 1 gömlekci, 1 bisiklet tâmircisi, 1 dokuma fabrikası bulunuyordu; kapu numaraları 1—89 ve 2—104 dür (Haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRCİ REŞİD SOKAĞI — 1934 Belediye Rehberine göre Eminönünün Alemdar Nâhiyesinin İshakpaşa Mahallesi sokaklarından (Pafta 2/19); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİRELLİ (Fuad Hulûsi) — Aşağıdaki hal tercemesini İbrahim Alâeddin Gövsa'nın «Türk Meşhurları» isimli eserinden aynen alıyoruz:

«Eserleri ile tanınmış hukukcu ve edebiyatcılarımızdan; 1876 da İstanbulda doğdu; Samakoğlu muallim Hulûsi Efendinin oğludur; ilk ve orta tahsilini Trabulus ve Beyrutda gördü, İstanbulda hukuk tahsilini bitirdi, Gelibolu ve Manastırda adliye memurlukları yapdı, 1908 de Trabulusşamdan, 1915 de Antalyadan mebus seçildi; İzmir Asliye Mahkemesi reisi, İstanbul Cinâyet Mahkemesi müddeumûmisi oldu. Türk Kanunu Medenisi ile Borçler Kanununun hazırlanmasında ve İsviçre Kanunu Medenisi şârihlerinden Virgile Rossel'in dört cildlik eserini türkçeye çeviren mutahassis heyet arasında da hizmet etmişdir. Temyiz Mahkemesi âzâlığına seçildi, Temyiz İkinci Hukuk reisi, Temyiz İcrâ ve İflâs dâiresi reisi oldu. Edebiyata dâir «Harbin Etrâfında» ve «Yılların Dili» isimli eserleri ile bâzı mecmualarda neşredilmiş şiirleri, ve mesleği olan hukuka âid de «Borçlar Kanunu Şerhi» ve «Hukuk ve Kavânin Dersleri» isimli eserleri vardır» (İ.A. Gövsa, Türk Meşhurları).

DEMİRHAN (Pertev) — İmparatorluk ve Cumhiriyet devirlerinde Türk ordusundaki hizmetleri ve kalem sâhibi asker olarak da eserleri ile tanınmış generallerimizden ; 24 mayıs 1871 de İstanbulda doğdu; Yanyalı Mustafa Paşanın oğludur.

Unlü generalin tesbit edilen en eski ceddi Fâtih devrinde OrtaAnadoluda bir ağa oğlu olan Demirhan Beydir; genc yaşında Arnavudluk fethinde bulunmuş, lap bölgesinde yerleşmiş, pek seneler sonra torunları önce Tepedelen'e oradan da Yanyaya geçerek yerleşmişdir, ve Yanyayada «Tazarağazâdeler» diye anılmışlardır. Bu âileden Sâdık Ağa adında birinin to-

Pertev Paşa
(Resim : B. Şeren)

runu Mustafa Ağa, XVIII. asrın ilk yıllarında Tepedelenli Ali Paşanın dedesi Muhtar Beyle birlikde Korfu Adasına yapılan bir akında bulunmuşdur. Mustafa Ağanın torunu Sâdık Ağa, onun oğlu Abdülfettah Ağa, onun oğlu Sâdık Bey ,onun oğlu da Yanyalı Mustafa Paşadır ki Pertev Paşanın babasıdır.

Harbiye Mektebinden 1892 de erkânıharb (kurmay) yüzbaşı olarak çıkdı ve Goltz Paşanın maiyetine verildi (B.: Goltz Paşa); 1894 de meslekî tahsilini ikmal için Almanyaya gönderildi; orada dört sene kalarak 1898 de İstanbula döndüğünde binbaşı, 1900 de kaymakam oldu, 1904 de Erkânı Harbiye Mektebinin son sınıfına muallim tâyin edildi ve miralaylığa terfi etti, aynı ay içinde Rus Japon Harbinde müşâhid olarak Japonyaya gönderildi, bir sene Mançuriya cebhesinde, bilhassa Port Arthur muhasarasında ve Mukden meydan muhârebesinde bulundu, ve bu muharebenin sonuna doğru yaralandı, livâ (Paşa, General) oldu ve 1906 da İstanbula döndü, Merkezi Bağdadda olan 6. Ordu erkânı harbiye reisliğine (kurmay başkanlığına) tayin edildi; 1907 de ferik oldu, 1909 da 31 mart vak'asından sonra 6. Ordu kumandanlığına tâyin edildi; fakat bu sırada «Rütbelerin Tasfiyesi Kanunu» çıkdı, Pertev Paşanın rütbesi de feritlikden miralaylığa indirildi, dolayısı ile 6. Ordu kumandanı olarak Bağdada gidemedi. Balkan Harbinde tekrar mirilivâ oldu, bu harin sonunda 5. Kolordu Kumandanlığına, az sonra merkezi İzmirde olan 4. Kolordu kumandanlığına tâyin edildi. Birinci Cihan harbinde kolordusu ile Kafkasya cebhesine gitti. Harbin sonlarına doğru Askerî murahhaslık ile Avusturya İmparatorunun yanına gönderildi, bu münâsebetle Viyanada bulunur iken mütâreke imzalandı; Bulgaristanın da ittifakdan ayrılmış olması ile Pertev Paşa bir müdded Viyanada kaldı. İzmir ve İstanbul işgallerinde orada idi; yine o sıralarda Viyanada bulunan Abdülhak

General P. Demirhan
(Resim : B. Şeren)

Hâmidin paşayı ziyârete gittiği bir günde ilk hitâbı, derin bir teessür içinde şu mısrâ olmuşdu :

Pertev Paşa, Pertev Paşa ahvâle ne dersin ?

Memlekete döner dönmez Anadoluya geçdi; askerî okullar müfettişliğine tâyin edildi, az sonra Coğrafiya Encümeni kâtibi Umumîsi Harb Tarihi Encümeni Reisi oldu, tekrar ferik rütbesine yükseldi; Askerî Temyiz Mahkemesi âzâsı oldu, 1932 de bu vazifede iken kendi isteği üzerine emekliye ayrıldı; 1936 da Cumhuriyet Halk Partisinin adayı olarak Erzurumdan mebus seçildi, 1946 ya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisinde kaldı.

İstanbulda Modada, Moda Caddesinde 180 Kapu numaralı güzel bir evin ikinci katında kiracı olarak kibar bir münzevî hayatı yaşar iken 1964 yılında 93 yaşında vefât etti. Ölümüne kadar şuur ve hâfızasında en küçük bir zaaf görülmemişdi, ve son günlerine kadar kitabları, yazıları ile meşgul idi. Orta boylu, zaif, nahif bir vücud yapısına, zekâ taşan gözlerine güzel bir yüze sâhibdi. Son derecede nâzik, zarif, nüktedan bir meclis adamı idi. Çok güzel briç oynardı.

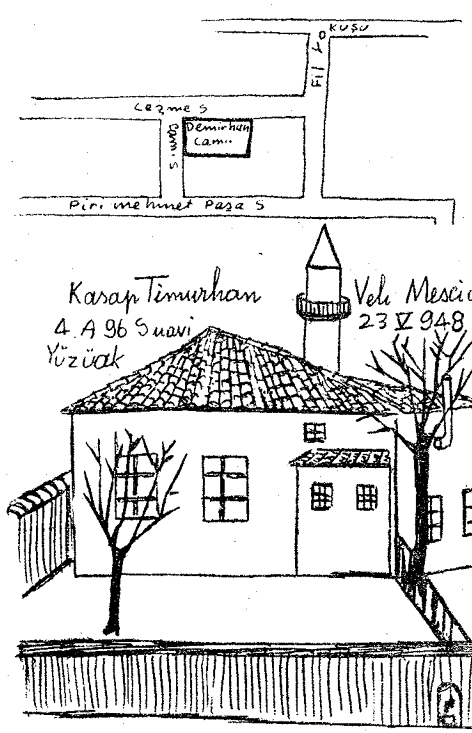
1907 senesinde evlenmiş, bir kızı olmuş, zevcesi vefât etmiş, yıllarca sonra 1929 da ikinci defa evlenmiş, bu hanımdan da bir oğlu olmuşdur. Başlıca eserleri şunlardır: «Metz Manavraları», «Rus - Japon Harbinden Alınan Dersler», «Balkan Harbinde Büyük Karagâhı Umumî», «Japonların Asıl Kuvveti», «Türk Çocuklarına Oğütlerim», «Milletler Arasında Birlik ve Kardeşliğin Hakikî Çâresi», «Hayatımın Hâtıraları».

DEMİRHAN AĞA (Kasabbaşı) — Fâtih Sultan Mehmed devrinde kasabbaşılık yapmış, İstanbulda kendi adında nisbetle anılan bir mescidle çeşme yapdırmış bir hayır sâhibi. Kabri mescidinin mihrab duvarı önündedir; yoldan görünmediği için fatiha okunmak üzere mescidinin minâresi önüne ikinci bir makam yapılmışdır. Kabir taşındaki kitâbe şudur: «Merhum ve magfûr elmuhtâcu rahmetillâhil gafûr Ebül feth Gazi Sultan Mehmed Han Hazretlerinin kasabbaşısı olan Timurhan Velî ve Gazi ve Şehûd rûhi için nizâen lillâh fâtiha 857». Hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı (B.: Demirhan Mescidi).

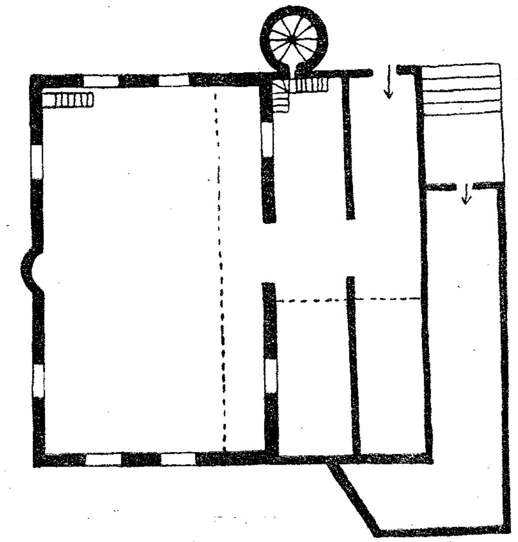
DEMİRHANE CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yedikule dışında Kazlıçeşmenin yollarından, Yedikule Kapusu dışından başlayarak semti boydan boya kat eden ana cadde (Pafta 11/Kazlıçeşme). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİRHAN MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Soğuk kuyu Câmii kurbindedir bânisi Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretlerinin kasabbaşı bulunan ağadır, kendisi de mescidi yanında medfundur, bir de meşhur çeşmesi vardır». Ekrem Hakkı Ayverdi. «Fâtih Devri Mimârîsi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Zeyrek Camiinin şimal tarafındadır, ilk binâsından eser kalmamışdır, bânîsinin kabri mihrab önünde ise de Fâtiha okumak üzere minârenin sağına ikinci bir makam yapılmışdır; mescid namaza açıkdır (1953)». Tahsin Öz de «İstanbul Camileri isimli eserinde şu mâlûmâtı veriyor»... zaman ile tâdillere uğramış, 1900 ve 1908 de tâmirler görmüştür. Duvarları kâgir, çatısı ve minberi ahşabdır; minâresi tuğladandır. Bânisinin hicrî 857 (M. 1454) tarihli mezar taşı hazîrededir» (1962).

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasab

Demirhan Mescidi
(Resim : Suavi Yüznak)

Demirhan Mescidi
(Plân : Ömer Tel)

Demirhan Mahallesinde Kasab Camii ve Demirhan Çeşmesi sokaklarının kavuşağındadır (B.Ş.R. Pafta 8, No: 92; B.: Kasab Demirhan Mahallesi, Devirhan Sokağı). Yukardaki kaynaklarda da kaydedildiği gibi bir on beşinci asır yapısı olan bu mescid gördüğü tâmir ve tâdillerle yapıldığı asrın mimârî husûsiyetini tamâmen kaybetmişdir.

Bir avlu ortasında bulunan mescidin bu günkü binâsı alçak bir bodrum üzerine inşâ edilmişdir; kâgir bir yapı olub kiremit döşeli ahşab çatı ile örtülmüşdür. Mescidin önüne iki katlı bir de ahşab meşrûta inşâ edilmişdir.

İki ayrı bölüm halinde olan son cemaat yerine yan taraftan girilmektedir. Bu girişin karşısına gelen öndeki kısım meşrûtaya ilâve edilmiş, arkada kalan ise ahşap bir bölme ile kapatılmış ve ne maksadla kullanılmak istendiği anlaşılmamıştır. Son cemaat yerinin iç bölümünden bir merdiven ile hem kadınlar mahfiline, hem de minâreye çıkılmaktadır.

Mescidin ibâdet sahnı müstatil plânlıdır. Mihrab duvarında iki, yan duvarlarda da ikişer pencere vardır.

Mihrap dışarıya doğru çıkıntılıdır; tezyinatsız olub tâki üstünde siyah zemine sarı sülüs hat ile âyet yazılmış bir sanat kıymeti taşımaktadır. Yine ahşab ve gayet basit olan minberde öyledir.

Mescidin sağ tarafında bulunan minârenin kâidesi bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ile örülmek suretiyle yuvarlak şekilde inşa edilmiştir. Yuvarlak gövde ve petek ise tamamen tuğladan olup, şerefe korkulukları da adi demirdendir.

Mescidin bânisi Demirhan'ın mezarı mihrabın arkasında olmasına rağmen 1454 (857) tarihli baş taşı ön cepheye, yoldan gelip geçenlerin fâtiha okumaları için dikilmiştir. Mezarın etrafı takriben 1 m. yüksekliğinde duvarlar çevrilidir ve üzerine kaplama olarak muhtelif yerlerden ne şekilde getirildiği anlaşılamıyan mezar taşları yerleştirilmiştir. Bu taşlar üzerinde 1217 tarihli Fatma hanımın, 1227 tarihli Emine hanımın ve 1244 tarihli Ayşe hanımın isimleri okunabilmektedir.

1966 yılı haziranında ziyaretimizde ibadete kapatılmış bulduğumuz mescit çok harap idi. Binanın muhtelif yerleri, minaresi çatlamış, çatısı çökme tehlikesi arzetmekte idi. Vakıflar Baş Müdürlüğünce tâmiri için keşif hazırlığı da bitmiş bulunuyordu.

Erdem YÜCEL

DEMİRHİSAR CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih İlçesinin Fener Nâhiyesinin Balat Karabaş Mahallesi yollarındandır. (Haliç bölgesinde Balat semti); Eminönünü Eyyuba bağlayan ve Haliç yaluna paralel olarak uzanan ana yolun bir parçasını teşkil eder.

Bu anayol Eminönü tarafından gelindiğine göre sırası ile şu isimleri alır: Balıkpazarı Caddesi, Taşcılar Caddesi, Zındankapusu Caddesi, Keresteciler Caddesi, Kazancılar Caddesi, Abdülezel Paşa Caddesi, Mürsel Paşa Caddesi, Demirhisar Caddesi, Ayvansaray Caddesi, Yâvedud Caddesi, Defterdar Caddesi, Feshâne Caddesi (1934 B.Ş.R. Pafta 1, 5, 8, 9).

Mürsel Paşa Caddesi tarafından gelindiğine göre sağ tarafda Humas Sokağı, Karabaş Salhânesi Sokağı, Şayak Sokağı, Karban Sokağı, Raspacı Sokağı, İmâlâthâne Sokağı, Cıva Sokağı, Çocuk Sokağı, Arslan İskelesi Sokağı; sol tarafda da Ferruh Kâhya Sokağı, Çınçınlı Çeşme Sokağı, Dökmeci İbrahim Sokağı, Demirci Hasan Sokağı, Sebil Sokağı, Ayvansaray Hisarönü Sokağı, Çenber Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 8/112).

İki araba rahat geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki yanı yaya kaldırımlıdır. Cadde boyunca mesken olarak 3-5 katlı 9 kâgir ev görülür; çarşı boyu iş-ticâret yatağı bir caddedir; hususî ve resmî şu müesseseleri tesbit ettik: İstanbul Belediyesi Fen İşleri Yapı Şübesi, Et ve Balık Kurumu Balat Malzeme Deposu, Konservecilik T.A.Ş. Omnion Şark Sınâi A.Ş, Asid Karbonik ve Oksijen Fabrikası, İtimad Yıkama Boya Apre Fabrikası, Çuval Sanayii Ardiyecilik, Balat Mûsevî Hastahânesi, 1 elektrik okjisen kaynakcısı, 1 dizel motorları tâmircisi, 1 emtia deposu, 1 motor tâmircisi, 1 oto tâmirhânesi, 2 dokuma atölyesi, 1 tornacı-planyeci, 1 nalbur, 1 odun deposu, 2 demir hurdacısı, 1 teneke hurdacısı, 1 garaj - benzin istasyonu, 1 eğerci, 1 at arabası tekerlekcisi, 1 sandalyeci, 1 tekel bâyii, 1 berber, 2 kahvehâne.

Caddenin sol tarafında görülen eski kale duvarı parçası üzerinde şu hâtıra kitâbesi vardır: «23 nisan 1453 pazartesi günü seferî köprü Fâtih Sultan Mehmed tarafından bu civarda kurulmuşdu. İstanbul Fetih Derneği, 1953» (Haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRKAPU — Meşhur semt; Sirkeci ve Hocapaşa ile Topkapusu Sarayının kale duvarı arasında kalır; aslında adını da Fatih Sultan Mehmed yapısı olan bu kale duvarının şehire açılan dört büyük kapusundan birine nisbetle almışdır, ki bu dört büyük kapu şunlardır: Otluk Kapusu, Bâbihümâyun, Soğukçeşme Kapusu, Demir Kapu (Bu isimlere bakınız).

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Hocapaşa Mahallesi sınırı içinde bulunmaktadır; kesif iş ve ticâret merkezlerinden, çok sesli, gürültülü bir semttir. Trakya otobüsleri, Kastamonu, Çankırı, Tosya otobüsleri buradan kalkarlar; İstasyon Arkası Sokağı âdeta bir otobüsler garı gibidir; Otabüs yazıhâneleri, yolcu kahvehâneleri, yolculara türlü renkli şeyler satan işportacılar, çığırtkan çocuklar, gencler buranın şirin, kalabalığı, semtin hususiyetini veren sesleridir.

DEMİRKAPU — Topkapusu Sarayını şehirden ayıran ve Fâtih Sultan Mehmed yapısı olan kale duvarının, Osmanlı Kütüğündeki kaydı ile «Sûru Hâkaanî» nin şehire açılan dört büyük kapusundan biri:

Otluk Kapusu, Bâbıhümâyun, Sokak Çeşme Kapusu, Demir Kapu.

Hâlen durmakda, fakat Topkapusu Sarayı bünyesi ile ilişiliği kesilmiş bulunmaktadır. Eskiden Demir Kapudan Hasbağçenin (Gülhâne Parkının) alt kısmına girilirdi. Zamanımızda ise, Demir Kapunun hemen iç yanı başından tâ

Saray Burnunda demir yolu üstündeki köprü başına kadar yüksek bir duvar çekilmişdir; Sirkeciden gelerek ve Demir Kapunun altından geçen İstasyon Arkası Sokağı bu duvar boyunca uzanır.

Bu saray kapusunun hazin bir hâtırası vardır; Birinci Sultan Mahmud bir cuma günü cuma namazı dönüşünde bu kapudan girerken at üstünde ölmüşdür; Vak'anüvis Vâsıf Efendi hâdiseyi şöyle anlatıyor:

«Pek tâkatsız, ağır hasta idi; fıtratındaki gayretle yatmıyordu; işbu 1168 senesi seferinin 28 inci cuma günü (14 aralık 1754) namaza Ağa Camiine çıkdı, namaza kadar pek halsiz ve ızdırab içinde olup Saraya döner iken atına güçlükle bindirildi, Demir Kapu arasına varıldıkda ruh teslim etti.»

DEMİRKAPUSU MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: «Sarâyi Cedid (Topkapusu Sarayı) kurbindedir; bâniyesi Fâtih Sultan Mehmedin süt annesi Daya Hâtundur ki Tarakcılarda da bir Camii vardır (B.: Daya Hâtun). Minberini 1119 senesinde (milâdî 1707-1708) İstanbul kadısı olmuş imâmı sultânî Elhac Mehmed Efendi koymuşdur. Bir zaman sonra Kızlarağası maktul Beşir Ağa bu camii yeniden yapdırıp bir de mahfili hümâyun koymuşdur; vazifesi kendi vakfından verilir, mahallesi vardır».

Cami hâlen mevcud değildir. Ekrem Hakkı Ayverdi «Fatih Devri Mimarisi» adlı eserinde: «Salkım Söğütle Demirkapu arasında bir köşebaşında olduğu Melling'in saray plânında ve 1254 (1838) tarihli İstanbul haritasında görülmektedir. Hocapaşa yangınında yanmış ve izi bile kalmamışdır» diyor. E. H. Ayverdinin bahsettiği son büyük Hocapaşa yangının tarihi hicrî 1282, milâdî 1865 dir. İstanbulun Haliç kıyısında ve o kıyıya yakın mahallelerinde çıkan yangınlardır ki şiddetli poyraz veya gün doğusu rüzgâr esdiği takdirde İstanbul için büyük ateş âfetleri ola gelmişlerdir; 1865 yangını da böyledir, ateş Hocapaşadan çıkmış bir gün doğusu rüzgârı ile Cağaloğlu, Sedefciler, Sultanahmed tarafları yanarak kumkapu nişancası ve Kadırga limanına kadar inmişdir; Demirkapu tarafına inmemişdir, dolayısı ile de Demirkapu (Daya hatun) Mescidi o yangında yanıp yok olmamışdır; nitekim, Hocapaşa yangınında 18 sene sonra yapılmış olup Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından İstanbula büyük hizmet olarak neşredilmiş olan 1883 tarihli İstanbul haritasında Demirkapu Mescidi «Dayahâtun Camii» adı ile demir yoluna ve Sirkeci İstasyonuna pek yakın bir mevkide gösterilmişdir. Tasviri Efkâr Gazetesinin 9 teşrinisânî (kasım) 1909 tarihli nushasında bir şehir haberinde: «Daya hâtun Camii — Demirkapuda vâki olub Şark Demir Yollarının hîni inşâsında demir yoluna kalb edildiği anlaşılan Dayahatun Câmii şerîfi ile mekteb arsaları hakkında bir kayıd ve işâred mevcud ise iş'ân husûsu Evkaf Nezâretinden Şehir emanetine yazılmışdır» deniliyor. Bu mescid 1883 den sonra kalkmış, kaldırılmış ve yeri genişletilen demiryolu sâhasına katılmışdır.

DEMİRKIRAN (Mediha) — Zamanımızın kıymetli ses sanatkârlarından; 1928 de İstanbulda Eyyubda doğdu; aslı Erzurumlu elektrik mühendisi Ali Bey ile Şükriye hanımın kızıdır; Lise tahsili görmüşdür; musikiye olan ilgisi çocukluk çağında başlamış, güzel sesi ile dikkati çekmiş, ve türk mûsikisinde bir solist olarak 1952 senesinde ilk defa Ankara Radyosunda okumaya başlamışdır. Istanbul, Ankara, İzmir radyolarında çalışmış ve İstanbulun birinci sınıf gazinolarında okumuş, memleketin ünlü sanatkârlarından biri olarak tanınmışdır; Şençalar ve Phlipis şirketlerine pek çok plâk doldurmuşdur; ve pek çok filmde türkü ve şarkılar söylemişdir.

Tüccarlardan Bay İhsan Ünal ile evlidir ve bir oğlu vardır, deniz sporlarını ve futbolu sever; husûsi hayatında hattâ kahve ve sigara tiryâkilikleri bile olmayan bir ev hanımıdır.

DEMİRLİKUYU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Haliç Bölgesinde Balatda Molla aşkî Mahallesi sokaklarından (Pafta 8/113); Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Şubat 1965).

DEMİROGLU — XVII. asır ortasında yaşamış bir yeniceri neferidir, çökür çalmada usta bir sâzende idi (B.: Çökür): hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Evliyâ Çelebi, I.

DEMİRSOY (Selâhaddin) — Denizcilik ve gemi makinaları işletme mühendisi, deniz albayı; 1913 de İstanbulda doğdu, Hüseyin Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Rukiye Hanımdır. Kasımpaşada Gazi Hasan Paşa İlkokulunda okudu, 1929 da Heybeliada Deniz Lisesini, 1931 de Heybeliada Deniz Harb Okulunu bitirdi ve asteğmen rütbesi ile donanmaya intisab etti; 1931-1932 arasında harb gemilerinde mühendislik stajı yaparak teğmen oldu; 1932-1934 arasında Güverte Sınıfında kurs öğretmenliği yapdı, 1934 de üsteğmen oldu, 1935 de Heybeliada Yüksek Makina Mektebinden mezun oldu, 1938 de İngiltereye gönderilerek İngiltere Bahriye Nezâreti deniz makinaları işletmesinde ihtisas tahsili ve tsajı yapdı ve 1939 da İngilterede iken yüzbaşı oldu, 1940 da yurda döndü, 1947 de binbaşı oldu, 1949-1952 arasında Yavuz Zırhlısının çarkcıbaşılığını yapdı, 1952 de yarbay olarak 1954 de Deniz Eğitim Kolordu Kumandanlığı teftiş ve tedkik kuruna mutahassıs olarak tâyin edildi; 1955 de albay ve donanma çarkcıbaşısı oldu; aynı yıl içinde Gölcük Deniz Fabrikaları Genel Müdürlüğü bayındırlık müdürlüğüne tayin edildi, 1959 da emekliye ayrıldı ve Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığının fen müdürlüğü deniz makinaları işletme mühendisliğine tayin edildi.

Gemi Makinaları İşletme Odası üyesidir. Bayan Müzeyyenle evli, İlkin (doğ. 1927) ve Fatma (doğ. 1946) adında iki evlâd sâhibidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi (1962).

DEMİR ŞAH — Geçen asrın ikinci yarısında Kasımpaşada İplikci Hamamında çalışmış ve muhitinde büyük şöhret olmuş Rumeli muhâcirlerinden Tırnavalı bir kıbti dellâkdır. Meçhul bir zât tarafından kaleme alınmış hayat hikâyesini dayım Ali Emîri Efendi merhumun bana bağışladığı kitablar arasında isimsiz bir mecmuadan aynen nahlediyorum:

«Çeşmi siyâhı irfânı muhabbetle şûledâr civânı hurdebîn ve hem hizmetinde gaayetle mâhir dellâki nâzenîn:

(Beyit)

Düşmüş telâtumu girdâbı bahri aşka dilber
Fûtei gülgûnu misâli bâdiban açılmış

«Medînei Kasımpaşada reşk fermâyi gülistâni safâ olan İplikci Hamamının medârı iftihârü ibtihâcı, Eflâtûni Yûnânî'nin güldestei riyâzı uşşak olan Kitâbı Ziyâfetinde beyânı üzre dil yâresinin ilâcı:

(Beyit)

Hayâtı tâze virür uşşâka bûsi pâyı
Şimşir nâlin üzre gör dellâki mehlikaayı

«Çerâğı hüsnü kandîli şebistânı hayâl, lisâna geldikde zebânı şîrîni tûtii gûyâ misâl, teni pâki şöyle humret üzredir ki anı gördükde lâlei surh ebkem, verdi âteş renk lât olur:

(Beyit)

Hicâb itme ne var ki olsan serâpâ uryan
Cihânı tenvir iden mihre âr olur mu hiç

«Ol fetâ ki efsâfı keşîdei silki tahrir oldu, nâmı lâtîfi Demir Şahdır, cümleye mâlumdur ki Tırnavîyül asıl kıbtii gümrahdır, ammâ ne gam ki serîri mülki hüsn üzre pâdişahdır, anı sevmemek kasem Hüdâya ki günahdır. Demir Şah Dellâkin zuhûru 1296 şevvâli (eylül-ekim 1879) olub tâze şâkird uşak idi, ham dest olmamakla iki ay mürurü ile îdi adhâda müşteri yıkadı:

(Beyit)

Ey serveri hûban
Âlem sana kurban»

Muzaffer ESEN

DEMİRTAŞ (Fâruk) — Gazeteci; 1918 de Uşakda doğdu, Mehmed Ali Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Kudriye Hanımdır. Kınalıada İlkokulunda okudu, 1937 de İstanbul Erkek Lisesini bitirdi. Gazetecilik hayatına Tasvirde muhabirlik ile başladı (1940); 1950 de Milliyet Gazetesinin istihbârat şefi, 1952 de aynı gazetenin yazı işleri müdürü oldu, 1957 de de yine Milliyetin Ankara mümessilliğine tâyin edildi. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve İstanbul Gazeteciler Sendikası üyesidir. Yunanca, almanca ve az fransızca bilir. Deniz sporlarını ve güreşi sever. Posta pulu koleksiyoncusudur. Bayan İffet (Örsan) ile evlidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi (1962).

DEMİRTAŞ (Mustafa) — Birinci Cihan Harbinde tarihi Yavuz zırhlısında 7 yıl ateşcilik etmiş bir bahriye neferi; 1895 de Sinobda doğmuşdur, 1914 de on dokuz yaşında iken süvârisi ve 800 nefer mürettebâtı Alman olan Yavuza on beş Türk bahriyelisi arasında girmiş ve 1921 yılına kadar zamanının büyük şöhret taşıyan bu harb gemisinde ateşcilik etmişdir; bu geminin mâceraları ve içindeki gemici hayatı üzerine zengin hâtıralara sâhibdir; bu arada alman neferlerden Hans Blomel en yakın arkadaşlarından biri olmuş ve bu alman bahriye-

lisi 1963 yılında Türkiyeyi ziyarete geldiğinde, memleketi Sinobda yaşamakta olan Mustafayı bulmuş, Almanyaya döndükten sonra da onu Alman Denizciler Derneği tarafından Almanyaya dâvet ettirmişdir; 1946 haziranında da Mustafa Demirtaş bu dâveti kabul ile Münihe gitmişdir.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi

DEMİRTAŞ HANI — Eminönünde Kantarcılar Caddesindedir; dışı kâgir, içi ahşab, iki katlı ve 30 odalı bir handır; geçen asrın ikinci yarısında yapılmışdır. Ortasında bir taşlık-avlu bulunub, ikinci katına ahşab bir merdivenle çıkılır, odalara fırdolayı bir balkon-koridordan girilir, koridor saçağı direkler üzerindedir, ve önünde bir korkuluk bulunmaktadır. Bekâr hanıdır. Altında dükkânlar bulunub 2 kova imâlâthânesi ve 1 etiketci vardır.

Çağdaş büyük halk şâiri Bitlisli Ali Çamiç Ağa 1902-1903 kışını uşağı Kıbti Demir Oğlan ile bu handa geçirmişdir. (B.: Demir, Kıbti).

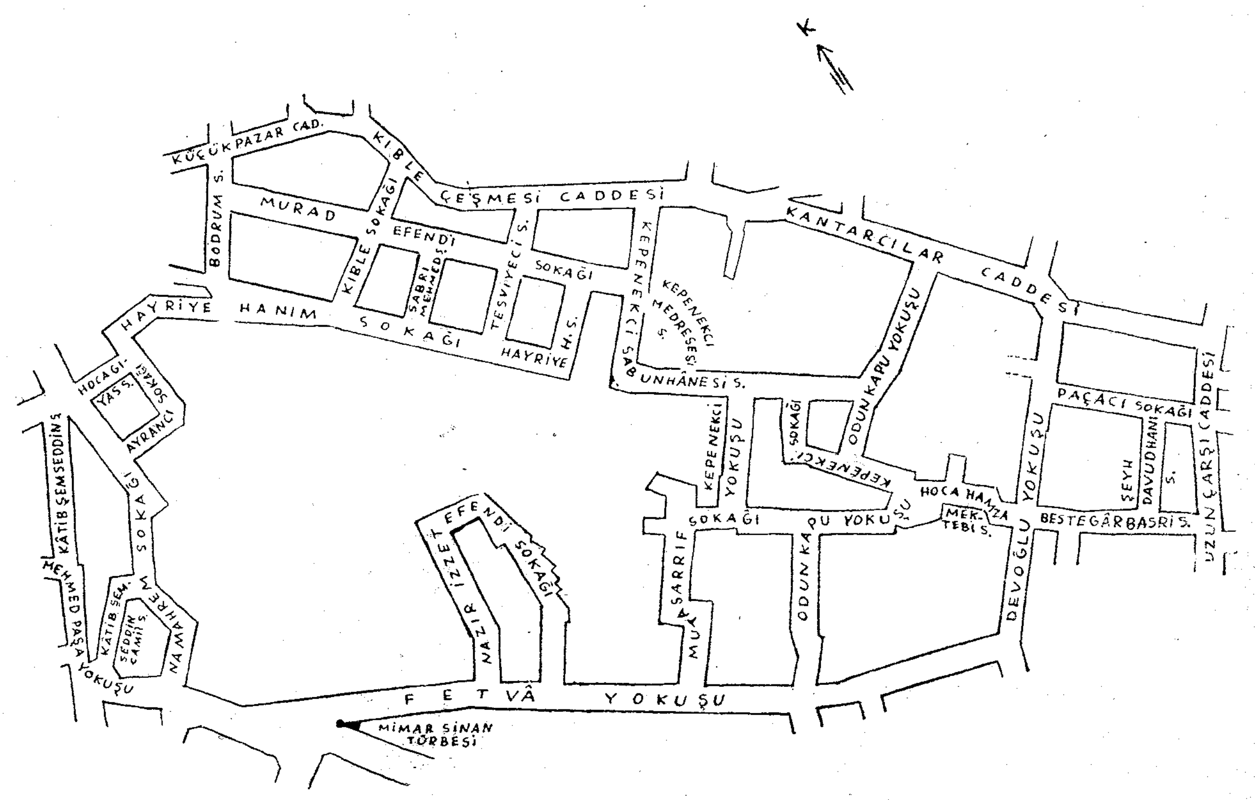
Bilb.: Hakkı Göktürk, Not.

DEMİRTAŞ MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin Küçükpazar Bucağı maallesinden; Eminönü merkez bucağının Tahtakale, Küçükpazar bucağının Sarıtimur, Yavuz Sinan, Hoca Giyâseddin, Bayazıd bucağının Süleymâniye El-mâruf mahallesi ile çevrilmişdir. Sınır sokakları şunlardır: Uzun çarşı Caddesi (Tahtakale Mahallesi ile), Kantarcılar Caddesi, Kıble Çeçmesi Caddesi (Sarı Timur Mahallesi ile), Küçükpazar Caddesi (Yavuz Sinan Mahallesi ile), Bodrum Sokağı (Hoca Gıyâseddin Mahallesi ile), Fetvâ Yokuşu (Süleymâniye El-mâruf Mahallesi ile).

İç yolları şunlardır: Murad Efendi Sokağı, Hayriye Hanım Sokağının büyük kısmı, Kıble Sokağı, Sabri Mehmet Sokağı, Tesviyeci Sokağı, Kepenekci Salemhânesi Sokağı, Kepenekci Sokağı, Odunkapu Yokuşu, Hoca Hamza Mektebi Sokağı, Deveoğlu Yokuşu, Paçacı Sokağı, Bestegâr Basri Sokağı, Şeyh Davud Hanı Sokağı, Odunkapu Youkuşu, Kepenekci Medresesi Sokağı, Nazır İzzet Efendi Sokağı, Namahrem Sokağı, Kâtib Şemseddin Camii Sokağı, Ayrancı Sokağı (1934 B.Ş.R., Pafta 5, No. 44. Bu rehberde bu mahalle Timurtaş diye kayıdlıdır).

1965 de muhtarlık kaydına göre mahallede: 156 ev, 5 apartman, 21 han (Arab Hanı ve Şeyh Davud Hanı tarihî yapılar), 5 bekâr hanı, 4 otel, 264 dükkân, 2 eczâhâne, 2 ekmek fırını, 2 simitci fırını, 4 yağ deposu, 13 nakliyat anbarı, 1 buz fabrikası, 1 buzhâne (Şeyh Davud Hanında). 1 bisküvi fabrikası, 1 gençlik kulübü (Volkan Gençlik Kulübü), 4 Cami (Hoca Hamza Camii, metrûk Kepenekci Sinan Camii, yalnız minâre kâidesi ile hazıresi kalmış Kâtib Şemseddin Camii), 2 medrese (metrûk Siyavuş Paşa Medresesi ve metrûk Kepenekci Sinan Medresesi), ikisi metrûk 4 târihî çeşme vardır. 1960 sayımında mahallenin nüfusu 1323 kadın ve 3905 erkek olmak üzere 5228 kişi idi.

Hakkı GÖKTÜRK

Demirtaş Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

DEMİRTAŞ MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi «Timurtaş» ismi ile kaydederek şu mâlûmâtı veriyor: «Rüstempaşa Camii kurbindedir; bânisi Fâtih Sultan Mehmed Hanın hizmetkârlarındandır, bânisinin merkadi mâlum değildir, minberini Mahzenci Elhac Mehmed Ağa koymuşdur; bu mescidin mahallesi yokdur».

Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârîsi» isimli eserinde şunları yazıyor: «Kantarcılar Caddesindedir, bânisi Sarıdemirci Timurtaş Ağadır; fevkaanî bir camidir. Üç sıra tuğla bir sıra taşla yapılmışdır. Mihrab cebhesinde biri küçük dördü büyük beş pencere, iki yan cebhesinde altlı üstlü üçerden 6 şer pencere vardır. Üç sıra kirpi saçaklı çatı ile örtülmüşdür. Bir de ahşab son semaat yeri ve meşrûtası vardır. Binânın en câlibi dikkat tarafı minâresidir, sağ köşede bir cumba şeklinde cami gövdesine tutturulmuşdur; saçağı geçdikden sonra başlayan şerefe etrâfı ise kâmilen köfeki taşından levhalarla kaplanıp ezan sesinin duyulması için dört cihete dört ufak pencere bırakılmışdır. İrtifâı ile mütenâsib bir külâh bu orjinal minâreyi itmam eder. Bu şekildeki minârelerin ilk numûnesidir. Daha sonra Fâtihde Mimar Sinan, Eyyubda Silâhi Mehmed Bey ,ve Topkapusu Sarayı içinde Beşir Ağa camilerinde benzerleri görülür. Cami metrûk ve namaza kapalıdır» (1953).

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde yukardaki mâlumata şunları ilâve ediyor: «... altında dükkânlar vardır; cami olarak (evkafca) kadro dışı bırakılmışdır».

Kadro dışı bırakılıp 1938-1964 arasında ibâdete kapanmış olan bu mescid 1964-1965 arasında semt esnafının himmeti ile tâmir ve ihyâ edilmiş, ibâdete açılmışdır.

Ahşab olan son cemaat yeri geniş bir taşlığın üstündedir ve ahşab direklere istinad etmişdir; muşamba döşeli ahşab bir merdiven ile çıkılır. Minarenin kapusu, ibâdet sahnından yine ahşab bir merdivenle çıkılan kadınlar mahfilindedir. Ahşab minber son tâmirinde konmuşdur. Son cemaat yeri'nin altına rastlayan taşlıkda taş tekneli abdest muslukları vardır (1965 mayıs).

Hakkı GÖKTÜRK

DEMİRTAŞ SOKAĞI — Heybeliada sokaklarından (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 33); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (şubat 1965).

DEMİR TULUMBA ÇIKMAZI — Eminönünde Ahiçelebi Mahallesi sokaklarından (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 1/5). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (Şubat 1965).

DEMİR TULUMBA SOKAĞI — Boğaziçinde Yeniköyün sokaklarından (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 22); yerine gidilip bu satırların gazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (şubat 1965).

DEMİR YERLERİ (İstanbul sularında gemiler için) — Mehmed Enisî Beyin 1311 (1893-1894) de; yelkenli gemilerin son devrinde yayınlanmış «Çanakkale ve Bahrisiyah Boğazları ile Marmara Denizi Rehberi» isimli makbul eserinde İstanbulun Maramara suları ile Liman ağzındaki ve Boğaziçinde gemiler için demir yerleri şöylece kaydedilmişdir:

«1 — Yalovada limanı teşkil eden sedin gündoğuşu cihetinde 19 kolaç derinlikde deniz dibi çamur olup iyi demir tutar, gemiler için yatılacak yer de genişdir.

«2 — Tuzla koyu hayli geniş olup, luzûmuna göre her neresine olsa demirlenebilir. Küçük gemiler kasabanın yıldız poyraz cihetinde 7kolaç derinlikdeki suda da demirleyebilir. Büyük gemiler için münasib demir yeri kasabanın cenubundaki sulardır.

«3 — Pendik önü, yaz mevsiminde poyraz rüzgârları eser iken güzel bir demir yeri ise de sâir hallerde gemilerin demir atıp yatmasına müsâid değildir.

«4 — Kartal sâhili gemilerin demir atıp yatması için iyi değildir.

«5 — Maltepe sâhilinin açığı geniş bir demir yeridir. Sular sâhile doğru tedricî olarak sığlaşır. Maltepe açıklarından Adalara kadar,

deniz dibi kum ve çamur olup gemiler her noktaya demirleyebilirler.

«6 — Fenerbahçe bankından Kızkulesine kadar muhtelif genişlikde olan sâha, akıntı dışında kalmış güzel bir demir yeridir.

«7 — Kızkulesinden Selimiye Kışlası önüne kadar olan sâha dardır, ve sâhil bangının kenarı dikdir; gemiler buraya yaklaşırken dikkatli olmalıdır, ama yine, ancak bir kaç saat kalmak için demir atılabilir.

«8 — Selimiye Kışlasının cenubunda sâhası oldukça geniş, ve Kışla hizâsından Moda Burnunun cenûbuna doğru yarım milden fazla 5-10 kolaçlık demir yeri vardır. Bu sâhada, Boğaziçinden doğru gelen derin sulu bir kanal vardır, bu kanaldan başka, İstanbul sâhilinden başlayarak Kadıköyüne doğru istenilen yere demir atılabilir. Fakat bu sâha, akıntıya göre rüzgâr altına rastladığından nâdiren demir yeri olarak kullanılır.

«9 — Adalar ile Rumeli sâhili arasında her nokta güzel demir tutan ve müsâit genişliktdedir. Fakat bir donanmamının yatması için uygun değildir; yelkenli gemiler de rüzgârsız kalır; ayrıca burada demirlemiş gemiler akıntı ile sürüklenir.

«10 — Heybeli Ada Çam Limanı; ancak iki geminin 8 kolaç demirlemesine müsâid küçük bir koydur, ve cenub rüzgârlarına tamamen açıkdır.

«11 — Heybeli Ada ile Burgaz Adası arasında Pide Adacığı görülür; bu adacığın her iki tarafında 8 kolaçlık birer geçid vardır, dibi mercan cinsinden maddeler bulunan bir katı çamur olup başlıca bir demir yeridir .

«12 — Rumeli yakasında Silivri Limanının demir yeri, limanın iki tarafında Kaba Burnu ve Karga Burnu arasındaki hat âzerindedir.

«13 — Büyük Çekmece Limanında deniz dibi sert olup iyi demir tutar, 6 kolaçdan sığ suya sokulmamalıdır; lodos fırtınalarında selâmetli değildir.

«14 — Küçükçekmece Limanında 12 kolaç derinlikde iyi bir demir yeri vardır.

«15 — Yeşilköy Burnundan Çatladıkapu açıklarına kadar Rumeli yakası sâhili açığı 7-13 kolaç derinlikde iyi demir yeridir; bu arada Bakırköy açığı en derin yer olup dibi daha iyi demir tutar. Karadeniz Boğazına çıkmak için müsâid rüzgâr bekleyen yelkenli gemiler bu yalı boyu açığında demirler bu demir yeri bütün batı ve cenub rüzgârlarına açık ise de, yelkenli gemiler Boğaza girmek için bu rüzgârları beklediklerinden hemen demir alıp kalkarlar.

«16 — Sarayburnu ile Kızkulesi arasına çekilecek hattın cenub tarafı iyi bir demir yeridir; yalnız parlayıcı, patlayıcı, yanıcı maddeler yüklü gemiler (tankerler) Sarayburnu (Ahırkapu) ile Haydarpaşa Mendireğindeki kırmızı fener arasına çekileeek hattan sâhile yakın olmıyan kısmına demirlemeğe mecburdurlar.

«17 — Boğazın Anadolu yakasında Kanlıca Koyu küçücük emin bir yatakdır. (Cumhurbaşkanlığı emrinde iken Savarona Yatı bu koyda demir üstünde yatardı).

«18 — Çubuklu Koyu akıntıya açık ve çok derin olduğundan iyi demir yeri değildir.

«19 — Boğazın Anadolu yakasında İncirli Köyü ve Beykoz koyları büyük ve emin bir limandır; kaptanlar Beykoz Koyunu tercih ederler ve Yalıköyü ile Beykoz arasında sâhilden 2 gomena açıkda 18-26 kolaç suya demir atarlar; 1853 Kırım Harbinde müttefik ingiliz ve fransız donanmaları (16 parça harb gemisi) Karadenize çıkmadan Beykoz Koyunda demirlemişdi.

«20 — Boğazın Anadolu yakasında Umuryeri Limanı 10-13 kolaç derinlikde demir yeridir; karadenizden gelen gemilerin karantine yeridir.

«21 — Tophâne ile Ortaköy arası yalı boyu açığı geniş bir demir yeridir. Bu sâhil boyunca her noktada 10-17 kolaç derinlikde demir yeri vardır; gemiler ya şamandıraya bağlayarak yahud tek demir atarak yatabilir; yalnız iki akıntının birleşmiş olduğu hatta yakın demirlememye dikkat etmelidir. Bir harb gemisi yahud büyük bir tüccar vapuru için burada en iyi demir yeri Fındıklı önüdür.

«22 — Boğazın Rumeli yakasında Defterdar Burnu ile Arnavutköyü Burnu arasında yelken gemileri açıkda demir atarak şimâle çıkmak için müsâid rüzgâr beklerler; bu sâhil boyunda rıhtımlar açığında demir yerlerinin en büyüğü Kuruçeşme önü, limanıdır.

«23 — Boğazın Rumeli yakasında Bebek Limanı, suları derin bir koydur, içeri akıntı girmez, fakat önünde 3-6 kadem su altında bir bank vardır. Büyük tonda gemilerin demirlemesi için tehlikelidir. (Savarona Yatı Cumhurbaşkanlığı emrinde iken Bebek Koyunda demirlemiş, gece çıkan sert rüzgârla bu bank'ın üstüne sürüklenip bindirme tehlikesi atlatmışdır).

«24 — Rumeli yakasında İstinye Koyu bütün rüzgârlardan ve akıntılaardan mahfuzdur, içi 6-14 kolaç derinliktedir, fakat gemiler yatak olarak burasını az kullanır, az yukarda Kuyubaşı Burnu altında demirlemeyi tercih ederler, zîrâ o mevkî demir alma husûsunda daha iyidir. (Zamanımızda İstinye Koyunda aynı adı taşıyan tersâne bulunmaktadır).

«25 — Kuyubaşı Burnu altı 5-14 kolaç derinlikde demir yeridir. şimâl rüzgârlarından ve akıntıdan mahfuzdur.

«26 — Rumeli yakasında Tarabya Koyu küçük, fakat tekmil rüzgârlara karşı mahfuzdur, 6-9 kolaç derinliktedir, ancak bir kaç gemi demir atıp barınabilir.

«27 — Rumeli yakasında Büyükdere Koyu, Mesar Burnu ile Kireç Burnu arasında bütün rüzgârlara kapalı yukarı Boğazın en güzel barınacak yeridir, en güzel demir yeridir; medhali 18-24, orta kısmı 10-12, dip kısmı 4-7 kolaç derinlikde ve dibi çamur ile kumdur. Hemen dâima demir üstünde yatan gemilerle dolu görülür.

«28 — Rumeli yakasında Büyük Liman mekii ile Rumeli Kavağı arasında 8-12 kolaç derinlikde bir demir yeri vardır; gemiler için en iyi yatacak yer Büyük Limanın cenub burnunu teşkil eden tepedeki mağaranın cenub tarafıdır».

1928 senesinde İstanbul Ticâreti Bahriye Müdürlüğü tarafından yayınlanmış «İstanbul Limanı» isimli rehberdeki demir yerleri, Mehmed Enîsî Beyin rehberinden aynen alınmışdır.

Hüsnü KINAYLI

DEMİR YOLLARI MÜZESİ — Devlet Demir Yolları tarafından önce İstanbulda Haydarpaşa garında açılması düşünülmüş, sonra, İstanbulda yıllar boyunca toplanarak muhâfaza edilmiş eşyâ ve hâtıralar Ankaraya yollanarak müze devlet merkezinde açılmışdır.

Toplanmış eşyâ arasında muhtelif devirlerin lokomatif ve vağon modelleri ile demir yolu hatlarının açılış törenlerinde kullanılmış makaslar, hâtıra defterleri ve çok zengin fotograf albümleri bulunuyordu.

Bu satırların yazıldığı sırada Yedikulede muhâfaza edilen Sultan Abdülazizin hususî vagonu da bu müzeye konulacakdı. Bu vagon hakkında aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz: «Demir Yolları Müzesine konulacak olan sedef işlemeli tarihî ahşab vagon D.D.Y. Yedikule Cer Atelyesinde restore edilmiştir. Bir asra yakın tarihî olan ve yakında kurulacak Demiryolları Müzesinin baş köşesini işgal edecek vagon, Abdülâziz'e, Veliahtlığı sırasında İngiltere Kıralı tarafından hediye edilmişti. Tamponları ağaçtan, her tarafında altın yaldızla Abdülâziz'in turası bulunan, yer yer sedef işlemeli muhteşem vagonun restore edilmişdir. Üç bölmeli vagonunda alafranga bir ayak yolu bulunup bölmeleri, sürgülü kapılar ayırmaktadır. Saltanat vagonunun içindeki bütün kanape ve koltuklar kapitonedir. Vagonun restorasyonu D.D.Y. na 6500 liraya mal olmuştur».

Bürhaneddin OLKER

DEMİRYOLU KÜTÜBHÂNESİ — 1890 eylülünde Bahçekapusunda Şekerci Hacı Bekir Ağanın meşhur şekerci dükkânı karşısında açılmış büyük bir kütübhânedir; demiryolu şirketinden emekliye ayrılmış adını tesbit edemediğimiz bir rum tarafından, adından da anlaşılacağı gibi, Sirkeci Garından Avrupaya doğru yola çıkacaklara bütün yabancı dillerde her çeşidinde kitab, mecmua ve gazete satmak gaayesi ile açılmışdı. İstanbul kartpostalları, küçük İstanbul hediyeleri, İstanbullular için de en iyi kırtasiye malları ile mekteb kitabları, türkce yayınlar bulunduran hakikaten pek mükemmel bir müessese idi. Hamidiye İmaretinin köşesinde bulundluğunu, Dördüncü Vakıf Han inşâ edilmek üzere adı geçen imâret yıkılır iken bu kitabcı dükkânının da kaldırıldığını tamin ediyoruz.

Bibl.: Sabah Gazetesi, eylül 1306

DEMİRYOLU SOKAĞI — Küçük pazarn Yavuzersinan Mahallesi sokaklarından, mahallenin Haliç yalısı bölgesindedir; adını eski bir dekovil hattına nisbetle almışdı; Eminönünden gelen ana yolun bir parçası olan Kazancılar Caddesi ile deniz kenarı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 5/46). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıralardaki durumu tesbit edilmedi (Şubat 1965).

DENER (Hâlid) — Kütübhâneci ve Eğitimci; bu satırların yazıldığı sırada Süleymaniye Kütübhânesi müdürü; 1902 de Filibede

(Bulgaristan) doğdu; babasının adı Sadeddin, annesinin adı Ayşedir; Filibede Musalla İlk Okulunda (1912), Filibe Rüşdiyesinde (1916) okudu; 1939 da İstanbul Pertevniyal Lisesinden diploma alarak 1944 de, de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdi; İstanbul da Yeni Kollejde Coğrafiya öğretmeni ve müdür muavini oldu (1945-1946), 1947 de Millet Kütübhânesi memurluğuna, 1948 de Ragıbpaşa Kütübhânesi Müdürlüğüne, 1949 da Millet Kütübhânesi müdürlüğüne, 1954 de de Süleymaniye Kütübhânesi müdürlüğüne tâyin edildi. Hatice Hanımla evlidir; iki evlâd sâhibidir; almanca ve bulgarca bilir. Posta pulları koleksiyoncusudur; Almanya, İtalya ve İngilterede meslekî tedkik seyahatları yapmışdır; «Süleymâniye Umumî Kütübhânesi» (1957) adında telif bir eseri vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DENİZ (Fâruk) — Reklâmcı; 1924 de İstanbulda doğdu; Bahri bey ile İkbal Hanımın oğludur; Kocamustafapaşa İlk Okulunda, Davudpaşa Orta Okulunda, Pertevniyal Lisesinde okudu (1943). 1943-1947 arasında İngiliz Kültür Heyetinde film kommanterlerini hazırlama işinde çalışdı ve aynı yerde spikerlik yapdı; 1948-1949 da İstanbul Üniversitesi Kimya Enstitüsü laborant tercümanlığı yapdı, 1949 da Amerikan Haberler Merkezi mürâcaat memuru oldu, 1951-1959 arasında da aynı yerde müdür muâvinliği yapdı; bu vazifede iken bir yıl kadar (1954-1955) Wayne Üniversite reklâmcılık bölümünde reklâmcılık tahsil etti. «Televizyon Reklâm» müessesesinin kurucusudur. Şevkiye (Basluğ) Hanım ile evli ve Kahraman (doğ. 1960) adında bir oğlu vardır. İngilizce bilir. 1954-1955 arasında İtalya, Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanadaya gitmişdir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DENİZ (Muzaffer) — Meşhur bir yankesici kadın; bilhassa kadın ve genç kızları çarpar, kadın çantası açmada gaayetle hüner sâhibi, apaşlar arasında da kadın çantasına pantufla denildiğinden yankesiciler arasında ve zâbıtada «Pantuflacı Muzaffer» diye anılmışdır. İlk işini yirmi yaşlarında iken 1921 de yapmışdır, Emniyet Müdürlüğü kütüğünde ilk tescil tarihi 11-1-1337 (1921) dir; 1965 de 65-66 yaşlarında gaayetle zinde ve pis işine devamda idi. Bir sinema yıldızının gardorobu kadar zengin bir gardroba sâhib olup, her işe çıkışında, gideceği semte göre dikkatle giyinir bir fâcire idi.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi, mart 1965.

DENİZ (Ümid) — Gazeteci, muharrir; 1922 de İstanbulda doğdu; asrımız başında yaşamış ediblerden Müfid Necdet Beyin oğludur, vâlidesinin adı Müzeyyen Hanımdır. Kadıköy 7. İlk Okulunda, Yeldeğirmeni Orta Okulunda, Haydarpaşa Lisesinde okudu; 1940 da bu liseden diploma alarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesinin İngiliz Filolojisi derslerine devam etti ise de 1941 de muhâbirlik ile basın hayatına atıldı ve gazeteciliği meslek edindi. Tan, Son Telgraf, Gece Postası, Cumhuriyet, Tasvir, Son Saat, Demirkırat, Yeni Tükiye, Her Gün, Zafer, Yeni Sabah, İstanbul Ekspres, Milliyet, Hürriyet gazetelerinde muhabirlik, röpartaj yazarlığı, istihbârat şefliği, yazı işleri müdürlüğü gibi gazeteciliğin çeşidli kollarında çalışdı. Akrânı arasında seçkin bir kalem sâhibi oldu; heyecanlı, güzel konuşur, gazetecilik mesleğinin bütün vasıhların sâhib mühitinin dâimâ sevilen bir simâsı oldu. Yurd dışı muhâbirlikle, demirperde gerisi memleketleri hâric bütün Avrupa memleketlerini, Orta Doğu memleketlerini, Hindistan ve Şimâlî Afrika memleketlerini dolaşdı ve çok ilgi çekici gezi notları yayınladı. 1962 yılına kadar kitab hâlinde çıkmış telif eserleri şunlardır: «Kıral Faruk bir cânidir»' «Kirâlık Kızlar», «Ölüm Perdesi», «Yalvarırım Yetişin», «Sessiz Harb», «Şeytan Geliyor»; tercüme eserleri de şunlardır: «Aşkı arayan adam», «Ölüm çenberi», «Karanlık Sokak», «Cezânı çekeceksin», «Son Kurşun», «Ölüm bilmecesi», «Kaybolan cesed», «Kanlı maammâ», «Aldatılan kadın»; beş de film senoryosu vardır; «Talihsiz adam», «Vahşî intikam», «Drakula İstanbulda», «Cinci Hoca», «Serseriler».

Ortanın üstünde uzun boylu, görünüşü heybetli, hayli zamandenberi çenesinde fransız kesimi sakallıdır; yıl boyunca yakasında bir karanfil alâmeti fârikası hâlindedir. Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Moda Deniz Kulübü, Taşlık Tenis Kulübü, Levend Kulübü üyesidir. İngilizce ve Fransızca bilir; Müfid adında (doğumu 1947) bir oğlu vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DENİZ ABDAL — Hadikatül Cevâmiin kaydine göre Fâtih Sultan Mehmed ile birlikde İstanbul muhâsarası ve cenginde bulunmuş mazanneden bir derviş; kabri Şehremininde bir evin bağçeesinde idi. On altıncı asırda o civarda Mimar İlyas (yahud Şücâeddin?) tarafından yapdıran bir mescid halk ağzında. Denizabdal'ın adına nisbetle anıla gelmişdir (B.: Denizabdal Mescidi). Zamanımızda kabrinden nişan kalmamışdır.

DENİZABDAL CAMİİ — B.: Denizabdal Mescidi.

DENİZABDAL CAMİİ SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Şehremmini Nâhiyesinin Denizabdal ve Ereyli (Ereğli) mahalleleri arasında sınır sokakdır! Denizabdal Çeşme Sokağı ile Millet-Caddesi arasında uzanır; Masıra Sokağı, Köprülü Mehmed Paşa Sokağı ve Börekci Veli Sokağı ile kavuşaklar vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi; Pafta 10/73 ve 76). Bir araba rahat geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur. Birer ikişer katlı kâgir ve ahşab evler arasında 4, 5 ve 7 katlı üç apartman vardır; 1 bakkal ve kasab dükkânı bulunan bu sokağın kapu numaraları 1—25 ve 2—22 dir (haziran 1965)

Hakkı GÖKTÜRK

DENİZABDAL ÇEŞMESİ SOKAĞI — Fâtih İlçesinin Şehremini nâhiyesinde, bir kısmı Denizabdal Mahallesi ile Ereyli (Ereğli) Mahallesi arasında sınır teşkil eden, bir parçası da Denizabdal Mahallesi içinde kalan bir sokakdır; Günaydın Sokağı ile Başvekil Caddesi arasında uzanır; Denizabdal Camii Sokağı ve Seccâdeci Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 10/73 ve 76). Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur; ikişer üçer katlı ahşab ve beton evler arasından geçer. Günaydın Sokağı ile olan kavuşağı köşeninde İnâdiye yahud Râşidefendi Tekkesi görülür, âyin günü pazartesi olan bir sâdi dergâhı idi; Denizabdal Camii Sokağı ile olan kavuşağında da bir su terâzisi vardır. 1 bakkal ve 1 terzi dükkânı bulunan sokağın kapu numaraları 3—39 ve 2—40 dır (haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DENİZABDAL KİREÇHÂNE SOKAĞI — Fâtih İlçesi'nin Şehremini Nâhiyesinde Ereyli (Ereğli) Mahallesindedir; Günaydın Sokağı ile Börekci Veli Sokağı arasında uzanır; Masura Sokağı ve Koyuncu Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 10/73). Bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşelidir, bir kavis çizerek uzanır, eski ahşab evlerinden ancak bir kaç binâ kalmış beton yapılar arasından geçer; 1 esvab temizleyici, 1 tuhâfiyeci, 1 kadın berberi, 1 kâğıtcı, 1 arpacı, 1 bakkal dükkânı vardır (haziran 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DENİZABDAL MESCİDİ — Hadikatül çesinin Şehremini Bucağı Mahallelerinden; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 10, No. 76) aynı bucağın Nevbahar, Seyyid Ömer, İbrahim Çavuş, Ereyli, Arap Emini, Ördek kasab ve Molla sefer mahalleleri ile çevrilmişdir.

Sınır yolları şunlardır: Kızılelma Caddesi nin bir parçası (Nevbahar Mahallesi ile), Gökalp ziya Sokağı (Seyyid Ömer Mahallesi ie), Vezir Caddesinin bir kısmı ve Günaydın Sokağı (İbrahim çavuş Mahalesi ile), Denizabdal çeşme Sokağının bir kısmı ve Denizabdal Cami Sikağı (Ereyli Mahallesi ile), Millet Caddesi (Apaemini, Ördekkasab, Mollasefer mahalleleri ile).

İç sokakları şunlardır: Denizabdal çeşme Sokağının bir kısmı, Çıtık Sokağının bir kısmı, Hacamatcı Sokağı, Ceccadeci Sokağı, Başvekil Caddesi, Köprülü Mehmedpaşa Sokağı, Gaspiralı İsmail Sokağı, Köprülüzâde Sokağının bir kısmı, Necibâsım Sokağı, Kaşgarlı Mahmud Sokağı, Dervişpaşa Sokağı, Ahmed Vefikpaşa Caddesi, Hacı Zihni efendi Sokağı, Veled Çelebi Sokağı, Şâir Mehmed Emin Sokağının bir kısmı.

Denizabdal Mahallesinde 3 okul (Çapa Kız Sanat Enstitüsü, Çapa İlk Okulu, Şehremini Orta Okulu), 1 çeşme, 142 dükkân ve 515 ev vardır; 1960 sayımına göre nüfusu 2860 kadın ve 2839 erkek olmak üzere 5699 kişidir (1963).

Hakkı GÖKTÜRK

DENİZABDAL MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Şehremininde dir; bânisi Mimar İlyas bin Abdullahdır, mescidi mezarlığında medfundur, hicrî 958 (M. 1551) de vefat ettiği merkadi taşında kayıdlıdır. Bu mescidin karşısındaki evin ardında bulunan diğer bir evin bahçesinde gömülü olub Fâtih Sultan Mehmed ile berâber gelenlerden Denizabdal'ın bu mescid ile alâkası yokdur, fakat mescid onun ismi ile meşhur olmuşdur. Minberini mevkuufât halîfesi Ahmed Efendi koymuşdur, onun kabri de oradadır. Bu mescidin mahallesi vardır».

Dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü ahşab bir çatıdan ibâret bir binâ idi, Millet Caddesi genişletilirken yıktırıldı.

«Mir'âtı İstanbul» müellifi merhum Mehmed Râif Beyin oğlu General Hakkı Râif Ayyıldızda bulunan evrâkı metrûkesi arasında bu mescidin kapusu üzerindeki kitâbenin sureti olarak 6 beyitleik bir manzûme vardır; fakat, mescidin İkinci Sultan Abdülhamid zamanındaki bir tâmirinde konmuş bu kitâbede mescidin bânisinin adı Mimar Şücâeddin diye yazılıdır. İstanbulda bânilerinin adı «Şücâ, Şücâeddin» olan beş mescid daha vardır. (Cebecibaşı Mescidi bânisi Cebecibaşı Şücâeddin Ağa; Enserci (Mimarcı, Çivici) Mescidinin bânisi Enserci Şücâeddin; Yemeniciler Mescidi bânisi Şatır Uzun Şücâ; Voynukşücâ Mescidinin bânisi Şücâeddin İbrahim Efendi; Ördekkasab Mescidinin bânisi Şücâeddin Mehmed Efendi); Mehmed Râif Beyin Denizabdal Mescidine âid olduğu kaydı ile istinsah ettiği kitâbe suretinde Mimar İlyas yerine Mimar Şücâeddin adının nasıl bir münâsebetle yazıldığı tesbit edilemedi; kitâbe metni şudur:

Hazreti Abdülhamid Hânı âdâlet menkibet
Çok ibâdethâneyi îmâre oldu çâresâz

Hayli demdir işte bu câmi de olmuşken harâb
Kıldı Tevdîdine ferman ol şehi kişver tırâz

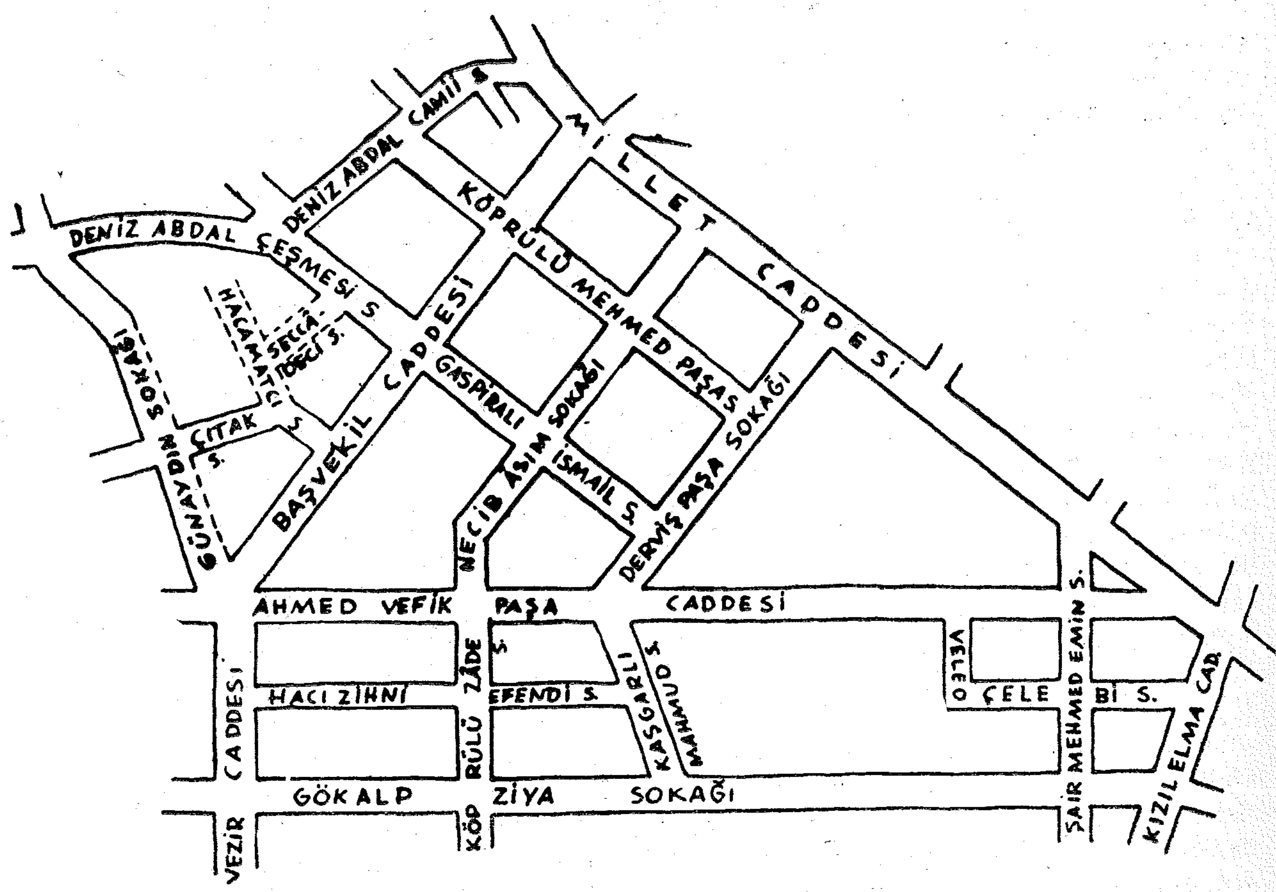
Eyledi Mimar Şücâeddin gibi bir kâmilin
Rûhini lutfiyle şâd ol şehriyârı dilnüvâz

Şevketü iclâl olsun cihanda kâmuran
Cebhesâyı secdegâh odukca erbâbı niyâz

Yazdı târihin Behâî şevk ile ey ehli din
«Gel şu rânâ câmi zîbâya kıl herdem namaz»
Sene 1313 M. 1895-1896

Hakkı GÖKTÜRK

DENİZATLI GEMİSİ (İstanbul sularında ilk) — Aşağıdaki satırları Ali Haydar Emir'in «Türk Tahtelbahircileri» isimli makaalesinden alıyoruz: «... 1878 de İngilterede Liverpol'da Mister Garret tarafından yapılan bir denizaltı gemisinin (tahtelbahir'in) ilk tecrübeleri yapıldı; düşman gemilerine görünmeden su altından gelerek torpilini atacak bu yeni silâhın donanmalardaki yerinin önemi üzerinde hayli münakaşalar oldu. Garret'in gemisi 45 kadem boyunda idi. İki sene kadar sonra daha büyük ikinci bir gemi inşâ edildi, tecrübeleri yapıldı, fakat son bir dalışında bir daha deniz yüzüne çıkmadı, içindeki fedâkâr gemicilerle birlikde kayboldu. Bu fâcia denizaltı gemisi üzerinde çalışan fen adamlarını ümidsizliğe düşürmedi. İcad ettiği serî ateşli toplarla ölmez bir şöhret kazanmış olan İsveçli mühendis Nordenfeld bu meseleyi dikkatle tâkib ediyordu, kaybolan denizaltı gemisinin noksanlarını aradı ve keşfetti, ve İstokholm'de bir denizaltı gemisi inşâ edereek 1885 de tecrübelerini yapdı, bu gemi bütün dalışlarında su altında seyirden su yüzüne çıkdı; Nordenfeld'in gemisinin evsâfı şu idi: boyu 64 kadem, eni 9 kadem, hacmi 60 ton su yüzünde sür'ati 9 mil, kömür tâzelemeden aldığı mesâfe 150 mil, selâmetle dalabileceği derinlik 50 kadem, çift silindirli makinası 100 beygir kuvvetinde, ve 14 kadem boyunda bir torpil taşıyordu; mürettebatı 3 kişi idi.

Denizabdal Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

O tarihde denizaltı gemileri büyük devletlerin donanmalarında henüz yer almamışdı ki Nordenfeld'in inşâ ettiği ilk denizaltı gemilerinden birini 1886 da Yunanistan satın aldı, Salamin Tersânelerinde tecrübeleri yapıldı ve bu tecrübeler basından gizlendi. Adalar Denizinde hâkimiyet yolunda Osmanlı Devleti Yunan donanmasının kazandığı bu silâh karşısında kayıdsız kalmadı ve Nordenfeld'e iki gemi sipâriş etti. İsveçli mühendis ile bir şirket kurmuş olan İngiliz Garret şirket adına İstanbula gelerek bir mukavele imzaladı; birine «Abdülhamid», diğerine «Abdülmecid» isimleri verilen bu ilk ikiztürk denizaltı gemisinin vasıfları şu olacakdı:

Boy 100 kadem,en 12 kadem, hacim 160 ton su yüzünde sür'ati 12 mil, kömür almaksızın gideceği mesâfe 900 mil, selâmetle dalacağı derinlik 50 kadem, makina 250 beygir kuvvetinde; 14 kadem boyunyunda ikişer torpil taşıyacaklar ve güvertelerinde 1 pusluk iki Nordenfeld seriateşli top bulunacakdı. Mürettebatı 1 kaptan, 1 makinist, 2 zabit, 1 ateşciden mürekkeb 5 kişi idi. Gemilerin beheri için 18,000 altın ödenecek, gemiler İstanbula parçalar hâlinde getirilecek, ve İstanbulda yerli amele tarafından monte edilecek, Mister Garret ve arkadaşları tarafından İstanbulda tecrübeleri yapıldıkdan sonra tesellüm edilecekdi. Bedellerinin 28,000 altını yapıcılara peşin olarak ödendi, 8,000 altından tesellümden sonra alınmak üzere bankaya yatırıldı.

«Abdülhamid» ve «Abdülmecid» denizaltı gemileri beşer parçadan mürekkeb olarak 1887 de İstanbula geldi ve Tersânede Valde Kızağında kurularak fevkalâde merâsim ile denize indirildiler, ve ikişer direk taşıyan gemilere türk bayrağı çekildi.

Gemilerin tecrübelerinde bulunmaya ve onları tesellüme değerli denizcilerimizden Develilizâde Halil Bey Kaptan memur edilmişdi.

Gemiler gündüz rıhtımda bağlı duruyor, ve tecrübeler gece Haliçde yapılıyoıdu. İlk tecrübeler sâdece denize dalıp çıkmak oldu, su altında seyir tecrübesi yapılmadı, ve tecrübelerde de yalnız «Abdülhamid» kullanılıyordu. Dalmalarda da Garret ile iki muavini ve Halil Bey Kaptan bulunuyordu.

«Bir gece «Abdülhamid» Hasköy ile Balat arasında 5 kulaç suya daldı, fakat sarnıçlarına aldığı suyu boşaltacak makina işlemeyince gemi denizin dibine kadar inip oturdu. Garret ve iki yardımcısı dehşet içinde kaldılar, hatayı birbirlerine yükleyerek çekişmeye başladılar, geminin içindeki havanın dört kişiyi ne kadar yaşatacağı bilinmiyordu. Onların şaşkınlığını bir müddet seyreden Halil Bey Kaptan tulumbaya yaklaşdı, ve elini tulumba valfına atar atmaz makine işlemeye başlayıp deniz altı su yüzüne çıkdı.

Su altında seyir tecrübeleri Garret'in türlü behâneleri ile hayli gecikdikden sonra bir gece yine Haliçde Fener önünde seyir için dalındı. Geminin gövdesi ancak kaptan köşkü su yüzünde kalacak şekilde suya gömüldükden sonra seyir dümeni tanzim edilerek uskur harekete geçirildi, fakat müdhiş bir hâl oldu, gemi 45 derece bir meyil ile burnu üstüne dikilerek uskur havada kaldı, Garret düşerek yaralandı, gemi seyir tecrübesinde bir metre bile yürümemişdi. Hemen sarnıçlar boşaltılarak gemi su yüzüne çıkdı ve rıhtıma dönerek bağlandı. Bundan sonra Garret yeni bir tecrübeye cesâret edemedi, hükûmete tecrübelerin ta-

mam olduğunu, gemilerin tesellüm edilmesini bildirdi.

Tesellümde Tersâne tantanalı bir gün yaşadı. Pâdişâhı temsilen Derviş Paşa pek erken saatde Kasımpaşada Divanhâneye geldi. Bahriye Nazırı Bozcadalı Hasan Hüsnü Paşa ve bütün behriye erkânı toplandı. «Abdülhamid» de ağır ağır seyrederek Divanhâne önüne geldi, tekmil Türk mürettebâtı içinde idi: Süvâri Halil Bey Kaptan, makinist kolağası Mahmudpaşalı Ali Bey, yardımcısı İzmitli Şerefeddin Efendi, mülâzim Hasköylü Mehmed Efendi, ateşci Musa Çavuş; hepsi başlarında fes, don gömlekce, yalın ayak, dalış ve su altı seyir tecrübesine hazır idiler. Fakat bu tecrübe yapılmadı. Garret hiç sıkılmadan gemide küçük bir arıza çıkdığını söyledi. Gemi rıhtıma döndü. Bu garib hareketine rağmen Garrete fahrî binbaşılık ile altın imtiyaz nişanı verildi, ve iki denizaltı gemisi son tecrübeler yapılmadan teselelüm edlmiş oldu. Garret tecrübeler için gelmek şartı ile memleketine döndü ve kendisinden artık haber alınamadı, mezuniyeti bittiği halde dönmedi ,izi güçlükle bulundu, gemilerin tesellüm edildiğini, eğer türk denizcilerine denizaltıcılık öğretmesi için çağırılıyorsa şu kadar aylıkla gelebileceğini bildirdi ve küstahca fâhiş bir para istedi.

İkinci Sultan Abdülhamid denizaltı gemileri ile yakından ilgileniyordu. Bahriye nâziri Bozcaadalı Hasan Paşa pâdişaha karşı müşkil durumda kaldı, o sırada yüzbaşı olan Halil Bey Kaptanı çağırarak kendisine iki derece terfi ve nişan, nakdî mükâfât vaad etti, türk bahriyelilerinin bu gemileri kullanabildiklerini isbat etmesini rica etti. Bir salı günü Kasımpaşada kumandanlık önünde «Abdülhamid» gemisi dalma tecrübesi yapdı, yavaş yavaş suya gömülen denizaltı beş dakika sonra gözden kayboldu. Bahriye erkânı ve oraya toplanan büyük bir halk kitlesi heyecan, telâş içinde idi. Halil Bey Kaptan hem dalma hemde seyir tecrübesi yapıyordu. Geminin daldığı noktadan çıkmadığını görenler ne yapacaklarını bilemez halde iken «Abdülhamid» ilerde bir noktadan su yüzüne çıkdı, ve coşkun alkışlarla, sevinç nâraları ile karşılandı. Süvari ve mürettebâtı yarı çıplak bir halde geminin güvertesine çıkarak halkı selâmladılar. Fakat nazır paşanın terfi, nişan ve ihsan vaidlerinden bir ses gelemedi.

Bu tecrübeden dört gün sonra pâdişahdan «Tahtelbahirlerim İzmite gitsin!..» emri geldi ve gemiler hemen o gün İzmite gönderildi.

Son bir tecrübe İstanbulda Sarayburnunda yapıldı ve bu tecrübede pâdişah bizzat bulundu. Sarayburnuna köhne bir gemi kondu. «Abdülhamid» Gemisi sür'atle geldi, muayyen bir mesâfede daldı ve torpilini hedefine attı, köhne gemi bir an içinde battı. «Abdülhamid» ve onun gölgesi hâlinde kalmış «Abdülmecid» o gün Tersâne rıhtımına bağlandılar, bir kaç gün sonra da Sütlüce kıyısında kızağa çekildiler ve orada çürümeye terkedildiler, tam yirmi iki yıl...» (Ali Haydar Emir, Türk Tahtelbahircileri, Tarihi Bahrî Sayfaları, 1916; (B.: Denizaltı Gemisi Timsah).

DENİZALTI GEMİSİ TİMSAH — Onsekizinci yüzyıl başlarında Lâle Devrinde Üçüncü Sultan Ahmedin onbeş gün on beş gece sürmüş oğullarının sünnet düğünü şenliklerinde Tersâne başmimarlığında bulunmuş İbrahim Efendi adında bir zat tarafından yapılmış bir eğlence gemisidir; denize dalmış, gözden kaybolarak su altında yürümüş, sonra tekrar su yüzüne çıkmış, dolayısı ile dünyanın ilk denizaltı gemisidir. Bu düğün üzerine «Surnâmei Hümâyun» adı ile bir eser yazmış olan o devrin ünlü şâiri Seyyid Vehbi bu gemi hakkında şunları yazıyor:

«Düğünün ondördüncü günü (28 zilkaade 1132, 3 aralık 1719, çarşamba) pâdişah deniz şenliklerini seyretmek için Aynalıkavak Kasrına geldi. Seyirci kayıkları o kadar çok idi ki denizin yüzü kayıkla örtülmüşdü. Kürekleri kımıldatmanın bile imkânı yokdu. Haliçdeki gemilerin üstü ise mahşerden nişan dolu idi. Bu gün, deniz eğlenceleri arasında sabık Tersâne mimarbaşısı İbrahim Efendinin timsahı binlerce insanı hayretden hayrete düşürdü. İbrahim Efendi tarafından yapılan bu timsah sûreti üç çifte bir kayık büyüklüğünde idi. Üst çenesini açıp kapayarak deniz yüzünde yarım saat kadar dolaşmış, sonra denize dalmışdı. Zevk ile seyredilen bu timsah çok takdir edilmişdi. Fakat bir saat kadar sonra battığı yerden tekrar deniz yüzüne çıkınca, takdirler aşırı heyecan ve hayrete çevrilmişdi. Timsah bu sefer ağzını açıp durmuş, açılan ağzından rengârenk esvablarla beş nefer köçek oğlan fırlamış, timsahın sırtına çıkarak raksetmeye başlamışdı...».

Düğünden sonra bu geminin ne olduğu bilinmiyor; İbrahim Efendinin hayatı hakkında da başka kayda rastlanmadı. O tarihden sonra yapılan büyük saray düğünlerinde buna benzer bir gemi görülmez; denize dalıp çıkan timsah geminin inşâ sırlarının İbrahim Efendide kaldığı bellidir.

DENİZALTI TÜNELİ (İstanbulda Asya ve Avrupa Kıt'aları arasında) — İstanbul Boğazı üzerinde Anadolu ve Rumeli yakalarını, Asya ile Avrupa kıt'alarını bağlayacak bir asma köprü projesinin yanında (B.: Asma köprü) geçen asırdan beri bir de denizaltı tüneli projesinden ara sıra bahsedilir ve günlük gazetelerde meraklı fıkralar, fennî eğlenceler kâbilinden yazılar yazılır; ve pek tez de unutulur.

İstanbulda dudak dudağa gelmiş iki kıt'ayı bağlayacak Asma Köprü de, Denizaltı Tüneli de, bilhassa zamanımızın teknik gücü için, tahakkuku imkânsız işler değildir; sâdece para meselesidir.

Denizaltı Tünelinin iki başı için umumiyetle Avrupa kıyısında Sarayburnu - Ahırkapusu arası ile Asya kıyısında Salacak - Harem arası gösterilir. Bu proje 1965 yılında da tâzelenmiş ve bu konuya en geniş yeri veren Hürriyet Gazetesi olmuşdur. Aşağıdaki satırları o gazeteden alıyoruz:

«İstanbul'da Avrupa ve Asya yakalarını birbirlerine bağlamak üzere yıllardır üzerinde durulan asma köprü konusundan ayrı olarak bu defa, emniyet mülâhazaları ve ucuzluk sebebiyle Ahırkapı ile Salacak arasında asma sualtı tünelinin inşaatı için bir İsviçre firmasının yaptığı teklifin Bayındırlık Bakanlığınca incelenmesine başlanmıştır.

«Açıklamaya göre, İsviçreli İngcom Ros firmasiyle bu konuda bir anlaşmaya varılabildiği takdirde, iki buçuk kilometre uzunluğundaki asma sualtı tüneli Ahırkapı-Salacak arasında 4 yollu olarak yapılacak ve takriben 400 milyon liraya malolacaktır. Köprü bedeli eşit

Denizaltı Gemisi Timrah
(Resim : Sabiha Bozcalı)

taksitlerle kredili olarak dört yılda ödenecektir.

«Bayındırlık Bakanlığınca yapılan açıklamaya göre, Ahırkapı-Salacak arasında yapılacak asma sualtı tünelinin eşi ilk defa Kanada'da yapılmış ve son olarak ta Fransa ile İngiltere'yi Manş Denizinin altından birbirlerine bağlıyacak tünelin de aynı esaslar dahilinde inşası için gerekli projeler tamamlanmıştır. Bakanlık, asma köprünün Boğazın tabiî güzelliğini bozacağına kani bulunduğu için asma köprü yerine asma denizaltı tüneli projesini çok daha mâkul karşılamıştır.

«Yine tünel teklifini yapan İsviçre firmasının Türkiye'deki iki temsilcisi vasıtasiyle Bayındırlık Bakanlığına yapılan müracaatta ve yürütülen müzakerelerde, asma tünelin, asma köprüden yarı yarıya daha ucuza çıkacağı anlaşılmıştı. Dört yollu tünel, Manş Tüneli gibi, çelik halatlarla askıya alınacaktır. Tünelin çelik halatlarla askıya alınacaktır. Tünelin dört yolu da muazzam çelik borularla inşa edilecektir. Gidişli gelişli vasıtaların yolları, çelik boruların içinden geçecektir. Ancak bu tünelinin ömrü asırları aşacaktır.

İsviçre firmasının temsilcileriyle yapılan müzakerelerde, asma tünelin su yüzünden 15 metre aşağıda inşa edilmesi hususunda anlaşma hasıl olmuştur. Tünelin bundan daha sığ bir derinlikten geçirilmesinin deniz vasıtaları için tehlike teşkil edebileceği belirtilmiştir.

«Bayındırlık Bakanlığı tarafından bu çeşit asma su tünelleri inşaatında tecrübeli bir Kanada firmasına gönderilen muhtemel projeye olumlu cevap alındığı takdirde, tünelin İsviçre firması tarafından krediyle yapılması istenecektir. Yetkililer, anlaşmaya varıldığı takdirde tünelin 4 yılda inşa edilebileceğini belirtmişlerdir.

Ahırkapı - Salacak sualtı asma tüneli 15 metre derinlikten geçeceği için denizaltılarımızın seyrüseferine de mâni olmıyacaktır.

Nihayet Bayındırlık Bakanlığı ilgilileri, asma köprü yerine asma bir sualtı tünelinin tercih sebeplerinden bir diğeri olarak da harp halinde bu tünelin köprüye nisbetle çok daha emniyetli olduğunu söylemektedirler. Bayındırlık Bakanlığı, İsviçre firması ile son inşaat müzakerelerine girişmek üzere Kanada'dan tünel projsine gelecek cevabı beklemektedir.» (Hürriyet Gazetesi, şubat 1965).

DENİZ ASKER OKULLARI — İstanbulda kurulmuş deniz asker okulları şunlardır:

Mühendishânei Bahrîi Hümâyun — Türk donanmasına tahsil görmüş zâbit yetişdirmek için Birinci Abdülhamid zamanında açılmış ilk bahriye mektebi; Kasımpaşada Tesânede Tersâne Zındanının bulunduğu sahâda bir binâda açılmış olan bu mekteb, donanmada ve tersânede büyük ıslahat yapmış olan Kaptanıderyâ Cezâyirli Gazi Hasan Paşanın tamâmen kendi düşüncesinin eseri olarak açılmışdı.

Gazı Hasan Paşanın kaptanıderyâlığı zamanına kadar, gerek eski kürekli gemiler (çekdiriler) devrinde, gerekse yelkenli gemiler ((kalyonlar) devrinde Osmanlı Donanmasının bahriye zâbitleri, türlü meziyet ve kıymeyleri ile temâyüz etmiş neferler arasından yetişmişdi; mürettebâtın en değerli olanlarının sırtına bir üniforma giydirilerek zâbit yapılırdı; Gazi Hasan Paşanın kendisi de aynı yoldan yetişmiş ve kaptanpaşalığa, büyükamiralliğe kadar yükselmişdi (B.: Hasan Paşa, Cezâyirli Gazi). Harb gemisi inşâsının mühim bir fen olarak gelişdiği ve deniz topculuğunun bir meslek hâline geldiği XVII. yüz yılın ikinci yarısında türk donanmasının zâbit sınıfı için bu durumu çok kifâyetsiz bulan ve deniz seferlerindeki muvaffakiyetsizliklerin başlıca sebeblerinden biri olarak gören Gazi Hasan Paşa donanmanın şiddetle muhtaç olduğu zâbitleri yetişdirmek için bir mekteb açılması zârurretini aydın bir vezir olan Sadırâzam Halil Hamid Paşaya da kabul ettirerek bir bahriye mektebinin açılması için pâdişahdan irâdesi alındı ve mekteb yukarda yerini kaydettiğimiz binâda 5 şevval 1198 (11 ağustos 1784) tarihinde törenle açıldı ki Gazi Hasan Paşa tarafından Kasımpaşada Kalyoncular Kışlasının yapdırıldığı yıla rastlar (B.: Kalyoncular Kışlası). Bu ilk bahriye mektebinin binâsı zamanımızda mevcud değildir; adı Mühendishânei Bahrîi Hümâyun olduğu halde kapusunun üstüne mermer bir taşda «Hendesehânei Bahrî» yazılmışdı, bu ilk bahriye mektebi bu isim ile de anılabilir.

Bu mekteb hakkında bilgilerimiz çok az ve mübhemdir; şöyle ki mekteb «Seyri Sefâin» ve «İnşâyi Sefâin» isimleri ile iki kısma ayrılmışdı. Her iki kısım dörder sınıfa ayrılmışdı,

ilk sınıf «4. sınıf», ve son sınıf da «1. sınıf» adını taşıyordu. Seyri Sefâin kısmının 2 muallimi, 1 halîfesi (muallim muâvini) vardı ve bütün talebe kadrosu 35 kişi idi; İnşâyi Sefâin kısmının ise 2 halîfesi vardı ve bütün talebesi 10 kişi idi. Seyri Sefâin kısmını bitirenler donanmaya veriliyordu ve donanmada gemilerde «Jurnal Hocası» (Gemi Kâtibi), «Çorba Hocası» (Gemi Anbar Memuru, İâşe Zâbiti), «Baş Hoca» (Gemi Seyir Zâbiti) oluyorlardı, ve zamanla bu zâbitler kaptanlığa kadar yükseliyorlardı. İnşâyi Sefâin kısmını bitirenler tersâne mimarları arasına alınıyordu. Talebenin kıyâfeti hakkında kesin bir bilgi yokdur, bilinen başlarına kalyoncular gibi şal sarmış olduklarıdır, halk arasında akran ve emsâli gencleden bu şal sarıkları ile ayırd edilmişlerdri. Bu ilk bahriye mektebinin ilk devresinde zamanın ünlü matematik bilgini Gelenbevî İsmail Efendi bu mektebde matematik öğretmenliği yapmışdı.

1788 de osmanlı tahtına oturan Üçüncü Sultan Selim yine bir asker okulu olan Mühendishânei Berrîi Hümâyuna büyük önem vermişdi; 1795 de bu okula yeni bir binâ yapılmış B.: Mühendishânei Berîi Hümâyun, başına «Mühendishâne Nâzırı» unvanı ile Nizâmı Cedid ricalinden Abdullah Paşa getirilmiş, Mühendishânei Bahrî'nin idâresi de o nazırlığa bağlanmışdı. Ramiz Paşa 1803 den 1808 yılına her iki askerî okulu idâre etti, bu devir içindedir ki Mühendishânei Bahrîi Hümâyunda da bazı ıslahat yapıldı. Seyri Sefâin kısmında talebe kadrosu 35 den 30 kişiye indirildi, buna mukabil İnşâyi Sefâin kısmının talebesi de 10 dan 20 ye çıkarıldı.

Seyri Sefâin kısmına 3, İnşâyi Sefâin kısmına 2 muallim yardımcısı verildi, bunlar sâdece mükazerecilik yapdılar, dersleri Mühendishânei Berrî'nin muallimleri verdi, o okulun son sınıf muallimi aynı zamanda Mühendishânei Bahrî'nin müdürü oldu. Cuma ve salı günleri tâtildi, pazartesi ve perşembe günleri Mühendishânei Berrîi talebesi arzî üzerinde tatbikata çıkarılıyor, o gün boş kalan mekteblerine Mühendishânei Berrîi talebesi gelerek ders görüyordu, geri kalan üç günde de Mühendishânei Behrî talebesi kendi mekteblerinde halîfeleri nezâretinde ders çalışıyorlardı.

Mühendishânei Bahrînin ilk sınıfına alınacak çocuklar en az 12 yaşında idi; bahriye mensublarının oğulları için bu mektebe girmek, sıhhî durumu müsâid olmak şartı ile bir hak olarak tanınmışdı.

1808 de Yukarı Boğaz kalelerindeki laz yamakların ayaklanması ile başlayan ihtilâlde Üçüncü Sultan Selimin tahtdan indirilmesi, Dördüncü Sultan Mustafanın zamanındaki büyük anarşi, Alemdar Mustafa Paşanın saltanat darbesi, onu tâkib eden Alemdar Vak'ası, yeniçerilerin azgınlık devri içinde berrî ve bahrî mühendishânelerin tedrisâtı yüz üstü kaldı. Mühendishânei Bahrînin her iki kısmında zâten ancak 50 talebe vardı, çoğu mektebi terk etti, halîfeler maaş alamadılar, mektebi bırakıp dışarda başka işler tuttular; İnşaâyi Sefâin talebesi çekek yerlerinde, hususî gemi inşâ tezgâhlarında iş buldular, mektebde ancak kimsesiz bir kaç çocuk kaldı, ve Mühendishânei Bahrîi Hümâyun böylece kendiliğinden kapanma hâline geldi. Bu perişan hal 1821 yılına kadar sürdü ve mekteb bu durumda iken varlığının tek alâmeti olan binâsı da yandı: Kasımpaşada Kadımehmedefendi Mahallesinden çıkan ateş Tersâneye sirayet etmiş, Tersâne Zındanı ve civarını ve Tersâne Eminliği köşkü ile Çorlulualipaşa Camiini yakmış hattâ Tersâne önüne palamarla bağlı bir gemi de tutuşarak yana yana Halicin karşı sâhilline düşmüş, yangının deniz aşırı Balat semtine sirâyetine sebeb olmuşdu.

Yangından sonra Mühendishânei Bahrî talebesi Tersânenin Parmakkapu denilen yerinde Errehâneye (Bıçkı Atölyessine) nakledildi. Büyük bir mağaza olan bu binâ Kasımpaşa Tersânesinin son zamanlarında Gayrimâmul Anbarı binâsı ile Kereste Mağazı olan binânın arasındaki yapıdır. Kitâbesi yokdur, yanında bir çeşme vardır; içi oldukca geniş olub odalara bölünmüşdür, bu son taksimatın mekteb olduğu zaman yapıldığı söylenebilir. Yangın, Mühendishânei Bahrî için kahır yüzünden lutuf olmuş, unutulmuş, yüz üstü bırakılmış mektebi hatırlatmışdı, Husrev Mehmed Paşanın ikinci kaptanıderyâlığında (1822 - 1827) Mühendishânei Bahrînin durumunun ıslahına çalışıldı, evvelâ adı değiştirildi, «Mektebi Fünûnu Bahriye» ismi verildi; dolayısı ile idâresi Mühendishânei Berrîden ayrılmış oluyordu. Tersâne kaptanları arasından seçilen liyâkatlı bir zât, adı maalesef tesbit edilmemişdir, Mühendishânei Bahrîye nazır müdür tayin edildi. Bahriye zâbitlerinin haftanın belli bir gününde mektebi gezerek gördükleri noksanları, istedikleri yenilikleri

mekteb idâresine bildirmeleri usulü kondu. Son sınıf talebelerinin mezuniyet imtihanları da muallimlerinden gayri liman reisinin ve seçkin kaptanların bulunduğu bir heyet önünde yapılmaya başlandı. Talebe sayısı da 200 e çıkarıldı.

İşte bu ilk bahriye mektebi, Mühendishânei Bahrii Hümâyun kırk yıla yakın Türk donanmasına ilk mektebli zâbitleri yetiştirmişdir.

Zamanımızdaki Deniz Harb Okulunun temeli olmuşdur.

Mektebi Bahriye, Mektebi Fünûnu Bahriye — Türkiyede ikinci deniz asker okulu olan Mektebi Fünunu Bahriye'nin temeli Mühendishânei Bahrî'nin son sığındığı Tersânede Errehâne denilen eski bıçkı atölyesinde atıldı. Bu okul Hüsurev Mehmed Paşanın ikinci kaptânıderyâlığında (1822-1827) Mühendishânei Bahrînin ıslahı yolunda kurulmuşdu (B.: Husrev Mehmed Paşa); kurulduğu tarihi kesin olarak tesbit edemedik.

İkinci Sultan Mahmud Orta Havuzun inşâsı münâsebeti ile bir gün Tersâneye geldiğinde Divanhânede tersâne erkânı ile konuşurken Bahriye Mektebinin Errehâne binâsında mevcud 200 talebesi ile çok sıkıntılı bir durumda bulunduğu pâdişaha arz edildi ve mektebe başlı başına bir binâ inşâsı için pâdişahdan irâdesi alındı, ve bu işi o zaman kaptanpaşalık vekâletinde bulunan Ahmed Fevzi Paşa üzerirne aldı (B.: Ahmed Fevzi Paşa, Firârî Hâin; cild 1, sayfa 365). Mekteb binâsı için Kasımpaşada Halice nâzır bir tepe üstünde Cezâyirli Gazi Hasan Paşanın konağı seçildi. Bu büyük ve köhne konak 1828 de satın alınarak yıkdırıldı ve yerine yeni bir Bahriye Mektebi binâsı yapdırıldı ki zamanımızda Kasımpaşada Bahriye (Deniz) Hastahanesinin ortasında bir kulesi olan eski kısımdır. Yapı ancak hicrî 1254 (M. 1838) yılında tamamlandı ve kapusunun üzerine bir tarih kitâbesi kondu, tarih beyti şudur (tarih mücevherdir):

Noktai târihi Ziver hisab idüb didim
«Mektebi Behriye ihyâ kıldı şehinşâhı din»
1254 (M. 1838)

Mektebin eski bıçkı atölyesinden yeni binâya, ikmâlinin hemen tezine taşındığı muhakkakdır. Mühendishânei Bahrî gibi bu Mektebi Fununu Bahriye de dört sınıflı idi. İlk sınıfına 14-16 yaşındaki gencler alınıyordu ve ilk üç sınıfında iki senede bir yapılan imtihanlarla sınıf geçiliyor, bu suretle dört sınıflı mekteb 7 senede bitiriliyordu. Yeni binâya geçerken Bahriye Mektebinin tahsil seviyesi de yükseltilmek istenmiş, talebesinin Darülfünundan alınması kararlaşmışdı.

Mektebin yeni binâya taşındığı 1838 den Patrona Mustafa Paşanın mekteb nazırlığına tayin edildiği 1847 senesine kadar geçen 9 yıl içinde Mektebi Bahriye yeni binâsında da arzû edilen gelişmeye kavuşamadı. Yeni binâ aslında 400 talebeye göre yapılmışdı. İçinde dörtyüz talebenin rahatca barınması gereken binânın bu kadar talebeyi alamadığı görüldü, müstahdemleri kifâyetsiz olduğundan temizliğine de gereği gibi bakılamadı. Darulfünun açıllamamışdı, Mektebi Bahriyeye oradan talebe almak da bir hayal olmuşdu. Talebeler çocukdu. İnşâiye bölümü hemen muattal halde idi; buharlı gemilerin makinaları süratle gelişmiş, bu yeni makinaları idâre edecek zabitlerin yetiştirilmesi, seyri sefâin bölümü de ihmal edilmişdi. Mekteb nazırı Patrona Mustafa Paşa (B.: Mustafa Paşa, İngiliz Patrona) bir ıslahat lâyıhası hazırladı ve bunu kaptanıderyâlık makamına verdi, Mustafa Paşanın hazırladı bu ıslahat projesinin başlıca maddeleri şunlardır :

1 — Mektebin talebe kadrosu ençok 120 olacak

2 — Dört sınıflı olan mektebde tahsil müddeti de 4 sene olacak

3 — İlk sınıfdan başlamak üzere talebe «Güverte» ve «Makine ve İnşâiye» iki meslekî ihtisa şubesine ayrılacak

4 — Son iki sınıfda da «Makine ve İnşâiye» şubesi, yine bu isimlerle iki ayrı şube olacak, yani ilk iki yıl Makina ve İnşâiye üzerinde bir bilgi edinen gencler son iki senede yalnız makina ve yalnız inşâiye de ihtisaslarını tamamlayacaklar.

5 — Darülfunundan talebe temin olununcaya kadar Mektebi Bahriyeye bahriye mensublarının evlâdları alınacak, onlar kadroyu doldurmadığı takdirde diğer meslek erbanın çocukları alınacak

6 — Mektebe girebilmek için sıhhî muayenede müsbet rapor almak, okuma yazma bilmek şart olacak, hatır ile asla talebe alınmayacak

7 — Mektebin ilk sınıfına girmek için yaş haddi 14-16 olacak

8 — Yabancı dil olarak fransızca öğrenmek mecburî olacak.

Meclisi Bahriye bu projeyi aynen kabul etti, yalnız iki madde ekledi :

9 — Şimdilik Adalar Denizinde Ege Denizinde, ilerde ise Bahri Muhitde (Okyanosda) dolaşmak üzere bir veya iki mekteb gemisi lâzımdır

10 — Yabancı dil olarak fransızca ihtiyârî, ingilizce mecburî olacak (Bu projedeki rakamlar tarafımızdan konulmuşdur)

Mustafa Paşa projesine bir de ders müfredat programı eklemişdi.

Bu layıhanın ve ders müfredat programının tasdik ve tatbiki Mektebi Bahriyede gelişme yolunda büyük bir dönüm noktası teşkil etti. O sıralardadır ki mekteb, Kasımpaşada sureti mahsusada yapdırılmış olan binâyı da terkederek 1850 de Heybeli Adada bulunan bahriye kışlasına nakledildi. Bu naklin sebebi şu idi :

1828 senesinde Sakızağacında bir Bahriye Hastahânesi yapılmışdı; binâsı çok küçükdü, Tersâneye de çok uzakdı. Tersâneye yakın, geniş ve havadar bir binâ arayan Bahriye Nezâreti Kasımpaşadaki Bahriye Mektebinin hastahâne için çok uygun olduğunu gördü. Mekteb binâsının hastahâneye çevrilmesi için mektebe bir yer bulmak gerekiyordu. Mekteb için de Heybeli Adada yine 1828 yılında inşâ edilmiş Bahriye Kışlası münâsib görüldü (B.: Deniz Hastahînesi) ve mekteb Kasımpaşadan Heybeli Adaya götürüldü.

Heybeli Ada Bahriye Kışlası bir dörtgenin üç çizgisi boyunca inşâ edilmiş bir binâlar mecmuası idi: müteaddid koğuş ve odalardan mürekkeb asıl kışla, bir hünkâr kasrı, bir cami, bir hamam, bir hastahâne ve sâir müştemilât. Kapusunun üzerindeki kitâbesinin tarih beyti şudur (tarih mücevherdir):

Rif'atâ as cevher âsâ kışlaya târihi
«Kelde mellâna binâ bu kışlayı Mahmud H... »
1244 (M. 1828)

Kasımpaşadaki Bahriye Mektebi inşâsından 12 sene sonra «Deniz Hastahânesi», Heybeli Adadaki bir gemiciler kışlası da inşâsından 22 sene sonra Bahriye Mektebi olmuşdu, binâler hüviyetlerini değişdirdiler, fakat kapularındaki kitâbeler yerlerrinde kaldı.

Bahriye Mektebi Heybelideki kışlaya nakledildiğinde cami yanındaki hünkâr kasrı dershânelere tahsis olundu. Büyük salonuna pâdişahların ziyâretleri için bir taht kondu ve bu salonun kapusuna şu levha asıldı :

Rütbetül ilim, aler-rüteb
(İlim rütbesi bütün rütbelerin üstündedir)
Abdülmecid
Bin Mahmud Han
1266 (M. 1850)

İşte bu levhadaki tarih, Bahriye Mektebinin Heybeliye nakli tarihidir.

Bu İstanbul Ansiklopedisinin kalem arkadaşlarından ve Topkapusu Sarayı Müzesi ile Deniz Müzesinin eski müdürlerinden merhum Haluk Yusuf Şehsüvaroğlu «Yüz sene evvel Kasımpaşada açılan İlk Bahriye Mektebi» isimli makaalesinde bu büyük mektebin ilk yılları içindeki talebe hayat ve nizâmını şöyle anlatıyor :

«Kalkma, yatma, ders, paydos ve yemek zamanları trampete vurularak bildirilirdi. Talebe seher vaktinde kaldırılırdı, yüz yıkanıp sür'atle giyindikden sonra ilk iş abdest almak olurdu, ve beş vakit namazda mutlaka adbest tâzelenirdi. Sabah ve öğleden sonra iki ders yapılırdı, öğle paydosundan başka teneffüs yokdu. Dershânede asla konuşulmazdı. Dershâneye her sınıf avluda tabur olarak girerdi. Kendi aralarında müzâkereler koğuşlarında yapılırdı. Muallim tarafından sorulan sulallere cevab verememek ayıp sayılır, böyle bir talebe tekdir edilir, tekerrüründe dayak cezâsı alırdı. Dayak, asker ocaklarının kadim geleneği olarak yüzü koyun yatırılan talebenin kaba etlerine bildirilen sayıda değnek vurmakdı, pek haysiyet kırıcı idi, onun içindir ki talebe dayak cezası almamak için derslerine elinden gelen gayreti gösterirdi.

«Yemekhânenin adı Lokanta idi. Talebeye kendi aralarında olsa bile efendimsiz konuşmaları önemle tenbih edilmişdi.

«Yat trampetesi yatsı namazından bir saat sonra vururdu. Koğuşlara gidip soyundukdan sonra isteyenler arkadaşlarından birinin yatağı üzerinde toplanarak bir müddet daha ders müzâkeresinde bulunabilirlerdi; uyuyanları rahatsız etmemek şartı ile izin verilirdi. Gece nöbetcisi zâbitler, yanlarına aldıkları bir kaç bahriye neferi ile koğuşları sabaha kadar bir kaç kere dolaşırlardı. Kavga eden iki talebe yakalandığı zaman, sebebi ne olursa olsun mektebin geleneği olarak yaşca küçük olana 15, büyük olana da 20 değnek vurulurdu, ve her ikisi 24 saat katıksız ekmek verilerek hapsedilirdi. Bir arkadaşının herhangi bir şeyini haber vermeden almak hırsızlık sayılırdı, ilk seferinde yüz

değnekle meydan dayağına yatırılır (B.: Dayak),, tekerrüründe ikiyüz değnekle meydan dayağı atıldıkdan sonra 3-6 ay prangaya vurulur ve bu ağır hapis cezasını çekdikden sonra mektebden tard edilirdi. Askerlik kurraasını bahriyeden çekmiş bir nefer okuma yazma biliyorsa ve Bahriye Mektebine girmek isterse gencin bu arzusunun tahakkuku için kolaylık gösterilir, kendisine gereken kitablar verilerek kitâbet ve hendese derslerinden imtihan edilir, muavaffak olursa mektebe alınırdı.

«Mektebin üniforması kışın koyu lâcivert çuhadan stire pantalon, kısa gemici kaputu ve fes idi, setire üstüne tokası çapalı bir kemer bağlanırdı; yazın kaba beyaz ketenden pantalon ve kırmızı çuhadan mintan giyilirdi. Mintan, frak kesiminde bir ceketin adı idi, şu fark ile ki arka kuyruk kısmı yokdu, önü açık durur, iki yanında üçer süs düğmesi vardı, mintan altına da göğsü boyun hizâsına kadar örten bir fanila giyilirdi. O devirin bahriye neferleri gibi bele kuşak sarmazlar idi..» (Haluk Y. Şehsüvaroğlu).

Bahriye Mektebinin ilk devirlerinin üniforması üzerine elimizde son derecede dikkate değer bir vesika vardır ,uzun boylu, bıyıkları henüz terlemiş yakışıklı bir delikanlının bir boy portresidir, İstanbulda Beyoğlunda Vasil Kargopulo Fotogfarhânesinde çekilmiş olan resmin arkasına kurşun kalemle ve çok güzel bir yazı ile «Rifat Beyin bahriye talebelerinden» ibâresi yazılmışdır; sahhaf - koltukcu Nizameddin Aktuç vâsıtası ile Keçecizâde İzzet Fuad Paşaya âid bir evrak tomarı arasında elimize geçmişdir, delikanlının kiyâfeti şöyledir: pantalon yerine İskoçyalılar veya Yunanlı efzonlar gibi diz kapağı hizâsına kadar inen kısa bir eteklik giymişdir, baldırlarında işlemeli tozluk, üstünde yine işlemeli bir cebken, başında da püskül kenarından 2-3 parmak kadar uzun fes vardır; cebkeninin işlemeleri arasında ve iki ön köşede birer ay-yıldız nişanı vardır. Aynı kiyâfet ile İzzet Fuad paşanın da en çok 3 yaşında iken çekilmiş bir resmi vardır. Paşanın doğum tarihi 1860 olduğuna göre bu resimlerin 1862-1863 arasında çekilmiş olması gerekir, Sultan Azizin ilk saltanat yıllarıdır, ve kim olduğunu tesbit edemediğimiz Rifat Beyin bahriyeli talebesi, o sırada Heybeli Adada bulunan Bahriye Mektebinin talebelirinden biridir. Halk nazarında asla beğenilmeyeceği muhakak olan bu üniformanın kabul edilmesi ile kaldırılması bir olmuş olacakdır ki elimize bu resimler geçmemiş olsaydı Bahriye Mektebi tarihçesinde kesin olarak unutulmuş olacakdı.

Mektebi Fünunu Bahriye (Bahriye Mektebi) zamanımızda «Deniz Harb Okulu» adını almışdır.

Bahriye İdadisi — Mektebi Fünunu Bahriye (Bahriye Mektebi), kara ordusu için açılan Harbiye Mektebi gibi yüksek bir askerî meslek ve ihtisas mektebi olarak açılmışdı. Kendine lüzumu olan talebeyi gereği gibi yetiştirmek üzere piyâde, topcu, tıbbiye idâdîleri gibi 1852 — 1853 arasında bir de Bahriye İdâdîsi açıldı. Dört sınıflı olan bu mekteb Kasımpaşada Tersânede tâyin edemediğimiz bir binâda açılmışdı. 1864 de bütün askerî idâdîler (piyâde, bahriye, topcu, tıbbiye) Galasarayı İdâdîsi binâsında bir idâre altında toplandılar, ayrı ayrı kadrolarda talebeler oldukları halde idâdî tahsillerini müşterek gördüler, diplomalarını aldıkdan sonradır ki asıl meslekî asker mekteblerine dağıtıldılar. Fakat bu müşterek eğitim ve öğretimden fayda görülemedi, bilhassa Bahriye İdâdîsi talebesi için bilâkis kötü oldu; Mektebi Bahriyeye verilecek gençler için idâdî tahsilinde yalnız nazarî bilgiler kâfî değildi, gemici olan çocukların o çocukluk yaşlarında iken deniz ile ülfetleri lâzımdı, gemi hayatına alınmaları lâzımdı, gemicilik âletleri gözle görüp tanımaları, elleriyle kullanmaları lâzımdı. Diğer askerî idâdiler için de böyle idi; 1878 de askerî idâdîler Galasarayından alınarak müstakil müessese-ler halâinde dağıtılırken Bahriye İdâdîsi de Heybeli Adaya götürüldü. Adada Bahriye Mektebinin dershâne binâsı ile vapur iskelesi arasında 1861-1862 de Sultan Aziz tarafından yaptırılan büyük ve ahşab bir köşke yerleşdirildi. 1908 de bu köşk yeni kurulan Ticâreti Bahriye Mektebine verilerek Bahriye İdâdîsi sınıfları Bahriye Mektebi binâsı içine alındı. Bahriye Mektebi içinde bu Bahriye İdâdîsi sınıfları zamanımızdaki Deniz Lisesinin temeli olmuşdur.

Bahriye Rüşdiyesi — 1875 de ilk askerî rüşdiyeler açılırken Bahriye İdâdîsine talebe yetişdirmek üzere Kasımpaşada hastahâne arkasında bir binâda bir de Bahriye Rüşdiyesi açılmışdı (B.: Rüşdiye Mektebleri); bir müddet sonra Bahriye Kâtib Mektebi de bu rüşdiye binâsına nakledildi (B.: Bahriye Kâtib Mektebi). Bahriye Rüşdiyesi meşrutiyetin ilânından az sonra Heybeli Adadaki Bahriye Mektebi için yeni bir

tahsil sistemi kabul edilerek Bahriye İdâdîsine talebe alınmamasına karar verildiğinde lağvedildi.

Bahriye Kâtib Mektebi — Bahriyede donanma teşkilâtı içinde ve gemilerde kâtiblik ayrı ihtisas isteyen bir işdi; kâtibin ayrıca gemi seyrü seferinden anlaması, gemici eğitimi görmüş olması lâzımdı. Osmanlı donanmasının ilk okur yazar zâbitleri arasında kâtibleri Mühendishânei Bahrîi Hümâyunun Seyri Sefâin kısmı yetiştirmişdi. Mühendishânei Bahrînin yerini alan Mektebi Bahriye güverte, makina ve inşâiye zâbitleri yetişdirmeye başladı, kâtib sınıfı menşe'siz kaldı. Bunun üzerine Kasımpaşada havuzlar arkasında bir binâda üç sınıflı bir kâtib mektebi açıldı. Biri Bahriye Rüşdiyesi açılınca kâtib mektebi de üç sınıfdan iki sınıfa indirilerek rüşdiye mektebinin binâsına nakledildi, şöyleki bahriye rüşdiyesini bitirenler bahriye idâdîsine geçiyorlardı, bu çocukların içinden kâtib olmak isteyenler iki sene kâtib sınıflarına devamdan sonra oradan «brik kâtibi» rütbesi ile diploma alacaklardı; sonra sırası ile «korvet kâtibi», «firkateyn kâtibi», «kalyon kâtibi» olacaklar, binbaşılıkla güverte zâbitliğine geçecekler, giderek gemi süvârisi olabileceklerdi. Kâtib Mektebi 1909 da lagvedildi.

Haddehâne Mektebi — Haddehâne Kasımpaşada eski tersânede demir ve bakır gibi mâdenleri levha ve çubuk-tel hâline getiren büyük bir atöliye- fabrikanın adıdır. Ahşab kalyon teknelerinin bakır levhalarla kaplanmaya başlanması ve bu münâsebetle harb gemilerinin zırhlı adını alması üzerine İkinci Sultan Mahmud devrinde kurulmuş, som saç ve çelik tekneli buharlı gemiler devrinde de büyük bir önem almışdır.

İstanbulda mîrî fabrikalar, bu arada bilhassa askerî fabrikalar çoğalınca buralara işçi-amele bulmakda güçlük çekildi, bu sıkıntı tersâne haddehânesinde de oldu. İkinci Sultan Abdülhamid devrinde kendi işçi ve amelesini tam ihtisas ile kendisi yetişdirmesi düşünülerek tersâne haddehânesinde «Sibyan Koğuşu» adı altında bir çırak mektebi açıldı. Bu koğuşa İstanbul halkının ayak takımına mensub çocukları alındı, iç çamaşırlarına varıncagiydirilip kuşatılarak iâşe ve ibâteleri temin edildi. Haddehâne Sibyan Koğuşuna girmek için şartlar en az 12-16 yaş arasında bulunmak, vücud yapısı ve sıhhati gireceği ağır işe dayanıklı, sağlam olmak mahallesinden bir hüsnü hal kâğıdı getirmek ve müslüman evlâdı olmakdı. Çocuklar gündüzleri haddehânede çırak olarak çalışırlar, geceleri koğuşda, başda okuma yazma ve âdâbı diniye gelmek üzere iki saat nazarî ders görürlerdi. Bu sibyan koğuşu için âzamî yaş haddi 19 idi, sonra haddehânenin veya tersâne fabrikalarından herhangi birinin ücretli işçi kadrosuna alınırlardı.

İstanbul Ansiklopedisine kiymetine baha biçilmez notlar ve hâtıralar tevdî etmiş olan Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca (Vâsıf Hiç) de çocukluğunda bir müddet Haddehâne Sibyan Koğuşunda bulunmuşdur (B.: Hiç, Vâsıf).

O devrin âdetince, Haddehâne Sibyan Koğuşu üzerine Lütfi adında biri tarafından «Destânı Sibyan» adı ile bir destan yazılmışdır; bu destanın aşağıdaki metnini Tâhir Alangu'nun «Çalgılı Kahvehânelerindeki Külhanbeyi Edebiyatı» isimli eserinden alıyoruz. T. Alangu destanın elindeki nushasında okuyamadığı kelimeleri göründükleri şekilde kaydetmişdir; biz, o şekle yakın ve bir mânâ verebilen kelimeyi koyduk ve o kelimeleri bir mûtarıza içinde kaydettik. İfâdesinden destan yazarı Lütfi'nin haddehâne sibyanlarından olub tulumbacılık âleminde yeni yeni kanad çırpmaya başlamış biri olduğu anlaşılıyor:, destan şudur :

1 . Sene biniçyüz senesinde heman
İrâde buyurmuşdur Sultan Abdülhamid Han
Basılıp cerîdelere olmuşdur ilân
Sınıf küşâd olsun sabî sibyana

2 . Nüfuzu pâdişah emri yerine geldi
Şâkirdan cümlesi şâd olub geldi
Nızam olduğunu cümlesi bildi
Söyle müjde olsun sabî sibyana

3 . Ser kumandanımız ol Ârif Paşa
Devri âlem durdukça sen binler yaşa
Gezib kışlamızı eyle temâşâ
İsmi ver şan olsun sabî sibyana

4 . Ramazanı şerîfin yirmi yedisi
Kışlamıza girdik Kadir gecesi
Bu şeb hânesine gitsin cümlesi
Yekden ruhsat oldu sabî sibyana

5 . Hüseyin Efendi kışlaya girdi
Çarkçılar içinde yokdur menendi
Cümle zâbıtana verir emri
Emir ilân olsun sabî sibyana

6 . Kışlamızın önü bahir limandır
Kumanda borusu derde dermandır
Bize divan hem zâbıtandır
Söyle bu şeb divan olsun sabî sibyana

7 . Akşam sabah nöbet bekleriz
Zabıtan gelir diye yolun bekleriz
Yatıya gitmeye candan severiz
İzin beyan olsun sabî sibyana

8 . Analar atalar evlâdını bekler
Bize izin vermez paşalar beyler
Bu şeb gelir diye yolumuz gözler
Bu da hicran olsun sabî sibyana

9 . (Evciler) kışlada kalır bir gece
Hanesine gider ertesi gece
Bana onbeş günü geçsin deyince
Günler hasret olsun sabî sibyana

10 . Abdest alır sibyan namaz vaktinde
Namaza gideriz beş vakit günde
Cemaat arkada imam ilerde
Şöyle iman olsun sabî sibyana

11 . Saat onikide oluruz divan
Cem olur bir yere sibyan şâkirdan
Çağırırız :— Çok yaşa Abdülhamid Han
Şâhid (enâm) olsun sabî sibyana

12 . Nuş ederiz kahve kahvehânede
İki üç saat vardır müsaade
Herkes refîkiyle zevkü sefâde
Zevkü sefâ olsun sabî sibyana

13 . Pazar geceleri ruhsat verilir
İki posta gidip ikisi gelir
Yatıya gidenlerin gönlü şâd olur
Pazar seyran olur sabî sibyana

14 . Sibyan hocası Ali Efendi
Gelmemiş cihâne misli menendi
Geldi kabahatli dişin bilendi
Güllü âşiyan olsun sabi sibyana(?)

15 . Erkânı harb için çifte kolağası
Sibyan bölükleri gönül (cilâsı)
Tâlim kumandanı kudret dâvâsı
Emret tabur olsun sabî sibyana

16 . Çâre yok böyle takdirde nâbından(?)
Yaradan etmesin bizi müzdan(?)
Bende bir diyim eder ganî Yezdan
Hakdan ihsan sabî sibyana

17 . Lütfi hizmetde tamam eyledi
Kışla devrûnunda şan eyledi
Sibyana çifte destan söyledi
Yâdigâr olsun sabî sibyana

Kadim behriyeliler, kalyoncular İstanbulda türlü yolda haşarılık ile meşhurdu; bahriye efrâdının bu şöhreti İkinci Sultan Abdülhamid zamanında da devam etmişdi.

Haddehâne sibyanlarının üniformaları o devrin bahriye neferleri üniformasının aynı idi. Bu benzerliğin tesiri ile olacak, Haddehâne Sibyanları bıçkın meşreb gençler olmuşlardı. Yakın geçmişin yangın tulunbacılığı âleminde, bu arada çalğılı kahvehânelerin semâici, destancı, mânici gençleri arasında bahriyelilerin hemen hepsi haddehâneli idi.

Gemilerde makinaları iyi idâre edecek, kullanacak, koruyacak çarkçı efrâda donanmanın şiddetle ihtiyâcı vardı, hattâ bu efrâdın ağır hizmet olan gemiciliği meslek edinmeleri şarttı. Haddehâne Sibyan koğuşundan ise ancak tersâne fabrikalarında çalışacak usta yetiştirilebiliyordu. 1908 meşrutiyetinde donanmaya büyük önem verilirken bilhassa bu nokta üzerinde de duruldu, ve Haddehâne Sibyan Koğuşunun hem nazarî ve amelî tedrisâtında hem de idâresinde ıslaha muhtaç pek çok nokta görüldü. Mevcut çıraklarını yetiştirip çıkardıktan sonra kapanmasına ve yerine bir Çarkçı Çırak Mektebinin açılmasına karar verildi, 1908 den itibâren Haddehâneye yeni çırak-öğrenci alınmadı ve Haddehâne Sibyan Koğuşu böylece 1910 da kapandı.

Deniz Gedikli Erbaş Okulu — Hayatını donanma hizmetine bağlamış, harb gemilerinde gemiciliği meslek edinmiş bahriye efrâdını, deniz gedikli küçük zâbitlerini yetiştiren müessese olarak Deniz Gedikli Erbaş Mektebini bâzı tarih yazarları Türkiyenin en eski bahriye mektebi olarak görürler. İstanbuldaki kadim tıb medreselerini İstanbul Üniversitesinin tarihçesine bağlayan görüşün aynıdır; şöyle ki, Deniz Gedikli Erbaş Mektebinin temeli, denizciliğin kürek devrinde ve daha İstanbulun fethinden evvel Geliboluda ilk Osmanlı tersânesinin yanında, önce Pençik Oğlanlarından, az sonra da Devşirme Oğlanları arasından seçilmiş «Azeb»lerin tâlim ve terbiye gördükleri Azebler Kışlasıdır derler. (B. Azebler; Acemioğlanları; Yeniçeriliter). Donanmamızın en eski gedikli bahriyelilerine alem olmuş «Azeb» ismi «Bekâr Genc, Bekâr Uşağı» demekdir, donanma hizmetinde bulundukları müddetçe evlenemezlerdi. İstanbulun fethinden sonra bu kışla tersâne ile birlikte İstanbula nakledilmiştir.

İstanbul Tersânesi Kasımpaşada kurulmuşdu. Gemi inşâ tezgâhları, kalafat yerleri, anbarlar ve bir forsa-kürekçi zindanı ile (B. Forsa; Kürek; Tersâne Zındanı) oldukça geniş bir sâhayı kaplamış olan Kasımpaşa Tersânesi hududu içinde donanmanın, donanma gemilerinin gedikli efrâdı olan Azebler için bir kışla yeri bulunamamış, onlar için de Halicin öbür yakasında ve Tersânenin karşısında Unkapanında «Azeb Odaları» adı ile bir kışla yapılmışdı. «Oda» o devirlerde «Kışla» karşılığı kullanılmış bir isimdir, İstanbuldaki iki büyük yeniçeri kışlası da «Eski Odalar» ve «Yeni Odalar» isimleriyle meşhurdur. Unkapanındaki Azeb Odalarının camii ve hamamı da «Azebler Camii» ve «Azebler Hamamı» adı ile anıla gelmişdi. Azeb Odaları denilen kışla XVIII. yüzyılda kürekli gemilerinin yerini yelkenli harb gemileri kalyonlar alıp da «Kalyoncu» adı ile yeni bir sınıf bahriye askeri kurulduğunda kaldırılmışdı. O kışlanın camii ile hamamı isimlerini muhafaza ederek zamanımıza kadar gelmiş, Atatürk Bulvarının açıldığı sırada yıkdırılmışdır.

Yukarda kaybettiğimiz gibi Kasımpaşa Tersânesi sâhası içinde bir bahriye kışlası kurmak imkânı bulunamadığından yelkenli gemilerin gedikli efrâdı olan kalyoncular da bidâyetde Galatada ve Kasımpaşada bekâr odalarına, hanlarına yerleştirilmiş, hattâ bir kısmı hamamlarda ve kahvehânelerde mekân tutmuşlardı. Donanmanın İstanbulda bulunduğu sıralarda donanmanın gedikli efrâdı kalyolcularının böyle bir hayat tarzı içinde disiplinlerinin temini imkânsız olmuş ve kalyoncular İstanbulun günlük hayatında büyük zâbıta vakalarına sebebiyet veregelmişlerdi. (B. Kalyoncular). Tersane ve donanmada ilk büyük islâhatı yapan Kaptanıderyâ Cezayirli Gazi Hasan kalyoncuları mutlak askeri disiplin altına almak için onlara Kasımpaşada Tersâne civarında «Kalyoncular Kışlası» adı ile büyük bir kışla yaptırmışdır. (B.: Kalyoncular Kışlası; Hasan Paşa, Cezayirli Gazi).

1826 da Yeniçeri Asker Ocağı kaldırıldıktan az sonra gedikli kalyoncular da kaldırılmış, yerlerine «Asâkiri Bahriy» almışdı. 19 20 yaşlarında bahriye efrâdı olarak donanmaya alınan gençler üç sene donanma hizmetinde bulunmuş, sefer zamanında gemilerde, sefer dönüşlerinde de kalyoncular Kışlasında barınmışlardır. Bahriye efrâdı acemi nefer olarak donanmaya alınıp tâlim ve terbiyeden sonra tam denizci olarak yetişdikleri zaman terhis edilmişler, donanmadan ayrılmışlardır. Yelkenli gemilerin yerini buharlı harb gemileri alınca, gemiciliği meslek olarak seçmiş, bir buharlı harb gemisinin çeşidli işlerinde ihtisas sâhibi olmuş gedikli bahriye efrâdına şiddetle ihtiyaç duyuldu. Türk bahriyesinin istikbâli, hayatı, kudreti için yapılacak en mühim işlerden biri, tek meslek ve sanatları olan gemicilikde uzun müddet hizmet edecek bir küçük zâbit, gedikli efrad sınıfının kurulması görüldü, ve çok geç, ancak 1913 de tahakkuk etti.

Askerî hizmetini bahriyede îfâ eden efrâd içinden okuma yazma bilen ve neferliği sırasında gemicilikte üstün liyâkatları görülenler gedikli küçük zâbit olarak donanmada kalabileceklerdi ve gedikli küçük zâbit olarak donanmada 17 sene hizmet edeceklerdi. 19-20 yaşlarında donanmaya nefer olarak gelen bir gencin gedikli sınıfına geçtikten sonra küçük zâbit olarak rütbeleri ve tahsisatları şöyle tesbit edilmişti:

Gedikli namzedi :	300	kuruş	aylık
3. Sınıf gedikli :	500	»	»
2. Sınıf gedikli :	750	»	»
1. Sınıf gedikli :	1000	»	»

Gediklilere günde bir nefer tayını ve senede bir kat esvab ile çamaşır verilecek, bunların arasında gemilerin makina dâirelerinde çalışacak olanlara ayrıca iş esvabı verilecekdi. Namzedlik müddeti 2 sene idi, üç sınıf gediklilikde de her sınıfda beşer yıl hizmet edecekdi. Bu suretle 17 yıllık gediklilik hizmetini dolduranlar askerîtekaaüd kanununa göre

tekaaüd edilip kaydı hayat şartı ile maaşa bağlanacaklar, ayrıca ellerine verilen bir şehâdetnâme ile Liman Dâiresinde, Seyrisefâin İdâresinde, Deniz Fenerleri İdâresinde çalışmak isterlerse tercih edilerek vazifeye alınacaklardı. Gediklilik hizmetine 22-23 yaşlarında girmiş ve 39-40 yaşlarında emekliye ayrılmış bir gediklinin istikbâli bu suretle temin edilmiş oluyordu.

Bahriyede neferlik hizmetini îfâ ederek terhis edilen efrâdın nazarında dışardaki serbest hayat daha câzib olduğu için gedikli küçük zâbitliğe istekli olanlar donanmanın ihtiyacını karşılamadı. Bunun içindir ki yeni bir yol arandı. Gedikli küçük zâbitleri 15-17 yaş arasındaki çocuklar arasından seçip yetişdirme, dolayısı ile bir «Gedikli küçük Zâbit Mektebi (Gedikli Erbaş Mektebi) kurmak düşünüldü.»

Birinci Cihan Harbinin ilk yıllarında önce bir «Bahriye Makinacı Çırakları Mektlbi» açıldı ve okul binâsı olarak Tersâne önünde demirli «Mûini Zafer» korveti tahsis edildi; sonra bir de «Gemici Çırakları Mektebi» açıldı, bu ikinci mektebe de okul binâsı olarak «İclâliye» korveti tahsis edildi. Her iki çırak mektebinin talebeleri istisnâsız çok dar gelirli âilelerin evlâdları oldu, bu çocuklar bir yandan sokaklara düşüb hayta olmakdan kurtuldular, bir yandan da donanmanın gedikli küçük zâbitlerinin menşei temin edilmiş oldu.

Çırak mekteblerine 15-17 yaş arasında alınacak çocuklar beş sene tâlim, terbiye ve tahsilden sonra gedikli küçük zâbitliğe namzed sınıfından başlayacaklar idi. Çırak mekteblerinde bulundukları müddetce sâir bahriye efrâdı gibi kendilerine her sene iç çamaşırı, ayakkabı, iki kat iş esvabı, bir kat yazlık bir kat da kışlık haricî, adamlık üniforma verilecekdi. Çırak çocuklara her gün bir nefer tayını, ve her ay birinci sınıfda 5, ikinci sınıfda 10, üçüncü sınıfda 15, dördüncü sınıfda 20, beşinci sınıfda 25 kuruş ceb harclığı - aylık verilirdi. Çırak mekteblerini bitirenler (20-22 yaşında) gedikli namzedi oldular, ve ondan sonra gedikli küçük zâbit nizamnâmesine tâbi olarak donanma hizmetinde terfî ettiler.

Birinci Cihan Harbi sonunda 1918 mütârekesinde Türkiyenin istiklâli tehlike karşısında kaldı, dolayısı ile bütün teşkilâtı ile türk bahriyesi ve bütün gemileri ile türk donanması yok olmak üzere idi. Sevr Muâhedesi Osmanlı Devleti donanması olarak 600 tonluk 13 gabbot ve torpidoya müsaade veriyordu.

Türk Donanması, Türkiyenin istiklâli ile beraber ancak büyük zaferden sonra kurtuldu. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti türk donanmasını ihyâ ederken ele aldığı en önemli işlerden biri de deniz asker okulları ve bu arada deniz gediklilerini yetişdirme oldu. Cumhuriyet devrinde eski çırak mekteblerinin yerine yeni tersânenin kurulduğu Gölcükde «Deniz Gedikli Erbaş Mektebi» açıldı. Bir müddet sonra bu mekteb İstanbulda Kasımpaşada «Divanhâne» denilen eski bahriye nezâreti binâsına nakledildi; bu binâ da kifâyetsiz görülerek Deniz Gedikli Erbaş Mektebi hâlen bulunduğu Beylerbeyindeki feriye sarayına nakledildi ve burada yeni tesislerle öylesine gelişdi ki yalnız memleketimizin değil, doğu Avrupanın en büyük ve mükemmel deniz asker okullarından biri oldu.

Bu güzel müessesenin tarihcesine okulun, günlük hayatı üzerine müşahede notlarımızı da eklemek ve bu maddeyi okulun resimleri ve öğrencilerinin üniformalı resimleri ile tezyin etmek istedik; okulu ziyâret için izin ricası ile yazdığımız mektuba okul kumandanlığından cevab verilmedi; 1966 yılının haziran ve temmuz aylarında Deniz Gedikli Erbaş Okulunun kumandanlığında bulunan zâtı bu İstanbul Ansiklopedisinin teessüfünü, eserin metni içinde tesbit ediyoruz.

Efrâdı Cedîde Mektebi — Askerlik vâzifesini îfâ etmek üzere silâh altına alınan genclerden bahriyeye ayrılanların donanma gemilerine dağıtılmasından önce bir yıl eğitim gördükleri bir kışla mektebdir. Yeni bahriye efrâdı bütün çocukluğu denizle hoşrolarak geçmiş yalı uşağı gençler olsa bile askere alınır alınmaz donanma hayatına giremeyecekleri kabul edilmiş, çeşidli görevler ile gemilere dağıtıldıklarında kendilerinden beklenilen hizmeti lâyıkı ile îfâ edebilmeleri için böyle bir mektebde bir yıl sürecek tâlim ve terbiye il eyetişdirilmleri zarûrî görülmüşdür.

Efrâdı Cedide Mektebi meşrutiyetin ilânından sonra donanmada yapılacak ıslahat için müşâvir olarak dâvet edilmiş Amiral Gambel Paşanın hazırladığı projeye uyularak 1909 da Kasımpaşada Kalyoncular Kışlasında kurulmuşdur.

Efrâdı Cedide Mektebinin mevcudu 6 bölüğe ayrılmışdır. Bu altı bölükdeki bütün efrâda akaaid, sıhhat bakımı ve askerî terbiye üzerinde dersler verilmiş, mavzer tüfeğini kullanması, kürek çekmek, yelken tâlimi, gemi temizliği, gemide çamaşır yıkama, esvab tâmiri öğretilmişdir. Sonra mutahassıs bahriye neferi yetiştirmek için her bölükde kurslar vardır; nefer bu kurslardan yalnız birine devam eder. Bir bölüğün kadrosu içindeki efrâd bir kaç kursa ayrılmışdır, şöyle ki:

1. Bölük — Serdümenlik, sıhhiyecilik, dalgıçlık
2. Bölük — Telsiz telgrafcılık, yazıcılık
3. Bölük — Torpidoculuk, mayıncılık
4. Bölük — Topculuk, kamacılık, haydrolikcilik
5. Bölük — Varda bandıracılık, borazanlık (boru, fifre, trampet)
6. Bölük — Sanayi (ateşcilik, makinistlik, gemi ocaklarının idâresi)

Âbidin Dâver 1909 da muhabir olarak çalışdığı Tasviri Efkâr Gazetesinde «Bahriye Efrâdı Cedide Mektebi» başlıklı bir haber yazısında şunları yazıyor: «Şeker bayramı alayında pâdişahın yoluna dizilmiş askerî kıtalar arasında bir bölük bahriye askeri tertemiz ve pek muntazam üniformaları, metin ve hatasız vaziyetleri, sert ve keskin yürüyüşleri ile derhal göze çarpıyordu. Zâbitlerinden birine bu bölüğün hangi geminin askeri olduğunu sordum. Öğrendim ki bu muntazam ve levend tavırlı bahriye askerleri harb gemilerine dağıtılacak efrâdı cedide imiş, Kasımpaşadaki Efrâdı Cedide Mektebinde tâlim ve terbiye gören yalı uşağı genclermiş...».

Deniz Harb Okulu — Heybeliadadaki Bahriye Mektebi 1928 den sonra Deniz Harb Okulu adını almışdır. Türk Ansiklopedisinde «Deniz Harb Okulu» maddesi, bizim yukarda «Mühendishânei Bahrîi Hümâyun» ve «Mektebi Bahriye, Mektebi Fününu Bahriye» isimleri ile iki ayrı madde hâlinde topladığımız notların, ifâde farkı ile aynı gibidir. O iki okulun tarihçesi; geçirdikleri safhalarla Deniz Harb Okulunun dört eski devri olarak kaydedilmiş: Mektebi Bahriyenin Deniz Harb Okulu adını alması da, tarihçede beşinci devir olarak kaydedilmişdir; Deniz Harb Okulu hakkında aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «... 1929 da deniz okulları Deniz Mektebleri ve Kursları Müdürlüğüne bağlanmış, idâdî sınıfları Bahriye Lisesine çevrilmiş, Bahriye Harb Okulunun 4 yıla çıkarılan eğitim süresi ikiye bölünerek ilk iki yılı okulda, son iki yılı da okul ve eğitim gemilerinde (makina öğrencileri fabrika ve gemilerde) hizmet etmeye ayrılmış, bir de muamele memuru sınıfı kurulmuşdur. Böylece Deniz Lisesinden çıkan öğrenciler güverte, makina ve kâtib kollarına ayrılır olmuşdur. Okulun programları pratik ve daha çok meslekî konularda düzenlenmişdir. Asteğmen olarak güverte bölümünden çıkanlar, üçüncü öğrenim yılını çeşidli kurslar (topculuk, torpide, mayıncılık, telsiz, seyir ve piyâdecilik), dördüncü öğrenim yılını teğmen olarak donanma stajında geçirmeğe bağlı tutulmuşdur. Makina bölümü bu iki yılı okulda öğrenim yapmakla tamamlar oldu. Okul gemisi ile yapılan geziler dışında, dört yıllık öğrenim 1953 den beri okulda uygulanır bir hâle konulmuş, türlü sınıflar, uzmanlık eğitimi de bundan sonraya eklenmiş bulunmaktadır» (Türk Ansiklopedisi).

Deniz Harb Okulunun tarihçesine okulun günlük hayatı üzerine müşâhede notlarımızı da eklemek ve bu maddeyi okulun resimleri ve öğrencilerin üniformalı resimleri ile tezyin etmek isterdik; okulu ziyâret için izin ricâsı ile yazdığımız mektubu okul kumandanlığından cevab verilmedi (B.: Mühendishânei Bahrîi Hümâyun; Bahriye Mektebi).

Deniz Lisesi — Heybeliadadaki Bahriye Mektebinin idâdî sınıfları 1928 de Deniz Lisesi adını almışdır, ve memleketimiz medârı iftihârı asker okullarından biri olmuşdur. 1928 yılına kadar tarihçesi yukarda Mektebi Bahriye maddesinde tesbit edildi. Okulun günlük hayatı üzerine müşâhede notlarımızı da okumak ve bu maddeyi okulun resimleri ve öğrencilerinin üniformalı resimleri ile tezyin etmek istedik, okulu ziyâret için izin ricası ile yazdığımız mektuba okul kumandanlığından cevab verilmedi; 1966 yılının haziran ve temmuz aylarında Deniz Lisesi kumandanlığında bulunan zâte bu İstanbul Ansiklopedisinin teessüfünü eserin metni içinde tesbit ediyoruz (B.: Bahriye Mektebi; Bahriye İdâdîsi).

Mızıkacı Çırakları Mektebi — Bahriye bandolarını musiki, ve bilhassa batı musikisi üzerinde sağlam bilgili genclerle beslemek için İkinci Sultan Abdülhamid zamanında, tesbit

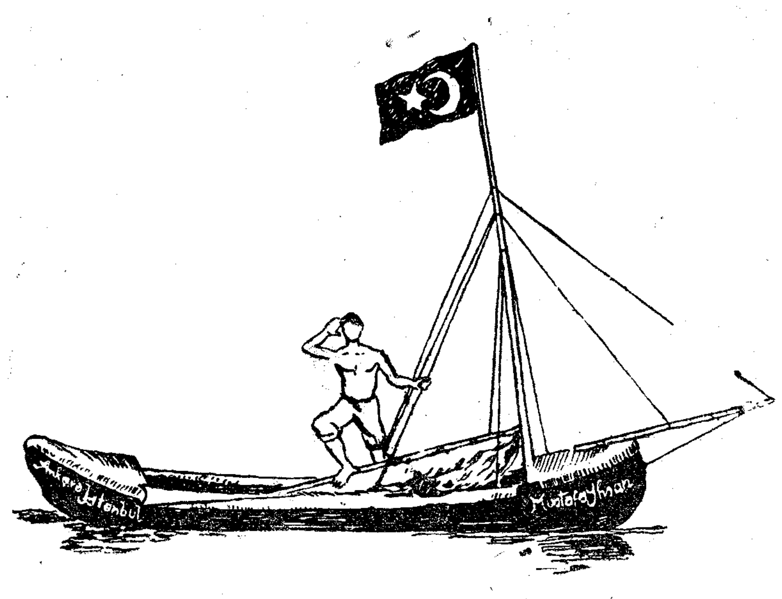
edemediğimiz bir tarihde bir mekteb açılmışdı; mekteb Kasımpaşada Kalyoncular Kışlasında bu mızıkacı çocuklara dershâne-meşkhâne ve yatakhâne olarak ayrılan koğuşlardı. Talebelerine o devrin bahriye neferi üniforması giydirildi; bu mektebin çocukları tarafından teşkil edilmiş bir bando takımı İstanbulda «Bahriye Sibyan Mızıkası» adı ile şöhret bulmuşdu; yazın bâzı cuma ve pazar günleri Taksim Bağçesine götürülür, halka açıkhava konseri verilirdi. Bir cuma günü de bu çocuk bandosunu pâdişah dinlemek istemiş, Yıldız Sarayına giden Bahriye Sibyan Mızıkası Sultan Hamidin marşı ile başlayarak on kadar marş, polka ve vals çalmış, hükümdar adına birer okkalık kutularda Hacıbekir şekeri ve birer altın ile taltif edilmişlerdi. Bu mektebin ne zaman kapandığı ve dolayısı il Bahriye Sibyan Mızıkasının dağıldığı tarihi tesbit edemedik. Tahmin ediyoruz ki Haddehâne Sibyan Koğuşu ile birlikde kapatılmış olacakdır.

«Ertuğrul Bandosu», «Donanma Bandosu» ve «Merkez Bandosu» isimleri ile üç bahriye bandosu 1912-1914 arasında adamsızlık yüzünden konserlerde ve törenlerde tam âhenk ile vazife göremez hâle geldi ve bir mızıka mektebine şiddetle lüzum görüldü, bilhassa muallim Lanke Bey'in teşebbüs ve gayreti ile böyle bir mektebin açılmasına karar verildi ve 1916 da dört sınıflı «Mızıkacı Çırakları Mektebi» açıldı, kadrosu 50-60 çocuk olarak tesbit edilmişdi, birinci sınıfına 14-16 yaşında çocuklar alınacakdı.

Mekteb olarak Tersâne önüne çekilmiş Tîrimüjgân Vapuru tahsis edildi. Hızıkacı çocukların meşkhâne-dershâneleri, yatakhâneleri, yemekhâneleri gemi içinde idi. Talebeye bahriye neferi üniforması giydirildi. Bir bandonun bütün sazlarına âşina olmak ve bir sazını mükemmelen çalmak için gereken nazarî ve amelî musiki derslerinin yanında bu mızıkacı çırakları bahriye askeri eğitimi de gördüler, gemici eğitimleri makinacı çıraklarının aynı idi (B.: Makinacı Çırakları Mektebi).

Deniz Asker Okullarının Okul Gemileri — (B.: Ertuğrul Firkateyni; Selimiye Firkateyni; Hüdâvendigâr; Heybetnümâ; Nüveydifütuh; İclâliye Korveti; Mûinizafer korveti; Hamidiye Kuruvazörü; Savarano Yatı).

DENİZAŞAN (Mustafa İhsan) — Mâcerâsever bir sporcu; 1903 de İstanbulda doğmuş, Beykoz Spor kulübünde yüzme ve kürek sporları yapmış, 1932 de 5,5 metre uzunluğunda «Ankara - İstanbul» adını koyduğu tek yelkenli bezden kayığı ile tek başına bir Akdeniz seyahatına çıkmış, bütün Akdeniz kıyı memleketlerini dolaşmış, bu arada Mısırda Nil nehrine girerek Asuvan'a kadar çıkmışdır; 30 haziran 1932 de Salacak önünden hareketle başlayan bu tehlikeli deniz gezisi dört sene sürmüşdür. Sabahın erken bir saatinde Marmaraya açılan Mustafa İhsan Denizaşan yanına otdan yapılmış bir minder-yatak, ve bir kaç parça çamaşır ile bir gramofon, türk milli marşlarını hâvî plâklar, bir tencere, bir gazocağı, bir teneke gaz yağı, bir mikdar konserve, bir sıhhiye çantası, bir fıçı su, Mavzer marka bir tabanca, 300 mermi, muhtelif cins balık oltası, bir fotograf makinası, bir çalar saat, 3 cankurtaran yeleği, bir balta ve Türk Bayrakları ile Beykoz Kulübünün forsunu, bir de can yoldaşı olarak Yumuk adlı köpeğini almışdı.

Denizaşanın Kayığı
(Resim : Ömer Tel)

1964 de bu mâcerasını Hürriyet Gazetesinin bir muhâbirine nakletdiği zaman altmışbir yaşında bulunan sporcu: «Ayni şartlar içinde yeni bir seyahatın düşüncesi içindeyim, iş karar vermekde; fakat bu sefer yanıma bir genç arkadaş almak istiyorum...» demişdir.

1941 de evlenmiş, bir kız evlâdı olmuş, 1961 de o kızdan iki torun sâhibiydi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi :

Bibl.: Hürriyet Gazetesi, temmuz 1964.

DENİZ AŞCILARI — Limanda bir sandal ile dolaşır seyyar esnaf; biri patron-aşcı, öbürü çırak-kürekci, mutlaka iki kişidirler; köfteciler ve tava balıkcılar olarak da ikiye ayrılabilirler; Galata Köprüsünün her iki yanındaki vapur iskeleleri önünde, o iskeleye yanaşmış yolcularını almakda olan vapurların ikinci mevki yolcularına tahsis edilmiş baş tarafında giriş yeri önünde kürekcisi iskeleye veya vapura kanca atıp durarak icrâyı ticâret ederler; Haliçde kayık iskelelerini, dış limanda bilhassa balık akını zamanlarında balığa çıkmış sandallar arasında dolaşırlar.

Ustası da çırak-kürekcisi de istisnâsız külhanbeyi meşreb genc adamlardır, kılık kıyâfetleri ile hırpâni, pırpırı olurlar, hele yazın çırak-kürekciler dâimâ yalın ayaklı olurlar.

Kayığın içinde mustatil şeklinde bir kara saç mangal vardır, köfte ve balık kızartmak için ateş, bu mangalda yakılan tahta parçaları ile temin edilir, ve işin gelişine göre alev alev ateş durmadan uyandırılır.

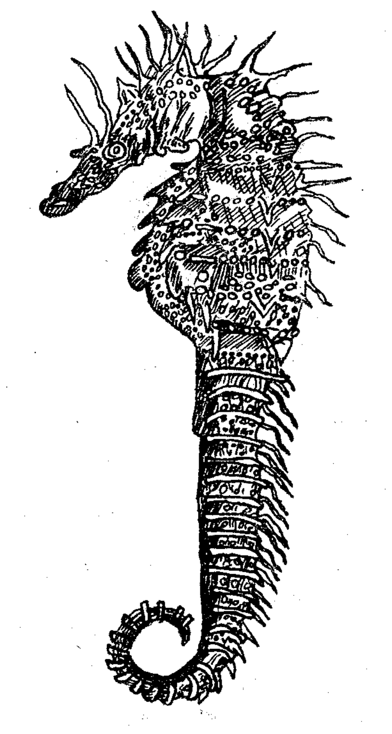
Köftenin etinin cinsini araştırmamak lâzımdır, ete katılan ekmeğin mıkdarı da insafın son haddindedir; tavada kızartılan balık ise, mevsimine göre irice istavrit, uskumru-kolyos ve palamutdur; palamut, başı atıldıkdan sonra iki bıçak darbesi ile dörde bölünerek yaka ve kuyruk parçaları olarak kızartılır.

Kullandıkları ekmek yuvarlak ekmekdir; köfte yahud balık, bir maşa ile tavadan alınıp, dörtde bir ekmeğin ortası yarılarak ekmek içine konmak sûretiyle müşteriye verilir; köftenin ve balığın yanına bir parça domates, bir sivri biber koyanlar da vardır.

İskelelerdeki halk arasında, yahud vapurların ikinci mevki yolcuları arasında müşterileri ayak takımından kimselerle askerler ve bazı âvâre gencler, çocuklardır.

Deniz aşcıları seyyar esnafın gariblerinden, mihnet ve meşakkatle geçinenlerdendir; zamanımızda hepsi türk ve müslümandır (B.: Deniz Bakkalları, Deniz Manavları); Cumhuriyet devrinden önce İstanbul Limanında deniz bakkalları gibi deniz aşcıları da tamamen rum idi; yelkenli gemiler devrinde ise deniz aşcılığı, ayak takımı harcı parlak işlerdendi; rum deniz aşcıları destilerle şarab da bulundurur, isteyene bakır maşrabalarla verirlerdi.

DENİZ AYGIRI — «Aslında bir balık ise de balığa kat'iyen benzemez, en büyüğü 10-14 santimetre boyunda da olur; fakat pek muhteşem ve heybetli bir manzaraya mâlikdir; başı küheylan başına benzediğinden dolayı gerek bizde gerek ecnebilerde Deniz aygırı (Cheval marin = Denizatı) adı verilmişdir. Yedi köşeli olan vücûdu sarı ile karışık açık kahve renginde, ve bagaya benzeyen sert bir madde ile kaplıdır. Yüzgeçden mahrum bulunan kuyruğunun ucu saat zenbeleği gibi helezonî olup bununla denizin altında otlara sarılıp durduğu gibi iki aded deniz aygırı yekdiğerine yakın bulundukları zaman kuyruklarını birbirlerine sardıkları da görülmüşdür. Gerek başında gerek ensesinde kıla müşâbih bir takım münferid lifler vardır, ve bunlar balığın yelesini teşkil ederler. Sırt yüzgeci kuyruğuna yakın, yan kanadları kulaklarının yanında olup bir çift de hurdebini karın yüzgeçleri sidikliğin tam üzerinde bulunur. Deniz aygırının tenâsül tarzı pek acâibdir; erkeğin kuyruğunun altında bir kesesi vardır, dişisi yumurtalarını mezkûn keseye koyar, erkeğin tohumu kendi kesesi içinde bulunan yumurtalara tesir etmesi üzerine yavrular hâsıl olur; yavrular maişetlerini temin edecek büyüklük alıncaya kadar kese içinde kalırlar. Her denizde (ve İstanbul denizlerinde) bulunur; ufak mukaşşerâtı yerler. Kendi üzerinde yenilecek

Deniz Aygırı
(K. Deveciyandan)

et olmamasından dolayı bâzı meraklılar tarafından yalnız seyretmek için toplanırlar. Çok eskiden bunlar bâzı hastalıkların tedâvisinde kullanılır imiş, şimdi bu maksadla arayanlar yokdur» (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

DENİZ BAKKALLARI — İstanbul limanının kayıklı sandallı seyyar esnâfından; Cumhuriyet devrinden önce, Türk Kabotaj kanununun bulunmadığı yüz yıllar boyunca bu deniz bakkallarının hepsi rum, hattâ yunanlı idi, limanı dolduran ve çeşidli yabancı bayraklar çekmiş gemiler arasında bir çifte, iki çifte kayıklarla dolaşırlar, her nevî bakkaaliye eşyası ile bilhassa müskirat satarlardı; yanlarında yine kendi cinslerinden yalabuk bir rum oğlanı çırak bulundurmak da âdetâ gelenekleri olmuşdu, bu oğlanlar vâsıtası ile cinsî sapuk ve korsan bozması yunanlı kaptanlarla yakın dostluk kurarlar, korsanlık malı satıcılığı, yataklığı yaparlar, ve yine yunanlı, italyan, maltız, fransız, ingiliz kaptanlara, gemicilere meyânecilik, muhabbet dellallığı hizmeti görürlerdi.

«Simon nam deniz bakkalı çırağı şâbıemred Lefetrin Kara Panayot nâmı ile mâruf brik kaptanı tarafından kaçırıldığını iddiâ etmesi ile Balçık'dan limanımıza dönen merkum kaptanın gemisinde Lefter Oğlan bulundukda kaçırılmayub rizâsı ile gittiğini ifâde etmekle bakkal Simon bu kerre çırağı akçe sirkati ile ittiham etmiş isede bühtan olduğu âşikâr olub veleâkin merkum oğlanın üzerinde zuhur iden markalı bir altun saatin 1302 sâlinde (M. 1884-1885) denizde maktûlen nâşi bulunan Galatada Havyar Hanı sarraflarından Andon nam şahsa âid olduğu o zaman sarraf Andonun madaması tarafından vâki ifâde ve bu kerre kadının saati gördükde kocamın saatidir diye beyan etmesiyle sâbit olub merkum çırak Lefler Oğlan ile bakkal Simon sarraf Andonun kaatilleri olmak töhmeti ile derdest ve tevkif edilmişlerdir» (Sabah, 1303 = 1885-1686).

«Ayvalıkdan zeytin yağı hamulesi ile gelen Kalitimas nam çırnıkın kaptanı Yani Kostanti maa köstek bir gümüş saatinin deniz bakkalı yunanlı Kiryakonun çırağı uygunsuz güruhundan Sarı Yani nam şâbıemred oğlan tarafından sirkatedildiğini iddia etmekle merkum oğlan derdest edilmişdir» (Sabah, 1306 = 1888-1889).

«Deniz bakkalı Andon ve şâbıemred çırağı Panayot ve gemici Kefalonyalı Ligor ve refiki Yani gece merkum bakkalın kayığında işret idüb merkum iki nefer gemiciler kayıkda işret ve muhabbet ile iktifâ etmeyüp Panayotu gemilerine götürmek istediklerinde zuhur iden arbedede kayık devrilüp merkum bakkal Andon gark ve nâbud olub Kefalonyalılar ile merkum çırak derdest edilmişlerdir. Gemicilerden Ligorun don ve gömleğinde kan lekesi dahi görülmekle bakkal Andonun katledilüp denize ilkaa edildiği zannı hâsıl olmuşdur» (Sabah, 1309 = 1891-1892).

«Deniz bakkalı Yorgi gemilerine fâhişe getireceği vaadi ile akçelerini alub getirmediğinden İspiro nam yunanlı kaptan ile iki gemici tarafından Galatada bir meygedede şediden darb edilüb merkum Yorgi fevt olmağa kaptan firar ve gemicisi Vangel ile Yorgi derdest edilmişlerdir» (Sabah, 1309).

Cumhuriyet devrinde bu rum deniz bakkalları kalmamışdır; zamanımızda İstanbul Limanında deniz bakkalı da hemen yok gibidir, yerlerini sandallarla dolaşan deniz manavları ile deniz aşcıları (tava balıkcıları ve köftecileR) almışdır, hepsi türk, nâmus erbâbından seyyar esnafdır.

DENİZ BANYOSU — Eskiden deniz hamamları ile, ve Cumhuriyetin ilânından bu yana deniz hamamları ve plâjları ile İstanbulun ayrıca bir şöhreti vardır; bu şöhreti dolayısı ile büyük şehirde deniz banyosu önemmli bir konudur; aşağıdaki satırları Dr. Saim Polat Bengiserp'in çok güzel bir makalesinden alıyoruz:

«Aşinaları ve erbabı denizden faydalanmak için yaz mevsimini dört gözle beklerler.

«Hekimlere göre deniz, sağlam bünyeler için mükemmel bir spor, eğlence ve sıhhat kaynağıdır. Hastalıklı insanlara ise deniz, bir zehir çanağıdır.

Mevsiminde, zamanında ve ölçülü olarak yapılan deniz banyoları, deniz sporları, yedisinden yetmişine kadar her yaşta insanın ruh ve bedenine sağlık ve neşe katar.

«Deniz banyosundan kasıt, yalnız suya girip çıkmak değil onun güneşinden de faydalanmaktır. Deniz suları ve sahil kumları, güneşin birçok hayat verici ışınlarını emerler. Sonra bunları satıhlarından çevrelerine in'ikas suretiyle yayarlar. İşte denize giren insan, sağlığı bakımından bu ışınlardan da nasibini almış olur. Yaşlılar, denizin sathına yakın havayı teneffüs

etmekle deniz dibindeki yosunlardan yayılan iyodu da teneffüs etmiş olur ve bu suretle damarları sertlikten koruduğu farzedilen bir maddeyi ciğerlerinden emmiş bulunurlar. Romatizmalılarla fizik tedavi ihtiyacında olanlar, şifayı, güneş ışınlarını emmiş bulunan kızgın kumlarda bulurlar. Denizin iyi edici hassaları saymakla bitmez, tükenmez. Geniz tıkanıklığına, kronik nezlelere deniz suyu bire birdir. Bir kere suya girmekle derinin mesamat dediğimiz hava boruları, terden, kirden temizlenerek vücudun havalanması sağlanmış olur. Ondan sonra denize girildiği anda çevre kan damarları büzüşerek çevre kanını içe yollar. İlk girildiği andaki üşüme, ürperme bundandır. Denizden çıkınca girişin tersine çevre damarları genişliyerek içteki kanı dışa çeker ki sudan çıktıktan sonra insanın sıcaklık hissetmesi de bundandır. Eğer bu hal olmuyorsa, sararıyor, morarıyor ve zangır zangır titriyorsa o insana deniz yaramıyor demektir.

Bu gibiler denize girmekte israr etmemelidirler.

«Denizden çıkar çıkmaz hemen kurulanmak, ıslak mayoyu değiştirerek kuru bir şort veya mayo giymek faydalıdır. Aksi olursa, hele rüzgâra karşı durularak kurulanmaya çabalanırsa vucüt üşür, sırt ve belde yel dediğimiz kas ağrıları belirir. Islak mayo ile karın üşüyünce de Kolit dediğimiz müz'iç hastalık varsa azar, böbrekler rahatsız olur, mide üşür.

«Deniz banyosu fizyolojik fonksiyonları, metabolizmayı kamçılandığından insanın iştihası artar, ruha sükûnet, sinirlere kuvvet verir. Bu bakımdan yemeklerden önce denize girilmesi daha sıhhidir. Tok karnına girilmesi ise zararlıdır, hazmı geciktirir. Bu sebepten yemekten sonra bir saat geçmeden denize girilmemelidir.

«En uygun denize girme saatleri sabah 9-11 arası, öğleden sonra ise 14-19 arasıdır.

Öğleyin güneş tepede iken denize girmek, güneş ışınlarının en kuvvetli bulunduğu bir an olması bakımından mahzurludur. Bazıları da gece ay ışığında denize girmekten hoşlanırlar. Ama buna hekimler değil, şairler karışır.

«Denizde kalma müddeti bünye bakımından insandan insana göre değişebilirse de ortalama olarak girip çıkma dahil, bir saati aşmamalıdır. Bundan fazlası ifrat olur, zararlıdır. Sabahtan akşama kadar kızgın kumlarda yatıp kalkarak istakoz gibi yanmak ve bütün nüansları ile açık kestaneden koyu kestane rengine kadar renk değiştirmek bir mârifet değildir. Deniz banyosu ve güneş yanmasında dozu kaçıran, ifrata sapanların günün birinde hasta olarak karşımıza çıktıklarını çok görmüşüzdür. Bilhassa akciğerleri zayıf olanların deniz mevsimi geçtikten sonra eylül-ekim aylarında kısa kısa öksürükler, vücut kırgınlığı, akşam ateşleri ve gece terlemeleri ve nihayet mendile bulaşan bir kırmızı leke ile bu aşırılıklarının kurbanı olduklarını, akciğerlerindeki eski geçirilmiş, uyuyan tüberkülozun yeni bir uyanmas ile telâş ve üzüntü içinde bizlere başvurduklarını da çok görmüşüzdür.

«Biz hekimler, bilhassa gencler arasında fazla gözüken bu çeşit tüberküloz uyanmasına «Plâj salgını» diye de bir ad takarız.

Çocuklukta tüberküloz geçirip de iyi olanların ciğerlerinde geçen hastalığın hâtırası olarak kireçlenmiş bir nokta kalır. Bunu bir mangal içinde üzeri küllenmiş bir kıvılcıma benzetebiliriz. İşte deniz banyosu ve sporunun ifratında vücuda fazla işleyen güneşin ültraviyole gibi bazı ışınları bu külü savurur, kıvılcım meydana çıkar ve ateş bacayı sarar. Onun için deniz mevsimi gelince aile hekiminin kontrolünden geçmek faydalıdır.

«Atalarımızın: «Karpuz kabuğu denize düşmeyince denize girilmez» sözlerinde «Su ısınmayınca denize girilmez» hikmeti saklıdır.

«Bazı insanların bünyeleri, sıhhî durumları ılık, bazılarınınki ise soğuk sudan hoşlanırlar. Sinirli, hırçın, asabî mizaçlı dediğimiz ve bir sok tesiri elde etmek istediğimiz kimselere soğuk suya girmek bir kamçı etkisi yapar ve yarar. Kaçmış bulunan uykuları geri dönerek ruhları sükûn bulur.

«Zayıf bünyeli, mide ve bağırsaklarından, böbreklerinden rahatsız kimselere de ısınmış, ılık deniz suyu iyi gelir. Bu tasnife göre Boğaziçi sularını birinci kategoride, Florya, Moda, Caddebostanı, Suadiye, Bostancı, Maltepe ve Pendik gibi Marmara sahili sularını da ikinci kategoride mütalâa etmek yerinde olur.

Muhakkak ki denize temiz sulardan girilmelidir. Bu da lâğımların aktığı, çöplerin döküldüğü yerlerde denize girmeyiniz mânâsınadır. Ama canım İstanbulun bu vasıfta hangi sahili kaldı? Kadıköy ve Kızıltoprağın bircok evlerinin lâğımlarının bağlandığı meshur Kurbağalı Derenin aktığı Kalamış koyundan mı denize girelim? Yoksa Bağdat Caddesindeki ev ve villâların lâğımlarının belediyenin müsamaha-

siyle bağlandığı yeni yağmur suyu drenaj kanallarının akıtıldığı Caddebostanı, Suadiye, Bostancı sahillerinden mi denize girelim?

«Bütün bu sahiller, maalesef bir takım egoist ve vatandaş hukukuna saygıdan yoksun hemşehrilerin lâübaliliği ve belediyemizin de kontrol ve murakabedeki müsamahasiyle bugün lâğım suları ile mülevvestir. Bereket versin ki su her şeyi temizlediği gibi buralara akan lâğımlar, denizin uçsuz, bucaksızlığında dilüe olarak patojen olma vasfını ve bulaşıcı salgın hastalıklar yaratma vasfını kaybedebilmektedirler.

«Sahillerimizin bu lâğım suları ile bulaştırılma lâübaliliğine şimdi bir de deniz vâsıtalarının akar yakıt artıklarını ulu orta her yerde salıvermelerinin kepazeliği eklendi. Bütün dünyanın bir cennet gözü ile baktıkları ve içinde yaşamayı bir nimet saydıkları Boğaziçi ve Marmara sahillerimizde denize girmek dert olmuşdur.

Sevine sevine, serile serpile denizin kucaklarına kendinizi gönül rahatlığı ile bırakamazsınız.

Suyun sathında ya bir pislik topağı, yahut rengârenk lem'alarla parıldayan akar yakıt artığı sırnaşık bir parazit gibi sırtınıza konar, sizde de ne keyif, ne de neşe kalır artık.» (Dr. Sa-im Polat Bengiserp, Cumhuriyet Gazetesi).

DENİZCİ (Süheyl) — Büyük başarı sağlamış bir hafif müzik orkestrasının şefi; 1932 de doğmuşdur; 1962 de beş kişilik orkestrası ile İstanbul Hilton Otelinde çalışmakda idi; orkestrası şu sanatkârlardan kurulmuşdu: S. Denizci (Vibrafon, Sakofon), Ümid Aksu (Piyano), Atillâ Erben (Bas, Trompeet), Tuncer Tanyol (Bateri), Rafael De Luna (Şantör). Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (Ses Mecmuası, 1962)

DENİZCİLER BAYRAMI — Türk gemicilerinin kabotaj imtiyazına kavuşduğu 1 temmuz 1926 tarihinden itibâren her yıl «1 temmuz» günü, başda İstanbul, Türkiyenin bütün limanlarında ve deniz kenarındaki kasaba ve iskelelerinde türk gemicileri tarafından kutlanır bir bayramdır.

Her liman ve iskelede büyüklü küçüklü bütün deniz nakil vâsıtaları Türk sancakları, donanma bayrakları ve yeşilliklerle donanır, süslenir. Bayramın başladığı limandaki büyüklü küçüklü bütün vapurların düdüklerini öttürmesi ile ilân edilir. Türk denizcileeri İstanbulda Tophâneden başlayarak Taksim Meydanına kadar büyük bir alay tertip ederek Taksim Meydanındaki Cumhuriyet Âbidesine çelenkler konulur. Deniz nakil vâsıtalarında bandolar, davul zurnalar çalınarak bir deniz resmi geçidi tertip edilir. Deniz kotra, kayık yarışları, yüzme yarışmaları yapılır. Ve gece bir deniz fener alayı ile bayrama son verilir. Radyolar Türk denizcilerinin kabotaj imtiyazına kavuşmasının önemi hakkında konuşmalar yapar.

Cumhuriyetin Atatürk devrinde Denizciler Bayramı İstanbulda pek parlak olur idi ve bu bayramın eğlence ağırlığı Moda Körfezinde olurdu. Reisi Cumhur Atatürk o gün İstanbulda bulunmaya çalışır ve Moda Körfezine Ertuğrul Yatı ile gelerek bayrama bizzat iştirâk ederdi, bayrama yerinde toplanmış denizcilere müstesnâ bir şevk ve heyecan verirdi.

Kabotaj imtiyâzı ve Türkiyede bu imtiyazın Türk gemicilerine verilmesei üzerine aşağıdaki satırları Ord. Prof. Hirş'in bir makaalesinden alıyoruz:

«İngilizce ve farnsızca Cabotage kelimesinden alınmış Kabotaj tâbirinin lûgatda hiç mânâsı yokdur. Beynelmilel bir terim olarak bir devletin, kıyılarındaki deniz ticâretini kendi vatandaşlarına, kendi bayrağını taşıyan gemilere mahfuz tutmak üzere bağışladığı imtiyazdır.

«İhtimal ki Kabotaj (Cabotage) küçük bir sandalı ifâde eden Kabo (Cabot) kelimesinden gelmişdir. Bir fikre göre de bu kelime ispanyolca burun mânasına gelen Kabo (Cabo) kelimesinden alınmış ve «Burundan buruna sefer etmek» anlamında kullanılmışdır.

«On altıncı yüzyılın ortasında ilk defa olarak İngiltere devleti sahillerinin bir noktasından diğerine yük ve yolcu nakliyatını kendi bayrağını taşıyan gemilere hasrederek ecnebi gemilerin İngiliz sularında kıyıdan kıyıya seyrüseferini menetmişdir. Diğer devletler de kendi denizciliğini korumak maksadıyle mümasil bir imtiyazı kendi gemilerine bağışladığı vakit sözü geçen imtiyaza Kabotaj hakkı veya kısaca Kabotaj adı verilmişdir.

«Uzun sahillere sahip olan bir memleketin en büyük hayat haklarından biri kabotaj hakkıdır. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu asırlardan beri bu haktan mahrumdu. Hattâ kapitülâsyonlar neticesinde Türk sahillerinde kabotaj imtiyazı Türk gemilerine değil, ecnebi bandırasına bağışlamıştı. Ancak 1923 yılında Lozan muahedeenamesiyle ecnebi gemilerinin Türkiyede kabotaj imtiyazı kaldırılmıştır.

«19 Nisan 1926 gün ve 815 sayılı Türk Kabotaj Kanunu ile bu imtiyaz Türk gemicilerine, Türk bayrağını taşıyan gemilere verilmişdir.

«Türk Kabotaj Kanununun hükümleri ve o hükümlerin tefsirleri şunlardır.

«Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine emtia veya yolcu alıp nakletmek ve sahillerde limanlar dahilinde veya beyninde cer ve kılavuzluk ve herhangi mahiyette olursa olsun bilcümle liman hizmetlerini ifa etmek yalnız Türk bayrağını taşıyan gemilere münhasırdır.

«Ecnebi ticaret gemileri ancak ecnebi memleketlerden almış oldukları yolcu ve yükü Türk limanlarına çıkarırlar ve Türk limanlarından ecnebi limanlara gidecek yolcu ve yük de alırlar. Ecnebi bir limandan gelip müteaddid Türk limanlarına uğrıyan ecnebi bir vapurda bulunan bir yolcu, vapurun ara limanlarında muvakkat tevakkufu esnasında ancak ziyaret ve müşahede için karaya çıktıktan sonra yolculuğuna aynı vapurda diğer bir Türk limanına doğru devam edebilir; kabotaj kanununa aykırı hareket etmiş sayılmaz. Zirâ Türkiye için çok faydalı turistik ziyaretler böyle yolculuklardır.

«Türk gemileri için tanınmış kabotaj imtiyazına aykırı olarak Türkiye limanları arasında yük ve yolcu ecnebi deniz taşıma vasıtalarından bin liradan on bin liraya kadar cezayi nakdî alınır ve o gemi Türkiye limanları için hamule ve yolcu almak ve çıkarmaktan altı aydan bir seneye kadar menolunur. Böyle bir yasak cezâsına mahkûm olmuş geminin sahibi olan şirket veya şahsın müteaddid gemileri varsa yasak cezâsı o diğer gemiler hakkında da tatbik olunur.

«Nehirler ve göller ve Marmara havza siyle Boğazlarda, Karadeniz, Ege ve Akdenizde Türk kara suları ile kara sularına dahil bulunan körfez, liman, koy ve sairede vapur, römorkör, istimbot, motorbot, mavna, salapurya, sandal, kayık velhasıl, makine, yelken, kürekle müteharrik merakiple tarak, priseman, maçuna, şat ve her nevi nakliye ve su dubaları, kurtarma gemileri ve emsaliyle şamandıra, sal gibi sabit ve sabih vasıtlar bulundurmak ve bunlarla seyrüsefer ve nakliyat icra etmek suretiyle ticaret hakkı Türk tabasına münhasırdır.

«Türk vatandaşı olmıyan bir kimse Türk kara sularında ticaret maksadiyle herhangi bir su binek vasıtası bulunduramaz.

«Ecnebiler Türk kara sularında ticârete tahsis edilmiş olmayan, ancak seyahât ve spor gemileri bulundurabilirler.

«Kara suları içindeki balık, istiridye, midye, sünger, inci, mercan, sedef ve saire avı, kum ve çakıl ve saire ihracı ve gerek sathı denizde ve gerek karibahride mevcud kazazede sefain ve merakiple enkazı metrukenin ihraç ve tahlisi, dalgıçlık, kılavuzluk, deniz bakkallığı ve bilcümle Türk deniz vasıta ve merakibi derununda kaptanlık, çarkçılık, kâtiplik, tayfalık ve amelelik ve saire icrası ve iskele, rıhtım hamallığı ve bilûmum deniz esnaflığı icrası Türk vatandaşlarına münhasırdır. Bu kabotaj imtiyazına aykırı hareket eden ecnebilere yüz liradan bin liraya kadar para cezâsı ile bir aydan üç aya kadar hapis cezası verilir.

«Kabotaj Kanunu 1 temmuz 1926 da yürürlüğe girdi, o gün İstanbul Ticâret ve Sanâyi Odasının Ticâret vekâletine çekdiği bir telgraf, olayın kıymetli bir vesikasıdır:

«Türk milletinin asırlardan beri taşıdığı iktisadi esaret zincirinin en ağır ve keskin halkalarından biri olan, ecanibin sahillerimizde kabotaj imtiyazı, Büyük Gazi'mizin ve onun arkasında yekpare yürüyen milletimizin necat darbesiyle bugünden itibaren parçalanmış bulunuyor. Bütün denizcilerimiz ve hattâ milletimiz önünde hayırlı bir tarih mebdei ve feyizli refah ve itilâ ufku açan bu Türk denizcilik bayramını tebrik ve bu yevmi mesudun bundan sonra bütün denizcilerimiz için eyyamı mahsusadan addedilerek toplu ve münasip bir tarzda tesbit edilmeye liyakat kesbetmiş olduğu mütalâasında bulunduğumuzun arziyle çok derin hissiyatı şükür güzaranesinin takdimini Odamız enkutsi bir vazifei vatanperverane addeyler efendim.»

«İşte Denizciler Bayramının hikmeti vücûdu budur» (Ord: Prof. Hirş, Aylık Ansiklopedide Kabotaj maddesi).

Aşağıdaki satırlar 1935 yılının Denizciler Bayramında tutulmuş notlardır:

«Bir gece evvel radyoda kabotaj hakkı üzerinde bir konuşma yapıldı ve 1 temmuz gününün niçin denizciler bayramı olduğu anlatıldı.

«1 temmuz sabahının erken saatlerinde İstanbuldaki bütün Türk ve yabancı gemiler san-

cakların çekerken bayraklarla da donandılar.

«Saat 9 da Deniz Yolları İşletmesinin önü, bahçesi ve rıhtımlar denizcilerle doldu.

«Saat 10 da Tophâneden Boğazkesen Yokuşu ile Taksime doğru yürüyüş başladı. Bu yürüyüşe armatörler, kaptanlar, çarkcılar, gemiciler, motorcular, mavunacılar, sandalcılar, rıhtım hamalları, çekek yerleri ve kalafat yerleri işçileri, amelesi binlerce denizci, deniz işçisi katıldı. Yürüyüş şu sıra ile tertip edilmişdi :

Askerî Bando
Deniz Ticâret Mektebi
Her çeşid deniz kurumlarının çeleengleri ile dolu otomabiller.
Şehir Bandosu
Deniz ticâret filosu kaptanları, zâbitleri
Ellerinde forsları ile deniz ticâret filosu gemicileri
Armatörler
Çekek yerleri, kalafat yerleri sâhibleri ve gemi inşaat ustaları
Bu yerlerin amelesi, ,işcisi
Dalgıçlar ve deniz tahlisyesi
Mavunacılar, sandalcılar
Tahmil tahliye, rıhtım hamalları

«O bayram için bir marş yapılmışdı, tesbit edebildiğimiz nekarâtı şudur :

Atatürkün eli altında bugün biz hepimiz
Yükselen dalgaların canlı misâli gibiyiz

«Taksimde Cumhuriyet Âbidesi önünde deniz ticâret filosunun mensubları Türk Harb Filosu denizcileri tarafından karşılandı. Meydanda büyük bir halk kitlesi toplanmışdı.

«Kaptanlar adına Said Özege ile Deniz Ticâret Mektebinin kurucusu Hâmid Naci, ki hasta olduğu halde iki kişinin koltuğunda gelmişdi, birer konuşma yapdılar.

«Denizciler ve deniz kurumları adına bir heyet Dolmabahçe Sarayına giderek Atatürke arzı tâzimatda bulundu.

«Bayramın bu sabahki kısmına Taksim Meydanına gelmiş olan Bahriye Bandosunun çaldığı Cumhuriyetin X. Yılı Marşı ile son verildi.

«Öğleden sonra Deniz Ticâret Mektebinin önünde büyük bir kalabalık toplandı, deniz yarışları yapıldı. Atatürk de geldi.

«Gece bütün gemiler donandı. Bir deniz fener alayı yapıldı. Deniz yüzü sandal ve motorla sıvama kaplanmışdı. Kayıklarda, motorlarda, mavunalarda küçük bandolar, caz orkestraları, davul zurlanalar, saz takımları bir âlemdi.

«Bu coşkun nümâyişle fener alayı saat 21,30 da başladı, alay Limandan Boğazda Çengelköy önüne kadar giderek döndü.

«Fener alayında Fenerler idâresi bir mavuna üzerinde bir deniz feneri kurmuş idi. Armatör Barzilay'ların şatı, armatör Sohtoriklerin motoru, Deniz Yollarının Gülnihal Vapuru, Vapurculuk Şirketinin Güneysu Vapuru, Fabrika ve Havuzlar İdâresinin salı fevkalâde donanmışlardı.

«Denizyollarının Ankara Vavurunda bir Denizciler Balosu verildi, sabaha kadar süren baloya Atatürk de saat 22 de geldi.

«Tophâne, Sarayburnu, Şemsipaşa, Kızkulesi donanmış, Sarayburnu yalısında mahşeri bir halk kalabalığı toplanmış, bir araba vapurundan da havâî fişenkler atılmışdı.

«Bayrama gece saat 24 de Güneysu Vapurundan verilen bir işâretle son verildi. Her çalgı o anda Cumhuriyet Marşını çalmaya başladı ve vapurlar son selâm düdüklerini öttürdüler. Fakat halk İstanbulun yalı boylarından sabaha kadar ayrılmadı. İstanbul çok çok güzel günlerinden birini yaşadı.»

İstanbulda Denizciler Bayramı yıl yıldan revnak ve şatâretini kaybetmektedir. Türkiyenin diğer liman ve iskelelerindeki durum İstanbuldan belki de çok daha sönük olacakdır.

DENİZCİLİK BANKASI TÜRK ANONİM ORTAKLIĞI — «Türkiyede 1 mart 1952 tarihinde iç ve dış sularda ulaşdırma hizmetlerini görmek, sivil devlet sektörünün elindeki tersâne, havuz ve benzeri kuruluşları işletmek amacı ile ve 5842 sayılı özel kanun ile kurulmuş bir ortaklıkdır. Denizcilik Bankasının itibârî sermâyesi 500 milyon Türk Lirası olub bunun % 51 i (A grupu hisse senedle) devletce geri kalanı da (B grupu hisse senedleri) gerçek yahud tüzel kişilerce karşılanmışdır. Bankanın merkezi İstanbuldadır. Yedi kişilik yönetim kurulunun dördü devletce, üçü öteki ortaklıkca seçilir. Ortaklığın geneel müdürü devletce atanır » (Türk Ansiklopedisi).

Denizcilik Bankasının ortakları şunlardır:

1. Devlet Hazînesi
2. Türkiye İş Bankası
3. Türkiye Emlâk Kredi Bankası
4. Eti Bank
5. Türkiye ticâret bankalarının iştirakleri

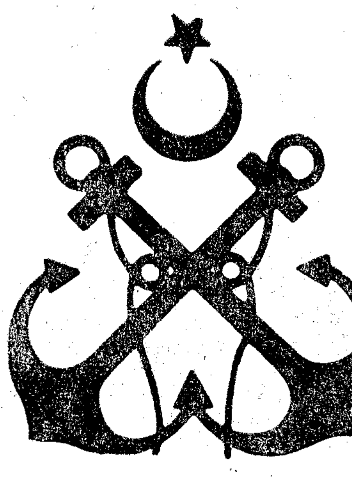
Holding şeklinde çalışan özel hukuk hükümlerine tâbi bir anonim ortaklık olan Denizcilik Bankasının bünyesinde şu işletmeler toplanmışdır :

İstanbul Limanı İşletmesi — İstanbul Limanı işletmesi İstanbulun ihrac ve idhal mallarının yükleme ve boşaltılması ile bu malların anbarlama işlerini yapar. İstanbulun kömür depolama merkezi olan Kuruçeşme tesislerini işletir.

Uhdesine tevdi edilmiş bulunan bu faaliyetleri yürütebilmek için 110.685 M² lik kapalı; 49,596 M² lik açık ambarlama sahası ve 21,000 M² lik Kuruçeşme Kömür Parkına sahip bulunmaktadır.

Yükleme ve Boşaltma manzumesinden olmak üzere büyük tonajda gemilerin Yanaşmasına elverişli Karaköyde 520, Salıpazarında 600, Sarayburnunda 240, Kuruçeşmede 270 metre uzunluklarında rıhtımlardan ve liman ağzına bağlı muhtelif şamandıralardan istifade eder.

Yükleme ve Boşaltma ameliyesinde 3 ilâ 10 ton kapasiteli 50 adet kara vinci, beheri 3 ton taşıma güçlü 83 adet istif makinesi, 1 ilâ 3 ton kapasiteli 46 adet çekici traktör ve kömür işlerinde kullanılmak üzere beheri 3,5 ton kaldırma gücünü haiz 5 adet kepçeli transportör'e malik bulunmaktadır.

Denizcilik Bankası Forsu

Yüzer taşıyıcı vasıtalar bakımından Liman İşletmesinin 12.648 gros ton karşılığı 107 adet çekici deniz aracı ve 20.040 Gros ton kapasiteli 212 adet motorsuz taşıyıcı vasıtası vardır.

Merkezi Karaköy rıhtımında bulunan Kılavuzluk ve Romorkörlük Servisinin emrinde 7 adet kılavuz motoru ile 42 adet romorkör mevcuddur. Ayrıca Tellitabya, Darıca, İzmit ve Çanakkalede bulunan Kılavuzluk İstasyonlarından başka Yeşilköy ve Haydarpadaki İhbar İstasyonları iie faaliyetlerini yürütmektedir.

1965 senesi ilk 9 ay itibariyle İstanbul'a 22,570,677 Gros tonluk 5389 Kargo gemisi uğramış ve transit olarak kılavuz alan 49,739,230 Gros tonluk 7.429 muhtelif gemi geçmiştir.

Yükleme ve boşaltma faaliyetleri meyanında olmak üzere 1965 senesi ilk 9 ayında 105.925 yükleme; 357.332 ton boşaltma 7822 ton aktarma olarak genel yekûn 471.079 tonluk ticari eşya ameliyesi yapılmıştır. Kömür yükleme ve boşaltması ameliyesi aynı devre için 725.787 ton'dur.

İzmir Limanı İşletmesi — İzmir ve hinterlandına hizmet eden İzmir Liman İşletmesi yolcu ve yük nakliyâtı, tahmil-tahliye ameliyâtı, anbarlama işleriyle meşgul olur. Bu işletmeye bağlı olan Alabey Tersanesi 600 tona kadar olan teknelerin her çeşit tamiratını yapabilir.

İzmir'e bir günde vasati olarak 15,041 gros ton tutarında 5 adet yük gemisi yanaşmaktadır Pnömatik vasıtalarla yapılan yükleme, boşaltma hariç, limanda ortalama olarak; günde 1,104 ton yükleme, 785 ton boşaltma ve 540 ton ambarlama ameleiyesi yapılmaktadır.

İzmir İşletmesinin elinde İzmir körfezinde çalışan 7 adet şehir hattı yolcu vapuru bulunmaktadır. Bunların haricinde çeşitli liman faaliyetlerini yürütebilmek için 50 adet ahsap şat, 23 adet ahşap mavna, 13 adet sac mavna, 11 adet çer romorkörü; yük ve su layterleri; mazot ve su dubaları; servis, binek ve palamar motorları, kılavuz, romorkör ve motorlarına sahiptir. Bu araçların taşıma kapasitesi 13,220 tondur.

Trabzon ve Giresun Limanları İşletmesi — Trabzon limanındaki tesisler yılda 20 bin ton

yükleme ve 100 bin ton boşaltma, 15 bin ton civarında da ambarlama yapmaktadırlar. Bu arada 300 Grt den küçük merakibin yıllık boşaltma miktarı da 107 bin tondur.

Trabzon ve Giresun limanına Haziran - Ekim ayları arasında üç muntazam sefer, diğer aylarda ise iki muntazam sefer yapılır. Her iki limanda da hergün birer ecnebi gemi bulunduğu gibi tonajları da 5-6 bin tonilâto arasındadır.

Trabzon Limanının deniz araçları 300 tonluk 4 layter, iki morinbot ve 400 Hp bir romorkör,müteharrik tesisleri ise üç adet 3 tonluk, bir adet 5 tonluk, bir adet 25 tonluk kreyn, 1 adet 10 tonluk, 2 adet 6 tonluk, bir adet 3,5 tonluk, vinç, dört adet forklift, iki adet traktör, altı adet trayler, 3,5 ve 30 ton çeker takatta 3 adet kantar, 200 adet tahta palet, 10 adet kömür kazanı, iki oto v.s. den ibarettir.

Trabzon İşletmesinin bir de atölyesi mevcud olup 40 kilovat saatlik bir enerji hattı ile muhtelif tezgâhları ve bu meyanda bir de 15 ton çekme gücünde ırgat kazanı vardır.

Giresun İşletmesi yılda 19 bin ton yükleme, 5 bin ton boşaltma ve 4 bin ton civarında da ambarlarama yapmaktadır.

Giresun İşletmesinin deniz araçları 150 tonluk 2 layter, 2 morinbot ve 400 HP bir romorkör, müteharrik tesisleri ise 6 ton kaldırma gücünde seyyar bir vinç, 100 adet tahta palet v.s. den ibarettir.

Van Gölü İşletmesi — Van gölünde 9 iskele arasında 5 gemi ile yolcu ve yük seferleri yapmaktadır; otelcilik ve balıkcılık faaliyeti ile de meşguldür.

1965 senesinin ilk 8 ayında 23,786 yolcu, 2,520 ton ticari eşya taşımıştır.

Van Gölü İşletmesi, kara nakliyatı ile daimi rekabet halinde bulunmaktadır. 1964 senesinde demiryolu'nun Tatvan'a kadar ulaşması Van gölü faaliyetlerini arttırmış, ticâri eşya nakliyatı bakımından hissedilir bir gelişme göstermiştir.

Bundan başka tren seferlerine muvazi olarak Tatvan ile Van iskelesi arasında haftada üç posta ve iki de ekspres seferleri ihdas edilmiştir.

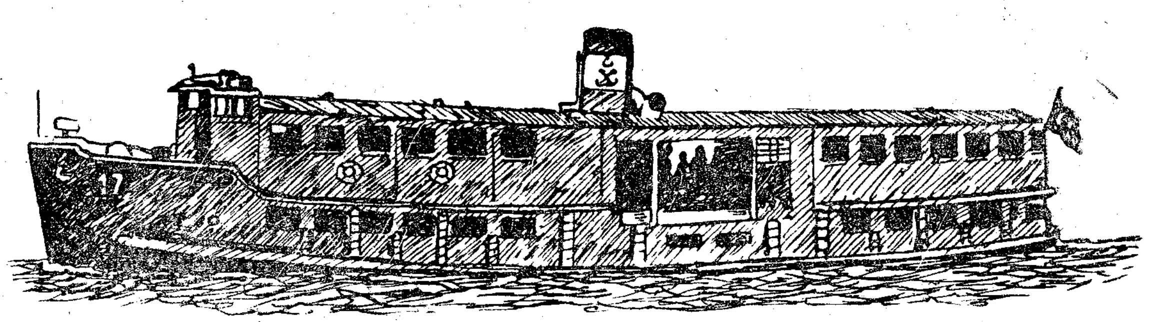
Deniz Yolları İşletmesi — Kabotaj Hatları ile Harici sularda gemi işleten Denizyolları İşleştmesinin Filosu 111.743 Gross ton tutarında, 23 adet yolcu yük, 1 adet arabalı ve 1 adet akaryakıt gemisinden ibarettir.

Bu filo ile Denizyolları, dahilde karasularımızda: Karadenizde 26 Marmara ve Ege'de 16 ve Akdenizde 12 iskele arasında sefer yapmaktadır. Hariçte ise Pire, Napoli, Cenova, Marsilya, Barselona, İskenderiye, Beyrut, Hayfa, Larnaka, Rodos, Triyerte, Venedik limanları ile Türkiyeyi birbirine bağlamaktadır.

1965 senesi zarfında dahili iskelelere 946, Harici limanlara ise 79 sefer tertiplemiş bulunan Denizyolları İşletmesi, İstanbul'dan hergün vasati olarak üç gemi tahrik ettirmektedir. Seferlerle, İşletme, 1965 yılı zarfında İç Hatlarda 761.000 yolcu ve 130.000 ton yük; Dış Hatlarda ise 60.000 yolcu ve 110.000 ton yük taşımış bulunmaktadır.

Turistik hareketleri ve gelişmeleri ehemmiyetle takip eden Denizyolları İşletmesi, Fransaya sipariş etmiş olduğu açık deniz araba vapuru ile Venedik-İzmir arasında yapılması kararlaştırılan seferleri 1966 senesi faaliyet programına ithal etmiştir. (B.: Turuva Feribotu).

Şehir Hatları İşletmeleri — Şehir Hatları İşletmesi; Marmara Denizinde, Adalar, Anadolu

Haliç Vapurlarından 17 numaralı
(Resim : Behcet Cantok)

sahili ve Boğaziçi ile İzmit Körfezinde faaliyette bulunmaktadır .

İşletmekte olduğu 60 yolcu ve 15 arabalı vapur ile 66 iskele arasında çalışan Şehir Hatları yüzer vasıtları, Pazar günleri yapılan munzam ve zuhurat seferleri hariç, günde vasati olarak 600 küsur sefer yapmakta ve böylelikle iskelelerden her iki dakikada bir gemi tahrik etmek suretiyle 71 milyon veya günde vasati olarak 195 bin yolcu taşımış bulunmaktadır.

1966 yılında sefere konulacak Salacak ve Şemsipaşa arabalı vapurlariyle bu tip vasıta nakliyat filosunu 17 ye yükseltecek olan Şehir Hatları İşletmesi 1965 yılında 3 milyon 2 yüzbin çeşitli nakil vasıtası taşımış ve Asya ile Avrupa arasındaki trafiğe hizmet etmiş bulunmaktadır.

Umumi tonajı 12.910 gross ton olan arabalı vapur filosu 5467 yolcu, 608 otomobil, 244 kamyon taşıyabilmektedir. 1966 yılında Harem arabalı iskelesi seferleri hizmete açılabilmesi arabalı iskelesi seferleri hizmete açılmışdır.

60 ünitenen müteşekkil yolcu filosunun genel tonojı 30.290 gross ton olup yolcu kapasitesi 64.077 dir.

Memleket turizmine hizmet etmeyi bir vazife bilen Şehir Hatları İşletmesi bu gayeyi gözönünde tutarak yabancı ve yerli turistlerimiz için 3 saat devam eden ve bu müddet zarfında Boğaziçinin tarihî ve turistik bakımından kayda şayan hususiyetlerini 3 muhtelif lisanda bildiren Boğaziçi Turistik Gezintilerini tertip etmiş bulunmaktadır.

Tersâneler — Denizcilik Bankası gemileri ile yerli ve yabancı armatörlere âid gemilerin tâmirleri ve yeni gemi inşâsı faaliyetlerinde bulunurlar.

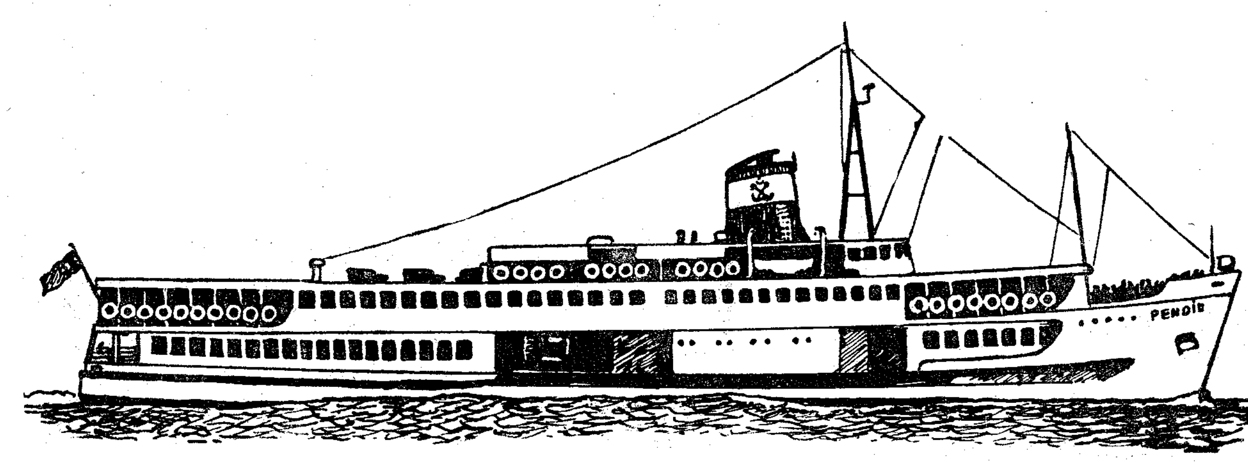
Bu Tersânelerde Şehir Hatları İşletmesi için yeni araba vapurları ve yolcu vapurları yapılmıştır. Denizyolları İşletmesine akaryakıt tankeri Türkiye Devlet Demir Yoları için muhtelif layter ve romorkör yapılmıştır. Dört tersânedir; bu tersânelerden 1964 yılında toplam olarak 114.165.014 liralık hasılat temin edilmiştir (B.: Cami altı Tersânesi, cild 6, sayfa 3353; Haliç-Kasımpaşa Tırsânesi; Hasköy Tersânesi; İstinye Tersânesi).

Kıyı Emniyet İşletmesi — Kıyı Emniyeti İşletmesi Türkiye kıyılarında mal ve can emniyetini temin eden araç ve tesisleri tekel şeklinde işleten ve bunların işletilmesinden gelir temin eden bir müessesedir.

İşletme, deniz fenerleri, sis düdük istasyonları, can kurtarma motorları ve radyofar tesislerine sahiptir.

Bilhassa sisli havalarda Karadeniz ve Akdenizde seyreden gemilere verdiği sinyallerle yerlerini tesbit etmelerine yardımcı olan Kefken, Rumeliburnu ve Fenike radyofar istasyonları en modern âletlerle donatılmış bulunmaktadır.

Öte yandan, kıyılarımızda bulunan tahlisiye istasyonları, her yıl fırtınalı havalarda batan veya kâyalara bindirip parçalanan teknelerdeki yüzlerce gemicinin hayatını kurtarmaktadır. Karadenizde bilhassa Şile ve Kefken bölgesinde meydana gelen birçok deniz kaza-

Liman Vapurlarından Pendik
(Resim : Behcet Cantok)

ları bir hayli can kaybına sebep olmaktadır. Bankamız 1964 yılında buralarda teknik kurtarma araç ve teçhizat ile donatılmış modern tahlisiye istasyonları kurmuş bulunmaktadır.

Bugün İşletmenin elinde 175 kıyı feneri, 23 ışıklı şamandra, 2 çubuk işareti, 11 sis düdük istasyonu 3 sis düdük çanı, 17 tahlisiye istasyonu, 7 telsiz haberleşme merkezi ve 3 radyofor istasyonu bulunmaktadır.

Gemi Kurtarma İşletmesi — Gemi Kurtarma İşletmesi, denizlerimizde gemi kurtarma ve yardım işlerini yapmaya yetkili bir işletme olup, kıyılarımızın muayyen kısımlarında deniz kazalarına uğrayan yabancı ve Türk gemilerinin kurtarılması için kanunen tekel hakkına sahiptir.

Kazazade gemi ve yüklerini kurtarma işlerinin hacmi bugünkü yük ve yolcu gemilerinin modern, mütenevvi seyir alet ve cihazlarına malik bulunmaları sebebiyle her zaman değişmektedir.

1952 yılından bugüne kadar en fazla kurtarma yapılan yıl 1955 senesi olmuştur. 1955 yılında, 7 si Türk, 11 i yabancı olmak üzere 18 gemi kurtarılmıştır.

Halen İşletmede tonaj toplamı 2152 gros ton olan Alemdar, Hora, İmroz II kurtarma gemileri mevcud olup, 1966 Mayısında İşletmemize teslim edilmek üzere Almanya'ya sipariş edilmiş olan 5000 HP kuvvetinde bir açık deniz kurtarma-yardım gemisi de bu filoya katılmış olacaktır.

Yalova Kaplıcaları İşletmesi — 1929 senesinde Atatürk'ün irşatlariyle modern bir su şehri haline getirilen Yalova Kaplıcaları o tarihten 1939 tarihine kadar Türkiye Seyrisefain İdaresi ve Akay İşletmesi ve Denizbank tarafından, 1939 tarihinden 1952 yılına kadar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıdığı tarafından idare edilmiş, 1952 senesinde ise bir kira mukavelesiyle ve 25 sene müddetle idare Bankamıza devredilmiştir.

Halen en büyüğü Termal Otel (87 oda 152 yatak) olmak üzere, Büyük Otel (54 oda 108 yatak), Çınar Otel (23 oda 42 yatak), Taş Otel (17 oda 33 yatak), Küçük Otel (9 oda 18 yatak) isminde her sınıf halka hitap eden temiz, bakımlı 5 otel mevcuttur.

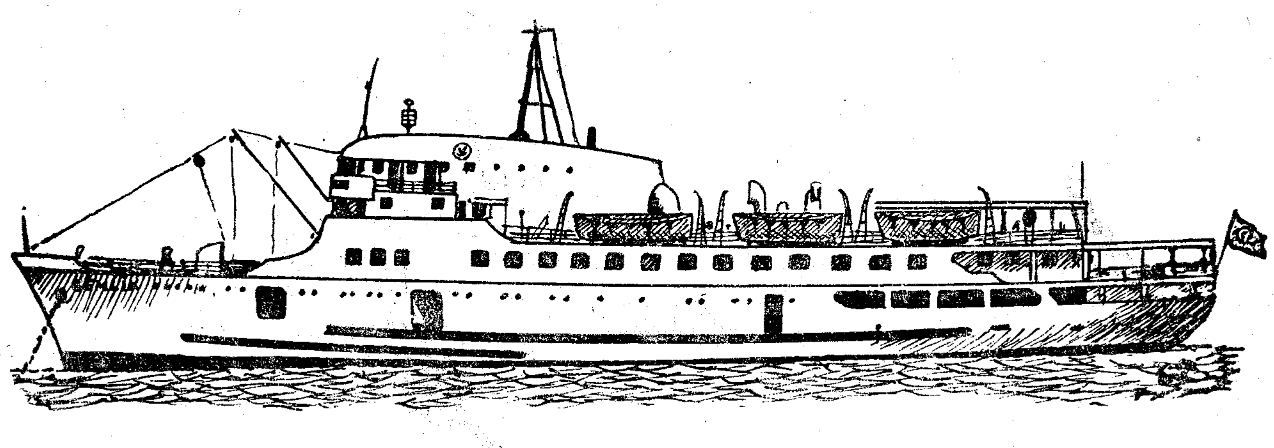
Banka ayrıca inşaatı ikmal edilmekte bulunan 150 yataklı halk tipi bir otel ve lokantayı da halk hizmetine açmak üzeredir.

Kaplıcalar dahilinde muhtelif tip hamam ve banyolar ile açık yüzme havuzu ve Termal Otelde tam teçhizatı ve ekipli banyo tedavi ve sıhhi tesisleri mevcuttur.

Kaplıcalarda yeraltı kaynaklarından günde 66 santigraf sıcaklıkta 1375 ton şifalı ve radyoaktiv su çıkmakta ve bu sular tedaviye gelen hasta müşterilerin istifadesine arzedilmektedir.

Kaplıcalarda mütehassıs doktorlar nezaretinde romatizma, sinir hastalıkları, sürmenaj karaciğer ve cilt rahatsızlıklarının tedavileri yapılmaktadır .

Kaplıcalar, ekspres vapurlariyle İstanbul'dan 2 saatte bağlanan Yalova iskelesine 14 kilometre mesafededir (B.: Yalova).

Marmara Hatları Vapurlarından Gemlik
(Resim : Behcet Cantok)

Liman Lokantası — Galata Yolcu Salonunda Denizcilik Bankasına ait bir lokanta bulunmaktadır. Modern bir şekilde tanzim ve tefriş edilen bu lokanta, güzel manzarası, nefis yemekleri ve iyi servisi ile halkımızın hizmetindedir. Yemeklerinin lezzeti ve çeşitleri dolayisile yabancı memleketlere de kendini tanıtan Liman Lokantası turistlerin tercih ettiği bir lokanta hâline gelmiştir. Bu lokanta 250 kişiye servis yapacak kapasitede olup toplantı ve düğünler ile dışarıdan ısmarlanacak her türlü ihtiyacı karşılıyacak durumdadır. (B.: Liman Lokontası).

Hastahâne — Büyük müessese personeli ve ailelerinin muayene ve tedâvileri için tam teşkilâtlı bir hastahaneye sahiptir.

Bankacılık — Denizcilik Bankası bankacılık işleriyle de meşgul olmakdadır, on şehirde 26 şubesi vardır : 1. Galata Merkez Şubesi; 2. Beşiktaş Şubesi; 3. Beylerbeyi Şubesi; 4. Büyükada Şubesi; 5. Çengelköy Şubesi; 6. Kadıköy Şubesi; 7. Kasımpaşa Şubesi; 8. Sarıyer Şubesi; 9. Üsküdar Şubesi; 10 Yeniköy Şubesi; 11. Emirgân Şubesi; 12. Unkapanı Şubesi; 13. Beykoz Şubesi; 14. İzmir Şubesi;. 15. İzmir Bayraklı Şubesi; 16. İzmir Karşıyaka Şubesi; 17. İzmir Konak Şubesi; 18. Ankara Ulus Şubesi; 19. Ankara Yenişehir Şubesi; 20. Yalova Şubesi; 21. Antalya Şubesi; 22. Gemlik Şubesi; 23. Karadeniz Ereğlisi Şubesi; 24. Mersin Şubesi; 25. Rize Şubesi; 26. Trabzon Şubesi.

Denizcilik Bankası Erkek Sanat Enstitüsü — Bankaya bağlı Tersanelerle çeşitli işyerlerine ve gemilerine (Gemi Yapı, Gemi Makine, Elektrik, Radyo - Telsiz ve İnce Marangozluk bölümlerinde) kalifiye eleman yetiştirmek amaciyle kurulmuş olan Haliç Tersanesi içinde kâin Millî Eğitim Bakanlığınca tasdikli Denizcilik Bankası Erkek Sanat Enstitüsünün öğrenim süresi 6 yıldır. Enstitüyü bitirenler mecburi hizmete tabidirler.

Devlet Ortaokul programlariyle meslekî bilgi veren Sanat Ortaokuluna dayalı Enstitünün birinci devre birinci sınıfına, her öğretim yılı başında İlkokulu bitirenler arasından seçme imtihanı ile öğrenci alınır.

Enstitünün 1. sınıfına girebilmek için, Sanat Ortaokulu son sınıfında okunan Türkçe, Matematik, Fizik ve Kimya dersleriyle bulunduğu şubedeki meslek derslerinden üstün not almak ve bu devreyi Haziran döneminde bitirmek şarttır. Bu şartları taşıyanlar arasından bitirme dereceleri esas tutulmak suretiyle her şubeden onar öğrenci Enstitüsünün 1. sınıfına kabul olunur. Hariçten Ortaokulu bitirenler bu sınıflara alınmazlar.

Öğrencilere, her çeşit giyim eşyasiyle ders araçlarını, öğle yemeklerni ve harçlıklarını Banka temin eder.

Tarihçe — «Hazîne Hassa Vapurları İdâresi» adı altında temeli 1844-1845 yılları arasında atılmış olan Denizcilik Bankası Türkiye'nin en büyük müesseselerinden biridir. Yüz yılı aşan tarihçesinde on defa isim ve idâre şekli değişdirdiği görülür.

Geçen asrın ilk yarındadır ki yelkenli gemilerin yeri buharlı gemiler, vapurlar almaya başlamışdır. Deniz yolu ile asker, ağır silâh ve cebhâne nakliyâtı için Osmanlı Donanmasına da vapurlar satın alınmış ve bunlara «Tersâne Vapurları» denilmişdir. Bu vapurların bütün mürettebâtı bahriyeli, askerdi.

Kapitülâsiyon muâhedelerinin hükümleri ile ecnebî gemiler Türk sularında ve Türk liman ve iskeleleri arasında yük ve yolcu taşıma serbestîsine sâhib idiler. Yelkenli gemiler devri sonları ile buharlı gemilerin ilk devrinde yabancı bayraklar altında seyrü sefer eden gemiler Türkiye sularına hâkim olmuşlardı. O tarihlerde Türk ticâret filosunu Türk bayrağı çeker küçük tonajdaki şahıs malı yelkenliler temsil ediyordu; bunların büyük çoğunluğunun sâhibleri de Türkiyenin yalı boyları halkının rumlarıydı. Türk olsun rum olsun, Osmanlı İmparatorluğu tebaası o armatörler de vapurlar satın alarak işletecek kudrete sâhib değildi. Buharlı gemilerle bir Türk ticâret filosunun kurulması devlete kalıyordu. Ağır dış borclar altında bunalmış Osmanlı İmparatorluğu için böyle bir filonun tesisi, tesisden sonra da, kendi sularında ve kendi liman ve iskeleleri arasında yük ve yolcu nakliyatında amansız, ecnebî rekaabeti ile mücâdele ederek o ticâret filosunu yaşata bilmek ayrı ve çok çetin bir işdi.

I. HAZÎNEİ HASSA VAPURLARI İDÂRESİ — 1844 ile 1845 arasında Sultan Abdülmecid büyük bir fedâkârlık yaparak şahsî gelir ve masraflarına âid Hazînei Hassadan verdiği para ile iki vapur aldırttı, Bahriye Nazırlığına bağlı bir özel idâre ile bu vapurlar Türk liman

ve iskeleleri arasında yolcu ve yük taşımaya başladılar. Halk arasında «Hazînei Hassa Vapurları» diye isimlendirilen bu ilk vapurun isimleri «Seyri Bahrî» ve «Eseri Hayr» dır; yandan çarklı, padl teknelerdi. İlk kurulan hatlar İstanbul ile İzmit, Gemlik ve Tekirdağ iskeleleri arasındadır. İşte bu işletmedir ki, Denizcilik Bankasının temeli olmuşdur. Bahriye Nazırlığına bağlı idârenin başında Mısır vâlisi Abbas Paşanın oğlu ve Sultan Abdülmecidin kızı Münire Sultanın kocası İlhâmi Paşa ile ermeni vatandaşlardan ve nâmuslu bir iş adamı Bogos Bey bulunuyordu.

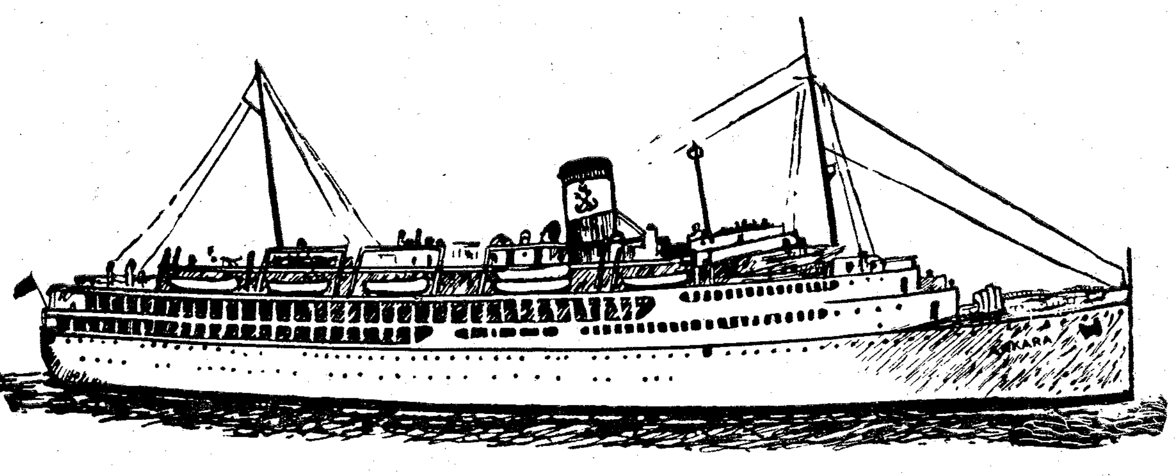
Hazîne Hassa Vapurları halkdan ve tüccardan büyük bir rağbet gördü, temiz eller ile de idâre edildiği için beş sene içinde vapur sayısı ikiden onbeşe yükseldi, İstanbulda ilk liman işletmesine başladı, Sirkeci - Adalar, Sirkeci - Pendik (Marmaranın Anadolu yalısı), ve Sirkeci (Yeşil köye) Ayastefanos (Marmaranın rumeli yalısı) hatları kuruldu.

1864 senesi başında türk ticâret filosunun vapurları ile Tersâne Vapurlarının ayırd edilmesi için ticâret gemilerinin devlet sancağından ayrı bir sancak çekmelerine karar verildi, aşağıdaki satırları devrin gazetelerinden «Tercemânı Ahval» den alıyoruz: «Etrâfı yeşil, ortası kırmızı, ve kırmızının ortasında beyaz yarım ay resmi bulunan yeni bir sancak ticâret gemileri sancağı olarak kabul edildi. Hazîne Hassa Vapurları ile diğer bütün Osmanlı ticâret gemilerinin bundan sonra bu sancağı çekmeleri için bir irâdei seniyye (ferman) çıkdı».

Ecnebî vapurlarının süvari ve mürettebâtından gördükleri kötü muâmeleden tiksinmiş ve alınan fâhiş ücretlerden de bezmiş olan Akdeniz ve Karadeniz yalılarının Türk-müslüman halkından pâdişaha arîzalar, Hazîne Hassa Vapurları İdâresine mektublar gelerek oralara da Hazînei Hassa Vapurları işletilmesi istenildi, dâimâ yolcu ve tüccar malı bulunacağı kesin rakamlarla bildirildi. İdârenin işi genişleyince Hazîne Hassa Vapurları 1864 de «Fevâidi Osmâniye» adı ile ve «Nâzır» unvânını taşıyan bir müdür idâresinde müstakil bir işletme oldu.

II. FEVÂİDİ OSMÂNİYE İDÂRESİ — Bu teşebbüs yabancı iş adamlarını harekete geçirdi ve gelişmesinin daha ilk kademesinde bu Türk şirketini yok etme yolunu aradılar. Bonal adında mâcerâperest bir fransız, Fevâidi Osmaniye Şirketinin muamelâtı fransızca olursa ve idâresi de vapurculukdan anlayan ecnebîlere bırakılırsa ecnebîler tarafından da rağbet göreceği, Hazînei Hassaya da daha büyük menefaatlar sağlayacağını, hiç şübhesiz ki büyük çıkarlar vaad ettiği kimseler vâsıtası ile pâdişaha aks ettirdi, Fevâidi Osmâniye İdâresini işletmeye şahsen tâlib oldu, fakat emeline muvaffak olamadı.

Hazînei Hassa Vapurları İdâresinin başında bulunanlardan İlhâmi Paşa henüz 25 yaşında iken vefât etmişdi, o idârenin başında Bogos Beyde 1860 yılına kadar bulunmuş ve Bonal'in entrikaları karşısında kendi isteği ile çekilmişdi, 1861 de Hazînei Hassa Vapurları İdâresi müdürlüğüne «Karamanlılar» denilen Anadolunun ortodoks Türklerinden, rumca konuşmasını bile bilmeyen Yuvam Avramidis Efendi tâyin edilmişdi, nâmuslu ve çalışkan bir iş adamı idi. Hazine Hassa İdâresinin «Fevâidi Osmaniye» adını alması onun müdürlüğü zamanında olmuşdur; yaşlı Bogos Efendiyi çok üzen Bonal'in entrikalarını da genç ve enerjik bu Yuvan Efendi önlemişdir ki, Anadolu halkı için çok yadırganan bir meslek olan denizcilikle uğraşması ve ingilizlerin de denizci bir milet bilinmesi dolayısı ile Yuvan adı «Con»a çevrilerek muhitinde «Con Paşa» diye şöhret bulmuşdur. Türk deniz ticaret filosunun gelişmesinde büyük hizmetleri olmuş bir sîmâdır.

Büyük Posta Vapurlarından Ankara
(Resim : Behcet Cantok)

Hazînei Hassa Vapurları idâresi Fevâidi Osmâniyeye yirmi vapur devretmşidi, bu vapurlardan ancak şu isimler tesbit edilebildi:

- Eseri Cedid
- Eseri Hayr
- İzzeddin
- Malakof
- Nümâyişi Ticâret
- Ömer Paşa
- Peyki Şeref
- Pürsûd
- Sâiki Şâdî
- Seyri Bahrî
- Şehper
- Tâif
- Vâsıtai Ticâret

Türk Ansiklopedisi «Fevâidi Osmâniye İdâresi» nin kuruluşunu 1844 de gösteriyor, ve Hazîne Hassa Vapurları İdâresinden hiç bahsetmiyor. 1844-1845 yıllarından 1864 yılına kadar ilk Türk ticâret vapurlarını işleten, yukarda kaydettiğimiz gibi Hazîne Hassa İdâresi olmuşdur; devrin gazetelerinden «Tercemânı Ahval», Fevâidi Osmâniye adının verilmesini 26 rebîülâhir 1281 (28 eylül 1864) tarihli nushasında kesin ifâde ile kaydediyor: «...Hazînei Hassanın mevcud yirmi vapurunun yeni bir idâre işletilmesine ve bu yeni idârenin adının Fevâidi Osmâniye olmasına karar verildi».

Aynı gazete aynı nushasında ismin değişmesiyle birlikde Osmanlı ticâret gemileri sancağının da değiştirildiğini yazıyor: «Devleti Aliyye ticâret gemilerinin evvelce çekdikleri sancak bir güzel suretde olmayub değiştirildi, bundan böyle zemini yeşil, ortasında kürevî bir beyaz, beyazın üzerinde de yarım ay resmi bulunan bir sancak çekmeleri kararlaşdı. Fakat, görünüşde zarif ise de yağmur ve güneşle pek az sonra bir fenâ renge girdiğinden ticâret sancağı tekrar değişdi. Bundan sonra ticâret gemilerinin de devletin asıl sancağını çekmelerine karar verildi; fakat, kırmızı zemin üzerine ay yıldızlı bu sancağın harb gemileri sancağından farklı olması için, ayı daha ince, yıldızı da, devlet sancağı gibi 8 köşeli (bacaklı, şuâlı) olmayub beş köşeli oldu, Fevâidi Osmâniye Vapurları ile diğer bilumum ticâret gemileri bu sancağı çekdiler.»

Burada dikkate değer önemli bir nokta vardır; 1864 de evvelâ Fevâidi Osmâniye vapurlarının bayraklarında resmedilmiş bir hilâl ortasındaki beş köşeli yıldızın zarâfeti, bu sefer asıl devlet bayrağındaki sekiz köşeli yıldızın değiştirilmesine sebeb olmuş, ve hem harb gemileri hem ticâret gemileri aynı sancağı çekmeye başlamışlardır.

26 cemâziyelevvel 1281 (27 ekim 1864) tarihli Tercemânı Ahval gazetesinde şunlar yazılıdır «Fevâidi Osmâniye Vapurları memleketimizin asıl malı ve yâri ve bilcümle Osmanlıların bisi şeref ve itibârı olduğundan bir imtiyâzı mahsus olmak üzere vapurların baş tarafındaki ufkî serene mahmuza beyaz zemin üzerine kırmızı ile Fevâidi Osmâniye yazılı bir güzel flama çekmeye başlamışlardır.»

Yine aynı gazetenin 9 receb 1281 (8 aralık 1864) tarihli nushasında Trabzondan İstanbula gelmekde olan yolcuların şu teşekkür mektubu neşredilmişdir: «Mâhi hâlin ibtidâsı çarşamba günü Fevâidi Osmâniye vapuru hümâyunlarından Vâsıtai Ticâret ile Trabzondan hareket ve yol üzerinde bulunan iskelelere uğrayarak İneboluya muvâsalet ile cumartesi günü saat 10,30 da (akşama doğru) fekki lenger ettikde gece yarısından sonra görülmemiş işidilmemiş mertebede şiddetli fırtınaya tutulup bir hâlinâ ümidîde kalmışdık. Süvârimiz Kaptan Dobranoviç vapurun kumanda yeri olan çarkları üzerinden bir an ayrılmayarak ve tayfasını hizmetleri başında kullanub derecesiz gayret ve mahâretle sekizyüzden fazla yolcu olduğumuz halde kimsenin burnu kanamaksızın ve bu kadar denk eşyâlara zarar erişmeksizin ertesi günü cümlemizi Ereğli Limanına (selâmete) çıkarmışdır. Teşekkürlerimizi icrâ ederiz».

Türk sularında ve türk limanları ile iskeleleri arasında yabancı bayraklarla rekabet mücâdelesinde, idâresinin dürüstlü ve mensublarının çalışma gayreti ile muvaffak olmuş bulunan Fevâidi Osmâniye İdâresini ele geçirme hırsları devam ediyordu, ilk teşebbüslerinde

emeleine kavuşmayan fransız Bonal yine sahneye çıkdı, vaktiyle Bogos Beyin yapdığı gibi 1867 de Con Paşa da müdürlükden çekildi ve Bonal Fevâidi Osmâniyeye müdür olduise de çok kalamadı, 1871 de yerini yine Con Paşaya bırakarak istifâya mecbur oldu.

Devrin pâdişahı Sultan Abdülaziz denizciliğe karşı aşırı ilgi gösteren bir hükümdar idi; Osmanlı Donanmasına eski satvet ve şevketine kavuşdurma arzusu yanında Türk ticâret filosunu da imparatorluğun azametine lâyık şekilde yükseltmek gaayesinde idi, ve Fevâidi Osmâniye İdâresini âdetâ fahrî himâyesine almışdı, bundan ötürüdür ki idârenin adı tekrar değişdi, pâdişahın ismine nisbetle «İdârei Aziziye» oldu.

III. İDÂREİ AZİZİYE — Sultan Abdülaziz Türkiye'nin ilk büyük vapur işletme kumpanyası olmuş ve üç defa isim değirmiş İdârei Aziziyeyi, sermâyesini çıkarılacak hisse senedleri ile gereği gibi arttırarak büyük bir Türk Anonim (Ortaklılığı) Şirketi yapmak istiyordu. Bu şirket kuruluncaya kadar İdârei Aziziye bahriye nâzırlığına bağlandı. Fakat 1870-1871 Alman-Fransız Harbinin doğurduğu bir ekonomik buhran böyle bir şiketin hisse senedlerini alacak sermâye sâhiblerini endişeye düşürdü ve o anonim şirket kurulamadı. İdârei Aziziyenin işletilmesi, o sırada Şûrâyı-devlet (Danıştay) âzâsı bulunan Hazîne Hassa Vapurları İdâresinde büyük hizmetleri görülmüş Bogos Beye havâle edildi. Hayli yaşlı bulunan Bogos Bey İngiltereye iki yeni vapur sipârişi ile işe başladı, fakat idârenin başında ancak bir yıl kadar kalabildi, 1872 de vefât etti. İdâre müdürlüğüne tekrar Yuvan Avramidis Con Paşa tâyin edildi.

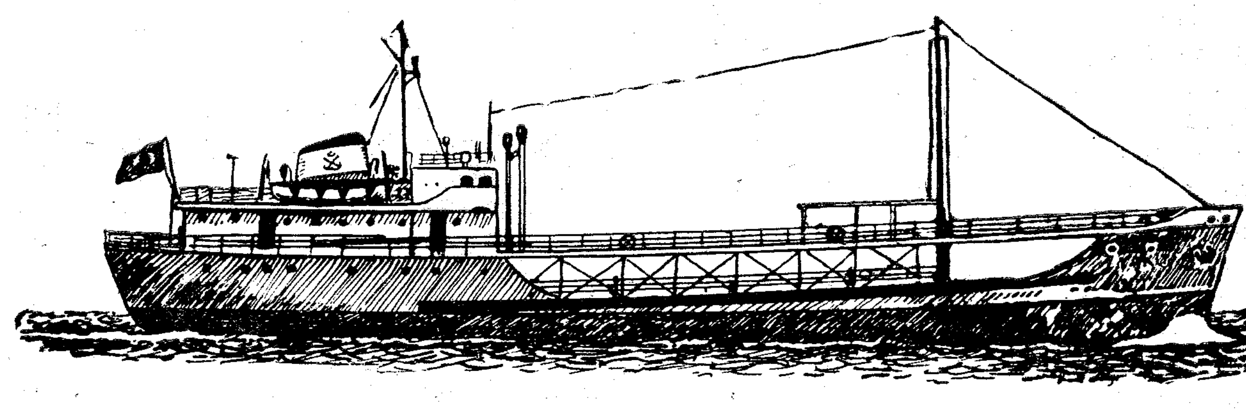
Trabzon hattı idârenin en işlek hattı olmuşdu. Girid ve Trabluzgarb gibi yeni hatlar kuruldu, Trabzona, İzmire, arada ancak bir yahud iki iskeleye uğrayarak gidip gelen ekspres postaları ihdas edildi. İstanbulda Haydarpaşa, Kadıköy, Adalar, Anadolu ve Rumeli Marmara kıyı seferleri çoğaltıldı, ve bütün bu işler için yeni vapurlar satın alındı. Hazînede para olmadığı için bu ağır masraflar İdârenin hâsılâtından ödendi; dolayısı ile bâzı nüfuzlu kötü kişiler için İdârei Aziziyeyi ele geçirmek, «Bal tutan parmağını yalar» diye meşhur avâmî tâbir ile kendilerine büyük menfeatler sağlamak bir hedef oldu.

1876 da Sultan Abdülaziz tahtdan indirildi, Beşinci Sultan Muradın kısa saltanatından sonra İkinci Sultan Abdülhamid pâdişah oldu. Çeşidli tesisleri ve vapurları ile imparatorluğu deniz ticâret filosunun temsil eden bir idârenin sâkıt bir hükümdarın adını taşıması elbet ki uygun görülmezdi, 1878 de «İdârei Aziziye» adı, «İdârei Mahsûsa» ya çevrildi.

IV. İDÂREİ MAHSÛSA — Müessese bu yeni devrinde önce bir umum müdürlükle idâre edildi, müessesenin iş bilir namuslu adamı meşhur Con Paşa müdür muavini oldu.

İdârei Aziziye İdârei Mahsusaya büyüklü küçüklü, eski yeni 79 vapur devretmişdi ki alfabetik sıra ile isimleri şunlardır:

Ali Sâib Paşa
Anadolu
Arslan

Bir Küçük Tanker Yozgat
(Resim : Behcet Cantok)

Asir
Aydın
Bahricedid
Bartin
Batum
Biga
Bingazi
Burgaz
Canik
Ceylân
Çeşme
Dolmabağçe
Edremit
Erenköyü
Gedikler
Gelibolu
Girid
Hareket
Hasan Paşa
Hayreddin
Hereke
Heybeli
İhsan
İstinye
İzmir
İzmit
İzzeddin
Kaadiriye
Kadıköy
Kâmil Paşa
Kaplan
Karamürsel
Kars
Kartal
Kayseri
Kılıçali
Kınalı
Knifde
Lütfiye
Malakof
Maltepe
Marmara
Medârıfevâid
Medârıtevfik
Mesud
Midilli
Mudanya
Musul
Mürüvvet
Neced
Nimetihüdâ
Nüzhetiye
Pars
Pendik
Plevne
Pürsûd
Saadet
Sakarya
San'a
Selâmet
Selânik
Seyyar
Silivri
Söğüdlü
Şâhin
Şark
Şehper
Şems
Şerefresan
Tarsus
Tekirdağı
Ticâreti Bahrî
Tuna
Türk
Yanikapu

Büyük müessesenin bu İdârei Mahsûsa devri 1909 da meşrûtiyetin ilânına kadar 31 yıl sürdü.

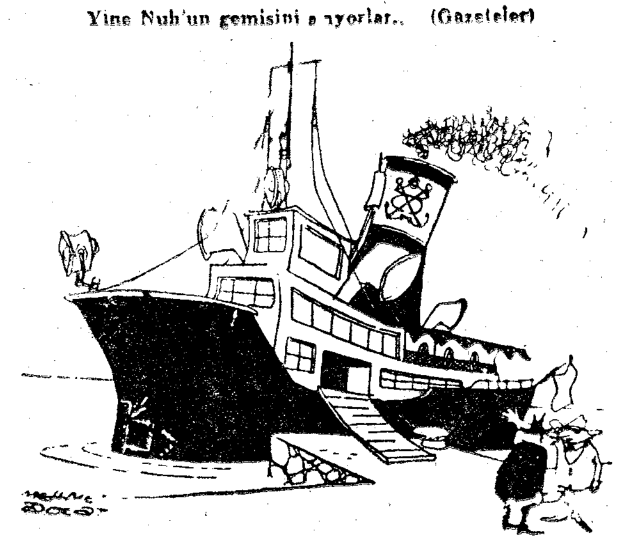
Tarihimizde «Tanzimat Devri» denilen münevver mutlakiyeti pek kısa sürmüş olan Birinci Meşrûtiyet tâkib etmiş, onun peşinden de o sözde meşrutiyetin meclissiz devri başlamışdı, ki tarihimize «İstibdad Devri» diye geçmişdir, ve gittikce ağırlaşmışdır. Türk Donanmasını Haliçde demir üstünde çürüten istibdad devri Seksen parçaya ulaşmış vapurları ile Türk Ticâret Filosunu temsil eden İdârei Mahsusayı da korkunç sui istimaller ve müdhiş, iğrenc hırsızlıklar, fecî ihmaller ile iflâs uçurumu önünde bir iskelet hâline getirmişdir.

1888 de İdârei Mahsûsa umum müdürlüğüne devrin nüfuzlu bahriye nâzırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa tâyin edildi, Con Paşa müdür muavinliğinde kaldı.

Abdülâhad Nuri Bey 1926 yılında neşredilmiş «Türkiye Seyrisefâin İdâresi Tarihçesi» isimli eserinde büyük müessesenin İdârei Hususiye devri için çok acı şeyler yazıyor. Müteahhidlerle idârenin en yüksek kademesindeki temsilcilerin müşterek ve büyük suistimallerinden biletcilerin küçük ve âdi hırsızlıklarına ka-

dar bahsediyor, ve bu arada şu hazin levhayı çiziyor: «...İdârenin eski yeni 80 kadar teknesi vardı. Gemilerden biri her hangi bir ârızaya uğradı mı tâmiri yoluna gidilmez, bir tarafa çekilip bağlanırdı, Haliçde yer kalmadı, bir kısım vapurlar Boğaziçinde Paşabağçesi ile Beykoz arasındaki koyda demirlendiler, bunlardan bir kısmı demir üstünde çürüyerek battılar, ,38 vapur feshedilerek satıldı. Nihâyet İdârenin elinde 11 çürük ve 5 yeni tekne kaldı; Selânik, Beyrut, Hicaz, İzmir, Trabzon, Köstence, Bartın, Çanakkale, Edremid hatları ibdâl edildi. Gemicilik ve çarkcılık gibi iki koca sanat ocağı, Karadeniz yalısı delikanlılarının sığındığ o şefkatli kucak bir kadavra hâline getirildi. Memleketimizde yelkenlilerin köylü kaptanlarından başka kaptan yokiken, hele gemi makinası fennine vâkif tek ferd yok iken Basra Körfezine, Triyesteye, Liverpola, Bombaya gemi götürecek değerli kaptanlar, dört beş bin tonluk vapurları mehâretle yürütecek çarkcılar yetişdirmişdi. Donanmamızın Haliçde âtıl yattığı yıllar boyunca da bahriyemizin kaptan ve çarkcı zâbitlerine İdârenin vapurları bir ameliyet mektebi olmuşdu. İdârenin elindeki 5 yeni tekne küçük liman vapurları idi, bunlardan Neveser ile İhsan 1903 de Macaristanda Budapeştede yaptırılmışdı; üçü de, Bağdad, Basra ve Haleb, 1904 de Anadolu-Bağdad Demir Yolları Şirketi tarafından Almanyada yapdırılmış ve İdârei Mahsusa-

Yine Nuh'un gemisini a ıyorlar.. (Gazeteler)

— Yanılıyorsunuz üstad, bu Nuh'un gemisi değil!..

Bir karikatür
(Akbaba, 1960)

ya şartları garib bir mukavele ile ve taksitle 160 bin altına satılmışlardı, şöyle ki yıllık ana taksit çok az, fâizi ise fâhiş idi, borc 200 yılda ödenemiyordu, yeni gemiler yok oldukdan sonra 150 yıl borcu ödenecekdi. Demir yolu şirketi tarafından sık sık tâmir ediliyorlar, boyanıyorlar, bunların masrafı da İdârei Mahsusanın fâizli borcuna ekleniyordu. Ve bu üç vapur İdâre tarafından yalnız Haydarpaşa-Köprü hattında işletilecekler di.».

İdârei Mahsusa bu perişan durumda iken 1908 de İkinci Meşrûtiyet ilân edildi.

O devrin âdetince ve İstanbulun külhanbeyi edebiyatı geleneklerinden biri olarak İdârei Mahsusa hakkında da destanlar yazılmışdı.

Şu iki kıt'a, İdârei Mahsusa ile Şirketi Hayriye arasındaki rekaabet üzerine İdârei Mahsusaya övme yolunda bir destandandır :

«Haleb» düdüğünü üç defa çekince
«Eseri Şevket» de ana yol verince
«Kalamış» da tam istim üzre gelince
Şirket de işi anladı sonra

19 ile 20 hem «Aydın»
«Bağdad», «Basra», «Haleb» ve «Bartın»
Yarış yerine kalınca pek yakın
Şirket de işi anladı sonra

Bu destanda, liman vapurlarının isim ile birlikde taşıdıkları numaralardır, bâzan isimleri yerine numaralı ile anılırlar.

Batum Vapurunda ateşcilik yapmış Artvinli ümmî bir halk şâiri de genc bir gemici şânında bir aşk destanı düzmüş, ve destanın ilk sekiz kıtasında İdârei Mahsusanın elli kadar vapurunun isimlerini kaydetmişdir:

İdârenin olmuş Mahsûsa nâmı
Devlete hizmeti çok Hak kelâmı
Akdeniz Marmara hem Karadeniz
Götürür getirir ehli islâmı

★

«Malakof»la «Pürsûd», hem «Keleçali»
«Kartal»la «Maltepe», «İzmit», «Heybeli»
«Medârıtefvik» le «Nüzhetiye»ye
Binüb de efendim dünyâ görmeli

★

«Şerefresan» ile «Seyyâre», «Şehper»
Savurup dumanı sür'atle gider
«Kayseri», «Mudanya», «Hereke», «Pendik»
Hepsinin ismini eyledik ezber

★

«Gelibolu» ile «Girid», «Gedikler»
«Çeşme», «Dolmabağçe» sür'atle gider
Köhneler dumanı savurur ammâ
İstim tutmasını üç saat bekler

★

«Bahricedid», «Neced», «Ceylân», Midilli»
«İzmir», «Karamürsel», «Şâhin» de belli
«Kars»a «İstinye»ye hem «Plevne» ye
Bir selâm çakayım şöyle kandilli

★

«Selâmet», «Sakarya», «Lütfiye», «İhsan»
«Alisâibpaşa», «Kaplan»la «Arslan»
«Tarsus»la «Tuna», «Nîmetihüdâ»
«San'a»yı, «Mesud»u durma yaz heman

★

«Bartın» ile «Biga», hem «Anadolu»
Cümle iskeleler mal ile dolu
Deryâda efendim bu İdâredir
Pâdişâhımızın kanadı kolu

★

«Medârıfevâid», «Musul»la «Batum»
«Marmara», «Hayreddin» cümlesi mâlum
«Canik»le «Selânik» unutulmasun
Yazdık vapurları işte bilumum

★

Ammâ ki efendim kasdımız başka
Bir yaprak eklemek kitâbı aşka
Yosma Hanım ile Tayfa Civanın
Nakli mâcerâsı sığınıp Hakka.

1878 de 79 parça vapurla ve Bahriye Nâzırlığına bağlı olarak «İdârei Mahsûsa» adını almış bu millî müessese, otuz sene sonra 1908 de ikinci meşrutiyet devrine 16 vapurla perişan bir halde girmişdi. Vapurların kaptanları ve mürettebâtı ve idârecilerinden bir kaç kişi millî haysiyet ve izzeti nefsin verdiği gayretle ve bu 16 parça tekne ile liman hatları ile bâzı yakın iskele seferlerini devam ettirmeye çalışdılar.

Meşrutiyetin ilânında İdârei Mahsusa Bahriye Nâzırlığından alınarak Nâfia Nâzırlığına bağlandı. Az sonra Hallacyan Efendinin nâfia nâzırlığı zamanında ecnebî bir şirkete devredilerek tamâmen yok olma tehlikesi atlattı.

Hallacyanın adamlarından Ispartalıyan Efendi ingiliz sermâyedarları adına İdârei Mahsusayı bütün vapurları ve tesisleri ile ve iş hak ve sahâları ile satın almaya tâlib oldu. Nâfia Nazırlığınca tanzim edilen bir mukavelenâme ile (3 kasım 1909) İdârei Mahsusa ingilizlere satıldı. Fakat az sonra kabinenin değişmesi ve ingiliz şirketinin satış mukavelesindeki bir maddeye riâyeti red etmesi İdârei Mahsusanın elden çıkmasını önledi, mukavele devletce feshedildi. İngiliz Şirketinin kurulur kurulmaz riâyet etmek istemediği madde şu idi: «Hükûmet tarafından vukuu bulacak taleb üzerine şirket vapurların hepsini veya bir kısmını hükûmetin emrine hazır bulundurmaya mecburdur». O sırada bir harb tehlikesi (İtalya ile Trablusgarb Harbi) belirmiş ve hükûmet bu maddenin yerine getirilmesini istemişdi.

V. OSMANLI SEYRİ SEFÂİN İDÂRESİ — 1910 da İngilizlerin elinden geri alınan müesseseye «Osmanlı Seyri Sefâin İdâresi» adı verildi, ve bir millî anonim şirket hâline konulmasına çalışıldı. Fakat Trablusgarb Harbi ve onu tâkib eden Balkan Harbi böyle bir şirketin kurulması için gereken sermâyenin bulunmasına mâni oldu.

1911 de Karl Leke adında bir alman Osmanlı Seyri Sefâin İdâresi umum müdürlüğüne tayin edildi. Avrupalı zihniyeti ile idâreye yeni hüviyet vereceği vehmedilen bu adamın yapdığı tek müsbet iş Seyri Sefâin İdâresinin çifte çapalı ve çapaların üstünde bir ay yıldız bulunan çok güzel forsu, sarıya boyanan vapur bacalarına kaymasıdır.

1913 de sadırâzam ve harbiye nâzırı Mahmud Şevket Paşa Osmanlı Seyri Sefâin İdâresini Harbiye Nâzırlığına bağladı. Askerî tahsisatdan 250 bin lira ayırarak Seyri Sefâin İdâresinin yeniden kalkınmasına tahsis etti ve bu suretle müessesenin ikinci kurucusu denilmeye lâyık hizmetde bulundu.

Mahmud Şevket Paşanın bu hizmetiyledir ki «Akdeniz», «Karadeniz», «Gülcemal», «Gülnihal», «Bahriahmer», «Nilûfer», «Plevne», «Derne» ve «Kızılırmak» vapurları satın alındı. Fransaya da liman hatları için «Moda», «Kadıköy» ve «Burgaz» isimlerinde üç yeni vapur sipâriş edildi, fakat bu vapurlar ancak Balkan Harbi sonunda İstanbula gelebildiler. Bu vapurları yine liman hatları için Almanyada yapdırılan «Maltepe», «Kınalıada» ve «Pendik» isimli üç gemi tâkib etti.

Birinci Cihan Harbinin seferberliğinde erkânıharb binbaşısı Sadullah Bey Seyri Sefâin İdâresinde Harbiye Nezâretinin geniş yetkili komiseri oldu. Bu zât Seyri Sefâin İdâresine, dolayısı ile Türk deniz ticâret filosunun gelişmesine yıllarca öylesine faydalı oldu ki adı bu tarihçede mutlakaa anılmaya değer. İlk iş Olarak Tophâne Meydanının Galata rıhtımı köşesine Seyri Sefâin merkez idâre binasını yapdırtı ki müessese, çeşitli isimleri altında yetmiş yıllık hayatı boyunca ve şu kadar vapurlara sâhib olduğu halde bir idâre binâsından mahrum ola gelmişdi.

Aczi anlaşılmış olan Karl Lekenin mukavelesinin feshi üzerine komiser Sadullah Bey Seyri Sefâin İdâresi umum müdürlüğüne tayin edildi. Fakat az sonra, İttihad ve Terakki Fırkasının en nüfuzlu asker simâlarından Harbiye Nezâreti Levâzımatı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa ilâve memuriyet olarak Seyri Sefâin umum müdürlüğüne getirildi, Sadullah Beyde umum müdür yardımcısı oldu, fakat, İsmail Hakkı Paşanın müstebidâne keyfi idâresi karşısında istifâ etti. İsmail Hakkı Paşa idâresi harb sonuna kadar dört sene sürdü, ve mesuliyet kaygusu taşımayan emirleri ile Seyri Sefâin İdâresinden öyle paralar çekildi, harcandı ki Türk sularında rakibsiz olan ve o sıralarda nakil ücretlerine yüzde beşyüz zam edilen Seyri Sefâin İdâresi harb sonunda geliri masrafını karşılayamaz ağır borclu bir idâre oldu, tekrar iflâs eşiğine getirildi. İsmail Hakkı Paşa devrinin korkunc sui istimalleri Abdülahad Nuri Beyin «Seyri Sefâin Tarihçesi» isimli eserinde pek çok misal ile gösterilmişdir.

1918 de mütârekenin imzâsı üzerine İsmail Hakkı memleketi terk ederek kaçdı; sui istimaller mütâreke yıllarında da devam etti.

Bu idârei bir millî anonim şirket hâline getirme teşebbüsüne İstanbulda bulunan işgal kuvvetleri kumandanlığı mâni oldu. Osmanlı Seyri Sefâin İdâresinin mevcud gemileri ve sâir mallarının devlet malı olarak tanındığı bildirildi; kasıd âşıkâr idi; akdedilecek sulh muahedesi ile Osmanlı Devletine galib devletler tarafından çok ağır harb tazminâtı yüklenecek, bu tazminatın bir kısmı karşılığı olarak Seyri Sefâinin bütün gemileri alınacakdı. Fakat Anadoluda kazanılan nihâî Türk zaferi bu çirkin tasarının tahakkukuna mâni oldu.

VI. TÜRKİYE CUMHURİYETİ SEYRİ SEFÂİN İDARESİ — Cumhuriyet devrinde idârenin adı tekrar değişdi, 1923 tarihli ve 597 sayılı kanun ile «Türkiye Cumhuriyeti Seyri Sefâin İdâresi» oldu ve umum müdürlüğüne tekrar Sadulah Bey tâyin edildi, büyük müessese tekrar kurtarıldı.

1926 da Türk bayrağına kabotaj hakkının tanınması cumhuriyet devrinde Seyri Sefâin İdâresine süratle gelişme imkânını bahşetti (B.: Denizcilik Bayramı). 1923 de mevcud gemileri 26,197 tonilato olan Seyri Sefâin İdâresi 1927 de, dört sene sonra bu mikdarı 52,857 tonilâtoya çıkardı.

1927 de liman hatlarında, Marmara hatlarında, Karadeniz, Ege, Akdeniz hatlarında, ve Türk limanları ile yabancı limanlar arasında sefer yapan gemileri 39 tekne olmuşdu, ki vapurların isimleri şunlardır:

Gülcemal
Akdeniz
Ankara
Karadeniz
Reşid Paşa
Cumhuriyet
Kızılırmak
Mahmud Şevket Paşa
Gülnihal
Anafarta
Zonguldak
Mersin
Çanakkale
İnebolu
Marmara
Antalya
Bandırma
Kocaeli
Alemdar (kurtarma gemisi)

Miralay Nazım Bey (su gemisi)
Yüzbaşı Murad Bey (su gemisi)
Gelibolu
Nimet
Ereğli
Kadıköy (liman vapuru)
Moda (liman vapuru)
Burgaz (liman vapuru)
Büyükada (liman vapuru)
Kınalıada (liman vapuru)
Maltepe (liman vupuru)
Pendik (liman vupuru)
Haleb (liman vupuru)
Bağdad (liman vapuru)
Basra (liman vapuru)
Neveser (liman vapuru)
İhsan (liman vapuru)
Fenerbağçe (liman vapuru)
Haydarpaşa (liman vapuru)
Yalıcık (liman vapuru)

1927 den 1933 yılına kadar geçen altı yıl içinde idârenin vapurları, dolayısı ile Türk ve yabancı denizlerde yük ve yolcu taşıma kudreti artmakda devametti, fakat gemi isimlerini tesbit edemedik.

VII. DENİZ YOLLARI, AKAY - FABRİKA HAVUZLAR MÜDÜRLÜKLERİ — Sebebi mechul kalmışdır; 1 temmuz 1933 tarih ve 2248 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Seyri Sefâin İdâresi «Deniz Yolları Müdürlüğü» (Savâhilli karîbe ve baîde hatları vapur işletmesi; Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz ve Yabancı sular hatları), «Akay Müdürlüğü» (Sevâhili mütecâvire; liman hatları) ve «Fabrika-Havuzlar Müdürlüğü» isimleri ile üç müstakim idâreye bölündü, parçalandı.

Seyri Sefâin İdâresinin çifte çapalı güzel forsu yerine Akay vapurlarının bacalarına lâtin alfabesi ile be batone yazı ile bir «A» harfi kondu ki çirkinlik örneği oldu; vapurların bacaları da sarı yerine karaya boyandı. Şirketi Hayriyenin 69 ve 70 numaralı «Hüseyin Hâki» ve «Ziya» vapurları satın alınarak «Göztepe» ve «Erenköy» isimleri verildi. Almanyada yeni olarak «Suvat» ve «Ülev» vapurları yaptırıldı.

Deniz Yolları Müdürlüğü de yine Almanyada «Sus», «Etrüsk» ve «Marakaz» vapurlarını yapdırarak Marmara hatlarına verdi.

Bu parçalanma. Türk ticâret filosu için gelişme yerine büyük aksamlar verdi, ve hatâ ancak beş yıl sonra düzeltildi.

VIII. DENİZBANK — 1933 de parçalanan büyük müessese 1 Ocak 1938 tarihli ve 3295 sayılı kanunla İstiksad Vekâletine bağlı «Denizbank» adı ile tekrar toplandı. Bu devrin en mühim hâdisesi de, büyük vapurların bacalarından Seyri Sefâinin o çok çok güzel çifte çapalı ve ay yıldızlı forsunun indirilerek yerine sözde bankayı ve denizciliği temsil edecek acaib bir kalyon teknesi taslağı üzerine yelkenleri andıracak şekilde iki göbekli harf, «D» ve «B» kondu. Hamdetmelidir ki gemilerimiz bu çok çirkin forsu ancak bir buçuk sene taşıdılar ve müessese tekrar isim değiştirdi.

IX. DEVLET DENİZ YOLLARI İŞLETMESİ UMUM MÜDÜRLÜĞÜ — 1 Temmuz 1939 tarih ve 3633 sayılı kanun ile Denizbank lağvedildi ve yerine Münâkalât (Ulaşdırma) bakanlığına bağlı «Devlet Deniz Yolaları İşletmesi Umum Müdürlüğü» kuruldu. Bu müessese 1944 yılınakadar sürdü. Bu devir içinde-dir ki ayrı birer gemicilik şirketi hâlinde devam ede gelen Haliç Vapurları Şirketi ile Şirketi Hayriye satın alındı, bu suretle Haliç ve Boğaziçinde vapur işletme imtiyazları da Devlet Deniz Yollarına verilmiş oldu. Bu devrin en önemli bir işi de Seyri Sefâin İdâresinin çifte çapalı güzel forsunun vapur bacalarına tekrar takılması ve bacaların yine sarıya boyanmasıdır.

X. DEVLET DENİZ YOLLARI VE LİMANLARI İŞLETMESİ UMUM MÜDÜRLÜĞÜ — İsminde ufak bir tebeddül ile yine Ulaşdırma Bakanlığına bağlı bu umum müdürlük 1952 yılına kadar devamederek Türkiye'nin en büyük müesseselerinden biri oldu, ve 1952 de bu umum müdürlüğün yerinedir ki Denizcilik Bankası kuruldu.

XI. SON DURUM — Bu satırların yazıldığı sırada, temmuz 1966, Denizcilik Bankasının mevcud vapurlarının isimlerini maalesef tesbit edemedik.

«Denizcilik Bankası T.A.O. onuncu hesab yılı 1961» isimli bir risâlede, hiç olmazsa o 1961 yılı için bile mevcud vapurların cedveli yokdur, kaldı ki 1961 den 1966 yılına kadar Denizcilik Bankası Türk Ticâret Filosuna pek çok yeni gemiler katmış, ve muhakkak ki bazı va-

purlar da kadro dışı kalmış bulunuyordu. «Truva» adı verilen büyük bir açık deniz feribotunun inşâsı tamamlanıp Türk Ticâret Filosuna Denizcilik Bankası adına katılmak üzere olduğunu günlük gazetelerden öğrendik.

Bu boşluğu bu ansiklopedide «İstanbul Limanı İşletmesi» maddesinde gidereceğimizi ümid ediyoruz (B.: İstanbul Liman İşletmesi).

Denizcilik Bankası Turizm ve Neşriyat Müdürlüğü tarafından verilen bazı vapur resimlerinin bu ansiklopediye faydalı olduğunu şükranla kaydederiz.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; Abdülahad Nuri Türkiye Seyri Sefâin Tarihçesi; 1927 Türkiye Seyri Sefâin Rehberi; Tercemânı Ahval Gazetesi Koleksiyonu; Denizcilik Bankası 1966 ajendası.

DENİZDE BOĞULANLAR — İstanbulda küçümsenmiyecek kadar denizde boğularak ölüm vak'aları görülür. Deniz kazâlarında boğulma her zaman her yerde görülen bir fâciadır, fakat yaz mevsiminde yüzme ve yıkanma kasdı ile denize girenlerden boğulanlar, İstanbul şehrinin günlük hayatı bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

İstanbulda deniz hamamlarından ve plâjlardan gayri yerden, açıkda soyunup denize girmek yasakdır. Fakat bu yasak gereği gibi hiç bir zaman tatbik edilmez. Tek sebebi de denize parasız girmenin kesin bir zaruret olduğu düşünülmeden konmuş bir yasak oluşudur.

Ağır sıcaklar başladığı zaman çocuk, delikanlı, orta yaşlı, âvare, hâne berduş, çırak, amele, ırgad, asker, mektepli binlerce can İssanbul sahillerinde plâj tesisatı olmayan kumsallarda, deniz hamamı kurulmamış derince ve derin sularda soyunurlar ve özel tâbiri ile açıktan denize girerler, ve gazetelerde sık sık Boğaziçinde, ve Marmara kıyılarında bir kaç vatandaşımızın yüzme bilmediği için boğulduğu okunur.

Zamanımızda deniz hamamları çok azalmışdır. Plâjları dolduran binlerce, on binlerce canın hepsi yüzme bilmez ve plâjlarda boğulma vakası pek ender olur; boğulanlar da yüzme bilmeyenler değil, bilâkis iyi yüzenlerdir; kendisine güvenir, açılır, açıkta bir kramp gelir, imdadına koşuluncaya kadar boğulur.

Gazetelerde sık sık okunan boğulma vakaları çoğunlukla açıkta denize girenler arasındadır. Onlara, pek az yüzme bildikleri halde üçü beşi bir araya gelerek bir sandal tutarak açılan, ve açıkda sandaldan denize giren çocuklar da katılır. Birinci derecede mesul, yüzme bilmediği halde kendisine yardım edilemiyecek yerde denize giren kurbandır. İkinci derecede mesul de, denizde yüzme yasağını koyduğu halde ciddi bir takip ile önüne geçemeyen zabıtadır..

Fakat yukarda kaydettiğimiz gibi açıkta denize girme yasağının gayri kabili tatbik olduğunu kesin olarak kabul etmek ve can kaybına karşı başka çare aramak lâzımdır.

Açıkta denize girmenin tek sebebi parasızlıktır.

Plâjlarımız da, deniz hamamlarımız da pahalıdır.

Enucuzu yetmiş beş kuruştur. Denize girmek için her gün bu parayı veremeyecek olanların sayısı İstanbulda yüzbinin üstündedir.

Denize giren yüzme bilmeyenler yıkanma ve serinlemenin yanında biraz da yüzme öğrenmek için denize girmektedirler.

Sıcaklar basınca da muhakkak, zabıtanın nazarından gizli bir yer bulacaklardır ve denize gireceklerdir, ve bugün değilse yarın, boğulacaklardır.

Misal olarak kaydedelim, Kumkapı sahilini, Yenikapı sahilini, Anadolu yakasında Bostancı sahilini, Boğazda da münasip bir iki yeri «açıkta soyunup denize girmek için serbest bölge» ilân etmek lâzımdır. Çoluk çocuk ve garipler, kumlarda kayalıklarda soyunsunlar, mayosu olan mayosiyle, olmayan iç donuyla denize girsin.. Ve o mahdut bölgelerde zabıtanın bulunduracağı kurtarma ekipleri yüzme bilmeyen vatandaşları korusun.

Aşağıdaki satırlar R. E. Koçunun 1958 yılı mayısında Her Gün gazetesinde çıkmış günlük fıkralarından alıyoruz:

«Kaç yıl oldu tesbit edemem; Gülehane Parkında kurulagelen panayır henüz açılmamış, âni olarak da bunaltıcı sıcaklar başlamıştı. Ressam Nazmi Dayan ile parkta dolaşıyorduk, Sarayburnuna kadar indik.

«Yaşları onbeş ile yirmi arası,en büyüğü dahi askerliğini yapmamış. Yalınayaklı yahut yalın ayakları yarım pabuçlu pırpırı güruhundan sekiz on çocuk ve tüysüz delikanlı, üstlerindeki çulu çaputu atıp bir donca soyunmuşlar, akıntının karayı yalayarak geçtiği o tehlikeli yerde denize atlıyorlardı..

«Hepsi de balık misali, hakikaten yüzgeç, yüzme şampiyonu denilse sezâ.. Görülmeğe değer sahne.. O ne akrobatik numaralar, suyun içinde o ne hünerler, canbazlıklar..

«Bir tarafta vahşi sesle kaynayan soğuk su, İstanbul kayıkçılarının ağzı ile çakal deniz, öte yanda akıntının yılan gibi kıvrılan girdâbı.. Ve her ikisine meydan okuyan cesâret...

«Koşup gelen bir çocuk sert bir ayak darbesiyle uçuyor, havada bir perende atıp denize ok gibi dalıyor, vücuduna sarılan akıntı, onu bir anda derinlere öylesine çekiyor ki, koyu nefti kitle içinde beyaz vücud ufalıp kayboluveriyor, boğuldu, gitti derken, bakıyorsunuz ki oğlan kırk elli metre ilerden suyüzüne çıkmış...

«Birden donakaldım. Bir nefer, tüvâna bir delikanlı harıl harıl soyunmada!.. en küçüğü kan kırmızı İstanbulun sırım gibi kaldırım kopuklarına imrenmiş, denize girecek!..

Saf bir tebessümle :

— Yüzme bilir misin?.. diye sordum..

— Bilirim! dedi.

— Sizin memlekette deniz var mı?

— Yok!.

— Nerede öğrendin?

— Derede !.

«Söz ve nasihat dinlemez.. Bereket versin ressam Nazmi eski bir boksördür, neferi denize girmekten bazû kuvvetiyle menetti, ben de bir polis buldum...

«Her yaz Boğazda, Marmara sahillerinde yüzden fazla çocuk, genç, bekâr uşağı amele, asker boğulur. Sıcaklarbastıralı kaç gün oldu bilmem, şu son iki hafta içinde gazetelerde benim okuduğum denizde boğulma kurbanları otuzu aşmıştır!.. Buyurun, en taze haber:

Pazar günü bir nefer Sarayburnundan denize girmiş, yüzme bilmediği için akıntıya karışıp koybolmuşdur!.» (R. E. Koçu.)

DENİZDE YÜRÜYEN OTOMOBİL — «Amphicar» (Anfikar) denilen ve hem karada hem denizde yürüyen otomabillerden ilk araba İstanbula 13 ağuştos 1963 salı günü iki turist tarafından getirilmişdir. Fransada Parisde ticâretle meşgul bu turistlerden biri arabanın sâhibi 28 yaşında Lübnanlı Sami Kamuh, diğeri de onun yakın dostu İtalyan asıllı Christian Christiani idi, arabaya «L'Etoile de La Mediterranée» (Akdeniz Yıldızı) adı verilmiş ve bu isim arabanın ön tarafı üstüne yazılmış bulunuyordu; araba «405 Z - 1143» plaka numarasını taşımakda idi. Marsilyadan İstanbula Denizcilik Bankasının Karadeniz Vapuru ile geldiler. Bu araba denizde saatde 15-20 kilometre sür'at temin edilmekde ve saatde 15 litre benzin yakmakda idi; karada ise 100 kilometrede 10 litre benzin yakıyordu. Bu iki turistin niyetleri, «Akdeniz Yıldızı» ile İstanbuldan Beyrut'a kıyı kıyı denizden gitmekdi; bu rûretle Beyruta kadar tahminen 1700 kilometrelik bir yol katedeceklerdi. Bu mâcerâlı yolculuğa Türkiye sularında izin verildiğini zanetmiyoruz; teşebbüsün sonu günlük gazetelerde izlenemedi.

İstanbula ikinci anfikar şöhretli sinema yıldızlarından Hülyâ Koçyiğit tarafından 1965 yılında getirildi (B.: Koçyiğit, Hülyâ); bu araba alman malı olup «686 Z - 7530» yabancı plaka numarasını taşıyan «Amphican Own» marka bir spor araba idi. Özellikleri şunlardır: 4 kişilik, 4 silindirli, denizdeki sür'ati saate 10 kilometre, karada saatde 100 kilometredir. Karada tekerleklerinin üstünde yerden haylice yüksekdir; arkasında deniz için plâstik iki pervânesi vardır. Genç ve güzel sanatkâr «Ses» mecmuası muharririne bu araba için şunları söylemişdir; «Daha benim sayılmaz, permisi gelip devir muâmelesi tamamlanınca benim olacak, bana 60.000 liraya mal olacak, kabul ettim, Türk artistleri arasında bu tip bir otomobilin sâhibi olmak inşallah bana kısmet olacak». Aşağıdaki satırları da aynı mecmudan alıyoruz:

«Yeniköy'de deniz kıyısına gitmek üzere bir toprak yola saptık. Kıyı bir hayli kalabalıktı. Çevremiz bir anda sarıldı. Hayranları Hülya Koçyiğit'i tanımışlardı. Arabadan indik. Hülya patolunu çıkarıp, şortuyla kaldı. Çevresini saranlar onun denize gireceğini sanıyorlardı. Oysa Hülya, tekrar direksiyona geçip, arabayı denize doğru sürünce, şaşırdılar. Hayret dolu bakışlar arasında otomobil, sulara girdi ve denizde ilerlemeye başladı. Biz de resim çekebilmek için kıyıda bulunan motorlardan birine atlayıp, peşinden takibe başladık. Otamobil ardından beyaz köpük yığınları bırakarak ağır ağır ilerliyordu. Bir süre kıyıyı takip etti. Bu arada bütün kıyı villâları balkonları Yeniköylüler'le dolmuştu. Boğaziçinde ilk defa denizde bir otomobilin yürüdüğü görülüyordu.

«Hülya Koçyiğit otomobilin burnunu açtı. Eliyle de:

— Karşı kıyıya!.. diye işaret etti.

«Yeniköy'ün karşı kıyılarında Çubuklu ile Kanlıca. Biz de motoru çevirip, sulara yarı yarıya gömülmüş otomobilin peşine düştük. Yakınımızdan gelip geçen bütün motorlar yavaşlayıp, Hülya'ya yol veriyorlardı...» (Agâh Özgüç, Ses Mecmuası, Temmuz 1965).

DENİZ DOLMUŞ MOTORLARI — Zamanımızda dolmuş şeklinde yolcu taşıyarak çalışan deniz tenezzüh motorları İstanbulun günlük hayatında çok önemli bir yer almışdır.

Deniz tenezzüh motorlarının büyük şehrin iskeleleri arasında dolmuş şeklinde çalışa bilmeleri için 9 şubat 1955 tarihli bir protokolun şu hükümlerine harfiyen riâyet etmeleri şartdır :

1 — Motorun haddine mutlak riâyet

2 — Kış ve yaz istiab hadlarinin tefriki ve bunların levhalarda belirtilerek motörlerin en görünen yerine asılması.

3 — Kış mevsiminde dolmuş şeklinde çalışan motörlerin her üç ay da bir, yaz mevsiminde 6 ay da bir denizde umumi fenni muayeneye tâbi tutulması.

4 — Üçüncü maddede gösterilen muayenelerden başka lüzum gördüğünde her zaman muayeneye tabi tutulması.

5 — Tasdikli ücret tarifelerinin uzaktan görünür şekilde yazdırılarak motörlerin görünen yerine asılması.

6 — Motör kaptan, Makinist ve tayfalarının kıyâfet talimatnamesindeki kıyâfeti giymeleri.

7 — Tehlikeli havalarda iskeledeki vazifeli zâbıta memurlarının ihtarı üzerine dolmuş yapmamaları.

8 — Lüzumlu zamanlarda zâbita memurlarının ihtarları üzerine gösterilen çevrelerde dolmuş yapmaları.

9 — Benzinle işleyen tenezzüh motorlarının dolmuş şeklinde çalışmamaları, Ancak yukarıdaki tedbirleri harfiyen yerine getirmiş olan tenezzüh motorları, sahiplerinin zarara uğramamaları için karar tarihinden itibaren bir sene için benzin motorlarını mazot veya dizel motörleri ile tebdil etmeleri; bu müddet zarfında tebdil ettirmiyenlerin dolmuş şeklinde çalıştırılmamaları.

10 — Dolmuş şeklinde çalışan tenezzüh motorlarının sâhipleri, bunların kullanılmasından veya her hangi bir deniz kazasından dolayı üçüncü şahıslar aleyhinde doğacak zararları telâfi etmek üzere bu motorlar için münferit şekilde veya gurup hâlinde mâli mes'uliyet sigorta mukavelesi akdedeceklerdir.

Kaza başına asgari sigorta haddi yaz istiab hattı 30 kişiyi aşmıyanar için10,000 lira; 50 kişiyi aşmıyanlar için 15,000 lira; istiab haddi 50 kişiden fazla olanlar için 20,000 lira olacaktır.

11 — Gerek liman nizamnâme ve talimatnâmeleri ve gerek Belediye mevzuâtında belirtilen bütün hususlara harfiyen uymak.

12 — Motörün kaptanının ehliyetini ve motörün muayene kâğıdının gözle görünecek yerde çerçeve içersinde asılı bulunması.

13 — Yukarıdaki maddelerde gösterilen hususlara aykırı hareketi görülenler ilk seferinde 50 lira maktu peşin para cezası ile, tekerrüründe 100 lira maktu para cezası ile birlikte 15 gün seferden men cezası ile; Mütakip hallerde 250 ira maktu ve peşin para cezası ile birlikte 3 ay seferden men cezası ile tecziye olunurlar.

Maktu cezayı derhal ödemiyenler cezayı ödeyinceye kadar seferden men edilirler.

Deniz dolmuş motorlarının muhtelif hatlar için tesbit edilmiş ücret târifesi şudur:

Köprü—Kadıköy	:	50 Kuruş
Köprü—Üsküdar	:	50 »
Dolmabahçe—Kadıköy	:	50 »
Dolmabahçe—Üsküdar	:	50 »
Köprü—Kalamış	:	100 »
Köprü—Bostancı	:	125 »
Bostancı—Adalar	:	50 »

Dolmuş şeklinde çalışan deniz tenezzüh motorlarının sür'atleri 10-15 mil arasındadır. Bu satırların yazıldığı 1965 yılı kasım ayında İstanbulda çalışan deniz dolmuş motorları 43 tekne idi; taşıdıkları âzamî yolcu sayısı ile isimleri şunlardır:

1 — Kanarya	40 Kişi
2 — Küçük Galatasaray	50 »
3 — Karaköy	51 »
4 — Selâmet	59 »
5 — Çelebi	60 »
6 — Yeni Paşabağçe	75 »
7 — Kaptan Ahmed Mete	75 »
8 — Şen Adalar	80 »
9 — Can	80 »
10 — Yeni Fenerbağçe	80 »
11 — Büyük Varan	84 »
12 — Yeni Beşiktaş	86 »
13 — Erenköy	87 »
14 — Venüs	89 »
15 — Ali Reis	106 »
16 — Yeşilada	107 »
17 — Altınkaya	110 »
18 — Yeni Moda	110 »
19 — Kadıköy	110 »
20 — Hakan	118 »
21 — Öz Fenerbağçe	120 »
22 — Yeni Sakarya	124 »
23 — Aynur	132 »
24 — Büyük Menderes	134 »
25 — Yeni Kırçıloğlu	139 »
26 — Başkaya	140 »
27 — İnandılar	142 »
28 — Yeni Jet	145 »
29 — Efes	148 »
30 — Levend	148 »
31 — Hızır Reis	150 »
32 — Büyük Marmara	150 »
33 — Aynacıoğlu	150 »
34 — Bozkurt	150 »
35 — Jet	150 »
36 — Muti	150 »
37 — Reisoğlu	150 »
38 — Taşkent	150 »
39 — Yeni Galatasaray	150 »
40 — Büyük Fenerbağçe	150 »
41 — Büyük Sakarya	150 »
42 — Anadolu	150 »
43 — Necat	150 »

Liman nizamlarına göre bu motorlar 18 rüsum tondan büyük olamazlar.

Motörcuların Köprü altında bir dernekleri vardır.

Dolmuş şeklinde yolcu taşıyan tenezzüh motörlarından gayrı liman içinde ve boğazda yine dolmuş usûlü ile çalışır küçük tekneler, motorlu sandallar vardır, bunlar da 87-97 teknedir; üç hat üzerinde çalışırlar; dolmuş fiatları ile hatlar şunlardır:

Beşiktaş—Üsküdar (37 tekne)	:	40 Kuruş
Beykoz—Yeniköy (20-25 tekne)	:	50 Kuruş
Kasımpaşa—Eminönü (30-35 tekne)	:	35 Kuruş

Maalesef bu tekneleri kullananların çoğunun elinde kaptanlık ehliyetnâmesi de yokdur.

1958 yılında İzmit ile Gölcük arasında işleyen Üsküdar isimli vapurun ânî olarak kopan bir fırtınada batması fâciası üzerine İstanbul Limanındaki bütün dolmuş motörları seferden men edilmişler idi; R.E.Koçu bu karar üzerine 10 mart 1958 tarihli Her Gün gazetesinde şunları yazmışdır:

«Dolmuş yapan deniz motörlerinin seferden katiyyen men'i, tedbirde ifrattır. Kadıköy ve Haydarpaşa ile Sirkeci ve Karaköy iskeleleri arasında yazın vızır vızır işleyen bu motörler dolu giderler, dolu dönerler. Yolcu bulmaları büyük bir ihtiyacı karşıladıklarına delildir.

«Yeni kararın sakatlığı kendi hükmü içinde de âşikârdır. Deniz motörlerine yalnız hususi tenezzühler için seyrüsefer müsaadesi veriliyor. Mademki kazâ ve batma ihtimali vardır, bu motörlere dolmuş yolcusu olarak binenler has vatandaş, hususi tenezzüh yolcusu olarak binenler de üvey vatandaş mıdır?..

«Deniz motörleri hususi tenezzüh seferleriyle beslenemez, yaşayamazlar: bu kararda israr edilirse hepsi bozulmağa, başka limanlara, hatta yad illere satılmağa mahkûmdurlar: ve kısa bir zaman sonra tenezzüh için aradıkları zaman da bulunamayacakdır.

«Bu motörler büyük limanın bir süsüdür: şunun bunun malı görünürler, aslında milli servetimizin birer yongasıdırlar. Unutmayalım ki, İkinci Cihan Harbinde Dünkerkte sıkıştırılmış olan İngiliz ordusunu Almanların eline esir düşmekten haşmetli ve kudretli İngiliz donanması değil, Tayms nehrinde işleyen hususi ve dolmuş motörleri kaçırmıştı. Allah muhtaç temesin.

«Kazalar, beleâlar taşlar ve dağlar ardında kalsın, fakat tedbirde ifrata niçin düşüyoruz? Kaptanların ehliyeti, liyakati üzerinde titizlikle duralım: tayfaların hakiki gemicilerden seçilmesini istiyelm. Teknelerin ve onları sık sık muayene edelim, taşıyacakları yolcu sayısını tâyin edip istiap haddinden aşırı yolcu alınmasını şiddetle önleyelim.. Can yelekleri, cankurtaran simitleri kifayet ölçüsünde olsun. Sisli ve fırtınalı havalarda seferlerini şiddetle men edelim. Gece seferleri için projektör kullanma mecburiyetini koyalım. Sonra bırakalım işlesinler efendim. Nizama, emre itaat etmeyenleri de amansızca cezaya çarptıralım.. Elverir ki, onları kontrolde ihmale, ihmalde tefrite düşmeyelim...»

İhsan BİRİNCİ

DENİZ DOLMUŞ MOTORU FÂCİASI — 9 Kasım 1965 günü sabah saat 6.50 de Boğazın Anadolu yakasında Beykozdan 12 yolcu ile Ru-

meli yakasında Yeniköye gitmekde olan Ahmed Ersoy adında bir kayıkcı-kaptan idâresinde 11806 numaralı büyük motorlu dolmuş kayığı gaayet kesif bir sis yüzünden Karadenize çıkmakda bulunan Yunan bandıralı Europe isimli şilebe çarparak parçalanmış ve yolcularından yüzme bilmeyen 5 kişi boğulmuşdur. Kayıkcı ile diğer 7 yolcu, parçalanan motörun deniz yüzündeki ahşab enkazına tutunmuşlar ve ancak 1,5 saat sonra Rumelikavağına gitmekde olan bir balıkçı kayığı tarafından toplanıp kurtarılmış ve Baltalimanı Hastahânesine götürülmüşdür.

Motorun yolcuları, Beykoz ve civârında oturan ve karşı tarafda, şehirde çalışan işçilerdir; Beykozdan erken saatde kalkarak kendilerini işe yetişdirecek vapur olmadığı için Boğazı her sabah motörlu kayıklarla geçmektedirler.

Hiç şüphesiz ki kayıkcı Ahmed Ersoyun o sabah gaayetle kesif bir sisde yola çıkması nizamlara, yasaklara aykırı gayreti câhilânedir. Kazâdan kurtulanlardan biri vak'ayı gazetecilere şöylece anlatmışdır: «Göz gözü görmeyen sis arasında ilerlerken birden koca şileble karşılaşdık, şileb motorun tam ortasına çarpdı ve motor ikiye bölündü. Denize döküldükden sonra su yüzüne çıkdığımda iki kızın feryadını işittim, birinin elinden tutup motorun su yüzündeki enkazına kadar yüzdürdüm, öbürü kayboldu...»

O kesif sisde bulunduğu yerde demir atması ve sis çanı çalması gereken Yunan şilebinin hareket hâlinde bulunması sorumluluğu mûcib ise de şilebin sorguya çekilen kaptan ve mürettebâtından vardiyada bulunan gemiciler geminin demirli olduğunu söylemişler ise de, kazâzadelerin 1,5 saat denizyüzünde kalması ve ancak bir balıkcı kayığı tarafından kurtarılması, Europe şilebinin dolmuş motorlu kayığı parçalayıp ikiye biçdikden sonra, seyir üzerinde olduğu için yoluna devam ile kazâ yerinden uzaklaşdığını pek aydın olarak gösterir.

Bu deniz kazâsının kurbanları üç çocuk anası Bayan Serhad Özyurt ile bir şemsiyeci yanında çalışan yeni evli Bayan Meliha Ese ve 16 yaşında işçi kız Nezâhet ile askerden yeni terhis edilmiş ve bir dekoratörün yanında çalışan İsmail Aracı adında bir delikanlı ve hüviyeti tesbit edilemeyen bir erkekdir.

Burhaneddin OLKER

DENİZ DOLMUŞ MOTORU FÂCİASI — 3 temmuz 1966 haziran günü Türk-Alman Dostluk Cemiyetinin Durmuş Ali Kaptan idâresinde Yeni Galatasaray motoru ile bir deniz gezisi dönüşünde gece saat 21.50 yanlış manavra yüzünden, Karadenizden gelmekte olan kereste yüklü 150 tonluk Aksaray motoru ile çarpışmış batmış 11 kişi sulara gömülüp kaybolmuş, ancak beşinin cesedi bulunabilmişdir.

İstinyedeki dispansere kaldırılan kazâzadeler vak'ayı gazetecilere şöyle anlatmışlardır: «Türk-Alman Dostluk Cemiyeti, yeni tâmirden çıkardığı söylenen Yeni Galasaray Motörü ile bir deniz gezintisi tertibledi; motör sabahleyin Emirgândan hareket etti; diğer iskelelerden gezintiye katılacak olanları aldı, motörde tahminen 60-65 kişi kadar vardı; günün büyük bir kısmını Adalarda geçirdik, akşam üstü dönüşde Boğazı da dolaşalım dedik; 15 kişi Karaköyde, 4 kişi de Sarayburnunda indi, oradan doğru Kanlıcaya gittik, sâhile çıkarak yoğurt yedik, tekrar yola çıkıp Beykoz önlerine yaklaşmakda iken Vaniköy Vapuru ile karşılaşdık, motörun kaptanı vapuru görmedi, biz ikaaz ettik, vapuru sollayarak geçince karşımıza kereste yüklü bir motör çıkdı; biz yolcuların feryâdımıza rağmen her iki motörun kaptanları kazâyı önleyemedi, müdhiş bir çarpışma ile Yeni Galatasaray devrilerek battı, denize döküldük...».

Kazâzadelerden bir kısmı Vaniköy Vapurundan indirilen filikalarla, bir kısmı da etrafdan yetişen balıkçılar tarafından denizden toplanmış, 16 kişi Paşabağçesi İşçi Sigortaları Hastahânesine, 14 kişi de İstinyede Sağlık Bakanlığı dispanserine kaldırılmış, Cemiyetin muhâribi Kemal Elçetin adında bir müteahhidin cesedi bulunmuş, 10 kişinin de denizde kaybolduğu tahmin edilmişdir.

Kaybolup boğuldukları tahmin edilenlerin kimser şunlardır:

Yeni Galatasaray motorunun kaptanı Durmuş Ali

Zehrâ Küren

Öğretmen Bayan Vildan Sipâhioğlu

T.R.T Haberler servisi ve Tercüman Gazetesi muhabirlerinden gazeteci Hayri Engin

Kuleli Askerî Lisesi İngilizce muallimi Rüşdi Karaduman

Teknik Üniversite öğrencisi Sabri Bozkurt

Petrol şirketinde memur Refik Aydemir

Mimar Nedim Sugider

Tarabya Oteli idâre âmiri Çoşkun Şen

Nâzım İlaldı

Devrilerek batan Yeni Galatasaray Motöru 65 metre derinlikden onbeş gün süren çetin uğraşmalardan sonra çıkarılmış, motorun içinden de (Vildan Sipahioğlu, Nâzım İlaldı, Refik Aydemir, kaptan Durmuş Ali.) dört cesed çıkarılmışdır.

Burhaneddin OLKER

DENİZ DONANMALARI — İmparatorluk devrinde büyük zaferler, pâdişahların çocuklarının doğumu, sultanların evlenme ve şehzâdelerin sünnet düğünleri dolayısı ile yapılan ve üç gün üç gece den onbeş gün onbeş geceye kadar süren şenliklerde bilhassa geceleri, deniz üstündeki gemiler ve şehrin yalı boyları, her devrin, asrın imkânlarına ve zevklerine göre türlü ışıklarla süslenmiş, hava fişekleri atılmışdır.

Cumhuriyet devrinde de bilhassa Atatürk'ün zamanında Cumhuriyet Bayramlarında İstanbulda büyük donanmaları, şenlikleri yapılmışdır; Cumhuriyet Bayramı şenlikleri zamanımızda maalesef eski revnakını kaybetmişdir.

1720 de Üçüncü Ahmedin oğullarının sünnet düğününde deniz donanmaları — Üçüncü Sultan Ahmedin Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayazıd adındaki dört oğlunun sünnet düğününü 15 zilkaade 1132 (M. 18 eylül 1720) çarşamba günü başlamışdı aşağıdaki satırları o devrin ünlü şâiri Seyyid Vehbinin bu düğün üzerine yazdığı «Sûrnâmei Hümâyun» dan alıyoruz:

«Haliçde Kasımpaşada Tersâne Kasrı önünde kandillerle donatılmış sallar üzerinde saz takımları, çengiler, köçekler ile bir deniz şenliği yapıldı. Bilhassa Topcu Ocağının salı büyük takdir kazandı, yalnız bu saldan 700 fişenk atıldı. Üzerinde çengiler oynayan Topcu Ocağı Salının ortasında kandillerden üç katlı bir fiskiye yapılmışdı, suları rengârenk ışıklar içinde savuruluyordu. Tersâne Ocağının salı da ayrı güzellikde idi, deniz üstünde yüzer bir kasır şeklinde idi; içinde saz takımı çalar iken ceylânları gazelleri andıran köçekler oynuyordu; bu salın bir ucuna da bir atlı karınca kurulmuşdu, içinde dört nefer mehpârei çârebrû oturmuşdur; öbür ucuna da bir dönme dolap yapılmış, her gözünde bir âfitâbı Yusuf likaa bulunuyordu. Cebeciler Ocağının salında rengârenk kandillerle on tane ağaç yapılmışdı, ağaçlar arasına meşaleler konulmuş, bu saldan deniz üzerine atılan ve su üstünde yanan deniz fişekleri pek güzeldi. Gümrük emini Yeğen Mehmed Ağanın yaptırdığı salın dört köşesinde dört çarkı felek vardı, her birinde hânendeler ve sâzendeler oturmuşdu. Salın birinde de kandillerle bir kale yapılmışdı. Gece deryâ şenlikleri düğünün devâmınca sürdü».

1759 da Üçüncü Mustafanın kızının doğum şenliklerinde deniz donanmaları — Üçüncü Sultan Mustafanın Hebetullah adı verilen kızının doğum şenlikleri üzerine devrin ünlü şâir ve yazarlarından Haşmet Efendi tarafından kaleme alınmış «Vilâdetnâmei Hümâyun» isimli risâlede deniz donanmalarından şöylece bahsediliyor: «Tersâne, Tophâne ve Cebehâne Ocakları tarafından yapılan sallar Yalı Kasrı önüne sıralandılar, sallardan pek çok ve pek sanatlı yapılmış hava fişekleri ve deniz fişekleri atıldı, bilhassa deniz yüzünde kıvılcımlar saçarak yanan deniz fişekleri su ile ateşin de bağdaşdığını gösterdi..».

Âvîzeli Gemiler — XVIII. yüz yılın ikinci yarısında İstanbulda büyük endam aynaları ile billur âvîzelere karşı geniş bir düşkünlük vardı. Her hangi bir vesîle ile yapılan şenliklerde, donanmâyı hümâyun gemileri geceleri direkleri arasına gerilen iplere asılmış billur âvîzelerle süslenirdi; bu âvizeler gemi kaptanları tarafından halkdan veya tüccardan kirâ ile kaldırırdı.

DENİZE GİRMİŞ GÜZELLER (Edebiyatımızda) — Güzel kadının, kızın, şekli kesimi ne olursa olsun, plâjlarda veya her hangi bir deniz kıyısında erkek gözleri önünde yarı uryan denize girmesi, yüzmesi, eğlenmesi, toplum hayatımızda kadının örtü altından çıkarılmasından sonra başlamışdır, yarım asrı bile doldurmamiş çok kısa mâziye sâhibdir. Müslüman Türk kadını kızı örtü altında iken, İstanbul sularında, ancak kapalı deniz hamamları içinde denize girebilmişlerdir, bu hamamlar da ya yalıların hususî hamamları, yahud kadınlara mahsus kurulan umumî hamamlar olmuşdur; dışardan, kadının uryan vücudu değil, saçının tek teli ile elinin ayağının tırnağı bile görülmemişdir. Gayri müslim kadınların erkek gözü önünde denize girmesi ise, iffet ve ahlâk, ve amme huzûru için meşrûtiyete ka-

dar yasak ola gelmişdi. Bu şart, durum karşısında, dîvan edebiyatımızda denize girmiş güzeller şânında yazılmış rindâne, kalenderâne şiirlerin mâtûfu, istisnâsız nevcivanlar, dilber delikanlılar olmuşdur; bu yolda nesir olarak en güzel tasvirleri on yedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi yapmışdır; o usta kalem Salacak sâhillerini şöyle anlatıyor: «...cümle dilberan mâhi temmuzda deryâda çimerler...»; Kâğıdhâne Deresi için de şunları yazıyor: «...nice bin dilberan mukaşşer bâdâm (kabuğu soyulmuş bâdem) gül penbe misâl vücudi nâzenînlerim nîlgûn (kırmızı) ibrişim futalara sarub mâhîler gibi gavvaslık iderler...»; Kumkapu sahilleri için de bir beyit yazıyor:

İstanbul Kumkapusunda
Deniz melekleri oynar!

Onaltıncı asrın seçkin şâirlerinden Hayâlî Mehmed Beyin (ölümü 1556) şu beyti pek güzeldir:

Kenâr itmek diler var ise bir servi dilârâyı
Güzeller gördüğünce el salar her mevci deryânın

Zamanımızda delikanlı, genç kız, genç kadın vücûdunun uryan güzelliği dünya yüzünde ve memleketimizde denizde, plajlarda teşhir edilmektedir; moda yaratıcılarının büyük endişelerinden biri de, kumsallarda oynaşacak, denize girecek olan o güzellikleri imkân ölçüsünde soymakdır. Deniz mevsimleri fotograf makinelerinin, ressam ve karikatürist fırça ve kalemlerinin en çok meşgul olduğu zamandır (B.: Plâj). Eski kalemlerin «saça sünbül, gamzeye gül, boya şemşâd, nigâha cellâd, nâfe katrei nûr, dest ü pâye kesme billur demişler ise işte onun şânındadır» diye târif ettiği bir «duhteri pâkîzei peri peyker» plâjda bikini ve monikini gibi isimler taşıyan akademik asma yaprağından farksız mayo içinde elbetki türlü velvelelere sebeb olacakdır.

Kadının ve erkeğin ayrı ayrı denize girdikleri eski deniz hamamlarında yarı uryan güzellikler ancak hemcinslerinin gözlerine bedîî ziyâfet olurdu; kalender meşreb şâirler tarafından deniz hamamlarında bir donca yahud peştemallı çıplak olarak görülmüş nevcilanlar manzumelerle övülmüşlerdir. Zamanımızın, yüzmeden ziyâde eğlence yeri ve çıplak tâze güzellik meşheri plâjlarında ise erkek gözü, uryan kadın güzelliği ziyâfetine, eski romalıların sofrasında oturmaktadır.

R.E. Koçu'nun aşağıdaki mısrâlarında, Büyükdere rıhtımında âhûyi vahşî çalımı ve nümââyişi ile dolaşan bir amazonu tahayyül edebiliriz :

AYAK İZİ GÜZELLİĞİ İÇİN

Kıskandım denizi;
Kızgın rıhtım taşları
Büyük büyük ayaklarının
Nakşolması ile uçması bir
Taban izi
Olabilen koca denizi...
Kıskandım.

Yine aynı kalem Yukarı Boğazda Poyraz Koyunda denizde gördüğü bir güzel şânındaki duygusunu şöyle anlatıyor :

POYRAZLI İÇİN

Onu deniz gibi beklemeli,
Çarpıntılarla
Ve onu deniz gibi öpmeli,
Bir dudak tutumunda her tarafını.
Ondan deniz gibi ayrılmalı,
Sırmalı saçında
Altın pullu derisinde,
Altın kumlu ayaklarında
Rengimiz, kokumuz, tuzumuz.

DENİZE UÇAN OTOMOBİLLER — İstanbulun günlük hayatı içinde türlü sebeblerle vukuu bulmuş fâcialardır; tesbit edebildiğimiz vakalar şunlardır :

Rumelihisarı Vak'ası — 1952 yılında bir mayıs sabahı saat 6,15 de içinde üç yolcu bulunan ve şöfer Erdoğan Atacan'ın kullandığı 8175 plâka numaralı Opel marka taksi otomobil Rumelihisarı Vapur İskelesine 30 metre mesâfedeki virajdan denize uçmuş, ve iki gün süren aramada kaza noktasından 40 metre ileride ve 20 metre derinlikde bir uçurumun kenarında bulunmuşdur. Şoförle birlikde boğulan yolcular Kevork Uzunoğlu adında bir inşaat kalfası ile Haydar Özçiftci ve Mustafa Digil adında iki iş adamıdır. Öyle tahmin ediyoruz ki denize uçan otomobiller arasında ilk vaka budur.

Rumeli Hisarı Vak'ası — 30 kasım 1952 de Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egelinin oğlu Tıb Fakültesi talebesi Yaman Egeli yanında iki arkadaşı ile birlikde Rumelihisarı önünden bir gece hususî otomobil ile denize uçmuş ve arkadaşları ile birlikde boğulmuşdur (B.: Egeli, Yaman).

Sarayburnu Vak'ası — 13 nisan 1960 çarşanba günü akşamı saat 19,5 de şoför 61 yaşında Mehmed Fahri Toklu (yahud Aktı) nın idâresindeki 52040 plaka numaralı taksi Sarayburnundan denize uçmuş ve vak'a evvelâ Kadıköyünden Köprüyl gelmekde olan bir liman vapurunun yolcuları tarafından dehşetle görülmüş, bu vapur Köprüye yanaşır yanaşmaz da zâbıtaya haber verilmişdir. Saat 22 de Dalgıç Okulundan getirilen bir dalgıç sâhilden 2 metro açıkda yan yatmış durumda arabayı bulmuş, fakat otomobil ancak ertesi gün denizden çıkarılabilmişdir. Denize uçan bu otomobilin içinde şoför mahallinde bir erkek ve arka tarafda da biri 23, diğeri 19 yaşında iki genç kadın cesedi bulunmuşdur. Tahkikat derinleşdirince önce kazâ sanılan vak'anın toplum hayatımızda benzerine rastlanmamış bir cinâyet ve intihar hâdisesi olduğu anlaşılmışdır (B.: Sarayburnu Fâciası).

Kireçburnu Vak'ası — Şoför 27 yaşındaki Hasbi Arın'ın kullandığı 50147 plaka numaralı taksi 20 ocak 1961 perşenbe günü (ortalığın karla örtülü bulunduğu katı bir kış günüdür), ya çok erken saatlerde yolda kimsenin bulunmadığı bir anda, yahud gece geç vakit Kireçburnundan denize uçmuşdur; arabada şoförden başka 34 yaşında evli ve onbeş yaşında bir kız çocuğunun anası Münevver Özkul adında bir kadın bulunuyordu.

Vak'adan üç gün sonra Berç adında Tarabiyalı bir balıkçı sandalla balığa çıkdığında deniz dibinde en çok 5 metro kadar derinlikde bir otomobil bulunduğunu görmüş ve Sarıyer Karakoluna haber vermişdir. Denize indirilen Deniz Yollarının emekdar dalgıçı Osman Baba arabanın içinde şoför Hasbi ile Münevverin boğulmuş ve soğuk suda donmuş cesedlerini çıkarmışdır. Adlî tabib tarafından yapılan muâyenelerinde kadının vücudunda ağır dayak izleri görülmüşdür.

Bir müddet önce zevcesinden ayrılmış ve teessüründen intihara bile teşebbüs etmiş şoför Hasbi'nin Münevvere karşı bir alâka duyduğu, fakat kocasına sâdık genç kadından karşılık göremediği muhitde bilinen bir mesele olmuşdu. Şoförün herhangi bir fırsatla kadını eline geçirip çirkin arzûsuna yine râm edemeyince onu ağır şekilde hırpaladığı ve bu esnâda Münevverin öldüğü, şoföründe de cesedi arabaya koyarak ve arabasını Kireçburnu yalısından denize sürerek intihar ettiği kanaatine varılmışdır.

Çubuklu Vak'ası — 5 aralık 1961 salı günü sabaha karşı saat 3,10 sıralarında Beykoz ile Üsküdar arasında dolmuş yapan 53076 plaka numaralı taksi, görüşü 5 metreye indirmiş sis yüzünden Çubukluda Dalgıç Okulu önünden denize uçdu ve 35 metre derinliğe gömüldü. Beykozdan gelip Üsküdara gitmekde olan arabada şoför Yılmaz Güleröz, şoförün nişanlısının erkek kardeşi Salâhaddin Yazıcı ve isimleri Salih Binicioğlu ve Sâmi Köksal olan iki balıkcı bulunuyordu. Salâhaddin şoför mahallinin camını kırıp su yüzüne çıkmaya ve hayatını kurtarmaya muvaffak olmuş, müstakbel eniştesi şoför ile iki balıkcı araba içinde kalıp boğularak cesedleri Dalgıç Okulunun balık adamları tarafından çıkarılmışdır.

Sarayburnu Sâhil Yolu Vak'ası — 6 mart 1966 pazar günü saat 15,45 de üç çocuğu ve zevcesiyle birlikde tâtil gezisine çıkan polis komiseri emeklisi Bay Ahmed Sözan'ın kullandığı «34 AK 156» plakalı taksi otomobil Sarayburnu Sâhil Yolundan sür'atle geçerkln denize uçmuş, bu sırada Osman Koşar adında bir gence çarparak onu da denize fırlatmışdır. Kazâ o saatde o mevkide bulunan oldukca kesif bir kalabalığın gözleri önünde cereyan etmiş, denize uçan arabada bulunanlardan Ahmed Sözan, zevcesi bayan Nezihe ve 16 yaşındaki küçük oğlu Cemal boğularak ölmüşler, komiserin 26 yaşındaki kızı Nezâhet ile 22 yaşındaki büyük oğlu Yılmaz açılan bir kapudan çıkmaya muvaffak olarak ölümden kurtulmuşlardır. Bu kazada araba çarpması ile denize fırlamış olan Osman adındaki delikanlı da yüzerek kurtulmaya muvaffak olmuşdur.

Arnavudköyü Vak'ası — 10/11 haziran 1966 cuma/cumartesi gecesi Kırlangıç Zeytinyağı Fabrikasının sâhibi ve eski İstanbul defterdarlarından Şefik Kâzım Yur yanında kâtibesi Bayan Gaye Dikmen ile «34 DU 009» plakalı Pontiac marka hususî otomobili ile Arnavudköyü rıhtımından denize uçmuş ve her ikisi de boğulmuşdur. Fâcia cereyan tarzına göre bir intihar vakasına da benzetilmişdir, şöyle ki, arabası ile Arnavudköyü rıhtımında kısa bir müddet park yaparak Bayan Gaaye ile birlikde denizi seyreden Bay Şefik Kâzım Yur, arabayı geri vitese alarak manavra yapacak yerde ileri vites üzerinde gazabasmış ve denize uşmuşlardır. Dalgıçlar cesedleri arabanın içinden ancak ertesi günü çıkarabilmişlerdir (B.: Yur, Şefik Kâzım).

DENİZ FENERLERİ — İstanbulun Marmara Denizi sularında, Boğaziçinde, ve Karadeniz sularında geceleri gemilere selâmetle seyrü sefr sağlamak için gmicilik bakımından önemli noktalara konmuşdur; büyüklü küçüklü fener kulesi, fener dobası ve fener mesnedi olarak 18 fenerdir ,alfabetik sıra ile isimleri şunlardır (Bu isimlere bakınız):

Ahırkapusu Feneri (cild 1, sayfa 264)
Anadolu Feneri (cild 2, sayfa 801)
Anadolukavağı Burnu Feneri
Bebek Koyu Feneri (cild 5, sayfa 2336)
Defterdar Burnu Fenerleri
Fenerbahçe Feneri
Haydarpaşa Mendireği Fenerleri
Kandilli Burnu Feneri
Kanlıca Burnu Fenerleri
Kız Kulesi Feneri
Kilyos Feneri
Kireçburnu Fenerleri
Rumeli Feneri
Rumelihisarı Fenerleri
Şile Feneri
Umuryeri Feneri
Yeniköy Feneri
Yeşilköy Feneri

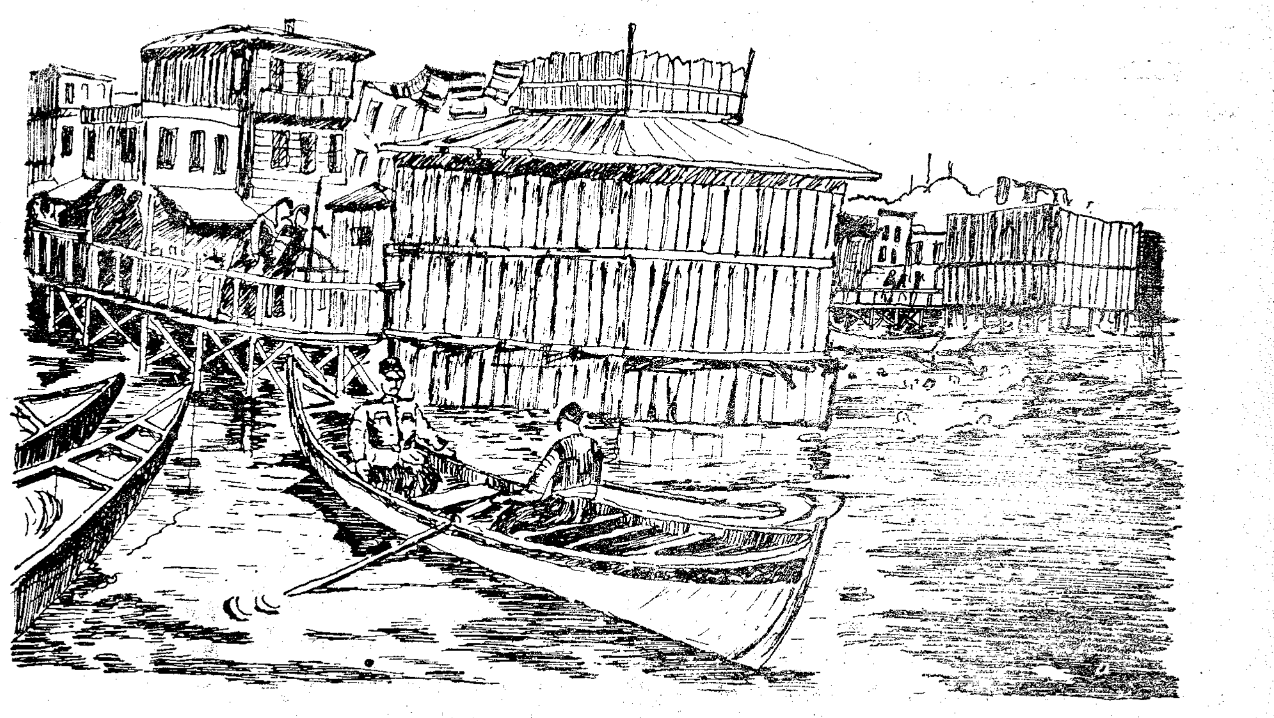
Hüsnü KINAYLI

DENZ HAMAMLARI — On dokuzuncu asrın ortalarına kadar İstanbulda erkekler ve erkek çocuklar denize, etrâfında, civârında müslüman evleri bulunmayan yerlerden, açıkda soyunub, tıbkı sıcak çarşı hamamlarında olduğu gibi bir peştemal sarınarak, yahud iç donları ile girmişlerdir; Evliya Çelebi Salacak sâhilini ve Kâğıdhâne Deresi boyunu tasvir ederken; «...cümle dilberan mâhi temmuzda deryâda çimerler.. mukaşşer bâdâm (kabuğu soyulmuş bâdem) gül penbe misâl vücûdi nâzeninlerin nilgûn (kırmızı) ibrişim futalara (peştemallara) sarub mâhîler gibi gavvaslık iderler...» diyor.

İstanbulun denize girmek için en şöhretli yerlerinden biri Kumkapu sâhili ola gelmişdi, öyle ki önyedinci asırda bir türküde adı geçer:

Edirne Tunca suyunda
Bursanın kaplucasında
İstanbul Kumkapusunda
Deniz melekleri oynar..

Denize girmekden murad eğlence değil, sâdece atlama ve yüzme, bir spor ve yıkanma olarak bilinmiş; onun içindir ki denize girmeye dâimâ derin sular aranmış; İstanbulun zamanımızdaki şöhretli plâjları denize girme mevsimlerinde asırlar boyunca hâli kumsallar olmuş-

Deniz Hamamı
(Münif Fehmi'nin bir resminden)

dur. İstanbul halkı denize girme zamanını da: «Karpuz kabuğu denize düşdüğü zaman» diye tâyin etmişdir.

Müslim, gayri müslim kadınlar kızlar, geçen asır ortalarına kadar denize girmemişlerdir.

İstanbulda ilk deniz hamamları on dokuzuncu asır ortasında yapılmışdır; ilk deniz hamamının hangi yıl, nerede ve kimin tarafından kurulduğunu tesbit edemedik. İstanbulda kadın ve **kızların denize girmesi de deniz hamamlarının** kurulması ile beraber başlamışdır.

Kalender adında bir halk şâirinin Çardak İskelesi Yeniçeri Kahvehânesi şânında yazılmış yirmi kıt'alık bir destanı vardır; (B.: Çardak İskelesi Yeniçeri Kahvehânesi) bu destanda adı geçen kahvehânenin yanında bir deniz hamamından şu iki kıt'a ile bahsediliyor:

Kurulu kurbinde deniz hamamı
İstanbulu tutmuş şöhreti nâmı
Görürsün uryan nice gül endâmı
Her biri bir semtin bir mehpâresi

Kimi kebûrterdir atar taklayı
Kiminde gör bıçkın meşreb edâyı
Belde al futayla yüz mehlikaayı
İstanbulun kumrii âvâresi

Biz bu destanın devrinde değil, 1826 dan, yeniçeri ocağının kaldırılmasından hattâ çok, sonra devam ede gelen hâtıralar dinlenerek yazıldığını tahmin ediyoruz; buna rağmen İstanbulun ilk deniz hamamı olarak Çardak İskelesi Hamamını göstermek, kuruluş tarihini de 1826 ile 1850 arasında geçen çeyrek asır içinde tesbit etmek belki mümkündür. Eminönü-Karaköy arasındaki eski köurünün Eminönü başına yakın ve Haliç tarafında bir denib hamamı yapılmış olması da İstanbulun ilk deniz hamamı olan Çardak İskelesi Hamamının hatırâsının devam ettirilmesi gibi görünür.

İkinci deniz hamamının Salıpazarı sâhilinde, üçüncüsünün de Kumkapusu sâhilinde kurulduğunu tahmin ediyoruz.

İlk kurulmaya başladıkları andan bu yana deniz hamamları hususi ve umumî olmak üzere evvelâ ikiye ayrılır.

Hususî hamamlar büyük yalıların, yalı lebi deryâda ise hemen yanı başında, eger yalının önünde rıhtımlı bir saha varsa yalının önüne yapılırdı; yapılır ve artık bir daha bozulmazdı, baharda ,kış denizinin tahribâtı tâmir edilir, dışı boyanırdı; deniz üstünde süslü, zarif ahşab odacıklar idi; denize çakılmış kazıklar üstüne kurulur, içerden ortası havuz hâlinde, yandan deniz yüzünden üstüı tahda perde ile kapatılmış, dışardan içi görülmez, içinde yüzen, yıkananlar da dışarısını göremezdi; erkekler, oğlan çocukları, daha yerinde tâbir ile beylerle küçük beyler, denize hamamdan girerler, tahta perde altından dışarı çıkarlardı; fakat hanımlar, küçük hanımlar, lütfen denize girmelerine izin verilmiş halayıklar, pek mükemmel yüzme de bilseler, tahta perde dışına asla çıkamazlardı. Hususi deniz hamamlarının binâ şekli, büyüklüğü, dışının süsü, içinin konforu, yalı sâhilinin kudretine, zevkine bağlı kalmışdır.

Umumî hamamlara gelince, erkekler hamamı ve kadınlar hamamı olarak ikiye ayrılır; bâzı semtlerde, meselâ Kumkapuda ve Salıpazarında, yalnız erkek hamamı kurulurdu; bâzı semtlerde de, yekdiğerinden uzakca çifte hamam olarak kurulurdu; iki hamam arasındaki mesâfe, kadınlar hamamındaki seslerin, erkekler hamamından işidilemeyeceği esası ile tesbit edilmişdi.

Aşağıdaki satırları bu ansiklopedinin aziz dostu merhum Halûk Şehsüvaroğlunun bir makaalesinden alıyoruz :

«Deniz hamamı, İstanbula ondokuzuncu asrın getirdiği bir yenilikdir. Boğaziçinin ve Marmamarının hangi yerlerinde umumî deniz hamamları yapılacağı Şehremanetince tesbit edilmişti. Bu yerlerin şenliğine, masrafına göre bir, üç, beş sene için müzayede ile ihalesi yapılırdı.

«1867 senesinde İstanbul kıyılarında altmış iki hamam vardı. Bazı yerlerde yalnız erkeklere mahsus hamamlar olur, bazı kıyılarda ise kadın ve erkeklere mahsus ayrı hamamlar bulunurdu. Böyle çift hamamlar birbirinden ses duyulmıyacak şekilde yapılırdı.

«Deniz hamamları büyüklükleri ve inşaları itibarile üç sınıfa ayrılmıştı. Bunların bazıları kırk zir'a boyunda ve yirmi dört zir'a eninde olur, diğerleri de muayyen ölçülerde yapılırdı.

«Deniz hamamları akıntılı sularda kazıklar üstünde ahşab olarak, suya dayanır, çürümez kerestelerle kurulurdu.

«Hamamların derinlikleri ekseriyetle iki arşın olurdu. Bilhassa erkek hamamlarında bir hahve ocağı bulunur, kahve, çay, gazoz, limonata satılırdı.

«Sarhoş ve bî edeb olarak gelenler hamama

kabul edilmezlerdi. Her hamamda Şehremaneti tarafından tayin edilmiş birer çavuş oturur ve bunlar, nizamlara, umumî edebe aykırı harekette bulunulmamasına dikkat ederlerdi. Çavuşların aylıkları hamamların hasılatından ödenirdi.

«Hamamların içinde soyunma yerleri umumî ve husus! localar olarak iki sınıf idi; umumî peykelerde soyunanlar 1 kuruş, locada soyunanlar 2 kuruş hamam parası öderlerdi.

«Hamamlarda Şehremanetinin verdiği nümunelere göre lüzumu kadar donlar ve peştemallar bulundurulur, kendi iç donunu ıslatmak istemeyen, ve bir peştemal da getirmemiş olanlara, arzusuna göre, 1 kuruş karşılığı bir don veya peştemal verilirdi; ayrıca yüzme bilmiyenlere öğretmek; icâbında yüzenlerin istimdâdına koşmak için bir kaç usta yüzücü bulunurdu.

«Geçen asır sonlarında İstanbulda umumî deniz hamamı kurulan semtler şunlardır: Yeşilköy, Bakırköy, Samatya, Yenikapu, Kumkapu, Çatladıkapu, Ahırkapu, Salıpazarı, Fındıklı, Kuruçeşme, Ortaköy, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Yenimahalle, Beykoz, Paşabahçesi, Kuleli, Çengelköyü, Beyleerbeyi, Üsküdar, Salacık, Moda, Fenerbahçe, Caddebostan, Bostancı, Kartal, Maltepe, Pendik, Tuzla.

«1869 senesinde Kabataşta Rikâbı Hümayun bölüklerile sair saray bendegâhı için yeni bir deniz hamamı yapılmıştı.» (Halûk Y. Şehsüvaroğlu, İstanbulda Deniz Hamamları, Cumhuriyet Gazetesi, 1949).

Umumî deniz hamamlarının değişmez yapı şekilleri şu idi; deniz dibine çakılan kazıklar üzerinde inşâ edilen deniz hamamı, suyu derin sâhilde hemen oracıkda kurulur ve deniz hamamına, karadan bir köprücük ile geçilip girilir. Sığlık sâhillerde ise, matlub derinliği buluncaya kadar açıkda kurulur ve sâhilden hamama, yine kazıklar üstünde çatılmış bir tahta köprü ile gidilir.

Denize girme mevsimi geçince, kış ağzında deniz hamamları sökülür, kerestesi, gelecek yaz kullanılamak üzere bir ardiyede saklanır, kışın yerinde, deniz dibine çakılmış kazıkları kalırdı.

Bir deniz hamamı, kaba bir teşbih ile, kazıklar üstüne konmuş gaayet muazzam bir ambalaj sandığına benzer. Erkek hamamı ile kadın hamamı arasında ufak bir plân farkı vardır; şöyleki:

Kadınlar hamamının içi fırdolayı soyunma peyke ve odalarıdır; bunların önünde, korkuluk dar bir yol vardır, buradan denize salınmış bir veya bir kaç merdivenle, hamamın ortasında etrâfı tahta perde ile kapanmış ve bir çeşid havuza benzemiş denize inilir.

Erkekler hamamının içi de bu pleânın aynıdır; erkekler hamamının fazlası, hamamın dışında, fırdolayı ikinci bir balkon-yolun bulunmasdır; gençler buradan denize atlarlar; eğer kenarına peyke de yapılmış ise, oturulur, güneşlenirlerdi.

«Resimli Tarih» mecmuasında imzasız bir makalede deniz hamamı şöyle târif ediliyor:

«Tamamen tahtadan ve direkler üzerine oturtulmuş olarak yapılır, içinde bir kaç soyunma odası bulunurdu. Bu hamamları sâhile bağlayan yine tahta bir köprü yapılır. Salaşların tepesine gerilmiş çamaşır iplerindeki hamam peştemalları, kurumak için güneşde çırpınıp dururlardı. Şiddetli lodoslarda yerlerinden koparlar, yıkılırlardı.

«Kadınlar hamamı ile erkekler hamamı arasında polis sandalı mekik dokurdu.. şiddetle yasak olduğu halde erkeklerden hamamın sınırını aşıp kadınlar hamamı yanına kadar gidenler, çıplak kadın dikiz etmeye çalışanlar olurdu...».

Bizde deniz mayosu, plâjların kiymetlendiği Cumhuriyet devrinde kullanılmaya başlanmışdır. Erkeklerin iç donu yahut peştemal sarınarak denize girdikleri deniz hamamlarında kadınlar, ya boğazdan ayak bileklerine kadar uzanan bir gecelik gömleği ile denize girer, yahud «denizlik» denilen çiçekli basmalardan husus! bir kisveleri vardı. Bir bluz ve bir dondan mürekkeb denizlik kapalı bir kisve idi; donun paçaları, en kısası diz kapağı altına kadar iner, baldırları da kısmen, don paçalarına dikilen danteller veya kırmalı süsler örterdi. Göğüslük-bluzun yakası kapalı, kolları da dirseğe kadar inerdi. Denizlik bâzan bluz ve don ekli, zamanımızdaki işçi, amele tulumları kesiminde yapılırdı.

Zamanımızda İstanbulda deniz hamamı kalmamış gibidir; biri Bostancada biri Modada iki yer her ne kadar deniz hamamı adını taşıyor ise de İstanbulun eski deniz hamamları ile hiç bir ilgileri kalmamışdır. Bostancı Deniz Hamamı eski hamamlara şeklen benzer gibidir; fakat Moda Deniz Hamamı hiç bir yönden

eski hamam tipi ile ilgisi olmayan, kendine has güzellikde ve azametde bir müessesedir (B.: Moda Deniz Hamamı).

Pitoresk ahşap yapıları, üstlerinde kocaman donanma bayrakları gibi sallanan siyahlı, kırmızılı, sarılı peştemalları ile eski deniz hamamları ressamlarımız için de câzip bir konu olmuşdur; Halil Paşa ile Ahmed Münib Beyin «Deniz Hamamı» adını taşıyan çok güzel birer tablosu vardır.

DENİZ HAMAMI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinde Çengelköyünün sokaklarından; Havuzbaşı mevkiinde Çengelköyü Caddesi ile deniz arasında uzanır uzunca bir çıkmaz sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 26/Çengelköyü); Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (temmuz 1966).

DENİZ HARB AKADEMİSİ — Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «Deniz kuvvetlerine kurmay subay yetişdiren yüksek uzmanlık okulu. İstanbulda Kara Harb Akedemisi çatısı ve genel yönetimi altında 1930 da Yıldız Sarayında açıldı ve ilk komutanlığına müdür adı ile yarbay Fahri Kalafatoğlu atandı. İkinci Dünya Harbinde, 1941-1946 yılları arasında Ankarada bulundu.

«Deniz Harb Akedemisinden ilk çıkanların katılmasına kadar, donanmamızın kurmay subay ihtiyâcı, Deniz Harb Okulunu başarı ile bitirenler arasından seçilenler, bir seyir uzmanlık kursundan geçirilerek karşılanırdı.

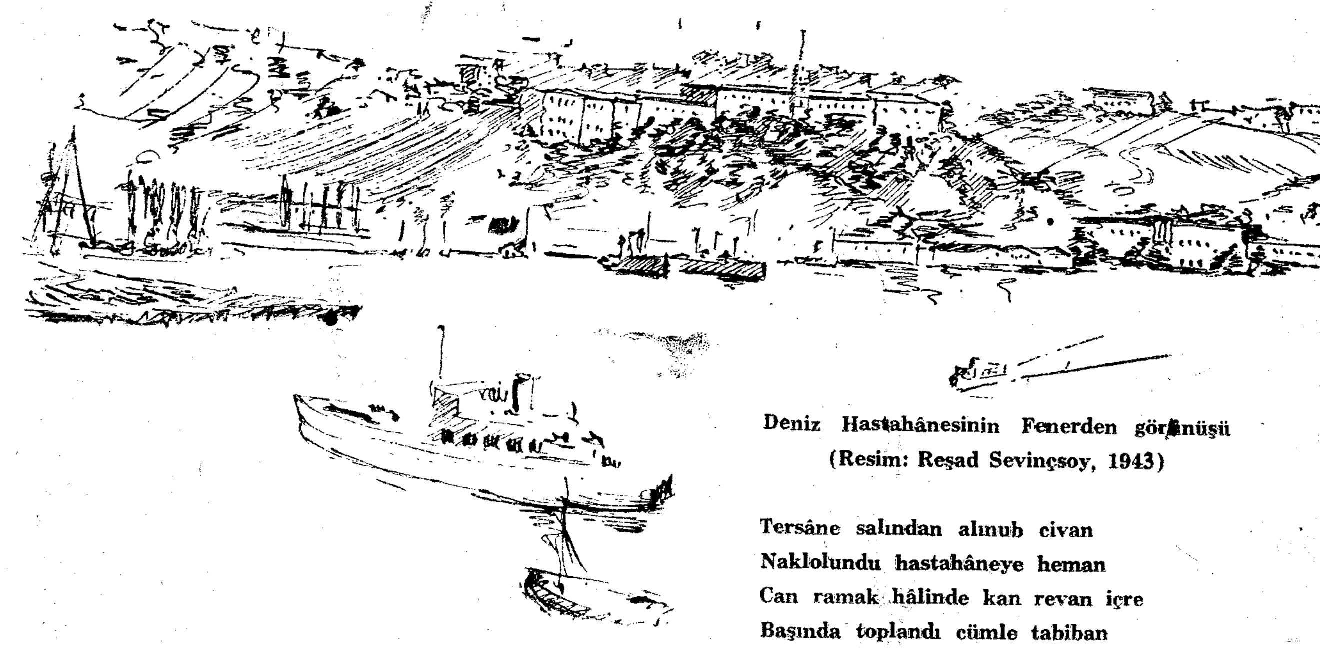
«Deniz Harb Akademisinin ilk kuruluşunda öğretim süresi üç yıl idi. Giriş sınavını kazanan öğrenci subay, altı aylık silâh sıtajından sonra birinci sınıf (hazırlık), berkitilmiş mevkide bir aylık stajdan sonra ikinci sınıf (taktik), Kara Harb Akedemisi subayları ile birlikde karada bir kurmay gezisi ve bir aylık filotillâ stajından sonra üçüncü sınıf öğrenimini yapıp bir aylık hava stajı ile okulu bitiriyordu. Ancak çok iyi ve iyi derecede başarı kazananlar, Genel Kurmayda altı aylık bir staj geçirdikden ve bir sınav verdikden sonra deniz kurmay subayı oluyordu. Okulun bitiminde bir, kurmay subay olunca iki ve binbaşılıkda savunulan bir tezden sonra dört yıl kıdem kazanıyordu.

«1939 dan 1948 yılına kadar ingiliz deniz uzman subayları okulun öğretim üyeliğine katıldı. Amerikadan 1948 de silâh ve donatım yardımı başlaması üzerine genel olarak deniz kuvvetlerimizin örgütlerinde Amerikan sistemi uygulanması üzerine, adı geçen deniz kuvvetlerinden getirilen uzmanlarla, öğretim süresi aralıklı iki yıl olarak tesbit edildi. Birinci yılı çok yi ve iyi derecede bitirenlere kurmay yardımcısı, ikinci yıl öğretimini bitirenlere kurmay adayı denildi, ve kendilerine birer yıl kıdem verildi. Kurmay subay olmaları ve üçüncü yıl kıdemini kazanmaları, eskiden olduğu gibi geçirecekleri stajlardaki başarılarına bağlı tutuldu. Üçüncü yıllık öğrenim, Ortak Harb Akedemisi (Kara-Hava-Deniz) ne bırakıldı. 1951 de birinci ve ikinci öğretim sınıflarının aralıksız yapılmasına karar verildi. 1954 de gelişme kurslarını bitirerek gelmeleri şart tutulan öğrenci subaylardan Harb Akademisinin iki yıllık öğretimini çok iyi ve iyi derecede bitirenlerin iki yıl kıdemle kurmay adayı, beşbuçuk aylık yüksek komuta akademisine katılıp bitirerek dördüncü yıl kıdem kazanmaları yolu tutuldu ki, bu durum bugün de sürmektedir» (Türk Ansiklopedisi, Deniz Harb Akedemisi maddesi).

DENİZ HASTAHÂNESİ — Eski isimleri ile «Sakızağacı Bahriye Hastahânesi» ve «Kasımpaşa Bahriye Hastahânesi», bugünkü resmî adı ile «İstanbul Deniz Hastahânesi», Türkiyenin, dolayısı ile kara, deniz ve hava kuvvetleri ile Türk Ordusunun medâr iftihârı büyük bir sıhhat müessesesidir.

Yalnız donanma mensublarına değil, Türk Ordusunun hava ve kara kuvvetleri birliklerinde bilfiil hizmetde olan veya emekliye ayrılmış bütün subaylara, ve subayların bakmaya mecbur oledukları âileleri efrâdına, ve bütün askeri okullardaki öğrencilere ve Türk Ordusunda silâh altında bulunan bütün erlere şefkat âguuşunu açmış 500 yataklı bir hastahânedir. Bu hastahânede tıbbın her sâhasında pek değerli muthassıs doktorlar toplanmışdır. En ağır tedâviler, beyin ve kalb cerrâhisi de dahil en ağır ameliyatlar yapılır. İstanbul Deniz Hastahânesinin bu hüviyet ve şahsiyeti, tabâbeti ile övünen Almanya, Fransa, İngiltere ve Amerika gibi yabancı memleketlerce de kabul edilmişdir.

Bu büyük müessesenin temeli İkinci Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Asker Ocağının kaldırılmasından iki sene kadar sonra

Deniz Hastahânesinin Fenerden görünüşü
(Resim: Reşad Sevinçsoy, 1943)

1827-1828 arasında Kasımpaşa arkasında Sakızağacı denilen yerde sûreti mahsusada inşâ edilen bir binâda açılmışdır. Tarih kaydı, Lütfi Târihinin birinci cildinde hicrî 1243 yılı vakaları arasında bir satırdan ibârettir: «...ve Kasımpaşanın arkasında Sakızağacı nâm mahalde asâkiri bahriye için cesim bir hastahâne inşâsına şürû olundu». Yapısına hicrî 1243 (Milâdî 1827-1828 yılında başlanan ve vakanüvis tarafından «cesim (büyük) bir hastahâne» denilen bu ilk bahriye hastahânesinin ne zaman hizmete girdiği bilinmiyor, fakat 1830 şubat ayında hasta veya yaralı bahriye askerlerini çatısı altına almaya başladığını kesin olarak söyleyebiliriz. Şöyle ki, hicrî takvim ile 13/14 şaban 1245 pazar/pazartesi gecesi (M. 7/8 şubat 1830) doğan Sultan Azizin kudûmu şânına yapılan şenlikler arasında Tersâne tarafından kandillerle donatılmış bir saldan atılan bir havâî fişenk her ne sebebden ise gök yüzüne fırlayacak yerde sal üzerinde bulunan Yunus adında bir bahriye neferine çarpmış ve delikanlı çok ağır yaralanmışdır. Bu Yunus nefer için, devrin âdetince tanzim edilen bir destanda yaralı gencin Bahriye Hastahânesine kaldırıldığı, ve kurtarılamayarak hastahânede öldüğü anlatılmışdır; ancak beş kıtası bilinen destan şudur:

Görünmez kazâdan belâdan biri
Geldi buldu bir şeb Yunuş neferi
Deryâ şenliğinde atılan fişenk
Vurdu o serveri hûban dilberi

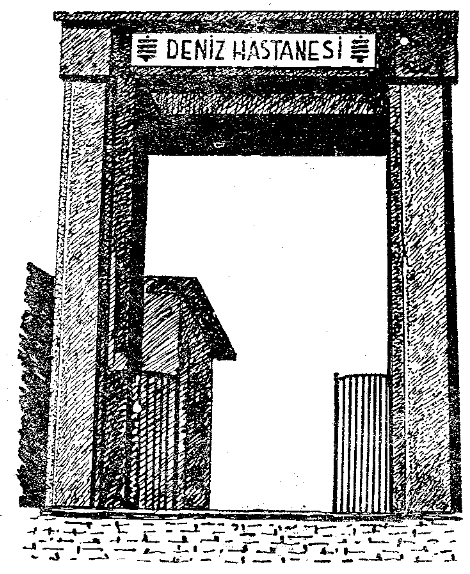
Tersâne salından alınub civan
Naklolundu hastahâneye heman
Can ramak hâlinde kan revan içre
Başında toplandı cümle tabiban

Şehâdet yazılmış cebîni pâke
Yirmibir yaşında düşecek hâke
Akrânü emsâli hem zâbıtânın
Feryâdı peyveste oldu eflâke

Bin ikiyüz kırk beş sâli şâbânı
Ağlattı uşşâkı cümle yârânı
Hüsnüne melekler reşk ider fetâ
Oldu hatânın koç yiğit kurbanı

Sakızağacından Kulaksıza dek
Ellerin üstünde o misli melek
Efrâdı bahriye ümerâ erkân
Didiler yek zeban ey zâlim felek

Vakanüvis Lütfi Efendinin Bahriye Hastahânesi olarak yapılan Sakızağacındaki binâ için kullandığı «büyük» tâbiri, bize, binâ hakkında bilgi edinilmeden yazılmış görünüyor. O devrin büyük mîrî binaları 8-10 sene içinde tamamlanmışlardır; temeli 1827-1828 arasında atılan ve 1830 da hizmete girmiş bulunan Sakızağacındaki hastahânenin büyük değil, bilâkis kısa bir zaman sonra ihtiyacı karşılayamayacak kadar küçük bir binâ olduğu anlaşılıyor. Nitekim 20-21 sene kadar sonra Bahriye Hastahânesi için büyük hazır bir binâ, yahud yeni büyük bir binaya arsa aranmaya başlanmışdır. Kasımpaşa arkasındaki Sakızağacının Tersâneye hayli uzakca bulunması da ayrıca bir mahzur olarak görülmüşdür. Tersâneye, yakın bir

Deniz Hastahânesinin Avlu Kapısı
(Resim: Behcet Cantok)

yerde yeni ve büyük bir Bahriye Hastahânesi inşâsı için münasib arsa bulunamamış, fakat Bahriye Nezâreti erkânı 1850 de Kasımpaşadaki Bahriye Mektebi binâsının hastahâneye kalbi üstünde ittifak ile durmuşlardır.

Bahriye Mektebi binâsı Tersânenin hemen yanı başında, deniz kenarında bir tepecik üzerinde idi. Bu mekteb binâsının yerinde vaktiyle ünlü kaptanpaşalardan Cezâyirli Hasan Paşanın (ölümü, 1790) büyük ahşab konağı bulunuyordu; bu konak 1828 de satın alınarak yıkdırılmış ve yerine Bahriye Mektebi inşâ edilmişdi, büyük yapı da ancak 1838 yılında tamamlanmışdı, Bahriye Mektebi 12 yıldanberi bu yeni binâsında bulunuyordu, 1850 de mekteb Kasımpaşadan Heybeli Adadaki Bahriye Kışlasına nakledildi, Kasımpaşadaki büyük mekteb binâsı da Bahriye Hastahânesi oldu.

Sakızağacındaki eski hastahâne binâsı dört sene kadar boş durdu. Belki bahriyece anbar olarak kullanılmış olabilir. 1853-1854 de Kırım Harbi esnâsında Sakızağacındaki eski hastâhâne binası müttefik fransız ordusu kumandanlığı emrine verildi, ve fransızlar o binâda muvakkat bir askerî hastahâne kurdular, Kırımdan gemilerle İstanbula getirilen ağır fransız yaralıları orada yatırıldılar. Harbden sonra fransızlar Sakızağacı hastahânesini kendileri tarafından getirilmiş eşyâsı ve bütün tıbbî âletleri ile Osmanlı Devletine terk etti, eşyâ ile âletlerden lüzumlu olanlar Kasımpaşadaki Bahriye Hastahânesine verildi, Sakızağacında ki binâ da 1856-1857 arasında yıkdırıldı, enkazı ve arsası satıldı.

1828-1838 arasında Bahriye Mektebi olarak yapılmış, ve 1850 de Bahriye Hstahânesi olmuş binâ, zamanımızda İstanbul Deniz Hastahânesinin en eski parçasıdır, ortadaki büyük kuleli binâdır, ve «Merkez Binâ» diye anılır. Bu merkez binâya Birinci Cihan Harbi içinde 1914-1918 bahriye nâzırı Cemal Paşanın himmetiyle ilk ilâveler yapılmışdır ve Kasımpaşa Bahriye Hastahânesi o büyük harbde, bilhassa Çanakkale Muhârebeleri günlerinde büyük hizmetler görmüşdür.

1929 da Türkiye Cumhuriyetinin deniz kuvvetlerinin İstanbulda Kasımpaşada bulunan tershânesi İzmit Körfezinde Gölcük kasabasına nakledildi. Donanma kumandanlığı da Gölcüğe gitmiş, harb gemilerimizin ekserisi de Gölcükde bulunuyordu. Bu durum karşısında 15 ağustos 1931 de Kasımpaşadaki Bahriye Hastahânesi de Gölcüğe nakledildi ve orada Nureddin Paşa Köşkü diye anılan bir binâya yerleşdirildi. Fakat bu naklin hatâlı olduğu pek tez anlaşıldı, bir büyük hastahâne, İstanbul gibi büyük bir şehre muhtacdı, hastahânenin Gölcükde gelişmeyeceği kesin olarak kabul edildi ve 1934 haziranında Kasımpaşadaki eski yerine iâde edildi. Kasımpaşaya dönüşünden sonra «İstanbul Deniz Hastahânesi» adını alan müessese süratle gelişdi. 1934 de 300 yatakla hizmete giren hastahâne 1939 da kuleli eski merkez binâda yapılan tâdilât ve bu binaya yerleşdirilen 200 yatak ile 500 yataklı bir şifâ müessesesi oldu. Aşağıdaki satırları İstanbul Deniz Hastahânesi Başhekimliğinin bize verdiği notlardan alıyoruz :

«1934 yılında asabiye, akliye klinikleri ve patoloji (pathologie) laboratuvarını içine alan paviyonların inşâsı ile tıbbın her şubesini bünyesine toplamışdır. Bu tarihden itibaren deniz birliklerinin sağlık ihtiyaclarını karşıladığı kadar kara ve hava kuvvetlerimizin de mensublarını tedâvi eden bir müessese olmuşdur.

«1950 den bu yana her türlü tıbbî cihazlarla takviye edilmiş olan Deniz Hastahânesi aynı zamanda Deniz tabâbetinin özel problemlerini çözmek imkânını da bulmuş, ve Türk Askerî Tabâbet âleminin takdirini kazanmışdır.

«1948 yılında başlayan amerikan askerî yardımından planlı şekilde faydalanan Deniz Hastahânesi 1950-1951 ve daha sonraki yıllarda

memleketimizin en büyük sağlık müesseselerinde bile bulunmayan teknik âletler ve modern hastahân malzemesi ile techiz edilmişdir. Bu cihazlanmaya müvâzi olarak deniz kuvvetleri komutanı Oramiral merhum Altıncanın çok ileri görüş ve yakın muzâharetleri ile büyük kalkınmalara kavuşmuşdur. Yapılan işleri şöyle kaydedebiliriz :

1 — Hastahâne Yolu: Kışın ve bilhassa yağışlı günlerde çıkılması zor dik yokuşun düzleştirilmesi ve hattâ meyilinin azaltılması imkânsızlığı karşısında Hasköy tarafından, hastaları nakledecek motorlu vâsıtaların kolaylıkla yürüyeceği yeni bir yol açıldı. Kabataş döşeli dik yokuş da paket taşı ile döşenmiş ve iki yanına yaya kaldırımı yapılmışdır.

2 — İçme Suyu : Hastahânenin içme suyu yokdu, terkos suyu ile iktifâ edilmişdi; hastalara şişeler içinde haricden tedârik edlen menbâ suları veriliyordu. 1951 yılında hastahâneye Hamidiye Suyu getirilmiş ve arka bahçede bir çeşme yapılmışdır, çeşmenin yan cebhesindeki kitâbesi şudur :

Şifâhâne denmeli artık bu hastahâneye
Şifânın müjdesi var güzel suyun sesinde
Su gibi aziz olsun yapdıran diyecek
Gelipiçen bin dokuzyüz elli bir senesinde

3 — Tüberküloz Kliniği: 150 yataklı preklinik açıldı. Bu klinikde hastalar için ilk defa vantoryum ve sanatoryumu ihtivâ eden bir olarak meşguliyet tedâvisi usulü tatbik edilmektedir, meşguliyet sahaları şunlardır: Sulu boya, yağlı boya ve pastel resim, plâstik işleri, modelcilik, oymacılık, marangozluk, hasır işleri, çorabcılık, kanaviçe işleri.

4 — İlk Yardım Merkezi : Hastahâneye dışardan gelen ve âcil müdahaleyi icab ettiren vakalar için tesis edilmişdir, oksijen cihâzından ufak laboratuvar işlerine kadar ilk yardımın gerektirdiği bütün malzeme ve âletlerle mücehhezdir.

5 — Akliye ve Asabiye Klinikleri: yeniden tâdil ve tanzim edilecek tecridli modern bir neuro-psychiatrie (okunuşu nöro-psikiyatri) kliniği kurulmuşdur. Electro-encéphagraphie (okunuşu: elektro-ensefâlografi) ve çelik ciğer ve lüzumlu diğer cihazlarla her türlü ihtiyacı karşılayacak durumdadır.

6 — Kulak, Burun, Boğaz Kliniği : Deniz tabâbetin gerekdirdiği hususiyetler göz önünde tutularak audiamétriquue (okunuşu : odiametrik) muayeneler için yeni tesisler ile modern bir klinik hâline getirlmşdir.

7 — İntânî Hastalıklar Kliniği : Yeni başdan ele alınarak tecrid odaları ve günün icablarına göre tamamen tâdil edilmişdir.

8 — Cildiye Kliniği : Gerek poliklinik gerekse klinik başdan baş tâdil edilmiş ve bünyesine bir laboratuvar ilâvesi ile asker hekimliğindeki önemli yerini almışdır.

9 — Kadın Hastalıkları Kliniği : Doğum salonu, ameliyathâne, bebek salonu, istirahat salonu ile ayrı bir bütün hâline getirilmişdir, 1955 de çalışmaya yeniden açılmışdır.

10 — Eczahâne: İspençiyârî maddelerini ve ampullerin hazırlanması için özel bir laboratuvar tesis edilerek, hastahânenin her türlü ihtiyacını karşılayacak duruma getirilmişdir.

1 — Yemekhâneler : Amerikan yardımından getirilen ve paslanmaz çelikden mâmul elektrikle ısınan ylmek arabaları sâyesinde mutfakdan hasta yatağına kadar yemeklerinu sıcaklık ve lezzetinden kaybetmemiş bir halde getirilmesi sağlanmışdır.

12 — Kalorifer Tesisatı : Hastahânenin üç ayrı yerinde bulunan ve kömür ile işleyen eski kalorifer kazanları kaldırılarak bu ısıtma ve sıcak su tesisi yeniden inşâ edilerek bir merkezde toplanmışdır, motorin ile işleyen modern kalorifer santrali kurulmuşdur. Hastahâneden denize kadar döşenen borular vasıtası ile kalorifer dâiresinin akar yakıt ihtiyâcı deniz vâsıtalarından doğrudan alınmaktadır.

13 — Eğitim İşleri : Tabiblerimizin ihtısas sâhalarında görgü ve bilgilerini arttırılmaları ve bir kısım tabiblerimizin de tamamiyle hususiyet arz eden denizaltı ve dalgıç tababeti mevzuunda yetiştirilmeleri için 1954 yılında Amerikan yardım kurulu deniz grubu başkanlığı ile yapılan anlaşmaya göre, Amerikaya işbağı eğitimine gönderilmeleri programlaşdırılmışdır.

Bu program gereğince ilk kaafile 1955 yılında gönderilmişdir. Bunlardan bir dahiliye mütahassısı ve bakterioloğ, tüberküloz sâhasından bir dahiliye kardioloji, bir bevliye, ve bir de hayatî kimya mutahassısı kendi sâhalarında çalışarak görgülerini arttırmışlardır.

1956 yılında giden ikinci kaafileye göğüs cerrâhîsi, euro-chirurgie, dahiliye ve kulak burun boğaz mutahassısı bir yıl işbaşı eğitiminden sonra New Yorkdaki Lambert Enstitüsünde kurslar görmüşlerdir. Göğüs cerrâhisi için gönderilen operatörümüz ile asabiye cerrâhisi için gönderilen mutahassımız Santiago Bahriye Hastahânesinde ikinci yıl çalışmalarına devam etmişlerdir.

1957 yılında seçilen grupda dahiliyeci, operatör, göz ve cildiye muthassısı ile narkoz tekniği üzerinde çalışacak bir kadın hastalıkları mütahassısı vardı.

Yurda dönen bu mutahassıs tabibler İstanbul Deniz Hastahânesinde görevlendirilmiş olup memlekete, orduya ve bahriyemize büyük faydalar sağlamaktadırlar.

14 — Konsültan Profesörler : İstanbul Deniz Hastahânesinin kliniklerinde yatan hastalardan dikkate değer ve komplike olanların müştereken akademik incelemeye tabi tutulması gaayesi ile İstanbul Tıb Fakültesinde Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli, Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan, Ord. Prof. İhsan Şükrü Aksel, Prof. merhum İhsan Rifat Sabar'ın konsültan hekimlikleri reca edilmiş, ve bu ilim adamları teklifi kabul etmişlerdir.

15 — Deniz Sıhhiye Assubay Okulu : Ordu sağlık teşkilâtında mühim bir yer alan bu sınıfın yetişdirilmesi gaayesi ile Deniz Hastahânesi tarafından açılmışdır. Okulun tedris heyeti İstanbul Deniz Hastahânesindeki tabiblerdir.

16 — Yardımcı Hemşire Kursları : Hastabakıcı kadınların meslekî bilgilerini artdırmak için Deniz Hastahânesinde 1957 tarihinden itibâren açılmış olan kurslar vardır.

17 — Deniz Tıb Bülteni : İstanbul Deniz Hastahânesi mütahassıs hekimlerinin ilmî mesâilerini yayınlayan bir tıp mecmuasıdır, üç ayda bir yayınlanır, ilk nushası 1955 yılının ocak ayında çıkmışdır. Yurd içi ve yurd dışı tıbbî mahfillerde büyük alâka ile karşılanmışdır, 28 yabancı memleketde 109 abonesi vardır.

18 — Psiko Tekni Laboratuvarı : 1956 yılında açılması düşünülmüş ve hazırlığına başlanmış olan bu laboratuvarda Deniz okullarına alınacak öğrencilerin kaabiliyetleri daha kesin incelenecek, gerek subay ve gerekse er sınıflandırılması ilmî esaslar çerçivesinde yapılacakdır.

19 — Yine İstanbul Deniz Hastahânesi bünyesi içinde sıhhiye astsubayları arasından hastahâne idârecisi yetişdirmek üzere 1955 yılında açılmış bir okuldur, öğretim süresi bir yıldır..» (Hastahâne Başhekimliği tarafından verilmiş notlar).

Bu büyük hastahâneyi İstanbul Ansiklopedisi adına 15 ağustos 1966 tarihinde ziyâret etik. Baş hekimliğinde Tabib Tuğamiral Mehmed Ali Işığgür bulunuyordu; sayın amiral mesleğindeki kudreti kadar nezâket ve zerâfeti ile de mümtaz bir sîmadır

Ziyâret tarihinde İstanbul Deniz Hastahânesinde görevli tabibler şu zatlar idi : Tuğamiral M. Ali Işığgür (dahiliye mütehassısı, baştabib); Albay A. Kerim Sümer (Nis. anestezist, ikinci tabib); Albay Remzi Tunç (intâniye ve bakteriyoloji mütehassısı); Albay Münir Yalın (Dahiliye mütehassısı); Albay K. Ali Özkeskin (Cildiye mütehassısı); Albay Ercümend Bingöl (Göz mütehassısı); Albay Cemil Aksoy (Hariciye mütehassısı); Albay Turhan Günay (Hariciye mütehassısı); Albay Rifat Yetkin (Plâstik cerrâhî mütehassısı); Albay Dündar Tilmaç (Hayatî kimya mütehassısı); Albay Zeki Bir-

Deniz Hastahânesinin Eski merkez binâsı
(Resim: Behcet Cantok)

sen (Neuro Chirurgie mütehassısı); Albay Talî Çalbatur (Fizyo terapi mütehassısı); Albay Naci Barut (Röntken mütehassısı); Yarbay Ayhan Oğan (Patoloğ); Yarbay Zeki Ayhan Uygur (Neuro-Chirurgie mütehassısı)! Yarbay Adnan Çekmece (Diş tabibi); Yarbay Süad Dizdar (Bevliye mütehassısı); Yarbay Burhan Sayar (Asabiye mütehassısı); Kd. Binbaşı Nejad Türkyılmaz (Çocuk hasta. Mütheassısı); Kd. Binbaşı Y. İzzeddin Barış (Göğüs hastalıkları mütehassısı); Binbaşı Bayram Ayabakan (Diş tabibı); Yd. Teğmen Teoman Oktay (ortopedi mütehassısı); Yd. Teğmen E. Vecihi Mengi (Asabiye mütehassısı); Yd. Teğmen Talât Cantez (Çocuk hastalıkları mütehassısı); Sivil tabib Sıddık Tuğrul (Dahiliye mütehassısı); Sivil tabib Faruk Balaban (Dahiliye mütehassısı).

Hastahânenin eczâcılığında Eczacı Yarbay Vahdet Özkan ile Yd. Eczacı Teğmen A.Erdal Dağcıoğlu ve Yd. Eczacı Asteğmen Mal sud Çitçi bulunuyorlardı.

Hastahânede 16 hemşire, 50 hastabakıcı ile büyük müessesenin çeşidli işlerini gören 27 denizastsubayı ile 135 deniz eri bulunuyordu.

İstanbul Deniz Hastahânesinin her köşesı pırıl pırıl, tertemizdi, müstahdemlerinin de ciddiyet ve teribyesi ile bu büyük hastahâne, çok çalışkan ve çok titiz bir baş hekimin etrafında toplanmış iyi idâreciler elinde bulunduğunu ilk bakışta gösteryordu. Bu bakımdan da bütün hastahânelerimize ayrıca güzel örnekdir.

Deniz Hastânesinde ön avlu
(Resim: Behcet Cantok)

DENİZ HIRSIZLARI, KORSANLAR — Korsanlar, geceleri Liman dahilindeki gemilerde, sahil depolarında veya yalılarda icrai faaliyette bulunurlar. Buna kendi tabirlerine «İş», «İşe çıkmak» denir. Vasıtaları, sandaldır, ya kürekle giderler, yahud sandalda bir takma motör vardır. Suç aletleri de bıçak ve keserden ibârettir.

Korsanlık, daha ziyade kışın olur, yağışlı geceleri de bilhassa tercih ederler; zirâ mavunacı ısınmak için baş altına girer, sahildeki depo bekçiside yağmur altında gereği gibi dolaşamaz. İşte bekçinin bu bir anlık gafleti içinde ne olursa olur. Korsanlar mehtabdan çekinirler, ayın bulut arkasına girmesini beklerler. Dolayısı ile Deniz Polisinin vazifesi kışın daha ağırdır. Kar, tipi, don demez, üstünde bu haşarat ile mücâdele eder.

Korsanlar, işe en az iki, ençok dört kişi olarak çıkarlar. Vasıtaları olan sandalda ya kendilerinin, ya kira ile tutulmuş, yahut çalınmışdır.

İçlerinden biri işin başıdır, bu şahıs gündüzleri iş yerinin etrafını gezer, çalacakları eşyayı tesbit eder, gece gelirler. Fakat bâzan bir aksilik çıkar, umduklarını bulamazlar, kaldırmayı tasarladıkları eşya yer değiştirir; veya bekçi ile karşılaşırlar, ilk anda tehditlerini söküremezlerse hemen işden vaz geçerek kaçarlar ve sahilleri dolaşarak rastladıkları şeyleri çalarlar, ki buna aralarında «kap kaç» derler. İş esnâsında korsanlardan biri sandalda motör başında veya kürekte bekler, diğer biri de malı alıp sadala yerleştirir.

Gemilerden yalnız elbise, yatak, yorgan çalan korsanlar vardır, bunlara «Tufacı» denirki sayıları çok azdır.

Deniz üzerinde çekindikleri bir vasıtaya rastlarlarsa derhal sahile bağlı iki gemi veya mavuna arasına saklanırlar, yahud denize saldıkları oltalarla kendilerine balıkçı süsü verirler. Anî Polis baskınlarında malları denize atarlar, fakat bu atış gelişi güzel değildir, sahilden belli noktaları kerteriz ederek attıkları yerden ertesi günü malı tarama suretile kanca ile çıkarırlar. Bâzende çaldıkları eşyayı iple denize sarkıtırlar, gece üzerine varılsa bile içinde ancak iki üç kişi bulunan bir sandal görülür. Bu gibi hallerde polis müteyakkız bulunulmalıdır. Tecrübeli deniz polisi boş sandalla altında mal ile gelen sandalı kürekle gidişinden derhal fark eder.

Korsan çaldığı malları şu üç şekilde satar:

1 — Bir müddet saklar ki bunlara «Kokusu çıkar» denir. Bir kaç gün sonra satışını yapar. Üç sene evveline kadar Unkapanı köprüsünün beşinci dubasının içi deniz hırsızlarının malı sakladıkları yerlerden biri idi. Polisçe öğrenildikden sonra terk ettiler.

2 — Çalar derhal satar, alıcısı da hazırdır. Korsan çalar, satıcısına verir, kendisi istirahata çekilir, uyanınca malı satılmıştır. Parasını satıcısından alır, fakat kime satıldığını bilmez.

3 — Bizzat kendisi satar (Bu hal enderdır.) Bilfarz, Bin lira değerindeki malı beşyüz liraya satılır. Korsan bunun bir kısmını satıcısına verir, geriye kalanı da iş arkadaşları arasında paylaşılır. Sandalın sâhibi olan korsan fazlâ pay alır; sandal korsanların değilse ayrıca sandal kirasını öderler; neticede bin liralık maldan herbirine ancak 60-70 lira kalır.

Korsanlardan da Korsanlık yapan bir gurup vardır ki kabadayı geçinen, kendi aralarında bileğine güvenen kimselerdir. Geceleri malların çıkacağı yerlerde pusuya yatarlar; gelen korsanların yanına yaklaşarak aldıkları malları tamamen veya kısmen ellerinden alırlar. Denizde bu kabadayıların sandallı dolaşdığı görülürse o gece mühim bir hırsızlığın olacağı muhakkakdır.

Yukardada kaydettiğimiz gibi korsanlar 2-4 kişilik çetecikler hâlinde işe çıkarlar, bir çetenin efradı sıkı dost görünürler ise de birbirlerine güvenleri yok gibidir; bir çetenin reisi yerindeki korsan ayakdaşlarının sadâkatine asla güvenemez; korsan bir çeteden öbürüne kolaylıkla geçer, bunun da sebebi hemen dâima bir işden az pay alması, yahud, kendi ağızları ile «Okkalı işe» götürülmemesidir. Deniz polisi korsanlar arasındaki bu kırgınlıklardan faydalamasını bilmelidir.

Korsanlar arasında kimlerin nereden denize açıldığı bellidir, en azılılarını temerküz ettiği semtler Yağkapanı ile Unkapanıdır, geceleri işe de bu iki iskele ve civârından çıkarlar.

İstanbul Limanında en fazla korsanlık olan bölgeler Sirkeci ile Sarayburnu arasındaki rıhtıma bağlı deniz nakil vasıtalarındaki tüccar emtiası, Yemiş İskelesi ve etrafındaki motorlarda bulunan emtia, Eyyub ve Bahâriye sâhillerindeki fabrika ardiyllerinde bulunan çubuk ve kangal demirler, Kasımpaşa ve civarındaki mavunalarda bulunan gümrüğe gelmiş eşyâ, Haliçde demirli kömür yüklü vapurlardan kömür. Pek seyrek olarak Pendik'e kadar Anadolu yalısına ve Boğaziçine de uzanırlar, ve oralardan ekseriyâ yalı boyundaki inşaatdan demir çalarlar.

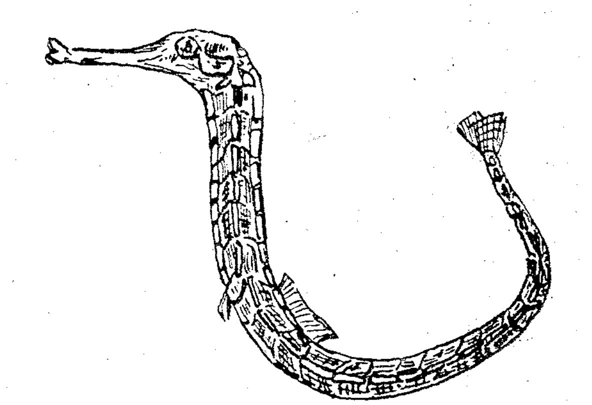
Hemen bütün korsanlar bu kötü yola 16-17 yaşlarında tüysüz oğlan iken atılmışlardır ve yine çoğu uygunsuz gürûhundan, iffetsiz, homoseksüel gencler olmuşdur. İçlerinde korsanlığa 60 yaşına kadar devam edenler vardır. 1965 yılında İstanbul Limanında iş peşinde dolaşır ve zâbıtaca müseccel 72 korsan bulunuyordu. Hayatlık hayatının kesin geleneği olarak hepsi lakablıdır; en yamanları şunlardır:

Yamalı Hüseyin, Hammal Ahmed, Ayı Cemal, Alnıyarık Ahmed, Topal Receb, Şıkşık İbrahim, Bücür Mustafa, Mizre Salâhaddin, Tufa Receb, Memeli Mustafa (?), Çolak Hüseyin, Çörçil Ahmed, Kaptırma Mehmed, Köse Mustafa, Suluağız Nihad. Yağlı Hüseyin, Gömleksiz Ahmed, Serserî Yakub, Parlak Mustafa, Çakır Salâhaddin, Çakal Hasret.

1965 de bu azılı korsanlardan Yamalı, Şıkşık, Tufa ve Memeli 17-20 yaş arasında delikanlılar, Çörçil, Kaptırma, Suluağız ve Gömleksiz de 55-65 yaş arasında en yaşlılarıydı. (Bu maddenin muharrırı 1966 da İstanbul Polisinin Deniz Ekibi âmiri idi.)

İhsan BİRİNCİ

DENİZ İĞNESİ — «Deniz aygırı cinsinden» dir (B.: Deniz Aygırı), bunun bedeni yedi; kuyruğu dört köşeli ise de deniz aygırının boyu kısa olduğu halde deniz iğnesinin boyu ince ve uzundur, Kuyruğunun ucunda da gayet ufak ve üçgen şeklinde bir yüzgeci vardır. Sırtında tek bir yüzgeci, kulağının yanında küçük ve uzunca birer yan kanadları vardır. Rengi deniz aygırının renginden daha açık olup üzerinde bir takım koyu ebrular vardır, karnının altı kirli beyazdır; başı da daha ince ve sivridir. Sığ sularda ve otlar arasında bulunur, yenmez. Ekseriya manyat ile avlanır ufak balıklar arasında çıkar. Batı memleketlerinde sûreti mahsusada avlanırlar ve ezilerek olta yemi yerinde kullanılır; bizde hiç bir işe yaramaz. Boyu 20-40 santimetreye kadar olur» (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık).

Deniz İğnesi
(K. Deveciyandan)

DENİZ KAZALARI — Küçük deniz nakil vâsıtalarının, mavunaların, kayıkların, sandalların, balıkcı kayık ve sandallarının ânî olarak kopan fırtınalarda veya gemilerin çarpması ile devrilmesi, parçalanması, can kayıplarına da mal olan deniz kazâları İstanbulda kadimden beri görüle gelmişdir. Bundan ötürüdür ki bir ihtiyat tedbiri olarak yine kadimden beri İstanbul liman sularında kayıkların, sandalların yelken açmaları yasak edilmişdir (B.: Pereme; Kayık; Sandal; Mavuna). Bu çeşid kazâlar büyük şehrin tarih ve toplum hayatı kütüğü olan bu ansiklopedide kayıdlarına imkân elvermiyecek kadar çokdur. İstanbul tarihine geçecek fâcialardan tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

Boğaziçinde tankerler çarpışması fâciası — 14 aralık 1960 çarşamba günü sabahı Karadenizden gelen ve 24,000 ton benzin ve petrol yüklü Yugoslav Bandıralı Peter Zoraniç tankeri, Boğazın tam ortasında Kanlıca Feneri önünde Karadenize çıkmakda olan Yunan Bandıralı World Harmony tankeri ile çarpışmışdır; infilâklarla yanan Yuguslav tankerinden ateş, İstinye körfezi önünde demirli bulunan Tarsus yol vapurumuza sirayet etmiş, bu büyük ve güzel Türk gemisi de yanarak mahvolmuşdur; bu fâciada üçü Türk olmak üzere 53 kişi yanarak veya parcalanarak ölmüşdür (B.: Boğaziçinde Tankerler çarpışması ve infilâklı Büyük Gemiler Yangını, cild 6, sayfa 2896).

Beykoz ile Yeniköy arasında dolmuş motoru fâciası — 9 kasım 1965 günü sabah saat 6,50 de Beykozdan 12 yolcu ile kalkan 11806 numaralı büyük motorlu dolmuş kayığı gaayet kesif sis yüzünden, Karadenize çıkmakda olan Yunan bandıralı Evrope isimli şilebe çarparak parçalanmış ve yolculardan 5 kişi boğulmuşdur. (B.: Deniz Dolmuş Motoru Fâciası).

Tanker - Şileb Çarpışması ve deniz yangını fâciası — 1 mart 1966 salı günü saat 22,30 da Karadenizden gelen mazot yüklü Rus bandıralı 32,000 tonluk Lutrk tankeri Dolmabağçe açıklarında yine Karadenizden gelen Rus bandıralı 32,000 tonluk Krasnaya Oktobri isimli şileb ile esrarengiz bir şekilde çarpışmış, tankerden denize dökülen mazot yine esrârengiz bir şekilde tutuşmuş, bu deniz yüzü yangınında Galata Rıhtımındaki Kadıköy-Haydarpaşa vapurları iskelesi ile bu iskelede sefere çıkmak üzere olan Kadıköy isimli liman yolcu vapuru yanmış; bir kaç gün sonra yanık Kadıköy vapurunun içinde iki kişiye âid olduğu tahmin edilen insan kemikleri bulunmuşdur. (B.: Deniz Yangını).

Deniz dolmuş motörü fâciası — 3 temmuz 1966 pazar günü Türk-Alman Dostluk Cemiyetinin Yeni Galatasaray motoru ile bir Boğaz gezintisi dönüşünde saat 21.50 de yanlış manavra yüzünden Karadenizden gelmekde olan kereste yüklü 150 tonluk Aksaray motoru ile çarpışarak batmış, batan tenezzüh motorunun 44-45 yolcusundan 11 kişi ölmüşdür (B.: Deniz dolmuş motoru fâciası).

Burhaneddin OLKER

DENİZ KIZI RAKISI ve ŞARABI — 1880 ile 1900 arasında Lisimahu Kardeşler adında bir firmanın imal ettirdiği rakıya İstanbul halkı tarafından takılmış; rakının kendi adı «Bozcaada Rakısı» idi, aynı firma «Bozcaada Şarabı» diye şarap da yapardı; «Deniz Kızı» adı ile şöhret bulmasına sebeb şişelerinin üstündeki etiketlerde bir deniz kızı resminin bulunmasıdır.

DENİZCİLİK — Cumhuriyetden önce İstanbulda erkekler denize ya iç donu ile, yahud çarşı hamamlarında olduğu gibi peştemalla girerler idi (B.: Deniz Hamamı) İstanbulda kadınların denize girmesi tanzimatdan sonra, deniz hamamlarının kurulması ile başlamışdır; kadınlarda ya peştemalla denize girmişlerdir, yahud, çiçekli; nakışlı basmalardan «denizlik» giymişlerdir. Mayo adının dilimize henüz mal edilmediği o devirde denizlik, vücudu, boyundan ayak bileklerine ve kolları da dirseklere kadar örter idi; ya tulum gibi yekpâre olur, yahud bir don ve bir bluzdan mürekkeb iki parça olurdu; girenin yaşına göre de paçalar, kol yenleri, yakaları şeridler, kordelalar, dantelalar, farbalarla süslenirdi; hattâ baş için de süslü kukuletalar yapılırdı. Kibar ve rical yalılarında gece yatısına gelecek, bir kaç gün kalacak misâfirler için de bir kaç takım denizlik bulunurdu.

DENİZ MECMUASI — Koleksiyonu millî kütübhânemizde kıymet olan mecmualardandır; «Türk Kaptan ve Makinistler Cemiyeti» adına kurulmuş olan bu mecmuanın ilk nushası, bir deniz bayramına rastlayan 1 temmuz 1935 tarihinde çıkmışdır (B.: Denizciler Bayramı). İlk nushasından itibâren beş sene mecmuanın neşriyat müdürlüğünü o zamanlar cemiyetin de başkanı olan Süreyyâ Gürsu Kaptan yapmışdır (B.: Gürsu, Süreyyâ). Bu beş yıl içinde Gülcemal, Cumhuriyet ve Ege vapurlarının kaptanlığında bulunmuş olan Süreyyâ Gürsunun, mecmuayı aksatmadan neşre muvaffak olması büyük himmet eseridir; aşağıdaki satırları Süreyyâ Gürsü'nun bize verdiği notlardan alıyoruz:

«1939 da Ulaşdırma Bakanı Ali Çetinkayadan Denizyolları Umum Müdürlüğüne gelen bir emirde, Denizyolları mensuplarının Cemiyete devam etmemeleri lâzım geldiğinin tebliği üzerine S. Gürsu için de cemiyetden ayrılmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Deniz Mecmuasının neşri sekteye uğramış, ve 350 ye yakın Denizyolları mensupları ayrılınca Cemiyet armatör gemilerinde bulunan mahdud mikdardaki kimselere inhisar etmiş, mecmuanın neşriyat müdürlüğüne Avukat Emrullah Ultay'ı getirmiştir; bir müddet daha yayımına devam edilmiş, gerek cemiyetin zayıflamış olması ve gerek kâğıt ve baskı ücretlerinin artması dolayısiyle mecmuanın neşrine devam edilememiştir. Bir hayli zaman sonra. Kaptan İhsan Kazanlıoğlu ve Kaptan Necdet Musaoğlu tarafından daha küçük bir mikyasda ve yine Deniz adı ile bir mecmua çıkarılmışdır, buna eski Deniz Mecmuasının ihyâsı diyebiliriz.

Günden güne inkişaf eden yeni Deniz mecmuası, yazı itibarile de zenginleşmekdedir. (Süreyyâ Gürsu).

DENİZ MÜZESİ — Maddî ve mânevî kıymetleri çok yüksek eşyanın ve sanat eserlerinin toplandığı millî hazinelerimizden biridir; Beşiktaş'da, yalı boyu anayol olan Beşiktaş caddesi üzerinde, Barbaros Hayreddin Paşa türbesinin ve Barbaros âbidesinin yakınında, Galata tarafından gelindiğine göre sağ taraftadır.

Mâlî takvim ile 1313, milâdî takvim ile 1897-1898 de Kasımpaşa'da İstanbul Tersanesi içinde «Nakkaşhâne» adındaki binâda kurulmuştur. İkinci Cihan Harbi başlarında kapanarak en kıymetli eşyâsı Anadoluya nakledilmiş, müdhiş harbin sonunda yine Kasımpaşada «Divanhâne» adı ile anılan eski Bahriye Nazırlığı kasrında ikinci defa açılmış, 1949 yılında da Kasımpaşa-

daki Divanhâneden Dolmabağçe Camiine nakledilmişdir. 1961 ile 1962 arasında da oradan, yukarda mevkiini kaydettiğimiz Beşiktaş Mâliye binâsına taşınmışdır. Üç katlı bir yapı olan bu binâ, hâlen, Deniz Müzesinin bağlı bulunduğu Deniz Kuvvetlerinin mülkiyetindedir.

Müessesenin zamanımızdaki resmî adı «Deniz Müzesi ve Arşivi Müdürlüğü» dür. Arşiv, ayrı bir binâda, Dolmabağçe Sarayının Veliahd Dâiresi yanındaki «Ağalar ve Yâveran Dâiresi» binâsında bulunmaktadır.

Eskiden Topkapusu Sarayının yalı boyunda saray kayıkhânelerinde muhâfaza edilen Dördüncü Sultan Mehmedin muazzam ve muhteşem tenezzüh kadırgası ile yine azametli ve muhteşem saltanat kayıkları ve sâir saray kayıkları hâlen Deniz Müzesine verilmiş bulunmaktadırlar. Kıymetlerine baha biçilmez bu tekneler, saray kayıkhânelerinden Kasımpaşada bir kayıkhâneye nakledilmiş, Müze Dolmabağçe Camiine gelir iken, orada, Deniz Arşivinin yerleşdiği Ağalar Dâiresinin yakınında ve yalı boyunda Devlet Malzeme Ofisinin malı olan büyük bir depodan bozma bir kayıkhâneye konmuşdur. Bu kıymetli târihi teknelerin bulunduğu kayıkhâne bu satırların yazıldığı 1966 yılında ziyârete açılmamış idi.

Yine bu tarihde Deniz Müzesi ve Arşivi Müdürlüğünün idâre kadrosu şu idi:

1 Müdür, deniz albayı,
1 Müdür muâvini, deniz yarbayı,
1 Kütübhâne memuru, deniz üsteğmeni,
3 Arşiv mütahassısı, sivil veya emekli sb.,
2 Sivil memur,
4 Deniz assubayı,
45 Deniz eri,
1 Sivil hademe.

Türkiye deniz kuvvetlerinin iki arşivi vardır; biri Gölcük civarında Konca'dadır; arşive intikal eden evrak, vesikalar önce orada toplanır; üzerinden 33 yıl geçmiş olan İstanbulda Dolmabağçe Sarayının Ağalar ve Yaverler Dâiresinde bulunan ve Deniz Müzesi Müdürlüğü idâresinde ana arşive yollanır. 1966 eylülünde ana arşivde 13000 den fazla defter bulunuyordu; en eski defterler ancak 200 senelik bir geçmişe ulaşmaktadır. Mutahassıslar elinde tasnif edilmiş bu defterler çağımızdan XVIII. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Türk deniz tarihini yazacakar için ilk baş vurulacak çok zengin bir kaynakdır. Otuzüç yılı doldurmuş olup yersizlik yüzünden ana arşive alınamayan ve hâlâ Koncada bulunan vesâik de pek çoktur. Türk denizciliğinin bir kısım eski vesikaları da, bu arşiv kurulmadan çok önce Başbakanlığa bağlı büyük devlet arşivine intikal etmişdir.

Hâlen Deniz Müzesi Kayıkhânesinde bulunub henüz teşhir edilmeyen eski saltanat kadırgası ve saltanat kayıkları dünyâda eşi olmayan teknelerdir. Müzenin teşhir edilmekde olan maddî ve mânevî kıymetleri çok büyük eşya ve sanat eserleri arasında Türk denizcilerinin eski kıyafetleri, Türk donanmasının gemilerinin model-maketleri, Türk deniz tarihi ile ilgili resimler, tablolar, gravürler, haritalar; İstanbul ve İstanbul Tersanesi üzerine resimler, tablolar çok zengin koleksiyonlardır. Bu konularla ilgili ve yine çok kıymetli pek çok eşya ve resim de, son binânda da yer darlığı yüzünden teşhir edilememiş, müzenin ambarında durmaktadır.

Deniz Müzesinin kuruluş devresinde müdürlük yapmış ünlü ressam Ali Sami Boyar'ın himmet ve hizmeti hiç şüphesiz ki büyük olmuşdur (B.: Boyar, Ali Sami, Cild 6, sayfa 3036); fakat Deniz Müzesini ihyâ edenler, uzunca bir zaman bu müzenin müdürlüğünde bulunmuş, bu İstanbul Ansiklopedisinin pek aziz kalem arkadaşı ve baş tâcı dostu merhum Haluk Yusuf Şehsüvaroğlu ile 1960-1966 arasında Deniz Müzesi Müdürü olan deniz albayı çok aydın adam Fâruk Eruz'dur (B.: Şehsüvaroğlu, Haluk Yusuf; Eruz, Fâruk).

Deniz Müzesi pazartesi ve salı günleri kapalıdır; diğer günler saat 10-17 arasında ziyâretlere devamlı olarak açıkdır; giriş ücreti tâtil günleri 1 lira, sâir günler 2 lira, öğrencilerle erlere 25 kuruşdur.

Beşiktaş caddesi üzerindeki giriş kapusundan, üç katlı bir binâ olan müzenin orta katına girilir; ve önce bu kat, sonra üst kat, ve daha sonra zemin katı gezilir; bu üç katda büyüklü küçüklü 18 salon vardır.

I

Müze kapusundan girilince orta katdaki büyük taşlık

Bu taşlıkda eski gemilerimizin burunlarındaki mahmuzlar altında bulunan ağaçdan yapılmış mücessem hayvan sûretleri (heykelleri) ile gemilerin kıç aynalıklarını tezyin etmiş armalar teşhir edilmişdir :

Rehberi Tevfik Vapurunun arslanı, 1875

Neveser Uskonasının aygırı

Mukaddimei Şeref Vapurunun arslanı

1829 da İstanbul Tersânesinde inşâ edilmiş Şerefresan Firkateynin karakuşu, emsâli eserlerin en güzellerinden biridir, kapunun tam karşısında, ikinci kata çıkan merdiven önündedir.

Sağ tarafda iki kapu üzerinde yüksek kabartma iki eş ejderhâ, hangi gemiye âid olduğu bilinmeyen çok güzel ağaç kabartmalardır.

Ertuğrul Yatının kamaralarından alınmış iki osmanlı arması,

Abdülmecidin turası

Hilâlli kıç aynalığı arması

Aziziye Firkateyninin kıç aynalığı arması.

II

Taşlık üzerinde sağda küçük oda Şehidler Odası

Bu odada Japon denizinde batan müdhiş bir fırtınaya tutulub Ertuğrul Fırkateyni Akdenizde mayına çarparak batan Refah vapurunun, ve Atılay denizaltısı ile Dumlupınar Denizaltısının hâtıraları toplanmışdır :

Dumlupınar şehidlerinin fotoğrafları,

Dumlupınar denizaltısının büyük fotoğrafı,

Ertuğrul Fırkateyni, yağlı boya tablo

Refah'ın batışı, yağlı boya tablo

Atılay Denizaltısının işâret-muhâbere şamandırası, bu şamandıra vasıtası ile hiç konuşulamamışdır.

Dumlupınar Denizaltısının işâret-kazâ şamandırası, bu şamandıra vasıtası ile kazâzede gemicilerle bir konuşma yapılabilmişdir.

III

Taşlk üzerinde sağda küçük oda Atatürk Odası

Bu odada Atatürk'ün Ertutrul Yatındaki kamarası teşhir edilmektedir. Bu tarihî yat kadro dışı edilip satıldığında hurdacı eliyle bozulurken kamara dikkatle sökülmüş ve müzede monte edilmiştir.

Aynı odada kamaradan başka şu hâtıralar toplanmışdır :

Atatürkün resmini taşıyan madalyonlar, rozetler.

Muhtelif tarihlerde seyahat ettikleri üç harb gemisinin hâtıra defterlerindeki el yazıları, bu yazıların tarihleri şunlardır: Hamidiye Kruvazörünün defterinde 2 Eylül 1340 1924, Adatepe Muhribinin defterinde 27 temmuz 1933, Zafer Muhribinin defterinde, 18 Kasım 1935.

Atatürkün Ankara Motorunda kullandığı pirinç sigara tablası, kahve fincanı, su bardağı, tabak, çatal; kaşık, peçete.

Savarona Yatından getirilmiş sedef ve fildişi kakmalı tavla-satranç masası.

Ertuğrul Yatının yağlı boya tablosu, «Ali Sami» imzalı.

IV

Taşlık üzerinde solda büyük salon Silâhlar Salonu

Bu salonda el bombaları, tabancalar, tüfekler, torpidolar, tersâne ve civarının resim ve plânları, harb gemileri kesid ve proje resimleri, gemi ve kızak model-maketleri, taş tavuzların model-maketleri ve muhtelif eşyâ teşhir edilmişlerdir. Bilhassa kayde değer bulduklarımız şunlardır :

Kıyı ve boğaz müstahkem mevkilerinde kullanıan kalkar gizlenir top model-maketi.

Kızakda denize indirilmek üzere bir kalyon model-maketi.

Hamidiye Fıfkateyninin model-maketi.

Tersânede Tavşan Mağazasında (ince marangozluk atölyesinde) yapılmış üç çifte sandal model-maketi.

Bahriye nâzırı Moralı Ali Efendinin yağlı boya portresi, «Hikmet Onat» imzâlı.

Gemi baş mimarı Süleyman Beyin yağlı boya portresi

1831-1834 arasında İstanbulda ilk defa buharlı gemi inşâ eden Amerikalı Foster Rhodes'in yağlı boya portresi

«Haliç, Bahriye Nezâreti ve donanma gemileri», yağlı boya bir tablo, 1852.

Taş Kızak'ın devrinde yapılmış resmi.

«Kızakdan indirilen kalyon», yağlı boya tablo, «Feyhaman» imzâlı.

«XIX. Yüzyılda İstanbul Tersânesi ve Taş Kızak», yağlı boya tablo.

«Kızakda kalyon», sulu boya tablo.

«Taş Kızak önü», yağlı boya tablo.

«Yelkenli buharlı Hamidiye Fırkateyni», sulu boya resim.

«Bir kalyonun boy kesid resmi», Mühendishânei Bahrîde inşâiye ikinci sınıfından Üsküdarlı İsmail Hakkı imzâlı.

«Sultan Osman» dritnavutunun boy kesid resmi.

Tersânede yapılmış ve İkinci Sultan Abdülhamide hediye edi'miş her parçası bir gemi çapası taşıyan yazı takımı.

İ

V

Silâh Salonundan girilen bir küçük oda Kırım Harbi Odası

«Mesudiye Gemisinde top tâ'imi», yağlı boya tablo, «Feyhaman» imzâlı; ünlü ressam tarafından çok görülmüş bir fotoğrafdan yapılmış güzel bir tablodur, odanın kapusunun salona bakan yüzünün üstüne asılmışdır.

«Osmanlı Donanması», büyük ebadda yağlı boya tablo.

Kırım Harbinin deniz harekâtı üzerine gravür'er.

VI

Silâh Salonundan girilen bir küçük oda Mahmudiye Kalyonu Odası

Bu üç direkli ve yelkenli büyük kalyon devrinde Osmanlı Donanmasını temsil etmiş bir gemidir, zamanımızın Yavuz Zırhlısı gibi Türklerin gönülden bağlandığı olmuşdu. Bu büyük ahşab gemi kadro dışı edilip bozulduktan sonra yelkenli ve buharlı bir fırkateyne de Mahmudiye adı verilmişdir, o muhabbetli hâtıranın devamı sağlanmak istenmişdir. İkinci katdaki bir salonda ilk Mahmudiyenin çok güzel ve azametli bir model-maketi vardır, kanaatimizce o maketin de bu odaya getirilmesi çok yerinde olur.

«Mahmudiyenin bir topunun başında dört bahriye neferi», yağlı boya tablo, odanın kapusunun salona bakan yüzünün üstüne asılmışdır.

Geminin isim levhası.

İkinci Sultan Mahmudun zamanında bu gemide bulunmuş yağlı boya portresi.

Mahmudiyede hünkâr kamarasının yatak takımı.

Kalyonun önden renkli kalemle resmi.

«Mahmudiye Kalyonu Kasımpaşa önünde», yağlı boya tablo.

«Mahmudiye Kalyonunun Çanakkale Boğazına girişi»; yağlı boya tablo, «Nuri Paşa» imzâlı, 1284 (1867-1868).

«Alay sancakları ile donanmış Mahmudiye Kalyonu», sulu boya resim, «İbrahim» imzalı, (1835-1839).

Kalyonun iki kamara şamdanı.

Kalyonun duvar saati.

Kalyona âid «İzzet» imzalı bir levha: «İnnehüm lehümül mansûrûn».

Kalyonun hicrî 1255 (milâdî 1839) yılına âid seyir jurnalı.

Kalyonun halat ve gomina parçaları.

Kalyonun yarım maketi.

VII

Üst kata çıkan merdiven

Merdiven ikinci kata bir defa kırılarak çıkmaktadır, merdivenden çıkılırken sağ duvarda harb gemilerimize âid turalar, sol duvarda da harb gemilerinin ve tersane vapurlarının tahta üzerine kabartma olarak yazılmış isim levhaları görülür, bu isim levhalarının bir kısmı tarihlidir, 29 levha olup yukardan aşağıya beş sıra üzerine şunlardır:

Memdûhiye 1250 (1834-1835), Peyki Zafer 1257 (1841), Necmi Şevket 1260 (1844), Mes'ûdiye 1263 (1847), Edirne.

Şâdiye 1273 (1856-1857), Fethiye, Fethiye 1273, Bursa.

Peyki Nusret 1278 (1861-1862), Hudâvendigâr 1279 (1862-1863), Selimiye, Şevketnümâ.

Hayderiye, Musul, Rehberi Tevfik 1293 (1876), Mecidiye 1310 (1892-1893), Şems, Ejder, Sultaniye, İstanbul Boyana, Tarzı Cedid.

Berfefşan, Müjderesan 1280 1863-1864, Pertevi piyâe, Rehber, Kabataş İstanbul.

VIII

Üst katdaki taşlık

Bu salonun ortasında Dördüncü Sultan Mehmedin kıymetine baha biçilmez muazzam ve muhteşem, dünyâ yüzünde bir eşi olmayan saltanat kadırgasının hünkâr köşkü teşhir edilmektedir. Bu köşk, kadırga teknesindeki yerinden muvakkaten sökülmüş, ve imkân ölçüsünde tâmir edilerek müzede bu taşlığın ortasına konmuşdur. Müze idâresi elinde bulunan gaayetle kıymetli diğer saltanat kayıkları ile birlikde bu kadırga teknesine yer bulamama ızdırâbı içindedir. O kıymetli teknelerin teşhiri için bir büyük kayıkhâne-salonun sureti mahsuda inşâsı imkânı sağlanmış durumdadır, kadırga köşkü, eşsiz teknesi yapılacak olan o salona nakledildikden sonra yerine konulacak, ve güzel gemi o zaman bütün azamet ve ihtişâmı ile görülecekdir. (B.: Dördüncü Sultan Mehmedin Saltanat Kadırgası).

Bu ikinci kat taşlığında iki parça kıymetli eşyâ ile üç gemi model maketi, bir kayık model-maketi, ve Türk donanması üzerine tablolar, resimler teşhir edilmektedir.

Üstü açık kayıklara bindikleri zaman pâdişahlar tarafından kullanılan al ipekli filikai hümâyun şemsiyesi.

Üzerinde Abdülmecidin turası ve «Tebdili hümâyun kayığı matrasıdır sene 75» (1275 — 1858-1859) yazısı bulunan meşin su kırbası, tura ve yazı ve sâir nakışları meşin üzerine gümüş tel ile işlenmişdir.

Bir vitrin içinde Dördüncü Sultan Mehmedin saltanat kadırgasının model-maketi.

Bir vitrin içinde Sultan Abdülazizin 13 çifte saltanat kayığının model-maketi.

Çift uskurlu bir vapuru hümâyun model-maketi.

Söğüdlü Yatının model-maketi,

Yelkenli buharlı gemi resmi.

1903 de Haliçde donanma şenliği, yağlıboya resim.

Camialtında bahriyeye ilk asker alma merâsimi, yağlıboya resim, 1869.

Üç direkli tek bacalı Feyzi Bâri fırkateyninin resmi, 1851.

Üç direkli çift bacalı diğer bir buharlı fırkateynin resmi.

İstanbulu ziyâret eden Kongo isimli japon kruvazörünün resmi, «L. Acquaron» imzâlı. 1891.

Kırım Harbinde Türk bayrakları ile donanmış İngiliz donanmasının bir resmi geçid resmi, suluboya.

Alay sancakları ile donanmış Selimiye Fırkateyni, sulu boya resim.

Kuş bakışı görülmüş çok güzel bir İstanbul panaroması içinde Türk donanmasının resmi geçidi, donanma Moda açıklarından liman ağzına doğru uzanmaktadır, (1801-1802?).

Sultan Azizin Fransada Tu'on limanını ziyâreti, yağlı boya iki tablo, E. de Brard imzâlı, 1867.

Fırtınalı deniz yandan çarklı vapur yağlı boya tablo «A ivazofski» imzalı, 1874.

Fırtınalı denizde yelkenli gemi, yağlı boya tablo.

Dalgalı denizde Ertuğrul Yatı, «Tahsin» imzalı yağlı boya tablo.

XIX. Yüzyıl sonunda Osmanlı Donanması, yağlıboya tablo

Ertuğrul Fırkateyni, yağlı boya tablo, Nuri Paşa imzalı ...

Saltanat Kayığı ve Çırağan Sarayı, Preziosi'nin orjinal bir suluboyası

Karadenizde iki Türk fırkateyni, «A. Gregori» imzalı, 1851

XIX. Yüzyıl, Ortaköy ile Dolmabağçe arasında yatan Türk donanması

XIX

Üst kattaki taşlığın solundaki büyük salon

Bu salonda zengin bir gemi modeli-maketi koleksyionu, kaptanpaşa-bahriye nazırları portreleri koleksiyonu, Türk donanmasına ve donanma gemilerine âid resimler ve Türk denizciliğin hâtıraları bâzı eşya teşhir edilmektedir.

XVII. Yüzyıl ikinci yarısı harb gemisi maketi

İspanyol karakası, büyük bir model-maket.

1863 de İstanbul Tersânesinde inşâ edilmiş Zühaf Korvetinin model, maketi

1883 de İstanbul Tersânesinde inşâ edilmiş Şat Ganbotu-maketi

1869 da İngileterede inşâ edilmiş Avnullah Korvetinin model-maketi

1864 de İngilterede inşâ edilmiş buharlı Mahmudiye firkateyninin model-maketi

1866 da İstanbulda inşâ edilmiş Selimiye Firkateyninin model-maketi.

1869 da İngilterede inşâ edilmiş Mûinizafer Korvetinin model-maketi.

1870 de İngilterede inşâ edilmiş Fethibülend Korvetinin model-maketi

Yandan çarklı Asir Vapurunun model-maketi

1889 da İstanbulda inşâ edilmiş Heybetnümâ Korvetinin model-maketi

Fatih Torpidosunun model-maketi

İzzetdin Vapurunun model-maketi

1907-1908 de Fransada inşâ edilmiş Taşoz, Samsun, Basra torpidobotları tipinin model-maketi, maketde «Yarhisar» adı yazılıdır.

1858 de İstanbulda inşâ edilmiş buharlı Kosova Kalyonunun model-maketi.

Üç anbarlı üç direkli ilk Mahmudiye kalyonunun 13 parça yelkenini açmış büyük ve çok güzel model-maketi, salonun giriş kapusunun tam karşısındadır.

1858 de İzmit Tersânesinde inşâ edilmiş buharlı yelkenli Şâdiye Kalyonunun model-maketi.

Kara çivi karanfillerin yapıştırılması suretiyle yapılmış fantezi kayık model-maketleri.

Bir vitrinde: Saltanat Kayıklarının ön güvertelerine konulan kuşlardan som gümüşden yapılmış iki kuş.

Bir vitrinde Piri Reisin el yazısı Kitabı Bahriyesi, yine Piri Reisin el yazması Hadikatül Bahriyesi (H. 900 = 1582); Piri Reisin dürbünü; Trablusgarb gemicilerinden İbrahimin ceylân derisi üzerine resmedilmiş Avrupa haritası (H. 765 = 1363-1364); Piri Reisin el ile çizilmiş Akdeniz haritası; Piri Reisin Sultan Süleymana takdim ettiği el yazması haritalı Târifnâme.

Bir vitrinde: Bahriye nazırlarına âid gümüş yazı takımı; imtihanlarda neferlere sual cedveli; Bahriye nazırlarından Kayserili Ahmed Paşanın dürbünü; Kaptanıderyâ Hacı Vesim Paşanın silistiresi (gemici düdüğü);

Kaptanıderyâ Çengeloğlu Tâhir paşanın Akdeniz atlası.

Bir vitrinde: Kanunî Sultan Süleymanın Sigetvar seferi yolunda Drava ve Tuna nehirlerinde bindiği saltanat kayığına âid iki tahta parçası.

Bir vitrinde: Kaptanıderyâ Ateş Mehmed Paşanın setiresi, ve Risâlei Ateş isimli eserinin müsveddeleri.

Bir vitrinde: Bahriye nazırı Cemal Paşanın kılıcı ve mührü; Ateş Mehmed Paşanın mührü; Kaptanıderyâ Damad Mehmed Ali Paşanın surahisi ve mühürü.

Bir vitrinde: Amiral Vâsıf Temel'in nişanları.

Bir vitrinde: Bahriyenazırı Moralı İbrahim Paşanın setiresi ve kılıcı.

Bir vitrinde: Moralı İbrahim Paşanın nişan ve madalyaları

Piyâle Paşanın yağlıboya portresi, «Feyhaman» imzalı.

Sokollu Mehmed Paşanın yağlıboya portresi

Kılıçali Paşanın yağlıboya portresi.

Cağalazâde Sinan Paşanın yağlıboyâ portresi.

Cezâyirli Gazi Hasan Paşanın yağlıboya portresi, «Feyhaman» imzâlı.

Küçük Hüseyin Paşanın yağlıboya portresi, «Feyhaman» imzâlı.

Halil Rifat Paşanın yağlıboya portresi, «Hikmet Onat» imzâlı.

Çengeloğlu Tâhir Paşanın yağlıboya portresi, «Ayetullah Sumer» imzâlı.

Damad Mehmed Ali Paşanın yağlıboya portresi.

Ateş Mehmed Paşanın yağlıboya portresi, «Cemal Tollu» imzâlı.

Hacı Vesim Paşanın yağlıboya portresi.

Moralı İbrahim Paşanın yağlıboya portresi

Kayserili Ahmed Paşanın yağlıboya portresi, «Feyhaman» imzâlı.

Bozcadalı Hasan Hüsnü Paşanın yağlıboya portresi «I. Miheliadakis imzâlı, 1303 (1885-1886).

Cemal Paşanın yağlıboya portresi, «Feyhaman» imzâlı.

«Ali Bey Kaptanpaşa» (?), bir gravür, 1827.

Sallarla Rumeliye geçiş, yağlıboya tablo «Mülâzim Halil» imzâlı, 1905.

XVII. Yüzyılda Türklerde karaya asker çıkarma, yağlıboya tablo.

Rodosun zabtı, yağlıboya tablo, «Zekâi Paşa» imzâlı.

XVII. Yüzyılda Türk-Venedik deniz muharebelerinde bir sahne, yağlıboya tablo, Venedikli bir ressamın eseri.

XVII. Yüzyılda Türk-Venedik deniz muharebelerinden, yağlıboya tablo, «Nuri Paşa» imzâlı.

Cirbe Adası deniz muhârebesi, yağlıboya tablo «Nuri Paşa» imzâlı.

Türk firkateyni Bâdireizafer'in kaptan Stewart kumandasındaki Seahorse isimli ingiliz gemisine hücumu, suluboya resim.

Aynı gemilerin muharebe sahnesi, suluboya resim, 1808.

Çeşme Deniz muhârebesi, yağlıboya tablo, «Hüsnü Tengüz» imzâlı.

Midilli Adası muharebesi, yağlıboya tablo, «Fahri» imzâlı, 1313 (1895-1896).

XVII. Yüzyılda Târk harb gemileri ve sahilde atlılar, yağlıboya tablo.

XVIII. Yüzyıl sonunda Sarayburnu önünde Türk donanması, yağlıboya tablo, «İ. Çallı» imzâlı.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında seyir hâlinde Türk donanması, yağlıboya tablo.

XIX. Yüzyılın birinci yarısında bir Türk kalyonu resmi.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısında bir Türk kalyonu resmi.

Selimiye Firkateyninin resmi.

Hüdâvendigâr Firkateyninin resmi.

Haliçde Selimiye tipinde bir geminin alay sancakları ile donanmış resmi, «Bihzad» imzâlı, 1283 (1866 - 1867).

İstanbul LimLanı içi ve Şirketi Hayriyenin ilk vapurları, yağlıboya tablo.

XIX. Yüzyıl, Boğazda yatan korvet ve firkateynler, tablo.

Bursa ve İzmir korvetleri Rio de Janeiro'da, tablo, «Hüsnü Tengüz» imzâlı.

XIX. Yüzyıl, Haliçde yatan iki korvet, tablo.

XIX. Yüzyıl, Dolmabağçe önünde yatan yabancı bir korvet, tablo.

XVIII. Yüzyıl Türk kalyonu, «Mehmed Said» imzâlı resim.

XIX. Yüzyıl, Karadeniz Boğazı ve bir Türk kalyonu, tablo.

Navarin'den sonra yeni yapılan Türk donanmasının İstanbula dönüşü, tablo, «Hüsnü Tengüz» imzâlı.

«Sultan Beyazıd Hanın yaptırttığı Göğe sureti», bir gemi resmi.

XIX. Yüzyıl, Türk donanması Sarayburnu-Beşiktaş arasında, tablo.

Akâ Kalesinin bombardımanı ve zabtı, iki büyük gravür.

Navarin deniz muharebesi, büyük gravür.

Trafalgar deniz muharebesi, yağlıboya tablo.

Kalyoncu, gravür.

1540-1544 seferinde Türk donanmasının Tuna harekâtı, «Mihriban Sözer» imzâlı minyatür kopyası.

Tersâne Sarayı, «Güzin Duran» imzâsı ile minyatür kopyası.

Kaptanıderyâ Hacı Ahmed Vesim Paşanın müşürlük menşuru.

X

Üst kattaki taşlığın solundaki büyük salondan geçilerek girilen bir oda Turgut Reis Odası

Turgud Reisin adı ile ilgili gravürler.

Turgud Reisin Trablusgarbdaki türbesinin içi, yağlıboya tablo, «Hikmet Onat» imzâlı.

Turgud Reisin türbesinde amiralin sandukası, yağlıboya tablo, «Şemsi Arel» imzâlı.

Turgud Reis türbesinin dışardan görünüşü, yağlıboya tablo, «Hikmet Onat» imzâlı.

Turgud Reis ile ilgili ferman fotografları.

Türklerin Maltaya çıkışı, yağlıboya tablo, İspanyol Eugenie Caxes imzâlı.

Turgud Reisin şehâdeti, yağlıboya tablo.

Turgud Reisin yağlıboya portresi, «Feyhaman» imzâlı.

Hikmet Akadam'ın eseri Turgud Reis büstü.

XI

Üst kattaki taşlığın solundaki büyük salondan geçilerek girilen bir oda Barbaros Hayreddin Paşa Odası

Barbarasun yağlıboya portresi, «Ali Sami» imzâlı.

Barbarosun yağlıboya portresi, Cevad Açıkalının hediyesi büyük portre

Barbaros Hayreddin Paşa, «Hasan Riza» imzâlı resim.

Barbarosun profil portresi, «Feyhaman» imzalı.

Barbarosun yağlıboya portresi, «Şemseddin Arel» imzâlı.

Preveze deniz muharebesi, yağlıboya tablo, «Behzad» imzâlı, 1283 (1866-1867).

Barbaros türbesinin içi, yağlıboya tablo, «Feyhaman» imzâlı.

Hikmet Akadam'ın yapdığı Barbaros büstü.

İki sancak.

Ortada bir vitrinde büyük bir kadırga model-maketi.

XII

Üst kattaki taşlığın sağındaki büyük salon

Bu salonda da donanmamızın gemi model-maket, denizcilik tarihimizin vak'aları üzerine yapılmış yağlı ve sulu boya tablolar, resimler, portreler ve bâzı tarihî eşyâ teşhir edilmektedir.

Yavuz Zırhlısının model-maketi.

Yavuzun beş taretinin mâdenî isim levhaları: Barbaros, Samsun, Turgud, İmroz, İzmir.

Bir gönderde Yavuzun alay sancağı.

Yavuzun saati.

Mecidiye Zırhlısının model-maketi.

Hamidiye Zırhlısının model-maketi.

Gölecükde yapılmış bir hücum botu model-maketi.

Batıray Denizaltısının model-maketi; bu gemi İkinci Cihan Harbinin başlaması ile sipariş edildiği Almanyada kalmış, donanmamıza katılmamışdır, batan Atılay ile Saldıray'ın eşidir.

Saldıray Denizaltısının model-maketi.

Gür Denizaltsının model-maketi.

Sakarya Denizaltısının model-maketi.

İlk Dumlupınar Denizaltısının model-maketi.

I. ve II. İnönü denizaltıları tipinin model-maketi.

Adatepe ve Kocatepe muhribleri tipinin model-maketi.

Mesudiye Zırhlısının model-maketi.

Turgud Reis ve Barbaros zırhlıları tipinin model-maketi.

Nurülbahir Ganbotunun model- maketi.

Nusret Mayin Gemisinin model-maketi.

Müstecibonbaşı (Turquoise) Denizaltısının model-maketi.

Muavenetimilliye Torpidosunun model-maketi.

Midilli Zırhlısının model-maketi.

Mısır hidivinin ilk Mahruse Yatının model-maketi.

Mechul bir zırhlının model-maketti.

XIX. Yüzyılda Zırhlı Mesudiye Firkateynin model-maketi.

Donanma kumandanı Amiral Şükrü Okanın yağlıboya portresi, «N. Berk» imzâlı.

Denizkuvvetleri kumandanı Amiral M. Ali Ülgen'in yağlıboya portresi, «Birgen» imzâlı.

Denizkuvvetleri kumandanı Amiral Sadık Altıncanın yağlıboya portresi, «Ş. Arel» imzâlı.

Denizkuvvetleri kumandanı Amiral Fahri Korutürk'ün yağlıboya portresi, «C. Dereli» imzâlı.

Denizkuvvetleri kumandanı Zeki Özak'ın yağlıboya portresi.

Rauf Orbayın yağlıboya portresi.

Çanakkale müdafaasında müstahkem mevkii kumandanı Cevad Paşanın yağlıboya portresi.

Nusret mayın gemisi süvârisi yüzbaşı Hakkı Beyin yağlıboya portresi

Müstecib Onbaşının yağlıboya portresi.

Sultanhisar torpidosu süvarisi Rıza Beyin yağlıboya portresi, «Ş. Akdik» imzalı.

Muvenetimilliye süvarisi Ahmed Beyin yağlıboya portresi, «Ş. Akdik» imzâlı.

Peykişevket süvarisi Cevad (Toydemir) Beyin portresi.

İki büyük hatıra levhası halinde toplanmış Birinci Cihan Harbi şehidlerinden 48 bahriye zâbitinin porteleri.

Mesudiye açık denizde, yağlıboya tablo, «Seyfeddin» imzâlı.

Reşadiye açık denizde, yağlıboya tablo, «Ali Sami» imzâlı.

Mecidiye açık denizde, yağlıboya tablo, «Seyfeddin» imzâlı.

Turgud Reis açık denizde, yağlıboya tablo.

Barbaros, Hamidiye, Muavenetimilliye atış taliminde yağlıboya tablo.

Hamidiye açık denizde, yağlıboya tablo, «Seyfeddin» imzâlı.

Hamidiye açık denizde, yağlıboya tablo, «Hasan Tahsin» imzâlı.

Hamidiyenin Şıra'yı bombardımanı, tablo, «Hüsnü Tengüz» imzâlı.

İstiklâl Savaşında Anadoluya cephâne nakli, yağlıboya tablo, «Ş. Arel» imzâlı.

Mesudiye açık denizde, yağlıboya tablo, «Ali Cemal» imzâlı.

Muavenetimilliye tarafından Golyat Zırhlısının batırılması, yağlıboya tablo, «İsmail Hakkı» imzâlı.

Hamidiye ile Midilli Karadenizde, suluboya tablo, «İsmail Hakkı» imzâlı.

Hamidiye ile Yavuz Karadenizde, suluboya tablo, «İsmail Hakkı» imzâlı.

Mecidiye, suluboya tablo, «İsmail Hakkı» imzâlı.

Osmanlı donanmasının manavrası, tablo, «Tahsin» imzâlı.

Midilli'nin Novrosiski'yi bombardımanı, tablo, «Tahsin» imzâlı.

18 Mart Çanakkale Harbi, yağlıboya tablo, «C. Tollu» imzâlı.

Majestik zırhlısının batırılması, yağlıboya tablo, «Tahsin» imzâlı.

18 mart Çanakkale muharebesi, yağlıboya tablo.

İrresistibl zırhlısının batışı, suluboya, «İsmail Hakkı» imzâlı.

Çanakkalede fransız Bove zırhlısının batırılması, yağlıboya tablo, «Tahsin» imzâlı.

Bir İngiliz denizaltısı tarafından torpillenen Peykişevket'in ikiye kırılması, yağlıboya tablo, «Ş. Arel» imzâlı (Bu gemi o hâliyle süvarisi tarafından üssüne getirilmişdir ki denizcilikde görülmüş vaka değildir).

Bir vitrinde: Oramiral Sadık Altıncanın üniforma ve nişanları.

Bir vitrinde: Mecidiyenin alay sancağı.

Bir vitrinde: Hamidiye büfesinin bir kaç parça hatıra eşyâsı.

Atatürk'ün Hamidiyeye hediye ettiği portre fotografları.

Bir vitrinde: Hamidiyenin alay sancağı.

Bir vitrinde: Rauf Orbayın hatıraları.

Bir vitrinde: Rauf Orbayın üniforması.

Hamidiyenin kumandan kamarası masası ve koltukları.

Şam halkı tarafından Hamidiye süvârisi Rauf Orbaya hediye edilmiş sedef kakma'lı yazıhâne ve iskemlesi, masada sedef kakma ile aslı arabca «Şam halkının Hamidiye Gemisi kumandanı Rauf Beyfendiye hediyesidir» ibâresi yazılıdır.

Birinci Cihan Harbine iştirak etmiş bazı harb gemilerinin mâdenî isim levhaları: Sultanhisar, Sivrihisar, Hızır, Peykişevket, Taşoz, Samsun, Basra, Yunus, Barbaros Hayreddin.

XIII

Üst katdaki taşlıkda merdiven karşısındaki oda Mankenler Odası

Bu odada 11 manken bulunmaktadır. Bir Türk deniz müzesi için muhakkak ki çok azdır, devir devir denizcilerimizin kıyâfetlerini göstermek için, ki çoğu gaayet pitoresk kıyâfetlerdir. Bu mankenler Cezâyir deniz akıncıları, levendler, azebler, forsalar, okul üniformaları, nefer üniformaları ile yüze kadar çıkarılabilir, ve o zaman bu salon hakikî kıymetini bu odada da mankenlerin yanında tablolar ve bâzı eşyâ teşhir edilmektedir.

Mankenler üstündeki üniformalarda Mahmud II. ve Abdülaziz devrinin çapalı ve turalı düğmeleri pek şirindir. Abdülaziz devri bahriye neferi üniforması da bilhassa kayde değer: mavi bluzun önü açıkdır, ve boyun altından bir bağcıkla bağlanmışdır, kara askeri neferlerin düğmesiz ve bağcıklı iç gömlekleri gibi; palet yokdur ve sert dik yakalıdır, yakada üç kırmızı şerid vardır; kol ağızları da üç kırmızı şerid taşıyan çifte kapaklıdır. Cumhuriyetin ilk zamanlarında bahriye erkân ve ümerâsına merâsim serpuşu olarak kabul edilmiş «Koket» denilen merâsim serpuşu da, o zamanda dahilde imâli mümkin olmadığı için kıyâfet nizamnâmesinden çıkarılmışdır.

Manken: İkinci Mahmud devri bahriye neferi, merâsim esvabı ile.

Manken: İkinci Mahmud devri deniz albayı

Manken: Abdülaziz devri bahriye nâzırı

Manken: Abdülaziz devri deniz yüzbaşısı.

Manken: Abdülaziz devri bahriye neferi.

Manken: Kalyoncu.

Manken: Abdülhamid devri deniz kıdemli yüzbaşısı.

Manken: Abdülhamid devri güverte yüzbaşısı.

Manken: Abdülhamid devri makina yüzbaşısı.

Manken: Cumhuriyet devri deniz subayı, balo caketi ile.

Manken: Cumhuriyet devri deniz albayı, koket serpuşla.

Donanmanın sefere çıkışında Yalı Köşkü önünde merâsim, yağlıboya tablo.

Beşiktaş Sarayı önünde saltanat kayığı.

İkinci Mahmudun yağlıboya portresi.

Türkiyenin Karadeniz yalısında kayalara çarparak parçalanmış yelkenli bir geminin içindekileri kurtarmış bir tahlisiye istasyonu kayığı, yağlıboya tablo, Ayazovski imzâlı.

İkinci Mahmud devri bahriye zâbiti, yağlıboya.

Abdülazizin yağlıboya portresi.

Üçüncü Selim devrinin bahriyelilerine âid suluboya resim: Kaptanpaşa, kaptanpaşa çıplağı, Tersâne başçavuşu, Kaptanpaşa çavuşu, Tershâne çavuşu Tersâne tezkire çavuşu.

Dolmabağçe önünde Sultaniye Yatı suluboya resmi: «T. G. Dutton» imzâlı.

Ortadaki masa üstünde, kara karanfil çivilerinin yapıştırılması ile yapılmış fantezi bir gemi ve kayık modeli.

Bahriye nazırlığının masası ve gümüş yazı takımı.

Sehpâ-masa şeklinde bir saat.

XIV

Zemin katına inen merdiven

Zemin katına iki dirsekle kırılarak inen bu merdivenin duvarları da eski âhşab gemilerimizin hâtırası armalara tahsis edilmişdir. Orhaniye Kalyonunun üstü ayyıldızlı ve altında geminin kabartma olarak adı yazılmış azameti kıç aynalığı arması; Abdülazizin tuğrasını taşıyan, en üstünde zincir siperlikli bir migfer bulunan ve âid olduğu geminin adı bilinmeyen bir kıç aynalığı arması hemen dikkati çekmekdedir. Çok eski olduğu belli bir armanın üstünde de Sultan Reşadın sedef kakmalı turası vardır ki devrine eski ahşab gemilerimizin hiç biri ulaşamamış olduğuna göre bu armanın meşrutiyetde başka bir yere tezyinî mâhiyetde kullanıldığı, ve turanın o zaman ve sonradan nakşedildiği söylenebilir.

XV

Zemin katındaki taşlık.

Bu taşlık arkasında koridorumsu dar bir parça ile iki bölümdür. İstanbula âid gravürler ve resimler teşhir edilmektedir. Bunların arasında beş eser müstesnâ kıymet taşımaktadır ki şunlardır:

Tahminen 1 metre yükseklikde ve 7 metre boyunda ünlü İngiliz ressamı Barker tarafından yapılmış ve Beyoğlu tepe'erinden Haliçi ve İstanbulu gösteren azametti suluboya panorama.

«Mıgırdiç Melkon» adında bir ermeni sanatkârın arab asıllı Türk harfleri ile imzasını taşıyan dört büyük diyaromik tablo. Büyük bir hünerle ve emsalsiz ince el emeği ile yapılmış pek güzel eserlerdir. İstanbul diyaromik, mücessem, kabartma panoramalarıdır: «Beşiktaş Sarayı önü, Mahmudiye Kalyonu, rükûbu şâhâneye mahsus bir vapur ve iki saltanat kayığı», «Galatadan Tophâneye yalı boyu», «Sarayburnundan Eminönüne yalı boyu» ve «Liman»; gerideki sırtlar, binâlar, camiler, gemiler, kayıklar, hattâ kayıkların içindeki insanlar mikroskopik bir dikkatle ve en küçük perspektif hatâsına düşülmeden işlenmişdir.

Bu taşlıkda ortada: Atatürkün Floryada kullandığı küçük sandal.

XVI

Zemin katındaki taşlığın gerisindeki oda Mayin Odası.

Bu odada eski mayınlar, gemileri mayınlara karşı koruyan paravanlar, denizaltılara karşı kullanılan su bombaları ile eski ahşab gemilere âid yarım model-maketler teşhir edilmektedir.

XVII

Zemin katında sağdaki oda Sancaklar Odası

Bu odada Türk denizciliğin kıymetli hâtıraları teşhir edilmektedir.

Büyük kalyon fenerleri.

Eski matbu deniz ve kıyı haritaları.

Piri Reisin Amerika Haritası.

İnebahtı (Lepanto) bozgununda düşman eline geçmiş ve 1965 de Papa tarafından Türkiyeye hediyeten iâde edilmiş büyük sancak.

Dokunur iken üzerine Fetih Sûresi yazılmış 11×5 metre ebadında ve 47,5 kilo ağırlığında büyük sancak,

Dokunurken üzerine Fetih Sûresi yazılmış 14×7,5 metre ebadında ve 56 kilo ağırlığında büyük sancak.

Dokunurken üzerine Üçüncü Sultan Selimin turası resmedilmiş 14×7,5 metre ebadında ve 51 kilo ağırlığında büyük sancak.

Cezâyirli Gazi Hasan Paşanın yapdırttığı Kasımpaşadaki Kalyoncular Kışlasının mermer güneş saati.

XVIII

Zemin katındaki küçük oda Kaptanpaşa Odası

Bu odada şunlar teşhir edilmektedir:

Bir manken: Kaptanpaşa.

Kaptanpaşaların oturduğu bir koltuk-kanape.

Bakır bir mangal.

Bir masa üzerinde saat, üç kollu bir şamdan, tabancalar.

Duvarda zamanında Ali Bey adında bir ressam tarafından yapılmış güzel bir kalyon resmi.

Muhte'if hattatların eseri müteaddid levhalar.

Kayıkhânedeki Tekneler

Deniz Müzesi kayıkhânesinde büyüklü küçüklü otuz parçadan fazla tekne bulunmakdadır ki bunların arasında bilhassa saltanat kayıkları yer yüzünde eşsizdir. Bu kayıkların çok dikkatli bir tâmirden sonra sûreti mahsusada müze için yapılacak bir yeni kayıkhânede teşhirlerinin tahakkuku temenni olunur. Başlıca tekneler şunlardır:

Dördüncü Sultan Mehmedin 40 metre boyunda 25 oturak 25 çifte saltanat kadırgası (B.: Dördüncü Sultan Mehmedin Saltanat Kadırgası).

Abdülmecidin 32 metre boyunda 13 çifte köşklü ve kuşlu saltanat kayığı, eş iki kayıkdır.

Abdülazizin 30,70 metre boyunda 13 çifte köşklü ve kuşlu saltanat kayığı, eş iki kayıkdır.

24,5 metre boyunda 7 çifte saltanat kayığı.

23 metre boyunda 7 çifte saltanat kayığı.

20,12 metre boyunda 7 çifte saltanat kayığı.

Sultan Reşadın 18,34 metre boyunda 10 çifte saltanat sandalı.

Sultan Reşadın 16,30 metre boyunda 10 çift saltanat sandalı.

Sultan Reşadın 15,30 metre boyunda 7 çifte saltanat sandalı, eş iki sandaldır.

Veliahd Yusuf İzzetdin Efendinin 14 metre boyunda 3 çifte sandalı.

12 metre boyunda 5 çifte saray sandalı.

Ertuğrul Yatının 12 metre boyunda 5 çifte hünkâr filikası.

Said Halim Paşanın 3 çifte sandalı.

İkinci Abdülhamidin Yıldız Sarayı havuzunda bindiği 2 çifte sandal.

İkinci Abdülhamidin eliyle yaptırdığı rivâyet edilen bir kişilik kik.

3 çifte bir tahlisiye sandalı.

Orta kısmı kaybolmuş 24 metre boyunda bir saltanat kayığının baş ve kıç parçaları.

15 parçadan fazla büyüklü küçüklü kayıklar, sandallar, filikalar, kikler.

Müze Kütübhânesi

Beşiktaşdaki müze binâsı içindedir; çoğu denizcilik, tarih, coğrafya ve biyografi üzerine 12,000 cild kitaba yaklaşmışdır. Haluk Şehsüvaroğlu tarafından tesis edilen bu kütübhâneye en son olarak vefâtından sonra H.Y. Şehsüvaroğlunun şahsî kütübhânesi de veresesinden satın alınarak eklenmişdir.

Bağçe

Deniz Müzesinin arka tarafında güzel bir bağçesi vardır, 1960-1966 arasında müdürlük yapmış olan Faruk Erus'un hizmetiyle müzeye eklenmiş ve tanzim edilmiş bu bağçede de, İstanbul Muhâsarasında Bizanslıların limanı ağzına gerdikleri meşhur zincirin bir parçası teşhir edilmektedir.

Arşiv Dâiresindeki resimler

Müze anbarında yer darlığı yüzünden teşhir edilemeyen eşyânın pek çok olduğunu yukarda kaydetmiştik. Bunların arasından bâzı tablolar arşiv dâiresinin duvarlarını tezyin etmekte idi:

Ateş Mehmed Paşanın yağlıboya portresi, «Şeref Akdik» imzâlı.

Türk donanmasına büyük bağışlarda bulunmuş Mısırlı Prenses Nevcivа'nın portresi.

XVIII. Yüzyıl sonunda Osmanlı kalyonları.

Bir Türk korvetinin resmi.

Hamidiye ve Mecidiye muhriblerle açık denizde, yağlıboya tablo.

«Broktorff» imzâlı pek nefis üç su'uboya tablo: «Salacak İskelesinden İstanbul panoraması», «Beyoğlu sırtlarından Unkapanı Köprüsü ve İstanbul Panoraması», «Çengelköyü sırtlarından İstanbul panaroması».

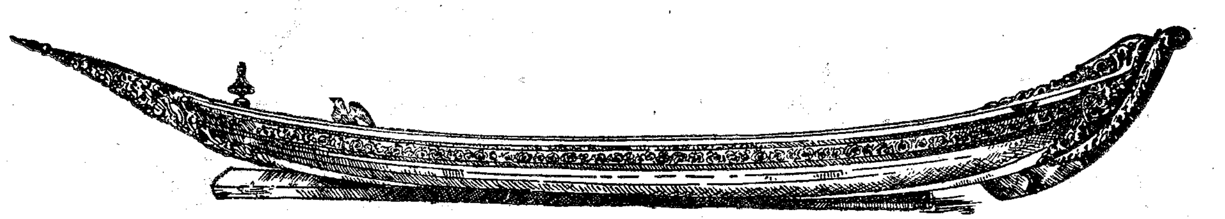
İstanbul Limanı, yağlıboya «Rûhi» imzâlı.

Salıpazarı kıyısında gemiler, yağlıboya tablo, «Hikmet Onat» imzâlı.

Sultanosman Zırhlısı, yağlıboya tablo.

1966 yılı eylülünde Deniz Müzesini İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâretimizde bize rehberlik eden, geniş ölçüde bilgi veren müzenin arşiv uzmanlarından emekli deniz albayı Sayın Râmi Abrak ile müzenin müdür muâvini deniz yarbayı sayın Kâzım Erbilin isimlerini buraya şükran ile kaydediyoruz.

Bu satırların yazıldığı sırada müzenin yeni müdürü deniz albayı Sayın Necati Ozan vazifelerine yeni başlamış bulunuyorlardı.

Deniz Müzesi Kayıkhânesindeki tekneleerden Yedi çifte Kuşlu Saltanat Kayığı
(Resim : Behcet Cantok)

DENİZOĞLU — Geçen asırda yaşamış Ayvansarayın Lonca çingenelerinden namlı bir kemânî ve bestekâr (B.: Ayvansarayda Lonca, cild 3, sayfa 1644); asıl adı Ali, ve bu isimden bozma olarak Aliş, Aluş'dur. Hâşim Bey, kendi adına nisbetle anılan meşhur mecmuasında bu Denizoğlu Kıbti Alinin bestelediği 7 şarkıyı kaydetmişdir.

1 — Sûzinâk şarkı:

Ettin bana cevrü cefâ
Kıldın visâlinden cüdâ
Ağyâra oldun âşina
Lütfen suçum bildir bana
Ey bi vefâ nettim sana

2 — Hisar bûselik şarkı:

Yandım deminden
Ağyâr elinden
Zâlim dilinden
Ağyâr elinden

3 — Şehnaz bûselik şarkı:

Yolun bulamam
Gönlün alamam
Karşı duramam
Gönlün alamam

4 — Ferahnâk şarkı:

Beni görme cevre lâyık
Sana ben âşıkım âşık
Hicrinle ah sinem yanık
Sana ben âşıkım âşık

5 — Acem aşîran şarkı:

Gel ey şûhi serefrâzım
Ben diyeyim sana râzım
Elden sual neye lâzım
Ben diyeyim sana râzım

6 — Acem aşîran şarkı:

Rehâ yok bu derdü gamden
Vefâ gelmez sen dilberden
Matlubum bu ancak senden
Ya ağyârdan geç ya benden

7 — Şatareban şarkı:

Bağçelerde aşlama
Aşlamayı taşlama
El memeye varmadan
Ağlamaya başlama

Bu şarkıların güftelerinin de kendisinin olduğu tahmin edilebilir. Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

DENİZOĞLU — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış namlı köçeklerden aslı Sakız Adalı bir rum delikanlısı; «Çeşmemeydanlı» diye anılmış bir şâir tarafından yazılmış şu manzûme ile övülmüşdür:

Sazların telinde faslı nihâvend
Bülbül misal şakır şûhi şehlevend
Kendi şânın ider beyan şarkıda
«Perçemi gümrâhı âşıka kemend»

Deniz Müzesi Kayıkhânesindeki tekneleden Üç çifte kayık
(Resim : Behcet Cantok)

Siyehçerde dilber turunc köpüklü
Rakkasın şehbazı gülle topuklu
Tersâne çıplağı biçkin yapuklu
Adalı urumdur şakii derbend

Denizoğlu dirler Sakız Tavşanı
Tiri müjgâniyle alur nişanı
Cevr ider âşıka kahbelik şânı
Tızmantırıllara çözer kemerbend

Saçup zerdâneler hümâ pervazi
Eyledim Köroğlu gönül ayvazı
Terk idüb vahşeti yapmacık nazı
Salkımsöğüd oldu servi serbülend

Topuk tırnağından kâkül kaşına
Sürin ü nâfinden şâhin başına
İşve cilvesinden yirmi yaşına
Bâşımın tâcıdır şâhi şeker hand

Âferinler sana Çeşmemeydanlı
Âşıklık yolunda eli fermanlı
Bir güzel saydettin pek anlı şanlı
Görenler gazânı eyliyor pesend

Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

DENİZ PALAS — Sirkecide ahşab kısmı at nalı şeklindeki eski Araba Vapuru İskelesinin hâneberduşlar argosundaki adı; bu büyük iskele-

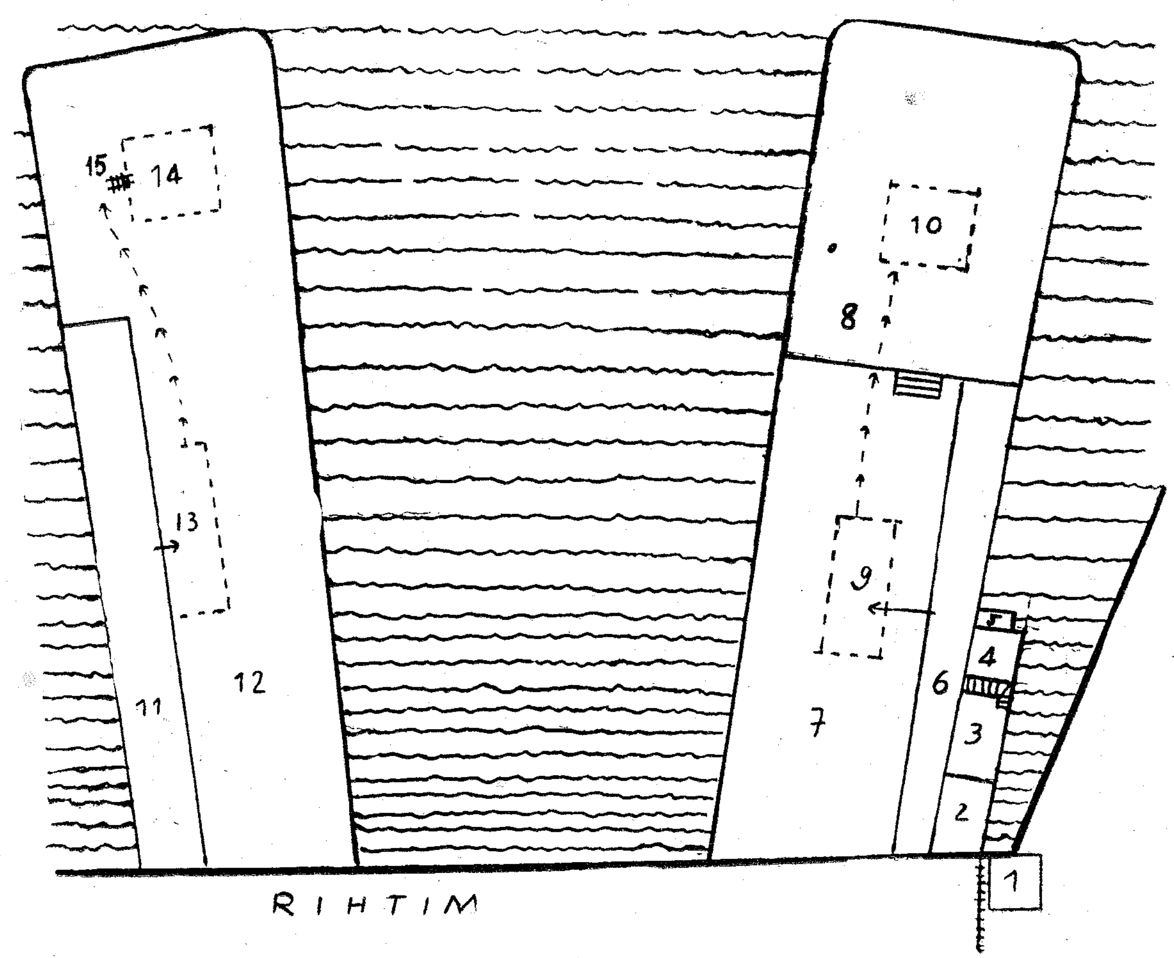

Deniz Palası anlatan Ali Pazvand (eli değnekli) ve Orhan Oflaz
(Resim : Salih Bozcalı)

nin ahşab çatkısının içi, yapıldığı târihden az sonra hâneberduşlara mesken, in olmuş, ve bu durum 1950 yılına kadar devam etmişdir. Sâkinleri tarafından zâbıtanın ve iskele memurlarının nazarından gaayetle dikkat ve kurnazlıkla gizlenmiş olan bu inde hemen her gece muhayyile sınırı dışında serserî orjilerine sahne olmuşdur. Deniz Palas'ın kaba bir kroki-plânını, evinden kaçmış bir çocuk olan Orhan Oflaz ile burada bir kaç gece geçirmiş Ali Pazvand'ın (B.: Oflaz, Orhan; Pazvand, Ali) yardımları ile çizdik.

Ali Pazvand acı acı hâtıralarla dolu 1200 sayfalık itirafnâmesinde Deniz Palasda gördüklerini ve kendi başından geçenleri bütün çıplaklığı ile yazmışdır; onun tarifine göre inin orji yeri I. bölümüdür, A. Pazvand şöylece anlatıyor (çok kısaltılmışdır):

«1948 yılında bir yaz gecesi misâfir olarak götürülmüşdüm. Burada 3 çocuk ile 4 serserî barınıyordu. Yazın geceleri kendi ayağı ile veyâ benim gibi oradakilerden biri tarafından misâfir olarak getirilenlerle çocukların sayısı 6-7 olurmuş. Deniz Palasa 15 yaşından küçük çocuklar da alınmaz, getirilmezmiş. Orada gecelemek için şarab ve esrar içmek, sarhoş olmak yahud kendini dalgaya kaptırmak şarttır. Çocuklar koyun koyuna dip koğuşda yatırılır

Deniz Palas

1 — Deniz Palas sâkinlerinin bilhassa şarab aldıkları büfe; 2 — İskele gişesi; 3 — Memur odası ve üstünde merdivenle çıkılır nöbetci memur ve çımacı koğuşu; 4 — Bekleme odası; 5 — Ayak yolu; 6 — İskelenin sağ kanasında rıhtıma nisbetle aşağıda bir geçid, Deniz Palasa bu geçidin yan çatmaları arasındaki bir boşlukdan sızılarak girilir; 7 — İskelenin sağ kanadının ön parçası; 8 — İskelenin sağ kanadının az daha yüksekde arka parçası; 9 — Dört serserinin devamlı sığınağı olan yer, koridordan sızılarak, ve çatkılar arasından atlanarak geçilir; 10 — Gerideki asıl orji yeri, kalas çatkılar arasından sürünerek ve atlanarak geçilir, denizden çıplak yüzerek de gelinir ve tırmanılarak girilir; 11 — iskelenin sol kanadı alt koridoru; 12 — Rıhtıma nisbetle rampa hâlinde iskelenin sol kanadı; 13 — Her hâneberduşun barınabileceği bir açık boşluk, erken gelenler yer kapar; 14 — Tekke, esrarkeşler koğuşu.

(Plânda No. 10). İnin sâhibleri gibi olarak tanıdığım dört serserî şunlardı: Dayı, 1.80 boyunda Siirdli bir hammal; Hoca, kara sakallı esrarkeş eski bir imam, kendi söylediğine göre 70 yaşında idi; Bahriyeli, yine iri yarı, 40 yaşlarında bir laz, vaktiyle vapurlarda ateşcilik yapmış; Zehir Mehmed, bir kaatil, ufak tefek, kara kuru, onbeş yıla mahkûm olmuş, aflardan faydalanarak on sene kadar yattıkdan sonra çıkmış, o kırk yaşlarında, dâimâ öldürüleceği korkusu içinde bir adamdı. Bahriyeli kumarbaz ve hırsız, Hoca da dilenciydi.

«Deniz Palasa bu dört serserînin uşakları gibi olan çocuklardan başka arada misâfir çocuk kabul edildiği halde dörtler kendi boylarından hiç kimseyi getirmezlerdi. Uşaklar olsun misafirler olsun çocuklar, dört serserînin her emrine en küçük itirazda bulunmadan itaat etmek mecburiyetinde idi. Işık yokdu, çok az ve fısıltı ile konuşulurdu. Eşya olarak ön koğuşda dörtlerin birer hasır, pide gibi birer yorganı vardı, yorgan ikiye katlanır, yarısı şilte olurdu. Dinlediğime göre uşaklar büyük ve eski bir hasırın içine girerek yatıyorlardı. hasırın üstüne de bir iki parça çuval atılıyordu. Bir büyük su destisi ve bir de maşraba vardı.

«Deniz Palasa gece en erken saat 11-12 arasında girilirdi, ve sabahları saat 5 ile 6 arasında teker teker, uşak çocuklardan birinin gözcülüğü ve işâreti ile kimseye görünmeden çıkılırdı. Gündüzleri dörtlerden biri İskeleden hiç ayrılmaz, inlerine gözcü olarak kalırdı. Bütün korkuları inlerinin kendi benzerlerinden bir serserî tarafından keşfedilip kıskanclıkla polise haber verilmesi idi. Bir de iskele baş memurundan çok korkuyorlardı.

«Deniz Palas'ın II. bölümünün sâhibi yokdu. Çatkı içinde önü açık bir yerdi, sık konmuş kalaslar üstünde kim gelse yatar, gecelerdi. Buradan sürünerek, bâzan atlanarak geçilen arkada bir in daha vardı, gaayet basık, ayakda durulamaz ,ancak oturulur veya yatılırdı, adı Tekke idi, esrarkeşler toplanır, kabak çekerlerdi, Tekkeye yüzü tüysüz çocuk alınmazdı.

«Benim Deniz Palasa gidişim şöyle olmuşdur: bir gün akşama doğru Sarayburnuna gitmişdim, ben yaşda ve boyda pırpırı bir oğlana rastladım, balık tutuyordu, konuşdum ve gece yatacak bir yerim olmadığını söyledim, — Seni bizim oraya götüreyim!.. dedi, neresi olduğunu sordum, söylemedi, — Gidince görürsün!. dedi, yalnız misâfirliğin şartlarını söyledi ve inin sâhiblerinin kimler olduğunu anlattı (Ali Pazvabdı Deniz Palasa götüren Orhan Oflaz'dır)».

DENİZ TİCARET OKULU — (B.: Yüksek Denizcilik Okulu).

DENİZ YANGINI — Bilhassa tankerlerin çarpışma kazâları sonunda çok bol mikdarda akar yakıt karışmış denizin tutuşma, vak'a yerine yakın sâhil kasabaları, limanlar için gaayet tehlikeli olmuşdur. Son yıllar içinde İstanbul Limanı böyle iki vak'aya sahne olmuş, İstanbul halkı günlerce heyecan içinde yaşamış, ateş âfeti şehrin mahvolması tehlikesine nisbetle hafif sayılabilecek büyük zararlarla atlatılmış.

14 aralık 1960 çarşamba günü sabahı, Karadenizden gelen ve 24,000 ton benzin ve petrol yüklü Yugoslav bandralı Petar Zoraniç tankeri, Boğazın tam ortasında Kanlıca Feneri önünde Karadenize çıkmakda olan Yunan bandıralı World Harmony tankeri ile çarpışmışdır (B.: Boğaziçinde tankerler çarpışması ve infilâkı büyük gemiler yangını fâciası, Cild 6, sayfa 2896).

1 mart 1966 salı günü Saat 22,30 da Karadenizden gelen mazot yüklü Rus bandıralı 32,000 tonluk Lutsk tankeri Dolmabağçe açıklarında yine Karadenizden gelen Rus bandıralı 22,000 tonluk Krasnaya Oktobri isimli şileb ile esrarengiz bir şekilde çarpışmışdır; gemiler yol keşmişler, milletler arası seyrü sefer nizâmına ve Boğaz trafiği nizâmına aykırı olarak borda bordaya yanaşmak istemişler, klavuz da almadıkları için akıntıya kapılan dev gemiler çarpışmışlardır; ağırca yaralanan tankerin bir sarnıcındaki ince mazot denize akarak liman ağzına, Galata rıhtımı önleri ile Köprü önlerine yayılmış, ve buralardaki iskeleler ile iskelelerdeki liman vapurlarını ve rıhtıma bağlı Türk ve yabancı büyük posta vapurlarını tehlikeli bir duruma düşürmüşdür. Vak'a üzerine hemen harekete geçen Liman İdâresi, bütün İstanbul Limanını ve hattâ İstanbul şehrini mahvedebilecek bir yangın tehlikesine karşı tedbir almıya vakit bulamadan 2 mart çarşamba gününün ilk anlarında, saat 00,07 de Galata Rıhtımındaki Denizcilik Bankasının Kadıköy-Haydarpaşa vapurları iskelesinde deniz yanmaya başlamış, ve İstanbul Limanı ve Şehri korkudan ateş âfeti karşısında kalmışdır. Aşağıdaki notları 2 ve 3 mart tarihli Cumhuriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Saat 23,45 te Kadıköye gidecek olan Kadıköy vapuru, tehlikeli durum dolayısiyle tedbir olarak kaldırılmamış, yolcular içerde geminin kalkacağı zamanı beklemeye başlamışlardır. Saat 00,07 de iskeledeki Kadıköy vapurunun baştarafından birdenbire alevler yükselmeye başlamış, bunu gören yolcular paniğe kapılarak kendilerini bulundukları yerden dışarı atmaya başlamışlardır. Ayrıca birdenbire limanın bir çok yerlerinde denizden alevler yükselmiş, iskele ve Karaköy meydanı ana baba gününe dönmüştür.

Alevlerin gökyüzüne yükselmeye başlaması üzerine rıhtımda duran İzmir, Sus ve İtalyan bandıralı San Giorgio ve liman vapurlarından Dolmabahçe ve diğer gemiler limandan demir tarayarak kaçmışlardır. San Giorgio'nun rıhtımdan ayrılışı sırasında boyalarının, halatlarının yanmaya başladığı ve geminin içindeki ilgililer tarafndan söndürüldüğü görülmüştür.

«Sus Vapuru yangından kaçmak için rıhtımdan ayrılırken denizin üzerindeki alevler gemiyi bir süre tâkip etmiş, Sus alevler arasından güçlükle sıyrılarak hiç bir yara almadan kurtulmuştur.

«Yangının başladığı sıralarda rıhtımda balık tutmakta olan Hüseyin Akgül adlı bir şahıs yangın ile ilgili olarak ilginç bir açıklama yapmış, Kadıköy vapurunun iskelede durduğu sırada, vapurun baş kısmından denize yanar bir kâğıt atıldığını ve bundan sonra alevlerin birden yükseldiğini söylemiştir.

«Yangın sırasında Köprü trafiğe kapatılmış, Köprü karakolundaki polisler, diğer işyerleri sahipleri bütün kıymetli evrak ve eşyalarını yangın mahallinden uzaklaştırmağa başlamışlardır.

«Yangın şehirde kısa bir zaman da duyulmuş, bütün şehir itfaiyesi, Vali, Emniyet Müdürü, Trafik Müdürü, Merkez Kumandanı, Denizcilik Bankası Genel Müdürü ve diğer ilgililer olay mahalline gelmişlerdir. Bu arada limanda bağlı duran gemileri kaçırmak ve deniz ateşinin iç liman Haliçe sirâyetini önlemek için çalışılmışdır.

«Bütün limanı tehdit eden yangın, ekiplerin devamlı çalışmaları sonucunda saat 1,30 da kontrol altına alınabilmiş, itfaiye devamlı köpük sıkmak suretiyle denizin üzerinde korkunç bir şekilde yanan ince mazotu güçlükle söndürebilmiştir. Rıhtımdaki Kadıköy-Haydarpaşa iskelesine bağlı Kadıköy vapuru ile bu iskele tamâmen yanmış, vapurdan ve sikeleden yükselen alevler rıhtımdaki binaları tehdit etmiştir.

«Alevler içinde bulunan Kadıköy liman vapuru saat 2 ye doğru, iskeleden kurtularak hafif akıntı ile Sirkeciye doğru sürüklenir, ve bu sürat ateşin o tarafa sirâyeti tehlikesi belirirken Deniz Kuvvetleri Kurtarma ekipleri olay mahaline gelerek yanmakta olan Kadıköy vapurunu Moda açıklarına doğru çekmişlerdir. Kadıköy burada kontrol altına alınabilmiştir.

«Kadıköy vapurunda bulunan yolculardan biri: — Etrâfı birden korkunç bir mazot kokusu kapladı, sonra birdenbire vapuru alevler sardı, Vapur oldukça kalabalıktı, kendimi zor dışarı attım... demiş; yine yolculardan bir kadın: — Kendimi bir anda cehennemde sandım, yanıyordum ama kurtardılar, vapur oldukça kalabalıktı. diye anlatmış, bir üçüncü yolcu da: — Gemi harekete hazır durumda idi, yangın başlar başlamaz vapur hareket etseydi, bu kadar büyük zarar olmazdı (?)... demişdir.

«Çarpışma vak'asından sonra Marmaraya açılıp kaçan Rus gemileri Silvri açıklarında durdurulmuşlardır» (2 mart, Cumhuriyet).

«Korkunç kaza ve yangından sonra bir hampetrol gölü haline gelen İstanbul limanı dün öğleden sonra tehlikeli bölge ilân edilmiş ve her türlü deniz trafiğine kapatılmıştır. Limanın temizlenmesi için Shell Şirketi tarafından temin edilen «Teepol 6CD» maddesi itfaiyeye dağıtılmıştır. İtfaiye elindeki araçlarla hampetrol bulunan sahalara verilen kimyevî maddeyi sıkmakta ve hampetrolü yok etmektedir.

«Dün sabah saat 11 e kadar Kadıköy, Haydarpaşa, Üsküdar, Boğaziçi ve Adalar Şehir Hattı seferleri Beşiktaş iskelesinden yapılmıştır. Ancak Beşiktaş İskelesi civarının kesif hampetrol tabakası ile kapalı bulunması, yüzbine yakın vapur yolcusunu yanarak ölüm tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Vapurlara

binen yolculara vapurlarda sigara içilmemesi devamlı olarak ihtar edilmiştir.

«Saat 11 den sonra deniz yüzündeki hampertolünün Beşiktaş civarına da yayıldığı görülmüş, bu saatden sonra da seferler için Ortaköy İskelesi kullanılmışdır.

«Limanın tehlikeli bölge ilân edilmesi üzerine Denizyolları İşletmesi İçhatlar seferlerini iptal etmiştir. Dün sabah Bandırmadan gelen Gemlik vapuru yolcularını Zeytinburnu iskelesine çıkarmıştır. Bugün gelecek Samsun vapurunun yanaşacağı yer ise belli değildir.

«Yanan Kadıköy-Haydarpaşa iskelesi, 6 milyon lira harcanarak yapılmış, 1960 yılının mart ayında hizmete girmişdi; yine tamâmen yanan Kadıköy yolcu vapuru ise son defa 4,5 milyon lira sarfı ile bir revizyondan geçirilmişdi; bu yangında bütün zararın 20 milyon liranın üstünde olduğu ifade olunmaktadır.

«Şehri Anadolu yakasına bağlayan Ortaköy İskelesinde dâimi olarak 10-15 bin yolcunun toplandığı görülmüş ve kalabalıktan fenalık geçirenler olmuştur.

Ortaköy-Üsküdar hattının güneyinde kalan liman bölgesinde deniz seferleri yasaklanmıştır. Buna göre araba vapuru seferleri ile Köprüden yapılan bütün Şehir Hattı vapur seferleri süresiz olarak ikinci bir emre kadar kaldırılmıştır. Ortaköy-Üsküdar hattının kuzeyinde kalan yukarı Boğazın iki yakası şu iskeleler arasında vapur seferleri yapılmışdır:

1. Arnavudköyü - Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköyü, Vaniköyü.
2. Bebek - Kandilli, Anadoluhisarı.
3. Emirgân - Kanlıca, Çubuklu.
4. Yeniköy - Paşabağçesi, Beykoz
5. Sarıyer - Anadolukavağı.

Aadalar ile Yalova da Bostancı İskelesine bağlanmışdır. Adalarda oturan bir kimse İstanbulun her hangi bir yerindeki işine Bostancı - Kadıköy - Üsküdar ve Ortaköy yolu ile ancak 5-6 saatde ulaşabilmişdir» (3 mart, Cumhuriyet).

Deniz yüzündeki mazotun tamâmen imhâsı ile Limanda yeni bir yangın tehlikesi ancak 4 mart akşamı kesin olarak giderilmiş ve İstanbul Limanı huzur içindeki seyrü sefere 5 mart cuma günü sabahı kavuşabilmişdir.

DENLİ (Cumâ) — 1965 yılında 19 yaşında genç ve kaşı gözü yerinde sabıkalı bir hırsız; bu yılın ekim ayında bir gece sabaha karşı Beyoğlunda Büyükbayram Sokağında soymak için girdiği 20 kapu numaralı apartımanda paviyon konsommatrisi Bafralı Mürüvvet Çelebinin dâiresinden 16 metre aşağıdaki sokağa düşerek ölmüşdür.

Cuma Denli
(Resim : Ömer Tel)

Garden Paviyonda çalışan 21 yaşındaki Bafralı Mürüvvet Çelebi, bu vak'adan bir ay önce Manhattan Paviyonda çalışan müzisyen 25 yaşındaki Jirayir Kırımyanla tanışıp sevişmiş ve ermeni gencini dâiresine alarak beraber yaşamaya başlamışdır. Vak'a gecesi de sabaha karşı 4.30 da işlerinden apartımana döndüklerinde dâire kapusunu açık ve içerde ortalığı karışık bulmuşlardır; içerde hırsız var diyerek ters yüzüne aşağı inmişler ve sokağa çıkıp polis çağırmışlar, istimdâde koşan bekçinin el feneri ışığında yerde Cumâ Denlinin cesedi görülmüşdür. Gazeteler bu vak'ayı şu satırlarla bağlamışdır: «Soruşturma ve tedkiklere göre genç hırsızın apartımana arka tarafdaki garajdan geçdiği ve çatıdan içeri girdiği, ayak seslerini duyunca pencereden öndeki balkon gibi yere atladığı ve önünde korkuluk olmayan bu beton zeminden ayağı kayarak aşağı düşdüğü tesbit edilmişdir» (B.: Olga, Pansiyoncu).

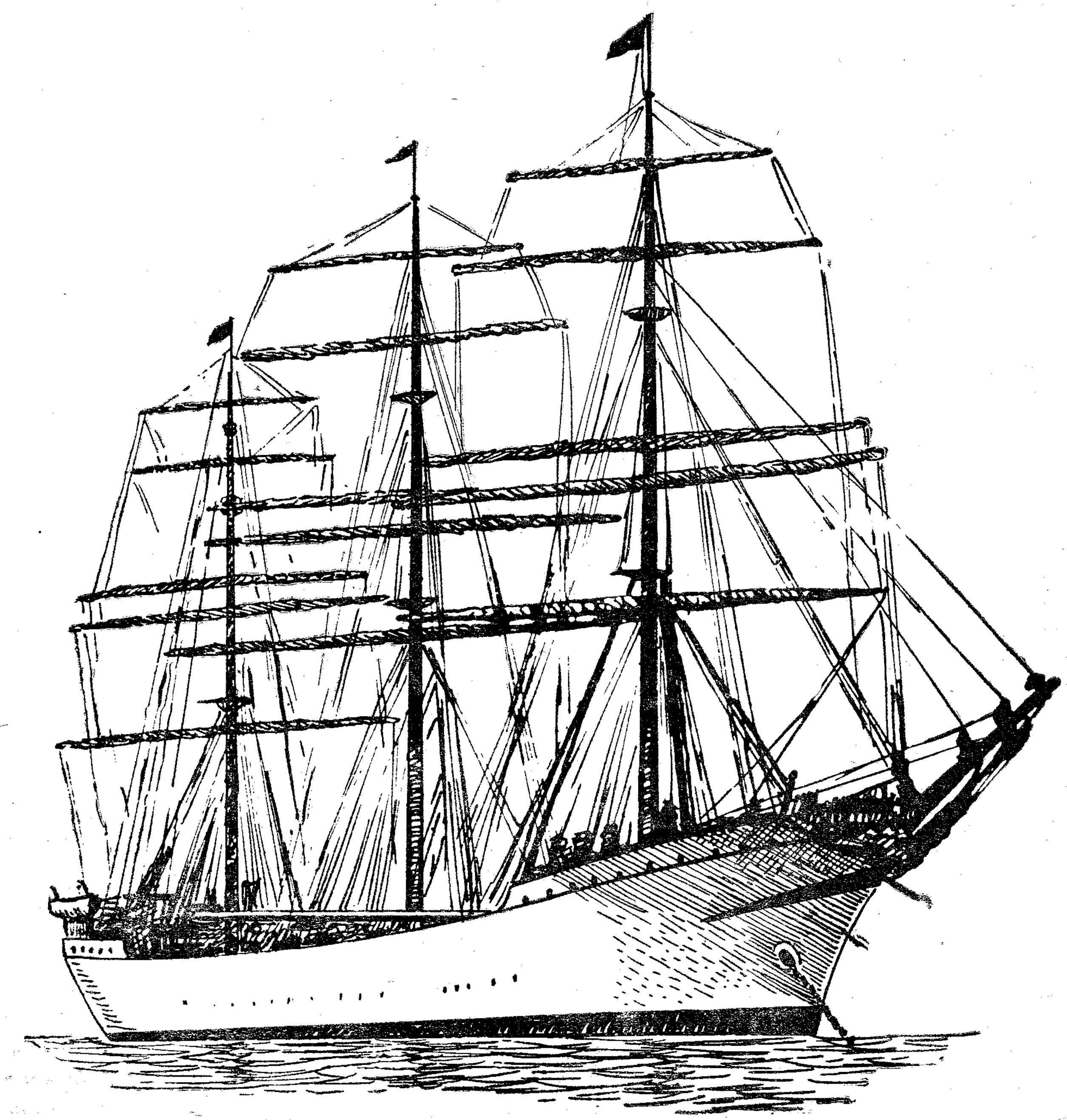
DENMARK (DANMARK) OKUL GEMİSİ — Danimarka deniz ticâret filosuna ilerde kaptan olmak üzere güverte zâbiti yetiştiren ve Danimarka devleti tarafından donatılıp gezdirilen bir okul gemisi, daha doğru bir tâbir ile bir «Okul Gemi» dir. 1932 senesinde inşâ edilerek denize indirilmiş ve 1933 de ilk seferine çıkmış olan bu gemi üç direkli ve resmi çok güzel bir yelkenli olub beyaz boyalı teknesi çelikden yapılmışdır. Boyu 59,8 metre, eni 10 metre, derinliği 5,2 metre, grandi direği cundasının deniz yüzünden yüksekliği 39,6 metredir. Teknesi brüt olarak 790 tondur; üç direğini donatan 27 parça yelkenlerinin tutarı 1700

metre karedir. Ayrıca bir dizel motoru ile de mücehhez olub uskurla yol aldığı zaman sür'ati saatde 9 mil, bütün yelkenlerini açdığı zaman da 14 mildir.

Mürettebâtı 1 kaptan-kumandan, 18 zâbit ve 80 tayfa olub bu seksen tayganın hepsi yaşları 15 ile 18 arasındaki öğrencilerdir.

Danimarka ticâret filosuna çekirdekden gemici yetişdiren bu okul-gemiye 15 yaşında girilir ve üç yıllık bir eğitimden sonra 18 yaşında diploma alınarak tahsile Danimarka Deniz Akademisinde devam edilir. Öğrenciler gemideki masraflarının bir kısmı ile giyim kuşam (üniorma) masraflarını kendileri öderler. Denmark'ın yılda 1 milyon Danimarka kuronunu bulan masrafları da kısmen devlet, kısmen de Danimarka armatörleri tarafından karşılanır.

Gemide üç sene kalan öğrenci tayfalar geminin en ağır seyrü sefer hizmetleri, temizlik

Denmark Mekteb Gemisi
(Resim : Behcet Cantok)

hizmetleri ile birlikde çamaşır yıkama ve yemek pişirme gibi kendi hizmetlerini de kendileri görürler, zâbitlere emir erliği, kamarotluk yaparlar.

Kopenhag (danimarka dilinde København) Limana bağlı olan Denmark her sene altıay süre ile sefere çıkar ve üç sene içinde öğrenci tayfalarına yedi deniz göstermiş olur. 18 zâbit de aynı zamanda çeşidli bilgi kollarında ihtisas sâhibi öğretmenlerdir. Altı aylık sefer zamanında gemici çocuklar «Gemicilik», «Uluslar arası gemicilik nizamları», «Matematik», «Fizik», «Gemici Sağlık Bilgisi», «Makinistlik», «Radyo Tekniği», «Telsizcilik», «Meteoroloji», «Gemi dengesi», «Gemi inşâsı», «Gemi tipleri», «Rüzgârlar», «Akıntılar», «Kanallar» üzerine dersler ve konferanslarla ve gezi görgüsü ile bilgi edinirler. Baltık Denizi, Atlantik Okyanosunun bütün kıyıları, adaları, Akdeniz dolaşılır. 1963 yılından îtibâren de bu gezi programına İstanbul ziyâreti konmuşdur, öyle ki Denmark üç senede bir 12 ekim sabahı İstanbul Limanına girer ve büyük şehrimizde dört gün kalarak beşinci günün sabahı hareket eder. Bu güzel okul-geminin İstanbula ilk gelişi 12 ekim 1963 perşembe günü, ikinci gelişi de 12 ekim 1966 salı günü olmuşdur. İkinci gelişinde Denmark Kaptan Wilhelm Hansen'in kumandasında idi.

DEPREM, ZELZELE — İstanbul yüz yıllar boyunca çok dehşetli yer depremlerine (hareketi arz'lara, zelzelelere) sahne olmuş, büyük şehir ağır can kayıplarına uğrayarak geniş ölçüde harab olmuşdur. Tarih kaynaklarımızın kaydettiği başlıca yer depremleri şunlardır.

Hicrî 25 rebîülâhir 915 (M. 10 ekim 1509) depremi — Müverrih Solakzâde Hemdemî Mehmed Efendi kendi adına nisbetle anılan meşhur târihinde bu müdhiş âfeti şöylece kaydediyor:

«915 cemâziyel ûlâsında, bir rivâyetde de rebiülâhirin 25 inci salı gecesinde (Bu depremi İ. Hâmi Dânişmend «İzahli Osmanlı Tarihi Kronolojisi»nde 29 cemâziyel ûlâ 915 = 14 eylül 1509 tarihi ile kaydediyor) bir zelzele oldu ki Memâliki Osmâniyede Kıyâmeti Sugrâ (Küçük Kıyâmet) diye meşhurdur. Yer kırkbeş gün devamlı deprendi. Halk örtü altına girmeyip bağçelerde ve açık yerlerde yatdılar. Zelzele yalnız İstanbulda değil, etraf memleketlerde de oldu. Edirnede nice nice evler yıkıldı, Anadoluda Çorum kasabasının iki mahallesi yere geçdi, mescidleri, minâreleri yer ile bir oldu. Ama nefsi İstanbulda 109 mecid ve 1070 hâne harab olduğundan başka 5000 kişi öldü. Şehir içinde sağlam minâre kalmadı. Kara tarafında Eğri kapudan Yedikuleye kadar iki kat surlar yıkıldı. Marmara Denizi tarafındaki surlar da Narlı Kapudan başlayıp İshak Paşa Kapusuna (Cankurtarana) kadar yıkılıp ancak temelleri kaldı. Sultan Mehmed Camiinin (Fatih Camiinin) dört büyük sütununun başlıkları çatladı, bir rivâyetde kubbesi de çökdü, sonradan tâmir edildi. Fatih imâret ve medreselerinin nice kubbeleri yıkıldı. Bütün medreselerde ikişer üçer kubbeler yer ile bir oldu. Karaman Pazarları başdan başa yıkıldı. Bayazıd Camiinin kubbesi dağılıp çökdü. (Saray da harab olduğundan) Devrin Pâdişahı İkinci Sultan Bayazıda sarayda çatma bir oda yapıldı, on günde tamamlandı. Fakat pâdişah (heyecan ve korkudan) Edirneye gitti; hikmeti Hüdâ, aynı yıl recebinin dokuzuncu gecesi, İstanbuldakinin aynı Edirnede de müdhiş bir zelzele oldu. Şaban ayının üçüncü günü evvelkilerin aynı bir zelzele daha oldu. Pâdişah Edirne Sarayında bir âlî divan toplayup vezirlere hiddetle şu hitabda bulundu:

— Bu zelzeleler zulüm ve fesâdınızdan mazlumlar âhının sebeb olduğu gazabı ilâhîdir... dedi.

(nazım)

Aceb mi yıksa bu iklîmi Kahhar
Reâyâ cevrinizden oldu bizâr
İdersiz zulmü dâim müslimîne
Virirsiz dâmenim mazlum eline
Demâdem işiniz iyşü tarebdir
Harab olmazsa bu kişver acebdir.

«Sonra İstanbulun tamiri için müşâvere olundu. Ev başına 20 akçe ve yirmi evden bir adam (amele) alındı; ayrıca Anadolu sancaklarından 37,000, Rumeli sancaklarından da 29,000, cem'an 66,000 amele toplanarak İstanbulda sevkedildi. Bu amelenin başlarına da 3000 yapı ustası tâyin edildi, ayrıca 11,000 kişi kireç yapmaya memur oldu. İstanbulun ihyâsına 18 zilhicce 915 (M. 29 mart 1510) tarihinde başlandı, ve harab olmuş büyük şehrin ihyâsı işi 23 sefer 916 (1 haziran 1510) da (üç ayda) tamamlandı. Bu arada İstanbul surları hemen

başdan başa yeniden yapılırcasına ve Galata Kalesi, Anadolu Hisar, Çekmece Köprüleri ve Silivri Kalesi tâmir ve ihyâ edildi. Osmanlı sarayında tencere, sahan, tava gibi mâdenî mutfak eşyası ile tepsi, sini, leğen ve ibrik gibi şeylerin altın ve gümüşden yapılıp işlenmesi de bu 916 (1510) yılında âdet oldu» (Solakzâde).

İstanbulda konak, saray ve evlerin ahşab olarak yapılması da bu müdhiş 1509 yer depreminden sonra başladı.

Hicrî 5 Receb 1100 (M. 25 haziran 1689) depremi — «Bir azim zelzele oldu. İstanbulda Bodrum Hanı ile Topkapusunun kemerleri yıkıldı. Kara surları (Eğrikapudan Yedikuleye kadar) yer yer çatladı» (Silâhdar Tarihi, II).

Silâhdar Tarihinde hicrî 1102 vekaayii arasında ve muharrem ayı içinde (Ekim 1690) bir büyük zelzele daha kaydedilmişdir; fakat müverrih bu kayıdde yukarıdaki satırları aynen, hattâ harfiyen tekrarlamışdır. Zühal eseri, bir yıl önceki vak'ayı tekrar yazmış olduğu anlaşılıyor.

Hicrî 4 şevval 1101 (M. 11 temmuz 1690) depremi — «Salı gecesi akşamı namazından sonra büyük bir zelzele oldu. Fatih Camiinin haremi kubbelerinden bir kaçı çatladı. Surlarda Topkapusu ve şehirde daha nice kâgir binalar yıkıldı. Sarsıntı (fâsılalarla) bir kaç gün sürerek halkın rahat ve huzuru kalmadı» (Râşid Tarih, II).

Hicrî 5 receb 1131 (M. 24 mayıs 1719) depresmi — «Saat beşde (öğleden bir saat kadar önce) bir müthiş zelzele olup tahminen üç dakika kadar sürdü. İstanbul ile civârındaki nâhiyelerde halk dehşet içinde kaldı; pek çok binâ yıkıldı. Sarayı Hümâyunda Yalı Köşkü (B.: Cebeciler Köşkü) yanındaki kayıkhânelerden bâzıları çökdü. Yedikuleden Ahırkapuya kadar Marmara Denizi kıyısındaki surların büyük bir kısmı ve bu kale duvarlarındaki kubbeler (burclar) yıkıldı. Kara surlarının da bir çok yeri, bilhassa Mihriban Sultan Camiin karşısındaki duvarlar çökdü. Bir saat sonra evvelkinden hafifce ikinci bir sarsıntı oldu ve sarsıntılar üç gün kadar devam etti. Mihrimah Sultan Camii ve Medresesinin kubbeleri, daha nice cami ve mescid ve hamamların kubbe ve kemerleri çatladı. Pek çok ev, duvar yıkıldı, camlar kırıldı. Bu muharriri fakir zelzelenin ilk günü sadrazamı (Nevşehirli Damad İbrahim Paşa) hazretleri ile Beykozda Hünkâr İskelesinde bulunuyorduk, çok korkduk. Zelzele İzmitde de çok tahribat yapmış, İzmit gümrükcüsü gümrükhâne ile berber denize gömülmüş; Karamürselde de mahkeme binâsı yıkılıp nâib binâ helâk olmuş» (Râşid Tarih, V).

Hicrî 15 zilkaade 1167 (M. 3 eylül 1754) depremi — «Bir salı gecesi saat üç buçukda (alaturka saat; gün kavuşdukdan 3,5 saat sonra) iki dakika kadar süren çok şiddetli bir zelzele oldu; Fatih ve Bayazıd Camilerinin kubbeleri çatladı; hayli yer yıkıldı, halk dehşed içinde kaldı; sarsıntılar beş altı gün devam etti» (Vâsıf Tarih, I).

Hicrî 13 zilhicce 1179 (M. 23 mayıs 1766) depremi — «Perşembe günü gün doğdukdan yarım saat sonra İstanbul ve civârında çok şiddetli bir zelzele oldu, iki dakika kadar sürdü. Kâgir ve ahşab pek çok binâ yıkıldı; enkaz altında pek çok can kaybı oldu. Yer sarsıntıları üç ay kadar devam etti. Dehşet içinde kalan İstanbul halkı çatı altına giremedi, müsâid geniş ce yerlere çadırlar kurarak çadırda barınıldı. Yıkılan binâların başlıcaları Fatih Camii, Büyük Kapalı Çarşı, Surlar, Baruthâne, Sarachâne, Tophâne, Yeniçeri Kışlaları ile Sarayı Hümâyunda bazı yerlerdi. Sultanselim, Şehzâde, Süleymaniye, Nuriosmanıye, Lâleli, Vâlide (Yeni Cami) ve Ayasofya Camileri haric, bütün İstanbul cami ve mescidlerinin ya minâreleri yıkıldı, ya kubbeleri, çatıları çökdü» (Vâsıf Tarihi, I).

İstanbulun geçirdiği en müdhiş deprem âfetlerinden biridir. Müverrih Vâsıf Efendinin bu felâketi gereği gibi anlatmadığı aydın görülüyor. Fatih Sultan Mehmedin yapdırdığı Fatih Camii bu depremde tamâmen yıkılmış ve devrin pâdişahı Üçüncü Sultan Mustafa tarafından bugünkü Fatih Camii yapdırılmışdır (B.: Fâtih Camii).

Hicrî 6 muharrem 1312 (M. 10 temmuz 1894) depremi — Pek çok tahribâta ve can kaybına sebeb olan bu âfet tarih kaynaklarımızda «Büyük Haretiarz» diye anılır. Aşağıdaki satırları 11 temmuz 1894 tarihli Sabah Gazetesinden alıyoruz:

«Dün saat beşe çeyrek kala (öğleye doğru) şehrimizde evvelâ hafifce bir hareketi arz hissedilmesini müteâkib gaayet şiddetli bir dar-

be ile her taraf sarsılmaya başlamışdır. Hareketin istikaameti cenubî garbîden şimâlî şarkîye ve aşağıdan yukarıya doğru olmuşdur. Hareket olduğu zaman şehrimizde gün doğusu rüzgârı esmekde ve sıcaklık derecesi de ızdırab vermeyecek derecede bulunmakta idi. Şiddetli hareket tahminen 10-12 sâniye kadar sürmüşdür.

«Deniz gaayet sâkin olduğu halde vapurlar birden bire şiddetli bir dalgaya tesâdifle inip çıkmaya başladığından yolcular ve mürettebât bu müdhiş dalganın neden ileriye geldiğini tahmin edemeyerek büyük bir korkuya kapılmışlardır. Sonra şehrimizin her cihetinden büyük bir toz bulutunun yükseldiğini görenler şiddetli bir zelzele olduğunu anlamışlardır.

«Marmara sâhilinde deniz evvelâ 200 metre kadar geriye çekilmiş, sonra şiddetle karaya yürüyerek ne kadar sandal, kayık, ve sâir küçük gemiler varsa hepsini karaya atıp parçalamışdır.

«Şiddetli darbeden bir çeyrek kadar sonra kısa fâsılalarla dört defa daha hareket olmuş akşama doğru da iki hareket olmuşdur. Şiddetli hareketden sonra bütün İstanbul halkı sokaklara dökülmüş, evlerde, dükkânlarda, hanlarda, resmî dâirelerde kimse kalmamışdır, ve halk gece çatı altına girmeyerek açıkda sabahlamışdır. Hareket esnâsında halkın kapıldığı dehşeti hiç bir kalem tasvir edemez. Tahribât ve can kaybı çok büyükdür. Muhâbirlerimizin şimdilik toplayabildiği notlar şunlardır:

«Edirnekapusunda bir demirci dükkânında bir kişi ölmüşdür. Asmaaltında Yarım Han kısmen yıkılmışdır, 3 kişi ölmüşdür. Eminönü Balıkpazarında İzzet Mehmed Paşa Camiinin minâresi yıkılmış ve altında oturmakda olan iki hammal ölmüşdür. Taşcılarda Tekneciler Camii altındaki yumurtacı dükkânı üstüne çökmüşdür. Tahtakalede Çankırılı Mustafanın kahvehânesi üzerine büyük bir duvar çökmüş ve iki kişi altında kalarak ölmüşdür.

«Sarachânebaşında Dülgeroğlu Camiinin minâresi yıkılmış ve Kavafhâne Çarşısında bütün dükkânlar sakatlanmışdır.

«Fatihde Şekerci Hanının üst katı çökmüş, yangın çıkmış, 16 oda yanmışdır. Emirbuhâri Camiinin minâresi yıkılmışdır. Karagümrük Camiinin minâresi kubbe üstüne yıkılmış ve kubbeyi parçalamışdır. Kaariye Camiinin minâresinin yarısı yıkılmışdır.

«Balatda devrilen bir kavak ağacının altında iki kişi ölmüşdür.

«Edirnekapusunda Mihrimahsultan Hamamının kadınlar kısmının kapusu yıkılmış, hamamın içinde bulunan kadınlar güçlükle kurtarılmışdır. Tekfursarayında bir ana kız enkaz altında kalmışdır.

«Cerrahpaşa Camiinin son cemaat yerinin kubbeleri çökmüşdür. Dârüşşefakada yıkılan bir duvar altında iki hademe ölmüşdür. Hocakasım Camiinin müezzini ile kantar memuru Mahmud Efendi namaz kılarlar iken üzerlerine minâre yıkılarak telef olmuşlardır.

«Çenberlitaşda Vezir Hanının büyük bir kısmı yıkılmış, enkaz altında pek çok kişinin kaldığı söylenmektedir.

«Sirkecide İstasyon civarındaki camiin minâresi şerefesine kadar yıkılmış, Sirkeci İskelesi önünde yer, uzunlamasına 42 metre kadar yarılmışdır.

«Büyük Kapalı Çarşı bir fâcia yeridir. Hareket esnasında çarşıdaki halk ve esnaf evvelâ müdhiş bir korku ile kaçışmaya başlamış, fakat hareketin şiddetinden kapular kapanmış, ve çarşı yer yer çökmeye başlamışdır.

«Divan Yolunda Süleymanpaşa Hanı, Tavukpazarında bir çok yer, ve Yemeniciler Çarşısı başdan başa yıkılmışdır.

«Kapalı Çarşıda Bodrum Hanı ile Kellekesen Hanının bazı yerleri yıkılmış, enkaaz altında 10 ölü vardır.

«Gedikpaşa, Kadırga, Kumkapu, Yenikapu ve Langada 1000 ev yıkılmışdır.

«Bayazıdda Hasanpaşa Hanının yanındaki meşhur Hasanpaşa Fırını yıkılmış ve içinde 6 hamurkâr ölmüşdür. Hasanpaşa Hanının da üst kısmı artık iskân edilemeyecek şekilde harab olmuş, tehlikeli görülerek belediyece hemen yıkılmasına başlanmışdır.

«Koskada Papasoğlu Camiinin minâresinin üst kısmı ve medresesinin çatısı yıkılmışdır. Samatyada pek çok ev ve dükkân yıkılmış, Topkapusunda Ahmedpaşa Camii ağır hasâra uğramışdır, Edirnekapusunda Mihrimah Caminin minâresi yıkılmış ve müezzin efendi ölmüşdür. Demirkapuda Ahmedpaşa Camii yıkılmışdır. Saraçhânebaşında Mimar Ayas Camiinin minâresinin üst kısmı yıkılmışdır. Amıcazâde Medresesinin bâzı odalarının kubbeleri çökmüş, mekteb kısmen yıkılmış ve enkaaz altında bir kız çocuğu ölmüşdür. Demirkapu civarında Küçükkağa Hamamı kısmen yıkılmış ve yine o civarda pek çok ev ve dükkân yıkılmışdır.

«Galatada Yeraltı Camiinin minâresi kâmilen yıkılmış, halk panike kapılarak rıhtıma dolmuş, kayıklarla denize açılmışdır.

«Adalardaki tahribat da çok büyükdür. Evler, manastırlar, karakollar, oteller yıkılmışdır. Hayırsız adalardan Sivri Adada bir taş ocağında devrilen kayalar altında 6 amele ölmüşdür. Heybeli Adada Şehiremâneti muhâsebecısi Reşad Beyin kerîmesi Hâlet Hanım korkusundan balkona kaçan kızının peşinden koşmuş, balkonda üzerlerine köşkün bacası devrilerek ana kız beraberce ölmüşlerdir (Hâlet Hanım bu ansiklopedinin müellifi R. E. Koçunun halasıdır).

«Üsküdarda yazma basmahânesi yıkılmışdır. Kadıköyünde kuyu kazan bir amele toprak kapanıp içinde kalmışdır.

«Zınkapusunda Hacımustafa Camii yıkılmışdır. Mektebi Sanayi civarında Güngörmez Camiinin minâresinin üst kısmı yıkılmışdır. Aksarayda Kasâvet Hamamı tamamen yıkılmış. Surlarda Edirnekapusu çökerek bir tütüncü dükkânı ile yemişci dükkânını hurdahâş etmiş, iki kişi ölmüşdür. Lâlelide Çukurçeşme Hamamının kubbe ve duvarları çökmüş, Horhor Hamamının külhanı yıkılmışdır. Koca Mustafapaşa Camiinin kubbesi çökmüş, civarındaki derviş odaları ve hamam kâmilen yıkılmışdır.

«Odunkapusunda Çürükelma Camiinin ve Soğancılarda Adilesultan Camiinin minâreleri yıkılmışdır.

«Uzunçarşı, Tahtakale, Kutucular, Kantarcılar başdanbaşa bir harabezâra dönmüşdür.

«Balipaşa Camiinin üç kubbesi ve mihrab duvarı çökmüş, Abidçelebi Camii ve dergâhı yıkılmışdır.

«Zelzele esnâsında hamamlarda yıkanmakda olanlar ve hamam müstahdemleri sokaklara birer peştemalla çıplak olarak fırlamışlardır.

«Şimdiye kadar enkaz arasından 700 yaralı ve 70 ölü çıkarılmışdır. Ölü sayısının çok yükseleceği tahmin ediliyor. Bilhassa Büyük Kapalı Çarşıda hafriyat süratle yapılmaktadır. Çarşının Fesciler, Kuyumcular, Yağlıkcılar tarafı tamamen yıkılmışdır. Çarşı civarında Yolgeçen Hanı, Baltacı Hanı, Takkeci Hanı, Sepetci Hanı artık ikaamet edilemeyecek şekilde harab olmuşlardır.

«Şehiremânetinde Şehremini Rıdvan Paşanın riyâsetinde bir komisyon kurulmuş, açıkda kalan fukarâya para, yiyecek ve çadır teminine başlanmışdır..» (Sabah Gazetesi).

Zelzele felâketzedelerine iâne olarak altı ay içinde 90,000 altın toplanmış ve en küçük bir suiistimâl olmadan hakikaten muhtac olanların yardımına koşulmuşdur.

«Büyük Hareketiarz» rûmî takvim ile 1310 yılına rastlar; Edebiyatı Cedîde'nin genç şâirlerinin en heyecanlı devridir, fâcia yılında 24 yaşında bulunan Tevfik Fikret birkaç yıl sonra «Zelzele» adı ile şu şiiri yazmışdır :

Bin üçyüz ondu... henüz dün bu köhne izbeye sen
Misâfir olmuşdun,
Ki hep sinirli ve hummâlı hastalar gibi yer,
Birden
İçin için ve uzun
Bir ihtilâc ile çırpındı, kırdı, yıkdı... keder
Ve korku yüzleri soldurdu; evler, âileler
Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, hurda;
Bir inkisârın huşû en şerefli başlarda..
Minâreler bile serbezemîn;
Beşer, bu sadmei meş'ûma böyle uğrar da
Biraz tenebbüh eder.
Biraz tenebbüh için bin belâ... ne dersi haşîn!
Sen işte böyle siyah günlerin misâfirisin,
Hayâtın elbete
Kolay ve neş'efezâ bir seyâhat olmayacak;
Lâkin
Bu tîhi mihnetde
Kolay ve neş'efezâ bir seyâhatın ancak
Hayâli vardır; uzak bir serâb için koşmak,
Nihâyetinde yorulmak, ve boş yorulmakdır;
Hayâtı dev hakikatle çarpışan kazanır;
Zafer bir az hasar
İster;
Koşan cihâdı meâliye şanlı, lâkin ağır,
Mahuf adımlar atar!..
Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler!..

1894 de Hâlid isminde ve muhakkak ki tulumbacılığa hevesli bir delikanlı da büyük vak'aların üzerine destanlar yazılan o devrin âdetince bir «Hareketiarz Destanı» yazmışdır, pek acemice bir manzûmedir; destanın sözlerinden nâzımı Hâlid Efendinin Fâtih Rüşdiyei Askeriyesi talebelerinden olduğu anlaşılıyor:

Dinleyin ahvâli başdan ibtidâ
İstanbul şehrinde olan kazayı
Karalar giymekde ehâli hâlâ
Nice baba yiğit gitti ziyâne

Muharrem ayında bir salı günü
Saat de hemen geçmişdi dördü
Ehâli hemen bir zulum gördü
Cihan bulanmışdı toza dumâne

Fâtih Rüşdiyesinde ders okurduk
Hareket başladı cümlemiz durduk
Şiddeti arttırdı hepimiz korkduk
Allah diye bağrışdık ulu Yezdâne

Zâbitler derki: — Bu ne felâket
Varmı bizim için câyi selâmet
Ölur ise ancak Mevlâden hidâyet
Cümlenin halleri demişdim yamâne

Kurtulduk mektebden çok şükür ettik
Kimsede hal kalmadı cümlemiz bittik
Peder mâderimizi görmeye gittik
Hazır olduk ol emrü fermâne

Kimisi bırakdı hep kitablarını
Kurtarmak için hem canlarını
Koşdular görmeye hep hânelerini
Hepsinin göz yaşları oldu revâne

Teneffüshâne başdan başa yıkıldı
Şâkirdan zâbit sokaklara döküldü
Çok şükür tanrıya hepsi kurtuldu
Koç kurban kesildi Rabbü Sübhâne

Görün Çırçırlılar yangına geldi
Pervâne misâli ateşe daldı
Kurtardı çok yerleri kurbanlar aldı
Çok şükür ettiler emrül Sübhâne

Sandıklar gelmişdi karşı tarafdan
Kurtardı cümlesin Bâri Yaradan
Lütfünden gösterdi gayret insâne

Yıkıldı cümle hâneler hanlar
Kalmadı aslaa sağlam duvarlar
Ehâlinin göz yaşı sel gibi çağlar
Çok duâ ettiler ulu Yezdâne

Ne çâre bozulmaz takdiri Hüdâ
Hemen yardım etsin cümleye Mevlâ

Yıkıldı Fâtihin alemi hâlâ
Çıkmaz oldu müezzin ezâne

Yıkıldı Edirnekapu minâresi
Harab olmuşdu civarlar kalesi
Kurtulmanın yokdu gayri çâresi
Herkes dökülmüşdü bağ ü bostâne

Yıkıldı cümle kâgir binâlar
Çatladı karakol kışla duvarlar
Harab oldu cümle hanlar hamamlar
Bu da ibret oldu böyle cihâne

Yıkıldı Yeni Câmiin külhânı
Billâh söylemem aslaa hilâfı
Ey kerem kânı cenâbı Bârî
Yazık değil miydi bunca insâne

Zelzeleden Çarşı olmuşdu harab
Dökülmüş cümle taş ile türab
Burada ezilenler gaayet bîhesab
Leşleri serdiler cümle meydâne

Bir kimesne var idi hanın içinde
O da kalmışdı bu zulüm dibinde
Çıkardılar toz toprak içinde
Yazıl elif kaddi döndü kemâne

Anı kurtardılar toprak içinden
Tuttular hemen iki kolundan
Verdi bir sedâ ol derûnundan
Çehresi benzerdi bir kahramâne

Allah din ü devlete vermesin zeval
Cümlesi buldu keyfinde kemâl
Ehli servet yardımda etmedi ihmâl
Rahmet ettiler ehli islâme

Her bir devletten iâne geldi
Takdir böyle imiş yerini buldu
Nice canlar gül gibi soldu
Kara haber gitti bunca cihâne

Nasıl hareket desem bu bir zulümdür
Söz laf anlamaz böyle bir zâlimdir
Kimi babacığım kimi evlâdım der
Yeniden gelmişdi sanki cihâne

Sene bin üçyüz on iki tamam
Takdir bu hâli eyledim beyan
Söylesem çokdur hâsılı kelâm
Gayret et Hâlid işbu destâne

Destanda bahsedilen yangın, Fâtihde Şekerci Hanı yangınıdır.

Hüsnü KINAYLI

Bibl.: Solakzâde Tarihi; Raşid Tarihi, II ve V; Silâhdar Tarihi II; Vâsıf Tarihi, I; Tâhir Alangu, Kü'hanbeyi Edebiyâtı.

DERDLİ — Ünlü halk şâiri, asıl adı İbrahimdir; 1772 de Bolu vilâyetinde Gerede kazâsında Şahneler Köyünde doğmuşdur, babasının adı Ali'dir; babasını küçük yaşda kaybetmiş, geçim kaygusu ile çocuk sayılacak çağda önce Konyada, sonra İstanbulda gurbete düşmüş, bilhassa İstanbulda bekâr uşaklığı hayatında hanlarda kahvehânelerde gördüğü saz şâirlerine özenerek pek genç yaşda âşıklık yoluna sapmış; aşık kahvehânelerinde çırak olarak kahvehânede yatar barınırken saz çalmaya, şiirler düzmeye başlamışdır, söylediği şiirler muhitinde beğenildiği için istîdâdını Allâhın lutfu bilerek ilk şiirlerinde «Lutfi» mahlasını kullanmışdır. Dikkati çekerek himâye gördüğü muhakkakdır; kendisine edebî bir eğilim sağlayan, divan edebiyatı ve tasavvuf ile meşgul olmasına imkân veren hâmî veyâ hâmîleri meçhul kalmışdır, devlet kapusuna alınmış, memur olarak Anadoluda bulunmuş, hattâ Mısıra kadar gitmişdir. Bir ara köyüne dönmüş, evlenmiş, iki evlât sâhibi olmuş, sonra geçinme yolunda tekrar gurbete düşmüşdür; seyahatlarından birinde, 1846 da Ankarada 74 yaşında vefât etmiş Koyunpazarındaki camiin mezarlığına defnedilmişdir.

Bu büyük halk saz şâiri hakkında Çankırı millet vekili Talet Beyin «Âşik Derdli» adı ile yazdığı ve 1928 de Boluda basdırdığı eseri göremedik. İbrâhim Alâeddin Gövsa «Türk Meşhurları» isimli eserinde: «tarikata girdi», «Köyüne elinde saz, başında sikke ile döndü» diyor, girdiği tarîkatın adını yazmıyor, edebi hüviyeti için de: «Hem parmak hesâbı ile, hem aruz vezni ile şiirler meydana getirmişdir, sözlerinde düzgün tahsil görmeyenlere mahsus pürüzler olmasına rağmen içli bir şâirlik ve bâzı defa çok ince bir birim vardır» diyor. Türk Ansiklopedisi de şunları yazıyor: «Dili oldukca ağırdır, Divan Edebiyatının etkisinde kalmışdır».

Derdlinin divânı arab asıllı Türk harfleri ile bir kaç defa basılmışdır. Darbı mesele hâline gelmiş şu zarif mısrâ Derdlinindir:

Mevlevîdir sevdiğim her dem külâh eyler bana

Bu büyük şâirin yetişmesinde eski İstanbulun en aşağı halk tabakalarına kadar sinmiş kültür atmosferinin tesiri çok büyükdür.

Hüsnü KINAYLI

DERDLİ — Geçen asır sonlarında yaşamış çulha esnafından İstanbullu bir halk şâiri; asıl adının Mustafa olduğunu kendisi söyleyen ve Derdli ismi hem mahlası hem de muhîtinde lakabı olduğu anlaşılan bu zâtin yalnız bir manzûmesi, Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bulunmuşdur:

Âşık Derdlidir nâmim ey ihvânı bâ safâ
Mehdim şehri İstanbul göbek adım Mustafa

Derde olan nisbetim mahlas değildir benim
Eyyâmı sabâvetden zaif nahif derdliyim

Nevcivanlık çağında çulhalıkdı kârımız
Tezgâhdaki refikim olmuşdu dildârımız

Dibâyi aşk dokurduk mekik atub rûzmerre
Kitâbı aşk okurduk yârim ile ezbere

Sîne uryan don paça baş açık yalın ayak
Pırpırılar şâhı o bıçkınım gaayet kıyak

Pâyini bûs etmeğe destur didikde şehbazım
Târihini eflâke nakşeyledi bu nazım

Mâşûkumun emridir târihini yaz diye
«Mihrâbı aşkı oldu pâyı dilber Derdliye»

1298 (M. 1880-1881)

DEREAĞZI İSKELESİ — Boğazın Rumeli yakasında Aranvudköyünde, Arnavudköyü Deresinin denize döküldüğü yerde eski büyük bir kayık İskelesinin adı; yeri, Arnavudköyü Vapur İskelesi ile Akıntıburnu arasına düşer; 1826 dan az önce tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı defterinde Arnavudköyü İskelesi tarafından gelindiğine göre şöyle kaydedilmişdir: «... Delibeyzâde Hatmam Yorgakinin Yalısı, yanında Dereağzı İskelesi, yanında İstefenâki Yalısı, yanında Dimitrâki karısının arsası, yanında Aleksom Beyin arsası, yanında Boyar Yorgakinin Yalısı, yanında Kamburoğlu Dimitrakinin Yalısı, yanında hekim Despotun Yalısı, yanında Mise Yorginin Yalısı, yanında Hançerlibey karısının yalısı, yanında Akıntıburnu...». (B.: Bostancıbaşa Defterleri, cild 6, sayfa 2979; Arnavudköyü, cild 2; sayfa 1039).

DEREBEYİ SOKAĞI — Boğaziçinde Anadolu yakasında Çengelköyünün sokaklarından; köyün merkezî kısmının az gerisindedir, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre İftar Yokuşu ile Çengelköyü Mezarlık Sokağı arasında uzanır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Eylül 1966).

Hâlid ERAKDAN

DERE BOSTANI SOKAĞI — Kasımpaşada Hacı Hüsam Mahallesinin yollarından, Kasımpaşa Zincirlikuyu Yolu ile Tahtkadısı Sokağı arasında uzanır; Zıncırlıkuyu Yolu Hacı Hüsam Mahallesi ile Kaptan Mahallesi arasında sınır yoldan. Derebostanı Sokağı, bostanlar arasından geçer bir toprak sokakdır; vaktiyle kabataş döşeliymiş, büyük sağnaklarda sel yatağı olurmuş, bu yüzden bozula bozula, tâmir de görmeyerek toprak yol hâlini almış. Sokak üzerinde mesken yokdur (1966, eylül). Hacı Hüsam Mahallesinin bu noktası, Kasımpaşanın bu noktası, Kasımpaşanın gerilerine, bitimine rastlar, Derebostanı Sokağından bir sokak aşırı yerde Büyük Piyâle Camii bulunmaktadır. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 16/183).

Hâlid ERAKDAN

DEREBOYU SOKAĞI — Kasımpaşada Camiikebir ve Küçükpiyâle Mahallelerinin müşterek sokağıdır; Camiikebir Mahallesinde Kasımpaşa Muvakkithânesi Sokağı ile Küçükpiyâle Mahallesinde Tahtakadı Sokağı arasında uzanır, ve bu iki mahallenin arasında sınır olan Kasımpaşa fırını Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 16/185 ve 184). Kabataş döşeli bir yoldur, Belediyece paket taşına cevrilmesi hazırlığı yapılmış bulunuyordu. 1 tornacı, 1 marangoz, 1 berber, 1 terzi, 1 kuyumcu dükkânı, 1 eczâhâne, müteaddid bakkal dükkânı, dört katlı bir iş hanı ve pasaj, Tahtakadı Sokağı ile birleşdiği noktada da Belediye Hamamı bulunmaktadır, Eski ahşab evlerinden ancak bir kaç tâne kalmışdır. Sait ve Ramazan Uçmana âid «Kardeşler Kıraathânesi» bu sokak üstünde semtin en büyük kahvehânesidir; kapu numaraları 1—63 ve 2—40 olup iki araba rahat geçecek genişlikde bir yoldur (eylül 1966).

Hâlid ERAKDAN

DERE ÇIKMAZI — Boğaziçinde Arnavudköyünün yollarından; Arnavudköyü Kireçhâne Sokağı ile Arnavudköyü Dere Sokağı arasında uzanır, sokakdan ziyâde 2,5 metre genişlikde beton bir kanal geçiddir, kenarında gaayet dar bir yerden yürünerek üzerindeki evlere gidilir; kâgir ve yarı kâgir evlerin kapu numaraları 1—15 ve 2—16 dır. Yağışlarda bu kanal-geçidde toplanan sel suyu, ızgaralı geniş bir mecrâ ile Arnavudköyü Deresine akıtılmışdır (eylül 1966).

Hâlid ERAKDAN

DEREGAZİNOSU SOKAĞI — Kadıköyünün Kuşdili semti yollarından, Kuşdili Caddesi ile Mahmud Baba Sokağı arasında uzanır ki Kuşdili Çayırı ile Kurbağalı Dere arasından geçmektedir. Kuşdili Caddesi tarafındaki başından gelindiğine göre sağda ve solda ikişer katlı birer ahşab ev vardır, sol kolda Miskianber Sokağı ile olan kavuşağı başında bir terkos çeşmesi vardır. Sokağın sağ tarafı Kurbağalı Dere boyundur, burada ahşab yalı-evler görülür; dere üzerinde demir takviyeli bir tahta köprü bulunmaktadır. Kurbağalı Dere boyunun yakın geçmişde pek meşhur olan gazinoları burada idi (eylül 1966).

Hâlid ERAKDAN

DERE HAMAMI — Kasımpaşada küçük bir hamam idi; zamanımızda mevcud değildir; hicrî 1147 ve milâdı 1735 tarihli hamam müstahdemleri sicil defterinde Kasımpaşa hamamları arasında kaydedilen bu Dere Hamamında şehri (İstanbullu) Süleyman bin Mahmud adında bir hamamcı ile 27. cebeci bölüğü neferlerinden Avlonyalı sarı bıyıklı Ahmed bin Hasan ve 6. cebeci bölüğü neferlerinden yine Avlonyalı çârebrû Ahmed bin Ali adında iki arnavud dellâk, Mardin adında zinnî, gayri müslim bir külhancı ve üç nefer hammal, hamamın külhanında barınır kulhanbeyi delikanlı-oğlan bulunduğu kayıdlıdır (B.: Arnavud Dellâklar, cild 2, sayfa 1038; Dellâk, cild 8, sayfa 4368; Hamam; Kasımpaşa; Külhan beyleri).

DERE HAMAMI — Onyedinci asırda yaşamış büyük muharrir Evliyâ Çelebi, meşhur seyyahatnâmesinin İstanbula tahsis edilmiş birinci cildinde İstanbul hamamları arasında Eyyub civârında Dere Hamamı adı ile bir hamam kayd ediyor. Eyyub hamamları arasında bu isimde bir hamama başka kaynaklarda rastlamadık (B.: Hamam).

DERE İÇİ — Kasımpaşa Deresi boyunun

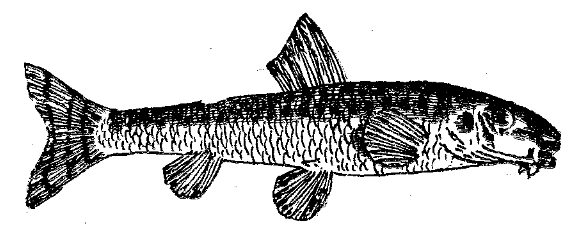
eski adı; Zamanımızda bu meşhur derenin üstü boydan boya beton ile örtülmüşdür (B.: Kasımpaşa Deresi).

DEREİÇİ YOLU — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre İçerenköyün sokaklarından; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (eylül 1966).

DEREKARŞISI SOKAĞI — Hasköyün Sokaklarından, Hasköyün gerisinde, kırlığındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 17/186), mûsevî mezarlığına giden caddenin sağında ufak bir derenin kenarındadır, toprak bir yokuşdur. Birer ikişer katlı bir kaç ve gece kondu tipi meskenler görülür; bir bakkal dükkânı vardır, kapu numaraları 1—9 ve 2—22 dir.

Bu sokağın bir koluna «Derekarşısı Yan Sokağı» adı verilmişdir, Derekarşısı Sokağı ile Muhibban Sokağı arasında uzanır, toprak yokuşdur, ikişer katlı evler ve gecekondu tipi meskenler görülür; bir bakkal dükkânı vardır, kapu numaraları 1—11 ve 2—8 dir(eylül 1966).

DERE KAYASI — Sazan balığı soyundan 15, en çok 20 santim boyunda ince uzun, kızıl ve yeşil ile karışık sincâbî renginde bir balıkdır; üzerinde esmer ebruları vardır; akıntısı çok, zemini çakıl, taş ve kum ile örtülü ırmak ve derelerde çoklukla bulunur; üst çenesi uzun, dudaklarının yanlarında iki bıyığı vardır; sırtında, karnında ve makadında üç küçük yüz-

Derekayası Balığı

geci vardır, sırtındaki 9, karnındaki 9, ve makadındaki 10 şuâlıdır, kuyruğu açık çataldır. Bir takım kurt ve balık yumurtaları yer; kışı göllerde geçirir, ilk baharda akar sulara iner ve dişisi oralarda taşlar ve otlar üzerine yumurtasını döker, erkek balık da tohumunu döker; son baharda tekrar göllere döner. Eti lezzetlidir; İstanbul piyasasına Anadolu nehirlerinde avlanan dere kayalarının tuzlusu gelir.

Bibl.: Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

DERELİ (Cevad) — «Ressam; 1902 de Rizede doğdu, Çallı İbrahimin atöliyesinde çalışdığı Sanayii Nefîse Mektebini 1924 de bitirerek devlet himâyesi ile Parise gönderildi, avdetinde Güzel Sanatlar Akademisinin resim şubesine mualelim muavini tayin edildi, 1933 de Tıb Fakültesinde desinatör oldu. Paletinde hâkim olan renkler gümüşî, yeşil ve mâvidir. En güzel eserleri İstanbul kıyılarında yapdığı manzaralardır. Renkle tatlı ve âhenkdar olub yumuşaklığı ile mütenâsibdir. Cevad Dereli tamamen realist tanınmış ve o yolda çalışmakda bulunmaktadır; daha ziyâde manzara ressamıdır; Resim ve Heykel Müzesinde eserleri vardır. 1939 da Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Sinopa gönderilmiş ve oradan çok güzel eserlerle dönmüşdür» (Pertev Boyar, Türk Ressamları, 1948)

Hâlen Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden olan Cevad Dereli, bu ansiklopedi için hâl tercemesinde yukarıdaki satırlarla yetinilecek sanatkâr değildir; fakat esefle kaydederiz ki çok eskiden beri ve çok iyi tanıdığımız ressam, şânına lâyık bir hal tercemesinin yazılabilmesi için gerekli notları kendisinden bir kaç sefer taleb ettiğimiz halde ne yazmış, ne de konuşmuşdur. Onun en güzel portresini çizecek bir kalem için yapacak iş, şu satırın sonuna bir nokta koymakdan ibâdet kalıyor.

DEREN (Haşmet) — Tıb doktoru, göğüs hastalıkları mutahassisi, 1923 de İstanbulda doğdu; Sid İbrahim Bey ile Bedia Hanımın oğludur; 1941 de İstanbul Erkek Lisesini bitirdi; 1947 de İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinden diploma alarak 1951-1952 de Frankfurt Üniversitesi 1. Dahiliye Kliniğinde ihtisasını yapdı, Almanyada muhtelif hastahânelerde çalışdı; memlekete dönüşünde Yakacık Sanatoryomu asistanı (1948-1950), Bursada Uludağ Sanatoryomu başhekim muavini (1954-1956); İstanbul Verem Savaş Derneği Merkez Epidemioloji Servisi Şefi oldu (1956).

Etibba Odası ve Milletler Arası Verem Savaş Cemeiyeti üyesidir; İhtisas tahsilini yapdığı Almanyaya sık sık gidip gelir, hatta Essenli bayan Christine ile evlidir; almanca, fransızca, ingilizce bilir. Atletizmi, futbol ve tenis oyunlarını sever.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DEREOTU SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının Taksim nâhiyesinin Bülbül Mahallesi sokaklarından

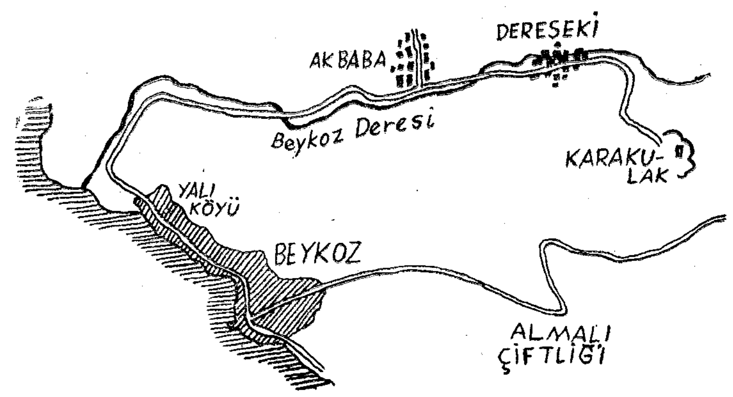
(adı geçen rehberde pafta 19/148); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (eylül 1966).

DERESEKİ KÖYÜ — Beykoz Kazâsının köylerinden; Beykoz Deresi vâdîsinde, Beykoz kasabasına 7 kilometre mesâfededir; bu satırların yazıldığı sırada 75 evli bir köy olup nüfusu 500 kişi kadardır. Bir mescidi (B.: Dereseki Mescidi), beş sınıflı bir ilk okulu, 2 kahvehânesi; 4 bakkalı ve 1 fırını vardır; fırın ihtiyacı tam olarak karşılayamadığı için ekmeğini ve etini yakında bulunan Akbaba köyünden temin etmekde idi (Temmuz 1966). Vaktiyle bir de hamamı varmış, pek harab bir halde iken 1895-1910 arasında yıkdırılmışdır, 1966 da yeri arsa-tarla idi.

Dereseki, yahud daha doğru söylenişi ile Deresekisi Köyü (Seki = sed, sedîr) devam ede gelmiş rivâyete göre İstanbulun fethinden bir asır kadar önce kurulmuşdur, köyün kurucusu bilinen ve «Kırklar Sultan» diye anılan zâtin kabri köy civârında dere boyunda bir sed, seki üstündedir. Köy mescidinin bânisi Molla Fenârî Mehmed Efendidir, şeyhülisâmlığa kadar yükselmiş ulemâdan olup hicrî 954 (M. 1547) de vefât etmişdir (B.: Mehmed Efendi, Molla Fenârî).

Köy halkı eskiden bağçıvanlık ve odunculuk ile geçinirdi; çok güzel bir vâdîde kurulmuş olan Dereseki etrâfı ormanlarla kaplı idi; namlı av yataklarından biri idi. Orman kalmamış, toprak halkı besleyemez olmuş, Deresekililerin mühim bir kısmı Beykozdaki Sümerbank Deri-Kundura Fabrikasında çalışmakda, bir kısmı da memur idi. Pek az kişi de bağçıvanlığa devam etmekde idi.

Deresekinin cevizi, ayşekadın fasulyası ve reçelelik gülü meşhurdur; ceviz ile fasuleyası «Beykoz Cevizi», «Beykoz Fasulyası» diye anılır; köy, İstanbul şekercilerine her sene 10 ton kadar reçelelik gül satar.

Dereseki Köyünün mevkii
(Kroki Deveciyandan)

Dereseki Köyünün bir hususiyeti bastonculuk üzerine bir köy işçiliğine sâhib olmuşdur, Osman Şenoğlu, Hayri Yılmazkaya, Râşid Işıldar ve Ali Akan adında dört usta tarafından işletilir ve her birinde 4-5 genç ve çocuk çalışır dört baston ve şemsiye sapı atölyesi vardır. El tezgâhlarında kestâne ağacından yapılan baston ve şemsiye sapları yalnız İstanbul Piyasasına değil, bütün Anadoluya ve külliyetli mikdarda Suriyeye sevkedilir. Cenub vilâyetlerimiz ile Suriyede nârinciye mahsulleri ambalajlarında kullanılan ve kestâne çubuklarından papılan çenberler de Dereseki Köyünde imâl edilir.

İstanbulun büyük şöhretlerinden Karakulak menbâ suyu bu Dereseki Köyü arâzisi içindedir; bu münâsebetle yakın bir zamana kadar köy halkının bir kısmı da suculuk ile geçinirdi. Dereseki Köyü, Köy Kanunun yürürlükde olduğu bir yerdir, bu kanuna göre menbâ suları köy geliri kabul edilmişdir; halbuki Karakulak Suyu Vakıflar İdâresi tarafından bir müteahhid eliyle işletilir. (B.: Karakulak Suyu). Meşhur Sırmakeş Suyu da Dereseki Köyü arazisi dâhilindedir. Beş çeşmesi ile bu köy su bakımından büyük lutfa kavuşmuşdur.

Köyün eski avculuk geleneği tamâmen kalkmamışdır; köyü ziyâretimiz tarihinde Ahmed Duman gibi namlı bir eski avcu da hayatda idi; yakın geçmişe kadar Dereseki civârında yaban domuzu, karaca, çulluk avına çıkılırdı.

Köy elektrik ile aydınlatılmış ve Beykoza Belediye Otobüsleri ile bağlanmışdır; 3 araba sabah, 3 arabada öğleden sonra Beykozdan Deresekiye gelir, döner; Dereseki-Beykoz arası 50 Dereseki-Üsküdar arası da 120 kuruştur. Bir de köy otobüsü vardır, Karakulak suyuna kadar çıkar. Dolmuş taksi ücreti 1 liradır.

Tahsile devam etmek istiyen köy çocukları Beykoz Orta Okuluna giderler; oğlanlar lise tahsilini Kabataş Erkek Lilesinde, kızlar da Kandilli Kız Lisesinde yaparlar.

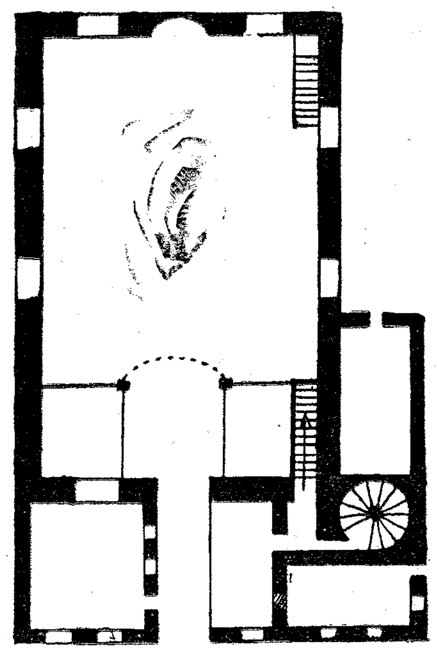
1964 - 1965 arasında Karakulak suyunda iki turistik lokanta-gazino

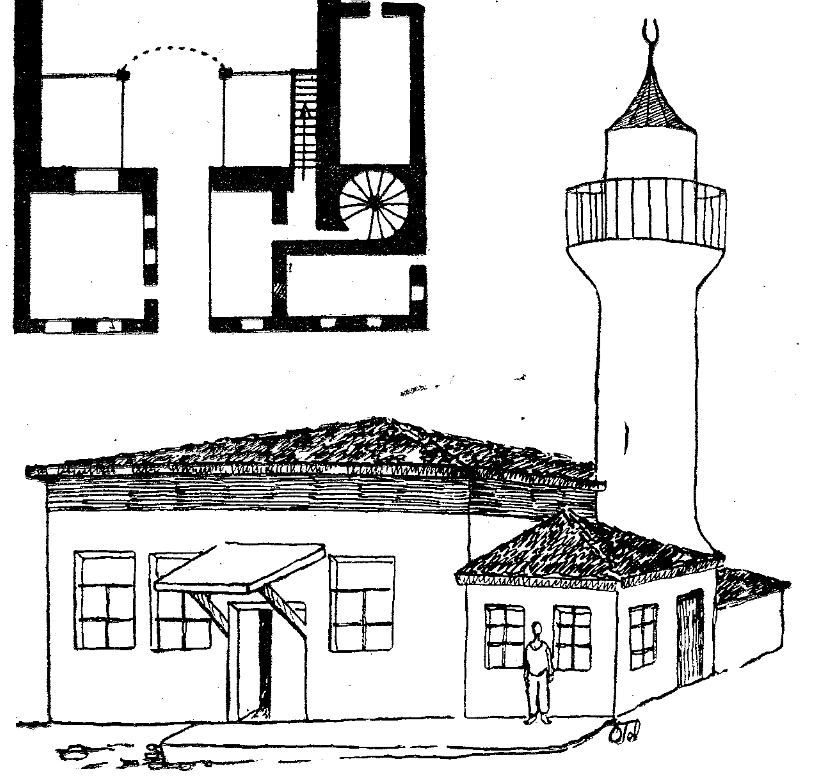
açılmışdır; biri menbâ suyu çeşmesinin hemen karşısındadır; yeri Deresekinin köy şahsiyetine âid olub Metin ve Ahmed Kavcı adında iki genç tarafından yapılmış, ve işletilmekde idi; temiz, ve emsâline nisbetle çok çok ucuz bir yerdi. Diğeri menbâ suyunun yanındaki bayır üstünde idi, emekli başçavuş Naci Durusoy tarafından işletiliyordu.

Gecekondu Mahallesi — Dereseki Köyü sınırı içinde Almalı ve Kaynarca çiftlikleri arâzisinde kurulmuş bir mahalledir; 1941 de başlamış 1966 da 500 hâne olmuşdur; 3000 nüfusu vardır. İskân yâsağı olan orman bölgesinde kurulmuş olduğu için orman umum müdürlüğü ile muhâkemeli idiler; mustakil köy şahsiyeti almamış, arada 5 kilometroluk bir mesâfe bulunduğu halde Dereseki Köyünün bir mahallesi itibar edilmiş, son muhtar seçimlerinde de seçimi bu mahallenin adayı kazanmışdı; asıl köy ile gecekondu mahallesi arasında araba yolu yokdur; Beykozdan gidilir. Gecekondulu muhtar nefsi Deresekililerin işlerini Beykozda bir kahvehânede oturup görmekte idi. Almalı Çiftliğindeki gece kondularının nüfus ekşiriyeti baskınından kurtarıp Dereseki Köyü muhtarlığına altı asırlık köyün asıl halkına bırakmak gerekir; köyden çok uzak ve köyden kat kat büyük gecekonduları Deresekiye bir mahalle gibi eklemek her halde sakat bir idârei maslahat işidir.

1966 temmuzunda Deresekiyi ziyâretimizde bize çok nâzik delâletde bulunmuş Beykoz kaymakamı Zeki Ocaklı'ya, tahrirât kâtibi Halim Bayrakdar'a, ve Deresekili Bekir Çoşkuna burada şükrânımızı kaydetmek lâzımdır.

Bibl.: R.E.K., E. Yücel, S. Erdem ve Agob Celâ'yan, Gezi notu.

Dereseki Mescidi
(Resim ve plân - Kroki: Ö. Tel)

DERESEKİ MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânîsi Molla Fenârî Mehmed Efendidir, hicrî 949 da Abdülkadir Efendiden sonra şeyhülislâm olmuş, 952 de tekaüd olarak 954 de (M. 1547) vefât etmişdir. Minberini Burnaz İbrahim Ağa nâmında bir hayır sâhibi koymuşdur; yakınında bir bağ içinde Karakulak Suyu demekle meşhur bir su vardır, bir âlâ su olduğundan Üçüncü Sultan Selim zamanında vâlide kethüdâsı Giridli Yusuf Ağa mermer taşlar ile yapdırıp suyu arslan ağzı lüleden akıtmışdır, iki tarafına da küçük birer köşk binâ etmişdir» (B.: Dereseki Köyü; Karakulak Suyu).

Dereseki Köyünün merkezinde, Karakulağa giden cadde üzerinde, Beykoz tarafından gelindiğine göre caddenin sol kenarında, sed üstündedir, kapusu kendi adını taşıyan sokağa açılır. Küçük bir kâgir kapu olup duvarları sarı badanalıdır.

Mustakil plânlı bir yapıdır; son cemaat yerinin sol tarafı bir iç duvarla bölünerek oda hâline getirilmişdir; sağ

tarafına da sokağa iki penceresi bulunan ve kapusu yandaki isimsiz aralık sokakda bir odacık eklenmişdir ki köy ihtiyar heyetinin toplandığı yerdir. Son cemaat yerinin sağında dar bir kapudan bir ara boşluğa geçilir; buradan ikinci bir dar kapudan minâreye çıkılır, kadınlar mahfiline çıkan ahşab merdiven de bu ara boşlukdadır; asıl ibâdet sahnında mihrab, mustakil yapının küçük duvarında ve duvar içindedir; mihrab duvarında iki, uzun yan duvarlarda ikişerden dört, son cemaat duvarında, bölme odaya bakan bir ki ceman 7 pencere ile aydınlatılmışdır. Ahşab sâde minberi son zamanlarda konmuşdur; mâbet, son cemaat yeri ile birlikde ahşab bir beşik çatı ile örtülmüşdür. Minaresi mescid binâsına nisbetle çok kalın düşmüşdür, tuğla minâredir; şerefesinin korkuluğu âdi demir parmaklıkdır, minâre külâhı da gaayet kısa, ters kapanmış boru çiçeği şeklindedir; minârenin arkasında ve camiinin sağ duvarına bitişik bir tabutluk vardır.

Camiin kapusu önünde meydanımsı açıklıkda bir bizans sütununun büyük başlığı musalla taşı olarak kullanılmakda idi; dikkate değer kadim büyük bir yapıya âid olduğu bellidir. Cami kapusunun solunda beton musluklları vardır. Temiz, bakımlı bir köy mescididir. Rizeli Hasan Sağlam adında kuran kursundan mezun bir genç 1964 yılından beri imamlığında bulunuyordu, cemaatdan sesi güzel olanlar da müezzinlik vâzifesini görmekde idiler. Bir beton yapı olan köy okulu da mescidin yanındadır (Temmuz 1966).

Erdem YÜCEL

DERGÂH — «Farsca isim; kapu yeri, eşik, âsitâne, tekke» (Türk Lugatı).

Bilhassa manzum eserlerde vezin ve kaafiye zorlaması ile «Dergeh» şeklinde de yazılır, söylenir.

Divan edebiyatında, dinî edebiyatımızda «Allak kapusu, eğiği», «Magfiret, af kapusu eşiği», «(duânın, sığınmanın) kabul kapusu eşiği», «Devlet kapusu eşiği», «Ululuk kapusu eşiği» anlamlarında «Dergâhı Celâl», «Dergâhı Magfiret», «Dergâhı Kabul», «Dergâhı Devlet», «Dergâhı İclâl» gibi terkibler çok kullanılmışdır.

Dilese kudreti İskender ile Çemşidi
Dergehi devletü iclâline derban eyler

(Cevri)

•

Herkes irişür anda murâdına anınçün
Dergâhları mel'cei erbâbı recâdır

(Nedim)

•

Şeyh Efendi de Hicazdan geliyor
Dergehi Hakka niyazdan geliyor

(Süleyman Paşa)

•

Sığınup dergehi muhabbetine
Kahve açdım Sinopun âfetine

(Tevfik Karkan)

Dergâh kelimesi «Tekke» karşılığı olarak bilhassa tarikat mensubları arasında, ve hemen dâimâ «Dergâhı Şerif» diye kullanılır.

Dergâhı Âlî, Dergâhı Muallâ — İmparatorluk devrinde «Pâdişah Kapusu» anlamında ve «Pâdişah Sarayı, Sarayı Hümâyun» karşılığında kullanılmışdır. Bu ismin «Tekke» mânâsı ile ilgisi yokdur.

Fakat, eski metinlere dikkat edilirse aydın olarak görülür, «Dergâhı Âlî» tâbiri doğrudan Sarayı Hümâyunu ifâde etmek için değil de, saraya mensûbiyeti anlatmak için kullanılmışdır. Meselâ: «Dergâhı Âlîye gitti..» denilmemiş, «Saraya gitti..» denilmişdir ;buna karşılık saray kapucularına, saray kayıkcılarına, saraya her ne iş ile olursa olsun bağlanmış olanlara «Dergâhıâlî Kapucuları», «Dergâhıâlî Hamlacılar», «Dergâhıâlî Ekmekcibaşısı», yine aynı anlamlarda «Bevvâbânı Dergâhıâlî», «Hamlaciyânı Dergâhıâlî», «Serhabbâzânı Dergâhıâlî» denilmişdir.

Hüsnü KINAYLI

DERGÂH, DERGÂHLAR — Tarikatlerin tedkik ve mütâlası bu ansiklopedinin konusu dışındadır. Asırlar boyunca İstanbul halkının günlük hayatı üzerinde Dergâhların (Tekkelerin) çok derin, büyük tesiri olmuşdur Büyük şehrin kültür ve sanat hayatında bazı dergâhlar mekteb, hattâ bir çeşid akademi olmuşlardır; bu ansiklopedide o dergâhlar kendi isimleri ile tesbit edilmişlerdir. (B.: Aydınoğlu Dergâhı; Galata Mevlevihânesi; Yenikapu Mevlevîhânesi; Bahâriye Mevlevihânesi; Bektâşi Tekkeleri, cild 5, sayfa 2443) İstanbul halkının dergâhlara olan bağları da, halk ağzına uyularak «Tekke» maddesinde tesbit

edilmişdir; millî kütübhânemizde meselâ «Aşçı Dede İbrahim Beyin Hâtıraları» gibi bu yolda pek mühim, pek orijinal eserler vardır (B.: Aşçı Dedenin Hâtıraları, cild 2, sayfa 1140). İstanbulda asırlar boyunca büyüklü küçüklü camilerin vâizliklerini yapa gelmiş tarikat şeyhlerinin husust hayatları türlü yönden tedkike değer zengin bir konu oldukdan başka cemiyet ilmi bakımından da ayrıca önem taşır.

Asrımız başında dergâhların ancak inhitat devrini görmüş bir halk şâiri olan Merdivenköylü Tevfik Karkan, yarım kalmış manzum sergüzeştnâmesinin bir bendinde Hekimoğlualipaşa dergâhında geçen günlerini anlatır iken:

Abdalyâkub Tekkesinde postumuz
Şeyh köçeği bıçkın oğlan dostumuz

Şâhin başda tâcı şâhî dalfesi
Elde turunç köpük Yemen kahvesi

Seher vakti doğar gelür hû diye
Bûsi pâyi subhai Kaadiriye

diyor. Büyük italyan edîbi Edmondo de Amicis de Galata Mevlevihânesinde gördüğü nâhoş bir sahneyi şöyle anlatıyor: «... ben bu mevlevi dervişlerde harikulâde kıvrak, yorulmaz, sanatlarını tam bir soğuk-kanlılıkla yapan bir dansözden başka bir şahsiyet görmedim. Bir genç derviş gördüm ki, karşısındaki tribünden bir İngiliz kadının yiyecek gibi bakan nazarlarından hiç de çekinmiş, hırçınlaşmışa benzemiyordu. İçlerinden birçoklarını öyle cürümler üzerinde yakaladım ki, iğilip arkadaşlarının elini öpecek yerde gizlice ısırıyor, beriki de onun elini çimdikliyerek mukaabele ediyordu.. Bir başka gün dergâhın bir höcresine girmişdim; orada devrana hazırlanan bir derviş gördüm, uzun boylu, nârin, tüysüz bir delikanlıydı. Aynanın karşısında beyaz tennûresinin belini kuşakla sıkıyordu; bize doğru döndü ve gülümsedi. Elleri ince vücûdunun etrâfında dolaşıyor, acele acele fakat tatlı bir edâ ile, bir artist gözü ile elbisesinin her tarafını düzeltiyordu; bir balo için giyinmiş ve aynada kendisini seyreden bir genç kıza benziyordu..». Unutmamalıdır ki Edmondo de Amicis Türkleri çok sevmiş, Türk milletinin türlü faziletlerinin hayrânı bir yabancıdır; o da o büyük mevlevîhâneyi inhitat devrinde görmüşdü. Türkiye Cumhuriyetinin tarikatları kaldırıp tekkeleri kapatmasının toplum hayatı zarûreti olarak kabul etmek lâzımdır. Dergâhlar, asîl inzivâlara âguuşunu açmış, aynı zamanda bir ilim, sanat, tefekkür ocağı tarihi vazîfesini tamamlamış müesselerdi. Fakat tarikatlerin kökleri o kadar derindedir ki, zamanımızda, dergâh olarak kapanmış binâların dışında, tarikat âyinleri yapıldığı, gizli dergâhların basıldığı, günlük gazetelerin zâbıta vak'aları arasında okunur.

Fetihden sonra geçen beş asır içinde İstanbulda büyüklü küçüklü yüzlerce dergâh kurulmuşdur. Bunlardan bir kısmının bânisi, mânen bağlandıkları bir büyük şeyhin hizmetinde, pâdişahlar, ünlü vezirler olmuşdur. Üsküdarlı Bandırmalızâde Esseyid Ahmed Münib Efendi, 1307 (1889-1890) de tanzim ve neşrettiği «Mecmuai Tekâya» isimli risâlede 16 tarikat üzerine 307 dergâh (tekke) kaydetmişdir. Risâlede dergâhlar, ayin günleri üzerine sıralanmışdır. Biz oradan nakletdiğimiz dergâh isimlerini önce, mensub oldukları tarikatın adı altında topladık, sonra, her tarikatda ayrı ayrı alfebetik sıraya koyduk, semt isimleri ile âyin günlerini de kaydettik. Mecmuai Tekâyâ 1889-1890 da 24 dergâhın yıkılmış, yerinin arsa hâlinde olduğunu gösteriyor (B.: Tekke).

Türkiyede Bektâşı Tarikatı 1826 da Yeniçeri Ocağı ile beraber kaldırılmışdır (B.: Bektâşi). Şiddetli tâkib tavsadıkdan sonra da Bektâşi dergâhlarının açılmasına resmen izin verilmemiş, bektâşiler dergâhlarını nakşî adı altında açmışlardır. Nakşi dergâhları arasında içinde bektâşi âyini icrâ edilendere de «Bektâşi» diye bir kayıd koyduk.

BAYRÂMÎ

4 dergâh

1 — Diviteiler Dergâhı
Üsküdar salı

2 — Emekyemez Dergâhı
Üsküdar, Salacak, pazartesi

3 — Himmetzâde Dergâhı
Nakkaspaşa, perşembe

4 — Tavilmehmedefendi Dergâhı
A'tımermer, salı
Arsa

BEDEVÎ

8 dergâh

5 — Ağaçkakan Dergâhı
Yedikule civarı, çarşamba

6 — Arabzâde Dergâhı
Kasımpaşa, Uzunyol, salı
7 — Ebürrizâ Dergâhı
Kasımpaşa-Tatavla, pazar
8 — İslâmbey Dergâhı
Eyyub, cuma
9 — Şeyhhamed Dergâhı
Çengelköy, cumartesi
10 — Şeyhhâmil Dergâhı
Beylerbeyi, pazar
11 — Şeyhhasib Dergâhı
Üsküdar, toptaşı, pazartesi
12 — Şeyhhüseyin Dergâhı
İstavroz, perşembe

CELVETÎ

22 dergâh

13 — Acıbâdem Dergâhı
Üsküdar, cumartesi
14 — Akarca Dergâhı
Tophâne, çarşamba
15 — Akbıyık Dergâhı
Ahırkapu, çarşanba
16 — Alâeddinefendi Dergâhı
Sofular, pazartesi
17 — Atpazâriomsanefendi Dergâhı
Fatih, pazar
18 — Atpazâriosmanefendi Dergahı
Üsküdar, cuma
19 — Ayşesultan Dergâhı
Üsküdar, İmrahor, perşembe
20 — Bacılar Dergâhı
Üsküüdar, Hüdâî civarı, salı
21 — Bandırmalı Dergâhı
Üsküdar, İnâdiye, cuma
22 — Çakırdede Dergâhı
(Karaabalı Dergâhı)
Dolmabağçe, çarşamba
23 — Divitcizâde Dergâhı
Üsküdar, Şeyhcamii, cuma
24 — Hüdâîazizmahmudefendi Dergahı
(Pişvâyi tarikat)
Üsküdar, cuma
25 — İskenderbaba Dergâhı
Üsküdar, Ağahamamı, çarşamba
26 — Keşfiosmanefendi Dergâhı
Vezneciler, çarşamba
Arsa
27 — Küçükayasofya Dergâhı
Camiin içinde, cuma
28 — Mihrimahsultan Dergâhı
Üsküdar, İskele, perşembe
29 — Musalla Dergâhı
Bulgurlu, perşembe
30 — Sarmaşık Dergâhı
Edirnekapusu, perşenbe
31 — Şeyhfenâî Dergâhı
Üsküdar, Pazarbaşı, çarşamba
32 — Şeyhselâmi Dergâhı
Üsküdar, Tekkekapusu, pazartesi
33 — Şeyhselâmi Dergâhı
Büyükçam'ıca, çarşamba
34 — Tenbelhacımehmed Dergâhı
Üsküdar, Perşembe

CERRÂHÎ

14 dergâh

35 — Ârifdede Dergâhı
Üsküdar, Mehmedağa Camii, perşembe
36 — Çaylakzâde Dergâhı
Nuruosmâniye, perşembe
37 — Halilnızâmeddin Dergâhı
Edirnekapusu, çarşamba
38 — İplikcimehmed Dergâhı
Otlukcu Yokuşu, perşembe
39 — Karabaş Dergâhı
Rumelihisarı, perşembe
40 — Karagöz Dergâhı
Silivrikapusu, çarşamba
41 — Nureddincerrâhî Dergâhı
(Pişvâyi Tarikat)
Karagümrük, pazartesi
42 — Sertarikzâde Dergâhı
Fatih, Kumrulumescid, salı
43 — Sertarikzâde Dergâhı
Eyyub, nişancı, pazar
44 — Şeyhali Dergâhı
Otakcılar, pazar
45 — Tameşvar Dergâhı
Eyyub, perşembe
46 — Yağcızâde Dergâhı
(Balaban Dergâhı)
Üsküdar, Balabaniskelesi, cumartesi
47 — Yesârîzâde Dergâhı
Sofular, cumartesi
48 — Yıldızdede Dergâhı
Bağçekapusu, çarşamba

GÜLŞENÎ

3 dergâh

49 — Başcıhacımahmud Dergâhı

Haseki, Başce Camii, çarşanba
50 — Gülşenîtatarefendi Dergâhı
Tophâne, perşenbe
51 — Şeyha'i Dergâhı
Balat, salı

HALVETÎ

13 dergâh

52 — Bülbülcüzâde Dergâhı
Fatih, Yeninişancı, cumartesi
53 — Çizmeciler Dergâhı
Kabataş, pazar
Arsa
54 — Hamzazâde Dergâhı
Fatih, Yeninişancı, salı
Arsa
55 — İshakkaramâni Dergâhı
Sütlüce, cuma
Arsa
56 — Kasımçelebi Dergâhı
Çemberlitaş, cuma
57 — Kule meydanı Dergâhı
Yedikule, Kasabilyas, çarşanba
58 — Maçka Dergâhı
Maçka, pazartesi
Arsa
59 — Sadullahçavuş Dergâhı
Silivrikapusu, cumartesi
60 — Şevkiefendi Dergâhı
Mimarağa, sa'lı
Arsa
61 — Şeyhhafız Dergâhı
Üsküdar, Karacaahmed, pazar
Arsa
62 — Şeyhsüleyman Dergâhı
Beykoz, perşenbe
63 — Tekkeci Dergâhı
Topkapu dışı, Takkeci Camii, cuma
64 — Üçler Dergâhı
Silivrikapusu, cuma

KAADİRÎ

57 dergâh

65 — Abdalyakub Dergâhı
(Hekimoğlualipaşa Dergâhı)
Hekimoğ'ualipaşa Camii, cuma
66 — Abdüsselâm Dergâhı
Hekimoğlu ,pazar
67 — Alibaba Dergâhı
Fındıklı, çarşanba
68 — Avnizâde Dergâhı
Üsküdar, divitciler, cumartesi
69 — Bayrampaşa Dergâhı
(Paşmaklı Şerif Dergâhı)
Haseki, cuma
70 — Büyükpiyâle Dergâhı
Kasımpaşa, cuma
71 — Çenezâde Dergâhı
Eskiali, pazartesi
72 — Doğramacı Dergâhı
Kasımpaşa, Zındar arkı, çarşanba
73 — Dülgeroğlu Dergâhı
Sarachâne civarı, perşembe
74 — Emirefendi Dergâhı
Kasımpaşa, Kulaksız, perşenbe
75 — Erdekbaba Dergâhı
Haseki, Davudpaşa, pazar
76 — Evlicebaba Dergâhı
Eyyub, Bü büldere, cuma
77 — Fıstıklı Dergâhı
Hasköy, pazartesi
78 — Gavsizâde Dergâhı
Mevlevihânekapusu, cumartesi
79 — Hacılyas Dergâhı
Eğrikapu, perşenbe
80 — Hâkiefendi Dergâhı
Eyyub, Evlicebaba, cuma
81 — Hamdiefendi Dergâhı
Sinanpaşa, çarşanba
Arsa
82 — Havuzbaşı Dergâhı
(Özbek'er Dergâhı)
Beylerbeyi, perşenbe
83 — Haydardede Dergâhı
Saraçhâne, pazar
Arsa
84 — Hindiler Dergâhı
Üsküdar, Selâmsız, cumartesi
85 — Hindiler Dergâhı
Aksaray, Horhor, cumartesi
86 — Kabakulak Dergâhı
Karagümrük, perşenbe
87 — Kaadirîhâne Dergâhı
Tophâne, salı
88 — Kaledibi Dergâhı
Mevlevihânekapusu, çarşanba
Arsa
89 — Karabaş Dergâhı
Tophâne, perşenbe
90 — Kartalbaba Dergâhı
Üsküdar, Nuhkuyusu, salı

91 — Kavafhüseyin Dergâhı
Emirgân, cuma
92 — Kavafmehmed Dergâhı
Balcıyokuşu, cumartesi
93 — Kaygusuzbaba Dergâhı
Ayasofya, pazar
94 — Kelâmi Dergâhı
Mevlevihânekapusu, salı
95 — Kolancıeminefendi Dergâhı
Otakcı'ar, cumartesi
96 — Küçükpiyâle Dergâhı
Kasımpaşa, cumartesi
97 — Kürkçü Dergâhı
Lâlezar, pazar
98 — Kürkcüzâde Dergâhı
Silivrikapusu, pazar
99 — Mısırlıibrahim Dergâhı
Sultanahmed, cuma
100 — Mollaçelebi Dergâhı
Eyyub, Tabakhâne, cuma
101 — Muabbirhasanefendi Dergâhı
Kasımpaşa, Büyükpiyâle, çarşanba
Arsa
102 — Nazmizâde Dergâhı
(Yavaşcaşâhın)
Şehremini, pazartesi
103 — Nebâti Dergâhı
Tophâne, çarşanba
Arsa
104 — Nişancı Dergâhı
Fatih, Yeninişancı, cumartesi
105 — Oğlanlar Dergâhı
(Oğlanşeyh Dergâhı)
Aksaray, pazar
106 — Peykdede Dergâhı
Mevlevihanekapusu, pazartesi
107 — Rem'i Dergâhı
Şehremini, çarşanba
108 — Resmî Dergâhı
Edirnekapusu, cuma
Arsa
109 — Serbölük Dergâhı
Üsküdar, Divitciler, perşenbe
110 — Şeyhhulûsi Dergâhı
Ayasofya, çarşanba
111 — Şeyhmehmed Dergâhı
Bebek, Kayalar, cuma
112 — Şeyhşemsi Dergâhı
Keçeciler, perşenbe
113 — Şeyhtahâ Dergâhı
Haseki, perşenbe
114 — Taşcı Dergâhı
(Gümüşdede Dergâhı)
Davudpaşa İskelesi, pazartesi
115 — Türâbî Dergâhı
Kasımpaşa, Tersâne, cuma
116 — Vâniahmedefendi Dergâhı
Lâlezar, pazar
117 — Yahyaefendi Dergâhı
Fatih ,cuma
118 — Yahyakethüdâ Dergâhı
(Yâhûbaba Dergâhı)
Kasımpaşa, çarşanba
119 — Yarimcababa Dergâhı
Paşa'imanı, cumartesi
120 — Yâvedud Dergâhı
Ayvansaray dışı, cuma
Arsa
121 — Zinzirlikuyu Dergâhı
Üsküdar, cumartesi

MEVLEVÎ

5 dergâh

122 — Bahâriye Mevlevihânesi
çarşanba
123 — Galata Mevlevihânesi
cuma, salı
124 — Üsküdar Mevlevihânesi
cumartesi
125 — Kasımpaşa Mevlevihânesi
pazar
126 — Yenikapu Mevlevihânesi
pazartesi, perşenbe

NAKŞÎ

65 dergâh

127 — Afifehâtun Dergâhı
Eyyub, perşenbe
128 — Akbaba Dergâhı
Beykoz, Akbaba, perşenbe
129 — Babahaydar Dergâhı
Eyyub, perşenbe
130 — Bâdemli Dergâhı
Sütlüce, perşenbe
131 — Bâliefendi Dergâhı
Silivrikapu, cuma
132 — Çolakhasanefendi Dergâhı
Eyyub, İdrisköşkü, cuma
Arsa
133 — Derûnîmehmedefendi Dergâhı
Vezneciler, perşenbe

134 — Ebûsâidülhudrî Dergâhı
Kaariyecivarı, cuma
135 — Emirbuhârî Dergâhı
Edirnekapusu, cuma
136 — Emirbuhârî Dergâhı
Unkapanı, perşenbe
137 — Emirbuhârî Dergâhı
Eğrikapu, Tok'udede, perşenbe
138 — Feyziye Dergâhı
Kocamustafapaşa, cuma
139 — Feyzullahefendi Dergâhı
Halicilarköşkü, cuma
140 — Hacıbeşirağa Dergâhı
Bâbıâlî, perşenbe
141 — Hakikîosmanefendi Dergâhı
Eğrikapu, perşenbe
142 — Hakikîzâde Dergâhı
Eğrikapu, pazar
143 — Hâtuniye Dergâhı
Eyyub, İdrisköşkü, pazartesi
144 — Husrevpaşa Dergâhı
Eyyub, Bostaniskelesi, perşenbe
145 — Kalenderhâne Dergâhı
Eyyub, Camiikebir, perşenbe
146 — Kalenderhâne Dergâhı
(Hindiler Dergâhı)
Üsküdar, çinli, perşenbe
147 — Karaağaç Dergâhı
Karaağaç, perşenbe
Bektâşi
148 — Karayağdı Dergâhı
Eyyub, perşenbe
Bektâşi
149 — Kaşgarî Dergâhı
Eyyub, Karyağdı, perşenbe
150 — Kefevî Dergâhı
Salmatomruk, salı
151 — Kırkağaç Dergâhı
Aksaray, perşenbe
152 — Kirpâsî Dergâhı
Eyyub, Düğmeciler, pazar
153 — Mehmedsaidefendi Dergâhı
Fındıklı, perşenbe
154 — Mercimek Dergâhı
Langa, cuma
155 — Mesnevîhâne Dergâhı
Çarşanba, cuma
156 — Mimarsinan Dergâhı
Âşıkpaşa, salı
157 — Muabbirhasanefendi Dergâhı
Eskia'i, perşenbe
158 — Muradmolla Dergâhı
Çarşanba, pazar
159 — Mustafadede Dergâhı
Fatih, Büyükkahraman, cumartesi
160 — Mustafapaşa Dergâhı
Otakcılar, perşenbe
161 — Nalbandmehmedefendi Dergâhı
Rumelihisarı, perşenbe
162 — Nazifdede Dergâhı
Anadoluhisarı, perşenbe
163 — Neccarzâde Dergâhı
(Sinanpaşa Dergâhı)
Beşiktaş, pazartesi
164 — Öksüzcebaba Dergâhı
Kocamustafapaşa, cuma
165 — Özbek Dergâhı
Üsküdar, Bülbüldere, cuma
166 — Özbekler Dergâhı
Sultanahmed, cuma
167 — Özbekler Dergâhı
Üsküdar, Sultantepsi, perşenbe
168 — Perişanbaba Dergâhı
Kazlıçeşme, perşenbe
Bektâşi
169 — Safvetipaşa Dergâhı
Hocapaşa, perşenbe
170 — Sarıbaba Dergâhı
Sarıyer, pazar
171 — Selimiye Dergâhı
Üsküdar, Selimiye, perşenbe
172 — Seyyidbaba Dergâhı
Haseki, perşenbe
173 — Şahkulu Dergâhı
(Merdiköyü Dergâhı)
Merdivenköyü, perşenbe
Bektâşi
174 — Şehidler Dergâhı
Rumelihisarı, perşenbe
Bektâşi
175 — Şeyhabdullah Dergâhı
Kanlıca, perşenbe
176 — Şeyhali Dergâhı
Eyyub, Oluklubayır, perşenbe
177 — Şeyhıfzı Dergâhı
Unkapanı, perşenbe
Arsa
178 — Şeyhkâmil Dergâhı
Edirnekapusu, pazar
179 — Şeyhmurad Dergâhı
Eyyub, Nişancı, cuma

180 — Şeyhsadık Dergâhı
Üsküdar, Pazarbaşı, perşenbe
181 — Şeyhsaid Dergâhı
Fındıklı, pazar
Arsa
182 — Şeyhselâmi Dergâhı
Eyyub, Haydarbaba, pazar
183 — Şeyhselim Dergâhı
Üsküdar, Çınar, perşenbe
184 — Tâhirağa Dergâhı
Âşıkpaşa, perşenbe
185 — Tâhirbaba Dergâhı
Büyükçamlıca, perşenbe
Bektâşi
186 — Valdesultan Dergâhı
Edirnekapusu, perşenbe
187 — Vezir Dergâhı
Eyyub ,perşenbe
188 — Yahyaefendi Dergâhı
Beşiktaş, perşenbe
189 — Yahyâzâde Dergâhı
Yay'a, perşenbe
190 — Yûşâ Dergâhı
Beykoz, perşenbe
191 — Zıbınışerif Dergâhı
Taşkasab ,pazar

RİFÂÎ

35 dergâh

192 — Alikuzu Dergâhı
(Çürüklük Dergâhı)
Kasımpaşa, cumartesi
193 — Alyanak Dergâhı
Lâlezar, perşenbe
194 — Bekârbey Dergâhı
Hobyar, cumartesi
195 — Cündi Dergâhı
Altımermer, pazartesi
196 — Düğümlübaba Dergâhı
(Arabacıbaşı Dergâhı)
Sultanamed, pazar
197 — Hulviefendi Dergâhı
Şehremini, salı
198 — Karababa Dergâhı
Atikali, salı
199 — Karanuhud Dergâhı
Halıcılar, çarşanba
200 — Karasarıklı Dergâhı
Küçükmustafapaşa, pazartesi
201 — Kılıcımehmedefendi Dergâhı
Mevlevihânekapusu, pazar

202 — Kubbe Dergâhı
Fâtih, Yenihamam , cuma
203 — Mârûfiefendi Dergâhı
Kasımpaşa, pazartesi
204 — Osmanefendi Dergâhı
Topkapusu, cumartesi
205 — Paşababa Dergâhı
(Hoca Dergâhı)
Tophâne, çarşanba
206 — Râşidefendi Dergâhı
Fatih, Kadıçeşmesi, cuma
207 — Saçlıefendi Dergâhı
Küçükayasofya, pazar
208 — Saifefendi Dergâhı
Şehremini, cuma
209 — Saidçavuş Dergâhı
Küçükmustafapaşa, perşenbe
210 — Salihefendi Dergâhı
Karagümrük, pazartesi
211 — Sancakdar Dergâhı
Ayasofya, cuma
212 — Sandıkcışeyh Dergâhı
Üsküdar, Tabutcular, cumartesi
213 — Saraçishak Dergâhı
Tavşantaşı, pazar
214 — Seyyahşeyh Dergâhı
Kabasakal, pazar
215 — Sultanosman Dergâhı
Otakcılar, cuma
216 — Şerbetdar Dergâhı
Mol'agürânî, cuma
217 — Şeyhabdullah Dergâhı
Odabaşı Çarşısı, çarşanba
218 — Şeyhârif Dergâhı
Husrevpaşa, çarşanba
219 — Şeyhhâfız Dergâhı
Üsküdar, Menzilhâne, perşenbe
220 — Şeyhmahmud Dergâhı
Üsküdar, Ahmediye, çarşanba
221 — Şeyhnuri Dergâhı
Üsküdar, Tabaklar, çarşanba
222 — Şeyhsırrı Dergâhı
Kıztaşı, pazar
223 — Şeyhülislâm Dergâhı
Eyyub, Babahaydar, perşenbe
224 — Tarsûsî Dergâhı
Mevlevihânekapusu, cuma
225 — Yahyâzâde Dergâhı
Eyyub, Camiikebir, pazartesi
226 — Yeşiltulumba Dergâhı
Unkapanı, cuma

SAADÎ

23 dergâh

227 — Abdüselâm Dergâhı
(Kovacıdede Dergâhı)
Koska, pazartesi
228 — Âbidçelebi Dergâhı
Kadıçeşmesi, perşenbe
229 — Balçık Dergâhı
Defterdar, cumartesi
230 — Câferpaşa Dergâhı
Eyyub, cuma
231 — Ciğerimdede Dergâhı
Kasımpaşa, pazartesi
232 — Çakırağa Dergâhı
Edirneköprüsü, cuma
233 — Ejder Dergâhı
Karagümrük, pazartesi
234 — Etyemez Dergâhı
Samatya, perşenbe
235 — Fındıkzâde Dergâhı
Yüksekkaldırım, pazartesi
236 — Ganiefendi Dergâhı
(Hallacbaba Dergâhı)
Üsküdar, Tabutcular, cuma
237 — Hamidiye Dergâhı
Kadıköy, Kuşdili, pazar
238 — Hasankudsiefendi Dergâhı
Mevlevihânekapusu, salı
239 — Hasırcızâde Dergâhı
Sütlüce, çarşanba
240 — İsâefendi dergâhı
Halıcılarköşkü, cuma
241 — Kadem Dergâhı
(Halilhamidpaşa Dergâhı)
Davudpaşakalesi, salı
242 — Kantarcıbaba Dergâhı
Gümüşsuyu, cuma
243 — Malatyalıismailağa Dergâhı
Üsküdar, Ahmediye, salı
244 — Râşidefendi Dergâhı
Şehremini, pazartesi
245 — Sancakdar Dergâhı
Davudpaşaiskelesi, pazar
246 — Seyfiefendi Dergâhı
Üsküdar, Çavuşderesi, pazar
Arsa
247 — Sır Dergâhı
Otakcılar, cuma
Arsa

248 — Şeyhcevher Dergâhı
Okmeydanı, salı
Arsa
249 — Taş'lıburun Dergâhı
(Lâgerî Dergâhı)
Eyyub, perşenbe

SİNÂNÎ

3 dergâh

250 Haririmehmedefendi Dergâhı
Topkapusu, cumartesi
251 — Ümmisinan Dergâhı
(Pişvâyi Tarikat)
Eyyub, Düğmeciler, çarşanba
252 — Zekâizâde Dergâhı
Şehremini, cuma

SÜNBÜLÎ

23 dergâh

253— Beşikcizâde Dergâhı
Davudpaşa, salı
254 — Cihangirhasenefendi Dergâhı
Cihangir Camii, pazartesi
255 — Çayır Dergâhı
(Safvetîpaşa Dergâhı)
Silivrikapusu, pazar
256 — Dırağman Dergâhı
Dırağman, çarşanba
257 — Erdebil Dergâhı
Ayasofya, cuma
258 — Ferruhkâhya Dergâhı
Balat, cuma
Arsa
259 — Hacıevhad Dergâhı
Yedikule, pazartesi
260 — Hacıkadın Dergâhı
Samatya, perşenbe
261 — İbrahimpaşa Dergâhı
Kumkapu, Nişancı, salı
Arsa
262 — Karamehmedpaşa Dergâhı
Aksaray, cuma
263 — Keşficâferefendi Dergâhı
Fındıklı, cumartesi
264 — Koruk Dergâhı
Mollagîrâni, salı
265 — Mehmedağa Dergâhı
Çarşanba, cumartesi
266 — Merkezefendi Dergâhı

Merkezefendi, perşenbe

267 — Mimaracem Dergâhı
Mevlevihânekapısu, çarşanba

268 — Mirahur Dergâhı
Yedikule, pazar

269 — Ramazanefendi Dergâhı
Kocamustafapaşa, pazartesi

270 — Saç'ıhüseyinefendi Dergâhı
Üsküdar, Tabutcular, pazartesi

271 — Sirkeci Dergâhı
Küçükmustafapaşa, çarşanba
Arsa

272 — Sivâsî Dergâhı
Sultanselim, perşenbe

273 — Sivâsî Dergâhı
(Pişvâyi Tarikat)
Eyyub, Nişancı, perşenbe

274 — Sünbüleefendi Dergâhı
(Pişvâyi Tarikat)
Kocamustafapaşa, cuma

275 — Şahsultan Dergâhı
Eyyub, salı

ŞÂBÂNÎ

25 dergâh

276 — Akşemseddn Dergâhı
Zeyrek, cuma

277 — Altûnizâde Dergâhı
Ağayokuşu, pazartesi

278 — Atikvalde Dergâhı
Üsküdar, pazar

279 — Aydınoğlu Dergâhı
Salkımsöğüdü, cuma

280 — Çınarlı Dergâhı
Üsküdar, Çavuşderesi, perşenbe

281 — Durmuşdede Dergâhı
Rumelihisarı, çarşanba

282 — Ekmel Dergâhı
Sofular, cuma

283 — Emirler Dergâhı
Silivrikapu, cumartesi

284 — Fahreddinefendi Dergâhı
Maçka, perşenbe

285 — Hacımüştak Dergâhı
Ağayokuşu, pazartesi

286 — Kuşadalı Dergâhı
Aksaray, perşenbe

287 — Mahmudefendi Dergâhı
Mevlevihânekapusu dışı, cuma

288 — Mehmedpaşa Dergâhı
Küçükayasofya, perşenbe

289 — Nalçaçı Dergâhı
Üsküdar, Tabak'ar, perşenbe

290 — Nasûhizâde Dergâhı
Üsküdar, doğancılar, cuma

291 — Nâzikî Dergâhı
Ayasofya, perşenbe

292 — Raufiefendi Dergâhı
Beykoz, pazar

293 — Refetefendi Dergâhı
Çarşanba, çarşanba

294 — Safvetîpaşa Dergâhı
Üsküdar, doğancılar, pazar

295 — Seyyidnizam Dergâhı
Silivrikapusu dışı, cuma

296 — Şâmiler Dergâhı,
Aksaray, perşenbe

297 — Şeyhhâfız Dergâhı
Beykoz, perşenbe

298 — Şeyhismâil Dergâhı
Yeniköy, salı

299 — Şeyhrûmî Dergâhı
Üsküdar, Ahmediye, cumartesi

300 — Ümmîahmed Dergâhı
Üsküdar, Çini'i, çarşanba

ŞÂZELÎ

3 dergâh

301 — Ertuğrul Dergâhı
Beşiktaş, cuma

302 — Şâzeli Dergâhı
Alibeyköyü, cuma

303 — Şâzelî Dergâhı
Unkapanı, perşenbe

UŞŞÂKÎ

4 dergâh

304 — Hâlidefendi Dergâhı
Yedikule, Mirahur, cuma

305 — Hocazâde Dergâhı
Fatih, Haydar, pazartesi

306 — Şa'cızâde Dergâhı
(Savaklar Dergâhı)
Eğrikapu dışı, pazar

307 — Uşşâkî Dergâhı
(Pişşâyi Tarikat)
Kasımpaşa, perşenbe

DERGÂH — Birinci Cihan Harbi sonunda, İstanbulun düşman işgaali altında bulunduğu kara günler içinde yayınlanmış bir fikir ve sanat mecmuası; ilk nushası 16 nisan 1921 de çıkan ve onbeş günlük bir mecmua olan «Dergâh» ı İstanbul Dârülfürunu gencliği çıkarmışdır, imtiyaz sâhibi Mustafa Nihad (Özön) Beydir. Anadoludaki Millî Mücâdele hareketine gönül bağı olan bir mecmua olmuş, devrin seçkin kalem sâhiblerinden Yahya Kemal Beyatlı, Ahmed Hâşim, Yakub Kadri Karaosmanoğlu, Mustafa Şekib Tunç, Falih Rıfkı Atay ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu Dergâhın yazı ailesinde bulunmuşlardır. Ömrü iki yıl kadar sürebilmiş, ancak 42 nusha çıkmışdır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi

DERİ — (B.: Debbağ, Debbağhâne, cild 8, sayfa 4325)

DERİALİYYE — İstanbulun Osmanlı İmparatorluğu zamanında kullanılmış isimlerinden biri, «Büyük Kapu», «Yüce Kapu» mânasındadır. (B.: Deri saadet).

DERİ CEKETLİ GENÇLER — İkinci Cihan Harbinden sonra bilhassa Avrupada, İngiltere, Fransa, İtalyada, ve sonra Amerika Birleşik Devletlerinde bir «Âsî Genclik» nesli yetişmişdir; bunların hayat felsefesi «Existentialisme» olmuş, bundan ötürü kendilerine de Existentialist (Egzistansiyalist) denilmişdir; hiç bir nizam, örf, âdet tanımayarak diledikleri gibi yaşamak, diledikleri kılık kiyâfetde dolaşmak, dünyâ zevklerinin tatmini yolunda hicab ve korkuyu atmak, bu yolda hattâ fuhuş, hattâ cinâyete varınca kaba kuvvet kullanmak kendilerince mubah olmuş; ve kendi alemlerini teşhir ve bu yoldan karşının arzû ve ihtiraslarını tahrik de zevkleri arasına girmişdir; mürâhik oğlanlar, nevhat gencler, çocuk sayılacak kızlar, buluğ çağı içinde genç kızlar, bizim eski kalenderlerin «göz zînası» dedikleri tahrik yolunda, yalın ayak, yarı çıplak nümâyişli kılıklara girmişlerdir.

Ve nihâyet apaş argosu kelime ve deyimlerle ve hattâ küfürlerle dolu bir dil ile konuşmuşlardır; bu arada müstehcen elfâzı da sık ve yüzleri kızarmadan sarf etmişlerdir.

Resim, müzik, dans, bütün sanat telâkkileri şehevî bir vahşet gâzesine bürünmüş, içlerinden bu yeni anlamla hakiki sanatkârlar da yetişmiş ve onlara bu âsî gençlik bir put gibi tapmışdır. Kaba taş devrinin sâdece hayvan derileri ile örtülü insanları hatırlanarak deri pantolonlar, deri ceketler âsî gençlik tarafından öylesine benimsenmişdir ki batıda bir isimleri de «Deri Ceketliler» olmuşdur; bu isim Türk basınına «Meşin Ceketliler» diye geçmişdir.

Deri Ceketli bir genç nesli, kızlı oğlanlı, gerek sayı gerek ise cür'et ve cesâret bakımından batı ülkelerindeki emsâlinden çok az ve çok zâif olarak büyük şehir İstanbulda da mevcuddur. Bizimkilerin de alâmeti fârikaları, güzelliği garâbetde aranmış kiyâfetleri, bu arada deri ceketleri ve kaba dilleridir. Üniversiteli bir genç kız umumî bir yerde hiç utanmadan matrak kelimesini rahatca söylemiş, meselâ bahsi kaybettim yerinde «şişdim» diyebilmiş, delikanlıların arkadaşa hitabları da oğlandan bozma «ulan» olmuşdur. İstanbulda, batıdaki âsî gençliğin ancak mukallidi, taslakcısı olanlar da, kızlardan çok oğlanlar arasında görülmüşdür.

Bu büyük sosyal konunun salâhiyetde tedkiki, tahlili ve üzerinde kiymet hükümlerine varılması İstanbul Ansiklopedisinin sınırı dışındadır; yukardaki satırlar, zamanımızda Deri Ceketlerin bir takım gençler arasında moda olarak yayılması dolayısı ile kaydedilmişdir.

Büyük kalender halk şâiri asır dîde Bitlisli Ali Çamiç Ağa (B.: Çamiç Ağa, Bitlisli Ali, cild 7, sayfa 3700; Çıplak, cild 7, sayfa 3925) deri ceketli bir delikanlıyı şöyle tasvir ediyor ki bugün için bel ki bir hicviye, ilerisi için, bir devir üzerinde hüküm verdirtecek bir vesîkadır :

Üç otuzu aşdım gönlümüz tâze
Vuruldum Şilede bir servi nâze

Zemâne çıplağı deryâ çapkını
Plajda oynattı Çamiç aklını

Pırpırılar şâhı kayıkcı sandım
Beyzâde dediler billâh utandım

Dilinde türkcenin küfrü küspesi
Firengin itine taklid kisvesi

Atmış da hicâbın o rûyi tâze
Bir turfa kılıkla olmuş kepâze

Memeyi göbeği misâli köçek
Teşhiri mârifet bilmiş o çiçek

Saçları görmemiş mikrâsı berber
Hizanı zamâna nümûne dilber

Topuk vurup geçdi yanımdan güm güm
Nigâhım perçemle oldu kördüğüm

Ne lâzım âşıka ismi soy adı
Yetmez mi Çamiçe gözünün tadı

Denizde kapkara yanmış da civan
Şânında en uygun isim Demirhan

Kârı kisbin dahi söylerim size
Alıcı göz ile çekdim dikize

Çıplak ten üstünde deri ceketi
Bir kartıviziti ya etiketi

Kapak yıldızıdır âtîşi parlak
Ama benim hâlim bak allak bullak

Yüz yılın tortusu hey koca Çamiç
Bırak ayranı da artık viski iç

Unutmamalıdır deri ceketler, derisi kaba ve kesimi, dikişi kaba olarak memleketimizde, dolayısı ile bilhassa İstanbulda balıkcılar, gemiciler, araba sürücüleri tarafından soğuklara, yağmurlara, deniz serpintilerine karşı koruyucu ve dayanıklı bir üstlük olarak geçen asır ortalarındanberi giyilegelmişdir, o deri ceketler aynı boydan kimseler tarafından zamanımızda da giyilegelmektedir. Kibardan, ricalden ava meraklı kimseler tarafından, bilhassa ördek avına gidilirken giyilmişdir. Âsî gençliğin şehir giyiminde deri ceketleri bunlarla karışdırmamalıdır.

Hüsnü KINAYLI

DERİCİLER SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının Taksim Nâhiyesinin Eskişehir Mahallesi ile Şişli Nâhiyesinin Bozkurt Mahallesinin müşterek sokaklarından; Eskişehir Mahallesinde Lâlezar Sokağı ile Bozkurt Mahallesinde Kınalıkeklik Sokağının devâmı olması gereken isimsiz bir sokak arasında uzanır (adı geçen rehberde Pafta 18/152 ve Pafta 19/153); bu sokağın büyük kısmı Eskişehir Mahallesi içindedir; adı geçen mahalleler arasında sınır olan Şâhin Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. Yerine gidilip bu setırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (eylül 1966).

DERİCİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatada Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesi sokaklarından; Mumhâne Caddesi ile Necati bey Caddesi arasında uzanmakdadır, Alipaşa Değirmen Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (B.Ş.R. pafta 15/133); şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ekim 1966).

DERİCİ ZEYNEL SOKAĞI — Kadıköyünde Kuşdili semtinin yollarından, eski Kuşdili Çayırının kuzey-doğu kenarından geçen Mahmud Baba Sokağı ile Söğüdlüçeşme Caddesi (Kadıköy-Gazhâne yolu) arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 29). İki araba geçecek genişlikde kaba taş döşeli bir yoldur. Dördü ahşab ve geri kalanı kâgir 2-3 katlı evler arasından geçer; 2 berber dükkânı, 1 kundura tâmircisi, 1 Odun deposu (Üçler Deposu), 1 doğrama atölyesi (Ekşioğlu Kardeşler) vardır; Söğüdlüçeşme Caddesi üzerinde bulunan Turan Fırının yan kapusu da bu sokağa açılır; kapu numaraları 1—19 ve 2—22 dir (ekim 1966).

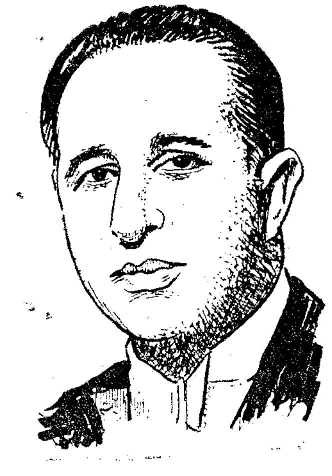
Halid ERAKDAN

DERİN KUYU SOKAĞI — Kumkapuda Nişanca ve Mimar Kemaleddin mahalleleri arasında bir sınır yoldur (1934 B.Ş.R. pafta 3/no. 32. 33). Şeyh Şâmil Sokağı ile Ağaçeşmesi Sokağı arasında uzanır; Çobançavuş Medresesi Sokağı, Sünbül Sinan Sokağt, Çobançavuş Sokağı, Mücellid çıkmazı ve İkbal Sokağı ile kavuşakları vardır. Bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, meyilli bozuk bir yoldur (ağustos 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DERİSAADET — İstanbulun, Osmanlı İmparatorluğu zamanında kullanılmış isimlerinden biri, «Saadetin Kapusu» mânasındadır (B.: Âsitâne; İslam bol; İstanbul; Dârülhilâfe; Darüssaltana; Kostantiniyye; Derialiyye); burada kapudan kasıd devlet kapusudur, dolayısı ile bu isim İstanbulun devlet merkezi olduğunu imâ eder; İstanbulun bu adını, der=kapu yerine dâr=ev kelimesi ile Dârüssaadet=Saadetevi şeklinde yazıb okuyanlar da olmuşdur. İstanbulun tabiat güzellikleri, zenginliği, her büyük şehir gibi halkına sağladığı türlü nîmetler, bu arada bir ilim ve irfan merkezi olması, İstanbula gelenlerin fikren yükselme imkânlarını kolayca bulması beldeye böyle bir isim takılmış olmasını mânâlaşdırır. Bu isim yakın geçmişde bilhassa posta muhâberâtında kullanılmışdır.

DERMAN (Hakkı) — Kimyager, eczâcı ve ünlü kemâni; değerli genç sanatkâr ve müzik konuları yazarı Hilmi Rit (B.: Rit, Hilmi) Hakkı Derman için: «Kırkbeş senedir mûsikimize hizmet ediyor, çalışının kimseye benzememesi, taksimlerinde elde ettiği eşsiz başarı onun kemanının en büyük hususiyetidir. Radyo ve sahnelerimizin bu kıymetli sanatkârı, arkadaşları arasında çok sevilir. Yakınları ona «Kaptan» diye hitabetmeyi alışkanlık edinmişlerdir. İyi kalbli, hakikî dost, müşfik aile reisi ve sayısız meziyetleri şahsında toplamışdır» diyor.

Hakkı Derman
(Resim: Agob Arad)

Hakkı Derman hal tercemesini meslekdaşı muharrire şöyle anlatmışdır :

«1907 senesinde İstanbul'da Kabataş semtinde doğmuşum. Babamın ismi Ali, annemin ki Mebruredir. Musikiye ve bilhassa kemana olan hayranlığım küçük yaşta başlamış olmalı ki, 10 yaşımda iken sünnet olduğum zaman, babamdan bana sünnet hediyesi olarak keman almasını istedim. 12 yaşımda Beşiktaş Musiki Cemiyetine intisabettim. Cemiyet reisi Hakkı Süha Beydi (B.: Gezgin, Hakkı Sühâ) Neyzen İhsan Bey de hoca olarak bulunuyordu. Uzun seneler beraber olduğum ve arkadaşlık ettiğim merhum Şerif İçli ile, ilk defa bu Cemiyetde tanıştım. Dört beş sene kadar bu toplulukta bulundum. Bu arada, tahsilime de devam ediyordum. Beşiktaş'taki Gazi Osman Paşa Lisesini bitirdim, Eczacı Mektebine girdim, 1926 senesinde oradan da mezun oldum. Sahneye, ilk defa kemani İhsan Efendinin yanında stajyer olarak çıktım. 1928 de ilk İstanbul Radyosu'nda, yayınlara girmeye başladım. 1930 senesinde Selâhaddin Pınar ve Hafız Burhan merhumlarla beraber çalışıyordum. 1931 de ilk Türk-Yunan dostluğunun kuruluşu münasebeti ile Madam Venizelos'un himayelerinde Atina'daki «Tiyatro Olimpiya» da bir Türk Müziği konseri vermek üzere Yunanistan'a gittim. Bu seyahatimde Âkile Artun, Hafız Ahmed, Nuri Halil Poyraz, Edip Erten merhumlarla Ahmed Yatman arkadaşlarım vardı. Bir konser için gittiğimiz Yunanistan'da bizi üç ay bırakmadılar ev Selânik, İskeçe, Gümülcinede çeşitli konserler verdik. Bu seyahatten çok iyi intibalarla yurda avdet ettik.

1936 senesinde, Ankara Radyosu'nun ilk açılışına davet edildim. Bu tarihten itibaren Ankara Radyosu'nun yayınlarına devam ederken, Tıbbi Kimya ihtisası yapmak üzere 1937 de Refik Saydan Enstitüsüne kimya asistanı olarak girdim. 1940 senesinde ihtisastmı tamamlıyarak Belediye Kimyagerliğine tâyin edildim. Ankara Radyosu'nun kadrolu hâle gelmesinden sonra her iki tarafa devam imkânı kalmayınca, musiki hayatımı tercih ederek kendimi tamamen musikiye verdim. 1945 senesinde İstanbul'a geldim ve sahne konserlerine burada devam ettim. Bugünkü İstanbul Radyosu'nun ilk açıldığı günden beri yayınlara girmeye başladım, halen de devam etmekteyim. 1945 senesinde İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Türk Musikisi İcra Heyetine katıldım, şimdi de aynı heyette vazife görmekteyim.

«Sanat hâttralarım çokdur, ikisini anlatayım; en önemlisi muhakkak ki, Atatürk ile ilgili olanıdır; Büyük Ata'ya 1932 yılında İstanbul'da takdim edildim. Kendisine fasıl hizmetim, 1936 senesinde Ankara'daki radyo faaliyetim sırasında olmuşdur. İki üç günde bir beni huzurlarına çağırırlar, sevgi ve iltifatlarını eksik etmezlerdi. Bir gün, Hariciye Köşkünde verilen bir davette, musiki icrasına başlamak üzere iken âni olarak bana bir sual tevcih ettiler. Hayatımın en heyecanlı ânını yaşadım diyebilirim. Şöyle ki, altmış kişilik heyeti imâ: — Musikiye başlamadan, evvelâ musiki nedir, bizi bu mevzuda tenvir edin!.. buyurdular. Kendimi toparladım. Daha önce huzurlarında bulunduğum bir sırada musikinin tarifini ağızların-

dan dinlemiştim, onları konuşmama başlangıç yaptım. Çok hoşlarına gitti; Atanın mûsiki târifi şu mealde idi: «Musiki, tabiątta mevcut nizamsız sesleri, gürültüleri, patırdıları insanlığın fikir, duygu ve nihayet ahlâk vasıflarını yükseltici, terbiye edici bir nizam ve ahenge sokan, onu ses ve nağme ile ifade vasıtası haline koyan insan zekâsının yarattığı yüksek sanat eseridir. (Atatürk, musikinin bu tarifini, 8.11.1937 günü gece saat 2 de yapmışlardır)».

«Bu tariften sonra, konuşmam çok beğenilmiş olacak ki, davetliler arasında bulunan Akşam gazetesi sahibi merhum Necmeddin Sadak Beye, sözlerimin başmakale olarak yazılması için gece yarısı emir verdiler ve, o gece İstanbul'a telefonla yazı yazdırıldı, 14.1.1938 günü de imzam ile neşredildi.

«Başımdan geçen hoş bir hâdisedir. 1929 senesinde İstanbul Radyosu'nun Büyük Postahâne üstünde bulunduğu sırada, bir gece, yayın arasında taksim yapmam icâbetti. Radyo neşriyâtına yeni katılmışdım; heyecanlı olduğum için, taksim yapacağım zaman arkadaşlarıma stüdyoda beni yalnız bırakmalarını rica ettim. O zaman stüdyo olan salonun bir kapısı açıktı ve arada bir perde vardı. Bu kapı merdiven sahanlığına açılırdı. Bir kış gecesi geçen vakanın kahramanı, o zamanki postahanenin meşhur kedisi oldu. Şöyle ki, mikrofon salondaki perdenin tam arakasında idi. Tam taksime başladığım sırada, perdenin arkasına gizlenmiş olan kedi tiz bir sesle miyavlamaya başladı. Şaşırmıştım. Bu seslerin mikrofondan da duyulacağı korkusu içinde, taksimi yarıda bırakıp kediyi kovalamaya başladım. Yerime oturup kemanı elime alır almaz, kedi gene aynı yerde bitti ve tekrar miyavlamaya başladı. O gece, bu sahne birkaç defa tekerrür etti. Taksim bittiğinde, kan ter içinde idim. İki gün sonra, muzip bir arkadaşımdan şöyle bir kart aldım: «Geçen gece, radyoda hoş sesli bir soliste refakat etmeniz bizi son derece memnun etti.» (Hilmi Rit, Hakkı Derman, Ses Mecmuası 1963).

DERMAN (Halil) — Hekim; bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Tıb Fakültesinin Fizyoloji Enstitüsü doçenti bulunuyordu; 1912 de Geliboluda doğdu, Sabri Bey adında bir zâtin oğludur; 1931 de Edirne Lisesinden mezun oldu, 1937 de İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi; 1938 de Uzunköprü sıtma mücâdele tabibi oldu, aynı yıl içinde İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine asistan olarak girdi, 1942 de doçent oldu; Bayan Müteyemmen ile evlidir ve Aykut (doğ 1942), Sabri (doğ. 1949), Aydın (doğ 1953) adında üç evlâd sâhibidir. Almanca ve İngilizce bilir; «İstanbul Tahlil Laboratuvarı» nın kurucusudur. Tıb Cemiyeti, Tabiblerin Yardımlaşma Cemiyeti, G.F. Natur Winensehaftler, ve Türk Biyoloji Derneğinin üyesidir. Eserleri : «Fizyoloji Dersleri», «Diş Tabiblerine Fizyoloji», ve muhtelif dillerde yayınlanmış 38 mesleki travag.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DERMAN SOKAĞI — Boğaziçinin Anadolu yakasında Kandilli Köyünün yollarından; köyün yalı boyuna nisbetle çok iç kısmındadır, Halat Sokağı ile Hanımoğlu Yokuşu arasında uzanır; Kandilli Kuyu Sokağı, Konuk Sokağı, Kandilli bağçe aralığı. Fahri paşa sokağı, Kandilli Bağçe Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 26/Kandilli). Sokakda 12 ahşab ev vardır ve hemen hepsi bakımsız, köhne evlerdir; bir kaç tâne de yeni beton binâ yapılmışdır; Kandilli bağçe Sokağında bulunan Rum Ortodoks Metamorfosis Kilisesinin arka kısmında ve bu sokak üzerinde Rum İlk Okulunu bulunmaktadır; 20 kadar öğrencisi Boğazın diğer köylerinden gelmektedir, ve bu sûretle kapanmamasına çalışılmaktadır. Kapu numaraları 1—39 ve 2—34 dür. (ekim 1966).

Halid ERAKDAN

DERMASONOĞLU (Yani) — 1966 yılı ağustosu başında karısının kabadayı jigolosunun karşılarına çıkması üzerine, zedelenmiş âile şeref ve nâmusun üzüntüsüne eklenen asabiyet ve korku ile ölmüş zengin bir rum boya tüccarı; büyüğü 12 yaşında iki çocuk sâhibi olan 35 yaşındaki Bayan Eleni Dermasoğlu iki sene evvel Beyoğlunda balık madrabazı Yosif Frangopulos adında ayak takımından bir kabadayı ile sevişmiş ve ona râm, iki sene birlikde yaşadıktan sonra jigolusunu terketmiş, fakat kaldırım delikanlısı bayanının peşini bırakmamışdır; çeşidli kabadayılığın revacda olduğu devrimizde balık madrabazı şehbaz da Dermasoğullarına aşırı derecede musallat olmuş, bu yüzden hakkında dâvâ açılmış ve zâbıta tarafından da kadını rahatsız etmemesi Yosif'e tenbih edilmiş; buna rağmen kabadayı gene Eleniyi tâkibde devam etmiş ve bir gün,

karısı, kaynanası ve iki çocuğu ile Modada otomobil ile dolaşan Yani Dermasonoğlunun önüne çıkmış, ıslık çalmak ve lâf atmak sûretiyle nümâyişde bulunmuş, Eleni de karşılık verince haysiyetli tüccar koca, bir beyin kanaması ile düşmüş ve kaldırıldığı Haydarpaşa Nümûne Hastahânesinde ölmüşdür (B.: Kabadayı).

Burhaneddin OLKER

DERNEK SOKAĞI — Taksimde Şehid Muhtarbey Mahallesi sokaklarından; Tarlabaşı Caddesi ile Keresteci Receb Sokağı arasında uzanır bir dirsekli bir sokak (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 19/147).

Tarlabaşı Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir; keskin bir dirsekle kırılan sokağın ikinci hem daralır, hem de bir yokuş yololur, bu kısmın zemini de kabataş döşelidir. 3-4 katlt kâgir eski apartmanlar arasından geçer, binâların alt katları dükkân, mağaza, atöliyedir; sokak bir çarşı boyudur: 2 berber, 4 muhtelif eşyâ tâmiri atöliyesi, 1 hallaç, 1 nikel kaplamacı, 1 kaynak-torna-tesviye atöliyesi, 1 emlâk bürosu vardır. Kapu numaraları 1—21 ve 2—18 dir (ekim 1966).

Halid ERAKDAN

DERNE SOKAĞI — Beşiktaş İlçesi merkez nahiyesinin Sinanpaşa, Türk Ali ve Cihannümâ mahalleleri arasında sınır yoldur; Mâşuklar Sokağı ile Selâmlık Caddesi arasında uzanır, İlhan Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 20/173. 174, 176).

Mâşuklar Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli dik bir yokuş olarak başlar; İlhan Sokağı ile kesişdikden sonra düzleşir ve zemini kabataş döşeli bir yol olur. Bu sokak üzerinde ikişi ikişer ve biri üç katlı üç kâgir ev ile kapusu İlhan Sokağında Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi vardır (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DERSAN (Kâzım Şinasi) — Ünlü gazeteci, Akşam Gazetesinin kurucularından biri; aslı Giridli olub 1888 de orada doğmuşdur; Lise tahsilinden sonra Parisde Sorbon Üniversitesi İctimâî İlimler Akademisini bitirmişdir. Birinci Cihan Harbinde Hilâliahmer Cemiyetinde (Kızılay) çok büyük hizmetleri görülmüşdür; 1918 mütârekesinin kara işgal günlerinde İstanbulda Fâlih Rıfkı, Necmeddin Sadık ve Ali Naci Beylerle Akşam Gazetesinin dört kurucusundan biri olmuş, Anadoludaki Millî Mücâdeleyi İstanbuldan destekleyen bu gazetenin idârî işlerini üzerine almış, ve çok müşkil şartlar içinde bu ağır işi muvaffakiyetl e başarmışdır (B.: Akşam Gazetesi, Cild 1, sayfa 545; Atay, Fâlih Rıfkt, cild 3, sayfa 1260; Karacan, Ali Naci; Sadak, Necmeddin). Fâlih Rıfkı ve Ali Naci Beyler Cumhuriyet devrinde Akşamdan ayrıldıkdan sonra gazeteyi Necmeddin Sâdık Beyle birlikde çıkarmaya devam etmişler; Necmeddin Sâdık'ın vefâtından sonra gazetenin bütün yükü ve mes'uliyeti Kâzım Şinâsi Dersan'a kalmışdır; 1957 de Akşamı Mâlik Yolaç'a devretmiş ve gazetecilikden çekilmişdir. Uzun müddet İstanbul Ticâret Odası idâre kurulunda çalışmış olan bu meşhur gazeteci 1961-1962 arasında hastalanmış ve 27 mart 1964 de vefât etmişdir. Bir gazete idârecisi olarak çok hesabî, fakat gaayetle dürüst bir kimse olarak tanınmışdı, Akşam Gazetesinin müntenlerine taahhüdleri ve tediyeleri son derecede intizam ve ciddiyet ile ifâ edilirdi; bu bakımdan İstanbul gazeteciliğini eski lâübâliliğinden kurtarıp, meşhur adı ile Bâbiâlî Caddesine iş ahlâkı getirmiş olan kimselerden biridir.

Kâzım Şinasi Dersan
(Resim: Agob Arad)

DERSHÂNE SOKAĞI — Şişlide Gazi Halâskâr Mahallesinin sokaklarından; Vâli konağı Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve Halâskâr Gazi Caaddesinin kavuşak nokdası (Harbiye Meydancığı) ile Zafer Sokağı arasında, ve Halâskâr Gazi Caddesine paralel olarak uzanır; yaya kaldırımlı bir asfalt yoldur, bütün binâları 6-7 katlı beton apartımanlardır. Meydancık tarafındaki başında bir Hamidiye çeşmesi vardır. Sokakda emlâk bürosu, berber, tuhâfiyeci, elektrikci, kunduracı ve bakkal dükkân-

ları vardır. Kapu numaraları 1—49 ve 2—28 dir. Bu sokağın Harbiye meydancığı köşesindeki Lotus Çiçek Mağazası, selsebilli duvarları ile çiçek mağazalarının en güzellerinden biridir. (ekim 1966).

DERSİÂM — İslâmi ilimler üzerinde, halkdan istekli olanlara camilerde ders veren ulemânın unvânı; M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde «Dersiâm» maddesinde: «Medreselerde talebeye ders veren müderrislerin unvânı idi» diyor ki sürçme, zühul diyerek hoş görülmesi zor çok büyük bir hatâdır; önemle tekrarlayalım ki medreselerde ders veren hocaların unvânı «müderris», câmilerde ders veren hocaların unvânı da «dersiâm» dır (B.: Cami Dersleri, cild 6, sayfa 3356). Dersiamlık ulemâ arasında müderrislikden üstün bilinirdi.

DERSİAM SOKAĞI — Fatih İlçesinin Karagümrük Bucağının Muhterib İskender Mahallesi Sokaklarından; Eskialipaşa Caddesi ile Fevzipaşa Caddesi arasında uzanır, Lüleciyektâ Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 7/90). Bir araba geçecek genişlikde ve kabataş döşelidir; üzerinde bir ahşab, bir yarı kâgir ve dört beton ev ile 1 elektrikci, 1 terzi, 1 berber dükkânı ve 1 kahvehâne vardır; Fevzipaşa Caddesine altı basamak merdivenle inip bağlanır (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DERSVEKİLİ — Eski İstanbul ulemâsı arasında câmilerde halka ders vermek, medreselerde talebeye ders vermekden çok üstün bir ilmî ehliyet bilinirdi, çok derin ve geniş bilgi sâhibi olmak gerekirdi; câmi dersleri veren ulemânın resmi unvanı «Dersiam» idi, Şeyhülislâm olan kimseler de, kadim bir ilmiye geleneği olarak İstanbulda Bayazıd Camiinde dersiamlık yaparlardı. Fakat bu dersleri bizzat vermezler, bir şeref dersinden sonra ulemâdan yetkili bir zâti vekil tâyin ederlerdi ki unvânı «Dersvekili» idi. (B.: Dersiam; Cami Dersleri, cild 6, sayfa 3356).

DERSVEKİLİ SOKAĞI — Fâtih İlçesinin merkez bucağının Sinanağa Mahallesi sokaklarından; Haliç Caddesi ile Kırbaç Sokağı arasında uzanır; Kırbaç Sokağı ile birleşdiği nokta, Nevşehirli İbrahim Paşa Caddesi ile Mıhcılar Caddesinin kavuşak noktaları olan bir dört yol ağzıdır; Kadıçeşmesi Sokağı, Yesârîzâde Caddesi, Mektebli Sokağı ile kavuşakları vardır, ve hattâ Nazif Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 6/94). Haliç Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçecek genişlikde ve paket taşı döşeli olarak başlar; sağ tarafda, Karadeniz Medreseleri arasından geçerek Fâtih Camii avlusuna çıkan iki isimsiz aralık yol vardır. Eski bir yangın yerinde açılmış olan bu sokağın iki kenarındaki binalar büyüklü küçüklü kâgir ve beton evler ve apartımanlardır, kapu numaraları 1—55, ve 2—78 dir. (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DERTLİ — (B.: Derdli).

DERVİŞ — Dilimize farscadan alınmış isim; aslında «dilenci» anlamındadır, fakat Türkçede «fakir, muhtaç; dünyâ zevk ve malından el çekerek ömrünü ibâdet ve riyâzet ile geçiren kimse; bir dinî tarikatin mensubu kimse» anlamlarında kullanılır.

Bu isim üzerine bilhassa İstanbul ağzı ile çok güzel sözler vardır :

Derviş olan dilrîş (gönlü yaralı, âşık) olur

Eger ganî, eger derviş! para ile biter her iş

Derviş şeyhine: «Baba!.. himmet!..û demiş; şeyhi de dervişine: «Oğul.. hizmet!..» demiş.

Dervişin fikri ne ise, zikri o dur.

Gâvurun tenbeli keşiş, müslümanın tenbeli derviş.

Derviş tekkede, hacı Mekkede.

Sünbülzâde Vehbi Efendi bu ismi çok ağır, fakat Hüseyin Kâzım Bey tarafından Maarif Vekâleti baskısı büyük lugatına alınacak kadar meşhur şu hicviyede kullanmışdır :

G......cübey Tekkesi Dervişi idi
Halkaya girme büyük işi idi.

Derviş batı türkleri tarafından erkek şahıs ismi olarak da kullanılmışdır; Derviş adını taşıyan İstanbullu veyâ İstanbulda şöhret olmuş kimseler pek çokdur.

DERVİŞ — Eski İstanbul balıkçıları tarafından Kırlangıç Balığının yavrusuna verilmiş isim, ağlardan çıkdıkları zaman bir balıkcı an'anesi olarak hemen denize atılır, azad edilirlerdi (B.: Kırlangıç Balığı); bu isim hâlen unutulmuş gibidir, azad an'anesi devam ediyor mu, tahkik imkânını bulamadık (1964).

DERVİŞ (Bezirgânzâde) — Onaltıncı asır ortalarında güzelliği ile nam almış İstanbul civanlarından, şâir Cemâlî Ahmed şehrengîzinde şöyle öğülmüşdür :

Biri Derviş bezirgânzâde
Kapusunda nice şehler fütâde
Nola medhile dehri eylesem pür
Bana da kalacak dellâllığıdür

Fahri DÜNGELEN

DERVİŞ (Cennetgülü) — 1885 ile 1890 arasında hem yüzünün hem de sesi'nin güzelliği ile tanınmış Kasımpaşalı genç bir hallac; Kasımpaşa Mevlevîhânesinde de zâkirlik ederdi. Devrin büyük kalender halk şâiri Tophâne kâtibelerinden Üsküdarlı Âşık Râzi, kendi tâbiri ile «nevedâ» bir gazelinde bu hallac güzeli genc zâkirin adını kaydetmişdir:

Kande varsam rûzü şeb pek rindâne eylendim
Hâlü şâna muvâfık tâzelerle peylendim

Molla oldum medrese höcresinde çömezim
Hizmetimde pervâne sîne bübülü nedim

Seyyah oldum dalında can yoldaşım civelek
Bir çizmeli pür silâh fedâî şehlevendim

Karadeniz Akdeniz deryâlarda dolaşdım
Çerez oldu çeşmime çıplak kalyon levendim

Deryâ seyrine çıkdım pırpırı şûhi şehbaz
Nevcivan hamlacının zevrakçesine bindim

Germâbei safâda ham gümüşden yapulu
Dellâki aşkbaz oldu enîsi şekerhandim

Mestâne cilvesiyle bir büti tersâbeçe
Meyhâneye vardıkda kadehkârım efendim

Hümâ pervaz o şûhi mevlevînin kâkülü
Çillehânei aşkda gerdenimde kemendim

Tennûrei beyzâyı lâbis Zâkir Dervişim
Pâyi mihrâbı aşkım fetâyı dilpesendim

Destinde kemânesi hallacın mestânesi
Şöhreti «Cennetgülü» ol servi serbülendim

Bu nev edâ gazeli anın emriyle yazdım
Şâhıma beğendirdim ve hem kendim beğendim

Cevher ile nakşettim aşkımın târihini
«Tophâne Kaleminde kâtibi hünermendim»
1304 (M. 1886—1887)

Vâsıf HİÇ

DERVİŞ (Çukurcu Mastor) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış şehir eşkiyâsı gürûhundan bir serserî ve kaatil; aslı Dimetokalı idi; uzun boylu, palabıyıklı, kara kuru sırım gibi, acı kuvvete sâhib bir adam olub kıbti olduğu da söylenirdi. Irz meselelerinden bir kaç defa hapse girip çıkmış; Ahırkapusunda harab kale bedeni üzerinde kendi adına nisbetle anılan bir kumar kahvehânesi işletir iken 1312 (M. 1894-1895) yılında bir gece gûyâ bir kumar kavgası yüzünden yine sabıkalı gürûhundan ve uygunsuz takımından Yamalı Ahmed ve Deli Şükrü isimlerinde iki ayakdaşı ile berâber Gümüştopuk Mustafa adında abacılıkla geçinir bir delikanlıyı boğarak öldürmüşlerdi. Delikanlının cesedini denize atarak yok etmek isterler iken kola çıkmış zabtiyeler tarafından suç üstü yakalanarak uzun bir muhakemeden, ve şenaatlerini itirafdan sonra müebbed kalebendliğe mahkûm olmuşlardı. Mastor Derviş Rodos Zındanına gönderilmişdi ki o sıra 35-40 yaşlarında idi (B.: Dervişin Kahvehânesi; Mustafa, Gümüştopuk).

DERVİŞ (Kayıkcı Poyrazlı) — 1885 ile 1890 arasında Tophâne İskelesi kayıkcılarından bıçkın bir delikanlı; Kalender halk şâiri Tophâne tekebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından şu manzûme ile övülmüşdür :

Perçemi zer târı boyunda kemend
Sevdim bir kayıkcı şûhi şehlevend

İskeleye nisbet Tophânelidir
Top misâli gürler âvâzı bülend

Bak kaddi şimşâda dayı revişe
Pâyi müşekkele sad hezâr pesend

Teslim bayrağıdır keçe külâha
Şıkırdım kesimi sardığı dülbend

Pırpırılar şâhı yalun ayaklı
Tütün akçesine çözer kemerbend

Tamam ezber etmiş kitâbı aşkı
Sıdku vefâ bilir yâri bî menend

Bıçkın işmarıyla mestâne gamze
Âdemi igvâda gaayet hünermend

Hâleti vahşeti sûridir şâhın
Beyoğlundan nâzik kopuk dilpesend

Bir gelir cihâne Poyrazlı Derviş
Yûsufa Ayâza Ayvaza peyvend

Âşık Râzi alâka gösterdiği bu kopuk gencin yağlı boya bir boy portresini yapdırtmış ve o resmin yapılması üzerine de bir tarih yazmışdır. Elimizde Kayıkcı Poyrazlı Dervişin portresinin soluk bir fotoğraf kopyası vardır ki Giuseppe Cavallini imzası güçlükle okunmuşdur. Râzi kayıkcı oğlanın resmini bir keşişe yapdırdığını söylüyor, G. Cavallinin bir İtalyan katolik râhibi sanatkâr olması gerekir; tarih manzûmesi de şudur :

Sinemde gördükde o altun başı
Tasvirin çıkartmak oldu ilk işim

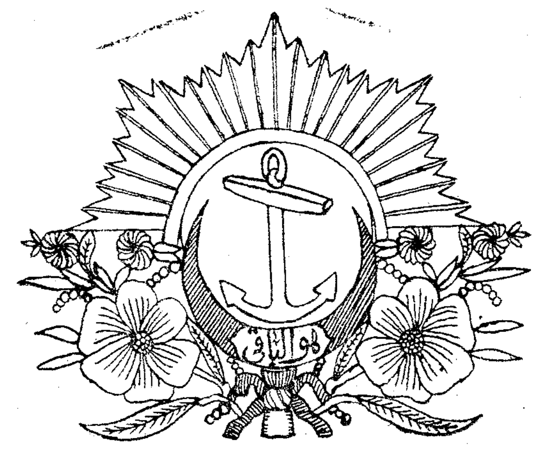
O eli ayağı yüzdeki nakşı
Aynen aldı yâhu ressam keşişim

Tarihin revnakı ondokuz yaşı
«Kayıkcım Poyrazlı kopuk Dervişim»
1288 + 19=1307 (M. 1889—1890)

Tarih kayıkcı oğlanın 19 yaşı ile tâmiyelidir.

Vâsıf HİÇ

DERVİŞ (Mızıkalı) — Üsküdarlı Halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bir defterden öğrendiğimize göre geçen asır sonlarında Çeşmemeydanı sandığı tulumbacılarından güzelliği ile meşhur bir mürâhik delidanlıdır ki Arnavud Mestan adında birinin bir kadın veyâ kız dolayısı ile iftirası üzerine habse mahkûm olmuş ve o devrin zından denilen mahbushânesinde gördüğü cevrü cefâya tahammül edemeyerek intihar etmişdir. Âşık Râzi yakın alâka gösterdiği bu gencin mâcerâsını nazmen tesbit etmek istemiş, her biri on dörder beyitlik üç fasıl yazmış, fakat her ne sebebden ise manzûmesini tamamlayamamışdır. Güzel Dervişi ilk defa olarak bir deniz hamamında görüb tanıyan Âşık Râzi, onun o zamanlar türlü edebsizlikleri ile meşhur Tersânenin hayta tkamı ile düşüb kalkdığını, bu arada tulumbacılığa da heves ettiğini, meyhâneler-

Mızıkalı Dervişin kabir taşı için çizilmiş tulumba tepeliği resmi
(Resim: Hüsnü)

de akran ve emsâli olmayan kimselerle işret ettiğini ve bu yüzden Bahriye Sibyan Mzıkası takımından kovulduğunu söylediği halde delikanlının ölümüne kadar yol açan vak'adan hiç bahsetmemektedir, daha doğrusu o vak'ayı anlatacağı kısmı yazmamış, yazamamış, manzûme tamamlanmamışdır. Manzûme şudur:

Yar peyledim Mızıkalı Dervişi
Güzellikde Yusuf Peygamber eşi

Deniz hamamında gördüm geçende
Durdu selâmına üç beş yüz kişi

Tersâne forması gaayetle açmış
Hele levendâne çapkın revişi

Al kuşaklı ak uruba üstünde
Mavi yakası var ingiliz işi

Kamerçin yemeni gümüş nalçalı
Topuk vura vura gör nümâyişi

Soyunub bağlandı ibrişim futa
Teni pâkizesi lâşek fildişi

Cümle uşşâkına yâhû çekdirdi
Deryâ içre yüzer gördüm güneşi

Bulub bir tâzerû refiki dilbaz
El ense tutuşdu civan güreşi

Kâküller perişan ebrûler çatık
Güreşde görmeli fetâ serkeşi

Pâyin bûs iderek pes itti rakîb
Yere çalmak olmaz öyle mehveşi

Âteşi firâka yakdı hammamı
Ol şûhi serbazın çıkıb gidişi

Cenge gider sandım o serdârı aşk
Elde tîrü keman dalda tirkeşi

Dal fesin altında perişan gümrâh
Sanki âşıkıdır zülfi zerkeşi

Zirvei revnakı hüsündür amma
Gaddar çağdır henüz aşmış onbeşi

★

Dervişin tafsîli ahvâli gerek
Zîrâki şeytana uydu ol melek

Pederine nisbet Tavşancıllıdır
Hâki mâderini sorarsan Erdek

Irz ehli kanaat ehli evlâdı
Ayağın temkinle rast atmak gerek

Gözlerimin nûru gönlüm sürûru
Bak ne oyun etti yârime Felek

Tersânenin mâlum çokdur çapkını
Havfü hicâbı yol yüzünde elek

Tabanca bıçaklı içkici dayı
Çakır pençeler ki bükülmez bilek

Umumânelerde gaco aftosler
Kanadı altında bir de civelek

Fâsikü fâcirler bî pervâ bî âr
Nahvet ile dirler Feleğe kelek

İşte muzikacı yâri mûnisim
Süğlün iken oldu yolunmuş leylek

Hayata gürûhuna uydurdu ayak
Meyhâne meyhâne işret iderek

Tulumbacılığa heves bağladı
Dizlik mintan oldu ateşden gömlek

Başda keçe külâh ayaklar yalın
Belâsın arası o fellek fellek

Çıkardı bakıra altun adını
Matrud oldu yazık yazık oldu pek

★

Vak'ai dilsûze yazılsun destan
Ne cefâlar çekdi ol şâhi bütan

Ne oyunlar itti ol toy civana
Şol mel'un arnavud Debreli Mestan

Hünkâr tüfenkcisi zeyninde şakî
Sûreti beşerde kıpkızıl şeytan

Bir gece geldi koğuşa haber
Yanıyor dediler Hançerli Bostan

Çeşme Meydanından düşdük yollara
Yârim Derviş oldu nârayı atan

Sandıkda sevişmiş ayaklarımız
Ben kuluyla öncü olmuş ol sultan

Ak dizlik al kuşak ak keçe külâh
Açmaz mı olursa bir de al mintan

Hem bıçkın edâya levend reftâra
Yaraşmış gözlerde gamzei fettan

Celâsin fetâlar beş takım uşak
Dervişdir içinde tek göze batan

Güzellikden yana merdlikden yana
Daldığı âteşler olur gülistan

Nâzü nahveti yok gurur ne bilmez
O şâhın günlünde arslandır yatan

Âteşi Nemruda can halâsına
Girmiş nevcivana atılmaz bühtan

Baban dellâk idi bed mâye bî âr
Anan da malumdur kahbe çöp çatan

Ey Debreli pelid şakîi merdûd
Bre Allahdan kork Allahdan utan

Râzinin defterinde, Bahriye Sibyan Bandosunun grup hâlinde çekilmiş ve o zamanlar Mâlûmat Mecmuasında intişar etmiş meşhur resimden kesilip saklanmış bir trapmetci çocuk resmi vardır, Derviş'in o çocuk olduğu muhakkakdır. Bir de gemi resmi ile arma şeklinde tu-

lumba tepeliği resmi vardır; şâirin bir notundan o tepelik resminin Dervişin kabir taşına nakşedilmek üzere çizdirildiği anlaşılıyor ki, Râzi mâsum ve mağdur müntehirin kabir taşının kitâbesini de hazırlamışdır. Kasımpaşada Kulaksız Mezarlığında olduğunu söylediği kabre bu tepelik armalı taşı dikdirebilmiş midir bilemeyiz, mezkûr mezarlığı karış karış aradık, Dervişin kabrini bulamadık. Âşik Râzinin notu ile kabir taşı kitâbesi metni şudur :

«Matâfi uşşak olan kabri pür nûru Kulaksızda olub sengi mezârına nakış olunacak tepelik armanın resmi ile kitâbesidir.

Hüvelbâki

Kurban oldu civan kahbe Nigâre
Cümle yârânını düşürdü nâre
Şâhi hûban idi ammâ bîçâre
Gelin dostlar gelin hep ağlaşalım
Kabrinin başında vedâlaşalım

Çeşmemeydanı sandığı uşaklarından olub Debreli bir şakîi mel'un ve merdûdun bühtânı ile gördüğü hakarete ve hem cevrü cefâya tahammül idemeyüb henüz tâzerû civan iken mahbushânede onyedi sâli bahârında canına kıyan elmerhum elmagfûr cennetmekân Derviş Beyin rûhi pâki için Elfaâtiha. Sene 1304 (1886-1887)».

Vâsıf HİÇ

DERVİŞ (Şekerci) — Geçen asır başlarında yaşadığını tahmin ettiğimiz bir delikanlı, şehrengiz yollu yazılmış şu manzûme ile övülmüşdür :

Derviş olmuş anın ismi lâtifi
Şimşâd kaddi sülüs hattın elifi

Kandi lebi anın şekerden leziz
Muhabbeti anın cânımdan aziz

Şekerci Hanıdır şâhın durağı
Uşşâka ol handır gülistan bağı

Pâyi anın uşşâkına mihrabdir
Kim ki anı göre hâli harabdır

Zülüf zencirinde dîvâneleri
Söyletir anlara efsâneleri

Sattığı sükkeri vaslü muhabbet
Aldığı ol şâhın nakdi can elbet

DERVİŞ (Şeyh Köçeği Ahmed) — Tophâne Ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasındaki bir notuna göre, onyedinci asrın ilk yarısında devlet otoritesine meydan okumuş ve hattâ silâhlı bir isyânın başına geçmiş olan Sakarya Şeyhi adı ile meşhur bektaşi babasının kendi adı Ahmed Derviş olup tâze civanlık çağında İstanbulda Merdivenli (Merdiven) Köyünde meşhur Şahkulu Bektaşi Tekkesinde bulunmuş, orada adı bilinmeyen büyük Babanın şeyh köçeği (hususî uşağı) olmuş, ve Şahkulu Tekkesinden kaçdıkdan sonra baş döndüren mâceralı hayatına atılmışdır.

Âşık Râzi onbeş on altı yaşlarında iken bir maddeden babasına küsmüş, baba evinden kaçarak Şahkulu Tekkesine sığınmışdı (B.: Bektâşiler; cild 5, S. 2449); ölümünde Üsküdarlı Vâsıf Hocanın eline geçen bir büyük sandık dolusu evrâkı arasından Şahkulu Tekkesindeki günlerine âid bir deftercik çıkmışdır; yukarda bahsettiğimiz notu oradan aynen naklediyoruz :

«Bu fakirin Şahkulu Dergâhı Şerîfinde babamız huzûrunda teslim olup ayak mühürlediğimiz eyyam mutfakı şerîfin yanındaki yeni hamam henüz inşâ edilmemiş idi ammâ aynı mahal yine hamam olub kapudan girildikde sağlı sollu iki oda olup içerde halvet yok idi, üç kurna var idi, sağdaki odada canlar soyunur idik, soldaki oda zincir ile bağlı asma kilid ile mukaffel durur idi, ve kapusunun tâkında lâl boya ve sülüs hat ile şu kitâbe mastur idi :

Makamdır

Şehîdi pâki râhi akşu muhabbet gülgancei velâyet Şeyh Köçeği Ahmed Derviş Baba eşşehîr benâmı Sakarya Şeyhi, sene 1081 (Milâdî 1670-1671)

«Şehâdeti giceridir rivâyeti ile saferin dokuzuncu gecesi kapusunun önüne hamamcı can bir kebir taş şamdan vaz idüb tâ besabah mum yanardı. Bu makaamın temizliğine memur olduğumuzda, pencere yokdur, dört duvar zemini tahta boş odanın bir cidârında beyaz üzerine surh (kırmızı) ile şu levha manzurumuz olmağla anı da istinsah eyledik :

Dîdei uşşâka belâ
Hâki pâyidir tûtiya
Yüzün sür gel eyle niyâz
Makaamı Şeyhi Sakarya

Eyledi bunda beytûtet
Kaçan idi tâze civan
Anınçün gül kokar yâ hû
Hânikah da gör bu dîvan

Köçeki hoş cünbüş iken
Başın alup gitmiş ol şâh
Şâhin uçdu lâne kaldı
Anınla fahr ider dergâh

Tâmiyeyle târihini
Yazdı bu âşıkı bî bâk
Güller başın çaldı yere
«Şerha şerha vücûdi pâk»
Ahvâli tevârih de masturdur».

Tarih mısraı ebced hesâbi ile 1068 tutar; yere çalınan güllerin başı «kef» harfidir ve 20 karşılığıdır, 1068 den çıkarılınca Sakarya Şeyhinin idam tarihi olan hicrî 1048 yılı bulunur. Şahkulu Takkesinin tâmirinde bu kadar kiymetli bir târih vesikasının kayboluşu pek hazindir.

R. Ekrem Koçu «Dağ Pâdişahları» adlı eserinde Sakarya Şeyhinin hayatını târihî bir hikâye çeşnisi ile şöyle anlatıyor :

«Onyedinci asrın ilk yıllarında Eskişehir ile Bilecik arasında Bozdağ'da Sakarya nehri kıyısında bir bektâşi tekkesi vardı. Önünde koca nehir gürül gürül akar, etrafı çam ormanları ile kaplı, haşmetli bir güzelliğin âguuşunda, uzakdan bakılınca şâhin yuvası, içine girilince, mermer döşeli avlusu, avlusunda fiskiyeli havuzu, derviş odaları, şeyh köşkü, semâhânesi, misafirhânesi ile türk yapı sanatının bir bedîası idi. Kapusunun tahta kanatları üstüne güzel bir hat ile: «Girene kapumuz açık, yiyene aşımız hazır!» yazılmışdı.

«Burada yaşayan canların, gül gibi kokmasalar dahi, yeşil yapraklar ortasında açmış al, sarı mor yaban şakayiklerini andıran bir hayatı vardır; ilim ile irfan ile ilgisi olmayan, bir güzel gördüler mi hû deyip tapan, âr ve nâmus şişesini taşa çalıp kıran gönlü büyük aşıklardı; «iç bâde, güzel sev, var ise aklü şuurun,

Şeyh Köçeği Derviş
(Ressam Münif Fehimin Kompozisyonu)

dünya var imiş, yâ yok imiş ne umûrun» diyen cehlin ağzı ile bir yol tutmuşlardı.

«Milâdın 1628 yılı ilk baharında bu bektâşi tekkesine bir garip oğlancık gelip sığındı. Onbeş, onatlı yaşlarında, yalın ayak, üstünde partal, belki yüz yamalı şalvar ve mintan, başında yağlı keçe külâh, kirli bir dülbend, fakat vücud yapısı sağlam, eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde, hattâ bir melek gibi güzeldi, ve gözlerinde de zekâ ışıkları oynaşırdı. Baba Efendi :

— Bu oğlanda çehre var, çehresi olanda cevher olur, tekkede kalsın, barınsın!. dedi.

«Oğlanı soydular, hamama koydular, yıkandı, paklandı, bektâşi kılığına girdi, canlardan biri kahve ocağında bir köşe, ve o köşede bir koyun postu gösterdi :

— Burada yatarsın.. dedi.

«Oğlanın adı Ahmed'di. Elleri her işe yatkın, ayakları da iş yolunda koşarlı çıkdı. Her işe canla başla sarıldı, her emre ve arzûya itaat etti. Bektaşiler nereli olduğunu ve baba ocağını niçin terk ettiğini sormamışlardı, lüzumu da yokdu.

«Büyük Baba Efendi okuma yazma bilmezdi, bütün müridleri de öyle idi. Tekkede okur yazar Alâeddin Baba adında bir kişi vardı. Baba Efendinin halifesi yerinde idi, tekkenin hesabını, kitabını, da o tutardı. Bu Alâeddin Baba müstesna tekkedeki bütün canlar demlenirlerdi. Ahmed de, kâh tekkede, kâh ormanda, kâh ırmak kenarında kurulan işret sofralarının kadehkârı oldu. Sesi de pek güzeldi, nefesler öğrendi, okudu. Oyun da biliyordu, şarâbı gürrenk ile keyf olup güzellik âşıkı rindlere köçeklik etti,hattâ büyük baba efendinin mahbub sâkisi ve köçeği oldu.

«Yıllar yel gibi geçdi. Şeyh köçeği Ahmed yirmi bir yaşına basdı, bir tüvânâ yiğit oldu. Yalın ayağını pekçe basıp topuk vura vura yürürken yer sarsılırdı. Ortalık çakıl çakıl buz tutmuş iken nevcivanlık harâretinden yüzünün pul pul terlediği görülürdü.

«Tekkeye Ahmedin levend adımları ile iki saatlik yerde ve Sakarya kenarında Meşeli adında bir köy vardı, her hafta büyük pazar kurulurdu, o civârın en büyük pazarı idi. Meşelinin en zengin ağasının dâridünyâda biricik kızı bir yaz günü pazara gelmiş olan şeyh köçeği Ahmedi gördü, bir görüşde de delikanlıya gönül verdi. Alnında perişan kâküller, uzun saçları lüle lüle omuzlara dökülmüş, dilber yüzünde karanfil bıyık ve kıvır kıvır civan sakalı, sînesi uryan, gaayet serbest tavırlı, edâlı, erkek işi iri kıyım çıplak ayakları ile levendâne topuk vurarak yürüyen civelek Ahmed, elhak her kızın gönül vereceği şehbazdı. Fakat bektâşilerden nefret eden köy ağası kızının gönül kuşunu şeyh köçeği oğlanın kara perçemine kondurduğunu öğrenince ateş püskürdü:

— Bre ben kızımı Sakarya nehrine atarım, şu iki elimle boğarım da ağızları şarab kokan zındıklara köçeklik eder yalın ayaklı hîz oğlana kız vermem.. ırzım var, nâmusum var!.. dedi.

«Meşeliden ve sâir köylerden tekkeye gelip gidenler çok olurdu. Hattâ köy imamları bu ziyaretleri hoş görmedikleri halde yine giderlerdi, ve tekkedeki canların işret sofralarına misafir olurlardı. Kısa da olsa bir zaman için ahret korkusunu atarlar, «ben doldurur, ben içerim, günah benim, kime ne..» diyebilirlerdi, dünya lezzetleri tadarlardı. Onların ağzı ile köy ağasının sözü tekkeye geldi, Şeyhköçeği Ahmed de:

— Bre ben de and içerim, o ağayı Sakarya nehrine atıp kızını âguuşi muhabbete çekerim!.. dedi.

«Bu sıralardadır ki Ahmedin hâmisi olan büyük baba efendi öldü. Halifesi Alaeddin Efendi baba postuna oturdu. Alaeddin Baba nefsinde gaayet perhizkâr adamdı, tekkeden içki sofralarını, rindlik, âşıklık perdesi altında yüz kızartıcı nefis azgınlıklarını kaldırdı. Hele selefinin mahbub sâkîsine hiç yüz vermedi. Tekkeden kaçırtmak için Ahmede her vesîle ile hakaaret etti. Yatağını kahve ocağından ahır sekisine kaldırttı, ahır küretti, ayak yollarını yıkattı. İnsan vücudu pulâddan olsa dayanamayacağı kadar ağır iş altında ezdi.

«İşret sofraları ortadan kalkınca tekkeye beş vakit namaz girmişdi. Ahmed namaz kılacak oldu, yalan yanlış abdest aldı, diğer canlara bakarak yatıp kalkacaktı, Alaeddin Baba: «Senin namazın ile cemâatin ibâdeti fâsid olur» diye kovdu. Oğlan namaza gelmedi, bu sefer de: «Zındık habis!.» diye yüzüne tükürdü.. Delikanlı her kötü muameleye tahammül etti:

— Bu bize imtihandır.. sabır gerek!. dedi.

«Yıllardır lâübâli bir hürriyete alışmış olan diğer canlara da Alaeddin Babanın idâresi çok ağır gelmişdi. Bir müddet sonra mırıltılar, homurtular, köşe köşe gizli dertleşmeler şikâyetler başladı. Ahmed bunu fırsat bildi; önce lâtife yollu :

— Beni baba postuno oturtun, sizlere zevkü sefâ, âşıklık ve muhabbet üzere bir nizam vereyim ki görün!. dedi.

«Sonra işi ciddîye döktü. Sordular :

— Yâ Alaeddin Baba ne olacak?.. dediler.

— Siz beni baba yapmaya karar verin, ben Alaeddin Babaya buradan başını alıp gideceği yeri gösteririm.. dedi.

«Ahmed tekkedeki canları kendine uydurduktan sonra Alaeddin Baba bir gece kayıplara karışdı. Akşam yatmak üzere girdiği odası sabahleyin boş bulundu. Ahmede babayı ne yapdığını kimse sormadı; eski şeyhköçeğini baba postuna oturttular.

«Baba postuna oturan Şeyhköçeği Ahmed sözünü tuttu, evvelâ haramı ve günahı kaldırdı :

— Bizlere nefis ve arzuyu Tanrı vermiştir. Dünya onun eseridir, bütün dünya nimetleri ve lezzetleri de insanlara onun lûtfu, ihsanıdır, insanın perhiz ile nefsine azab eylemesi Tanrıya karşı nankörlüktür; ırz, nâmus, edeb, haram, günah ham ruhların uydurduğu şeylerdir.. şu fânî dünyada her lezzeti tatmak insanın hakkıdır.. dedi.

«Kendisi gece ve gündüz işret sofrasından kalkmayarak en rezilâane fuhşiyatı hiç sıkılmadan alenen yapmaya başladı. El altından da etrafa kendisinin «Mehdî» olduğunu yaydırttı :

«Artık Kıyamet Günü yakındı, Ahmed Babayı yer yüzüne kullarım son günlerinde onun irşâdı ile mes'ud olsunlar diye, Tanrı yollamıştı.

«Ahmed Baba işi güngünden azıttı :

— Abdest, namaz, oruç yokdur.. Tanrıya ibadet nîmetlerine şükür ile, aşk ve muhabbet zevkü safadır!.. dedi.

«Cahil köylüler bu şeytânî telkinllre kolayca kapıldılar, ve Şeyh Ahmede taparcasına bağlandılar. Artık «Sakarya Şeyhi» diye anılmaya başlayan serserînin şöhreti süratle yayıldı. Köylerden imamlar kovuldu. Şeyhin nüfuzuna karşı köylü üzerindeki otoritelerini korumaya çalışan köy ağalarının çiftlikleri yakıldı, yağma edildi. Sakarya Şeyhî intikam yolunda içdiği andı da yerine getirdi, Meşeli ağasını Sakarya nehrine attırdı, kızını da, kocasının elinden aldırtarak tekkeye kaldırttı, âguuşî muhabbetine çekti. Tekkesine güzel güzel kızlar ve oğlanlar doldurdu. Çengi, köçek, iyşû işret, bir çılgınlık bütün Sakarya vâdisini tuttu. Bozdağ Tekkesi Hasan Sabahın yer yüzü cennetine benzedi. Buraya gelen köylüler, muhayvilesinin sınırı dışında, çırıl çıplak hürriyet içinde nefis yolunda aklına geleni yapınca bir daha ayrılamadı. Sakarya Şeyhinin yoluna başını koydu, onun uğrunda ölümü dahi hiçe saydı. İçten içe yanıp da alevi birden bire çatıya saran yangın gibi, Sakarya Şeyhinin ahvâli Padişaha aksedinceye kadar üç yıl geçti.

«1638 senesinde devrin Padişahı Dördüncü Sultan Murad Bağdad fethi niyeti ile sefere çıkmıştı. Ilgın konağında Eskişehir kadısı Padişahın huzuruna çıktı ve Sultan Muradın ayaklarına kandı :

— Padişahım, Sakarya Şeyhi dedikleri Şeyh Ahmed Mehdilik iddiaeder bir dinsiz ahlâksız heriftir.. bütün Sakarya köyleri, Kocaeli ve Mudurnu tarafları tamamen onun sözü altındadır, dervişlerden, çobanlardan, eşkiyâdan, yalın ayaklı bağrı açık âşık makuulesi sekiz binden ziyâde silâhendaz askerleri vardır, ihmâl olunursa fitne gün günden büyür.. dedi.

Sultan Murad Anadolu Beylerbeyisi Vardar Ali Paşa'yı bir miktar askerle Sakarya Şeyhinin yakalanıp kendisine getirilmesine memur etti. Bunu haber alan Şeyh Ahmed de müridleri ve yoluna baş koymuş levendleri ile cenge hazırlandı. Bozdağ eteklerinde bir gün seher vaktinden gün batıncaya kadar devam eden kanlı bir cenk oldu. Vardar Ali Paşa bozguna uğradı, Tırhala ve Karahisar Sancak Beyleri ile bin kadar askerî şehit düştü, ikibin kişi kadar da yaralandı.

«Vardar Ali Paşa'nın bozulması Sultan Muradı Sakarya Şeyhine karşı son derece gazaba getirdi. Bu adamın mutlaka yakalanmasını istedi, ve bu işe bu sefer Çifteler li Osman Ağa memur edildi, hem tuttuğunu koparır takımındandı, hem de o havâlinin halkındandı, kayıplara karışan Şeyh Alâeddin'in de ahbaplarındandı. Yanına beşbin kadar asker koşuldu ki hepsi Rumeli tarafındandı.

«Osman Ağa evvelâ sekiz on köylü ve çoban yakalattı, onları sözde Şeyh hakkında sorguya çekiyormuş gibi görünerek: «Biz dahi

Şeyh babanın yolundayız.. tekkenin aşını yemişlerden ve kendisine inanmışlardanız.. bizden endişesi olmasın.. Padişah emri yerine gelsin diye şöyle bir dolanıp döneriz.» dedi. Bu haber derhâl Şeyhin kulağına ulaştı, ve gaflete düşüp eski uslûbu üzere keyif âlemine düştü. Osman Ağa da son yakaladığı iki köylüyü işkenceye verip Şeyh Ahmedin dağdaki yerini öğrendi, ve bir gece sabaha karşı, işret sofrasının başında köçek oğlanlar oynatırken bastı. Kanlı bir çarpışma oldu, her iki taraf da ağır telefat verdi, Ahmed Baba ile on iki müridi de diri olarak ele geçirilip zincire vuruldular.

«Sakarya Şeyhini çırıl çıplak soydular, üstünde yalnız bir iç donu bıraktılar bir de başında siyah tülbent sarılı kûlâhı kaldı. On iki müridi ile beraber o sırada Konya sahrasında bulunan Padişahın yanına yaya olarak götürüldü. Yolda atları tırısa kaldırırlar, iplerle çekilerek koşdururlar, at ayağına yetişemezler, düşerler, sürünürler, kaldırıp tekrar koştururlardı.

«Orduğâhtaki otlağı hümâyunda Sultan Murad Sakarya Şeyhini bizzat sorguya çekti:

— Bakaa.. sen Hazreti İsâyım der imişsin, doğru mu?.. diye sordu.

Ahmed Baba:

— Hâşâ.. ben Ümmeti Muhammeddenim.. ama İsa Peygamberin gökten inmesini bekliyenlerdenim.. dedi.

Pâdişah Sakarya Şeyhinin, zincirbend olarak getirilmiş on iki müridinin gözleri önünde işkence ile îdamını ferman etti. Cellâd başı meşhur Kara Ali Ahmed Babanın evvelâ el, ayak parmaklarını mafsal mafsal kesti, Şeyhin ağzından bir of, aman sesi işitilmedi, hattâ yüzü bile kırışmadı. Sonra göğüsünün ve sırtının derisi yüzüldü, o zaman Cellâd Kara Aliye:

— İşini çabuk çabuk görme cellâd ağa, yaptıkların zevkime gidiyor, tadına doyayım!. dedi. Bunu duyanlar dehşet ve hayret içinde kaldılar.

«Cellâd Kara Ali çıplak vücudu ve üstünde donu kan içinde kalmış Sakarya Şeyhinî başındaki kocaman siyah sarığı ile bir eşeğe bindirdi ve ordugâhda dolaştırarak askere teşhir etti. Sonra tekrar işkenceye başladı, burnu, kulakları, elleri ve ayakları kesildi, ağzından yine en küçük bir feryad çıkmadı, o hâli ile bırakıldığı yerde öldü. Adamın bu metânetine Padişah da şaşırdı. Sakarya Şeyhi acaba bir deli miydi?..

«Sultan Muradın emri ile Bozdağ Tekkesi ile o civarda bulunan kırk kadar köy temellerinden yıkılarak kaldırıldılar.» (R. Ekrem Koçu, Dağ Pâdişahları).

Öyle tahmin ediyoruz ki Sakarya Şeyhi çok yakın bir dostuna çocukluğunda bir ara Merdiven Köyündeki Şah kulu Tekkesinde bulunduğunu, belki de bu tekkede yıkılan eski hamam yanındaki odada yatar kalkar tekkenin dellâk canlarından olduğunu söylemiş olacakdır, sonra bu dost, büyük kanlı vakadan canını kurtarmış, İstanbula gelecek Şahkulu Tekkesinde Âşık Râzinin bahsettiği makamı ihdas etmiş olacakdır.

DERVİŞ (Yazıcızâde) — Onaltıncı asırda yaşamış ve güzelliği ile nam almış bir delikanlı, şâir Ulvî Çelebi İstanbul civanları şânında kaleme aldığı Şehrengiz isimli manzum risâlesinde bu genci de şu beyitler ile övüyor:

Bugün serdefteri hûbânı âzâde
Güzel dir isen eger Yazıcızâde

Anın Dervişdir nâmı şerifi
Cihânı kul ider hulki lâtifi

Dehânı gibi hiç mânendi yokdur
Gözün yâşı gibi uşşâkı çokdur

Rehi aşkında dil pâmâli oldu
Yolunda baş açık abdâli oldu

Beni kul itti ol şâhi velâyet
İdersem nola dervişâne hizmet

DERVİŞ ABDİ — (B.: Abdi, Derviş, cild 1, sayfa 21).

DERVİŞ ABDİ — (B.: Abdullah Efendi, Himmetzâde, cild 1, sayfa 41).

DERVİŞ AĞA — Geçen asır ortalarında yaşamış «zenne» ye çıkar meşhur orta oyuncularından; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Ahmed Râsim, Muharrir buya.

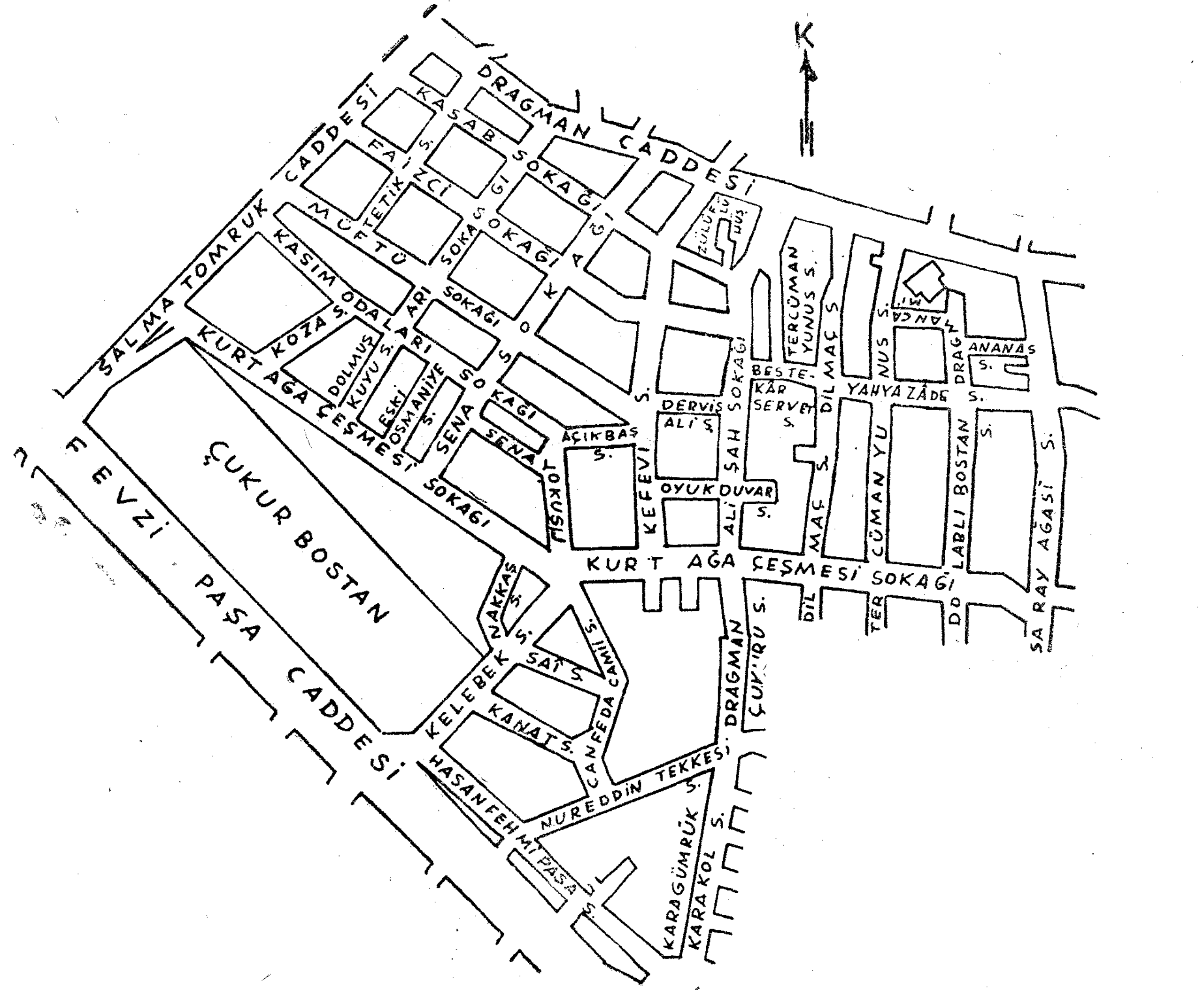
DERVİŞAHMED SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kasımpaşada Çatmamescid Mahallesi sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı suradaki durumu tesbit edilemedi (ekim 1966).

DERVİŞ ALİ — (B.: Ali, Derviş, cild 2, sayfa 612).

DERVİŞALİ MAHALLESİ — Fatih İlçesinin Karagümruk bucağı mahallelerinden; aynı bucağın Beyceğiz, Haticesultan, Kaariye atikalipaşa, ve Fener Bucağının Kasım Göneni, Hamami muhiddin ve Kâtib muslihiddin mahalleleri ile çevrilmişdir.

1934 Belediye Şehir Rehberinde (Pafta 7, No. 108) Sınır yolları şunlardır: Drağman Caddesi (Kasım gönani, Hamami muhiddin Mahalleleri ile), Saray ağası Caddesi (Kâtib muslihiddin mahallesi ile), Kurtağa Çeşmesi Sokağının bir kısmı, Drağman çukuru Sokağı, Karagümrük Karakol Sokağı, Hattat Râkım Sokağı (Beyceğiz Mahallesi ile), Fevzipaşa Caddesi (Hatice sultan Mahallesi ile), Salmatomruk Caddesi (Kaariye atik alipaşa Mahallesi ile).

Yine aynı rehbere göre. İç sokakları şunlardır: Kurtağa çeşmesi Sokağının büyük kısmı, Kasım odaları Sokağı, Müftü Sokağı, Faizci Sokağı, Kasab Sokağı, Kozca Sokağı, Tetik Sokağı, Dolmuşkuyu Sokağı, Arı Sokağı, Eski Osmaniye Sokağı, Senâ Sokağı, Senâ Yokuşu, Nakkaş Sâi Sokağı, Kelebek Sokağı, Kanat Sokağı, Hasan fehmipaşa Cadde-

Dervişali Mahallesi
(1934 Beediye Şehir Rehberinden)

sinin büyük kısmı, Nureddin tekkesi Sokağının bir kısmı, Canfedâ Camii Sokağı, Açıkbaş Sokağı, Oyuk duvar Sokağı, Dervişali Sokağı, Alişah Sokağı, Kefevî Sokağı, Zülüflü Hüseyin Çıkmazı, Tercüman Yunus Mescidi Sokağı, Bestekâr servet Sokağı, Dilmaç Sokağının bir kısmı, Tercüman Yunus Sokağının bir kısmı, Dolablı bostan Sokağının bir kısmı, Yahyâzâde Sokağı, Drağman Camii Sokağı, Ananas Sokağı.

İstanbulun üç meşhur ve büyük çukur bostanından biri bu mahallededir (B.: Çukurbostan); Bu mahallede 4 camii (Drağman, Kefevî, Dervişali, Kethüdâkadın Camileri, bu isimlere bakınız), 1 tekke (B.: Nureddin Dergâhı), 1 çeşme (Drağman çeşmesi), 23 dükkân ve 974 ev vardır, 1964 muhtarlık kütüğündeki nüfûsu 6510 kişi idi.

Hakkı GÖKTÜRK

DERVİŞALİ MESCİDİ — Karagümrükde kendi adını taşıyan mahallede Dilmaç Sokağındadır; Hadikatül Cevâmi: «Dırağman kurbindedir, bânisi mescidi mezburun kurbinde medfundur, mahallesi vardır» diyor. Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Bânisi Üçüncü Murad devri ricâlinden olub cami XVI. Yüzyılın ikinci yarısında yapılmış ve (H. 1227) 1812 de tecdid edilmişdir. Duvarları kâgir, çatısı ahşabdır. Mināresi sekiz köşeli, alt kısmı taş ve tuğladan, üst kısmı köfekiden olup mihrab şeklinde pencerelidir».

Dervişali Mescidi
(Resim: Ömer Tel)

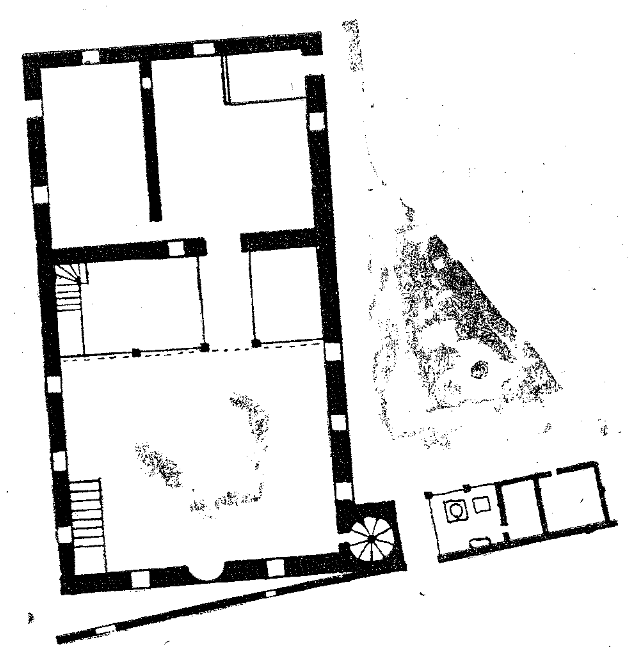
Karagümrükde kendi adını taşıyan Derviş ali Mahallesinde Dilmaç Sokağındadır.

Bugün bağçe hüviyetine bürünmüş geniş bir avlunun bir kenarına inşâ edilmişdir ;dikdörtgen (mustatil) plânlı bir binâdır.

Son cemaat yerinin giriş kapusu mihrab hizâsında olmayub sol yandadır; son cemaat yerinin, bu mescidin 1812 de tecdîden tâmirinde ilâve edildiği söylenebilir. Son cemaat yerinin sağ ucu bölünmüş, bir imam-müezzin odacığı hâline konmuşdur.

İbâdet sahnının kapusunun üzerinde sülüshat ile imzasız bir Besmele yazılır. İbâdet sahnı basıkca ve loş olup üstü düz tavanla örtülmüşdür. Ziyâretimiz tarihinde ağır basan çatıdan dolayı tavan içeriye doğru bombeli bir durum almış bulunuyordu. İbâdet sahnı mihrab duvarında iki, yan duvarlarda üçer ve son cemaat duvarında bir olmak üzere tek sıra hâlinde ve yuvarlak kemerli 9 pencere ile ışıklandırılmışdır.

Mihrab yuvarlak kavislidir ve duvar içindedir; süsleme kasdı ile yağlı boya ile perdeler, kandiller resmedilmiş ve maalesef avâmî zevk ile sâdece çirkinlik nümûnesi olmuşdur.

Dervişali Mescidi
(Kroki plân: Ömer Tel)

Minber ahşab ve oldukça yayvandır, onun da üzeri yağlı boyalı olup tezyinî bir motif taşımaması isâbet olmuşdur.

Girişin iki yanında iki maksûre vardır, bu maksûrelerin üstündeki kadınlar mâhfiline sağdaki maksûreden ahşab bir merdivenle çıkılır.

İbâdet sahında yer olduğu hâlde vâiz kürsüsünün sol yandaki pencerelerden birinin içine yerleştirilmiş olması da garibdir.

Mescidin en orjinal tarafı oldukça nâdir görülen minaresidir. Mescidin sol tarafındaki, bu küçük minareye mihrab duvarının yanından bir kapu ile girilir Minarenin kaidesi kesme taştan inşa edilmiştir. Gövde sekiz göşelidir, ufki taş ve tuğla sıralarıyla örülmuştur. Şerefesi gövde içinde olup mihrab şeklinde sekiz pencerelidir. Minârenin, dolayısı ile mescidin eşsiz husûsiyeti, minârenin sekiz köşeli piramid şeklindeki külâhının üzerine alem olarak taşdan yapılmış bir edhemî derviş tâcının konmuş olmasıdır (B.: Edhemî Tâc).

Mescidin bir kaç mezardan ibâret haziresi çok perişandır. Bânisi Derviş Ali'nin kabrine burada rastlanmamıştır. Mahalle sâkinlerinin bâzıları da bu mezarın Topkapu'da olduğunu söylemişler ise de kesin olarak yeri belli değildir. Hâlen burada bulunan kabirler mescitte vaktiyle imamlık vazifesini gören bir kaç şahısla ailelerine âittir.

Avlu kapusundan girilince sağda taş bilezikli ve çıkırıklı bir kuyu, önünde abdest almak için tek musluklu bir taş tekne ve duvar yanında bir çeşmecik vardır; ziyaretimiz tarihinde kuyu muattal, tekne ile çeşme de susuz idi.

Mescid 1940 senesinde Hacı Tahir adında bir hayır sâhibi tarafından tâmir ettirilmiş, bu tâmir esnasında hayli geniş olan avlusuna imam meşrûtası bir de evceğiz yapılmışdır. Mescidin imamı Bay Dursun Begen 1960 yılından, müezzini Bay Lütfi Eser de 1926 yılından beri bu vazifelerde bulunuyorlardı. Çok bakımlı, tertemiz bir mescid idi.

Mescidin sokak duvarının mescid önüne gelen yerinde demir kafes çubuklu iki pencere, bu pencereler arasında ve duvarın sokak yüzünde bir kitâbe vardır; duvar beton ile tâmir edilirken üzerine beton çapakları sıçratılmış, ayrıca yeşile de boyanmış, metni okunamaz bir hâle getirilmişdir (eylül 1966).

Bibl.: R. E. K., Erdem Yücel ve Hakkı Göktürk, Gezi notu.

DERVİŞALİ SOKAĞI — Fatih İlçesinin Karagümrük Nâhiyesinde Dervişali Mahallesi Sokaklarından, Kefevî Sokağı ile Alişah Sokağı arasında uzanır bir aralık sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 7, mahalle numarası 108). Alişah Sokağından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde bir toprak yol olup üzerinde, yukarda adı geçen rehberde gösterilmemiş sağlı sollu iki çıkmaz sokakcık vardır; üçü ahşab 2-3 katlı evlerinin hepsi mutevâzı gelirli âile meskenleridir; kapu numaraları 1—5 ve 2—18 dir (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DERVİŞ BEY (Mısırlı) — Onaltıncı asırda saray müteferrikaları arasında bulunmuş bir nakkaş ve ressam; hayatı hakkında bilgi edinilemedi; Koca Mimar Sinandan sonra hassa baş mimar olan Davud Ağanın yapdığı incili Köşkün iç tezyinâtında çalışdığına dâir müverrih Ahmed Refik Beyin «Âlimler ve Sanatkârlar» isimli eserinin Mimar Davud Ağa bahsinde çok mübhem bir kayıd vardır.

O asrın büyük müverrihlerinden Seleânikli Mustafa Efendi; Derviş Beyin, Üçüncü Sultan Murad zamanında Mısır teftişine memur İbrahim Paşanın tarafından 1585 de İstanbula dönerken İbrahim Bey adında ünlü bir kuyumcu ile beraber İstanbula getirildiğini kaydediyor, ve bu iki sanatkârın, İbrahim Paşanın Mısırdan pâdişaha hediye olarak getirdiği meşhur murassâ altın tahtı sarayda kurmaya memur edildiklerini ilâve ediyor.

DERVİŞ ÇELEBİ (Tophâneli) — On altıncı asırda yaşamış bir hattat; halvetî dervişlerinden olub asıl adı Mehmed'dir; Mütevellizâde diye anılırdı; asrının en büyük üstadlarından Ahmed Şemseddin Karahisârîden sülüs ve nesih yazı meşketmiş, bir ara üstâdın hizmetinde de bulunmuş, bu münâsebet ile de «Karahisârî Dervişi» diye anılmışdı; hicrî 1000 (1591-1592) yılından önce vefât etmiş, Halicde Sütlücede Câferâbâd Tekkesi mezarlığında üstâdının kabri yanına defnedilmişdir; ünlü hattatlardan Demircikulu Yusuf Efendi bu Derviş Çelebinin yetişdirmesidir.

Bibl.: Mustakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

DERVİŞ EFENDİ (Aygırimam Mehmed) — XVIII. yüz yıl sonları ile XIX. yüz yıl başında yaşamış ulemâdan, Üçüncü Sultan Selimin girişdiği ıslahata karşı direnen taassubun şöhretli temsilcilerinden ve dolayısı ile Sultan Selimin can düşmanlarından; aslının nereli olduğu ve doğum tarihi bilinmiyor; ilmiye mesleğinde Rumeli Kadıaskerliği pâyesine kadar yükselmişdi. 1807 de Sultan Selime ve Nizâmi Cedîd'e karşı Kabakcı Mustafa ve Boğaz Yamakları ayaklanmasında, ihtilâlci askerin isteği üzerine Sekbanbaşılıkda bulunmuş Osman Ağa adında biriyle beraber Saraya Şehzâde Mustafa ile Şehzâde Mahmudu herhangi bir suikasddan korumak üzere gönderilmişdi. Sultan Selimin huzuruna çıkdıklarında çok kaba konuşmuş, pâdişaha, karşısında sanki bir manav, kayıkcı varmış gibi hep «sen» diye hitab etmişdi, öyleki Osman Ağa utancından dışarı kaçmış, Sultan Selim de bendegânına: «Götürün efendi istirahat etsin!..» diyerek Aygırimamı nâzikâne kovmuşdu. «Enderun Tarihi» müellifi ve Sultan Selimin sâdık bendelerinden Tayyar Ağanın oğlu Tayyarzâde Atâ Bey anlatıyor: «O zamanlar Sultan Selim merhumun hizmetinde bulunan pederim Tayyar Ağa, Silahdar Ali Paşa, Emin Ağa ve sâir Yaver Hasan Bey huzurundan kovulan Aygırimamı: — Buyurun Hoca Efendi, şurada bir kahve için... diyerek Sünnet Odası yanında Avadancı denilen sofa bekcilerinin küçük odasına sokmuşlar. Önce tatlı ve kahve ikram etmişler ve şöylece konuşmuşlar :

— Efendim.. biz sizlerin dostunuzuz...

— Şübhem yokdur..

— Size bir şey söyleyip bir hâle cür'et etsek kimseye söylemeyeceğinize ve bize zararınız dokunmayacağını temin eder misiniz?..

«Abdal herif kendisine Sultan Selim aleyhinde bir tevdî edileceğini zannetmiş :

— Nasıl temin edeyim?.. diye sormuş.

— İman ve Talâk (karı boşama) üzerine yemin edin!.. demişler.

«Aygırimam yemin verince biri odanın kapusunda gözcü kalmış, öbürleri üstüne çullanarak vücûdun görünmeyecek ve kan çıkmayacak yerlerini muşta ve yumruklarla öylesine dövüp hırpalamışlar ki bîtab bir hâle getirmişler, ve bir daha ağzından bî edebâne lâf çıkmayacağına da ayrıca yemin ettirmişler. Bu vak'adan sonra Aygırimam bunlardan birini nerede görse sert sert bakar, başını camus gibi sallayarak kaçarmış».

Atâ Bey Derviş Efendinin ölümü üzerine de şu fıkrayı kaydediyor :

«Obur bir adamdı. Sultan Mehmudun cülûsunda, bir temmuz günü şu kadar pastırmaya kırk yumurta kırarak yemiş, harâreti griziye ile keylüs meylüs beklemeden bir koca bardak ile de soğuk su içmiş; o gece hastalanarak o edebsiz dili ağzından dışarı fırlamış, ve kırk gün kırk gece dilini çiğneyerek kırkıncı günü ölmüş».

DERVİŞ EFENDİ (İbrahim) — On sekizinci asırda yaşamış hattatlardan, İstanbulludur, hattat Hâfız Halil Efendinin oğludur, yazıyı babasından öğrendi, icâzetini de ondan aldı; pek çok eser bırakmış, hicrî 1139 (milâdî 1726-1727) de vefât etmişdir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn.

DERVİŞ EFENDİ (Kevkeb Mehmed) — Onsekizinci asır hattatlarından; aslı Anadoludan olub kasabasının adı tesbit edilememişdir, Edirneye yerleşmişdi, gencliğinde bir ara İstanbula gelmiş ve yazı san'atını İstanbulda asrının büyük üstadlarından Hâfız Osman Efendiden öğrenmişdi (B.: Osman Efendi, Hâfız). Kiymetli bir sanatkâr olduğu halde hiç bir hattatın tenezzül etmediği çirkin bir hâreket ile hem adını lekelemiş, hem de hakikaten pek müdhiş bir ilâhî tokat yemişdir, şöyle ki, Edirnede bulunan devlet ricâlinden biri alel hesab bir kese akçe göndererek İstanbulda üstad Hâfız Osman Efendiden kendisine bir Mushafı Şerif yazmasını ricâ etmişdi; Osman Efendi de bu yazı işine başlamış ve Mushafın üçde birini de yazmış iken Mehmed Derviş Efendi Edirnede o devletinin zihnini çelmiş: «İşe görün yazımı.. ben hem güzel hem de sür'atli yazarım, Osman Efendi alildir, artık pîrâne yazıyor» diyerek işi kendine almış, sipâriş sâhibi de Osman Efendiden bir dar vaktinde alelhesab verdiği bir kese akçeyi geri aldırtmışdı. Edirne Kevkeb Derviş Efendinin yazmaya başladığı mushafın cüzleri tamamlandıkca sayfaların tezhîbi için İstanbulda meşhur bir müzehhibe gönderiliyordu; Hâfız Osman Efendi bir gün müzehhibe bu sayfaları görerek vaktiyle yazı sanatını öğrettiği bir adamın bu çirkin hareketinden son derecede mütenir oldu. Bu ikinci Mushafı Şerif de üçde birine gelmiş idi ki Derviş Efendi bir gün kalem yontarken, elinin iki parmağını birden kesip koparmış, yarası azmış, timarı edilememiş, vel'-hâsil onun mushafı da yarım kalmışdı; vak'a sanat âlemine yayılınca Derviş Efendi bednâm olmuş, ve artık kiymetli bir hattat olarak aranmamışdı; hicrî 1129 (Milâdî 1716-1717) de Edirnede öldü.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn.

DERVİŞ EFENDİ (Lofçalı Topuzoğlu Ahmed) — Geçen asrın ikinci yarısında ve asrımız başlarında yaşamış aydın bir molla; Cemal âşıkı, gaayet afif, son derecede cessur ve merd, eskilerin «Ayaklı Kütübhâne» dedikleri geniş ansiklopedik bilgi sâhibi, bu arada şiir ile de meşgul olmuş benzerine ender rastlanır simâlardan; 1853 de Bulgaristanda Lofça kasabasında doğmuşdur, Topuzoğlu hânedanından İbrahim Ağanın oğludur; müverrih Ahmed Cevdet Paşanın yakın akrabâlarındandır, Cevdet Paşanın valdesi Ayşe Sünbül Hanım, bu Derviş Efendinin amıcasının kızıdır. İlk tahsilini memleketinde yapmış onbeş yaşında iken İstanbula gönderilmiş, ilmiyeye intisab ile Fatih Medreselerinin birinde okumuşdur; henüz medresede ve 22-23 yaşlarında iken rus harbine gönüllü olarak iştirâk etmiş ve Gazi Osman Paşanın kumandası altında Plevne muhasarasında bulunmuş, esir olarak Rusyaya gitmiş, tahsilini esâret dönüşünde tamamlamışdır. İlmiye mesleğinde müderrislik ve kadılık yollarında cevval zekâsı ve mâlûmâtı ile yükselmek imkânlarına sâhib iken kendi âleminde münzeviyâne yaşamaya tercih etmiş, Halic Fenerinde Abdisübaşı Mescidinin imamlığı ile iktifâ etmişdir; hiç evlenmemiş, zâtî serveti ile kibârâne bekâr hayatı sürmüş; Camiin yanındaki iki odadan mürekkeb küçük meşrûtasını zengin bir kütübhâne, edebî bir mahfil hâline koymuşdur ki yakın arkadaşları olan Muallim Naci Efendi ile Şeyh Vasfî oranın en sık uğrayan misâfirleriydiler; otodidakt olarak fransızca öğrenmiş, o dilden yapdığı bâzı tercümeleri imzasız olarak Tercüman ve Saadet gazetelerinde neşredilmişdir; mühitinde Lofçalı Hoca diye anılan Ahmed Derviş Efendi Lamartine'nin Osmanlı Tarihinin mukaddimesini tercüme etmiş ve bu tercümesi yakın akrabası ve kendisinden otuz yaş kadar büyük olan devrin ricâlinden Ahmed Cevdet Paşanın delâleti ile İkinci Sultan Abdülhamide takdim edilmişdir; bunun üzerine Abdisübaşı Mescidi imamlığı üzerinde kalmak şartı ile Mektebi Sultanînin (Galatasarayı Lisesinin) baş imamlığına tâyin edilmişdir; ve orada talebe ile heyeti tâlimiyenin hürmet ettiği bir sîmâ olmuşdur; 1900 de Parisde açılan milletler arası büyük sergiye, Türk paviyonu memurları arasında yine imam unvânı ile gönderilmişdir. Meşrûtiyetin ilânında 31 mart vak'-asından sonra Mektebi Sultânîdeki vazifesinden istifa etmiş Fenerdeki meşrûtasında tam bir inzivâyâ çekilmişdir; hayatının bu son devresindedir ki bu satırları yazanın dayısı Ali Emîrî Efendinin en yakın bir dostu, yârı gaarı olmuşdu; dayımın yanında bir kaç sefer gördüm; uzun boylu, pehlivan yapılı, vechen gaayet melih bir zat idi, ve pek temiz giyinirdi; bir sefer de Emîrî Efendi beni Lofçalı Hocanın Fenerdeki evine götürdü, kapuyu onyedi onsekiz yaşlarında cebkenli poturlu, dal fesli; âfeti devran güzellikde bir Rumeli fetâsı açdı; hiç unutmam, dayımı görünce yukarı kata: «Efendi baba!.. kardeşin geldi!..» diye bağırdı. Aslı Lom kasabasından ve adı Mustafa olan bu delikanlı hocanın o uşağı, vekilharcı, aşçısı ve talebesiydi. Derviş Efendi bizi koşarak karşladı; Balkan Harbinin en karanlık günleriydi; âlim imam pek heyecanlı idi; meğer 59-60 yaşlarında olduğu halde harbe gönüllüolarak iştirâke karar vermiş, dayım mâni olur endişesi ile olacak bize bir şey söylemedi; iki gün sonra Lomlu Mustafa bize geldi, Derviş Efendinin bir mektubu ile kapalı mühürlü vasiyetnâmesini getirdi. Bir kaç ay sonra Edirnenin Bulgarlar tarafından işgaalinde Lofçalı Hocanın Sarayiçindeki vahşiyâne katliamda şehid edildiği haberi geldi; acemilik ve heves, rûmi takvim üzerine on üç tamiyeti şu tarihi söylemiş idim :

Düşdü hâke on üçünde recebin
«Edirne de Şehid Derviş Efendi»
1341-13 = 1328

Vasiyetnâmesi açıldı; faransızca kitablarım bana, diğer kitablarım dayıma, bütün ev eşyâsi ile Osmanlı Bankasında 200 altın nakdini de Lomlu Mustafaya bırakmışdı; cebheye giderken altın saatini de almamış, onu da o çocuğa bırakmış, kitabları arasından bir Osmanlı Lûgatı ile yazma bir Mushfı Şerifin Mustafaya verilmesini yazıyordu.

Lofçalı Ahmed Derviş Efendinin evrâkı arasında, Büyük Vâlide Hanında kahveci çıra-

ğı Şırazlı Ferdi adında bir acem güzeli için yazılmış bir de âşıkaane manzûmesi çıkdı (B.: Ferdi, Şirazlı) 1327 de yazılmış bu manzûmenin şu beyti âdeta profetikdir :

Benim eyyâmı hayatım gaayet ile mahdud
Ne revâdır olasın sen mevtim ile merdud

Bir sene sonra vatan yolunda şehid olmuş, Ferdi de para yolunda 1918 de sapık bir ingilizin uşaklığı zilleti ile merdud olmuşdur.

Muzaffer ESEN

DERVİŞ EFENDİ (Mühürdar) — 1812 de dilinin belâsı katledilmiş Aksaraylı bir delikanlı; devrin ricâlinden birinin mühürdarı idi, ekseriya Aksaray Çarşısında pek sevişdikleri Tütüncü Ahmed Ağanın dükkânında oturudu; bu dükkânın karşısında bir koltukcu dükkânı vardı, sâhibi yeniçeri zâbitliğinden emekli biri olub çarşılı tarafından «Koltukcu» lakabı ile anılırdı; pek çok kiymetli eşyâ ile dolu dükkânını Üçüncü Sültan Selimin tahtdan indirildiği ve Nızâmı Cedid ricâlinin öldürülerek konaklarının yağma edildiği Kabakcı Mustafa Vakasından sonra açmış, evini de o sırada tâmir ettirmişdi. Mühürdar Derviş Efendi tütüncü dükkânına her gelişinde karşıdan karşıya lâf atarak bu adama takılır : «Vak'ada hangi kolda idin?.. İbrahim Kethüdânın konağından neler kaldırdın?..» yoksa hiç bir şey çapul edemedin mi?.. onların malı yeniçeriye helâldir!..» gibi şeyler söylerdi (B.: Ibrahim Nesim Efendi).

O sırada Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile harb hâlinde idi, yeniçeri ağası ordu ile cebhede bulunuyordu, İstanbulda ağa vekili olarak Sekbanbaşı Ağa bulunuyordu, o zât de ocak nâmusu üzerinde son derecede titiz biriydi, Kabakcı Vak'asından, onu tâkib eden Alemdarpaşa Vak'asında yağmalara karışmış yeniçerileri öğrendikce yakalatır ve derhâl îdam ettirirdi; Koltukcu genç mühürdarın laflarına kızar: «Derviş Efendi, yapdığın lâtîfe değildir!..» derdi. Çarşılının kanaati de Koltukcunun o büyük çapullardan sonra türeyip zengin olduğu idi. Birgün Derviş Efendi artık bıkkınlık veren mâhud lâtifeye başlayınca, Koltukcu bir bıçak hazırlamış, «Yok... bu sözler fenâdır!..» diyerek tütüncü dükkânına geldi, ve bıçağını çekerek delikanlıyı üç defa vurarak öldürdü, elinden bıçağı almak isteyen Tütüncü Ahmed Ağayı da müteaddid yerlerinden ağır yaraladı; çarşılı ayaklandı, kol geldi, kaatili yakalayıp Ağakapusuna götürdüler. Sekbanbaşının pençesinden kellesini kurtaramayacağı için Ağakapusundaki yeniçeriler yoldaşlık gayreti ile: «Bu adam cinnet getirmişdir!» dediler, ve yine onların tâlimi ile kaatil delilik tasladı, Sekbanbaşının emri ile Koltukcuyu timarhaneye kaldırdılar. Derviş Efendinin kız kardeşi ile karısı rikâbı hümâyuna arzuhal vererek kaatilin deli olmadığını iddia ettiler ise de bir netice elde edemediler, cinâyetden iki hafta kadar sonra Rusya ile Bükreş Muahedesini akdi, ve cebhedeki yeniçerilerin de İstanbula dönmesi üzerine cinâyet dâvâsı tamâmen ört bas edildi.

Bibl.: Câbî Said Vekaayinâmesi.

DERVİŞ EFENDİ (Şekerci) — Geçen asrın ortalarında namlı karagözcülerden; Aksaray kahvehânelerinde karagöz oynatırdı; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Ahmed Rasim, Muharrir buya; Selim Nüzhet, Türk Temâşâsı.

DERVİŞ EĞLENCE — Onaltıncı asır sonlarında yaşamış bir kıssahan (hikâyeci-masalcı) meddah; Üçüncü Sultan Muradın zamanında saray kıssahanlığı yapmışdır, hayatı hakkında bilinen, yine o devrin, aynı yolda fakat kendisinden üstün bir sanatkâr olan Bursalı Mustafa Cenânî ile olan bir mâcerâsıdır (B.: Cenânî, Bursalı Mustafa, cild 7, sayfa 3489).

DERVİŞ KADIN (Ebe) — (B.: Dağhamamı Cinâyeti).

DERVİŞİN KAHVEHÂNESİ — Geçen asır sonlarında Ahırkapusunda kale duvarı dışında deniz kenarında bir kahvehâne idi; deniz üstünde bir çardağı ile hem binâsı şirin hem de nezâreti fevkalâde idi, fakat gaayet ile sapada, hayta hezele yatağı olmuş, kahvecisi Mastor Derviş de uygunsuz gürûhundan olup ırz meselelerinden bir kaç sefer hapse girib çıkmışdı. Ârifler, sanatkârlar mahfili olmaya lâyık bir kahvehâne iken eclâfın, hâneberduşların toplandığı bir kumar kahvesi, bitirimyeri idi. 1312 (1894-1895) de bu kahvehânede bir de cinâyet işlenmiş, arabacılık yapar Gümüştopuk Mustafa adında bir delikanlı boğularak öldürülmüşdü; Mastor Derviş ile yine sabıkalı takımından Yamalı Ahmed ve Deli Şükrü Mustafanın kaatilleri olarak müebbed kelebenliğe mahkûm olmuşlardı ((B.: Derviş, Çukurcu Mastor; Mustafa, Gümüştopuk). Güzel Kahvehâneyi Çerkes Abdünnebi adında biri tutup işletmiş, fakat ayaktakımından müşterileri arasında yine

«Dervişin Kahvesi» diye anıla gelmişdi. 1314 (1896-1897) de de Abdünnebinin çırağı olub kahvehânede yatar barınır Kozlucalı Yusuf adında gaayetle yakışıklı bir delikanlı bir gece kendisini kahvehânenin tavanına asarak intihar etmişdi (B.: Yusuf, Kozlucalı). Bu ikinci ölüm vak'asından sonra Dervişin Kahvehânesi zâbıtaca yıkdırılmışdı. Her iki vak'a Üsküdarlı kalender halk şâiri Âşık Râzi tarafından manzum olarak tesbit edilmişdir :

Ahırkapusunda lebi deryâde
Batakhâne diye getirem yâde
Sâhibi Çukurcu Mastor Dervişi
Beyâna lüzum yok burda ziyâde

Kumar kahvesidir Dervişin ora
Nice hüsni şebâb konmuş kumara
Nice bâgı iffet ismet üstünden
Geçmiş desti tahrib fırtına bora

Şehir eşkiyâsı, nâmus oğrusu
Dini kuru yokdur Allâh korkusu
Atar düşeş dübeş zarı dilbere
Ya bir gül goncası ya bir içim su

Her birin bir kahbe etmiş de tevlid
Toplanmış bir nice zeberdest pelid
Ok atar mushafı hüsne bî pervâ
Ger duysa dûzahda reşk ider Velid

Dîv hey'et Ehremen sûret bed likaa
Etmekde namların lâ'netle ibkaa
Kahve kapusunda asdıkdan sonra
Cümlesin etmeli denize ilkaa

Türlü mel'anetden şenâatden geç
Dirdim ki kan dahi dökülür er geç
Akla gelir mi ki kurban olarak
Nûri didemizi ara bul da seç

Arabacı Gümüştopuk Mustafa
Ondokuz yaşında nûri musaffâ
Düşdükde bir şeb o batakhâneye
Cesedin buldular mahnûken hayfâ

TARİH

Nasıl öldürülür almıyor kafam
Arabacı oğlum güzel Mustafam

Kumar dalgasıdır zâhirde sebeb
Aslında hüsnünün belâsıdır heb
Dervişin Kahvesi cinâyet yeri
Üç zeberdest şakî boğmuş dilberi

Gûyâ kavga olmuş çıkaran kendi
Kazâen atılmış koltuk kemendi

Vak'ai dilsûzu yazdı cerâid
Hüzn âver tafsîli şenâat zâid

Bize düşen hemen yanmak ağlamak
Kabrin ziyâretle rahmetle anmak

Gümüştopuk idi lâkab yapuğu
Mücevher târihdir «Gümüş topuğu»
1312 (M. 1894-1895)

★

Sâbıkaa Dervişin kahvesi idi
Andan sonra aldı bir başka gidi
Zâhir temelinde mahsü mel'anet
Bir civanın daha başını yidi

Civelek şıkırdım bir güzel çırak
Dîvânı hûbanda bir altın varak
Çıplak ayaklarda takunyalarla
Topuk vuruşları var tırak tırak

Kozlucalı Yusuf nâmi şehbazın
Pırpırı kıyâfet o servi nazın
Akla gelmeszdi hiç kendi eliyle
Cana kıyacağı hümâ pervazın

Giceler kahvede yatar ol uşak
Peykenin üstünde o altın başak
Neydi derdi zoru karas evdâ mı
Mâri ecel ildu beldeki kuşak

Görenler şöylece ettiler beyan
Bir gece soyunmuş bir donca uryan
Kahvecigüzeli asmış kendini
Gönlümüz didemiz hem hâme giryan

Pâyine uşşâkı sürerken yüzü
Yokuşa sapılmaz bırakıp düzü
Bir gece evveli Kozlucalıyı
Yayılmış sarhoşlar oynatmış sözü

Ustası hem birkaç nefer hergele
Düşürmüş o şâhı bütânı dile
Altın adın bakır olduğun görüb
Merdi meydan olmuş intihâriyle

TARİH

Elmas çağı yirmi bir yaşı ile târihdir
«Acıdır intihârı Kozlıcalı Yusufun»
1293 + 21=1314 (M. 1896-1897)

Tarih tâmiyeli ve mücevherdir.

Bibl.: Âşık Râzi, Defter; Vâsıf Hiç, Not.

DERVİŞLER SOKAĞI — Eminönü İlçesi merkez nâhiyesinin Hocapaşa Mahallesindedir; Hüdâvendigâr Caddesi ile Nöbethâne Sokağı arasında uzanır, Kargılı Sokak ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 1, no. 2). İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, yaya kaldırımlı bir yoldur. Sokak üzerinde şu binâ ve dükkânlar görülür: Türk Oteli, Dervişpaşa Oteli, Mehtap Oteli, Konya Uğur Oteli, Afyon-Eskişehir Oteli, Hensehel Oto levâzımı mağazası, 1 oto elektrikcisi, 1 akümülâtörcü; kapı numaraları 1—19 ve 2—27 dir (mayıs 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DERVİŞ MEHMED EFENDİ — Onaltıncı asrın ikinci yarısında ünlü bir hattat; İstanbulda doğmuşdur, doğum tarihi bilinmiyor; Türk yazı sanatının en büyük şöhretlerinden Amasyalı Şeyh Hamdullahın torunudur (B.: Hamdullah Efendi, Amasyalı Şeyh); ve yine kiymetli bir hattat olan Hamdullahzade Mustafa Efendinin oğludur; «Şehlâ Derviş Efendi» diye de anılır; güzel yazı yazmaya bir sanat ocağı olan baba evinde pek küçük yaşda öğrenmişdi; bir sülüs ve nesih hattatı idi, yazılarına imzâ iznini babasından almışdı. Süleymaniye Camii mihrabı önündeki rahlelerin birinde bir mushafı şerifi asırlar boyunca tâzim ile ziyâret edilmişdir. Hicrî 1001 (Milâdî 1592-1593) yılında vefât etmiş ve ünlü dedesinin kabri yanına defnedilmişdir.

Arab asıllı Türk harfleri ile «Hattâtı Kur'an» sözü ebced hesabı ile Şehlâ Derviş Mehmed efendinin ölüm tarihi olan 1001 rakamını verir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn.

DERVİŞ MEHMED EFENDİ — «On altıncı asır sonları ile onyedinci asrın ilk yıllarında yaşamış din bilginlerinden; Abdülcebbar Acemî isminde âlim bir zâtin oğlu olub ilmiye mesleğinde müderrislik, kadılık yapmış, İstanbul Kadılığından emekliye ayrılmış, 1614 de vefât etmişdir; Şerhi Hüdâye», «Hâşiyei Şerhi Miftah», «Hâşiyei Şerhi Tecrid» gibi eserleri medrese devrinin makbul kitablarından bilinirdi.» (İbrahim Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları).

DERVİŞ MEHMED EFENDİ — Onsekizinci asır hattatlarından; babası Tokatlı Ahmed Efendi de tanınmış bir hattat idi; Enderunu Hümâyundan yetişdi ve saraydan cebeciler kâtibliği ile çırağ edildi; sülüs yazıyı Enderunda, nesih yazıyı da babasından öğrenmişdi; hicrî 1142 (Milâdî 1728-1730) da sipâhiler kâtibi iken vefât etti; Akarçeşme semtinde evinin yanındaki Eminsinan Camii haziresine defnedildi.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtîn.

DERVİŞ MEHMED PAŞA — XVII. yüzyıl başında yaşamış vezirlerden, Birinci Sultan Ahmedin sadrazamlarından; câhil, haris, hasis, zâlim, ve kanlı bir adam olup Sarayın Bostancı ocaklarından Hamlacılar (Kayıkcılar) Ocağından yetişmişdir. Aslının nereli olduğu bilinmiyor; bir boşnak olduğunu söyleyenler var ise de biz bir yalı uşağı olduğunu tahmin ediyoruz; gencliği saray kayıklarında denize kürek çalmakla geçmiş ve zaman ile Bostancıbaşılığa kadar yükselmişdir; sarayın muhâfız kıt'aları kumandanlığı diyebileceğimiz bu mühim mevkide bulunur iken (B.: Bostancılar; Bostancıbaşı) Birinci Sultan Ahmedin tahta çıkdığının tezine (cülûsu 1603; B.: Ahmed I) 18 ocak 1606 da Kayapaşazâde Kubad Mustafa Paşanın yerine kaptanpaşa olmuş; batıda Avusturya ile ve doğuda İran ile müzminleşmiş iki harbin son derece nâzik yıllarında Osmanlı Donanması, vezirlik pâyesi ile «Paşa» unvanını da almış olan eski saray kayıkcının eline teslim edilmişdir. Fakat Derviş Mehmed Paşa kaptanıderya olur olmaz gözlerini sâdırâzamlık makaamına dikmişdir. O tarihde henüz 17 yaşında toy bir genc olan Sultan Ahmede avamfirîbâne merdlik mümâyişleri ile hulûl etmiş ve devrin seçkin ve aydın vezirlerinden sadrâzam Lala Mehmed Paşayı azlettirmeye çalışmışdır (B.: Mehmed Paşa, Lala). Devletine ve pâdişahına yapdığı hizmetlerin takdir edilmediğini görmek üzüntüsü ile Mehmed Paşaya felc gelmiş, o sırada Şeyhülislâm olan Sun'ullah Efendinin rivâyetine göre Derviş Paşa sadırazamı tedavi eden mûsevî Portakal Hekimi elde ederek Mehmed Paşayı zehirletmişdir; seçkin vezirin ölümü üzerine 21 haziran 1606 da sadırâzam olmuşdur.

O devrin büyük müverrihi Peçevili İbrahim Efendi Derviş Mehmed Paşanın ilk divan günü üzerine şu acı satırları yazıyor:

«Divâna gelip sadâret makaamına oturunca Çavuşbaşıya:

— Beni sâir vezirlere kıyas etmesinler her kim ki bu karârın işini yarına bırakırsa başını keserim!.. Kadimden beri devam ede gelen kanundan fazla para isteyip alanı işkence ile katlederim!.. diye divan kâtiblerine tenbihde bulundu. Kâtibler de aralarında: — Zâhir kendi âkibetinden bahsediyor.. çok gördük, bu divanda, hayırdan bahseden vezirin başına hayır, şerden bahseden vezirin başına de şer gelmişdir!.. diye konuşdular.

«Yine o gün Derviş Paşanın kendi sarayında ikindi divanında beylerbeyilikden (vâlilikden) mâzul nurânî yüzlü bir ihtiyar Derviş Paşayı tebrike gelmiş selâmlayup giderken adamı geri çağırtdı:

— Senin oğlun sancak beyi imiş, şikâyetcileri geldi!.. dedi.

İhtiyar adam:

— Sultanım.. oğlumun hakkından gelmek benim elimde değil.. cevabını verince Derviş Paşa:

— Hele ben şimdi ondan evvel senin hakkından geleyim!.. diyerek kendi kapusunun önünde ihtiyarın başını kesdirtti. Abdi Kethüda merhumla beraber orda idik, gözümüzle gördük, adamcağızın bir tabuta konan cesedini hammallar alup götürür iken başı yerde yuvarlanırdı. Pâdişah arz etmek yok, şer'an alınmış bir idam hükmü yok, bir bû günah adamın vücûdu ortadan kalkdı, herkes hayret etti».

Derviş Mehmed Paşanın böylece başlayan sadırâzamlığı ancak 5 ay 18 gün sürdü. Müverrih Naîmâ Efendi bu sadâretin vak'alarını şu satırlarda toplamışdır:

«Sadırâzam ve serdar olarak Avusturya seferinden Estergonu geri olarak başarı ile dönmüş olan Lala Mehmed Paşa, Derviş Paşanın tezvirlerine kapılan Pâdişahın İran Cebhesine de gitmesi de gitmesi için ısrârı üzerine hastalanmışdı. Mehmed Paşanın ölümünden sonra yerine geçen Derviş Paşa, Sultan Ahmedi yine kandırdı ve pâdişaha, İran cebhesine serdar olarak Deli Ferhad Paşanın tâyini kabul ettirdi. Sarayda Pâdişahın rivâyetinde toplanan fevkalâde bir meclisde Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi Derviş Paşanın serdar olarak sefere çıkmasında ısrar edince; onu da azlettirdi ve yerine Ebülmeyâmin Mustafa Efendiyi tâyin ettirdi.

«Fakat Deli Ferhad Paşa daha Anadoluda iken ordunun zabtu rabtını elinden kaldırdı, üstelik levendleri de Anadolu köy ve kasabalarında türlü şenâne tecâvüzde bulundular. İstanbula akın akın şikâyetciler gelmeye başladı. Ferhad Paşa azledildi ve kahrından öldü. O sırada yeni şeyhülislâm da eceli ile ölünce Sun'ullah Efendi tekrar şeyhülislâm oldu. Saray muhiti de Derviş Paşadan yüz çevirince Pâdişaha, sadırâzamın liyâkatsizliği ve bütün mesuliyetin onda olduğu açıkca anlatıldı, Anadoludan gelen şikâyetcilerin feryâdı, acı hikâyeleri genc Sultan Ahmedi Derviş Paşaya karşı gazaba getirdi. Bir gün saraya dâvet edilen Derviş Paşa huzûra çıkar çıkmaz Sultan Ahmedin bir işâreti ile hükümdarın gözü önünde boğularak idam edildi».

Derviş Paşanın idam tarihi 9 aralık 1606 dır. Yine Naîma Efendi bu idamın asıl sebebini şöyle anlatıyor:

«Gaayet zâlim, tamahkâr ve hasis adamdı. Mütemedi bir yahudi vardı. Bütün para işlerini onun eline bırakmışdı. Sadırâzam olunca Demirkapuda bir saray yapdırtmağa başladı. Yapı parasını yahudi kendi kesesinden harcıyor, sonra vezirden olmak üzere gaayet nâmuskârane bir masraf defteri tutuyordu. Sarayın bitmesine yakın Derviş Paşa bu masraf defterini görmek istedi; ve şöyle bir göz atarak: — Çok gitmiş.. şaşılacak şey!.. diye kaşlarını çattı. Yahudi vezirin zâlim ve tamahkâr bir adam olduğunu bildiği için ,bir behâne ile kendisini öldürterek saraya bedavadan konmak istediğini anladı, paşanın elinden masraf defterini alarak gözü önünde yırtdı ve ateşe attı:

— Sultanım!.. ben de defteri senden para istemek için tutmadım.. bütün malım sen efendimindir.. saray size nâçiz bir hediyemdir!.. dedi. Zâlim tamahkâr da bu söze inandı ve pek hoşnud oldu. Fakat yahudi yapı yerine gider gitmez ameleye gizlice tâlimat vererek sarayın bodrumundan Pâdişah sarayının bağçesi altına doğru gizli bir yeraltı yolu kazdırdı ve ağzını da taş ile kapattı. Sonra Sarâyı Hümâyunda Kapuağasına giderek: — Vezirin Pâdişahımıza suikasdı vardır!.. dedi ve gizli yolu ihbar etti. Padişahın gazabının asıl sebebi bu vak'adır».

Derviş Paşa kara yağız, gaayet iri yapılı bir

adamdı; Naîma «Guuli beyâban» diyor. Pâdişah huzurunda boğuldukdan az sonra yerde yatan cesedi ayağını oynatmış, 17 yaşındaki Sultan Ahmed yerinden fırlayarak hançerini çekmiş ve kendi eliyle hançeri vezirin boğazına saplamışdı; «Kıydı Dervişine şah» mısraı ebced hesâbı ile 1014 rakamını verir ki hicrî takvim üzerine idamının tarihidir. (B.: Cellâd Mezadı, cild 6, sayfa 3428).

DERVİŞ MEHMED PAŞA (Çerkes) — XVII. asır vezirlerinden ve Dördüncü Sultan Mehmedin sadırâzamlarından; çocukluğu ve ilk gençliği karanlık içindedir; devrinin şöhretlerinden Tabanıyassı Mehmed Paşanın sadırâzamlığında kâhyalığını yaparken adından bahsedilmeye başlanmış olan bu zâtin azadlı kölelikden yetişmiş olduğu tahmin edilebilir; devrinin vezirlerinin büyük çoğunluğunda görüldüğü gibi bir devlet adamı için gereken tahsilden, bilgiden mahrum, «iş başarır adam» şöhreti ile yükselmişlerdendir. Tabanıyassı Mehmed Paşanın kethüdâlığından sonra Şam ve Diyârbekir vâliliklerinde bulunmuş, 1639 Dördüncü Sultan Murad tarafından Bağdadın geri alınmasından sonra vezir rütbesi ile Bağdad Vâliliğine tayin edilmişdi. Bağdad vâliliğinde üç yıl kadar kaldı, uzun zamandanberi harb sâhası olmuş bu eyâletine huzur ve refâha kavuşdurdu. Haleb, Anadolu,Silistire ve Bosna Beylerbeyliklerinde (Vâliliklerinde) dolaşarak Girid Harbi içinde Çanakkale Boğazı muhafızlığına tâyin edildi 3 ekim 1652 de Hüsambeyzâde Ali Paşanın yerine Kaptanıderyâ oldu (21 rebiülâhir 1063 21 mart 1653 de de Tarhuncu Ahmed Paşanın yerine sadırâzam oldu (B.: Ahmed Paşa, Tarhuncu, cild 1, sayfa 426). Sadırâzamlığı (16 zilhicce 1064) 28 ekim 1654 tarihine kadar 1 sene, 7 ay, 8 gün sürdü; sadâretindeki tek önemli vak'a Kaptanıderyâ Kara Murad Paşanın kumandanındaki Osmanlı dananmasının Çanakkale Boğazında Venedik donanmasına karşı kazandığı bir deniz zaferidir (B.: Murad Paşa, Kars), Yıllarca önce sadırâzamlık etmiş Kara Murad Paşa makaamı için kuvvetli ve tehlikeli bir rakib idi; Boğazdaki deniz zaferinden sonra Derviş Mehmed Paşanın mevki çok daha nâzikleşdi. Bu endişenin üzüntüsü ileri yaşının zaafı ile birleşdi; boğazına düşkün bir adamdı, Galatada bir aşçıya sûreti mahsusada yapdırtdığı balık çorbasından ziyâde yediği bir akşam bir buhran geçirdi, ertesi gün de Divânı Hümâyunda bulunurken ikinci bir kriz geldi, hemen kendi sarayına döndü ise de felç geldi; vak'anüvis şunları yazıyor: «...zilkaade ayında önce bir tarafına felc geldi, divan işlerini (devlet işlerini) Yusuf Paşaya bırakıp ahvâli pür melâlini pâdişaha arz etti; pâdişah o sırada Üsküdar Sarayında oturuyordu, hekimbaşıya emretti, o da tıb fenninde mâhir hekimlerle giderek bâzı ilâçlar verdi ;paşaya hâtırını hoş tutasın diye bir tesellî hattı şerifi geldi. Pâdişah o ayın sonunda Üsküdar Sarayından Yeni Saray (Topkapusu Sarayına) göç etti. Vezir hastalandığı için esnaf narhı terk edip bildikleri gibi alup satmaya başlamışdı. Zilhicce başında ikinci bir inme ile öbür tarafı da hareketden kaldı. Mührü hümâyunun artık başka bir zâte verilmesi gerekirdi: Fakat kurban bayramı yaklaşmış idi, mefluç vezirden mûtad olan bayram peşkeşinin alınması için azli bayramdan sonraya bırakıldı...»

Derviş Mehmed Paşanın azlinden sonra mührü hümâyun İbşir Mustafa Paşaya gönderilli (B.: İbşir Mustafa Paşa). Derviş Paşa (5 rebiülevvel 1065) 13 ocak 1655 de vefât etti. Vak'anüvis anlatıyor: «...ağalığından beri çok zengin adam olarak tanınmışdı, pek çok malı ve nakdi çıkdı; 95,000 filorin (altın) ve 800 kese esedi kuruş nakid ve cevâhir, altın ve gümüş eşya ve tuhafü nevâdir (antikalar), kethüdâhı Ali Ağa tarafından hâzine defteri ile pâdişaha teslim edildi. Ali, defter dışında cevâhire müteallik nâdir eşya ile iki sandık ile her birine biner kese akçe kiymet biçilen iki murassâ hançeri de pâdişaha vererek sadâkatini gösterdi. Bunlardan mâda sarayındaki sâir eşya, kürkler, kiymetli kumaşlar, kiymetli tüfenkler, kılıçlar ki hazinede eşleri bulunmayan nâdir şeylerdi, cümlesine hazîne adına el kondu:..»

Aslı çerkes olan Derviş Mehmed Paşayı, vakti ile hazînedarlığında bulunmuş bendelerinden Halebde yerleşmiş Murtaza Ağa da şöylece anlatmışdır: «Her zaman, seferlerde bile pek temiz, pek şık giyinir muhteşem ve vekarlı adamdı. Nefis ve leziz yemekleri ve içkileri de severdi. Bendelerine, adamlarına da çok iyi bakardı. Sakalı köse gibi gaayet az olup bıyıkları yakasından aşağı kadar uzun, her bıyığı iki sakal vardı. Destârını bir acâib, bozuk düzen dardağan sarardı; levend yapılı, meşrebi rindâne, lâtîfeye mâil muhteşem bir vezirdi».

Hüsnü KINAYLI

DERVİŞ MEHMED PAŞA (Moralı) — İkinci Sultan Mahmudun sadırâzamlarından 1765 de Morada Anaplide doğdu, Rüstem Ağa adında birinin oğludur, genc yaşında Moralı Ahmed Paşanın hizmetne girmiş ve o kapıda yetişerek paşanın mühürdarlığına kadar yükselmiş, oradan devlet hizmetine geçerek Balıkesir, Antalya, Kütahya mutasarrıflıklarında bulunmuş, vezir rütbesi ile Bursa Sancağı mutasarrıfı iken, pek nüfuzlu devlet adamı Hâlet Efendi tarafından gizlice İstanbula dâvet edilerek Hâlet Efendinin entrikası ile azledilen Rauf Paşanın yerine 5 ocak 1818 de sadırâzam olmuşdur, iki sene kadar süren sadâretinde Hâlet Efendinin bir uşak-kuklası olmuşdur ki İstanbulda yeniçeri zorbalığının azgın devrine rastlar. Kumkapuda Ermeni Kilisesinin tâmir yapısında binâ ırgadları ile kolluk neferleri arasında harac alma kabadayılığı yüzünden çıkan bir kavgada, ırgadlara mağlub olan kolluk neferlerinden birinin o civarda bulunan bir kadınlar hamamına dalub gizlenmek istemesi, ardından ırgadlarında pervâsızca hamama girmesi, çıplak kadınların dehşet içinde kalarak bağrışmaları, bu hengâme arasında neferin ırgadlar tarafından katli İstanbulda çok heyecanlı akisler yapmış, sadırâzamın bu çirkin zâbıta vak'ası karşında da kayıdsızlığı ve aczi padişaha gereği gibi anlatılarak Derviş Mehmed Paşa 5 ocak 1820 de de azledilmiş, Geliboluya sürülmüş, sonra tekrar devlet hizmetine alınarak Vâliliklerde bulunmuş, bir ara azledilmiş, vezirlik rütbesi geri alınarak malları musâdere edilmiş, sürgüne gitmiş, Bursada sürgün olarak otururken recâsı üzerine o sırada boş bulunan Şeyhülharemliğe tâyin edilmiş, 1837 de yaşı yetmiş aşkın olarak İskenderiyeye gitmiş, oradan deniz yolu ile Hicaza geçerken Yenbu İskelesinde vefât etmişdir.

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları; Türk Ansiklopedisi; Cevdet Paşa, Tarih, XI.

DERVİŞ MEHMED PAŞA (Yağlıkcızâde) — Birinci Sultan Abdülhamidin sadırâzamlarından; hicrî 1148 (Milâdî 1735-1736) da İstanbulda Şehzâdebaşı civârinda Hoşkadem Mahallesinde doğdu, yağlıkcı esnafından Sultan yağlıkcı diye anılır Kadri Ağanın oğludur; mahalle Mektebinde okuma yazma öğrendikden sonra, çok güzel olduğu için babası, şehir eşkiyâsından korunması endişesi ile nâmusu ile tanınmış ricalden bir zâtın dâiresinde yetişmesini tercih etti; Yağlıkcızâde Derviş bir müddet defterden Behcet Efendinin mühürdar yamaklığını yapdı, sonra sırası ile vezirlerden Nâili Paşaya, Silâhdar Ali Paşaya ve Said Paşaya divitci oldu; devlet kapularında terbiyeli, istidadlı, yetiştirilmeye lâyık bir genc olarak tanındı, kâtiblikle defterdarlığa girdi, uzunca bir müddet defterdar kesedarlığı yapdı, 1182 (1768) Rus harbinde ayni vazife ile defterdar İbrahim Efendinin maiyetinde ordu ile sefere memur oldu; seferde maliye tezkirecisi, mektubcu vekili, mektubcu, 1185 de (1772) ordu Şumnu kışlağında bulunur ve kendisi henüz 37 yaşında iken Başdefterdar oldu, fakat ordu İstanbula dönünce, gençliği ileri sürülerek azledildi ise de yirmi gün kadar sonra tekrar Başdefterdar, 1189 (1775) de Sadâretkethüdâsı, ve aynı yıl içinde azledilen İzzet Mehmed Paşanın yerine, 39-40 yaşlarında iken sadırâzam oldu. Bir buçuk sene süren sadrâzamlığında en mühim vak'a 1776 da yeni bir Türk-İran harbinin başlamasıdır. Fakat yüksek ve geniş yetkili makaamının icab ettirdiği şiddeti gösteremedi, aşırı nezâket ve çelebiliği gevşekliğine verildi. 5 ocak 1777 de azledildi, bir gece Topkapusu sarayında Kapuağası dâiresinde mevkuf kaldı, ertesi sabah erkenden Bostancıbaşının koncabaş kayığı ile (B.: Bostancıbaşı) Silivriye sürüldü, bir kaç gün sonra da oradan alınarak Geliboluya götürüldü; bir ay kadar sonra da Giridde Hanya vâliliğine tâyin emri geldi; İstanbuldan Silivriye götürülüriken yolda idam edileceğini zanetmiş, son derecede korkmuş, korku ile hastalanmışdı; Giride gitmek üzere Geliboludan bindiği gemide hastalığı ağırlaşdı, gemi kaptanı Derviş Paşayı Sakıza çıkarmak mecburiyetinde kaldı; Yağlıkcızâde iki üç gün sonra Sakızda öldü ve orada İbrahimpaşa Camiinin hazîresine defnedildi.

Hayır eseri olarak Bursa Mevlevihânesinin ve Üsküdarda Nasûhi Dergâhını tâmir ettirmiş, Eyyubda Büyük İskele yanında bir çeşme yapdırmışdır; gariblere karşı yardımeli son derecede açık bir vezir olarak tanınmışdı. Cevdet Paşa bu vezirin azli sebebi olarak şu fıkrayı nakilediyor:

«Karasilâhdar lakabı ile tanınan Silâhdar Seyyid Mehmed Efendi kendisi ile ittifak üzere hareket edecek bir sadırâzam aramakda idi, bu maksadla saray kapusu başlarından Dâren-

deli Mehmed Efendiyi sadâret kethüdâlığına tâyin ettirmişdi. Sadrâzam Derviş Mehmed Paşa da bâzı halleri ile kendini dile düşürünce azledildi; şöyle ki yahudiden dönme Lâtif adında bir köçek oğlan vardı. Sadrâzamın kötü yakınları: «Efendimiz helva sohbetleri tertib etseniz, Lâtifi de getirseniz güzel olur» diyerek gûya paşa bu köçek oğlana mâildir diye efendilerini halk ağzına düşürdüler. Helva sohbetleri Lâtifin şöhretine, Derviş Mehmed Paşanın da devletinin zevâline sebeb oldu».

DERVİŞ MEHMED SOKAĞI — Kocamustafapaşada Hacıhamza Mahallesi sokaklarından, Tünaydın Sokağı ile Alifakih Sokağı arasında uzanır, Alifakih Çeşmesi Sokağı ile kavuşağı vardır; bir araba geçebilecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur; bu satırların yazıldığı tarihde o kadar bozuk idi yağmurlu havalarda bir çamur deresini andırmakda di; kapu numaraları 1—25 ve 10—12 olup kâgir ve ahşab evlerdir (şubat 1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DERVİŞ MİRZA BABA (Şeyh) — Etyemez Tekkesi Mescidinin bânîsi; Fâtih Sultan Mehmedin ordusunda İstanbul cenginde ve fethinde bulunmuş olanlardan; aslı Buhârı Türklerinden olub Hadikatül Cevami künyesini «Eşseyh Derviş Mırzâ Baba ibni Ömeri Buhârî» diye kaydediyor; kabri mescidinin yanındadır; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Etyemez Tekkesi Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

DERVİŞOĞLU SOKAĞI — Eminönü İlçesinin merkez nâhiyesinin Şeyh. Mehmed Geylânî Mahallesi sokaklarından; Eskidüyûnu umûmiye Sokağı ile Ankara Caddesi arasında da uzanır, bir araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, yaya kaldırımlı bir aralık sokakdır; sokak üzerinde Ada Hanı, Rumeli Hanı, Barcın Oteli, Nazifbey Hanının arka yüzü ve kapusu, Beşir Kemal Eczâhânesi, Mozan Meyvatozu eczâ deposu, 1 köfteci, 1 camcı-aynacı mağazası (toptancı), 1 börekci ve dört göz kapalı dükkân vardır (mayıs 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DERVİŞ PAŞA (Lofçalı Doktor) — Akıl hastalıkları hekimi; 1859 da şimdi Bulgaristanda kalmış olan Lofçada doğmuşdur, İstanbulda Mülkiye Tıbbiyesini bitirmiş, bir müddet Üsküdarda Toptaşı Timarhânesinde (Akıl Hastahânesinde) çalışmış, Mülkiye Tıbbiyesinde akıl hastalıkları muallimliği yapmışdır; bu vazifede on sene kadar kalmış (1808-1809), Fransız hekimlerinden Emmanuel Régis'nin «Précis de médicine mantal = Muhtasar akıl tabâbeti» isimli eserini Türkçeye terceme etmiş, kitabı basdıracağı sıralarda, 1809 da vefât etmişdir.

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları; Türk Ansiklopedisi.

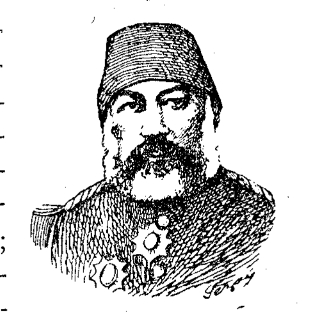
DERVİŞ PAŞA (Lofçalı İbrahim) — Osmanlı müşürlerinden (Marşallarından); harblerde büyük yararlıkları görünmüş, kumandanlıklarda bulunmuş; seraskerliğe kadar yükselmiş, asîl ve temiz hâtıra bırakmış bir sîmâ; 1817 de Rumelinde Lofçada doğdu (otarihde halkının azametli ekseriyeti Türk olan bu kasaba bugün Bulgaristandadır); İbrahim Ağa adında bir zâtin oğludur. İlk tahsilini memleketinde yapdıkdan sonra medrese tahsili için 1836 da ondokuz yaşında İstanbula gelmiş, fakat askerliği tahsile tercih ederek orduya neferlikle girmiş; âsî Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşaya karşı yapılan askerî harekatda bulunmuş, akran ve emsâli asarından cesâret ve yararlıkları ile sur'atle yükselmiş, çavuş, mülâzim, yüzbaşı, binbaşı olmuş ve 1853 de 36 yaşında miralay (albay) rütbesi ile Kırım Harbine iştirâk etmişdir; 1862 de livâ (paşa) olmuş, Karadağ isyanında fırka kumandanlığı yapmış, 1875 de Bosna askerî vâliliğine tâyin edilmişdir; Rus harbinde Kafkas kumandanlığında bulunmuş, Selânik Vâlisi, Diyarbakır vâlisi, İstanbulda Şûrâyı Askerî reisi, Havsa Müşürü, kısa bir müddet de Serasker olmuşdur. Son vazifesi Rumeli fevkalâde kumandanlığıdır; 1896 da Osmanlı Ordusunun en yaşlı kumandanı bulunur iken vefât etmişdir. Sultan Abdülâzizin, sonra İkinci Sultan Abdülhamidin aşırı itimad ve muhabbetlerini kazanmış, Çapadaki Konağı İstanbulun edep ve irfan mahfillerinden biri olmuşdu; ramazanlarda iftarları meşhurdu; kuvvetli bir kaleme sâhibdi, bâzı meseleler hakkında fikri sorulduğu zaman çok berrak raporlar, lâyihalar yazardı.

İbrahim Derviş Paşa
(Resim: Agob Arad)

Zamanın en güzel binâlarından biri ve Meşrûtiyetden sonra bir aralık Dârülmuallimat (Kız Muallim Mektebi) olan Çapadaki büyük ahşab konağı yıkılmış, arsasına Selçuk Hâtun Okulu yapılmışdır.

DERVİŞ PAŞA (Mehmed Emin) — «Kimyager Derviş Paşa» diye meşhurdur; ilim ve devlet adamı; 1817 de İstanbulda Eyyubda doğdu, bir mahalle imamı ve sibyan mektebi hocasının oğludur; Muhendishânei Berrîi Hümâyundan diploma aldığında parlak başarısından dolayı 1835 de 18 yaşında iken gönderilmiş, beş sene kadar önce Londrada sonra Parisde kalmış, mâden mektebinde okumuş memlekete dönüşünde Keban ve Ergani mâdenleri başmühendisliğine tâyin edilmişdir; liva (general) rütbesi ile mektebi Harbiye fizik ve kimya muallimliğine tâyin edilmiş, az sonrada Mektebi Harbiye müdürü olmuşdu; 1847 de ferik (tümgeneral) rütbesi ile Meclisi Vâlâ âzâsı oldu, dört sene kadar Türkiye-İran hududunun yeniden tahdidi için kurulan bir heyetde Türkiyeyi temsil edenler arasında bulundu, 1861 de Türkiyenin Petersburğ (Rusya) büyük elçisi oldu, 1862 de Meclisi Maarif âzâsı, az sonra maarif nezâreti müsteşarı, Şurâyı Devlet âzâsı; Haleb Vâlisi, Ankara Vâlisi oldu. Parisde toplanan askerî kongreye Türkiye delegesi olarak katıldı; müşir (marşal) oldu. Türk-Rus harbinden sonra Besarabya hududunun tâyini komisyonunda bulundu; 1878 de vefât etti.

M. Emin Derviş Paşa
(Resim: Sezai; Türk Meşhurları Ansiklopedisinden)

«Usûli Hikmeti Tabiiye» (Fizik) ve «Kimyâ» isimli iki eseri vardır; İran hududu üzerinde çalışdığı sıralarda da riyâsî mâhiyet «Müekkire» adı ile bir risâle yazmışdır.

Derviş Paşa Prof. Dr. İsmail Derviş Beyin babası, muharrir ve romancı Suad Derviş Hanımın da dedesidir.

Bibl.: İ. A. Gövsa Türk Meşhurları; Türk Ansiklopedisi.

DERVİŞ PAŞA OTELİ CİNÂYETİ — 5 haziran 1956 da, Sirkecide Dervişler Sokağındaki Dervişpaşa Otelinde işlenmiş bir cinâyetdir; otel kasasını soymak için içeri girmeye muvaffak olan kaatil, elinde bulunan ağır bir demir çubukla başında sekiz derin yara açmak sûreti ile otel kâtibini öldürmüş, fakat kasayı açamayarak kaçmışdır. Uzun soruşdurma ve araştırmalara rağmen bidâyetde kaatile âid en küçük bir iz bulunamamış, otelin kömürlüğünde görülen bir çift partal yemeni polisin nazarı dikkatini çekmiş ve bu papuçlar Adlî Tıb müessesine gönderilmiş; oradan gelen raporda bu yemenilerin sağ bacağı kısa ve sağ ayağını çarpık basan birine âid oldu, köseleler arasında bol mikdarda rastlanan deniz ve alüminyon tozlarından ve nikalaj talaşlarından da, bu şahsın bir demir işcisi, daha ziyade nikalaj ile meşgul karyola imâlâthânelerinden birinde çalışdığı beyan edilmişdir. Polis, Tahtakalede Uzunçarşıdaki karyola îmâlatcıları arasında yapdığı soruşdurmada, 18 yaşında Tokadlı Muharrem Kalem adında böyle sakat bir genci tesbit etmiş, ve bu delikanlının 6 haziran sabahından beri işine gelemediğini öğrenmişdir; fakat bekâr odalarında, hanlarında, kahvehâne ve hamamlarda yapılan aramalarda Muharrem Kalem bulunamamışdır. Diğer vilâyetlere yapılan bir tâmim sonunda cinâyetle maznun delikanlı memleketi olan Tokatda bulunarak tevkif edilmiş ve suçunu itiraf etmişdir: «Yıllarca evvel o otelde uşaklık yapmışdım, binânın iç taksimâtını bildiğim için kolayca girdim, kömürlükde saklandım, kasdım kâtibi öldürmek değil, bayıltmak idi; kasayı soyub bu sefil hayatdan kurtulmak idi» demişdir.

Genc kaatilin îdamı talebi ile adliyeye intikaal vak'anın muhâkeme ve karar safhası, kaatilin âkibeti tesbit edilemedi.

Ali PAYANDA

DERVİŞ REİS — İstinyede bir mescid yaptırmış hayır sâhibi bir gemici, hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II.

DERVİŞ REİS MESCİDİ — Boğaziçinin Rumeli yakasında İstinyede idi; Hadikatül Cevâmi: «Bânisi sefîne reislerinden bir sâhibi hayırdır, kendi dahi mescidinin mihrabı önünde medfundur, kabir taşında târihi yokdur; mahallesi vardır» diyor.

Zamanımızda mevcud değildir. İstinyede Derviş reis adında bir mahalle de yokdur. Yeri kesin olarak tesbit edilmedi; 1966 da İstinyenin en yaşlı adamı, yaşı doksanı aşmış, hem de hâfızası gaayetle zinde Demirci Ali Usta İstinyede Tersânenin Gümrük Kapusu denilen yerinde, adını hatırlamadığı bir mescid bulunduğunu söylemişdir ki bu gün o mevkide, etrafı çevrilmiş bir ağaçlık altında 6 kabir taşı bulunmaktadır; bu zâtin rivâyetine göre zamanımızdan yetmişbeş yıl kadar evvel, 1885-1890 arasında çok harab bir halde bulunan binâ bir saman deposu olarak kullanılmakta imiş. Altı kabir taşından dördünün kitâbesi vardır (Afife Kadın 1141 = M. 1728-1729; Abdürrahman Efendi 1148 = M. 1735-1736; Mustafa Efendi 1151 = M. 1738-1739; Saliha Kadın 1174 = M. 1760-1761), iki taş da yazısızdır.

Bu hazirenin Dervişreis Mescidine âid olduğunu tahmin ediyoruz.

Bibl.: R. E. K. Hasan Ülçek ve H. Erakdan, Gezi notu, 1966.

DERVİŞ SOKAĞI CİNÂYETİ — 1897 de Beyoğlunda Caddei Kebir ile Tepebaşı Caddesi arasında uzanan Derviş Sokağında Madam Claudia Cavalli (Klodya Kavalli) adında bir İtalyan kadınının işlettiği bir pansiyonda işlenmiş bir cinâyettir. Zamanımızda Caddei Kebirin adı «İstiklâl caddesi», Tepebaşı caddesinin adı «Meşrûtiyet caddesi», Derviş sokağının adı da «Piremeci sokağı» dır. Geçen altmışyedi yıl içinde sokağın manzarası da çok değişmiş, 1897 de «İtalyanın Pansiyonu» diye anılan ve bir Rum zengininin malı olan konak yavrusu da bugün mevcud değildir.

Kırım Harbi başlarında, 1852 ile 1853 arasında bir İtalyan taşçı ustası olan kocası ile beraber 16 yaşında iken İstanbula gelen Madam Klodya Kavalli 1860 da kocası ölünce memleketine dönmemiş, kocasının hastalığı sırasında tanıştığı ve seviştiği bir Rum doktorun yardımı ile Derviş Sokağındaki konağı tutarak pansiyonculuğa başlamıştı. Pansiyonunun kiracıları istisnâsız Avrupalı bekâr erkeklerdi, ve o âlemin mensupları arasında Madam Kavalli, bekâr konuklarının her türlü hâline göz yuman bir ev sahibi olarak tanınmıştı. İki katlı konağın sekiz odasında oturan sekiz frenk, bâzı geceler tek yataklı odalarına yanlarında bir yosma kadın yahut bir şıkırdım delikanlı ile huzur içinde gelirlerdi, ve ertesi sabah madamdan iki kişilik kahvaltı istedikleri zaman yanındakini: «Akşam Kondordiyada tanıştım, geç vakte kadar dans ettik, evi Fenerde, uzak olduğu için elbette ki gönderemezdim şu güzel kızı yalnız; Matmazel Eleni Pidâkis..», yahut: «Akşam çok içtim, sarhoş oldum, şu nâzik delikanlı olmasaydı evime gelemezdim; Dimitri Talasso..» diye takdim eder ve madam güzel matmazel ve nâzik delikanlı ile tanıştığına memnun olduğunu söylerdi.

Pansiyoncu Madam Kavalli ve uşak Arnavud Remo
(Ressam Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

1895 de Madam Kavalli 60 yaşında idi, hâmisi, dostu ve meneceri Rum doktor da çoktan ölmüş, kendisi de uşak adı altında şehbaz jigololar ile gönül eğlendirmekte idi. Bir zeberdest oğlandan bıkınca tatlılıkla yol verir, yenisini tedârik etmekte de hiç güçlük çekmezdi; 1895 de Yani adında İmroz adalı Rum uşağını uzaklaştırmış, aslı Arnavutluğun İpek kasabasından Ramazan (Ramo) adında 17 yaşında gaayetle yakışıklı bir genç bulmuştu. Ramo bıçkın meşrep çıktı, patronu madamın âguuşi muhabbetinde pek çabuk şımarmıştı. Gençlik ve güzelliğne mağrur, yaşlı kadına sık sık hakaret eder olmuştu.

O yıllarda pansiyonun birinci katında Jaque isminde bir Fransız nakkaş, Lorando adında bir İtalyan komisyoncu ve Pierino Pescara (Piyerino Peskara) adında yine İtalyan bir maden mühendisi oturuyordu, ve Ramo bunlardan Sinyor Peskara ile pek samimî, geceleri geç vakitlere, bazân sabaha kadar odasında kalabilecek bir dostluk kurmuştu; pansiyondaki uşaklık hizmetini de hemen daima ihmâl eder olmuşdu.

1897 de Madam Kavalli pansiyonuna Francesco Pasquale (Françesko Paskuale) adında yine 17-18 yaşlarında yeni bir uşak - jigolo aldı, aslı İtalyan olan bu genç İstanbulda doğmuş, büyümüştü. Ramo'ya yol görünmüş ise de muhterem Sinyor Paskara'nın hatırı için o da pansiyonda kalmıştı,

Bir kış günü, aralık ayı, Madam Kavalli Ramo'yu pansiyonun mutfağına öteberi almak için çarşıya yolladı. Ramo yatıyordu, isteksiz kalktı, yalın ayağına çorap giymeye bile lüzum görmedi, bir partal pabuç çekerek çarşıya gitti, fakat tam iki saat sonra kör kütük sarhoş ve elleri boş döndü. Madam Kavalli parayı ne yaptığını sorduğunda:

— Bana aylardanberi hiç para verdiğin yok, meyhaneye gittim, içtim, harcadım!.. dedi.

Ramo'nun dostu ve hâmisi maden mühendisi bir ay evvel Anadoluya bir maden işi için gitmişti ve yola o kadar acele çıkmıştı ki artık sadece kendisine hizmet eden, husussî uşağı durumundaki Ramazana az bir harçlık bırakmış, «Dönüşüm gecikirse ben sana oradan para yollarım..» demişti, dönüşü gecikmiş, parasız kalan delikanlı, gözleri postacının yolunda para bekliyordu.

Ramonun lâübâli cevabı karşısında Madam Kavalli:

— Sana para vermiyorum ama senin de bana hizmet ettiğin yok.. Sinyor Peskara sana kâfi derecede harçlık veriyor.. ben seni çoktan kovacağım ama muhterem kiracımın hatırı için kovmuyorum!.. dedi.

Ramo ikinci kata çıkan merdivenin basamağına oturmuş, çıplak ayaklarını patronun yüzüne karşı uzatmış, bir kahkaha atmıştı. Bu küstahlığa çok sinirlenen Madam Kavalli bu sefer Ramazana ağır bir hakarette bulundu. Sarhoş delikanlı oturduğu merdivenden deli gibi fırlayarak anahtarı cebinde olan mühendisin odasına girdi, ve elinde bir tabanca ile, girmesiyle çıkması bir oldu; dehşet içinde kalan ve ne yapacağını bilemeyen Madam Kavalliye:

— Çok yaşadın.. delikanlılarla çok eğlendin, yoruldun.. artık dinlen.. varan bir!.. diye bağırarak bir el ateş etti.

Omuzundan yaralanan kadın. «Beni öldürüyor!.. yetişin.. imdât!..» diye bağırarak o esnada önünde bulunduğu nakkaş Jak'ın odasına kaçtı.Hasta ve o gün işine gitmemiş olan Fransız uyuyordu, silâh sesine, kadının feryâdına ve kapının gürlütü ile açılmasına uyanıp fırladı. Fakat ne olduğunu sormaya vakit ve lüzum kalmadı, kapı tekrar açıldı, Ramo göründü,

«Varan iki!..» diyerek pansiyoncu kadına ikinci defa ateş etti, Madam Kavalli acı bir çığlıkla yere yuvarlandı. Arnavut oğlan da kapıyı şiddetle çekip kapadı, ve Fransız nakkaş sofadan delikanlının sesini işitti :

— Kaçma Paskal!.. sen gençsin, güzelsin, yaşamak ve eğlenmek senin hakkın.. korkma, seni vurmam!.. diye bağırıyordu.

Fakat üçüncü bir silâh sesi daha işitildi. Ramo, yaşlı hanımının öldürüldüğünü gören ve korkusundan kaçmak isteyen yeni uşak Franceskoyu da vurmam dediği halde vurmuş muydu?.. Nakkaş Jak bir müddet sonra odasının kapısını korka korka açtığında uşak Ramo'nun yerde ölü olarak yattığını gördü, sarhoş Ramo elindeki tabancanın üçüncü kurşununu kendi şakağına gömmüş, intihar etmişti. Madam Kavalli de hastahaneye kaldırılır iken öldü.

DERVİŞ VAHDETÎ — Asıl adı ve unvânı ile Kıbrıslı Hâfız Derviş Efendi; 1870 de Kıbrısda Lefkoşada doğdu, ilk tahsilini memleketinde yapdı, orta halli bir âilenin evlâdı idi, yirmi yaşlarında iken İstanbula gelerek medrese tahsili gördü; 1908 inkilâbında «Volkam» adında bir gazete çıkararak İttihad ve Terakki Cemiyetine karşı çok şiddetli muhalefetde bulundu, ayak takımı halkın dinî taassubunu istismâr ederek, ittihadcılara fikir cebhesinden hücum edecek yerde demagoji yolunu tuttu ve onları, avâmî dil kullanarak dinsizlikle ittiham etti, «İttihâdı Muhammedî» adı ile bir de siyasî cemiyet kurdu; Volkandaki yazılarını «Derviş Vahdetî» diye imzaladığından bu isimle büyük şöhret oldu; «31 Mart Vak'ası denilen çavuş ve neferlerin inkilâba karşı ayaklanmasında Derviş Vahdetînin Volkan'ı ile etrâfında toplanmış softaların pek büyük tahrik hissesi olmuşdu (B.: Otuzbir Mart Vak'ası; Hareket Ordusu). İstanbula kısa bir müddet hâkim olan âsî askerler meşrûtiyet inkilâbını temsil eden Hareket Ordusu tarafından tenkil edilince Derviş Vahdetî 31 Mart Vak'asının başlıca müşevviklerinden biri olarak kaçmış olduğu İzmirde yakalandı. İstanbula getirilerek Divanı Harbe verildi ve idama mahkûm oldu, 1909 da Bayazıd Meydanında asıldı. İsyanlarının cezasını îdam sehpâlarında gören çavuşların ve neferlerin ve daha nice kimselerin can vebâlinin büyük kısmı bu adamın boynundadır.

Derviş Vahdeti
(Reim: Sezai; Türk Meşhurları Ansiklopedisinden)

DERVİŞ VELİ BABA — Fevâidi Osmâniye vapurlarının ateşcilerinden olub 1898 de 115 yaşında bir pîr olarak öldü (İstanbul Limanında vapur işletme imtiyâzına sâhib olan Fevâidi Osmâniye sırası ile şu isimleri almışdır : İdarei Aziziye, İdârei Mahsûsa, Seyri Sefâin; Devlet Deniz Yolları, Akay, Devlet Deniz Yolları; Denizcilik Bankası; (Bu isimlere bakınız); ölümünden bir gün evvel namazını mescidde kılacak kadar vücûdu zinde, kahvede oturup geçmiş günleri anlatacak kadar da hâfızası zedelenmemişdi.

Aslı Kumkapulu olub 1783 de orada doğmuşdu, İstanbulda yerleşmiş İnebolulu bir kayıkcının oğlu idi; 13-14 yaşlarında baba mesleğine girmiş, yine o yaşlarda Yeniçeri Ocağına civelek yazılmışdı, ve Haliçde Yemiş İskelesinde Çardak kolluğuna verilmişdi. Yeniçerilik üzerine çok zengin hâtıraları olan bir adamdı.

Üçüncü Sultan Selim zamânında bir bayram sabahı Çanakkale Boğazından geçmeye muvaffak olarak Marmarada Hayırsız Adalar açıklarında demirleyüb İstanbulu topa tutmakla tehdidde bulunan İngiliz donanmasını görmüşdü, 22-23 yaşlarında genc bir yeniçeri olarak bu donanmayı yakmak için fedâiler arandığında ilk fedâi yazılanlardan biriydi; Alemdar Paşa Vak'asında Bâbıâli yangını ile 1826 da Vak'ai Hayriye (Yeniçeri Ocağının kaldırılması vak'ası) bilhassa anlattıklarından idi. Vak'ai Hayriyede Sancağı Şerif altına koşan yeniçerilerden biri olmuş ve bu sâyede büyük yeniçeri kırımından başını kurtarmışdı; fakat Ocağa olan mânevî bağı ömrü boyunca devam etmiş, üsküfünü de saklamışdı. Pek çok emsâli gibi aynı zamanda Tersânede kalyon neferi idi; Yeniçeri ocağı kaldırılınca tamâmen Tersânede kalmışdı. 1828 de Tersâneye ilk buharlı gemi alındığı zaman 45 yaşında bulunan Derviş Veli bu gemiye ilk Türk ateşci olmuşdu (B.: Buğ Gemisi); Kırım Harbine Tersânede çavuşlukdan emekli iken 81 yaşında gönüllü olarak iştirâk etmişdi;; 1860 da Fevâidi Osmaniye idâresine adam yetişdirmek üzere ateşcibaşı olarak alındığı zaman 87 yaşında bulunuyordu, bu idâreden de 95 yaşında ikinci defâ olarak emekliye ayrıldı. Hiç evlenmemişdi; Hasan adında fakir bir çocuğu evlâd edinmiş ve onun Bahriye Mektebinde okutarak kaptan yapmış, son yıllarını o Hasan Kaptanın yanında geçirmiş idi; ve onun Üsküdarda Tunusbağındaki evinde vefât etti; kabri Karacaahmed Mezarlığındadır, taşındaki kitâbe şudur: «Tersânei Âmirenin ilk ateşcibaşısı olub 115 yaşında rahmeti Rahmâna kavuşan İnebolulu Kayıkcı Ali Ağanın mahdumu ve Tersâne kaptanlarından Hasan Kaptanın pederi mânevisi Derviş Veli Babanın rûhi içün el Fâtiha, sene 1316». Bu satırların muharriri Hasan Kaptan oğludur.

Ahmed Derviş ATEŞCİ

DERVİŞZÂDE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Haliç Fenerinde Atikmustafapaşa mahallesinin yollarından; bir başı Eğrikapu Caddesinde, öbür başı Ayvansaray Kuyu Sokağı ile Mustafapaşa Bostanı Sokağının kavuşak noktasında, Eğrikapudan Ayvansaraya kadar uzanan zıkzaklı kavisli uzun bir sokakdır, gaayet rahatlıkla dört ayrı isim altında dört sokak itibar edilebilirdi. Kavata Sokağı, Avcıbaşı Sokağı, Mahkeme külhanı Sokağı, Ahmed Rifâî Sokağı, Kafesci Yunus Sokağı ve Marul Sokağı ile kavuşakları vardır. (B.: 1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/114).

Derûnî Mehmed Efendi Türbesi
(Resim: Nezih)

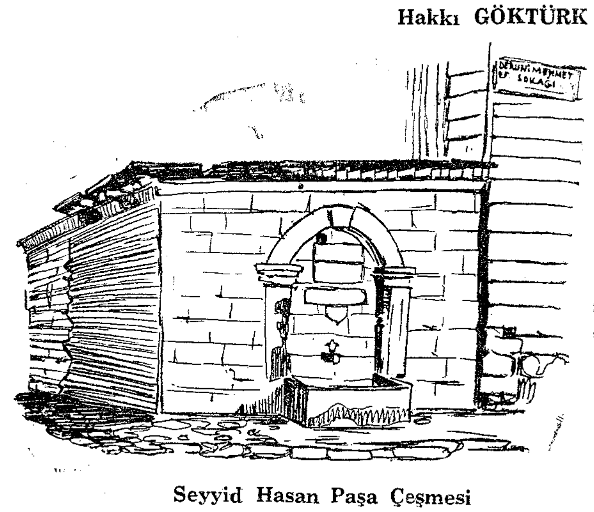
Sokağın levhası «Dervişzâde İbrahim Sokağı» diye yazılıdır. Eğri kapudan Ayvansaraya iner bir yokuşdur; Eğrikapu tarafından bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli olarak başlar; İvaz efendi Camii ile Emirbuhârî Tekkesi bu sokak üzerindedir; ulu bir ağaç altında altı yüzlü kitâbesiz bir de meydan çeşmeciği vardır, XVI. asır yapısı olduğunu tahmin ediyoruz, yalnız bir yüzünde lüle vardır. Bütün boyunca 1-3 katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer, halkı mütevâzı gelirli âileler görünür. Bir simitci fırını ve bir bakkal vardır, kapu numaraları 1—19 ve 2—72 dir (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DERÛNÎ MEHMED EFENDİ SOKAĞI — Bayazıdda Kalenderhâne Mahallesi sokaklarından; Vezneciler Caddesi ile Hallacı Mansur Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 4/50). Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir sokakdır; Vezneciler Caddesi genişletilirken başdan bir kısmının istimlâk edilerek caddeye katıldığı kapu numaralarından bellidir: Vezneciler Caddesi tarafından gelindiğine göre sağda iki katlı bir beton binâda Bayazıd Emniyet Başkomserliği, altında da Direkler arası Gençlik Kulübü bulunmaktadır; bu sokak üzerinde İstanbulun geçen asır yapılarından «Konak Yavrusu» denilen eski ahşab evlerden iki güzel bulunuyordu.

Bu sokağın Hallacı Mansur Sokağı ile kavuşağının bir köşesinde Derûnî Mehmed Efendinin ahşab türbesi (1226 = 1800), karşısında da susuz, muattal Seyyid Hasan Paşa Çeşmesi (1117 = 1705 - 1706; tâmir kitâbesi 1311 = 1893 - 1894) vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

Seyyid Hasan Paşa Çeşmesi
(Resim: Nezih)

DERYÂ ALİ BABA — Yedikule dışında Kazlıçeşmede bir yatır; türbesi bilhassa o civar halkının türlü dileklerle ziyâret yeridir. Rivâyete göre Deryâ Ali Baba Fâtih Sultan Mehmedin İstanbul muhâsarası cenginde bulunmuş bir derviş olup «o deryâ misal askeri kırbasındaki asla tükenmez su ile sular», sakalık yapmış. Eski tulumbacılık devresinde Kazlıçeşme Yangın Tulumbası Sandığı uşakları bir yangına giderlerken bu türbenin önünde mutlakaa durub duâ edilir, kazâsız belâsız yüz akı lie dönmek niyaz edilirdi.

DERYÂBEYİ SOKAĞI — Kasımpaşa Hacı Hüsam Mahallesi sokaklarından; bu mahallenin kurulmuş olduğu bir tepeciğin Küçük Piyâle Paşa Camiin bulunduğu vâdiye bakan yamacındadır ;bu sokakdan vâdinin ve karşısındaki Kulaksız semtinin görünüşü, manzarası pek güzeldir.

Doksan derecelik bir açı ile kıvrılan iki parçadan mürekkeb bir sokakdır ,ilk parçası Hacı husrev Caddesi ile Hacıhusrev Köprüsü Sokağı, ikinci parçası da Hacıhüsrev Köprüsü Sokağı ile Sohbet Çeşmesi Sokağı arasında uzanır; Hacı husrev Caddesi ile dört yol ağzı yaparak keşişirki aynı noktada Kankardeşi Sokağı ile de kavuşağı vardır. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 16/183).

Sokağın ilk kısmı, tepeden vâdiye doğru yokuş aşağı iner; bir araba geçecek genişlikde olup kabataş döşelidir; 2-3 katlı ahşab evler arasından geçer, Kankardeşi Sokağı ile olan kavuşağında bir berber dükkânı ve bir kahvehâne ile «İlk adım Gençlik Kulübü» ismindeki spor kulübünün binâsı bulunmaktadır.

Dirsek noktasında sol tarafta bir çıkmaz sokak yapar, sağ tarafa doğru da bozuk bir yol hâlinde uzanarak mahallenin, hattâ Kasımpaşanın bitiminde Sahhaf Çeşmesi Sokağına kadar varır. Gaayetle dar ve gaayetle pis bir toprak yol, keçi yolu hâlindedir, âdetâ iki yanındaki evlere sürünerek yürünür; bostanlar, arsalar yanından geçer; hava karardıkdan sonra uygunsuz kadınların genclerin müşterileri ile sevişme yerleridir.

Kasımpaşada bu sokağın bulunduğu Hacıhüsam Mahallesi, zamanımızda yankesiciler yatağı olarak meşhur Hacıhusrev Mahallesidir; Bir mescid adından gelen Hacıhüsam isminin halk ağzında Hacıhüsrev oluşunun sebebini tesbit edemedik (B.: Hacıhüsam; Hacıhusra).

Hâlid EREKDAN

DERYÂDİL SOKAĞI — Beşiktaş kazası merkez nâhiyesinin Muradiye Mahallesi sokaklarından; Ömer Rüştü Paşa Sokağı ile Nüzhetiye Caddesi arasında uzanır; Şâir Nâzım Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 20/162). Nüzhetiye Caddesi tarafından gelindiğine göre, dört arabanın rahat geçeceği bir genişlikde, cadde gibi dik bir yokuşdur. Elli adım kadar sonra bu yol sağ yarısı alçak, sol yarısı dokuz basamak kadar iki şerid hâlini alır ve yarı yarıya daralır. İkisi altışar katlı, biri dört katlı üç apartıman ve birer, ikişer, üçer katlı kâgir ve ahşab evler arasından geçer.

Yukarda adı geçen rehberde Deryâdil Sokağının üst ucu Ömer Rüştü Paşa Sokağında biter gösterilmişdir; yerinde ise şu durum görülür:

Deryâdil Sokağının alçakda bulunan sağ parçası Ömer Rüştü Paşa Sokağı ve Muradiye Deresi Sokağı ile bir üç yol ağzı yaparak sona erer; fakat ona nisbetle dokuz basamak yüksekde olan sol parça, geniş bir kavis çizerek Teşvikiye Fırını Sokağına kadar uzanıp devam eder; 1934 Rehberinde bu kısım isimsiz bir yol olarak gösterilmişdir.

Sağ tarafda çukurda gece kondular görülür; yine sağ kolda beşer kaltı dokuz apartıman vardır ki yoldan kapularına köprücüklerle geçilir.

Kapu numaraları 3—85, 2—102 dir; üzerinde 1 odun-kömür deposu ile 1 döşemeci-mobilyacı dükkânı vardır.

Son idâri taksimatda Omer Rüştü Paşa Sokağı Beşiktaş ve Şişli kazaları arasında sınır yol olmuşdur (1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DESPİNA (Çıplak) — 1880 ile 1900 arasında Galatada Kuledibi umumhânelerinden birinin sermâyelerinden bir yosma, 1898-1900 arasında namlı yankesicilerden Parlak Dimitrinin anası; satışı yasak çıplak resimciler için İstanbulda ilk defa olarak bir kaç poz anadoğması resmini çekdirme cesâretini göstermiş ve «Çıplak» lakabını bu münâsebet ile almışdı (B.: Çıplak Resimciler). Haliç fenerinde fakir bir kayıkcının kızı iken Patrikhâne papazlarından biri tarafından iğfal edilip kirletilmiş, babası tarafından red edilince Galata umumhânesine düşmüşdü.

Bibl.: S.M.Alus not: Fransızca Servet Gazetesi

DESPİNA (Deli) — 1885 ile 1890 arasında Beyoğlunun en dilber ve en şık kaldırım yosması idi; henüz onbeş yaşında ve rum zenginlerinden birinin kapusunda hizmetçi iken çorbasının arkadaşlarından biri tarafından izdivaç vâdi ile kaçırılarak iğfâl edilmiş, bir müddet çöpçatan bir rum karısının evinde sözde düğün hazırlığı bahânesi ile oyalandıkdan ve kendisini iğfâl eden adama mestreslik yapdıkdan sonra, o adamın hileli iflâs ile Avrupapa kaçması üzerine hâmisiz kalmış, evinde oturduğu kadının kılavuzluğu ile fuhuş yoluna girmiş, kısa zaman içinde Beyoğlunun içkili, çalgılı, danslı eğlence yerlerinin büyük şöhretlerinden biri olmuşdu. Deli Despinanın şânında bir de destan çıkmış idi ki ancak dört kıt'ası mâlumumuzdur:

Çıplak Despina
(Resim: S. Bozcalı)

Kafeşantan gazinolar balolar
Despinamı eğlendirir oyalar
Çapkınların derhal çeler aklını
Süslü fistan asım takım boyalar

Konkordiya salonunda muzika
Kadril kankan hele vals ile polka
Çalar çalmaz heman dansa kalkıyor
Türlü işve cilve ile mehlikaa

Despinada fettan gözler menekşe
Şampanyası azdan azı üç şişe
Mezesi de âlâ Moskof havyarı
Kebab olup beyler geçiyor şişe

Despinadır yosmaların goncesi
Beş Napolyon narhı olmuş gecesi
Kapıldın mı işmarına gamzenin
Ciğerini söker çakır pençesi

Sermed Muhtar Alus «Onikiler» isimli romanında Deli Despinadan şöyle bahsediyor: «Mermerde leke var, onda arama; bıllık bıllık, sonra körpe de, şen ve oynak da. Çağını geçirdikden sonra Çiçekcide umumhâne işletmiş emekdarlardandır» (B.: Çiçekçi Sokağı, cild 7, sayfa 3963).

Umumhânesi de Çiçekci Sokağının en lük evlerindendi. Adı deliye çıkmış, fakat çok tutumlu, hesâbî, dolayısı ile paralı kadındı; Kosti adında bir genc kalaycıya âşık olmuş, daltaban oğlanı giydirip kuşatarak başı şapkalı, eli bastonlu, altın saat köstekli jigolo yapmış, sonra da kalaycısını alarak evlenmek üzere kirli mâzisinin bilinmediği Yunanistana gitmişdi; Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi de yosmanın jigolosu oğlan için şu manzûmeyi yazmışdır:

Despinanın kalaycısı pek parlak
Güzel ama kara câhil dangalak

Yalın kopuk laz uşağı daltaban
Çakal yiğit çakırpençe balaban

Pek de hoşdur caka çalım kurumu
Parlak Kosti Sürmeninin urumu

Bilir Çapkın aşkbazlığın fendini
Dirhem dirhem satar oğlan kendini

Varsın olsun el ayak yüz kap kara
Hamam mı yok dellâk yıkar paklar a

Soyunorken vahşet ile naz ile
Cilâ verir gönüldeki kandile

Çakıl meme gülle topuk perçemi
Deli kızın aşk yâresi merhemi

Bibl.: Polis Servet Bey, Not: S. M. Alus, Onikiler; Â. Râzi evrâkı metrûke.

DESPİNA (Kara) — Nâmı diğerle Çıplak Eleni; 1890 ile 1900 arasınd Galatanın bir fâhişei fâciresidir; «Eleni», serâpâ uryan olarak çıkarttığı resimlerinde kendisinden önce çıplak resimlerini çekdirmiş ve Çıplak Despina diye şöhret bulmu şdiğer bir fâhişe 'le karıştırılması için kullanılmış takma adıdır. (B.: Despina; Çıplak)

Aslı Çatalcanın Çanta Köyünden çingene, kıbtii nasrânî idi, fakat rum geçinir idi. İri kıyım elli ayaklı, oğlan yapısı vücudlu ve emsalsiz yüz güzelliğine sâhibdi. Namlı mamalardan Burunsuz Eleninin umumhânesinin sermâyelerindendi. Üç delikanlı başı yemiş ve delikanlı bıçağı altında can vermişdir.

Henüz 13 yaşında iken yine Çanta Köyünün Hiristiyan çingenelerinden Lambo adında bir oğlan tarafından iğfal edilip İstanbula kaçırılmış ve oğlanın, Galatada Kemaraltında «koltuk» (buluşma yeri, rendevu evi) işletir amıcası Çingene Andonun evine kapatılmışdı (1881 - 1882). Lambo da o sırada 15-16 yaşlarında esmerin dilberi bir delikanlı idi. Oğlan da Galatanın fuhuş batağı ara sokaklarının vurucu kırıcı hayta ve hezele kürûhunun pençelerine düşmüş, o şehir eşkiyâsının bâziçesi uygunsuz gençlerden biri olmuşdu; «Kara Putâna» lakabı ile şöhret bularak azılı serserilerden Kanlı Kostinin mutlak tasarrufu altına geçmiş, ayda bir kere dahi Despinasını arayıp görmek imkânını bulamamışdı. Ancak üç ay sonra müdhiş serserinin bir gece bir balozda arkadaşlarından biri ile kavga ederek o adamı vurması ve zâbıtaca tevkifi üzerine Kara Putâna Lambo mahbûbesi Despinaya koşmuş, fakat köyden kaçırıp getirdiği güzel kızı Andonun evinde bulamamışdı. Despinanın birkaç hafta evvel umumhâneci Burunsuz Eleniye satıldığını öğrenmişdi. Kuledibinde Eleninin evine gitmiş oradan da Despina tarafından ağır hakaretle kovulmuşdu. Önce bir bıçak tedârik eden, sonra bir meyhâneye giderek kör kütük sarhoş olan ve Despinayı vurmak niyetiyle gece yarısından sonra tekrar Kuledibinin yolunu tutan Lambo Oğlan Eleninin evinde Despinanın yeni dostu Zehir Mehmed adında âdem ejderhâsı bir laz kayıkcı ile karşılaşmış ve kayıkcı tarafından bıçakla delik deşik edilerek öldürülmüşdür. (1882).

Kara Despinanın ikinci kurbanı, 1885 de, Rumeli muhâcirlerinden Şumnulu Mustafa adında yük arabası sürücüsü tüysüz bir delikanlı olmuşdur. Çingene kızına bir kaç gece misâfir olan ve ona çılgınca âşık olan Mustafa, fâhişeler için gençliğin ve güzelliğin kâfi gelmediğini, bir sabah ona artık parası kalmadığını söylediğinde öğrenmişdir, önce mâşukası Despinadan, sonra da Burunsuz Eleni ile umumhânenin haydud kılıklı rum uşağından dayak yiyerek kapu dışarı atılmışdır ve artık o eve alınmamışdır. Şumnulu Mustafa divâneye dönmüş ve bir gece umumhânenin kapusu önünde kasığına sapladığı bıçakla intihar etmişdir.

Vücudu oğlan yapılı Kıbtı fâhişenin üçüncü kurbanı. İdârei Mahsûsanın (Devlet Deniz Yolları İdaresinin) uzak sefer vapurlarından Bingazi Vapurunun ateşcisi Abanalı Osman adında bir gemici oldu ve genc kadın ilk defa âşık oldu. Osman uzun boylu, pençeli, 22 yaşında, güneşe «Ya doğ, ya doğayım» diyen erkek güzeliydi. Despina ateşçisinin uzun seferlerden dönüşünü heyecanlarla bekler oldu. Yine o sıralarda Demirci Kosti adında palikarya bir vurgunu vardı. Despinadan yüz bulamayan Kostinin Piç Yani ismindeki şıkırdım genç ayakdaşı, itlik yolunda kan dökerek zelil sıfatını kaatillik şöhretiyle unutturmak istedi, ve bir akşam Gemici Osmanı Burunsuz Eleninin

evine girerken, şevheri yerinde Kostinin temin ettiği tabanca ile arkasından vurarak öldürdü, ve kendisinin ömründe bir kere yüzünü bile görmemiş olan Abanalıyı «Beni vaktiyle kötü yola sürüklediği için intikam almak hıncı ile vurdum» iddiasında bulundu. Fakat mahkemede Despinanın ve Burunsuz Eleninin şahâdetleri karşısında hakikati itirafa mecbur oldu. Demirci Kosti mûşevvik sıfatı ile onbeş yıl-Piç Yani de taammüden katilden ve onyedi yaşında olduğu için onbeş sene prangabendliğe mahkûm oldular.

1900 de Kara Despina 31 yaşında bulunuyordu. İstanbulda Çukurbostanda oturan İsmail Efendi adında birinin çıkırıkcı esnafından olan oğlu 19 yaşındaki Mehmed bu çingene karısına âşık oldu, fakat fâhişeden yüz bulamadı, üstelik ağır hakaretine mâruz kaldı ve Despinayı öldürmeye karar verdi. Kendisini eve almadıkları için yol ve fırsat gözledi. Bir gün Kara Despinayı aynı evin sermâyelerinden üç kadın ile birlikde Arab Camii Hamamına yıkanmaya giderken (o zamanlar bu hamam zâbıtaca gündüzleri fâhişelere tahsis edilmişdi) Fikir Sokağında (zamanımızda bu sokağın adı Galata Kulesi sokağıdır) yakaladı ve Despinayı üç yerinden bıçakladı. Yaraları ağır ve çok kan kaybeden kadın hastahaneye kaldırılır iken yolda öldü.

Kara Despina çok güzel bir sese sâhibdi, musikiye âşinâ, usul bilirdi; çocuk sayılacak yaşda Burunsuz Eleniye satılmasaydı devrinin meşhur bir hânendesi olabilirdi.

Çatalcanın Çanta Köyü değerli musikişinaslar çıkarmışdır, Lavtacı Lambo, onun oğulları Aleko ve Yorgo Bacanos efendiler kuvvetle tahmin ediyoruz ki Çanta köylüdürler.

Despina Kaptan ile Tiryandafil
(Ressam Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

DESPİNA KAPTAN (Eğribozlu) — Geçen asrın başlarında namlı bir rum korsan kadın; 1794-1795 arasında doğmuş, 15 yaşında iken müflis bir armatör olan babası tarafından Kefalanyali Pavli kaptan adında bir korsanla evlendirilmiş, ve kendisinden otuz yaş büyük kocasının «Kalyopi» adındaki gemisine duvağı ile girmiş, üç sene korsan Pavli Kaptanla Adalar denizinde (Egede) kanlı mâceralar içinde yaşamış, Pavlinin ölümünde de, 18-19 yaşında bir tâze dul iken kadın esvâbını bir daha giymemek üzere atmış, erkek kılığında onun yerine geçmişdir; korsan tayfaları ile gönül eğlemiş, ayyaş ve kanlı bir fâhişe olmuşdur; Mora ihtilâlcileri ile iş birliği yapmış, 1830 da otuzbeş yaşlarında iken memleketi Eğriboz adasından Angeli Dimitri adında ondokuz yaşında genc ve güzel bir balıkcıyı babasından 500 altına satın alarak yavuklu edinmişdir.

1830-1840 arasında İstanbula sık sık gelen Despina Kaptan, gemisine binmek gafletini gösteren yolcu ve tüccarları geceleri denize attırarak yok etmiş, gasb ettiği eşyâ ve malları da dâimâ Galatada satmışdı. 1840 da Galatanın en namlı gedikli selâtin meyhânelerinden biri olan Lavirentos Meyhânesinden de devrin pek meşhur köçeği Sakızlı Panayotu kaçırmışdır. «Kalyopi» Osmanlı bayrağı altında dolaşır iken Köçek Panayotun kaçırılmasından sonra adını de-

ğiştirmiş, «Miloris» olmuş ve Yunan bayrağı çekmişdir.

Despinanın son cinâyeti 1841 de, gemisine yolcu olarak aldığı Giridli bir zengin müslüman ile oğlunu denize attırmak ve gelinini de üç tayfasına peşkeş çekmek olmuşdur.

Despinanın aynı zamanda oynaşları olan üç korsan tayfasının isimleri Sava Kukuli, Andon ve Apostol idi. Beşyüz altına satın aldığı Balıkcı güzeli Angeliyi Sava Kukuli kıskanclık yüzünden öldürmüş, Sava da Despinanın emri ilo arkadaşları tarafından asılmışdı; onun yerine de Triyandafil adında 15 yaşında güzel bir çocuk alınmışdı; ki bu çocuk da kara da iken adam öldürmüş bir küçük kaatildi; Despina Galatadaki Lavirentos Meyhanesinin köçeği Saçlı Panayotu, yavuklusu Balıkcı Angeli'ye benzediği için kaçırmışdı.

Kadın Korsan son cinâyetinin işlendiği günün gecesi, körkütük sarhoş Panayot ile yatarken gece yarısından sonra müdhiş bir fırtına kopmuş; aynı gece Apostol ile Andon Despinayı da katlederek korsan gemisini tamamen ellerine geçirmek istemişler, fakat Tiryandafil çocuk Despinadan yana çıkmışdır; gemi fırtınanın pençesinde batma tehlikesi geçirirken üzerinde kanlı bir korsan kavgası olmuşdur; ve âsî Apostol ile Andon Despina Kaptan tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüşlerdir. Tiryandafilin yardımı ile o gece gemisini de batmaktan kurtaran Despina Kaptan ertesi sabah, yelkenleri paramparça olmuş ve bir direği de kırılmış olan gemisinin Sömbeki Aadası kıyısında olduğunu görmüşdür, on mil kadar açıkda da Donanmâyı Hümâyun bulunmaktadır; kendi sonunun da geldiğini anlamış, perişan bir halde bulunan genç müslüman kadını ile Köçek Panayotiyi ve Triyandafili karaya çıkartarak kaderini tek başına beklemek istemişdir, fakat firârî bir kaatil olan Tiryandefil Kadın Korsanın yanında kalmışdır.

Korsan gemisi Miloris (Kalyopi) donanma gemileri tarafından yakalandığı zaman Tiryandafili Despina tarafından bir direğe sım sıkı bağlanmış olarak bulmuşlar; kadın korsan, onun işine engel olmasını bu sûretle önledikden sonra kendisini de aynı direğin iplerinden birine asarak intihar etmiş. Vak'a o gün Sömbeki kadısı tarafından tescil edildikden sonra Despinanın öldürdüğü Apostol ile Andonun cesedleri de harab geminin o sağlam kalmış direğine ayaklarından asılarak İstanbula ananevî merâsim ile (B.: Korsan) götürülmüşdür. Sömbekide îfâdesi alınan genc müslüman kadının: «Öbür korsanlar tarafından peşkeş çekildiğim halde bu çocuk bana dokunmadı» diye şefaati üzerine Tiryandafil idâmdan kurtulmuş, fakat eski cinâyetinden ötürü Tersâne Zındanına atılmışdır.

Korsan Despina Kaptanın macerâları Galatanın gemici meyhânelerinde yıllarca anlatılmışdır.

Bibl.: Giridli Ömer Efendi. (Ömerâki), Despina Kaptan.

DESTAN, DESTANLAR — İstanbul üzerine halk şâirleri, yahud halk şâiri âşık ağzı ile yazılmış destanlar, büyük şehrin günlük toplum hayatı, ve dolayısı ile İstanbul Tarihi bakımından çok orijinal kıymet taşırlar. İstanbul Ansiklopedisin kaynakları arasında destanlar önemli yer almışdır.

Destanlar arasında ayrıca edebî kiymeti olanlar da vardır. Fakat onları birer tarih vesikası olarak kiymetlendirirken edebî hüviyetlerini nazarı dikkate almamak, o yoldan tenkid yoluna gitmemek, hattâ vezin ve kafiye gibi teknik hatâlarını bile hoş görmek lâzımdır.

Büyük şehir İstanbulun gulguleli günlük hayatı içinde destanların konuları çok çeşişdlidir; bir tasnif gözetlemeden sıralayalım :

1 — Şehri harap etmiş büyük depremler, büyük yangınlar, hastalık salgınları gibi âfetler;

2 — İstanbul'da geçim sıkıntıları yaratmış harbler, ihtilâller;

3 — Sonu kızın veya oğlanın ölümüne kadar varmış hazin aşk maceraları; veremden ölmüş güzel oğlan, güzel kızlar;

4 — Muhitini ve belki de bütün İstanbul'u üzmüş, heyecana düşürmüş cinâyetler, intiharlar, kazâlar;

5 — Büyük şehrin çarşıları, hamamları, deniz hamamları, mesireleri, bostanları, bağçeleri, kahvehâneleri, meşhur meyhaneleri ve oralardaki âlemler;

6 — Yatılı mektep hayatı, kışla hayatı;

7 — Tulumbacılık hayatı, yangın tulumbaları sandıklarının ve uşaklarının medhi:

8 — Türlü cilveleri ile evlilik, karı koca hayatı, bekârlık hayatı;

9 — Gençlere nasihat;

10 — Mahbub veya nigâr ile oynaşma yolunda usuller, işmarlar;

11 — Nâzenin hanım evinde zanpara baskını vak'aları;

12 — Dedikodusu şehre yayılan büyük rezaletler;

13 — Türlü san'atlar ve esnaf hayatı;

14 — Namlı kabadayılar, namlı bıçkınlar, güzellikleri şöhret olmuş nevcivanlar;

15 — Liman vapurları, tramvaylar, köprüler...

Destanlar, gazetenin bulunmadığı devirde olaylar karşısında beşerî tecessüsün ihtiyacından doğmuştur. Bundan ötürüdür ki edebî kiymetleri üstünde durulmadan yazılmış, yayılmış, ve dâimâ büyük rağbetle karşılanmışlardı. Zamanımızda avama hitap eden günlük gazetelerin yukarda kaydettiğimiz konulardan birine girebilecek, bu arada bilhassa cinaî vak'alara ayırdıkları geniş yerler de aynı teessüsü tatmin içindir.

Gazetenin bulunmadığı devirlerde halkı heyecana düşürüp hükümete, padişaha karşı ayaklandırmak, siyâsî nifak ve fesadı, bir ihtilâli körüklemek için de destanlardan faydalanılmıştır, ki bu yoldaki destanların en güzel örneği, Fransızların Mısır'ı işgalini fırsat bilerek inkılâpçı padişah Üçüncü Sultan Selim'i hedef tutarak mürtecilerin yazdırdıkları «Benli Halime» destanıdır. İşte iki kıt'ası:

Üç kız idik bir araya düzüldük
Gece gündüz kementlere vuruldук
İmdat diye bir Mevlâya sarıldık
Koma hakkımızı al padişahım

★

Adımı sorarsan Benli Halime
Mevlâ kaail olur mu böyle zulüme
Bizden selâm edin Sultan Selim'e
Tâcü tahtını terket gel padişahım

İstanbul'da destancılığın en revacda bulunduğu devir geçen aşrın ikinci yarısıdır. Türkçe gayri resmî ilk İstanbul gazetesi 1860 yılında kurulmuş Tercemânı Ahval Gazetesidir. Bu gazete halkın ilgisini toplamak için zabıta vak'alarına önem vermiş ve «Çakmakcılar Yokuşu Cinâyeti» ile «Hırsız Yorgancı Mehmet» ve «Bulgar Hırsız Mihail» in maceralarını uzunca, tefrika kılıklı röportajlar halinde yayınlamıştır. Fakat sonraları bu çeşit yazılar herneden ise hükümete hoş görülmemişi, en heyecanlı olaylar «Vukuatı Zabıta» sütûnlarında bir kaç satırla kaydedilmiştir. Bu boşluğun yerini destanlar doldurmuştur.

Gazatelerde bir kaç satır ile kaydedilen fakat muhitinde geniş tepkilere sebeb olmuş zâbita vak'aları, yerinde mâlimat alan halk şâirlerinin kalemiyle destan olmuşlar, ve müstakil varakpareler halinde basılan, bastırılan bu destanlar gazeteler gibi sattırılmış, o zamanlar bir gazete için hayal baskı olan 1000 nusha destan, bir günde tükenmişdir.

Destanlar vak'alar karşısında hem tecesüs duygusu hem de kazanç kaygusu ile yazılmıştır. Bazan da vak'adan haberi olmayan bir halk şairine, vak'a ile ilgili kimseler tarafından sipariş üzerine yazdırılmıştır. Bilhassa ölümle biten hazin aşk maceraları ile cinayetler üzerine yazılan destanlarda şairler bir gelenek olarak vak'anın mazlum ve mağdır kahramanının, öldürülenin ağzından konuşmuşlardır. Bu sûretle vak'ayı rivâyetden çıkarmışlar, görgü, yaşama kalıbına dökmüşler, ve bunun çok daha tesirli olduğunu bilmişlerdir.

Tam, noksan, ancak bir kaç kıt'ası zabdedilebilmiş, matbu, gayri matbu, çok yaygın, hiç duyulmamış, görülmemiş olarak topladığımız destanların sayısı beşyüzün üstündedir. Bu satırların yayıldığı tarihe kadar İstanbul Ansiklopedi maddelerinde şu destanlar bulunmaktadır :

1 — Dördüncü Sultan Mehmedin Destanı
C. 1, S. 225

2 — Kasımpaşalı Arab Süleymanın Destanı
C. 1, S. 317

3 — Alemdar Mustafa Paşa Destanı
Derviş Osman
C. 2, S. 595

4 — Bahalık Destanı
Ali Galib
C. 2, S. 630

5 — Tramvay Destanı
Ali Galib
C. 2, 631

6 — Hacı Aprahamın Destanı
C. 2, S. 889

7 — Galatalı İnce Arab Destanı
C. 2, S. 901

8 — Arasta Hamamı Destanı

Tosyalı Âşık Mustafa
C. 2. S. 968

9 — Balıkçı Kız Artin Destanı
C. 1, S. 1067

10 — Hâfız İlyas Destanı
Çeşmî
C. 3, S. 1470

11 — Ayvazı seven hanım destanı
C. 3, S. 1656

12 — Yangın Destanı
Aznavuroğlu
C. 3, S. 1729

13 — Yangın Destanı
Aznavuroğlu
C. 3, S. 1729

14 — Tulumbacı Mahzun Bahaeddin Destanı
C. 4, 1828

15 — Kavasoğlu Balabanın Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 1944

16 — Balaban İskelesi Kahvehâneleri Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 1954

17 — Balıkpazarı Meyhâneleri Destanı
Âşık İbrahim
C. 4, S. 2029

18 — Barutcuoğlu Dikran Destanı
C. 4, S. 2128

19 — Baskın Destanı
Gedâî
C. 4, S. 2148

20 — Baskın Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 2150

21— Baskın Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 2151

22 — Baskın Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 2152

23 — Tophâneli Basrinin Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 2157

24 — Bayazıd Hamamı Destanı
Konyalı Âşık Mehmed
C. 4, S. 2242

25 — Bayazıd Meydanı Destanı
Uryânî
C. 4, S. 2253

26 — Bandırmalı Taşcı Bayram Destanı
Âşık Râzi
C. 4. S. 2290

27 — Suşehirli Bayram Ağanın Destanı
Âşık Râzi
C. 4, S. 2292

28 — Bedestan Güzelleri Destanı
Âşık Râzi
C. 5, S. 2363

29 — Tulumbacı Bedrinin Destanı
C. 5, S. 2373

30 — Tulumbacı Ahmed Bedrinin Destanı
C. 5. S. 2376

31 — Sergüzeşt Destanı
Destancı Bedri
C. 5. S. 2380

32 — Kalyoncu Behram Destanı
Galatalı Hüseyin Ağa
C. 5. S. 2387

33 — Bekâr Uşağın Evlenme Destanı
Gedâî
C. 5. S. 2404

34 — Bekci Civan Destanı
C. 5. S. 2412

35 — Bekci Destanları
C. 5, S. 2418

36 — Çulha Bektaşın Destanı
C. 5, S. 2436

37 — Berber Destanı
Sivaslı Âşık Veli
C. 5, S. 2522

38 — Kayıkcı Beyoğlunun Destanı
Vâsıf Hiç
C. 5, S. 2710

39 — Küpeli Beyoğlunun Destanı
Vâsıf Hiç
C. 5, S. 2712

40 — Kozlucalı Tâhirin Destanı
Vâsıf Hiç
C. 5, S. 2750

41 — Balıkcıgüzeli Bigalının Destanı
Âşık Râzi
C. 5, S. 2762

42 — Yorgancı Bilâlin Destanı
Âşık Râzi
C. 5, S. 2767

43 — Telli Binnaz Hanım Destanı
Âşık Râzi
C. 5, S. 2808

44 — Boşnak Ağa Destanı
Vâsıf Hiç
C. 6, S. 3022

45 — Berber İstefo Destanı
C. 6, S. 3034

46 — Hâcer Çırayın Destanı
Vâsıf Hiç
C. 6, S. 3101

47 — Bulgaroğlu Destanı
Vâsıf Hiç
C. 6, S. 3112

48 — Büyükada Cinâyeti Destanı
C. 6, S. 3204

49 — Üsküdar Büyük Hamam Destanı
Âşık Veysel
C. 6, S. 2382

50 — Büyük Hareketiarz Destanı
C. 6, S. 3285

51 — Kazdağlı Câferin Destanı
Âşık Veysel
C. 6, S. 3330

52 — Cağaloğlu Hamamı Destanı
Ali Çamiç Ağa
C. 6, S. 3345

53 — Mekteb Kalfası Celâlin Destanı
Afif Efendi
C. 6, S. 3414

54 — Salmatômruklu Cevriyenin Destanı
C. 7, S. 3526

55 — Haleblioğlunun Meyhânesi Destanı
C. 7, S. 3552

56 — Kalpakcılarbaşı Destanı
C. 7, S. 3766

57 — Vezir Hanı Meyhânesi Destanı
Harâbat Haçik
C. 7, S. 3817

58 — Köçek Oğlanlar Destanı
C. 7, S. 3845

59 — Çeşmemeydanı Destanı
Tatar İsmail
C. 7, S. 3878

60 — Tersâne Çıplağı Destanı
C. 7, S. 3925

61 — Attar Civanı Destanı
C. 7, S. 3940

62 — Çorum Vapuru Yangını Destanı
Kemal Bülbül
C. 8, S. 4110

63 — Balıkcı Dikranın Destanı
Vanlı Dikran
C. 8, S. 4180

64 — Kayıkcı Daniyal ile Hanım Muaşakası Destanı
Âşık Râzi
C. 8, S. 4228

65 — Gürücü Davidin Destanı
Âşık Râzi
C. 8, S. 4277

66 — Kayıkcı Deli Lazın Destanı
Âşık Râzi
C. 8, S. 4358

67 — Dellâk Destanı
C. 8, S. 4367

DESTAN, DESTAN SATICILARI — İstanbulun seyyar gazete satıcılarının öncüsü olmuş ayak takımından mürâhik yahud dört kaşlı gencler idi; İstanbulun ilk gazeteleri sucu ve tütüncu dükkânlarında satılır iken destancılara (B.: Destan, Destancılar) Galata Köprüsünün üstünde, Köprünün iki başındaki meydancıklarda, Yeni Camiin arkasında, Mahmudpaşa Yokuşunda, hattâ Kapalı Çarşıda Bitpazarında rastlanırdı; hepsi uçarı, pırpırı, başda kalıpsız fes, kâküller perişan, perçemler afili,

Destan satıcı delikanlı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

omuzdan düğmeli yelek, kuşağın ucu belden aşağı sarkık, yarım fransız pantalon, çoğu çorabsız çıplak ayaklarda yumurta ökçeli şıpıdık, gözler mahmur, bakışelar baygın, sakal tıraşı ihmal edilmiş, yayık ağızla, çatlak sesle, bâzıları da makamlı makamlı nağmeler yaparak ellerinde penbe, mavi, yeşil, sarı kâğıdlara basılmış destan varakpâreleri ile dolaşırlardı. Destanların en revaç bulanları bıçkınlık, kopukluk, tulumbacılık, külhânbeylik mâcerâları idi; kabadayılık yolunda kahbece öldürülmüş «Sandıkcı Şükürün Destanı», «Yorgancı Sadıkın Destanı», «Hacı Rizanın Destanı», ince hastalıkdan ölen meşhur tulumbacı «Çiroz Alinin Destanı». Destancı semâî kahveleri okuyucusu ağzı ile farazâ şöyle başlardı :

Gûşeden ağlasın zulmü feleği
Hangi ferdin olmaz ciğeri sûzan
Ne hâle uğradı dünyâ meleği
Bırakdı cümlenin kalbine hicran

Esrarkeşlerin dalga duman hâli, kılıbık erkeklerin ahvâli, bir iş tutup baltaya sap olamayan âvâre gencin mâcerası, kaynana gelin geçimsizliği, gaco evinde zamparanın basılması gibi mizah vâdisindeki destanları da, kendileri de o yolda kanad çırparak farâzâ şöyle bağırırlardı :

— İmam Efendiye gönül verip kırk yıllık karısından ayıran, dızgallıya çatır çatır varan dokuz kocadan arta kalmış yengemin destanı... on para!..

— Üç otuzundan sonra komşunun delikanlı oğluna abayı yakan, kara sevdâ getirip kendini Kızkulesinden denize atan kaynanamın destanı... on para!..

İdâreci Mahsusanın köhne teknelerinden bir vapuru Karadenizde batmış, pek çok gemici boğulmuşdu, 8-9 yaşlarında idim, lala gibi yanımdan ayrılmaz 15-16 yaşlarında Beşir adında zenci bir uşağımız vardı; «genc yaşında Karadenizin kara sularına gömülüp üç öksüzünü boynu bükük bırakan lostromo Kasımpaşalı Câferin Destanını» okuyup ağlaşdığımızı hiç bir zaman unutamam.

Zamanımızda zâbıta vak'alarını hikâyeleşdiren muhâbirlerle röportaj muharrirleri destan şâirlerinin pabucunu dama attı. Artık destanlar çok ender olarak yazılıyor, pek o kadar rağbet de görmüyor. Destancılara da iş kalmadı; onların yerlerini, yine aynı yerlerde, bilhassa Köprü üzerinde «yeni çıkan şarkılar» diye risâleler satan ve hepsi istisnâsız hâneberduş serserîler aldı.

Sermed Muhtar ALUS

DESTAN (Tırnavalı) — 1895 ile 1900 arasında Tophânede Kapuiçi Hamamında natır aslı Tırnavalı gaayetle dilber bir çingene genci olup devrinin kalenderleri arasında hizmetindeki nezâketi ve muhabbetli zarâfeti ile ayrıca şöhret bulmuşdu; bir akşam yine o civarda Kömürcü Sokağında Kömürcü diye meşhur koltuk meyhânede Tophânenin yağlı kara kaldırım itlerinden Çopur lakabı ile meşhur bir yük arabacısı tarafından bıçaklanarak öldürülmüş, cinâyetin hemen işlendiği anda hırvat asıllı meyhâneci Barba İstelyo da bir balta ile kaatil Çopuru katlederek kaçmışdır. Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi o çifte cinâyet gecesi Berber Hakkı adında genc bir arkadaşı ile beraber orada bulunup müdhiş vak'anın şâhidi olmuşlardır (B.: İstelyo, Barba) Âşık Râzi bu ucinâyet üzerine şu tarihi yazmışdır :

«Natur Kıbti Destanım şehid oldu âh..»
1318 = (M. 1900 - 1901)

Cinayeti ayrıca 9 bab üzerine 27 kıt'alık bir destan ile kalem diline vermişdir; destan şudur :

I

1. Dokuz bab üzre destan
Neden vuruldu Destan
Tırnavalı civelek
Kıbti güzeli fettan

2. Kapuiçinde natır
Pek sayardı hal hatır
Gaayet ile şen şatır
Semtinde şâhi bütan

3. Eğri durur dalfesi
Esmerlerin enfesi
Ruhleri Hind canfesi
Sırtında güllü mintan

II

4. Çatuk kaşdan bellidir
Bıçkındır celâllidir

Albenisi var ama
Çakırpençe ellidir

5. Üstünde bir don gömlek
Mercan terlikli melek
Lâübâli civelek
Peştemalı tellidir

6. Nabza göre şerbeti
Ülfeti muhabbeti
Medholunur hizmeti
Aşkbaz kavak yellidir

III

7. Kömürcü meşhur koltuk
Müşterisi it kopuk
Nice mühmel dilberan
Nice hîzan yalturuk

8. Topçuların çarşusu
Sokak hamam karşusu
Destan o bir içim su
Olur tezgâha katuk

9. Kara kâkülü reyhan
Gelür bir akşam Destan
Nalını tıkırdatan
Bıçkın vuruşu topuk

IV

10. Çopur üç beş karafa
Çakmış tütsülü kafa
Çamurlaşır bulaşır
Tezgâhda her tarafa

11. Görüp Destan şehbazı
Saydetmekçün palazı
Sulanıp yavşan ağzı
Başlar îmâlı lafa

12. Sarhoşdan korkmuş deli
Sakardır itin eli
Terslenince besbelli
Büsbütün döner kafa

V

13. Ne güler ne sırıtır
Ne hal bilir ne hatır
Herif şekli beşerde
Dolaşır huysuz katır

14. Külli aybından başka
Mübtelâ derdi aşka
Gördü mü bir mehlikaa
Akılcağzın oynatır

15. Koltuk koltuk dolaşır
Güzellere bulaşır
Avuç yalar sırt kaşır
Bir yandan da parlatır

VI

16. Çopur dirlerdi ana
Eli bulandı kana
Kapuiçinde natır
Kıydı şah balabana

17. Yok dini milliyeti
Ne de meskeni semti
Bir kuduz sokak iti
Ahır külhanda yatır

18. Kâh unutur kâh özler
Köşe başı yol gözler
Yolda kocar öküzler
Tabanları nallatır

VII

19. Her dilberin baltası
Gelmez derdin arkası
Bir şıkırdım gördü mü
Çevirir yol ortası

20. Bir kopuk arabacı
Kuvvet zehirden acı
Gelir esnaf haracı
Tophânenin haytası

21. Yağlı kara çomardır
İşi gücü kumardır
Hak ettiği şamardır
Suratının ortası

VIII

22. Çopur vurdu Destanı
Kıbti şâhi hûbanı
Kömürcü Meyhânesi
Kıpkızıl civan kanı

23. İtin yok edeb arı
Hak etmişdi şamarı

Atılırken dışarı
Bıçakladı civanı

24. Gel gör Hırvat Barbayı
O koca kıllı ayı
Kapınca bir baltayı
Çıkdı Çopurun canı

IX

25. Şumnulu Hakkı Berber
Râzi ile beraber
Şâhid olup vak'aya
İşte verdiler haber

26. Âferinler Barbaya
Merdlik budur bî riyâ
Firar eyledi gitti
Kim sorup kim araya

27. Âlem yandı Destana
Şehid olup yatana
Lânet olsun Çopura
Cehennemlik şeytana

DESTAN AĞA (Tüfenkci) — 1880 ile 1885 arasında saray tüfenkcilerinden bir arnavud; bu ademin hakkında Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzinin ağır bir hicviyesi vardır:

Kega mı toska mı bilemem iblis
Posbıyık zebâni kılıklı habis
Cehennem kütüğü bir şakî lûti
Destan adı ider destanı telvis

Bir şâribül leyli vennihar kâfir
Sayılmaz mel'unun işleri bir bir
Habisi mücmelen ideyim teşhir
Libâsı katrâni iderek telbis

Ehremen sîmâ ki oynatur aklı
İfrit pençeleri kara tırnaklı
Engerek gözleri kanlı çapaklı
Teke gibi kokar öyle rezil pis

Kasem ki kâfiri müslim nümâdır
Güzeller başına şerir belâdır
Şek ve şübhe yok ki mehdi zinâdır
Dini kuru ırzu nâmusu müflis

Nice gül goncası şâhi hûbânı
Nefsi leîminin itmiş kurbânı
Bonyunda üç nefer dilberin kaanı
Berdar edilecek pelîdi habis

Râzi Tüfenkci Destan Ağanın âkibetini de şöyle anlatıyor: «Petnahordan ve Kısır Dereden öte Hırsız Yatağı denilen mevkide kuşakla boğuldukdan sonra bir kaç yerinden bıçaklanmış cesedi bulundu. Yapılan tahkikatda o günlerde Tophânenin kaldırım itlerinden Süslü Paraşkeva ve Kemerburgazlı bağçıvan Manol adında iki rum genci ile sık sık görüşdüğü, cinâyetin başka bir yerde işlenerek cesedin Hırsız Yatağına götürülüb atıldığı tesbit edildi, lâkin maznunlar hakkında kaatil olduklarına dâir delil bulunamadı. Bir rivâyetde çıkdı, Debreli bir arnavud beyi kendi yakını bir gence tecâvüzünü öğrenerek katlettirmişdir dediler. Vücudu vâcibül izâle şerir olduğundan zâbıta da vak'anın üstüne düşmedi» (B.: David, Gürcü). Bu Destan Ağanın bir mârifeti de hafiyelik idi, o yoldan da çok can yakmış olacakdır.

Vâsıf HİÇ

DESTAR — Kavuk, külâh, fesin etrafına sarılan sarık; sarık'ın aydınlar ağzındaki adı. Eski toplum hayatında işe, mesleğe, mevkie, memuriyete göre destarın sarılma şekilleri tesbit edilmişdi, külâhın veya kavuğun üstünde bir destar, sarık, onu taşıyan kimsenin ictimâî mevkiinin bir alâmeti fârikası gibiydi (B.: Sarık).

Aşağıdaki mısrâ, Nedîm'in hamamiye girizgâhlı meşhur kasîdesindedir:

Kemer küsiste prâkende kûşei destar

Yine Nedîm, esmer güzeli bir gencin başındaki sarığı gece yeni doğmuş hilâl şeklindeki aya benzetiyor:

Mehi nev resmidir destârın ey şûhi siyehçerde

Şu beyit de Rûhî'nindir:

Bir nâhalefi cübbe vü destar ile görsen
Eylersin anın cübbe vü destârına ikrâm

Mevlevîler deve tüyü renginde bir keçe külâh giyerlerdi, adına tarikat ağzında «Sikke» denilirdi; sarığa da «Destârışerif» denilirdi. Yeşil renkli olan destârı şerîfi büyük dede efendilerin ve ancak şeyhin hususî izinnâmesi ile sadabilirler, şâir dervişler sikkeyi sarıksız taşırlardı (B.: Sikke).

Pâdişah sarıklarına da «Destârı Hümâyun» denilirdi.

Mevkiie, mesleğe göre çeşidli şekilde sarık sarmak bir hüner, âdetâ ihtisas işi idi. Pâdişah sarayında enderun ağaları içinde sarıkcı ağalar vardı. Büyüklerin kapularında da, vazife başında, hususi hayatlarında sokakda veya evde giyilecek kavuklar ayrı ayrı şekilde sarılmış sarıkları ile hazır durur, kavuklar sarıklarile kavukluk denilen sureti mahsusada yapılmış raflar üstünde muhafaza edilir, dülbendleri, destarları tozlanmasın diye de üzerlerine kavuk örtüleri atılırdı. Meselâ Kafesî bir destarı sarmak, saatlerce süren bir iş idi.

DESTÂRÎ MUSTAFA PAŞA ÇEŞMESİ — (B.: Abacı Çeşmesi).

Bir Destebaşı ve Layharin kefeni içinde iki mürâhik Külhan Beyi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

DESTEBAŞI — XVII. Yüzyılın son seneleri ile XVIII. Yüzyılın başında isimleri mechul kalmış birkaç kalender tarafından İstanbul sokaklarına düşmüş hâneberduş, ve bilhassa tercih ile zinâ veledi mürâhik veya nevhat oğlanlar toplanarak «Layhariye» yahud «Kalenderiye» adını verebileceğimiz bir tarikat olarak kurulmuş ve tekkeleri de İstanbul çarşı hamamlarının külhanları olan, ve XIX. Yüzyılın ortalarrına kadar devam etmiş eski İstanbul Külhan Beyleri teşkilâtında her on nefer külhanbeyi oğlanın başında bulunan apaşın unvânı.

Tekkeleri hamam külhanı olan bu apaşlar İstanbulun büyük çifte hamamlarının külhanlarında yerleşmişlerdi. Her külhanda Külhancı'ya «Baba» derlerdi, o külhan tekkenin aşçıbaşısı yerinde idi, Destebaşı da tekkenin şeyhi yerinde idi. Külhanlara 11-15 yaş arasındaki oğlanlar alınır, bu kimsesiz ve veledizinâ çocuklar Destebaşılar tarafından seçilir, külhana alındıkları ilk gece de, yine destebaşı eliyle ana doğması çırıl çıplak soyularak yine aynı şekilde soyunmuş az kabaca ve külhanın malı diğer bir oğlan ile «Lauharın Kefeni» denilen bir gömlek içinde koyun koyuna yatırılırdı, bu gömlek, iki kollu ve iki yakalı olup içine giren iki çıplak oğlanın başları ile dört ayağı görünür, birinin sağ ve öbürünün sol kolu dışarda olup birer kolları gömlek içinde kalırdı.

1730 da hamam çıplağı bir dellâk iken kanlı bir ihtilâlin lideri olmuş Patrona Halile ayaklanmanın ilk ümidsiz saatlerinde ve ilk gecesinde en büyük yakınlığı bu Destabaşılarla onların emrindeki külhan beyi oğlanlar göstermişdi (B.: Külhan Beyleri; Yâdigâr; Gedikpaşa Hamamı).

DESTEGÜL — «Kollu salta ile uzun cübbeye verilen isim; Mevlevî dervişleri bunu hücrede bulundukları sırada giyerlerdi, âyin esnâsında da Tennûre giyerlerdi. Bek-

tâşilerin de Destegül adını verdikleri üstlük, Hayderî'den uzun, Cübbeden kısa ve kolsuz idi. Mevlevîlerin Destegülü ise uzun kollu, bel hizâsında nihâyetlenen bir nevi Hayderiye idi, Tennure üstüne de giyilirdi» (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri).

DESTERE, DESTERECİLER — (B.: Testereciler).

DESTİMAL — Dilimize farscadan alınmıştır; el silecek şey, elbezi, yağlık, peşkir demektir; fakat günlük hayat içinde makreme (mendil) gibi üstde taşınmışdır, ve yalnız yıkanan eli yüzü kurulamak için değil, yüzün terini silmek için de kullanılmışdır ki Lâle Devrinin ünlü şâiri Nedîm'in meşhur bir gazelindeki bir beyit bunu aydın olarak göstermektedir:

Bûyi gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş huy birisi destimal olmuş sana

«Gülün kokusu inbikden geçirilmiş, nazın da ucu işlenmiş, sana, biri ter olmuş, birisi de o teri silmeye yağlık olmuş».

Farsca olan «huy» kelimesinin iki ayrı mânâsı vardır, biri «kişinin tabîatı», biri de «ter» anlamındadır, ter mânâsındaki «huy» yazdığımız şekilde gaayet kısa okunur, kişinin tabîatı anlamındaki «huy» ise uzatarak «hûy» diye okumak lâzımdır.

Aşağıdaki beyit yine XVIII. yüzyıl şâirlerinden Sabri Şâkirindir:

Bir muanber destimal ile siler gûyâ yüzün
Zülfünü dilber ne dem pîrâyei ruhsâr ider

«Yanağını (dökülen) zülüfleri ile süslediği zaman (o) dilber, sanki yüzünü anber kokulu bir destimal ile siler gibidir».

Şu beyit de Mahmud Celâleddin Paşanındır:

Mâtemi firkatle her dem çağlayan göz yaşını
Destimâli tesliyetle saklayub silmek de güç

Ucu işlenmiş nazın sevdiği güzele yağlık olduğunu söyleyen Nedîmî'in beytinden de anlaşılacağı üzere destimaller pamuk, keten ve ham ipek (bürüncük) den çok sık olarak sureti mah-

Bir delikanlıya hediye edilmiş destimal
(Resim: Bedriye Serezli)

sûsada dokunur ve dokunurken iki ucu, kullanacak şahsın yaşına göre âşıkaane, rindâne, dindârâne beyitler, mısrâlar, türlü motiflerde nakışlar ile süslenirdi, bu süsler bâzan düz dokunmuş bir destimale ipekle, sırma ile sonradan da işlenirdi.

Eski toplum hayatımızda sevgililere hediye olarak gönderilen eşyâdandır; hediyelik destimaller de bilhassa âşıkaane işleme yazılar taşımışlardır; bir destimalde şu beyit görülmüşdür:

Kabul eyle destimâlim
Peripeyker mehcemâlim

Hediyeyi alacak sevgili güzel bir delikanlı ise, destimalin işlemesinde bir çiçek yerine çiçeklerle bezenmiş bir hançer resmi hemen muttlakaa bulunurdu; nakışları böyle hançer motifli bir destimalde de iki ucunda birer beyit olmak üzere şu kıt'a görülmüşdür:

Tuhfei aşkım ben efendim
Nâzik eline lâyık olam
Abdest alurken şehlevendim
Bûsi pâyine fırsat bulam

Bu kıt'adan da anlaşılıyor ki destimaller bir erkeğin günlük hayatında bir mescid veya cami şadırvanından abdest alınırken ayak kurulamak için de kullanılmışdır.

DEVÂ ÇIKMAZ — Beyoğlunda Asmalı mescid Mahallesinde İstiklâl Caddesi üzerindedir; 1934 Belediye Şehir Rehberinde bir çıkmaz sokak olarak gösterilmiş ise de bu satırların yazıldığı tarihde Meşrutiyet Caddesine bir geçidle bağlanmış bulunuyordu.

İstiklâl Caddesinde Galatasarayından Tünele doğru yürürken sağ koldadır, İş Bankasının Beyoğlu Şubesi ile Sümerbank'ın Beyoğlu satış mağazasının arasından başlar; bir araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşeli bir yoldur.

Üzerindeki binâlarda iş yerleri, ticârethâneler, bu arada bir pastahâne, gömlekci dükkânı ,bir italyan kulübü, Berlite Lisan Dershânesi, Kulüp Ses bulunmakdadır. Kulüp ses önünde de esas çıkmaz sokak sona erer; demir parmaklıklı ve 20 basamaklı bir merdiven-geçid ile Meşrutiyet Caddesine inilir ki Şehir Tiyatrosunun tam karşısına rastlar. Asıl kapusu Meşrutiyet Caddesinde olan Kanuniesâsî Kıraathânesinin arka-yan kapusu da bu Devâ Çıkmazına açılır.

Sokağa nisbetle çukurda kalan geçid üzerinde de, apartmanlar, dükkânlar ve Tamara Paviyon bulunmakda idi (Kasım 1966).

H. ERAKTAN

DEVAL (Hüsnü) — Armatör ve kaptan; 1917 de Rizenin Pazar kazâsında doğdu; babasının adı Mehmed, anasının Asiye'dir; Pazar ilkokulunda (1928) okudu; pek genc yaşında gemici oldu, kaptanlığa kadar yükseldi (1939); 1955 ile 1960 arasında Beyhan, Duâtepe ve Kömür vapurlarının sâhibi oldu. Armatörler Birliği, Avcular ve Atıcılar Kulübü üyesidir. Evli (Nimet Hanım) ve üç çocuk sâhibi (Deniz, Meral, Oğuz) bulunuyordu.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DEVE — Yarım asırdan fazladır ki İstanbul sokaklarında deve görülmez olmuşdur. Devenin, Anadoluda olsun, Rumelinde olsun İstanbul yolundan çekilmeye başlaması, demir yollarının döşenmesi iledir; demir yolundan önce bilhassa tüccar kervanlarının en makbul nakil vâsıtası develerdi. İstanbula gelib giden develer için bâzı hanlarda sûreti mahsusada ahırlar yapılır, ve böyle ahırları olan hanlar da «Deve Hanı» ismi ile anılırdı ki en meşhur ve büyük deve hanı da Fâtihde idi (B.: Deve Hanı).

İstanbul civarında kömürcülükle geçinen köylerde de deve beslenir, İstanbul piyasasına develerle indirilirdi; kömürün hayvan yükü ile satıldığı devirde «deve yükü» yüklerin en büyüğü idi. Boyunlarında kocaman çanları ile kömürcü develerinin geçmesi de eski İstanbul sokaklarının zamanımızda kaybolmuş seslerindendir. Geçen asır sonunda yaşamış ünlü halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin yarı hezel yollu yazılmış bir manzûmesidir:

Bir kömürcü sevdim hubler serveri
Kaddi şimşâdı var sancak gönderi
Şâhin başındaki geysûyi siyah
Yılda iki bayram görür berberi

Çek deveyi bizim hâneye civan
Bahşişiyle hazır çil kuruş paran
Çak da ışmarımı yola gir hemen
Hendekden atlatub pâyi dilberi

Tanzimatdan önceki devirde taşra defterdarlıklarından İstanbula yollanan paralar; İstanbuldan da seferdeki ordulara gönderilen paralar büyük meşin torbalar içinde develere

yüklenirdi, böyle devlet parası taşıyan develere de «Hazîne Devesi» denilirdi; bir hazîne devesi mâcerası üzerine «Deveyi haklayan, hazineyi saklayan Bülbüldereli Pâkize» ismi ile güzel bir meddah hikâyesi vardır (B.: Bülbüldereli Pâkize, cild 6, sayfa 3168).

Osmanlı sarayında da yüzyıllar boyunca, seferi hümayunlarda pâdişâhın ağırlığını taşımak, kurbanlık ve Surre Devesi olarak develer beslenmiş, has ahırlar arasında biri erkek develer, diğieri dişi develer için iki büyük hususî ahır bulunmuş; bu ahırların idâresi ve develerin bakımı da bir devecibaşının emrinde deveciler denilen bir dış hizmet bölüğünün eline bırakılmışdı (B.: Devecibaşı ve Deveciler)

Pâdişahların şahsı için kurban bayramlarında bir erkek deve kesilirdi.

«Surre Devesi» denilen develere gelince, her yıl hac zamanında padişahların Mekke ve Medîne fukarasına sadaka olarak yolladığı para keseleri bu develerden birine yüklenirdi Arabca bir isim olan surrenin türkçe karşılığı para kesesidir. Bu sadakanın yola çıkarıldığı gün de Sürre Alayı denilen bir alay tertib edilirdi (B.: Surre Alayı). Surre Devesinin sırtı sırmalı kumaşlar, alnı mücevherli sorguçla süslenirdi, yuları ipek ve zinciri de gümüş idi.

Surrei Hümâyunun yola çıkacağı günün sabahı Kızlarağası sarayda İkinci Avluda bulunan Surre Devesinin yularını tutar, Bâbüssaade önüne kurulmuş bir tahda oturan Pâdişahın önünden deveyi üç kere geçirir ve sonra devenin yularını Birinci Mîrahur Ağaya verirdi, o da deveyi Orta Kapudan (Bâbüsselâmdan) çıkarıp Surreemini olan zâte teslim ederdi. Eğer Birinci Mîrahur Ağa devenin yularını Kızlarağasının elinden almazsa, Kızlarağasının pâdişah tarafından azledilmiş olduğu anlaşılır, haremi hümâyunun o en büyük zâbiti, Surre Devesinin yuları elinde deve ile berâber saraydan çıkar giderdi (B.: Surrei Hümâyun; Kızlarağası; Mîrahur; Bâbüssaade; Bâbüsselâm).

Eskiden İstanbulda deve güreşleri de tertiblenirdi; uzun zaman terkedilmiş olan bu güreşlerin sonuncusu 1944 yılı martında yapılmışdır. (B.: Deve Güreşi).

Hüsnü KINAYLI

DEVE — Mâlum hayvan; bu isim üzerine İstanbul ağzında pek çok deyim ve darbı mesel vardır; bâzı darbı meseller :

Gösterişin muvaffakiyet yolunda çok önemli olduğu: «Deve adını satar, eşek odunu».

Başarıya temkin ve dikkatle ulaşılacağı: «Deve ağır gider ama yol alır».

İnsanın, ancak kudreti olduğu zaman ihtiyaclarını temin edebildiği: «Deve bir akçeye, git öte; deve bin akçeye, gel beri».

Kâr umarken zarar görme: «Deve boynuz ararken kulaksız kalmış».

İnsanın mevkii ile, kuvveti ile gurura kapılmaması gerekdiği: «Deveden büyük fil var».

Asıl tehlikeyi görmemek: «Deveyi görür de üstündeki hacıyı görmez».

Ferd ve toplum hayatında huzursuzluk alâmetlerinin belirmesi: «Develer gelir Mardinden, neler çıkar bak ardından».

Gaflet içinde fırsatın kaçdığını görmemek: «Deve gitmiş o yularını arar».

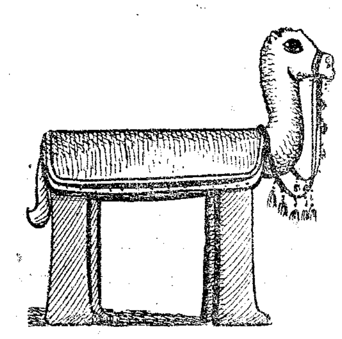
Küçük hırsların insanı felâketi sürükleye bileceği: «Deveyi yardan uçuran bir tutam otdur».

Halk ağzı bâzı deyimler: Gayri meşrû kazançda, yiyicilikde, rüşvet almada amansız olanlara: «Deveyi hamudu ile yutar»; iyi hazırlanmamış hamur işi yemekler için: «Deve hamuru»; hacca gidib de hacılığın ahlâk vecibelerini idrak edememiş olanlar: «Devesi hacı»; idrâki kıt bir kimseye her hangi bir şeyi anlatabilmek, inadcı bir kimseye her hanki bir şeyi kabul ettirebilmek için: «Deveye hendek atlatmak»; amansız kin için de «Deve kini» denilir.

Eskiden şâhid olduğu bir vak'ayı sır olarak saklayacağına dâir bir kimseden yemin ile söz istenirken kısaca: «Deveyi gördun mü?..» diye sorulurdu; beriki de: «Vallah görmedim...» derdi. Bir seferinde böyle bir yemin sorusu karşısında kalmış olan Evliyâ Çelebi: «Vallah küçücüğünü bile görmedim!..» demişdi.

Hüsnü KINAYLI

DEVE — Zamanımızda aşağılık zevkin yapdığı bâzı turistik eşya, Türkiye hâtırası olarak alınıp götürelecek eşyâ arasında bir tabure - iskemle; memleketimizde nesli günden güne tükenmekde olan

Deve
(Resim: Nezih)

çöller hayvanı deve Türkiyeyi ne dereceye kadar temsil eder bilemeyiz; bilinen turistik eşyanın imal ve satışının, sanat kaygusundan uzak ve çoğu ayak takımının açıkgözleri arasından türeme ellerde kaldığıdır.

Bu deve tabure-iskemlelerden biri 1966 yılı nisanında Türkiye'den Amerikaya esrar kaçırma yolunda kullanılmak istenilmişdir. Hilton Oteline turistik olarak gelmiş olan 23 yaşında Amerikalı Üniversite öğrencisi William Lame Gibson, bu Otelin karşısındaki turistik eşyâ satan bu mağazaya eli ile verdiği adrese Amerikaya yollamışdır, bir gün de bir «deve» almış, otele getirmiş, bir müddet sonra tekrar mağazaya giderek tabure-iskemleyi de Amerikaya gönderilmek üzere mağazaya bırakmışdır; bir kaç saat önce alınan devenin hayli ağırlaşmış olduğunu gören mağaza sâhibleri, tabu-renin üstündeki deri döşemenin de sökülüp dikilmiş olduğunu fark edince mâlî polise ihbarda bulunmuş ve Devenin döşeme-şiltesi içinden jelâtinli pakatlerde 3 kilo 700 gram esrar çıkarılmışdır. W.L. Gibson ile ona bu malı satan Şâhin Özdemir adındaki kaçakcı tevkif edilmişlerdir. Genc Amerikalının âkibeti, vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

Burhaneddin OLKER

DEVECİBAŞI, DEVECİLER — Sarayın bir dış hizmet ocağının zâbiti ve efrâdı; Birinci Mîrahur Ağalığa bağlı bir ocakdı; deve ahırları ve deveci koğuşları Bakırköyünde Fil Damı civârında idi, en küçük bir izi kalmamışdır (B.: Fil Damı).

Hassa develeri, seferi hümâyunlarda pâdişahın ağırlığını taşımak, kurbanlık ve Surre Devesi olarak beslenir, bakılırlardı (B.: Deve).

Resmî kayıdlarda «deveci» karşılığı arabca «sarban» kelimesi kullanılmış, bu ocağın zâbitlerine de «Sarbanbaşı», «Sarban kethüdâsı» gibi unvanlar verilmişdir. Acemi neferlere de deveci şâkirdi (çırağı, yamağı) denilirdi, tercihen konar göçer yörüklerden ve onların boylu boslu, pençeli genc irilerinden seçilirlerdi. Zâbit ve nefer başlarına kırmızı sivri (mahrûtî, konik) külâh giyerlerdi.

DEVECİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında Deveci civanlarına darastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adlı manzum mecmuada Deveci civanı şu beyitlerle övülmüşdür :

Deveci civanlar cümle rustâî
Şehbâzü şehlevend aşka fedâî
Kaçan germâbede soyunsa fetâ
Nûr içinde kalur kubbeyedek tâ
Lisânı kubadca amma ki şîrin
Külçei sîm ande hem sâkü sürin

DEVECİYAN (Karakin) — Millî kütübhânemize «Balık ve Balıkcılık» adında ölmez bir eser koymuş olan ermeni asıllı bir yazar (B.: Balık ve Balıkcılık, cild 4, sayfa 2037). Hayatı hakkında, eserinin şânına lâyık bilgi edinilemedi; 1868 de Harputda doğmuşdur; ilk tahsilini memleketinde, orta tahsilini İstanbulda yapmış Düyûnu Umumiye İdâresine intisab ederek bu idârenin Bursa, Selânik ve Beyrutdaki şubelerinde çalışmış, İstanbul Balıkhânesi merkez müdürlüğüne tayin edilmiş, bu vazifede iken muhalled eserini yazmışdır.

«Tesâdüf» ve «Gül fidanı» isimli iki terceme romanı vardır; taşrada geçen gençlik «K. Kemâl» takma adı ile edebi ve fennî makaaleler gönderir idi.

Karakin Deveciyan 1964 senesinde 96 yaşında İstanbulda vefât etti, cenâze merasimi Ortaköyde Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Katolik kilisesinde icrâ edildi.

DEVEDİKENİ SOKAĞI — Galatanın Emekyemez Mahallesi yollarından, Yanıkkapu Sokağı ile Abdüsselah Sokağı arasında bir dirsekli bir aralık sokakdır (1934 Belediye Şebir Rehberi Pafta 15/131). Abdüsselah Sokağı tarafından bir araba geçecek genişlikde ve kabataş döşeli olarak başlar, ikişer kat ahşab evler arasından geçer, Yanıkkapu Sokağına daracık, merdivenli bir yol olarak bağlanır; 1 han, 1 su deposu, 1 demirci, 1 hurda demirci, 1 boru bükme atöliyesi, 1 torna kalıpcısı, 1 âvize ve mâdenî eşyâ imâlâthânesi, 1 taş kesme imâlâthânesi vardır (Temmuz 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DEVE ETİ — Deve eti müslümanlarca yenilmesi mübah etlerdendir; kurban bayramlarında da padişahların şahsı için deve kesmek kadim bir Osmanlı sarayı geleneği idi. Fakat

İstanbulda deve eti hiç bir zaman aranılınca bulunabilen bir et olmamışdır, ve kasablarda satılmamışdır; bu bakımdan 11 teşrinevvel 1876 tarihli Sabah Gazetesinde şu ilân kiymetli bir vesikadır: «Fatihde Sıra dükkânlar'da deve kesilip ehven fiatla satılacakdır».

DEVE GÜREŞİ — Dilimizde amansız kin için «deve kini» denilir; bir dişi deve için iki erkek deve arasında müdhiş bir boğuşmadır ki, seyri ancak pek katı yürekli kimselere zevk verebilir, muhakkak ki avâmî bir temâşâdır.

Deve güreşleri, yağlı güreşde olduğu gibi davul zurna çalınarak tertiblenir idi; eskiden İstanbulda da nâdir olarak tertiblenirdi; yarım asır kadar sürmüş uzun bir fâsıladan sonra İstanbulda deve güreşlerinin sonuncusu 3 mart 1944 pazar günü Veliefendi Koşu Yerinde tertiplenmişdir, bu güreşi anlatan aşağıdaki satırları Cumhuriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Uzun zamandanberi merakla beklenilen deve güreşleri dün, havanın yağışlı olmasına rağmen çok kalabalık bir seyirci kütlesi önünde Veliefendi koşu yerinde yapılmıştır. Davul, zurna sesleri arasında sahaya çıkan, Ege bölgesinin baş pehlivan develerinden ilkönce Akbaş Deve ile Eren Deve karşılaştılar. Güreşçi develer, aralarına sokulan dişi deve ile kızıştırıldıktan sonra dişisi çekilir çekilmez kapıştılar, fakat Akbaş, rakibine bir iki boyun darbesi vurdukdan sonra Eren kaçtı. İkinci güreş günün en heyecanlı güreşi oldu. Hırsla birbirine saldıran develerden Kara Ali Deve Sarı Tulu Deveyi yere attıktan sonra kafasının üzerine çöktü, uzun müddet o vaziyette kalan Sarı Tulu bağırmadığı için netice berabere ilân edildi. Kara Ali, zorla rakibinin üzerinden kaldırıldıktan sonra yerinden ok gibi fırlayan Sarı Tulu rakibinin üzerine atılmak istedi ve iki deve, binbir güçlükle, hattâ güreşleri seyre gelen seyircilerin de bir kısmının yardımile ayrıldılar. Günün diğer müsabakalarında da Osman Özerin Çanduru ismindeki devesi Coşar ve Bozkurt adındaki iki rakibini kaçırttı».

DEVE HANI — Camiinin etrâfında toplanmış Fâtih Sultan Mehmed Külliyesinin önemli parçalarından Fâtih Sultan Mehmed Kervansarayının halk ağzındaki adı; İstanbul şehri içinde büyük deve ahırları bulunan ilk binâ olduğu için bu isimle anılmışdı. Zamanımızda mevcud değildir (B.: Fâtih Külliyesi).

DEVİR — «1872 de Ahmed Midhat Efendi tarafından çıkarılmış günlük bir gazete; birinci sayısında haber, politika, edebiyat, mizah, bilgi, mâliye ve ticâret işlerinden bahseder denilmektedir; Devir orta boyda 8 sayfa olup ilk sayısında hükûmetce kapatılması üzerine Bedir çıkarılmışdır» (Türk Ansiklopedisi).

Bâsiretci Ali Efendi bu gazete hakkında şunları yazıyor: «Midhat Efendi Midhat Paşa sâyesinde matbuat müdürü oldu, Devir ve Bedir ismi ile gazete çıkardı ise de ikisi de dört beş gün zarfında ilgaa olundu (kapatıldı); Tercemânı Hakikat gazetesinin (sürümünü temin) için sebebsiz hemen Basireti kapattı, fakat sadırazam Midhat Paşa Midhat Efendinin bu garazkârlığını haksız görerek ertesi günü gazeteyi basıp neşrine devamına dâir tezkireci sâmiye aldık» (B.: Ahmed Midhat Efendi, cild 1 sayfa 389; Bedir, cild 5, sayfa 2389; Ali Efendi, Basiretci, cild 2, sayfa 646; Basiret, cild 4, sayfa 2132).

DEVİRHAN — Camilerde, namaz vakitlerinden önce «Kur'an» dan devir hatimi okuyanlara verilmiş bir isim.

M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde Devir Hatimini şöyle târif ediyor: «Bir ölünün ardından Allahın rahmetine mazhariyeti için niyaz yolunda okunan hatim, ve bu münâsebetle yapılan dini merâsim. Ölümü tâkib eden günlerde yapılır; (Devirhanlar tarafından bir) Hatim indirilir ve ölünün sağlığında kılamadığı namazlar, tutamadığı oruçlar, kesemediği kurbanlar ve veremediği zekâtlar için şer'î bir hesabla tâyin edilen bir para devirhanlara verilir. (meselâ ölünün malının üçde biri üzerinden 10.000 lira tayın edilir. Dört devirhana bir camide bir devir hatimi okutan vârisler bu maksadla 500 lira verir. Hatim duasından sonra 500 lira 10.000 lira oluncaya kadar dört devirhan arasında elden ele, önce kabul edilip alınmak ve sonra bağışlanmak sûretiyle 20 defa devir edilir, ve böylece 10.000 lira sembolik tamamlanınca 500 lira dört devirhan arasında paylaşılır)».

DEVİRHAN ÇEŞMESİ SOKAĞI — Fatih kazâsının Kasab Demirhan Mahallesi sokaklarından; Bıçakcı Çeşmesi Sokağı ile Fil Yokuşu arasında uzanır, Kasaba Cami Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 8/92), bu mahalle Atatürk Bulvarı civârındadır. Çoğu ahşap 2-3 katlı evler arasından geçer, kaba taş döşeli bir yoldur. Fil yokuşuna yaklaşdığı yerde ise 4-5 katlı beton apartmanlar yapılmışdır; Demirhan Mescidi ile Unkapanı Verem Savaş Derneği Dispanseri bu sokaklardır; iki bakkal dükkânı vardır (hazıran 1966).

DEVRİHAN SOKAĞI — Fatih Kazâsının Şehremini Nahiyesinin Uzunyusuf ve İbrahim çavuş mahallelerinin sokaklarından; Uzunyusuf Mahallesinde Mecidbey Sokağı ile İbrahimçavuş Mahallesinde Kelâmî tekkesi Sokağı arasında uzanır, ve bu iki mahalle arasında sınır olan Yaylak Sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 10/69 ve 70). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DEVLET EFENDİ — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ünlü bir piyanist, piyono muallimi; hal tercemesi elde edilmedi.

DEVLETÎ — On yedinci asır şâirlerinden ve ulemâsından; asıl adı Ahmeddir, nereli olduğu bilinmiyor, kölelikden yetişmedir; Dördüncü Sultan Mehmed devri vezirlerinden Abdi Paşanın cizyedarı Hasan Ağanın kölesi idi; ilk genclik çağlarında güzelliği, ve silâhşörlük ile binicilikdeki hüneri ile Hasan Ağanın muhabbetini kazanmış, o adam bu gözde kölesinde okumaya karşı da büyük bir heves görünce Ahmedi Sarayda Enderuna vermiş, önce Hazine Koğuşuna alınan delikanlı yolu ile Has Odaya geçmiş, orada sağlam bir tahsil görmeye muvaffak olmuş, hicrî 1101 de (milâdî 1689-1690) da Hamamiye Medresesi müderrisliği ile ilmiye mesleğine girmiş, o tarihden 1117 (milâdî 1705-1706) ya kadar geçen zaman içinde Ahiçelebi, Kurkcübaşı, Şahsultan, Kılıçalipaşa, Kalenderhâne medreselerinde müderrislik yapmış, ve bu sonuncu medresede iken 1705-1706 arasında vefât etmişdir.

Kendi âleminde, nümâyişden çekinir bir zât idi; şu beyit şiir dilinden örnekdir:

Görub sen vaz'ı nâşâyânın ey dil lû huzur olma
Cihânın hâleti kâhi cefâdır kâh devlettir

Bibl.: Sâlim, Şuerâ Tezkiresi

DEVLET KİTAPLARI DÖNER SERMÂYE MÜDÜRLÜĞÜ — 823 ve 1087 sayılı kanunlar hükümlerine göre yayınlanan okul kitabları, ilmî ve meslekî kitab ve mecmuaların mevcudları ve alacakları 4 nisan 1932 tarihinde yürürlüğe giren 2133 sayılı kanun gereğince Devlet Kitabları Döner Sermâyesi adı altında toplanmış ve bu sermâyenin hesabları da 1938 mâlî yılı sonuna kadar Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi Müdürlüğü eliyle yürütülmüşdür. Bu sermâye 1 haziran 1939 tarihinde M.E.B. Basımevi Müdürlüğünden ayrılarak müstakil bir müdürlük hâlinde idâre edilmeye başlanmışdır.

Bu müdürlüğün 1939 da kurulduğu tarihdeki ilk binâsı Çenberlitaşda Osmanbey Matbaası binâsının dükkânlarından birinde idi; sonra oraya «Çenberlitaş Boyahâne ve Temizleme Evi» adında bir ticârethâne yerleşmişdir. Devlet Kitabları Döner Sermâyesi Müdürlüğü Osmanbey Matbaası altında ancak bir sene kalmış, 1940 da Ankara Caddesinde İkdam Yurdu binâsına taşınmışdır, aynı yıl içinde orasını da terk ederek Sultanahmedde Cankurtaran Mahallesinde İshakpaşa Caddesinde Millî Eğitim Bakanlığı Basımevinin avlusunda bulunan bir binâya nakletmişdir. Bu satırların yazıldığı sırada, yirmi altı yıldanberi bu binâda bulunmakta idi.

Devlet Kitabları Döner Sermâyesi, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine dahil ve sermâyesine dahil ve sermâyesinin tamâmı hazîneye âid resmî bir teşekkül olarak ihdas edilmişdir. Gaayesi okul kitabları ile sâir ilmî eserleri, sanat eserlerini devlet eliyle neşir sûretiyle memleket kültürüne hizmettir. Muâmelâtı Muhâsebei Umûmiye arttırma ve eksiltme ve ihâle kanunları hükümlerine göre çevrilir ve sayıştayın mürâkabesi altındadır.

Bu müdürlüğün Millî Eğitim Basımevi Müdürlüğünden ayrıldığı 1 haziran 1939 tarihindeki sermâyesi 578,101 lira 57 kuruş idi; 1962 mâlî yılı sonundaki plancosuna göre bu sermâye 7,373,723 lira 52 kuruşa yükselmiş bulunuyordu.

1933-1938 mâlî yılları arasında bu sermâyenin müdürlüğünü Millî Eğitim Bakanlığı Basimevi müdürü Nâil Tur ek vazîfe olarak yapmışdır. 1939-1948 arasında sermâye müdürlüğünde Vecihi Görk bulunmuş, 1949-1963 arasında müdürlüğü tekrar Nâil Tur idâre etmiş-

dir ki bu zât hâlen de müessese müdürlüğünde bulunmaktadır.

Devlet Kitabları Döner Sermâyesi Müdürlüğü 17 vilâyetde satış şûbeleri açmışdır ki açılış tarihleri ile şunlardır:

1938 de: Ankara, Diyarıbakır, Erzurum, İstanbul

1940 da: Adana, Afyonkarahisarı, İzmir, Samsun, Sivas, Tırabzon, Hatay (1950 de kapandı)

1941 de: Antalya (1949 da kapandı), Konya

1945 de: Gazianteb, Bursa (1949 da kapandı), Balıkesir (1949 da kapandı)

1946 da: Van

Bu büyük müessesenin okul kitablarından başka neşrettiği başlıca eserler arasında ansiklopediler ve sözlükler şunlardır:

Türk Ansiklopedisi - Önce İnönü Ansiklopedisi adı ile başlamışdır, 1950 de adı değişdirilmişdir ,fasiküller hâlinde yayınlanmakda olup 11. cildi tamamlanmışdır (1-88. fasiküller).

İslâm Ansiklopedisi - Fasiküller hâlinde yayınlanmaktadır, 9. cildi tamamlanmışdır (1-99. fasiküller).

Sanat Ansiklopedisi - 6 cild.
Sanat Ansiklopedisi - 5 cild.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü - 3 cild

Coğrafiya Sözlüğü

Musiki Sözlüğü.

Hakkı GÖKTÜRK

DEVLET MATBAASI — (B.: Matbaai Âmire; Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi).

DEVLET SOHBETİ — Geçen asır başında siyâsî dedikodulara, bilhassâ hükûmet aleyhinde konuşmalara verilmiş bir isimdir; nâzik zamanlarda dellâllar çıkartılarak Kahvehânelerde, hamamlarda, ve bütün umumîyerlerde devlet sohbetinin yasak edildiği halka ilân edilirdi. Hükûmet ajanları, hafiyeler tarafından devlet sohbeti olduğu ihbar edilen yerlerde kapatılır, kahvehâne ise kahvecisi, hamam ise hamamcısı, han ise odabaşısı ve devlet sohbetine katılanlar da en hafifinden sürgüne gönderilirdi (B.: Dizdarın Kahvehânesi; Salih Efendinin Kahvehânesi; Helva Sohbeti Yasağı).

İstanbulda devlet sohbetlerinin en yaygın olduğu devirler Üçüncü Sultan Selim devri ile Alembdar Mustafa Paşanın kısa diktatörlük zamanıdır.

DEVOĞLU ÇEŞMESİ MESCİDİ — Süleymaniyededir; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Hoca Hamzadır, Mescidinin mihrab duvarı önünde medfundur, fakat mescid, yanındaki çeşmenin bânisi olan Devoğlu Ali Ağanın adı ile şöhret bulmuşdur. Minberi sadâret kethüdâsı kâtibi Halil Efendi koymuşdur ki 1145 (1732-1733) de vefât etmiş, Ok Meydanında defnedilmişdir. Bu mescidin karşısındaki medrese Siyavuş Paşanındır; mescidin mahallesi vardır».

Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde: «Hoca Hamza 1561 de vefât ettiğine göre mescid bu tarihden evvel yapılmışdır; duvarları taş ve tuğla olub çatısı ahşabdır; minâresi de tuğladır. Cami civârında 1696 tarihli çeşmeden dolayı Deveoğlu (?) ismini almışdır» diyor (1962).

Zamanımızda bânisine nisbetle Hocahamza Mescidi diye anılmaktadır; Eminönü ilçesinin Küçükpazar nâhiyesinin Demirtaş Mahallesinde Hocahamza Mektebi Sokağındadır. Gaaayetle harab bir halde iken halk yardımı ve Anıdlar Derneği delâleti ile 1960 yılında tâmirine başlanmış ve 1962 ramazanında ibâdete açılmışdır. Mustatil plânlı olub kesme taşdan dört duvar üzerine kiremtli ahşab çatı ile örtülmüşdür.

Son cemaat yeri yokdur. Mustatil plânlı ibâdet sahnı da gayri muntazamdır, Mihrab uzun duvarlardan biri üzerinde bulunub karşı duvar mihrab duvarına paralel değildir. İbâdet sahnına yan duvarın bir kenarındaki kapudan girilir. Mihrab duvarında üç, diğer duvarlarda da ikişer pencere vardır, mihrap duvarındaki pencerelerden ikisi mihrabın sağında, biri solunda olub mescid bu dokuz pencere ile bol ışıklıdır.

Mihrab duvarının önünde medfun bulunan bânisinin ustuvânî kabir taşının kitâbesi şudur: «Kutbülârifîn gavsülvâsılîn Eşşeyh Hoca Hamza kuddise sırrehu hazretlerinin merkadi münevvereleridir 969 (1561)». Hazire duvarında ve bu merkadin önünde sokağa açılmış bir pencere üstünde ikinci bir kitâbe vardır, orada da Hoca Hamzanın aslen Bosnalı

olub bâzı cezbeli hallerinden dolayı şehîden vefât ettiği (idâm olunduğu?) kayıtlıdır.

Mescidin karşısındaki Siyavuşpaşa Medresesi 1965 de harab ve metruk halde idi.

Hakkı GÖKTÜRK

DEVEOĞLU YOKUŞU — Beyazıd Nâhiyesinin Süleymâniye Elmâruf Mahallesi ile Küçükpazar Nâhiyesinin Demirtaş Mahallesi yollarından; Süleymâniye Elmâruf Mahallesinde Ağızlıkcı Sokağı ile Demirtaş Mahallesinde Kantarcılar Caddesi arasında uzanır; Paçacı Sokağı, Bestekâr Basri Sokağı, Hoca Hamza Mektebi Sokağı ve Fetvâ Yokuşu ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 4/45 ve Pafta 5/44). Kantarcılar Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, az dikce yokuş olarak başlar, Paçacı Sokağı kavuşağından sonra tamaâmen dikleşir, öyleki üç yerinde 15, 9, 11 basamak beton merdiven vardır.

Bu sokak üzerinde 1-2 katlı bir kaç ev ile 5 katlı Güler Han, 6 katlı Cerrah Hanı, 3 katlı Emel Hanı, buzhâne olarak kullanılan Şeyh Davud Hanı, 1 fıçı imâlâthânesi, 1 arab sabunu imâlâthânesi, 1 sandıkcı, 1 mobilye atöliyesi, 1 nikelâj atöliyesi, 1 pres işleri atöliyesi, 1 kâğıdcı, 1 büfe, 1 nalbur, 2 zücâciye mağazası, 2 berber dükkânı, 2 kahvehâne, 1 simitci fırını, 1 mumcu, 1 peynirci, 1 yağcı, 1 çilingir, 2 kaynakcı, 2 basküil imâlâthânesi, 1 otel, 1 lokanta, 1 bakkaliye toptancısı, 1 bisküvi fabrikası ve 1 bıçkıcı vardır; kapu numaraları 1—15 ve 2—34 dür (mayıs 1965).

Hakkı GÖKTÜRK

DEVRAN SOKAĞI — Üsküdarın Toptaşı semti sokaklarından; Balcılar Yokuşu ile Tabaklar külhanı Sokağı arasında bir aralık sokakdır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DEVRİM (Ayşegül) — İstanbul Şehir Tiyatrosunun ünlü aktrislerinden; 1942 de İstanbulda doğmuşdur; Amerikan Kız Kollejinin orta kısmında okurken tiyatro ile ilgilenmiş ve sahneye ilk defa Oda Tiyatrosunda «Gökdeki Kaldırımlar» piyesinde çıkmışdır. Sonra Şehir Tiyatrosuna girdi. Ses Mecmuası «Tiyatro Sanatcıları Ansiklopedisi» başlıklı gaayetle kısa notları arasında «Mekteb Arkadaşı», «Satılık Ev», «İçimizdeki Aslan», «Fazîlet Eczehânesi», «Biraz Gelir misiniz», «Bozuk Düzen» ve «Nuhun Gemisi» piyeslerinde en önemli rolleri oynadığını kaydediyor. Uzun boylu, kendine has çizgilerle nakışlarla güzel, ve geniş, sağlam edebî kültürü olan bu genc aktrisin şânına lâyık bir hal tercemesinin tesbiti için Şehir Tiyatrosu delâleti ile yazdığımız mektub cevabsız kalmışdır.

DEVRİM (Devlet) — Aktris, sinema ve strip-tease yıldızlarından; 1944 de İskenderiyede doğdu, oranın yerlilerinden Ahmed Muhsin Bey ile Nermin Hanımın kızıdır; lise tahsili görmüş, Moda Kız enstitüsünde okumuşdur. Sinemacılık âlemine Ses Mecmuasının bir kapak yıldızı müsâbakasına girerek atılmışdır; sonra «Çiçeksiz Bahar» isimli filmde oynayarak Türk sinema yıldızları arasında tanınmışdır. Orta boylu, vücud yapısı çok mütenâsib, yeşil gözlü, kara saçlı bir esmer güzelidir.

Devlet Devrim
(Resim: Nezih)

Bir sinema - tiyatro - müzik mecmuası olan «Ses», 1966 ağustosu için de çıkan bir nushasında «Devlet Devrim sinemadan ümîdi kesdi, Strip-tease okuluna öğretmen oldu» başlığı altında bir yazı, ve bu yazının yanında genc sanatkârın soyunma hareketlerini gösteren resimler yayınlamışdır. Devlet Devrim bu konudaki fikrini şöyle anlatmışdır: «Soyunma bir sanat ,ama zor bir sanatdır; yüz güzelliği kâfi değildir, çok güzel bir vücud yapısına sâhib olmalıdır; ve başkalarına benzemeyen bir edâ ile soyunmak lâzımdır; çok iyi bir dansöz olmak da şartdır».

Genc sanatkâr deniz sporlarını sever, iyi bir yüzücüdür (B.: Strip Thrip-Tease).

DEVRİM (Hakkı) — Gazeteci; kudretli kaleme, geniş bilgisi, zerâfet ve zekâsı ile İstanbul basınının temsilcilerinden biri; 1927 de babasının memur olarak bulunduğu Eskişehir-

de doğdu; Rûhi Devrim ile Sâmiye Devrimin oğludur.

Rûhi Devrim, seçkin gazetecinin yetişmesinde önemli yeri olan şahsiyet sâhibi bir babadır; Üsküdarlı Talât Bey ile (B.: Talât Bey, Üsküdarlı) Adapazarı eşrâfından Mehmed Efendinin kızı Şehime Hanımın oğlu olan Rûhi Bey orta tahsilini yaparken çocuk sayılacak çağda Millî Mücâdeleye gönüllü olarak katılmış, tahsilini harbden sonra Ankarada tamamlayarak Tapu ve Kadastro umum müdürlüğüne intisab etmiş, ehliyet ve doğruluğu ile tanınmış bir memur olarak Anadolunun muhtelif vilâyetlerinde dolaşmış, ve kırk senelik bir hizmetden sonra İstnabul Bakırköy Tapu Sicil Muhâfızlığından emekliye ayrılmışdır.

Hakkı Devrim

(Resim: Nezih)

Babasının memuriyetle dolaşdığı Anadolu kasabalarının ilk ve orta okullarında okuyan Hakkı Devrim 1947 de İstnabulda Kabataş Erkek Lilesinden mezun olmuş, İstanbul Hukuk Fakültesini bitirmiş, fakat adliyeye intisab etmemiş, stajını yapdığı halde avukatlıkda yapmamışdır; basın âleminin câzibesinde, gazeteciliği meslek edinmişdir.

Hukuk Fakültesinde talebe iken İstanbul Radyosunun söz ve temsil yayınlarına katılır, Türkiye Turizm Kurumunda çalışır, gazetelere de yazılar yazardı. Askerliğini yapdıkdan sonra 1956 da gazeteciliğe meslek olarak atıldı.

Son Saat gazetesinde sekreter, Tercüman gazetesinde muhabir, Havadis gazetesinde sekreter, Yeni Sabah gazetesinde sekreter, istihbarat ve magazin servisleri şefi ve umumî neşriyat müdürü olarak çalışmıştır. Tasvir gazetesinde de bir müddet Neşriyat Müdürü olarak bulunmuş, daha sonra Yeni Sabah'ı kapatan Safa Kılıçoğlu ve yazar arkadaşı Nezihe Araz ile birlikte haftalık «Meydan» gazetesini kurmuştur. Hâlen bu gazetenin sahiplerinden ve umumî neşriyat müdürüdür. İzmir'de çıkan «Ege Ekspres» gazetesinin de başyazarıdır.

Hayatının bütününü mesleğine vermiş gazetecilerdendir; iyi fransızca bilir, fikir ve sanat akımlarını dikkatle tâkib ederek okur, tek eğlencesi, kendi tâbiri ile «yazın fırsat bulabilirse denize kaçmak» dır.

1953 de Dr. Murat Cankat'ın kızı Gülseren Hanım ile evlenmişdir; Gülseren Devrim de gazetelerde tefrika hâlinde tercüme eserler neşretmektedir; bu tercümelerinden Jean-Paul Sartre'ın üç cildlik «Hürriyetin Yolları», ve Mihail Şolohov'un «Vatan için dövüşdüler» isimli eserleri kitab hâlinde çıkmışdır.

DEVRİM (İhsan) — İstanbul Şehir Tiyatrosu aktörlerinden; aşağıdaki hal tercemesini Ses Mecmuasının «Tiyatro Sanatcıları Ansiklopedisi» başlıklı gaayetle kısa notlardan alıyoruz: «1914 de Üsküdarda doğmuşdur. Sahneye ilk defa Dârüşşefakada ve Üsküdar Gencler Mahfilinde çıkmışdır. 1951 de suflör olarak Şehir Tiyatrosuna giren ve sanatkâr kadrosuna «İşte buna talih derler »piyesinde Vasfî Rizânın dublörü olarak geçen İhsan Devrimin başlıca rolleri Bir Kavuk Devrildide «Revnakî», Pazartesi Perşembede «Tarık», Göç'de «Berber Selim», Bin Frank Mükâfatda «Kötü adam» dır». Tecrübeli sanatkârın daha geniş bir hal tercemesini tesbit için yazdığımız mektub cevabsız kalmışdır.

DEVRİM (İzzet Melih) — Şâir, edib, edebiyatımızda «Fecriâtî» adı ile anılan mektebin seçkin temsilcilerinden; 6 haziran 1887 de Kudüsde doğdu, babası Hattatzâde Mustafa Esad Bey o tarihde Kudüs Mutasarrıflığı muhasebeciliğinde bulunuyordu.

Esad Bey aslen Giridlidir, Kandiyelidir ;Esad Beyin babası Rıdvan Ağa Kandiye yeniçeri ağalığında bulunmuş ve 106 yaşına kadar yaşamışdır.

İzzet Melih'in annesinin adı Seniye Hanımdır; Kandiyenin en zengin âilesi olan Tahmiscizâdelerden İbrahim Melek Beyin kızıdır.

İ.Melih Devrim

(Resim: Nezih)

Esad Bey Kudusden Konya defterdarlığına nakledilmiş, oradan da memleketi olan Girid deftardarlığına tâyin edilmişdi. 1897 de Girid ihtilâli vahim bir hal alınca âilesini İstanbula yollamış, kendisi o güç zamanda vazifesi başında kalmış ,iki sene sonra 1899 da izin alarak hasta ve yorgun olarak İstanbula âilesinin yanına gelmiş ve iki hafta sonra vefât etmişdir. Çok okur, aydın bir zât idi, Abdülmecid zamanında iki defa Parise gitmeye muvaffak olmuşdu.

İstanbula geldikleri yıl, 1897 de, kardeşi Kâzım Bey ile birlikde Galatasarayı Sultânisine kaydedilen İzzet Melih bey babasını kaybettiği zaman henüz 12 yaşında idi. 1906 da Galatasarayı Sultânîsinden diploma aldı; Tütün Rejisi idâresine girdi; burada çalışır iken Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesinin derslerini tâkib ederek yüksek tahsilini yapdı.

Edebiyata hevesi Galatasarayda iken, 13-14 yaşlarında başlamışdı; ve orada, edebiyatımızın şöhretlerinden Ahmed Haşim, Abdülhak Şinasi, Hamdullah Subhi ve Emin Bülend yakın arkadaşları olmuşdu. Tütün Rejisinde çalışır iken Parisde çıkan «Les Annabs» ismindeki meşhur derginin açdığı nesir yarışmasına, 18 yaşında iken fransızca olarak yazdığı «Mâziye rağmen..» ismindeki bir roman ile katıldı ve ikinci mükâfatı kazandı.

İzzet Melih Bey Tütün Rejisi İdâresinde çok çabuk ilerledi, 1912 de 25 yaşında umumî kâtib ve 1913 de müdür oldu, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından Reji İdâresi satın alınıncaya kadar bu vazifede kaldı (mart 1925).

1925-1930 arasında bâzı mâlî teşebbüsler ve borsa işleri ile meşgul oldu, bir fransız müessesesi «Bonque de la Saine» nin mâlî müşâvirliğinde, ve bir alman müessesesi «Deutsehe Orient Bank» ın direktörlük komitesi âzâlığında bulundu.

1930-1938 arasında İstanbul Tramvay Şirketi ile Satie Elektrik Şirketinin idâre meclisi âzâlığında ve Elektrik Şirketinin umum yazı işleri müdürlüğünde bulundu.

1941 de Ankarada Anadolu Ajansı müdürlüğüne tâyin edildi, ve 1948 de emekliye ayrılıncaya kadar bu vazifede kaldı; 1942-1946 arasında ayrıca Ankarada Harb Akademisinde Fransızca muallimliği yapdı.

Uzun sürmüş bir inzivâ devresinde önemli edebî tercemelerle meşgul olmuş ve 25 haziran 1966 da İstanbulda Şişlideki evinde vefât ederek Zincirlikuyu Kabristanına defnedildi.

Üç defa evlenmişdi; Âbidin Paşanın torunu olan ilk zevcesi Semiha Hanımdan Remîde adında bir kızı oldu. İkinci zevcesi Şâkir Paşanın kızı Fahrünnisâ Hanımdır, ondan da Faruk (vefat etmişdir), Nijad (ressam) ve Şirin (tiyatro alanında isim yapmışdır) adında üç çocuğu olmuşdur. Son ve üçüncü zevcesi çok çok aydın bir Türk kadını olan Arabzâde Cevdet Beyin kızı Fatma Hanımefendidir.

İzzet Melih Devrime Fransa Hükûmeti tarafından Légion d'Honneur nişanının officier rütbesi verilmiş, ve bu seçkin edib Parisde «Socieété des gens de Lettıres» e ilk Türk aslî âzâ olarak seçilmişdi.

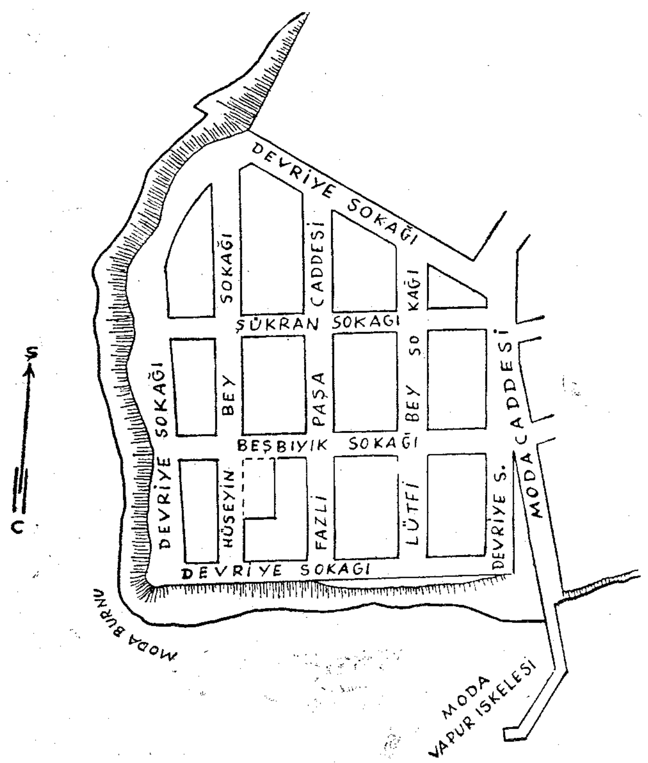
Eserleri: Leylâ (Piyes), Tezad (Roman), Sermed (Roman), Hüzün ve Tebessüm (nesirler, hikâyeler), Her Güzelliğe Âşık (nesirler, hikâyeler, seyahat notları), Henri Bataille (Edbî etüd), Türkiyenin Teceddüdü (Etüd) Antar (Şükrü Ganem'den terceme), Meşaleler (Henri Bataille'dan terceme), Seyyah (Deny Amiel'den terceme), Lorenzaccio (Alferd de Musset'den terceme), Fantasio (Alfred de Musset'den terceme), Eski Zaman Beldesi («Cité Antique», Fustel de Coulanges'dan terceme), gazete ve mecmulardan türkce ve fransızca makaaleler.

DEVRİMSEL (Mihri) — Bu satırların yazıldığı sırada İstanbul 3. Noteri; 1912 de Rizenin Pazar kazasında doğdu; babasının adı Mustafa, anasının adı Fatmadır; İstanbulda Kuleli Askerî Ortaokulunda (1930), Bursa Askerî Lisesinde oku du; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirerek 1938-1944 arasında askerî adlî hâkimlik yapdı, 1944-1947 arasında İstanbul Barosunda kayıtlı olarak avukatlık yapdı; 1947 de İstanbul Üçüncü Noterliğine tâyin edildi.

Moda deniz Kulübü üyesidir, Evli ve iki evlâd sâhibidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DEVRİYE SOKAĞI — Kadıköyünde Moda semtinin sokaklarından; bu semtin Moda Burnundaki kare şeklindeki bir parçasını fırdolayı çevirmişdir, öylesine ki, satranç vâri dört yol ağızları yaparak kesişen beş sokak (Hüseyin bey Sokağı, Fazlipaşa Caddesi, Lütfi bey Sokağı, Sükran Sokağı ve Beşbıyık Sokağı) ile bu sokaklar arasındaki büyüklü küçüklü on iki ada hâlinde mesken bu Devriye Sokağının

Devriye Sokağı
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

çenberi içinde kalmışdır. Bu bakımdan İstanbulda benzeri olmayan bir sokakdır; üç dirsekli bir çenber şeklindeki bu sokağın her iki ucu da Moda Caddesi üzerindedir. Dört boy olan Devriye Sokağının iki boyu deniz kenarında yüksek bir sed üzerinden geçer ve Marmaraya pek güzel nezâreti vardır; yaz akşamları, geceleri bir piyasa yeridir. Moda Burunu bu sokağın bir dirseğini teşkil eder.

DEVSÜLEYMAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlunun Taksim nâhiyesinin Hacıahmed Efendi Mahallesinin sokaklarından; bu mahallenin şimal ucundadır, Omuzdaş Sokağı ile Safâ Meydanı Sokağı arasında uzanır; Lokumcu Sokağı, Yaniâlem Sokağı, Kır Kâhyaşı Sokağı ve Ermeydanı Caddesi ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (B.Ş.R. Pafta 19/182); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (ekim 1966).

DEVŞİRMELER SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlunun Taksim nâhiyesinin Hacıahmed Efendi Mahallesi sokaklarından; Kurtoğlu Sokağı ile Dalfes Sokağı arasında uzanır, Elmastaş Sokağı ile kavuşağı vardır (B.Ş.R. Pafta 19/182); Kurtoğlu Sokağı tarafından gelindiğine göre, bir araba geçemeyecek kadar dar ve bakımsız bir toprak yol olarak başlar; eski ahşab bir kaç binâdan sonra arsalar, yeni apartmanlar ve hâli inşâda yeni binalar görülür. Kapu numaraları 1—19 ve 2—28 olan bu sokak bir tepe üzerinde olup Beyoğlu, Kasımpaşa ve karşıda Saraçhânebaşı Bozdoğan Kemerine doğru Haliç'in pek güzel bir görünüşü vardır (Kasım 1966).

Hâlid ERAKTAN

DEVŞİRME OĞLANLAR — (B.: Acemioğlanlar, cild 1, sayfa 186; Yeniçeri, Yeniçeriler).

DEYYUS — «Karısının nâmussuzluğunu çeken gayretsiz ve alcak adam» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî). Bu kelimeyi muhabbet dellalı, meyânecisi «pezevenk» den ayırd etmek lâzımdır; deyyus, tahsîsen zevcesinin veyâ kızının nâmussuzluğuna göz yuman, hattâ onların meyhâneciliğini yapan adamdır.

Beşiktaşlı Gedâi bu kelimeyi bir koşma -hicviyesinde kullanmışdır:

Gördüğüne kaş oynatıp göz atma
Öyle ahmak değil insanın güzel
Güler yüz gösterip halkı aldatma
Ahdinde vefâsız yalansın güzel

Kurnaz keklik gibi eller kınalı
Ocaklar yandırdın kahbe analı
Nice evler yıkdın deyyus babalı
Ben bilirim seni filâsın güzel

DICKSON (Albay) — Birinci Cihan Harbi sonunda İstanbulun düşman askerî işgaali altında bulunduğu yıllarda işgal kuvvetlerinin zâbıta âmirlerinden; Harbiye Mektebinde yerleşmiş olan İngiliz işgal karargâhının istihbârat müdürü olan bir İngiliz albayı; rumları şımartması, onlardan adamlar kullanması, rum şıkırdımları ile pek samimî ülfet ve muhabbetli hayâtı ve Türklere karşı çok kaba muâmeleleri ile çirkin ve acı hâtıralar bırakmış bu adamın hal tercemesi tesbit edilmedi.

DİSKSON (Dr.) — (Dikson okunur) Geçen asırda yaşamış meşhur bir İngiliz hekimi; Londra Kraliyet Tıb Kolleji âzâsından olub ömrünün yarısı Türkiyede, bilhassa İstanbulda geçirmişdir; ölümünde doksan yaşını aşkın olduğuna göre 1806-1807 arasında doğmuş olacakdır; İstanbula 1845 de İngiltere sefâreti doktoru olarak gelmiş ve buraya yerleşip kalmışdır. 1861, 1866, 1867 ve 1874 de muhtelif yerlerde toplanmış milletler arası tıb kongrelerinde İngiltereyi temsil edenler arasında bulunmuş, İstanbulda kibar ecnebiler âleminin en şöhretli simâlarından biri olmuşdu. Yazları Fenerbağçesinde otururdu, güzel bir kotrası vardı; o zamanlar İstanbulda kotra sâhibi ecnebiler dâima rum kaptan ve tayfa istihdam ettikleri halde Dr. Dickson'un kaptan ve iki tayfası Karadenizli müslüman laz uşaklarıydı; bu zengin ve nüfuslu hekimin en büyük meraklarından biri mevsiminde Moda Koyunda ve Marmarada, Büyükdere Koyunda deniz yarışları tertib ettirmek idi. 1900 yılı martında 94 yaşında vefat etti,

DIEHL (Charles) — (Okunuşu : Şarl Dil) Fransız tarih bilgini ve edîbi, bilhassa Bizans tarihi ve sanat eserleri üzerine tedkikleri ve pek câzib üslublu yazıları ile tanınmışdır. 1859 da Strasbourg'da doğdu, 1944 de Paris'de öldü; Yüksek Öğretmen Okulundan çıkmış; 1881-1883 de Roma, 1883-1885 de Atinadaki Fransız Okullarında (Biri Roma diğeri Eski Yunan sanatı ve tarihi ile meşgul iki okul) muallimlik yapmış, Nacy ve Paris edebiyat fakültelerinde profesör olmuşdur. Bir asra yaklaşan ömrü boyunca Bizans Tarihinin gereği gibi aydınlanması için çalışmışdır; dolayısı ile İstanbulun Bizans devri hâtıraları ve eserleri üzerinde de otorite bilinmiş bir edîb tarih bilginidir; 1910 da Fransada «Académie des inscription et bellas - lettres» üyesi olmuşdur. Başlıca eserleri şunlardır: «L'Afrique beyzantine» Bizans Afrikası (1896); «Justinien et la civilisation byzantine au IV. yüzyılda bizans medeniyeti (1901); «Rovenne» Rovena (1903); «Théodora, impératrice de Byzance» Bizans İmparatoriçesi Teodora (1904); «Palerme et Syracuse» Palermo ve Sirakuza (1907); «Figures beyzatines» Bizanslı portreleri (1906-1908); «Manuel d'art beyzantin» Bizans sanatı el kitabı (1910); «Une république patricienne, Venise» Venedik, Bir patrisiyenler cumhuriyeti (1915; «Byzance, granden et décadence» Bizans, azamet ve çöküşü (1919); «Salonique» Selânik (1920); «Histiire de l'Empire Byzantis» Bizans İmparatorluğu Tarihi (1921); «Térusalem» Kudüs (1921); «Constantinople» İstanbul (1923).

Bibl.: Türk Ansiklopedisi

DIRAĞMAN, DRAĞMAN — «Tercüman; dilimize italyancada aynı anlamda Drogomanno kelimesinden alınmışdır» (H. Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

İstanbulda Tercüman Yunus Bey adında bir zâtin yaptırdığı bir cami «Dırağman Camii», bu camiin bulunduğu semt de «Dırağman», yine o civarda bulunan bir hamam «Dırağman Hamamı» diye anıla gelmişlerdir.

DIRAĞMAN, DRAĞMAN — Onaltıncı asır ortalarında Tercüman Yunus Bey tarafından yaptırılmış bir camie nisbetle anıla gelmiş İstanbulun bir semti (B.: Dırağman Camii). İstanbulun yerlisinin ayak takımı ağzında «Draman» diye söylenir, esefle kaydediriz ki 1934 Belediye Şehir Rehberine Dırağman adını taşıyan bir cadde ile üç sokak o ayak takımı ağzına göre yazılmışdır. Karagümrüğün kuzeyine, Çarşanbanın batısına düşer bir semttir.

Geçen asır sonlarında yaşamış büyük kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi bir güzelin medhi şânında yazdığı bir manzûmesinde bu semtden bahsediyor :

Dırağmanda gördüm bir eşbeh dilber
Güzeller şâhı o dalfesli berber

Helâli gömlekli hem ak tumanlı
Cennet güllerinden veriyor haber

Fûtei gülgûnu bir hoş kuşanmış
Fetâ ki hâleti vahşetde hizber

Pâ bürehne sine dâim küşâde
Pâyin bus itmeye nâlini rehber

Perçemin kâkülün ebrûlerinin
Itrı hoşbûsudur misk ile anber

Bir hoşca eyyâmı safâlar sürdük
Dırağmanlı şehbâz ile berâber

Germâbei dilde çekdik âguuşe
Cümle yârânımız eylesun ezber

Onsekiz yaşiyle nakşoldu tarih
«Delfeslim güzeller şâhım o berber»

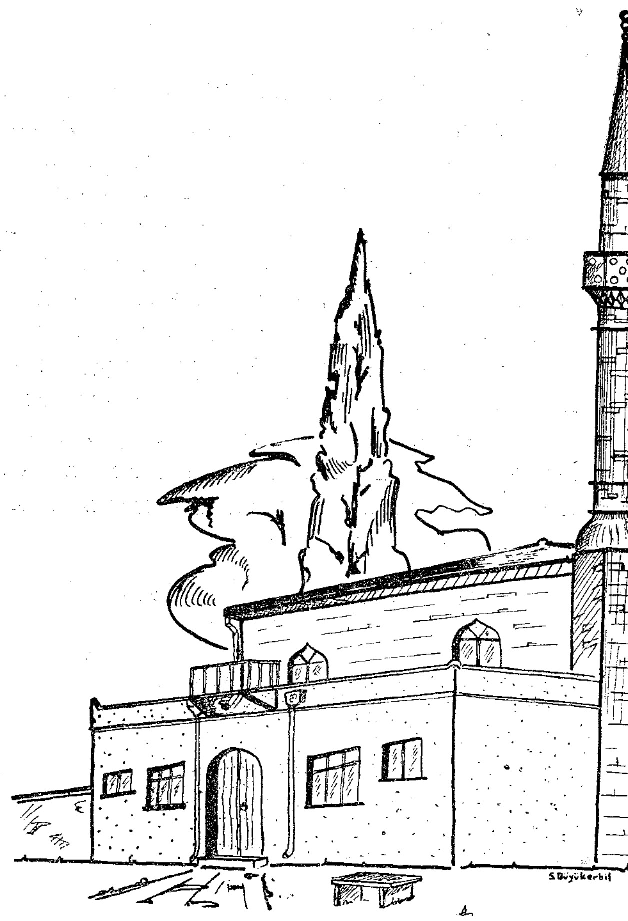
1295 + 18 = 1313 (M. 1895-1896)

DIRAĞMAN CADDESİ — Dervişali (Karagümrükde), Hamamî Muhiddin (Fener) ve Kasım Gönânî (Fener) mahalleleri arasında sınır yoldur; Salmatomruk ve Sultançeşmesi Caddesinin kavuşak yeri ile Fethiye Caddesi arasındadır; Fethiye Caddesi tarafından gelindiğine göre sol yanı boydan boya Dervişali Mahallesi kenarıdır, diğer iki mahalle sağ yanını kaplar; Dervişalı Mahallesinin Tercümanyunus, Dilmaç, Tercümanyunus Mescidi, Kefevî, Senâ, Arı, Tetik; Hamamî Muhiddin Mahallesinin Cebken, Kasım Gönânî Mahallesinin Keçeci, Tatlıcı sokakları, ve son iki mahalle arasında sınır yol olan Kesmekaya Caddesi ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 7/108; pafta 8/107 ve 111).

Fethiye Caddesi tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli olarak başlar. Yolun ortalarına doğru sol kolda, Kefevî Camiin arkasına rastlayan bayır kaymış ve yolun bu kısmı daralmış bulunuyordu. Muallim Naci İlkokulu bu Cadde üzerindedir; 1 manav, 4 bakkal, 1 dokumacı, 1 kahvehâne, 1 berber, 1 turşucu, 1 ekmek fırını, 1 yorgancı, 1 doğramacı vardır; ev ve dükkânların kapu numaraları 1-93 ve 2-94 dür (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DIRAĞMAN CAMİİ — Fâtih civarında Çarşanba semtinin batısında, kendi adına nisbetle anılan semtde, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Karagümrük Nâhiyesinin Dervişali Mahallesinde Dırağman Caddesi üzerindedir (adı geçen rehberde pafta 7/108).

Dırağman Camii
(Resim: Büyükerbil)

Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Tercüman Yunus Ağa önce mekteb binâ idüb sonra bu camie başlamış ve cami tamam olmadan vefât idüb mihrab duvarı önüne defnedilmiş, Camii birâderi Mustafa A ğ a tamamlamışdır, kapusunun üstündeki tarihi budur:

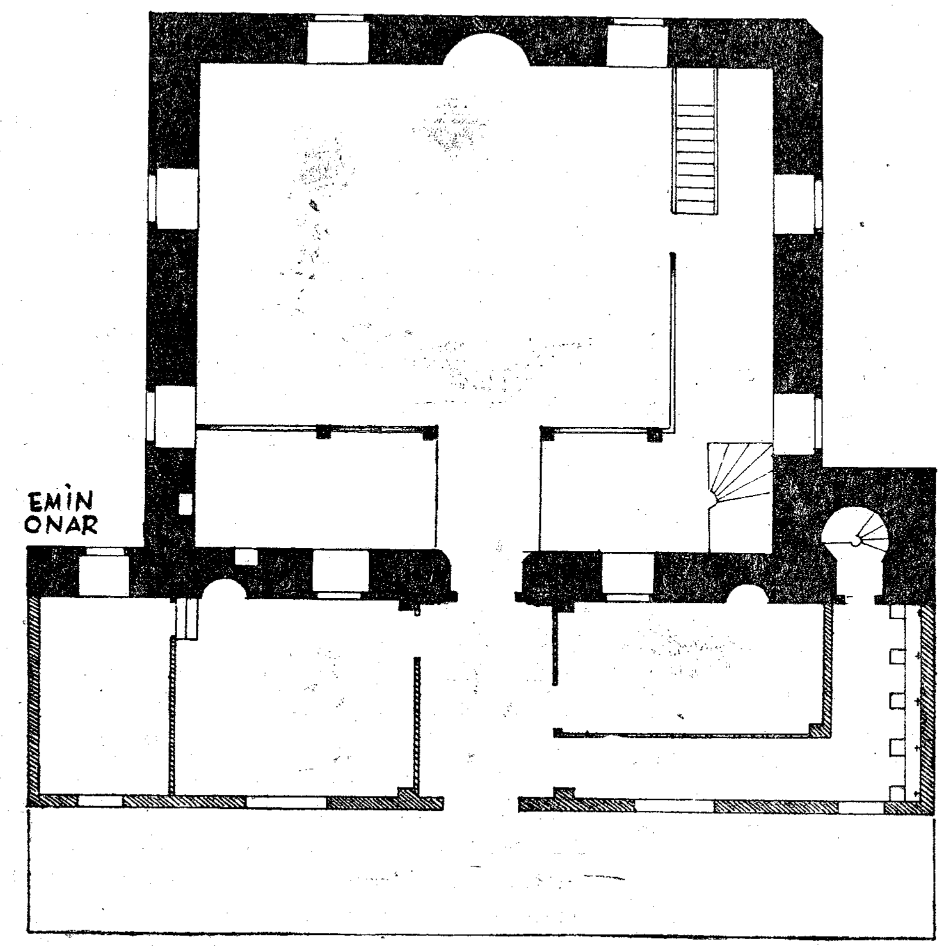
İzzü câh ile ki oldu Yunus Bey
Tercümânı şehi cihan ârâ
Yapdı bu mescidi şerîfi ol
Kıluber avnü lûft âna Hüdâ
Rûhi kudsî didi o dem târih
«Dâri taatü menzili sulehâ»
947 (1540-1541)

«Camii şerifin avlusunda üç kapusu olup merdivenli kapusunun dış yüzündeki iki beyitlik farsca tarih Şeyhülislam Ebüssuud Efendinindir :

Yâ Rab çi münâsib in ki orâ (oorâ)
Hurşîd bûd becâyi gülmîh
Ridvan çü dîd in binâ rast
«Yek der Bihişt» güft tarih

941 (1534-1535)

(Hadikanın matbû nushasında her iki tarih manzûmesinin tarih rakamları 948 olarak yazılmışdır; baskıda mürettib hatâsı olduğunu zan ediyoruz; türkçe manzûmede metnin hiç bir yeri 947 yi 948 e çıkaracak bir «elif = 1» harfi kabul edemez. Farsca manzûmede de 941 rakamını 948 yapacak bir tamiye göremedik. Farsca tarihin camie başlandığında, türkce tarihin de hayratın hitâmında yazılmış olduğunu zan ediyoruz).

Dırağman Camii
(Plân - Kroki: Emin Onar)

Şehinşâhı cihan Sultan Ahmed Hânı Sâlis kim
Hatâlardan emin ide vücûdun Hazreti Rahman

Vücûhi hayra mâil hakka kaail husrevi kâmil
Cihâne lütfi şâmil pâdişâhı merhamet unvan

Görünce muhterik bu câmii ol dâveri âlem
İdüb teşyîdine himmet binâsın eyledi ferman

Aceb hayri cezîle eyledi tevfik ani Allâh
Ola makbul dergâhı Cenâbı Îzidi Mennan

Tamam oldukda târihin didi Sâhib duâ gûyi
«Bu ra'na mâbedi Sultan Ahmed itti âbâdan»
H. 1142 (M 1729-1730)

Merdivenli avlu kopusunun iç yüzünde Üçüncü Sultan Ahmedin yangından sonra camiin ihyâsı kitâbesi vardır ki Hadikatül Cevâmi bu kitâbeyi kaydetmemişdir; devrin şâirlerinden Sâhib tarafından yazılmış bu manzum târih kitâbesi de şudur :

«Avlu kapusundaki merdivenden çarşı boyu yola inildikde camiin karşısındaki köşede adı geçen Mustafa Ağa bir dârülkurâ yaptırmışdır. Bu camide cuma şeyhi (vâizi) olanlardan Nureddinzâde Şeyh Mustafa Musladdin Efendi camiin bitişiğindeki menzili satın alıp oraya bir zâviye (tekke) yapdırarak Dırağman Camiinin cuma şeyhlerine meşrûta olarak vakfetmişdir, kendisi hicrî 1004 (M. 1595-1596) tarihinde vefât ederek Tercüman Yunus Beyin yanına defnedilmişdir (B.: Dırağman Tekkesi)» (Hadikatül Cevâmi, cild I.).

Tahsin Öz, 1962 de neşredilmiş «İstanbul Camileri» isimli eserinde şunları yazıyor: «Bânisi Kanunu Sultan Süleyman devrinin tercü-

manlarından Yunus Ağa olup mâbed vefâtı üzerine kardeşi Mustafa Ağa tarafından 1541 (948) de tamamlanmışdır. Kare plânlı olup tek kubbelidir. Kapu kitâbesi Ebüssuud Efendi eseri olup farscadır. Mâbed 1729 da yandığından Ahmed III. ihyâ etmişdir. Mektebi vardır».

Zamanımızda Dırağman Camii kubbeli değildir, kiremitli ahşab çatı ile örtülüdür; Üstad Tahsin Öz, aynı hatâyı Defterdar Camiinde de yapmışdır; anlaşılıyor ki son eseri olan İstanbul Camileri yazarken, mevcud Camileri gidip görmemişdir.

Dırağman Camii hakkında 9 eylül 1326 (22 eylül 1914) tarihli Sabah Gazetesinde şu yazı vardır: «Çarşanbada Dırağmanda Dırağman Yunus Camii mâili inhidam olup yıkdırıldı, enkaazı tecdîden inşâsına kadar arsasında kaldı». Sabah Gazetesinin bu kaydına göre zamanımızdaki binâ 1914 den sonra yapılmışdır.

Dırağman Camiin ilk yapısı, «Tezkiretül Bünyan»ın kaydına göre bir Mimar Sinan eseri idi.

Hadikatül Cevamiin çarşı boyu olarak kaydettiği Dırağman Caddesinden gelindiğine göre Camii avlusuna yirmi ikişer basamaklı çifte taş merdivenle çıkılır. Cami, avlusunun sol tarafındadır. Kare plânlı kesme taşdan, ve son cemaat yeri ahşab olup üstü kiremitli ahşab çatı ile örtülmüşdür. Taş minârelidir. Ahşab son cemaat yerinin avluya bakar üç penceresi vardır.

Son cemaat yerinin sağında ve solunda câmekânlı iki bölme vardır; sağ tarafdaki bölmenin yanında bir aralık görülür, bu aralıkda abdest almak için beş musluklu bir taş tekne vardır; minâre kapusu da buradadır.

İbâdet sahnına girilince iki yanda iki maksûre vardır, üstdeki kadınlar mahfiline sağdaki maksûreden ahşab bir merdivenle çıkılır. Duvarlarında altlı üstlü ikişer pencere vardır, yanı cami 16 pencere ile aydınlatılmışdır. Ahşab minberi kafeslidir. Duvarları Cami ve mescidlerde buluna gelen levhalarla tezyin edilmişdir. Mihrab duvarında bir çalar saat, bir dolap-kitablık, mihrabın iki yanından birer büyük beşer küçük bakır şamdan bulunmaktadır.

Camiin hazîresi mihrab duvarı ile sol duvar önüne rastlar; bânisinin kabri mihrab duvarı önünde bir servi ağacının altındadır.

Hazirenin arkasında, sokak üzerinde köşede, kare plânlı ve kâgir, kubbeli bir tekke vardır (B.: Dırağman Tekkesi). Dırağman Camii Sokağı ile Tercüman Yunus Sokağı kavuşağında da tekkenin şeyh meşrûtası ahşab bir ev bulunmakda olup 1966 ekiminde mesken olarak kullanılmakda idi (ekim 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DIRAĞMAN CAMİİ SOKAĞI — Fatih İlçesinin Karagümrük nâhiyesinde Devrişali Mahallesi sokaklarından; Tercüman Yunus Sokağı ile Yahyâzâde Sokağı arasında uzanır, tek dirsekli bir sokakdır, Ananas Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 7/108). Bir araba geçebilecek genişlikde kabataş döşelidir; kapu numaraları 1—11, ve 2—28 dir; evler hemen tamâmen ahşab olub bir bakkal dükkânı vardır (mayıs 1966)

Hakkı GÖKTÜRK

DIRAĞMAN ÇEŞMESİ SOKAĞI — Fenerin Hamâmî Muhiddin Mahallesi sokaklarından; Dırağman ve Fethiye Caddelerinin kavuşak noktası ile Mirâc ve Âyan Sokakları arasında uzanır; Sebze bostanı ve Astarcı sokakları ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 8/107); bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, Dırağman Caddesi tarafına doğru yokuş bir yoldur; yokuşun alt başında sokağa adını veren çeşme vardır; 1 karyola-koltuk tâmircisi, 1 bakkal, 1 manav, 1 kahvehâne, 1 kunduracı, 1 berber, 1 terzi, 1 kasab 1 gazocağı tamircisi, ve 1 de ebe vardır; kapu numaraları 1—45 ve 2—32 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DIRAĞMAN ÇUKURU SOKAĞI — Fatihin Karagümrük nâhiyesinde Beyceğiz ve Dervişali mahalleleri arasında sınır sokakdır, Nureddin Tekkesi Sokağı ile Kurtağa çeşmesi Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 7/102 ve 103). Kurtağaçeşmesi Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli dik bir yokuşdur. Sağa sola kavisler çizerek eski ahşab evler ve yeni beton evler arasından geçer; bu sokak üzerinde bir masıra imâlâthânesi vardır; kapu numaraları 3—17 ve 2—20 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DIRAĞMAN HAMAMI — Halk ağzında «Titab Hamamı» adı ile de anıla gelmişdir; bir mânâsı olmayan «Titab» adının «Tahtı âb» (Su tahtı) isminden bozma olduğunu tahmin ediyoruz; Evliyâ Çelebi İstanbul hamamları cedvelinde Dırağman Hamamını kaydetdikden sonra bir de «Tahtıâb Hamamı» kaydediyor; Evliya Çelebide iki ayrı hamam gibi görülen bu hamamların aynı hamam olduğunu zan ediyoruz.

Dırağman Hamamı Dırağman Caddesi üzerinde, bu cadde ile Senâ Yokuşunun kavuşak noktasına yakın bir yerde idi; mühendis Necib Beyin İstanbul Rehberinin İstanbul cihetinin birinci paftasında işler hamamlar arasında gösterilmişdir; semtin eski sâkinlerinin rivâyetine göre 1918-1919 arasındaki yangında yanmışdır; 1966 eylülünde yeri arsa olarak duruyordu.

DIRAĞMAN TEKKESİ — Âyin günü çarşanba olan bir Sünbüli Dergâhı idi; Dırağman Camiinin avlusu yanında yapılmış olub banîsi bu camide cuma şeyhi (vâizi) olan Nureddinzâde Şeyh Mustafa Muslahaddin Efendidir; hicrî 1004 (M. 1595-1596) da vefât etmiş, camiin haziresinde camiin bânisinin yanına defnedilmişdir (B,: Dırağman Camii). Aşağıdaki mâlûmâti Hadikatül Cevâmiden alıyoruz:

«Mustafa Muslahaddin Efendinin yerine dâmâdı Hâfız Ömer Fânî Efendi şeyh oldu; bu Ömer Efendi Eğri Seferinde ordu şeyhi olmuşdu, sefer dönüşü hünkâr şeyhi oldu, Ayasofya vâizi iken 1034 (M. 1624-1625) de vefât etti ve Mustafa Efendinin yanına defnedildi.

«Ömer Fânî Efendinin yerine oğlu İbrahim Efendi, onun yerine de oğlu sagir (çocuk) Mahmud Çelebi Dırağman Tekkesine şeyh oldular. Mahmud Çelebi de 1054 (M. 1644) de vefât edince Kayserili Nefesanbarı Osman Efendi Dırağman şeyhi oldu.

«Osman Efendi Abazaşeyhi diye meşhur Seyyid Abdürrahim Bayrâminin zâkirbaşısı ve dervişi idi; şeyh idam edildiğinde Şeyh Abdülahad Nuri Efendiden tekmili tarik etmiş ve nâili hilâfet olmuşdur (B.: Abdürrahim Efendi, Kayserili Sarıbabazâde, cild 1, sayfa 153; Abdülahad Nuri Efendi, cild 1, sayfa 56). Osman Efendinin vefâtına Şeyh Nazmi Efendinin tarih mısrasıdır:

«Vâh uçdu bülbüli tevhid cennet bezmine»
1095 (1683-1684)

«İlâhilerinden şu hüseynî ilâhîsi çok yaygındır:

Ziyâlar verdi nûriyle dilü câna seher zikri

«Osman Efendinin yerine Dırağman Tekkesine İsâ Mahvî Efendi şeyh olmuşdur, Süleymâniye Camii vâizi iken hacca gitmiş ve Şama vardığında Kadir Gecesi vefât etmişdir; yerine oğlu Mehmed Sâlih Efendi şeyh oldu, 1173 (M. 1759-1760) da Süleymaniye vâizi iken vefât etti ve Dırağman Camii hazîresine mustakil bir ahşab türbeye defnedildi.

«Dırağman Tekkesi 1142 senesi muharremindeki (1729) Balat Yangınında yandı (B.: Balat Yangınları, cild 4, sayfa 1976); devrin pâdişahı Üçüncü Sultan Ahmedin emriyle tâmir edildi; hattat olan bu pâdişah celî hat ile tamir tarihini bizzat yazarak bu tarih levhası tekkenin tevhidhâne kapusu üstüne kondu.

«Üçüncü Sultan Mustafa babasının el yazısı ile bir levhanın bulunduğu bu tekkenin tâmire muhtaç olduğunu öğrenince Dırağman Tekkesini yeniden yaptırdı, bu arada Dırağman Camii ile şeyhlerin meşruta ikaametgâhını tâmir ettirdi; ve babasının levhasını tekkenin bu binasında tekke kapusu üstüne koydurttu; Mustakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi «Tecdidi Hankah» (1178 = 1764-1765) lâfzını tekkenin bu yeni binasına tarihi düşürmüşdür.

«Mehmed Sâlih Efendinin yerine dâmâdı Hâfız Mehmed Emin Efendi şeyh oldu, 1184 (1770-1771) de vefâtında oğlu Mehmed Sâlih şeyh oldu; 1187 (1773-1774) de onun da vefâtı ile Bakırköylü Ahmed Efendi şeyh oldu; Ahmed Efendi de 1197 (1782-1783) de vefât ederek oğlu Mustafa Efendi şeyh oldu» (Hadikatül Cevâmı, cild 1, sayfa 113).

Kare plânlı ve bir kubbe ile örtülmüş kâgir bir yapı olan Dırağman Tekkesi bir ara mahalle mektebi olarak kullanılmışdır. Bu satırların yazıldığı sırada «Cihan Güreş ve Halter Kulübü» bulunmakda idi. Bir avlu içinde olup sokakdan bu avluya on basamak taş merdivenle çıkılır.

Tekkenin şeyhlerine meşrûta ahşab ev de durmasında olup Dırağman Camii Sokağı ile Tercüman Yunus Sokağı kavşağındadır ve yine mesken olarak kullanılmaktadır (ekim 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DIXON (William) — (Dikson okunur) 1880 yılı yazında zengin bir fabrikatör olan babası ile birlikde İstanbula gelmiş gaayetle dilber ve bıçkın meşreb bir İngiliz gencidir ;dört ay kaldığı İstanbulu Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin arkadaşlığı ile gezmiş, kalender bıçkını olup büyük şehrin bir yabancı tarafından görülmesi çok zor köşe bucağı dolaşmışdır.

Aşağıdaki destan William Dixon'un Cezâyir Kesimli İstanbul kopuğu kıyâfetinde (B.: Cezâyir Kesimi) Apollo Fotografhânesinde çekdirdiği bir resim için Âşık Râzi tarafından yazılmışdır :

1. **Hele bak şu çatık ebrûlerine**
Nigâhı vahşeti işler derine
Baldırı çıplak o kalyoncu şehbaz
Benziyor gazablı su ejderine

2. **Dayı revişinle bu ne debdebe**
Topuk vura vura bu ne çalım be
Gemiyi deryâyı aşka salarak
Muhabbet yelkeni gel açalım be

3. **Cezâyir kesimi ak dimi tuman**
Sırma uçkurunun nakşı çintaman
Kolunda telâtin tütün kisesi
Telli çubuk elde savurur duman

4. **Üçbuçuk endâze başında şalı**
Pek bakma çatar hâ eli maşalı
Berâtı hüsnüne yazılmış destur
Bıçkınım sözde bir kaptanpaşalı

5. **Bu yıl şehrimizin şâhi bütânı**
İngiliz lordunun oğludur tanı
Gördüm de resmini Vilyam Diksonun
Tasviri şâhında yazdım destanı

Bu târih kıt'ası da Âşık Râzinindir :

TARİH

Fırtınalar koparan bir deli poyraz oldu
Dört ay süren muhabbet doğrusu pek az oldu
Onsekiz yaşı ile tarih olsun oğlana
«Lordzâde İstanbulda daltaban şehbaz oldu»
1279 + 18 = 1297 (M. 1880)

DIZDIZCILIK, DIZDIZCILAR — Hokkabaz gibi el çabukluğu hünerine dayanan ve bir kalıp makinası vâsıtası ile para çoğaltma iddiası hilekârlığı ile dolandırıcılık; bu çeşid dolandırıcılığı iş edinenler.

20-25 santim boyunda, 10 santim kadar eninde mâdenî bir para kalıbı makinası yapılır, yanlarında vidaları ile göz boyayacak bir gösterişi bu âletin kâğıd para sokulacak sözde eczâ dökülen yerleri vardır. Dızdızcı, dolandıracağı paralı ve hırslı avanak adamı arayıp buldukdan sonra fırsatlar kollayıp ona hulûl eder, ve elinde para çoğaltan hârika bir makina bulunduğunu, bu makineye 100 lira konulduğu zaman, eczâlarla o bir tek 100 liralığın beş aded olduğunu söyler, ve cebinden çıkardığı bir 100 lirayı makinaya koyar, az sonra da makinadan el çabukluğu hüneri ile 5 aded 100 liralık alır. Paralı ve hırslı avanak adam bu basit ve âdi hileye kapılır, 5000 lira almak için dolandırıcıya bir 1000 liralık verir; fakat bu sefer «eczâ fazla geldiğinden» makina 1000 liralığı yakar (!), makinanın içinden simsiyah ve 100 lira kâğıd eb'adında bir karbon kâğıdı çıkar. Yanan binliği kurtarmak için avanakdan ikinci bir binlik alır; makina onu da yakar. Dızdızcının elleri, 1000 liralık banknotları makinaya koyar gibi yaparken cebe indirecek kadar hünerlidir. Dızdızcı, kurbanının tahammül derecesine göre 1000-3000 lirayı alır, gider. Bazan bu vurgun 10.000-20.000 liraya kadar da yükselebilir; meselâ Hürriyet Gazetesinin kaydına göre zamanımızda dolandırıcıların pirlerinden İspirli Mustafa 1960 yılında Vanlı bir tüccardan Kadıköyünde Kordon Otelinde dızdızcılık yolu ile 27500 lira almışdır. Fakat önemle kaydetmelidir ki dızdızcıya para kapdıran, avanaklığının yanında, gayri meşrû, sahtekârlık, kalpazanlık ile para kazanmakdan çekinmeyen bir ahlâk yoksuludur.

DÎBÂ — Fransızların «Brocard» adını verdikleri çiçek nakışları ile dokunmuş lüks bir ipekli kumaşın adı, ki bâzan türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın teller de atılırdı. M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde: «Dîbânın Heftrenk (Yedi renk), Acem Dîbâsı, Frengî Dîbâ, Venedik Dîbâsı, İstanbulun telli al dîbâsı gibi çeşidleri vardı» diyor. Pek güzelleri hem memleketimizde dokunmuş, hem de doğuda İrandan, ve batıda Fransa ile İtalyadan idhal edilmişdir.

Evliyâ Çelebi onyedinci asır ortasında İstanbuldaki dîbâcı esnafını, bedestan esnafı arasında 16 dükkânda 25 nefer olarak kaydediyor.

Lâle devrinin ünlü şâiri Nedim meşhur bir gazelinde dîbâdan kesilmiş esvab içinde bir dilberi şöyle tasvir ediyor :

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzar ider
Nâzeninim sâyei hâri güli dîbâ seni

«Güllü dîbâ giydin ama, ey nazlı nâzik sevgilim, dîbânın gülünün dikeninin gölgesi korkarım ki seni incitir...».

Şu beyit bektâşi şâirleriden Köçek Ömer Babanın bir gazelindendir :

Telli dîbâ ya kemhâ ne lâzım sen dilbere
Serâpâ uryan olub âguuşuna gel güzel

Şu beyit de bir darbı mesel hâline gelmişdir :

Kimi seyrâna gider atlasu dîbâ giyerek
Kimi mendil bulamaz dîdeden eşkin silecek

DÎBÂ BİÇİMİ SAÇ MODASI — 1956 yılında İran Kraliçesi Ferah Dâban Şehinşah Riza Pehlevî ile izdivacları sırasında bu güzel genc kızın saç tuvaleti memleketimizin aydın tabakaya mensub kızlar arasında moda olmuşdu; küçük bir parçası alından ayrılarak kulakların üstünden geriye dönmüş, ve saçların geri kalan büyük kısmı başın üstünde büyük ve yüksek bir topuz hâlinde toplanmışdır.

Dİ - BA KONFEKSİYON FABRİKASI — 1958 yılında Tahir Taş adında biri tarafından kurulmuş bir konfeksiyon fabrikasıdır; 1964 yılında 75 işcisi ve üç atöliyesi bulunan bu fabrikada sutiyen, korse, külot, mayo, jartiyer, baby-dall pijama, sabahlık, gecelik gibi kadın iç çamaşırları yapılmakda, hanımların naylon ve perlon iç çamaşırları ihtiyacı karşılanmakda idi. Tahsilini Almanyada yapmış olan Tahir Taş, o tarihlerde Almanyada «Dik-Balon» denilen kavçuk sutiyenlerin çok rağbetde olduğunu görmüş ve memleketinde konfeksiyonculuğa bu işle başlamaya karar vermiş, kurduğu müesseseye de «Dik-Balon» un ilk hecelerini alarak «Di-Ba» adını koymuşdu, ki bu isim yine o tarihlerde, İran Melikesi asaletmeab Dîbâ'nın adı olarak dünyanın ağzında dolaşmakda idi (B.: Taş, Tâhir).

DÎBEK — Gaayet büyük taş havan; içinde buğday dövülüp bulgur yapılanlarına «Bulgur Dibeği», kavrulmuş kahve dövülüp toz kahve yapılanlarına da «Kahve Dibeği» denilir. Dibekler şahsen tedârik edilmezdi, zîrâ bir evin ihtiyacının kat kat üstünde idi, onun içindir ki bulgur dibekleri hayır sâhibleri tarafından bir camie ve mahalleye vakıf olarak konulurdu; böyle bir dibek Bulgurlu Köyünde cami yanında halâ durmaktadır (B.: Bulgurlu, cild 7, sayfa 3113; Bulgurlu Camii, cild, 7, sayfa 3117). Bulgur fabrikalarının bulunmadığı, bulgurun dibekde dövüldüğü devirlerde bu vakıf bulgur dibeklerinin İstanbulun günlük hayatında ne kadar önemli olduğu aydın görülür. İstanbulda dibek adına nisbetle anılagelmiş 7 sokak adı vardır: Dibek çıkmazı, Dibek Sokağı, Dibekci Ahmed Sokağı, Dibekci Ali Sokağı, Dibekci Kâmil Sokağı, Dibekli Camii Sokağı, Dibektaşı Sokağı (Bütün bu isimlere bakınız).

Irgad makuulesinden bir takım garibler de mahallelerin dibekciliği ile geçinmişlerdir.

Kahve dibekleri ise devlet malı idi, İstanbulda Eminönünde «Tahmis» denilen yerde idi.

Mîrî Kahve Dibekleri — Kahvenin kavruldukdan sonra çeşidli şekillerdeki değirmenlerde çekilerek toz hâline getirilmesi geçen asır sonlarında başlamış ve yayılmışdır (B.: Kahve). Kahvenin Türkiyeye girdiği Kanunî Sultan Süleyman devrinden XIX. asır sonlarına kadar Türkiyede, dolayısı ile İstanbulda kahve büyük taş dibeklerde dövülerek toz hâline getirilmiş ve böylece, zamanımızda da pek makbul sayılır, hep dibek kahvesi pişirilerek içilmişdir.

Kahve dibeklerinin mîrî oluşu, kavrulmuş kahveye dibeklenirken, toz hâline getirilirken hilekâr esnafın kahveye nohud ve arpa gibi şeyler katmasını önlemek içindir. Bu devlet kontrolü kahve maddesinde dibekle kalmamış, kahvenin kavrulması işini de alarak, İstanbulun en büyük zâbıta âmiri olan Yeniçeri Ağasının emrinde bir «Kahve Ocağı»na vermişdir. Yeniçeri zâbitlerinin nezaretinde de bir takım ırgadların çalışdırıldığı bu ocak, Eminönünde idi ve bulunduğu yer kendisine nisbetle «Tahmis» adını almışdı. Tahmis arabca, nebâtî dâneleri (Kahve, nohud, fındık, arpa gibi) kavurma demekdir. Tahmis Ocağı, Mısır Çarşısının batıya açılan kapusunun karşısında idi ki zamanımızda o mevkîde Kuru Kahveci Mehmed Efendinin

dükkânı bulunmaktadır, Mısır Çarşısının batı kenarından geçen cadde de «Tahmis Caddesi» adını taşır.

Tahmis ocağında kahve gaayet büyük tavalarda kavrulurdu. Günde ikibin okka kadar kahve kavrulup dibeklendiği söylenir ki tüccardan ve kahvecilerden alınan tava ve dibek ücretleri Yeniçeri Ocağı gelirleri arasında küçümsenmeyecek işdi.

Sahhaflarşeyhizâde Esad Efendi «Üssü Zafer» isimli meşhur eserinde son yeniçerilerin kabadayılıklarını ve türlü rezâletlerini anlatırken Tahmis Ocağı hakkında da şunları yazıyor : «Tahmisde kahve kavurup döven ocağa mansub eşhas saf kahveye nohud vesâire gibi şeyler karışdırmasın diye onlara nezâret için hergün dört nefer sakallı usta (yeniçeri aşcısı) gönderilirdi ve asıl hileyi bu adamlar yapardı. Tahmisde günde 2000 okka kahve kavurulur, dibeklenirdi, bu ikibin okka hâlis kahveye üçde biri belki dahaziâye mıktarda nohud ve sâire katarlar bu suretle elde ettikleri ziyâde kahveyi satarak bedelini dibekcilerle paylaşırlardı. Kahveci esnafı bunu bilir fakat âciz kalmış önüne geçemezlerdi..»

DİBEK CAMİİ — (B.: Emin bey Mescidi).

DİBEK ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (pafta 10/83) Fatih kazasının Şehremini nâhiyesinin Arpaemini Mahallesinde Millet Caddesi üzerindedir. Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (Kasım 1966).

DİBEKCİ AHMED SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdarda Çavuşderesi Sokaklarından (Pafta 27); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİBEKCİALİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 10/70) Fatih kazasının Şehremini nâhiyesinin İbrahim çavuş Mahallesi sokaklarından; Mevlevihâne kapusu Caddesi ile Yayla Caddesi arasında uzanır; yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİBEKCİKÂMİL SOKAĞI — Beşiktaşda Vişnezâde Mahallesi sokaklarından, Spor Caddesi ile Çatlakçeşme Sokağı arasında uzanır, Çekirdek Sokağı ile kavuşağı vardır; isimsiz iki çıkmaz ile meydanımsı bir açıklık olur ve sonra tekrar bir olup sona erer; bahsedilen meydanımsı açıklık yerinde Beşiktaş Kireçhâne Sokağı ile yine isimsiz bir geçidle bağlanmışdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 20/172). Spor Caddesinden gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli olarak başlar; Çekirdek Sokağı kavuşağından sonra daralır; ahşab ve kâgir büyüklü küçüklü evler arasından geçer; Ekmekcibaşı Camii bu sokak üzerindedir ve bir kasab dükkânı vardır, kapu numaraları 1—17 ve 2—34 dür (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİBEKLİ CAMİ SOKAĞI — Bayazıdda Tavşantaşı Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Tatlıkuyu hamamı Sokağı ile Büyük Haydar Efendi Sokağı arasında uzanır, Yenidevir ve Pehlivan sokakları ile kavuşakları vardır, Kürkcübaşı Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (Pafta 3/26); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİBEK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Hacımimi Mahallesi sokaklarından (Pafta 15/135); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİBEKTAŞI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Heybeli Adanın sokaklarından; Köyün tepedeki kenarında, Değirmen Mevkii denilen yerdedir (Pafta 33); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DÎDAR BEY — 1908 ile 1918-1920 arası gazetecilerinden; Enis Tahsin Til (B.: Til, Enis Tahsin) «Gazeteler ve Gazeteciler» adı altında yayınladığı hâtıralarında bu meslekdaşı hakkında şunları yazıyor: «Topal, sessiz, son derece terbiyeli ve yaman bir gazeteci idi; uzun yıllar Bâbıâli muhabirliği yapmışdır, Bâbıâli koridorlarında dolaşır, olan biten her şeyi öğrenirdi. Akşamları not defteri ile gazeteye gelir, bir köşede sessizce yazılarını yazar, yazılamayacak haberleri de ağızdan anlatırdı. Bâbıâli ricâlinden, sefirlerden, sefâretler erkânından tanımadığı yokdu, kendisini herkese sevdirmişdi, sefâret baştercümanları ile kol kola dolaşdığı sık sık görülürdü».

Hayatı hakkında başka bir kayde rastlanmadı.

DİDON, DİDONLAR — Kadimden Birinci Cihan Harbine kadar İstanbul halkı, halkın da bilhassa avam tabakası önce yalnız fransızlara, 1853-1855 Kırım Harbinden sonra da bütün avrupalılara «didon» diye gelmişdir; orta ve yüksek tabaka ağzında «fransız» isminden bozma olarak farnsızlara ve yine bütün avrupalılara alem olmuş «frenk» tâbirinin bir müterâdifidir.

«Didon» düzme ismi, fransızların avam kısmının, bilhassa İstanbula gelmek fırsatını bulan gemicilerin sohbet arasında sık sık kullandıkları «dis donc» tâbirinden doğmuşdur.

Lâle Devrinde İstanbulda ilk yangın tulumbasını îcad eden ve yangın tulumbacılığı teşkilâtının kurulmasına ön ayak olan Gerçek Davud Ağa bir fransız mühendisi idi (B.: Davud Ağa, Gerçek; Tulumbacılar); daha o zaman İstanbul halkı yangın tulumbasına: «Didonun Tulumbası »adını takmış, bu nisbetden de o ilk tip yangın tulumbalarına «Didon Tulumba» denilmişdi.

Kırım Harbi dönüşünde müttefik devletler (Fransa, İngiltere, Sardunya) askerleri bir müddet dinlenmek üzere İstanbulda kalmışdı; bu ikaamet avam arasında dedikodulara sebeb oldu: «Bir adama gel demesi kolay, git demesi zordur.. Didonlar İstanbulun havasından hoşlandılar, bakalım nasıl gidecekler!.» denildi, ve ittifâkı akdeden Mustafa Reşid Paşa aleyhine bir cereyan hâsıl oldu; Paşa, İstanbuldaki elçiler nezdinde şahsî nüfûzunu kullanarak bu yabancı askerlerin İstanbulu hemen terk etmesini temin etmişdi.

Kılığı, kiyâfeti, tuvâleti, tavır ve hareketleri avrupalılara taklid olan Türkler de halkca hoş görülmemiş, onlar da «Didon sakallı herif..», «Didon kılıklı Çapkın..» gibi tâbirlerle tezyif edilmişdir. Üsküdarlı kalender halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi 1885-1890 arasında alafranga bir genc ile şöyle alay ediyor :

Nevcivanım şıkdır şık, anna şalgam baba turp
Paytonla geçerken gör kibârâne oturup

Gezmiş tozmuş Londura Pâris Berlin Viyana
Dir Avrupa bir yana ille Pâris bir yana

İki dirhem naz ile bir çekirdek cilvesi
Küçük Beyin şampanya bizler kahve telvesi

Puduralı yanaklar gül penbesi dudağı
Hem nigâhı mestâne içmiş Martel Konyağı

Tatlı suyun frengi Mişon Kaspar Andondur
Bizim beyi sorarsan çıt kırıldım Didondur

Kapatması metires uşağın adı vale
Fransızca konuşur yanaşma ispir ile

Didon Beyim şıkdır şık elhak sîne bülbülü
Lâkin soymaya kalkma sakın ol gonce gülü

Lavantalı tekedir Pârisde beş yıl tamam
«Lö bo jön om» unutmuş neymiş yıkanmak hamam

Kapkara kabuk tutmuş ayaklarının kiri
Tahta fırçası ile yıkatmalı monşeri

Aynı vâdide şu kıtalar da Âşık Râzinindir. (B.: Mustafa, Arabacı):

Sırma püskül bıyıklı Arabacı Mustafam
Tığ gibi çakı gibi bir oynaşım var ana
Gözleri câmekânlı düzeni bozuk endam
Diddon kılıklı kâtib koca mı olur bana

Hani hanım kız diyen, gelin kız diyen sazı
Nerde dal fes altında reyhan misâli kâkül
Güllü mintan al kuşak gümüş topuk şehbazı
Değişmez redingotlu hınbıla deli gönül

Didon bilir frenkce arabacım kuşdili
Biri baston oynatır biri şaklatır kamçı
Mustafam sîne uryan sırma nakış çevreli
Didon Beyin eksiği koltuk altında haçı

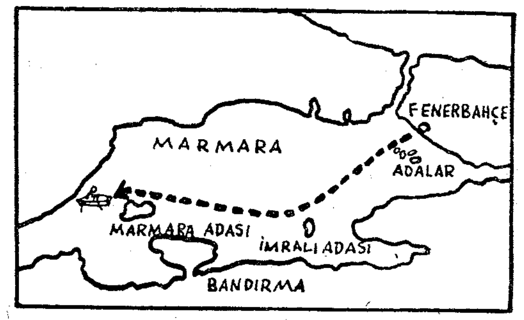
Sen bu sevdâdan vaz geç kıyma kızına ana
Ayırma Mustafamdan tamah ederek mala
Kaynanam görümceler hepsi süslü kokona
Kaçarım inan olsun bitli bir kürd hammala

Câriye değilim ben adım Benli Pâkize
Kenarın yosmasıyım ben Didonla olamam
İstemem yalı konak kulübe yete bize
Arabacıgüzeli Mustafam da Mustafam

Ölüm sandalından kurtulan genç, sinir krizleri geçiriyor

42 saat azgın denizle boğuşan 16 yaşındaki Ahmet DİKBAŞ

Ahmet Dikbaş'ın içinde bulunduğu "Ölüm Sandalı" haritada görüldüğü gibi Fenerbahçe plâjından Marmara adalarına kadar sürüklenmiştir

42 saat azgın denizle boğuştu

İstanbulun ayak takımı Didon'a benzeyen bir ismi de 1918 mütârekesinden sonra Rus kadın ve kızlarına takmışdı. Bolşeviklerden kaçarak memleketlerini terk eden zengin ve asil tabakalara mensub ruslar ilk konak yeri olarak İstanbula sığınmışlar, ve o sırada, Birinci Cihan Harbinin gaalibi devletlerin askerî işgaali altında bulunan İstanbulda geçinebilmek için pastahâneler, lokantalar, barlar açmışlar, bu yerlerin garsonluk ve konsommatrisliklerini kendi kızları, kadınları, delikanlı ve şâbı emred oğulları yapmışdı (B.: Beyaz Ruslar, cild 5, sayfa 2624); hizmet ederken teşekkür karşılığı «haroşo» kelimesini çok sık kullandıkları için mülteci rus kadın ve kızlarına «Haraşo», Didon gibi bir alem olmuşdu.

DİDON SAKAL — Fransız kesimi bir sakal şekline memleketimizde ayak takımı ağzında verilmiş isim; çenenin ucunda, bitiminde bırakılmış bir tutamcık sakal ki fransızlar Barbiş (Barbiche) der. Bizde aşırı alafrangalığın damgası olarak 1908 meşrutiyetinden sonra ve pek az kimse tarafından bırakılmışdır. İlk tecrübe eden gencler dile düşmüşler, hicvedilmişlerdir :

Gördün mü sen Pârisde tahsil etmiş çakalı
Çenesinde Didonon bir top keçi sakalı!.

Gencliklerinde barbişleri ile tanınmış iki meşhur sîmâ Prof. Dr. Âsaf Derviş Paşa ile Prof. Mehmed Ali Aynî Bey olmuşlardı; her

Ahmed Dikbaşın macerâsı Son Gazetesi yaprağında

ikisi de iki büyük Türk aydını idi, A. Derviş Paşa son yıllarında tamamen matruş olarak yaşadı, M.A. Aynî bey meşhur sakalını ölünceye kadar muhâfaza etti.

Genc kuşakdan muharrir Ümid Deniz de didon kesimi sakalı ile meşhurdur. İstanbulun tipik simâlarından Nazmi Acar da didon sakallı idi (B.: Aynî Mehmed Ali, cild 3, sayfa 1619; Âsaf Derviş Paşa, cild 2, sayfa 1088; Acar, Nazmi, cild 1, sayfa 177; Deniz, Ümid).

DİKBAŞ (Ahmed) — 1966 yazında irâdesi dışında hayatına mal olacak büyük bir mâcerânın kahramanı olmuş 16 yaşında esnaf çırağı bir küçük delikanlı; 7 ağustos pazar günü Fenerbağçe Plâjından kiraladığı sandalla denize açıldıkdan sonra ânî olarak kopan fırtınaya tutulmuş; rüzgârla, dalgalarla, akıntı ile Marmara Adasına kadar sürüklenerek 42 saat aç ve susuz denizde kalmış ve ikinci gece için-de «Kılavuz Ali Paşa» muhribi tarafından görülerek kurtarılmışdır. Ahmed Dikbaş mâcerâsını gazetecilere şöyle anlatmışdır :

«Pazar günü iznimi denizde geçirmek istedim. Fenerbahçe plâjında bir süre yüzdükden sonra yarım saatliğine sandal kiraladım. Biraz açıldıkdan sonra birden bire rüzgâr sertleşti. Küreklere bütün gücümle asıldığım halde sanki ters çekiyormuşum gibi Burgazadası istikâmetine sürüklenmeye başladım. Vaziyetimin kötülüğünü anladım; bu sırada 100 metre kadar ötemden birkaç yelkenli geçti, beni alıp kurtarmaları için onlara el salladım, ama yanlış anladılar, aynı şekilde el sallayarak selâmladılar ve uzaklaştılar.

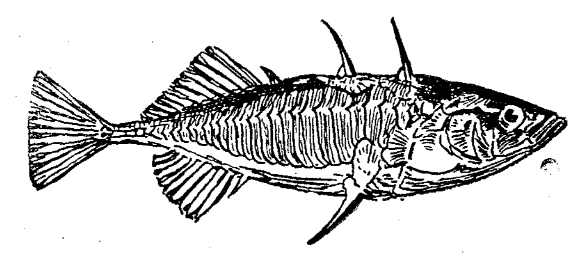
«Bütün gücümle kürek çekiyordum; fakat artık adalar da gözden kaybolduğundan istikâmetimi şaşırdım, ve yavaş yavaş gece bastırdı; hava bayağı soğumuştu; üzerimde bir mayodan başka bir şey olmadığı için esen sert poyraz rüzgârı, bütün gün yanmış olan sırtıma kırbaç gibi vuruyordu. Nihayet gece yarısına doğru öyle yoruldum ki, ne olursa olsun diyerek kürekleri bıraktım ve olduğum yerde kestirmeye başladım. Bir saat sonra büyük bir gürültü ile uyandım, yine fırtına çıkmış, sandalım denizin üstünde bir fındık kabuğu gibi kalmışdı; muvazeneyi temin etmek için bir sağa bir sola yatıyordum.

«Artık ümidi kesmiştim. Yanan sırtımın derisi su toplamış, avuçlarımın içi ise kürek çekmekten parçalanmıştı. Kendimi kaderimin götüreceği yola bıraktım. Sağdan soldan geçen büyük gemilere bağırmaktan sesim de kısılmışdı, Gün ağardığında etrafta bir tek kara parçası bile görünmüyordu. Karnım açıkmış, gözlerim kararmaya başlamıştı. Artık kurtulamayacağımı zannediyordum. Yakıcı güneş sırtımı tekrar kavurmaya başladı. Bir yandan sandala dolan suları başaltmaya çalışıyordum, o gün de öyle geçdi ve ikinci gece oldu. Bari hava yine patlamasa diye düşünürken üzerimde bir projektör'ün ışığının gezinmekte olduğunu gördüm. Beni bulmuşlardı. Büyükçe bir harp gemisi yanıma kadar geldi. Küpeşteden: — Denize atla yüzerek gel!.. dediler. Kendimi sevinçle sulara attım. Gözlerimi Kılavuz Ali Paşa Muhribinin revirinde açtım. Meğer ben denize atlar atlamaz bayılmış ve dibe doğru inmeye başlamışım. İki bahriyeli beni güçlükle kurtararak gemiye almışlar..» (Son Gazetesi).

Gazete şu notları ilâve ediyor: «Ahmed Dikbaş Taksimde bir evde bekâr uşağı arkadaşları ile kalmakdadır. Hayatından ümid kesilmiş, plâjda bıraktığı elbise ve çamaşırları arkadaşlarına teslim edilmişdi. Kaldırıldığı hastahânede asabî krizler geçiren Ahmed: «Bir daha sandala binmek mi, büyük konuşmayayım ama, sandal değil, denizi bile görmek istemiyorum!.» demişdir.

Burhaneddin OLKER

DİKENLİ BALIK — «İstanbul Balıkhânesine gelen balıklardan; Kırlangıç fasîlerindendir. Ekseriya yeşil renkde ve 8-10 santim boyunda bulunan dikenli balığın vücûdu pul yerine bir takım kemik levhalarla kaplı olup yelesi üç aded büyük ve müteharrik dikenlerden

Dikenli Balık
(Resim: K. Deveciyandan)

ibâret, ve karın yüzgeçleri de ikişer aded dikenden müteşekkildir. Sırt ve makad yüzgeçleri bir şekil ve büyüklükde ve kuyruğa yakındır. Yumurta atacağı zamanlarda rengi daha ziyâde parlar, erkeğinin üzerinde azıcık penbelik ve mâvilik peydâ olur. Tatlı sularda bulunur, ve balıkların yumurta ve tohumlarına pek zararlıdır.

«Yumurtasını nisan-mayıs aylarında döker. Erkek balık ot ve ağaç köklerinden iki kapulu bir yuva yapar, sonra bir dişi balığı tâkib ederek o yuvaya sokar; dişi yumurtasını yuvada döküp çıkınca erkek de yumurtanın üstüne sütünü döker. Yuva yumurta ile dolunca erkek yuvasının kapularından birini kapar, diğeri ağzını yavrular çıkıncaya kadar bekler.

«Dikenlerle mücehhez ve pek cessur olduğu için, kendisinden pek büyük düşmanlara karşı dayanır ve onları uzaklaşdırır. Eti makbul olmadığı için sûreti mahsusada avlanmaz» (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık),

DİKER (Mustafa Hayrullah) — Çağdaş Türk tabâbetinin büyük hekimlerinden biri; asker hekimlerimizden kiymetli bir asabiye mutahassısı ve İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinin büyük hocalarından Ordinarius Profesör; Şehremaneti memurlarından Mehmed Salih Efendinin oğludur; İstanbul'da Bayezid'de Soğanağa Mahallesinde 30 Ekim 1875 de dünyaya gelmiştir. Üsküdar'da İmrahor'da Rüstem Paşa iptidaî mektebinde, Fatih Askerî Rüştiyesi'nde, Mülkiye İdadîsi'nde okumuş, Askerî Tıbbıye'ye girmiş, ve 1897 de Tabib Yüzbaşı olarak mezun olmuşdur.

Sırası ile 1897 de Manastır Askerî Hastahanesinde, 1898 de Arnavutluk'da İşkodra fırkası tabur hekimliğinde ve 1900 de Kastamonu'da During Paşa'nın Frengi Mücadele Teşkilâtında çalışmış, 1905 de Kasımpaşa'daki Bahriye Merkez Hastahanesine tayin edilmişdir. Mektep ve meslek hayatında temiz ve merd karakteri ve çalışkanlığı ile temayüz eden Dr. Mustafa Hayrullah Bey 1910 senesinde Bahriye Nezareti tarafından Akliye ve Asabiye ihtisası yapmak üzere Fransa'ya gönderilmiştir. Paris'de üç sene kalmışdır; ilk sene Paris Üniversitesi Tababeti Adliye ve Akliye Enstitüsüne giderek Prof. Gilbert Ballet'nin servisinde akıl hastalıkları tahsil etmiş, aynı zamanda enstitünün bütün derslerini takib etmiş ve kanunî imtihanları da muvaffakiyetle vererek adlî tıp diplomasını almıştır.

Geri kalan iki, sene içinde de bir tarafdan Prof. Déjerine, diğer tarafdan da Magnan ve Ernest Dupre'nin yanında çalışarak sinir hastalıkları ihtisasını vermiştir. Böylece üç sene sonra büyük bir ilim hamulesi ile memlekete döndüğü zaman Bahriye Nezaretince yine Deniz Hastahanesine Asabiye Mütehassısı olarak tâyin edilmiş ve aynı zamanda Müderris Râşid Tahsin Bey'in istifası ile boş kalan Sıhhıye Müdüriyeti Tababeti Adliye Encümenine âzâ seçilmiştir. Adlî Tababet sahasında memleketde ilk neşredilen eser onun «Tababeti Adliyei Mecânin» adlı kitabıdır. Birinci Umumî harpden sonra teessüs eden Adlî Tıp Müessesesinin kurucularından biri de yine Dr. M. Hayrullah'dır.

Birinci Dünya harbi sonlarında Firkateyn Tabibliğine (Yarbaylığa) terfi eden Dr. M, Hayrullah harbi müteakip o senelerde «İstanbul Akliye ve Asabiye Hastahanesi» ismini alan Zeyneb-Kâmil Hastahanesine, Dr. Mazhar Osman Bey'in istifasını müteakip Başhekim olmuş, ve biraz sonra da Avni Mahmud Bey'in tekaüd olması üzerine Toptaşı Timarhanesi'ne de Başhekim tayin edilmiştir. Hayrullah Bey bu idarî vazifeleri sırasında ayrıca «Mecmuai Seririye» isimli ilmî bir dergi de yayınlamışdır.

İstanbul Darülfününda 1924 senesinde kadroların genişlemesi dolayısıyle Nöro-Psişiyatri'den ayrılarak müstakil bir kürsü haline konan Nöroloji dersine Müderrisler Meclisindeki 37 kişilik ekseriyetden 30 nun reyi ile 1 Temmuz'da muallim seçilmiş ve bunun üzerine Albay rütbesi ile askerlikden ayrılmışdır. 1933 Üniversite inkilâbında Profesör ünvanı ile kürsüsünü muhafaza etmiş ve 1936 da da Ordinaryüslüğe yükseltilmiştir. 1939 da 65 yaşını ikmal etmesi hasebi ile tekaüd olması icab ederken tedris heyeti Profesörler Meclisi kararı ile iki sene daha uzatılmış ve böylece 1 Ağustos 1941 tarihine kadar kürsüsü başında kalmıştır. Aynı sene Kastamonu mebusluğuna, ve mütaakip yedinci devrede de İstanbul Milletvekilliğine seçilmiştir. Fakat her şeye rağmen o kliniğin mütevazi bir öğrencisi, kütüphanelerin de yorulmaz bir müdavimi olmuştur. Çok değerli olan şahsî kütüphanesini İstanbul Tıp Fakültesine, eski kliniğine hediye etmiştir.

1940 da zevcesini kaybetti, son yıllarını tam bir yalnızlık içinde geçirdi ve 23 ağustos 1950 de vefât etti, kabri Feriköy Mezarlığındadır.

Eserleri: «Tabâbeti Adliyei Mecânin», «Freud'ün Psikolojası hakkında tecrübeci tetebbüiyye», «Pazartesi Takrirleri», «Emrâzı Asabiye» 2 cild; «Yarının hekimlerine Tabâbeti Addliye ve Akliye Dersleri», «Gazi İnkilâbının Psikolojisi», «Sinir Hastalıkları Ders Kitabı» (Prof. Esad Raşid Tuğsavul ile birlikde), «Semiyoloji» (Prof. Neşet Ömer İrdelp ile birlikde M. Chiray ve P. Chené'den terceme), «Sinir Hastalıkları» (Ribaud'dan terceme), «Lâ Şuur» (Yung'den terceme, eserin asıl adı Subconsience); yabancı ve türk basınında meslekî makaleler.

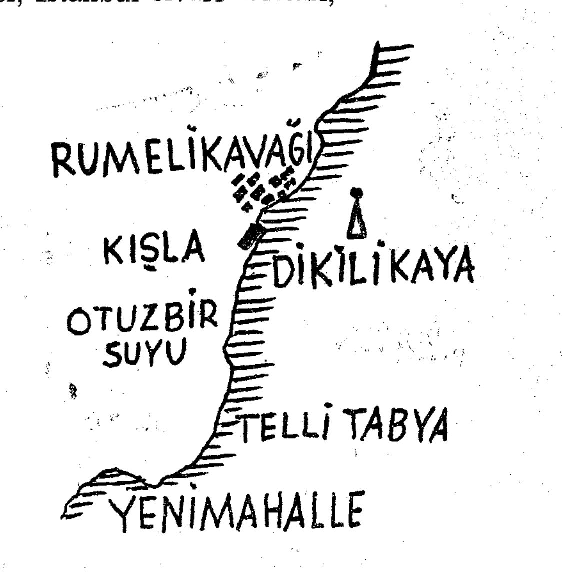
Prof. Dr. Bedi ŞEHSÜVAROĞLU

DİKİCİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yedikulede İmrahor Mahallesi sokaklarından; Bakkal Sokağı ile Eski Çubukcu Sokağı arasında uzanır (Pafta 11/60). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİKİLİAĞAÇ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eyyub civarında Üçşahidler ile Râmi Yenimahallesi arasındadır; Râmi Kışlasının şimal cebhesi önünden geçen Muhâcir Sokağı ile İslâmbey Caddesi arasında uzanır uzun bir yoldur; Boşnak Hızır Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Paşababa, Süleyman Çelebi ve Cumacamii Sokakları ile kavuşakları vardır (Pafta 9/128 ve 123). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİKİLİ KAYA — «Diklli Taş» da denilir, Yukarı Boğazda Rumelikavağı Köyünün açığında bir deniz kayası olup Mehmed Enîsî Bey «Çanakkale ve Bahrisiyah Boğazları Rehberi» isimli eserinde şu mâlûmâtı veriyor: «Karadeniz Boğazında seyreden bir gemi, üzerinde bir alâmeti fârika bulunan bu kayanın doğusundan ve batısından geçebilir; Boğazın Rumeli yakası sâhili ile bu kaya arasındaki geçidde 9-13 kolaç derinlik vardır. Yerine gidilip görülme imkânı bulunamadı (1964).

Bibl.: M.Enîsî, Çanakkale ve Bahrisiyah Boğazları ile Marmara Denizi Rehberi; Mehmed Eşref, İstanbul civârı haritası,

Dikili Kaya

DİKİLİ TAŞ — Sultanahmed Meydanını tezyin eden üç kadim âbideden biri (diğer ikisi Burmalı - Yılanlı Sütun ile Örme Sütun); İstanbula Roma İmparatorluğu zamanında milâdın 390 yılında İmparator Birinci Teodosios tarafından Mısırdan getirtirilmiş ve bugünkü yerine diktirilmiş gaayet sert penbe granitden dört yanı hiyeroglif kitâbeli ve üst ucu dört yanlı ehran (piramit) şeklinde yontulmuş yekpâre taş. Mısırda Yukarı Mısır bölgesinde Eski Mısır İmparatorluğunun en haşmetli devrini temsil etmiş İmparator Üçüncü Tutmozisin (M.Ö. 1400) devlet merkezi olan Teb şehri civârında yaptırdığı muazzam mâbedin önünde bulunuyordu; bu hükümdarın Mısır tahtına oturduğunun 30. yılı hâtırası olarak dikilmişdi.

İstanbula ne sûretle getirildiği bilinmiyor; hâlen bulunduğu yer. Hipodromun ortasındaki sed üstüne rastlar; âbide, Romalılar tarafından yapılan kâidesi ile Mısırdan getirilmiş yekpâre granit sütun olmak üzere iki parçadan mürekkebdir; zamanımızda kaaidesi kısmı, meydan zeminine nisbetle kısmen çukurda kalmışdır; çukurda kalan kısmın etrâfı bir küçük susuz havuz şeklinde tanzim edilmiş ve bu susuz havuzun dört kenarına da yirmi aded taş baba arasına merbut bir demir korkuluk konmuşdur.

Üçüncü Tutmozis'in hâtıra sütunu, alçak kabartma heykelciklerle tezyin edilmiş Roma eseri kaâdesinin üzerine ,dört köşesinden, tuncdan yapılmış dört aded büyük zar (küb, mük'-ab) ayakla oturtulmuşdur; bu zarların yüksekliği 47 santimdir.

Âbidenin edebiyatı üzerine aşağıdaki satırları Celâl Esad Beyin «Eski İstanbul isimli eserinden alıyoruz :

«Marmara sâhilinden At Meydanına (Sultanahmed Meydanına) kadar bu taşın nakli için husûsî demir yol yapılmışdı, ve taş, mermerden yapılan, üstüne Teodosios'un vekaayii hayatiyesi naht edilen bir kaide üstüne dikildi; bu kaaide üzerinde şu rumca yazı okunmaktadır :

Yerde yatan bu sütun şehrin vâlisi Proklus'un muâveneti ile dikilmişdir.

«Dikilitaş, etrafına büyük iskeleler kurularak ancak 32 günde dikilebilmiş idi. Mösyö

Dethier'ye göre (B.: Dethier) bu taş 400 tarihinde İmparator Arkadios'un zamanında dikilmişdir, ve Arius mezhebinden olan Gotların reisi Gainas'ın himmeti ile konulmuşdur. Ortadoksların ayaklanması üzerine Gainas'ın başı kesilerek ve 5000 got kendi kiliseleri ile beraber yakıldığında, bu taşın üstünden de Gainas adı kazınarak yerine Proklus'un ismi yazılmışdır.

«Kaaidenin şimal cihetindeki nîm kabartmada (alçak kabartmada) Arkadios ve zevcesi Evdoksiyonın Hipodromda katizma denilen İmparator locasında oturdukları görülür. Yanlarında da saray erkânından biri vardır, bunun gotların reisi Gainas olması muhtemeldir.

«Kaaidenin garb tarafında İmparator Büyük Teodosios (Teodosios I.) tahtında oturmuş ve sol tarafında zevcesi, sağında iki oğlu, Arkadios ve Honorios bulunmaktadır. Mağlûb olarak esir getirilen düşmanlar İmparatorun önünde arzı ulûdiyet ederler.

«Kaaidenin şark tarafında Teodorios yalnız iki oğlu ile askerlere ücretlerini dağıtır iken, yahud, bir oyun (yarışma, müsâbaka) seyrederken görülür. İmparatorun elinde oyunu kazanana verilecek bir çelenk tuttuğu, muzikacıların Pan düdüğü denilen yedi kamışlı düdükler çaldıkları görülür.

«Kaaidenin cenub tarafında Teodosios, sağında iki oğlu ve solunda İkinci Valantiniyen olduğu halde bir araba koşusu seyr ederler.

«Kaaidenin alt tarafındaki kabartmalar Dikili taşın nasıl dikildiğini gösterir. Bu kabartmaya dikkat edilirse Hipodromun ortasındaki Sebina denilen sed-duvar ve onun iki başındaki sütunlar hakkında bir fikir edinilir.»

Dört yüzlü yekpâre granit sütunun dört yüzünü doldurmuş giyeroglifler 1823 yılında okunmuşdur; bu kitâbelerin meâlen tercemeleri şunlardır :

Doğu yüzünde :

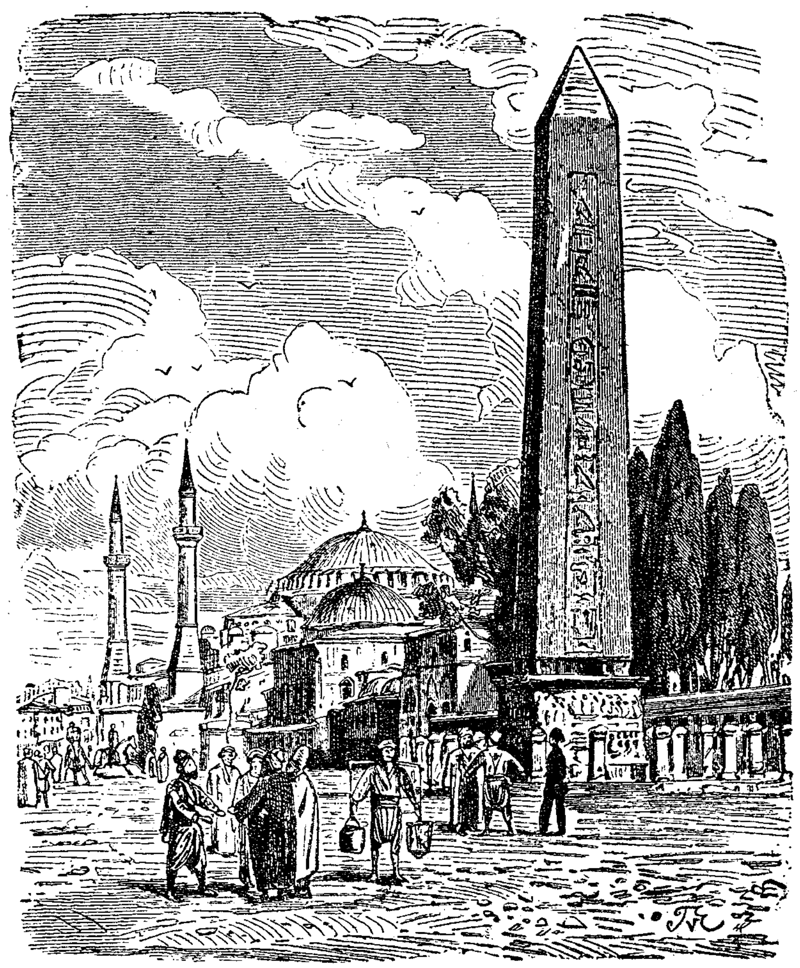
«XVIII. Sülâleden Üçüncü Tutmozis, evvelâ mâbud Ammon'a nezrini takdim eder. Çok kuvvetli ve kudretli Horus'un yardım ve himmeti ile dindar, Yukarı ve Aşağı Mısırın sâhibi, Ulu Güneşin mânevî sülâlesinden, mâbud Tom tarafından terbiye edilmiş ve beslenmiş, ve kutsal ana mâbûde Nit'in nazlı kucağında büyütülmüş Tutmozis, bütün denizleri ve nehirleri hükmü altına alarak hükümdarlığının otuzuncu bayram yılında bu sütunu, daha nice zamanların getireceği bayramlar için yaptırdı ve dikdirdi».

Cenub yüzünde :

«Mâbud Horus'un feyizli ihsanlarına mazhar olmuş Yukarı ve Aşağı Mısırın hükümdarı, çok kuvvetli ve adâleti ile şâşaalı Güneşin oğlu Tutmozis askerlerinin önünde oldduğu halde Mezopotamyaya kadar gitmiş, Akdenizde dolaşmış, büyük muhârebeler yapmışdır».

Batı yüzünde :

«Hükümdar Tutmozis mâbud Ammona nezrini takdim ve aczini arz eder. Âleme feyiz saçan altın renkleri doğan güneşde tecelli etmiş Horus'un bahşettiği kuvet, servet, şiddet ve mehâbetle Yukarı ve Aşağı Mısırın taclarını başında taşıyan Güneşin oğlu Tutmoyis, tahtında âleme güneş gibi ışık saçarak bu eseri babası ulu mâbud Ammon-Ra için yapdı».

Dikilitaş
(Bir XIX. asır gravürü)

Şimal yüzünde :

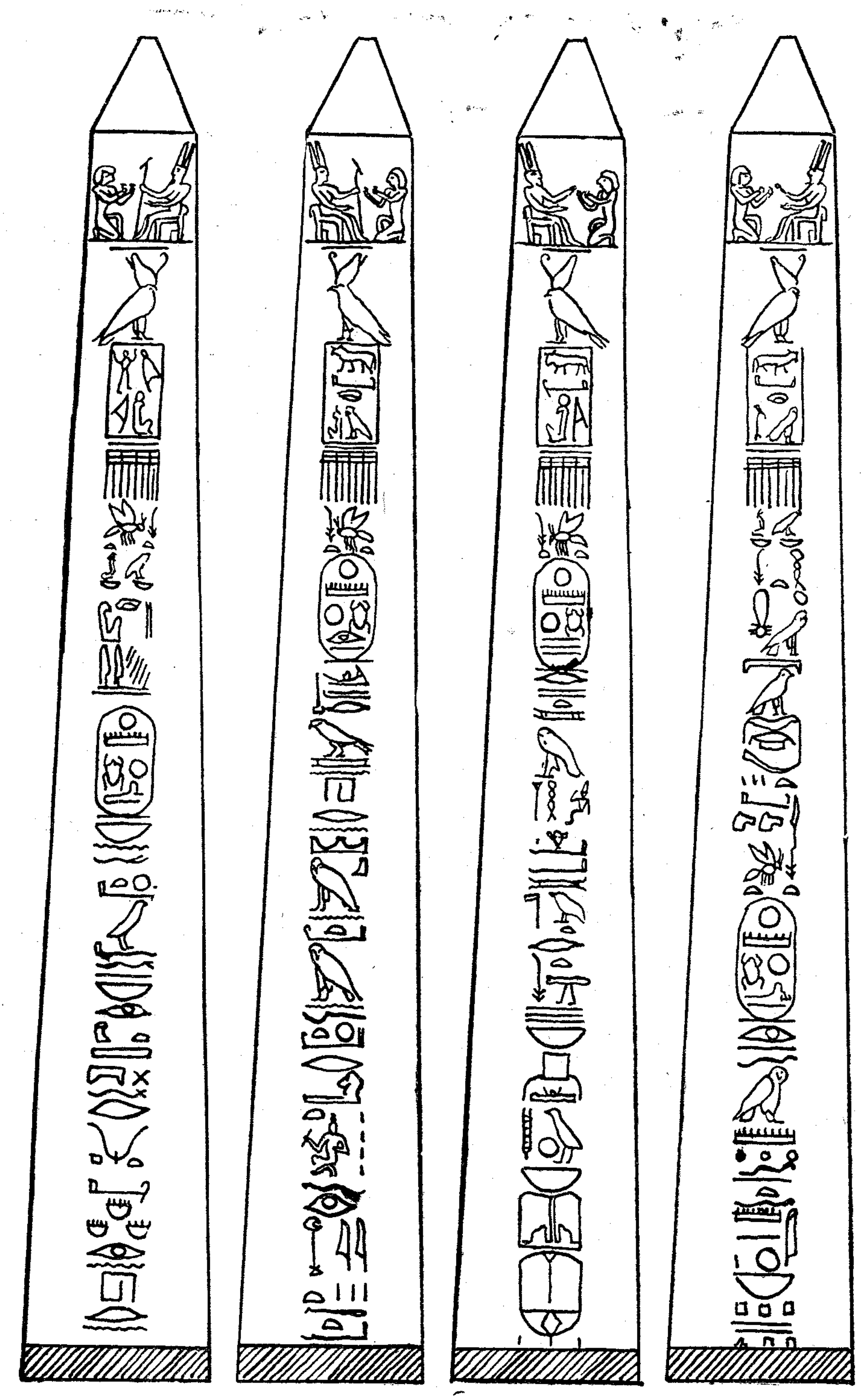
«Tutmozis Ammon-Râ'ya nezrini kemâli acz ile takdim eder Horus'un bahşettiği kuvvet ve kudret ile Memleketinin hududunu Mezopotomyaya kadar götürmeye azmetti».

Dikilitaşın kaaide kısmında rumca ve latince iki kitâbe vardır. Sayın Celâl Esad yalnız rumca kitâbeden bahsediyor ve kaydettiği kısacık metne taşın 32 günde dikildiği kaydını almıyor; halbuki bu bilgi hem rumca hem lâtince kitabede verilmişdir; taşın ağzından yazılmış olan lâtince kitâbenin kısaca metni şudur :

«Önceleri direnmiştim, fakat yüce efendimiz Teodosyos'un emrine boyun eğdim, ve Proclus'un idaresi altında 30 günde yükselmeğe mecbur oldum».

Bu iki kitâbede taşın dikilmesi 2 günlük bir fark gösteriyor.

Roma eseri kaaidesinin üstünde dört tunc küb (mükköb) üzerine oturtulmuş olarak duran yekpâre granit sütunun (Dikilitaşın) boyu 18,54 metredir. Ağırlığı 200 ton olarak tahmin edilmiş. Dikilitaşın bir eşi Fransada Parisde Concorde (Konkord) Meydanının ortasındadır, Mısırdan aynı yerden 1836 yılında getirilmişdir; Parisdeki taşın muhâcereti İstanbuldaki taşdan 1450 yıl kadar sonradır.

Dikilitaşın dört yüzü

Erdem YÜCEL

DİKİLİTAŞ CAMİİ — Beşiktaşda Dikilitaş Mahallesinde adını verdiği sokaktadır; mustakil plânlı dört kâgir duvar üzerine kiremitli ahşab çatı ile örtülmüş ve bodur taş minâreli bir camidir; İkinci Sultan Abdülhamid zamanın Hacı Mustafa Âşir adında bir hayır sâhibinin ve mahalle halkının bağışları ile yapılmışdır. Rivâyete göre ilk binâsı ahşab olub 45 altına inşâ edilmişdir; minberini Sultan Abdülhamidin koydurttuğu söylenir; 1956 da köhnemiş olan ahşab bina yıkdırılarak zamanımızdaki kâgir cami yapılmışdır.

Önünde beton bir avlu vardır. Cümle kapusundan bir pabuçluğa girilir; pabuçlukda tam karşıya gelen kapudan camiin son cemaat yerine, sol tarafdaki diğer bir kapudan da doğrudan ibâdet sahnına girilir. Son cemaat yeri basık tavanlı olup kadınlar mahfiline buradan çıkılır; yine bu son cemaat yerinde küçücük bir imam odası vardır.

İbâdet sahnı son cemaat yerine nisbetle bir basamak yüksekdedir; sağ duvarda 4, mihrab duvarı ile sol duvarda ikişer pencere vardır.

Minâre kapusu medhal-pabuçlukdadır. Minâre tarfında camie bitişik iki odalı bir müezzin meşrûtası vardır.

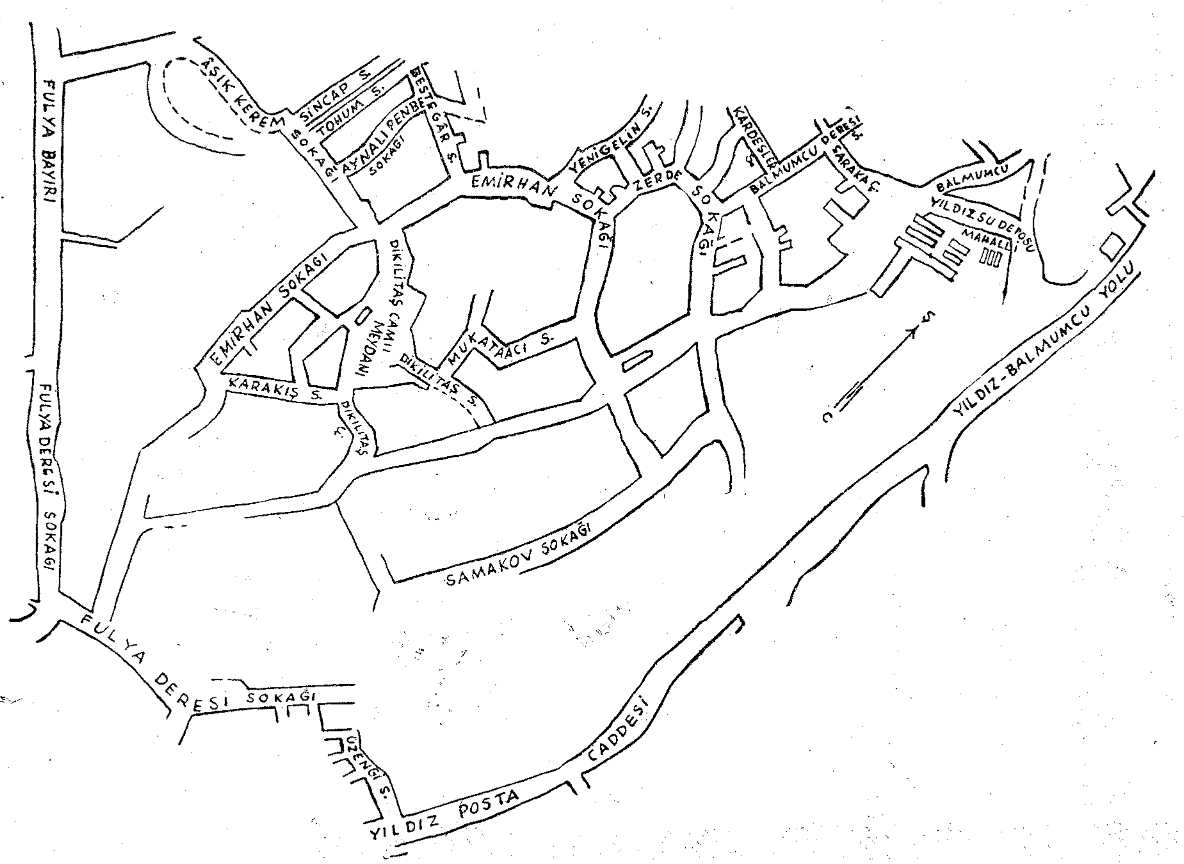
1966 da baş imamı Lütfi Candemir Efendi idi, elli yıldanberi bu camide bulunuyordu, ikinci imam Ahmed Özdemir Efendi de kendi yetişdirmesi, talebesi idi; müezzini de Hacı Mustafa Aşçı Efendi idi.

Hakkı GÖKTÜRK

DİKİLİTAŞ CAMİİ MEYDANI — Beşiktaşda Dikilitaş Mahallesindedir; (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 20/191) lûgat anlamı ile meydandan ziyâde genişce bir yol gibidir; Dikilitaş Camii, Dikilitaş Karakolu, Dikilitaş İlk Okulu ile 1 terzi, 1 berber ve 1 kunduracı dükkânı vardır; okul karşısında bir de çocuk bağçesi bulunmaktadır, kapu numaraları 1—13 ve 4 dür (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİKİLİTAŞ FUTBOL GENCLİK KULÜBÜ — Beşiktaşda Dikilişat Mahallesinde 1937 yılında İsmet Görenoğlu tarafından kurulmuş-

Dikilitaş Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

dur; 1956 da federasyona girdi; 4., 3., ve 2. kümelerde şampiyon oldu; 1966 yılında 1. kümede B. grupunda oynamakta idi.

Hakkı GÖKTÜRK

DİKİLİTAŞ İLK OKULU — Beşiktaşda adını aldığı Mahallede Dikilitaş Camii Meydanındadır; bodurum katı ile iki katlı kâgir bir binâdadır; 1931-1932 ders yılında açılmışdır. Binâda dört dershâne bir de müdür odası bulunup 1958 de okul bağçesine iki baraka dershâne ilâve edilmişdir. 1966 yılında 600 öğrencisi ve 14 öğretmeni bulunuyordu. Bir yavru Türk izci oymağı vardır; okul-âile birliği tarafından her sene 50 fakir çocuk giydirilir ve bu çocukların kitab, defter ve kalemleri de temin edilir. Ayrıca istisnâsız bütün öğrenciler besleme eğitimine tabidir, sabah ve ikindi vakitleri iki övün kahvaltı verilir.

1966 yılında öğretmen kadrosunda şu zâtlar bulunuyordu: Reşad Tanıl (müdür), Semiha Akdağı, Halil Yılmaz, Muhtar Emre, Osman Şerifsoy, Munis Bayındır, Muhsine Tulunay, İbrahim Efe, Macid Resul, Nebahat Moter.

Hakkı GÖKTÜRK

DKİLİTAŞ MAHALLESİ — Beşiktaş İlçesinin merkez nâhiyesi mahallelerinden; Ortaköy, Mecidiye Köyü, Abbasağa ve Yıldız mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları Fulya Deresi Sokağı, Yıldız Posta Caddesi, Gayrettepe Yoludur. İç sokakları şunlardır: Yıldız-Balmumcu Yolu, Balmumcu Deresi Sokağı, Yıldız Su Deposu Mevkii, Saraka Çıkmazı, Sarıka Sokağı, Kardeşler Sokağı, Yenigelin Sokağı, Yeşilçimen Sokağı, Bestekâr Sokağı, Sincap Sokağı, Tohum Sokağı, Aynalı Penbe Sokağı, Âşık Kerem Sokağı, Emir Han Sokağı, Zerde Sokağı, Dikilitaş Camii Meydanı, Dikilitaş Sokağı, Dikilitaş Çıkmazı, Karakış Sokağı, Saatci Bayırı (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 20/191). Adı geçen rehberde isimleri kaydedilmemiş sokaklar şunlardır: Setüstü Sokağı, Ali Usta Bayırı Sokağı.

Beşiktaş vergi dâiresi kayıdlarına göre bu mahallede 1074 ev, 127 apartman, 378 gece kondu, 9 kulübe, 121 dükkân, 15 garaj, 4 ahır, 15 mandıra, 7 gazino, 8 îmâlâthâne, 5 atöliye, 1 demirhâne, 2 kır kahvesi, 1 film stüdyosu, 2 likör fabrikası, 4 fabrika, 1 iş hanı, 2 cami (Dikilitaş Camii, Hoca Hayreddin Camii) bulunuyordu. Emekli Subaylar Sitesi, Tütün İşçileri Kooperatifi Sitesi, Petrol işçileri yüksek memurlarının 14 katlı inşâatı, Devlet Darbhânesi inşâatı yine bu mahallenin sınırı içindedir.

1960 sayımına göre mahallenin nüfûsu 3549 kadın ve 3644 erkek olmak üzere ceman 7193 kişidir (1964).

Hakkı GÖKTÜRK

DİKİLİTAŞ MESCİDİ — Hadikatül Cevâmı şu mâlumatı veriyor: «Valde Hamamı (Çenberlitaş Hamamı) kurbindedir, bânisi Fenârîzâde Ahmed Paşadır, Bursada medfundur, mahallesi vardır». Tahsin Öz «İstanbul Camileri» isimli eserinde Çenberlitaşda Vezir Hanının yanında olan bu mâbedden eser kalmamış olduğunu kaydediyor; her iki kaynağa göre mescidin Vezir Hanı ile Çenberlitaş arasında bulunduğu bellidir, yeri kesin olarak tesbit edilemedi.

DİKİLİTAŞ SOKAĞI — Beşiktaşda Dikilitaş Mahallesindedir; Dikilitaş Meydanı ile adsız bir yol arasında uzanır, Mukataacı Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 20/191). Meydan tarafından gelindiğine göre, bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, sağa doğru bir kavis çizer, sol tarafı yüksek, sed, sağ tarafı çukurda bir yoldur; dağınık olarak bağçeli bağçesiz evceğizler görülür (nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİKİŞ DOKUMASI — Argo deyim; İstanbul Çingeneleri; bilhassa Ayvansarayda Lonca çingeneleri arasında, emsalsiz bir orta oyunu gibi seyredilebilen meşhur çingene kavgalarında karşılıklı söylenen uzun tekerlemeli lâfların adı (B.: Ayvansarayda Lonca, cild, sayfa 1644; Çingeneler, cild 7, sayfa 3986); aşağıdaki Çingene ağzı dikişdokumasını Osman Cemâl Kaygılının «Çingeneler» isimli romanından alıyoruz:

— (Bir tencere yaprak dolmasını pencereden göstererek) Dolma gorsün gözlerin.. Dolma görsün gözlerin.. Dolma görsün gözlerin.. Yağı hâlis Ayvalık.. Dolma görsün gözlerin.. Pirinci hâlis Mısır.. Dolma görsün gözlerin.. Bahar biber tastamam.. Dolma görsün gözlerin.. (Elleri ile o civardaki Hoca Ali Camiinin minâresini göstererek) Gel sen de ye hey imam..

Dolma görsün gözlerin.. Fıstık üzüm bolcana..
Dolma görsün gözlerin.. Selâm söyle kocana..
Dolma görsün gözlerin!...

— (Bir tencere etli bezelyeyi pencereden göstererek). Buna derler bezelye.. Buna derler bezelye.. Buna derler bezelye.. ağzın yanar usul ye.. İçi dolu top etle.. Buna derler bezelye.. Yağsı hâlis kuyrukdur.. Buna derler bezelye.. Tuzu biberi tamam.. (Elleri ile aynı minâreye işaret ederek). Gel sen de ye hey imam.. Buna derler bezelye.. Ağzın yanar usul ye.. Buna derler bezelye!...

DİKMEN (Halil) — «Ressam; 1906 da İstanbulda doğdu; Güzel Sanatlar Akademisini bitirdikden sonra 1927 de devlet hesabına ihtisas tahsili için Parise gitti, Julian ve André Lhote akademilerinde çalışdı, 1931 de yurda döndüğünde Kayseri Lisesi resim muallimliğine tâyin edildi; 1936-1937 ders yılında Galatasaray Lisesi resim muallimliğinde bulunarak 1937 de İstanbul Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğüne tâyin edildi ve 1961 yılına kadar yirmi dört yıl bu vazifede kâldı. Bu müzenin gelişmesinde, yeni koleksiyonlarla zenginleşmesinde, eserlerin kronolojik bir düzen içinde sergilenmesinde başarılı çalışmalar yapmışdır. 1961 de Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne getirildi ve Ankaraya gitti; 1964 de orada vefât etti.

«Halil Dikmen klâsik bir sanat kültürüne dayanan ve konularını yurd gerçeklerinden alan büyük kompozisyonları ile tanınmışdır. Bu döneme âid «Cebhâne taşıyan köylü kadınlar» kompozisyonu anılmaya değer. 1931 yılından sonra soyut resim ile ilgilenmiş, bu alanda dikkate değer eserler vermişdir» (Türk Ansiklopedisi).

DİKMEN (Halil Nimetullah) — Lise tarih muallimlerinden ve değerli maarif idârecilerinden; aslen Türkistanlı olub Birinci Cihan Harbi âfeti içinde Türkiyeye ilticâ etmişdir; kibar ve asîl şahsiyeti ile maarifimizin mümtaz simâlarından biri olmuş ve uzun zaman İstanbulda Vefâ Lisesinin müdürlüğünde bulunmuşdur. İnsanlığın bütün fâzîletleri ile muallimlerin ve talebelerin hürmet ve muhabbetini kazanmış, müdürlükden ayrıldıkdan sonra da aynı lisede yıllarca tarih muallımlığı yapmışdır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Tarih Bölümünden mezun olduğu sırada vefât eden tek evlâdı kızının acısı ile mânen mahvolan Nimet Dikmen tesellisini talebelerinden İbrahim isminde fakir bir çocuğun okutulması ve istikbâlinin temininde aramışdır.

1961-1962 arasında vefât etti. Hal tercemesini tesbit edemedik. Bu satırları bu büyük muallime vesilei sahmet olması için yazdık.

DİKMEN (M. Orhan) — İktisad profesörü, 1915 de İstanbulda doğdu; babasının adı Hikmet, annesinin adı Zeynebdir. İstanbulda Tatbikat İlk Mektebinde ve Galatasaray Lisesinde okudu, 1935 de bu liseyi, 1938 de de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi, aynı üniversitenin İktisad Fakültesinde 1939 da da asistan, 1944 de doçent, 1955 de profesör oldu. Ayrıca İstanbul Borosuna kayıdlı olarak avukatlık yapmaktadır. Türkiye İktisadcılar Derneğinin kurucusudur; Moda Deniz Kulübü ile pek çok millî ve beynelmilel cemiyet ve enstitülerin üyesidir. Hemen bütün Avrupayı dolaşmışdır; fransızca, almanca, ingilizce bilir; bayan Bisan ile evli olup Eşref (doğ. 1950) ve Hikmet (doğ. 1955) adında iki oğlu vardır. Eserleri: «Vasıtalı Vergiler» (1950), «Asgari Geçim İndirimi» (1956), «Mâliye Dersleri» (1958); Türkce ve bildiği yabancı dillerde etüdler, rapotlar, makaaleler.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi

DİKRAN — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ermeni asıllı bir ressam; bilhassa İstanbul basınında çalışmış değerli bir sanatkâr; Hâlid Ziya Uşaklıgil'in «Mâvi ve Siyah» isimli romanı Serveti Fünun Mecmuasında tefrika edilir iken bu zât tarafından resimlendirilmişdir; sanatkâr yapdığı resimleri arab asıllı Türk harfleri ile «Diran» diye imzalamışdır. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi (B.: Mâvi ve Siyah; Serveti Fünun).

DİKRAN EFENDİ — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ermeni asıllı bir karagözcü, hayali sanatkâr; hayatı hakkında bildi edinilemedi.

Bibl.: Selim Nüzhet, Türk Temâşâsı.

DİKSES (Abdülhamid) — Piyasa saz takımlarının namlı hânendelerinden, halk arasında Hamid adı ile tanınmışdır; 1901 de İstanbulda doğdu; Birinci Cihan Harbinde 1916 yılında Kafkas cebhesinde şehit olmuş Hacı Ferhad Efendinin oğludur. İzmir Sultânisinde okumuşdur, küçük yaşda güzel sanatların her şûbesinde istîdad gösteren Abdülhamid bilhassa resim üzerinde çok çalışmış, İstanbulda Sanayii Nefîse Mektebine (Güzel Sanatlar Akademisine) girmiş, İbrahim Çallı ve Hikmet Onat gibi üstadların atöliyelerinde dört yıl çalışmışdır; fakat mûsikiye olan aşkı resme galebe çalarak Akademiyi terketmiş, hayatını, Allahın vergisi sesi ile kazanma yolunu tutmuşdur. Musiki derslerini Aksaraylı Nazmi Hoca, Üsküdarlı Hoca Ziya Bey ve Abdulkadir Bey gibi ilim ve ırfan ehli kimselerden almışdır. Devrin yüksek bir ince saz takımı olan Dârüttâlimi Mûsiki Heyetinde yedi sene bulunmuş, bu seçkin topluluğun dağılması üzerine piyasa saz hayatına atılmış ve kendisine iyi bir mevkî temin etmişdir. Ablak yüzlü ,uzun boylu ve gaayet dik seslidir. Grafon plâklarına okumuş şarkıları vardır. Vefât etmişdir; ölüm tarihi tesbit edilemedi, 1950 den, sonra olacakdır.

Hakkı GÖKTÜRK

DİK SOKAK — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Emek yemez Mahallesi yollarından; Mürver Sokağı ile Tutsak Sokağı arasında bir aralık sokakdır (Pafta 15/131); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (Kasım 1966).

DİL — «1 — Ağzın içinde olan ve insanın konuşmasını sağlayan etli, uzun ve oynar uzuv; 2 — Fikirleri bildiren sözlerin kullanılması; 3 — mecâzen: Kişi çekişdirme, kişinin ardından konuşma, kişi kötüleme; benzeterek: şekli insan ağzındaki dile benzeyen herşeye dil, dilcik denir» (Türk Lûgatı).

İstanbul ağzında darbı mesel ve deyimlerle zengin kelimedir; «dil» üzerine darbı meseller:

Dilden gelen elden gelse her fukarâ pâdişah olur
Dilde niyaz, elde piyaz
Dil kılıçdan keskindir
Dil yarası timar olmaz
Dilimde tüy bitti
Dilini eşek arısı soksun
Ağzı var dili yok
Bülbülün çekdiği dili belâsı

Yaşının ,mevkiinin haddini bilmiyerek büyüğüne lâf yetişdirene, saygısızca cevab verene «dil kürek gibi»; aşırı yorgun olana da «dili ağzından çıkmış..» denilir.

«Dile gelmek» konuşmaya başlamak, aynı zamanda dedikoduya hedef olmak anlamında kullanılır:

«Hele bir de bülbül gibi dile gelsin, o zaman anlarsın nasıl bir dilberin yoluna baş kayduğumu...»

«Kendi saflığı, toyluğu yüzünden dile geldi... ben biliyorum, ortada bir şey yok, fakat vak'anın şüyûu, vukuundan beterdir...».

«Dile düşmek» de hoş görülmeyecek bir hareketi ile dedikodu hedefi olmakdır ,bilhassa aşk oynaşlarında, mâcerâlarında kullanılır:

Dilden dile düşdü ol fesâne
Fâş oldu bu mâcerâ Cihâne
(Fuzîli)

Kaptanpaşamızın gümüştopuğu
Pek yazık Hamlacı Güzel Halile
Oldu bir şıkırdım sokak kopuğu
Düşürünce altın adını dile
(Âşık Râzi)

Ülfet etme hezele perverdesi dilberle
Bednâm idüb âdeme heman düşürür dile
(Âşık Râzi)

İnsanlara felâketlerin kendi ölçüsüz sözleri yüzünden geldiği, toplum hayatının kadimden beri bilinen hakikatidir; günlük hayatımızda «dil belâsı» deriz:

Dilimle uğradığım kayde ben şu âlemde
Ne bülbül uğradı, ne tûtii şeker güftar
(Nedim)

Gökden nâzire indi Sehâmı Kazâsına
Nef'i diliyle uğradı Hakkın belâsına
(Murad IV?)

Konuşacak yerde, ilerde bir kötülük gelebileceğini düşünerek susmaya «Dilini tutmak»; şaşırıp konuşmamaya «Dili dolaşmak»; şaşkınlıkdan ve dehşetden hiç konuşamamaya «Dili tutulmak; bir meseleden, bir kimseden kasıdlı olarak sık sık bahsetmeye «Dile dolamak»; bir şeyi kabul ettirmek için medih yolunda pek çok konuşmaya «Dil dökmek»; iftirâda, bühtanda bulunmaya «Dil uzatmak» denilir.

Güler yüzle tatlı dil, günlük âşinalıklar içinde istenilen, aranılan şeyler ola gelmişdir; aşağıdaki kıt'a bunun Türk mizahında pek ince zarif bir ifâdesidir:

Nâ behengâm ey bana mihman olan
Tablakârımla döğüş istermisin
Matbahı tab'ımda yokdur başka şey
Tatlı dilden bir söğüş ister misin
(Eşref)

DİL, KAYIŞDİLİ — «Hezelenin lisânı mahsusu» (Ahmed Vefik Paşa, Lehcei Osmânî).

Öyle zan ediyoruz ki «Kayişdili» kelimesi, Ahmed Vefik Paşa tarafından «Hânebeduşlar, pırpırılar, apaşlar argosu» karşılığı olarak dilimize mal edilmek istenmiş, fakat benimsenip kullanılmamışdır; aslında da yakışık almaz tarafı yokdur, apaş argosunu pek güzel ifâde etmektedir.

DİL, KUŞDİLİ — Kelimelerin telaffuzları kasden bozularak ve kekeme ağzı taklidi ile acâib bir şekle sokularak bir çeşid gizli dil şeklinde konuşma; yakın geçmişe kadar bilhassa kadınlar ve yetişkin kızlar arasında mahrem sohbet, sırdaşlık yolunda gaayetle yaygın idi; zamanımızda unutulmuş gibidir (B.: Kuşdili).

DİLÂÇAR (Agob) — «Agob Martayan; ermeni asıllı Türk dil bilgini ve Ansiklopedicisi; 1895 de İstanbulda doğdu; Yozgad derebeyi (âyanı) Çapanoğullarının kâhyası ve Yozgad Camii mütevellîsi Ohan Aslanoğlunun torununun oğludur. İstanbulda Robert Callege'i bitirdikden sonra Birinci Dünya Harbinde Atatürkün emrinde hizmet etmiş, harbden sonra Robert College'de öğretmen ve idâreci olarak çalışmış, bir süre Avrupada kalmış ve 1932 de Atatürk tarafından Birinci Türk Dil Kurultayına çağırılmışdır. Kurultaydan sonra Türk Dil Kurumunda uzman olarak kalmış, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulunda ve liselerde ingilizce rektörlüğü ve öğretmenliği yapmış, 1935 de kendisine Dilâçar soyadı verilmişdir. 1936 dan başlayarak Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde on beş yıl süre ile dilbilim tarihi ve genel dilbilim okutmuş, 1942 de Türk Dil Kurumundaki uzmanlık vazifesine ek olarak Türk Ansiklopedisine teknik danışman, sonra da ansiklopedinin baş redaktörü olmuşdur. (1966 da bu görevde bulunuyordu).

«Eserleri: Yafetidoloji (1929), Fonoloji (1938), Anlam bilimi (1937), Azerî Türkçesi (1950), Batı Türkçesi (1953), Lehcelerin yayılma tarzı ve Türk dil ve lehçelerinin tasnifi meselesi (1954,) Türk lehcelerinin meydana gelişinde genel temâyüllerin koyulaşması ve körlenmesi (1957), Devlet dili olarak Türkce (1962), Vilhelm Thomsen ve Orhon yazılarının çözülüşü (1963), Türk Diline genel bir bakış (1964), adlî incelemeleri Türk Dil Kurumu Kitablığındadır.

Türk Dili, Varlık dergileri ile Türk Dil Araştırmaları Yıllığında yazılar yayınlamışdır; Türk Ansiklopedisinde de diller ve çeşidli konularda pek çok yazısı vardır» (Türk Ansiklopedisi).

DİLÂVER (Bursalı) — Çağdaş büyük halk şâiri Kahveci Ali Çamiç Ağanın kahvehâne uşaklarından (B.: Çamiç Ağa, cild 7, sayfa 3700); bu delikanlının Çamiç Ağaya hizmeti Bulgaryalı İbrâhim adında diğer bir çırak ile aynı zamana rastlamışdır ki şâir ustası tarafından yıllarca sonra şu manzûme ile hatırlanmışdır:

Yâri gaarım enîsim hem çırağım yâverim
Cennet kaçkını güzel Bursalı Dilâverim

İynebey Hamamında dellâk şâkirdi iken
Geldi yanımda oldu çırak o gül pirehen

Bursanın şeftâlisi dutları kestânesi
Şöhretinden biri de nevcivan mestânesi

Yüzbin içinde birdir Dilâvere gelince
Öyle nakış yapukda rastlamadım bir gence

Fûeti siyah içre sebikei sîm iken
Kahvehânemde oldu bir şereri sûzefken

Al çebkenle poturla şâhin başında dal fes
Hizmet ider yüzünde rengi hicab al canfes

Nâlinin tasmaları al kadife aynalı
Kalem kalem parmaklar sünnet üzre kınalı

Kaddi şimşâdı ile reftârı levendâne
Şeker dilden güftârı dökülür dâne dâne

Târih

Hizmetime geldikde İynebey'den ol mâhım
Sevincimden havaya atmış idim külâhım
Ol şebçerâğı hüsne mücevher gerek târih
«Bursalı Dilâverim hem çırağım hem şâhım»

1315 (M. 1897-1898)

DİLÂVER (Cezayirli Hüseyin) — Onyedinci asır sonu ile Onsekizinci asır başında hattatlarından; büyük yazı üstadlarından Derviş Alinin kölesi idi (B.: Ali, Derviş; cild 2, sayfa 612); nereli olduğu bilinmiyor, önce adı sâdece Dilâver idi; bir çocuk iken hizmetine girdiği Derviş Alinin yanında yıllarca canla başla çalışmış, o hizmetlerine mükâfat olarak da üstad tarafından kendisine yazı san'atı öğretilmişdi; fakat Dilâver, bileğine o altın sanat bileyziğini de takarak «sâhibi cevher bir er» olunca «Karârı fırâra» tebdil ederek İstanbulda üstâdının ve sâhibinin yanından Cezayire kaçmış, orada Hüseyin takma adı ile yine takma Elcezâirî (Cezâyirli) künyesi almış, pek kısa bir zaman sonra Cezayirin en sonra Cezâyirden Mısıra geçerek Kahirede yerleşmiş, orada da yıllarca namlı bir hattat olarak yaşamış ve hicrî 1125 (milâdî 1713) de vefât etmişdir.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

DİLÂVER (Dellâk Yamağı) — 1886 yılında Cerrahpaşa Hamamında 16-17 yaşlarında dellâk yamağı Hafikli bir oğlan olub bir gece hamama gelen bir özbek dervişinin, belindeki altın kemerine tamah ederek öldüren Dellâk Davud'a bu cinâyetinde yardım etmiş ve muîni kaatil olarak îdâma, îdâma bedel de onbeş sene prangabendliğine mahkûm olmuşdur (B,: Cerrahpaa Hamamı Cinâyeti).

İstanbul Ansiklopedisinde bu maddenin muharriri 1881 de doğmuşdur; çocukluğumdan hatırladığım ilk büyük vak'a semtimiz olan Cerrahpaşada bu hamam cinâyetidir; hamamdan çıkarılıp «Adam öldürmüşdür!..» diye karakola götürülürken gördüğüm dellâk yamağı Dilâverin sîmâsı ile kıyâfetini hiç unutmadım: başında ağabânî sarılı püskülsüz bir fes, sırtında kırmızı basma mintan, üstünde mor kadife bir yelek, belinde beyaz kuşak, bacaklarında kara potur-don, yalın ayak ve çıplak ayaklarında da takunya vardı; uzunca boylu ve vechen çok dilber bir genc idi.

Aradan yıllar geçdi, yüksek tahsilimi Mülkiye Mektebinde tamamladım, memuriyet ile taşrada dolaşmaya başladım. 1909-1910 arasında Erzincanda mutasarrıf vekili olarak bulunuyordum, Munzur Dağlarında dolaşan Saçlı Dilâver adında bir şakîden sık sık bahsediliyordu, ve «Cana kıymaz, sâdece soyar..» deniliyordu. Kazâyı teftişe çıkdım, bir gece Kemah'ın bir köyünde misâfir oldum. Benim mutasarrıf olduğumu öğrenince köylüyü bir telâş aldı, muhtarı sıkışdırdım, meğer şakî Saçlı Dilâver köyde imiş, köylünün telâşı da haydudun bana bir zararı dokunması ihtimâli imiş. Her ne sebebden ise kan dökmeyen bir adamı şekaavet yolundan döndürmek ümidi ile muhtara: «Git, hangi evde ise bul, ve benim köyde olduğumu, kendisi ile konuşmak istediğimi söyle!.. o buraya gelmekden korkar ise, ben oraya yanıma jandarma almayıp tek başıma giderim...» dedim. Kaçmaya kalkarsa vurulabileceğini anlamış, gelsin demiş, gittim, ve karşımda Cerrahpaşa Hamamı Cinâyetinin muîni kaatili dellâk yamağını görünce hayretler içinde kaldım. Kırk yaşına gelmiş, fakat sîmâsı hiç değişmemişdi. Erzurumlu kıyâfetinde idi ve esvabları yeni idi, ayaklarında yün çorab ve çarık vardı ,ve sakalı matruş olduğu halde papaz gibi uzun saçları vardı. Yanında bir de, Kastamonu taraflarının kılık kıyâfetinde, fakat üstü başı dökülmüş pelâspâre hâl'inde 19-20 yaşlarında 'ter bıyık bir zeberdest delikanlı haydud çömezi vardı. Ben de o zaman, yapısı ufak tefek, çelimsiz, 28-29 yaşlarında bir İstanbul genciyim; ikisi de hürmetle elimi öpdüler. Bir merhabadan sonra damdan düşer gibi:

— Dilâver Ağa, sen hiç İstanbulda bulundun mu?., diye sorunca şaşırdı.

— Beyim, bulundum ama bu sual neden icab etti?., dedi, ve «Sen dışarı çık!..» diyerek çömezini odadan çıkardı.

Hamam cinâyetini anlattım ,inkâr etmedi. O kötü genc olduğunu itiraf etti ve acı hayat hikâyesini şöylece anlattı:

«Beyim.. sen hamam çıplağı tüysüz bir oğlanın zındana girmesi ne demekdir bilir misin?, Ben Sinop Zındanında zincirlere vurulmuş haydudlara tam onbeş sene köçeklik ettim, zehir içip kan kusdum.. zındandan çıkdığımda memleketde bir kız sevdim, istedim, vermediler, o kızın sevdâsı ile dağa çıkdım, bir daha inmedim..»

Haydud çömezi oğlan sığırtmaç imiş; ayaklarıma kapanarak kurtarmam için yalvardılar; «Sen şimdi dağdasın,. benim köyde olduğumu öğrenip şu oğlanı gönderdin, devlet babadan aman istedin, ben oğlanı alır, yarın Erzincana

götürürüm, sen buradan ayrılmazsın, bir haftaya kalmaz jandarma kumandanı gelir, ona teslim olursun, üst tarafını bana bırak» dedim.

Saçlı Dilâver Erzincana getirilince adı Hasan olan çömezi ile beraber kasabanın tek fotoğrafcısı bir ermeniye resimlerini çekdirdim, resimleri koruyucu bir yazı ile Erzurum Vâlisi Celâl Beye gönderdim; İstanbuldan bir cevab gelinceye kadar da saçlarını kesdirip çömeziyle beraber hapsettirdim. Bir buçuk ay kadar sonra affı irâdesi geldi, Dilâveri mutasarrıflığa hademe olarak aldım. Kaderin kötü ve kirli yollara atarak bir muîni kaatil sıfatı ile genc yaşında zındana kadar sürüklenen bedbaht bir insan kurtarılmış oldu. Bir müddet sonra Erzincana Esad Rauf Bey adında bir mutasarrıf geldi, vekâletim sona erdi. Yeni mutasarrıf beyin ilk işi de hayduddan hademe olmaz diyerek Dilâveri kovmak oldu. Adamcağız yine bana sığındı; bu sefer eline bir mektub vererek İstanbulda ticâretle meşgul Sezâi Bey adında bir mekteb arkadaşıma yolladım.

1886 da hissesine düşecek bir para için korkunc bir cinâyete yardım eden Dilâver 1929 da Sezâi Beyin icâbında kasa anahtarlarını teslim ettiği namuslu bir adam olarak altmış yaşında öldü.

Reşad MİMAROĞLU

DİLÂVER (Hamamcının) — 1885 ile 1890 arasında Üsküdarın Divitciler sandığı uşaklarından namlı tulumbacılarından bir delikanlı; o devirde avam arasından sivrilip zengin olmuş kimseler, yine o tabaka arasında tulumbacılığa veya pehlivanlığa hevesli gencleri himâye ederler, para sıkıntısı çekdirmeyerek hevesli oldukları yolda şöhrete ulaşmalarını sağlarlardı; bu tulumbacıyı da uzun zaman Salacak ve Salıpazarı deniz hamamlarını kurub işletmiş Divitciler Sandığı reisi Yıkıcı İshak'ın büyük kardeşi Keskin Hurşid himâye ettiği için ona nisbetle Hamamcının Dilâver diye anılırdı; gaayetle dilber, yakışıklı bir gencdi; bıçkın meşreb, süslü gezer, boyunbağlı, bastonlu, mâvi gözlüklü (B,: Baston; Boyunbağı; Mâvi gözlük), apiko delikanlı idi. Aşağıdaki muhayyer köçekce onun şanında olub bir zamanlar ilk iki mısrası herkesin ağzında dolaşırdı; Şarkıyı yazan ve belki de besteleyen Hüznî'nin kim olduğunu bilemiyorum :

Çıkalım Bağlarbaşına
Mâilim samur kaşına
Yaraşmış şâhin başına
Elde gümüşlü kırbacı
Eğri fesli tulumbacı

Koşarlı ayağı güzel
Yangıncı uşağı güzel
Tırabulus kuşağı güzel
At nârayı acı acı
Eğri fesli tulumbacı

Gel sineye ayvazım gel
At vahşeti haylazım gel
Bıçkın civan şehbazım gel
Gözüm nuru başım tacı
Eğrí fesli tulumbacı

Salacakda kurmuş hamam
Al futayla o gül endam
Dolaşırken dayanamam
Sensin gönül ibtihâcı
Eğri fesli tulumbacı

Şirin adı Dilâverdir
Şâhi hûban semenderdir
Hüznînin bahtı yâverdir
Alır güzellerden bacı
Eğri fesli tulumbacı

Hamamcı Hurşid gümrük hammallığından türemiş, iri yarı, sırım gibi bir herifdi, bıçaksız dolaşmaz kaldırım kabadayılarındandı, bir akşam Salıpazarındaki hamamı kapadıkdan sonra kendi ayarında ve meşrebinde adamlarla içki sofrası kurmuş, gece yarısından sonra da denize girmişler, fakat Hürşid bir dalmış, bir daha çıkmamış. Mezkûr deniz hamamında daha önce ve sonra da böyle esrarlı ölüm vak'aları olmuşdur. Hâmisinin ölümünde yirmi yirmibir yaşlarında bir genc olan Dilâver vak'adan pek az sonra hamamcının dul karısı ile evlenmişdir.

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER (İşportacı) — 1885 ile 1890 arasında Mahmudpaşa Çarşısı işportacılarından güzelliği ile şöhret bulmuş bir delikanlıdır; o zamanlar işportacıların hemen hepsi mûsevî, ermeni ve rum azınlıklarından iken aslı Kayserili olan Dilâverin o yıla ilk atılan Türklerden biri olması da, güzelliğinin yanında şöhretinin diğer bir sebebidir. O tarihlerde Emrah

adında Erzurumlu kalender bir saz şâiri, (bu zâti 1845 de vefât eden Ezurumlu büyük halk şâiri Emrah ile karışdırmamalıdır). Bayazıdda Büyük Çatal Handa bir oda tutmuş ve odasını saz meşkhânesi hâline getirerek etrâfına esnaf şehbazlarından saz heveslisi sekiz on nefer delikanlı toplanarak, meşkhâne, her akşam kurulan bir de işret sofrası ile, «aşk olmayan yerde meşk olmaz» sözüne uyularak bir kalenderhâne olmuşdu (B.: Emrahın Meşkhânesi); işte o meşkhânenin saz, türkü, divan, semâi, koşma heveslisi talebeleri terzi, kunduracı, terlikci, marangoz, yorgancı vesâire esnaf çırak ve kalfaları arasına İşportacı Dilâver de katılmışdı. Emrahın meşkhâne-kalenderhânesi, devrin rind ve kalender meşreb üdebâ ve zürefâsının, hüner erbâbının da toplandığı bir yer olmuş ve iyşü nûş ile, saz ile, söz ile, aşk ve meşk ile hayli âlemler yapılmış, bu cünbüşler iki sene kadar devam etmişdir; 1889 da bir hafiyenin saraya, Sultan Abdülhamide verdiği bir jurnal üzerine meşkhâne kapatılmış. Emrah da memleketi tarafına sürülmüşdü. Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi de Çatal Han meşkânesinin müdâvimlerinden olub İşportacı Dilâveri bu munasebetle tanımış, sevmiş, ve delikanlının birden nazarı dikkati çekerek şöhretine sebeb olan şu manzûmeyi yazmışdır :

Kazâyi aşk geldi sere
Göz takıldı geysûlere
Saz evinde bir servere
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Toplanmış cümle güzeller
Okunur türkü gazeller
İnler iken sazda teller
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Cümle esnaf şehbazları
Mahbubların aşkbazları
Aldıkda ele sazları
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Güzellerin şehdânesi
Hem gaayetle şûhânesi
Şuhlerin levendânesi
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Bir dâvûdî sadâ haylaz
Henüz nevhat tâze palaz
Rûyi ahmer yalaz yalaz
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Gümüş topuk sîmîn bilek
Tığ gibi şehbaz civelek
İşmarı aklım çelerek
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Eller vurur iken dümtek
İstedim de pâyin öpmek
Makbûline geçince pek
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Hele çakub bir kaç kadeh
Hicâbın da attı o meh
Mahmurlaşdı çeşmei siyeh
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Mestânelik hâli şirin
Ol hâletin şerhi derin
Tatturdu lebi kevserin
İşportacı o dilbere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Lütfu ihsan idüb bize
Şâhin başın koydu dize
Nâmin de söyleyim size
İşportacı Dilâvere
Ol âlemi şebânede
Verdim gönül meşkhânede

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER (Kasımoğlu Mestâne) — Onyedinci asır sonlarında İstanbulda, kısa bir zaman için büyük şöhret sahibi olmuş hamam dellâkı bir delikanlı; anonim bir mecmada kısa hal tercemesi şöyle tesbit edilmişdir: «Bur-

savîdir, Kasımoğlu dirler Zeynîlerden (Zeyniler, bu ismi taşıyan meşhur bir tekkeye nisbetle Bursanın eski bir semtinin adı). Eyyâmı sabâvetinde Kayağanda (Bursada Kayağan Çarşısı Hamamında) soydular, dellâkı pâk zeynine koydular. Tahtı kadîmin (Bursanın) ehli havâ (serserî meşreb) yiğitlerinden İsmîl Çebe (İsmail Çelebi) duyub alub Sobran'a kaldırub (Sobran Bursanın dağ mesîresinden) ve dahi Alimest'e vardı (Ali Mest Tekkesi Burca civârı dağlarında bir bektâşi tekkesi), âsıkaane mestâne can sohbetleri olmuş ki Mestâne Dilâver dedikleri ondan kinâyedir. Bâdehû bir tarik ile (İstanbula) getirdiler. Kebir Çardaklıda (Kadırgada Çardaklı Hamamda) nam ve şan buldu. Dili uşşâkı leylü nehar çarhı felek vâr döndürür sankim fırtınaı kasımdır. Cellâdı bî aman çeşmi âhû, zeri hâlis ül ayar tâki ebrû, damla yâkut habâb pehlû, hem dahi garki nûr eyler hammâmı şem'i kâfur misal endâmı, desti zergeri muhabbetde geçmiş haddeden fûtei siyah içre ol sîmin beden, kâ'bı muşâşaın bûs ider çimşir nâlini erîkei lâhut ki nümâyişine gökde melekler mebhût, Mestâne Dilâver nûri hâver misal tulû ile derîcei halvetde fûtei gülgûn çatub nâlin kilid asub pâyi billûrun muhkem basub uslü âdâb üzere sînei uşşâka kise urdukda kolun itse kemend (yıkadığı) ol mürde bîçâre tâze can bulmuşa döner. Ammâ Mestâne Dilâver şihâbı sâkıb (gök yüzünde yıldız uçması denilen sür'atle akar gider ışık) olub sadrı sâbık Kadı Ali Paşa aşıklarından (Kadı Ali Paşanın derviş kılık kalenderlerinden) sâbıkaa hamamı mezkûrun hammâlan destebaşısı (B.: Külhan beyleri; Destebaşı) Tırıl Baba dedikleri bir sihir idüb Dilâveri Belgrad taraflarına aldı götürdü sene bin yüz üç cemâzıyelevvelinde (şubat 1692) ki gaayetle şiddeti şitâ hüküm fermâ idi».

Bibl.: Tenbihül-ukuul.

Muzaffer ESEN

DİLÂVER (Laz) — 1885 ile 1890 arasında Cibâli yangın tulumbası uşaklarından ve Cibâli İskelesinin tek çifte dolmuş kayıklarında işler şehbaz bir kayıkcı civanı olup bütün emsâli gibi kara donlu, kara mintanlı, kara puşulu, yalın ayak, yarım pobuçlu, koşarlı, uçarlı, pırpırı haylaz delişmen oğlan iken Ayvansaray'daki yalısında oturan ve Çeçen Paşa Kızı denilen kırklık bir kibar yosmanın oynaşı olmtş, hanımefendi tarafından geceleri yalıya alınmaya başlamış, aslında ise uygunsuz takımından olduğu için, sonu Çeçen Paşa kızının himmeti ve oğlana aşırı muhabbeti ile tatlıya bağlanmış bir büyük soygun, korsanlık mâcerâsının da kahramanlarından olmuştur.

Lâz Dilâveri Cibâli meyhânelerinde çok yakından tanımış Üsküdarlı alk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi bu haylaz gencin mâcerâsını şöylece anlatıyor:

«Pırpırı oğlan yalıya gece yarısından sonra kayıkla gider, paşa kızı da mâşûkunu yalının alt katında mahremi dadısının odasına pencereden alırmış. Fakat bıçkın oğlan yobazlık edip aç gözü dâimâ parada ve hediyede, muhabbet adına bildikleri de başka yollarda olduğundan hanımı öpmek sevmek şöyle dursun kendisini dahi nigâra okşatmaz, sevdirmez imiş. Oğlanın bu haylaz cefâsına tahammülü kalmayan hanımefendi nihâyet bir gece çapkını kovmuştur.

«O tarihlerde Haliç korsanlarından ve lâz eşkiyâsından pelidi yezid bir Pazarlı Harun vardır ki Kayıkcı Dilâver bu şakının bıçağı altındaki tayfalarından biri, ve Pazarlıkın gayetle makbûlü olduğundan onu diğer tayfası gibi tehlikeli işlere koşup götürmez imiş. Dilâverin Çeçen Paşa Kızı ile olan mâcerâsını da bilirmiş, oğlan yalıdan kovulunca başbaşa vermişler ve yalıyı soymak için bir oyun hazırlamışlar. Dilâver bir yolunu bulmuş, «Ben ettim, sen etme...» diyerek kendisini hanımına af ettirmiş. Bir gece paşa kızı yosma hanım kayıkcı civanı ile murâdı üzere muhabbette iken Korsan Harun ile üç şerir ayakdaşı, gûyâ mahalleliden adamlarmış gibi kayıkla gelerek aynı pencereden yalıya girmişler ve paşa kızı kibar fahişeyi sözde oynaşı kayıkcı civanı ile basmışlar. Dilâver tâlimli, kadın şaşkın, korsanların ayaklarına kapanıp yalvarmaya başladıklarında Harun:

— Hanımefendi.. ırzını bizden satın almaktan gayri halâs yolu yoktur!.. demiş.

«Çeçen Paşa Kızı ile kılavuz dadı hâtun yalıda yükte hafif bahada ağır ne var ise korsanlara vermişler. Fakat Korsan Harun ile adamları Ayvansaraydaki yalının altından ayrılır ayrılmaz deniz polisi tarafından yakalanmışlar. Harun, Dilâverden hiç bahsetmeyerek Çeçen Paşa Yalısını soyduklarını itiraf etmiş, polis yalıya muracaat ettiğinde ise, Çeçen Paşa Kızı hâlâ mahallenin külhanbeyleri tarafından basıldığını zannettiği için, şaşırmış, ne diyeceğini bilememiş, «Yanlışlık olacak, bizim yalıya hırsız, korsan girmiş değildir, bir şeyim çalınmadı!...» demiş. Polis işin içinde bir bit yeniği olduğunu anlamış, ve Çeçen Paşa Yalısını göz hapsine almış. Soygun vakasından sonra Kayıkcı Dilâver ayağını yalıdan kesmiş ise de hanımefendi de hasret ateşi gün günden ziyâdeleşerek bıçkınını yine paralar, hediyeler vâdi ile yalıya getirmiş, âma delikanlı kayıkla gelip de pencereden içeri girerken polis tarafından yakalanmış, zâten uygunsuz olarak bilindiğinden karakolda dayağa yatırılınca mâcerasını başından sonuna kadar bülbül gibi anlatmış, Çeçen Paşa kızının kırmızı gömleğinin yeni yakası da meydana çıkmış, lâkin hanımefendinin küçük kız kardeşi haremi hümayun saraylılarından olduğu için vakanın nâmus tarafı örtbas edilmiş, Dilâver de Korsan Harının tayfası olarak tevkif edilmiş. Bu sefer yosma hanımefendi zabtiye nâzırı paşanın ayaklarına düşmüş, oynaşı kayıkcıya nikâhla varacağını söyleyerek tulumbacıyı kurtarmış, daltaban oğlan da paşa yalısına iç güveyisi olarak girmiş. Bir gün Dilâvere sormuş, bu nikâh işi bidâyette niçin olmadı demiştim, «Hanımım teklif etti, ben çapkınlık ettim, râzı olmadımdı..» demişti. Korsan Harun bu vakadan sonra Yemene asker olarak gönderilmiş, iki sene kadar sonra oradan kaçarak yine Ayvansaraya gelmiş, fakat geldiğinin tezin de Hıdır adında onbeş yaşlarında bir lâz çocuğu tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür, bu cinayet için Hıdırın para ile tutulardı korsanı Dilâver hesabına öldürdüğü söylendi idi..»

Aşağıdaki semâî, bu mâcerayı nakleden Âşık Râzi tarafından Çeçen Paşa Kızının ağzından hezel yollu yazılmıştır:

SEMÂİ

Nâmın Dilâver, henüz hat âver
Siyehpuş server, gönül pek sever
Ayaklar eller, müşekkel dilber
Gamzesi gammaz, mürâhik canbaz

Yalı uşağı ipden kuşağı
Yalın ayağı, yalın yanağı
Elde bıçağı, yok solu sağı
Din imanı az, gözü kanlı lâz

Semtin Cibâli, kibardan hâli
Eclâf emsâli,cümle ehâli
Tulumbacı mı eyledim vâli
Gel itme sen naz, ey şûhi tannaz

Ey şûhi dilbaz, şehlevend şehbaz,
Hem bülend âvâz bir hümâ pervaz,
Gaayetle kurnaz, serkeşce bir az,
Teşfîrin niyaz, eyleriz bu yaz,

Âfeti cansın, gaayet yamansın,
Şâhi bütansın, hem bî amansın,
Canlar yakansın, evler yıkansın,
Pırpırı haylaz bir deli poyraz,

Görüp sen mâhı, şaşırdım râhı
Gönül penâhı kayıkcı şâhı
Gel alma âhı, çoktur günâhı
Yalıya bu yaz, gel ey servinaz

Hanımdan dâvet, kasdi muhabbet
Ey melek sûret, terk eyle vahşet
Gamzenle dâd et, nigârı şâd et
Ey hümâ pervaz, ey şûhi şehbaz

Kara don mintan, serpuşun kara
Kara kâkülün düşüb kaşlara
Düşüb yalvara, kız ayaklara
Aman ey Ayvaz, şıkırdım palaz

Bu Çeçen Kızı, damla sakızı
Seher yıldızı, altın yaldızı
Pek çekmez nazı, hünkâr baldızı
Yola gel biraz, bıçkınım yobaz.

Yüreğin yağı, olmasun ağu
Sen lâz kopuğu, gülle topuğu
Var ile yoğu, köhne kayuğu
Bir dahi anmaz, kesersin ayaz

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER (Mestanın) — 1317 (1899-1900)-de Üsküdarda Rumeli muhâcirlerinden Mestan Ağa adında fakir bir seyyar berberin oğlu ondakuz yaşında gaayetle dilber bir delikanlı idi. Tütün kaçakcılığı yoluna sapdı. Büyük bir kaçakcı şebekesinin malı olarak Merdiven Köyünde yâhud İçerenköyünde birine teslim edilmek üzere Lefkeden üç at yükü tütün getirirken oranın rumları atlı bir ulak çıkarıp reji kolcularına ihbar etmesi için Büyük Bakkal Köyü papazına haber yollamışlar, papazın ihbârı üzerine de üç nefer hırvât kolcu, kaçakcıların dâimâ tercih ettikleri yolda, Samandıra ile Sarıgaazi arasında Saz Deresi üzerindeki harab köprüde pusu kurmuşlar. Dilâver geceleri yol alır, gündüzleri ıssız dere yataklarında,

savîdir, Kasımoğlu dirler Zeynîlerden (Zeyniler, bu ismi taşıyan meşhur bir tekkeye nisbetle Bursanın eski bir semtinin adı). Eyyâmı sabâvetinde Kayağanda (Bursada Kayağan Çarşısı Hamamında) soydular, dellâkı pâk zeynine koydular. Tahtı kadîmin (Bursanın) ehli havâ (serserî meşreb) yiğitlerinden İsmîl Çebe (İsmail Çelebi) duyub alub Sobran'a kaldırub (Sobran Bursanın dağ mesîresinden) ve dahi Alimest'e vardı (Ali Mest Tekkesi Burca civârı dağlarında bir bektâşi tekkesi), âsıkaane mestâne can sohbetleri olmuş ki Mestâne Dilâver dedikleri ondan kinâyedir. Bâdehû bir tarik ile (İstanbula) getirdiler. Kebir Çardaklıda (Kadırgada Çardaklı Hamamda) nam ve şan buldu. Dili uşşâkı leylü nehar çarhı felek vâr döndürür sankim fırtınaı kasımdır. Cellâdı bî aman çeşmi âhû, zeri hâlis ül ayar tâki ebrû, damla yâkut habâb pehlû, hem dahi garki nûr eyler hammâmı şem'i kâfur misal endâmı, desti zergeri muhabbetde geçmiş haddeden fûtei siyah içre ol sîmin beden, kâ'bı muşâşaın bûs ider çimşir nâlini erîkei lâhut ki nümâyişine gökde melekler mebhût, Mestâne Dilâver nûri hâver misal tulû ile derîcei halvetde fûtei gülgûn çatub nâlin kilid asub pâyi billûrun muhkem basub uslü âdâb üzere sînei uşşâka kise urdukda kolun itse kemend (yıkadığı) ol mürde bîçâre tâze can bulmuşa döner. Ammâ Mestâne Dilâver şihâbı sâkıb (gök yüzünde yıldız uçması denilen sür'atle akar gider ışık) olub sadrı sâbık Kadı Ali Paşa aşıklarından (Kadı Ali Paşanın derviş kılık kalenderlerinden) sâbıkaa hamamı mezkûrun hammâlan destebaşısı (B.: Külhan beyleri; Destebaşı) Tırıl Baba dedikleri bir sihir idüb Dilâveri Belgrad taraflarına aldı götürdü sene bin yüz üç cemâzıyelevvelinde (şubat 1692) ki gaayetle şiddeti şitâ hüküm fermâ idi».

Bibl.: Tenbihül-ukuul.

Muzaffer ESEN

DİLÂVER (Laz) — 1885 ile 1890 arasında Cibâli yangın tulumbası uşaklarından ve Cibâli İskelesinin tek çifte dolmuş kayıklarında işler şehbaz bir kayıkcı civanı olup bütün emsâli gibi kara donlu, kara mintanlı, kara puşulu, yalın ayak, yarım pobuçlu, koşarlı, uçarlı, pırpırı haylaz delişmen oğlan iken Ayvansaray'daki yalısında oturan ve Çeçen Paşa Kızı denilen kırklık bir kibar yosmanın oynaşı olmtş, hanımefendi tarafından geceleri yalıya alınmaya başlamış, aslında ise uygunsuz takımından olduğu için, sonu Çeçen Paşa kızının himmeti ve oğlana aşırı muhabbeti ile tatlıya bağlanmış bir büyük soygun, korsanlık mâcerâsının da kahramanlarından olmuştur.

Lâz Dilâveri Cibâli meyhânelerinde çok yakından tanımış Üsküdarlı alk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi bu haylaz gencin mâcerâsını şöylece anlatıyor:

«Pırpırı oğlan yalıya gece yarısından sonra kayıkla gider, paşa kızı da mâşûkunu yalının alt katında mahremi dadısının odasına pencereden alırmış. Fakat bıçkın oğlan yobazlık edip aç gözü dâimâ parada ve hediyede, muhabbet adına bildikleri de başka yollarda olduğundan hanımı öpmek sevmek şöyle dursun kendisini dahi nigâra okşatmaz, sevdirmez imiş. Oğlanın bu haylaz cefâsına tahammülü kalmayan hanımefendi nihâyet bir gece çapkını kovmuştur.

«O tarihlerde Haliç korsanlarından ve lâz eşkiyâsından pelidi yezid bir Pazarlı Harun vardır ki Kayıkcı Dilâver bu şakının bıçağı altındaki tayfalarından biri, ve Pazarlıkın gayetle makbûlü olduğundan onu diğer tayfası gibi tehlikeli işlere koşup götürmez imiş. Dilâverin Çeçen Paşa Kızı ile olan mâcerâsını da bilirmiş, oğlan yalıdan kovulunca başbaşa vermişler ve yalıyı soymak için bir oyun hazırlamışlar. Dilâver bir yolunu bulmuş, «Ben ettim, sen etme...» diyerek kendisini hanımına af ettirmiş. Bir gece paşa kızı yosma hanım kayıkcı civanı ile murâdı üzere muhabbette iken Korsan Harun ile üç şerir ayakdaşı, gûyâ mahalleliden adamlarmış gibi kayıkla gelerek aynı pencereden yalıya girmişler ve paşa kızı kibar fahişeyi sözde oynaşı kayıkcı civanı ile basmışlar. Dilâver tâlimli, kadın şaşkın, korsanların ayaklarına kapanıp yalvarmaya başladıklarında Harun:

— Hanımefendi.. ırzını bizden satın almaktan gayri halâs yolu yoktur!.. demiş.

«Çeçen Paşa Kızı ile kılavuz dadı hâtun yalıda yükte hafif bahada ağır ne var ise korsanlara vermişler. Fakat Korsan Harun ile adamları Ayvansaraydaki yalının altından ayrılır ayrılmaz deniz polisi tarafından yakalanmışlar. Harun, Dilâverden hiç bahsetmeyerek Çeçen Paşa Yalısını soyduklarını itiraf etmiş, polis yalıya muracaat ettiğinde ise, Çeçen Paşa Kızı hâlâ mahallenin külhanbeyleri tarafından basıldığını zannettiği için, şaşırmış, ne diyeceğini bilememiş, «Yanlışlık olacak, bizim yalıya hırsız, korsan girmiş değildir, bir şeyim çalınmadı!...» demiş. Polis işin içinde bir bit yeniği olduğunu anlamış, ve Çeçen Paşa Yalısını göz hapsine almış. Soygun vakasından sonra Kayıkcı Dilâver ayağını yalıdan kesmiş ise de hanımefendi de hasret ateşi gün günden ziyâdeleşerek bıçkınını yine paralar, hediyeler vâdi ile yalıya getirmiş, ama delikanlı kayıkla gelip de pencereden içeri girerken polis tarafından yakalanmış, zâten uygunsuz olarak bilindiğinden karakolda dayağa yatırılınca mâcerasını başından sonuna kadar bülbül gibi anlatmış, Çeçen Paşa kızının kırmızı gömleğinin yeni yakası da meydana çıkmış, lâkin hanımefendinin küçük kız kardeşi haremi hümayun saraylılarından olduğu için vakanın nâmus tarafı örtbas edilmiş, Dilâver de Korsan Harının tayfası olarak tevkif edilmiş. Bu sefer yosma hanımefendi zabtiye nâzırı paşanın ayaklarına düşmüş, oynaşı kayıkcıya nikâhla varacağını söyleyerek tulumbacıyı kurtarmış, daltaban oğlan da paşa yalısına iç güveyisi olarak girmiş. Bir gün Dilâvere sormuş, bu nikâh işi bidâyette niçin olmadı demiştim, «Hanımım teklif etti, ben çapkınlık ettim, râzı olmadımdi..» demişti. Korsan Harun bu vakadan sonra Yemene asker olarak gönderilmiş, iki sene kadar sonra oradan kaçarak yine Ayvansaraya gelmiş, fakat geldiğinin tezin de Hıdır adında onbeş yaşlarında bir lâz çocuğu tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür, bu cinayet için Hıdırın para ile tutulardı korsanı Dilâver hesabına öldürdüğü söylendi idi..»

Aşağıdaki semâî, bu mâcerayı nakleden Âşık Râzi tarafından Çeçen Paşa Kızının ağzından hezel yollu yazılmıştır:

SEMÂİ

Nâmın Dilâver, henüz hat âver
Siyehpuş server, gönül pek sever
Ayaklar eller, müşekkel dilber
Gamzesi gammaz, mürâhik canbaz

Yalı uşağı ipden kuşağı
Yalın ayağı, yalın yanağı
Elde bıçağı, yok solu sağı
Din imanı az, gözü kanlı lâz

Semtin Cibâli, kibardan hâli
Eclâf emsâli,cümle ehâli
Tulumbacı mı eyledim vâli
Gel itme sen naz, ey şûhi tannaz

Ey şûhi dilbaz, şehlevend şehbaz,
Hem bülend âvâz bir hümâ pervaz,
Gaayetle kurnaz, serkeşce bir az,
Teşfîrin niyaz, eyleriz bu yaz,

Âfeti cansın, gaayet yamansın,
Şâhi bütansın, hem bî amansın,
Canlar yakansın, evler yıkansın,
Pırpırı haylaz bir deli poyraz,

Görüp sen mâhı, şaşırdım râhı
Gönül penâhı kayıkcı şâhı
Gel alma âhı, çoktur günâhı
Yalıya bu yaz, gel ey servinaz

Hanımdan dâvet, kasdi muhabbet
Ey melek sûret, terk eyle vahşet
Gamzenle dâd et, nigârı şâd et
Ey hümâ pervaz, ey şûhi şehbaz

Kara don mintan, serpuşun kara
Kara kâkülün düşür kaşlara
Düşüb yalvara, kız ayaklara
Aman ey Ayvaz, şıkırdım palaz

Bu Çeçen Kızı, damla sakızı
Seher yıldızı, altın yaldızı
Pek çekmez nazı, hünkâr baldızı
Yola gel biraz, bıçkınım yobaz.

Yüreğin yağı, olmasun ağu
Sen lâz kopuğu, gülle topuğu
Var ile yoğu, köhne kayuğu
Bir dahi anmaz, kesersin ayaz

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER (Mestanın) — 1317 (1899-1900)de Üsküdarda Rumeli muhâcirlerinden Mestan Ağa adında fakir bir seyyar berberin oğlu ondakuz yaşında gaayetle dilber bir delikanlı idi. Tütün kaçakcılığı yoluna sapdı. Büyük bir kaçakcı şebekesinin malı olarak Merdiven Köyünde yâhud İçerenköyünde birine teslim edilmek üzere Lefkeden üç at yükü tütün getirirken oranın rumları atlı bir ulak çıkarıp reji kolcularına ihbar etmesi için Büyük Bakkal Köyü papazına haber yollamışlar, papazın ihbârı üzerine de üç nefer hırvat kolcu, kaçakcıların dâimâ tercih ettikleri yolda, Samandıra ile Sarıgaazi arasında Saz Deresi üzerindeki harab köprüde pusu kurmuşlar. Dilâver geceleri yol alır, gündüzleri ıssız dere yataklarında,

korularda gizlenir uyurmuş. Bir seher vakti Saz Deresi üstündeki mâhud köprüden geçerken üç hırvat kolcu tarafından sarılmış. Kolcular delikanlıya adı ile hitâb ederek: — Dilâver teslim ol!.. diye bağırmışlar. Kaçıp kurtulamayacağını anlayan genc kaçakcı da teslim olmuş. Fakat delikanlının güzelliği hırvatları melânet yoluna sevk ederek üstüne çullanmışlar, dere içine sokarak kötü arzûlarına cebren nâil olmak istemişler ise de Dilâver boylu boslu ve pençeli olduğundan üç canavar herifle boğuşmuş ve üçünü de sille yumruk hayli hırpalamış, nihâyet içlerinden biri zavallı genci tüffenkle vurmuş; diğer iki kolcu da yerde ağır yaralı yatan Dilâverin üzerine silâhlarını birer el boşaltarak genci kahbece öldürmüş. Sarıgaazide Alipaşa Çiftliğinin çobanı fâciayı gizlendiği fundalıkdan bütün safhaları ile görmüş. Kolcular Dilâverin üstünü de soydukdan sonra atlarla beraber vak'a yerinden süratle uzaklaşmışlar. Şâhid Çoban beni de öldürür korkusu ile vücûdunu kaatillere belli etmemiş. Fakat hemen o gün Maltepe zâbıtasına vak'ayı tafsilâtı anlatması üzerine, Dilâverin kolcularla bir silâhlı mücâdelede değil, teslim olduğu halde şenî bir tecâvüz yolunda öldürüldüğü anlaşılmış. Kaatil kolcu hırvatların Reji İdâresinin ecnebi rüesâsı tarafından himâye edilmiş ve memleketden kaçırılmış olduğu söylendi. Dilâverin Karacaahmedin Saraçlar Çeşmesi civarındaki eteğine gömüldüğünü duymuşdum. Saz Deresi Köprü başında da, üzerinde yazısız bir taş bulunan bir kabri için de Dilâverin mezarıdır denilirdi. Aşağıdaki mersiyeyi (ağıdı) delikanlının arkadaşlarının recâsı üzerine yazmışdım:

İstanbulu kırk yıl gezdim gezeli
Görmedim onun gibi güzel
Kara kara mürdüm gözler gamzeli
Ağlaşarak haber verdi yolcular
Dilâvere kıymış hâin kolcular

Çeker üç at yükü tütünü
Paket fişek hem doldurmuş üstünü
Seher vakti kolcu kesmiş önünü
Ağlaşarak anlatıyor yolcular
Dilâveri vurmuş nâmerd kolcular

Duman duman bıyık yeni terlemiş
Civanı satub da alacak bahşiş
İhbar iden Bakkal Köyünden keşiş
Ağlaşarak söyler bütün yolcular
Dilâvere kıymış iblis kolcular

Bir dâneyken o şah hûban içinde
Cebkeni poturu al kan içinde
Kanın vebâli o urum piçinde
Kan ağluyor gören bütün yolcular
Dilâveri vurmuş alçak kolcular

Selviden bir dal kırılmış yatıyor
Kara gözler açık kalmış bakıyor
Kolcu cellâdlara lânet saçıyor
Ağlaşarak derdleşiyor yolcular
Dilâvere kıymış sefil kolcular

Mestan Ağa başını vursun taşlara
Seher Hanım ağu katsın aşlara
Haber verin cümle arkadaşlara
Ağlaşırlar bakub bakub yolcular
Dilâveri vurmuş kahbe kolcular

Reci oldu devlet içinde devlet
Kolcuları halka idiyor savlet
Çökdü memlekete ye'sile zulmet
Ağlaşıyor gelüb geçen yolcular
Dilâvere kıymış o... kolcular

Dilâver dir yaşım henüz ondokuz
Canıma kasd eden üç kara domuz
Nefsi şaytâniyle üçü de kuduz
Ağlaşarak şâhid olun yolcular
Teslim olmuş iken vurdu kolcular

Üç at yükü tütün aldım Lefkeden
Köpürmüş urumlar hased öfkeden
Geçer iken Sar Derede Köprüden
Haber verin uçan kuşlar yolcular
Vurdu beni kahbe alçak kolcular

Dur dediler söyleyerek adımı
Teslim oldum aldılar üç atımı
Olur mu tütüne nâmus satımı
Nâ muradlıkla kudurdu kolcular
Kudurub alçakca vurdu kolcular

Kolcu dedikleri üç şakî hırvat
Siretin aynası müstekreh surat
Bende de nâmus var kal'ai pûlâd
Reci frenk muhbir uzun, yolcular
Dilâveri vurdu hırvat kolcular

Güzel idim bir nevcivan merd idim
Mihnet çekdim bir gün yüzü görmedim
Saz Deresi Köprüsüdür meşhedim
Unutmayın fâtihayı yolcular
Dilâveri burda vurdu kolcular

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER (Sırıkhamamlı Kürd) — 1897 ile 1900 arasında Cibâli yangın tulumbası sandığı uşaklarından ve tulumbacıların şakîlerinden âdem ejderhâsı bed tıynet, bed ahlâk bir rezil; Yemiş İskelesi sırık hammallarından olup Cibâli İskelesindeki meşhur tulumbacı kahvehânesini işleten Gürücü Deli Harunun evlâdı mânevisi Gürcü Reşid ismindeki delikanlının kaatili.

Gürcü Reşid de aynı sandığın uşaklarından bir tulumbacı idi, 19-20 yaşlarında resim gibi delikanlıydı, uzun boylu, pençeli, bıçkın meşreb, sandığının uşakları arasında bir âteşpâre idi. Cibâli tulumbacıları ile karşı taraftan Tersânelilerin uçarıları, ustası ile çırağının adını birleştirip Cibâli Kahvehânesine Hârun Reşid adını koymuşlardı: — Hârun Reşide gidelim, Hârun yoktur, Hârun Reşidin Gürücü çayı bir yerde Reşidde falanı gördüm!... derlerdi.

Kürd Dilâver
(Resim: S. Bozcalı)

Bir ara İstanbul'dan uzaklaşmış, Kirmasti'ye gitmiştim, Gürcü Reşidin sandık omuzdaşlarından sırık hammalı Kürd Dilâver tarafından Kâğıthane civarında Cendere Boğazında katledildiğini orada işittim; insanın bakmaya kıyamadığı bir güzelliğin vahşiyâne ifnâsı karşısında nefretle irkildim.

Bir Cuma günü Reşid ustasından izin alarak Dilâver ve yine kürd hammallardan diğer iki tulumbacı ile Kâğıthâneye gitmiş, bir müddet işret edip eğlendikten sonra akşama doğru Cendere Boğazı denilen tenhâ kırlığa uzanarak orada tasarladıkları mel'anete muvaffak olamayınca Dilâver gürücü gencini dört yerinden bıçaklayarak katletmiş, öbür iki kürd korkularından kaçmışlar, Dilâver kurbanını çırıl çıplak soymuş, çoraplarına varınca üstünde ne varsa almış, uryan cesedi de bir çalılığın içine atmış, sonra büyük bir soğuk kanlılıkla Cibâlideki odasına gelmiş, niyeti ertesi sabah erkenden İstanbul'dan kaçıp savuşmak imiş. Fakat gece yarısı olduğu halde çırağının dönmediğini gören Deli Harun karakola müracaat ederek Reşid'in başına bir kaza gelmiş olacağını bildirmiş ve Kâğıthane'ye kimlerle gittiğini de söylemiş. Cibâli komiseri hammal Dilâver'in odasına geç vakit geldiğini tesbit ettikten sonra etrafı sarmış ve şerîrin yakalanmasını sabaha bırakmış. Dilâver sabahın alaca aydınlığında yatağını, sair pılı pırtısını toplamış, İstanbul'dan kaçmak niyeti ile sokağa çıkar iken yakalanmış, Reşid'in gümüş saati ile yine gümüşten saat kordonu üzerinden çıkınca inkâra mecâli kalmayıp cinâyetini itiraf etmiş. Dilâver idama mahkûm oldu, fakat cezası Sultan Hamid tarafından müebbed pırangabendliğe çevrildi, ve zan ederim ki Sinop yahut Rodos zindanına gönderildi. 1908 meşrutiyetinde affa uğrayıp çıkmıştı, Kahveci Reşid'in kaatilidir diye gösterilir, şehir de eblehâne bir gurur ile sanki bir kahraman gibi dolaşırdı. Müntakim Allahın işine bakın ki 31 Mart Vakasında, ne maksat ile dolaştığı bilinmez, Meclis'i Mebusan civarında dolaşırken bir serseri kurşunla beyninden vurularak ölmüştür. Kendisini cinayet dâvasından tanıyan bir jandarma tarafından nişan alınarak bir şerir ortadan kalksın diye kasden öldürüldüğü de söylendi idi.

Kürd Dilâver türlü rezilliklerinden başka esrarkeşdi, iri yarı, dev yapılı, sakalı matruş, pos bıyıklı korkunç bir adamdı; bütün emsali kürtler gibi aba yelek, kısa diz çakşırı, baldırlarında uzun konçlu kürd çorabı, ayaklarında kaba kürd yemenisi, başında da keçe külah üstüne burma çenber sarardı. «Sebah ve Joaillier» fotorafhânesi tarafından yayınlanmış meşhur İstanbul resimlerinden bir sırık hammalları resmi vardır, bu resmin sol başında ki adam işte bu kaatil Kürd Dilâver'dir.

Kahveci Deli Harun'a gelince, adamcağızın aslında lâkabı deli, çırağı Reşid'in feci ölümünden sonra büsbütün oynattı. Toptaşı Tımarhanesine girdi. Gayetle namuslu, cömerd, hakikaten merdi meydan bir zat idi, 1314 (Milâdî 1896) senesinde bu Hârun Ağa ile beraber Cibâlideki kahvehânesinde çalgılı kahve yapmış idim, ikimizin de yüzü gülmüş, Allaha bin şükür hayli para kazanmış idik, o ramazan mazlum Reşid de canla başla hizmet etmişti, gariki rahmetler. Şu ayaklı mâniler o ramazanın hatırasıdır :

Adam aman... şide bak
Ayağında kamerçini, şâhin başda dalfesi
Levendâne reftâr ile şu Gürcü Reşide bak
Adam aman... şide bak
Böyle alım, böyle çalım, kaşın gözün şu nakşı
Yüzbin civan içersinde var mı bir kişide bak
Adam aman... şide bak
Efendime bir köpüklü tâze Yemen Kahvesi
Diyen bülbül gibi sesi kulak ver işide bak
Adam aman... şide bak
Şirânedir bıçkınlığı hizmetinde pervâne
Etrafında pervâneler şu şir ü hurside bak

Reşid'in kabri Ayvansaray Kapusu dışında Yâvedud Camiinin karşısındaki mezarlıkdadır, ağabâni sarılı bir fes bulunan baş ucu taşında güzel bir rik'a ile yazılmış kitâbesi şudur :

Ah minel mevt (tâlik ile)
İbretle bak şu kabrimin taşına
Neler gelmiş ben civanın başına
Kürd pelidin hançerile vuruldum
Henüz basmamışken yirmi yaşına

Cibâli kahvecisi Gürücü Hârun Ağanın evlâdı mânevisi olup Cendere Boğazından şehiden vefât iden Gürücü Genç Reşid Ağanın ruhi için rizâen lillah el fatiha. Sene 1314,

Kabir taşındaki ölüm tarihi yanlıştır, zira 1314, benim o kahvehanede çalgılı kahve yaptığım senedir ki Reşid hayatda idi, kaldı ki o tarihten bir sene sonra dahi kendisini görmüşümdür. Reşid'in katli 1315'den, 1897'den sonradır.

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER (Sübhandağlı) — 1885 ile 1890 arasında Ayasofya sıra kahvehânelerinin birinde mürâhik bir kahveci çırağı, devrin kalender şâirlerinden Nebil Kaptan tarafından şu manzûme ile övülmüşdür (B.: Nebil Kaptan):

Sırakahvelerden gel bir geçelim
Yürü be canım be kahve içelim
Kadife döşeme fagfurî fincan
Kaydında olma da çırak seçelim

Gülpenbe topuklu bir nâzik elli
Kâkülü müşkîni som sırma telli
Bıçkın meşrebliği gamzeden belli
Hem de bir hoş sadâ çırak seçelim

Kaşların üstüne eğmiş dalfesi
Çatuk ebrüvânı moskof nâfesi
Ruhhleri andırır gülgûn canfesi
Yolunda can fedâ çırak seçelim

Ayaklar koşarlı uçarlı fetâ
Tığ gibi cilâsın külhenî edâ
Perçemden topuğa hüsnü nev peydâ
Bin içinde yektâ çırak seçelim

Peşkiri omuzda çapkın afili
Şakakda gonca gül ya karanfili
Gören kalenderler alsın fitili
Vahşet üzre hattâ çırak seçelim

Görüb çakır pençe bir şehbaz âhû
Nebil coşkunluğun üstünde yâhû
Çekib Hacı Bektaş pirime bir hû
Dağ uşağı fetâ çırak seçelim

Yirmidört ayardır som altun başak
Sübhandağlıdır o Dilâver Uşak
Sarkıtıb topuğa belinden kuşak
Şöyle hüsnü anda çırak seçelim

Yokdur Dilâverin üstüne çırak
Değer be aşkına nakdi can bırak
Getir be çapkınım topuk vurarak
Bir turunç köpüklü kahve içelim

Nebil Kaptanın yakın dostlarından olmuş Üsküdarlı Âşık Râzinin rivâyetine göre bu Sübhandağlı Dilâver boğazı tokluğuna, pir aşkına Nebil Kaptana uşak olmuş, aslında çok kiymetli bir gemi mühendisi olan o kalender

âşıkdan bu sanatı öğrenmiş, ve İstanbulun çekek yerlerinden birinde namlı ustalardan biri olmuş, Zeyrek Yokuşunda bir konak satın alacak kadar da zengin olmuş.

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER AĞA (Karapınarlı) — Konya Karapınardan bir halk şâiri; Memleketinden pek küçük yaşda bir jandarma kolağasının evlâdlığı öksüz ve yetim olarak çıkmış, sonra hâmisinin yanından da kaçarak 1870-1875 arasında 14-15 yaşlarında İstanbula düşmüş, Ayasofya Hamamında natır yamaklığı, uzunca bir müddet devrin ünlü vezirlerinden Münif Paşa Konağında uşaklık yapmış ,sonra işini tamâmen ayyaşlığa vurarak bir hâneberduş olmuş, yıllarca meyhâne meyhâne dolaşarak kahvehâne, hamam peykelerinde yatmış, 1900-1905 arasında elli yaşlarında hasta olarak sığındığı Dârülacezede ölmüşdür; ülfet, sohbet ve muhabbetleri ile haşrolduğu meyhâne miçoları ve meyhâneler üzerine yedi koşması vardır; bu koşmalar, yukarıya naklettiğimiz kısa hal tercemesi ile beraber Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bulunmuşdur; Râzi, Karapınarlı Dilâver Ağanın bir dîvanı bulunduğunu kaydetmiyor. Koşmalarından Dilâver Ağanın ortanın çok üstünde bir şâir olduğu görülmektedir.

I

Yolunu tez buldum hoş kokusundan
Dedi bir nevcivan dideler rûşen
Girdim de meygedenin dar kapusundan
Dışdan harab ammâ içinde gülşen

Mektebi hikmettir tezgâhın başı
Eflâtun pişirmiş mercimek aşı
Güzelin çehresi gözleri kaşı
Âşık mahzun gerek mâşukları şen

Vardır bir oynaşı her kalenderin
İlmi muhabbetin şerhi pek derin
Pâyi mihrâbı aşk olmuş dilberin
Yükselir o güzel ayağa düşen

Dilâver sen de var çek şu fetâyı
Nigâhı mestâne şu mahlikaayı
Pirpiri kıyâfet bürehne pâyı
Hayat bir rüyâdır dâim değişen

II

Rıtlı hüsnün ile beri gel dilber
Doldur ey sâki şu şişhâneyi
Kalender âşıka bâdedir rehber
Rûşen iden sensin bu meyhâneyi

Gümüş topuklarla dayı revişli
Kalem parmaklarla keklik sekişli
Şıkırdımlık şânı pek nümâyişli
Gel ihyâ et sâki bu mestâneyi

Kadei çeşmiden içenler serhoş
Doldur doldur da gel sâki durma koş
Sensiz bu meygede ruhsuz cansız boş
Yak şem'i hüsnünde bin pervâneyi

Örtme mecburundan örtme ey âhû
Nukli bâde olsun şu çakıl pehlû
Acı Dilâvere insaf be yâhû
Kes âşık aldatan o terâneyi

III

Balıkpazarında nedir bu hâlet
Her sokakda iki sıra meygede
Durmuş kapularda bir perî sûret
Gelüb geçenleri dâvet itmede

Ah miçolar ah o rum kopilleri
Ne de tatlıdır be peltek dilleri
Gönül yuvasının ebâbilleri
Karanfilli güllü tâze akîde

Adalıdır cümle yosma uşağı
Topukla öpüşür şalvarın ağı
Türlü cilve yapuk naz tumturağı
Çatık kaşları var üstelik bir de

Tâlimli pedimu fındıkcı canbaz
Kevresi lâ'lini bedâva sunmaz
Dilâver onlardan bıkmaz usanmaz
Küser barışırlar ikide birde

IV

Oldukda şâribülleyli vennehar
Balıkpazarına vardım seherî
Gözle gönül tâze derdim bişümar
Gördüm şebçerağı hüsün bir perî

Bir yalun ayaklı yalun yüzlü şah
Sakız mahbubundan onbeşinde mah
Sarmış etrâfını bir nice gümrah
Put gibi taparlar urum dilberi

Saçı kız kesimi bir hoşca uzun
El ayak kesimi ne güzel mevzun
Ya yosma kesimi körpe horozun
Çileden çıkarmış bu Dilâveri

V

Bir şıkırdım kopuk haylaz elinden
Bu şeb tâ be sabah koltukda çakdım
Pâyi müşekkele zülfü telinden
Ergirili ruma abayı yakdım

Ormanos'un şâhım körpe fidanı
Esmerin güzeli pek sıcak kanı
Söyle hamamcıya yaksun külhanı
Zîrâ gamzesinden işmarı çakdım

Dilâver dil aldın kâfir elinden
Sarsıldı meygede tâ temelinden
Hem kor hem kıskan seher yelinden
Menzilinde mihmam işte şıkırdım

VI

Biri Kumkapuda biri Balatda
Biri Galatada Hasköyde biri
Ârü nâmusunu pazarda sat da
Sevüb kopukları dolaş serserî

Pandeli Hiristo Tomayla Eftim
Meyhâne miçosu dört yosma kesim
O boy bos güzellik dördü de resim
İkisi adalı ikisi şehrî

Sonu yok deryâyı aşkda dalganın
Biri Ormanos'un biri Zından'ın
Biri Sarnıçlı'nın biri Taşhan'ın
Uşakları yektâ urum dilberi

Zangoç keşiş despot perverdesi hep
Sâkii şarâbı kevser şekerleb
Akıllar oynatır hüsnü müzehheb
Germâbede bir gör o dört kişmiri

Şehri İstanbula mahsus güzeller
Şânına yazılmış koşma gazeller
Kopsun sazındaki şu çelik teller
Raksa topuk vurur iken her biri

Miçolar yolunda olduk da müflis
Güler̈ler hâline şimdi bak kis kis
Dört peri sûretin dördü de iblis
Yolduk dirler imiş kaz Dilâveri

VII

Adalım adalım şalvarın ağı
Sallanur yürürken sen tıkır tıkır
Nidem sen var iken altun başağı
Yolunda iflâsla kaldım tam takır

Çimşir nalınlarla dayı revişin
Hîle düzen üzre her sözün işin
Ayak işmarını verirsin peşin
Kaçarsın sonra hey pençesi çakır

Ey Vezirhanının sâkîsi âfet
Nedir bu nîm uryan câzib kıyâfet
Bir de raksa çıksan kopar kıyâmet
Sen topuk vurdukca gökyüzü yankır

Adalım adalım kara şalvarlım
Yeter Dilâvere bu caka çalım
Gel seninle biz buradan kaçalım
Altun adım olsun seninçün bakır

Karapınarlı Dilâver Ağanın, bir uşak da olsa, Münif Paşa gibi ilim ve irfan sâhibi bir vezirin konağında hayli mürekkeb yaladığı aydın olarak görülüyor. Bu koşmalar üzerinde Âşık Râzinin de tashih yollu bir az kalem oynattığı tahmin edilebilir.

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER BABA — Geçen asırda yaşamış bir kalender bektâşi babası ve şâir; Kız Dimitri adında bir meyhâne köçeği için bir şarkısı ile Galatada Kız Dimo'nun meyhânesi için yazılmış uzun bir manzumesi vardır, en az üçyüz beyit tahmin ettiğimiz meyhâne manzûmesinin büyük bir kısmı kaybolmuş, başdan 17 kit'ası ile sondan 7, ki cem'an 24 kıt'ası kalmışdır (B.: Dimitri, Kız; Dimonun Meyhânesi).

Dilâver Babanın kabri Kazlıçeşmede Perişan Baba Bektaşi Tekkesinin mezarlığında olub bektâşi tâç taşıyan taşındaki manzum kitabe şudur :

Hû dost

Bu kabrin sâhibi Dilâver Baba
Gezdi yalın ayak sırtında aba
Cemal âşıkı hem seyyâhı âlem
Nakkaş ve attat ve şâir idi hem
Travnikli idi kalender idi
Âteşi aşk içre sermender idi
Yok idi üstünde kul hakkı anın
Kaygusunda değil idi cihânın

Belî mesti müdâm ammâ pâk idi
Kûsi rahil çaldı o bî bâk idi
Nazarı dikkatle bak şu beytine
Târih imiş meğer anın fevtine
«Uryan geldik biz bu germâbeye hû
Yine uryan çıkub göçeriz deyû»

1283 (1866)

Vâsıf HİÇ

DİLÂVER ÇAVUŞ (Mehmed) — Tersâne çavuşlarından aslı Danimarkalı bir mühtedî olub 1880 ile 1885 arasında geçen gençliğinde mâcerâli hayatı ve aşırı derecede güzelliği ile İstanbulun avâmî şöhretlerinden olmuşdu. Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında pek yakından alâkadar olduğu bu delikanlı hakkında müstakil bir deftercik çıkmışdır. Râzinin anlattıklarına göre Danımarka sancağı çeker Hadsund (?) adında bir yelkenlinin tayfası 15-16 yaşlarında bir genc iken Londra Limanında yatarlar iken kendisinin meclûbu olan kaptanını sekri hâl ile cerh ve katletmiş, ve gece denize atlayarak ilticâ ettiği bir Yunan yelkenlisinin kaptanı tarafından himâye edilerek Akdenize kaçırılmış, ve 1882 den 1885 yılına kadar üç sene Zefiros isimli bu gemide Hiristo Liparoti adındaki hâmisi kaptanın zenânesi olarak kaldmışdır. 1885 yazında rakı ve şarab yükü ile İstanbula geldiklerinde Galatada Kömürcü adı ile meşhur koltuk meyhânede Âşık Râzi ile tanışmış, yunan gemisinde çekdiği cevrü cevâfıyı anlatmış, korsan kılıklı yunanlı gemicilerin elinde âdetâ bir esir gibi yaşadığını ağlayarak söylemişdir; büyük kalenderlerden Âşık Râzi hiç tereddüd etmeden 19 yaşındaki Danimarkalı gemiciyi o gece meyhâneden kaldırdığı pırpırı kılığı ile evine götürmüş, on gün kadar yanında alakoyarak saklamış, kılık kıyâfetini müslüman Türk zeynine sokmak ile de kalmayarak adı Knut Hansen (?) olan genci iknâ ederek ona islâmiyeti kabul ettirmiş, ve Üsküdarda Bulgurlu Köyünde büyük bir sünnet düğünü yapdırmış, delikanlı Mehmed Dilâver adını almışdır. Yunanlı Kaptan Hiristo Liparoti parasını çalıp kaçdığı iftirâsi ile İstanbul zabtiyesine ihbarda bulunmuş ise de müslüman olan gencin izi tamamen kaybolmuş ve Dilâver, yine Âşık Râzinin delâleti, şâirin bahriye ümerâsından bir dostunun himmeti ve nihâyet gencin de kendi isteği ile Donanmâyı Hümâyuna gönüllü nefer olarak girmiş, Heybetnümâ Zırhlısı efrâdı arasına verilmişdir.

Âşık Râzi Danımarkalı mahbub gencin buraya kadar olan ahvâli için bir de manzume kaleme almışdır ki şudur :

Gemici şehbazım Danimarkalı
Beyaz forma giyer mavi yakalı
Sıvar da pantolun paçalarını
Yalın ayak topuk vurur cakalı

Bülbülümdür Bahri Baltık kopili
Benim ile muhabbeti kuşdili
Hurşid oldu viran gönül kandili
Fitilini cundabazım yakalı

Doyum olmaz mestânelik hâline
Bıçkınlık şânından yâlü bâline
Âguuşimde bakdırırken fâline
Kuzu olur buzlu ülke çakalı

Kahvehâne, hamam, bostan, bağ, bağçe
Sefâ sürdük gezdik on gün on gece
Bir de düğün yapdım o güzel gence
Hüsnü arttı sünnet kanı akalı

Yaş ondokuz duman duman hatâver
Knut Hansen oldu Mehmed Dilâver
Gidüb bir gün Tersâneye beraber
Bir dost bulduk gaayet ile arkalı

Dilâverim şimdi kalyon neferi
Tasvirinin işte gelmişdir yeri
Kıyâfeti, sîmâ, ayak, elleri
Bir içim su oldu Danimarkalı

Zırhlı Heybetnümâ olmuş lânesi
Sırma perçemler üstünde dalfesi
Rengi rûye reşk ider hind canfesi
Kuşağında palaskası tokalı

Ya o ince belde o al kuşağı
Ucu sarkar şöyle belden aşağı
Tersânenin o tığ gibi uşağı
Usturaya yeni vermiş sakalı

Yalın topuk nümâyişi pek hoşdur
Bıçkın revişlidir sanma sarhoşdur
Gönül tatarını peşinden koşdur
Çevre ile işlemeli markalı

Pâ bürehne sîne küşâ civelek
Gemideki efrâd ağzında melek
Kaptan baba görüb beğendikde pek
Oğlana bu lakabını takalı

Kışın kara şayak yazın ak keten
Albenili forma şereri fiten
Sefinei aşka açdıkda yelken
Alkış tutar Boğaz iki yakalı

Sünnet düğünü üzerine de şu tarih kit'asını yazmışdır :

Râzi ağam bana târihini yaz
Diye Dilâverim ittikde niyaz
Yirmi yaşı ile çıkdı târihi
«Sünnet oldu Danimarkalı şehbaz»
1323 — 20 = 1303 (1885-1886)

Bu Mehmed Dilâver tersânede çavuşluğa kadar yükselmiş ve bahriye ümerâsından bir zâtin Râmize Kalfa adında habeşî câriyesi ile evlenmiş, Tersâneden ayrıldıkdan sonra İstinyede yerleşmiş, küçük bir kayıkcı-balıkcı kahvehânesi açarak geçinmişdir. Ölüm tarihi tesbit edilemedi. Râzi adını verdiği bir oğlu İstinyede sandalcı iken 1915 de Birinci Cihan Harbinde askere alınmış, yanılmıyor isem Çanakkalede Barbaros Zırhlısı efrâdı arasında şehid olmuşdur.

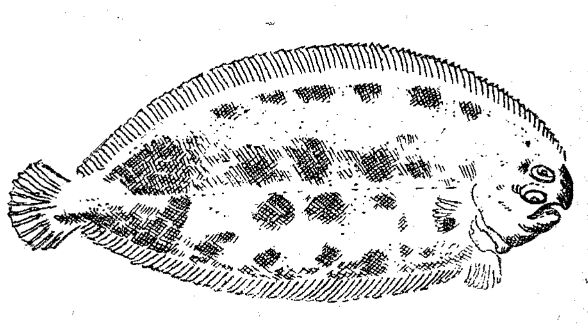
Vâsıf HİÇ

DİLÂVER EFENDİ (Hâfız) — Edhem Üngör'ün «Türk Marşları» isimli eserindeki kayde göre geçen asırda yaşamış bir zât olup 1880 de İkinci Sultan Abdülhamid şânında «Fehâmet Marşı» adı ile bir marş bestelemişdir; hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

DİLÂVER PAŞA — Onyedinci asrın ilk yarısında yaşamış Osmanlı vezirlerinden, İkinci Sultan Osmanın sadırâzamlarından; bu bahtsız pâdişahın son sadırâzamı ve ölüm yolunda felâket arkadaşı oldu. Aslı hırvatdır; memleketinden devşirme oğlan olarak getirilmiş, Sarayda Enderunu Hümâyundan yetişmişdir; çeşnigirbaşı iken kapucubaşılıkla saraydan çıkmış, sancak beyi olmuş, Kıbrıs, Bağdad vâliliklerinde bulunmuş, dürüst ve işbilir vezir olarak tanınmışdı; 1621 de Diyarbekir Vâlisi iken eyâleti askeriyle birlikde İkinci Sultan Osmanın Lehistan seferine çağırıldı, bu seferde Hotin Kalesinin muhasarası sırasında Hüseyin Paşanın yerine sadırâzam oldu (17 eylül 1621); sadâreti ancak sekiz ay kadar devam etti; Orduyu Hümâyun ve pâdişah ile birlikde İstanbula döndükden sonra İkinci Sultan Osmana karşı ayaklanan yeniçeriler tarafından öldürüldü.

Önce ihtilâlci asker tarafından Kızlarağası Süleyman Ağa ile birlikde başı istenmişdi, Sultan Osman vermemiş, Dilâver Paşa Üsküdarda Aziz Mahmud Efendi Dergâhına sığınmışdı. İhtilâlcilerin Saraya girmesinden sonra, metânetini kaybeden genc padişah tarafından Üsküdardan getirtilmiş ve Süleyman Ağa ile birlikde yeniçerilere teslim edilmiş; her ikisi de o anda bıçak ve kılıçla paralanarak cesedleri At Meydanına atılmışdı (19 mayıs 1622).

DİL BALIĞI — Aşağıdaki mâlûmâtı müteveffâ Karakin Bey Deveciyanın «Balık ve Balıkcılık» isimli ölmez eserinden alıyoruz : «Yassı balıkların en nefîsi Dil Balığıdır. Vücûdu pisi balığı gibi yassı ve beyzî ise de boyu daha uzunca, ince ve az sert pullarla örtülüdür; hilâl şeklinde olan ağzının karın tarafındaki kısmında bir takım ince yeke dişleri vardır. Bâzı ecnebî kitablarda bu balığın gözlerinin bir tarafda, ağzının da öbür tarafda olduğu yazılı ise de İstanbul ve Türkiye sularında tutulan dil balıklarının ağzının yarığı her iki tarafında aynı şekil ve büyüklüktedir.

Dil Balığı
(Karakin Deveciyandan)

«Karnının altı beyaz, sırt yüzgeçleri koyu esmer ve kestâne renginde, ve bâzan cüz'î zeytûnîdir. Bu renk balığın bulunduğu denizin dibine göre değişir.

«Başının ortasında yüksekce bulunan iki gözleri yan yanda olub kulakları ile yan kanadlarından birer tânesi renkli cihetinde, birer tânesi de alt tarafında bulunmakdadır; renkli

tarafındaki kanadın üstünde siyah bir benek vardır.

«Pek ufak kıt'ada ve çenesinin altında bulunan karın yüzgeçlerinden birinin rengi üst tarafının renginde diğeri beyazdır, sidikliği bu yüzgeçlerin yanındadır.

«Burnundan kuyruğuna kadar uzanan sırt yüzgeci 75, sidiklikden yine kuyruğa kadar uzanan makad yüzgeci 62 şuâlı ve âdetâ saçak manzarasındadır Kuyruğu gaayet kısadır Burun deliklerinden birisi iki gözlerinin arasında, diğeri alt tarafındadır.

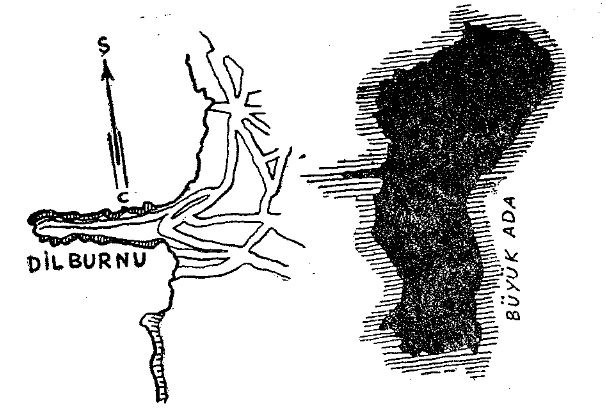
«Dil Balığının en büyüğü 25-30 santimetre uzunluğunda olub kıyılarda, kumlar ve çamurlar içinde yaşar; her denizde bulunur ise de kolay avlanamaz. İstanbul sularında pisi balığından çok fazladır, İstanbul balıkhânesine senede 18.000 kiloya yakın dil balığı getirilir, kilosu 7-15 kuruş arasında satılır (1914-1915 piyasası).

«Nisan sonlarında yumurtasını atar. Pisi ve marya ağları ile avlanır. Balık yumurta ve yavrularını yer» (1914).

DİLBAZ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu kazâsının, Taksim nâhiyesinin Bostan Mahallesi sokaklarından (B.: Bostan Mahallesi, cild 6, sayfa 3013); Ömer Hayyam Caddesi ile Yaya Köprüsü Caddesi arasında uzanır; Fesliyen Sokağı, Tevfik Efendi Sokağı ve Küçükodalar Sokağı ile dört yol ağzıları yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 19/143); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİLBER SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beşiktaşda Abbasağa Mahallesi sokaklarından (B.: Abbasağa Mahallesi, cild 1, sayfa 12); mahallenin kuzeyinde Fulya Deresi Sokağı ile Yıldız Caddesi arasında uzanır, Nardenk Sokağı ve Nurtânesi Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 B.Ş.R. Pafta 20/175); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (Kasım 1966).

DİLBURNU — Büyükadanın batısında, adanın mesîrelerinden biridir; 9,5 hektârlık bir arazi olup denize doğru dil şeklinde uzanmışdır, sathı batıya doğru hafif meyilli ve düz, şimâl ve cenub kenarları denize yar olarak iner kayalıkdır. Üstü, ağaçları hayli seyrekleşmiş

Büyükada Dilburnu

bir çam ormancığı ile kaplıdır, resmî dil ile «Devlet Mesîre Ormanı» dır. Dilburnu Mesîresinde bir dans pisti, 4 yer sofralığı, kütükden yapılmış 124 piknik masası, 10 ocak, 6 aded salıncaklı bir oyun yeri, erkekler ve kadınlar için üçer gözlü iki ayakyolu vardır. Şimal kıyısında dikce bir pateka ile inilir bir ayazma bulunmaktadır; Rum Ortodoks Kilisesince Ayios Kostantinos adına takdis edilmişdir (B.: Ayios Kostantinos Ayazması, cild 3, sayfa 1575); bu ayazmanın kapusunun üstünde 1881 tarihini taşıyan ve İmparator Büyük Kostantin (274-337) ile anası Elenanın tasvirlerini hâvi bir kabartma taş levhâ vardır. Halk ağzında ise bu kabartma üzerine şöyle bir aşk hikâyesi anlatılır :

Eleni adında güzel bir kız ile Kosta adında güzel bir balıkcı oğlan sevişirler; fakat güzel delikanlının bütün vücudunu yaralar, çıbanlar kaplar, sevgilisi güzel kıza kavuşamayacağını gören Kosta yaşama umudunu kaybetmiş iken bir gün bu ayazmayı görür, su içer ve yüzünü yıkar; ellerinin ve yüzünün çıban ve yaralardan temizlendiğini görünce ayazma havuzuna (yalağına) girer, tüm olarak yıkanır, derdinden kurtulur ve mâşukası Elena ile evlenir.

Dilburnu Mesîresi bilhassa tâtil günlerinde çok kalabalık olur.

Şimal-batıda Heybeli Ada, bu adanın Yeşil Burun mevkii ile Çam Limanı, tam batı istikâmetinde de Hayırsız Adalar görünür. Marmara üzerinde gurub manzarası pek lâtifdir.

Vapur İskelesinden Nizam Caddesi üzerinden yaya, yahud eşeklerle, veya araba ile gelinir.

Doğan KENİGUT

DİL DALYANI — Büyükada da Dil Burnu önünde kurulur bir dalyandır; hudud ve teâmülü tesbit edilmemiş dalyanlardandır (B.: Dalyan).

DİLDAR SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Büyükderenin sokaklarından; köyün kuzey -batısındaki kırlıkdadır (1934 B.Ş.R. Pafta 23); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİLEK (Aşkın) — 1966 yılında yapılan «Kadın Sinema Yıldızı Seçme Musabakası»nda juri tarafından ve 25 kız arasından seçilen dört güzel kızdan biri (B.: Yeşilçam Sokağı; Kadın Sinema Yıldızı Seçme Müsâbakaları; Hasman, Sevil; Erdeniz, Tülây; Güneri, Selmâ). Müsâbakaya Ankaradan gelerek iştirâk eden ve 19 yaşında bulunan ve müsâbaka şartı icâbı jüri önüne soyunarak çıkan Aşkın Dilekin vücud yapısı ölçüleri şunlar idi: «Bay 1.68, kilo 54, göğüs 96, bel 57, kalça 96»; güzel kız resmini çeken gazetecilere şunları söylemişdir: «Liseden ayrıldım, mankenlik yapıyorum, küçüklüğümden beri artist olmak isterdim; müsâbakayı kazandım ama film çevirip kendimi seyirciye beğendirdikden sonra artist oldum diyebilirim».

Burhaneddin OLKER

DİLEK (Hâmi) — Çağdaş Türk tabâbetinin değerli simâlarından bir operatör; 1898 de İstanbulda doğdu; babasının adı Abdi Bey, annesinin adı Nâfia Hanımdır. Cezâyirli Gazi Hasan Paşa Nümune Mektebinde, Vefâ Sultanisinde (1915) okudu, 1919 da İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi; sonra sırası ile Gülhâne Tatbikat Mektebi Hâriciye baş asistanlığında, 7. Kolordu Merkez Hastahânesi Operatörlüğünde bulundu; Tekirdağı Memleket Hastahânesi Baştabibi ve operatörü (1925-1933), Bakırköy Akıl Hastahânesi operatörü (1932-1949), Haydarpaşa Nümune Hastahânesi Beyin ve Sinir Cerrâhisi mutahassı (1950-1960) oldu.

Türkiyede ve yabancı memleketlerde müteaddid tıbbî cemiyetlerin üyesidir; Türkiyede ilk defa olarak beyin ve sinir cerrâhisine başlamış bir operatör olub Türk Tıb Tarihinde unutulmayacak bir başarıdır, ve o yolda pek çok mütehassıs yetişdirmişdir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DİLEK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Sarıyer'in sokaklarından; köyün Yeni Mahalle semti ile nefsi Sarıyer arasındaki parçasında Hacı Mahmud Efendi Sokağı ile Selimağa Sokağı arasında uzanır bir aralık sokakdır (1934 B.Ş. R. Pafta 23). Yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİLEMRE (Sâim Ali) — «Türk tıb ve dil bilgini; 1880 de İstanbulda doğdu, öğrenimini İstanbulda yapdı; 1908 de Almanyaya gitmiş, Geissen Üniversitesinde patoloji okumuşdur. Yurda döndükden sonra İstanbul Tıb Fakültesinde Rifat Hüsameddin Paşaya asistan olmuş, daha sonra Dr. Hamdi Suadın laboratuvarında şef olarak çalışmışdır. Profesör oldukdan sonra morg müdürlüğüne getirilmişdir. Daha sonra Ankarada açılan Dil ve Tarih - Coğrafiya Fakültesinde genel dil bilgisi dersleri vermişdir. Beşinci dönemde mebus seçilerek Büyük Millet Meclisine girmişdir. Tıb alanında verdiği eserler: Husûsî Marazî teşrih (1928), Böbrek Hastalıkları (1928), Başağrıları (çevirme), Uykusuzluk ve tedâvisi; Hukuk Gazetesinde adlî tıb konusunda makaaleler; Türk Antropoloji Mecmuasında dil bilgisine âid makaleler; Hind -Avrupa ekleri ve Türkce (fransızca, 1935), Türk-Kelt problemi (fransızca, 1936), Güneş -Dil teorisi (fransızca, 1936), Dil Coğrafiyası (1937), Hekimlik dili terimleri (1945). 1954 de İstanbulda vefât etti» (Türk Ansiklopedisi).

DİLENCİ, DİLENCİLER — Dilenci, dilenmek masdarından yapılmış isimdir; avuç açıp isteyen demektir; mecazen aç gözlü insana da dilenci deriz.

Dilenmek te, dilmaç, dilsiz, dilim, dilmek, dilleşmek, dilemek, dilek gibi «dil» kökünden gelir.

Dilenci üzerine darbımeseller :

Meteliksiz gezer, elinde hüneri, mârifeti de yoktur, delâlet eder, iş bulursunuz :

— Ağabey bu zamanda ayda yüz liraya çalışılır mı? der.

Yahut ayağında pabucu yoktur, yalın ayak dolaşır, bir çift eski fakat sağlam kundura verirsiniz; modası geçmiş diye dudak büker, almaz, yahut alır da, giymez:

«Dilenciye hıyar vermişler, eğri diye beğenmemiş.»

★ Hırsı şenaat derecesindedir, «gelsin de nereden gelirse gelsin» der, yanında çalıştırdığı yanaşmaya, ırgada verdiği parada dahi gözü kalır, nasıl bir kulp taksam da yevmiyeşinden beş on kuruş kessem diye düşünür, bu pis ruhu târif için :

«Dilenci çanağından para çalar»

★ Yüreğinizde şefkât ve merhamet, elinizde, kesenizde küçük yardım imkânları vardır, fakat sizden yardım isteyenler o kadar çoktur ki şaşırırsınız, bu hâli anlatmak için :

«Dilenci bir olsa, şekerle beslenir..»

Şair Fitnat Hanım, etrafını âşıklar sarmış güzelin dudağını kırmızı akide şekerine benzetiyor :

Dedi dilber eylemezdim bûsei lâ'lim dirîğ
Kand ile beslerdim olsaydı eğer cerrâr bir!..

★ Semiz yahut semizceyken zayıflamış bir dosta, ahbaba, âşiyana rastlarız, yüzüne karşı ayıp olur ama arkasından :

«Dilenci değneğine dönmüş!..

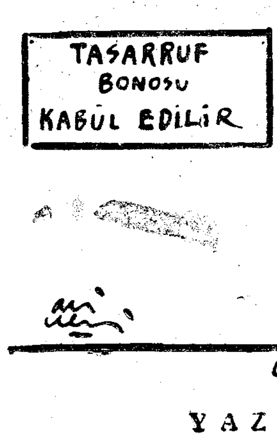
★ Dilencinin kendisini kastederek :

Dilenciden evvel asası gider..
Dilencinin yüzü kara, torbası dolu..
Dilencinin torbası dolmaz!..
Dilenci selm almaz!.
Halk ağzı deyimler :

★ El emeği, göz nuru harcamıştır; bilgisini, hünerini vererek bir parayı hak etmiştir, fakat cimri kesesinden çıkacaktır, «bugün git, yarın gel!.. Sabah mı dedik yahu, akşama gel!.. Geç kaldın, efendi gitti!.» hakkını almak için burnundan kan damlar, bağırmakta, şikâyette haklıdır :

«Dilenciye döndüm.»

«Kendi paramın dilencisi oldum.»

Karikatürde Dilenci
(Ali Ulvi, Cumhuriyet, 1963)

İstanbulda dilenci ile mücadele on altıncı asırda başlamıştır; dörtyüz yıldanberi halledilememiş bir dâvadır.

Her kötülüğün anası tenbelliktir derler, dilenci de o kahbenin doğurduğu velediznâdır; ham elli, ham kafalı, bütün sermayesi, hüneri, mârifeti alnındaki ar, utanma damarını çatlatıp avuç açmaktan ve insanlığın şefkat, yardım duygularını iblisâne sömürmekten ibarettir. Çalışamayan, hakiki düşkünler, hakikaten yardıma muhtaç olanlar derin bir yoksulluk girdabı içinde, binbir derd ile kıvranarak, muhayyilemizin hududu dışında mahrumiyetlere göğüs gererek yaşarlar, Dârülacezeye sığınamazlarsa el avuç açma zilletini gösteremedikleri için her an halâskâr ölümü dört gözle beklerler.

Dilenci, işi icabı, müstekreh kıyafetinin içinde iğrenç ve müteaffin pislikte yaşar; buna dayanabilmek için beden yapısı harikulâde sağlamdır. Cezaî müeyyedeleri kaldırınız, bir kuvvet müsabakası olarak tecrübe ediniz, alil ve yaşlı görünür bir dilenciyi, ayak direðiği zaman üç dört zabıta memuru yerinden kıpırdatamaz.

Dilenci her türlü şenaati irtikâp edebilecek mahlûktur. İstisnâsız hepsinde, mazlûm görünüş bir zar,kabuktur, içinde bir canavar ruhu vardır. Diline doladığı tekerleme dışında konuşmaz, göz tatlı bakışı kaybetmiştir, cinsî hırslarını kendi aralarında tatmin ederler, kadın erkek bütün iffet ve namus kaygularından sıyrılmışlardır. En küçük merhamet duygusu yoktur; çocuk kiymetli bir âlettir, gözünün nurundan mahrum ederler, elini kolunu, ayağını, bacağını kırarlar. Dilenci, yerini ve fırsatını bulursa paraya tamah ederek adam öldürmekden dahi çekinmez.

İstanbulda geniş ve kuvvetli teşkilâta sahiptirler; çete - şirketler kurmuşlardır. Reisleri, patronları, genelkurmayları, karargâhları, faaliyet sahalarını tesbit etmiş haritaları, acemileri yetiştiren mektepleri, pay taksiminde ve kusurdan ihânete kadar suç tayininde kanunları, cezaları, patronların villâ, apartman, han misilli emlâki, altlarında otomobilleri vardır. Sahip olmadıkları tek şey vicdandır.

Kendi başına çalışan dilenci günlük kazancının pek küçük bir kısmını yer, haftalık veya aylık kazancının birikenini bankaya yatırır, zaman olur ki, üzerinde binlerce lira ile dolaşır. Bunlardan çoğunun hayatı daima ölüm tehdidi altındadır; eşirra tarafından takip edilerek ya kulübelerinde yahut şehir içinde bir yangın yerinde, ıssız bir köşede pusuya düşürülüp katledilirler.

İstanbulda dilenci ile mücadele şebekeler, çeteler meydana çıkarmak, teker teker, kaafile kaafile sürü sürü dilenci toplamak, yakalamakla başa çıkmaz.

Dilencileik bir ocaktır; Anadolunun zabıtaca da malûm bir kaç bölgesinden çıkıp yurdumuzun her tarafına yayılırlar. Bu ocakları yok etmek, dağıtmak lâzımdır. Bu uğurda sekiz on köyü, bir kasabayı Türkiye haritasından kazıyıp kaldırmak lâzımdır. Kolay iş değildir, fakat mümkündür ve zorluk da, bir nesli kurtarıncaya kadardır.

Dilencilik memleketimizde içtimaî bir yara, bir çıbandır. Dilenciliği zabıta takibi ile önlemek, kocakarı ilâcı, hava cıva merhemi ile tedaviye benzer. Bu yaraya, çıbana operatör eliyle ameliyat lâzımdır.

Eeskiden, bakacak hiç kimsesi olmamak şartı ile, kadın yahut erkek, bir iş yapamayacak kadar ihtiyar, iki gözden de mahrum, iş göremeyecek derecede sakat, kötürüm, bir yanı mefluç, inmeli, bir kazâda elleri, kolları, veya ayakları, bacakları kesilmiş olanların dilenmelerine şer'an cevaz verilir, İstanbul asâyişine memur yeniçeri ağalığınca dilenciler üzerine «Dilenciler baş buğu» unvânı ile tâyin edilen bir zâbit tarafından bu gibilerin ellerine «cer kâğıdı» denilen birer dilencilik ruhsatnamesi verilirdi. Elinde cer kâğıdı olmayanların dilenmeleri şiddetle yasakdı. Buna rağmen, yukarda da kaydedildiği gibi, dilencilik, daha XVI. asırda İstanbulun en büyük derdlerinden biri olmuşdu. Aşağıdaki satırlar dilenci meselesi üzerine İstanbul Kadısına hitâben yazılmış hicrî 982 (milâdî 1574) tarihli bir fermanın bugünkü dile çevrilmiş sûretidir:

«İstanbul Kadısına hükümki;

«İstanbulda şer'an dilenmeye izin verilmeyecek bâzı adamıar ve kadınlar türemişdir. Düşkün ihtiyar, fakir, kör ve sakat olmadıkları, pek âlâ çalışıp para kazanabilecek halde iken kimi mahalleler arasında dolaşarak, kimi bir yerde oturup dilencilik etmekde, gelip geçenden para toplamaktadırlar. Bâzı kimseler de kör ve sakat köleler ve câriyeler satın alıp dilendirmektedir. Bâzı tâze hatunlar da köhne esvablar giyerek dilenciler arasına katılmışdır. Dilencilere başbuğ olan adam da, bu gibilerin parasını (rüşvetini) alarak ellerine cer kâğıdları vermişdir. Bu arada (para toplama yanında) edebden hariç işler olduğu da duyuldu.

«Şer'an dilenmeye mezun olmayanlarla şiddetle mücâdele edilecek; bu işe İstanbul sübaşısı Şah Çavuşu memur ettim. İstisnâsız bütün dilenciler teftiş edilecek, halleri dilenciliğe uyanların cer kâğıdları kendilerinde bırakılacak, diğerleri kâğıd gösterseler de ellerinden alınıp dilenmekden men edilecek, yasağı dinlemeyenler küreğe gönderilecekdir. Dilendirmek için kör ve sakat köle ve câriye alınıp satılması da men edilecekdir».

Dilencilik meselesi üzerine yine İstanbul kadısına hitab eden hicrî 976 (milâdî 1568) tarihli şu ferman da şayânı dikkatdir:

«İstanbul Kadısına hüküm ki;

«İstanbulda bir takım dilenci arablar türedi. Sapasağlam oldukları halde mahalleler arasında dolaşmakda, halka yağlı kara gibi yapışmakda, âdeta zorla para almaktadırlar. Şehir halkından bâzı yaramazlar da birer adamın boynuna zincir takarak: «Borcludur.. mahbusdur!.» diye sokak sokak dolaşdırıp halkı soymaktadır. Bâzı softalar, üçer beşer toplanıp kezâ sokak sokak dolaşıp Kur'an ve ilâhi okuyarak kapulardan para toplamaktadırlar; bir kısım adamlar da yanlarına bir hasta alarak onu dolaştırıp dilenmektedir, bu hastaların arasında sâri illete mübtelâ olanlar da vardır. Bütün bu rezâletler sür'atle ve şiddetle önlenecekdir...».

Kocaili Sancağı Paşası ile İzmit kadısına hitâben yazılmış hicrî 1173 (milâdî 1759) tarihli bir fermanda şunlar okunuyor:

«... cümle âzâsı tam ve sıhhati yerinde olduğu halde İstanbulda dilenmekde olan 43 nefer dilenci toplanmış ve bir kayığa konularak İzmite gönderlimişdir. Her birini muhtelif işlerde kullanmak üzere köylü ve sanatkâr yanına amele ve ırgad olarak dağıtın ve kaçmamaları için gereken tedbir alınsın...».

Görülüyor ki dilenciliği, insanlık şeref ve haysiyetini fedâ ederek kârlı bir iş hâline getirilenlerle asırlardan beri başa çıkılamamışdır.

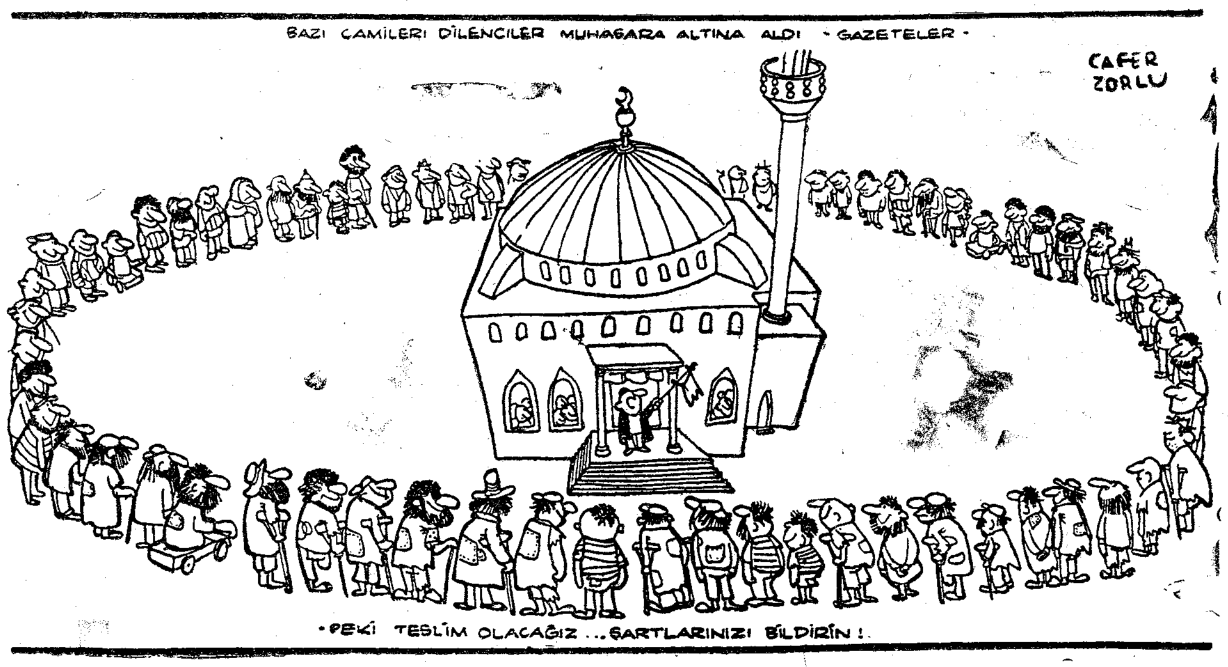
Onaltıncı asırda Avusturya elçisi olarak İstanbula gelmiş olan Busbecq dilenciler için şunları yazıyor:

«... dilenciler burada bizde olduğundan fazladır. Mûtadları üzere kendilerinde bir kudsiyet olduğu iddiâsındadırlar; yer yer dolaşırlar ve din kisvesi altında dilenirler. İçlerinde çoğu dilenciliklerini mâzur göstermek için akıllarında hafiflik olduğunu söylerler, çünkü meczublar Türkler arasında dâimâ teveccühe nâil olurlar. Türkler yarı aptal, meczub kimselerin cennetlik olduğuna itikad ederler. Dilencilerin bir takımı arabdır, bunlar dilenirken bayrak taşırlar, cedlerinin islâm dinini yaymak için o bayrak altında harbettiklerini söylerler; yoldan geçenlere bir balmumu parçası, yahud bir limon, bir nar verirler ve fiatlarının iki üç mislini isterler; birşey satmak süretiyle dilencilik zilletinden sözde kurtulmuş olurlar».

Evliyâ Çelebi XVII. asır ortasındaki İstanbul dilencilerini, esnaf ordu alayını tasvir ederken pek renkli, hareketli bir sahne çiziyor:

«Dilenciler esnafı - 7000 adeddir. Bir alay cerrar, kerrar gariblerdir. He birinin birer yünden, sofdan hırkaları, ellerinde çeşid çeşid alemleri, başlarında hasırdan ve hurma lifinden destarları olduğu halde Yâ Fettah ismi şerifi ile cümle körleri birbirlerinin omuzuna yapışub kimi anadan doğma ve kimi sonradan olma topal, kimi kambur, kimi inmeli, kimi sar'alı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak, bir hengâme ile nice bin bayrakların arasında cerrar şeyhini ortaya alub, şeyh dahi duâ idüb yedi bin fukarâ bir ağızdan Allah Allah ile âmin dediklerinde sadâları gök yüzüne ulaşır. Bu tertib üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden geçerken (B.: Alay Köşkü) durub pâdişaha hayır duâ iderler. Pirleri Eşşeyh Sâfi'dir, Selman belini bağladı. Bu zât gazâdan gelen gaazilerden «Şey'an lillâh!.» diyerek sadaka alırdı; Medinede medfundur».

Surlar dışındaki mezarlıkların, bilhassa Edirnekapusu ile Eyyub arasında cenâze dilencileri, şehir içinde faaliyet gösterenlerden tamâmen ayrı bir tabaka teşkil edegelmiş idi. Hepsi İstanbulluydu, ayak takımının da posası, batağın tortusu, anası babası, karısı kocası, kızı ve oğlu ile fuhuş çirkinde pervâsız, hayâsız, müteaffin yağlı kara, fakat İstanbul şivesi ile konuşurlardı; ve ölüm üzerine zengin bir dilenci edebiyatına sâhib idiler. Zamanımızda çok azalmışlardır; en canlı tasvirleri Hüseyin Rahminin «Hayatdan Sayfalar» isimli hikâyesindedir, eserin kahramanı Sürtük Hâcer çok iyi etüd edilmiş bir tipdir (B.: Hâcer, Sürtük). Aşağıdaki satırları oradan naklediyoruz:

Karakütürde Dilenci
(Cafer Zorlu, Akbaba, 1965)

«Kiminin elinde desti, kiminde teneke, maşraba, sopa, değnek, kadın, erkek, ihtiyar, çoluk çocuk akın akın yola döküldüler...

«Üçler, yediler, kırklar, bülegaa, füsehâ, ulemâ diye haykırırken ağzından salyaları elindeki yazılı bakır tasa akan sebilci... Eyyubda kebabcılar köşesinde sakat kedi gibi etrafını koklayarak oturan şiş bacak dilenci... sürücü beygirinin kuyruklarından oltalık kıl çeken hırpâni külâhlı veledi zinâ... «Dolap niçin inlersin» ilâhisi ile Unkapanı Köprüsünden tamam üç saatde geçen ağıraksak Rûhi Dede... Kadir geceleri cami pabuçluğunda «Kaçan ki Hazreti Yunus Aleyisselâm balığın karnında ikaamet buyururken..» cümlei iftitâhiyesiyle etrâfına bakınan cemaatsiz vâiz Molla Uryanî... baharlarda sarığını koltuğuna sıkışdırarak Silâhdarağa meygedesinde «Ceyhun arayan dîdei giryânımı görsün!» gazeli ile meclisi îyşi cezbelendiren hoşnevâ zâkir Riza... cenâzelerden aldığı sadakalarla her akşam Küplüde cebinde tek mangır kalmayıncaya kadar kafayı tütsüledikden sonra meyhâneciye: «Bu gece can verip de rahat döşeğinden yarın Eyyuba nakledilecek cenâzelerin kredisine bana bir tekcik sunmaz mısın?» ibrâmiyle birkaç kadeh daha çeken Zom Sâlih... sakat oldukdan sonra azad edilmiş yarı belinden aşağısı tutmaz zencî Şetâret Kadın... bu ayarda mortocu meşâhiri heb bu sürüye dâhildi.

«Bunların değnekcileri, sakatlığından dolayı çürüğe çıkarılmış Şirketi Hayriye çımacısı Ömer Ağa seelei mağşûşeden topalları, çolakları, körleri, kanburları tasnif etmek terakkiperverliğinde bulunmuşdu.. her ma'lûlü mütecânis takımına ayırarak yola düzdü. Kendisi, tek bacakları ile iki mütteka arasında hevenk gibi sallana sallana yürüyen topalların önüne düşdü. Körleri şimendifer vagonları gibi el ele birbirine tutturarak en önüne yek çeşim bir lokomotif koydu, bu tek gözlü, sekiz körü yokuş yukarı dişli tiren gibi süratle çekiyordu..» (Hüseyin Rahmî, Hayatdan Sayfalar).

Geçen asır sonlarında bir Dilenci Sâniyenin Üsküdarda mükellef bir konağı vardı; okumuş oğlu da, tahsiline eklenen güzelliğinin câzibesi ile kibar bir âileye damad olmuşdu.

17 haziran 1306 (30 haziran 1890) tarihli Sabah gazetesinde şöyle bir fıkra vardır: «Zengin bir dilencinin karısı bir hizmetci tutar; akşam dilenci hânesine geldikde hizmetci: — İnâyet olsun!.. diyerek kapudan koğar. Mesele anlaşıldıkda hizmetci dilenci kapusunda çalışmayacağını söyleyüb gitmişdir».

Dârülaceze açıldıkdan sonra dilencilik yasağı yenilendi; bu yeni yasağın mesnedi de 16 kânunusânî 1311 (28 ocak 1896) tarihli Dârülaceze Nızamnâmesi oldu; kısaltılmış sûreti şudur :

«Kendisini geçindirecek hâli tâkatı olmayan sakatlar ve hastalar, kendilerine şer'an bakmakla mükellef kimseleri yok ise, yahud yakınları bulunub da onlar da kendilerini geçindirmekden âciz ise, bu gibileri barındırmak ve beslemek için Dârulaceze açılmışdır. Kadın erkek, müslim gayri müslim herkes alınır.

«Dârülacezeye müracaat etmeyip dilenmeye devam edenler zâbıta tarafından toplanıp Dârülacezeye sevkedilcceklerdir, taşralı olanlar da memleketlerine sevkedileceklerdir. Halkı iz'ac etmeyerek bir şey satarak dolaşacak dilencilere dokunulmayacakdır...»

Ahmed Rasim Mâlûmât Gazetesinde «Şehir Mektubları» başlıklı fıkralarından birinde şunları yazıyor :

«Halkı bî huzur eden fukarâyı gayri sâbirin nerede diye düşünüyordum.. meğer her biri bir tüccar olmuş!.. Polis bizi yakalar, Dârümacezeye götürür korkusu ile ufak bir mum kutusuna on onbeş şem'alı kibrit koymuşlar, sokak başlarını yine kesmiş oturuyorlar. Gördünüz mü? Fikri ticâreti!.. Herifleri bir az daha sıkışdıracak olurlarsa belki her biri birer köşe sarrafı olur!..»

Zamanımızda dilencilik, mevcud yasağa rağmen tam bir serbestî içindedir. Kadın erkek, çocuk ihtiyar, kılık ve kiyâfetleri ne olursa olsun sadakaya muhtac durumda tek dilenci yokdur. Sakatların büyük bir kısmı işe, her sabah sahneye çıkacak aktör dikkati ile makiyajını yapan sapa sağlam insanlardır. Aşağıdaki satırlar günün gazetelerinden derlenmiş dilenci haberleridir :

«Belediye Zabıtası ekipleri dün Yenicami önünde, üzerinde üç banka cüzdanı ile 301 lira 53 kuruş nakit para çıkan bir dilenciyi yakalamışlardır.

Davut Arıcıgül adında ve 61 yaşındaki bu dilenci uzun zamandan beri Yenicami içinde icrayi sanat etmektedir. İstanbul'a Kırşehir'den gelen ve bir müddetten beri dilenciliği meslek (!) haline getiren Arıcıgül, dün dilencileri toplayan Mısırcarşısı Belediye Zabıtasının dikkatini çekmiş ve cami içinde yakalanmıştır. Üzeri arandığı vakit üç banka cüzdanı ile 301 lira 53 kuruş nakit parası olduğu görülmüştür. Cüzdanlardaki mevduat, 11.681 lira 66 kuruştur» (Hürriyet Gazetesi, 17 ekim 1959).

«Adı: Hacı, Soyadı: Taş, 18 yaşında Diyarbakırlı bir genç kendisine sakat süsü vererek dilencilik yapıyordu. Galata Köprüsünde yakalandı. Sonra karakolda ellerindeki sargı bezlerini çıkardılar. Foyası meydana çıkan sahte dilenci, yarım saatte 31 lira topladığını söyledi. Ellerini böyle ustaca saran kimsenin hüviyetini açıklamadı: — Eczâhâneden 10 liralık sargı bezi ile pamuk aldım bir hamala da 5 lira verdim, sardırdım.. dedi» (Hürriyet Gazetesi, 22 ağustos 1963).

«Kendilerine sakat süsü vererek, insanların merhamet ve acıma hislerini istismar eden 17 kişilik bir dilenci şebekesi meydana çıkarılmıştır. Günlük hasılatın dörtte birini alması lâzım gelirken şebeke reisinin bunu vermemesi üzerine, 25 yaşındaki Kamber Gündoğan, durumu Savciliğa bildirmiş ve reis muavini İbrahim Karaman adındaki şahıs, evvelki günün hasılatı olan 927 lira 20 kuruşu bankaya götürürken yakalanmıştır. Büyük bir dilenci şebekesinin mevcudiyeti bu şekilde ortaya çıkınca, Galata Belediye Zabıtası harekete geçerek şebekenin diğer elemanlarını aramış, fakat bunlar durumu öğrendiklerinden çil yavrusu gibi dağılıvermişlerdir. Yapılan soruşturmada, şebekenin İbrahim Pehlivan adında birinin reisliğinde faaliyet gösterdiği meydana çıkmıştır. Dün bu şahıs aranmışsa da, bulunamamıştır. İhbarı yapan dilenci Kamber Gündoğan şebekenin diğer elemanları gibi Malatya'dan geldiğini ve iki aydır İbrahim Pehlivan'ın emrinde çalıştığını söylemiştir. Tophane Karabaş Dibek sokaktaki bir gece konduda yatıp kalkan 17 dilenci hakkında geniş bilgi veren Kamber Gündoğan, her bakımdan teşkilâtlanmış bu şebeke hakında şöyle konuşmuştur :

— «Memleketten beni İbrahim çağırdı. Geldiğim gün, beni alıp Feriköy'e götürdü ve bir köşeyeçömeltti. Sen burada akşam saat 22 ye kadar kalacaksın ve hâsilatı bana getireceksin dedi. İlk günü 40 lira topladım. Bunun, anlaşmaya göre dörtte biri bana verilecekti. Daha sonraları günlük hâsilatım 60-70 lirayı buldu. Geceleri İbrahim'in gecekondusunda kalıyordum. Yemek ve yatak ücreti yoktu. Benim gibi daha 16 kişi var. Hepsi de kazandıklarını İbrahim Pehlivan'a veriyorlar. Bunlardan bazıları, en iyi yerlerde çalıştıklarından, günde 150-200 lira topluyorlar. İbrahim'in muavini İbrahim Karaman ile diğer muavini Şeho Çelik, günde bir iki kere gelip, bulunduğumuz yerde bizi kontrol ederler.»

«Yakalanan İbrahim Karaman. bir SAS çantası içinde bankaya götürdüğü paraların reisleri İbrahim Pehlivan'a ait olduğunu söylemiştir. Hâlen şebekenin Şeho Çelik, Kamer Gündoğan ve İbrahim Karaman adlarında üç elemanı yakalanmıştır. Belediye Zabıtası, şebekenin diğer elemanlarını da aramaktadır.» (Hürriyet Gazetesi, 1 şubat 1963).

«Mısırçarşısı'nda dilenirken yakalanan bir kadının üzerinde 10 bin 113 lira bulunmuşdur.. Giresun'un Şebinkarahisar ilçesinden olan dilenci kadın Havva Hanco, Belediye Zabıtası memurlarına önce karşı koymuş, sonra merkeze getirilmiştir. Aralarında kâğıt 1000 ve 500 liralıkların da bulunduğu paralar 73 yaşındaki Havva'nın belindeki bir kuşaktan çıkmıştır. Havva Hanco mahkemeye sevkedilmek üzere nezarete alınmıştır.» (Hürriyet Gazetesi, 16 aralık 1961).

Dilenci hayatı dilenci tipi, her yerde olduğu gibi bizde de, türlü nüktelerle zengin bir karikatür konusu ola gelmişdir.

DİLENCİ CİVANI — Kalender meşreb şâirler tarafından «Şehrengiz» adı verilen manzum risâlelerle medhedilen esnaf güzelleri arasında dilenci civanlarına da rastlanır; şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adlı manzum mecmuada Dilenci civanı şu beyitlerle anılmışdır :

Dilencinin dahi vardır civanı
Çirke âlûdedir hüsn ile ânı

Nesne pâk eylemez nârü mevt ancak
Cerrar şeyhi açsun nâpâke kucak

Rûyi arzda yokdur andan aşağu
Kelbi öp öpme o yalun uşağı

DİLENCİ DEFTERİ — İslâm şeriatine göre dilenmesi mâzur görülen ve ellerine dilenci tezkeresi verilen acezenin isimlerinin kaydedildiği defter; aslı kadılıkda (İstanbul için İstanbul, Eyyub, Galata ve Üsküdar kadılıklarında) birer sûreti de sübaşılarda bulunurdu. Vesika-

ları tedkik edilmemiş, tasnif edilmemiş İstanbul kadılığı arşivinde dilenci defterlerinin de bulunacağı muhakkakdır; kayıdları her haldde son derecede dikkate lâyık olmak gerekir.

Şu hicviye, bir ara kâğıd eminliği yapmış ve hicrî 1140 (milâdî 1727-1728) de vefât etmiş olan hattat İbrahim Tırsî'ye yazılmışdır. (B.: İbrahim Tırsî) :

Eyleyüb âbi rûyini rîzan
Derbeder gezme meşrebin kurusun
Dün yazıldın dilenci defterine
Hele Tırsî mürekkebin kurusun

DİLENCİ İRADCISI — Eskiden, islâm şerîatine göre dilenmeleri mâzur görülmeyecek kimselere bir para karşılığı dilenci kağıdı temin eden adamlar hakkında kullanılmış deyim; fakat bunlar dilenciliği meslek, iş edinecek olana ruhsat kâğıdı satmaz, ondalıkla, hattâ topladığı paranın yarısını kendisine getirmek şartı ile verirdi; böylece 8-10 dilencisi bulunan bir îradcı, kirâya verilmiş o kadar dükkânı olan bir adamdan daha çok gündelik gelir toplardı; aslında dilenci îradcılığı, cezâsı zındanda pranga bendlik olan ağır suçlardandı.

Dilenci kâğıdları kaldırılıp dilencilik kesin olarak men edildikden sonra da çocuk, kadın, ihtiyar bir takım sakat ve illetlileri toplayarak dilendiren, ve akşamları da ellerinden kazandıkları paralar alarak onları sâdece doyuran, eğer yatacak yeri de yoksa sefil bir de in temin eden adamlara da dilenci îradcısı denildi.

DİLENCİLER KÂHYASI — İstanbulda kadimden beri aslaa önlenememiş olan dilencilik Tanzimatdan önce hiç olmazsa kontrol altına alınmak istenmiş, İstanbul dilencileri bir esnaf zümresi kabul edilerek, yeri Eyyub Camii Kebiri olmak üzere «Seele Kethüdâlığı» adı ile bir kâhyalığa bağlanmışdı, halk «Dilenciler Kâhyası» dır idi. Bu sûretle cenâze dilencilerinin çokluğu ve yapışkanlığı ile meşhur Eyyubda dilencilere birer esnaf ruhsat tezkeresi verilmiş, nisbî bir huzur temin edilmişdi.

DİLENCİOĞLU — Süleyman Fâik Efendi Mecmuasının kaydına göre hicrî 1190 (1776) dan sonra şöhret kazanmış bir meddeh; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: S. Nüzhet Gerçek, Türk Temâşâsı.

DİLENCİ PEHLİVANLARI — Hepsi taşralı, bilhassa Malatyalı ve Cideli, 25-30 yaş arasında güçlü kuvvetli ve rûhen serserî delikanlılar, genc adamlardır; memleketleri dilenci çıkarır iken kendileri İstanbula iş için gelmişler, fakat hiç bir yerde barınamayıp, kinli, hırçın yaradılışları dilenmeye de mâni olduğu için çocuk dilendirerek onların topladıkları para ile itlik yolunda yaşarlar; kumar başlıca meşgaleleridir, hepsi esrar çeker; bekârhânelerde tutdukları odalarda çocukları ile berâber yatarlar, çocuğu muhitine kardeşi olarak tanıtır; dilendiği çocuğu her türlü kötülüğe, kumara ve esrara alışdırır, onu, bir fâhişesi, metresi olsa bile behimî hırsalarına da alet eder. Bu uygunsuzlara «Pehlivan» unvânı meşrûtiyetden önce zâbıtaca verilmiş olmakla beraber kadim bir kayde dayanır, mâlumdur ki eskiden bir takım köçek oğlanlar toplayıp oyuncu kolları kurmuş avâre meşreb adamlara «Pehlivan» denilirdi. Dilenci Pehlivanlarının vâsitai tese'ül ve şenaati olmuş çocukların hepsi büyüdükleri zaman birer esrarkeş, kumarbaz serseri, hırsız olmuş, içlerinden kaatil olanlar bile çıkmışdır (B.: Dilenci İradcısı).

SERVET

DİLENCİ ŞEREFİYESİ — Önünden gelip geçeni, kapusundan girip çıkanı çok sebil kenârı önü, Cami ve mescid kapusu, avlu, cadde kaldırımları, meydan kenarları, köprü üstü gibi dilenciliği en elverişli yerlerden müteveliler, bekciler, belediye çavuşları ,dilencinin elinde kâğıdı olsa da: «Burası şerefli yerdir...» diyerek dilenci oturtmazlar, dilenciler de oralarda oturmak için onlara halk ağzında «dilenci şerefiyesi» denilen gündelik yer kirâsı verirlerdi. Bâzan da bu yerler dilenci îradcıları tarafından bulunur, şerefiyesi de îradcı tarafından ödenirdi (B.: Dilenci İradcısı).

DİLENCİ VAPURU — Şirketi Hayriye zamanında Anadolu yahud Rumeli yakası seferlerinde bütün iskelelere uğrayan, arada karşı yakada da bir iki iskeleye uğrayarak aktarma yolcu alıp veren; ve meselâ Köprüden Beykoza 3 saatde varan vapurlara Boğaziçi halkı «Dilenci Vapuru» derdi.

Köprüden vapura binerken ihtiyar kadın çımacıya sorar :

— Aman oğlum.. dilenci vapuru olmasın sakın ?.

— Yok hanım nine, doğru Kandilli!..

★ Beykozdaki kızını ziyârete gitmiş kadın söylenir :

— Tam üç saatdır deryâ üzerindeyim... dilenci vapuruymuş.. küberâ yalılarının rıhtımlarına yanaşıp el açmadığımız kaldı!..

★ Gelin kaynanasından şikâyet eder :

— Hâtun dilenci vapuru.. sokağa çıkdı mı kırk kapunun tokmağını çalmadan eve dönmez!..

DİLER (Şemseddin) — İstanbul Barsosuna kayıdlı avukat; 1903 de Dramada doğdu, Tâlib adında bir zâtin oğludur; anasının adı Fatma Hanımdır, Gelenbevi Rüşdiyesinde, Mercan İdâdisinde okudu (1918), 1928 de Roma Üniversitesinin Hukuk Fakültesini bitirdi; 1933-1936 arasında İstanbul Üniversitesinin Hukuk Fakültesinde Roma Hukuku kürsüsü doçentliğinde bulundu, 1937 de avukatlığa başladı,

Eserleri : Roma Hukuku ve Tarihi Mecmuası (1. cild 1934; 2. cild 1935), Roma Hukuku Dersleri (Prof. R. Honiz'den, 1934-1937), Anadoluda Roma Yolları (1937 de Romada Studi Romani Enstitüsünde verilmiş bir konferans), Kostantiniye Muhasarası Ruznâmesi (Nicolo Barbaro'dan, 1935), IV. Hanri (Luigi Pirandello'dan, 1933), Güneş ve Gölge (Luigi Pirandello'dan, 1937), Türklere Mahsus İtalyanca Gramer (Prof. A. Mazzei ile beraber, 1934), Roma Âilesi (R. Paribeni'den, 1935); ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasında, Mülkiye Mecmuasında, Il Menagero degli İtaliani, Son Posta, Tan, Cumhuriyet gazetelerinde makaaleler, İslâm Ansiklopedisinde terceme maddeler.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DİLERGE (Cihad) — Gazeteci; 1919 da Erzincanda doğdu; Babasının adı Ahmed Raşid, annesinin adı Hatice Muammerdir; Erzincan Askerî Orta Okulunda (1934), Kuleli Askerî Lisesinde (1940) okudu, 1943 de Harb Okulu Topcu Ateş Okulunu bitirdi; 1946 da subaylıkdan ayrılarak Vatan Gazetesinin Anadolu muhâbirliği ile basın hayatına atıldı; o tarihden bu yana muhâbir, muhahrrir, istihbarat şefi ve yazı işleri müdürü olarak Son Posta, Kuvvet, Zafer, Akın, İstanbul Ekspres, Her Gün, Yeni İstanbul gazetelerinde çalışdı.

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Beşiktaş Kulübü üyesidir. Tatlı dilli, hatır sayar bir meclis adamıdır. Az almanca bilir; Nezâhet (Erensel) Hanım ile evlidir; Raşid (doğ. 1946) ve Serab doğ. 1951) adında iki evlâd sâhibidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

DİLKÜŞÂ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Boğaziçinin Rumeli yakasında Boyacıköyünün sokaklarından; köyün göbeğinde Sezâi Bey Sokağı ile Hekim Atâ Caddesi arasında bir aralık sokakdır (1934 B.Ş.R. Pafta 22 Boyacıköy); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Kasım 1966).

DİLL (Elisabeth) — Amerikalı bir gazeteci kadın, Dallas Morning News Gazetesi'nin muharrirlerinden; 1950 yılında Asyada Uzak Doğu ve Yakın Doğu memleketleri hayatını tedkik için bir seyahata çıkdı ve o yılın mart ayı sonlarında İstanbula geldi; Cumhuriyet Gazetesi muhâbirine şunları söyledi :

«İstanbul benim için bir sürpriz oldu. Şark mimarisi ile inşa edilmiş bir şehir görmiye hazırlanırken karşıma, modern, adeta Amerkadan farksız bir yer çıktı; dar ve yüksek binaları ile Sanfransiskoyu andırıyor, dün bütün tarihî yerleri, camileri, müzeleri ve kapalı çarşıyı gezdim, memleketler hakkında birer makale yazdığım halde İstanbul için iki tane yazmaya karar verdim.»

Hayatı hakkında bilgi edinelemedi.

DİLLİDÜDÜK — «Geveze» anlamında İstanbul ağzı deyim, fakat dâima gevezenin genci, güzeli ve tatlı konuşanı hakkında kullanılır; aşağıdaki manzûme «dillidüdük» bir kahveci çırağının tasviridir :

Âdet olmuş efendim kahveciler mutlakaa
Kanarya kuşu besler hiç olmazsa bir saka

Yahud bizim muhâcir Çırpanlı Halil gibi
Sinebülbülü çırak dillidüdük mehlikaa

Albenisi yerinde fidan boylu şıkırdım
Perçeminin yanına bir top fesleğen taka

Çıplak ayaklarında şimşir takunyalarla
Tıkır tıkır dolaşıp satar çalım fiyaka

Pâyini bûs iderken dikkat eyle huyludur
Bıçkınlığı şânından başına topuk kaka

DİLLİGİL (Avni) — Ünlü aktör; babasının adı Rahmi Bey, annesinin adı Servinaz Hanımdır. 1911 de Hicaz Demir yolları idaresinde çalışan babasının memuriyet ile bulunduğu Hayfa'da doğdu. 12 yaşına kadar ilk çocukluğu Arabistanın muhtelif bölgeleri ile Kafkasya'da

geçti; 1923 de İstanbul'a gelerek Menbaülirfanda, İstanbul Rüşdiyesinde, Mercan Sultanisinde okudu ve henüz 15 yaşında iken, 1925 de figüran olarak Darülbedâyi'de (Şehir Tiyatrosu) «Hamlet» de ilk defa olarak sahneye çıktı ve bu suretde çocuk iken meslek hayatına atılmış oldu; 16 yaşında da bu ünlü sanat müessesesinin kadrosuna alındı.

Sahne yılları, genişleyen, büyüyen şöhretiyle beraber şöylece geçti: İstanbul Şehir Tiyatrosu (1927 - 1947), İstanbul Ses Tiyatrosu (1943 - 1945), İzmir Belediyesi Şehir Tiyatrosu (1945 - 1954), İstanbul Üniversitesi Gençlik Tiyatrosu rejisörlüğü (1954 - 1958), Devlet Radyosu, İstanbul Şehir Tiyatrosu. 1962 de İstanbul Şehir Tiyatrosundan tekrar ayrılarak Dilligil Tiyatrosu sanat topluluğunu kurdu.

Gençlik Tiyatrosu rejisörlüğünü yapar iken milletlerarası tiyatro festivallerine katıldı, ve Erlangen Festivalinde İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Tiyatrosu Dünya Birincisi armağanını aldı.

Sinemaya da kayıdsız kalmamışdır; «Ben önce sahne aktörüyüm» diyen Avni Dilligil dahah 1928 de, 17 yaşında iken filmcilerin nazarı dikkatini celbetmiş ve ilk defa «Sürtük» adlı filmde oynamıştır. Yarım asra yaklaşan sanat hayatı boyunca sahnede 250 den fazla eserde rol aldığı halde oynadığı filmler ancak 35-40 arasındadır ve başlıcaları şunlardır: «Kahveci Güzeli», «Mahallenin Nâmusu», «Oğlum İçin», «Ya o ya ben», «Evlâd Acısı», «Yeşil Köşkün Lâmbası», «Hatırla Sevgilim», «Vahşi Kedi», ve «Küçük Hanım» serisi filmler.

Bayan Belkis (Fırat) ile evlidir, iki evlâd sahibidir (Erkan, doğumu 1935; Rahmi, doğumu 1957). Boş zamanlarını dâima evinde geçirir, çok mazbut bir âile reisidir. Atletizmi, futbolu, deniz sporlarını sever, sofrada salata düşkünü, meraklısıdır; resim, heykel, maket çalışmalarına meraklıdır. Sahne Sanatkârları Derneği üyesidir (B.: Dilligil Tiyatrosu).

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; Ses Mecmuası.

DİLLİGİL (Belkis) — Tiyatro sanatkârı, ünlü aktör Avni Dilligil'in zevcesi ve Dilligil Tiyatrosu'nun baş aktrisi; 1928 de İstanbul'da doğdu, baba soyadı «Fırat» dır. Sahneye ilk defa Fatih Halk Evi temsil kolunda amatör olarak çıkdı, meslek olarak aktrisliğe 1945 - 1946 da İzmir Şehir Tiyatrosunda başladı ve ilk rolünü Elektra piyesinde aldı. Çok kültürlü Hanımefendi sanatkârlarımızdandır.

DİLLİGİL TİYATROSU — 1962 de ünlü aktör ve rejisör Avni Dilligil tarafından kurulmuş bir sanat topluluğu. Aşağıdaki satırları Ses Mecmuasından alıyoruz :

«Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılan Avni Dilligil, önümüzdeki sezon Aksaray'da açacağı tiyatronun ilk hazırlıklarına başladı. Kadrosunu kuran Dilligil, evinde provalarını yaptı ve Anadolu turnesine çıktı. Avni Dilligil'in kadrosunda eşi Belkıs Fırat Dilligil, Gençlik Tiyatrosu'ndan Şemsi İnkaya, Halid Akçatepe, eski Çığır Sahne'den Ayten Erman, kardeşi Ayşen Erman, genç aktrislerden Tomris Kiper ve Güner Günseli vardır. Avni Dilligil, İstanbul'a dönünce kadrosunu takviye edecek ve «Kırmızı Fenerler» adında bir Yunan piyesiyle perdesini açacakdır. Şimdilik Kütahya, Tavşanlı, Eskişehir, Afyon, Antalya ve Ege havalisinde turneye çıkmış olan trup «Gönül Avcısı» komedisi ile «Bir Tuhaf Misafir» piyesini oynuyor. Dilligil, ayrıca, tiyatronun içinde bir de tiyatro okulu açacakdır.» (Ses Mecmuası, Mart 1963).

DİLLİNG (Mildred) — Dünya ölçüsünde şöhretlerden Amerikalı harpist kadın; 1963 yılı Aralık ayında İstanbul'a geldi; aşağıdaki satırları Ses Mecmuası'ndan alıyoruz:

«Önce Avrupa'da sonra Yakın ve Uzak Doğu ülkelerinde seri halinde konserler vermek üzere bir dünya turuna çıkmış bulunan milletlerarası şöhreti haiz Amerikalı harpist Mildred Dilling, geçenlerde Robert Kolej'de bir konser vermiştir. 12 yaşında müzik çalışmalarına başlıyan ve bugüne kadar sayısız öğrenci yetiştirmiş bulunan ünlü harpist için tenkidçiler «kendi alanının kıraliçesi» demektedirler. Altı ay sürecek olan bu dünya turu esnasında Dilling yüze yakın resital verecektir. Halen 108 harp ile «dünyanın en zengin harp koleksiyonuna» sahip bulunan sanatçı, İstanbuldaki konserinde Bach, Heandel, Couperin, Albeniz, Salzedo ve Debussy'den parçalar çalmıştır».

DİLLİZÂDE — İkinci Sultan Abdülhamid Devrinin pek meşhur üfürükçü hocalarından; asıl adını bilemiyorum, tüysüzlük çağında Mısır Çarşılı baharatcı bir attarın çırak adı altında

bıçkını, şıkırdımı imiş; «Attar güzeli» derlermiş, hattı gelince tulumbacılığa heves etmiş, bir eyyam da sandık kolu altında yalın taban depmış, hayli kozlar kırmış, attar da bıçkının bu kahrına, cevrine tahammül etmiş ve külhânînin ayağını dükkâna bağlamak için onu kendisine ortak yapmış, âşık hacı baba ölünce de dükkân tamamen Dillioğlu'na kalmış; bıyıkları burmaya başladığı zamanlar da, dükkânı kapayınca omuzdaşlarla o baloz senin, bu gazino benim gece yarılarına kadar dolaşırmış; meşhur Pirincci Gazinosunun hânendelerinden ve devrinin pek dilberlerinden Beşiktaşlı Sofi'ye abayı yakmış, kızı müslüman ederek nikâhla almış, karısı o idi; parasını huvardalık yiyerek sermâyeyi elden çıkarınca Mısır Çarşısındaki dükkânı satıp Silivrikapusu dışında Merkez Efendi civarında küçük bir bağ satın almış, orada bir bağ evinde otururdu. Kılığı kiyâfeti değiştirmiş, sakal salmış, eski şıkırdım oğlan hüddamlı hoca olmuşdu; bilhassa sevdâlı kadınlara okur üflerdi; İstanbul kadınları arasında öyle bir şöhret kazanmış idi ki para kırmada attar dükkânı gölgede kalmışdı. 1918 mütârekesinde hayat, 50-55 yaşlarında idi. Hânende Sofi de bir Hoca Hanım olmuşdu.

Sermed Muhtar ALUS

DİLMAÇ SOKAĞI — Karagümrüğün Beyceğiz ve Dervişali mahalleri sokaklarından; Nureddin Tekkesi sokağı ile Dırağman Caddesi arasında uzanır, Kurtağa Çeşmesi sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir, Yahyâzâde ve Bestekâr servet sokakları ile de kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 7/102 ve 108). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, büyüklü küçüklü ahşab ve kâgir evler arasından geçer, kapu numaraları 1-51 ve 2-70 dir. Dervişali Mescidi ve Dervişali Mahallesi muhtarlığı bu sokak üzerindedir; ve bir döşemeci dükkânı vardır (Nisan 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİLMEN (İbrahim Necmi) — «Edebiyat öğretmeni, harf inkilâbında ve onu tâkib eden dil devriminde ön safda çalışanlardan biri; 1889 da Selânikde doğdu, Selânik avukatlarından Mehmed Tayfur Beyin oğludur, ibtidâî ve idâdî tahsilini Gümülcinede yapdı, 1909 da İstanbul Hukuk mektebini birincilikle bitirdi; fakat muallimlik mesleğini tercih etti; Selânik Hukuk Mektebine Hukuku Siyâsiyei Düvel ve Kavânini Mâliye muallimliğine tâyin edildi; Balkan Harbinde Selânik muhâcirleri arasında İstanbul'a geldi; 1915-1916 arasında Dârüşşefakada, Vefâ ve Davutpaşa İdâdilerinde edebiyat muallimliği yapdı, 1917 de müderris muâvinliği ile İstanbul Dârülfününuna girerek Ural - Altay dilleri grameri ile Nazâriyâtı Edebiye okuttu; 1928 yılına kadar da Galatasaray Lisesinde ve İstanbul Erkek Muallim Mektebinde edebiyat muallimliği yapdı. İstanbul mekteblerindeki muallimlikleri sırasında muhtelif gazetelerde muhahrrirlik, ve hattâ yazı işleri müdürlüğü yapdı, edebiyat ve dil üzerine yazıları ile tanındı. Harf devriminde birçok resmî, yarı resmî ve özel kurumların memurlarına lâtin asıllı türk harflerinin yazılış ve okunuşunu belleten dersler verdi; yine o konuda Milliyet Gazetesine devamlı yazılar yazdı ve bu devrimin başarılması yolunda ön safda çalışanların arasında bulundu. 1928 de Dolmabağçe Sarayında toplanan Dil Kongresine katıldı, 1931 de Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü ve Musiki Öğretmen Okulu edebiyat muallimliklerine tâyin edilerek Ankara'da yerleşdi; ve Ulus Gazetesinin devamlı yazar muharrirleri arasına alındı; 1932 de Dil Kurumu genel merkez kurulu üyesi oldu, az sonra Dil Kurumu genel sekreteri ve Maarif Bakanlığı genel müfettişi oldu; 1935 mebus seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Burdur'dan milletvekili seçildi ve Türkiye Büyük Millet Meclisine girdi; Dil Kurumu genel sekreterliğini muhâfaza etti. «Kendisine Dilmen soyadı Atatürk tarafından verilmişdi. 1945 de Ankara'da öldü ve nâşı İstanbula getirilerek Büyükada mezarlığına defnedildi, iki cildlik Edebiyat Tarihi Dersleri ve dört ciltlik Türkçe Gramer başlıca eserleridir» (Sesrver İskit, Aylık Ansiklopedi).

Yetişkin bir oğlunun bir aşk mâcerâsı sonunda mâşukası ile birlikde Büyükadada intihârı hayatının son yıllarında İbrahim Necmiye çok ağır bir darbe olmuşdu.

DİLSİZ, SARAY DİLSİZLERİ — İstanbulda Osmanlı Sarayında, dünyada ilk çağlardanberi devam edegelen saltanat an'anelerine uyularak «Enderun Zülüflü Ağaları» denilen saray iç oğlanları arasında dilsiz gençler de bulundurulmuşdur; Reşad Ekrem Koçu «Topkapusu Sarayı» adlı eserinde bu saray dilsizleri hakkında şunları yazıyor :

«Enderunda bir de Dilsizler ve Cüceler vardır. Osmanlı sarayı hayatını bilmeyen tarih yazarları bile bunları sarayda ayrı bir teşkilât zan ederler. Saray dilsiz ve cüceleri Seferli, Kiler ve Hazine koğuşlarının zülüflü ağaları, iç oğlanları arasındaki dilsiz ve cüce çocuklar, delikanlılardır. Bâzı ahvalde bu gibilere lüzum olduğundan, beden tenâsübüne ve yüz güzelliğine bilhassa dikkat edilen zülüflü ağalar arasına gaflet eseri olarak değil, sureti mahsusada alınırlardı. Diğer kapu yoldaşlarının bütün kıdem ve terfî haklarına aynen sâhihb idiler. Yalnız Has Odaya alınmazlardı (B.: Enderun; Zülüflü Ağalar; Topkapusu Sarayı; Seferli; Kiler; Hazîne; Has Oda; Cüce, Saray Cüceleri, cild', sayfa 3632). İçlerinde en kıdemlileri Baş Dilsiz ve Baş Cüce unvanlarını taşırdı. Fakat Baş Dilsiz dilsizlerin, Baş Cüce de cücelerin zâbiti, âmiri değildi; dilsiz ve cüceler hangi enderun koğuşunda iseler o koğuşun günlük hayat nizamı içinde yaşarlardı; bir kısmı saraydaki rahatlarını dışarda bulamayacakları endîşesi ile nanpâre (saray ıstılahınca saray dışında memuriyet; B.: Nanpâre) istemezler, ölünceye kadar sarayda kalırlardı.»

Padişahların mahrem konuşmalarında bu saray dilsizi oğlanların hizmet ettikleri söylenir. Bilhassa Arz Odası hizmetinde bulunurlardı (B.: Arz Odası, cild 2, sayfa 1078).

DİLSİZ ÇIKMAZI — Kadıköy kazâsının Kızıltoprak nâhiyesinin Göztepe köyü (mahallesi) sokaklarından; Göztepenin «Muhâcir Mahallesi» diye meşhur yerinde, Kayışdağı Caddesi üzerindedir, adı Çıkmaz sokakdır, aslında Muhâcir Mahallesinin diğer sokakları ile kavuşağı olan bir yoldur. Bir araba rahat geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir; 1-2 katlı ahşab ve beton ve hemen hepsi bağçeli evler arasından geçer, kapu numaraları 1-35 ve 2-28'dir. (Kasım 1966).

DİLSİZ KIZILBAŞ HASANIN EVİ — On yedinci asırın ilk yarısında İstanbulun mükellef konaklarından biri, Vefâ semtinde idi, sâhibinin İranlı ve İstanbulun namlı zenginlerinden biri olması lâzımdır; 1622 Ekiminde İstanbula gelen İran Elçisi Aka Riza Han İstanbulda kaldığı müddetçe bu konakda misâfir edilmişdi.

Bibl.: Naîmâ, Tarih, II.

DİLSİZLER MEKTEBİ — Türkiyede ilk Dilsizler Mektebi 1889 senesinde İstanbulda, Ticâret Mektebi Müdürü Grati Efendinin teşebbüs ve himmeti ile devlet tarafından açılmışdır; Kâmil Paşanın sadâretinde Münif Paşanın maarif nazırlığı zamanına rastlar; müdürlüğüne, böyle bir mektebin açılmasına ön ayak olan Grati Efendi tâyin edildi, yatısız olan mekteb için müstakil binâ aranmayarak Ticâret Mektebinde bir dershâne ile iki Dilsizler Mektebine ayrıldı; 20 müsliman ve 2 gayri müslim olmak üzere 22 dilsiz çocuk toplanmışdı. Maarif zazırlığı tarafından bu çocuklara birer kat ünifofrma - esvab dağıtıldı; Dilsizler Mektebi için ünifomanın pantolonu koyu lâcivert, ceketi kırmızı olup her iki tarafında «Dilsizler Mektebi» yazılıydı, belde de mâdenî tokalı bir kayış bulunuyordu; kış içinde askerî mektebler talebelerinin kaputlarının aynı birer kaput verilmişdi. Ayrıca, pâdişahın bir irâdesi ile bu çocukların Şirketi Hayriye vapurlarında ve tramvaylarda parasız seyahatı sağlandı. Mektebin ders cedveli şöyle tanzim edilmişdi: Türkçe, mecburî olmayarak fransızca okuma, yazma, ilmihal,ahlak, coğrafya, hesab, resim, jimnastik. İlerde imkân bulunduğu takdirde terzilik, kunduracılık, marangozluk, demircilik gibi bir de sanat öğretilecek idi.

Ertesi sene mektebe sağır çocuklar da kabulü ile talebe sayısı 45 e yükseldi. Tedrisatda büyük başarı elde edildi, mekteb gelişmek üzereyken Münif Paşa nazırlıkdan ayrıldı, kurucu müdür Grati Efendi vefât etti, akrabasından ve hâriciye nezâreti memurlarından Louis Grati Efendi, hâriciyedeki vazifesine ilâveten Dilsizler Mektebi müdürü oldu 1891 de İstanbul Merkez Rüşdiyesi tesis edilince, Ticâret Mektebi binâsında dilsizlere ayrılan yer bu rüşdiyeye verildi, Dilsizler Mektebi de Bozdoğan Kemeri civârında İbrahimpaşa Mektebi denilen harab ve yıkılacak durumda bir binâya nakledildi; 1892 de bu tehlike dolayısı ile ikinci bir göç oldu, Dilsizler Mektebi Bağçekapusunda Çiçekpazarı Rüşdiyesi binâsına nakledildi (bir ara Çırak Mektebinin bulunduğu binâ; B.: Çırak Mektebi). Hariciyedeki vazifesinin çokluğundan Louis Grati Efendi mekteb müdürlüğünden istifâ etti; okulun mutahassıs muallimlerinden Sabri Bey müdür oldu. 1894 zelzelesinde Çiçekpazarındaki binâ tehlikeli bir şekilde zedelendi, Dilsizler Mektebi Kadırgadaki taş mektebe nakledildi, orada da ancak bir sene kalarak 1895 de Yerebatanda Ayasofya Merkez Rüşdiyesi binâsından ayrılan bir kısma nakledildi; altı yıl içinde 4 üncü göç, 5 inci binâ idi. Bu binada 1910 yılına kadar kalabildi, nihâyet oradan da Koskada Recıb paşa Mektebi binâsına nakledildi.

Bu göçlerden eşyâsı harab olan mekteb perişan bir hâle gelmişdi ve maarif nezâretinin nazarında, bu sakat çocukların eğitimi kendi görevideğilmiş; Dilsizler Mektebi fuzûlî bir büyük gibi görülüyordu. Mekteb bir binâdan başkasına taşındıkca mâlûl çocukların da şevki kırılmış, bir kısmı mektebi terketmişdi.

Bu mesele hayır sever bir kaç mebus tarafından nihâyet Meclisi mebusana getirildi Devletce tahsis edilecek bir arsada husûsî bir binâ inşa edilerek Dilsizler Mektebinin bu binâda yatılı ve sanatla ilgili olarak yeni bir şekle konulmasına, gereken masrafın da devlet umumî büdcesinden karşılanmasına meclisde karar verildi, hatta Çapada bir de arsa bulundu. Fakat Maarif Nezâreti Çapadaki arsaya bir Dârülmuallimin (Öğretmen Okulu) inşâsınıdaha uygun gördü; ve bu maarif, Dilsizler Mektebi için hazır bir binâ bulub satın alınmasına karar verdi; mahalleler dolaşıldı, konaklar bakıldı, bir uygun yer bulunamadı. Nihâyet 1913 yılında Vilâyet Umumî Meclisi meselenin en kolay hal yolunu; «ileride yatılı ve sanatla ilgili bir Dilsizler Mektebi kurma imkânı bulununcaya kadar hâlen mevcud mektebin kapatılmasına» karar vermede buldu, Bunun üzerine, mâlûl evlâdlarını okutma ümidini kaybeden velîler, dilekçelerle Maarif Nezâretine ve Şehiremânetine (Belediyeye) baş vurdular; mektebin büsbütün kapatılması yerine Dârülacezede bu çocuklar için yatılı ve sanatlı ilgili bir mekteb kurulmasının mümkün olduğu ileri sürüldü. Belediye Meclisi teklifi kabul ederek Dârülacezede böyle bir mektebin açılması, dilsiz çocukların okutularak onlara çorabcılık, kunduracılık, terzilik ve doğramacılık gibi sanatların öğretilmesi için Darülacezenin 1914-1915 yılı bütcesine 1200 liralik bir ilâve yapdı; ve o zamana kadar masrafları Vilâyet husuşî büdcesinden karşılanan Dilsizler Mektebi 1914 yılında altı aylık tahsisâtı, mevcud eşyası, talebesi ve muallim ve idârecileri ile Maarif Müdürlüğü tarafından Şehiremânetine devredildi. Fakat tam o sırada Birinci Cihan Harbi başladı. Türkiyede seferberlik ilân edildi, Dilsizler Mektebin şimdilik Koskada işgal etmekde bulunduğu Ragıbpaşa Mektebinde tedrisata nehârî olarak devâmı ile Dârülacezeye leylî olarak naklı 1915-1916 yılları arasına bırakıldı. Dilsizler Mektebinde ise pek fakir sekiz on çocukdan başka talebe kalmamışdı; onlar da nehârî olarak mektebe devam edemeyeceklerini bildirince Darülacezede yeni mekteb açılıncaya kadar Koskadaki Dilsizler Mektebinin kapatılmasına, sekiz on mâlûl talebesinin de Kadıköy Darüleytâmında, veya ona benzeyen diğer yatılı bir mektebde barındırılmalarına karar verildi. Grati Efendi ile Münif Paşanın büyük hayır eseri 25 yıllık bir ömürden sonra böylece yok oldu ve İstanbulda bir Dilsizler Mektebi bir daha açılmadı. Halen Türkiye yalnız İzmirde bir Dilsizler Mektebi vardır; Alber Karmona adında zengin bir mûsevî tüccar tarafından kurulmuşdur ki kendisi de dilsiz olub tahsilini Parisdeki dilsizler mektebinde yapmış ve orada terzilik öğrenmişdi; vatanına dönünce bir dilsizler mektebi açarak benzeri bedbaht çocuklara hayatlarını kendi sâyü gayretleri ile kazanma yolunu açmışdır. Alber Karmonanın özel olarak kurduğu okul 1923 de Sihhiye Vekâleti kendi kadrosu içine almışdır.

Osman Nuri ERGİN

DİLŞEN (Güzin) — Seçkin kadın hekimlerimizden; Dârülaceze Rehabilitasyon Servisi şefi; 1932 de İstanbulda doğdu, babasının adı Muzaffer Hâlid, annesinin adı Hanife Hanımdır; 1950 Cumhuriyet Kız Lisesini, 1956 da İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi; 1956-1957 de Şişli Çocuk Hastahânesinde Fizikoterapi Servisi asistanlığını yapdı, 1957-1960 arasında Amerikada fizik tedâvi ve rehabilitasyon ihtisası yapdı. İngilizce ve italyanca bilir; Dr. Nihad Dilşenle evlidir ve Bânû Bilge adında bir kızı vardır. Türkiye Sosyal Hizmet ve Araştırma Derneği, Türk Devrim Ocakları, Kadın Danışma Birliği üyesidir.

Bibl.: Kib Kimdir Ansiklopedisi.

DİLŞEN (Nihad) — İç hastalıkları mütahassısı; 1926 da Manisada doğdu; babasının adı Ramazan Fevzi, annesinin adı Hikmettir; 1944 de İstanbul Erkek Lisesini, 1950 de İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi, 1955 de iç hastalıkları ihtisasını tamamladı 1956 da Dilber Lâboratuvarının neriyat bürosunda çalışdı, 1956-1957 yıllarınra Pfizer İlâç Fabrikasının doktorluğunda bulundu; Amerikaya giderek orada 1957-1960

arasında romatizmal hastalıklar üzerinde çalışdı.

İngilizce, fransızca, rumca bilir; Türk Tıb Cemiyeti, Türk Tabibler Birliği, İstanbul Etibbâ Odası, Amerikan Romatizma Birliği üyesidir. Dr. Güzin Hanımla evli ve Bânû Bilge adında bir kızı vardır. Deniz ve dağ sporlarını sever (1962).

Bibl.: Kib Kimdir Ansiklopedisi.

DİMETOKALI — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde Tershâneli bir bıçkın delikanlı; Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bu genci öven bir şarkı vardır. Râzi şarkının serlevhası olarak şu notu yazmışdır: «Ertuğrul Firkateyni hümâyunu efrâdından olub Capon Denizinde garîkan şehid olmuşdur; rahmeten vâsiaten»; ve her neden ise serlevhada olsun gencin asıl adını yazmamışdır. Bu nota göre Dimetokalının ölüm tarihi 1889 dur (B.: Ertuğrul Firkateyni). Şarkının altına da hicrî takvim ile 1304 (milâdî 1886-1887) tarihi konmuşdur, delikanlının ölümünden iki üç yıl kadar evvel yazılmış şarkı şudur:

Sevdiğim dilberlerin nevrestesi
Siyah gümrah perçeminde dal fesi
Kıvır kıvır fino saçlı ensesi
Bakın aman ne de bıçkın cakalı
Şûhi şenim çapkın Dimetokalı

Kamerçinle gümüş topuk vurursun
Bâdi sabâ kâküllerin savursun
Cevr idersen kasem sana gâvursun
Güzellerin çakır pençe çakalı
Şûhi şenim çapkın Dimetokalı

Gel yanıma inad etme güzelim
Galatada Tophânede gezelim
Altınları meyhânede ezelim
Hicrü hasret ağartmadan sakalı
Şûhi şenim çapkın Dimetokalı

Kapuiçi Yeşildirek Yamalı
Münâsib mi Buğlucayı sormalı
Ol dilberi aceb nerde soymalı
Kemeri var belde çapa tokalı
Şûhi şenim çapkın Dimetokalı

Gelmemişdir mislin binde bir tâne
Çek hençeri pûlâdını mestâne
Râzi kurban olsun şâhi bütâne
Hâneberduş oldum aşkın yakalı
Şûhi şenim çapkın Dimetokalı

Dâsitânı aşkın virmiş iken şan
Ağyar ile ülfet midir yakışan
Perîşânım perîşânım perîşan
Sen yüzüme küskün küskün bakalı
Şûhi şenim çapkın Dimetokalı

Vâsıf HİÇ

DİMİ, DİMİCİLER — Gaayet sık dokunmuş bir kaba bezin adı; ayak takımı, bilhassa kayıkcı ve gemicilerin iç donu ve gömlekleri dimiden olurdu; kayıkda gemide şalvar yerini tutar, çoğu dimi donlarının üstüne ayrıca şalvar, çağşır giymezlerdi. Âşık Râzi 1880-1890 arasında İstanbulda Haliçde işler bir kayıkcının kiyâfet ve tuvaletini şu beyitlerle tasvir ederken dimi donundan da (B.: Don) bahsediyor:

Kütükde yaşı onsekiz yirmi
Kasımpaşalı Kayıkcı Memi

Şehbazın hüsnü şânıdır diyüb
Hoş kesmiş berber zülüf perçemi

Baldırı çıplak ayaklar yalın
Elhak ki değer çekilse resmi

Helâli bezden gömlek şikâfı
İçre sînenin âyîne ismi

Kaddi şimşâdı gör tığ gibi çâlâk
Bol paça donu ak sâde dimi

Şâhhin başında al fino fesi
Aman ne açmış külhanbeyimi

Evliyâ Çelebi XVII. yüzyıl ortasında İstanbulda dimici esnafını 58 dükkân ve 100 nefer olarak gösteriyor.

DİMİŞKİHÂNE — Adına yalnız Evliyâ Çelebi Seyyahatnâmesinde ve eserin İstanbul Mâdenleri bahsinde (cild I, sayfa 71-72) rastladığımız bu binânın mîmarî bir Kılıçhâne (Kılıç İmâlâthânesi) olduğu tahmin ediyoruz; aşağıdaki satırları Evliyâ Çelebiden alıyoruz: «Fakirin âlemi sabâvetimizde Sultan Osmanı Şehid (İkinci Sultan Osman) asrında Kurşunlu Mahzen ile Topkapu arasında (?) Dimişkihâne

Kârhânesi var idi, Fâtih Sultan Mehmed Han binâsı idi; Sultan Mehmed Eski İstanbul Demiri diye meşhur mâdenden demir cevherini çıkartıb bu Dimişkîhânede üstad kılıççılara seccânî, magribî, tırâzî kılıçlar yaptırırdı. Hattâ fakir görmüşümdür, Sultan Murâdı Râbiin kılıçcıbaşısı Davud Usta bu Dimişkîhânede işlerdi; kale duvarı dışında, deniz kenarında bir azîm kârhâne idi; sonra Sultan İbrahimin cülûsunda Kara Mustafa Paşayı şehid ettikleri sene idârei umüri devlet rehâvet gelmekle Gümrük Emiri Ali Ağa mezkur Dimişkîhâneyi mîrîden satın alub yerine kat kat yahudhâneler yaptırmış (İstanbulun müseviler tarafından iskân edilmiş ilk ayartmanları; B.: Yahudhâne) ve Dimişkîhâne ile mâdenin nâmı nişanı kaybolmuşdur».

DİMİTRÂKİ — Onyedinci asır ortasında İstanbulun namlu armatör-kaptanlarından; hayatı hakkında isminden başka kayde rastlanmadı (B.: Akdeniz Gemicileri).

Bibl.: Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, I.

DİMİTRÂKİ — Onyedinci asır ortasında yaşamış Sakızlı rum köçek oğlanlardan biri; meşhur oyuncu kollarından Zümrüd Kolunun köçeklerinden idi; Evliyâ Çelebi: «Sakız mahbûbu, kırma saçlı, Cesmi gazâli mükâhhâl» diye övüyor. Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı (B.: Zümrüd Kolu).

DİMİTRÂKİ (Dövmeci) — 1870 ile 1875 arasında Azabkapusunda bir rum dövmeci; vücudlarına dövme vaytırmada bilhassa gemiciler en ön safda geldiği için İstanbulda dövmesi nakkaşlar Tersâne civârında, Azebkapusu ile Galatada toplanmışlardı; Pierre Loti «Aziyade» (Âzâde) isimli romanında (B.: Aziyade) Dimitrâki adındaki bir rum dövmeciden şu satırlar ile bahsediyor:

«Eyyub İskelesinde Ahmed Azabkapu için bir kayığın fiatını pazarlık etti. Pazarlık hitam bulunca beni bindirdi. Bana ciddiyetle:

— Otur, Loti, dedi.

«Ve hareket ettik.

«Azabkapuda katran, eski makara ve tavşan derisi ticaretile meşgul kimselerin iskân ettiği çamurlu, siyah ve korkunç dar sokaklarda Ahmedi tâkib ettim. Kapıdan kapıya giderek, hâli tarif edilmez bir oda içinde kendisini nihayet bulabildiğimiz bir ihtiyar Dimitraki'yi sormuştuk.

«Bu, üstü başı parça parça, sakalı beyaz ve haydut edâlı bir ihtiyar rumdu.

«Ahmed kendisine üzerinde Aziyadenin ismi yazılmış bir kâğıt verdi ve Homer'in lisanında anlayamadığım bir uzun nutuk irâdetti.

«İhtiyar murdar bir kasadan küçük kamalarla dolu bir nevi deste çıkardı ve pek te emniyet vermiyen bir hazırlıkla bunların arasından en sivri uclularını intihap ediyor göründü.

«Ahmede ders hatıralarımın anlayabilmek imkânını verdiği şu kelimeleri söyledi:

— Bana yeri gösteriniz.

«Ve gömleğimi açarak Ahmed parmağını sol tarafa, kalbimin üstüne koydu.

«Ameliyat büyük bir ıztırap duymadan hitam buldu ve Ahmed sanatkâra Aziyadenin kesesinden gelen on kuruşluk bir kağıd tevdi etti.

«İhtiyar Dimitraki acımadan iş görme ve isâbetle tersim iktidarı gaayetle şayanı dikkatti.

«O dükkândan göğsümün üzerinde bilâhara kapanınca Aziyadenin Türk ismini güzel bir mavi ile göstermiş olan ıştıraplı, kırmızı, binlerce tırmıktan mürekkep bir küçük pilâka götürdüm.

«Müslüman itikadına nazaran, dünyevî bedenimizin diğer her vasfı veya kusuru gibi bu dövme de beni ebediyete takip eyliyecekti.» (B.: Dövme, Dövmeciler).

DİMİTRAŞKO BEY (Morozbeyzâde) — Fenerli rum beylerinden geçen asır başında Dîvânı Hümâyun tercümanlarından; 1768 de doğdu, Eflâk Beyliğinde bulunmuş Aleksandr Moroz'un oğlu bir rus câsusu idi; Üçüncü Sultan Selim Nızâmı Cedidi kurarak orduda ıslahâta girişdiği zaman bu hareketi baltalamaya, yeniçerileri ayaklanmaya teşvik edenlerden biri olmuşdu. 1812 de Rusya ile Bükreş muhadesinin akdi sırasında da Sadırazam Hurşid Paşanın maiyetinde ordu ile seferde bulunuyordu; sulh müzakereleri sırasında da câcusu andırır tavır ve hareketli gözden kaçmadı; muhadenin imzasından sonra sadırâzama Dimitraşko Beyin idam fermanı gizli olarak gönderildi, Hurşid Paşa da Divan baş tercümenı müzâkereler sırasındaki hizmetinden ötürü hil'at giydirmek üzere otağına çağırdı, Dimitriaşko hil'at giyip otakdan çıkar iken vezir kavaslar üzerinde kılıç üşürüb parladılar; bu haber İstanbula gelince Bâ-

biâlide tercüman vekili bulunan kardeşi de idam olundu.

Dimitraşko Bey Yunan İstiklâline çalışanlardan da biri olmuşdur; 1805 de kendi yalısının bulunduğu Kuçeşmede Edebiyat ve Matematik fakülteleri bulunan bir rum üniversitesini «mekteb» adı altında açdırmıştı; bu üniversitenin yerinde zamanımızda bir boyahâne bulunuyordu.

Yunan Ansiklopedisi Dimitraşko Bey için şunları yazıyor: «Elenlerin ancak ilmen yükselmek sûretiyle hürriyetlerini elde edecekleri kanaatinde bulunduğu için memleketin pek çok yerlerinde mektebler açmış ve bu mektebler sâyesinde elen kültürü taammüm etmişdir». (Osman Nuri Ergin, Türk Maarif Tarihi).

Rum tarihcisi İkonomos da onu şöyle tarif ediyor: «Hiç bir fidan bunun kadar büyümemiş, hiç bir fidana bu edildiği kadar ihtimam edilmemiş, ve yine hiç bir fidan bunun verdiği kadar meyva vermemşdir» (Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi).

«Türkiye Maarif Tarihi» müellifi Osman Nuri Ergin yukardaki satırları nakletdikden sonra: «Bu divânı hümayun tercümanının devlete hiyaneti ve kendi milletine hizmeti dolayısı ile rumlar tarafından elbetki bu kadar medhedilir» diyor.

Bibl.: Cevdet Tarihi, Cild X.; O.N. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, Cild I ve II.

DİMİTRİ (Berber) — 1895 yıllarında Şehzâdebaşı Direklerarasının Vezirciler tarafından sağ kolda bir dükkânda işlerdi; aslı Samatyalı olub İstanbullu rum ve ermenilerin belki yüzbinde birine nasib olmayan düzgünlükde ve İstanbul lehcesi ile fasih Türkçe konuşan, şarkıcı, müşterilerini pek memnun eden bir adamdı. 1900 tarihlerine doğru 40-45 yaşlarında olan bu usta berberin dükkânı ehli dil, zârif kimselerin toplandığı bir mahfil gibiydi. Ölümü tesbit edilemedi.

Reşad MİMAROĞLU

DİMİTRİ (Hekim) — Başvekâlet arşivinde bulunan hicrî 1111 (milâdi 1699-1700) tarihli İstanbul hekimleri listesinde dükkânı galatada bulunan bir hekim; hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı:

Bibl.: Ahmed Refik, XII. hicrî asırda İstanbul Hayatı.

DİMİTRİ (Karabıçak) — 1855 ile 1860 arasında Büyük bakkal köylü bir şakidir; pek çok canlar incitmiş, yol kesib adam soymuş, ırza nâmusa tecâvüz etmiş, bir zabtiye neferini kurşunla katilden idama mahkûm olmuş ise de bir türlü ele geçirilmemişdir; 1860 senesinde Uzunçayırda bağçıvan Bulgar Danço'nun şâbı emredoğlu Miho'yu cebren tutub Şile ve Ağva tarafına kaçırmış, bir ay kadar dağlarda ormanlarda dolaştırmış; Kandıra civârında bir ormanda, kendisine artık tamamen râm olarak şekaavetde refik olmuş görünen bağçıvanoğlu Miho bir çobanın yardımı ile fırsat bulub şakînin tüfeğini kapub Karabıçak Dimitriyi cerh ve katletmişdir. Merkum oğlan zabtiyedeki ifâdesinde: «Dimitri köylerden çiftliklerden erzak tedârikine giderken ağzımı ve ellerimi ayaklarımı bağlar yere yatırıp kıpırdamamak için ayrıca dört beş kazık ile de bağlarımdan yere çakardı; kendi tüfeğini de gizler ve gideceği yere tüfeksiz, kendisine garib bir köylü süsü vererek giderdi; o gün bir çoban tarafından görüldüm ve kurtarıldım, haydudun tüfeğini aradım ve bulunca intikamımı almak için kaçmak istemedim, pusuya yatub bekledim, adı Salih olan Kandıralı çoban da bir yerde saklandı. Karabıçak gün kavuşmak üzereyken geldi, evvelâ tüfeğini sakladığı yere gitti, hemen fırladım ve tam ense köküne nişan alarak tüfeği ateşledim, ayak üstünde bir kere döndü ve devrildi» diye anlatmışdır. Karabıçakın cesedi, sekenesi tamamen rum ve sakî tıynet olan Büyük Bakkal Köyünde teşhir edildi, cezâ görmeyecek de olsa mahkemesi sırasında Bakkalköylüler tarafından intikâm almak üzere tâkib edileceğinden Karabıçak Dimitri zabtiye tarafından vurulmuş ve Miho oğlan da kurtarılmış gösterildi.

Bibl.: Kolağası Tayfur Ağa, İstanbul civârında eşkiya tâkibatı.

DİMİTRİ (Kız) — 1899 ile 1902 arasında Beyoğlunda Çiçekci Sokağında (B.: Çiçekçi Sokağı, cild 7, sayfa 3963) bir umumhânede uşaklık eder yakışıklı bir rum genci; aynı sokakda başka bir evin sâhibesi Mama Marigo adında 71 yaşındaki kadın bu güzel kötü gence âşık olmuş ve şu mukaveleyi imzalayarak mâşukuna kavuşmuşdur:

«Marigo yaşının her yılına 1 liradan nikâh günü kilisede Dimitriye 71 lira verecek;

«Her sene genc kocasına 2 kat esvab, 4 çift

ayakkabı, üç senede bir bir palto yaptıracak ve çoraba mendile varınca ihtiyacı olan çamaşırı temin edecek, ayrıca her sabah Dimitriye 5 kuruş ceb harclığı verilecek;

«Dimitri haftada bir veya iki gece evin kızlarından Eleni yahud Izmaro'nun misâfiri olabilecek;

«Eve sarhoş gelmeyecek, fakat evde içki içebilecek».

Kötü palikarya Kız Dimitri'nin hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Fransızca Servet Gazetesi.

DİMİTRİ (Kız) — Geçen asır ortalarında yaşamış meyhâne köçeği Sakızlı bir rum oğlanı; Dilâver Baba adında bir bektâşi kalender tarafından şu şarkı ile övülmüşdür:

Oldum ne çâre mübtelâ
Bir yosma rakkas dilbere
Başımda püsküllü belâ
Düşürdü beni dillere

Bilmez aceb pervâ nedir
Şem'ine dil pervânedir
Şebçerâğı meyhânedir
Öpsem lebinden bir kere

Bak şu çiçekli nimetene
Pek yaraşmış külhene
Al şal hele al fermene
Dal fes dahi şâhin sere

Ya ne diyem ak şalvara
Uşşâkı düşüb yalvara
Gümüş topuk ayaklara
Ki nâz ile basar yere

Kız Dimitri Sakız gülü
Lüle lüledir kâkülü
Al fesde mâvi püskülü
Nazarlık olmuş püsere

Bak tâli pirâneme
Lütfetti geldi hâneme
Nur indi san virâneme
Pes bu Baba Dilâvere

Aynı devirde yaşadığını tahmin ettiğimiz Rifatın yine bu köçek için yazılmış ve mâtufunun adı söylenmemiş beş kıt'alık bir şarkısı vardır, zamanında gerdâniye bûselik faslında bestelenmişdir ki birinci, üçüncü ve dördüncü kıtaları yukardaki şarkının birinci, ikinci ve üçüncü kıtalarının hemen aynı gibidir. İki şâirden hangisinin intihal yoluna sapdığı kesin olarak söylenemez ise de mazmun aşıran kalender bektâşi de olsa, Dilâver Babanın şarkısı çok daha renklidir. Rifatın şarkısında bahsettiğimiz üç kıta şunlardır:

Dil virüb oldum mübtelâ
Bir yosma rakkas dilbere
İtmektedir cevrü cefâ
Sengi gamiyle dil bere

Şem'ine dil pervânedir
Bilmez aceb pervâ nedir
Kasdı dili süzânedir
Yandı gönül âteşlere

Dün bakdım ol pembe tene
Zülfü dökülmüş gerdene
Al şal turuncu fermene
Hoş yakışır ol dilbere

DİMİTRİ (Kuruçeşmeli İnce) — 1885 ile 1890 arasında güzelliği ve bıçkınlığı ile semtinin şöhretlerinden olmuş Kuruçeşme Rum Kilisesi yangın tulumbası sandığı uşaklarından şıkırdım bir rum oğlanı; Galata meygedelerinin birinde âşinâlık peydâ ederek şu kadar yıl boyunca kazandığını iki sene içinde bu rum kopiline yedirdikden sonra iflâs eden ve Sabahcı kahvehâneleri peykelerinde ve Karaköy Hamamının külhan odasında yatıp kalkar Eğinli Kadir Ağa adında bir kasab bu satırların muharrırına gelmiş ve ahvâlini anlatarak bir manzûme ile Dimitriyi övmemizi istemiş idi. Bana kopilinin tulumbacı kılığında omuzdaşlarından balıkcı bir palikarya ile çekdirilmiş bir de resmini gösterdi: «Çapkın bunu bana nisbet çekdirmiş, balıkcı dükkânına asmışlar..» dedi. O günlerde bir gazetede şöyle bir kıt'a okumuşdum:

Penceresinden abanamadım
Derdine dildar dayanamadım
İçim yanıyor misâli külhan
İçinde fakat yıkanamadım

Bu kıt'adan intihal de diyebilirim, aşağıdaki satırları ayak üstü karalayıp Eğinli âşıka verdim, bir mecidiyesini aldım, güle oynaya Dimitrisine yolladım idi:

Bir gün sözüne inanamadım
Yalanından da usananamadım

Nasıl oldu da âguuşa geldi
Muhabbetine de hiç kanamadım

İçim yanarak misâli külhan
Soydum dildârı dayanmadım

Ama gel gör ben de soyunup
Halvet olup da yıkanamadım

Sünbül koçanı ayaklarını
Başıma sorguç takınamadım

Elde avuçda ne varsa yidi
İflâs ettim de yapınamadım

Şıkırdımımı kaçırınca da
Yorgan altında ısınamadım

Geçen yangında cihan yandı da
Yar ateşiyle ben yanamadım

Hem kundakladı hem de su basdı
Tulumbacıdır hiç kınamadım

İnce Dimitrim Kuruçeşmeli
Kilisesinde tapınamadım

Şerâbı lebi lâ'li ile mest
Dile düşmekden sakınamadım

Hâneberduşuz kaldırımlarda
Yar tekmesiyle aşınamadım

Yârin bıçağı dalıp sineme
Çürüklüğe de taşınamadım

Çürüklük garibler mezarlığıdır (B.: Çürüklük); bu yâve için bir biçâreden bir mecidiye aldığıma hâlâ utanırım.

Vâsıf HİÇ

DİMİTRİ (Parlak) — 1898 ile 1900 arasında Galata ve Beyoğlunun namlı yankesicilerinden mürâhik bir oğlan; umumhâne sermâyesi Çıplak Despinanın oğlu, usta yankesicilerden anasının dostu hırsız Gemici Panayotun çırağı ve şıkırdımı; 1900 de 17 yaşında iken Beyoğlunda Kuron Kahvehânesi önünde ustası Panayot ile beraber suç üstünde yakalandığında, zabıta sicilinde beş sabıka kaydı bulunuyordu. Parlak Dimitrinin ihtisası saat ve köstek aşırmakdı; gaayet dilber bir genç olduğundan çarpmak için sokulduğu kimseleri şübhelendirmez, ürkütmezdi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Fransızca Servet Gazetesi.
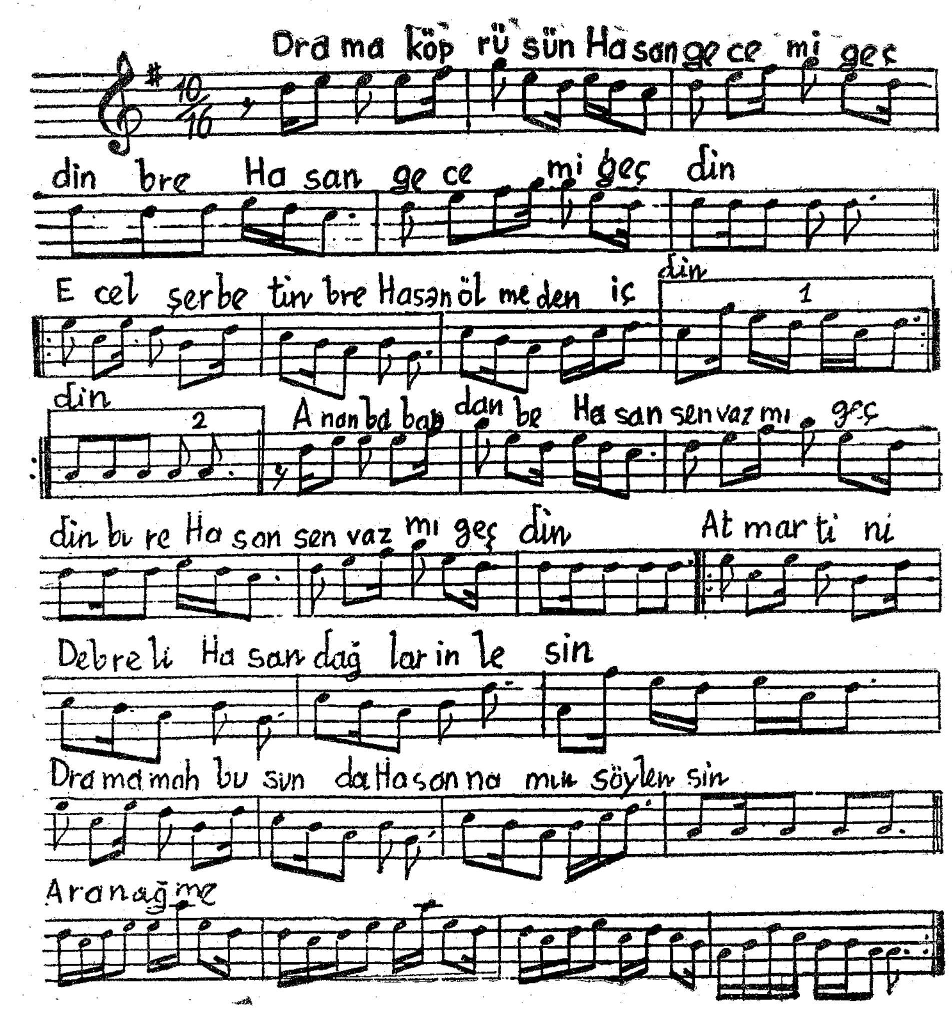
DİMİTRİ (Sakızlı) — Onsekizinci asırda yaşamış bir rum sarrafı; memleketinde fakir bir adamın oğlu iken 1750 de (Birinci Sultan Mehmudun son zamanları) 17 yaşında iken İstanbula getirilmiş ve Üçüncü Sultan Ahmedin kızı, asrın meşhur sadrâzamlarından Muhsinzâde Mehmed Paşanın zevcesi Esmâ Sultanın kapusuna uşak olarak girmişdi, ve kısa bir zaman sonra Sultanın mâlî işlerine bakan has bendelerinden biri, sarrafı olmuşdu. Esma Sultan kardeşleri Üçüncü Sultan Mustafa (pâdişahlığı 1757-1773) ile Birinci Abdülhamidin (pâdişahlığı 1773-1789) pâdişahlığı zamanında otuz sene kadar büyük bir nüfûza sâhib olmuş ve devletden pek çok «mukaataa» almışdı (Eski idârede devlete âid her hangi gelir kaynağı, bir mikdar noksanına fakat hazineye sekiz on yıllığını peşin vererek üzerine almak ve aradaki kiymet farkından faydalanmak; vâdeli bono kırmak ,sened kırmak gibi vergi kırmak işi); ve o mukaataaların idâresini de sarrafı Sakızlı Dimitri ile kâhyasının ve çuhadarının ellerine bırakmışdı; bu adamlar da Esmâ Sultanın nüfuzuna sığınarak mukaataaların bulunduğu yerlerde, bilhassa Rumelinde vergi mükellefi halkı, köylüyü zâlimâne ezmişlerdi, ve muazzam servet sâhibi olmuşlardı; bu ara Dimitri, yalın ayak ve bir gemici donu ile ayrıldığı koca Sakız Adasını âdetâ bir çiftliği hâline getirmişdi; vak'anüvisin tâbiri ile «halkın malını kendi endâzesine göre ölçer biçer, husûsiyle Sakız ehâlisini kendi reâyâsı gibi kullanır idi». İşkodra mutasarrıfı Mahmud Paşanın isyânına, ve Rumelinin sâir bir kaç yerinde de halkın kıyâmına, başda Dimitri, bu adamların vurgunculukları sebeb olmuşdu.

Hicrî 1202, milâdî 1787 de Esmâ Sultan Vefât edince, Sakızlı Dimitri, Sultanın diğer adamları ile berâber tevkif edildi; bütün emlâki musâdere edildi ve asılarak idam olundu. Tahmin edilen nakdî serveti çıkmadı; defterlerinin tedkikinde fâizcilik yapdığı, devrin ricâlinden pek çok kimseye para verdiği anlaşıldı, alacakları da tahsil edilemedi (B.: Esmâ Sultan).

Bibl.: Cevdet Tarihi, cild IV.

DİMİTRİ (Tırnavalı Karaoğlan) — Tırnavanın hıristiyan çingenelerinden namlı bir köçek oğlan, sonra usta bir tanburî; kendi ifâdesine göre meşhur «Dırama Köprüsü» yahud «Debreli Hasan» türküsünün nâzımı ve bestegârı; 1836 da Tırnavada doğdu, 1851 de onbeş yaşında iken «Deli Binbaşı» diye anılan Arabkirli Tayfur Ağanın uşağı ve has köçeği olmuş, kendisine aşırı alâkası olan bu zât tarafından İstanbula getirilmiş, büyükşehirden de Arabkire gitmek üzere hazırlandıkları sırada inmiş oldukları bir handa Tayfur Ağanın ânî ölümü üzerine hâmisiz kalan Dimitri, meyhâne sâzendelerinden ve Lonca çingenelerinden Tanbûrî İbrahimin eline düşmüş, kısa bir zaman içinde Karaoğlan lakabı ile İstanbulun namlı köçeklerinden biri olmuşdur. Hem oyunlarındaki hüneri, hem de ırkına has çizgiler ve nakışlarla aşırı derecede güzelliği, kibarların rindâne meclislerine girmesine kolaylıkla yol açmış, 1855 de ondokuz yaşında iken Zeyrekde pek mükellef bir konağı olan Hâbil Efendi Elbârûtî adında Suriyeli bir hiristiyan arab zengine kapulanmışdır, ve Elbârûtî'nin gaayetle mahremi şıkırdım delikanlısı olmuşdur. Câzibeli çağı geçdiği zaman elinde bir hüneri bulunması gerekdiği yolunda efendisinin irşâdına uyarak ve temin edilen imkânlardan faydalanarak tanbur öğrenmeye başlamış, gayreti ve fıtrî istidâdı ile bu sazın da hakkiyle sâhibi olmuşdur.

İstanbula geldikden sonra Tırnavadaki ebeveyni ile alâkasını kesmemiş ve onlara mektublaşmakda olan Dimitri 1870 de tahayyül bile edemeyeceği bir hakikati öğrenmiş ve hiç ummadığı büyük bir mirasa konmuşdur. Tırnavanın zenginlerinden Dimitri Popof adında bir bulgarın ölümünde açılan vasiyetnâmesinde, çiftliğinin çingene ırgadlarından Topal Petronun oğlu Dimitrinin (Köçek Dimitrinin) aslında kendi oğlu olduğunu ve bu gencin meşru mirascılarından biri olduğunu beyan ettiği öğrenilmişdir. O tarihe kadar Karaoğlanın babası bilinen Topal Petro karısının eski günâhını af etmiş, ve hemen İstanbula gelerek Elbârûtî konağında Karaoğlanı bulmuş, o sırada 34 yaşında bulunan eski köçeği alıp Tırnavaya götürmüşdür.

Debreli Hasan Türküsü

Bu Bulgar-kıbti melezi Karaoğlan Dimitridir ki o sıralarda Tırnavada bulunan İsmail Fennî Ertuğrul'un tanbur hocası olmuşdur (B.: Ertuğrul, İsmail Fennî).

Gospodin Popofun mirâsındaki hakkını uzun ve gürültülü bir dâvâdan sonra alan Karaoğlan Dimitri Tırnavada duramamış, babalığını ve anasını alarak 1876 da İstanbula dönmüş, Haliç Fenerinde yerleşmişdir.

Hoş sohbet, rind meşreb, bulunduğu meclisleri canlandırır, şenlendirir, köçeklik zamanında girip çıkdığı konakların yalıların gönül cünbüşlerini, zeberdest uşakların, şehlevend kayıkcıların, kaşlı gözlü bağçıvanların aşk yârelerine nasıl merhemi kâfur olduklarını bir meddah gibi anlatırdı.

Cemâl âşıkı, ince, zarif, nâzik, kelimenin en kuvvetli mânâsı ile büyük sanatkâr idi. Tayfur Ağa ile ilk ustası Tanbûrî Kıbti İbrahimi dâimâ hürmetle, rahmetle anar idi. «Drama Köprüsü »yahud «Debreli Hasan» isimmindeki meşhur Hüseyni türkünün hem bestesinin hem de güftesinin kendisinin olduğunu söylerdi.

Debreli Hasanı gencliğinde köçeklik zamanında Boğaziçinde bir yalıda tanımış. Hasan, güzellikde âfeti devran dört kaşlı bir arnavud genci imiş. Yalının Ayşe Hanım adındaki kızının düğününde herkes gülüp eğlenirken Debreli Hasan gözleri yaşlı dolaşır, hizmet edermiş. Genc arnavudun bu hâli çingene köçeğin merâkını çekmiş ve o gece yalıda Debreli Hasanla aynı odada yatarak ve ona türlü diller dökerek sırrını, derdini öğrenmiş. Kendisinden az kabaca, 19-20 yaşlarında olan uşak, iki sene evvel gönüllü jandarma neferi olarak bulunduğu Dramada Ayşe adında bir kızı sevmiş, araya çavuşunu koyarag kızı istemiş, vermemişler, tezine de o kız esnafdan bir gence nikâhlanmış. Gelin kızı kocasının evine götürecek düğün alayı bir köprüden geçecekmiş; Debreli Hasan martini almış, sözde nöbetci gibi köprü başında durmuş, alay geçerken at üstündeki gelin kız Ayşeyi vurmuş, yaş küçüklüğü ve aşk çılgınlığı sebebleriyle onbeş yıl prangabendliğe mahkûm olmuş. Rodos Zındanına gönderilmek üzere yatarken (Drama, Selânik? mahbushânesinden) bir gece duvarı delip kaçan üç haydudla beraber o da kaçmış ve İstanbula gelerek o yalıya uşak olmuş. Hasan: «Karaoğlan.. şimdi beni ele verecek misin?..» diye sormuş. Dimitri pek muhabbetli yakınlık gösterdiği halde oğlanın sır saklayacağına güvenemeyen kaatil genc arnavud o düğün gecesi itirâfını yapdıkdan az sonra yalıdan kaçmış. Fakat onun dilber yüzündeki göz yaşlarını asla unutmayan Karaoğlan Dimitri yıllarca sonra benimdir dediği meşhur türküyü yapmış; türkünün güftesi şudur :

Drama Köprüsün Hasan Gece mi geçtin,
Bre Hasan gece mi geçdin?
Ecel şerbetini Hasan ölmeden içdin,
Bre Hasan ölmeden içdin?
Anandan babandan Hasan sen vaz mı geçdin,
Bre Hasan sen vaz mı geçdin?

At martini Debreli Hasan
Dağlar inlesin
Drama mahbesinde Hasan
Nâmın söylensin !

Hayatının son yirmi yılında saz hocalığı yapan Karaoğlan Dimitri 1910 yılında 74 yaşında vefât etmişdir. Son deminde islâmiyeti kabul etmiş ve Ayvansaray Kapusu dışında Tokmak Tepe mezarlığına defnedilmişdir.

Reşad MİMAROĞLU

DİMİTRİ (Trabzonlu Laz) — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde Galata Yağkapanı İskelesi kayıkcılarından, namlı kabadayılardan, Galata Hendeği Sandığının da en seçkin tulumbacılarından, gaayet yakışıklı, levend endam bir adamdı; 1880 de Galatanın namlı şıkırdım bıçkınlarından olub dâimâ yanında gezdirdiği Balıkcı İspironun çırağı şâbıemred Yaniyi akşam üstü bir meyhâne âleminden sonra Yağkapanı İskelesinde bıçakla vurub öldürmüşdü. Bu cinâyet Galatanın ayak takımı ve bilhassa tulumbacılar arasında derin akisler yapmışdı. Meyhâneden çıkıp kayıkla deniz safası yapacaklarmış, Yaninin ağzından bir «Köpek» lâfı çıkmış, Laz: «Kime dedin?..» diye sormuş, çocuk da : «Sana dedim!..» demiş, iskelede bulunan bir kaç kayıkcı da gülmüş, Dimitrinin; bıçağı çekmesi ile Yaniyi cansız olarak yere sermesi bir olmuş. Hendek Sandığından geldiler, bu günâhkardan devrin âdetince cinâyete bir destan istediler, bir altında peşin verdiler, bir türlü yazamadım, kırık dökük bir şeyler çıkdı, fakat destan kalıbına koyamadım, altını geri vermek istedim ise de tulumbacılar kabul etmedi, «Yazdığın şeyler makbulümüzdür» dediler; garibdir ki Dimitrinin vurduğu oğlanın adı Yani iken, ben bana verilen isimleri karışdırmışım, destana

maktulün adı olarak ustası İsporunun ismini yazmışım, bu hatayı da hoş gördüler :

Düşerse ger bir âşık dilberin alçağına
Gözlerini kan bürür el atar bıçağına

Mestâne gözleri var kırlangıcın kanadı
Sırma perçemli yârin İspiro güzel adı

Balıkcıdır bıçkınım ham gümüş baldır topuk
Gelmez ele avuca haşarı haylaz kopuk

Âşıka cevrü cefâ durmaz sözünde bir gün
İllerle muhabbeti illerle dernek düğün

Revâmıydı İspirom köpek diyesin bana
Ben ki nakdi cânımı virmek isterken sana

Aşkınla zebun sanub güldü bir kaç hergele
Gök yıkıldı başıma sanki çökdü iskele

İki tokat yiyerek görünce dal hançeri
Bir adım atamayub vahhşet aldı dilberi

Düşmüş ayaklarıma af it diye yalvarır
Sarhoşum yoksa elim bıçağa nasıl varır

Varsun itsün hakaaret niçün kıydım o yâre
Çakıl meme üstünden aşub üç derin yâre

İspiromun aşkına hergün çekerken kürek
Ayağımda zincirler meskenim oldu kürek

Laz Dimitrinin Cerîdei Mahâkimi Adliyede bir resmi vardır; fotografından şimşir üzerine hak edilerek basılmış bu resim meşhur hakkâk Antranik'in bir şaheseridir, sanki kağıd üzerine bir ressam kara kalemle yapmış gibidir. Şimşir hakkâkliği üzerinde dünyâda eşi olmayan o şimşir parçasının yeri bugün Türk Resim ve Heykel Müzesi, bir Türk Güzel Sanatlar Müzesi alması lâzım gelirdi; kim bilir nereye atılmış, kaybolmuşdur.

Vâsıf HİÇ

DİMİTRİ (Yamalı) — 1885 ile 1890 arasında Galata ile Beyoğlunun namlı serserilerinden bir rum; taban depdiği itlik yolunun nişanı yüzündeki bir derin bıçak yarası izinden ötürü «Yamalı» lakabı verilmiş idi. Tarlabaşının kaldırım fâhişelerinden Fani adında bir kızın dostu olub Faninin güzelliği dillere destan olmuş Osman adında kayıkcı bir laz delikanlısına gönül vermesi ve bu Yamalı Dimitriden yüz çevirmesi üzere kendisini intikam hırsına kapdıran palikarya, bir gün Osmanın bulunduğu Defterdar İskelesine gitmiş ve delikanlının kayığına müşteri gibi binerek, deniz ortasında kendisini tanımayan rakibinin gafletinden istifade ile elinde bir yoğurd çanağı içinde bulunan kezzabı yüzüne dökerek güzel kayıkcının iki gözünü birden yakarak kör etmışdır. Deniz üstünde bu fşciayı gören diğer kayıklardaki kayıkcı ve yolcular tarafından yakalanıp zâbıtaya teslim eliden Yamalı Dimitri mahkûm olub hapishâneye girdikden az sonra, Kanlı Hârun adında yine kayıkcı esnafından bir laz tarafından Osmanın intikamı yolunda mahbushânede katledilmişdir (B.: Osman, Altınoluk).

Vâsıf HİÇ

DİMİTRİ KALFA — Ondokuzuncu asrın ilk yarısında Tersâne hizmetinde bulunduğunu tahmin ettiğimiz bir gemi inşâiye kalfası - mimarı; Gemlik çekek yerinde Taşrifiye Kapak Kalyonunu bu zât inşâ etmişdi, hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Teşrifiye Kalyonu).

Bibl.: Bahriye Müzesi Rehberi.

DİMİTRİ KAPTAN — Şirketi Hayriye vapurlarının ilk kaptanlarından; yelkenli gemi kaptanı iken şirket hizmetine girmişdir, hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Boğaziçi ve Şirketi Hayriye

DİMİTRİNİN GAZİNOSU — İkinci Abdülhamid devrinde büyük şöhret yapmış yerlerden biri; Pangaltıda Pangaltı Hamamının karşısında idi; her türlü içki bulunur, mezelerinin nefâseti ve çeşidi övülürdü. Pazar ve cuma günleri de ikindiden gece yarısına kadar saz bulunurdu, 1889-1891 yılları arasında devrin meşhur piyasa hânedelerinden Akripas ile Misak efendiler bu gazinoda okurlardı.

Bibl.: Sabah Gazetesi.

DİMİTRİ USTA — On sekizinci asrın ilk yarısında yaşamış gemi yapıcı ustalardan, Tersânei Âmire mimarbaşılığında bulunmuşdur; cizye adı ile gayri müslimlerden alınan vergiden affı için 1728 tarihli bir ferman vardır; hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Ahmed Refik, XII. hicrî asırda İstanbul hayatı.

Bu Bulgar-kıbti melezi Karaoğlan Dimitridir ki o sıralarda Tırnavada bulunan İsmail Fennî Ertuğrul'un tanbur hocası olmuşdur (B.: Ertuğrul, İsmail Fennî).

Gospodin Popofun mirâsındaki hakkını uzun ve gürültülü bir dâvâdan sonra alan Karaoğlan Dimitri Tırnavada duramamış, babalığını ve anasını alarak 1876 da İstanbula dönmüş, Haliç Fenerinde yerleşmişdir.

Hoş sohbet, rind meşreb, bulunduğu meclisleri canlandırır, şenlendirir, köçeklik zamanında girip çıkdığı konakların yalıların gönül cünbüşlerini, zeberdest uşakların, şehlevend kayıkcıların, kaşlı gözlü bağçıvanların aşk yârelerine nasıl merhemi kâfur olduklarını bir meddah gibi anlatırdı.

Cemâl âşıkı, ince, zarif, nâzik, kelimenin en kuvvetli mânâsı ile büyük sanatkâr idi. Tayfur Ağa ile ilk ustası Tanbûrî Kıbti İbrahimi dâimâ hürmetle, rahmetle anar idi. «Drama Köprüsü» yahud «Debreli Hasan» isimmindeki meşhur Hüseyni türkünün hem bestesinin hem de güftesinin kendisinin olduğunu söylerdi.

Debreli Hasanı gencliğinde köçeklik zamanında Boğaziçinde bir yalıda tanımış. Hasan, güzellikde âfeti devran dört kaşlı bir arnavud genci imiş. Yalının Ayşe Hanım adındaki kızının düğününde herkes gülüp eğlenirken Debreli Hasan gözleri yaşlı dolaşır, hizmet edermiş. Genc arnavudun bu hâli çingene köçeğin merâkını çekmiş ve o gece yalıda Debreli Hasanla aynı odada yatarak ve ona türlü diller dökerek sırrını, derdini öğrenmiş. Kendisinden az kabaca, 19-20 yaşlarında olan uşak, iki sene evvel gönüllü jandarma neferi olarak bulunduğu Dramada Ayşe adında bir kızı sevmiş, araya çavuşunu koyarag kızı istemiş, vermemişler, tezine de o kız esnafdan bir gence nikâhlanmış. Gelin kızı kocasının evine götürecek düğün alayı bir köprüden geçecekmiş; Debreli Hasan martini almış, sözde nöbetci gibi köprü başında durmuş, alay geçerken at üstündeki gelin kız Ayşeyi vurmuş, yaş küçüklüğü ve aşk çılgınlığı sebebleriyle onbeş yıl prangabendliğe mahkûm olmuş. Rodos Zındanına gönderilmek üzere yatarken (Drama, Selânik? mahbushânesinden) bir gece duvarı delip kaçan üç haydudla beraber o da kaçmış ve İstanbula gelerek o yalıya uşak olmuş. Hasan: «Karaoğlan.. şimdi beni ele verecek misin?..» diye sormuş. Dimitri pek muhabbetli yakınlık gösterdiği halde oğlanın sır saklayacağına güvenemeyen kaatil genc arnavud o düğün gecesi itirâfını yapdıkdan az sonra yalıdan kaçmış. Fakat onun dilber yüzündeki göz yaşlarını asla unutmayan Karaoğlan Dimitri yıllarca sonra benimdir dediği meşhur türküyü yapmış; türkünün güftesi şudur :

Drama Köprüsün Hasan Gece mi geçtin,
Bre Hasan gece mi geçdin?
Ecel şerbetini Hasan ölmeden içdin,
Bre Hasan ölmeden içdin?
Anandan babandan Hasan sen vaz mı geçdin,
Bre Hasan sen vaz mı geçdin?

At martini Debreli Hasan
Dağlar inlesin
Drama mahbesinde Hasan
Nâmın söylensin !

Hayatının son yirmi yılında saz hocalığı yapan Karaoğlan Dimitri 1910 yılında 74 yaşında vefât etmişdir. Son deminde islâmiyeti kabul etmiş ve Ayvansaray Kapusu dışında Tokmak Tepe mezarlığına defnedilmişdir.

Reşad MİMAROĞLU

DİMİTRİ (Trabzonlu Laz) — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde Galata Yağkapanı İskelesi kayıkcılarından, namlı kabadayılardan, Galata Hendeği Sandığının da en seçkin tulumbacılarından, gaayet yakışıklı, levend endam bir adamdı; 1880 de Galatanın namlı şıkırdım bıçkınlarından olub dâimâ yanında gezdirdiği Balıkcı İspironun çırağı şâbıemred Yaniyi akşam üstü bir meyhâne âleminden sonra Yağkapanı İskelesinde bıçakla vurub öldürmüşdü. Bu cinâyet Galatanın ayak takımı ve bilhassa tulumbacılar arasında derin akisler yapmışdı. Meyhâneden çıkıp kayıkla deniz safası yapacaklarmış, Yaninin ağzından bir «Köpek» lâfı çıkmış, Laz: «Kime dedin?..» diye sormuş, çocuk da: «Sana dedim!..» demiş, iskelede bulunan bir kaç kayıkcı da gülmüş, Dimitrinin; bıçağı çekmesi ile Yaniyi cansız olarak yere sermesi bir olmuş. Hendek Sandığından geldiler, bu günâhkardan devrin âdetince cinâyete bir destan istediler, bir altında peşin verdiler, bir türlü yazamadım, kırık dökük bir şeyler çıkdı, fakat destan kalıbına koyamadım, altını geri vermek istedim ise de tulumbacılar kabul etmedi, «Yazdığın şeyler makbulümüzdür» dediler; garibdir ki Dimitrinin vurduğu oğlanın adı Yani iken, ben bana verilen isimleri karışdırmışım, destana

maktulün adı olarak ustası İsporunun ismini yazmışım, bu hatayı da hoş gördüler :

Düşerse ger bir âşık dilberin alçağına
Gözlerini kan bürür el atar bıçağına

Mestâne gözleri var kırlangıcın kanadı
Sırma perçemli yârin İspiro güzel adı

Balıkcıdır bıçkınım ham gümüş baldır topuk
Gelmez ele avuca haşarı haylaz kopuk

Âşıka cevrü cefâ durmaz sözünde bir gün
İllerle muhabbeti illerle dernek düğün

Revâmıydı İspirom köpek diyesin bana
Ben ki nakdi cânımı virmek isterken sana

Aşkınla zebun sanub güldü bir kaç hergele
Gök yıkıldı başıma sanki çökdü iskele

İki tokat yiyerek görünce dal hançeri
Bir adım atamayub vahhşet aldı dilberi

Düşmüş ayaklarıma af it diye yalvarır
Sarhoşum yoksa elim bıçağa nasıl varır

Varsun itsün hakaaret niçün kıydım o yâre
Çakıl meme üstünden aşub üç derin yâre

İspiromun aşkına hergün çekerken kürek
Ayağımda zincirler meskenim oldu kürek

Laz Dimitrinin Cerîdei Mahâkimi Adliyede bir resmi vardır; fotografından şimşir üzerine hak edilerek basılmış bu resim meşhur hakkâk Antranik'in bir şaheseridir, sanki kağıd üzerine bir ressam kara kalemle yapmış gibidir. Şimşir hakkâkliği üzerinde dünyâda eşi olmayan o şimşir parçasının yeri bugün Türk Resim ve Heykel Müzesi, bir Türk Güzel Sanatlar Müzesi alması lâzım gelirdi; kim bilir nereye atılmış, kaybolmuşdur.

Vâsıf HİÇ

DİMİTRİ (Yamalı) — 1885 ile 1890 arasında Galata ile Beyoğlunun namlı serserilerinden bir rum; taban depdiği itlik yolunun nişanı yüzündeki bir derin bıçak yarası izinden ötürü «Yamalı» lakabı verilmiş idi. Tarlabaşının kaldırım fâhişelerinden Fani adında bir kızın dostu olub Faninin güzelliği dillere destan olmuş Osman adında kayıkcı bir laz delikanlısına gönül vermesi ve bu Yamalı Dimitriden yüz çevirmesi üzere kendisini intikam hırsına kapdıran palikarya, bir gün Osmanın bulunduğu Defterdar İskelesine gitmiş ve delikanlının kayığına müşteri gibi binerek, deniz ortasında kendisini tanımayan rakibinin gafletinden istifade ile elinde bir yoğurd çanağı içinde bulunan kezzabı yüzüne dökerek güzel kayıkcının iki gözünü birden yakarak kör etmişdir. Deniz üstünde bu fşciayı gören diğer kayıklardaki kayıkcı ve yolcular tarafından yakalanıp zâbıtaya teslim eliden Yamalı Dimitri mahkûm olub hapishâneye girdikden az sonra, Kanlı Hârun adında yine kayıkcı esnafından bir laz tarafından Osmanın intikamı yolunda mahbushânede katledilmişdir (B.: Osman, Altınoluk).

Vâsıf HİÇ

DİMİTRİ KALFA — Ondokuzuncu asrın ilk yarısında Tersâne hizmetinde bulunduğunu tahmin ettiğimiz bir gemi inşâiye kalfası - mimarı; Gemlik çekek yerinde Taşrifiye Kapak Kalyonunu bu zât inşâ etmişdi, hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Teşrifiye Kalyonu).

Bibl.: Bahriye Müzesi Rehberi.

DİMİTRİ KAPTAN — Şirketi Hayriye vapurlarının ilk kaptanlarından; yelkenli gemi kaptanı iken şirket hizmetine girmişdir, hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Boğaziçi ve Şirketi Hayriye

DİMİTRİNİN GAZİNOSU — İkinci Abdülhamid devrinde büyük şöhret yapmış yerlerden biri; Pangaltıda Pangaltı Hamamının karşısında idi; her türlü içki bulunur, mezelerinin nefâseti ve çeşidi övülürdü. Pazar ve cuma günleri de ikindiden gece yarısına kadar saz bulunurdu, 1889-1891 yılları arasında devrin meşhur piyasa hânedelerinden Akripas ile Misak efendiler bu gazinoda okurlardı.

Bibl.: Sabah Gazetesi.

DİMİTRİ USTA — On sekizinci asrın ilk yarısında yaşamış gemi yapıcı ustalardan, Tersânei Âmire mimarbaşılığında bulunmuşdur; cizye adı ile gayri müslimlerden alınan vergiden affı için 1728 tarihli bir ferman vardır; hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Ahmed Refik, XII. hicrî asırda İstanbul hayatı.

DİMİTRİYADİS (Pandeli) — 1895 ile 1899 arasında Yüksekkaldırımda bir rum tuhâfiyecinin güzelliği dillere destan olmuş mürâhık çırağı; devrin kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi bu gencin ahvâlini şöyle anlatıyor:

Tuhafcı güzeli urum oğlanı
Çapkının kârı gönül talanı

Sürmeli Pandeli denilir çiçek
Hüsnü yûnânînin timsâli gerçek

Yüksekkaldırmda dükkânı şûhun
Arârat Dağında keştisi Nûhun

Zangoç keşiş despot sarraf çorbacı
Oğlan cümlesinin bâşının tâcı

Kurulur meclisler kalenderâne
Hikmeti Eflâtun üzre terâne

Naklolur esâtir efsâneleri
Reşkider Galata meyhâneleri

Simin pençesinde rıtlı erguvan
Irlanır urumca semâi divan

Siyehpuş keşişler il sîm endâmı
Derâguuşa takdis koymuşlar nâmı.

1889 ağustosunda, bir rum zenginin evinde hizmetkârlık eden bir rum kadını, efendisine sık sık gelen güzel Pandelinin henüz 17 yaşında bulunan kızı Despinayı iğfâl ile kirletmiş olduğunu polise bildirmiş, ve zâbıta tarafından tevkif edilen oğlan suçunu îtiraf etmiş idi. Oğlanın tevkifi o kadar geniş bir alâka ve heyecan uyandırmış idiki Galata ve Beyoğlu sarrafları, takım takım papazlar zabtiye nezâretine giderek şefaatde bulunmuşlar ve hatta, başda efendileri olan zengin, hizmetci kadın ile magdûre kızını davâlarından vaz geçirtmek için iknâa, çalışmışlar, iknâ içinde türlü yollardan tehdid etmişlerdi. Yüksekkaldırımdaki mâhud dükkân da günlerce gürültülü münakaşalara sahne olmuş, önünde biriken meraklı kalabaleığı yüzünden, yol sökülüp gecilemez olmuşdu. Güzel Pandelinin tevkifhânede bir hafta kadar yatması, oradaki eşirrâ ve hayta gurûhu arasında da hayli gulguleye, velveleye sebeb olmuşdu. Pandeli Dimitriadis Despina Kıza diyet olarak takdir olunan elli altın kefîletle tahliye edilmiş, ve tevkifhâneden çıkdığının ertesi günü de bir keşiş tarafından Yunanistana kaçırılmışdı.

DİMİTRİYADİS (Yuvanis D.) — Geçen asrın sonlarında yaşamış ve İstanbuldaki rum mekteblerinde türkce ve fransızca muallimliği yapmış bir zât; 1888 de Ebüzziya Matbaasında basılmış «Durûbi Emsâli Osmâniye ve Franseviye» isimli 353 darbı meseli ihtivâ eden küçük boyda 26 sayfalık bir risâlesi vardır. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

DİMİTRİYEF — İstanbulun kara işgal yıllarında, 1919-1920 arasında Beyoğlunun meşhur kaldırım oğlanlarından bir rum; bir veledi zinâ olub babasının sözde bir rus kaptanı olduğu iddia ederdi, Dimitri adını da bundan ötürü Dimitriyefe çevirmişdi, o tarihlerde 21-22 yaşlarında hârikulâde dilber bir gencdi, güzelliğinden ötürü de «Adonis» lakabı ile anılır idi; fransız işgal kuvvetine mensub Victor Berzoles adında nüfuzlu sapık bir adamın şıkırdım mahbubu olmuş, azgın denilecek derecede şımarmışdı; güzel patinaj yapardı, usta bir dansördü, bir arada boksörlük taslamış, ellerinde boks eldivenleri ile çıplak resimlerini çekdirerek, «le celebre boxeur cientifique rus» (meşhur fennî rus boksörü) ibâresini de yazdırarak hayli kart postal satmışdı. Hiç ringe çıkmamış olduğu halde o devrin genc ve cesur Türk boksörü Zeynel'e meydan okumuş ve Zeynel ile azgın bir palikarya kalabalığının doldurduğu bir boks salonunda karşılaşmışdı; fakat Zeynel, salonu dolduran palikaryalıların tehdidkâr şamatasına ehemmiyet vermeyerek Berzoles'in dilber şıkırdımını kepâze etmiş, Dimitriyef 4. ravundda perişan bir halde maçı terketmişdi; Zeynel de boks salonundan, amerikalı iki bahriye neferinin himâyesinde selâmetle çıkabilmişdi (B.: Akandere, Zeynel). Bu maçdan az sonra da Berjoles mahbubunu alarak memleketine gitmişdir.

Bibl.: Dı.. Namık, Not.

DİMİTRİYU (Panayoti) — Geçen asır sonlarında meşhur bir kasa hırsızı; esâfil ve erâzil arasında «Aynalı Panayot» ve «Piç Panayot» lakabları ile anılırdı; Tatavlalı olub 1875 yılında doğmuş olacakdır; «Tatavla Güzeli» diye meşhur Eftimiya isminde bir fâhişenin oğlu olub bir sefâlet ve rezâlet girdâbı içinden yetişmiş, onbeş yaşlarında ve Galatanın kayık, mavunacı gürûhunun bâîçei hevesâtı iken yan kesicilik suçu ile yakalanmış, mahbushâne de cezâ müddetini doldurmakda olan Çilingir Kosti adındaki bir kasa hırsızı ile tanışmış, bir yıl kadar yatıp hürriyetine kavuşdukdan sonra Çilingir Kosti ile beraber yaşamaya başlamışdı. 1895 de yirmi yaşında iken Hacı Dâvud Vapur Kumpanyasının yazıhânesine girerek kırdıkları kasadan 3000 lira alıp (o devre göre çok büyük para) Mısıra kaçmışlardı, fakat İskenderiye ayak basar basmaz yakalanmışlardı. Panayot İskenderiyede Mısır hizmetinde bir ingiliz komiserini aşırı derecede güzelliği ile teşhir ederek ve üçbin altından hissesine düşen bin altının yarısına dildâdesine vererek sözde karakoldan kaçmış, dört yıl kadar Yunanistanda bir kaç ay da Aynarozda kaldıkdan sonra tekrar İskenderiyeye dönmüş, bir parasız, sefil bir kılık kıyâfetde ateşci olarak girdiği bir ingiliz vapuru ile İstanbula gelmişdi; Kuruçeşmede Andonaki adında bir rum gencinin yalısına sandalcı olarak kapulanmış, bu adamın hafif meşreb zevcesinin gön lünü çelerek hanımına oynaş olmuşdur. Bir ge ce Kuruçeşmede diğer bir rum zencinin evine hırsız girerek kasa kırmak sûretiyle büyük bir hırsızlık olmuş; zâbıta, Çilingir Kosti tarzı kırılmış kasadan, Kosti mahbesde olduğu için, Panoyotinin İstanbulda bulunduğu hükmünü vermiş, bir kaç gün sonra da Şıkırdımı türlü rezâletleri ile çocukluğundan beri tanıyan bir polis Niyazi Efendi Panoyotiyi teşhis ederek tevkif etmiş, ve genc, yakışıklı sandalcının usta bir kasa hırsızı olduğu meydana çıkmışdı; 1899 dan sonra adı işidilmedi.

DİMO (Kalikıratyalı Çiçek) — Hırsız ve kaatil; Kalikıratyalı (bu İstanbul köyünün adı zamanımızda Mimar Sinan'dır B.: Mimar Sinan) zengin bir balıkcının oğlu olub kötü yola on üç yaşında iken babasının çekmecesinden yüz altın çalarak sapmış ve Kefelonyalı bir kaptanla Yunanistana kaçmışdır; bir müddet sonra kaptanın gemideki sandığından da ikiyüz altın ve bir altın saat çalarak bir tayfa ile beraber Aynaroza kaçmış ve bir manastırda keşiş yamağı olmuşdur. Fakat orada da nefsini islah edemeyerek 1885 de İstanbula gelerek Galatanın rum şerirleri arasına katılmışdır. O tarihde henüz onsekiz yaşında nevhat bir kopil idi; Arnavudköyünde çilek tarlaları olan bağçıvan Hristonun yanına yanaşma olarak girmiş, bir kaç gün sonra da çirkin münâsebetlerden doğmuş bir kavgada Hristoyu bıçak ile vurarak öldürmüş, kaçmış, cinâyetden sanık olarak arandığı sırada o yılın mart ayı içinde bir gece Beyoğlunda Londra Birahânesi yanında kuyumcu Corci'nin dükkânını soyar iken suç üstü yakalanmışdı. Önce ismini inkâr ile adının Niko ve yunan tab'alı bir gemici olduğunu söylemiş ise de tevkithânede hırsızlıkdan maznun Kefalonyalı kaptanın bir tayfası teşhis edilerek Hristonun kaatili olduğu anlaşılmış, yaşının küçüklüğü dolayısı ile her iki suçundan oniki sene hapse mahkûm olmuşdur, ve Sinob Kalesi Mahbushânesine gönderilmişdir. Orada «Tahtî» mahlasını kullanan kaatil halk şâiri Hopalı Şâban Reisin şıkırdım uşağı olmuşdur, ki Şâban Reisin bu Çiçek Dimo için iki dîvânı vardır. Âkibeti tesbit edilemedi.

Çiçek Dimo

Resim etrâfında Tahtî'nin bir kıt'ası ile bir gül tutan elin altında şunlar yazılıdır: «Çiçek Dimi nam kanlu oğlanın resmidir. Eseri Nusret, hatırai mahbushâne, Kal'ai Sinob sene 1305». (Resim: Karakalemle yapılmış aslından Ömer Tel eli ile kopya.

DİVAN

Âşkım vallâhi yâhû kalbim al kan ağlayor
Bin mihensiz geçmez ânım rûhum her an ağlayor

Öldür Allâhım beni dûr eyledinse lutfunu
Ol Resüle bin kasem sînemde îman ağlayor

Hep cefâ çekmek mi dünyâ bir güzel gün yok mudur
Nâmusumu teşkil ider sûretde vicdan ağlayor

Râzıyım bir nabze lutfet bin cehennem nârına
Lutfa sâhib olmamış firdevsde sultan ağlayor

Yâ ilâhî eyle ilham Dimo nâm ol kâfire
Tâki uzletde bugün Tahtîye şeytan ağlayor

DİVAN

Çıkdı sibyan âresinden geldi âşık koynuna
Bak şu zından içinde sen kanbur felek oyununa

Bir buçuk yıl âhi hasret çekdi âşık mehveşe
Geldi işte kâfiroğlu pûtun asmış boynuna

Postu sermiş gamhâneye hemdemi Çiçek Dimo
Yanyana bârutla âteş vebal kimin boynuna

Tahtiyâ gel pâyini bûs eyle sen ol çapkının
Derk eylesün riâyeti mahbesin kaanûnuna

Çiçek Dimonun yine Sinob mahkûmlarından halk ressamı ve şâiri Kahveci Nusret tarafından yapılmış güzel bir resmi vardır.

Bibl.: Nusret, Zından Şiirleri.

DİMO (Kaptan) — Geçen asır sonlarında Beyoğlunun aşırı derecede güzelliği ile meşhur bir kaldırım kırığı ve hırsız rum delikanlısı; aslı Sürmenenin hiristiyan lazlarından olup mürâhıklik çağında çırmık kaptanlarından Trabzonlu Laz Nikolinin yanında zenâne olarak dolaşmış, bir İstanbul seferinde Galatada, yalın ayak ve hırpânî kılıkla girdiği bir meyhânede, erbâbı tarafından Galata ve Beyoğlunda geçen akçe olacağı anlatılmış, hasis kaptanın gemisinden fuhuş girdâbına düşmüşdür, ve pek çabuk büyük şehrin kirli şöhretlerinden biri olmuşdur; ki o sırada Papazın Dimo denibiri olmuşdur; ki o sırada Papazın Dimo denilen bir odası, akrânı ve benzeri ile beraber, yasak çıplak resimlerin gizli ticâreti ile meşgul yine hepsi rum olan fotografçılar tarafından resimleri çekilmiş ve erbâbına satılmışdır (B.: Dimo, Papazın). Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin bu iki Dimo için bir manzûmesi vardır:

Beyoğlunun vardır iki Dimosu
Kaldırım çiçeği kemân ebrûsu

Birine Papazın Dimosu dirler
Fener Çarşısında nevcivan berber

Biri de Kaptanın Dimosu şehbaz
Baldır bacak çıplak Sürmeneli laz

Kaptanın Çıplağı Papazın Gülü
Tızmantırılların sîne bülbülü

Türlü türlü caka, afi, kurumlar
Perçemleri yağlı süslü urumlar

Pür safa meygede, dilküşâ halvet
Gâhîce idilür hâneye dâvet

Çakar da bâdeyi yatur mestâne
Var selâm et Papaz ile Kaptâne

Çıplak resim maddesinden tâki bata uğramış, uslanmamış, hapse mahkûm olmuş ve mahpushânede azılı hırsızlar âguuşunda tâlim ve terbiye görmüş, usta bir gece hırsızı, bilhassa liman korsanı olmuşdur. 1900 de Marko, Mihal ve Sava adında üç korsanla beraber kayık ile gidib girdikleri Fındıklıda bir yalıda suç üstünde yakalanmışlar ve 20-21 yaşlarında bulunan Kaptanın Dimo üç sene hapse mahkûm olmuşdur. Aşağıdaki satırları Sabah Gazetesinden naklediyoruz: «Galatada metruk bir mahzende tahminen yirmi beş yaşlarında hırpânî kılıklı bir genc adam ölü olarak bulunmuşdur. yapılan tahkikatda uygunsuz gürûhundan ve meşhur liman hırsızlarından Kaptanın Dimo diye mâruf bir rum olduğu anlaşılmışdı. Dimo gece barınmak için girdiği mahzende soğukdan donarak ölmüşdür» (Şubat, 1903).

Bibl.: Sabah Gazetesi; Servet Gazetesi; Râzi, not.

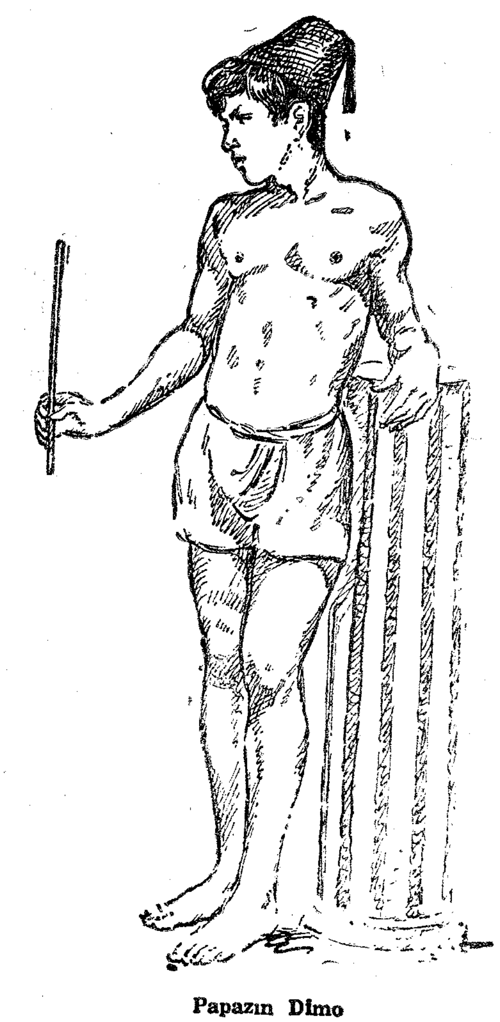
DİMO (Kumburgazlı Oğlan) — 1908 ile 1909 da, meşrûtiyetin ilk senelerinde Kâğıdhâne Köyünden bir yandan Kilyosa, bir yandan da Çatalcaya kadar uzanan sâha içinde şekaavet yapan bir çetenin o tarihtede henüz 18 yaşında bulunan mürâhik reisi; ahlâksız takımından pek dilber bir rum kopili olup, üç ayakdaşı da hayta güruhundan kendisinin şevkeri yerinde Bekâr Hristo, Kalafatcı Yorgi ve Kıbtii nasrânî Kara Miço adındaki mükerrer sâbıka sâhibleriydi önceleri çete reisi Bekâr Hristo zan edilmiş ve Galatada Sidikli Despinanın umumhânesinde uşak adı altında çalışan Kumburgazlı Dimoyu da yanında gezdirdiği zan edilmişdi. Çetenin tâkibine memur jandarma mülazimi Kâzım Efendi haydudlardan üçünü Isparta kule Demiryolu istasyonu civârında sıkışdırıp yakalamış, içlerinde Dimo bulunamayınca eski umumhâne uşağının şâkîler tarafından katledildiği şübhesine düşülmüşdü; fakat Bekâr Hristo: «Biz onu nasıl öldürebiliriz ki Dimo bizim hem mâşukumuz hem de reisimizdir, bu yola da onun emri ile kelle koyduk» demişdir. Kötü gencin Galataya fişek almak için gittiği öğrenilmiş ve bir gece umumhânelere yapılan ânî baskınla bir arama Oğlan Dimo eski maması Despinanın evinde Kalyopi ismindeki kızın koynunda uyur iken yakalanmışdır. Dimo, Hristo ve Yorgı beşer yıl pranga bendliği; Kara Miço ise 1907 de parasına tamah ederek zengin bir celebi ağlarına giderken yolda kesdiğinden ve ve o tarihdenberi hâli firarda bulunub giyâben idama mahkûm olduğundan bu sefer vicâben idama mahhkûm olmuşdur.

SERVET

DİMO (Papazın) — Geçen asır sonlarında Beyoğlunun aşırı derece güzelliği ile meşhur bir kaldırım kırığı ve kaatil rum delikanlısı; Haliç fenerinde mürâhik berber çırağı iken dildâdesi bir papaz tarafından iğfâl edilmiş ve Çaka adında bir ahır uşağı ve beygir sürücüsü tarafından da fuhuş girdâbına sürüklenmişdir; kısa bir zaman sonra da Kaptanın Dimo diye anılan adaşı ve akrânı diğer bir rum genci ile berâber o kirli âlemlerin şöhretlerinden olmuşdur, öyle ki, yasak çıplak resimlerin gizli ticâreti ile meşgul yine hepsi rum olan fotografcılar tarafından resimleri çekilmiş ve erbâbına satılmışdır (B.: Dimo, Kaptanın). Beyoğlu ve Galatanın azılı serserilerinden Karakaçan Yorginin pençesi altına giren Papazın Dimo 1898 de ondokuz yaşında bulunur iken şevheri yerinde o serseri ile bir akşam Tatavlada (Kurtuluşda) bir meyhânede körkütük sarhoş olmuş ve o sırada beygir sürücüsü Çako ile karşılaşmışdır; «Beni para için bu yollara sürükleyip mahveden sensin» diye Çakoyu büyük bir bıçak ile karnından vurup öldürmüşdür. Önce Karakaçan Yorgi delikanlısını kurtarmak için suçu üstüne almak istemiş ise de koca bir meyhâne halkının şâhidliği karşısında Papazın Dimo, hafifletici sebebler olduğu için beş sene kürek cezâsına mahkûm olmuş ve sonra adı duyulmamış, gâiblere karışmışdı. Gönderildiği Rodos zındanında ölmüş olacakdır.

Bibl.: Sabah Gazetesi, Servet Gazetesi; Râzi, nit.

DİMO (Paşa Şıkırdımı İmrozlu) — 1880 ile 1885 arasında Kanlıcada Bahâî Korfezi (Kanlıca Koyu) üzerinde Fıstıklı Yalı diye meşhur Şerifpaşazâdeler yalısında kayıkcılık yapmış güzel bir rum genci. Tophâne ketebesinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzi kendine has edâda bir gazel ile övdüğü bu delikanlı hakkında şunları anlatıyor: «1298-1300 yıllarında 18-20 yaşlarında güzellikde âfeti devran idi. Tophâne Meclisi âzâsından Kanlıcalı Şerifpaşazâde Miralay Hakkı Beyefendi bir rum kaptan vâsıtası ile İmrozdan getirtmiş idi; gaayetle makbûlü hem kayık-

Papazın Dimo
(Resim: S. Bozcalı)

cısı hem uşağı idi. Beyefendimizin meşhur Fıstıklı Yalısında Fıstık ağaçları altında bir gece bir âlî ziyâfeti oldu. Saz, köçek, orta oyunu ve meclis işret tamam kurulmuşdur. Dimo o gün denize girmiş ,ayağını istiridyeye derince kestirmiş, çıplak ayağı sarılı, meclise hizmet ederken topallar idi. Sünnetci Cerrah Mehmed Efendi de Kanlıcalı olub o gece misâfirler arasında idi, keyifler kıvâmına geldikde: — Böyle bir hüsün sâhihbi oğlanın küfrü dalâletde kalması revâ değildir, sen emret beyim, gidüb alâtımı alayım geleyim, şu oğlanı sünnet edivereyim, meclisimiz sünnet cemiyeti olsun dedi..», Hakkı Beyfendinin muvâfakatı ile hânesine gidip alâtını getirdi. Hakkı Beyfendi Kayıkcı Dimoya: — Seni şimdi sünnet ettireyim, müslüman olmaya râzı mısın?.. diye sorduğunda oğlan şaşırdı; «Siz bilirsiniz efendim!..» derdemez Beyfendinin emri ile bağçeye bir hasır serildi, üstüne mükellef bir döşek yapıldı ve Dimoyu sünnet ederek içine yatırdılar. Vakit gece yarısını bulmuş idi ki haber Kanlıcaya yayıldı, hemen bütün köy halkı ayağa kalkdı. Yârânın işret sofrası yerine düğün sofraları kuruldu. Öyle tantanalı düğün oldu ki târif edilemez; Hakkı Beyfendi cebindeki altın saatini çıkarıp hediye etti, Kayıkcı güzeline hediyeler yağdı, yasdığının altında mübalağsız beşyüz altın kadar nakid toplandı. Beyfendi Tophâneye Meclise geldiği günler Dimoyu bizim odaya alır idim, mevsime muvafik çay, sahleb, şerbet, dondurma ikrâm eder idim. O aşınâlığın şevki ile o gece kesemizi biz de kayıkcı oğlanın yastığı altına bırakdık idi. Fakat oğlan müslüman olmadı. Sünnet cemiyetinden bir müddet sonra Hakkı Beyfendinin hizmetinden ayrılarak Doktor Zoiros Paşaya kayıkcı oldu. Bu günahkâr Râzi ile âşinâlığı devam ettirmişdir. 1302 (1885) eylülünde idi, Üsküdarda fakirhâneye gelüb üç gece kadar misâfir kaldı, Aynaroza gidip keşiş olacağını söyledi. Kararından caydıramadım». Koca kalender şâirin her halde Zoiros Paşaya îmâ ile «Paşa Şıkırdımı» lakabını verdiği İmrozlu Kayıkcı Dimo şânındaki manzûmesi şudur :

Paşa Şıkırdımı dirler Dimoya
Kayıkcıgüzeli o selvi boya

Meygedede bir şeb alub karşıma
Seyrettim çapkını ben doya doya

Deryâda güneşde yanmış gövermiş
O dilber yüzünde ne tatlı boya

Dalfesinde püskül alnında perçem
Fettan gözlerinde kirpiği oya

Ak dimiden donu helâli gömlek
Pek de yakışmışdır palikaryaya

Hele bak çalıma ince belinden
Topuklar ardınca kuşak salmaya

Tulumcacılıkda külhanbeylikde
Dengi değil isen kalırsın yaya

Keştii aşk ile geldik sığındık
Kanlıcada lenger atarak koya

Anadol yalısı bu yıl anınla
Reşkâver olmuşdur karşı yakaya

Şerifpaşazâde Hakkı Beyfendi
Sünnet ettirmişdir vurup şakaya

Soyub da o şâhı çirki küfrünü
Gerekdir Hazreti Ubeyd yıkaya

Hemen Hak kazâdan türlü belâdan
Hele kem nazardan anı saklaya

Sâhili deryâda kesdirmiş kopil
Çıplak ayağını istiriyyaya

İksiri aşk ile merhem iderek
Yolladım gönlümü yaraya koya

Derâguuş ittikde kalenrâne
Nermü nâzik oldu o çetin kaya

Nârayı hey heye Râziyâ yol ver
Yedi kat gökdeki melekler duya

Vâsıf HİÇ

DİMO'NUN MEYHÂNESİ — Geçen asrın ilk yarısında Galatanın meşhur meyhânelerinden biri; deniz kenarında, Karaoğlan İskelesi yanında harâbathâne olub Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin: «Ben yetişmedim, görmedim» diyerek rivâyetler üzerine nakline göre her gece içinde kırk elli hâneberduş yatar dârülnedvei haşerât imiş. 1866 da vefât etmiş olub kabri Kazlıçeşme Bektâşi Tekkesi hazîresinde olan Dilâver Babanın bu meyhâne için en az yüzelli kıta tahmin ettiğimiz uzun bir manzûmesi var-

١
شهر استانبولی ایتدم زیارت
بقچه قپوسنه واردم ابتدا
چارشولری کزمه بندکی نیت
بر سغیل حال ایله دوغر ولدم یوله

٢
صقه چشمه سندن چیقدم یوقاری
سیر ایلدم اندع اولوخانلری
کوردم بولجه جی صراف تجاری
بولرده یوکلردن کچلمز اصلا

٣
مغازه لر صتار بللوری فنجان
تابقوش باشنه صربکو دمرجان
سکا برازخرجلق ویره یم خانجن
نافیله یوش یره بحوده بقمه

٤
دولمه شراق کچدم محمود پاشادن
کوزومه ایلشدی محبوبی یاران
تلپجی تنه کبی چرخی بزرکان
فناز قندیل صتار بعضیسی بویه

٥
شوجمو پاشانك عجی چشمه سی
عجب شود لبرك ندر کوسمه سی
سلامی صباحی بزدن کسمه سی
اومه دم رقیبك سوزینه اویمه

٦
کزمك ایسترم کوکلوم ترجوارده
کوردم سیر ایلدم طرابجیلری
کماثجیلر قومشو قرشو قرشو
یارنجه محبت ایدرلر دائما

٧
سیر ایلدك رلك کلدم ابلریره
کوزلر ایلدم قارشودن هم ایچروه
تاشیرردم بقایم عجب نره یه
هر یانی دوناغش زینت زیبا

٨
مسجی دکاننده یقارلر بوخور
کورکچیلر صرمه معتبر مشهور
چوقه جیلر جمعی غایتدن معمور
بونلره خیلیجه استر سرمایه

٩
عاجی چشمه سنك محله سی
دائما کلور برلر کبارلرك هپسی
کون بکون سر ولور بش ون تبسیسی
صتار هوما سرشریتی هر لیموطه

١٠
قیوجیلر ایچی درلو زوقالر
یهودیه هکاکلری تاشلری چاقلر
عابری بزقاقده یالدیز ورقلر
بوعلیه میل ایدن منندی کمیا

١١
چوقه جی خانینك سزلره معلوم
ایجندع بولنان اوسته لر عالم
وراقجی خانینك فکری خیال
الیم صبا تملری قوسولید لیرا

١٢
مولك استانبولك بدستانی
نامتریسك موجود سیرایت جمیعنی
عالمك شو شبهه سز بورده امینی
شوجهانك مالی حفظ اولور بونده

١٣
صندال بدستانك یوقدر اغیاری
دنکنی بوله جم کزسه دیاری
بکجیلرك اصلا یوقدر اویاری
جمیعسنه دقت ایدر دائما

١٤
دلاللری کزر اللری ایپیك
مزات ارتقه حرام ایچ ایله بیشه
کیبار کچینر کیسی کشنشه
قدر بو شوکر ویرمه لی حقنه

١٥
چارشو شنلکی کورنجه یا بیل
قوقولر ایچنه اولدم بك مایل
الیم صاتم اولوردز لو انواع ال
بزدن بز برقو رسیر اولوب سهل

١٦
برازیچق دوام ایلدم بری
کوردم دکانلرده یهودیلری
شیرلنغه یاغنی یمزدن بری
اپای طوره مش منندی یوصما

١٧
یغلقجیلرده چوق معتبر دکان
چوقلرك شکلی کزرهوجه کان
ایشتك اندع کوردم جوق ایچه ارکان
اخذ ایتالری بول تبرتیرهم خصرم

١٨
یورغانجیلرده دق واردر کزلر
ایکی یانلی دکانلری سوزرلك
عالم کندی مالری دیزرك
مشتریه بیوروب دیوجغرشمه

١٩
کوردم شو چارشوده درلو برلودر
کچی سی فوقاره کیسه کبار
کمنده واردر النده شکار
عالمك قسمتك خلق ایدن مولی

٢٠
فنجیلر زوقاغك بك داردر اکی
اسکی یوپالر اولور پیپ بك
حاضر جیلر کورسه چاغیرسی
نر السان دقتله بقمه دن المسه

٢١
دوغامیدان در چارشو اورتاسی
صرمه کشلر صتار مالك خاصی
قزلر بویه درقزان قاره سی
بعض دکانلرده مالی قطو ره

٢٢
صاریجیلر دکانك ادکن پایلر
قولتوقجیلر کوزون عاجوق قچارلر
بیت بازارك کهله بیره اوچارلر
دقت ایت سیر قدن کنده قوللا

٢٣
قالپاقجیلر باشی چارشونك خاصه
کیمنه اولور یورك یاره سی
کتنده البر کوینوك پاسی
مشتربه مدامت قرارك بولسه

٢٤
کچیل مرکاوبر باشندن جیقه یه
حیران اولدم بك نیره یه بقایم
دلی کوکل قیو ویرمه یوب بقایم
بویله چیله اولمسون برقولیه

٢٥
کجوب دوناتلرك جوقی سیرجی
کبی کیجی کبی بیکرجی
بعضنك سر قلبی جوق سیرجی
صوساصه یولمز جبك بشبارهٔ

٢٦
دکانلرده کورکی نلر صتارلر
لسان ایله موشتری توقارلر
حلال حرام درلو یلان قتارلر
جهان بر کچنمه سبب ایچه

٢٧
یوردم چارشوده براز ایلدیکه
قاشینی ایدرمش دلبرك بری
دیدم قیمه تکا کوزوم توری
هان مائل اولدم تازه جاغنه

٢٨
عربه لی کلوربو ردن کچرلر
بر دکاندن بر دکانه کچرلر
کوزینوب درلو قماش کچرلر
قازمیر لاهور کبی یاد بند جوخه

٢٩
جز نیجه ایراقدن ایلدم سیرك
حاجیلانك بری صابجش فعلك
دوستنو اولا یوب ویرمدع ترکین
چها بایدرسز اولدوموجه یا

٣٠
محبت ایدرك صاتلی باقه رق
بربرلیسنك بودون صیقه رق
کبی کیجمش کیمسی اوفراق
نه الیسه مطلوبی ایتمه اجرا

٣١
هله نیجه سی جفدق دستاری
کورلك یابدرمش چارشوسن ایری
شوبنایه اصلا سونا ولمز غیری
ایواهیانه اوزنحش امسا

٣٢
چارشو قپولری بردن اچیلور
حکمت یاریدن قسمت صاچیلور
صابی صبا نلره لباس بیچیلور
شوجهانك عالله ایتمك دعا

٣٣
اختتام بکجیلری جمعی کلورلر
حاییه قالقلر دیو خبر ویررلر
بردن قپولری هپ چویررلر
بلدیمه من انجام هر کز اولورسه

٣٤
کیجه قندیللری یقوب دیزرلر
همان صباحه دك دورمز کزرلر
بزیره جیطا اولسه جابوق سزرلر
بوغیرت بابنده هپسی یکتا

٣٥
بکجیلری صوردم اوتوز دانه دلر
جمعی شبهه سز صادقانه در
بکچی باشی ذات عاقلانه در
حق تعالی کدر ویرمیه اکا

٣٦
سکا هیچ حرامه ایلمه دوا
هم بر کیجه اوله کودا پزلام
قلبنه درج ایله طور وسلك انجام
سنا باقی دکل بوفانی دنیا

«İstanbul Çarşısı, Kalpakcılarbaşı Destanı» (Metni için bakınız: C. 7, S. 3766)

استانبول چارشوسی قالپاقچیلر باشی دستانی

١
شهر استانبولی ایتدم زیارت
بغچه قپوسنه واردم ابتدا
چارشولری گزمه بندکی نیت
بر سفیل حال ایله دوغرولدم یوله

٢
صقه چشمه سندن چیقدم یوقاری
سیر ایلدم اندن اولو خانلری
کوردم یوللیجه جی صراف تجاری
یوللرده یوکلرده ن گچلمز اصلا

٣
مغازه لر صتارلر بللوری فنجان
تایغوش باشنه صرلکو در مرجان
سکا براز خرجلق ویره یم خارجن
نافیله بوش یره بحوده بغمه

٤
دوله شراق گچدم محمود پاشادن
کوزومه ایلشدی محبوبی یاران
تلیجی تنه کی چرخی بزرکان
فناز قندیل صتارلر بعضیسی بوبه

٥
شو محمود پاشانك عجیب چشمه سی
عجب شو دلبرك ندر کوسمه سی
سلامی صباحی بزدن کسمه سی
اومه دم رقیبك سوزینه اویمه

٦
کزمك ایسترم کوکلوم برجوریه
کوردم سیر ایلدم طرابجیلری
کمانجیلر قومشو قرشو قرشو
یارنجه محبت ایدرلر دائما

٧
سیر ایلدیلرك کلدم بن ابلوریه
کوز ایقدم قارشودن هم ایچرویه
تماشیردم بقایم عجب نره یه
هر یانی دونانمش زینت زیبا

٨
...مسجد دکانندن یقارلر بوغچه ر.
کورکچیلر صره معتبر مشهور
چوقه جیلر جمعی غایتدن معمور
بونلره خیلیجه استر سرمایه

٩
عابجی چشمه سنك محلله سی
دائما کلورلر بکارلرك هبسی
کون بکون سر ولوریش اون تبسمی
صتار هوهو ماسر شربتی هر لیمونه

١٠
قیوقچیلر ایچی درلو زوقاقلر
یهودیه هکاقلری تاشلی چاقلر
عابری بزقاقده یالدیز ورقلر
بوعلمه میل ایدن منندی کبیا

١١
چوقه جی خانینه سزلره معلوم
ایچنده بولنان اوسته لر عالم
ورا بچی خانینه فکری خیال
الیم صاتملری قونسولید لیرا

١٢
مولك استانبولك بدستانی
نه استرسك موجود سیر ایت جمعیسنی
عالمك شو شبهه سز بوردر امینی
شو جهانك مالی حفظ اولور بوندن

١٣
صندال بدستانك یوقدر اغیاری
دنکی یوله چم کز سه دیاری
بچیلرك اصلا یوقدر اویاری
جمعیسنك دقت ایدر دائما

١٤
دلاللری گزر اللری ایشده
مزات ارتغه حرام اوج ایله بیشده
کیدار کچینمز کیسی کنشده
قتارم بوشو کر ویرمه لی حقته

١٥
چارشو شنلکی کورنجه یا بیهل
فوفلر ایچنه اولدم بك مایل
الیم صاتم اولور درلو انواعیل
یزدن بز برقو رسیر اولوب سهل

١٦
برازیغی دوام ایلدم بری
کوردم دکانلرده یهود یلری
شیرلنغه یاغی بزدن بری
آیای طوره مش منندی یوصما

١٧
یغلقجیلرده چوق معتبر دکان
چوقلرك شكلی بكزر هواجه کاتب
ایشندن اندن کوردم جوق ایچارگان
اخذ ایتالری یول تیر تیرهم ...

١٨
یورغانجیلره دق وارد دقیق کوزلك
ایکی یانلی دکانلری سوزلك
عالم کندی مالیری دیزرلك
مشتریه بیور دون دیو چغیریشمه

١٩
کوردم شو چارشوده درلو برلر
کیجیسی فوقاره کیسه کبار
کمنده واردر الدنه شکار
عالمك قسمتك خلق ایدن مولی

٢٠
فنجیلر زوقاغی بك دارد راکب
اسکی یو یارلری اولور سبیکی
حازیرجیلر کو رسه جاغیرسی
نرالسان دقتلی بقه دن المسه

٢١
دوغامیدان درجار شواورناسی
صرمه کشلر صتار مالك خاصی
قزارلر بوبه درفزان قاره سی
بعض دکانلرده مالی فطوره

٢٢
صاریجیلر دکانك ادکی ...
قولتو قچیلر کوزون عاجون ...
بیت بازارك کهله بیره او ...
دقت ایت سیر قندن کند ...

٢٣
قالپاقچیلر باشی چارشونك نهسی
کیمنه اولیور بورك یاره سی
کنتك الیر کوینولك یاسی
مشتر به مدامت قرارك بولسه

٢٤
کجیلرکاو بر باشندن جیقه یه
حیران اولدم بك نیره بر بقایم
دلی کونل قیو ویرمه یوب بقایم
بوبلیه جیله او لمسون برقولوم

٢٥
کجوب دونانلرك جوغی سیرجی
کمی کیجی کمی بیککرجی
بعضنك سرقلچی جوراب سیرجی
صوساصه بولمز جیان بش پاره

٢٦
دکانلرده کورکی نلر صتارلر
لسان ایله موشتری توتارلر
حلال حرام درلو یلان قتارلر
جهان بر کیمنه سبب انجه

٢٧
یوردم چارشودن برازایلیه
قاشیخیاید رمش دلبرك بری
دهدم قیمه تکا کوزوم نوری
همان دم ...

٢٨
عربه لی کلوربوردن کچرلر
بردکاندن بردکانه کچرلر
کوزینوب درلو قماش بچرلر
قازمیر لاهوری کی یادبند جوخه

٢٩
جزنیجه ابراقدن ایلدم سیرك
حماهیلانك بری صابنمش فعلك
دوستو اولا یوبیا ویرمه ترکین
حجابایدرسنزاولدوموجه با

٣٠
محبت ایدرك طاتلی باقه رق
بر بریسنك بودون صیقه رق
کیمی کچمش کیسی اوفراق
نه ایسه مطلوبی ایتمه اجرا

٣١
هله نیجه سی جقدق دشاری
کوکلی یابدرمش چارشونك ایری
شو نیابه اصلا سون اولمز غیری
ایوانه بیانه اوزنمش امثا

٣٢
چارشو قپولری بردن اچیلور
حکمت یا ربدن قسمت صاچیلور
صابی صبیانلره لباس بچیلور
شو جهان عالمه ایتمه دعا

dır (B.: Perîşanbaba Tekkesi; Dilâver Baba).

Manzumenin fihristine nazaran «Tezgâh», «Meşrûbât» (İçkiler), «Nukliyât» (Mezeler), «Muhabbeti Şebâne» (Gece Muhabbeti), «Rezâleti Hîzan» (Kötü Delikanlıların Rezâleti), «Menkibei Ahilea Civan», «Firârı Ahilea bâ Mustafa Bey», «Katli Sürmeli Oğlan be desti Keşiş», ve «Katli Hançerigüzel be desti Kara Yani» serlevhalı bendleri tamamen kaybolmuşdur; Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında bu uzun manzumenin elimize geçen kısmı baş tarafdan 17 kıt'a ile sondan 7 kıt'adır :

Kız Dimo'nun Meyhhânesi
Meyhâneler bir dânesi
Sakız gülü uşakların
Her biri bir dür dânesi

Mevkiinde var isâbet
Lebi deryâ pür letâfet
Târif idem tafsil ile
Takdire şâyandır elbet

Aya Nikol Kilisesi
Karaoğlan İskelesi
Galatanın şenlik yeri
Sanasın Bâbil Kulesi

Frenk talyan urum ermen
Hûri melek gül yâsemen
Şıkırdım it hergelesi
Dîvü şeytan hem ehremen

Gündüz kovan gece dalyan
Pâ bürehne sîne uryan
Harâbâtî mestâneler
İdem size bir bir beyan

Bâyü gedâ alâ ednâ
Kimi câhil kimi dânâ
Tezgâh başında dururlar
Usta şâkird pîrü bernâ

Cümlenin var bir tâzesi
Âteşi aşk yelpâzesi
Lebi gülgûn pâyi billûr
Cur'ai aşkın mezesi

Âşıkların hepsi bulut
Mâşukları misâli put
Tapar durur leylü nehar
Ki reşkâveri Kavmi Lût

İşmar çakub yâ hû diye
Bir perçemi merguuleye
Sayd olunur mühmel civan
Bir kadehe bir lûleye

Laterina lavta keman
Miçoları oynat heman
Hep adalı tavşanlardır
Dört nefer Yûsufu zaman

İstefodur biri şâhın
Eğri kor dâim külâhın
Raksa çıkıp topuk vursa
Pâyi olur bûsegâhın

Biri Çakır Tiryandafil
Destinde sûri İsrâfil
Koparır hüsnü kıyâmet
Olmasa vaslı selsebil

Biri dai Angilidi
Yok bâbı vaslın kilidi
Berdâr etmiş perçeminde
Nice şakîi pelidi

Âhir biri sırma kâkül
Ahilea nâm gonca gül
Meygedenin âbı rûyi
Âşıkları püskül püskül

Yokdur anın hiç menendi
Aşk ile soyunmiş kendi
Sankim Hüseyin Paşanın
Çıplak Tersâne Levendi

Kıymetin etmiş dü bâlâ
Türkî tekellümle âlâ
Ol mehpâre gümrahların
Serveridir Ahihlea

Sâir mühmelânı hizan
Bî haddü hesâbı mîzan
Külhenîler ki şeytandan
Desturu etmiş istîzan

Hâyi hûyi mestâneyi
Terk idüp kır peymâneyi
Gerdende zencîri cünûn
Gördüm nice dîvâneyi

Dilâver gel hû deyüb çık
Yalın ayak bâşı açık
Ceddi ekberimiz Âdem
Mâyesi bir avuç balçık

Hacı Bektaş Pîr bendesi
Meydânı aşk efkendesi
Çık çalmadan sırtın hele
Hâk üzre şeytan kündesi

Bekler seni başka tezgâh
Kılmak içün sırdan âgâh
Hak yolunda soyunmuşlar
Hak âşıkı evi dergâh

Gilmânı var altun adı
Hem bâde var kevser tadı
Canbazı var deşti aşkın
Ya Mecnunu ya Ferhadı

Olsa uryan ser tâ be pâ
Libas olur iffet hayâ
Şem'i kâfur misâl yanar
Be aşkı şeyhü evliyâ

Subhu mesâ dilde tekbir
Bunda iki can olur bir
Âşık ile mâşuk içün
Hem dahi tek olmuş kabir

Vaktiyle Galatada denizin Ayios Nikolos Kilisesine kadar geldiği rivâyetini 1866 dan önce yazılmış bu manzume de teyid etmektedir. (B.: Ayios Nikolaos Rum Ortodoks Kilisesi, cild 3, sayfa 1583).

Vâsıf HİÇ

DİNÇ (Mehmed Hicâbi) — Hukukcu; 1909 da Gaziantebde doğdu; o tarihde orada nüfus müdürü olan Kilisli Musa Kâzım Bey ile yine Kilisli Şifâ Hanımın oğludur; Gaziantebde Sarı Mektebde, Gazianteb Ortaokulunda okudu, 1930 da İstanbul Erkek Lisesinden mezun olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi; lisenin son ve fakültenin ilk sınıfında öğrenci iken Cumhuriyet Gazetesinde iki sene muhabir olarak çalışdı; fakültenin ikinci sısıfında iken Üniversite rektörlüğü hususi kâtibliğine tâyin edildi; 1933 de Hukuk Fakültesinden diploma alarak Üniversite tedris işleri müdürü, 1936 da Kadınhanı savcısı; 1937 de Çeşme savcısı; 1938 de Üsküdar savcılığı muavini; 1939 da İstanbul savcılığı muavini oldu; altı yıl kaldığı bu memuriyetinde basın dâvalarına bakdı, 1947 de İstanbul baş savcısı muamini, 1951 de İstanbul Başsavcısı oldu ve 1958 de adlî memuriyet hayatından istifâ ederek ayrıldı. 1960 da İstanbul 10. Noteri oldu.

1939 da pek şöhretli Türk hukukçularından Selâhaddin Âdil Beyin kızı Ümid (Taylan) hanımla evlenmişdir, Demir (doğumu 1945) adında bir oğlu vardır.

Hâtıralarını kalem diline verdiği takdirde millî tarih kütübhânemize kıymetli bir vesika bırakacak kimselerdendir.

DİNÇER (Ganîmet Ayten) — Değerli bir ingilizce mütercimi, bu satırların yazıldığı sırada, 1965, Nebioğlu Yayınevi ve matbaasının müdîresi; Trakya kasabaları ile İstanbul arasında otobüsler işletmiş ve bir ara otomobil işleri ile meşgul olmuş Üsküblü Bay Bayram Erim ile Adanalı Sâbire hanımın kızı olarak 1933 de İstanbulda doğdu; 44. İlk Okulda okudu; Arnavudköyü Amerikan Kız Kollejinde talebe iken 1951 de bankacı Gaalib Dinçer ile evlendi ve kolleji terk ederek tahsiline aydın bir ev kadını sıfatı ile otodidakt olarak devam etti ve bilhassa edebî kültürünü genişletti. 1959 da Nebioğlu Yayınevi için romanlar terceme ederek basın hayatına atıldı, aynı yayın evinin çıkardığı Bütün Dünya mecmuasının yazı âilesine girdi; 1962 de de bu mecmuanın genel sekreteri oldu, aynı yıl içinde Nebioğlu Yayınevi ile matbaasının da müdîreliğini üzerine aldı. O tarihden bu yana, bir erkeğin gösteremeyeceği gayret ve sadakat ve fedakârlıkla çalışmaktadır.

DİNÇMAN (Hüseyin Kenan) — Klişe sanatkârı, iş adamı, Kenan Klişe Fabrikasının kurucusu ve sâhibi; 1898 de İstanbulda doğdu. Bedestan esnafından Mehmed Bekir Efendi adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Hanife Hanımdır. Bu satırların yazıldığı sırada, 1965, İstanbulun basın ve yayın âleminin sayılı zenginlerinden biri olan ve Klişeci Kenan Bey diye anılan Kenan Dinçman C. Çetin bir yazarın «sıfırdan başlayıp nasıl milyoner oldular» isimli eserinde hayat hikâyeleri anlatılan on iki kişiden biridir. (Diğerleri: Cemil Bingöl, Ali Civan, Emin Yeyman, Mehmed Külekcioğlu, Hüseyin Başarır, Hacı Salih, Yakub Özdilek, Hasan Karamehmed, Cavid Cav, Niyazi Ersoy, Nuri Leflef); aşağıdaki satırları oradan alıyoruz:

«...Üç yaşında iken babası öldü, kundakda altı aylık bir de kardeşi vardı; Genç yaşında dul kalmış ve çocuklarına çok bağlı anası bir süre evlenmedi. Bekir Efendinin sağlığında geçim sıkıntısı çekiyorlardı, âilenin tek geliri, evlerinin kiraya verilen bir odasından alınan ayda 20 kuruştan ibâretti. Bu ev, Cağaloğlunda Şerefefendi Sokağında idi, Hanife Hanım evin tamamını 60 kuruşa kiraya verdi (sene 1901 - 1902) ve iki çocuğu ile Eyyubda 20 kuruşa kiraladığı bir eve taşındı, bu suretle gelirleri 40 kuruş artmış oldu. 1905-1906 arasında ilk okula gitmeye başlamış olan Kenan okul masraflarını karşılayabilmek için akşamları gazete satmaya başladı, bu sıralardadır ki Hanife Hanım da İkdam Gazetesinin ser mürettibi ile evlendi ve Kenan da Burhânı Terakkî Mektebine devama başladı. Fakat pek kısa bir zaman sonra üvey babası da ölünce akşamları tekrar gazete satıcılığına başladı, günde 15-20 kuruş kazanıyordu. Kış günleri, paltosu yokdu, sırtında bir ceket ve ayaklarında bir çift partal pabuçla dolaşıyordu, palto aramıyor, fakat temiz, sağlam ayakkabının hasretini çekiyordu. Bir akşam bir kunduracı dükkânının vitrinine bakarak: — Allâhım.. ne olur, bana da bir çift ayakkabı ver, senden başka hiç bir şey istemem!.. dediğini ömrü boyunca unutmamışdır.

«Meşrutiyetin ilânı sıralarında, 1908-1900 arasında okulların yaz tâtilinde Ebüzziyâ Matbaasına çırak olarak girdi, farkında olmayarak meslek hayatına ilk adımını atmış oldu. Az sonra Tevfik Nureddin Beyin çıkardığı Çocuk Dünyâsı Mecmuasına girdi, büronun ayak işlerine bakıyordu, Tevfik Nureddin Bey Türk Yurdu Kütübhânesini açınca dikkatli ve dürüst hizmetinden hoşnud kaldığı Kenan'ı kütübhânesine tezgâhtar olarak aldı.

«1910-1911 arasında idi, Kenan da 12-13 yaşlarında idi, bir gün Tevfik Nureddin bey çocuğu yanına çağırdı: — Oğlum.. işinde ateş gibisin, senden çok memnunum, fakat benim yanımda bir meslek, sanat sahibi olamazsın, istikbâlini sağlayamazsın, seni klişeci Ütüciyan Ustanın yanına vereyim, memleketimizde istikbâli parlak bir iş sahâsıdır.. dedi.

«Ütüciyan o devrin en değerli klişecilerindendi (B.: Ütüciyan); fakat Kenanı çıraklığa kabul etmedi, sebep olarak da yaşının küçüklüğünü ileri sürdü, aslında ise sebep tamamen başka idi, Türk basınında klişecilik ermeni sanatkârların elinde, inhisârında idi, bir Türk çocuğunun bu sanatı öğrenmesi istememişdi. Tevfik Nureddin bey de Kenanı klişeci yapma karârını kafasına iyice koymuşdu; bir müddet sonra bu meseleyi daha ciddî olarak ele aldı: — Seni Avrupaya göndereceğim, klişeciliği orada öğreneceksin!... dedi.

«Araya Balkan Harbi girdi, Birinci Cihan Harbi girdi, bu karârın tatbiki gecikdi, ve 1917 de 19 yaşını bitirmiş olan Kenan asker oldu, Kumburgazda 3. Şimendifer Bölüğüne gönderildi. Artık bir mânevî baba olmuş Tevfik Nureddin Bey onunla münâsebetini kesmedi, delikanlıya gazeteler ve mecmualar gönderiyordu, bir gün âlicenab patronundan gelen bir Tanin gazetesi nüshasında etrâfı Tevfik Nureddin tarafından kırmızı kalemle çerçevelenmiş şu yazıyı okudu: «Avrupaya Çinkografi klişe tahsili için gitmek isteyen Mehmed Bekir oğlu Hüseyin Kenana müsaade çıkmışdır..». Gözlerine inanamadı, gazete elinde bölük kumandanı Şükrü Beye koşdu, büyük bir heyecanla, ve orada ağlayarak durumunu kumandanına anlattı, Şükrü Bey hiç tereddüt etmedi; — Git evlâdım! İnşallah işin olur. Sana bir aylık izin vereyim!.. dedi. Kenan Kumburgazdan İstanbula geldi. Almanvaya gidecekti, Tevfik Nureddin bey ona izin almakla kalmamış ,yerini bile hazırlamışdı, 1917 yılının Aralık ayında Almanyaya giden delikanlı Leipzigde; Leipziger İllustrile mecmuasının matbaasına çırak olarak girdi, bu büyük matbanın klişe atölyesinde bir buçuk sene aşırı dikkat, aşırı gayretle çalışdı.

«Birinci Cihan Harbi Türkiyenin ve müttefiki Almanyanın mağlûbiyeti ile sona ermişdi, 1919 da İstanbul'a döndü. İstanbul işgal altında, çok acı, karanlık günler yaşıyordu. Alâeddin Beyin klişehânesinde iş buldu, fakat gündeliği çok az, geçim çok zordu. Bakmaya mecbur olduğu bir anası ve kızkardeşi vardı. O sırada Ferhunda Hanım isminde bir kıza da âşık oldu, işte bu aşk, o karanlık devirde genç sanatkâra yeni bir destek, büyük mânevî destek oldu, o güzel kızla evlendi, çalışma gücü arttı, kurduğu yuvanın istikbâlini sağlama düşüncesi diğer bütün ilgilerini keserek kendisini evine ve işine çılgın gibi bağladı, Akşam Gazetesinin klişe atölyesine usta olarak girdi; o zamanlar bu gazetenin dört sahibi vardı, üçü edebiyat ve basın âleminin üç şöhretli sîmâsı, Ali Nacı Bey, Fâlih Rıfkı Bey, Prof. Necmeddin Sâdık Bey, dördüncü or-

tak da İstanbul basınında tanınmış bir zât idi, Kâzım Şinasi Bey (B.: Karacan, Ali Naci; Atay, Fâlih Rıfkı; Sadak, Necmeddin; Dersan, Kâzım Şinasi); 1937 de biriktirdiği para ve akşamcılardan gördüğü alâka ve yardım ile «Kenan Klişehânesi» adı ile kendi müessesesinin temelini attı. Bu klişehânede hem Akşam Gazetesinin klişelerini yapdı, hem de kendi hesâbına basın piyasasından işler almaya başladı, yaptığı klişeler, ermeni klişecilerin işleri ile kıyas kabul etmeyecek kadar temizdi. Kenan Klişehânesi kısa bir zaman içinde şöhret oldu. Para kazandıkca tasarrufda daha dikkatli oldu, işinin başına işçisinden evvel geldi, işinin başında bir çırak gibi çalışdı, ve işinin başından işçilerinden sonra ayrıldı. Bu gayret yıllarca devam etti. O zamanlar için önemli bir rakamdır, 20 bin lira kadar parası birikmişdi. Cağaloğlu Yokuşunda Narlı-Bağçe Sokağında hâlen (1965 de) Dünya Gazetesinin bulunduğu üst katında daha geniş bir atölye açtı, bu atölyenin yanında da dört düz makina ve üç pedal ile Kenan Matbaasını kurdu. Fakat klişeciliği dâima esas işi olarak kabul etti; artık Ankara Caddesinin tanınmış bir adamı idi, klişehânesi ile matbaasında 60 kişi çalışıyordu.

«1947 de aynı sokağın Cemalnadir Sokağı ile olan kavuşağı köşesinde bir binâyı satın aldı ve orada temelinden tutarak 225 bin liraya bir klişe fabrikası yaptırdı, asıl işini böylece birden büyütünce matbaasını sattı».

İki kız bir erkek evlâd sahibidir, oğlu Ergün Dinçman Robert Kollejde okumuş ve 1963 de oradan mühendislik diploması almışdır, şu kadar yıllık şöhreti ile Klişeci Kenan Bey bu genç için «Medârı iftihârımdır!.» diyor ki hem baba hem de evlâd için büyük mazhariyettir.

Gençliğinde spor ile de meşgul olmuş, ve o sahada da ağır bir yol seçmiş ve muvaffak olmuşdu, 1925, 1926, 1927 yıllarının Türkiye halter şampiyonudur.

Bibl.: C. Çetin, Sıfırdan başlayıp nasıl milyoner oldular; Hakkı Göktürk, Not.

DİNDAR (Mahmud) — 1965 yılı sonlarında Türkiyede Bıyık Kırallığı iddiâsı ortaya atılmış ve kendisinden önce uzun bıyıkları ile tanınmış kimselere, bu arada bilhassa İstanbulda manav Receb Doğruer'e meydan okumuş bir Gürünlü vatandaş (B.: Doğruer, Receb). Güründeki işinin ne olduğu tesbit edilemedi. Ekim ayının son günlerinde İstanbula gelmiş, ancak bir kaç gün kalabilmiş, sokaklarda bıyık nümâyişi ile dolaşmış, Receb Doğruer ile buluşamamış ve Ankara üzerinden memleketine dönmüştür. İstanbul Ansiklopedisi adına kendisi ile görüşülemedi. Günlük gazetelerin kaydına göre 1,81 boyunda ve 87 kilo ağırlığında olub övündüğü bıyıkları iki ucu arasında 65 santim uzunluğunda idi ve uçlarını kulaklarının arkasına gözlük kolu gibi atub serebilmekte idi. (Manav Recebin bıyığının uzunluğu 78 santim, 1965 de Dünya Bıyık Kıralı Hindli Mesuriye Din'in bıyığının uzunluğu 2 metre 62 santim), ve yastıklı bıyık idi, yâni bıyık tellerini çenenin iki yanında sakal telleri ile karışmış olup, bıyık şeklinde görülüp kulakların ardına sarılan veya omuzlar üstünde salınan kısım aslında sakal kıllarıdır.

Mahmud Dindar
(Resim : Ö. Tel)

Şu satırlar Gürünlü Mahmud Dindar'ın gazetelerde yayınlanmış sözleridir: «İstanbulun yabancısıyım, Manav Recebi aradım, bulamadım, nâmı bizim Sivas iline kadar geldi, bıyıklarının benimkiler kadar uzun olduğunu sanmıyorum, ben bıyıklarını limonla beslerim. Dört kere evlendim, karımın biri öldü, ikisini boşadım; soyadımız Dindar ama kendimiz de dindarız, hocalığım da vardır, beş vakit namazımızı kılarız, müslümanlıkda dokuz kadına kadar alınır» (Hürriyet Gazetesi). Kişinin hüviyetini beyan yolunda bu gibi sözlere eskiden «İntâkı Hak» denilirdi.

DİNDAŞ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih İlçesinin Fener Bucağının Kâtib Muslihiddin Mahahllesi sokakalarındandır; bu mahallenin Tevkii Câfer Mahallesi ile sınırını teşkil eden ve Haliç yalısına doğru inen Kiremit Caddesi ile Kazancı Selim Sokağı arasında bir aralık sokakdır, 12 basamaklı ve basamakları geniş kaba taş döşeli bir merdivenli sokakdır, Kiremit Caddesinden Kazancı Selim Sokağına doğru yükselir; 3-4 katlı kâgir ve eski yapı binâlar arasından geçer, bir de ahşab ev vardır; bu sokakda 1 kapu numaralı evde Fenerde görülen Bizans kalıntısı binâlardandır (Aralık 1966).

Hâlid ERAKTAN

DİNGİL SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih Kazasının Şehremini Nâhihyesine Melek Hâtun Mahallesi sokaklarından; Dutlu Bakkal Sokağı ile Selâmağası Sokağı arasında uzanır; Gümüş Çayırı sokağı ve Çıngırak Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 10/71); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (Aralık 1966).

DİNİBÜTÜN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fâtih İlçesinin Fener Bucağında Küçükmustafapaşa ve Müftüali mahalleleri arasında sınır sokakdır, Haliç Caddesi ile Karasarıklı sokağı arasında uzanır, Tiftik sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 8/93-97); yerinde ise Karasarıklı Sokağı üzerinde bir çıkmaz sokakdır; bir araba geçecek genişlikde bakımsız bir toprak yol olarak başlar ve az ileride genişçe bir arsa hâlini alır; üzerinde çoğu tek katlı on kadar binâ vardır. Sokağı 10/1 kapu numaralı binâ kapamışdır ki bunun yanında da bir geçidden eğilmek suretiyle küçük çocuklar arka tarafa geçebilmekte idi. Sokak sâkinleri hemen tamâmen Karadeniz yalısı ahâlisindendir (Aralık 1966).

Hâlid ERAKTAN

DİNMEZ (Aysel) — Aktris, çağdaş Türk tiyatrosunun kıymetlerinden; kendisi ile Hayat Mecmuası adına konuşan Enis R. Olcayto'ya hayatını şöyle anlatmışdır:

«22 Mayıs 1938 de İzmit'te doğdum. Babam, İzmit Nafia Müdürüydü. Büyük babam, divan edebiyatında şiirleri ve besteleriyle tanınmış Mahmud Celâleddin Paşa'dır. Çocukluğumda alaturka musikinin en güzel örneklerini tanıdım. Eniştem Dr. Şükrü Şenozan'dır ki bugün çok sevilmiş bestelerin sahibidir. Mahmud Celâleddin Paşa'nın «Sen beni bir buseye ettin fedâ» şarkısiyle, eniştem Şükrü Şenozan'ın «Gözlerinden içti gönlüm neşeyi» şarkılarını çok severim. İzmit'te Ulugazi ve Yeni Turan İlkokullarından sonra İzmit Ortaokuluna başladım İstanbul Çapa Kız Enstitüsü'nde ve İstanbul Konservatuarı Tiyatro ve Bale Bölümlerinde okudum. Tiyatroya profesyonel olarak geçişim 1955 yılında oldu. Muammer Karaca Tiyatrosu'nun müdürü, teyzemin oğlunu tanırmış. Bir piyes için genç kız rolünü yapacak artist arıyorlarmış. Teyzezâdem bana teklif edince Karaca Tiyatro'ya gittim. Disiplinli ve intizamlı bir çalışmaları vardı. Bu ciddî havayı beğendim ve altı yıl o tiyatroda çalıştım. 600 lira aylıkla başlamıştım, ayrıldığım zaman maaşım 2.000 liraya çıkmıştı. Sahnede rahatlığı, okulda öğrenilemiyecek pratik bilgiyi Muammer Karaca'dan öğrendim. Bu, bir çeşit «çekirdekten yetişme» oldu. Bütün turnelere katıldım. «Millî İhtikâr Şirketi», «Cibâli Karakolu» «Mâhmut Heykel», «Sabık Bakan», «Müsteşar Bey», «Adnan Bey Duymasın», «Cünbüs Palas», «Bulunmaz Damat», «Anna Frank'ın Hâtıra Defteri», «Tahta Çanaklar», Naşit Tiyatrosu'nda «Ahududu» Alpago Tiyatrosunda «Hayat Tatlıdır», Dormen Tiyatrosunda «Borusunu Öttüren» piyeslerinde oynadım. Bu arada, talihsiz geçen üç film çalışmam da var: «Kanun Der ki», «Bir Gecelik Gelin» ve «Kanun Kanundur» filmlerinde müsait olmıyan şartlar, aksi tesadüfler içinde oynadım. Sahnede en beğendiğim Anna Frank'daki rolümdür. Steinbeck ve Cronin'i okumakdan hoşlanırım, klâsik batı bestecilerinden Çaykovski ile Brahms'ı severim; en çok tesiri altında kaldığım kitab da «Pollyanna» dır» (Hayat).

Enis R. Olcayto sanatkârı şu satırlarla tasvir ediyor:

«Ucu hahfifçe yukarı kalkık burnu, yuvarlak ve geniş alnı, ince, uzun yüzü yeşil ile mavi arasında, iri güzel gözleri var. Kibar, tatlı ve ciddî konuşuyor. Her hâlinde, her hareketinde büyük bir asâletin izleri farkediliyor. Ben çok az sinema ve tiyatro artistinde bu derece hanımefendi, bu kadar gerçek kibar tavır ve hareketler görebildim.» «Hayat, 1963).

DİNO (Âbidin) — «Ressam; 1913 de İstanbulda doğmuşdur. İlk desenlerini dergi ve gazetelerde yayınlamışdır (1928). D Resim Grupunun kurucularındandır; çeşitli sanat akımları

içinde ve değişik sanat kollarında (seramik, film ressamlığı) çalışmışdır. Yurt dışında bir çok geziler yapmiş ve kendi kendini yetiştirmişdir. Roma, Edingurg, Paris sergilerine katılmış, Amsterdam, Paris, NewYorkda sergiler açmışdır. Paris, Bruxelles, Berlin, Viyana ve Roma'da açılan «Bugünün Türk Sanatı Sergisi» ne katılmışdır (1964). Türkiye ve yurt dışındaki koleksiyonlarda, İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde eserleri vardır. Eserleri arasında: «Esrarkeşler» (demir uçlu kalemle çizgi), «Kompozisyon» (yağlı boya), «Ünlü adamlar» (Yağlı boya) bulunmaktadır.» (Türk Ansiklopedisi).

Pertev Boyar «Türk Ressamları» isimli eserinde şunları yazıyor: «Âbidin Dino orta tahsilini İstanbulda Robert College'de yapmışdır. Halk resimlerini, tulûat tiyatroları afişlerini, tatar arabalarının tezyinâtını tedkik eden bir ressam olup Rusyada üç sene sinema dekoratörlüğü tahsili yapmışdır. Bu tecessüsleri takdire şâyandır. Ancak samimiyetle bağlandığı halk resmi esprisiyle eserlerinde yapmacık bir sâfiyet görülür».

Uzunca bir zamandanberi Parisde yerleşmiş, yurd dışında yaşamaktadır. 1966 yılında, İngiliz millî takımının kazandığı Dünya Kupası Maçı filminin rejisörlüğünü yapmış ve büyük bir başarı göstererek çok geniş ilgi çekmişdir. Aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz: «Dünya Futbol Kupası maçının filmi sona ermiş ve galası yapılmışdır. Tanınmış Türk ressamı Âbidin Dino'nun baş rejisörlüğünü yapdığı film önce Londra basınına gösterilmişdi; İngiliz ve bütün Avrupa basını «Goal» adını taşıyan bu filmi çok başarılı bulmuşdur ve rejisör Âbidin Dino'yu tebrik etmişlerdir.

Doğrudan doğruya televizyonlarda veya şimdiye kadar çevrilmiş futbol filmlerinde görülmemiş, alışılmamış konuları büyük bir titizlikle işliyen Türk rejisörüne galada görülmemiş coşkun tezahürat yapılmıştır. Futbol sahahsındaki heyecanı sinemaya getiren Abidin Dino'nun yalnız maçlara önem vermiyerek, bazı mühim ve artistik detayları zaman zaman ön plâna alışı çok başarılı bulunmuşdur».

DİNO (Ârif) — Ressam; 1895 de İstanbulda doğdu; Âbidin Dino'nun büyük kardeşidir. Çini mürekkebi ile yaptığı kitab ve mecmua resimleri ile tanındı; şahsiyeti olan hakikî sanatkâr idi; iri yapılı, görünüşü heybetli, gaayetle nâzik, zarif bir zât idi, 1950 den sonra İstanbul'da vefât etti. Maalesef hal tercemesini tesbit edemedik.

DİPCİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eyyubda İslâmbey Mahallesi sokaklarından, Yusuf Muhlis Paşa Caddesi ile Düğmeciler Caddesi arasında uzanır, Düğmeciler Caddesi ile olan kavuşağında Zemzem sokağı ile de bir üç yol ağzı yapar (1934 B. Ş. R. Pafta 9/119). Üç kamyon geçecek derecede geniş ve paket taşı döşelidir. Yusuf Muhlis Paşa Caddesi tarafından gelindiğine göre sokağın başında sağlı sollu karşılıklı Emlâk Kredi Bankası ile Emniyet Sandığının modern yapı şûbe binâları görülür; sağ tarafta Metin Balcıoğluna âid bir inşâat malzemesi deposu, az ilerde de üç katlı büyük bir bina olaıak Eyyub Merkez 1. İlk okulu ve İlk Öğretim Müdürlüğü görülür. Sokakda 2 kahvehâne, 1 terzi, 1 kunduracı, 1 doğramacı - marangoz, 1 tatlıcı, 1 berber, 1 matbaa ve kırtasiye mağazası (Egemen Matbaası), 1 sinema (Şafak Sineması) ve İslâmbey Mahallesi Muhtarlığı vardır. Sokağın bitimindeki kahvehâne «Sütcüler Kahvesi» diye anılmakda idi. (Aralık 1966).

Hâlid ERAKTAN

DİREKCİBAŞI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Taksimin Yenişehir Mahallesi sokaklarından; Dalfes ve Hortumcu sokakları ile teşkil ettiği üç yol ağzı ile Akağalar sokağı arasında uzanır uzun bir yoldur; üç yol ağzı başından gelindiğine göre sağ kolda Babadağı sokağı, Çavdar sokağı, Kuyucu sokağı, Muhtar sokağı, Afşar sokağı; solkolda da Ali Ağa sokağı, Kurtuluş Fırını sokağı, Tırmık sokağı, Alçakdam arkası sokağı, Mandıra meydanı sokağı ile kavuşakları vardır. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi.

İstanbulun karanlık işgal yıllarında azılı haydud ve kaatil Hrisantos 7 Eylül 1920 Salı gecesi bu sokakda gizlendiği harab bir evde basılmış ve kısa süren bir müsâdemeden sonra Dolabdere polis merkezi komiser muavini Muharrem Efendi tarafından öldürülmüşdü (B.: Hrisantos).

DİREKLERARASI — Şehzâdebaşı Caddesinin bir parçasının eski adı; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Direklerarası, Şehzâdebaşı

Caddesinin Onaltımart Şehidleri Caddesi ile Dede Efendi Caddesinin kavuşak noktaları arasında kalan parçası idi. (1934 B. Ş. R. Pafta 4/40 ve 50); yola adını veren, Vezneciler tarafından gelindiğine göre sağ koldaki kâgir dükkânların önündeki bodurca mermer sütunlar üzerinde uzanan bir revak idi, yaya kaldırımı bu sütunlar arasından, revak altından geçerdi.

Geçen asır sonlarında da İstanbulun, gönül oynaşları, alış verişlerinin en faal pazarı, piyasa yeri olmuşdu. Bilhassa Ramazan aylarında Direklerarası pek curcunalı bir hayhat yaşardı. Unutmamalıdır ki İstanbulun ilk tiyatroları ilk sinemaları da Direklerarasında idi; bu yolun Kahvehâne ve Çayhâneleri de pek meşhurdu.

Selim Nüzhet Gerçek 1942 yılında bir «Ramazan Müsahabesi» makaalesinde şunları yazıyor :

«Direklerarası yıkılalıberi her sene biraz daha sönükleşen Direklerarası eskiden, bilhassa Ramazan gelince, İstanbulun neş'e kaynağı olurdu; tiyatrolar biraz tamir görür, bunlara, salaştan, yenileri ilâve edilirdi. Hayalhânei Osmânî, Eğlencehânei Osmânî, Handehânei Osmânî gibi muhtelif isimler taşıyan dar koridorlu, dar localı, dar koltuklu, dar sandalyeli bu muhtelif tiyatrolar bu bir ay zarfında dolup dolup boşalırlardı. Çünkü bu dar yerlere koşanlar tehlikeye, darlığa bakmazlar, ancak gönüllerinin geniş olmasını isterlerdi. Bunlar arasında da Manakyanın Osmanlı Dram Kumpanyası'nın müstesna bir mevkii vardı,

Ramazan eğlencelerinin başında tiyatroya gitmek gelirdi; tiyatrolarda yerler dolunca, geri kalanlar diğer eğlencelere başvururlardı.

«At canbazları da Ramazanlarda Direklerarasının en cazib eğlencelerinden biri idi.»

Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey «Görüp işittiklerim» isimli eserinde şunları yazıyor: «...ramazanlarda Direklerarasındaki Hacı Reşîdi Bînevâ denilen Süleymaniyeli Hacı Reşid ile Harputlu Mehmed Ağa meşhurdu. Hacı Reşid arabca, acemce bilirdi, üderbâ şuerâ hep onun çayhânesine çıkardı. Harputlu Mehmed câhil, saf bir amamdı, âlim, fâzıl kişiler de bunun çayhânesine çıkarlardı. Direkler arası Bizans devrinde meşhur olan Mesi Caddesinin bakiyesi idi. Mesi rumca bel, orta demek olup Ayasofyadan başlayarak şimdiki Divan Yolunu tâkib eden ve Beyazıdda ikiye ayrılıp biri Hrisoporta (Yaldızlıkapu, Yedikule Kapusuna) ya ve diğer Edirne Kapusuna giden yoldur. Edirne Kapusuna giden yolun her iki tarafının üstü kâgir kemer olup yola gelen tarafı taş direklere istinad ederdi, iki direğin arası 5-6 metre kadardı, kemerler 1 metre genişliğinde idi, Meşrutiyetin ilânına kadar Letâfet Apartımanı ile Şehzâde Sebilinin arası kâmilen târif ettiğim şekilde idi. 1910 senelerine doğru yolu genişletmek için bu kemerler ve direkler yıkdırıldı, sonra da caddeye tramvay hattı döşendi.

«Direklerarasının ramazanları meşhurdur. Tiyatro, sinema, hokkabaz, karagöz, kukla, pehlivan güreşi hep orada idi. Kahvehâneleri, çayhâneleri seyyar çalgıcılar dolaşırdı, çayhânelerde oyun oynanmazdı, kahvehânelerin de bazısında kâğıd ve tavla oyunları oynanır, bazısında oynanmazdı, kahveciler berberlik de yaparlar, diş çekerlerdi, sarılık, dil altı, dalak keserlerdi..».

Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «Bizans çağında İstanbulun ana caddesi Mese'nin bir parçasıdır, Bizans çağındaki adı Filadelfion idi; Direklerarası Kalenderhâne Camii önünde başlardı. Bu camiin karşı tarafında Acemioğlanlar Kışlası vardı. Az ötede de Eski Odalar denilen yeniçeri kışlası bulunmakda idi. Yeniçerilerin kaldırılmasına kadar Direklerarası hep onların gezi ve eğlence yeri idi. Bu caddenin bir kısmını kaplayan sütunlar dolayısı ile Direklerarası adını taşırdı. Direklerarası bayağı günlerde de az çok canlı bir semtti, fakat özellikle ramazanlarda burada görülmedik bir kalabalık olurdu. Ramazanın daha ilk akşamından piyasa başlardı.

«Beyazıd Meydanına yeni köprüden (Karaköy Köprüsünden) kimi Divan Yolu kimi Rizapaşa Yokuşu yahud Fincancılar Yokuşu üzerinden gelen arabalar Mâliye Nezâretinin (Fuad Paşa Konağının) önünde Mürekkebcilere kıvrılır, Zeyneb Hanım konağını geçer, sağa döner, Direklerarasına girerdi.

«Eski köprü (Unkapanı Köprüsü, Gazi Köprüsü) yolunu seçenler Zeyrekden Vefâya tırmanır, bir köşesi Damad İbrahim Paşa Sebili, öbür köşesi Şehzâde Camii ile süslenmiş sokakdan Direklerarasına çıkardı.

«En usta arabacıların sürdüğü arabalar kalabalığın arasından ilerleyebilmek için adım başında duraklamaya mecbur kalırlardı. Sağ sol gözetmeksizin karşılıklı akın eden halk bir-

birinin gidip gelmesine engel olurdu. Zarif konak arabalarının içinde ipek ferâceli, yaşmaklı genc hanımlar, etrafa tebessümler, iltifatlar saçarak ağır ağır geçerlerdi. Bunlardan başka kira arabaları ile dolaşmaya gelen ve zamanın anlayışına göre hafif meşreb sayılan kadınlar da görülürdü. Fakat yayaların durumu daha çekiciydi. Recâizâde Ekrem «Araba Sevdâsı» adlı romanında Direklerarasında dolaşan halkı tasvir etmektedir.

«Türk sahne hayatının gelişmesinde Direklerarasındaki çalışmaların önemi büyükdür. Tiyatro çalışmaları Beyoğlunda Şark Tiyatrosunda başlamış, bir süre sonra Güllü Agob'un Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu kurulmuşdu. Bu tiyatronun Direklerarasında bir takım temsiller verdiğini biliyoruz. Mınakyan Tiyatrosu da bu ad altında çalışmışdır. Abdürrezzak Efendi ve başka sanatcılar zaman zaman bu tiyatronun idâresine katılmışlardır (?). Osmanlı Tiyatrosunun ve Güllü Agob'un Şehzâdebaşında oynadığını eski bir temsile âid el ilânından anlıyoruz. Shakespeare'in Otello'su oynanmış, ve bu temsilde Mınakyan, Aleksanyan, Vartovyan ve A. Necib efendiler rol almışlardır. Aktör Holas Efendinin öynetimindeki Şems Tiyatrosu da Şehzâdebaşında Ali Beyin Molière'den adapte ettiği Ayyar Hamza komedisini oynamışdır. (Güllü Agob'un suflörlü piyes oynama imtiyazını alması üzerine tulûat tiyatrosu doğmuş), Hamdi, Abdürrezzak, İsmail Efendiler bu alanda büyük başarı gösterdiler (ve çoğu zaman Direklerarasında oynadılar). Direklerarasında Mesirei Efkâr tiyatrosununda çalışdığını o devre âid el ilânlarından öğreniyoruz, 1887 de S. Benliyan Efendi yönetiminde Osmanlı Operet Kumpanyasının temsilleri bir zaman sürüp gitmişdir.

«1908 meşrutiyetinden sonra Direklerarasında gerek orta oyunu, gerek tulûat tiyatrosu devam etmişdir. İbnnürrefik Ahmed Nuri, Müsâhibzâde Celâl, Beylerbeyli Fuad, Cavid, Bihzad Şehzâdebaşında Millî Sinemanın olduğu yerde Sahnei Haves adı ile bir tiyatro kurmuşlardı. Komik Nâşid de bu grupa girmişdi...» (Türk Ansiklopedisi).

DİREKLERARASI — Şehzâdebaşındaki Direklerarasının aynı adı taşıyan küçük çapda bir eşi de Cerrahphaşada Avret pazarında idi; bir sıra dükkânların önünde ahşab direkler vardı ve üstü kiremitli çâtı örtülü idi; bu çatı altı yaya kaldırımı, yol idi; çatı ile direkler 1905 de kaldırıldı ve dükkânların yüzü sokağa çıkdı; bu Direklerarasında dört bağçeli kahvehâne, bir tatlıcı, iki bakkal ve bir manav dükkânı vardı; 3. Belediye Dâiresi çıkmazı ile Canbâziye Mescidi Sokağı arasında uzanırlardı.

Reşad MİMAROĞLU

DİREKLERARASINDA UŞAKLAR KAHVEHÂNESİ — Şehzâdebaşı Caddesinin Direklerarası adını taşıdığı geçen asrın ikinci yarısında açılmış, ne zaman kapandığını tesbit edemediğimiz bir kahvehânedir. Bu ansiklopedinin aziz dostlarından olmuş merhum Sermed Muhtar Alus bize şu notları tevdî etmişdir: (Vezneciler tarafından gelindiğine göre) Letâfet Apartımanını geçdikden sonra ya ikinci ya üçüncü dükkân uşakların kahvehânesi. Hepsi Anadolunun Kastomanu vilâyeti halkından, içlerinde Sıvaslıda var. Şâbıemred genc irisinden dörtkaşlısına, kırsakllısına kadar. Mintanlar yama yama üstüne, yırtıksız, ya topuk yahud başparmak çıkmamış tek çorab göremezsin. Sâir günlerde civar konaklardakiler gelir, cuma günleri ise Yeşilköyden Çamlıcaya, Üsküdardan kalk Beykoza, Salıpazarından tut Büyükdere, Sarıyere kadar konak yalılarda kapulanmış bütün uşaklar orada. Köyünden gelmiş de kapulanmak isteyenler de orada. Çoğu hısım akrabâ, amıca dayı oğlu, birinin anası öbürünün teyzesi halası. Hemşehri, komşu köyden, iki dere üç bayır aşırı yerden.

«İskambil, tavla, domino gibi oyunlar yok, tütün kahve tiryâkisi olan da yok. Gelsin çay. Birbirine ikram yok, hepsi meteliğinin hesabını tutar, nasıl tutmasın ki onbeşinde tüysüz oğlanın köyünde bir karısı vardır ve İstanbul gurbetine çıkdıkdan yedi sekiz ay sonra bir çocuğunun doğduğu haberi gelmişdir. Âşar borcu, yol vergisi, ölen öküzün yerine alınacak yenisinin parası, candarmanın âidatı hep buradan gidecek...» (S.M.Alus).

«Görüp işittiklerim» ismi ile çok kıymetli hâtıralar yazmış olan ve 1943 ile 1945 arasında İstanbul Ansiklopedisi ile muhaberede bulunmuş Çankırılı Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal Bey ise bu uşaklar kahvehânesini Sermed Muhtardan çok farklı târif ediyor:

«Bir nevi uşak esnafı loncası idi. Benim bil-

diğim sıralar, 1890-1895 arası, Kargılı Hüseyin Ağa adındaki kahveci gaayet vekarlı, okur yazar altmışlık bir adamdı. Uşak arayanlar ona müracaat ederlerdi. Hazır, boşda bir genc yok ise, mektub yazar, sûreti mahsûsada bir delikanlı getirtirdi. O tarihlerde konaklardaki uşakların çoğunun kefili o idi. Gaayet büyük, fevkalâde temiz, kahve çubuk takımları beyleri paşaları ağırlayacak kadar düzgün olan kahvehânenin arkasında dayama merdivenle çıkılır şirvan denilen bir yer vardı ki orada da hemen dâima kapulanmamış beş altı delikanlıyı yatırırdı. Kendisi de orada yatar kalkardı. Misâfir edip koruduğu genclerde iş bulunca kadar kahvehânede çıraklık ederlerdi; Hüseyin Ağa ayrıca çırak kullanmazdı. Uşaklar efendilerinin şeref ve haysiyetlerini temsil ettikleri için, bilhassa cuma günleri buraya gelenlerin hepsinin üstübaşı, pırıl pırıl, gaayet düzgündü. Kimi memleketinin kılık kiyâfetinde, kimi dalfesli, setire pantalonlu, şehrî delikanlı kisvesinde, hatta kıravat bağlayanları bile vardı. Haysiyetlerine fazla düşkün devletliler, uşaklarına cuma günü kahvehâne harclığı olarak ayrıca beş on kuruş para verirdi ve: — Kahvehânede arkadaşlarına ikramda bulunsun!.. diye de tenbih ettirirdi. Sultan Abdülhamidin nâfia nazırı meşhur mûsikişinas bestekâr Mahmud Celâleddin Paşanın Hurşid adında gaayetle makbul ve mahbub bir uşağı vardı, ondokuz yirmi yaşlarında hârikulâde dilber bir genc idi, Boyabatlı idi, her perşenbe akşamı paşanın kendi eliyle verdiği kahvehâne harclığı tam bir altındı. Hurşid Ağa bu kahvehhânede bir şehzâde gibi karşılanır, itibar görür, yine paşanın tenbihi ile her hafta sekiz on uşak arkadaşını Direklerarasında bir tiyatroya götürürdü. (B.: Hurşid Ağa, Boyabadlı)» (Ahmed Kemal, Not).

Üsküdarlı Halk Şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi de bu Uşaklar Kahvehânesini kalenderhhâne bir manzüme ile tasvir etmişdir :

Kahve değil bura hüsün pazarı
Değmesün kem gözün aman nazarı
Kimi kapulanmış kimi avara
Anadol hâkinin yüz gül izarı

Şehbâzü şehlevend tâze fetâlar
Altunbaş samurkaş dürri yektâlar
Topuklu perçemli benli gamzeli
Şakîler kervânı muhabbet talar

Hemşehri âguuşi perverdeleri
Hepsinin bir gönül tahtıdır yeri
Mihrâbı aşk olmuş pâyi birinin
Birinin misâli zemzemdir teri

Lâübâli cünbüş sohbetleri hoş
Seyriden anları içmeden serhoş
Göz cilâsı gönül sefâsı âşık
Her cum'a uşaklar kahvesine koş

Kimi ağasının ciğerpâresi
Kimi hanımının dilde yâresi
Kimi kâhyasının can yoldaşıdır
Kâbetül uşşâkdır gözün kaaresi

Ne özge temâşâ dilrübâ âhenk
Kılık kıyâfetler cümle rengârenk
Dallı güllü mintan çiçekli çorab
Gülistanda san gül goncadan hevenk

Kimi külâh eğmiş tâki ebrûye
Rengi şafak vurmuş bir tâze rûye
Kimi sîne küşa hem pâ bürehne
Yâ hey çekmek gerek sâki bî mûye

Poturun cebkenin albenisi var
Kimini açmışdır elifî şalvar
Kuşakda letâfet yelekde çalım
Âyîne sîneler mâkesi envâr

Kimi dalfeslidir edâsı şehrî
Kâkülü avrupa kesmiş berberi
Küçükbeye taklid boyun bağı var
Nevcivanlık şânı ne yapsa yeri

Yağlı ballı ülfet zânû bezânû
Mevzûi muhabbet nigârü bânû
Kimi işâretle yalın ayağın
Dir ki hanım öper koklar be bunu

Direklerarası bura efendim
Şöhreti hak imiş gaayet beğendim
Hele Uşakların Kahvehânesi
Ke enne mâşuklar tekkesi didim

DİREKLİ HAMAM — Azebkapusunda Azebkapusu Hamamının h alk ağzındaki bir adı; «Yeşildirekli Hamam» da denilir (B.: Azebkapusu Hamami, cild 3, sayfa 1683). Üsküdarlı halk

şâiri Âşık Râzi bu hamamın bir tâmirine halk arasındaki Direkli ismi ile bir tarih yazmışdır:

Çeşme Meydanında gaayet benamdır
Direkli Hamamdır semtin yüz akı

Dört kıbtii müslim zeberdest dellâk
Hizmetinde çâlâk çakı mı çakı

Biri sâbı emred biri tazerû
İkisi çârebrû gönül tiryakı

Siyehçerde sırım gibi dört fetâ
Olsa dürri yektâ aratmaz akı

«Dellâk» ile ne hoş tâmir tamamdır
«Direkli Hamamdır semtin yüz akı...»
1226 + (Dellâk) 55 = 1281 (1864-1865)

DİREKLİHAN SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Bayazıd nâhiyesinin Sürûri Mahallesi sokaklarından; Katırcıoğlu Sokağı ile Hocahanı Sokağı arasında bir dirsekli bir sokakdır (1934 Belediye şehir Rehberi, Pafta 4/6). Katırcıoğlu Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genilikde kabataş döşeli bir yol olup sağa doksan derecelik bir açı ile kıvrılır ve köşeden hafif meyilli bir iniş ile Hocahanı Sokağına ulaşır. Üzerinde 6 Han vardır, fakat «Direkli Han» adına rastlamadık; 5 kapalı dükkân ile 1 aşcı, 2 iplikci, 1 halıcı, 1 battâniye ve kilim mağazası görüldü, kapu numaraları 3—9 ve 2—12 dir (mayıs 1966).

Hakkı GÖKTÜRK

DİREKLİ SOKAK — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Kireçburnunun sokaklarından; Keçecizâde Sokağı ile kırlık bayır arasında uzanır, Hekim Sokağı ve Mühendis Hüseyin Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir, Râik bey Sokağı ile de kavuşağı vardır (1934 B.Ş.R. Pafta 22/Kireçburnu); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık 1966).

DİRHEM SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Yeniköy sokaklarından; köyün göbeğinde Yeniköy Yağhhânesi Sokağı ile Valde Çeşmesi Sokağı arasında uzanır (1934 B.Ş.R. Pafta 22/Yeniköy); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık 1966).

DİRİM (Necati ve Emine) — Karı koca iki hayır sâhibi; bir eczacı olan Necati Dirim Cibâli Eczâhânesinin sâhibi idi; 1944 ve 1958 yıllarında tanzim ettirmiş oldukları vasiyetnâmeleri ile biri Bebek Rumeli Hisarı yolunda ve diğeri Küçükmustafapaşa Mahallesinde Şerifiye Sokağında bulunan evlerini Dârüşşefakaya bağışlamışlardır; Necati Dirim 1955 de, Emine Dirim de 1959 da vefât etmişlerdir; hayatları hakkında başka bilgi edinilemedi.

DİRİMTEKİN (Feridun) — Asker yazarlardan, Harb Akademisi muallimlerinden, bu satırların yazıldığı sırada Ayasofya Müzesi Müdürdü; 1895 de İstanbulda doğdu; Dulkakinzâde Cemâl Bey adında bir zâtin oğludur; ilk ve orta tahsilini İzmirde yapdı, âile geleneğine uyarak İstanbulda Kuleli Askerî İdâdisine girdi, 1910 da Kuleliden ve 1912 de Mektebi Harbiyeden mezun oldu. Erkânı Harbiye Mektebine (Harb Akademisine) giriş imtihânını kazanmış iken, ki henüz 18-19 yaşlarında bir mülâzim (teğmen) idi, Balkan Harbinin ikinci safhasında cebheye sevk edildi. Birinci Cihan Harbinde 1915 de Çanakkale Cebhesinde, 1916-1917 de Kafkas Cebhesinde, mütârekeden sonra da bir ara Harbiye Nezâreti yaverliğinde bulundu; Erkânı Harbiye Mektebine devam imkânını buldu ve 1921 de yüksek askerî tahsilini de birincilikle tamamlayarak Anadoluya geçdi, Millî Mücâdele hareketına katıldı, Sakarya Muhârebelerinde 1. grup erkânı harbiyesinde bulundu ve 1921 kasımında yüzbaşı oldu; 1. süvâri tümenine, sonra 5. süvâri kolordusuna tayin edildi, büyük taarruzda Başkumandanlık Meydan Muhhârebesinde bu vazifede iken bulundu, kaçan düşmanı taakib eden süvâri kuvvetleri arasında 9 eylülde İzmire ilk girenlerden biri oldu. Zaferden ve Cumhuriyetin ilânından sonra Erkânı Harbiyei Umumiyeye tayin edildi (1924); 1925 de Harb Akademisi taktik muallimliğine, 1926 da aynı akademinin hahrb tarihi muallimliğine tayin edildi. 1927 de âilevî bir durum üzerine kendi isteği ile emekliye ayrıldı, Almayaya giderek teknik staj gördükden sonra Türk Hava Kurumunda vazife aldı. Türk Hava Kurumunda çalışırken 1929-1932 arasında Harb Akademisindeki derslerine konferanslar şeklinde devam etti, 1932 de tekrar o akademinin ve Yüksek Kumanda Kursunun harb tarihi muallimi oldu. 1934 de İstanbul vilâyeti umumî meclisi âzâlığına seçildi. 1935 de Ankarada Türk Hava Kurumu reis muavini oldu. Bu sıradadır ki Türk Kuşu teşkilâtının faaliyetinde, paraşütçülük kurslarının açılmasında, yelken uçuş kamplarının kurulmasında Feridun Dirimtekinin önemli hizmetleri görüldü. 1939 da Türk Hava Kurumundan ayrılarak aynı yıl içinde İstanbul Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğüne tayin edildi ve 1944 yılına kadar bu vazifede kaldı, onun bu beş senelik bölge müdürlüğü zamanındadır ki Dolmabağçe Stadyomunun 1. kısmı, Tenis, Dağcılık ve Eskrim kulüblerinin binaları, Vefa Spor Kulübü binası ve sahası, Beykoz Spor Kulübünün binası yapıldı, Beşiktaş ve Fenerbağçe Kulüblerinin spor sahaları tanzim edildi.

1942 de Eminönü Halk Evi Başkanlığına tâyin edilmişdi, 1946 ya kadar dört yıl da bu vazifede kaldı; aynı zamanda enerjik bir iş adamı olan Feridun Dirimtekinin başkanlığı devri Eminönü Halk Evinin en faal yıllarını teşkil etmişdir.

1946 da tekrar İstanbul Şehir Meclisi âzâlığına seçildi, 1950 yılına kadar kaldığı şehir meclisinde devamlı olarak İmar Karma Komisyonu başkanlığını yapdı. Bu arada 1948 de Eski Eserleri Koruma Encümeni âzâlığına tayin edildi, bu satırların yazıldığı sırada (mayıs 1966) Ayasofya Müzesi müdürü bulunuyordu.

İngilizce, fransızca, almanca bilir; Aysel Frej Hanımla evlidir; konferanslar, kongreler ve ilmî tedkikler dolayısı ile muhtelif tarihlerde Almanya, Avusturya, Danimarka, İsveç, Fransa, İtalya, Yuguslavya, Yunanistan, Lübnan ve Mısıra gitmişdir. İstanbul Fetih Derneğinin, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunun, Türk - İngiliz Kültür Derneğinin, Türk - Amerikan Üniversiteler Derneğinin ve İstanbul Enstitüsünün üyesidir. İmparatorluk devrinin harb madalyalarını, İstiklâl Madalyasını ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir hizmet takdirnâmesini hâizdir. İspanya devletinin Katolik İzabel ve Merit, İtalya devletinin Merit, Fransa devletinin Merit ve Yunanistanın Föniks nişanları ile taltif edilmişdir.

Eserleri : Harb Akademisi ve Genel Kurmay Başkanlığı yayınları arasında «Büyük Harbde Çanakkale Cebhesi» (1927), «Büyük Harbde Filistin Cebhesi» (1927), «1736-1739 Türk -Rus ve Türk-Avusturya Harbi» (1928), «Büyük Harbde Kafkas Cebhesi» (1931), «1714-1718 Avusturya-Venedik Seferi» (1932), İstanbul Fetih Derneği ve İstanbul Enstitüsü yayınları arasında «Fetihden önce Marmara Surları» (1953), «Fetihden önce Haliç Surları» (1953), «Fetihden sonra İstanbul» (1953, türkce, fransızca ve ingilizce üç ayrı kitab hâlinde), «14. Mıntıka surları, sarayları, ve kiliseleri» (1953), «Ecnebi seyyahlara nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul» (1964); orijinal tedkik eseri müteaddid broşürler ve makaaleler; «Ayasofya Müzesi Kılavuzu» (son baskısı 1965).

DİRLİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının merkez nâhiyesinin Şeyh Mehmed Geylânî Mahallesi sokaklarından; Arpacılar Caddesi ile Reşadiye Caddesi arasında uzanmaktadır; Kömürcü Bekir Sokağı ve (Hidâyet Camii Geçidi) ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberine göre Pafta 1/1). Eminönü Meydanına açılır iken, eski meydan ile bu sokak arasındaki binâ blokları yıkılarak kaldırılmış ve Dirlik Sokağı da meydana katılmışdır; eski sokağın tek kapu numarası taşıyan binâları hâlen meydanın doğu kenarını teşkil eder; bu binalar arasında Denizcilik Bankasının beş katlı büyük deposu ve eski Türk yapı sanatının güzel eserlerinden Şapcı Hanımın bir parçası, ve iş yeri olarak da Düzce Huzur Otobüsleri Terminali, bir kahvehâne, Düzce-Seyhan Anbarı, Suhûlet Eczâhânesi, Suhûlet Giyimevi görülür, kapu numaraları 1—15 dir (Aralık 1966).

Hâlid ERAKTAN

DİSTEL (Sacha) — Çağdaş farnsız hafif müziğinin büyük şöhredlerinden bir şarkıcı gitarist ve kendisine refaket eden bir orkestranın kurucusu; dünyâ ölçüsünde şöhret sâhibi fransız film aktrisi ve cinsî câzibe yıldızı Brigitte Bardot'un eski nişanlısı; büyük babası İstanbulda doğmuş olan bu sanatkâr 1963 yılı martı ortasında yeni zevcesi Francine Breaud ve orkestrası ile beraber İstanbula gelmiş: «Demdem Türkiye hakkında çok hikâyeler dinlemişdim, İstanbulu çok sevdim, artık sık sık geleceğim» demişdir.

Aşağıdaki satırları Hayat Mecmuasından alıyoruz : «Hilton Otelinin Boğaza bakan geniş dairelerinden birinde, misafir kalan Sacha Distel orta boylu, tıknaz yapılı ve çok neşeli bir insan. Otuz yaşında olduğunu söylediği zaman (doğumu 1933) inanmadık, iri yeşil hareli gözleri yüzüne bir çocuk ifadesi veriyor, yaşı-

nı söylemese yirmi beşden fazla olmadığı rahatça iddia edilir. Sacha'nın orkestrası dört kişiden ibaret: Gerard piyano, Marcel Dutrieux bas, Paul Piguillem gitar, Franck Houplain de bateri çalıyor. Twistin, gençler tarafından dünyanın her tarafında çok sevildiğini, onun için repertuarında birkaç parça twist olduğunu söyliyen Sacha Distel sözlerine şunları ilâve etti: — Şimdiye kadar yirmiye yakın şarkı besteledim, daha ziyade kendi bestelerimi çalmaktan hoşlanıyorum. Fransız şantörleri içinde en çok Charles Aznavour'u beğenirim, kendisi ile aynı zamanda çok iyi arkadaşız, şimdi o Paris'te buraya gelmeden evvel benim çalıştığım klüpte çalışıyor, ben Paris'e dönünce, o turneye çıkacak» (Hayat Mecmuası).

İstanbulda beş gün kalmış olan Sacha Distel günlük gazetelerin kaydına göre verdiği konserlerin bir seansında 10,000 Türk lirası almışdır. 1963 deki perişan İstanbulun günlük geçim derdleri, milyonu aşan gurebâsı, fukarası düşünülecek olursa, beş günlük misâfirliği bahalıya mal olmuş bir sanatkârdır denilmese bile, böyle yabancı şöhretlerin konserlerine keselerini seve seve açan bir sınıfın hayır yollarına da yardımını temin için S. Distel ve emsâlinin İstanbul ziyaretlerinden istifâdeye bakılmalıdır denilir.

DİŞBUDAK AĞACI — (Nebatlar ilminde adı Fraxinus) İstanbulun bazı ormanlarını, yollarını, parklarını, çayırlarını, meydanlarını süsliyen, koyu gölgeli, iri gövdeli, yeşil ve diş diş yapraklı bir ağaçdır.

Türkce sözlük dişbudak kelimesine, «diş + budak» kelimelerinden teşekkül etmiş bir isim olarak kaydediyor. Fakat bu adın ağaca hangi yanından ve yönünden verildiğini açıklamıyor. Dişbudak etimolojisi hakkında şimdiyedek bir incelem de görmedik. 1545 de yazılan Ahteri'de lisanul asfür, lisanül asafir denilen ağaç türkceye kuşdili diye çevrilmiş. Büyük Türk Lûgatı'da bunun dişbudak olduğunu belirtiyor. Buna göre Kadıköyündeki «Kuşdili» mesiresinin adını dişbudak ağacından almış olduğu akla gelmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinin birinci cildinin 165 sayfasında lisanül asfür ağacından bahsetmektedir; 6. cildin 374. sayfasında da dişbudak ağacı diye yazmaktadır. Şu hale göre 300 yıldan daha eski bir zamandanberi dişbudak sözü dilimizde yaşamaktadır. 1857 de kurulan Türk Ormancılık Literatüründe de ağacın adı dişbudak olarak geçmektedir.

Yurd ormanlarının % 4 nü teşkil eden dişbudak ağacına halkımız çeşitli adlar takmıştır: Konya dolaylarında «Suvarmılık», Silifkede «Karadal» Afyon-Bolvadinde «Emen», Adana-Kadirlide «Kars» adı verilmektedir.

Tabiî olarak dağlarımızda, ormanlarımızda büyüyen dişbudak, ekip dikme ile de yetiştirilmektedir. İstanbuldaki başlıca dişbudak nevileri: Büyük yapraklı dişbudak (Fraxinus Excelsior) ve çiçeklidişbudak (Faxinus Ornus) dur. Bu ağaçlar genel olarak Büyükdere-Sarıyer arasındaki kıyı boyunda, Bakırköy Gençler Caddesinde, Beykoz Parkında, Defterdarla Eyüb arasındaki yol boyunda sıralanmışlardır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinin 1. cildinin 165 sayfalarında da Süleymaniye Camii avlusunda lisanil asfür dediği ağaçlarında dişbudak olduğunu yukarda kaydettik.

İstanbulun en ulu en gösterişli dişbudağı Beykoz Parkındadır. Önemli bir tabiat anıdıdır, gövdesi üç insan kucaklayacak kadar iridir. Boyunu uzun dalları daha da büyük gösteriyor. Bu ağaç çevrenin en göze çarpan varlığıdır. Altında balıkcılar, balık ağları, şöförler, otomobilleri, arabacılar, arabaları taplanır, dinlenir, gölgelenirler. Bu ağacın toprağın derinliklerine dalan kökleri, İshakağa Çeşmesinin denize dökülen yeraltı suyu ile beslenir.

30 metre kadar boy yapan dişbudak ağacının kerestesi de İstanbul marangozları, mobilyacıları, ağaç işçileri tarafından aranır. Hele günümüzde dişbudaktan yapılan salon, ev eşyaları son derecede modadır. Ak, parıltılı kerestesi, kaplaması cilâlanınca daha da göz okşayıcıdır. Esnek, dayanıklı olan dişbudak, silâhların ağaç aksamının yapımında önde gelir. Bu ağaçtan yapılan kazma kürek gibi âlet sapları makbuldür. Yaprakları da iyi bir hayvan yemidir.

Dişbudak, halk hekimliğinde, eczacılıkta hastalara şifâlı ilâçlar da verir. Bu ağacın yaprakları kaynatılıp içilirse pekliği giderir, bağarsakları yumuşatır, ateşi düşürür. Dişbudak yaprağının kaynatılmış suyu, romatizmaya, nikrise iyi gelir; bu suyu çocuklu kadınlar içerse südü artar, Dişbudak yaprağı yiyen inek, koyun gibi hayvanların da südünün arttığı bilin-

mektedir. Dişbudak tohumu suda kaynatılıp içilirse idrarı sökdürür.

Dişbudak her toprakta yetişirse de, sulak, batak, derin topraklı yerleri çok sever, bu yerlerde boylandıkca boylanır. Terkos Gölü dolayının 308 hehktarının içinde dişbudak yetişen bir bataklık olduğu İstanbul Orman Başmüdürlüğünce yaptırılan bir rapordan anlaşılmıştır. Adapazarındaki Süleymaniye Bataklığındaki dişbudak ormanı 1650 hektar, Mustafa Kemal Paşadaki Sarığ mevkiindeki bataklıkta bulunan dişbudak ormanı da 400 hektardır. Trakyada sulak ve batak yerlerde dişbudak ormanları vardır.

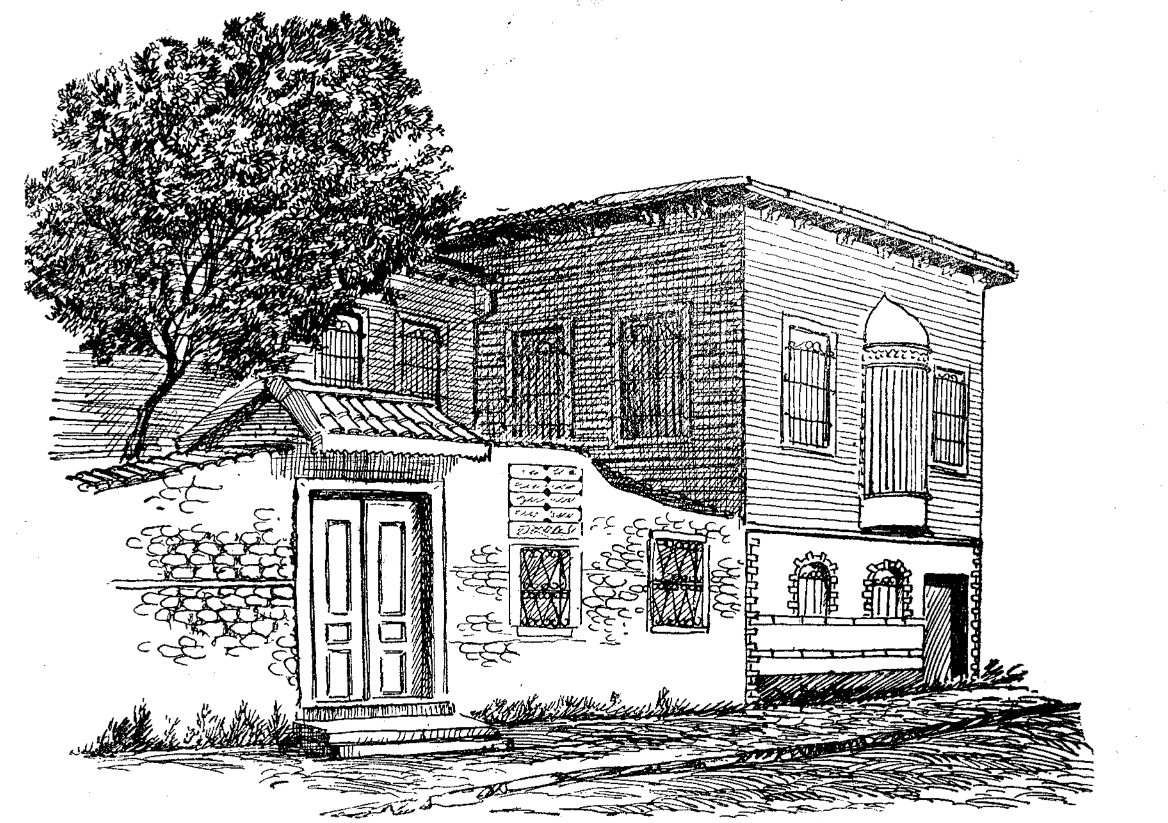
Dişbudak cinsinin bir nevi olan çiçekli dişbudağa Manna ağacı, Kudret helvası ağacı da denir. Bu ağacın kabukları altında dolaşan besi suyunun çok tatlı bir sıvı olması onun adını almağa sebeb olmuşdur. Bilhassa İtalyada Kalabrada bu ağaçtan büyük ölçüde kudret helvası istihsal edilip kuvvet ilâcı olarak piyasaya sürülür.

Dişbudak çabuk büyüyen, gölgeye katlanan bir ağaçtır. Budanan ağaç bol dal budak, sap-filiz verir.

Kerim YUND

DİŞBUDAK SOKAĞI — Boğaziçinin Rumeli yakasında Ortaköy sokaklarından; Ortaköy Deresinin batısında köyün alt kısmı içinde İşkenbeci Sokağı ile Sandalcı Mecid Sokağı arasında uzanır (1934 B.Ş.R. Pafta 20/178); yerine gidilip şu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilmedi (aralık 1966).

DİŞBUĞDAYCILAR SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü ilçesinin Bayazıd Bucağında Camciali Mahallesi Sokaklaınıdan; Bayazıd Medresesi önünde, bu medresl ile meydan arasındaki barakamsı binâlar arasında idi (1934 B. Ş. R. Pafta 4/38). 1939-1940 arasında Bayazıd Meydanı tanzim edilr iken medrese önündeki o çirkin barakalar kaldırılmış ve bu sokak meydana katılmışdır. Hâlen Bayazıd Medresesi İstanbul Belediye kütübhânesidir (B.: Belediye kütübhânesi, cild 5, sayfa 2459; Bayazıd Medresesi, cild 4, sayfa 2246; Bayazıd Meydanı, cild 4, sayfa 2251).

Silivrikapusunda Kaadiri Dergâhı
(Resim: Nezih, 1943).